

પ્રાપ્તિસ્થાન .

શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ
ઓન લોજ પાસે, રાજકોટ.

Published by

Sree Akhil Bharat S S
Jain Shastrodधार Samiti
Garedra Kuva Road, RAJKOT
(Saurashtra) W Ry India

ખીણ આવૃત્તિ	પ્રત ૫૦૦
વીર સવત	૨૪૮૨
વિક્રમ સવત	૨૦૧૨
ઇસ્વી સન	૧૯૫૬

મુદ્રક મુદ્રણસ્થાન
જયતિલાલ દેવચંદ મહેતા
જય ભારત પ્રેસ
ગરેડ્રી કુવા રોડ,
શાક માર્કેટ પાસે, રાજકોટ.

॥ उपासकदशाङ्ग सूत्रकी विषयानुक्रमणिका ॥

अनुक्रमाङ्क	विषय	पृष्ठाङ्क
१	मङ्गलाचरण	१
२	अनुयोग शब्द का अर्थ	२-८
३	चरणरुणानुयोग का निरूपण	८-१०
४	धर्मकथानुयोग का निरूपण	१०-११
५	गणितानुयोग का निरूपण	११
६	द्रव्यानुयोग का निरूपण	१२

सूत्र परिचय

७	अङ्गसूत्र (११) का निरूपण	१२-१५
८	उपाङ्गसूत्र (१२) का निरूपण	१५-१८
९	मूलसूत्र (४) का निरूपण	१८
१०	छेदसूत्र [४] का निरूपण	१८-१९
११	आवश्यकसूत्र का वर्णन	२०-२१
१२	अगारधर्म	२२-२३

पहला अध्ययन

१३	समय प्ररूपणो	२४-२८
१४	चम्पानगरीका वर्णन	२८-५२
१५	सुधर्मा और जम्बूस्वामीको प्रश्नोत्तर	५३-५६
१६	भदन्त शब्दका अर्थ	५७-५८
१७	भग शब्दका अर्थ	५९-६०
१८	वीर शब्दका अर्थ	६१
१९	वारह अङ्गोके नाम	६२-६४
२०	सुधर्मा स्वामी और जम्बूस्वामी के प्रश्नोत्तर	६५-६६
२१	वाणिजग्राम नगरादिका वर्णन	६७-६९
२२	आनन्द गोथापत्तिको वर्णन	६९-८२
२३	शिवानन्दाका वर्णन	८३-८९

પ્રાપ્તિસ્થાન .

શ્રી અ. લા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ
ગ્રામ લોજ પાસે, રાજકોટ.

Published by

Sree Akhil Bharat S S
Jain Shastroddhar Samiti
Garedia Kupa Road, RAJKOT
(Saurashtra) W Ry India

ખીલ આવૃત્તિ	પ્રત ૫૦૦
વીર સવત	૨૪૮૨
વિક્રમ સવત	૨૦૧૨
ધર્મી સન	૧૯૫૬

મુદ્રક   મુદ્રણસ્થાન
જયતિલાલ દેવચંદ મહેતા
જય ભારત   ગ્રેસ
ગરડીયા કુવા રોડ,
શાક મારકીટ પાસે, રાજકોટ.

५२	धर्मके स्वरूपमें-अहिंसाव्रतका वर्णन	२०१-२०४
५३	धर्मके स्वरूपमें सत्यव्रतका वर्णन	२०५-२०८
५४	धर्मकथामें अस्तेयव्रतका वर्णन	२०९-२१०
५५	धर्मकथामें स्वदारसतोषव्रतका वर्णन	२११-२१४
५६	„ इच्छापरिणामव्रतका वर्णन	२१४-२१६
५७	धर्मकथामें अनर्थदण्डविरमणव्रतका वर्णन	२१६-२१७
५८	दिग्ग्व्रतका वर्णन	२१८-२२०
५९	उपभोगपरिभोगव्रतका वर्णन	२२१-२३२
६०	सामायिक व्रतका वर्णन	२३२-२३५
६१	देशावकाशिकव्रतका वर्णन	२३६-२३८
६२	पोषधोपवासका वर्णन	२३९-२४२
६३	अतिथिसविभागव्रतका वर्णन	२४३
६४	संछेखना वर्णन	२४४-२४६
६५	आनद श्रावकके व्रतका अङ्गोकार (स्वीकार)का वर्णन	२४७-२४८
६६	आनदश्रावकके अणुव्रतका वर्णन	२४९-२५२
६७	आनदश्रावकके उपभोग परिभोगव्रतका वर्णन	२५३-२६०
६८	सम्यक्त्वातिचारका वर्णन	२६१-२६६
६९	अहिंसाव्रतातिचारका वर्णन	२६७-२६८
७०	सत्यव्रतातिचारका वर्णन	२६९-२७२
७१	अस्तेयव्रतातिचारका वर्णन	२७३-२७६
७२	स्वदारसतोषव्रतातिचारका वर्णन	२७७-२८०
७३	इच्छापरिणामव्रतातिचारका वर्णन	२८१-२८५
७४	दिग्ग्व्रतातिचार का निरूपण	२८६-२८८
७५	उपभोगपरिभोगव्रतातिचारका वर्णन	२८९-२९५
७६	अनर्थदण्डविरमणव्रतातिचारका वर्णन	२९६-२९८
७७	सामायिकव्रतातिचारका वर्णन	२९९-३००
७८	देशावकाशिकव्रतातिचारका वर्णन	३०१-३०२
७९	पोषधोपवासव्रतातिचारका वर्णन	३०३-३०४

२४	कोल्लाकसन्निवेशका वर्णन	९०-९३
२५	परिपद का वर्णन	९४-९८
२६	अभिगमनका वर्णन	९९
२७	जितशत्रू द्वारा की गई भगवान महावीरकी स्तुति	१००-१०१
२८	अभिगमका विचार	१०२-१०४
२९	समवसरणका और आनन्द गाथापतिके विचारका वर्णन	१०५-११०
३०	भगवान् से धर्मकथाका श्रवण	१११-११२

धर्मकथा

३१	लंकाज्योतिस्वरूपका वर्णन	११३-११६
३२	जीवाजीवादिस्वरूपका वर्णन	११७-११८
३३	सवरादिके स्वरूपका वर्णन	११९-१२०
३४	नरकादिके स्वरूपका वर्णन	१२१-१२२
३५	प्राणातिपातादिके स्वरूपका वर्णन	१२३-१२४
३६	रागादिके स्वरूपका वर्णन	१२५-१२६
३७	मायामृषादिके स्वरूपका वर्णन	१२७-१२८
३८	सुचीर्णकर्मादिके स्वरूपका वर्णन	१२९-१३०
३९	चार्वाक मतविचार	१३१-१३४
४०	निर्ग्रथ प्रवचन महिमाका वर्णन	१३५-१३८
४१	नरकादि गतिप्राप्तिस्थानका निरूपण	१३९-१४२
४२	नरकादि गतिके स्वरूपका निरूपण	१४३-१४६
४३	अगारधर्मके स्वरूपका वर्णन	१४७-१५२
४४	सामान्य अगार [गृहस्थ] धर्मके स्वरूपका वर्णन	१५२-१६०
४५	विशेषागार [श्रावक] धर्मका निरूपणमें जीवादिके स्वरूपका निरूपण	१६०-१६४
४६	श्रावकधर्म निरूपणमें देवस्वरूपका निरूपण	१६४-१६६
४७	” नयाँकी प्ररूपणा	१६६-१७८
४८	” स्याद्वादकी प्ररूपणा	१७९-१८६
४९	सप्तभट्टी-सातभगोका निरूपण	१८७-१९३
५०	देवस्वरूपका वर्णनम्	१९४-१९७
५१	गुरु क स्वरूपका निरूपण	१९७-२००

५२	धर्मके स्वरूपमें-अहिंसाव्रतका वर्णन	२०१-२०४
५३	धर्मके स्वरूपमें सत्यव्रतका वर्णन	२०५-२०८
५४	धर्मकथामें अस्तेयव्रतका वर्णन	२०९-२१०
५५	धर्मकथामें स्वदारसतोपव्रतका वर्णन	२११-२१४
५६	” इच्छापरिणामव्रतका वर्णन	२१४-२१६
५७	धर्मकथामें अनर्थदण्डविरमणव्रतका वर्णन	२१६-२१७
५८	दिग्ब्रतका वर्णन	२१८-२२०
५९	उपभोगपरिभोगव्रतका वर्णन	२२१-२३२
६०	सामायिक व्रतका वर्णन	२३२-२३५
६१	देशावकाशिकव्रतका वर्णन	२३६-२३८
६२	पोषधोषवासका वर्णन	२३९-२४२
६३	अतिथिसविभागव्रतका वर्णन	२४३
६४	संछेखना वर्णन	२४४-२४६
६५	आनन्द श्रावकके व्रतका अङ्गोकार (स्वीकार)का वर्णन	२४७-२४८
६६	आनन्दश्रावकके अणुव्रतका वर्णन	२४९-२५२
६७	आनन्दश्रावकके उपभोग परिभोगव्रतका वर्णन	२५३-२६०
६८	सम्यक्वातिचारका वर्णन	२६१-२६६
६९	अहिंसाव्रतातिचारका वर्णन	२६७-२६८
७०	सत्यव्रतातिचारका वर्णन	२६९-२७२
७१	अस्तेयव्रतातिचारका वर्णन	२७३-२७६
७२	स्वदारसतोपव्रतातिचारका वर्णन	२७७-२८०
७३	इच्छापरिणामव्रतातिचारका वर्णन	२८१-२८५
७४	दिग्ब्रतातिचार का निरूपण	२८६-२८८
७५	उपभोगपरिभोगव्रतातिचारका वर्णन	२८९-२९५
७६	अनर्थदण्डविरमणव्रतातिचारका वर्णन	२९६-२९८
७७	सामायिकव्रतातिचारका वर्णन	२९९-३००
७८	देशावकाशितव्रतातिचारका वर्णन	३०१-३०२
७९	पोषधोषवासव्रतातिचारका वर्णन	३०३-३०४

२४	कोल्लाकसन्निवेशका वर्णन	९०-९३
२५	परिपद का वर्णन	९४-९८
२६	अभिगमनका वर्णन	९९
२७	जितशत्रू द्वारा की गई भगवान् महाशरीरकी स्तुति	१००-१०१
२८	अभिगमका विचार	१०२-१०४
२९	समवसरणका और आनन्द गाथापतिके विचारका वर्णन	१०५-११०
३०	भगवान् से धर्मकथाका श्रवण	१११-११२
	धर्मकथा	
३१	लाकालोऽस्वरूपका वर्णन	११३-११६
३२	जीवाजीवादिस्वरूपका वर्णन	११७-११८
३३	सवरादिके स्वरूपका वर्णन	११९-१२०
३४	नरकादिके स्वरूपका वर्णन	१२१-१२२
३५	प्राणातिपातादिके स्वरूपका वर्णन	१२३-१२४
३६	रागादिके स्वरूपका वर्णन	१२५-१२६
३७	मायामृषादिके स्वरूपका वर्णन	१२७-१२८
३८	सुचीर्णकर्मादिके स्वरूपका वर्णन	१२९-१३०
३९	चार्वाक मतविचार	१३१-१३४
४०	निर्ग्रथ प्रवचन महिमाका वर्णन	१३५-१३८
४१	नरकादि गतिप्राप्तिस्थानका निरूपण	१३९-१४२
४२	नरकादि गतिके स्वरूपका निरूपण	१४३-१४६
४३	अगारधर्मके स्वरूपका वर्णन	१४७-१५२
४४	सामान्य अगार [गृहस्थ] धर्मके स्वरूपका वर्णन	१५२-१६०
४५	विशेषागार [श्रावक] धर्मका निरूपणमें जीवादिके स्वरूपका निरूपण	१६०-१६४
४६	श्रावकधर्म निरूपणमें देवस्वरूपका निरूपण	१६४-१६६
४७	” नयोंकी प्ररूपणा	१६६-१७८
४८	” स्याद्वादकी प्ररूपणा	१७९-१८६
४९	सप्तभट्टी-सातभगोका निरूपण	१८७-१९३
५०	देवस्वरूपका वर्णनम्	१९४-१९७
५१	शुद्ध क स्वरूपका निरूपण	१९७-२००

५२	धर्मके स्वरूपमें-अहिंसाव्रतका वर्णन	२०१-२०४
५३	धर्मके स्वरूपमें सत्यव्रतका वर्णन	२०५-२०८
५४	धर्मकथामें अस्तेयव्रतका वर्णन	२०९-२१०
५५	धर्मकथामें स्वदारसतोपव्रतका वर्णन	२११-२१४
५६	„ इच्छापरिणामव्रतका वर्णन	२१४-२१६
५७	धर्मकथामें अनर्थदण्डविरमणव्रतका वर्णन	२१६-२१७
५८	दिग्ग्नतका वर्णन	२१८-२२०
५९	उपभोगपरिभोगव्रतका वर्णन	२२१-२३२
६०	सामायिक व्रतका वर्णन	२३२-२३५
६१	देशावकाशिकव्रतका वर्णन	२३६-२३८
६२	पोषधोषवासका वर्णन	२३९-२४२
६३	अतिथिसंविभागव्रतका वर्णन	२४३
६४	संछेयवना वर्णन	२४४-२४६
६५	आनन्द श्रावकके व्रतका अङ्गोकार (स्वीकार)का वर्णन	२४७-२४८
६६	आनन्दश्रावकके अणुव्रतका वर्णन	२४९-२५२
६७	आनन्दश्रावकके उपभोग परिभोगव्रतका वर्णन	२५३-२६०
६८	सम्यक्त्वातिचारका वर्णन	२६१-२६६
६९	अहिंसाव्रतातिचारका वर्णन	२६७-२६८
७०	सत्यव्रतातिचारका वर्णन	२६९-२७२
७१	अस्तेयव्रतातिचारका वर्णन	२७३-२७६
७२	स्वदारसतोपव्रतातिचारका वर्णन	२७७-२८०
७३	इच्छापरिणामव्रतातिचारका वर्णन	२८१-२८५
७४	दिग्ग्नतातिचार का निरूपण	२८६-२८८
७५	उपभोगपरिभोगव्रतातिचारका वर्णन	२८९-२९५
७६	अनर्थदण्डविरमणव्रतातिचारका वर्णन	२९६-२९८
७७	सामायिकव्रतातिचारका वर्णन	२९९-३००
७८	देशावकाशितव्रतातिचारका वर्णन	३०१-३०२
७९	पोषधोषवासव्रतातिचारका वर्णन	३०३-३०४

८०	अतिथि सप्रभागव्रतातिचारका वर्णन	३०५-३०९
८१	सलेखनातिचारका वर्णन	३०९-३११
८२	आनन्दगाथापतिके नियमका वर्णन	३१२-३१६
८३	“अरिहत चेइय” शब्दका वर्णन	३१६-३३२
८४	शिवानन्दाका धर्मस्वीकार और गौतमको प्रश्न	३३३-३३५
८५	आनन्द श्रावककी धर्मप्रज्ञप्ति और नियमका वर्णन	३३६-३३९
८६	आनन्द प्रत्तिमा (पडिमा) का निरूपण	३४०-३४२
८७	आनन्द श्रावक की सलेखना का वर्णन	३४३-३४४
८८	आनन्द श्रावक को अधिज्ञान का वर्णन	
८९	और आनन्द गौतम का प्रश्नोत्तर	३४५-३५९

द्वितीय अध्ययन

९०	कामदेव श्रावक की ऋद्धि का वर्णन	३६०-३६१
९१	पिशाच रूपधारी देव का वर्णन	३६२-३७०
९२	पिशाच रूपधारी देव के उपसर्गका वर्णन	३७१-३७२
९३	हस्तिरूप देवका वर्णन	३७३-३७४
९४	हस्तिरूप देवके उपसर्गका वर्णन	३७५-३७७
९५	सर्परूपधारी देव और उनके उपसर्ग का वर्णन	३७८-३८१
९६	दिव्य रूपधारी देव का वर्णन	३८२-३८३
९७	देवकृत कामदेव श्रावक की प्रशंसा का वर्णन	३८४-३८६
९८	भगवान को वदना के लिये कामदेव का गमन	३८७-३८८
९९	भगवानके द्वारा कामदेव की प्रशंसा का वर्णन	३८९-३९४

तीसरा अध्ययन

१००	चुलनीपिता गाथापति का वर्णन	३९५-३९६
१०१	देवकृत उपसर्ग का वर्णन	३९७-४०८
१०२	चुलनीपिता के स्वर्गवास का वर्णन	४०९-४१०

चौथा अध्ययन

१०३	देवकृत उपसर्ग का वर्णन	४११-४१७
-----	------------------------	---------

पांचमा अध्ययन

१०५	देवकृत उपसर्ग का वर्णन	४१८-४२३
-----	------------------------	---------

छद्मा अध्ययन

१०६	कुण्डकौलिक श्रावक और देव के मशोत्तरका वर्णन	४२४-४२६
१०७	भाग्य पुरुषार्थ चर्चा	४२७-४३६
१०८	पराजित देवों के स्वर्गगमन का निरूपणम्	४३७
१०९	भगवान् द्वारा कुण्डकौलिक की प्रशंसा का वर्णन	४३८-४४१

सातवां अध्ययन

११०	सद्दालपुत्रका वर्णन	४४२-४४५
१११	देवका मादुर्भाव [प्रकट] वर्णन	४४६-४४८
११२	सद्दालपुत्रका निर्गमन	४४९
११३	सद्दालपुत्र और भगवानकी वार्त्तालापका वर्णन	४५०-४५१
११४	पुरुषार्थ विषयक उपदेश	४५३-४५९
११५	सद्दालपुत्रके व्रतधारणका वर्णन	४६०-४६२
११६	धार्मिक रथका वर्णन	४६३
११७	अग्निमित्राका पर्युपासनाका वर्णन	४६४-४६६
११८	अग्निमित्राका धर्मश्रद्धाका वर्णन	४६७-४६८
११९	अग्निमित्रा के व्रतधारणका वर्णन	४६९-४७०
१२०	सद्दालपुत्र और गोशालककी वार्त्तालापका वर्णन	४७१-४८२
१२१	सद्दालपुत्रकी धर्मदृढताका वर्णन	४८३-४८४
१२२	सद्दालपुत्रको देवकृतउपसर्गका वर्णन	४८५-४८९

आठवां अध्ययन

१२३	महाशतक श्रावकका वर्णन	४९०-४९१
१२४	रेवतीके दुर्भावका वर्णन	४९०-४९१
१२५	रेवतीके दुष्कर्मका वर्णन	४९२-४९४
१२६	रेवतीके कामोन्मत्तताका वर्णन	४९९-५०१
१२७	महाशतकको अधिज्ञानका वर्णन	५०१-५०२

१२८	रेवतीके कामोन्मत्तताका पुनः कथन	५०३-५०४
१२९	रेवतीको शापके स्वरूपका निरूपण	५०५-५०६
१३०	गौतम स्वामी और भगवानके वार्त्तालापका वर्णन	५०७-५१०
१३१	महाशतकका प्रायश्चित्त और उनकी गतिका वर्णन	५११-५१८

नवमा अध्ययन

१३२	नन्दिनी पिता गाथापत्तिका वर्णन	५१५-५१७
-----	--------------------------------	---------

दसवां अध्ययन

१३३	शालेयिका पिताका वर्णन	५१८-५२१
१३४	उपासक दशाङ्ग सूत्रके पूर्वाचार्यप्रणीत सगृहगाथा	५२२-५२६
१३५	ग्रन्थप्रशस्ति	५२७-५३२

(૨૨) શ્રી દરખયા દ કાલીદામ વાઠીઆ
ભાણુડ

શ્રી કોલાંગી દરગોવિંદભાઈ જેચ દ
રાજકોટ

શ્રી ગાંધીલાલ મગજદામભાઈ
અમદાવાદ

(૨૩) શ્રી ધાગશીભાઈ જીવણભાઈ
મોલાપુર

(૨૪) શ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ

આદ્યમુરખીગ્રીઓ

(સ્વ) શેઠ શ્રી દિનેશભાઈ
કાન્તિલાલ શાહ
અમદાવાદ

શ્રી છગનલાલ ગામળદામ ભાવસાર
અમદાવાદ.

શ્રી વિનોદકુમાર વીરાણી
ગજકોટ
(દીલા લીધા પહેલાં શાસ્ત્રાભ્યાસ રતા)

ગેક શ્રી જીવિગભાઈ પોચાલાલભાઈ
અમદાવાદ

(સ્વ.) શેઠ રગજીભાઈ મોહનલાલ રાહ
અમદાવાદ.

शेठ श्री मीश्रीलालजी लालचंदजी लुणिया का सक्षिप्त परिचय

इस भारतवर्ष के मरुधी प्रांत में ओसवाल समाज के गौरवरूप लुणिया वंश में सरल स्वभावी-यर्मात्मा-लालचंदजी नामक एक पवित्र पुरुष इसी बीसवीं शताब्दी में-‘चंडावल’ नाम के सुरम्य ग्राम में हो गये हैं। वे उम्र छोटे से गांव में धर्मकरणी करते हुए अपना आदर्श जीवन यापन करते थे; यथानाम तथागुण-वाली कदाचित्को चरितार्थ करनेवाली दयावाई नामक गुणनिष्पन्न गृहिणी (यर्म पत्नी) का सुसयोगसे उन्हें प्राप्त हुआ था

इस आदर्श युगलसे सवत् १९६० के फाल्गुण कृष्णा १४ को प्रथम पुत्र रत्न उत्पन्न हुआ-जो मिश्री के समान मधु स्वभावी होने के कारण मिश्रीलालजी के नाम से प्रख्यात हुए। दूसरे और तीसरे बालकको भी क्रमशः सवत् १९६३ तथा १९७२ में जन्मदिया जिनका नाम जेवतराजजी और फूलचंदजी है।

दैववशात् १९७४ और ७५ इन दो वर्षोंमें ही इस आदर्शयुगलने-तीनों भाइयोंको पाल्यव्यवस्थामें ही छोड़कर इस नश्वर ससारसे किनारा कर लिया। अचानक यह वज्रपात हो जानेसे ये बालक ध्वराये नहीं-रू १ है “पुण्यदान विरवारनके होत चीकनेवाद”-

जिसकी पूर्व पुण्यवानी प्रबल होती है उसे कोई न कोई अच्छा सह योग प्राप्त होही जाता है-हा एकावत यह है कि ऐसे व्यक्तियोंके ऐसे ही अनुभवके अखाडोंका संयोग मिल जाया करता है. बाल्यकालमें ही एक साथ दोनों मातापिताओंका त्रियोग कितना असह्य होता है वह दुःख चर्हीं जानता हैं जिसने अनुभव किया हो-स्वयं पर बीतनेसेही दूसरों पर बितीका ख्याल आता है और वही उनको मददरूप हो सकता है परिग्रह ऐश्वर्य संपत्ति प्राप्त हो जानेपर दया-नम्रता आदि गुण प्रायः रफुचक्कर हो जाते हैं कोईक जिसके प्रबलपुण्यका उदय हो वह कमलकी तरह-भोगोंसे अलिप्त रह सकता है-आपकी गणना उन्हींमें की जा सकती है।

आगे बढ़ने के लिये-अचानक त्रियोगके समान-सहयोगश्री पिपल्या निवासी श्रीमान् किसनलालजी सा का उन्हें प्राप्त हो गया अपने कोई पुत्र

न होने से फूलचंदजी को गोद ले लिया अपने लघु भ्राताको किसनलालजी सा के हाथ सौंपते हुए—मिथीलालजीने जरा भी जानासानी नहीं की—बस यहीं से याने इस सहयोगके प्रतापसे इनका अद्भुत उत्थान हुआ—उम समय बेंगलोर में ये तीन पेढ़िये मुचारु रूपसे चल रही है

(१) मे मिथीलालजी जेयतराज

(२) मे. किसनलाल फूलचंद

(३) मे किसनलाल लालचंद

आप अपनी कुनेह व व्यापारिक दक्षतासे खूब आगे बढे और स २००० में अहमदावादमें 'लालचंद मिथीलाल' नामसे रुपढेका (व्यापार) ब्युजीनेस प्रारम्भ किया—जो फर्म व्यापारी—आलममें खर्गाननामा पेढ़ियोकी गिनती में है—

सयोगसे बदाम सहस्रगुणोको धारण करनेवाली पदामवाई जैसी गृहदेवी आपको मिली. जो सोनेमें सुगंधका राम ररती है—सासारिककार्योके साथ ही धर्म कार्योमें युगलका सहयोग मद्भाग्यसे किसीकोही मिलता है ।

अपनी जन्मभूमि 'चंडावल' में एक बडा हॉस्पिटल खोल रक्खा है एक विशाल धर्मस्थानकभी बनवा दिया है—महिलामंडल आदि देशोत्थानकी अनेक प्रवृत्तियो आपकी तरफसे चलती हैं—अत्यंत प्रसन्नता से बात तो यह है कि—अडिग धार्मिक श्रद्धा के कारण अनन्तजीवोका उद्धार करने वाली—पवित्र गंगा—जिनवाणी के कार्यकी तरफ आपका लक्ष्य गया—सेवाका यह अपूर्व अवसर जान सर्व प्रथम आप “शास्त्रोद्धार समितिके मेमर ५०१ में बने—पश्चात् अमृत फलका सुमधुर रसास्वाद आने से श्रीउपासक दशाग द्वय प्रकाशित करनेके हेतु रु. ५००१) प्रदान किये है । श्री बदाम बाड भी कहा पीछे रहनेवाली हैं उन्होने भी ५०१) देकर इस चालू कार्य मे अपना हाथ बटाया है । ऐसे परोपकारके स्थायी कार्योमें आप अपने द्रव्यका अविरुसे अधिक सदुपयोग करते रहे साथही इस आदर्श मार्गका अनुसरण करनेवाले अन्य भी रत्न गहर आवे ऐसी सद्भावना

आपश्रीके वंश ज भावी अकुर श्री शातिकुमार, अशोककुमार, जयचंद, हुकमीचंद, विजयराम, रत्नचंद्र आदिभी आपके ही अनुगामी हों. और अपने वंशकी यशोगाथा में चार चांद और लगावे

શ્રી. પપ્પરડી આપનાર આદ્ય સુરભીશ્રી, ચડાવતવાળા

શ્રી મીશ્રીલાલ લાલચ દળ લિમિટ્ડ. શ્રી નેવતલાલ લાલચ દળ લિમિટ્ડ

આધ્યત્મજીવી,

શેઠશ્રી શામળ વેલ્લ વીરાણી
રાજકોટ.

અખિલ ભારત શ્વેતામ્બર સ્થાનકવાસી જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ

ગરેડીયાકુવા ગેઠ - ગ્રીન લોન્ પાસે,
રા જ કે ૮

દાનવીરોની નામાવલી

રાષ્ટ્રભાત તા ૧૮-૧૦-૪૪ થી તા ૨૦-૫-૬૧ સુધીના
દાખલ થયેલ મેમ્બરોના મુખ્યરક નામો

લાઈફ મેમ્બરોનું ગામવાર કક્કાનાં લિસ્ટ

(લેટની રકમો, આપનારનું તથા રૂ. ૨૫૦ થી ઓછી
રકમ ભરનારનું નામ આ યાદીમાં સામેલ કરેલ નથી.)

આઘમુરખીશ્રીઓ - ૧૪

(ઓછામાં ઓછી રૂા ૫૦૦૦ની રકમ આપનાર)

નંબર	નામ	ગામ	રૂપિયા
૧	શેઠ શાતીલાલ મગજદારસભાઈ બણીતા મીલમાલીક	અમદાવાદ	૧૫૦૦૦
૨	શેઠ હરખચ દ કાળીદાસભાઈ વારીયા હા શેઠ લાલચ દલાઈ જેય દલાઈ, નગીનભાઈ વૃજલાલભાઈ તથા વલ્લભદામભાઈ	ભાણુવડ	૬૦૦૦
૩	કેઠારી જેય દ અજરામર હા હુગોવિદલાઈ જેય દલાઈ	નાજકોટ	૫૨૫૧
૪	શેઠ ધારશીભાઈ જીવનભાઈ	ખારમી	૫૦૦૧
૫	સ્વ પિતાશ્રી છગનલાલ શામળદામના સ્મરણાર્થે હા શ્રી ભોગીલાલ છગનલાલભાઈ ભાવનાર	ગમદાવાદ	૧૦૨૫૧
૬	સ્વ શેઠ દિનેશભાઈના સ્મરણાર્થે હા શેઠ કાતિલાલ મણીલાલ જેશીગભાઈ	અમદાવાદ	૫૦૦૦
૭	શેઠ આત્મારામ માણેકલાલ હા શેઠ ચીમનલાલભાઈ ગાતીલાલભાઈ તથા પ્રમુખભાઈ	અમદાવાદ	૬૦૦૧
૮	શ્રી શામજી વેલજી વીરાણી અને શ્રી કડવીભાઈ વીરાણી સ્મારક ટ્રસ્ટ હા શેઠ શામજી વેલજી વીરાણી	રાજકોટ	૫૦૦૦
૯	શ્રી શામજી વેલજી વીરાણી અને શ્રી કડવીભાઈ વીરાણી સ્મારક ટ્રસ્ટ હા માતુશ્રી કડવીભાઈ વીરાણી	રાજકોટ	૫૦૦૦
૧૦	શેઠ પોચાલાલ પીતામરદામ	અમદાવાદ	૫૨૫૧
૧૧	શાહ રગજીભાઈ મોહનલાલ	અમદાવાદ	૫૦૦૧
૧૨	શ્રી શામજી વેલજી વીરાણી અને શ્રી કડવીભાઈ વીરાણી સ્મારક ટ્રસ્ટ હા હર્લભજીભાઈ ગામજીભાઈ વીરાણી	રાજકોટ	૫૦૦૦
૧૩	શ્રી શામજી વેલજી વીરાણી અને શ્રી કડવીભાઈ વીરાણી સ્મારક ટ્રસ્ટ હા શ્રીમતિ મણીકુવરબેન હર્લભજી વીરાણી	રાજકોટ	૫૦૦૦
૧૪	શ્રી શામજી વેલજી વીરાણી અને શ્રી કડવીભાઈ વીરાણી સ્મારક ટ્રસ્ટ હા છોટાલાલ શામજી વીરાણી	રાજકોટ	૫૦૦૦
નોટ	- ઘાટકોડવાળા શેઠ માણેકલાલ એ મહેતા તરફથી અમદાવાદમાં પાલડી બસ સ્ટેન્ડ પાસે પ્લોટ નં ૨૫૦ વાળી ૬૬૮ ચો વાર જમીન સમિતિને ભેટ મળેલ છે અને જેનું રજીસ્ટર તા ૨૩-૩-૬૦ ના રોજ થઈ ગયેલ છે		

મુરખીશ્રીઓ-૨૪

(ઓઢામા ઓઢી ૩૧ ૧૦૦૦ ની રકમ આપનાર)

ક્રમ	નામ	ગામ	રૂપિયા
૧	વકીલ હવરાજભાઈ વર્ધમાન કોઠારી હા કહાનદાસભાઈ તથા વેણીલાલભાઈ કોઠારી	જેતપુર	૩૬૦૫
૨	દોશી પ્રભુદામ મુળજીભાઈ	રાજકોટ	૩૬૦૪
૩	મહેતા શુભાળયદ પાનાયદ	રાજકોટ ૩૩૮૬૧૧-૧૧	
૪	મહેતા માણેકલાલ અમુલખરાય	પાટડોપર	૩૨૫૦
૫	સઘવો પીનામ્બરદામ શુભાળયદ	ભામનગર	૩૧૦૧
૬	શેઠ લાલુભાઈ ગોરધનનામ ચેગીટેબલ ટ્રસ્ટ હ શેઠ વાડીલાલ લલ્લુભાઈ	અમદાવાદ	૨૫૦૦
૭	નામદાર ઠાકોર સાહેબ લખધીગસિહજી બહાદુર	મોરખી	૨૦૦૦
૮	શેઠ હરિચંદ કુવરજી હા શેઠ ન્યાલયદ હરિચંદ	મિલ્કપુર	૨૦૦૦
૯	શાહ હગનલાલ હેમચંદ વમા હા મોહનલાલભાઈ તથા મોતીલાલભાઈ	મુળઈ	૨૦૦૦
૧૦	શ્રી આકાશી જૈન સઘ હા શેઠ ચન્દ્રકાંત વીકમચંદ	મોરખી	૧૬૬૩
૧૧	મહેતા સોમચંદ તુલસીદામ તથા તેમના ધર્મપત્નિ અ સૌ મણીગૌરી મગનલાલ	રતલામ	૨૦૦૦
૧૨	મહેતા પોપટલાલ માવજીભાઈ	ભામજોધપુર	૧૫૦૨
૧૩	દોશી કપુરચંદ અમરશી હા દલપતરામભાઈ	ભામજોધપુર	૧૦૦૨
૧૪	બગડીયા જગજીવનદાસ ગતનગી	દામનગર	૧૦૦૨
૧૫	શેઠ માણેકલાલ ભાણુજીભાઈ	પોરબંદર	૧૦૦૧
૧૬	શ્રીમાન ચંદ્રસિંહજી માહેબ મહેતા (રેલ્વે મેનેજર)	ડલકતા	૧૦૦૧
૧૭	મહેતા સોમચંદ નેણસીભાઈ [કરાચીવાળ]	મોરખી	૧૦૦૧
૧૮	શાહ હરિલાલ અનોપચંદ	ખલાત	૧૦૦૧
૧૯	મોદી કેશવલાલ હરીચંદ	અમદાવાદ	૧૦૦૧
૨૦	કોઠારી છબીલદાસ હરખચંદ	મુળઈ	૧૦૦૦
૨૧	કોઠારી રગીલદાસ હરખચંદ	ભાવનગર	૧૦૦૦
૨૨	શાહ પ્રેમચંદ માણેકચંદ તથા અ સૌ સમરતબેન	અમદાવાદ	૧૦૦૩
૨૩	એક જૈન ગૃહસ્થ	અમદાવાદ	૨૪૨૫
૨૪	શેઠ કરમચી જોઠાભાઈ સોમીયા હ અ સૌ આકરબેન	મુળઈ	૧૦૦૦

સહાયક મેમ્બરો-૯૬

(ઓછામાં ઓછી રૂા ૫૦૦ ની રકમ આપનાર)

નંબર	નામ	ગામ	રૂપિયા
૧	શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા શેઠ જુઝાભાઈ વેલશીભાઈ	વઢવાણશહેર	૭૫૦
૨	શેઠ નરોત્તમદાસ ઓઘડભાઈ	જોરાવનગર	૭૦૦
૩	શેઠ રતનશી હીરજીભાઈ હા ગોરધનદાસભાઈ	જામજોધપુર	૫૫૫
૪	ખાટવીના ગીરધર પરમાણુદ હા અમીચદભાઈ	ખાખીનળીયા	૫૨૭
૫	મોરખીવાળા સઘવી દેવચદ નેણુશીભાઈ તથા તેમના ધર્મપત્ની		
	અ સો મણીભાઈ તરફથી હા મુળચદ દેવચદ ચઘવી	મલાડ	૫૧૧
૬	વોરા મણીલાલ પોપટલાલ	અમદાવાદ	૫૦૨
૭	ગોસલીયા હરીલાલ લાલચદ તથા ચ પાળેન ગોસલીયા	„	૫૦૨
૮	શાહ મનહરલાલ પ્રાણજીવનદાસ	મુખઈ	૫૦૧
૯	શેઠ ઇશ્વરલાલ પુરુષોત્તમદાસ	„	૫૦૧
૧૦	શેઠ ચ દુલાલ છગનલાલ	„	૫૦૧
૧૧	શાહ શાંતિલાલ માણેકલાલ	„	૫૦૧
૧૨	શેઠ શીવલાલ ડમરભાઈ (કરાચીવાળા)	લીમડી	૫૦૧
૧૩	કામદાર તારાચદ પોપટલાલ ધોરાજીવાળા	રાજકોટ	૫૦૦
૧૪	મહેતા મોહનલાલ કપુરચદ	„	૫૦૦
૧૫	શેઠ ગોવિંદજીભાઈ પોપટભાઈ	„	૫૦૦
૧૬	શેઠ રામજી શામજી વીરાણી	„	૫૦૧
૧૭	સ્વ પિતાશ્રી નદાજીના સ્મરણાર્થે હા વેણીચદ શાંતિલાલ		
	(જાખુઆવાળા)	મેઘનગર	૫૦૧
૧૮	શ્રી સ્થા જૈનસઘ હા શેઠ ઠાકરશી કરશનજી	થાનગઢ	૫૦૦
૧૯	શેઠ તારાચદ પુખરાજજી	ઔરગાબાદ	૫૦૦
૨૦	શ્રી સ્થા જૈન સઘ	„	૫૦૦
૨૧	મહેતા મુળચદ રાઘવજી હા મગનલાલભાઈ તથા દુર્લભજીભાઈ ધાક્ષા		૭૫૦
૨૨	શેઠ હરખચદ પુરુષોત્તમ હા ઇન્દુકુમાર	ચોરવાડ	૫૦૦
૨૩	„ કેશગીમલજી વસ્તીમલજી ગુગલીયા	મલાડ	૫૦૧
૨૪	શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા ખાટવીના અમીચદ ગીરધરભાઈ ખાખીનળીયા		૫૦૧
૨૫	શ્રી ખીમજીભાઈ બાવાભાઈ હા કુલચદભાઈ શુલાખચદભાઈ,		
	નાગરદાસભાઈ જમનાદાસભાઈ	મુખઈ	૫૦૧

- ૨૬ શેઠ મણીલાલ મોહનલાલ ડગલી હા મુળજીભાઈ મણીલાલભાઈ મુળઈ ૫૦૧
- ૨૭ સ્વ કાતીલાલભાઈના સ્મરણાર્થે હા ગેઠ બાલચંદ્ર સાકરચંદ્ર ,, ૫૦૧
- ૨૮ કામદાર રતીલાલ દુર્લભજી (જેતપુરવાળા) ,, ૫૦૧
- ૨૯ શાહ જયતીલાલ અમૃતલાલ શીવ ૫૦૧
- ૩૦ વેરા મણીલાલ લક્ષ્મીચંદ્ર ૫૦૧
- ૩૧ શેઠ ગુલાબચંદ્ર ભુદરભાઈ તથા કસ્તુરબેન હા ભાઈ અનોપચંદ્ર ખારરોડ ૫૦૧
- ૩૨ મહાન ત્યાગી બેન ધીરજકુવર ચુનીલાલ મહેતા પ્રાક્ષ ૫૦૧
- ૩૩ શ્રી સ્થા જૈન સઘ પ્રાક્ષ ૫૦૧
- ૩૪ શ્રી મગનલાલ છગનલાલ શેઠ રાજકોટ ૫૦૧
- ૩૫ શેઠ ચતુરદાસ ઠાકરશી તથા અ સૌ નંદકુવરબેન જામનગર ૫૦૩
- ૩૬ શેઠ દેવચંદ્ર અમરગી (બેન ધીરજકુવરની દીક્ષા પ્રસંગે લેટ) ભાણુવડ ૫૦૧
- ૩૭ શ્રી સ્થા જૈન સઘ (બેન ધીરજકુવરની દીક્ષા પ્રસંગે લેટ) ભાણુવડ ૫૦૧
- ૩૮ વકીલ વાડીલાલ નેમચંદ્ર શાહ વીરમગામ ૫૦૧
- ૩૯ મહેતા શાન્તિલાલ મણીલાલ હા કમળાબેન મહેતા અમદાવાદ ૫૫૬
- ૪૦ શ્રીચુત લાલચંદ્રજી તથા અ સૌ ધીસાબેન ,, ૫૦૧
- ૪૧ મોહનરાજજી મુકુન્દચંદ્રજી બાલીયા અમદાવાદ ૫૦૧
- ૪૨ સ્વ શેઠ ઉકાભાઈ ત્રીલોચનદાસના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની લક્ષ્મીબાઈ ગીરધર તરફથી હા મરઘાબેન તથા મણુબેન અમદાવાદ ૫૦૧
- ૪૩ પારેખ જયતીલાલ મનસુખલાલ રાજકોટવાળા હા વિનુભાઈ ,, ૫૦૧
- ૪૪ શ્રીચુત શેઠ લાલચંદ્રજી મીશ્રીલાલજી ,, ૫૦૧
- ૪૫ શ્રી સ્થા જૈન સઘ વાકાનેર ૫૦૧
- ૪૬ શ્રી સ્થા જૈન સઘ ખેટાદ ૫૦૧
- ૪૭ શેઠ ગુદડમલજી ગેષમલજી જોવર (ખાર) પીપળગાવ ૫૦૧
- ૪૮ સ્વ તુરખીયા લહેચંદ્ર માણેકચંદના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની જીવતીબાઈ તરફથી હા ભાઈ જયતીલાલ તથા પૂનમચંદલાઈ વડોદરા ૫૦૧
- ૪૯ શાહ અચળદાસ શુકનરાજજી હા શેઠ શુકનરાજજી અમદાવાદ ૫૦૧
- ૫૦ ભાવસાર ખેડીદાસ ગણેશભાઈ ધ ધુકા ૫૦૧
- ૫૧ અ મૌ હીનબેન માણેકલાલ મહેતા ધાટકોપર ૫૦૧
- ૫૨ મહેતા શાતીલાલ મગનલાલ તથા અ સૌ પદમાવતી શાંતિલાલ મહેતા અમદાવાદ ૫૦૦
- ૫૩ શેઠ હીરાચંદ્રજી વનેચંદ્રજી કનારીયા હુબલી ૫૦૧
- ૫૪ શેઠ છોટુભાઈ હરગોવિંદદાસ કટોરીવાળા મુળઈ ૫૦૧

સહાયક મેમ્બરો-૯૬

(ગોષ્ઠામા ઓછી રૂ. ૫૦૦ ની રકમ આપનાર)

નંબર	નામ	ગામ	રૂપિયા
૧	શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા શેઠ ઝુઝાભાઈ વેલશીભાઈ	વઢવાણશહેર	૭૫૦
૨	શેઠ નરોત્તમદાસ ઓઘડભાઈ	જોરાવનગર	૭૦૦
૩	શેઠ રતનશી હીરજીભાઈ હા ગોરધનદાસભાઈ	જામજોધપુર	૫૫૫
૪	બાટવીના ગીરધર પરમાણુ હા અમીચદભાઈ	ખાખીભળીયા	૫૨૭
૫	મોરખીવાળા સઘવી દેવચંદ નેણુશીભાઈ તથા તેમના ધર્મપત્ની		
	અ સો મણીભાઈ તરફથી હા મુળચંદ દેવચંદ સઘવી	મલાડ	૫૧૧
૬	વોરા મણીલાલ પોપટલાલ	અમદાવાદ	૫૦૨
૭	ગોસલીયા હરીલાલ લાલચંદ તથા ચ પાળેન ગોસલીયા	,,	૫૦૨
૮	શાહ મનહરલાલ પ્રાણજીવનદાસ	સુભઈ	૫૦૧
૯	શેઠ ઇશ્વરલાલ પુરુષોત્તમદાસ	,,	૫૦૧
૧૦	શેઠ ચંદુલાલ છગનલાલ	,,	૫૦૧
૧૧	શાહ શાંતિલાલ માણેકલાલ	,,	૫૦૧
૧૨	શેઠ શીવલાલ ડમરભાઈ (કરાચીવાળા)	લી મડી	૫૦૧
૧૩	કામદાર તારાચંદ પોપટલાલ ધોરાજીવાળા	રાજકોટ	૫૦૦
૧૪	ખેડતા મોહનલાલ કપુરચંદ	,,	૫૦૦
૧૫	શેઠ ગોવિંદજીભાઈ પોપટભાઈ	,,	૫૦૦
૧૬	શેઠ રામજી શામજી વીરાણી	,,	૫૦૧
૧૭	સ્વ પિતાશ્રી નદાજીના સ્મરણાર્થે હા વેણીચંદ શાંતિલાલ	(જાણુઆવાળા)	મેઘનગર ૫૦૧
૧૮	શ્રી સ્થા જૈનચંદ હા શેઠ ઠાકરશી કરશનજી	ધાનગઢ	૫૦૦
૧૯	શેઠ તારાચંદ પુષ્પરાજજી	ઔરગાબાદ	૫૦૦
૨૦	શ્રી સ્થા જૈન સઘ	,,	૫૦૦
૨૧	ખેડતા મુળચંદ રાઘવજી હા મગનલાલભાઈ તથા દુર્લભજીભાઈ પ્રાક્ષી		૭૫૦
૨૨	શેઠ હરખચંદ પુરુષોત્તમ હા ઇન્દુકુમાર	ચોરવાડ	૫૦૦
૨૩	,, કેશગીમલજી વસ્તીમલજી ગુગલીયા	મલાડ	૫૦૧
૨૪	શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા બાટવીયા અમીચંદ ગીરધરભાઈ ખાખીભળીયા		૫૦૧
૨૫	શ્રી ખીમજીભાઈ બાવાભાઈ હા કુલચંદભાઈ શુલાખચંદભાઈ,		
	નાગરદાસભાઈ જમનાદાસભાઈ	સુભઈ	૫૦૧

- ૭૫ શાહ શામલભાઈ અમરસીભાઈ અમદાવાદ ૫૦૨
- ૭૬ મહેતા ચન્દ્રકાન્ત નૌતમલાલ સુબઈ ૫૦૧
- ૭૭ શેઠ ભીખચંદ્ર લાલચંદ્ર પીપલગામ ૫૦૧
- ૭૮ બેન મોહનીબેન મહેતા સુબઈ ૫૦૧
- ૭૯ શ્રીમતી મોઘીબેન નવલચંદ શાહ લીમડી સૌરાષ્ટ્ર ૫૦૧
- હ મોતીબેન
- ૮૦ શ્રીમતી વિમલાબાઈ સૂરજમલ મહેતા બેલગામ ૫૦૧
- ૮૧ ઉદાણી નિહાલચંદ્ર હાકેમચંદ્ર વકીલ રાજકોટ ૫૦૧
- બી એ એલ એલ બી
- ૮૨ સ્વ દેઠારી મગનલાલભાઈ કુન્દનમલભાઈ સતારા ૫૦૧
- ના સ્મરણાર્થે હ તેમના ધર્મપત્ની રાજકુવરબેન
- ૮૩ શેઠ મોહનલાલભાઈ મછાલાલભાઈ હસ્તે રમણીકલાલભાઈ (પૂજ્ય મુનિશ્રી કૃતેચંદ મ ના શિષ્ય પ મુનિશ્રી જયપુર ૫૦૧
- કનૈયાલાલભાઈ મ ના ઉપદેશથી)
- ૮૪ શેઠ કનૈયાલાલભાઈ સોહનલાલભાઈ કાવેડિયા ધારડી ૫૦૧
- ૮૫ શેઠ પ્રતાપમલભાઈ કપુરચંદભાઈ સાહેરાવવાળા (પૂજ્ય કૃતેચંદભાઈ મ ના શિષ્ય મિશ્રીલાલભાઈ મ ના અમદાવાદ ૫૦૧
- શિષ્ય આદમલભાઈ મ ના ઉપદેશથી)
- ૮૬ શ્રીમાન લાલાભાઈ રૌશનલાલભાઈ સમન્દરલાલભાઈ બડોત ૫૦૧
- હ મોતીલાલભાઈ
- ૮૭ શ્રીમાન ભૂરમલભાઈ દલીચંદભાઈ સાકરિયા (પૂ મ શ્રી સ્વામીદામળના સપ્રદાય પૂ મ શ્રી કૃતેચંદભાઈ મ ના શિષ્ય પ મુની શ્રી કનૈયાલાલભાઈ મ ના ઉપદેશથી સાહેરાવ ૫૦૧
- ૮૮ સ્વ ગોરીશંકર કાળીદાસ દેસાઈના સ્મરણાર્થે હસ્તે ભૂપતલાલ ગોરીશંકર ઇંદોર ૫૦૧
- ૮૯ શેઠ સાહેબ શ્રી નર્સિરામભાઈ હ સરાજભાઈ કમાણી જમશેદપુર ૫૦૧

- ૫૫ પારેખ રતિલાલ નાનયદ મોરખીવાળા તરફથી તેમના
પિતાશ્રી નાનયદ ગોવિંદજીના સ્મરણાર્થે તથા તેમના
ધર્મપત્ની અ સૌ વસત ગહેનના અઠાઈતપ નિમિત્તે
હા બુપતલાલ રતિલાલ અમદાવાદ ૫૫૨
- ૫૬ સ્વ શાહ ત્રીલોવનદાસ મગનલાલના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની
શીવકુવરબાઈ તરફથી હા રતિલાલ ત્રીલોવનદાસ શાહ અમદાવાદ ૫૧૧
- ૫૭ શ્રીમાન નાથાલાલ માણેકચંદ પારેખ સુબઈ (માટુ ગા) ૫૦૧
- ૫૮ શ્રી લીમડી સપ્રદાયના ગચ્છાધીપતિ પૂ આચાર્ય મહારાજશ્રી
લાધાજી સ્વામીના સ્મરણાર્થે હા શેઠ જેશીગલાઈ પોચાલાલ
(મહારાજ શ્રી છોટાલાલજી સદાનદીના ઉપદેશથી) અમદાવાદ ૫૦૧
- ૫૯ સ્વ શ્રી વિનયમૂર્તિ શ્રી લક્ષ્મીચંદજી મહારાજના સ્મરણાર્થે
હા શેઠ જેશીગલાઈ પોચાલાલ (મહારાજશ્રી છોટાલાલજી
સદાનદીના ઉપદેશથી) અમદાવાદ ૫૦૧
- ૬૦ બા પ્ર પ્રભાવતીબેન ડેશવલાલ ઉજ્જવેનવાળા તરફથી તેમની
દીક્ષા પ્રસંગે વીગમગામ ૫૫૧
- ૬૧ શેઠ શ્રીચુત હરજીવનદાસ રાયચંદ હા છળીલદાસ હરજીવન અમદાવાદ ૫૦૧
- ૬૨ શેઠ પોપટલાલ હસરાજ તથા દિવાળીબેનના સ્મરણાર્થે
હા શેઠ બાણુલાલ પોપટલાલ અમદાવાદ ૫૦૨
- ૬૩ અ સૌ લીલાવતીબેન ઇન્દરલાલ અમદાવાદ ૫૦૨
- ૬૪ હેમાણી પ્રભુદાસ બાણુજી કલકત્તા ૫૫૧
- ૬૫ કેઠારી પોપટલાલ ચત્રભુજભાઈ સુરેન્દ્રનગર ૫૦૦
- ૬૬ શેઠ લક્ષ્મણદાસ સેજરામ અમદાવાદ ૫૦૧
- ૬૭ શ્રી સ્થા જૈન મોટા સહ રાજકોટ ૫૦૧
- ૬૮ શેઠ ચાદમલ બીરધીચંદ નાસિક સીટી ૫૦૧
- ૬૯ ઝવેરી માણેકચંદજી પત્રાલાલ છજલાણી
હા ધનવતીબેન તથા ડિરજીબેન દિલ્હી ૫૦૧
- ૭૦ શેઠ હસરાજજી પૂર્ણમલજી કાકરીયા ગોગોળાવ ૫૦૧
- ૭૧ શ્રી શ્વે સ્થા જૈન સલા કલકત્તા ૫૦૧
- ૭૨ શેઠ તેજમિહજી રતેહલાલજી છાજેડ ઉદેપુર ૫૦૧
- ૭૩ શેઠ રતનચંદ લક્ષ્મીચંદ સુબઈ ૫૦૦
- ૭૪ શાહ ઉમરશી લીમશીભાઈ (સ્વ પિતાશ્રી લીમશીભાઈ
તથા માતૃશ્રી પાલાબાઈ તથા ધર્મપત્ની પાનબાઈના સ્મરણાર્થે) સુબઈ ૫૫૨

૫૮૧ લાઈફ મેમ્બરો

અમદાવાદ તથા પરાઓ

૧ ગીરધરલાલ કરમચંદ	૨૫૧
૨ શેઠ છોટાલાલ વખતચંદ હા દક્ષીરચંદભાઈ	૨૫૧
૩ શાહ કાતિલાલ ત્રીલોવનદાસ	૨૫૧
૪ શાહ પોપટલાલ મોહનલાલ	૨૫૧
૫ શેઠ પ્રેમચંદ સાકરચંદ	૨૫૦
૬ શાહ રતીલાલ વાડીલાલ	૨૫૧
૭ શેઠ લાલભાઈ મગળદામ	૨૫૧
૮ સ્વ અમૃતલાલ વર્ધમાનના સ્મરણાર્થે હા કાનજીભાઈ અમૃતલાલ દેશાઈ	૨૫૧
૯ શાહ નટવરલાલ ચંદુલાલ	૨૫૧
૧૦ શાહ નરસિંહદામ ત્રીલોવનદામ	૨૫૧
૧૧ શાહ બીપીનચંદ તથા ઉમાકાત યુનીલાલ ગોપાણી	૩૦૧
૧૨ શ્રી શાહપુર દગિયાપુરી આઠકોટી મ્થા જૈન ઉપાશ્રય હા વહીવટ કર્તા શેઠ ઇશ્વરલાલ પુરુષોત્તમદાસ	૨૫૧
૧૩ શ્રી છીપાપોળ દરીયાપુરી આઠકોટી મ્થા જૈન સંઘ હા શેઠ ચંદુલાલ અચરતલાલ	૨૫૧
૧૪ શાહ ચીનુભાઈ બાલાભાઈ C/o શાહ બાલાભાઈ મહાસુખલાલ	૨૫૧
૧૫ શાહ ભાઈલાલ ઉજમગી	૨૫૧
૧૬ શ્રી સુખલાલ હી શેઠ હા ડો કુ સરસ્વતીબેન શેઠ	૨૫૧
૧૭ શ્રી મૌરાર્દ્ર મ્થા જૈન સંઘ હા ગે. ગતિલાલ જીવણલાલ	૨૫૧
૧૮ મોદી નાથલાલ મહાદેવદામ	૨૫૧
૧૯ શાહ મોહનલાલ ત્રીકમલાલ	૨૫૧
૨૦ શ્રી છકોટી મ્થા જૈન સંઘ હા શેઠ પોચાલાલ પિતાબરદાસ	૨૫૧
૨૧ દેશાઈ અમૃતલાલ વર્ધમાનના સ્મરણાર્થે હા ભાઈલાલ અમૃતલાલ	૨૫૧
૨૨ શાહ નવનીતરાય અમુલખરાય	૨૫૧
૨૩ શાહ મણીલાલ આચારામ	૨૫૧
૨૪ શેઠ ચીનુભાઈ સાકરચંદ	૨૫૧
૨૫ શાહ વરજીવનદાસ ઉમેદચંદ	૨૫૧
૨૬ શાહ રજનીકાંત કસ્તુરચંદ	૨૫૧

૯૦ સ્વ મહાસતી શ્રી ધનદેવી શ્રી મ સા ના સ્મરણાર્થે સ્વ ખૂબચ દળ
સખવાલના ધર્મપત્ની શ્રીમતી જયદેવી તરફથી (મહાસતી શ્રી
શ્રી સુદર્શનામતિ શ્રી કુલમતીના ઉપદેશથી) દિલ્હી ૫૦૧

૯૧ શ્રીમાન લાલા શ્રી કપૂરચ દળ બોથરાના ધર્મપત્ની શ્રીમતી વસતદેવી
હ લાલા રાજમલ શ્રી હેમચ દળ તરફથી (મહાસતી શ્રી
સુદર્શનામતિ શ્રી કુલમતિ મહાદેવીના ઉપદેશથી) દિલ્હી ૫૦૧

૯૨ સ્વ મહાસતિ શ્રી દ્રૌપતાદેવી શ્રી મ સા ના સ્મરણાર્થે
શ્રી એસ એસ જૈન મહિલા સઘ તરફથી (અનેક શુભાલકૃત
મહાસતિ શ્રી મોહનદેવી શ્રી મ સા ની પ્રેરણાથી) દિલ્હી ૫૦૧

૯૩ સ્વ લક્ષ્મીચ દળ ના સ્મરણાર્થે નગિનાદેવી સુજતીના તરફથી હસ્તે
સઘવી હેમતકુમાર જૈન દિલ્હી ૫૦૧

૯૪ સ્વ પિતાશ્રી લાલા જવેરી ધત્તોમલ શ્રી સુજતી ના સ્મરણાર્થે
હસ્તે શ્રીમતી નગીનાદેવી દિલ્હી ૫૦૧

૯૫ લાલા શ્રી કસ્તુરચ દળ ખુશાલચ દળ સચેતી હ જ્ઞાનચ દળ
ખુશાલચ દળ સચેતી અલવર ૫૦૧

૯૬ સ્વ પૂજ્ય પિતાશ્રી હર્લાલચ સોમચ દ દક્ષતરી
હ ગૌરીશંકર હર્લાલચ દક્ષતરી સુબર્ષ ૫૦૦

- ૫૨ શેઠ હીંગણ ડગનાથજીના સ્મરણાર્થે હા વાગમલજી ડગનાથજી ૩૦૧
- ૫૩ શેઠ મણીલાલ બોધાભાઈ ૨૫૧
- ૫૪ પટવા સુમેરમલજી અનોપચદજી બોધપુગવાળા ૩૦૧
- ૫૫ સ્વ માણેકલાલ વનમાળીદાસ શેઠના સ્મરણાર્થે
હા ગમણલાલ માણેકલાલ ૨૫૧
- ૫૬ સ્વ શાહ ધનરાજજી જોમગજીના સ્મરણાર્થે
હા કનૈયાલાલ ધનરાજજી ૩૦૧
- ૫૭ શ્રી માંગપુત્ર ૬ આ દો ન્યા નૈન મધ
હા ગાહ સમણલાલ ભણુભાઈ ૨૫૧
- ૫૮ દોશી હગજીવનદાસ જીવગજ તવા લક્ષ્મીબાઈ લહેન્ડ્યદના સ્મરણાર્થે
હા દોશી મનહરલાલ કરગનદ મ સુખીવાળા ૨૫૧
- ૫૯ શાહ પુનનચદ જ્વેલકચદ ૨૫૧
- ૬૦ શ્રીચુત ચતુરભાઈ નદલાલ ૨૫૧
- ૬૧ શ્રીચુત અમૃતલાલ ઇન્દ્રલાલ મહેતા ૨૫૧
- ૬૨ શાહ જાદનજી મોહનલાલ તવા શાહ ચીમનલાલ અમુલખભાઈ ૨૫૧
- ૬૩ અ મા જોન લાભુજોન મગનલાલ હા શાહ અમૃતલાલ ધનજીભાઈ
વઢવાણુ શહેરવાળા ૩૦૧
- ૬૪ અ મૌ જોન કાન્તાજોન ગોરધનદાસ (ચાદમુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૬૫ દોશી કુલચદ સુખલાલભાઈ જોટાદવાળાના સ્મરણાર્થે
હા દોશી છબીલદાસ કુલચદભાઈ ૨૫૧
- ૬૬ લાલાજી ગમકુવરજી જન ૨૫૧
- ૬૭ શેઠ છોટાલાલ શુભાભચદ પાલનપુરવાળા ૨૫૧
- ૬૮ શાહ ધીરજીલાલ મોતીલાલ ૨૫૧
- ૬૯ સઘવી મુર્યાકાન સુનીલાલ સ્મરણાર્થે
હા મઘવી જીવણલાલ સુનીલાલ ૨૫૧
- ૭૦ ભાવમાન મોહનલાલ અમુલખગચ ૨૫૧
- ૭૧ મહેતા મૂળચદ મગનલાલ ૨૫
- ૭૨ વૈધ નરમિહદાસ માઠન્ડ્યદના ધર્મપત્ની રેવાભાઈના સ્મરણાર્થે
હા હરીલાલ નરમિહદાસ ૨૫૧
- ૭૩ શાહ કુલચદભાઈ મુલચદ હા હમસુખભાઈ કુલચદભાઈ ૨૫૧
- ૭૪ શેઠશ્રી મિશ્રાલાલજી જવાહીરલાલજી ખરડીયા ૨૫૧
- ૭૫ શાહ લલ્લુભાઈ મગનભાઈ ચૂડાવાળા હા જયવતલાલ લલ્લુભાઈ ૩૦૧

- ૨૭ સઘવી જીવણલાલ છગનલાલ ૨૫૧
- ૨૮ શાહ શાતિલાલ મોહનલાલ પ્રાગપ્રાવાળા ૨૫૨
- ૨૯ અ સૌ યેન રતનયેન નાદેયા હા શેઠ ધુલાજી ચ પાલાલજી ૨૫૬
- ૩૦ શાહ હરિલાલ જેઠાલાલ ભાડલાવાળા ૨૫૧
- ૩૧ શ્રી સરમપુર દરીયાપુરી આઠ કોટી સ્થા જૈન ઉપાશ્રય
હા ભાવસાર ભોગીલાલ છગનલાલ ૨૫૧
- ૩૨ શેઠ પુખરાજજી સમતીરામજી પુનમિયા માદળીવાળા ૨૫૧
- ૩૩ સ્વ પિતાશ્રી જવાહરલાલજી તથા પૂ ચાચાજી હનરીમલજી
બરડીયાના સ્મરણાર્થે હા મુળચંદ જવાહરલાલજી બરડીયા ૨૫૧
- ૩૪ સ્વ ભાવસાર બખાભાઈ (મગળદાસ) પાનાચ દના સ્મરણાર્થે
હા તેમના ધર્મ પત્ની પુરીયેન ૨૫૧
- ૩૫ સ્વ પિતાશ્રી સ્વજીભાઈ તથા સ્વ માતૃશ્રી સુળીબાઈના સ્મરણાર્થે
હા કકલભાઈ કોઠારી ૩૦૧
- ૩૬ ભાવસાર કેશવલાલ મગનલાલ ૨૫૧
- ૩૭ શાહ કેશવલાલ નાનચંદ જાખડાવાળા હા પાર્વતીયેન ૨૫૧
- ૩૮ શાહ જીતેન્દ્રકુમાર વાડીલાલ માણેકચંદ રાજસીતાપુરવાળા ૨૫૧
- ૩૯ શ્રી સાળરમતી સ્થા જૈન સઘ હા શેઠ મણીલાલભાઈ ૨૫૦
- ૪૦ ભાવસાર છોટાલાલ છગનલાલ ૨૫૧
- ૪૧ ભાવસાર શકરાભાઈ છગનલાલ ૨૫૧
- ૪૨ અ મૌ યેન જીવીયેન રતિલાલ હા ભાવસાર રતિલાલ હરગોવિંદદાસ ૨૫૧
- ૪૩ ભાવસાર ભોગીલાલ જમનાદાસ પાટણવાળા ૨૫૧
- ૪૪ સઘવી બાલુભાઈ ડમળશી તથા તેમના ધર્મપત્નીઓ અ સૌ
ચ પાળેન તથા વસંતયેન તરફથી ૨૫૧
- ૪૫ અ સૌ વિદ્યાયેન વનેચંદ દેસાઈ વર્ધીતપ તથા અઠાઈ પ્રસંગે
હા જીવેન્દ્રકુમાર વનેચંદ દેશાઈ ૪૧૭
- ૪૬ શાહ નટવરલાલ ગોક્ળદાસ ૨૫૧
- ૪૭ અ મૌ સરસ્વતીયેન મણિલાલ છગનલાલ ૩૫૧
- ૪૮ અ સૌ કકુયેન (ભાવમાર ભોગીલાલ છગનલાલના ધર્મપત્ની) ૩૦૯
- ૪૯ અ મૌ અવિતાયેન (જયતીલાલ ભોગીલાલના ધર્મપત્ની) ૨૫૧
- ૫૦ અ સૌ શાતાયેન (દીનુભાઈ ભોગીલાલના ધર્મપત્ની) ૨૫૧
- ૫૧ અ સૌ સુનદાયેન (સમણુભાઈ ભોગીલાલના ધર્મપત્ની) ૨૫૧

- ૬૭ અ સૌ લીલાવતી ધીરજલાલ મહેતા
C/o ડા ધીરજલાલ ત્રીકનલાલ મહેતા ૩૦૧
- ૬૮ શેઠ રાજમલજી ઘાસીલાલજી કોઠારી કોચીથલવાળા ૨૫૧
- ૬૯ શેઠ ચુનીલાલ ભગવાનજી C/o રતીલાલ ચુનીલાલ ૨૫૧
- ૧૦૦ ભાગ્યવતી અન્વીદકુમાર C/o અન્વીદકુમાર સકરાભાઈ ભાવસાર ૨૫૧
- ૧૦૧ અ મૌ ચચળબેન મનસુખલાલ
હા મનસુખલાલ જોઠાલાલ રૂપેરા ૨૫૧
- ૧૦૨ સ્વ આસીબાઈ તથા શેઠ વસ્તીગલજી ભોમાજીના સ્મરણાર્થે
હા શેઠ મી શ્રીમલજી દેવચંદજી જોસવાલ કેરુવાળા ૨૫૧
- ૧૦૩ સ્વ શેઠ કીશનમલજી માડોતના સ્મરણાર્થે
હા શારેમલજી કીશનમલજી સોજતવાલ ૨૫૧
- ૧૦૪ સ્વ શેઠ વકતાવરમલજીના સ્મરણાર્થે
હા શેઠ ધીસાલાલજી મુકનરાજજી શીયારીયા (જેઘપુગ્વાલા) ૨૫૧
- ૧૦૫ શાહ મહાસુખલાલ ભાઈલાલ (સદાનદી પડિત મુનિશ્રી
ઠોટાલાલજી મહારાજના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૧૦૬ અ મૌ કાતાબેન કાળીદાસ C/o કુમાર જુકે બાઈડીંગ વર્કસ ૨૫૧
- ૧૦૭ સ્વ, શેઠ હીમતલાલ મગનલાલના સ્મરણાર્થે તેમના
મુપુત્રો મેમર્સ દ્વારકાદાસ એન્ડ બ્રધર્સ તરફથી ૩૦૧
- ૧૦૮ અ સૌ કાતાબેનના સ્મરણાર્થે
હા ભાવસાર નાગરદાસ હરજીવનદાસ ૨૫૧
- ૨૦૯ શ્રી ઉમેશચંદ કાકરશી C/o M/s યુ ટી ગોપાલ્લી એન્ડ સન્સ ૩૫૧
- ૧૧૦ પૂ માતુશ્રીના સ્મરણાર્થે હા ભાવસાર લોગીલાલ હગનલાલ ૨૫૧
- ૧૧૧ શાહ શાંતિલાલ મોહનલાલ ૨૫૧
- ૧૧૨ સરસ્વતી પુસ્તક બઢાર પ્રજ્ઞદાસભાઈ મહેતા ૨૫૧
- ૧૧૩ સરસ્વતી પુસ્તક બઢાર હા શાહ જુરાલાલ ટાળીદાસ ૨૫૧
- ૧૧૪ સ્વ પિતાશ્રી મોતીલાલજીના સ્મરણાર્થે
હા મહેતા રજુજીતલાલજી મોતીલાલજી ઉદેપુરવાળા ૨૫૧
- ૧૧૫ શેઠ પસોતમદાસ અમરશીના ધર્મપત્ની સ્વ કુસુમબેનના
સ્મરણાર્થે તથા અ સૌ સવીતાબેનના માસખમણના નિમિતે
હા સોમચંદ પરસોતમદાસ (પોર્ટ સુદાનવાળા) ૩૦૧

- ૭૬ કુમારી પુષ્પાબેન હીરાલાલ (ચાદ મુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૭૭ શાહ મણીલાલ ઠાકરશી હા કમળાબેન મણીલાલ લખતરવાળા
(ચાદ મુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૭૮ મીસ નલીનીબેન જયતીલાલ ૨૫૧
- ૭૯ સ્વ ઉમેદરામ ત્રાણવનદામના ધર્મપત્ની કાશીબાઈના સ્મરણથી
હા શાં તલાલ ઉમેદરામ (ચાદમુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૮૦ સ્વ ભાવસાર મોહનલાલ છગનલાલના ધર્મપત્ની દિવાળીબાઈના
સ્મરણથી હા રતીલાલ માણેકલાલ (ચાદ મુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૮૧ મહેતા દેવીચદણ પ્રબચદણ ધોડા ગઢસીયાણાવાળાના સ્મરણથી
હા મહેતા ચુનીલાલ હરમાનચદ ૨૫૧
- ૮૨ ઘાસીલાલણ મોહનલાલણ કોઠારી O/o લક્ષ્મી પુસ્તક ભંડાર ૨૫૧
- ૮૩ સ્વ શેઠ નાથાલાલ રતનાબાઈ માફતીયાના સ્મરણથી
પુનાબેન તરફથી હા કરશનબાઈ (ચાદમુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૮૪ શાહ મણીલાલ છગનલાલ ૨૫૧
- ૮૫ ભાવસાર જયતીલાલ ભોગીલાલ ૨૫૧
- ૮૬ ભાવસાર દિનુભાઈ ભોગીલાલ ૨૫૧
- ૮૭ ભાવસાર રમણલાલ ભોગીલાલ ૨૫૧
- ૮૮ ભાવસાર કનુભાઈ સાકરચદ ૨૫૧
- ૮૯ શેઠ ભેદમલણ સાહેબ ભેધપુરવાળા ૨૫૧
- ૯૦ સ્વ બેનાણી વર્ધમાન રામજીભાઈ કુદણીવાળાના સ્મરણથી
હા શાંતિલાલ વર્ધમાન ૨૫૧
- ૯૧ સ્વ શાહ કચરાબાઈ લહેરાબાઈના સ્મરણથી
હા શાંતિલાલ કચર ભાઈ ૨૫૧
- ૯૨ એક સ્વધર્મી બધુ હા શાહ રીખભદ્રાસણ જયતિલાલણ ૨૫૧
- ૯૩ ચ સૌ સરસ્વતીબેન મણીલાલ ચતુરભાઈ શાહ
(મદાનદી છોટાલાલ મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૯૪ ચીમનલાલ મણીલાલ શાહ (દરીયાપુરી સપ્તદાયના પૂ તપસ્વી
મહારાજશ્રી માણેકચદણના શિષ્ય મુનિશ્રી મગનલાલણ
મહારાજશ્રીના સ્મરણથી) ૨૫૧
- ૯૫ બેન જેકુવર પ્રજલાલ પારેખ ૨૫૧
- ૯૬ પુનમચદણ જવાહીરલાલ બરાડીયા ૨૫૧

આકોલા

શેઠ ઠચનલાલભાઈ રાઘવજી અજમેરા C/o મેસર્સ અજમેરા
બ્રધર્સ એન્ડ કુા (પૂ મદાન દી મુનિશ્રી છોટાલાલજી મહારાજના ઉપદેશથી) ૨૫૧

ઈગતપુરી

૧ શેઠ પન્નાલાલ લખીચદ જૈન ૨૫૧

ઈન્દોર

૧ અ સૌ બેન દયાબેન મોહનલાલ દેમાઈ જેતપુરવાળા
(અ સૌ બેન વિદ્યાબેનના વર્ષીતપ નિમિતે)

હા અરવિંદકુમાર તથા જીતેન્દ્રકુમાર ૨૫૧

૨ શ્રીચુત ભાઈલાલ છગનલાલ તુરખીયા ૩૫૧

ઉદયપુર

૧ શેઠ રણજીતલાલજી મોતીલાલજી હિંગડ ૨૫૧

૨ શ્રીમતી સોહીનીબાઈ C/o રણજીતલાલજી મોતીલાલજી હિંગડ ૨૫૧

૩ અ સૌ બેન ચ દ્રાવતી તે શ્રીમાન્ બહોતલાલજી નાહરના
ધર્મપત્ની, હા શેઠ રણજીતલાલજી મોતીલાલજી હિંગડ ૨૫૧

૪ શેઠ છગનલાલજી બાગેચા ૨૫૧

૫ શેઠ મગનલાલજી બાગેચા ૨૫૧

૬ સ્વ શેઠ કાળુલાલજી લોઢાના સ્મરણાર્થે
હા શેઠ દોલતમિહજી લોઢા ૨૫૧

૭ સ્વ શેઠ પ્રતાપમલજી સાખલાના સ્મરણાર્થે
હા પ્રાણુલાલ હીંગલાલ માખલા ૨૫૧

૮ શેઠ ભીમરાજજી યાવરચંદજી બાફણા ૨૫૧

૯ શ્રીચુત સાહેબલાલજી મહેતા ૩૦૧

૧૦ શેઠ પન્નાલાલજી ગણેશલાલજી હીંગડ ૨૫૧

૧૧ શેઠ દીપચંદજી પન્નાલાલજી લોઢા ૨૫૧

૧૨ શેઠ કન્તૂચંદજી નાફમલજી ૨૫૧

૧૩ શ્રી ચૂ એલ કોઠારી ૩૦૧

૧૪ બાપૂ પરશુરામ છગનલાલજી શેઠ (ગોગુન્દાવાલા) ૨૫૦

ઉપલેટા

૧ શેઠ જેઠાલાલ ગોરધનદાસ ૨૫૧

૧૧૬ શ્રીમાન જોરાવરમલલ ધર્મચંદ્રલ કુમરવાલ	
રાણલ કાકેરડાવાળા (મુનિશ્રી માગીલાલલના ઉપદેશથી)	૨૫૧
૧૧૭ ડા. ધનલજીભાઈ પુરસોત્તમદાસ	૨૫
૧૧૮ સરસ્વતી પુસ્તકલ ડાર	૩૫૧
૧૨૦ સરસ્વતી પુસ્તક લ ડાર	૩૫૧
૧૨૧ શેઠ ગેરિલાલલ સુગનલાલલ ઉદેપુરવાળા	૨૫૧
૧૨૨ શેઠ કનૈયાલાલલ સુરાણા પીપલોદાવાળા	૨૫૨
૧૨૩ કામદાર વાડીલાલ રતીલાલ (સાબરમતી)	૨૫૨
૧૨૪ કુમારી અપાળેન ભોગીલાલ ભાવસાર	૨૮૦
૧૨૫ કુમારી ઉપાળેન જયતીલાલ ભાવસાર	૨૫૧
૧૨૬ કુમારી અદ્રાળેન જયતીલાલ ભાવસાર	૨૫૧
૧૨૭ કુમારી જયશ્રી રમણલાલ ભાવસાર	૨૫૧
૧૨૮ શાહ અખાલાલ ડાદાભાઈ	૩૫૧
૧૨૯ ખરડિયા આદમદલલ જવાહીરલાલલ	૨૫૧

અમલનેર

૧ શાહ નાગરદાસ વાઘજીભાઈ	૨૫૧
૨ શ્રી સ્થા જૈન સંઘ હા શાહ ગાડાલાલ ભીખાલાલ	૨૫૧

અજમેર

૧ શેઠ ભુરાલાલ મોહનલાલ કુમરવાલ	૨૫૧
-------------------------------	-----

અદવર

૧ શ્રીમતી અપાહેવી C/o જુહામલલ રતનમલલ સચેતી	૨૫૧
૨ આદમદલલ મહાવીરપ્રસાદ પાલાવત	૨૫૧
૩ શ્રીયુત રૂપલકુમાર સુમતિકુમાર જૈન	૨૫૧

આસનસોલ

૧ ખાવીશી મણીલાલ અત્રભુજના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની મણીખાઈ તરફથી હા રસિકલાલ, અનિલકાંત, તથા વિનોદરાય	૨૫૧
--	-----

આટકોટ

૧ મહેતા ચુનીલાલ નારણદાસ	૩૦૧
-------------------------	-----

આણંદ

૧ શેઠ રમણીકલાલ એ કપાસી હા મનસુખલાલભાઈ	૨૫૧
---------------------------------------	-----

કંઠોર

- ૧ સ્થા જૈન સઘ હા જેસી ગભાઈ પોચાલાલ
(માધવસિંહજી મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી)
હા ઠાકોરભાઈ રામચંદ્ર ૨૫૧

કંત્રાસગઢ

- ૧ શ્રી મે સ્થા જૈન સઘ હા શેઠ દેવચંદ અમુલખભાઈ ૨૫૧

કંઠ્યાણુ

- ૧ સઘવી ઠાકરશીભાઈ સઘજીના મંગણાર્થે
હા શાહ હીમતલાલ હરખચંદ ૨૫૧

કાનપુર

- ૧ શાહ રમણીકલાલ પ્રેમચંદ ૩૦૦

કુંદણી-(આટકોટ)

- ૧ દોશી રતીલાલ ટોકરશી ૨૫૧

કોલકી

- ૧ પટેલ ગોવિંદલાલ ભગવાનજી ૨૫૧
૨ પટેલ ખીમજી જેઠાભાઈ વાઘાણી
(તેમના સ્વ સુપુત્ર રામજીભાઈના સ્મરણાર્થે) ૩૦૨

કમ્પાલા

- ૧ સ્વ શેઠ નાનચંદ મોતીચંદ દ્રાક્ષવાળાના સ્મરણાર્થે
હા તેમના સુપુત્ર જમનાદાસ નાનચંદ શેઠ ૨૫૧
૨ શ્રીમતી હીરાબેન, રતીલાલ નાનચંદ શેઠ દ્રાક્ષવાળા ૨૫૧

કુશાળગઢ

- ૧ શેઠ ચંપાલાલજી દેવચંદજી ૨૫૧

આખીબળીયા

- ૧ બાટવીયા શુભાણચંદ લીલાધર ૪૦૧

- ૨ સ્વ ઘેન સતોકઘેન કચરા હા ઓતમચ દભાઈ, છોટાલાલભાઈ
તથા અમૃતલાલભાઈ વાલજી (કટયાણુવાળા) ૨૫૧
- ૩ શેઠ ખુશાલચ દ કાનજીભાઈ હા શેઠ પ્રતાપભાઈ ૨૫૧
- ૪ દોશી વીઠ્ઠલજી હરખચ દ ૨૫
- ૫ સઘાણી મુળશ કર હરજીવનભાઈના સ્મરણાર્થે હા તેમના પુત્રો
જયતીલાલ તથા રમણીકલાલ ૨૫૧

ઉમરગાવ રોડ

- ૧ શાહ મોહનલાલ પોપટલાલ પાનેલીવાળા ૨૫૧

એડન કેમ્પ

- ૧ મહેતા પ્રેમચ દ માણેકચ દના સ્મરણાર્થે
હા રાયચ દભાઈ, પોપટલાલભાઈ તથા રસીકલાલભાઈ ૨૫૧
- ૨ શાહ જગજીવનદાસ પુરપોત્તમદાસ ૨૫૧
- ૩ શાહ ગોકળદાસ શામજી ઉદાણી ૨૫૧

કલકત્તા

- ૧ શ્રી કલકત્તા જૈન ધે સ્થા (શુજરાતી) સઘ ૨૫૧

કલોલ

- ૧ શેઠ મોહનલાલ જેઠાભાઈના સ્મરણાર્થે
હા શેઠ આત્મારામ મોહનલાલ ૨૫૧
- ૨ ડો મયાચ દ મગનલાલ શેઠ હા ડો રતનચ દ મયાચ દ ૨૫૧
- ૩ સ્વ નથાલાલ ઉમેદચ દના સ્મરણાર્થે હા શાહ રતીલાલ નાથાલાલ ૨૫૧
- ૪ શેઠ મણીલાલ તલકચ દના સ્મરણાર્થે
હા મારફતીયા ચંદુલાલ મણીલાલ ૨૫૧
- ૫ સ્વ શ્રીચુત વાડીલાલ પરચોત્તમદાસના સ્મરણાર્થે
હા ઘેલાભાઈ તથા આત્મારામભાઈ ૨૫૧
- ૬ શાહ નાગરદાસ કેશવલાલ ૨૫૧
- ૭ શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા શેઠ આત્મારામભાઈ મોહનલાલભાઈ ૨૫૧

કડી

- ૧ શ્રી સ્થા દરિયાપુરી જૈન સઘ
હા ભાવસાર દામોદરદાસભાઈ ઈશ્વરલાલભાઈ ૨૫૧
- ૨ પાર્વતીઘેન C/o જેસીગભાઈ ઈશ્વરલાલભાઈ ૨૫૧

ગોહલ

- ૧ સ્વ બાખડા વચ્છરાજ તુલસીદાસના ધર્મપત્ની કમળબાઈ તરફથી હા માણેકચ દબાઈ તથા કપુરચ દબાઈ ૨૫૧
- ૨ પીપળીયા લીલાધર દામોદર તરફથી તેમના ધર્મપત્ની ચ સૌ લીલાવતી સાકરચ દ કોઠારીના બીજા વર્ષીતપત્ની પ્રુશાલીમા ૩૦૧
- ૩ કામદાર બુઠાલાલ કેશવજીના સ્મરણાર્થે હા હરીલાલ બુઠાલાલ કામદાર ૩૦૧
- ૪ સ્વ કોઠારી કૃપાશકર માણેકચ દના સ્મરણાર્થે હા તેમના ધર્મપત્ની પ્રભાકુ વરબેન ૨૫૧
- ૫ કોઠારી શુલાબચ દ રાયચ દ રગુનવાળા ૨૫૧
- ૬ જસાણી રૂગનાથભાઈ નાનજી હા. ચુનીલાલભાઈ ૨૫૧
- ૭ માસ્તર હકમીચ દ દીપચ દ શેઠ ૨૫૧

ગાદીયા

- ૧ સ્થા જૈન સઘ હ શાહ પ્રેમચ દ છોટાલાલ (શેઠ પોપટલાલભાઈ તરફથી) ૨૫૦

ગોધરા

- ૧ શાહ ત્રીભોવનદાસ છગનલાલ ૩૦૧
- ૨ સ્વ પ્રેમચ દ કાકરશીના સ્મરણાર્થે હા શાહ ચુનીલાલ પ્રેમચ દ ૩૦૧

ઘટકણ

- ૧ શાહ ચંદુલાલ કેગવલાલ ૨૫૧

ઘોલવડે (થાણા)

- ૧ મહેતા શુલાબચ દ ગભીરમલજી ૩૦૦

ઘોડનદી

- ૧ શેઠ ચંદ્રભાણુ શોભાચ દ ગાદીયા ૨૫૧

ચુડા

- ૧ શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા રતીલાલ મગનલાલ ગાધી ૨૫૧

ચાટીલા

- ૧ શાહ વનેચ દ જોડાલાલ શ્રી સ્થા જૈન મઘને લેટ ૩૦૧

ખારાઘોડા

- ૧ સ્વ પિતાશ્રી હરજીવનદાસ લાલચદ શાહ તથા
સ્વ અ સૌ બેન જમકુખાઈ તથા લીલાબાઈના સ્મરણાર્થે
હા નરસિંહદાસ હરજીવનદાસ ૨૫૧
૨ સ્વ શેઠ ઓઘડભાઈ લક્ષ્મીચંદના સ્મરણાર્થે હા લાલચદ ઓઘડભાઈ
ખીચન ૨૫૧
- ૧ શેઠ કીશનલાલ પૃથ્વીરાજ ૩૫૨

ખુરદારોડ

- ૧ ગીરધારીલાલજી સીતારામજી ખેડપવાળા ૩૦૦
૨ શેઠ નરસિંહદાસ શાંતિલાલજી ચોરલાવાળા
(મુનિશ્રી આદમલજીના ઉપદેશથી) ૨૫૧

ખલાત

- ૧ શેઠ માણેકલાલ ભગવાનદાસ ૨૫૧
૨ શેઠ ત્રિલોચનદાસ મગળદાસ ૨૫૧
૩ શ્રી સ્થા જૈન સઘ ૨૫૧
૪ શાહ ચંદુલાલ હરીલાલ ૨૫૧
૫ શાહ સાકરચંદ મોહનલાલ ૨૫૧
૬ શાહ સકરાભાઈ દેવચંદ ૨૫૧
૭ શાહ સુખલાલ દોલતચંદ ૨૫૧
૮ ગ્રામી ખાપુલાલ મોહનલાલ ૨૫૧
૯ બેન લલિતા માણેકલાલ ૨૫૧

ગાધીધામ

- ૧ શાહ મેસરજી નાગજી એન્ડ કું ૨૫૧

ગુદાલા

- ૧ શાહ માલશી ઘેલાભાઈ ૨૫૧

ગુલાબપુરા

- ૧ શ્રી સ્થા જૈન વર્ધમાન સઘ
હા માગીલાલજી ઉકારમલજી ધનોપવાલા ૨૫૧
૨ શ્રી ઓસવાલ પચાયત હા ગુલાબચંદજી ચોરડીયા ૨૫૧

- ૪ શાહ રંગીલદાસ પોપટલાલ ૨૫૧
૫ વકીલ મણીલાલ ખેગારભાઈ પુનાતર ૨૫૧

બુનારદેવ

- ૧ ઘેલાણી ત્રીકમણ લાધાભાઈ ૨૫૧

બુનાગઢ

- ૧ શાહ મણીલાલ મીઠાભાઈ હા હરિલાલભાઈ (હાટીનામાળીયાવાળા) ૨૫૧

ભમજેધપુર

- ૧ શ્રી સ્વા જૈન મઘ હા મહેતા પોપટલાલ માવણભાઈ ૩૮૭
૨ શાહ ત્રીભોવનદાસ ભગવાનજી પાનેલીવાળા ૨૫૧
૩ દોશી માણિકચંદ બવાન ૨૫૧
૪ પટેલ લાલજી બુઠાભાઈ ૨૫૧
૫ શેઠ બાવનજી જેઠાભાઈ ૨૫૧
૬ શેઠ મજલાલ ચુનીલાલ ૨૫૧

જેતપુર

- ૧ કેઠારી ડાલગુમાજ વેણીલાલ ૨૫૨
૨ અ સૌ બેન સુરજકુવર વેણીલાલ કેઠારી ૨૫૧
૩ શેઠ અમૃતલાલ હીરજીભાઈ હા નરભેરામભાઈ (જસાપુરવાળા) ૨૫૧
૪ દોશી છોટાલાલ વનેચંદ ૨૫૧

જેતલસર

- ૧ શાહ લક્ષ્મીચંદ કપૂચંદ ૨૫૧
૨ જામદાર લીલાધર જીવરાજના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની જબકબેન તરદ્વી હા શાંતિલાલભાઈ ગોહલવાળા ૨૫૧

જેધપુર

- ૧ શેઠ નવરતમલજી ધનવ તસિહજી ૨૫૦
૨ શેઠ હસ્તીમલજી મનરૂપલજી સામસુખા ૨૫૧

ચારભુજરોડ

- ૧ શેઠ માગીલાલજી હીરાચંદ જાગેલ ૩૦૧

જમશેદપુર

- ૧ દોશી ઝવેરચંદ વલ્લભજી ૨૫૧

જલેસર (બાલાસોર)

- ૧ સઘવી નાનચંદ પોપટભાઈ ચાનગઢવાળા ૨૫૧

જયપુર

- ૧ શ્રીમાન હિંમતસિંહજી સાહેબ ગલૂડિયા, એડિશનલ કમીશનર
અજમેર ડીવીઝનવાળાના ધર્મપત્ની અ સૌ માણેકકુવરબેન
તરફથી હા! ખુશાલસિંહજી ગલૂડિયા ૩૫૧
- ૨ શ્રીમાન શેઠ શીરેમલજી નવલખાના ધર્મપત્ની અ સૌ પ્રેમલતાદેવી ૨૫૧

જસવંતગઢ

- ૧ શ્રીમાન સુન્દરલાલજી નેમીચંદજી તકેસરા ૩૫૧

જામખલાળીયા

- ૧ શેઠ વસનજી નારણજી ૨૫૧
- ૨ શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા મહેતા રણછોડદાસ પરમાણુદ ૨૫૧
- ૩ સઘવી પ્રાણલાલ લવજીભાઈ ૨૫૧

જામનગર

- ૧ શાહ છોટાલાલ કેશવજી ૨૫૧
- ૨ વોરા ચીમનલાલ દેવજીભાઈ ૨૫૧
- ૩ ડા સાહેબ પી પી શેઠ ૨૫૦

દિલ્હી

- ૧ લાલાજી પૂર્ણચંદજી જૈન (સિન્ડ્રેલ બેઠવાળા) ૩૫૧
- ૨ શ્રીચુત કીશનચંદજી મહેતાબચંદજી ચોરડીયા
હા શ્રીમતી નગીનાદેવી તથા શ્રીચુત મહેતાબચંદ જૈન ૨૫૧
- ૩ અ સૌ સન્મનગેન ઇંદરમલજી પારેખ ૨૫૧
- ૪ લાલાજી મીઠનલાલજી જૈન એન્ડ મન્સ ૩૦૧
- ૫ લાલાજી ગુલશનલાલજી જૈન એન્ડ મન્સ ૩૦૧
- ૬ બેન વિન્યાકુમારી જૈન C/o મહેતાબચંદ જૈન
(વથોવૃદ્ધ મરણ સ્વભાવી કુલમતીજી મહાસતિજીની પ્રેરણાથી) ૨૫૧
- ૭ શ્રીમાન લાલાજી રતનચંદજી જૈન C/o આઈ સી હોઝીયરી ૨૫૧
- ૮ સ્વ ભાભાશ્રીચંદજી ડુંગરીયાના સ્મરણાર્થે રાજસ્થાન ન્યાયાધિકારી
હુકમચંદજી જૈનના સુપુત્ર જીતેન્દ્રકુમાર વકીલના સુપુત્ર અનિલકુમાર
તરફથી ભેટ હ વિનયકુમારી ૩૫૧
- ૯ સ્વ લાલા ચ પાલાલજી ચોરડીયાના સ્મરણાર્થે લાભચંદજી તથા
હીરાલાલજી તરફથી હ શાતાદેવી ૩૫૧
- ૧૦ એક સદ્ગ્રહસ્થ તરફથી હ મહેતાબચંદજી જૈન ૩૦૧
- ૧૧ એક સ્વધર્મી બધુ તરફથી હસ્તે વિન્યાકુમારી બેન ૩૦૧
- ૧૨ બાબુ નિરજન સિંહજી જૈન ૨૫૧
- ૧૩ સ્વ શ્રી વીજયચંદજી પારેખના સ્મરણાર્થે લાલા પૂર્ણચંદજી
રતનલાલજી પારેખના વતી હસ્તે શ્રીમતી પ્રેમાદેવી તરફથી શાત
સ્વભાવી મહામતિજી શ્રી કુલમતિજી મ ના ઉપદેશથી ૩૫૧

પ્રાંત

- ૧ શેઠ મણીલાલ જયદલાલ ૨૫૧

ધાર

- ૧ શેઠ સાગરમલજી પનાલાલજી ૨૫૧

ધાગદા

- ૧ ભાવદીક્ષિત અ સૌ રૂપાળીબેન હિ મતલાલ સઘવીની તપશ્ચર્યાથે
સઘવી ચીમનલાલ પરસોતમદાસ સઘવી તરફથી ૩૦૫

- ૩ શેઠ પુખરાજજી પદમરાજજી લાકારી ૨૫૧
 ૪ શેઠ વસ્તીમલજી આનંદમલજી સામસુખા ૨૫૧

જેરાવરનગર

- ૧ શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા શેઠ ચ પકલાલ ધનજીભાઈ ૨૫૧

ઝરીયા

- ૧ શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા શેઠ કનૈયાલાલ ખી ગોદી ૨૫૧

ડોડાયયા

- ૧ શ્રી સ્થા જૈન સઘ ૨૫૦

ઢસા

- ૧ શ્રી ઢસાગામ સ્થા જૈન સઘ હા જોક સફચંદ્રસ્ય તરફથી ૨૫૧
 ૨ શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા બગડિયા નરભેરામ જેઠાલાલ (ઢસા જ કશન) ૨૫૦

તાસગાવ

- ૧ સ્વ સુનીલાલજી હુગડના કમરણાથે તેમના ધર્મપત્ની
 ઢાઢુખાઈના તરફથી હા શેઠ રામચંદજી ૩૫૧

થાનગઢ

- ૧ શાહ કાકરશીભાઈ કરશનજી ૨૫૧
 ૨ શેઠ જેઠાલાલ ત્રીલોચનદાસ ૨૫૧
 ૩ શાહ ધારશીભાઈ પાશવીરભાઈ હા સુખલાલભાઈ ૨૫૧
 ૪ હસામેન અરવીંદ હા ભાઈ રવીચંદ માણેકચંદ ૩૦૧

દહાણુરોડ

- ૧ શાહ હરજીવનદાસ ઓઘડ ખધાર (કરાચીવાળા) ૨૫૧

દાહોદ

- ૧ શેઠ માણેકલાલભાઈ ખેગારજી ૨૫૧

નારાયણ ગામ

- ૧ શેઠ મોતીલાલજી હીરાચંદજી ચોરડીયા બોરીવાળા ૨૫૧

ન દુરબાર

- ૧ શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા શેઠ પ્રેમચંદ બગવાનલાલ ૨૫૦

નાગોર

- ૧ શ્રીપાલભાઈ એન્ડ કુા હા સાગરમલજી લુકડ ડેરવાળા તરફથી ૨૫૧

પાલનપુર

- ૧ બેન લક્ષ્મીબાઈ હા મહેતા હરિલાલ પિતાબરદાસ ૨૫૧

- ૨ લોકાગચ્છ સ્થા જૈન પુસ્તકાલય હા કેંગલલાલ જી શાહ ૨૫૧

પાણસણા

- ૧ શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા શાહ છોટાલાલ પૂજભાઈ ૨૫૧

પાલેજ

- ૧ સ્વ મનસુખલાલ મોહનલાલ સઘવીના સ્મરણાર્થે
હા ભાઈ ધીરજલાલ મનસુખલાલ ૩૦૧

પ્રાતીજ

- ૧ સ્થા જૈન સઘ હા શ્રીચુત અબાલાલ મહાસુખરામ ૨૫૦

પૂના

- ૧ શેઠ ઉત્તમચંદજી કેવળચંદજી ધોડા ૨૫૧

ફાલના

- ૧ મહેતા પુષ્પરાજજી હસ્તીમલજી સાદડીવાલા ૩૦૧

- ૨ મહેતા કુદનમલજી અમરચંદજી સાદડીવાલા ૨૫૧

૨	સઘવી નરસિ હદાસ વખતચ દ	૩૦૧
૩	શ્રી સ્થા જેન મોટા સઘ હા મગળજી જીવરાજ	૨૫૧
૪	ઠકકર નારણદાસ હરગોવિંદદાસ	૨૫૧
૫	કોઠારી કપુરચ દ મગળજી	૨૫૧

ધોરાજી

૧	મહેતા પ્રભુદાસ મુળજીભાઈ	૩૫૧
૨	અ સૌ બચીબેન બાબુભાઈ	૨૫૧
૩	ધી નવસૌરાષ્ટ્ર જ્યોર્જલ મીલ પ્રા લીમીટેડ	૨૫૧
૪	સ્વ રાયચ દ ખાનાચ દના સ્મરણુથે' હા ચીમનલાલ રાયચ દ શાહ	૩૦૧
૫	ગાધી પોપટલાલ જ્યેઠભાઈ	૨૫૦
૬	દેશાઈ છગનલાલ ડાહ્યાભાઈ લાઠવાળાના ધર્મપત્ની દિવાળીબેન તરફથી હા કુમારી હસુમતી	૨૫૧
૭	અક સદ્ગ્રહસ્થ હા મહેતા પ્રભુદાસ મુળજીભાઈ	૨૫૧
૮	શેઠ દલપતરામ વસનજી મહેતા	૨૫૧
૯	સ્વ પિતાશ્રી ભગવાનજી કચરાભાઈના તથા ચિ હસાના સ્મરણુથે' હા પટેલ દલીચ દ ભગવાનજી	૩૦૧
૧૦	મહેતા હેમચ દ કાળીદાસ જામખ ભાળીયાવાળા	૨૫૧

ધુધુડા

૧	શેઠ પોપટલાલ ધારશીભાઈ	૨૫૧
૨	સ્વ શુભાખચ દભાઈના સ્મરણુથે' હા વોરા પોપટલાલ નાનચ દ	૨૫૧
૩	શ્રી ચત્રભુજ વાઘજીભાઈ વસાણી	૨૫૧

ધુલિયા

૧	શ્રી અમોલ જેન સ્નાતકચ હા શેઠ કનૈયાલાલ છાજેડ	૨૫૧
---	---	-----

નડીયાદ

૧	શાહ મોહનલાલ ભુરાભાઈ	૨૫૧
---	---------------------	-----

બે ગલોર

- ૧ બાટવીયા વનેચ દ અમીચ દ, મહાવીર ટેક્સટાઈલ સ્ટોર તરફથી ૩૦૨
ભાઈ ચન્દ્રકાન્તના લગ્નની ખુશાલીમા
- ૨ શેઠ કીશનલાલજી કુલચંદજી સાહેબ ૨૫૧
- ૩ અજમેરા છોટાલાલ માનસિંગ ૩૫૧

બોટાદ

- ૧ સ્વ વસાણી હરગોવિંદદાસ છગનલાલના સ્મરણાર્થે ૨૫૧
હા તેમના ધર્મપત્ની છબલબેન

બોહેલી

- ૧ શાહ પ્રવીણચંદ્ર નરસિંહદાસ સાણુદવાળા ૨૫૧
- ૨ શાહ ગીરધરલાલ સાકરચંદ ૨૫૧

ભાણુવડે

- ૧ શેઠ જ્યેષ્ઠભાઈ માણેજીદભાઈ ૩૫૨
- ૨ સઘવી માણેકચંદ માધવજી ૨૫૧
- ૩ શેઠ લાલજી માણેકચંદ લાલપુરવાળા ૨૫૧
- ૪ શેઠ રામજી જીણાભાઈ ૨૫૧
- ૫ શેઠ પદમશી ભીમજી દ્રોહરીયા ૨૫૧
- ૬ દ્રોહરીયા ગાડાલાલ કાનજીભાઈ હા અ સૌ શાતાબેન વસનજી ૨૫૧
- ૭ સ્વ મહેતા પૂનમચંદ ભવાનના સ્મરણાર્થે હા તેમના
ધર્મ પત્ની દિવાળીબેન લીલાધર (શુદાવાળા) ૨૫૧

ભાવનગર

- ૧ સ્વ કુવરજી બાવાભાઈના સ્મરણાર્થે હા શાહ લહેરચંદ કુવરજી ૩૦૧

ભાદરજી

- ૧ શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા પટેલ ધુલાભાઈ ગવેરભાઈ ૨૫૧

બગસરા

- ૧ શેઠ પોપટલાલ રાઘવજી રાઈડીવાળા
હા નાનચ દ ગ્રેમચ દ શાહ ૨૫૧
- ૨ સ્વ માતુશ્રી જબકળાઈના સ્મરણાર્થે
હા દેશાઈ વૃજલાલ કાળીદાસ ૨૫૧

બરવાળા-ઘેલાશા

- ૧ સ્વ મોહનલાલ નરસિ હંદાસના સ્મરણાર્થે
હા તેમના ધર્મપત્ની સુરજબેન મોરારજી ૨૫૧

બદનાવર

- ૧ શ્રી વર્ધમાન સ્થા જૈન શ્રાવક સઘ હા મિશ્રીલાલ જૈન વકીલ ૨૫૧

બાલોતરા

- ૧ શાહ જેઠમલજી હસ્તીમલજી ભગવાનદાસજી ભણસારી ૨૫૧

બીદડા

- ૧ શાહ કાનજી શામજીભાઈ ૨૫૧

બિકાનેર

- ૧ શેઠ ભેરૂદાનજી શેઠીયા ૨૫૪

બેરાબ

- ૧ શેઠ ગાગજી કેશવજી (જ્ઞાનભ ડાઁ માટે) ૨૫૧

બેલારી

- ૧ શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા શેઠ હળારીમલજી હસ્તીમલજી રાઠા ૨૫૧

બેરમો

- ૧ શ્રી બેરમો સ્થા જૈન સઘ હા મહેતા નવલચંદ હાકેમચંદ ૨૫૧

માંડવા

- ૧ શ્રી માંડવા સ્થા જૈન સઘ
હા અ સૌ કચનગૌરી રતીલાલ ગોસલીયા (ગઢડાવાળા) ૨૫૧

માલેગાવ

- ૧ શ્રી સ્થા. જૈન સઘ હા કુતેલાલ, માલુ જૈન ૨૫૧
માગરોલ

- ૧ શાહ ત્રીલોવનદાસ નાનલ ૨૫૦
૨ દોશી ગીરધરલાલ જેઠાલાલ ૨૫૦

સુખઈ તથા પરચો

- ૧ સ્વ શ્રી પિતાશ્રી કુદનમલલ મોતીલાલલ સુથાના સ્મરણાર્થે
હા શેઠ મોતીલાલલ જુભરમલલ (અહમદનગરવાળા) ૨૫૧
૨ વર્ધમાન સ્થા જૈન સઘ હા કામદાર રૂપચંદ શીવલાલ (અ ઘેરી) ૨૫૧
૩ અ સૌ કમળાબેન કામદાર હા કામદાર રૂપચંદ શીવલાલ (અ ઘેરી) ૨૫૧
૪ સ્વ માતુશ્રી કંઠવીબાઈના સ્મરણાર્થે હા તેમના પૌત્ર
હુકમીચંદ તારાચંદ દોશી (અ ઘેરી) ૨૫૧
૫ શાહ હરજીવન કેશવલ ૨૫૧
૬ શાહ રમણીકલાલ કાળીદાસ તથા અ સૌ કાન્તાબેન રમણીકલાલ ૨૫૧
૭ સઘવી હિંમતલાલ હરજીવનદાસ ૨૫૧
૮ વોરા પાનાચંદ સઘજીના સ્મરણાર્થે
હા ત્રબકલાલ પાનાચંદ એન્ડ બ્રધર્સ ૨૫૧
૯ શાહ રામજી કરશનજી થાનગઢવાળા ૨૫૧
૧૦ સ્વ જટાશકર દેવજીભાઈ દોશીના સ્મરણાર્થે
હા રણુછોડદાસ (બાણુલાલ) જટાશકર દોશી ૩૦૧
૧૧ ઘેલાણી વલ્લભજી નરસેરામ હા નરસી હદાસ વલ્લભજી ૨૫૧
૧૨ કપાસી મોહનલાલ શીવલાલ ૨૫૧
૧૩ શાહ ત્રીલોવનદાસ માનસિંગભાઈ દોઢીવાળાના સ્મરણાર્થે
હા શાહ હરખચંદ ત્રિલોવનદાસ ૨૫૧
૧૪ ખેતાણી મણીલાલ કેશવજી (વડીયાવાળા) ઘાટકોપર ૨૫૧
૧૫ સ્વ પિતાશ્રી શામજી કલ્યાણજી ગોડલવાળાના સ્મરણાર્થે
હા મજલાલ શામજી બાવીસી ૩૦૧
૧૬ શાહ રવિચંદ સુખલાલભાઈ (દાદર) ૩૫૧

ભીલવાડા

૧	શ્રી શાંતિ જૈન પુસ્તકાલય હા આદમલલ માનમલલ સઘવી	૨૫૧
૨	શેઠ ભીમરાજલ મીશ્રીલાલલ	૩૦૧

ભીમ

૧	અ પકલાલલ જૈન પુસ્તકાલય હા શેઠ છોગામલલ માગીલાલલ	૨૫૧

ભુસાવલ

૧	શેઠ રાજમલલ નહલાલલ ચેરીટેબલટ્રસ્ટ	૨૫૧

ભોજાય

૧	જ્ઞાન મહિરના સેક્રેટરી શાહ કુવરલલ જીવરાજ	૨૫૧

મદ્રાસ

૧	શેઠ મેઘરાજલ દેવીચંદલ મહેતા	૨૫૧
૨	મહેતા મણીલાલ ભાઈચંદ	૨૫૧
૩	મહેતા સુરજમલ ભાઈચંદ	૨૫૧
૪	મહેતા બાપાલાલ ભાઈચંદ	૨૫૧

મનોર

૧	શાહ શેરમલલ દેવીચંદલ જશવ તગદવાળા હા પૂનમચંદલ શેરમલલ બોદ્યા	૨૫૧

માનકુવા

૧	સ્વ મહેતા કુવરલલ નાથાલાલના સ્મરણાર્થે હા તેમના ધર્મપત્ની કુવરબાઈ હરખચંદ (માનકુવા સ્થા જૈન સઘ માટે)	૨૫૧

માડવી

૧	શ્રી સ્થા છોકોટી જૈન સઘ હા મહેતા સુનીલાલ વેલલ	૨૭૭

૪૪	શેઠ મણીલાલ શુભામચંદ	ઘાટકોપર	૨૫૧
૪૫	શેઠ છગનલાલ નાનજીભાઈ		૨૫૧
૪૬	શાહ શીવજી માણેકભાઈ		૨૫૧
૪૭	મેમર્મ સવાણી ટ્રાન્સપોર્ટ કુ હા શેઠ માણેકલાલ વાડીલાલ		૨૫૧
૪૮	શાહ નગીનદામ કલ્યાણજી (વેરાવળવાળા)		૨૫૧
૪૯	મહેતા રતીલાલ ભાઈચંદ		૨૫૧
૫૦	શાહ પ્રેમજી હીરજી ગાલા		૨૫૧
૫૧	બેન કેશરભાઈ ચંદુલાલ જેર્મીંગભાઈ શાહ		૨૫૧
૫૨	પારેખ ચીમનલાલ લાલચંદ સાયલાવાળાના ધર્મપત્ની અ સૌ ચ ચળખાઇના સ્મરણાર્થે હા મારાભાઈ ચીમનલાલ		૨૫૧
૫૩	ધી મરીના મોર્ડન હાઇસ્કૂલ ટ્રસ્ટ ફંડ હા શાહ મણીલાલ ઠાકરશી		૨૫૧
૫૪	મહેતા મોટર સ્ટોર્મ હા અનોપચંદ ડી મહેતા		૨૫૧
૫૫	શેઠ રસીકલાલ પ્રભાશંકર મોરખીવાળા તરફથી તેમના માતૃશ્રી મણીબેનના સ્મરણાર્થે		૩૦૧
૫૬	શ્રીયુત જસવંતલાલ ચુનીલાલ વોરા		૨૫૦
૫૭	શાહ કુવરજી હંસરાજ		૨૫૧
૫૮	દડીયા જેસીગલાલ ત્રીકમજી		૨૫૧
૫૯	મોદી અલેચંદ સુરચંદ રાજકોટવાળા હા ડોમાલાલ અલેચંદ		૨૫૧
૬૦	શાહ જેઠાલાલ ડામરશી પ્રાગપ્રાવાળા હા શાહ વાડીલાલ જેઠાલાલ		૨૫૦
૬૧	સ્વ પિતાશ્રી ભગવાનજી હીરાચંદ જમાણીના સ્મરણાર્થે હા લક્ષ્મીચંદભાઈ તથા કેશવલાલભાઈ		૩૦૧
૬૨	સ્વ પિતાશ્રી શાહ અબાલાલ પુરુષોત્તમદાસના સ્મરણાર્થે હા શાહ બાપાલાલ અબાલાલ		૨૫૧
૬૩	સ્વ કસ્તુરચંદ અમરશીના સ્મરણાર્થે હા તેમના ધર્મપત્ની ઝવેરબેન મગનલાલ વતી જયતીલાલ કસ્તુરચંદ મસ્કારીયા (ચુડાવાળા)		૨૫૧
૬૪	શેઠ કુગરશી હંસરાજ વીસરીયા		૨૫૧
૬૫	શાહ રતનશા મોણીશીની કુ		૨૫૧
૬૬	શેઠ શીવલાલ શુભામચંદ મેવાવાળા		૨૫૧
૬૭	શાહ ચંદુલાલ કેશવલાલ		૨૫૧
૬૮	સ્વ પિતાશ્રી વીરચંદ જેસીજી શેઠ લખતરવાળાના સ્મરણાર્થે હા કેશવલાલ વીરચંદ		૨૫૧
૬૯	ચંદુલાલ કાનજી મહેતા		૨૫૧

૧૭	સ્વ આશારામ ગીરધરલાલના સ્મરણાર્થે હા શાતિલાલ આશારામ વતી જશવતલાલ શાતિલાલ	૨૫૧
૧૮	ગાધી કાતીલાલ માણેકચંદ	૨૫૧
૧૯	શાહ રવજીભાઈ તથા ભાઈલાલભાઈની કુા	(કાઠીવલી) ૨૫૧
૨૦	અ સૌ લાહુખેન હા રવજીભાઈ શામજી	” ૨૫૧
૨૧	સ્વ માતુશ્રી માણેકભાઈના સ્મરણાર્થે હા શેઠ વલભદાસ નાનજી	૩૦૧
૨૨	એક સદ્ગુણસ્થ હા શેઠ મુદરલાલ માણેકલાલ	૨૫૧
૨૩	શેઠ ખુશાલભાઈ ખેગારભાઈ	૨૫૦
૨૪	શેઠ ચુનીલાલ નરભેરામ વેકરીવાળા	૨૫૧
૨૫	સ્વ માતુશ્રી ગોમતીભાઈના સ્મરણાર્થે હા શાહ પોપટલાલ પાનાચંદ	૨૫૧
૨૬	કોટેચા જયતીલાલ રણછોડાસ સૌભાગ્યચંદ જીનાગઢવાળા	૨૫૧
૨૭	વોરા ઠાકરશી જસરાજ	૨૫૧
૨૮	કોઠારી સુખલાલજી પુનમચંદજી	(ખારડોડ) ૨૫૧
૨૯	અ સૌ ખેન કુદનગૌરી મનહરલાલ સઘવી	” ૨૫૧
૩૦	કોઠારી રમણીકલાલ કસ્તુરચંદભાઈ	૨૫૧
૩૧	દેશાઈ અમૃતલાલ વર્ધમાનના સ્મરણાર્થે હા દલીચંદ અમૃતલાલ દેસાઈ	૨૫૧
૩૨	સ્વ ત્રીભોવનદાસ મજપાળ વીછીયાવાળાના સ્મરણાર્થે હા હરગોવિંદદાસ ત્રિભોવનદાસ અજમેરા	૨૫૧
૩૩	તેજાણી કુબેરદાસ પાનાચંદ	૨૫૧
૩૪	શેઠ સરદારમલજી દેવીચંદજી કાવેડીયા (સાદકીવાળા)	૨૫૧
૩૫	શેઠ નેમચંદ સ્વરૂપચંદ ખભાતવાળા હા ભાઈ જોડાલાલ નેમચંદ	૨૫૧
૩૬	શાહ કોરશીભાઈ હીરજીભાઈ	૩૦૧
૩૭	શ્રીમતી મણીભાઈ વૃજલાલ પારેખ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ ડૉ હા વૃજલાલ દુર્લભજી	૨૫૧
૩૮	દડિયા અમૃતલાલ મોતીચંદ	(ઘાટકોપર) ૨૫૧
૩૯	દોશી ચત્રભુજ સુદરજી	” ૨૫૧
૪૦	દોશી જીગલકિશોર ચત્રભુજ	” ૨૫૧
૪૧	દોશી પ્રવિણચંદ ચત્રભુજ	” ૨૫૧
૪૨	શેઠ મનુભાઈ માણેકચંદ હા ગાંઠકીયા નરભેરામ મોરારજી	” ૨૫૧
૪૩	શાહ કાતીલાલ મગનલાલ	” ૨૫૧

૯૦	દોશી કુલચંદ માણેકચંદ	॥	૨૫૦
૯૧	શેઠ ચંપકલાલ સુનીલાલ દા'ભાવાળા	,,	૨૫૧
૯૨	શ્રી વર્ધનાન સ્થા નૈન શ્રાવક સંઘ હા ગાહ રવિચંદ સુખલાલ	(૧૬૭)	૨૫૧
૯૩	શાંતિલાલ હુગરગી અદાણી	,,	૨૫૧
૯૪	શાહ કરશન લધુભાઈ	,,	૨૫૧
૯૫	કીશનલાલ મી મહેતા	શીવ ,,	૨૫૧
૯૬	માતૃશ્રી છવીબાઈના અમરપુર્યે હા શામજી શિવજી કૃષ્ણ સુદામાવાળા	ગોગેશાવ	૨૫૧
૯૭	અ શાહ રાયગી ડચગભાઈના અમરપુર્યે તેમના ધર્મપત્ની નેણુભાઈ વતી હા, જેઠલાલ ગયગી	,,	૨૫૧
૯૮	શુશીલાબેન શંકરાભાઈ C/o નવીનચંદ વમતલાલ ગાહ વિલેપાર્કે	,,	૨૫૧
૯૯	બેન ચંદનબેન અમૃતલાલ વારિયા		૨૫૧
૧૦૦	અ ઢાળીદાસ જેઠલાલ ગાહના અમરપુર્યે હા સુમનલાલ ઢાળીદાસ (કાનપુરવાળા)		૩૦૧
૧૦૧	ગાહ ત્રીભોવન ગોપાલજી તથા અ મૌ બેન ડમુબા ત્રીભોવન (ગાનગઢવાળા)	શીવ	૨૫૧

સુળી

૧	શેઠ ઉત્તમશી વીરપાળ હા શે. કેશવલાલ ઉત્તમગી	૩૦૧
---	---	-----

મોગળી

૧	દોશી માણેકચંદ સુદંજી	૩૫૧
---	----------------------	-----

મોરખાયા

૧	શ્રીચુત નાથાલાલ કી મહેતા	૨૫૧
૨	શાહ દેવગજ પેથરાજ	૨૫૦

મહેમાણા

૧	શાહ પદમગી સુગ્યદના સમરપુર્યે હા શિવલાલ પદમશી	૨૫૧
---	--	-----

યાદગીરી

૧	શેઠ બાદરમલજી સુગ્યમલજી બેકર્મ	૨૫૦
---	-------------------------------	-----

- ૭૦ શ્રી વર્ધમાન સ્થા જૈન સઘ
હા કેશરીમલજી અનોપચંદજી ગુગલીયા (મલાડ) ૨૫૧
- ૭૧ સ્વ પિતાશ્રી પતુભાઈ મોનાભાઈના સ્મરણાર્થે
હા શાહ કાનજી પતુભાઈ " ૨૫૧
- ૭૨ અ સૌ પાનખાઈ હા શેઠ પદમશી નરસિંહભાઈ " ૨૫૧
- ૭૩ સ્વ નાગશીભાઈ સેજપાલના સ્મરણાર્થે રામજી નાગશી " ૩૦૧
- ૭૪ સ્વ ગોડા વણારશી ત્રીલોવનદાસ સરસધવાળાના સ્મરણાર્થે
હા જગજીવન વણારશી ગોડા " ૨૫૧
- ૭૫ સ્વ કાનજી મુળજીના સ્મરણાર્થે તથા માતુશ્રી દિવાળીખાઈના
૧૬ ઉપવાસના પારણા પ્રસંગે હા જયતિલાલ કાનજી " ૨૫૧
- ૭૬ શાહ પ્રેમજી માલશી ગગર " ૨૫૧
- ૭૭ શાહ વેલશી જેસીંગભાઈ છાસરાવાળા તરફથી તેમના ધર્મપત્ની
સ્વ નાનખાઈના સ્મરણાર્થે ૩૦૧
- ૭૮ સ્વ પિતાશ્રી રાયશી વેલશીના સ્મરણાર્થે " ૩૦૧
હા શાહ દામજી રાયશીભાઈ " ૩૦૧
- ૭૯ શાહ વરજીભાઈ શીવજીભાઈ " ૨૫૧
- ૮૦ શાહ ખીમજી મુળજી પુજા " ૨૫૧
- ૮૧ અ સૌ સમતાબેન શાતિલાલ C/o શાતિલાલ ઉજમશી શાહ " ૨૫૧
- ૮૨ સ્વ દેશવલાલ વછરાજ ડોઠારીના સ્મરણાર્થે સૂરજબેન તરફથી
હા તનમુખલાલભાઈ " ૨૫૧
- ૮૩ સ્વ પિતાશ્રી હંસરાજ હીરાના સ્મરણાર્થે
હા દેવશી હંસરાજ કમ્હ બીદડાવાળા " ૨૫૧
- ૮૪ થેલાણી પ્રભુલાલ ત્રીકમજી (બારીવલી) ૨૫૨
- ૮૫ શેઠ ત્રબકલાલ કસ્તુરચંદલીમડી અજરામર શાસ્ત્રલ ડારને લેટ (માટુગા) ૨૫૧
- ૮૬ અ સૌ બેન રજનગૌરી C/o શાહ ચંદુલાલ લક્ષ્મીચંદ " ૨૫૧
- ૮૭ શાહ નટવરલાલ દીપચંદ તરફથી તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ
મુશીલાબેનના વર્ષીતપની ખુશાલીમા " ૨૫૧
- ૮૮ દોશી ભીખાલાલ વૃજલાલ ખાળીયાદવાળા " ૨૫૧
- ૮૯ શાહ ગોપાળજી માનસગ " ૨૫૧

- ૯ દેશી મોતીચંદ ધારશી ભાઈ (રીટાયર્ડ એકઝીક્યુટીવ એન્જનીયર) ૨૫૧
- ૧૦ કામદાર ચંદુલાલ જીવરાજ (ધાગધાવાળા) ૨૫૦
- ૧૧ હેમાણી ઘેલાભાઈ મવચંદ ૨૫૧
- ૧૨ દફતરી પ્રભુલાલ ન્યાલચંદ ૨૫૧
- ૧૩ સ્વ મહેતા દેવચંદ પુરૂષોત્તમના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની
હેમકુવરબાઈ તરફથી હા જયતિલાલ દેવચંદ મહેતા ૨૫૧
- ૧૪ પારેખ શીવલાલ ઝુઝાભાઈ મોમ્બાસાવાળા હા અ મૌ કચનબેન ૨૫૨

રાપર

- ૧ પૂજ્ય વાલજીભાઈ ન્યાલચંદભાઈ ૨૫૧

રામપુરા

- ૧ શેઠ તેજમલજી મનોહરલાલજી બેકર ૩૫

રાવટી

- ૧ શેઠ મિયાચંદજી જુહારમલજી કટારિયા ૩૫૧

લખતર

- ૧ શાહ રાયચંદ ઠાકરશીના સ્મરણાર્થે હા શાનિલાલ રાયચંદ શાહ ૨૫૧
- ૨ ભાવસાર હરજીવનદાસના સ્મરણાર્થે
હા ત્રીલોવનદાસ હરજીવનદાસ ૨૫૧
- ૩ શાહ તલકશી હીરાચંદના સ્મરણાર્થે
હા ભાઈ અમૃતલાલ તલકશી ૨૫૧
- ૪ શાહ ચુનીલાલ માણેકચંદ ૨૫૧
- ૫ શાહ બદવજી ઓઘડભાઈના સ્મરણાર્થે હા શાનિલાલ બદવજી ૨૫૧
- ૬ દેશી ઠાકરશી ગુલાબચંદના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની
સમરતબહેન તરફથી હા જયતિલાલ ઠાકરશી ૨૫૧

લાલપુર

- ૧ નેમચંદ સવજી મોદી હા ભાઈ મગનલાલ ૨૫૧
- ૨ શેઠ મુલચંદ પોપટલાલ હા મણીલાલ તથા જેશીગભાઈ
લાખેરી ૨૫૧
- ૧ માસ્તર જેઠાલાલ મોનજીભાઈ હા અમૃતલાલ જેઠાલાલ
(સીવાલ એન્જનીયર સાહેબ) ૨૫૧

લાકડીયા

- ૧ શ્રી લાકડીયા સ્થા જૈન સંઘ હા શાહ ગતનશી કરમજી ૨૫૧

રતલામ

- ૧ અનેક ભક્તજનો તરફથી હા શ્રીમાન કેશરીમલજી ડક
(શ્રી કેવળચંદ્ર મુનિશ્રીના ઉપદેશથી) ૨૫૧

રાણપુર

- ૧ શ્રીમતિ માતૃશ્રી સમરતળાઇના સ્મરણાર્થે
હા ડો નરોત્તમદાસ ચુનીલાલ કાપડીયા ૨૫૧
- ૨ સ્વ પિતાશ્રી લહેરાભાઈ ખીમજીના સ્મરણાર્થે
હા શેઠ કાલીદાસ લહેરાભાઈ વમાણી ૩૦૧

ગાણાવાસ

- ૧ શેઠ જવાનમલજી નેમીચંદજી હા બાળુ રીખખચંદજી ૩૦૧

રાયચુર

- ૧ સ્વ માતૃશ્રી મોઘીબાઈના સ્મરણાર્થે
હા શાહ શીવલાલ શુલાખચંદ વઢવાણવાળા ૨૫૧
- ૨ શેઠ કાળુરામજી ચાંદમલજી સચેતી ૨૫૧

રાજકોટ

- ૧ વાહીલાલ ડાઇંગ એન્ડ પ્રિન્ટીંગ વર્ક્સ ૪૦૦
- ૨ શેઠ રતીલાલ ન્યાલચંદ ચીત્તલીયા ૨૫૧
- ૩ શેઠ મનુભાઈ મુળચંદ (એન્જનીયર સાહેબ) ૨૫૧
- ૪ શેઠ શાંતિલાલ પ્રેમચંદ તેમના ધર્મપત્નીના વર્ષીતપ પ્રસંગે ૨૫૧
- ૫ શેઠ પ્રજારામ વીઠ્ઠલજી ૨૫૧
- ૬ બેન સચુખાળા નૌતમનાલ જસાણી (વર્ષીતપની પ્રુથાલી) ૨૫૧
- ૭ મોદી સૌભાગ્યચંદ મોતીચંદ ૨૫૧
- ૮ બદાણી હીમજી વેલજી તરફથી તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ
સમરતળેનના વર્ષીતપ નિમિત્ત ૨૫૧

- ૯ દોશી મોતીચંદ ધારશી ભાઈ (રીટાયર્ડ એકઝીક્યુટીવ એન્જનીયર) ૨૫૧
- ૧૦ કામદાર ચંદુલાલ જીવરાજ (ધાગધાવાળા) ૨૫૦
- ૧૧ હેમાણી ઘેલાભાઈ મવચંદ ૨૫૧
- ૧૨ દફતરી પ્રભુલાલ ન્યાલયંદ ૨૫૧
- ૧૩ સ્વ મહેતા દેવચંદ પુરૂષોત્તમના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની
હેમકુવરભાઈ તરફથી હા જયતિલાલ દેવચંદ મહેતા ૨૫૧
- ૧૪ પારેખ શીવલાલ જીઝાભાઈ મોમ્નાસાવાળા હા અ મૌ કચનબેન ૨૫૨

રાપગ

- ૧ પૂજ્ય વાલજીભાઈ ન્યાલયંદભાઈ ૨૫૧

રામપુગ

- ૧ શેઠ તેજમલજી મનોહરલાલજી બેકર ૩૫

રાવટી

- ૧ શેઠ મિયાચંદજી જીહારમલજી કટારિયા ૩૫૧

લાખતગ

- ૧ શાહ રાયચંદ ઠાકરશીના સ્મરણાર્થે હા શાતિલાલ ગયચંદ શાહ ૨૫૧
- ૨ ભાવસાર હરજીવનદાસના સ્મરણાર્થે
હા ત્રીભોવનદાસ હરજીવનદાસ ૨૫૧
- ૩ શાહ તલકશી હીરાચંદના સ્મરણાર્થે
હા ભાઈ અમૃતલાલ તલકશી ૨૫૧
- ૪ શાહ ચુનીલાલ માણેકચંદ ૨૫૧
- ૫ શાહ જાદવજી ઓઘડભાઈના સ્મરણાર્થે હા શાતિલાલ જાદવજી ૨૫૧
- ૬ દેશી ઠાકરશી શુલાળચંદના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની
સમરતબહેન તરફથી હા જયતિલાલ ઠાકરશી ૨૫૧

લાલપુર

- ૧ નેમચંદ સવજી મોદી હા ભાઈ મગનલાલ ૨૫૧
- ૨ શેઠ મુલચંદ પોપટલાલ હા મણીલાલ તથા જેશીગભાઈ ૨૫૧

લાખેરી

- ૧ માસ્તર જેઠાલાલ મોનજીભાઈ હા અમૃતલાલ જેઠાલાલ
(સીવીલ એન્જનીયર સાહેબ) ૨૫૧

લાકડીયા

- ૧ શ્રી લાકડીયા મ્યા જૈન સંઘ હા શાહ રતનશી કરમણ ૨૫૧

રતલામ

- ૧ અનેક ભકતજનો તરફથી હા શ્રીમાન કેશરીમલજી ડક
(શ્રી ડેવળચંદ મુનિશ્રીના ઉપદેશથી) ૨૫૧

રાણપુર

- ૧ શ્રીમતિ માતુશ્રી સમરતળાઇના સ્મરણાર્થે
હા ડા નરોત્તમદાસ ચુનીલાલ કાપડીયા ૨૫૧
- ૨ સ્વ પિતાશ્રી લહેરાભાઈ ખીમજીના સ્મરણાર્થે
હા શેઠ કાલીદાસ લહેરાભાઈ વમાણી ૩૦૧

રાણાવાસ

- ૧ શેઠ જવાનમલજી નેમીચંદજી હા બાબુ રીખબચંદજી ૩૦૧

રાયચુર

- ૧ સ્વ માતુશ્રી મોઢીબાઈના સ્મરણાર્થે
હા શાહ શીવલાલ શુલાબચંદ વઢવાણવાળા ૨૫૧
- ૨ શેઠ કાળુરામજી ચાંદમલજી સચેતી ૨૫૧

રાજકોટ

- ૧ વાડીલાલ ઠાણગ એન્ડ પ્રિન્ટીંગ વર્ક્સ ૪૦૦
- ૨ શેઠ રતીલાલ ન્યાલચંદ ચીત્તવીયા ૨૫૧
- ૩ શેઠ મનુભાઈ મુળચંદ (એન્જીનીયર સાહેબ) ૨૫૧
- ૪ શેઠ શાંતિલાલ પ્રેમચંદ તેમના ધર્મપત્નીના વર્ષિતપ્રસંગે ૨૫૧
- ૫ શેઠ પ્રજારામ વીઠ્ઠલજી ૨૫૧
- ૬ બેન સચુબાળા નૌતમલાલ જસાણી (વર્ષિતપત્ની પ્રુથાલી) ૨૫૧
- ૭ મોદી સૌભાગ્યચંદ મોતીચંદ ૨૫૧
- ૮ બદાણી ખીમજી વેલજી તરફથી તેમના ધર્મપત્ની આ સૌ
સમરતળેનના વર્ષિતપ્રસંગે ૨૫૧

- ૨ વકીલ મણીલાલ કેશવલાલ શાહ ૨૫૧
 ૩ સ્વ પિતાશ્રી ફકીરચંદ્ર પુજારીના સ્મરણાર્થે ૨૫૧
 હા શાહ રમણલાલ ફકીરચંદ્ર ૨૫૧

વડીયા

- ૪ શેઠ લવાનભાઈ કાળાભાઈ પચમીયા ૨૫૧
 વલસાડ

- ૧ શાહ ખીમચંદ્ર મુળજીભાઈ ૨૫૧
 વણી

- ૧ મહેતા નાનાલાલ છગનલાલના ધર્મપત્ની સ્વ ચચળબેન તથા
 પુરીબેનના સ્મરણાર્થે હા મનહરલાલ નાનાલાલ મહેતા ૨૫૧

વટામણુ

- ૧ શ્રી સ્થા જૈન સંઘ હા પટેલ ડાયાલાલ હંલુભાઈ ૨૫૧
 વડગાવ

- ૧ શેઠ માણેકચંદ્ર રાજમલજી ગાદણા ૨૫૧
 વાકાનેર

- ૧ ખ ઢેરિયા કાતીલાલ ત્રબકલાલ ૨૫૧
 ૨ દફતરી ચુનીલાલ પોપટભાઈ મોરબીવાળા
 હા પ્રાણલાલ ચુનીલાલ દફતરી ૨૫૧

વીછીયા

- ૧ શ્રી સ્થા જૈન સંઘ હા અજમેરા રાયચંદ્ર મજપાળ ૨૫૧
 વિરમગામ

- ૧ માસ્તર વીંઠલભાઈ મોદી ૨૫૧
 ૨ શાહ નાગરદાસ માણેકચંદ્ર ૨૫૧
 ૩ શાહ મણીલાલ જીવણલાલ શાહપુરવાળા ૨૫૧
 ૪ શાહ અમુલખ નાગરદાસના ધર્મપત્ની અ સૌ બેન લીલાવતીના
 વર્ષાતપ નિમિત્તે હા શાહ કાતીલાલ નાગરદાસ ૩૦૦
 ૫ સ્વ શેઠ ઉજ્જમશી નાનચંદના સ્મરણાર્થે હા શાહ ચુનીલાલ નાનચંદ ૨૫૧
 ૬ સ્વ શેઠ મણિલાલ લક્ષ્મીચંદ ખારાધોડાવાળાના સ્મરણાર્થે
 તેમના પુત્રો તરફથી હા ખીમચંદભાઈ ૨૫૧
 ૭ સ્વ શેઠ હરિલાલ પ્રભુદાસના સ્મરણાર્થે હા અનુભાઈ ૨૫૧

લીબડી (સોરાબ્દ)

- ૧ શાહ ચક્રભાઈ ગુલાબચંદ ૨૫૧

લીબડી (૫ ચમહાલ)

- ૧ શાહ કુવરજી ગુલાબચંદ ૨૫૧
 ૨ છાજેડ ધાસીરામ ગુલાબચંદ ૨૫૧/૨
 ૩ શેઠ વીરચંદ પન્નાલાલજી કર્ણાવટ ૨૫૧
 ૩ શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા શાહ ચાતીલાલ ગુલાબચંદ ૩૫૧

લોનાવાલા

- ૧ શેઠ ધનગજજી મુલચંદજી મુથા ૨૫૧

લુધિયાના

- ૧ બાણુ રાજેન્દ્રકુમાર જૈન દિલ્હીવાળા ૨૫૧

વઢવાણુ શહેર

- ૧ શેઠ દીલીપકુમાર સવાઈલાલ C/o શાહ સવાઈલાલ ત્રબકલાલ ૨૫૧
 ૨ કામદાર મગનલાલ ગોઠલદાસ હા રતીલાલ મગનલાલ ૨૫૧
 ૩ સઘવી મુળચંદ બેચરભાઈ હા જીવણલાલ ગફલદાસ ૨૫૧
 ૪ શેઠ કાતીલાલ નાગરદાસ ૨૫૧
 ૫ વોરા ચત્રભુજ મગનલાલ ૨૫૧
 ૬ સઘવી શીવલાલ હીમજીભાઈ ૨૫૧
 ૭ શાહ દેવશીભાઈ દેવકરજી ૨૫૧
 ૮ વોરા ડોસાભાઈ લાલચંદ સ્થા જૈન સઘ
 હા વોરા નાનચંદ શીવલાલ ૨૫૧
 ૯ વોરા ધનજીભાઈ લાલચંદ સ્થા જૈન સઘ
 હા વોરા પાનાચંદ ગોખરદાસ ૨૫૧
 ૧૦ દોશી વીરચંદ સુરચંદ હા દોશી નાનચંદ ઉજ્જમશી ૨૫૧
 ૧૧ સ્વ વોરા મણીલાલ મગનલાલ તથા વોરા ચત્રભુજ મણીલાલ ૨૫૧
 ૧૨ શાહ વાઠીલાલ દેવજીભાઈ ૨૫૧
 ૧૩ કામદાર ગોરધનદાસ મગનનાલના ધર્મપત્ની
 ઝા સૌ કમળાબેન રશુનવાલા ૨૫૧
 ૧૪ શ્રી વૃજલાલ સુખલાલ ૨૫૧

વડોદરા

- ૧ કામદાર કેશવલાલ હિમતરામ પ્રોફેસર ૨૫૧

સાણુદ

૧	શાહ હીરાચદ છગનલાલ હા શાહ ચીમનલાલ હીરાચદ	૩૦૧
૨	અ મૌ અ પાળેન હા દોશી જીવરાજ લાલચદ	૨૫૧
૩	પટેલ મહાસુખલાલ ડોસાભાઈ	૨૫૧
૪	શાહ સાકરચદ કાનજીભાઈ	૨૫૧
૫	પુરીબેન ચીમનલાલ કલ્યાણજી સઘવી લી જડીવાળાના સ્મરણાર્થે હા વાડીલાલ મોહનલાલ કોઠારી	૨૫૧
૬	પારેખ નેમચદ મોતીચદ સુળીવાળાના સ્મરણાર્થે હા પારેખ લીખાલાલ નેમચદ	૨૫૧
૭	મઘવી નારણદાસ ધરમરીના સ્મરણાર્થે હા જયતીલાલ નારણદાસ	૨૫૧
૮	શાહ કસ્તુરચદ હંજીવનદાસ હા ડો માણેકલાલ કસ્તુરચદ શાહ	૨૭૧
૯	શેઠ મોહનલાલ માણેકચદ ગાધી ચુડાવાળા તરફથી તેમના ધર્મપત્ની મછાબેન લલ્લુભાઈના સ્મરણાર્થે	૩૦૧
૧૦	સઘવી કાન્તિલાલ હરખચદ	૩૦૧
૧૧	શાહ લીખાલાલ નાગરદાસ	૨૫૧

સાલખની

૧	દોશી ચુનીલાલ કુંલચદ	૨૫૦
---	---------------------	-----

સાદડી

૧	શેઠ દેવરાજજી જીતમલજી પુનમીયા	૨૫૧
---	------------------------------	-----

સાસવડે

૧	ચ દનમલજી મુથાના ધર્મપત્ની અ સો રજુખાઈ મુથા તરફથી હ અમરચદજી મુથા	૨૫૧
---	--	-----

સિંગાપુર

૧	દોશી વનેચદ વછરાજ	૨૫૧
---	------------------	-----

સુરત

૧	શ્રી મ્થા જૈન સઘ હા શાહ રતિલાલ લલ્લુભાઈ	૨૫૧
૨	શ્રીચુત કલ્યાણચદ માણેકચદ હડાલાવાળા	૨૫૧
૩	શ્રી હરીપુરા છકોટી સ્થા જૈન સઘ હા બાણુલાલ છોટાલાલ શાહ	૨૫૧

સુરેન્દ્રનગર

૧	શેઠ ચાપશીભાઈ સુખલાલ	૨૫૧
૨	ભાવમાર ચુનીલાલ પ્રેમચદ	૨૫૧

- ૮ સઘવી જેયદલાઈ નારણદાસ ૨૫૧
- ૯ સ્વ શાહ વેલશીલાઈ સાકરચદ કંત્રાસગઢવાળાના સ્મરણાર્થે
હા ભાઈ ચીમનલાલભાઈ ૨૫૧
- ૧૦ પારેખ મણીલાલ ટોકરશી લાતીવાળા (મોટી બેનના સ્મરણાર્થે) ૨૫૧
- ૧૧ શાહ નારણદાસ નાનજીભાઈના પુત્ર વાડીલાલભાઈના ધર્મપત્ની
અ સૌ નારગીબેનના વર્ષી'તપ નિગિતે હા શાતીલાલ નારણદાસ ૨૫૧
- ૧૨ સ્વ છખીલદાસ ગોકળદાસના સ્મરણાર્થે તેમના
ધર્મપત્ની કમળાબેન તરફથી હા મળુલાકુમારી ૨૫૧
- ૧૩ શ્રી સ્થા જૈન શ્રાવીકા સઘ હા રભાબેન વાડીલાલ ૨૫૧
- ૧૪ સ્વ ત્રિભોવનદાસ દેવચદ તથા સ્વ ચચળબેનના સ્મરણાર્થે
હા ડો હિંમતલાલ સુખલાલ ૨૫૧
- ૧૫ શાહ મુળચદ કાનજીભાઈ હા શાહ નાગરદાસ ઓઘડભાઈ ૨૫૧
- ૧૬ શેઠ મોહનલાલ પિતામ્બરદાસ હા ભાઈ કેશવલાલ તથા મનસુખલાલ ૨૫૧
- ૧૭ શ્રીમતી હીરાબેન નથુભાઈના વર્ષી'તપ નિમિત્તે
હા નથુભાઈ નાનચદ શાહ ૩૦૧
- ૧૮ શેઠ મણીલાલ શીવલાલ ૨૧૧
- ૧૯ સ્વ મણીયાર પરસોતમદાસ સુદરજીના સ્મરણાર્થે
હા સાકરચદ પરસોતમદાસ શાહ ૨૫૧
- ૨૦ સ્વ મોહનદાસ શુહાભાઈના સ્મરણાર્થે હા તેમના ધર્મપત્ની
નાથીબેનભાઈ તરફથી હા શકરલાલ તથા શાતીવાલ ૨૫૧

વિજયનગર

- ૧ શ્રી વર્ધમાન સ્વે સ્થા જૈન શ્રાવક સઘ
હા છોટુમલ અજીતમિંહ ૩૫૧

વેરાવળ

- ૧ શાહ કેશવલાલ જેયદલાઈ ૨૫૧
- ૨ શાહ ખીમચદ સૌભાગ્યચદ ૨૫૧
- ૩ સ્વ શેઠ મદનજી જેયદલાઈના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની
લાડકુવરભાઈ તરફથી હા ધીરજલાલ મદનજી ૨૫૧
- ૪ શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા શાહ શોભેચદ કરચનજી ૨૫૧
- ૫ શાહ હરકિશનદાસ કુલચદ કાનપુરવાળા ૨૫૧

સરા

- ૧ શ્રી સરા સ્થા જૈન સઘ હા દોશી પાનાચદ સોમચદ ૨૫૧

॥ श्री चीतरागाय नमः ॥

जैनाचार्य-जैन र्मदिवाकर-पूज्य-श्रीघासीलाल-प्रतिविरचितया-
अगारधर्मसंजीवन्याख्या व्याख्या समलङ्कृतं

श्री उपासकदशाङ्गसूत्रम्

ॐ

॥ मङ्गलाचरणम् ॥

श्रीसिद्धराज स्थिरसिद्धिराज्य-

प्रद गत सिद्धिगति विशुद्धम् ।

निरञ्जन शाश्वतसौधमध्ये,

विराजमान सतत नमामि ॥१॥

नम्रीभूतपुरन्दरादिमुकुटभ्राजन्मणिच्छायया,

चित्रानन्दकरी सदा भगवतो यस्याङ्घ्रिलक्ष्मी परा ।

सद्विज्ञाननिरन्तसिन्धुलहरीमग्ना स्वकर्मक्षय,

कृत्वाऽनन्तसुखस्य धाम भविन प्राप्नु श्रये तं जिनम् ॥२॥

संसारसिन्धुसन्तापावर्त्तसपतितान् जनान् ।

त्राता योऽनुपमस्तस्मै वीराय महते नमः ॥ ३ ॥

श्रीसुधर्मा महावीर,-लब्धरत्नोज्ज्वलो गणी ।

निवबन्ध तदुक्तार्थ, नमस्तस्मै दयालवे ॥ ४ ॥

अयेतत्करुणालब्ध,-विवेकामृतविन्दुना ।

उपासकदशाव्याख्या, घासीलालेन तन्यते ॥ ५ ॥

इह खलु भगवत्तीर्थङ्करोपदिष्टमर्थरूपमागममुपादाय गणधरा सूत्ररूपेण

जग्रन्धु । उक्तञ्च—

“अतः भास्ये अरिहा, सुत्त गयति गणधरा णिउणा” इत्यादि ।

૩	સ્વ કૈશવલાલ મુળજીભાઈના ધર્મપત્ની અમરતબાઈના સ્મરણાર્થે હા ભાઈલાલ કૈશવલાલ શાહ	૨૫૧
૪	શાહ ન્યાયચંદ હરખચંદ	૨૫૧
૫	શાહ વાડીલાલ હરખચંદ	૨૫૧
૬	શ્રી સ્થા જૈન સઘ	૩૦૧

સુવર્ધ

૧	સાવળા શામજી હીરજી તરફથી સદાનદી જૈન મુનિશ્રી છોટાલાલજી મહારાજના ઉપદેશથી સુવર્ધ સ્થા જૈન સઘ જ્ઞાનભંડારને ભેટ	૨૫૧
---	--	-----

સજેલી

૨	શાહ હુણજી ગુલાબચંદભાઈ	૨૫૧
૧	શ્રી સ્થા જૈન સઘ હા શાહ પ્રેમચંદ દ્વિચંદ	૨૫૧

સોજત

૧	અ સૌ ધીસીબેન લાલચંદજી મહેતા (ફતેહનગર સઘને ભેટ)	૩૫૧
---	--	-----

હારીજ

૧	શાહ અમુલખ મુળજીભાઈ હા પ્રકાશચંદ્ર અમુલખભાઈ	૩૦૧
૨	સ્વ બેન ચંદ્રકાતાના સ્મરણાર્થે હા શાહ અમુલખ મુળજીભાઈ	૩૦૧

હાટીના માળીયા

૧	શેઠ ગોપાલજી મીઠાભાઈ	૨૫૦
૨	શ્રીમતી આનંદગૌરી ભગવાનદાસના સ્મરણાર્થે હા તેમના નાનાબેન અ સૌ મજુલાબેન ભગવાનદાસ ગાંધી	૨૫૧

તા. ૨૦-૫-૬૧ સુધીના મેઝબરોની સંખ્યા

૧૪	આઘ સુરભીશ્રી
૨૪	સુરભીશ્રી
૬૬	સહાયક મેઝબરો
૫૮૧	લાઈફ મેઝબરો
૫૭	બીજા કલામના જુના મેઝબરો

૭૭૨

દરેક દાતાઓનો સમિતિ તરફથી આભાર માનુ છું

લી સેવક,

રાજકોટ તા ૨૦-૫-૬૧

સાકરચંદ ભાઈચંદ શેઠ

મત્રી,

અયમત્રાનુયોગશબ્દાર્થઃ—(૧) યુજ્યતે=સમન્વયતે ભગવદુક્તાર્થેન સહેતિ યોગ. કથનલક્ષણો વ્યાપાર, અનુરૂપોઽકૂલો વા યોગઃ=અનુયોગ. ભગવદ્ગ્રા-
પિતાર્થતો ન્યૂનાપિકૃષ્ટિપરીતભાવૈત્લક્ષણ્યમીપદપિ ગણધરોક્તમુત્રેષુ નાસ્તીતિ
ભગવદુક્તાર્થાનુરૂપઃ પ્રતિપાદનલક્ષણો વ્યાપારોઽનુયોગ ઇતિ નિર્ઠકઃ ।

(૨) અવા-અનુ=પશ્ચાત્ યોજન=સૂત્રેણ સહ સમ્પન્નનમ્=અર્થાનુરૂપપ્રતિપા-
દનમ્ અનુયોગઃ ।

યે વત્તીસ સૂત્ર ચાર અનુયોગોં મે વિમક્ત (મટે હુગ) હે અતઃ પહેલે-
પહેલ પાઠકોં કે વિશેષ જ્ઞાન કે લિખ અનુયોગોં કા ઔર અનુયોગ કે
મેદોં કા વ્યાખ્યાન કરતે હે—

અનુયોગ કા અર્થ

(૧) ભગવાન્ને જો તત્ત્વ કહા હૈં ઉમ કે માય કથન કે સમન્વ હોને
કો યોગ કહતે હૈં । ઔર જો અનુ અર્થાત્ અનુકૂલ સમન્વ હો ઉસે
અનુયોગ કહતે હે । તાત્પર્ય યત્ હૈં કિ ભગવાન્ને તત્ત્વોકા જૈમા ઉપદેશ
દિયા યા વેસાહી ઉપદેશ ગણધરપ્રણીત મત્રો મે હ । ગણધરોં ને તત્ત્વોં
કે ઉમ સ્વરૂપ મે ન કમી કી હૈં ન અધિકતા કી હૈં ઔર ન ઉસકે
તાત્પર્ય મે ફી અન્તર પડને દિયા હૈં, ઇમ લિખ વહ અનુયોગ કહલાતા હૈં ।

(૨) અનુ અર્થાત્ પશ્ચાત્, યોગ અર્થાત્ સૂત્ર કે માય સમન્વ કરના-
અનુયોગ હૈં । ઇમ વ્યુત્પત્તિ કા યહ અર્થ હુઆ કિ અર્થ કે અનુકૂલ
પ્રતિપાદન કરનેકો અનુયોગ કહતે હૈં ।

એ બત્રાન સૂત્રો ચાર અનુયોગના વહેચાએવા ડે એટલે સૌથી પહેલા વાચકોના
વશેષ જ્ઞાન માટે આનુયોગોનું તથા અનુયોગના બેદોનુ વ્યાખ્યાન કરવાની આવશ્યકતા ડે

અનુયોગનો અર્થ

(૧) ભગવાને જે તત્ત્વ કહ્યું છે, તેની માથે ડથનનો મળધ થાય તે યોગ
કહેવાય છે, અને જે અનુ અર્થાત્ અનુકૂળ મળધ હોય તે અનુયોગ કહેવાય છે
તાત્પર્ય એ છે કે ભગવાને તત્ત્વોના જેવો ઉપદેશ આપ્યો હતો, તેવોજ ઉપદેશ
ગણધર-પ્રણીત સૂત્રોમા નહેલો કે ગણધરોએ તત્ત્વોના એ સ્વરૂપમા નથી કાર્મ
ન્યૂનતા કરી કે નથી કાઈ અધિકતા કરી, તેમજ તેના તાત્પર્યમા પણ કશું અતર
પડવા દીધું નથી, તેથીજ તે અનુયોગ કહેવાય છે

(૨) અનુ એટલે પશ્ચાત્, યોગ એટલે સૂત્રની સાથે મળધ કરવો એ
પ્રમાણે અનુયોગ શબ્દ સિદ્ધ થાય છે આ રીતે વ્યુત્પત્તિની દ્રષ્ટિએ તેનો અર્થ એ
થયો કે અનુકૂલ પ્રતિપાદન કરવું તેને અનુયોગ કહે છે

તત્ર પૂર્વાપરવિરોધરહિતાનિ સ્વતઃપ્રમાણભૂતાનિ દ્વાત્રિંશત્સૂત્રાણિ સમ્પ્રતિ સમુપલભ્યન્તે, તત્રાઽઽચારાદ્વાદીન્યેકાદશાદ્વેસૂત્રાણિ (૧૧), ઔપપાતિકાદીનિ દ્વાદશોપાદ્વેસૂત્રાણિ (૧૨), નન્દ્યાદીનિ ચત્તારિ મૂલસૂત્રાણિ (૪), વૃહત્કલ્પાનીનિ ચત્તારિ છેદસૂત્રાણિ (૪), આવશ્યકસૂત્રમેક (૧) ચેતિ [૩૨] ।

एतानि च सूत्राणि चतुर्विधेऽनुयोगे परिभक्तानीति तावद् विनियवुद्धिवैश-
द्याय समेदमनुयोग निवेदयामः—

हिन्दी-भाषानुवाद

તીર્થંકર ભગવાનને અર્થાગમકા ઉપદેશ ક્રિયા થા । ગણધરોને ઉસ આગમકો સૂત્રરૂપમે ગૂંથા (સકલન ક્રિયા) હૈ । કહા भी है—

‘अहंस्त अर्थागम का उपदेश देते हैं और निपुण गणधर उसे सूत्ररूपमे गूथ देते हैं ।’ इत्यादि ।

આજકલ, પૂર્વાપર વિરોધ સે રહિત સ્વત પ્રમાણભૂત બત્તીસ સૂત્ર ઉપલબ્ધ હૈ. આચારાગ આદિ ગ્યારહ અગઃ (૧૧) ઔપપાતિક આદિ ચારહ ઉપાગ (૧૨) નન્દી આદિ ચાર મૂલસૂત્ર (૪) વૃહત્કલ્પ આદિ ચાર છેદ સૂત્ર (૪) ઔર એક આવશ્યક સૂત્ર (૧) [૩૨]

ગુજરાતી ભાષાનુવાદ

તીર્થંકર ભગવાને મૂળ અર્થાગમને ઉપદેશ કર્યો હતો એ આગમને ગણધરોએ સૂત્ર રૂપમાં ગૂંથ્યા (સકલિત કર્યા) છે કહ્યું છે કે—“અહંન્ત અર્થાગમને ઉપદેશ કરે છે અને નિપુણ ગણધર તેને સૂત્રના રૂપમાં ગૂંથી દે છે” ઇત્યાદિ

આજકાલ પૂર્વાપરવિરોધથી રહિત તથા સ્વત પ્રમાણભૂત એવા બત્તીસ સૂત્ર ઉપલબ્ધ થાય છે—આચારાગ આદિ અગીઆર અગઃ (૧૧), ઔપપાતિક આદિ ૧૨ ઉપાગ (૧૨), નન્દી આદિ ચાર મૂળ સૂત્રો (૪), વૃહત્કલ્પ આદિ ચાર છેદ સૂત્રો (૪) અને એક આવશ્યક સૂત્ર (૧) એ બત્તીસ થયા

(૧)—यद्यपि प्रवचन द्वादशाङ्ग तथाऽपि दृष्टिवादमूत्ररूपस्य द्वादशस्याङ्ग स्याऽनुपलभ्यमानतयाऽङ्गसूत्राण्येवादशेत्युक्तम् ।

જીયો તો પ્રવચન કે ગારહ અગ હૈ કિન્તુ વારહવા દૃષ્ટિવાદ અગ આજકલ ઉપલબ્ધ નહીં હૈં इसीसे यहाँ अग ग्यारह ही रहे हैं ।

*પ્રવચનના તો ૧૨ અગ છે, પરન્તુ વારહુ દૃષ્ટિવાદ અગ આજકાલ મળતુ નથી, તેથી અહીં ૧૧ જ અગ કહ્યા છે

(૬) અનુ-ભગવદ્કાર્યેન સહ યોગઃ=કથનમ્ અનુયોગ । ઇ સાહિત્ય ચા-
વિરોધિત્વરૂપાનુક્રમત્વમેવ ।

(૭) અનુ=પરિપાટી-તીર્થદ્વારપરમ્પરાસીતિમનુષ્ટત્ય યોગ=કથનમ્ અનુયોગઃ।
અનુશબ્દમ્-સાદૃશ્ય, લક્ષણ, વીક્ષ્મા, ઇત્યમ્ભાવ, મહ, પરિપાટી, એતેઽર્થા
શબ્દરૂપદ્રુમે પ્રદર્શિતાઃ ।

યદ્વા—પ્રાકૃતભાષાનિપદસ્ય ‘અણુયોગ’ શબ્દસ્ય ‘અનુયોગ’ ‘અણુયોગ’
ઇત્યુભય સસ્કૃત ભવતિ, તત્ર પ્રથમો વ્યાખ્યાત, દ્વિતીયો વ્યાખ્યાયતે—

૧ સાહિત્ય-સદ્ધિતત્ત્વમ્ ।

શારીરિક માનસિક ક્લેશ પહુંચાના ચાહિળ, ન પરિતાપ ઉપજાના
ચાહિળ, ઔર ન પ્રાણોસે મુક્ત કરના ચાહિળ” વૈસા હી યોગ અર્થાત્
કથન કરના અનુયોગ હૈ ।

(૩) અનુ-ભગવાન્ દ્વારા પ્રતિપાદિત અર્થ કે સાચ યોગ-કથન
કરના અનુયોગ હૈ । યદ્વા ‘સાચ’ કા અર્થ અવિરોધી અર્થાત્ ભગવાન્
કે કથન કે અનુક્રમ, યદ્વા સમઘના ચાહિળ ।

(૭) અનુ-તીર્થકરો કી પરમ્પરા કી રીતિ કે અનુસાર
યોગ કથન કરને-કો અનુયોગ કહતે હૈ ।

‘શબ્દરૂપદ્રુમ’ કોપ મે ‘અનુ’ શબ્દ કે યદ્વા વતાયે હુએ
સાદૃશ્ય, લક્ષણ, વીક્ષ્મા, ઇત્યમ્ભાવ, મહ ઔર પારિપાટીરૂપ અર્થો કા
લેલેલ છે ।

પ્રાકૃત ભાષામે ‘અણુજો (ઓ) ગ’ શબ્દ હૈ । ઇસ કે સસ્કૃત
ભાષા મે દો રૂપ વનતે હૈ—એક ‘અનુયોગ’ દુસરા ‘અણુયોગ’ । ઇનમે

શારીરિક-માનસિક ક્લેશ પહોચાડેના ન ભેદજો પતિપા ઉપજાવેના ન ભેદજો, અને
પ્રાણથી મુક્ત કરવા ન ભેદજો, ”-એવો યોગ અર્થાત્ ડન કરવુ તે અનુયોગ છે

(૬) અનુ-ભગવાન્ દ્વારા પ્રતિપાદિત અર્થની સાથે યોગ-કથન કરવુ તે
અનુયોગ છે અહીં ‘સાથે’ નો અર્થ અવિરોધી અર્થાત્ ભગવાન્ના કથનને અનુક્રમ
એમ સમજવુ ભેદજો

(૭) અનુ-તીર્થકરોની પરંપરાની રીતિને અનુસરીને યોગ-કથન કરવુ, તેને
અનુયોગ કહે છે

‘શબ્દરૂપદ્રુમ’ કોપમા ‘અનુ’ શબ્દના અહીં બતાવેલા સાદૃશ્ય, લક્ષણ,
વીક્ષ્મા, ઇત્યમ્ભાવ, મહ અને પારિપાટી ઉપ અર્થોના ઉ-લ્લેખ છે

પ્રાકૃત ભાષામા ‘અણુજો-(ઓ)ગ’ શબ્દ છે સસ્કૃત ભાષામા તેના અર્થે રૂપ

(३) भगवदुपदिष्टमर्थम् अनु=लक्ष्यीकृत्य योगः=कथनम् अनुयोगः ।

(४) अनु=भगवदुपदिष्टमर्थमर्थं प्रति योगः=कथनम् अनुयोगः । एवमर्थम् परित्यज्य कथनमित्यर्थः । जीवादिसकलपदार्थानामनेकान्तरूपेण निरूपणमिति भावः

(५) अनु=इत्यम्भावेन भगवदुक्तार्थप्रकारेण—“सर्वे पाणा सर्वे भूया सर्वे जीवा सर्वे सत्ता ण हतन्वा, ण अज्जावेयन्वा, ण परिघेतन्वा ण परितावेयन्वा, ण किलामेयन्वा ण उवद्देयन्वा” इत्यादिरूपेण योगः =कथनम्-अनुयोगः ।

१ छाया-सर्वे प्राणाः, सर्वे भूताः, सर्वे जीवा, सर्वे सत्त्वा, न दन्तव्या, न ज्ञापयितव्या, न परिग्रहीतव्याः, न परितापयितव्या, न क्लामयितव्या, नोपद्रोतव्याः ।

(३) भगवान् अर्हन्त द्वारा कथित अर्थ का अनु-ख्याल रखकर, योग अर्थात् कथन करना सो अनुयोग है ।

(४) अनु अर्थात् भगवान् के बताए हुए प्रत्येक अर्थ का, योग अर्थात् कथन करना अनुयोग है । इस का तात्पर्य यह है कि भगवान् ने जितने पदार्थों का उपदेश दिया है उनमें से एक से भी न छोड़कर जीवादि समस्त पदार्थों का अनेकान्त रूप से कथन करना अनुयोग कहलाता है ।

(५) अनु अर्थात् भगवान् ने जैसा तत्त्व प्रतिपादन किया है कि—“समस्त प्राणियों को, समस्त भूतों को, समस्त जीवों को और समस्त सर्वों को न मारना चाहिए, न दंड कशादि से ताड़ना चाहिए, न दास दासी के समान बलात्कारसे पकड़ना चाहिए, न

(३) भगवान् अर्हन्त द्वारा कथित अर्थों का अनु-ख्याल रखने, योग अर्थात् कथन करके, ते अनुयोग है

(४) अनु अर्थात् भगवान् ने दशावेला प्रत्येक अर्थों का योग अर्थात् कथन करके ते अनुयोग है जो तात्पर्य के हैं ते भगवान् ने दंड पदार्थों का उपदेश किया है ते भावी के पक्ष पदार्थों के छोड़कर बिना छोड़कर समस्त पदार्थों को अनेकान्त रूपे कथन करके ते अनुयोग कहेंगे

(५) अनु अर्थात् भगवान् ने तत्त्व जेवु प्रतिपादन किये हैं ते—“समस्त प्राणियों को, समस्त भूतों को, समस्त जीवों को अनेकान्त सर्वों को मारना न छोड़कर तेमने दंड आदिही ताड़न न करके छोड़कर, दास-दासीनी के तेमने पकड़ना न छोड़कर

याऽर्था एव महान्तः, एकैकेन भगवदुक्तार्थेन बहुतरमुत्राणा मय्यन्यादिति ।
अथवा-(१) एन=अर्हता, नु=प्रस्तुत-कथित-अनु, अनोः=अर्हन्प्रस्तुतार्थस्य
योगो यत्र सोऽनुयाग भगवदुपदिष्टजीवाजीवादिनवतत्त्वमतिपादक इत्यर्थः ।

(२) अस्य=अनन्तस्य जीवाद्यवस्थितानन्तधर्मस्य नुः=निर्णेतार्योऽनुयोग=कथनम् अनुयोग ।

निकाल कर यदि फैला दिया जाय तो वह इतना विस्तृत हो जायगा कि एक की तो बात ही क्या अनेक सन्दूक उससे बच सकते हैं। क्या वह सन्दूक उस कपड़े से बड़ा है? नहीं। इसी प्रकार सूत्र की अपेक्षा अर्थ ही विशाल होता है, क्योंकि सर्वत्र कथित एक-एक अर्थके साथ बहुतेरे सूत्रों का सम्बन्ध होता है।

अनुयोग शब्द के और भी अनेक प्रकार से अर्थ होते हैं। जैसे—

(१) अ—	अर्हन्तद्वारा	}	जो भगवदुपदिष्ट अर्थ का ही कथन करे।
नु—	कथित [अर्थकी]		
याग—	विद्यमानता होना		

(२) अ—	{ अनन्त अर्थात् जीवादिमे पाये जानेवाले अनन्त धर्मों का निर्णय करनेवाला योग—कथन	}	जिस कथनसे जीवादि के अनन्त धर्मों का निर्णय किया गया हो।
नु—			
याग—			

देखववाभा आवे तो ते ओठलु विस्तृत थध जेथे ते ओठ तो शु पल ओवी अनेक पेटीओ ओ वन्ध वडे जाधी लक्ष शक्य, तो शु ओ पेटी ओ वन्धथी मोटी छे ओम ठडेवाय ? ना ओवी-रीते सूत्रनी अपेक्षाओ अथज विशाल थाय छे, काण्डके सर्वत्रकथित ओक ओठ अर्थनी साथे अनेक सूत्रोनो संगध रहेवो होय ते

अनुयोग शब्दना पील पल अनेक प्रकारनी अर्थो थाय छे, जेवा ते—

(१) अ—अर्हन्त द्वारा	}	जे, लजवाने उपदेशेला अर्थनुग कथन करे
नु—कथित (अर्थनी)		
याग—विद्यमानता होनी		

(२) अ—अनन्त अर्थात् जीवादिमा मादूम पडता अनन्त धर्मोनो	}	जे कथनथी जीवादिना अनन्त धर्मोनो निर्णय करववाभा आवो होय
नु—निर्णय करवाइ		
याग—कथन		

(૧) અણુના=સમીપેન ભગવદુક્તાર્થસામીપ્યેન યોગઃ=સમ્યન્વો यस્ય સઃ
અણુયોગઃ । इह सामीप्य चानुवादस्वरूपम् ।

(૨) અણુના=સ્વલ્પેન=સ્વલ્પાવયવેન સૂત્રેણ વૃહતોર્થસ્ય યોગોઽણુયોગઃ ।
शङ्का—ननु कथं स्वल्पावयव सत्र यत्र वृहतोर्थस्य समावेशो मन्यते । यत्र हि

મઝ્જૂપાયા પહ્નિ વસ્ત્રાદીનિ નિધીયન્તે ન તસ્યા પસ્ત્રાધપેક્ષયાઽણુત્વ યુજ્યત,
इति चेन्मैवम् ,

સમાધાનમ્—યથા મઝ્જૂપાનિહિતૈરુવસનમુપાદાય પ્રસારિતેન તેનૈવાઽનેના મઝ્જૂપા
વન્ધનીયા. परिदृश्यन्ते, कुतः पुनस्तस्या वस्त्रापेक्षया वृहत्तय, तथैव सूत्रापेक्ष

સે પહેલે 'અણુયોગ' શબ્દ કા સાત પ્રકારસે વ્યાખ્યાન કિયા હૈ ।
अथ दूसरे 'अणुयोग' शब्द का व्याख्यान करते हैं—

(૧) મગવત્કથિત અર્થ કે સામીપ્ય સે યોગ—જિસ કા સમ્યન્વ હો
उसे अणुयोग कहते हैं । यहाँ सामीप्य का अर्थ अनुवाद है अर्थात्
ભગવાન્ને જો તત્ત્વ કથન કિયા હૈ ડસી કો પુન કહના અણુયોગ હૈ ।

(૨) અણુ અલ્પ અવયવ વાલે (સક્ષિપ્ત) સૂત્ર દ્વારા વિસ્તૃત અર્થ ના
योग होजाना अणुयोग है ।

શકા—જિસ સન્દૂક (પેટી) મે વહુતસે વસ્ત્ર આદિ પદાર્થ રખેજાતે
ह, वह उन पदार्थों से छोटा नहीं हो सकता । इसी प्रकार जिस सूत्रमे
વિસ્તૃત અર્થ મરા હો વહ સૂત્ર કૈસે છોડા (સક્ષિપ્ત) હો સકતા હૈ ?

સમાધાન—એસા ન કહિળ । સન્દૂક મે રખે હુણ એક વસ્ત્ર કો બાહર

ખને છે એક અણુયોગ અને બીજો અણુયોગ એમાના પહેલા અણુયોગ શબ્દનુ સાત
પ્રકાર વ્યાખ્યાન કર્યું છે હવે બીજા અણુયોગ શબ્દનુ વ્યાખ્યાન કરીએ છીએ -

(૧) ભગવાને કહેલા અર્થના સામીપ્યથી યોગ—સ બધ) જેનો હોય તેને અણુયોગ
કહે છે અહીં સામીપ્ય નો અર્થ અનુવાદ છે, અર્થાત્ ભગવાને જે તત્ત્વ કહ્યું છે તેને
પુન કહેવું તે આણુયોગ કહેવાય છે

(૨) અણુ—અલ્પ અવયવવાળા (સક્ષિપ્ત, સૂત્ર દ્વારા વિસ્તૃત અર્થ)નો યોગ થવો
તે અણુયોગ છે

શકા—જે પેટીમા ઘણા વસ્ત્ર આદિ પદાર્થો રાખવામા આવે છે, તે, તે પદાર્થોથી
નાની હોઈ શકતી નથી એ પ્રમાણે જે સૂત્રમા વિસ્તૃત અર્થ લખ્યો હોય, તે સૂત્ર
કેવી રીતે અલ્પ-નાનો (સક્ષિપ્ત) હોઈ શકે ?

સમાધાન—એમ ન કહેા પેટીમા રાખેલા એક વસ્ત્રને બહાર કાઢીને જો

याऽर्था एव महान्तः, एकैकेन भगवदुक्तार्थेन गृह्यतरमृत्राणा मम्यन्त्यादिति ।
अथवा—(१) एन=अर्हता, नु=प्रस्तुत-कथितः-अनु, अनोः=अर्हन्प्रस्तुतार्थम्य
योगो यत्र सोऽनुयागः भगवदुपदिष्टजीवाजीवादिनवतत्त्वप्रतिपादक इत्यर्थः ।

(२) अस्य=अनन्तस्य जीवाद्यवस्थितानन्तर्यस्य नु=निर्णेता योग=कथ-
नम् अनुयोगः ।

निकाल कर यदि फैला दिया जाय तो वह इतना विस्तृत हो जायगा कि
एक की तो घात ही क्या अनेक सन्दूक उससे बंध सकते हैं । क्या
एक सन्दूक उस रूपड़े से पड़ा है ? नहीं । इसी प्रकार सूत्र की अपेक्षा
अर्थ ही विशाल होता है, क्योंकि सर्वज्ञ कथित एक-एक अर्थके साथ
बहुतेरे सूत्रों का सम्बन्ध होता है ।

अनुयोग शब्द के और भी अनेक प्रकार से अर्थ होते हैं । जैसे—

(१) अ—	अर्हन्तद्वारा	} जो भगवदुपदिष्ट अर्थ का ही कथन करे ।
नु—	कथित [अर्थकी]	
योग—	विद्यमानता होना	

(२) अ—	{ अनन्त अर्थात् जीवादिमे पाये जानेवाले अनन्त धर्मों का निर्णय करनेवाला योग—कथन	} जिस कथनसे जीवादि के अनन्त धर्मों का निर्णय किया गया हो ।
नु—		
योग—		

देखववाभा आवे तो ते ओठलु विस्तृत थध जशे डे ओठ तो शु पखु ओवी अनेक
पेटीओ ओ वत्र वडे भाधी लध थडाय, तो शु ओ पेरी ओ वत्रधी भोगी डे ओम
कडेवाय ? ना ओवीर रीते सूत्रनी अपेक्षाओ अथज विशाल थाय डे, कान्छडे
सर्वज्ञकथित ओठ ओठ अर्थनी साथे अनेक सूत्रोना सलध रहेलो डोय डे

अनुयोग शब्दना छीज पखु अनेक प्रकारना अर्थो थाय छे, जेवा डे—

(१) अ—अर्हन्त द्वारा	}	जे, लगवाने उपदेशेला अर्थानु कथन कडे
नु—कथित (अर्थनी)		
योग—विद्यमानता होवी		

(२) अ—अनन्त अर्थात् एवादिमा	}	जे कथनथी एवादिना अनन्त धर्मोना निर्णय करवामा आओये डोय
भाळूम पडता अनन्त धर्मोना		
नु—निर्णय करनाइ		
योग—कथन		

(૩) અસ્ય=અનુક્રમ્યાયાઃ=જીવરક્ષાયા નુઃ=સ્તુતિઃ-કીર્તન યત્ર સઃ અનુ=પ્રવચન, તસ્ય યોગઃ=આશ્રયાનમ્-અનુયોગઃ ।

અયમનુયોગશ્વતુર્ધા-(૧) ચરણકરણાનુયોગઃ, (૨) ધર્મકથાનુયોગઃ,
(૩) ગણિતાનુયોગઃ, (૪) દ્રવ્યાનુયોગઃ ।

અથ (૧) ચરણકરણાનુયોગો વ્યારયાયતે-

ચર્યતે=ગમ્યતે પ્રાપ્યતે ભવોદગ્રે. પર કૂલ ચતુર્દશગુણસ્થાનાવસ્થાસ્વરૂપમનેનેતિ
ચરણ-મૂલગુણરૂપમ્ । યદ્વા-ચરણ=વ્રતાદિ, તચ સત્તતિસરયકમ્, ઉક્તશ્ચ-

(૩) અ-અનુક્રમ્યા (જીવરક્ષા) ની જિસમે

નુ-સ્તુતિ કી ગઈ હો ઉસે અનુ અર્થાત્ પ્રવચન કહતે હૈ । ઉસ
અનુ-પ્રવચન-કા

યોગ-કથન કરના, અનુયોગ કહલાતા હૈ । યહ અનુયોગ ચાર
પ્રકાર કા હૈ-

(૧) ચરણકરણાનુયોગ (૨) ધર્મકથાનુયોગ
(૩) ગણિતાનુયોગ (૪) દ્રવ્યાનુયોગ ।

(૧) ચરણકરણાનુયોગ

જિસસે સસારરૂપી સમુદ્ર કા દૂસરા કિનારા અર્થાત્ ચૌદહૈંવા
ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત હો ઉસે ચરણ (મૂલગુણ) કહતે હૈ । વ્રત આદિકો ભી
ચરુણ કહતે હૈ । વહ સત્તર (૭૦) પ્રકાર કા હૈ । કહા ભી હૈ ।

(૩) અ-અનુક્રમ્યા (જીવરક્ષા) ની જેમા

નુ-સ્તુતિ કરવામા આવી હોય, તેને અનુ અર્થાત્ પ્રવચન કહે છે, એ
અનુ-પ્રવચન-નુ

યોગ-કથન કરવું, તે અનુયોગ કહેવાય છે

આ અનુયોગ ચાર પ્રકારનો છે -

[૧] ચરણકરણાનુયોગ [૨] ધર્મકથાનુયોગ
[૩] ગણિતાનુયોગ [૪] દ્રવ્યાનુયોગ

(૧) ચરણકરણાનુયોગ

જેના વડે સસાર રૂપી સમુદ્રનો બીજો (સામે) કિનારો અર્થાત્ ચૌદસ
ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત થાય, તેને ચરણ (મૂલગુણ) કહે છે વ્રત આદિને પણ ચરણ
કહે છે તે સત્તર પ્રકારનો છે, જેવો કે-

મૂલમ્—“ વય^૫ સમણધર્મ^{૧૦} સંજમ^{૧૭}, વૈયાવચ્ચ^{૧૭} ચુ વખગુંત્તીઓ ।

ળાણાહિતિય તવ કોહનિગ્ગહાદી ચરણમેય ॥૧॥ ” હિતિ ॥

છાયા—“વ્રત-શ્રમણધર્મસયમ-વૈયાવૃત્ત્ય ચ વ્રહ્મગુણયઃ ।

જ્ઞાનાદિત્રિક તપઃ ક્રાધનિગ્રહાદિ ચરણમેતત્ ॥ ૧ ॥ ” હિતિ ।

ક્રિયતે ચરણસ્ય પુષ્ટિરનેનેતિ ચરણમ્-ઉત્તરગુણરૂપમ્, યદ્વા કરણ=પિંડ-વિશુદ્ધિઆદિ, એતદપિ સમ્પતિસદૃશ્યમ્ । ઉક્તચ્ચ—

“ પિંડવિસોહી સમિદ્ધિ^૫, ભાવણ^{૧૨} પડિમા^{૧૨} ય હિદ્રિયનિરોહો ।

પડિલેહણ^{૨૫} ગુત્તીઓ, અભિગ્ગહા^૪ ચેવ કરણ તુ ॥૧॥ ” હિતિ ।

છાયા—“પિંડવિશુદ્ધિ, સમિતિ, ભાવના, પ્રતિમા ચ હિદ્રિયનિરોધઃ ।

પ્રતિલેખના ગુણયઃ, અભિગ્રહાશ્ચૈવ કરણ તુ ॥ ૧ ॥ ” હિતિ ।

તયોરનુયોગ = ભગવદુક્તાર્થાનુરૂપ પ્રતિપાદનમિતિ ચરણકરણાનુયોગઃ ।

(“ ૫વ્રત, ૧૦શ્રમણધર્મ, ૧૭સયમ, ૧૦વૈયાવૃત્ત્ય, (વૈયાવચ્ચ)

૧૨બ્રહ્મચર્યની વાણ, ૩સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર, ૧૨તપ, ૪ક્રોધ-માન-માયા-લોભકા નિગ્રહ । યદ્ સત્તર પ્રકાર કા ચરણ હૈ ” ।

ચરણ કી જો પુષ્ટિ કરે ઉસકો અર્થાત્ ઉત્તર ગુણ કો કરણ કહતે હૈ ।

પિંડવિશુદ્ધિ આદિ ભી ચરણ કહલાતે હૈ, વે ભી સત્તર પ્રકાર કૈ હૈ ।

કહા હૈ—

“ ૪ પિંડવિશુદ્ધિ, ૫ સમિતિ, ૧૨ ભાવના ૧૨ પડિમા, ૫ હિદ્રિય-નિગ્રહ, ૨૫ પડિલેહણ, ૩ ગુણિયા, ૪ અભિગ્રહ । યે કરણ કૈ સત્તર ૭૦ ભેદ હૈ ”

જિસમે ભગવાન કૈ કથન કૈ અનુમાર હન દોનોં ચરણ ઓર કરણ-કા પ્રતિપાદન ક્રિયા જાતા હૈ વદ્ ચરણકરણાનુયોગ હૈ ।

“ ૫ વ્રત, ૧૦ શ્રમણધર્મ, ૧૭ સયમ, ૧૦ વૈયાવૃત્ત્ય (વૈયાવચ્ચ), ૯ બ્રહ્મચર્યનીવાણ, ૩ સમ્યગ્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર, ૧૨ તપ, ૪ ક્રોધ, -માન-માયા-લોભનો નિગ્રહ એ સત્તર પ્રકારનો ચરણ છે ”

ચરણની જે પુષ્ટિ કરે તે કરણ કહેવાય છે, અર્થાત્ ઉત્તરગુણ કહેવાય છે પિંડશુદ્ધિ આદિ પણ કરણ કહેવાય છે તેના પણ સત્તર પ્રકાર છે, જેવા કે—

“ ૪ પિંડવિશુદ્ધિ ૫ સમિતિ, ૧૨ ભાવના, ૧૨ પડિમા ૫ હિદ્રિયનિગ્રહ, ૨૫ પડિલેહણ, ૩ ગુણિયા, ૪ અભિગ્રહ એ પ્રમાણે કરણના ૭૦ ભેદો છે ”

જેમા ભગવાનના કથનને અનુસરીને એ બેઉ-ચરણ અને કરણ-નુ પ્રતિપાદન કરવામા આવે છે, તે ચરણ-કરણાનુયોગ છે

(૩) અમ્ય=અનુક્રમ્યાયાઃ=જીવરક્ષાયા નુઃ=સ્તુતિ.-કીર્તન યત્ર સઃ અનુ=પ્રવચન, તસ્ય યોગઃ=આશ્વાનમ્-અનુયોગઃ ।

અયમનુયોગશ્ચતુર્ગા-(૧) ચરણચરણાનુયોગ, (૨) યમશ્વાનુયોગઃ,

(૩) ગણિતાનુયોગઃ, (૪) દ્રવ્યાનુયોગઃ ।

અથ (૧) ચરણચરણાનુયોગો વ્યાખ્યાયતે-

ચર્યતે=ગમ્યતે પ્રાપ્યતે મનોદત્રે પર ક્રૂલ ચતુર્દશગુણસ્થાનાસ્થાસ્વરૂપમનેનેતિ ચરણ-મૂલગુણરૂપમ્ । યદ્વા-ચરણ=વ્રતાદિ, તદ્વ સપ્તતિસરયમ્, ઉક્તશ્ચ-

(૩) અ-અનુક્રમ્યા (જીવરક્ષા) ની જિસમે

નુ-સ્તુતિ કી ગઈ હો ઉસે અનુ અર્થાત્ પ્રવચન કહતે હૈં । ઉસ અનુ-પ્રવચન-કા

યોગ-કથન કરના, અનુયોગ કહલાતા હૈ । યહ અનુયોગ ચાર પ્રકાર કા હૈ-

(૧) ચરણચરણાનુયોગ

(૨) ધર્મકથાનુયોગ

(૩) ગણિતાનુયોગ

(૪) દ્રવ્યાનુયોગ ।

(૧) ચરણચરણાનુયોગ

જિસસે સસારરૂપી સમુદ્ર કા દૂસરા કિનારા અર્થાત્ ચૌદહૈંવા ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત હો ઉસે ચરણ (મૂલગુણ) કહતે હૈં । વ્રત આદિકો મી ચરણ કહતે હ । વહ સપ્તર (૭૦) પ્રકાર કા હૈ । કહા મી હૈ ।

(૩) અ-અનુક્રમ્યા (જીવરક્ષા) ની, જેમા

નુ-સ્તુતિ કરવામા આવી હોય, તેને અનુ અર્થાત્ પ્રવચન કહે છે, એ અનુ-પ્રવચન-નુ,

યોગ-કથન કરણુ, તે અનુયોગ કહેવાય છે

આ અનુયોગ ચાર પ્રકારનો છે -

[૧] ચરણચરણાનુયોગ

[૨] ધર્મકથાનુયોગ

[૩] ગણિતાનુયોગ

[૪] દ્રવ્યાનુયોગ

(૧) ચરણચરણાનુયોગ

જેના વડે સસાર રૂપી સમુદ્રનો જીનો (સામો) કિનારો અર્થાત્ ચૌદશ ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત થાય, તેને ચરણ (મૂલગુણ) કહે છે વ્રત આદિને પણ ચરણ કહે છે તે સપ્તર પ્રકારનો છે, જેવો છે-

“દયાદાનક્ષમાદ્યેષુ, ધર્મોદ્ગેષુ પ્રતિષ્ઠિતા ।

ધર્મોપાદેયતાગર્ભા વૃધૈર્ધર્મકયોચ્યતે ॥૧॥ ઇતિ” ।

ધર્મકથાયા અનુયોગઃ ધર્મકથાનુયોગઃ, અત્ર જ્ઞાતાધર્મકથાદ્ગમ્યમ્, ઉપા-
સકદશાદ્ગમ્યમ્, અન્તકૃન્નાદ્ગમ્યમ્, અનુત્તરોપપાતિકૃન્નાદ્ગમ્યમ્, ત્રિપાકસૂત્ર
ચૈતાનિ પચ્ચાસદ્ગમ્યમ્ ૬ આપપાતિકમ્, રાજપ્રશ્નીયમ્, નિરયાવલિકાદીનિ
પચ્ચેતિ મિલિત્યા મસોપાદ્ગમ્યમ્ ૭, ઉત્તરાધ્યયન-મૂલસૂત્ર ચૈતિ મકલસદ્ગ-
લનયા ત્રયોદશમ્ ૮ યાનિ ।

અથ (૩) ગણિતાનુયોગોઽભિધીયતે—

ગણિતમ્યાનુયોગ ગણિતાનુયોગઃ, ગણિત=સમ્બંધાન વિષયીકૃત્ય ભગવદ્વક્તા-
ર્થાગમાનુરૂપ ગણધરાણા રચનલ્પણો ન્યાપાર इत्यर्थ. । તત્ર જન્મૂહીપમ્ભસિઃ,
ચન્દ્રમ્ભસિઃ, સૂર્યપમ્ભસિઃત્રયપાદ્ગમ્યમ્ ૯ ॥

“જો કથન દયા દાન ક્ષમા આદિ ધર્મકે મુખ્ય અગોમે વ્યાપ્ત હો
ઔર જિસમે ધર્મકો ઉપાદેયતા ટિપી જા ઉસે વિદ્વાન્ ધર્મકથા કહતે હૈ ।”

ધર્મકથાકે અનુયોગકો ધર્મકથાનુયોગ કહતે હૈ । જ્ઞાતા ધર્મકથાગ,
૨ઉપાસકદશાગ, ૩અન્તકૃન્નાગ, ૪અનુત્તરોપપાતિકદશાગ ઔર
૫ત્રિપાકસૂત્ર, યે પાંચ અગમ્, ૬ઔપપાતિકસૂત્ર, ૭રાજપ્રશ્નીયસૂત્ર,
ઔર ૧૨નિરયાવલિકા આદિ પાંચ સૂત્ર મિલ કર સાત ઉપાગસૂત્ર, તથા
૧૩ ઉત્તરાધ્યય મૂલસૂત્ર, યે સત્ તેરહ સૂત્ર ધર્મકથાનુયોગમે હૈ ।

(૩) ગણિતાનુયોગ

ગણિત કે વિષયમે ભગવાને જિસ અર્થાગમકા પ્રતિપાદન કિયા
હૈ ઔર ઉસકે અનુમાર ગણધરોને જો કથન કિયા હૈ ઉસીકો ગણિ-

“ જે કથન દયા દાન ક્ષમા આદિ ધર્મના મુખ્ય અગોમા વ્યાપ્ત હોય
અને જેમા ધર્મની ઉપાદેયતા છુપાઈ નહી હોય, તેને વિદ્વાનો ધર્મકથા કહે છે,”

ધર્મકથાના અનુયોગન ધર્મકથાનુયોગ કહે છે જ્ઞાતાધર્મકથાગ (૧),
ઉપાસકદશાગ (૨), અન્તકૃન્નાગ (૩), અનુત્તરોપપાતિકદશાગ (૪) અને
ત્રિપાકસૂત્ર (૫), જે પાંચ અગમ્, ઔપપાતિક સૂત્ર (૬) રાજપ્રશ્નીય સૂત્ર (૭)
અને નિરયાવલિકા આદિ પાંચ સૂત્ર (૧૨) મળીને સાત ઉત્તરાધ્યયન મૂલસૂત્ર,
(૧૩) જે તેર સૂત્રો ધર્મકથાનુયોગમા આવે છે

(૩) ગણિતાનુયોગ

ગણિતના વિષયમા ભગવાને જે અર્થાગમનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે અને તેને
અનુસરીને ગણધારોએ જે કથન કર્યું છે, તેને ગણિતાનુયોગ કહે છે ગણિતાનુ-

અત્રાઽઽચારાદ્ધમૂત્ર પ્રશ્નન્યાકરણમુત્ર ચેતિ દ્વે અદ્ધમૂત્રે, દશવૈકાલિક-મૂલમૂત્રમ્ ૧, વૃહત્કલ્પાદીનિ ચત્વારિ છેદમૂત્રાણિ ૪, આવશ્યકમૂત્ર ૧ ચેત્યપ્ટી મૂત્રાણિ ૧૦ યાનિ । પ્રાધાન્યતત્ત્વચરણકરણમોધકતયૈતેપા ચરણકરણાનુયોગત્વ મિધ્યતિ ।

ચતુર્વિનુયોગમેદેષુ ચરણકરણાનુયોગસ્યૈવ પ્રાધાન્યમ્, ડતરેપાત્વેતત્પરિ-
પોષકતયા તદ્વત્ત્વસિદ્ધે, યથા-અગુર્યર્તિમાયા તદાશ્રયીભૂતવગદલગલાસાચપેક્ષ-
યાઽગુરુદ્રવ્યસ્યૈવ પ્રાધાન્યમ્ ।

અથ (૨) ધર્મકથાનુયોગ પ્રસ્તૂયતે

દુર્ગતૌ પ્રવતન્ત સત્ત્વસદ્ધાત ધામ્યતીતિ ધર્મઃ, તમ્ય કથનમ્-તથા ધર્મ-
કથા=ધર્મદેશનાદિલક્ષણવાચ્યમન્યરૂપા । ઉક્તશ્ચ—

હસ અનુયોગમે આઠ સૂત્ર હૈ—(૧) આચારાગસૂત્ર, (૨) પ્રશ્નવ્યા-
કરણ સૂત્ર, (૩) દશવૈકાલિક સૂત્ર, (૪) વૃહત્કલ્પ આદિ ચાર છેદસૂત્ર,
(૫) આવશ્યકસૂત્ર । इन आठों सूत्रोमे मुख्यरूपसे चरण और करणका
वर्णन है इसलिए ये चरणकरणानुयोगमे हैं ।

જૈસે અગરવત્તી (ધૂપકી વત્તી) કે સાથે ઉસકી આધારભૂત વાસકી
એક ગ્વપચ (મલાક) ખી હોતી હૈ પર મુરયતા અગરવત્તીકી હી હૈ,
ઉસી પ્રકાર इन चारों अनुयोगोंमे इस चरणकरणानुयोगकी मुख्यता है ।
शेष तीन अनुयोग इसीके पोषक हैं अतः इसके ही अंग हैं ।

(૨) ધર્મકથાનુયોગ

દુર્ગતિમે ગિરતે હુએ જીવો કો 'જો, ધારે (ઉઠાવે) ઉસે ધર્મ
કહતે હૈ, ધર્મકે કાન કરનેકો ધર્મકથા કહતે હૈ । કથા ખી હૈ—

આ અનુયોગમા આઠ સૂત્ર છે—(૧) આચારાગ સૂત્ર, (૨) પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્ર,
(૩) દશવૈકાલિક સૂત્ર (૪) વૃહત્કલ્પ આદિ ચાર છેદસૂત્ર, (૫) આવશ્યકસૂત્ર
આ આઠ સૂત્રોમા મુખ્યત્વે કઠીને ચરણ અને કરણનું વર્ણન છે જેથી તે ચરણકરણાનુ-
યોગમા આવે છે

જેમ અગરવત્તી ની સાથે તેની આધારભૂત એક વાસની સળી પણ હોય છે,
પણ મુખ્યતા તો અગરવત્તીની જ છે, તમ આ ચારે અનુયોગોમા આ ચરણકરણાનુ-
યોગનીજ મુખ્યતા છે બાકીના ત્રણ અનુયોગ તેના પેષાક છે, તેથી તેનાજ અંગરૂપ છે

(૨) ધર્મકથાનુયોગ

દુર્ગતિમા પડતા છવોને જે ધાર-ધરણ કરી રાખીને—ઉચ્ચે ધરી રાખે
(પડવા ન દે), તેને ધર્મ કહે છે ધર્મનું કથન કરવું, તે ધર્મકથા કહેવાય ને
કહ્યું ને છે—

(૨) સૂત્રકૃતાદ્વૈત-અત્ર લોકાલોકસ્વરૂપપ્રતિપાદનપૂર્વક ક્રિયાવાદિપ્રશ્નોના સંક્ષેપતો મતનિરાકરણમ્ ।

(૩) સ્થાનાદ્વૈત-અત્રાખિલપદાર્થોના દશસુ સ્થાનેષુ સ્થાપનમ્ ।

(૪) સમવાયદ્વૈત-અત્ર જીવાજીવાદિતત્ત્વસ્વરૂપાવિશિષ્ટપદાર્થપ્રરૂપણમ્ ।

(૫) ભગવતીસૂત્રમ્-અત્ર જીવાજીવલોકાલોક-સ્વસમય-પરસમયાદિવિષયે પટ્ટત્રિંશત્સદસ (૩૬૦૦૦) પ્રશ્નવાક્યાનાં સમાધાનમ્ । અસ્યૈવ સૂત્રસ્ય વિવાહ-પ્રજ્ઞાસ્તિતથા વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાસિરપિ નામાન્તરમ્ ।

(૬) જ્ઞાતાધર્મકથાદ્વૈતસૂત્રમ્-અત્રાઽઽસ્વરૂપાધિભાવિવર્ણનમ્ ।

(૨) સૂત્રકૃતાગ-મે જીવાદિકે સ્વરૂપકા પ્રતિપાદનપૂર્વક ત્રીનસૌ તિહમઠ (૩૬૩) એકાન્તક્રિયાવાદી આદિકો ઉનકે મતકા સંક્ષેપસે સ્વરૂપકરકે સ્વસમયમે સ્થાપન ક્રિયા હૈ ।

(૩) સ્થાનાગ-મે આત્માદિ પદાર્થોંકો દસ સ્થાનોંમે સ્થાપિત ક્રિયા હૈ ।

(૪) સમવાયાગ-મે જીવ અજીવ આદિકા સ્વરૂપ ઓર એકસરૂપક આદિ પદાર્થોંકા નિરૂપણ હૈ ।

(૫) ભગવતી-સૂત્ર-મે જીવ, અજીવ, લોક, અલોક, સ્વસમય, પરસમય, આદિ કે વિષયમેં છત્તીસ હજાર પ્રશ્નોકા સમાધાન ક્રિયા ગયા હૈ । ભગવતી-સૂત્રકા વિવાહપ્રજ્ઞાસિ તથા વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાસિ મી નામ હૈ ।

(૬) જ્ઞાતાધર્મકયાગ-મેં વિવિધ-ધાર્મિક શિક્ષાપદ કયાઓકા વર્ણન હૈ ।

(૨) સૂત્રકૃતાગ-એમા જીવાદિના સ્વરૂપના પ્રતિપાદનપૂર્વક ત્રણસોને ત્રેસઠ (૩૬૩) એકાન્તક્રિયાવાદી આદિને-નેમના મતના સંક્ષિપ્ત ખડનપૂર્વક સ્વસમયમા સ્થાપન કર્યા છે

(૩) સ્થાનાગ- મા આત્માદી પદાર્થોંને દસ સ્થાનોમા સ્થાપિત કર્યા છે

(૪) સમવાયાગ- મા જીવ અજીવ આદિનુ સ્વરૂપ એકમખ્યક આદિ પદાર્થોંનુ નિરૂપણ છે

(૫) ભગવતી સૂત્ર- એમા જીવ, અજીવ લોક, અલોક, સ્વસમય, પરસમય, આ વિષયોના છત્તીસ હજાર પ્રશ્નોનુ સમાધાન કરવામા આવ્યુ છે । ભગવતી સૂત્રના વિવાહપ્રજ્ઞાસિ અને વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાસિ એવા ત્રણ નામો છે

(૬) જ્ઞાતાધર્મકયાગ-એમા વિવિધ ધાર્મિક શિક્ષાપદ કયાઓનુ વર્ણન છે

(૪) દ્રવ્યાનુયોગે તુ-સૂત્રકૃતાન્નસૂત્ર, સ્થાનાન્નસૂત્ર, સમવાયાન્નસૂત્ર, ભગવતી-સૂત્ર ચેતિ ચત્વાર્યન્નસૂત્રાણિ ૪, જીવાજીવાભિગમસૂત્ર, પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ચેતિ દ્વે ઉપાન્ન-સૂત્રે ૨, નન્દિસૂત્રમ્ , અનુયોગદ્વારસૂત્ર ચેતિ દ્વે મૂલસૂત્રે ચેતિ યોગતોઽષ્ટો સૂત્રાણિ ।

અથ પ્રસન્નગ્વશાત્સક્ષેપેણ દ્વાત્રિંશત્સૂત્રવિષયમુપદર્શયામઃ-

અન્નસૂત્રાણિ (૧૧)

(૧) આચારાન્નસૂત્રમ્-અન્ન શ્રમણનિર્ગ્રન્થાનામાચારગોચરાદિપ્રતિપાદનમ્ ।

તાનુયોગ કહતે હૈં । ગણિતાનુયોગ મે ત્રીન ઉપાગ સૂત્ર હૈં-૧૬૬ જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞસિ, દૂસરી ચન્દ્રપ્રજ્ઞસિ ઓર ત્રીસરા સૂર્યપ્રજ્ઞસિ । ગૌણરૂપસે અગા દિકોમે ભી હસકા વર્ણન પાયા જાતા હૈ ।

(૪) દ્રવ્યાનુયોગ

જિસમે જીવ આદિ છહ દ્રવ્યોંકા અથવા નવ પદાર્થોંકા તથા ડનકે જ્ઞાનાદિગુણોંકા વિવેચન ભગવાનં કે અર્થાગમકે અનુસાર હો ડસે દ્રવ્યા નુયોગ કહતે હૈં । દ્રવ્યાનુયોગમે સૂત્રકૃતાંગ, સ્થાનાંગ, સમવાયાંગ ઓર ભગવતીસૂત્ર, યે ચાર અગ હૈ, જીવાજીવાભિગમસૂત્ર ઓર પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર, યે દો ઉપાગ હૈં, નન્દિસૂત્ર, અનુયોગદ્વાર સૂત્ર, યે દો મૂલસૂત્ર હૈં । હસ પ્રકાર દ્રવ્યાનુયોગમેં મુખ્યતયા આઠ સૂત્ર હૈં ।

અવ યહા પ્રસન્નગ્વશ સક્ષેપસે બત્તીસ સૂત્રોંકા વિષય કહતે હૈ-

(ગ્યારહ અગ)

(૧) આચારાન્નસૂત્ર-હસમેં શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોંકા આચાર-ગોચર બતાવા ગયા હૈ ।

યોગના ત્રણ ઉપાગ સૂત્રો છે -એક જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપિત, બીજી ચન્દ્રપ્રજ્ઞપિત, અને ત્રીજી સૂર્યપ્રજ્ઞપિત ગોણ રૂપે આગાદિમા પછી એક નવર્ણન માલૂમ પડે છે

૪ દ્રવ્યાનુયોગ

જેમા છવ આદિ ૧૬ દ્રવ્યોનુ અથવા નવ પદાર્થોનુ તથા તેના જ્ઞાનાદિ ગુણોનુ વિવેચન ભગવાનના અર્થાગમ અનુસાર હોય તેને દ્રવ્યાનુયોગ કહે છે દ્રવ્યાનુયોગમા સૂત્રકૃતાંગ સ્થાનાંગ સમવાયાંગ અને ભગવતીસૂત્ર એ ચાર અગો છે, જીવા-જીવાભિગમસૂત્ર અને પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર એ બે ઉપાગો છે નન્દિસૂત્ર, અનુયોગદ્વાર સૂત્ર એ બે મૂલસૂત્ર ૧૬ એ પ્રમાણે દ્રવ્યાનુયોગમા મુખ્યત્વે કરીને આઠ સૂત્રો છે

હવે અહી પ્રસન્નગ્વશ સક્ષેપમા બત્તીસ સૂત્રોના વિષયો જ્ઞાંત્રીએ છીએ

આગીઆર અગ

(૧) આચારાન્ન સૂત્ર-જેમા-આવણ નિમ્ન થોના આચાર-ગોચર દર્શાવ્યો છે

(૨) સૂત્રકૃતાગ્નમ્-અત્ર લોકલોકસ્વરૂપપ્રતિપાદનપૂર્વક ક્રિયાવાદિપ્રશ્નોનાં સંક્ષેપતો મતનિરાકરણમ્ ।

(૩) સ્થાનાગ્નમ્-અત્રાખિલપદાર્થોનાં દશ સ્થાનેષુ સ્થાપનમ્ ।

(૪) સમવાયગ્નમ્-અત્ર જીવાજીવાદિતત્ત્વસર્યાવિશિષ્ટપદાર્થપ્રરૂપણમ્ ।

(૫) ભગવતીસૂત્રમ્-અત્ર જીવાજીવલોકલોક-સ્વસમય-પરસમયાદિવિષયે પદત્રિંશત્સહસ્ર (૩૬૦૦૦) પ્રશ્નવાક્યાનાં સમાધાનમ્ । અસ્યૈવ સૂત્રસ્ય વિવાહ-પ્રજ્ઞાસ્તિતથા વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાસ્તિરપિ નામાન્તરમ્ ।

(૬) જ્ઞાતાધર્મકયાગ્નસૂત્રમ્-અત્રાઽઽર્યાયિનાદિવર્ણનમ્ ।

(૨) સૂત્રકૃતાગ-મે જીવાદિકે સ્વરૂપકા પ્રતિપાદનપૂર્વક ત્રીનસૌ તિહસઠ (૩૬૩) ઇકાન્તક્રિયાવાદી આદિકો ડનકે મતકા સંક્ષેપસે રખણડન કરકે સ્વસમયમે સ્થાપન ક્રિયા હૈ ।

(૩) સ્થાનાગ-મે આત્માદિ પદાર્થોંકો દસ સ્થાનોમે સ્થાપિત ક્રિયા હૈ ।

(૪) સમવાયાગ-મે જીવ અજીવ આદિકા સ્વરૂપ ઔર ઇકસરૂપક આદિ પદાર્થોંકા નિરૂપણ હૈ ।

(૫) ભગવતી-સૂત્ર-મે જીવ, અજીવ, લોક, અલોક, સ્વસમય, પરમસમય, આદિ કે વિષયમે છત્તીસ હજાર પ્રશ્નોકા સમાધાન ક્રિયા ગયા હૈ । ભગવતી-સૂત્રકા વિવાહપ્રજ્ઞાસ્તિ તથા વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાસ્તિ બી નામ હૈ ।

(૬) જ્ઞાતાધર્મકયાગ-મે વિવિધ-ધાર્મિક શિક્ષાપદ કથાઓકા વર્ણન હૈ ।

(૨) સૂત્રકૃતાગ-એમા જીવાદિના સ્વરૂપના પ્રતિપાદનપૂર્વક ત્રણસોને ત્રેસઠ (૩૬૩) એકાન્તક્રિયાવાદી આદિને-નેમના મતના અગ્નિન ખડનપૂર્વક સ્વસમયમા સ્થાપન કર્યા છે

(૩) સ્થાનાગ- મા આત્માદી પદાર્થોને દસ સ્થાનોમા સ્થાપિત કર્યા છે

(૪) સમવાયાગ- મા જીવ અજીવ આદિનુ સ્વરૂપ એકમ બ્યક આદિ પદાર્થોનુ નિરૂપણ છે

(૫) ભગવતી સૂત્ર- એમા જીવ, અજીવ લોક, અલોક, સ્વસમય, પરસમય, આદિ વિષયોના છત્રીસ હજાર પ્રશ્નોનુ સમાધાન કરવામા આવ્યુ છે ભગવતી સૂત્રના વિવાહપ્રજ્ઞાસ્તિ અને વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાસ્તિ એવા પછુ નામે છે

(૬) જ્ઞાતાધર્મકયાગ-એમા વિવિધ ધાર્મિક શિક્ષાપદ કથાઓનુ વર્ણન છે

(૭) ઉપાસકદશાગ્રસૂત્રમ્—અત્રાઽઽનન્દાદીના દશાના યમણોપાસનાના-મિતિવૃત્તપ્રસંગેન શ્રાવધર્મનિરૂપણમ્ ।

(૮) અન્તકૃદશાગ્રસૂત્રમ્—અત્ર ગૌતમાદીના મહર્ષીણા પદ્માવતીપ્રમુલાના મહાસતીના ચ શિયાન્તાનિ સુકૃતાનિ પ્રદિતાનિ ।

(૯) અનુત્તરોપપાતિકદશાગ્રસૂત્રમ્—અત્ર જાલિમુર્યાનામૃપીણા વિજયા-ઘનુત્તરવિમાનપશ્ચરુપ્રાપ્તિર્ણનમ્ ।

(૧૦) પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્રમ્—અત્રાઽઽષ્ટાદિપ્રશ્નવિધાપરૂપણમ્, આસ્રવપશ્ચરુ-સવરપશ્ચરુ-પરૂપણ ચાસીત્, પરન્તુ પશ્ચમારકોઢ્યાના પુષ્ટાલ્મ્બનપ્રતિસેવિત્વ મવેક્ષ્ય પૂર્વાચાર્યૈઃ પ્રથમાશ સમુચારિત ઇતિ તત્ર દ્વિતીય એવાશો લભ્યતે ।

(૭) ઉપાસકદશાગ્ર-મે આનન્દ આદિ દસ શ્રાવકોકે ઇતિહાસકે પ્રસંગે શ્રાવક ધર્મકા વ્યાખ્યાન ક્રિયા ગયા હૈ ।

(૮) અન્તકૃદશાગ્ર-મે ગૌતમ આદિ મહાન્ ઋષિયોકે તથા પદ્મા-વતી આદિ મહાસતિયોકે મોક્ષગમન પર્યન્ત કાર્યોકા વર્ણન હૈ ।

(૯) અનુત્તરોપપાતિક દશાગ્ર-મે જાલિ આદિ ઋષિયોકે વિજય આદિ પાંચ અનુત્તર વિમાનોકી પ્રાપ્તિકા કથન હૈ ।

(૧૦) પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્ર-મે અગુષ્ઠાદિ પ્રશ્નવિન્યાકા નિરૂપણ તથા આસ્રવપચકા ઔર સવરપચકા નિરૂપણ યા પરન્તુ પાંચવે આરે કે જીવોકો અધીરપનેસે પુષ્ટાઽલ્મ્બનકે પ્રતિસેવી સમજ્ઞ કર પહલા અશ નિકાલ દિયા ગયા હૈ । આજકલ દૂસરાઅશ હી ઉપલબ્ધ હૈ ।

(૭) ઉપાસકદશાગ્ર—મા આનન્દ આદિ દસ શ્રાવકોના ઇતિહાસના પ્રસંગે દ્વાના ધર્મનું વ્યાખ્યાન કરવામા આવ્યું છે

(૮) અન્તકૃદશાગ્ર—મા ગૌતમ આદિ મહાન ઋષિઓના પદ્માવતી આદિ મહાસતીઓના મોક્ષગમન સુધીના કાર્યોનું વર્ણન છે

(૯) અનુત્તરોપપાતિકદશાગ્ર—મા જાલિ આદિ ઋષિઓના વિજય આદિ પાંચ અનુત્તર વિમાનોની પ્રાપ્તિનું કથન છે

(૧૦) પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્ર—મા અગુષ્ઠાદિ પ્રશ્નવિધાનું નિરૂપણ તથા આસ્રવ-પચક અને સવરપચકનું નિરૂપણ હતું, પરન્તુ પાંચમા આરાના જીવેને અધીરપણાથી પુષ્ટાલ્મ્બનના પ્રતિસેવી સમજીને તેમના પહેલો ભાગ કાઢી નાખવામા આવ્યો છે હાલમા બીજો ભાગજ ઉપલબ્ધ થાય છે

(૧૧) વિપાકસૂત્રમ્—અત્ર મૃગાપુત્ર-સુગાહુમૃતીના દુઃસ્વવિપાકઃ સુસ્વ-
વિપાકથ પ્રદર્શિતઃ ।

ઉપાદ્ધસૂત્રાણિ (૧૨)

(૧) ઔપપાતિકસૂત્રમ્—ઇદમ્ આચારાદ્ધસ્યોપાદ્ધમ્, અત્ર નારકોત્પાદવૈચિ-
ત્ત્યવર્ણનમ્ ।

(૨) રાજપ્રશ્નીયમ્—ઇદં સૂત્રકૃતાદ્ધોપાદ્ધમ્, અત્ર પ્રદેશિનામ્ના નૃપેનાઽક્રિ-
યાવાદિમતમાશ્રિત્ય કૃતાના તત્ત્વીવતત્ત્વરીરવિપયપ્રશ્નાના સમાધાનમ્ । સૂત્રકૃ-
તાદ્ધપ્રદિતમક્રિયાવાદિમતત્ત્વલ્લખનપ્રકારમાલમ્બ્યેવ તત્ત્વમાગ્નનકરણેનાસ્મિન્ સૂત્રે
સૂત્રકૃતાદ્ધગતવિશેષપ્રદનાત્સૂત્રકૃતાદ્ધોપાદ્ધત્વમ્ ।

(૧૧) વિપાકસૂત્ર—મે મૃગાપુત્ર આદિકા દુઃસ્વવિપાક ઓર સુચા-
હુકુમાર આદિકા સુસ્વવિપાક દર્શાયા ગયા હૈ ।

(વારહ ઉપાદ્ધસૂત્ર)

(૧) ઔપપાતિક સૂત્ર—યહ આચારાગકા ઉપાગ હૈ ઓર હસમે
નારકોકે ઉત્પાદકી વિચિત્રનાળે બતાઈ ગઈ હૈ ।

(૨) રાજપ્રશ્નીય સૂત્ર—યહ સૂત્રકૃતાગકા ઉપાગ હૈ । રાજા પ્રદેશીને
અક્રિયાવાદિયોકે મતકા આશ્રય લેકર કેશી શ્રમણસે તત્ત્વીવતત્ત્વરીર
વિપયક પટુતેરે પ્રશ્ન કિયે થે । ડન સબકા હસમે સમાધાન કિયા ગયા
હૈ । જિમ્ હેંગસે સૂત્રકૃતાગમે અક્રિયાવાદિયોકે મતકા લ્લખન હૈ પ્રાય.
હસી હેંગસે હસમે રાજા પ્રદેશીકે પ્રશ્નોકા સમાધાન હૈ કિન્તુ હસમે
કુઠ વિશેષતા હૈ, હસ કારણ યહ સૂત્રકૃતાગકા ઉપાગ હૈ ।

(૧૧) વિપાકસૂત્ર—મા મૃગાપુત્ર આદિનેા હુ ખવિપાક અને સુગાહુકુમાર
આદિનેા સુખવિપાક દર્શાવવામા આવ્યો છે

બાર ઉપાગ સૂત્રો

(૧) ઔપપાતિક સૂત્ર—આ આચારાગનુ ઉપાગ છે અને તેના નારકી જીવેના
ઉત્પાદનની વિચિત્રતાઓ બતાવવામા આવી છે

(૨) રાજપ્રશ્નીય સૂત્ર—આ સૂત્રકૃતાગનુ ઉપાગ છે પ્રદેશી રાજાએ અક્રિયા-
વાદીઓના મતનેા આશ્રય લઈને દેશી શ્રમણને તત્ત્વજીવ-તત્ત્વરીર વિષેના પ્રશ્નો
પૂછ્યા હતા, એ બધાનુ એમા સમાધાન કરવામા આવ્યુ છે જે પ્રકારે
સૂત્રકૃતાગમા અક્રિયાવાદીઓના મતનુ બાંકન કરવામા આવ્યુ છે, તે પ્રકારે આમા
રાજા પ્રદેશીના પ્રશ્નોનુ સમાધાન કરવામા આવ્યુ છે, પરન્તુ આમા કાંઈક
વિશેષતા છે, તે કારણથી આ સૂત્રકૃતાગનુ ઉપાગ છે

(૩) જીવાજીવાભિગમસૂત્રમ્—ઇદં સ્થાનાગ્રસ્ત્રોપાગ્રમ્ । અત્ર જીવાજીવ તત્ત્વમરૂપણમ્ ।

(૪) પ્રજાપનાસૂત્રમ્—ઇદં સમવાયાગ્રોપાગ્રમ્ । પટ્ટત્રિશતા પદૈર્જીવાજીવ ભાવનિરૂપણમ્ ।

(૫) જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ—ઇય ભગવતીમૂત્રસ્યોપાગ્રમ્ । જમ્બૂદ્વીપ-વર્ષ-વર્ષ-નદી-હ્રદાદીના સ્વરૂપવર્ણનમ્ તથા ડડિગિનિજન્મોત્સવચક્રવર્તિદિગ્વિજયાદીના વર્ણનમ્ ।

(૬) સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ—ઇય જ્ઞાતાધર્મકથાગ્રમ્યોપાગ્રમ્ । અત્ર સૂર્યચન્દ્રવિચાર-પ્રતિપાદમ્ ।

(૭) ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિ—ઇયમુપાસકદશાગ્રસ્ત્રોપાગ્રમ્ । અત્રાપિ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિવત્સૂર્ય

(૩) જીવાજીવાભિગમસૂત્ર—યહ સ્થાનાગકા ઉપાગ હૈ । હસમે જીવ અજીવ આદિ તત્ત્વોકા નિરૂપણ હૈ ।

(૪) પ્રજાપનાસૂત્ર—યહ સમવાયાગકા ઉપાગ હૈ । હસમે ઊત્તીસ પદો દ્વારા જીવ અજીવકે ભાવોકા કથન હૈ ।

(૫) જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ—યહ ભગવતીસૂત્રકા ઉપાગ હૈ હસમે જમ્બૂદ્વીપ, ભરત આદિ વર્ષ, વર્ષધર (હિમવત આદિ પર્વત), નદી, હ્રદ આદિકા વર્ણન હૈ । ભગવાન્ આદિનાય કે જન્મોત્સવકા તથા ચક્રવર્તી કે દિગ્વિજયકા વર્ણન હૈ ।

(૬) સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ—યહ જ્ઞાતાધર્મકથાગ કા ઉપાગ હૈ । હસમે સૂર્ય ઔર ચન્દ્રમા સમ્યન્ધી વિચાર કિયા ગયા હૈ ।

(૭) ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિ—યહ ઉપાસકદશાગકા ઉપાગ હૈ । હસમેભી સૂર્ય-

(૩) જીવાજીવાભિગમસૂત્ર—આ સ્થાનાગનુ ઉપાગ છે એમા જીવ અજીવ આદિ તત્ત્વોનુ નિરૂપણ છે

(૪) પ્રજાપનાસૂત્ર—આ સમવાયાગનુ ઉપાગ છે એમા ઊત્તીસપદોદ્વારા જીવ અજીવના ભાવોનુ કથન છે

(૫) જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ—આ ભગવતીસૂત્રનુ ઉપાગ છે એમા જમ્બૂદ્વીપ, ભરત આદિ વર્ષ, વર્ષધર (હિમવત આદિ પર્વત), નદી, હ્રદ આદિનુ વર્ણન છે ભગવાન્ આદિનાયના જન્મોત્સવનુ તથા ચક્રવર્તીના દિગ્વિજયનુ વર્ણન છે

(૬) સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ—આ જ્ઞાતાધર્મકથાગનુ ઉપાગ છે એમા સૂર્ય અને ચન્દ્રમા સમ્યન્ધી વિચાર કરવામા આવ્યો છે

(૭) ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિ—એ ઉપાસકદશાગનુ ઉપાગ છે એમા પણ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિની

चन्द्रविचारप्रतिपादनम् । शब्दतोऽर्थतश्च ततो नातिभेदः, किन्त्वत्र मुख्यतश्चन्द्रविचार
प्रसङ्गोक्त । केचित्तु 'इयमद्वाहप्रतीर्णरूपा नोपाङ्गपदे विलसती' त्याहुः ।

(८) निरयावलिका—अस्योपाङ्गस्य कल्पिकेति नामान्तरम् । एषा चान्तकृ-
द्दशाङ्गोपाङ्गम् । एतस्मादुपाङ्गादारभ्य वृष्णिदशोपाङ्गपर्यन्तेषु पञ्चसुपाङ्गत्वावलिता
प्रविष्टादिनरकावासानां प्रसङ्गतस्तद्गामिना नरतिरथा वर्णनम् ।

(९) कल्पावतसिका—इयमनुत्तरोपपत्तिकदशाङ्गस्यापाङ्गम् ।

(१०) पुष्पिका—इदमुपाङ्ग प्रश्नव्याकरणसूत्रस्य ।

(११) पुष्पचूलिका—इदमुपाङ्ग विपाकसूत्रस्य ।

प्रज्ञप्तिकी भाति चन्द्रमा और सूर्यसम्बन्धी कथन है इन दोनोंमें शब्द
और अर्थका अधिक भेद नहीं है । किन्तु चन्द्रप्रज्ञप्तिमे चन्द्रमा
सम्बन्धी विचार मुख्य है । किसीके मतसे यह अगणाल प्रकीर्णक मृत्र है,
उपांग नहीं ।

[८] निरयावलिका—इस उपागको कल्पिका भी कहते हैं । यह
अन्तकृद्दशागका उपांग है । इस उपांगसे लेकर वृष्णिदशोपाग तक
पाँच उपागोंमे आवलिकाप्रविष्ट आदि नरकावासोका प्रसंग है और
उनमें जानेवाले मनुष्यों तथा तिर्यचोका भी वर्णन है ।

(९) कल्पावतसिका—यह अनुत्तरोपपातिकदशागका उपाग है ।

(१०) पुष्पिका—यह प्रश्नव्याकरणसूत्रका उपाग है ।

(११) पुष्पचूलिका—यह विपाकसूत्रका उपांग है ।

પેઠે ચંદ્રમા તથા સૂર્ય સંબંધી કથન છે એ એકમા શબ્દો અને અર્થોના
વધારે તફાવત નથી પરંતુ ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિમા ચંદ્રમા મળેલી વિચાર મુખ્ય છે
કેઈ-કોઈના મનાનુસાર આ અગણાલ પ્રકીર્ણક મૂત્ર છે ઉપાંગ નથી

(૮) નિરયાવલિકા—આ ઉપાંગને કલ્પિકા પણ કહે છે આ અંતકૃદ્દશાગનું
ઉપાંગ છે આ ઉપાંગથી લઈને વૃષ્ણિદશોપાગ સુધીના પાંચ ઉપાંગોમા આવલિકા-
પ્રવિષ્ટ આદિ નરકાવાસોનો પ્રસંગ છે અને તેમા જનારા મનુષ્યો તથા તિર્યચોનું
પણ વર્ણન છે

(૯) કલ્પાવતસિકા—આ અનુત્તરોપપાતિક શાગનું ઉપાંગ છે

(૧૦) પુષ્પિકા—આ પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રનું ઉપાંગ છે

(૧૧) પુષ્પચૂલિકા—આ વિપાકસૂત્રનું ઉપાંગ છે

(૩) જીવાજીવભિગમસૂત્રમ્-ઇદં સ્થાનાગ્રસ્યોપાગ્નમ્ । અત્ર જીવાજીવ-
તત્ત્વપ્રસ્થાપનમ્ ।

(૪) પ્રજાપનાસૂત્રમ્-ઇદં સમવાયાગોપાગ્નમ્ । પટત્રિશતા પદૈર્જીવાજીવ-
ભાવનિરૂપણમ્ ।

(૫) જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિઃ-ઇય ભગવતીમૂત્રસ્યોપાગ્નમ્ । જમ્બૂદ્વીપ-વર્ષ-વર્ષ-
નદી-હૃદાદીના સ્વરૂપવર્ણનમ્ તથા ઈન્દ્રિયજનમોત્સવચક્રવર્તિદિગ્વિજયપાદીના
વર્ણનમ્ ।

(૬) સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિઃ-ઇય જ્ઞાતાર્મસ્થાગ્ન્યોપાગ્નમ્ । અત્ર સૂર્યચન્દ્રવિચાર-
પ્રતિપાદમ્ ।

(૭) ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિઃ-ઇય મુપાસકદશાગ્ન્યોપાગ્નમ્ । અત્રાપિ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિવત્સૂર્ય

(૩) જીવાજીવભિગમસૂત્ર—યહ સ્થાનાગકા ઉપાગ હૈ । હમમે
જીવ અજીવ આદિ તત્ત્વોકા નિરૂપણ હૈ ।

(૪) પ્રજાપનાસૂત્ર—યહ સમવાયાગકા ઉપાગ હૈ । હસમે છત્તીસ
પદો દ્વારા જીવ અજીવકે ભાવોકા કથન હૈ ।

(૫) જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ—યહ ભગવતીસૂત્રકા ઉપાગ હૈ હસમે જમ્બૂ-
દ્વીપ, ભરત આદિ વર્ષ, વર્ષધર (હિમવત આદિ પર્વત), નદી, હૃદ આદિ-
કા વર્ણન હૈ । ભગવાન્ આદિનાય કે જન્મોત્સવકા તથા ચક્રવર્તી કે
દિગ્વિજયકા વર્ણન હૈ ।

(૬) સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ—યહ જ્ઞાતાધર્મકથાગ કા ઉપાગ હૈ । હસમે સૂર્ય
ઔર ચન્દ્રમા સમ્બન્ધી વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ ।

(૭) ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિ—યહ ઉપાસકદશાગકા ઉપાગ હૈ । હસમે સૂર્ય-

(૩) જીવાજીવભિગમસૂત્ર—આ સ્થાનાગનું ઉપાગ છે એના જીવ અજીવ
આદિ તત્ત્વોનું નિરૂપણ છે

(૪) પ્રજાપનાસૂત્ર—આ સમવાયાગનું ઉપાગ છે આમા છત્તીસ પદોદ્વારા
જીવ અજીવના ભાવોનું કથન છે

(૫) જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ—આ ભગવતીસૂત્રનું ઉપાગ છે આમા જમ્બૂદ્વીપ, ભરત
આદિ વર્ષ, વર્ષધર (હિમવત આદિ પર્વત), નદી, હૃદ આદિનું વર્ણન છે ભગવાન્
આદિનાથના જન્મોત્સવનું તથા ચક્રવર્તીના દિગ્વિજયનું વર્ણન છે

(૬) સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ—આ જ્ઞાતાધર્મકથાનું ઉપાગ છે એમા સૂર્ય અને
ચન્દ્રમા સંબન્ધી વિચાર કરવામા આવ્યો છે

(૭) ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિ—એ ઉપાસકદશાગનું ઉપાગ છે એમા પણ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિની

ચન્દ્રવિચારપ્રતિપાદનમ્। શબ્દતોડ્યર્થતથ તતોનાતિભેદ., મિન્ત્વત્ર મુખ્યતથ્ચન્દ્રવિચાર પ્રસ્ટાકૃત્। કેચિત્તુ 'ઇયમદ્વાયાહપ્રકીર્ણરૂપા નોપાદ્વપદે ત્રિલસતી' ત્યાદુઃ।

(૮) નિરયાચલિકા—અસ્યોપાદ્વસ્ય કલ્પિકેતિ નામાન્તરમ્। એવા ચાન્તકૃ-
દશાદ્વોપાદ્વમ્। એતસ્માદુપાદ્વાદારમ્ય વૃષ્ણિદશોપાદ્વપર્યન્તેષુ પચ્ચસુપાદ્વવાલિકા
પ્રવિષ્ટાદિનરકાવામાનાં પ્રસન્નતસ્તદ્ગામિના નરતિરથા વર્ણનમ્।

(૯) કલ્પાવતસિકા—ઇયમનુત્તરોપપતિકદશાદ્વસ્યાપાદ્વમ્।

(૧૦) પુષ્પિકા—ઇદમુપાદ્વ પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્રસ્ય।

(૧૧) પુષ્પચૂલિકા—ઇદમુપાદ્વ વિપાકસૂત્રમ્ય।

પ્રજ્ઞપ્તિકી ભાતિ ચન્દ્રમા ઓર સૂર્યસમ્યન્ધી કથન હૈ ઇન ટોનોમૈં શબ્દ
ઓર અર્થકા અધિક ભેદ નહીં હૈ। કિન્તુ ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિમૈં ચન્દ્રમા
સમ્યન્ધી વિચાર મુખ્ય હૈ। કિસીકે મતસે યહ અગરાહ્ય પ્રકીર્ણક સૂત્ર હૈ,
ઉપાગ નહીં।

[૮] નિરયાચલિકા—ઇસ ઉપાગકો કલ્પિકા ભી કહતે હૈં। યહ
અન્તકૃદશાગકા ઉપાગ હૈં। ઇસ ઉપાગસે લેકર વૃષ્ણિદશોપાગ તક
પાંચ ઉપાગોમે આવલિકાપ્રવિષ્ટ આદિ નરકાવાસોકા પ્રસંગ હૈં ઓર
અનમૈં જાનેવાલે મનુષ્યોં તથા તિર્યચોકા ભી વર્ણન હૈં।

(૯) કલ્પાવતસિકા—યહ અનુત્તરોપપાતિકદશાગકા ઉપાગ હૈં।

(૧૦) પુષ્પિકા—યહ પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્રકા ઉપાગ હૈં।

(૧૧) પુષ્પચૂલિકા—યહ વિપાકસૂત્રકા ઉપાગ હૈં।

પૈંઠે ચન્દ્રમા તથા સૂર્ય સંબંધી કથન છે એ બેઉમા શબ્દો અને અર્થોના
વધારે તફાવત નથી પરંતુ ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિમા ચન્દ્રમા સંબંધી (વિચાર મુખ્ય છે
કેાઈ-કોઈના મનાનુસાર આ અગ્રણ્ય પ્રકીર્ણક સૂત્ર છે ઉપાગ નથી

(૮) નિરયાચલિ—આ ઉપાગને કલ્પિકા પણ કહે છે આ અન્તકૃદશાગનુ
ઉપાગ છે આ ઉપાગથી લઈને વૃષ્ણિદશોપાગ સુધીના પાંચ ઉપાગોમા આવલિકા-
પ્રવિષ્ટ આદિ નરકાવાસોનો પ્રસંગ છે અને તેમા જનારા મનુષ્યો તથા તિર્યચોનુ
પણ વર્ણન છે

(૯) કલ્પાવતસિકા—આ અનુત્તરોપપાતિકદશાગનુ ઉપાગ છે

(૧૦) પુષ્પિકા—આ પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રનુ ઉપાગ છે

(૧૧) પુષ્પચૂલિકા—આ વિપાકસૂત્રનુ ઉપાગ છે

(૧૨) વૃષ્ણિદશા—ઇદમુપાત્ર દૃષ્ટિવાદાત્રસ્ય । અસ્યોપાત્રસ્ય 'વહ્નિદશા' ઇતિ નામાન્તરમ્ ।

ઇમાનિ નિરયાવલિકાદિનિ પञ્ચોપાદાનિ નિરયાવલિકાશબ્દેનાપ્યભિધીયન્તે ।

મૂલસૂત્રાણિ (૪)

(૧) નન્દિમુત્રમ્—અત્ર જ્ઞાનપञ્ચક-તદ્ભેદવર્ણનમ્ ।

(૨) અનુયોગદ્વારસૂત્રમ્—અત્રોપક્રમાદિનિરૂપણમ્ ।

(૩) દશવૈકાલિકસૂત્રમ્—અત્ર દિસાસયમતપોરૂપાણા સાધુધર્માણાં નિરૂપણમ્ ।

(૪) ઉત્તરાધ્યયનમુત્રમ્—ઇદં વિનયશ્રુતાદિપ્રતિપાદનમ્ ।

છેદસૂત્રાણિ (૪]

(૧) વૃક્તકલ્પમુત્રમ્—અત્ર મૂલગુણાપરાગમાયશ્ચિત્તાનામુત્તરગુણાપરાધમાય શ્ચિત્તાના ચ નિરૂપણમ્ ।

(૧૨) વૃષ્ણિદશા—યદ્ દૃષ્ટિવાદકા ઉપાગ છે । હસકા દૂસરા નામ 'વહ્નિદશા' મી છે ।

ઇન નિરયાવલિકા આદિ પાંચો ઉપાગોકો એક 'નિરયાવલિકા' શબ્દસે મી કહતે છે ।

(ચાર મૂલસૂત્ર)

(૧) નન્દિસૂત્ર—હસમે પાંચ જ્ઞાનોકા ઓર ઉનકે ભેદ-પ્રભેદ આદિકા વર્ણન છે ।

(૨) અનુયોગદ્વારસૂત્ર—હસમે ઉપક્રમ આદિકા વિવેચન છે ।

(૩) દશવૈકાલિકસૂત્ર—હસમે અદિમા સયમ ઓર તપ રૂપ સાધુકે ધર્મોકા કથન છે ।

(૪) ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર—હસમે વિનયશ્રુત આદિકી પ્રરૂપણા છે ।

(૧૨) વૃષ્ણિદશા—આ દૃષ્ટિવાદનુ ઉપાગ છે એનુ બીજુ નામ 'વહ્નિદશા' પણ છે

આ નિરયાવલિકા આદિ પાંચે ઉપાગોને એક 'નિરયાવલિકા' શબ્દથી પણ ઓળખવામા આવે છે

ચાર મૂલસૂત્ર

(૧) નન્દિસૂત્ર—એમા પાચ જ્ઞાનનુ અને તેના ભેદ-પ્રભેદ આદિનુ વર્ણન છે

(૨) અનુયોગદ્વારસૂત્ર—એમા ઉપક્રમ આદિનુ વિવેચન છે

(૩) દશવૈકાલિકસૂત્ર—એમા અદિસા, સયમ અને તપ રૂપી સાધુધર્મોનુ કથન છે

(૪) ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર—એમા વિનયશ્રુત આદિની પ્રરૂપણા છે

(૨) વ્યવહારસૂત્રમ્—इह बृहत्कल्पोक्तप्रायश्चित्तानां दानविधिरालोचना-
विधिश्च निरूपितः ।

(૩) નિશીથમ્સૂત્રમ્—आचारादस्य पञ्चमचूलायामुक्तो विषयोऽत्रापि निरूपितः ।

(૪) દશાશ્રુતસ્કન્ધમ્સૂત્રમ્—अत्र प्रत्याख्यानपूर्वतः समुद्धृतानामसमाधि-
स्थानादीनां निरूपणम् ।

इतरावयवाचनाय द्रव्यतो विपादिसदृषिताद्गुल्यादिशरीरभागच्छेदनमिव
पूर्वपर्यायाશે દૂપિતે સતિ તસ્યાવચ્છેદોઽવશિષ્ટપર્યાયરક્ષાનિમિત્ત કરણીય इति
चतुर्भिरेभिः सूत्रैः प्रतिपाद्यतेऽत इमानि छेदसूत्राणि निगद्यन्ते ।

(चार छेदसूत्र)

(૧) બૃહત્કલ્પસૂત્ર—इसमे सायुके मूलगुणों और उत्तरगुणोंमें लगे-
हुए दोपोंके प्रायश्चित्त बतलाए गए हैं ।

(૨) વ્યવહારમ્સૂત્ર—इसमे बृहत्कल्पमे वर्णन किये हुए प्रायश्चित्तोंके
देने और आलोचना करनेकी विधि बताई गई है ।

(૩) નિશીથમ્સૂત્ર—इसमे उसी विषयका प्ररूपण है, जो आचारागकी
पाँचवी चूलामे है ।

(૪) દશાશ્રુતસ્કન્ધમ્સૂત્ર—इसमे प्रत्याख्याननामक पूर्वसे उद्धृत
किये हुए समाधिभ्यान आदिका निरूपण है ।

दूसरे अवयवाकी रक्षाके लिए जैसे विष आदिसे दूषित अगुली
आदि शरीरके अवयवोंको काट डालना आवश्यक होताहै । उसी प्रकार

આર છેદસૂત્ર,

(૧) બૃહત્કલ્પસૂત્ર—એમા સાયુના મૂળશુભો તથા ઉત્તરશુભોમા લાગેલા
દોષોનુ પ્રાયશ્ચિત્ત દર્શાવ્યુ છે

(૨) વ્યવહારમ્સૂત્ર—એમા બૃહત્કલ્પમા વર્ણવેલા પ્રાયશ્ચિત્તો આપવાની અને
આલોચના કરવાની વિધિ બતાવવામા આવી છે

(૩) નિશીથમ્સૂત્ર—એમા આચારાગની પાંચમી ચૂલામા આવેલા વિષયનુ
પ્રરૂપણુ છે

(૪) દશાશ્રુતસ્કન્ધમ્સૂત્ર—એમા પ્રત્યાખ્યાન નામક પૂર્વથી ઉદ્ધત કરેના
સમાધિસ્થાન આદિનુ નિરૂપણુ છે,

શરીરના બીજા અવયવોમા રક્ષણુને માટે જેમ વિપાદિથી દૂષિત આગળી
આદિ અવયવોના કાપી નાખવાની જરૂર પડે છે, તે પ્રમાણે પૂર્વપર્યાય અથ જો

(૧૨) વૃષ્ટિદશા—ઇદમુપાગ્ન દૃષ્ટિવાદાગ્નસ્ય । અસ્યોપાગ્નસ્ય 'વહ્નિદશા' ઇતિ નામાન્તરમ્ ।

રમાનિ નિરયાવલિકાદિનિ પશ્ચોપાદ્ધાનિ નિરયાવલિકાશબ્દનાપ્યભિધીયન્તે ।

મૂલસૂત્રાણિ (૪)

(૧) નન્દિમુત્રમ્—અન્ન જ્ઞાનપશ્ચરુ-તદ્ભેદવર્ણનમ્ ।

(૨) અનુયોગદ્વારસૂત્રમ્—અત્રોપક્રમાદિનિરૂપણમ્ ।

(૩) દશવૈકાલિકસૂત્રમ્—અન્ન દિસાસયમતત્પોરૂપાણા સાધુધર્માણા નિરૂપણમ્

(૪) ઉત્તરાધ્યયનમુત્રમ્—ઇદં વિનયશ્રુતાદિપ્રતિપાદનમ્ ।

છેદસૂત્રાણિ (૪)

(૧) બૃહત્કલ્પમુત્રમ્—અન્ન મૂલગુણાપરાધપ્રાયશ્ચિત્તાનામુત્તરગુણાપરાધપ્રાય-શ્ચિત્તાના ચ નિરૂપણમ્ ।

(૧૨) વૃષ્ટિદશા—યદ્ દૃષ્ટિવાદકા ઉપાગ્નઃ । હસકા દૂસરા નામ 'વહ્નિદશા' ધી હૈ ।

ઇન્ન નિરયાવલિકા આદિ પાંચોં ઉપાગ્નોકો એક 'નિરયાવલિકા' શબ્દસે ધી કહતે હૈ ।

(ચાર મૂલસૂત્ર)

(૧) નન્દિસૂત્ર—હસમેં પાંચ જ્ઞાનોંકા ઓર ડનકે ભેદ-પ્રભેદ આદિકા વર્ણન હૈ ।

(૨) અનુયોગદ્વારસૂત્ર—હસમે ઉપક્રમ આદિકા વિવેચન હૈ ।

(૩) દશવૈકાલિકસૂત્ર—હસમે અહિંસા સયમ ઓર તપ રૂપ સાધુકે ધર્મોંકા કથન હૈ ।

(૪) ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર—હસમેં વિનયશ્રુત આદિકી પ્રરૂપણા હૈ ।

(૧૨) વૃષ્ટિદશા—આ દૃષ્ટિવાદનુ ઉપાગ્ન છે એનુ બીજુ નામ 'વહ્નિદશા' પણ છે

આ નિરયાવલિકા આદિ પાંચે ઉપાગ્નોને એક 'નિરયાવલિકા' શબ્દથી પણ ઓળખવામા આવે છે

ચાર મૂલસૂત્ર

(૧) નન્દિસૂત્ર—એમા પાંચ જ્ઞાનનુ અને તેના ભેદ-પ્રભેદ આદિનુ વર્ણન છે

(૨) અનુયોગદ્વારસૂત્ર—એમા ઉપક્રમ આદિનુ વિવેચન છે

(૩) દશવૈકાલિકસૂત્ર—એમા અહિંસા, સયમ અને તપ રૂપી સાધુધર્મોંનુ કથન છે

(૪) ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર—એમા વિનયશ્રુત આદિની પ્રરૂપણા છે

“ जहं य परिहीणकम्मा सिद्धा सिद्धालयमुर्विति, तमेव वम्म दुविह
आहखइ, तजहा-अगारधम्म, अणगारधम्म च । अणगारधम्मो ताव
इह सलु सव्वओ सव्वत्ताण मुडे भवित्ता अगाराओ अणगारिय पव्व-
यइ, सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं, सव्वाओ सुमावायाओ वेरमणं,
सव्वाओ अदिशादाणाओ वेरमण, सव्वाओ मेह्णुणाओ वेरमण, सव्वाओ
परिग्गहाओ वेरमण, सव्वाओ राइभोजणाओ वेरमण, अयमाउसो !
अणगारसामइण धम्मे पणणत्ते । एयस्स भम्मस्स सिक्खाए उट्ठिण नि-
ग्गळे वा निग्गथी वा विहरमाणे आणाण आराहए भवइ ।

१ उया-यथा च परिहीणकर्माणः सिद्धा. सिद्धालयमुपयन्ति, तमेव धर्म
द्विविधमाप्नोति, तद्यथा-अगारधर्मः, अनगारधर्मश्च । अनगारधर्मस्तावदिहखलु
सर्वतः सर्वतया मुण्डो भूत्वा, अगाराद् अनगारता प्राजति, सर्वस्मात् प्राणाति-
पाताद् विरमणम् (१) सर्वस्मान्मृषावादाद् विरमणम्, (२) सर्वस्माददत्तादानाद्
विरमणम्, (३) सर्वस्मान्मैथुनाद् विरमणम्, (४) सर्वस्मात्परिग्रहाद् विरमणम्,
(५) सर्वस्माद् रात्रिभोजनाद् विरमणम्, (६) अयमायुष्मन् ! अनगारसामयिको
धर्मः प्रज्ञप्त । एतस्य धर्मस्य शिक्षायामुपस्थितो निर्ग्रन्थो वा निर्गन्धी वा
विहरन् अज्ञाया जाराग्रो भवति ।

“जिस्से समस्त कर्मोको रूपाकर सिद्ध भगवान् सिद्ध गतिको
प्राप्त होतेह वह धर्म दो प्रकारका है-(१) अगारधर्म (२) अनगार धर्म ।

(२) सम्पूर्ण रूपसे (द्रव्य-भावसे) मुण्डित होकर गृहका त्याग कर
अनगार-(साधु) पनेको प्राप्त होना, -समस्त प्रकारके प्राणातिपातसे
विरत हो जाना, सर्व प्रकारके मृषावादसे विरत हो जाना, मय प्रकारके
अदत्तादानसे विरत हो जाना, सब तरहके मैथुनोसे विरत हो जाना,
समस्त परिग्रहसे विरत हो जाना, समस्त रात्रि भोजनसे विरत हो जाना

‘ न वडे समस्त कर्माने थापावीने सिद्ध भगवान् सिद्ध गतिने पावे छे,
ते धर्म जे प्रकारना छे (१) अगारधर्म, (२) अनगारधर्म’

(२) स पूर्णरूपे (द्रव्य-भावार्थी) मुण्डित रहने गृहको त्याग करीने अनगार
(साधु)पणने प्राप्त थयु—सर्व प्रकारना प्रणातिपातथी विरत थयु, सर्व प्रकारना
मृषावादथी विरत थयु, सर्व प्रकारना अदत्तादानथी विरत थयु, सर्व प्रकारना
मैथुनोथी विरत थयु, समस्त परिग्रहथी विरत थयु, समस्त रात्रिभोजनथी विरत

મૂલસૂત્રમ્ (૧)

(૧) આવશ્યકસૂત્રમ્—અન ધ્રમણશ્રાવકાદીનામુખ્યકાલાવશ્યકરણીય ક્રિયાકલાપનિરૂપણમ્ ।

અથેહ દ્વાદશાંગાત્મકે પ્રવચને ચતુર્વિધગતિપરિશ્રમણલગ્ધાનેઋતિવદુઃખજાલ-
વરાલદાવાનલસન્તપ્યમાનમાનસાના ભવ્યાના ભવ્યાય ભગવતા સુધારસાડપારપારા
વારસમાનાનન્તસુલધામનયનધર્મો ધર્મોડમિદધે । સ ચાનગારધર્માગારધર્મમેદેન
દ્વિવિધ' । ઉક્ત ચૌપપાતિકસૂત્રે—

પૂર્વપર્યાયરૂપ અશ ડદિ દૂષિત હો જાય તો ડાકો વચો દુર્દ પર્યાયકી
રક્ષાકે લિણ ઉસકો ઉદ દેના હી આવશ્યક હૈ । ઇન ચાર સૂત્રોમે ઇસી
વિષયકા વર્ણન હૈ, અત' યે 'છેદસૂત્ર' કહલાતે હે ।

(એક આવશ્યકસૂત્ર)

(૧) આવશ્યકસૂત્ર—ઇસમેં સાધુ ઓર શ્રાવકોંકી ઉભયકાલ (પ્રાત
ઓર સાય-કાલ) મેં અવશ્ય કી જાને યોગ્ય ક્રિયાઓ (આવશ્યકોં) કા
વર્ણન હૈ ।

કર્મોદયકે કારણ જીવ ચાર ગતિરૂપ સમારમે ધ્રમણ કરતે હૈ ઓર
ઉસમે નાના દુઃખોંકે ત્રિવ દાવાનલસે સતસ હોતા હૈં । એસે જોવોંકે
હિતકે લિણ ભગવાનને દ્વાદશાંગ રૂપ પ્રવચનમે ધર્મકા ઉપદેશ દિયા
હૈ । વહ ધર્મ અમૃત-રસકે સમુદ્રકી તરહ અનન્ત સુખકે સ્થાનમેં
(મોક્ષમે) પહુંચાનેવાલા હૈ । વહ ધર્મ દો પ્રકારકા હૈ—(૧) અનગારધર્મ
(૨) અગાર ધર્મ-ગૃહસ્થ ધર્મ । ઓપપાતિક સૂત્રમે કહા હૈ—

દૂષિત થઇ જાય તો ણાકી હેની પર્યાયના રક્ષણને માટે તે (પૂર્વપર્યાય)ને કાપી
નાખવી એ જરૂરનું છે આ ચાર સૂત્રોમા એ વિષયનું વર્ણન છે, તેથી તેને છેદસૂત્ર
કહેવામા આવે છે

એકે આવશ્યક સૂત્ર

(૧) આવશ્યક સૂત્ર—એમા સાધુ અને શ્રાવકોની જેઠ જાણે (સવાર અને
સાંજે) અવશ્ય કરવા યોગ ક્રિયાઓ (આવશ્યકો) નું વર્ણન છે

કર્મના ઉપે કરીને જીવ ચારગતિઉપ સમારમા જમણ કરે છે, અને
તેથી વિવિધ દુખોના ત્રિવ દાવાનગથી સતપન થાય છે એવા જીવોના હિતને
માટે ભગવાને દ્વાદશાંગ રૂપ પ્રવચનમા ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો છે તે ધર્મ
અમૃતરસમા સમુદ્રમા જેવો અનન્ત સુખના સ્થાનમા (મોક્ષમા) પહોચાડનારો
છે તે ધર્મ બે પ્રકારનો છે (૧) અનગારધર્મ, (૨) અગારધર્મ-ગૃહસ્થ ધર્મ
ઓપપાતિક સૂત્રમા કહ્યું છે કે—

ચિકમ્, દેશાવકાશિકમ્, પૌષધોપવાસઃ, અતિથિસન્નિભાગઃ, અપશ્ચિમ-મારણા-
ન્તિક-સલેસ્વનાજોપણાઽઽરાધના । અયમાયુષ્મન્ ! અગારસામયિસો ધર્મઃ પ્રવ્રપ્તઃ,
પ્રત્યય ધર્મસ્ય શિક્ષાયામુપસ્થિતઃ શ્રમણોપાસકો વા શ્રમણોપાસિકા વા વિહરન્
આજ્ઞાયા આરાધયો ભવતિ” ॥ ઇતિ ।

તજ જ્ઞાતાધર્મકથાનામકે પળ્હેઽઙ્ગે ત્રિવિગ્નનાનર્મકથાસાર્થસાર્થેન ચિત્રિત
મિશ્રાચારાચરણીય શ્રુતચારિત્રાત્મકમનગારર્મ પ્રતિગોધયન્ ભગવાન્ સઠ્ઠવિરતિ-
સમ્પદ્વિપ્રીપિતાઃ સયતા નિરસ્તમમસ્તભવક્રેજે પુનરાગમાનવશોઽનન્તસુગ્વાસ્પદે
મોક્ષપદે વિજમન્તીત્યમુમર્થ સમર્થયામાસ ।

ઓમે જાનેકી મર્યાદા કરના, (૨) ઉપભોગ-પરિભોગકા પરિમાણ કરના ।

ચાર શિક્ષાવ્રત યે હૈં- (૧) સમાયિક, (૨) દેશાવકાશિક દિશા
ઓમે અવાન્નર મર્યાદા કરના, (૩) પોષધોપવાસ (પોસા) કરના, (૪)
અતિથિસન્નિભાગ અન્તિમ મારણાન્તિક સલેસ્વના, શૂસણા, આરાધના ।

હે આયુષ્મન્ ! યહ અગાર ધર્મ હૈ ઓર જો શ્રમણોપાસક વા શ્રમ-
ણોપાસિકા ઇસ ધર્મકા પાલન કરતે (હુણ વિચરતે) હૈં વે જિનેન્દ્ર
ભગવાન્ની આજ્ઞાકે આરાધક હૈં । ”

જ્ઞાતાધર્મકથાગ નામક છઠ્ઠે અગમે અનેક પ્રકારકી જ્ઞાન ઓર
ધર્મકી કથાઓ દ્વારા ચિત્રિત કિણ હુણ માયુઓંકે શ્રુત-ચારિત્ર રૂપ
ધર્મકો સમજાતે હુણ ભગવાને યહી પ્રરૂપણા કી હૈં કિ સકલવિરતિ
રૂપી સમ્પત્તિસે જોભાયમાન સયત (સાધુ) હી એસે મોક્ષ પદકો પ્રાપ્ત
કરતે હૈં કિ જહાં ન સાસારિક દુઃખોકા લવલેશ હૈ, ન જહાંસે ફિર

ચાર શિક્ષાવ્રત આ પ્રમણે (૧) સામાયિક (૨) દેશાવકાશિક (ત્રિશાઓમા
અવાન્નર મર્યાદા કરવી), (૩) પોષધોપવાસ (પોસા) કરવો, (૪) અતિથિસન્નિભાગ
અન્તિમ-મારણાન્તિક-સલેસ્વના, શૂસણા, આરાધના

હે આયુષ્યમન્ ! એ અગાર ધર્મ છે, અને જે શ્રમણોપાસક અથવા
શ્રમણોપાસિકા એ ધર્મનું પાલન કરે છે (કરતા વિચરે છે), તે જિનેન્દ્ર
ભગવાન્ની આજ્ઞાના આરાધક છે

જ્ઞાતાધર્મકથાગ નામના છઠ્ઠા અગમા અનેક પ્રકારની જ્ઞાન અને ધર્મની
કથાઓ દ્વારા ચિત્રિત કરેલા સાધુઓના શ્રુત-ચારિત્રરૂપ ધર્મને સમજાવતા
ભગવાને એવી પ્રરૂપણા કરી છે કે સકલવિરતિરૂપી સમ્પત્તિથી જોભાયમાન
સયત (સાધુ) એવા મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરે છે, કે ન્યા સાસારિક દુઃખોને

અગારધર્મ દુચાલમગ્રિહ આદ્યમ્, તજજા-પચ અણુવ્યયાહ, તિણિ ગુણવ્યયાહ, ચત્તારિ સિમ્ભાવયાહ । પચ અણુવ્યયાહ, તજજા-ચૂલાઓ પાળાદયાઓ વેરમણ, ધૂલાઓ મુસાવાયાઓ વેરમણ, ચૂલાઓ અદિ-ન્નોદાણાઓ વેરમણ, સદારસતોસે, ઇન્દ્રાપરિમાણે । તિણિ ગુણવ્યયાહ, તજજા-અણત્થદડવેરમણ, દિસિવ્ય, ઉવભોગપરિભોગપરિમાણ । ચત્તારિ સિમ્ભાવયાહ, તજજા-સામાદય, દેમાગ્ગમિય, પોસહોવવાસે, અતિહિસચિભાવે, અપન્નિમ મારણતિય-સહેદ્દણા-શૂસણા-રાજ્ઞા, અયમાડસો ! અગારસામદ્ધ ધમ્મે પણ્ણત્તે, ઇયસ્મ ધમ્મસ્મ મિત્ત્થાણ ઉવદ્ધિય સમણોવાસે વા સમણોયાસિયા વા વિહરમાણે આણાણ આરા હ્ણ ભવહ્” ઇતિ ।

૧ છાયા-અગારધર્મ દ્વાદશવિધમારુયાતિ, તથા-પચ્ચાણુવ્રતાનિ, ત્રીણિ ગુણવ્રતાનિ, ચત્તારિ શિક્ષાવ્રતાનિ । પચ્ચાણુવ્રતાનિ, તથા સ્થૂલાત્પાણાતિપાતા દ્વિરમણમ્, સ્થૂલાન્મૃષાવાદાદ્વિરમણમ્, સ્થૂલાદદત્તાદાનાદ્વિરમણમ્, સ્વદારસન્તોપ., ઇન્દ્રાપરિમાણમ્ । ત્રીણિ ગુણવ્રતાનિ, તથા-અનર્થદંડવિરમણમ્, દિગ્ગતમ્, ઉપભોગપરિભોગપરિમાણમ્ । ચત્તારિ શિક્ષાવ્રતાનિ, તથા-સામા-

અનગાર ધર્મ છે । હે આયુષ્મન્ ! આ ધર્મના પાલન કરવાને નિર્ગ્રન્થો અને નિર્ગ્રન્થી (આર્યિકા) ભગવાનની આજ્ઞાને આરાધક હોવો છે ।

(૧) અગાર ધર્મ ભગવાનને ચાર પ્રકારના કહ્યો છે । જે આ પ્રકારના છે-પાંચ અણુવ્રત, ત્રીણ ગુણવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રત । પાંચ અણુવ્રત એ છે-(૧) સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતસે વિરમણ, (૨) સ્થૂલ મૃષાવાદસે વિરમણ, (૩) સ્થૂલ અદત્તાદાનસે વિરમણ, (૪) સ્વદારસન્તોપ, (૫) ઇન્દ્રાકા પરિમાણ કર લેના ।

ત્રીણ ગુણવ્રત એ છે-(૧) અનર્થદંડના ત્યાગ કરના, (૨) દિશા-

થલુ એ અનગારધર્મ છે હે આયુષ્મન્ ! આ ધર્મનું પાલન કરનારા નિર્ગ્રન્થ અને નિર્ગ્રન્થી (આર્યિકા) ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધક છે

(૧) અગારધર્મ ભગવાને ચાર પ્રકારનો કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે —પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ ગુણવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રત

પાંચ અણુવ્રત આ પ્રમાણે —(૧) સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતથી વિરમણ, (૨) સ્થૂલ મૃષાવાદથી વિરમણ (૩) સ્થૂલ અદત્તાદાનથી વિરમણ, (૪) સ્વદારસન્તોપ, (૫) ઇન્દ્રાપરિમાણ

ત્રણ ગુણવ્રત આ પ્રમાણે —(૧) અનર્થ દંડનો ત્યાગ કરવો, (૨) દિશાઓમાં જવા મર્યાદા કરવી, (૩) ઉપભોગ-પરિભોગની મર્યાદા કરવી

અસ્તીતિ, કાલાના=સમયાદીના સમૂહ ઇતિ વા કાલઃ । વસ્તુતસ્તુ વટ્ટણાલ્લક્ષણો કાલો' ઇતિ ભગવદ્વચનાત્ કલયતિ=નવજીર્ણાદિરૂપતયા પ્રવર્તયતિ વસ્તુપર્યાયમિતિ કાલસ્તસ્મિન । તસ્મિન્=હીયમાનલક્ષણે સમયે=સમ્=સમ્યક્ અયતે=ગચ્છતીતિ સમયો=ડવસરસ્તગ્મિન્ ।

અથ સમયપ્રરૂપણાં વ્યાચક્ષે, તથાહિ—

પ્રયોગજ્ઞેષ્ઠો દર્શો જનન. કર્મપારગો વલતારૂપ્યાદિત્રિશિષ્ટગુણોપેતસ્તન્તુ-વાયદારક પટશાટિકાદિક ટૂંત્વાડતિત્વરિતમેકહસ્તપ્રમાણિત યુગપદિવ સ્ફાટ-યતિ, તત્ર સહ્યાતતન્તુના સમુદય-સમિતિ-સમાગમેન પટાદિર્નિષ્પદ્યતે, તેષુ ચ

કલાઓ (સમયો) કે સમૂહો કાલ કહેતે હૈં, કિન્તુ ભગવાનને નિશ્ચય-કાલકા વર્તનારૂપ લક્ષણ કહ્યા હૈં । અર્થાત્ જો દ્રવ્યની પર્યાયોનો નવી પુરાની કરતા હૈં વહી નિશ્ચય કાલ હૈં ।

જો સમ્યક્ પ્રકારસે ચલા જા રહ્યા હૈં-ચીત રહ્યા હૈં ઉસે સમય કહેતે હૈં ।

સમયકી પ્રરૂપણા ડસ પ્રકાર હૈ—

પ્રયોગકા જાનકર, કામકો પૂરા કર ઢાલનેવાલા, વલવાન જવાન ઔર અત્યન્ત નિપુણ તતુવાય (જુલાહે) કા લઢકા વસ્ત્ર યા સાડી આદિકો પકડ કર ડનના જત્તી પાઢ ઢાલતા કિ દેખનેવાલોંકો એસા પ્રતીત હોતા હૈ માનો સારા કા સારા કપડા એકહી સાથ પાઢ ઢાલા હૈ, કિન્તુ એસા નહી હોતા । સહ્યાત તન્તુઓંસે કપડા બનતા હૈ ઔર જબ

સમૂહને કાળ કહે છે, પ ન્તુ ભગવાને નિશ્ચય-કાળનું વર્તનારૂપ લક્ષણ કહ્યું છે અર્થાત્-જે દ્રવ્યની ખર્ચાને નવી બુની કરે છે તે નિશ્ચયકાલ છે

જે સમ્યક્ પ્રકારે ચાલી ન્હો છે, તેને સમય કહે છે

સમયની પ્રરૂપણા આ પ્રમાણે છે —

પ્રયોગને બાણકર, કમને પૂર કરી નાખનાર, બળવાન, બુવાન અને અત્યન્ત નિપુણ વણકરને ડોકરો વસ્ત્ર યા સાડી આદિને પકડીને એટલી ઉતાવળથી ફાડી નાખે કે બેનારાઓને એમ જ પ્રતીત થાય કે આખું ને આખું કપડું એકી સાથે ફાડી નાખ્યું છે, પરંતુ એમ થતું નથી એ ખ્યાત તતુઓનું કપડું બને છે,

૧ 'તસ્ય સમૂહ' ઇત્યણ, ઇવ ચ "સાકાના સમૂહ સાકમ્, વકાના સમૂહો વાક" મિત્યાદાવિર નપુસસ્ત્વસ્યૌચિત્યેડપિ રૂઢે શિષ્ટપ્રયોગાચ્ચ લોકત પુસ્ત્વમ્, તથાચોક્તમ્—“લિંગમગિણ્ય લોમાશ્રયત્વાલિદ્ગમ્ય" ઇતિ ।

૨ 'વર્તનાલક્ષણ કાલ' ઇતિચ્છાયા ।

યે તુ खलु सकलविरतिसाधनाऽक्षमा भयाटपीभ्रमणवेलाकलितसन्तापकलाप
व्याकुलितात्मानो भव्याम्तेषामुपकारायाऽगारधर्मं बोधयितुमनेन्रमणोपासक
चारित्रिचित्रणपुरस्सरमिदमुपासकदशाख्य सप्तमाद्भ्र त्रितन्यभाढ-‘तेण कालेण’
इत्यादि ।

(મૂળમ્) - તેણ કાલેણં તેણ સમણં ચપા નામ નયરી હોત્યા,
વળણઓ । પુણ્ણભદ્દે ચેઈણ, વળણઓ ॥ ૧ ॥

(ટાયા) - તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે ચમ્પા નામ નગરી આસીત્, વર્ણકઃ ।
પૂર્ણભદ્રથૈત્યઃ, વર્ણકઃ । ॥૧॥

(ટીકા) તસ્મિન્=ચતુર્થારકઞ્જણે કોણિકભૂપશાસનાત્મકે, કાલે=કલયન્તિ-
‘મામોડય સવત્સરોડય’-મિત્યાદિરૂપેણ નિશ્ચન્વન્તિ તત્ત્વજ્ઞાયમિતિ, સ્લન=
સરૂપાન ‘પાશ્વિકોડય માસિકોડય’-મિત્યાદિરૂપેણ નિરૂપણ કાલઃ, સોડસ્મિ-

લૌટના પડતા હૈં ઓર જો અનન્ત સુખોંકા ધામ હૈં, । કિન્તુ જો સકલ
વિરતિકી સાધના કર્ણનેમે સમર્થ નહીં હૈં ઓર સસારરૂપી વિકટ અટ
વીમે ભ્રમણ કર્ણેરૂપ નાના કપ્પોસે છટ-પટા રહા હૈં, ડન ભવ્ય પ્રાણિ
યોકે ઉપકારકે લિણ શ્રાવક ધર્મકો સમજ્ઞાનેકે ઉદ્દેશ્યસે અનેક શ્રાવ-
કોકે ચરિત્રોંકા ચિત્રણ કર્ણે હુણ ભગવાન્ ઉપાસકદશાનામક યહ
સાત્ત્વો અગ પ્રારંભ કર્ણે હૈં- ‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ ।

મહીના, વર્ષ આદિ રૂપસે જિસકા કલન (નિશ્ચય) તત્ત્વજ્ઞાના
કર્ણે હૈં ડસે કાલ કહ્ણે હૈં । અથવા ‘યહ પશ્વવાડેકા હૈં, મહીનેકા હૈં’
ઇસ પ્રકારકે કલન (ગિનતી-સરૂપા) કો કાલ કહ્ણે હૈં । અથવા

લેશ માત્ર નથી, જ્યાથી ફરી જન્મ લેવો પડતો નથી, અને જે અનંત સુખોના
ધામ છે પરંતુ જેઓ સકલવિરતિની સાધના કરવામાં સમર્થ નથી, અને
સસારરૂપી વિકટ અટવી (વન)માં ભ્રમણ કરવા રૂપ વિવિધ કષ્ટોવા તરફડી
રહ્યા છે, જે લાભ્ય પ્રાણીઓના ઉત્કારને માટે શ્રાવકધર્મ સમજાવવાના ઉદ્દેશ્યથી
અનેક શ્રાવકોના ચરિત્રોનું ચિત્રણ કરતા ‘ઉપાસકદશા’ નામક આ સાતમાં
અગત્ય પ્રારંભ કરે છે - ‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ •

૨ મહિના વર્ષ, આદિ રૂપે જેનું કલન (નિશ્ચય) તત્ત્વજ્ઞો કરે છે તેને ‘કાલ’
કહેવાય છે અથવા ‘આ પખવાડીવાનું છે,’ ‘આ મહિનાનું છે, જે પ્રમાણે
કલન (ગણતરી-સખ્ય)ને કાળ કહેવામાં આવે છે, અથવા કલાઓ (સમયો) ના

પદ્મત્રોટન ન સમ્ભવતીતિ પ્રત્યેકપરિતનપદ્મસુ યોડનન્તપરમાણુના વિશિષ્ટાકાર-
પરિણતિરૂપઃ સઘાતઃ, તાદશાનન્તસઘાતાના યઃ સમુદયસ્તાદશાનન્તસમુદયાના યા
સમિતિસ્તાદશીનામનન્તસમિતીના સમાગમેનૈકસ્ય વસ્તુનઃ સમ્પાદનાય મિલિત્વો-
પરિતનપદ્મ (પટશાટિકાદે) સમ્પદ્યતે, તસ્યૈતસ્યોપરિતનપદ્મમણ્છેદને યાવત્ કાલો
લગતિ તસ્યાત્યન્ત સૂક્ષ્મોડશઃ 'સમય' ઇત્યુચ્યતે, ઇત્યમત્ર તાત્પર્યમ્-સ્ફાટપુરુષ-
પ્રયત્નમ્યાડચિન્ત્યશક્તિરત્વેન પ્રતિસમયમનન્તપરમાણુસઘાતાના છેદન ભવિતુમર્હેતિ,

હયાત-સરયાત પદ્મ (રૂંઘ) હિં । ડન રૂંઓમેમી ડપરકા રૂંઝાં પહલે
છિદના હૈ તવ કહી ડસકે નીચેકા રૂંઝાં છિદતા હૈ । અનન્ત પરમાણુ-
ઓંકી વિશિષ્ટ પ્રકારકી પરિણતિ (એક સાથ મિલજાને) કો સઘાત
કહતે હૈં । એસે અનન્ત સઘાતોંકા એક સમુદય હોના હૈ । અનન્ત સમુ-
દયોંકી એક સમિતિ હોતી હૈ ઓર એસી અનન્ત સમિતિયાં જન સગઠિત
હોતી હૈ તન કહો જાકર એક વસ્તુકા ડપરકા એક રૂંઝાં વનતા હૈ । ડન
સઘકા છેદન ક્રમશઃ હોતા હૈ । અર્થાત્ તન્તુકે પહલે રૂંઘ [કી પહલી
સમિતિકે પહલે સમુદયકે પહલે સઘાત] કે છેદનમેં જિતના સમય
લગતા હૈ ડસકા મી અત્યન્તહી સૂક્ષ્મ અશ સમય કહલાના હૈ ।

મતલબ યહ હૈ કિ ફાડનેવાલે મે અચિન્ત્ય શક્તિ હોનેકે કારણ
પ્રતિસમય અનન્ત પરમાણુઓં કે સઘાતો કા છેદન હો સકતા હૈ, કિન્તુ
ડન સઘ સઘાતો કો એક સ્થૂલતર સઘાત કહા જાના હૈ । એસે સ્થૂલતર

એ રૂવામા પથ ડપરના રૂવા પહેલા ડેઢાય છે ત્યાર પછી તેની નીચેના રૂવા ડેઢાય
છે અનત પરમાણુઓની વિશિષ્ટ પ્રકારની પરિણતિ (એક સાથે મળી જવું તે) ને
સઘાત કહે છે એના અનત સઘાતોને એક સમુદય થાય છે અનત સમુ-
દયોની એક સમિતિ થાય છે, અને એવી અનત સમિતિઓ જ્યારે સગઠિત
થાય છે, ત્યારે એક વસ્તુનું ડપરનું રૂવું બને છે એ બધાનું છેદન ક્રમશઃ
થાય છે અર્થાત્ તતુના પહેલા રૂવા(ની પહેલી સમિતિના પહેલા સમુદયન
પહેલા સઘાત)નું છેદન થવામા જોટલો સમય લાગે છે, તેના પછી અત્યંત સૂક્ષ્મ
અશ એ સમય કહેવાય છે

તાત્પર્ય એ છે કે વસ્તુ ફાડનારમા અચિન્ત્ય શક્તિ હોવાને કારણે પ્રતિ-
સમયે અનત પરમાણુઓના સઘાતોનું છેદન થઈ શકે છે, પરંતુ એ બધા
સઘાતોને એક સ્થૂળ સઘાત કહેવામા આવે છે, એવા સ્થૂળતર સઘાત એક

તત્તુપરિતનતન્તુછેદમન્તરેણ તદધોઽધઃસ્થિતતન્તુન્હેદાસમ્મયાત્પરસ્પરમસ્ત્યેવ તન્તુછેદે કાલભેદઃ, યથા-શત કમલાના પત્રાણિ કથિત્ સુદઢો નિપુણઃ મુચ્યાદિના વિમ્બયતિ, તત્રાઽઽપાતતો લાઘવાદ યુગપદ્વેધનસ્ય પ્રતીતાત્રાપ યસ્તુતો ન યુગપદ્વેધન મિન્તુ ક્રમેણૈર, યથા ગા-અઘત્વે તારયન્નમેકત્ર મ્યેશનાદાગાઢન્યમાન યુગપદિવ ક્રોશસઃસ્રગ્ગુહ્યત્ પ્રતિભાતિ, યસ્તુતસ્તુ મૂક્ષમતમઃ ક્રમસ્તત્રાપિ વર્તત એવેતિ, તથા ચ પ્રકૃતે પ્રતિતન્ત્રપિ સઘ્યાતપદ્મના સન્વેન પ્રથમપદ્મત્રોટન વિના તન્પરાપર-

તક ડપરકે તન્તુ ન ફટે તથતકનીચેકે તન્તુ ફટ નહીં સકતે, અતઃ કપડેકે ફટનેમે કાલકા ભેદ અવશ્ય હોતા હૈ। જૈસે ઇક દૂસરેસે મટે હુપ કમલકે સૌ પત્તોંકો કોઈ નિપુણ ઓર ચલવાન્ વ્યક્તિ ઇક દમ સુઈ આદિસે હેદ દેતા હૈં ડસસમય મી સહમા ઇસા પ્રતીત હોતા હૈં કિ સૌ પત્તે માથ હી છિદ ગપ હૈ, પરન્તુ યહ મી ભ્રમ હી હૈ, ક્યોંકિ જિસ સમય પહલા પત્તા છિદા થા ડસ સમય દૂસરા નહીં ડિગા, ઓર જબ દૂસરા ડિદા તથ તીસરા નહીં છિદા થા, અતઃ વાસ્તવમેં સબ પત્તોંકા હેદન ક્રમશઃ હુઆ હૈ। અથવા જૈસે-આજકલ તાર-ઘર યા સ્ટેશન આદિમે ઇક જગહ તાર સ્વદમ્વડાતે હી હજારોં કોસ તક વહ ઇકહી સમયમે ચલા ગયા પ્રતીત હોતા હૈ, કિન્તુ વહાંમી સૂક્ષ્મ ક્રમ અવશ્ય હૈ। હસી પ્રકાર કપડેકે વિપયમેમી સમજિણ। (યહ તો કહરી ચુકે હૈં કિ કપડા સઘ્યાત તન્તુઓસે બના હૈ કિન્તુ) ઇક ઇક તન્તુમેમી સ-

અને જ્યાસુધી ડિરના તતુઓ ન તૂટે ત્યા સુધી નીચેના તતુઓ તૂરી શકતા નથી એથી કમડુ કાટવામા કાળનેા ક્ષેદ અવશ્ય થાય છે જેમ એક બીજાને ચેટી રહેલી કમળની સો પાદડીઓને કેઇ નિપુણ અને બલવાન વ્યક્તિ એકદમ સોય આદિથી છેદી નાખે છે, તે વખતે પણ મહસા એમ જ પ્રતીત થાય છે કે સોએ પાદડી એકી સાથે છે ઇ ગઇ છે, પરન્તુ એ પણ ભ્રમ જ છે, કારણ કે જે સમયે પહેલી પાદડી છેદઇ હતી તે સમયે બીજી પાદડી છેદાઇ નહોતી, અને જ્યારે બીજી છેદાઇ હતી ત્યારે ત્રીજી છેદાઇ નહોતી તેથી વસ્તુતઃ બધી પાદડીઓનુ છેદન ક્રમશઃ થયું છે અથવા જેમ આજકાલ ટેલીઆફિન ઓફીસ વગેરેમા એક જગ્યાએ તાર ખટખટાવતાજ હજારો કોસ દૂર સુધી તે અવાજ એકજ સમયે આદ્યો ગયો એમ પ્રતીત થાય છે, પરન્તુ તેમા સૂક્ષ્મ ક્રમ અવશ્ય હોય છે એજ પ્રમાણે કપડાની બાબતમા પણ સમજવુ (એ તો કહેવામા આવ્યુ છે કે કપડુ સઘ્યાત તતુઓનુ બનેલુ છે, પરન્તુ) એક એક તતુમા પણ સઘ્યાત-સઘ્યાત થકમ (રૂવા) છે

पर्वताश्च, तद्वदचलत्यादुभ्यतत्वाच्च प्रासादादयोऽपि, ते सन्ति यस्या सा, इति निरुक्तिः । यद्वा—

“पुण्यपापक्रियाविज्ञैः, दयादानप्रवर्त्तकैः, ।
कलारुलापकुशलैः, सर्ववर्णैः ममाकुलम् ॥
भाषाभिर्विविधामिश्र युक्त नगरमुच्यते ॥”

इत्युक्तलक्षणा नगरी । ‘नगरी’ इतिच्छायापक्षे तु न विद्यते करः=गोमहि-
ष्यादीनामष्टादशत्रियो राजग्राह्यो भागो (जकात) यत्र सेत्यर्थः, अन्यत् । वर्णकः=
वर्णन ज्ञातव्य इति शेषः । तद्यथा—

जो न गमन करे उसे नग कहते हैं अर्थात् वृक्ष और पर्वत । परन्तु
प्रासाद (महल) आदि भी वृक्ष और पर्वतोकी तरह ऊँचे और अचल
होते हैं इस लिए उन्हें भी नग कहते हैं । ये नग (प्रासाद आदि)
जिसमें पाण जाँ उसे नगरी कहते हैं ।

अथवा—“पुण्य और पाप की क्रियाओं के ज्ञाता, दया और दान
की प्रवृत्ति करनेवाले, विविध कलाओं में कुशल पुरुष, तथा चारों वर्ण
वाले जिसमें निवास करते हैं और जिसमें भौति-भौतिकी भाषाएँ
बोली जानी हैं उसे नगर कहते हैं ॥” यही लक्षण नगरी का है ।

‘नगरी’ शब्द की छाया ‘नकरी’ भी हो सकती है । नकरी का
अर्थ यह है कि जिस में गाय नैस आदि पर अठारह प्रकारका कर
(जकात) न लगता हो ।

जो गमन न करे तेने नग कहें छे, ओटवे ते वृक्ष अने पर्वत परन्तु
प्रासाद (महल) आदि पण वृक्ष अने पर्वतोनी पेठे छिया तथा अचल छे
छे तेथी तेने पण नग कहैवाभा आवे छे ओ नग (प्रासाद आदि) जेभा छाय छे
ते नगरी कहैवाय छे

अथवा, “पुण्य अने पापनी क्रियाओना ज्ञाता, दया अने दाननी प्रवृत्ति
करनाग, विविध कलाओना कुशल पुरुषो, तथा चारो वर्णवाणो जेभा निवास करता
छाय अने जेभा सात-साननी भाषाओ बोलाती छे, तेने नगर कहें छे ” ओज
लक्षण नगरीतु ते ‘नगरी’ शब्दनी छाया ‘नकरी’ पण अर्थ जके छे नकरीनो अर्थ ओ
छे ते जेभा गाय नैस आदि उपर अठार प्रकारनो कर अथवा जकात न
लेवाती छे

१ ‘नगवासुपाण्डुभ्योर’ इति वार्त्तिकेन ‘नग’ शब्दान्मत्वर्थीयो र’ प्रत्ययस्तत्.
‘पिद्गौरादिभ्यश्च’ इति ङीप् ।

एव च सत्येऽस्मिन् समये यावन्तः सघाताभ्युद्यन्ते तैरनन्तैः सघातैः स्थूलतर
एक एव सघातो विवक्ष्यते, एतादृशाथ स्थूलतरा* सघाता एकैवस्मिन् पक्षमण्य
सख्याता एव भवन्ति नत्वनन्ता इति तेषा क्रमेण छेदने, असखातममये-
ष्वेवोपरितनपक्षमच्छेदो भवतीत्येकस्य पक्षमण्यच्छेदने यावान् कालो व्यत्येति
तदसख्याततमोऽशः समयः ।

इत्येव चोक्तरूपस्य समयशब्दार्थस्य सत्त्वेऽपि प्रकृते तादृशेऽतिमृक्षमे समये
चम्पानगर्याः सङ्गातस्य, आर्यसुवर्मास्वामिनोऽन्तरणस्य चाऽसम्भवाद् न समयपद
लक्षणया हीयमानत्वबोधक, ततश्च 'तस्मिन् काले तस्मिन् समये' इत्यस्य
'चतुर्थारके हीयमाने' इत्यर्थोऽत एव 'समये' इत्यस्य न वैयर्थ्यमिति
मृक्षमदृशाऽवधार्यम् ।

चम्पा=एतन्नामिना नाम=प्रसिद्धौ नगरी=न गच्छतीति नगा=वृक्षाः

સઘાત એક-એક રૈં મેં અસઘાત હોતે હૈ, અનન્ત નહી, અત ઉન્હે
ક્રમ સે છેદને પર અસઘાત સમયોં મે હી એક રૈં કા છેદન હોતા હૈ,
અતઃ એક રૈં કે છેદને મે જિતના કાલ લગતા હૈ ઉસકા અસઘાતર્થ
હિસા એક સમય કહલાતા હૈ ।

যद्यপি 'সময়' শব্দকা যহী অর্থ হৈ তথাপি ইতনে সূক্ষ্মতম অশ মৈ
চম্পা নগরী কা অস্তিত্ব ওর আর্যসুবর্মা স্বামী কা পধারনা নহী
হী সক্তা অত যহাঁ 'সময়' শব্দ কা অর্থ 'হীযমান' রূপ লেনা চাহিৎ,
বহ সময় শব্দ যহাঁ ব্যর্থ নহী হৈ । অস্তু ।

ઉસ કાલ અર્થાત્ ચૌથે આરે મે, જઘકિ મહારાજ કોણિક કા રાજ્ય
થા ઓર ઉન હીયમાનરૂપ સમયમેં ચમ્પા નામ કી પ્રસિદ્ધ નગરી યી ।

એક રવામા અસ ધ્યાત હોય છે, અનત નહ, તેથી એ સઘાતાન ક્રમશઃ, છેલ્લા
જતા અસ ધ્યાત સમયોમાજ એક રવાનુ છેલ્લ થાય છે તેથી એક રવાના
છેદનમા જેટલા કાળ લાગે છે, તેના અમ ધ્યાતમે લાગ એક સમય કહેવાય છે

જે ટે સમય ગઢને અર્થ આ પ્રમાણે છે, તેપણ એટલા સૂક્ષ્મતમ
અશમા ચ પા નગરીનુ અસ્તિત્વ બને આર્થ સુધર્મા સ્વામીનુ પધાનુ થઈ શકતુ
નથી, તેથી આહી 'સમય' શબ્દનો અર્થ હીયમાન રૂપ લેવો બેઈએ, તે સમય
શબ્દ આહી વ્યર્થ નથી

એ કાળે અર્થાત્ ચોથા આરામા બ્યારે મહારાજ કોણિકનુ રાજ્ય હતુ
અને એ હીયમાનરૂપ સમયમા ચ પા નામની પ્રસિદ્ધ નગરી હતી

શ્રવણાલ્લંબાર્થા, અર્થાધારણાદ્ગૃહીતાર્થા, સાશયિર્માર્ગપ્રત્નકરણાત્પૃષ્ઠાર્થા, પ્રશ્નાર્થાભિગમનાદભિગૃહીતાર્થા, ઇત્યમ્બૂતસ્યાર્થસ્યોપલમ્બાદિનિશ્ચિતાર્થા, નિર્ગ્રન્થ-પ્રવચનતો ત્રિવિધૈરપ્યનતિભેદા, અસ્થિમજ્જાનુગતજિનપ્રમાણ. સન્તઃ પુત્રકલ્પાદીન્ પ્રત્યપિ--“જૈવાત્કા. ! હદમેવ નિર્ગ્રન્થપ્રવચન પરમાર્થ શોપોડનર્થ, યદપિ ચ ધનધાન્યપુત્રકનકકાન્તાનન્દુપ્રાજ્યરાજ્યવિલાસાદિક તદપિ ક્ષણ-ભદ્રરતયા, પરિણામનીરસતયા, નિર્ગ્રન્થપ્રવચનપથકણ્ઠકતયા ચ પરિ-હરણીયમેવ, કપાયમ્લુપિતાડ્ડશયો હિ નૈહિકો નાપ્યામુષ્મિક્ક ઇત્યુભય લોકપરિભ્રષ્ટઃ કષ્ટપરિણામોડ્ડનુશોચતિ, ન ચ સ્વપ્નેડ્ડપિ કલ્પતેડ્ડલ્પી યસેડ્ડપિ શ્રેયસે, તન્મૃતમનુ, ગૃહદ્વારમાત્રમુપગાન્તીં રમણીં, ચિતાસ્થલી-

કાક્ષા ઓર જુગુપ્સા (દુગુઝા) રહિત, અર્થ કે શ્રવણ કરનેસે લગ્યાર્થ, અર્થ કી ધારણા કરનેસે ગૃહીતાર્થ, સન્દિગ્ધ વિષય મે પ્રશ્ન કરને સે પૃષ્ઠાર્થ, પૂઝે જુગ અર્થ કો સમજા લેનેસે અભિગૃહીતાર્થ, ‘ઇત્યમ્બૂત’ (યહ અર્થ એસા હી હૈ) અર્થ કો જાન લેનેકે કારણ વિનિશ્ચિતાર્થ, ઓર દેવતાઓ દ્વારા મી નિર્ગ્રન્થ-પ્રવચનસે ચલાયમાન ન હોનેવાલે થે। ડનકી જુઝી-જુઝી ઓર મિંજી-મિંજી મે જિન ભગવાનકા પ્રેમ રમા જુઝા યા। વે અપને પુત્ર ઓર પત્ની આદિકો મી એસા સમજાતે થે—

‘જૈવાત્કા ! યહ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન હી પરમાર્થ હૈ, શોપ સવ અનર્થ હૈ। ધન-ધાન્ય, સુત-સુવર્ણ, પત્ની-પરિવાર પ્રાજ્ય-રાજ્ય, યહ સવ ક્ષણભગુર હૈ, પરિણામમેં દુઃખદાઈ હૈ ઓર નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન કે પથકા કણ્ઠક હૈ, ડમલિએ યહ ત્યાગને યોગ્ય હૈ। જો કપાયોં સે કલ્પિત હૃદય

ધરના બારણા પુત્રના રાખનારા, નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનમા શકા કાક્ષા અને જુગુપ્સા (દુગુઝા)થી નહિત, અર્થનુ શ્રવણ કરવાથી લગ્ધાર્થ, અર્થની ધારણા કરવાથી ગૃહીતાર્થ, સન્દિગ્ધ વિષયમા પ્રશ્ન કરવાથી પૃષ્ઠાર્થ, પૂઝેલા અર્થને સમજા લેવાથી અભિગૃહીતાર્થ, ઇત્યમ્બૂત અર્થને જાણી લેવાને કારણે વિનિશ્ચિતાર્થ, અને દેવતાઓ દ્વારા પણ નિર્ગ્રન્થ-પ્રવચનથી ચલાયમાન ન થાય તેવા હતા એમના હાડેહાડમા અને મજ્જાએ મજ્જામા જિન ભગવાનનો પ્રેમ રમણ થઈ રહેલો હતો તેઓ પોતાના પુત્ર અને પત્ની આદિને પણ એમ સમજાવતા હતા—

હે આયુષ્યમતો ! એ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન જ પરમાર્થ છે, બાકી બધો અનર્થ છે ધન-ધાન્ય, સુત-સુવર્ણ, પત્ની-પરિવાર, પ્રાજ્ય-રાજ્ય, એ બધું ક્ષણભગુર છે, પરિણામે દુઃખદાયી છે અને નિર્ગ્રન્થ-પ્રવચનના પથના કટકો છે, તેથી એ બધું ત્યજવાયોગ્ય છે કપાયોથી કલ્પિત જે હૃદય છે તે નથી અર્હાંતુ કે નથી તર્હાંતુ-ખેડ

આસીદસહ્યાતદ્વીપસમુદ્રાન્તઃસ્થિતસ્ય લક્ષયોજનત્રિતતસ્ય જમ્બૂદ્વીપમ્ય દક્ષિણ
ભરતમયસ્યે અદ્વનામનિ જનપદે નિયમિતપ્રાણિમાત્રાનુકમ્પા ચમ્પાઽભિધાના નગરી।

યદુદ્ધવાશ્ચ ભાવુકાઃ અભિગતજીવાજીવા ઉપલગ્નપુણ્યપાપ, આસ્રવસવર
નિર્જરાક્રિયાધિકરણચન્ધમોક્ષકુશલાઃ, દેવાદિસાહાય્યનિરપેક્ષતયા નિર્જનિજર્ત્તવ્ય-
માત્રાધીનત્વેનાદીનમનોભાવાઃ, વૃદ્ધિજીવિકાદિકલાન્તરવ્યાપારચત્તયાઽઽયોગમયોગ-
સપ્રવૃત્તાશ્ચોરચાટલમ્પટાદીનામભાવેનાઽઽત્મશૌર્યોદાર્યતિશયેન વા નિર્ભયા, દાનાય
સતતમુદ્દાદિતરૂપાટશૃદ્ધદ્વારાઃ નિર્ગ્રન્થપ્રવચને નિશ્ચક્ષિતા, નિર્વિચિન્તિતાઃ, અર્થ-

ચમ્પા નગરી કા વર્ણન ઇસ પ્રકાર હૈ—

મધ્ય લોક મેં અસહ્યાત દ્વીપ સમુદ્ર હૈ । उन सब के बीच में एक
लाख योजन विस्तार वाला मध्य जम्बूद्वीप है । जम्बूद्वीप के दक्षिण
भरत मे अग नामक देश है । उस देश मे नियम से प्राणीमात्र पर
अनुकम्पा करनेवाली चम्पा नाम की नगरी थी ।

उहाँ के श्रावक जीव-अजीव तत्त्व के ज्ञाता, पुण्य-पाप को जानने
वाले, आस्रव सवर निर्जरा क्रिया अधिकरण चन्ध मोक्ष मे कुशल, देवादि
की सहायता की पर्वाह न करके अपने कर्त्तव्य मे जुटे रहने के कारण
अदीन मन वाले, वृद्धि जीविका आदि कलान्तर व्यापार वाले होने से
लेन-देन मे प्रवृत्त, चोर चाट लम्पट आदि का अभाव होने के कारण
अथवा अपनी शूरता उदारता आदिकी अधिकता के कारण निर्भय, तथा
दान देने के लिए सदा त्रिबाह खुले रखनेवाले, निर्गन्थ प्रवचनमें शक्ता

અ પાનગરીનુ વર્ણન આ પ્રમાણે છે

મધ્ય લોકમાં અમ બ્યાત દ્વીપસમુદ્ર છે એ બધાની વચ્ચે એક લાખ યોજનના
વિસ્તારવાળો જમ્બૂદ્વીપ છે જમ્બૂ દ્વીપના દક્ષિણ ભારતમાં અગ નામનો દેશ છે એ
દેશમાં નિયમપૂર્વક પ્રાણીમાત્ર પર અનુકંપા ધારણ કરનારી ચ પા નામની નગરી હતી

ત્યાના શ્રાવકો જીવ-અજીવ તત્ત્વના જ્ઞાતા, પુણ્ય-પાપના જાણવાવાળા,
આસ્રવ સવર નિર્જરા ક્રિયા અધિકરણ બધ મેક્ષમાં કુશલ દેવાદિની મહાયતાની
પરવા કર્યા વિના પોતાના કર્તવ્યોમાં લાગી રહેવાને કારણે અદીન મનવાળા,
વૃદ્ધિજીવિકા આદિ કલાતર વ્યાપારવાળા હોવાને કારણે લેવા-દેવામાં પ્રવૃત્ત
ચોર ચાડિયા, લપટ અદિના અભાવને કારણે અથવા પોતાની શૂરવીરતા,
ઉદારતા આદિની અધિકતાને કારણે નિર્ભય, દાન દેવાને માટે સદા પોતાના

तानि च—च्यवन(गर्भ)—जन्म-दीक्षा-केवलज्ञान-निर्वाणाख्यानि, तत्र (१)च्यव
नस्य मासो ज्येष्ठः, पक्षो वदि (वहुलः), तिथिर्नवमी, नक्षत्र शतभिषक्, राशिः कुम्भः, वेला
चाद्विरात्रः, च्यवन च प्राणतदशमदेवलोक्तः । (२) जन्म च जया वसुराजाभ्या
मातापितृभ्या, तस्य (जन्मनः) मासः फाल्गुनः, पक्षो वदि (वहुलः), तिथिश्चतुर्दशी,
नक्षत्रादिक गर्भोक्तमेव, गोत्र चैतस्य भगवतः काश्यप, वश इक्ष्वाकुः । (३)
दीक्षाया मासादिर्जन्मोक्त एव, दीक्षाया वेला दिवसस्य चतुर्थः महरः, दीक्षा-
ग्रहणस्थल विहारवनीपस्याशोक्तरोस्तलम् । (४) केवलज्ञानप्राप्तेः स्यान् पाट-
लिग्रहणस्थानात्, वेला च पूर्वाह्नः, छद्मस्थावस्थाया कालो नव मासाः,

पाँचों कल्याणक हुए थे । वे ये हैं—(१) गर्भ (२) जन्म (३) दीक्षा (४)
केवलज्ञान (५) मोक्ष । गर्भ (च्यवन) जेठ वदी नवमीको, शतभि-
षक् नक्षत्र, कुम्भ राशिमें अर्ध रात्रिके समय दशवें देवलोक
प्राणतसे हुआ था ।

(२) जया माता और वसुराज पितासे जन्म हुआ था ।
फाल्गुन वदी चतुर्दशी के दिन उक्त नक्षत्र और राशिमें हुआ था ।
भगवान् का गोत्र काश्यप और वश इक्ष्वाकु था ।

(३) दीक्षा कल्याणक का मास, तिथि वही फाल्गुन वदी
चतुर्दशी थी । दिन के चौथे पहरमें दीक्षा ली थी । विहार-वनीपकके
(वाटिका) अशोक वृक्ष का तल दीक्षास्थान है ।

(४) पाटलि वृक्षके नीचे केवल ज्ञान प्राप्त हुआ । पूर्वाह्नका समय
था । छद्मस्थ अवस्था नौ मास रही जोड़ने से आपही मालूम हो जायगा ।

कथ्याणु यथा होता ये कथ्याणुकै आ प्रभावे — (१) गर्भ, (२) जन्म (३) दीक्षा,
(४) केवलज्ञान, (५) मोक्ष

(१) गर्भ, (च्यवन), जेठ वदी नौमने दिवसे, शतभिषक् नक्षत्र, कुम्भ राशिमा,
अर्ध रात्रिने समये दसमा देवलोक (प्राणत)भाथी थयो हुतो

(२) जया माता अने वसुराज पिताथी जन्म थयो हुतो । फाल्गुन वदी चौदशने
दिवसे उक्त नक्षत्र अने राशिमा जन्म थयो हुतो । भगवाननु गोत्र काश्यप अने
वश इक्ष्वाकु हुते।

(३) दीक्षा कथ्याणुकना मास, तिथि, फाल्गुन वदी चौदशना हुता दिवसना थया
पहारमा दीक्षा वीधी हुती विहार-वनीपकना अशोक वृक्षनु तल दीक्षास्थान हुतो

(४) पाटलि वृक्षनी नीचे देवलज्ञान प्राप्त थयु हुतो पूर्वाह्णने समय हुतो
छद्मस्थ अवस्था नवमास रही, ते भेज भेजववाथी मालूम पडी आपसे।

मात्रमुपगन्तुः पुत्रादीश्च सर्वथा असाराननुभूय भवोद्भूतप्रभूतभीति-
निरासायाऽनवरतमाश्रयणीय” मित्यादिमनिशमुपदिशन्तोऽभयदान सुपात्र-
दान-त्रियमाणप्राणिप्राणपरित्राणपरायणाः, शीलव्रत-गुणव्रतविरमणपरिपूर्णाः,
अष्टमी-चतुर्दशी-पाक्षिक-पोषधोपवासकरणशीलाः पौरुष्यादिप्रत्याख्यानप्रसिता
आढ्या यावदपरिभूता श्रमणोपासका व्यद्योतिषत ।

यत्र च श्रीवासुपूज्यस्य भगवतो द्वादशतीर्थह्रस्वस्य समभूवन पञ्च कल्याणानि,
है वह न डधरका है न उधरका है-दोनों लोंकोसे भ्रष्ट है, उसे स्वप्नमें
भी जरासा श्रेय प्राप्त नहीं होनेका । अतः मृत्यु होनेके बाद घरकी
देहली तक साथ देनेवाली स्त्री और चिता तक साथ चलनेवाले पुत्रोंकी
निस्सारताका अनुभव करो और समारसे उत्पन्न हुए भीषण भयको
दूर करनेके लिए उसी निर्ग्रन्थ प्रवचनका आश्रय लो । ”

वे श्रावक अभयदान, सुपात्रदान और मरते हुए जीवको बचानेमें
सदा तत्पर रहते थे, शीलव्रत, गुणव्रत और वैराग्यसे युक्त थे, अष्टमी
चतुर्दशी पक्खीको पोषधोपवास (पोसा) किया करते थे, ‘पोरसी’
आदिका प्रत्याख्यान करते थे, और आढ्य यावत् अपरिभूत थे ।

यह वही चम्पा नगरी है जिसमें बारहवें तीर्थकर श्रीवासुपूज्य के

दोऊथी भ्रष्ट छे, तेथी भवभया पापु जराके श्रेय प्राप्त भवानु नथी तेथी मृत्यु
थया पछी घरनी डेहली सुधी साथ करनारी आ अने चिता सुधी साथ करनारी
पुत्रानी निस्सारताने अनुभव करे अने ससारथी उत्पन्न थयेला भीषण भयने हू
करवान माटे ओ निर्ग्रन्थ-प्रवचनने आश्रय ह्यो ”

ओ श्रावके अभयदान, सुपात्रदान अने मरता छवने भयाववाभा सदा
तत्पर रहैता छता, शीलव्रत, गुणव्रत अने वैराग्यथी युक्त छता, आठम चौदश
पाणीना पोषधोपवास (पोसा) क नारा छता, पो सी आदिना प्रत्याख्यान करनारा
छता अने * आढ्यथी माडी अपरिभूत छता

ओवी ओ चम्पानगरी छे, जेभा बारमा तीर्थकर श्री वासुपूज्यना पावे

१ ‘आढ्य’ से ‘अपरिभूत’ तक के शब्दोंमें स्पष्टार्थ पाठरुगण आगे
आनेवाले आनन्द श्रावकके वर्णनमें देख लेंगे ।

* ‘आढ्य’थी ‘अपरिभूत’ सुचीना शब्दोंने स्पष्टार्थ व शब्दोंके आगण आवनारा
आनन्द श्रावकना वर्णनथी वाची लेवे।

स्यस्थजयकीर्तिमुनीश्वरोपदिष्टेनाऽऽचामाम्लनाम्ना वतेनाऽऽस्थितेन सपद्येव सम-
जनि सकलोपद्रवनिवृत्तिः, तद्वृत्तान्तो यथा-

“ विसिद्धपहाउवओ भगवओ दुवालसतिस्थयरस्स देवाडिदेवस्स सिरिवासु-
पुज्जस्स तिहुयणवडिंसवसपरपराए भद्रवसुणाम राया हवीअ । सो य एगया अतद-
चंदधवलाए रचीए सपरियारसामतचकोवेओ अट्टालियाए उवविसतो गगणगणे
चदाइसोह पासमाणो अहेसि । अकाडम्मि एव तारापडणमालोक तदिद्वतेण
समारासारयामोधारतो झत्ति वेरग पत्तो ।

एतच्छाया चैवम्-

“ विशिष्टप्रभाववतो भगवतो द्वादशतीर्थकरस्य देवाधिदेवस्य श्रीवासुपूज्यस्य
त्रिभुवनारतसवशपरम्पराया भद्रवसुर्नाम राजा बभूव । स चैरुदाऽतन्द्रचन्द्रधवलाया
रात्रौ सपरिवारसामन्तचक्रोपेतोऽट्टालिकायामुपविशन् गगनाङ्गणे चन्द्रादिशोभा
पश्यन्नासीत्, अकाण्ड एव तारापतनमालोक्य तद्वृष्टान्तेन ससारासारतामवधारयन्
झटिति वैराग्य प्राप्त ।

मांस में विराजमान जयकीर्ति मुनिके बताए हुए आयविल नामक
व्रत के करने से वह (उपमर्ग) शीघ्र नष्ट हो गया, उसका वृत्तान्त
इस प्रकार है-

“विशेष प्रभावशाली बारहवे तीर्थकर देवाधिदेव भगवान् वासु-
पूज्यकी तीनो लोकोंमें श्रेष्ठ वशपरपरामें भद्रवसु नामक एक राजा हो
गया है । वह राजा किसी समय चन्द्रमाके स्वच्छ प्रकाश से प्रकाशमान
रात्रिमें अपने सामन्त तथा परिवारके लोगोंके साथ छत पर बैठा हुआ
चन्द्रमाकी शोभा निरख रहा था । देखते-देखते असमयमें ही एक
तारा टूट गया । राजाको इस उदाहरणसे समारकी असारताका भान
हुआ और वह तत्काल विरक्त हो गया ।

कीर्ति मुनिज्येष्ठतावेष्ट आयविलनाभनु व्रत करवाथी जे उपसर्ग शीघ्र नष्ट थछ
गयो छतो जेने वृत्तान्त आ प्रमाण छे-

विशेष प्रभावशाली बारहमा तीर्थकर देवाधिदेव भगवान् वासुपूज्यकी त्रि-
लोकमा श्रेष्ठ वशपरपरामा भद्रवसु नामने जेक राजा थछ गयो छे जे राजा जेक
सभये यद्रमाना स्वच्छ प्रकाशथी प्रकाशमान रात्रिमा पोताना सामतो तथा परि-
वारना भाजुसे साथे छत पर जेसीने यद्रमानी शोभा जेछ रखी छतो ते जेता
असमयमा जे जेक तारे तूरी पडयो राजने जे उदाहरणथी असारनी असारतानु
भान थयु जेने ते तत्काल विरक्त थछ गयो ।

सङ्कलनया स्वयमनुभवनीयः । (५) निर्वाणकल्याण चाऽऽषाढसुदिचतुर्दश्या अपराह्णे नक्षत्रादय इहापि मागुपात्ता एवेति ।

याम-यासीनाश्च सर्वार्थसिद्धे मुहूर्त्ते समुत्थाय नमस्कारमन्त्रपाठपूर्वकं नियमचतुर्दशक मनोरथत्रिक विचिन्त्य स्वस्वशरीरकृत्यनिवृत्ता मातापितृभृतिविनयो चर गुरुसदेशमासाद्य 'तिक्खुत्तो' पाठेन कृतसन्निधिगुरुवन्दनास्तद्वन्दनमाङ्गलिक व्याख्यान चाऽऽकर्णयन्ति स्म समयप्रतिपालना चालका अपि ।

यस्यां च विशिष्टप्रभावतो द्वादशतीर्थरस्य देवाधिदेवस्य श्रीवासुपूज्यस्य त्रिभुवनावतसशपरम्पराया जाते बृहदसौ नरपती शासति कदाचन देवोपघात सजातमरकमहोपद्रवद्रुताना सर्वेषा नागरिकाणा सन्त्पाणा तत्रैव तद्वर्षीयचातुर्मा

(५) निर्वाण-कल्याणक अषाढ सुदी चतुर्दशी के अपराह्न समयमें हुआ । नक्षत्र आदि पूर्वोक्त ही थे ।

वशा सिद्धान्तके अनुगमन करनेवाले बालक सर्वार्थसिद्ध मुहूर्त्तमें उठ कर 'णमोकार' मन्त्रका, पाठ करके चौदह नियमों और तीन मनोरथोंका चिन्तन करके शारीरिक कृत्य से निवृत्त होकर माता-पिता आदि बड़ोका विनय करनेके बाद गुरुओंके पास आकर 'तिक्खुत्तो' के पाठ से उन्हें वन्दना करते थे, और उनके मुखसे मांगलिक तथा व्याख्यान सुनते थे ।

जिस नगरीमें विशिष्ट प्रभाववाले पारह्वे तीर्थकर देवाधिदेव श्री वासुपूज्य भगवान्के पवित्र वशपरपरामे उत्पन्न बृहदसु नामक राजाके राज्यमें एक समय देवकृत मरकीका उपसर्ग हुआ था, उस समय चातु-

(५) निर्वाण-कल्याण अषाढ सुदी चौदशना मध्याह्न पछीना (अपराह्ण) समयमा थयु नक्षत्रादि पूर्व ज्ञाया ते प्रभाषे क्ता, (

त्या सिद्धातनु अनुगमन करना आणके सर्वार्थसिद्ध मुहूर्त्तमा उठीने 'णमोकार' मन्त्रे पाठ करी चौद नियमो अने त्रय मनोरथनु चितन करी शारी-
विक कृत्यथी निवृत्त यर्ष माता-पिता आदि बडीबोना विनय कर्मा पछी 'तिक्खुत्तो'ना पाठथी तेभने वन्दन करता क्ता, अने अभिना भुण्थी मांगलिक तथा व्याख्यान साणता क्ता ।

अने नगरीमा विशिष्ट प्रभाववाणा पारमा तीर्थकर देवाधिदेव श्री वासुपूज्य भगवानना पवित्र वशपरपरामा उत्पन्न भयेला बृहदसु नामना राजाका राज्यमा, अने वधत देवकृत मरकीका उपसर्ग भयेला क्ता, ते वधते चातुर्मासका विराजमान भये-

अह रन्नो बृहवसुणो सहाययाए सदलवल त नयरिं अहिरिउ समागयम्मि
चद्वसुम्मि तप्पुण्णप्पहावेण पणट्ठाअपराजित्यसत्ती सपरिवारो सो पिट्ठकित्ती
राया सगामे पराजेऊण णायपरिब्भट्ठो पयापरिपथी पशुमार मारिओ
पचत्त गन्तीअ । चद्वसु य निक्कटय तीसे नयरीए सासण करेउमाढवीअ
अह णियस्य चिरस्स मित्तस्स चागादणेण अइरुट्ठो धरणिंददेवो
चागादणानियाण चपाहीसमोगच्च सीयतेओउलेण तीए चपाए मरगाडज्जु-
वसग्ग त्रिकुणमाणो तण्णयरीवासिणो जणे अईयोवट्ठयव, जवमयेण सव्वे एव

अथ राज्ञो बृहद्वसोः सहायतया सदलवल ता नगरीमधिरुत्तु समागते चन्द्र-
वसौ तत्पुण्यप्रभावेन प्रणष्टापराजितास्त्रशक्तिः सपरिवारः स पृथुकीर्त्ती राजा संग्रामे
पराजित्य न्यायपरिभ्रष्टः प्रजापरिपन्थी पशुमार मारितः पञ्चत्वमगात् । चन्द्र-
वसुश्च निष्कटक तस्या नगर्या शासनं कुर्तुमारभे ।

अथ निजस्य चिरस्य मित्रस्य व्यापादनेनातिरुष्टो धरणेन्द्रदेवो व्यापादन-
निदानं चम्पावीशमवगत्य स्वीयतेजोवलेन तस्या चम्पाया मरगाउपमर्गं त्रिकुर्माणं
स्तन्नगरीवासिनो जनानतीवोपद्रुतवान्, यद्वयेन तन्नगरीस्थाः 'हा हतोऽस्मि, गता

चन्द्रवसु राजा बृहद्वसुकी सहायता लेकर नगरी पर अधिकार
जमानेके लिए दलवलके साथ चल दिया । चन्द्रवसु बड़ा पुण्यात्मा था ।
उसके पुण्यके प्रभावसे पृथुकीर्तिके अपराजित अस्त्रकी मारी शक्ति
नष्ट हो गई । वह युद्धमें हार गया । प्रजाका दुश्मन, न्यायसे भ्रष्ट
पृथुकीर्तिको पशुओंकीसी मार मारी गई कि मार खाते-खाते उसका
दम निकल गया । चन्द्रवसुने उस नगरी पर निष्कटक राज्य-शासन
करना आरम्भ कर दिया ।

धरणेन्द्र देव अपने चिरकालीन मखाकी मृत्युसे अति क्रोधित
हो गया । उसने चपाके राजा को ही मित्रकी मृत्युका कारण समझा हम
लिए चपामें महामारीकी बीमारी फैला दी । प्रजामें ब्राहि-ब्राहि मच

अथ वसु राजा बृहद्वसुनी सहाय लधने । अहो नगरी पर अधिकार अभाउवा
लाव-लशकरनी साथे आही नीउण्यो अथ वसु लारे पुण्यात्मा हतो तेना पुण्यना
प्रभावथी पृथुकीर्तिना अपराजित अस्त्रनी जधी शक्ति नष्ट भट्ट गध ते युद्धमा
हारी गयो प्रजाना दुश्मन अने न्यायथी भ्रष्ट पृथुकीर्तिने पशुओंनी पेठ मार
भारवाभा आण्यो अने मार भाता भाता-तेना हम नीकणी गयो अथ वसुअने ओ
नगरी पर निष्कटक राज्यशासन आरम्भ करी दीधे ।

धरणेन्द्रदेव-पोताना लाणा समयना मित्रने मृत्यु लखी क्रोधनी आगथी
आगवा लाण्यो तेणे अथाना राजनेज मित्रना मृत्युने कारण आण्यो, तेथी अथामा

અહીં કહાપિ રાદમદ્ગાહિજ્ઞ જાણ પમાણ જિદ્ધપુત્તસ્સ વહુવસવે રજ્જભાર, કણિદ્ધસ્સ ખાઉસ્સ ચદવસવે ય સિંધુદેસદિય સિદ્ધાનામ નયરીં દાઝણ સય દિક્ખ વેત્તૂણ તવ તવિઝ ગમો ।

સિદ્ધાણયરીણ ય પુન્નઓ પિહુકિત્તિનામ નરપદ્ધ મદ્ધવસુણા નગરીરક્ષદ્ધત્થ નિઝત્તો આસી, જસ્સ પુન્નભવમિત્તેણ ધરણિદ્ધદેવેણ પસજ્જ અપરાજિયણામગમત્થ દિણ્ણ, જસ્સ પમાવેણ અમૂ પિહુકિત્તી સયા ત્રિજયવમદેસિ ।

અય કથચ્ચિદ્રાત્રિમતિવાણ્ણ જાતે પ્રમાતે જ્યેષ્ઠપુત્રાય વૃહદ્ધસવે રાજ્યભાર, કનિઘાય ભ્રાત્રે ચન્દ્રવસવે ચ સિન્ધુદેશસ્થા સિદ્ધા નામ નગરીં દત્ત્વા સ્વય ચ દીક્ષા ગૃહીત્વા વચ્ચન તપસ્તપ્તુ ગત' ।

સિદ્ધાનગર્વા ચ પૂર્વતઃ પૃથુકીર્તિનામા નૃપતિર્મદ્રવસુના નગરીરક્ષાર્થે તત્ર નિયુક્ત આસીત્, યસ્મૈ નિજેન પૂર્વભવમિત્રેણ ધરણેન્દ્રદેવેન પ્રસઘાઽપરાજિતનામકમસ્ત્ર દત્તમ્, યસ્ય પ્રમાવેણાસૌ પૃથુકીર્તિઃ સદા ત્રિજયવાનાસીત્ ।

હસને કિસી તરહ રાત વિતાઈ, ઔર જ્યોંહી પ્રાતઃકાલ હુઆ કિ અપને બહે લડકે વૃહદ્ધસુકો રાજ્ય સોંપ દિયા, તથા અપને છોટે ભાઈ ચન્દ્રવસુકો સિન્ધુ દેશકી સિદ્ધા નામક નગરી દેદી । સ્વય દીક્ષા ગ્રહણ કર કહીં તપસ્યા કરને ચલા ગયા ।

સિદ્ધા નામક નગરીકા રાજ્ય પહેલેસે હી મદ્રવસુને હસકી રક્ષાકે લિણ પૃથુકીર્તિકો સોંપ રચાયા । પૃથુકીર્તિકે પૂર્વભવ કે મિત્ર ધરણેન્દ્ર દેવને હસ પર પ્રસન્ન હોકર હસે અપરાજિત નામક એક અસ્ત્ર દિયા યા । હસ દિવ્ય અસ્ત્ર કે પ્રભાવસે પૃથુકીર્તિ સદા વિજયી રહતાયા-કાંબી કિસીસે નહી હારતા યા ।

તેણે કોઈ પશુ રીતે રાત્રી વીતાડી, અને પ્રાતઃકાળ થયો કે તુરત તેણે પોતાના મોળા પુત્ર વૃહદ્ધસુને રાજ્ય સોંપી દીધું તથા પોતાના નાનાભાઈ મદ્રવસુને સિંધુ દેશની સિદ્ધા નામની નગરી આંખી દીધી પછી પોતે દીક્ષા લઈને કયાંક તપસ્યા કરવા આવ્યો ગયો ।

સિદ્ધા નામની નગરીનું રાજ્ય પહેલેથીજ મદ્રવસુએ તેના રક્ષણ માટે પૃથુ-કીર્તિને સોંપી દીધું હતું પૃથુકીર્તિના પૂર્વભવના મિત્ર ધરણેન્દ્રદેવે તેના પર પ્રસન્ન થઈને તેને અપરાજિત નામનું એક અસ્ત્ર આપ્યું હતું જે દિવ્ય અનેના પ્રભાવથી પૃથુકીર્તિ સદા વિજયી રહેતો હતો કોઈવાર કોઈથી હારતો નહિ ।

जओ-“तवोत्ति अहियासए” इचाइणा “भिक्षाणवत्तीए सओ एव तवो सिद्धमिय विचित्तिऊण मुणी लुहापरीसह सम्म सहेइ” इय भगवतो उवदेसीअ । इधेव सीसे सिक्खतो सयपि लुहापरिसह जयमाणो चत्तारिवि घाइयकम्माइ विणासिऊण केवलणाण पत्तव ।

अह केवलमहोच्छवम्मि नहदुदुभिणायाइणा तत्थ समागय देवगण विजाणि-ऊण ‘रुहमिह आगया अज्ज देवा ?’ इय पुट्ठेण सामतेण केवलिवुत्त त वुत्तो ।

भिक्षाया अभावे ? यतः “ तवोत्ति आहियासए ” इत्यादिना, “भिक्षाजनवाप्तो स्वत एव तपः सिद्धमिति विचिन्त्य मुनिः क्षुधापरिपह सम्यक् सहते ” इति भगवानुपदिदेशेत्येव शिष्यान् शिक्षयन् स्वयमपि क्षुधापरिपह जयन् चत्वार्यपि यातिकर्माणि निनाश्य केवलज्ञान प्राप्तवान् ।

अथ केवलमहोत्सवे नभोदुन्दुभिनादादिना तत्र समागत देवगण विज्ञाय ‘कथमिहागता अद्य देवाः ?’ इति पृष्टेन सामन्तेन केवलित्तान्तमुक्तो निजनगरी

भी गृहस्थ उसमें नहीं था । आखिर शिष्योंको खाली उपाश्रयमें लौट आना पड़ा । आचार्यजी बोले-हे आयुष्मन् ! भिक्षाका लाभ नहीं हुआ तो चिन्ताकी क्या बात है ? “तवोत्ति अहियासए” अर्थात् यदि भिक्षाका लाभ नहीं हुआ तो आपही तपस्या हो गई । इस प्रकार आचार्य महाराजका उपदेश सुनकर साधु तथा स्वयं आचार्य महाराज क्षुधा-परीपहको सहन करते हैं । इस प्रकार परीपह को जीतते जीतते आचार्य महाराज के चारों घन-घातिया कर्म नष्ट हो गए और उन्हें केवलज्ञानकी प्राप्ति हुई ।

केवलज्ञानका महोत्सव हुआ आकाशमें दुन्दुभी बजी । राजा वृह-क्षत्रुने दुन्दुभीका वजना सुनकर देवताओंका आना जान लिया । उसने

नगरीमा पधार्या, परंतु नगरी सूनी હતી એક પણ ગૃહસ્થ નગરમા નહોતો ઠેવટે શિષ્યોને ગૌતમી ત્રીધા વગર ઉપાશ્રયમા પાછા ફરવું પડ્યું આચાર્યે કહ્યું રે આયુષ્મન્ ભિક્ષા ન મળી, તો તેમા ચિંતા જેવું થું છે ? ‘તવોત્તિ અહિયાસए’ અર્થાત્ જો ભિક્ષા ન મળી તો આપોઆપ તપસ્યા થઈ ગઈ એ પ્રમાણે આચાર્ય મહારાજને ઉપદેશ સામળીને સાધુઓ ક્ષુધા-પરીપહને સહન કરે છે આચાર્ય મહારાજ પણ પોતે પરીપહને સહન કરે છે અહીંતે પરીપહને છતતતા-છતતતા તેમના ધનઘાતી ચારે કર્મ નષ્ટ થઈ ગયા અને તેમને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ

કેવલજ્ઞાનનો મહોત્સવ થયો. આકાશમા દુન્દુભિ બજવા લાગ્યો રાજા બ્રહ્મસુએ દુન્દુભિનો અવાજ સામળીને, દેવતાઓ આગ્યા હોવાનું બોલી લીધું

તન્નયરિદ્ધા—“હા હઓમ્હિ, ગયા મહ વધવા, હા દેવ ! કિં કુળેમિ, કઈ ગચ્છેમિ, કો મજ્ઞ સરણ ” હ્ય સોરાહોડનમુચ્ચે અકોસતા ણયરીઓ પવલજ્ઞ જહોગાસ સ ત અપ્પાણમારવિલ્લુમિઓ તઓ અવહરીઅ । સહપરિચારો સપરિચ્છઓ રાયાત્રિ બુદ્ધવસ્સુ સમમ્મ ણયરિં અવહાય તન્નાહિર પસીઅ ।

તીણ ય ચપાણ ણાણાલલ્લિમતસ્સ જયકિત્તિણામસ્સ આયરિસ્સ મુણિગણપરિવુડસ્સ ચાઉમ્માસમહેસિ । તસ્સ સીસગણો અન્નયા મિલ્લાણ નયરીમજ્ઞ ગઓ । મિહન્થાભાવેણ અપત્તમિલ્લો ઠાણયમુ વાસિઓ, તયા આયરિઓ આહ-મો આડસતા ! કા ચિન્તા મિલ્લાણ અમાવે ?

મે વાન્ધવાઃ, હા દેવ ! કિં કરોમિ, ક ગચ્છામિ, કો મે શરણ’-મિતિ સોરસ્તાડનમુચ્ચરા ક્રોશન્તો નગરીત-પ્રપલાય યથાડવકાશ સ્વ સ્વમાત્માનમા રક્ષિતુમિ તસ્તતોડગચ્છન્ । સહપરીચાર-સપરિચ્છદશ્વ રાજાડપિવૃહદ્ધસુ સસમ્મન્નમ નગરીમપદાય તદ્વહિરુવાસ ।

તસ્યા ચ ચમ્પાયા નાનલલ્લિમતો જયકીર્તિનાન્ન આચાર્યસ્ય મુનિગણપરિવૃત્તસ્ય ચાતુર્માસ્યમાસીન્ । તસ્ય શિષ્યગણોડન્યદા મિક્ષાયૈ નગરીમધ્ય ગતો ગૃહસ્થા માવેનાડપ્રાપ્તમિક્ષઃ સ્થાનકમુપાશ્રિતસ્તદાડચાર્ય આહ મો આયુષ્મન્તઃ ! કા ચિન્તા

ગઈ ! ઉસકે હરકે મારે લોગ ચિલ્લાને લગે-‘હાય ! મરે ! બન્ધુ-જન ચલ વસે ! હાયરે ભાગ્ય ! ! કયા કરે, કહાં જાઈ, કિસકા સહારાલે ?’ હસ પ્રકાર ચિલ્લાતે-વિલવિલાતે હુણ નગરીકે લોગ, ઇધર-ઉધર જહાં જિસકા સીગ સમાયા વહી અપની-અપની જાન બચાનેકે લિણ ભાગ ગયે !

રાજા વ્રહ્મસુ મી અપને કુદુવી તથા અન્ય પરિચ્છડોં કે સાથ નગરી છોડકર બાહર આ વસા ।

વિવિધ લલ્લિયોંકે ધારક અનેક સાધુઓંસે શુક્ત જયકીર્તિ નામક આચાર્યકા ચૌમાસા ઉસ વર્ષ ચમ્પા નગરીમેં હી થા । એક વાર આચાર્યજી કે શિષ્ય ગોચરિકે લિણે નગરીમેં પધારે, પરન્તુ નગરી સૂની થી-એક

મહામારીની બિમારી ફેલાવી દીધી પ્રજામા ‘ત્રાહિ-ત્રાહિ’ પોકાર પડવા લાગ્યો । મરકીના ડરથી લોકો પોકાર કરવા લાગ્યા - ‘હાય ! મુઆ ! બધુબને આપ્યા ગયા હાયરે ભાગ્ય ! શુ કરવુ ? કયા જવુ ? કોના આશ્રય લેવો ?’ એ પ્રમાણે પોકાર અને વિલાપ કરતા નગરીના લોકો અહીં-તહીં, જ્યાં જોને કાંઈ તેમ પોતા-પોતાનાં છવ જયાવવાને નાસી ગયા ।

રાજા બૃહદ્ધસુ પણ પોતાના કુટુંબીઓ તથા બીજા પરિવાર સાથે નગરી છોડીને બહાર જઈ વસ્યો ।

વિવિધ લલ્લિયોના ધારક અનેક સાધુજોથી શુક્ત જયકીર્તિ નામક આચાર્યનું ચૌમાસુ એ વર્ષે એ પાનગરીમા જ હતું એક વાર આચાર્યના શિષ્યો ગોચરીને માટે

ગિયણયરીમરગપ્પસમકામો રાયા બુદ્ધસ્ સપરિવારસામતો તત્થ અદિપચ્ચુડ્ડણ
ભગવતસ્સ ધમ્મદેસણ આસુચ્ચ ગિયણયરીવટ્ટમાણમરગસકુદ્ધપ્પસમોવાય ભગવત
પુચ્છીઅ,

ભગવતો વ્હીઅ-“જો મન્વો આસિણઞ્ઞિદ્ધમીણ આયપિલ ણામ તવ ચરણ,
જો ય પમજ્ઞિયાણ ભૂમિં સમજ્ઞિય આસણમ્મિ પુન્નાદિમુદ્ધો ઉત્તરાદિમુદ્ધો વા
સમુવવિસ્સ સદોરગ મુદ્ધત્થિય મુદ્ધોવરિ વધિહ્વણ સજહદિઓ ભગવત વાસુપુજ્જ
સુમરહ તસ્સ સવ્વે એવ મરગાદઓ ઉવસમિયા રોગા આસુ ઉવસામતિ” તિ ।

મરુપશમરામો રાજા બુદ્ધસ્; સપરિવારસામન્તસ્તત્રાગત્ય ભગવતો ધર્મદેશનામા-
શ્રુત્ય નિજનગરીવર્તમાનમરુપસકુટપ્રશમોપાય ભગવન્તમપૃચ્છત્, ભગવાનવદત્-“યો
મન્વ આશ્વિનકુળ્ણાષ્ટમ્યામાચામામ્લ નામ તપશ્ચરતિ, યશ્ચ પ્રમાર્જિન્યા ભૂમિં
સમ્માર્જ્યાઽઽસને પૂર્વાભિમુલ્લ ઉત્તરાભિમુલ્લો યા સમુપવિશ્ય સદોરુમુલ્લવલ્લિકા
મુલ્લોપરિ વદ્ધ્વા સયતેન્દ્રિયો ભગવન્ત વાસુપૂજ્ય સ્મરતિ તસ્ય સર્વ એવ મરકાદય
ઔપસર્ગિકા રોગા આશૂપશામ્યન્તી”તિ ।

સામન્તસે પૂછા ‘આજ યહાં દેવતા કયોં આયે હૈ ?’ । સામન્તને કેવલીકા
સવ વૃત્તાન્ત સુનાયા । નગરીમેં શાન્તિકા અભિલાપી રાજા પરિવાર
ઔર સામન્તોંકે સાથ કેવલી ભગવાનકે પાસ આયા । ડસને ધર્મદેશના
સૂનકર નગરીમે ફેલી મહામારીકી બીમારી શાન્ત હોનેકા ઉપાય
ભગવાનસે પૂછા ।

ભગવાનને ફરમાયા-જો મન્વ જીવ આશ્વિન કુળ્ણા અષ્ટમીકે દિન
આબિલ નામક તપસ્યા કરતા હૈ, ઔર જો પૂજની સે ભૂમિ પૂજકર પૂર્વ
યા ઉત્તર દિશાકી ઔર મુંહ કરકે વૈઠ કર તથા ઢોરા સહિત મુલ્લવલ્લિકા
મુંહ પર બાંધ કર, અપની ઇન્દ્રિયોંકો વશમે કરકે ભગવાન વાસુપૂજ્યકા

તેણે સામતને પૂછયુ કે ‘આજે અહીં દેવતાઓ કેમ આવ્યા છે ?’ સામતે
કેવલીને બધે વૃત્તાન્ત સંભળાવ્યો નગરીમા શાન્તિ થાય તેવી અભિલાષા
વાળો રાજા પરિવાર અને સામન્તોની સાથે કેવલી ભગવાનની પાસે આવ્યો તેણે
ધર્મદેશના સામળીને નગરીમા ફેલાયેલી મહામારીની બિમારી શાન્ત થવાનો ઉપાય
ભગવાનને પૂછયો ।

ભગવાન કહ્યું —જે મન્વે એવ આસો વહ આઠમને દિવસે આબીલ નામની
તપસ્યા કરે છે, અને જે પૂજણીથી જમીન પૂજને પૂર્વ અથવા ઉત્તર દિશા તરફ
મોઢુ ફરી બેસીને તથા ઢોરા સાથે મુખવલ્લિકા મુખ પર બાંધી-પોતાની ધ્વજિયેને વશ

जैनिकानमस्कारावलिरुभयोः शालयोः सामायिकप्रतिक्रमण कुर्वाणा नियमेन भगवन्तमर्हन्त सन्ततमनुस्मरन्त्यासीत् ।

अथेदमीयरूपलावण्यशीलयौवनानादिसमस्तशस्तगुणलुब्धबुद्धिरद्वयगो धनार्जनागतोऽपि मोपधिजिनधर्मपूज्य प्रत्यह यथासमय, तथा सदोरम्मुखवस्त्रिकानिवद्धमुखः सप्रमार्जनीक सामायिकप्रतिक्रमणादिगुरुवन्दनान्ताः क्रिया कर्तुमारभत यथा तदीयतदानीतनाऽऽचारमात्रपरिमोदितः—

“ कुल-धन-वय-विद्या, -वर्म-शील-स्वरूप,

इय एवर गुणाण जस्म सत्ताण जोओ ।

सयलगुणवरिष्ठा रूपलावण्यपुण्णा,

सविधि विचरणिजा तस्स ताण्ण कम्मा ” ॥ १ ॥

“ कुल-धन-वयो-विद्या-धर्म-शील-स्वरूपम्,

इति भवति गुणाना यस्य सप्ताना योगः ।

सकृद्गुणवरिष्ठा रूपलावण्यपूर्णा,

सविधि वितरणीया तस्मै तातेन कन्या ” ॥ इतिच्छाया ।

वह मुखपर डोरासहित मुखवस्त्रिका बांधकर, और पूजणी लेकर नमस्कारपूर्वक दोनों समय-सुबह-साम सामायिक प्रतिक्रमण करती थी और अर्हन्त भगवान्‌का सदा स्मरण किया करती थी ।

एक समय एक पथिक (मुमाफर) उसके रूप लावण्य शील और यौवन आदि समस्त सदगुणों पर माहित हो गया । यद्यपि वह धन कमानेके लिए आया था, तो भी आडवर करके धर्मकी नाक बन बैठा । वह प्रतिदिन यथाकाल, तथा डोरासहित मुखवस्त्रिका मुँह पर बांधकर पूजणीसहित सामायिक प्रतिक्रमण आदि गुरुवन्दना तककी समस्त क्रियाएँ करने लगा । नीतिमे कहा है—

“जो वर, कुल धन, वय, विद्या, धर्म, शील, सुन्दरता, इन सात

मुभवरस्त्रिका गाधी, अने पूजणी छह नमस्कारपूर्वक भेडि समयसवाग-साज सामायिक प्रतिक्रमण करती हुती अने अर्हन्त भगवाननु सदा स्मरण कर्था करती हुती

जेक वणते जेक मुसाकर तेना इय लावण्य शील अने यौवन आदि सदगुणो पर मोहित थह गये। जेके ते धन कमाने माटे आव्यो हुते, ते पणु आडवर करीने धर्मना नाक जेवे गनी भेडा ते देख यथाकणे दोरा सहित मुभवरस्त्रिका मुभपर गाधीने पूजणी साथे सामायिक प्रतिक्रमण आदि गुरुवन्दना सुधीनी गधी क्रियाजो करवा लाग्यो। नीतिमा कह्यो छे के—‘जे वर कुण, धन, वय, विद्या, धर्म, शील, सुन्दरता जे सात

રાયાળમાભાસિજળ કેવલી કાલક્રમેણ સિદ્ધગદ્ ગઓ રન્તા ય કેવલિનિદેસેણ ત વય કય જળદણ્ કારિય ચ । તવ્યસસ પ્રભાવેણ સજ્જો પસતસયલુવદ્વો દુયમેવ સકુહુસામતો સપોરજનો ધમ્માણુરાગરત્તો રાયા ત ણયરી જહપુવ્વ મહિચટ્ઠીઅ ” ઇતિ ।

કેવલી કાલક્રમેણ સિદ્ધગતિ ગત., રાજા ચ કેવલિનિર્દેશેન તદ્વ્રત સ્વય કૃત જનપદે કારિત ચ । તદ્વ્રતસ્ય પ્રભાવેણ ક્ષટિતિ પ્રશાન્તસકલોપદ્રવો દ્રુતમેવ સપોરજનો ધર્માણુરાગરત્તો રાજા તા નગરી યથાપૂર્વમધિતણ્ણો ” ।

યામધિષ્ઠિતસ્યાતિપ્રતિષ્ઠિતસ્ય શ્રષ્ઠજિનદાસસ્ય સુભદ્રા નામ્નો જિનધર્મપરાયણા ડડ્ડસીદસીમસૌન્દર્યસારમયી તનયા, યા ઠિ સદોરમ્મુલવલ્લિકાનિવદ્ધમુખી સપ્રમા

યદિ મહામારીકે ઉપસર્ગકી જ્ઞાન્તિ યાચ્છતે હો તો યહી આંબિલ તપ ઔર ધ્યાન, કલ આનેવાલી આશ્વિન વદિ અષ્ટમીકો સરસ્ત નગરી નિવાસિયોં સે કરાઓ ઔર તુમ સ્વયમ્બી કરો । કેવલી ભગવાન્ રાજાસે ક્ષતના કહ કર કાલક્રમસે મોક્ષ પધાર ગણ । રાજાને કેવલી ભગવાનકી આજ્ઞાનુસાર ઉક્ત વ્રત સ્વય કિયા ઔર જનતાસે ઓ કરવાયા ।

હસ વ્રતકે પ્રભાવસે સમસ્ત ઉપદ્રવ શીઘ્ર દૂર હો ગયા ઔર રાજા કુહુમ્બીજનો, સામન્તોં તથા નગર-નિવાસિયોંકે સાથ ધર્મકા અનુરાગી હોકર પહેલેકી તરહ ચમ્પા નગરીમે નિવાસ કરને લગા ।

યહ વહી ચપા હૈ જિસમે નિવાસ કરનેવાલે પ્રતિષ્ઠિત સેઠ જિન-દાસકી સુભદ્રા નામક અનુપમ મુન્દરી ઔર જિનધર્મપરાયણ પુત્રી થી ।

જો મહામારીના ઉપસર્ગની જ્ઞાન્તિ ઇચ્છતા હો તો એ આબીલ તપ અને ધ્યાન, કાલે આવતી આસો વદ આઠમે બધા નગરનિવાસીઓ પાસે કરાવો, અને તમે પોતે પણ કદો કેવલી ભગવાન્ નજાને એ પ્રમાણે કહીને કાલક્રમે મોક્ષે પધાર્યા

રાજાએ કેવલી ભગવાનની આજ્ઞાનુસાર એ વ્રત પોતે કર્યું અને જનતા પાસે પણ કરાવ્યું

એ મતના પ્રભાવથી બધા ઉપદ્રવ શીઘ્ર દૂર થઈ ગયો, અને રાજા કુહુમ્બીજનો સામન્તો તથા નગરનિવાસીઓ સાથે ધર્મનો અનુરાગી થઈ પહેલાની પેઠે અપા નગરીમા નિવાસ કરવા લાગ્યો.

આ એ અપાનગરી છે જેમા નિવાસ કરનારા પ્રતિષ્ઠિત થેઠ જિનદાસની સુભદ્રા નામની અનુપમ મુન્દરી અને જિનધર્મપરાયણ પુત્રી હતી તે સુખપર દોરા સાથે

जैनिकानमस्कारावलिरुभयोः फालयोः सामायिकप्रतिक्रमण कुर्वाणा नियमेन भगवन्तमर्हन्त सन्ततमनुस्मरन्त्यासीत् ।

अथेदमीयरूपलावण्यशीलयौवनादिसमस्तशस्तगुणलुब्धबुद्धिरद्वैतगो धनार्जनागतोऽपि मोषधिजिनधर्मवर्जी प्रत्यह यथासमय, तथा मदोरमुखवस्त्रिकानिवद्ध-मुखः सप्रमार्जनीय सामायिकप्रतिक्रमणादिगुरुवन्दनान्ताः क्रिया कर्तुमारभत यथा तदीयतदानींननाऽऽचारमात्रपरिमोदितः—

“ कुल-धन-वय-विज्ञा, -धम्म-मील-स्सरुव,

इय हवर गुणाण जस्म सत्ताण जोओ ।

सयलगुणवरिद्धा रूपलावण्यपुण्णा,

सविहि चियरणिजा तस्स ताण्ण कन्ना ” ॥ १ ॥

“ कुल-वन-वयो-विद्या-धर्म-शील-स्वरूपम्,

इति भवति गुणाना यस्य सप्ताना योगः ।

सकृद्गुणवरिष्ठा रूपलावण्यपूर्णा,

सविधि वितरणीया तस्मै तातेन मन्या ” ॥ इतिच्छाया ।

वह मुखपर डोरासहित मुखवस्त्रिका बांधकर, और पूजणी लेकर नमस्कारपूर्वक दोनों समय-सुहर-साम सामायिक प्रतिक्रमण करती थी और अर्हन्त भगवान्का सदा स्मरण किया करती थी ।

एक समय एक पयिक (मुमाफर) उसके रूप लावण्य शील और यौवन आदि समस्त सद्गुणों पर माहित हो गया । यद्यपि वह धन कमानेके लिए आया था, ता भी आडंबर करकेधर्मकी नाक बन बैठा । वह प्रतिदिन यथाकाल, तथा डोरासहित मुखवस्त्रिका मुँह पर बांधकर पूजणीसहित सामायिक प्रतिक्रमण आदि गुरुवन्दना तककी समस्त क्रियाएँ करने लगा । नीतिमें कहा है—

“जो वर, कुल धन, वय, विद्या, धर्म, शील, सुन्दरता, इन सात

मुभवस्त्रिका पाधी, अने पूजणी लई नमस्कारपूर्वक जेहि समयसवा—साज सामायिक प्रतिक्रमण करती हुती अने अर्हन्त भगवाननु सदा स्मरण कर्था करती हुती

जेक वपते जेक मुसाईर तेना इय लावण्य शील अने यौवन आदि सद्गुणो पर मोहित थई गये जेके ते धन कमाने माटे आव्यो हुतो, तो पणु आडंबर करीने धर्मना नाक जेवे जनी जेठो ते देश यथाकाले दोरा सहित मुभवस्त्रिका मुखपर पाधीने पूजणी साथे सामायिक प्रतिक्रमण आदि गुरुवन्दना सुधीनी जधी क्रियाओ करवा लाग्यो । नीतिमा कह्यु छे के—‘जे वर कुण, धन, वय, विद्या, धर्म, शील, सुन्दरता जे सात

इति प्राक्तनीं वैवाहिकनीतिपद्धतिं विस्मृत्य स नीतिचतुरोऽपि जिनदासस्त-
दीयमद्विजैनमर्माहमराऽऽडम्बररोहीनचित्ताट्टित्तिप्रकटरूपटजिनधर्मगारिणे वस्तुतो
बौद्धाय, अन्तरङ्गोल्लसदसद्वादभ्यस्तबुद्धिवैभवाय मिथ्यावादपनीताऽऽत्ममद्विमे
यथार्थनाम्ने बुद्धदासाय सहजातसर्वभद्रा ता सुभद्रा परिणयनविधिना शत्रू प्रदाय
नैवविपरत्नसुवर्णहीरमादिभूषादासीदासाऽऽसन-यानादियातुम्, प्रमार्जन्या, सदोर
कमुखवस्त्रिकया च समलङ्कृता यथाकुठव्यवहार ससम्मान श्वशुरालय प्रेषिताम् ।

गुणों से युक्त हो, उस वरको पिता समस्त गुणोंसे युक्त रूप और
लावण्य (सौन्दर्य) से भरपूर कन्या देवे ॥१॥”

लेकिन उसके इस आडम्बरपूर्ण आचरणसे जिनदास उस पर
मोहित होगए । उन्होंने विवाहकी पुरानी चाल भुला दी । वह उसके
दिराज धर्मात्मापनसे आकृष्ट होगए । उन्हें नहीं मालूम था कि
बुद्धदास कपट कर रहा है । उन्होंने उसे जैनधर्मका अनुयायी समझ
लिया । वह वास्तवमें बौद्ध, स्याद्वादसे शून्यहृदय, बुद्धिहीन, मिथ्या
वादसे आत्म-गौरवको नष्ट करनेवाले और यथानाम तथागुणवाले
उस बुद्धदामको ही जिनदासने अपनी, स्वभावसे भद्रा सुभद्रा पुत्री
विवाह-विधिसे शीघ्र प्रदान करदी और विविध प्रकारके रत्न, सुवर्ण,
हीरे आदिके आभूषण, दास, दामी, आसन, यान आदि, तथा पूजणी,
दोरासहित मुखवस्त्रिकासे शोभायमान करके कुलकी रीतिके अनुसार
सम्मानके साथ ससुराल भेज दी ।

શુદ્ધોથી યુક્ત હોય તે વરને પિતા બધા શુદ્ધોથી યુક્ત રૂપ અને લાવણ્યથી ભરપૂર
કન્યા આપે”

પરંતુ તેના આ આડમ્બરપૂર્ણ આચરણથી જિનદાસ તેના પર મોહિત વધે
ગયો, તેથી તે લગ્નની જૂની ચાલ-રીતિ ભૂલી ગયો, ને તેના આડમ્બરી ધર્માત્મા-
પણાથી આકર્ષાઈ ગયો. તેને ખબર નહોતી કે બુદ્ધદાસ કપટ કરી રહ્યો છે. તેણે તેને
જૈનધર્મનો અનુયાયી માની લીધો. વસ્તુતઃ બૌદ્ધ, સ્યાદાદથી શૂન્યહૃદય, બુદ્ધિહીન,
મિથ્યાવાદથી આત્મગૌરવને નષ્ટ કરનાર અને યથાનામ તથા ગુણવાળાએ બુદ્ધદાસને જ
જિનદાસે પોતાની સ્વલાવણી ભદ્રા એવી સુભદ્રા નામની પુત્રીને લગ્નવિધિથી શીઘ્ર
પરણાવી દીધી, અને વિવિધ પ્રકારના રત્નો સુવર્ણ, હીરા આદિના આભૂષણો, દાસ-દાસી,
આસન, વાહન આદિ, તથા પૂજણી દોરાસહિત મુખવસ્ત્રિકાથી શોભાયમાન કરીને
કુળની રીતિને અનુસાર સમાનપૂર્વક સામરે મોકલી દીધી.

અથ શ્વશુરલયમાગતાઽપિ જન્મસિદ્ધા સામાયિકપ્રતિક્રમણાદિક્રિયા નાત્યા
ક્ષીત્, યદુક્તમ્—

“સા તત્ત્વચિ સામાઢ્ય, -પઢિક્રમણમુભયકાલણિયમેણ ।
રક્ષ જીવસ્સાભય, -સુપત્તદાણાઢ્ય ચ કુણઢમ્હ ॥” ઇતિ ।

“સા તત્ત્વાપિ સામાયિક-પ્રતિક્રમણમુભયકાલનિયમેન ।

રક્ષા જીવસ્યાભય-સુપાત્રદાનાદિક ચ કરોતિ સ્મ ।” ઇતિ-ત્રાયા ।

તથા ચોક્તમ્—

“તે વઘ્ના જિઅલોણ, જે જિણ-ધમ્મ કુણતિ પચ્ચસલ ।

ધઘ્નાણવિ તે ધઘ્ના, કુણતિ દેસતરગયા વિ ॥” ઇતિ ।

“તે ગ્ન્યા જીવલોકે, યે જિનયર્મ કુર્વન્તિ પ્રત્યક્ષમ્ ।

વન્પાનામપિ તે ધન્યાઃ, કુર્વન્તિ દેશાન્તરગતા અપિ ॥” ઇતિ-ત્રાયા ।

અથ સદાચારિણીમપિ વસ્તુન ઉભયકુલતારિણીમપિ ચ નિજકુલવિરદ્ધાચારિણી
મત્વા—“પુત્રિ ! નૈવ સ્વકુલપારમ્પર્યાગત કાર્ઢ્ય તન્માતાર્પીસ્ત્વમેવ”-મિતિ

સુમદ્રા સન્મુરલ આનેપર બી જન્મ-સિદ્ધ સામાયિક-પ્રતિક્રમણ
આદિ ક્રિયા પૂર્વવત્ કરતી થી । કહા બી હૈ—

“વહ વહાં પર બી સામાયિક પ્રતિક્રમણ ઉભય કાલ નિયમ-પૂર્વક
કરતી થી, ઓર જીવરક્ષા, અભયદાન તથા સુપાત્રદાન બી કરતી થી ॥૧॥”

ઓર બી કહા હૈ—

“લોકમે વે અન્ય હે જો જિન ધર્મકા પાલન કરતે હે તિન્તુ વે ધન્યોમે
બી ધન્ય હૈ જો વિદેશ મે જાકર બી ધર્મકા પાલન કરતે હે ॥૧॥”

સુમદ્રા કી સાસુને સમજાા કિ સુમદ્રા યદ્યપિ સદાચારિણી હૈ ઓર
વાસ્તવમે ઉભય-કુલ તારિણી બી હૈ તથાપિ અપને કુલસે પિરુદ્ધ આચ
રણ કરતી હૈ । વહ બોલી-“વેટી ! અપને ઘરમેં ઘુદ્ધ-દેવકી ઉપાસના

સુમદ્રા માસુઝે આવ્યા પછી પણ જન્મસિદ્ધ સામાયિક-પ્રતિક્રમણ આદિ ક્રિયા
પૂર્વવત્ કરતી હતી ઠહુ છે ડે—

‘તે ત્યા પણ સામાયિક-પ્રતિક્રમણ ઉભયકાલ નિયમપૂર્વક કરતી હતી, અને
જીવરક્ષા, અભયદાન તથા સુપાત્રદાન પણ કરતી હતી” એમ પણ કહુ છે ડે—

“લેઝમા તેઓ ધન્ય છે ડે જેઓ જિનધર્મનુ પાલન કરે છે, પરન્તુ તેઓ
ધન્યોમા પણ ધન્ય છે ડે જેઓ વિદેશ ગયા છતા પણ ધર્મનુ પાલન કરે છે”

સુમદ્રાની માસુઝે એમ માન્યુ કે જો કે સુમદ્રા સદાચારિણી છે અને વસ્તુત
ઉભયકુલતારિણી છે, તો પણ પોતાના કુળથી વિરુદ્ધ આચરણ કરે છે તેણે કહુ,

इति प्राक्तनीं पैत्रादिकनीतिपद्धतिं विस्मृत्य स नीतिचतुरोऽपि जिनदामस्त
दीयमदिरङ्गजैनमोहामराऽऽडम्बरोहीनचित्रचत्तिरभकटभपटजिनधर्मभारिणे वस्तुतो
बौद्धाय, अन्तरङ्गोल्लसदसद्वाद्यम्भुद्विभगाय मिथ्यावादापनीताऽऽत्ममहिम्ने
यथार्थनाम्ने बुद्धदासाय सहजातसर्वभद्रा ता सुभद्रा परिणयनत्रिणिना द्राक् प्रदाय
नैमविधरत्नसुवर्णहीरसादिभूषादामीदासाऽऽसन-यानादिगोतुम् , प्रमार्जन्या, सदोर
कमुखवस्त्रिकया च समलङ्कृता यथाकुलव्यवहार ससम्मान श्वशुरालय प्रेषितान् ।

गुणों से युक्त हो, उस घरको पिता समस्त गुणोंसे युक्त रूप और
लावण्य (सौन्दर्य) से भरपूर कन्या देवे ॥१॥ ”

लेकिन उसके इस आडम्बरपूर्ण आचरणसे जिनदास उस पर
मोहित होगए । उन्होंने विवाहकी पुरानी चाल भुला दी । वह उसके
दिएाज धर्मात्मापनसे आकृष्ट होगए । उन्हें नहीं मालूम था कि
बुद्धदास कपट कर रहा है । उन्होंने उसे जैनधर्मका अनुयायी समझ
लिया । वह वास्तवमें बौद्ध, स्याद्वादसे शून्यहृदय, बुद्धिहीन, मिथ्या
वादसे आत्म-गौरवको नष्ट करनेवाले और यथानाम तथागुणवाले
उस बुद्धदामको ही जिनदासने अपनी, स्वभावसे भद्रा सुभद्रा पुत्री
विवाह-विधिसे शीघ्र प्रदान करदी और विविध प्रकारके रत्न, सुवर्ण,
हीरे आदिके आभूषण, दास, दासी, आसन, यान आदि, तथा पूजणी,
ढागासहित सुखवस्त्रिकासे शोभायमान करके कुलकी रीतिके अनुसार
सम्मानके साथ ससुराल भेज दी ।

શુભૃાથી યુક્ત હોય તે વરને પિતા બધા શુભૃાથી યુક્ત રૂપ અને લાવણ્યથી ભરપૂર
કન્યા આપે ”

પરન્તુ તેના આ આડમ્બરપૂર્ણ આચરણથી જિનદાસ તેના પર મોહિત થઇ
ગયો, તેથી તે લગ્નની જૂની આલ-રીત ભૂલી ગયો, ને તેના આડમ્બરી ધર્માત્મા-
પણથી આકર્ષાઈ ગયો. તેને ખબર નહોતી કે બુદ્ધદામ કપટ કરી રહ્યો છે. તેણે તેને
જૈનધર્મનો અનુયાયી માની લીધો વસ્તુતઃ બૌદ્ધ, સ્યાદ્વાદથી શૂન્યહૃદય, બુદ્ધિહીન,
મિથ્યાવાદથી આત્મગૌરવને નષ્ટ કરનાર અને યથાનામ તથા શુભવાણાએ બુદ્ધદાસનેજ
જિનદાસે પોતાની સ્વલાવણી ભદ્રા એવી સુભદ્રા નામની પુત્રીને લગ્નવિધિથી શીઘ્ર
પરણાવી દીધી, અને વિવિધ પ્રકારના રત્નો, સુવર્ણ, હીરા આદિના આભૂષણો, દાસ-દાસી,
આસન, વાહન આદિ, તથા પૂજણી ઘોરાસહિત સુખવસ્ત્રિકાથી શોભાયમાન કરીને
કુળની રીતિને અનુસાર સમાનપૂર્વક સાગરે મોકલી નીધી.

तिलक तस्य मुनेर्ललाटे सलग्नम्, तदवलोक्य प्राप्तावसरतया प्रकुपिता तदीयश्वश्रुर्नि-
जमात्मज-बुद्धदासमाह्वयाऽबोचत्-‘पश्येय कुलदैवमाचर्यकुल कर्तृद्वितरती-’ ति
श्रुत्वैतत्सा निरङ्गा सुभद्रा कायोत्सर्गाय व्यानप्रमिताऽभवत्, तदनु तदीयभक्तिप्र-
सन्नया शामनदेव्या ‘समापय कायोत्सर्गं श्वस्तेऽसौ रङ्गद्वोऽपयाते-’ति प्रतियो-
ध्यमाना कायोत्सर्गव्यापाराद्वचरसीत् ।

अथ जाते प्रभाते दैवात्कृतमहुप्रयत्नेनापि द्वारपालेन नगरद्वाररुवाटमनु-
द्वाराटनीयमालोक्य सर्वे त्रिसिप्पियिरे । समारुणि र्णारुणि राज्ञाजितशत्रुणाऽपि

उत्स, उसने बड़ी चतुराईसे जीभके द्वारा वह निकाल दिया । उस समय
दोनोंके मस्तक भिड़ गये थे इसलिये सुभद्राके ललाटमे लगा हुआ
तिलक मुनिके ललाटमे भी लग गया । सासूको मन-चाहा मौका मिल
गया । उसने कुपित होकर अपने लडकेको बुलाया और कहा-‘देख
इम कुलदाने यह करतूत करके कुल कलकित किया है’ । सुभद्राने
जब यह सुना तो वह शान्तिके साथ कायोत्सर्ग करनेके लिए गान
धरकर बैठ गई । शामनदेवी सुभद्राकी भक्ति से प्रसन्न होकर प्रगट
हुई और बोली-‘बस, कायोत्सर्ग रहने दो, तुम्हारे ऊपर लगा हुआ
कलक कल दूर हो जायगा’ । शासनदेवीके द्वारा प्रतिबोधित होने पर
सुभद्राने कायोत्सर्ग पार दिया ।

प्रभात हुआ । द्वारपाल नगरके फाटक खोलने गया । मगर अचा-
नक यह क्या हो गया ? द्वारपालके लाख प्रयत्न करने पर भी फाटक
हिले तक नहीं । सब लोग आश्चर्य-चकित हो गए । राजा जितशत्रुके

आभमानु कछु पीतानी छल वडे काढी नाञ्छु, जे वणते जेठिना भस्त ५-२५२
अडकी गया छता, तेथी सुभद्राना कपाणमाने आहवो मुनिना कपाणने थोटी गथे।
भासुने भरछ सुजणनी तक भणी गथ तेखे कुद्ध थधने पुरने भोलाभ्यो अने कछु
“जे, आ कुलटांजे आवु करतूत करीने कुगने कलकित क्युं छे” सुभद्रांजे ब्यारे
वात साझणी त्यारे ते शान्तिपूर्वक कायोत्सर्ग करवाने आटे ध्यान धरीने जेसी
गथ शासनदेवी सुभद्रानी भक्तिथी प्रसन्न थधने प्रकट थध अने बोली ‘अस
कायोत्सर्ग रहेवा हे, तारी उपर लागेछु कलक कावे दूर थध अये,’ शासनदेवी दाना
प्रतिबोधित थता सुभद्रांजे कायोत्सर्ग पार्यो

प्रभात थयु द्वारपाण नगरने दरवाने उघाडवा आव्यो, पछु अथानक आ
शु थध गयु ? द्वारपाणना लाणे प्रयत्नो छता पछु दरवाने बरांजे असक्यो पछु
नहीं ! गधा खोके आश्चर्यचकित थध गया राजा छवशत्रुने काने जे वात पछोअी,

શ્વશ્રા પ્રતિબોધિતા માયાવિનો નિજપત્યુઃ સર્વમેવ કાપટયમત્રગત્ય 'દૈવગત્યા અધ
ટિત્તઘટનાયા જાતાયામપિ સ્વધર્મો ન હાપનીયઃ' ઇતિ નિશ્ચિન્વાના લોકયાત્રા ગમ
યન્ત્યાસીત્ । इदमीया श्रुत्यैरपि कलत्रिरुद्राऽऽचरणान्मनसा सुभद्रायै वृषति
स्म तथापि निष्कारण किञ्चिदप्यर्जुमक्षमा क्षमान्तिस्मै तूष्णीकामाम्ते स्म ।

અથૈન્દ્રા યશ્વનૈકો મહાન્ જિનકલ્પી મુનિર્ગોચરીં ગ્રહીતુ તદ્ગૃહમાગતસ્તમવ
લોક્ય સુભદ્રા યદા તસ્મૈ ભિક્ષા દાતુમ્પેતા તદૈરાશુદ્રશર્મરા તસ્ય મુનેશ્વરુપિ પ્રવિષ્ઠા
ચક્ષુઃશક્ત્યુપઘાતિકા સમીક્ષ્ય 'પ્રતિકારો વિષેય એવે' તિ ચ નિશ્ચિત્ય ચાતુર્યેણ
જિહ્વા તન્નેગ્રાન્તામપનીતવતી, કિન્તુ મિથો મુલસમ્બન્ધેન સુભદ્રાલાટફલકાવસ્થિત

होती है, तुम भी उन्हींकी उपासना किया करो ।" जब सासने उसे
यह प्रतिबोध दिया तो वह अपने पतिका सारा कपट-पूर्ण रहस्य समझ
गई । उसने निश्चय किया-"देव-गतिसे यह अनहोनी भवितव्यता हो
गई है तो भी अपने धर्मका त्याग नहीं करना चाहिए ।" इस प्रकार
निश्चय करके वह अपना समय व्यतीत करने लगी । अपने कुलसे विरुद्ध
आचरण देख कर सास, यद्यपि सुभद्रा पर कुढ़ती थी तथापि वह किसी
कारण बिना कुछ कर नहीं सकती थी, इसलिए वह चुप-चाप रही ।

एक समय की बात है-एक महान् जिनकल्पी मुनि गोचरी के लिए
सुभद्राके घर पधारे । वह ज्योंही भिक्षा देनेके लिए समीप आई
त्योंही उसने देखा कि-मुनिराजके नेत्रमें रजकण पड़ गया है । उससे
नेत्रको हानि पहुँच सकती थी । सोचा-उपाय अवश्य करना चाहिए ।

"પુત્રી । આપણા ધરમા બુદ્ધદેવની ઉપાસના થાય છે, માટે તુ પણ તેમનીજ ઉપાસના
કર્યા કર" જ્યારે સાસુએ તેને એ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે તે પોતાના પતિનું બધું કપટ
પૂર્ણ રહસ્ય સમજી ગઈ તેણે નિશ્ચય કર્યો કે 'દૈવગતિથી આ ન થવી જોઈતી
ભાવતવ્યતા થઈ છે, તો પણ મારે મારા ધર્મનો ત્યાગ ન કરવો જોઈએ" એ પ્રમાણે
નિશ્ચય કરીને તે પોતાનો સમય વ્યતીત કરવા લાગી પોતાના કુળથી વિરુદ્ધ આચ-
રણ જોધને તેની સાસુ જોકે સુભદ્રા ઉપર ચીઠાતી હતી, તો પણ તે કોઈ કારણ
બિના કશું કહી શકતી નહોતી, તેથી તે ચુપ રહી

એક વાર એક મહાન જિનકલ્પી મુનિ ગોચરીને માટે સુભદ્રાને ઘર પધાર્યા
તે જ્યાં ભિક્ષા આપવાને માટે મુનિની સમીપે આવી, ત્યાં તેણે જોયું કે મુનિની
આંખમા કાંઈ રજ-કણ પડ્યું છે, તેથી એમની આંખને ઇલા થવાનો સંભવ છે
તેણે વિચાર્યું કે-તેનો કાંઈ ઉપાય જરૂર કરવો જોઈએ સુભદ્રાએ ચતુરાઈથી મુનિની

અયઽઽકાશયાચા શાસનદેવ્યાઽભ્યધાયિ- યા કાચિત્સુભદ્રાતોઽન્યાસતી
વર્તતે તયાઽવશિષ્ટ દ્વારમુદ્ગાટનીય-’ મિતિ, મ્નિન્તુ સુભદ્રામન્તરેણ ન કયાચિદિતરયા
કપાટમુદ્ગાટયિતુમશ્ક્યત, તતો-’ધન્યાઽસિ પ્રતિવ્રતે ! શીલશાલિનિ ! મદ્રઙ્કરિ !
સુભદ્રે !’ ઇત્યાદિભિ ર્નિર્ભિર્ગનમળ્હલ્મમળિહિ । દેવૈશ્ચ શીલમહિમૈવમગીયત—

(માલિની)

“કુળમિ દુયમરુન્દા સીલ ! મપ્પ સુમાલ,

ચિમ્મમપ્પિયમટ્ઠિંગ સીયલ સીહમેણ ।

અલમહિયગિરાણ જ તત્થાલગ્ગાણ,

મિરણિહિઅણિણસા ણિચ્ચમગ્ગે વયપિ ॥” ઇતિ ।

“કરોપિ દુતમરુસ્માત્ શીલ ! સર્પ સુમાલામ્ ।

ત્રિપમમૃતમયાર્ણિ શીતલ મિહમેણમ્ ॥

અલમ્પ્રિકગિરા યત્તવાઽઽલ્મ્વકાના,

શિરોનિહિતનિદેશા નિત્યમગ્ગે યયમપિ ॥” ઇતિ-ઠાયા ।

પશ્ચાત્ શાસન-દેવીને આકાશવાણીમે ફિર કહા-“સુભદ્રા કે
સિવાય ઔર કોઈ સતી હો તો વહ ચૌથા દરવાજા खોલે ।” લેકિન
સુભદ્રાકે અતિરિક્ત ઁક બી સ્ત્રી દરવાજા ન खોલ સકી । તવ-“હે
સુભદ્રા ! હે શીલવતી પતિવ્રતા ! તુ ધન્ય હૈ ! ઁન્ય હૈ ! કી ધ્વનિસે
આકાશ-મઢલ ગૂજ ઁઠા । દેવતાઓને શીલકી ઢમ પ્રકાર સ્તુતિ કી—

“હે શીલ ! તુમ અનાયાસ હી સર્પકો માલા, વિપકો અમૃત,
અગ્નિકો શીતલ ઔર શેરકો હરિણ વના ઢેતે હો । અધિક કયા કહે
જો તુમ્હારા આલગન લેતે હૈ ઁનકી આજ્ઞા હમ લોગ (દેવતા) બી
શિરોધાર્ય કરતે હૈ ।”

પછી શાસનદેવીએ આકાશવાણીમા કીધી કહ્યુ “સુભદ્રા સિવાય બીજી કોઈ
સતી હોય તો તે એથે દરવાજે ઉઘાડે” પરંતુ સુભદ્રા સિવાય એક પણ સ્ત્રી દર
વાજે ન ઉઘાડી શકી ત્યારે “હે સુભદ્રા ! હે શીલવતી પતિવ્રતા ! તને ધન્ય
છે, ધન્ય છે ! એવા ધ્વનિથી આકાશમંડળ શુભ ઉંચુ દેવતાઓએ શીલની સ્તુતી
આ પ્રમાણે કરી —

‘હે શીલ ! તુ આનાયાસેજ મર્પને માળા, વિપને અમૃત, અગ્નિને શીતલ
અને સિંહને હરિણ બનાવી દે છે વધારે શુ કહીએ ? જેઓ તારૂ આલગન લે
છે, તેમના આજ્ઞા અમે લોડો (દેવતાઓ) પણ શિરોધાર્ય કરીએ છીએ

वृत्तान्तोऽसौ । ततश्च तदानीमस्मात् “यदि काचित्पतिव्रता शीलवती योषिदाम-
मुत्रेण कृपात्तितउनाऽप आहृत्य ऋपाट सिञ्चेत्तदैतद्दुघाटः स्यान्नेतरये-” त्याका
शवागुदचरत्, ता निश्चय्य तथाऽऽचरितु समागतासु सतीम्मन्यासु उद्गीषु निष्फ-
लासु सुभद्रा श्वश्रु प्रार्थयत्-‘मातरहमेतज्जलमपहर्तुमाज्ञापनीया’ इति, श्वश्रुवा च-
‘मा कलङ्कि मुहुरस्मान्मुज्ज्वल कुल-मिति प्रत्यपिध्यत ।

तदनु शीलमहिम्ना-‘शीलपालिनि ! पतिव्रते ! सुभद्रे ! भद्र ते भूया,-इषह
त्त तथा जलमभिपिच्य चोद्घाटय क्पाट’-मित्याशशवच’ श्रुत्वा सा तथाऽऽम
सूत्रसन्नद्वतितउना कृपाज्जलमादाय यदैव ऋपाटमभिपिपेच तदैव द्वारत्रयमुदघाटि।

पाम भी कानोकान खरर पहुँची । उसी समय आकाशवाणी हुई-
“यदि कोई पतिव्रता, शीलवती स्त्री कच्चे धागेसे चालनीमे पानी
निकाल कर सींचे तो फाटक खुल सकते हैं अन्यथा नहीं ।” आकाश-
वाणी सुन कर अपनेको सती समझने वाली बटुतेरी ओरते आई, मगर
सब निष्फल हुई । तब सुभद्राने अपनी साससे जल निकाल कर फाटक
सींचने की आज्ञा मागी । सास बोली-‘ हमारे पवित्र कुलको फिर
कलक न लगा ’ और रोक दिया ।

इसके बाद शीलके प्रभावसे फिर यह आकाशवाणी हुई-“ हे
शीलवती पतिव्रता सुभद्रा ! तू जल खींच और सींचकर फाटक खोल ।”
इस आकाशवाणीको सुनकर सुभद्राने कच्चे धागेमें बधी हुई चालनीसे
जल निकालकर ज्योंही फाटक पर ज़िडका त्योही नगरके तीन द्वार
खुल गए ।

ये वचने आकाशवाणी यथ “जे कोइ पतिव्रता शीलवती स्त्री काया सूत्रान्ना तात
छाशी थाणणीमा पाणी काढीने सींचे तो दरवाजे उघडी सकथे, अ यथा नहुँ”
आकाशवाणी सासणीने पोताने सती समज्जनारी अनेक स्त्रियो आनी पणु जधी निष्फण
यथ, त्यारे सुभद्राजे सासु पासे आज्ञा भागी के “भने कुवाभाथी जण काढीने दर
वाजा पर छाटवा हो” सासु बोली अनाश पवित्र कुलने इरीथी कलक न लगाउ”
अने तेहे सुभद्राने जवा न दीधी

त्यारणाद शीलना प्रभावथी इरीथी जेवी आकाशवाणी यथ के “हे शीलवती
पतिव्रता सुभद्रा ! तू जण जेथीने दरवाजाने छाट ।” आ आकाशवाणी सासणीने
सुभद्राजे काया सूत्रे गाथेवी थाणणीथी कुवाभाथी जण काढ्यु अने जया तेहे ते
जण दरवाजापर छाट्यु त्या तो सहसा नगरना त्रणे दरवाजा उघडी गया ।

અયઽઽકાશવાચા શાસનદેવ્યાઽભ્યધાયિ— યા કાચિત્સુભદ્રાતોઽન્યાસતી
વર્તતે તયાઽવશિષ્ટ દ્વારમુદ્વાટનીય—' મિતિ, મિન્તુ સુભદ્રામન્તરેણ ન કયાચિદિતરયા
વપાટમુદ્વાટયિતુમશક્યત, તતો—'ધન્યાઽસિ પ્રતિવ્રતે ! શીલશાલિનિ ! મદ્રઙ્કરિ !
સુભદ્રે !' इत्यादिभिर्-ર્ગनिर्भिर्गगनमण्डलमण्डि । देवैश्च शीलमहिमैवमगीयत—

(માલિની)

“કુળમિ દુયમરુદ્ધા સીલ ! મપ્પ સુમાલ,

વિમમમ્પિયમહર્ગિં સીયલ સીદમેણ ।

અલમહિયગિરાણ જ તવાલગ્ગાણ,

મિરણિદિઅણિણસા ણિચ્ચમગ્ગે વયપિ ॥” ઇતિ ।

“કરોપિ દ્રુતમરુદ્ધાત્ શીલ ! સર્પ સુમાલામ્ ।

વિપમમૃતમયાગિં શીતલ મિદમેણમ્ ॥

અઢમ્પિરગિરા યત્તવાઽઽલમ્પકાના,

શિરોનિદિત્તનિદેશા નિત્યમગ્ગે વયમપિ ॥” ઇતિન્ઝાયા ।

પશ્ચાત્ જામન-દેવીને આકાશવાણીમે ફિર કહા—“સુભદ્રા કે
સિવાય ઔર કોઈ સતી હો તો વહ ચૌથા દરવાજા ગ્વોલે ।” લેકિન
સુભદ્રાકે અતિરિક્ત ઁક બી સ્ત્રી દરવાજા ન ગ્વોલ સરી । તવ—“હે
સુભદ્રા ! હે શીલવની પતિવ્રતા ! તું ધન્ય હૈ ! ધન્ય હૈ ! કી ધ્વનિસે
આકાશ-મંડલ ગ્જ ડઠા । દેવતાઓને શીલકી ડન પ્રચાર સ્તુતિ કી—

“હે શીલ ! તુમ અનાયાસ હી સર્પકો મારા, વિપકો અમૃત,
અગ્નિકો શીતલ ઔર ઝેરકો હરિણ વના દેતે હો । અધિક કયા કહે
જો તુમ્હારા આલગ્ન લેતે હૈ ડનકી આજ્ઞા હમ લોગ (દેવતા) બી
શિરોધાર્ય કરતે હૈ ।”

પછી શાસનદેવીએ આકાશવાણીમા કીચી ંણુ “સુભદ્રા મિવાય બીણ કોઈ
સતી હોય તો તે ચોથો દરવાજો ઉઘાડે” પરંતુ સુભદ્રા મિવાય એક પણ બી દર
વાજો ન ઉઘાડી ચકી ત્યારે “હે સુભદ્રા ! હે શીલવતી પતિવ્રતા ! તને ધન્ય
છે, ધન્ય છે ! એવા ધ્વનિથી આકાશમંડળ ગુણ ઉચ્ચ દેવતાઓએ શીલની સ્તુતી
આ પ્રમાણે કરી —

‘હે શીલ ! તુ આનાયાનેજ સર્પને માળા, વિધને અમૃત, અગ્નિને શીતલ
અને મિહને હરિણ બનાવી દે છે વધારે શુ કહીએ ? જેઓ તારૂ આલગ્ન લે
છે તેમના આજ્ઞા અમે લોડો (દેવતાઓ) પણ શિરોધાર્ય કરીએ છીએ

વૃત્તાન્તોડસો । તતથ તદાનીમકસ્માત્ “યદિ કાચિત્પતિવ્રતા શીલવતી યોપિદામ સુત્રેણ કૃપાત્તિતઽનાડપ આહૃત્ય ક્ષપાટ સિઙ્ચેત્તદૈતદુદ્ધાટઃસ્યાન્નેતરથે-”ત્યાગ શ્વાગુદચરત્, તા નિશમ્ય તથાડચરિત્ સમાગતાસુ સતીમ્મન્યાસુ ગ્રહીણ નિષ્ફ લાસુ સુમદ્રા શ્વશ્ર્ પાર્થયત-‘માતરહમેતજ્જલમપહર્તુમાજ્ઞાપનીયા’ ઇતિ, શ્વશ્ર્વા ચ- ‘મા ફલઙ્કિ મુહુરસ્માન્મુજ્જ્વલ કુલ-મિતિ પ્રત્યગિધ્યત ।

તદન્તુ શીલમહિમ્ના-‘શીલપાલિનિ ! પ્રતિવ્રતે ! સુમદ્રે ! મદ્ર તે ભૂયા,-દપદર ત્વ તથા જલમભિપિચ્ય ચોદ્ધાટ્ય ક્ષપાટ’-મિત્યાગશ્વચ્ ‘શ્રુત્યા સા તથાડમ મૂત્રસન્નદ્વતિતઽના રૂપાજ્જલમાદાય યદૈવ ક્ષપાટમભિપિપેચ તદૈવ દ્વારત્રયમુદધાટિ ।

પાસ ખી કાનોકાન ધ્વર પહુંચી । ડસી સમય આકાશવાણી હુઈ- “યદિ કોઈ પતિવ્રતા, શીલવતી સ્ત્રી કચે ધાગેસે ચાલનીમે પાની નિકાલ કર સીચે તો ફાટક યુલ સકતે હે અન્યથા નહીં ।” આકાશ વાણી સુન કર અપનેકો સતી સમજાને વાલી વટુતેરી ઓરતે આઈ, મગર સવ નિષ્ફલ હુઈ । તથ સુમદ્રાને અપની સાસસે જલ નિકાલ કર ફાટક સીચને કી આજ્ઞા માગી । સાસ ચોલી-‘ હમારે પવિત્ર કુલકો ફિર કલક ન લગા ’ ઓર રોક દિયા ।

હસકે યાદ શીલકે પ્રભાવસે ફિર યહ આકાશવાણી હુઈ- “હે શીલવતી પતિવ્રતા સુમદ્રા ! તૂ જલ સીંચ ઓર સીંચકર ફાટક યુલ ।” હસ આકાશવાણીકો સુનકર સુમદ્રાને કચે ધાગેમેં વધી હુઈ ચાલનીસે જલ નિકાલકર ડ્યોંહી ફાટક પર ઝિડકા ત્યોહી નગરકે ત્રીન ઢાર યુલ ગય ।

એ વખતે આકાશવાણી થઈ “જો કોઈ પતિવ્રતા શીલવતી સ્ત્રી કાયા સૂત્રના તાત લાગી યાગણીમા પાણી કાઢીને સીંચે તો દરવાજા ઉઘડી શકશે, અન્યથા નહીં” આકાશવાણી સામણીને પોતાને સતી મમજનારી અનેક સ્ત્રિઓ આવી પણ બધી નિષ્ફળ થઈ, ત્યારે સુભદ્રાએ સાસુ પાસે આજ્ઞા માગી કે “મને કુવામાથી જળ કાઢીને દર વાજા પર છાટવા દો” સાસુ બોલી અનાસ પવિત્ર કુળને ફરીથી કલક ન લગાડ” અને તેણે સુભદ્રાને જવા ન દીધી

ત્યારબાદ શીલના પ્રભાવથી ફરીથી એવી આકાશવાણી થઈ કે “હું શીલવતી પતિવ્રતા સુભદ્રા ! તું જળ જેથીને દરવાજાને છાટ ।” આ આકાશવાણી સામણીને સુભદ્રાએ કાયા સૂતરે બાંધેલી યાગણીથી કુવામાથી જળ કાઢ્યું અને જ્યાં તેણે તે જળ દરવાજા પર છાટ્યું ત્યાં તો સહસા નગરના ત્રણે દરવાજા ઉઘડી ગયા !

अयऽऽकाशराचा शासनदेव्याऽभ्यधायि- या काचित्सुभद्रातोऽन्यासती
वर्त्तते तयाऽवशिष्टं द्वारमुद्घाटनीय-’ मिति, किन्तु सुभद्रामन्तरेण न कयाचिदितरया
कपाटमुद्घाटयितुमशक्यत, ततो-‘धन्याऽसि प्रतिव्रते ! शीलशालिनि ! भद्रङ्करि !
सुभद्रे !’ इत्यादिभि र्निभिर्गगनमण्डलमण्डि । देवैश्च शीलमहिमैवमगीयत—

(मालिनी)

“कुणमि द्रुयमरुन्हा मील ! मय्य सुमाल,

विमममियमहरिगि सीयल सीहमेण ।

अलमहियगिराण ज तवालउगाण,

मिरणिहिअणिणमा णिच्चमग्गे वयपि ॥” इति ।

“करोपि द्रुतमरुस्मात् शील ! सर्प सुमालाम् ।

विपममृतमयाग्निं शीतल सिन्धुमेणम् ॥

अलमप्रिगिरा यत्तवाऽऽलम्बकाना,

शिरोनिहितनिदेशा नित्यमग्ने त्रयमपि ॥” इतिच्छाया ।

पश्चात् शासन-देवीने आकाशवाणीमे फिर कहा-“सुभद्रा के सिवाय और कोई सती हो तो वह चौथा दरवाजा खोले ।” लेकिन सुभद्राके अतिरिक्त एक भी स्त्री दरवाजा न खोल सती । तब-“हे सुभद्रा ! हे शीलवती पतिव्रता ! तू धन्य है ! धन्य है ! की ध्वनिसे आकाश-मण्डल गूँज उठा । देवताओंने शीलकी इम प्रकार स्तुति की—

“हे शील ! तूम अनायास ही सर्पको माला, विपको अमृत, अग्निको शीतल और शेरको हरिण बना देते हो । अधिक क्या कहे जो तुम्हारा आलम्बन लेते हैं उनकी आज्ञा हम लोग (देवता) भी शिरोधार्य करते हैं ।”

पछी शासनदेवीजे आकाशवाणीभा करीथी कथु “सुभद्रा सिवाय भीलु केई सती होय तो ते चौथा दरवाजे उघाडे” परतु सुभद्रा सिवाय जेक पणु श्री दरवाजे न उघाडी शक्ती त्यादे “हे सुभद्रा ! हे शीलवती पतिव्रता ! तने धन्य छे, धन्य छे ! जेवा ध्वनिथी आकाशमण्डल शुलु उठथु देवताज्येजे शीलनी स्तुती आ प्रभाजु करी —

“हे शील ! तू आनायासेज सर्पने माला, विपने अमृत, अग्निने शीतल अने जिहने हरिण बनावी दे छे वधारे शु कहीजे ? जेज्यो ताउ आलम्बन ले छे तेमना आज्ञा जमे दोजे (देवताज्ये) पणु शिरोधार्य करीजे छीजे

यस्या च त्रेणिकसुतोऽशोकचन्द्रनामा कृणिकाऽपराभिधानः पितुः शोकाद्राज-
गृहमपहाय निजराजधानीमकार्षीत् । सुदर्शनः त्रेणी च स्त्रीयशीलप्रभावेन शूल
सिंहासन व्यधत् ।

चतुर्दशपूर्वधरः शय्यम्भवः स्वामी च यामध्यास्य श्रुतज्ञानउत्पेन 'मनक'-
नाम्नो निजपुत्रस्याऽऽयुः पद्मासमात्रावशेष परिज्ञाय-‘कथमय पद्मासपरितःशृष्टेना
ऽऽयुपादुष्पार प्रवचन-सागर कात्स्न्येन पारये’-दिति कारुण्यरसाऽऽप्लुतमत्तदभ्य
यनसौकर्याय पञ्चमाऽम्बस्थाना भव्यजीवाना परमोपकाराय च पूर्वभ्यो निस्तार्य
दशाभ्ययनीस्वरूप दशवैकालिक नाम सूत्र व्यरीरचत् ।

यह वही चपा नगरी है, जिसमें निवास करनेवाले महाराज त्रेणिक
के सुपुत्र अशोकचन्द्र-अपर नाम कृणिक-ने पितृशोकके कारण राज-
गृह को त्यागकर इसे राजधानी बनाया था। और सेठ सुदर्शनने अपने
शीलके प्रभाव से शूली को सिंहासन बना दिया था। चौदह पूर्वधारी
शय्यभव स्वामीने श्रुतज्ञानके बलसे, मनक नामक पुत्रकी छः महीने
की आयु शेष समझ कर और इन्हीं छ महीनोमे अपार आगम-सागर
को पार करनेके लिए, सरलतापूर्वक अध्ययन करनेके निमित्त, और
पाचवे आरे के भव्य जीवोंके भी हितार्थ पूर्वोसे छँट-छँट कर दश
अध्ययनोंका दशवैकालिक सूत्र बनाया था।

આ એજ ચપા નગરી છે, જેમાં નિવાસ કરનારા મહારાજ ત્રેણિકના
સુપુત્ર અશોકચંદ્ર અથવા કૃષ્ણિકે પિતૃશોકને કારણે રાજગૃહ નગરને ત્યાગ
કરીને તેને રાજધાની બનાવી હતી, અને સેઠ સુદર્શનને પોતાના શીલના પ્રભાવથી
શૂળીને સિંહાસન બનાવી દીધું હતું. ચૌદ-પૂર્વ ધારી શય્યભવ સ્વામીએ શ્રુતજ્ઞાનના
બળથી મનક નામના પુત્રનું છ માસનું આયુષ્ય બાકી રહ્યું સમજીને "આ બાલક છ
માસમાં અપાર આગમ-સાગરને કેવી રીતે પાર કરી શકશે" આવી કંઠણાથી તેને
સરલતાપૂર્વક અધ્યયન કરવાને અર્થે, અને પાંચમા આરાના ભવ્ય જીવોના પશુ
હિતાર્થે, #પૂર્વોમાંથી તારણ કરીને દશ અધ્યયનોનું દશવૈકાલિક સૂત્ર બનાવ્યું હતું.

१ आत्मप्रवादनाम्न पूर्वत पद्जिवनिर्मा ययनम् । कर्मप्रवादत पिण्डैपणा-
ध्ययनम् । सत्यप्रवादतो वाक्यशुद्धिनामकम ययनम् । प्रत्याख्यानपूर्वम्य तृतीयाद्व-
स्तुतोऽरशिष्टान्यभ्ययनानि निम्नानि ।

१ 'आत्मवाद' नामक पूर्वसे 'पद्जिवनिर्मा' 'अध्ययन' 'कर्मप्रवाद' पूर्वसे

२ 'आत्माप्रवाद' नामના પૂર્વમાંથી પદ્ધત્વનિકા અધ્યયન, 'કર્મપ્રવા' પૂર્વમાંથી

यस्या च वीरो भगवान् “मुखोपरि सद्गोरकमुखवस्त्रिकावन्त्रनपुरस्सर सविधि सामायिकाऽऽचरणेनाऽनन्ताना कर्मणा निर्जरा भवती”-त्युपदिदेश राज्ञे कृणिकाय

यस्या च मेघदत्तनामा श्रेष्ठी साधुवेषनिन्दया मृत्वा मातङ्गपुत्रता प्राप्य क्षयादिरोगपोडशकाऽऽक्रान्तो मुनिमालोक्य लब्धजातिस्मृतिदीक्षा गृहीत्वा मोक्षमर्ति गत' ।

या चायित्तिष्ठन् राजा कृणिकः कदाचन प्रभातवातसिपेविषया यानाधि-
रुद्धो वहिभ्राम्यन् कचन बहुभिर्वधकै' सचतुश्चरणबन्ध भूमौ विनिपात्य निर्द-
यतया खड्गमादाय मन्त्रणमाक्रोशन्तमनाथ सातरेक्षणमजमेक वयमान निरीक्ष्य

जिस नगरीमें भगवान् महावीरने-‘डोरा सहित मुखवस्त्रिका बांध कर विधि-पूर्वक सामायिक करने से अनन्त कर्मोंकी निर्जरा होती है’ ऐसा उपदेश महाराज कृणिक को दिया था। और मेघदत्त सेठ साधु-
वेषकी निन्दा करनेसे चाडालका पुत्र हुआ था और क्षय आदि सोलह रोगोंसे एकही साथ आक्रान्त हो गया था। पश्चात् मुनिको देखकर, जातिस्मरण ज्ञान प्राप्त कर और दीक्षा ग्रहण करके मोक्ष गया था।

उसी क्षणमें रहनेवाले महाराज कृणिक एकवार प्रातः कालीन वायु का सेवन करनेको सवारी पर सवार हो बाहर निकले थे। एक जगह बहुतसे कसाई एक घकरेके चारा पैर बांध जमीन पर गीरा कर बड़ी

ने नगरीभा भगवान् महावीरने ‘दोरासहित मुखवस्त्रिका बांधने विधिपूर्वक सामायिक ढरवाथी अनन्त कर्मोंकी निर्जरा थाय छे’ ऐसा उपदेश महाराज कृणिकने आभ्यो हुनो, अने मेघदत्त सेठ साधुवेषकी निन्दा ढरवाथी आडालने। पुत्र थये। हुते, अने क्षय आदि सोलह रोगकी साथे आक्रान्त थये। हुते, पछी मुनिने जेवने जाति-भरखु ज्ञान प्राप्त करी तथा दीक्षा ग्रहण करी मोक्षे गये। हुते।

ऐ थ पाभा रहेता महाराज कृणिक ऐकवार प्रातः कालना वायुनु सेवन करवाने घोडा पर सवार थय भडा नीडल्य रता ऐक स्थणे डेटलाउ कसाईऐ। ऐउ नकराने आदे पगे आधी जमीन पर पट्टी भडु निर्दयताथी तेने भारी रह्या हुना जियादे

‘पिंडेपणा’ अ ययन ‘सत्यप्रवाद’ पूर्वसे ‘दाक्यशुद्धि’ नामक अ ययन निकाला और ‘प्रत्याख्यान’ पूर्वकी तीमरी वस्तुसे बाकीसे सब अध्ययन निकाले गये

‘पिंडेपणा’ अध्ययन ‘सत्यप्रवाद’ पूर्वभाथी ‘दाक्यशुद्धि’ नामनु अध्ययन का'वाभा आ-यु, अने ‘प्रत्याख्यान’ पूर्वकी तीम वस्तुभाथी आधीना भडा अध्ययनो का'वाभा आ-या

મહાશુ વિપુન્ધચેતાસ્તાનુચિત દણ્ડયિત્યા ધરુણાધરુણાન્યો રાજ્યે રાજગૃહે ૧૫૮
વત્સર્વત્રામારીમુદ્ધોપ્ય દીનજીવાનરક્ષત્ ।

અયમેવ ચમ્પાયા ઈર્ણકો નામ, ઇતોઽધિકજિજ્ઞામુભિરીપપાતિકે રુણેદ
ત્યાવલોકનીયમ્ ।

‘પુણભદ્રે’ ઇતિ, પૂર્ણભદ્રો = દક્ષિણયક્ષનિકાયાધિપતિસ્તત્સ્વામિત્યાત્તન્ના
મકમ્, ચૈત્યમ્ = પરિતો નાનાકુસુમલતાપ્રતાનદરિતભરિતોદ્યાનપિલસિત સ્થાનમ્ ।
‘વર્ણઓ’ ઇતિ ઈર્ણકઃ = એતદ્વર્ણન વિસ્તરભયાદિદાનુપન્યસ્તમપ્યોપપાતિઃ સૂત્રતો-
ઽવગન્તવ્યમ્ । તત્રેતિ શેષ* ॥ ૧ ॥

નિર્દયતા કે સાથ ઉસે માર રહે થે । વેચારા વરુણા રુણ આત્કોશ કર
રહા યા ઓર કાયર દષ્ટિસે દેખ રહા યા । મહારાજ તો ગદ્દ દશ્ય દેખ
કર અત્યન્ત ક્ષુબ્ધ હુએ ઓર ઉન્હોને કસાડયોંકો ઉચિત દન્ડ દિયા ।
ઉન્હોને રાજગૃહમે ઓર સમસ્ત રાજ્યમે ઘોષણા કરાકર દીન-હીન
પ્રાણિયોંકી રક્ષા કી યી ।

યહી ચપાકા વર્ણન હૈ । વિશેષ જિજ્ઞાસુઓંકો ઔપપાતિક સૂત્રમે
અચ્છી તરહ દેખ લેના ચાહિએ ।

હસ ચપા નગરી મે પૂર્ણભદ્ર નામક ચૈત્ય યા । પૂર્ણભદ્ર દક્ષિણ યક્ષ
નિકાય કા સ્વામી હૈ । વહી હસ ચૈત્યકા સ્વામી યા, હસલિએ હસ
ચૈત્ય કા નામ મી પૂર્ણભદ્ર પડ ગયા યા । ચારોં ઓર વિવિધ પ્રકારકે
ફૂલો ઓર વેલોંસે હરે ભરે ઉદ્યાનસે શોભિત સ્થાનકો ચૈત્યકહતે હે ।
હસ ચૈત્યકા વર્ણન વિસ્તાર-ભયસે યહાં નહીં કરતે અતઃ ઔપપાતિક
સૂત્રસે સમજ લેના ચાહિએ ॥ ૧ ॥

ખકરો કડણાજનક થીસો નાખતો હતો અને લયલીત દષ્ટિથી ભેદ રહ્યો હતો । મહા
રાજ તો એ દશ્ય ભેદને અત્યંત ક્ષુબ્ધ થઈ ગયા અને તેમણે ડમાઈઓને વાજપી
શિક્ષા કરી તેમણે નજગૃહમાં અને આખા રાજ્યમાં ઘોષણા કરાવીને દીન-હીન પ્રાણી
ઓનું રક્ષણ કર્યું હતું ।

આ અપાનુ વર્ણન છે વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ ઔપપાતિક સૂત્રમાં સમ્યક્ પ્રકારે
ભેદ લેવું ।

એ અપા નગરીમાં પૂર્ણભદ્ર નામનું ચૈત્ય હતું પૂર્ણભદ્ર દક્ષિણ યક્ષનિકાયનો
સ્વામી છે તે આ ચૈત્યનો સ્વામી હતો, તેથી તે ચૈત્યનું નામ પણ પૂર્ણભદ્ર પડી ગયું—
હતું ચારે બાજુએ વિવિધ પ્રકારના ફૂલો અને વેલીઓવાળા લીલા છત્ર ઉદ્યાનથી
શોભિત સ્થાનને ચૈત્ય કહે છે તેથી તે પણ ઔપપાતિક સૂત્રમાંથી સમજ લેવું ॥ ૧ ॥

(મૂલ્મ)—તેણ કાલેણ તેણ સમણેણ અજ્ઞસુહમ્મે સમોસરિણ્ણે જાવ જંવૂ પજ્જુવાસમાણે એવ વયાસી—જહ્ણ મંતે ! સમણેણં મહાવીરેણ જાવ સપત્તેણ છટ્ઠસ્સ અગસ્સ નાયાધમ્મકહાણ અયમદ્દે પળ્લણ્ણત્તે ! સત્તમસ્સ ણ મંતે ! અંગસ્સ ઉવાસગદસાણં સમણેણ જાવ સપત્તેણં કે અદ્દે પળ્લણ્ણત્તે ? ! એવં સ્વલ્લુ જંવૂ ! સમણેણ જાવ સપત્તેણ સત્તમસ્સ અગસ્સ ઉવાસગદસાણ દસ અજ્ઞયણા પળ્લણ્ણત્તા તજહા—

“આણદે ૧ કામદેવે ૨ ચ, ગાહાવહ્—ચુલણીપિયા ૩ । સુરા-
દેવે ૪ ચુહ્લસયણ ૫, ગાહાવહ્—કુડકોલિણ ૬ । સદ્દાલપુત્તે ૭ મ-
હાસયણ ૮ નદિણીપિતા ૯ સાલિહીપિયા ૧૦ ।

જહ્ણ ણ મંતે ! સમણેણં જાવ સપત્તેણં સત્તમસ્સ અગસ્સ ઉવા-
સગદસાણં દસ અજ્ઞયણા પળ્લણ્ણત્તા ! પઢમસ્સ ણં મંતે ! સ મણેણ
જાવ સપત્તેણં કે અદ્દે પળ્લણ્ણત્તે ॥ સૂ ૨ ॥

ડાયા—તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે આર્યમુર્ગમ્ સમગ્રહતઃ યાવત્ જન્મૂ-
પર્યુપાસીન'એવમવાદીત્—યદિ સ્વલ્લુ મદન્ત' શ્રમણેન મહાવીરેણ યાવત્સમાપ્તેન
પઠમ્ય અજ્ઞસ્ય—જ્ઞાતાધર્મકથાનામગમ્ય પ્રજ્ઞતઃ । સત્તમસ્ય સ્વલ્લુ મદન્ત' અજ્ઞસ્ય

‘ તેણ કાલેણ ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર ॥ ૨ ॥

(મૂલકા અર્થ)

તેમ કાલે અને તેમ સમયે આર્ય સુધર્મસ્વામી (ચપામે) પધારે ।
જન્મસ્વામીને તેમની પર્યુપાસના કરકે કહા “મહાવન્ ! (યાવત્) મુક્તિકો,
પ્રાપ્ત શ્રમણ મહાવાન્ મહાવીરને ઉઠે જ્ઞાતાધર્મકથાગકા ઘટ અર્થ ફર-

‘ તેણ કાલેણ ૦ ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર ॥ ૨ ॥

મૂળનો અર્થ

એ કાલે અને એ સમયે આર્ય સુધર્મસ્વામી (ચપાનગરીમા) પધાર્યા જ્યા
સ્વામીએ તેમની પર્યુપાસના કરીને કહ્યું “ભગવન્ ! (યાવત્) મુક્તિને પ્રાપ્ત
થએલા શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરે છતાં જ્ઞાતાધર્મકથાગનો એ અર્થ દર્શાવ્યો છે, પરંતુ

मङ्गु विशुद्धचेतास्तानुचित दण्डयित्वा करुणाकरुणाभ्यो राज्ये राजगृहे । पतु
वत्सर्वत्रामारीमुदघोष्य दीनजीवानरक्षत् ।

अयमेव चम्पाया वर्णको नाम्, इतोऽधिकजिज्ञासुभिरोपपातिके कणेष्ट
त्यावलोकनीयम् ।

‘पुष्पभद्र’ इति, पूर्णभद्रो = दक्षिणयक्षनिकायाधिपतिस्तत्सामित्यात्तन्ना
मकम्, चैत्यम् = परितो नानाकुसुमलतामृतानद्वरितभरितोद्यानविलसित स्थानम् ।
‘वर्णभो’ इति वर्णकः = एतद्वर्णन विस्तरभयादिहानुपन्यस्तमप्यौपपातिकसूत्रतो-
ऽवगन्तव्यम् । तत्रेति शेषः ॥ १ ॥

निर्दयना के साथ उसे मार रहे थे । बेचारा बकरा करुण आक्रोश कर
रहा था और कायर दृष्टिसे देख रहा था । महाराज तो यह दृश्य देख
कर अत्यन्त क्षुब्ध हुए और उन्होंने कसाइयोंको उचित दण्ड दिया ।
उन्होंने राजगृहमें और समस्त राज्यमें घोषणा कराकर दीन-हीन
प्राणियोंकी रक्षा की थी ।

यही चपाका वर्णन है । विशेष जिज्ञासुओंको औपपातिक सूत्रमें
अन्गी तरह देख लेना चाहिए ।

इस चपा नगरी में पूर्णभद्र नामक चैत्य था । पूर्णभद्र दक्षिण यक्ष-
निकाय का स्वामी है । वही इस चैत्यका स्वामी था, इसलिए इस
चैत्य का नाम भी पूर्णभद्र पड़ गया था । चारों ओर विविध प्रकारके
फूलों और बेलोंसे ढरे भरे उद्यानसे शोभित स्थानको चैत्यकहते हैं ।
इस चैत्यका वर्णन विस्तार-भयसे यहाँ नहीं करते अतः औपपातिक
सूत्रसे समझ लेना चाहिए ॥ १ ॥

अकशे कङ्कालान्तरं यीसो नाभतो इतो अने भयभीत दृष्टिशी नेत्र रह्यो इतो भङ्गा
राज तो अने दृश्य नेत्रने अत्यन्त मुग्ध बर्ध गया अने तेमछे कसाइयोंने वाजणी
शिक्षा उरी तेमछे नगरगृहमा अने आभा र न्यभा घोषणा करापीने दीन-हीन प्राणी
ओंनु रमण कर्तुं इतु

आ गपानु वर्णन छे विशेष जिज्ञासुओंके औपपातिक सूत्रमा सम्यक् प्रगटे
नेत्र लेवु

अे य पा नगरीमा पूर्णभद्र नामनु चैत्य इतु पूर्णभद्र दक्षिण यक्षनिकायने
स्वामी छे ते आ चैत्यने स्वामी इतो, तेथी ते चैत्यनु नाम पणु पूर्णभद्र पडी गयु-
इतु आरे गपानुके विविध प्रकारना फूलो अने बेलीओवाला वीदा छम उद्यानथी
शोभित स्थानने चैत्य कहे छे तेथी ते पणु औपपातिक सूत्रमाथी समल लेवु ॥ १ ॥

(मूलम्)—तेण कालेण तेण समएण अज्जसुहम्मे समोसरिए जाव जवू पज्जुवासमाणे एव वयासी-जइण भंते । समणेणं भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण छट्ठस्स अंगस्स नायाधम्मकहाण अयमट्ठे पण्णत्ते । सत्तमस्स णं भंते । अंगस्स उवासगदसाणं समणेण जाव सपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ? । एवं खलु जवू । समणेण जाव सपत्तेण सत्तमस्स अगस्स उवासगदसाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता तजहा—

“आणदे १ कामदेवे २ य, गाहावड-चुलणीपिया ३ । सुरादेवे ४ चुल्लसयए ५, गाहावड-कुडकोलिए ६ । सद्दालपुत्ते ७ महासयए ८ नदिणीपिता ९ सालिहीपिया १० ।

जइ णं भते । समणेणं जाव सपत्तेणं सत्तमस्स अगस्स उवासगदसाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता । पढमस्स ण भते । समणेण जाव सपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ॥ सू २ ॥

जया-तस्मिन् काले तस्मिन् समये आर्यमुग्धां समवसृतं यावत् जम्बू-पर्युपासीन, एवमवादीत्—यदि खलु भदन्त ! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्समाप्तेन पट्ठस्य अङ्गस्य-ज्ञातार्थमकथानामगमर्थं प्रज्ञप्तः । सप्तमस्य खलु भदन्त ! अङ्गस्य

‘ तेणं कालेण ’ इत्यादि सूत्र ॥ २ ॥

(मूलका अर्थ)

उस काल और उस समयमें आर्य सुवर्मास्वामी (चपामे) पधारे । जम्बूस्वामीने उनकी पर्युपासना करके कहा “भगवन् ! (यावत्) मुक्तिको प्राप्त श्रमण भगवान् महावीरने उठे ज्ञातार्थमकथागका यह अर्थ फर-

‘ तेण कालेण० ’ इत्यादि सूत्र ॥ २ ॥

भूषणेन अर्थ

जो काले अने जो समयमें आर्य सुवर्मास्वामी (चपामे) पधारे ७५० स्वामीने तेमनी पर्युपासना करीने कहु “भगवन् ! (यावत्) मुक्तिको प्राप्त भयेला श्रमण भगवान् महावीरने उठे ज्ञातार्थमकथागने जो अर्थ दर्शाव्यो छे, परंतु

ઉપાસકદશાના શ્રમણેન યાવત્ સપ્રાપ્તેન કઃ અર્થઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? । એવં સ્વલ્લ જન્મ્! શ્રમણેન યાવત્ સપ્રાપ્તેન સપ્તમસ્ય અદ્રસ્ય ઉપાસકદશાના દશ અધ્યયનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તથા—

“આનન્દઃ (૧) કામદેવશ્ચ (૨), ગાથાપતિ—ચુલનીપિતા (૩) સુરાદેવઃ (૪) ક્ષુદ્રશતકઃ (૫) ગાથાપતિ કુણ્ડકૌલિકઃ (૬) સદ્દાલપુત્રઃ (૭) મહાશતકઃ (૮) નન્દિનીપિતા (૯) શાલેયિકાપિતા (૧૦) ॥ ”

યદિ સ્વલ્લ ભદન્ત ! શ્રમણેન યાવત્ સપ્રાપ્તેન સપ્તમસ્ય અદ્રસ્ય ઉપાસકદશાના દશ અધ્યયનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । પ્રથમસ્ય સ્વલ્લ ભદન્ત ! શ્રમણેન યાવત્ સપ્રાપ્તેન કઃ અર્થઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ॥ ૨ ॥

માયા હૈ । કિન્તુ હે ભગવાન્ ! ડન (યાવત્) મુક્તિકો પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને સાતવેં ઉપાસક દશાંગકા કયા અર્થ નિરૂપણ કયા હૈ ? ” આર્ય સુધર્માસ્વામી બોલે—હે જન્મ્ ? મુક્તિકો પ્રાપ્ત ડન શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને સાતવેં અગ ઉપાસકદશાકે દશ અધ્યયન પ્રતિપાદન કિયે હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં—(૧) આનન્દ, (૨) કામદેવ, (૩) ગાથાપતિ ચુલનીપિતા, (૪) સુરાદેવ, (૫) ક્ષુદ્રશતક, (૬) ગાથાપતિ કુણ્ડકૌલિક, (૭) સદ્દાલપુત્ર, (૮) મહાશતક, (૯) નન્દિનીપિતા, (૧૦) શાલેયિકાપિતા ।

જન્મ્સ્વામીને કહા—ભગવન્ ! યદિ મુક્તિકો પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને સાતવેં અગ ઉપાસકદશાકે દશ અધ્યયન નિરૂપણ કિયે હૈ તો હે ભગવન્ ! ડન શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને પ્રથમ અધ્યયનકા કયા અર્થ નિરૂપણ કયા હૈ ? ॥ ૨ ॥

હે ભગવન્ ! એ (યાવત) મુક્તિને પ્રાપ્ત થએલા શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરે સાતમા ઉપાસકદશાંગનો શેા અર્થ નિરૂપણ કર્યો છે ? ” આર્યસુધર્માસ્વામી બોલ્યા—હે જન્મ્ ! (યાવત) મુક્તિને પામેલા એ શ્રમણ ભગવન્ મહાવીરે સાતમા અગ ઉપાસક દશાના દશ અધ્યયનો પ્રતિપાદન કર્યો છે, તે આ પ્રમાણે—(૧) આનન્દ, (૨) કામદેવ, (૩) ગાથાપતિ—ચુલનીપિતા, (૪) સુરાદેવ, (૫) ક્ષુદ્રશતક, (૬) ગાથાપતિ કુણ્ડકૌલિક, (૭) સદ્દાલપુત્ર, (૮) મહાશતક, (૯) નન્દિનીપિતા, (૧૦) શાલેયિકાપિતા

જન્મ્ સ્વામીએ કહ્યું કે ભગવન્ ! એ મુક્તિને પામેલા મહાવીરે સાતમા અગ ઉપાસકદશાના દસ અધ્યયન નિરૂપણ કર્યો છે, તો હે ભગવન્ એ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરે પ્રથમ અધ્યયનનો કેવો અર્થ નિરૂપ્યો છે ? (૨)

(टीका) — 'तेण कालेण तेण समएण इति व्याख्यातपूर्वम् । 'अज्ज' इति-
अर्यते=प्राप्यते यथाभिलषिततत्त्वजिज्ञासुभिरित्यर्थ आर्यो वा स्वामीत्यर्थः, यद्वा
समस्तेभ्यो हेयधर्मभ्य आरात्=पृथक् यायते=प्राप्यतेऽर्थाद्गुणैरिति, अथवा विषय-
दारुकर्तृकत्वेनाऽऽरासादृश्यादारा=रत्नत्रय, तद्याति=प्राप्नोतीति निरुक्तवृत्त्याऽऽ-
कारलोपे कृते आर्यः सर्वथा सकलकल्मषपराशिरुद्धपितवृत्तिरहित इत्यर्थः, तथाचोक्तम्-

“अज्जइ भविहिं आरा, जाइज्जइ हेअधम्मओ जो वा ।

रयणत्तयरुव वा, आर जाइत्ति अज्ज इय वुत्तो” ॥ इति ॥

३-“अर्यते भविभि”, आरात्-यायते हेयधर्मतो यो वा ।

रत्नत्रयरूप वा, आर यातीति आर्य इत्युक्त ॥१॥” इति-ञाय

टीकाका अर्थ-‘अज्ज’ शब्दकी छाया ‘अर्य’ और ‘आर्य’ दोनों
प्रकार होती है । यथार्थ तत्त्वके जिज्ञासुओं द्वारा जो प्राप्त किया जाता
है उसे ‘अर्य’ कहते हैं । और ‘आर्य’ का अर्थ स्वामी है । अथवा जो
त्यागने योग्य समस्त धर्मोंसे पृथक् अर्थात् गुणोंके द्वारा जो प्राप्त
हो उसे ‘आर्य’ कहते हैं । अथवा पाँच इन्द्रियोंके विषयरूपी काण्डको
काट डालनेवाले ‘आरा’के समान रत्नत्रय है, और उस रत्नत्रय की
जिन्ह प्राप्ति हो गई हो उन्हें ‘आर्य’ कहते हैं । तात्पर्य यह कि जिनकी
वृत्ति पूर्णरूप से निर्दोष हो उन्हें ‘आर्य’ कहते हैं । कहा भी है
—“अज्जइ भविहिं” इत्यादि । इसका अर्थ ऊपरके समान ही है ।

टीकाने अर्थ-‘अज्ज’ शब्दनी छाया ‘अर्य’ अने ‘आर्य’ ओम के प्रकारनी थाय
छे यथार्थ तत्त्वना जिज्ञासुओं द्वारा जे प्राप्न करवाभा आवे छे, तेने ‘अर्य’ कहे छे
अने ‘आर्य’ ने। अर्थ स्वामी छे अथवा जे त्यागवा योग्य गधा धर्मोधी पृथक् अर्थात्
शुद्धद्वारा जे प्राप्त थाय तेने आर्य कहे छे अथवा पाय छे द्विये ना विषयइपी
काण्डने कापी नापनारा ‘आरा’ ना जेवा जे त्रय रत्नो छे, ते रत्नोनी जेभने प्राप्त
था छे तेने ‘आर्य’ कहे छे तात्पर्य ओ छे ते जेनी वृत्ति पूछइपे निर्दोष होय
तेने ‘आर्य’ कहे छे वहु छे ३ ‘अज्जइ भविहिं’ इत्यादि ओ गायानो अर्थ उपरनी
पे ४ छे

१ “ऋ-गतौ” अस्मात् ‘अर्य’ स्वामि-वैश्ययो- रिति यत्, पक्षे-‘ऋ-
लोप्यन्’ इति ण्यत् ।

२-तदुक्तम्-“वर्णागमो वर्णविपर्ययश्च, द्वा चापरौ वर्ण-विभारानारा धातो-
स्तत्प्रातिशयेन योगस्तदुच्यते पञ्चविंश निरुक्तम् ॥” इति

મયદાન્તઃ સ એવ મદન્તં ઇતિ ચા, કિંવા માન્તિ=દીપ્યન્તે=સમુદ્ભવન્તિ મ્મસ્વ
વિષયેષ્વિતિ માનિ=ઇન્દ્રિયાણિ, તાનિ દાન્તાનિ ચેન સ એવ મદન્તઃ યદ્વા
માતિ=સમ્યગ્જ્ઞાનદર્શનચારિત્રૈર્દીપ્યત ઇતિ માન્તઃ સ એવ મદન્તઃ ।

એવ યથામતિ વ્યુત્પત્ત્યન્તરેષ્વપિ નિરુક્તોક્તશામ્નટાયનાદિપ્રતિપાદિતરીત્યા
સાધનપ્રક્રિયા મોદ્ધવ્યા, હે ભગવન્ ! इत्यर्थः । यदि श्रमणेन=श्राम्यति-तपस्यतीति
શ્રમણસ્તેન-સાર્દઘ્વાદશવર્ષાણિ ધોરતપશ્ચરણાચ્છમણ ઇતિ પ્રસિદ્ધિ લ્ઘ્વવ્રતા, યદ્વા
“શ્રમણેન, શમનેન, સમનસા, સમણેન” इत्येतेषा प्राकृते ‘समणेन’ इति रूप

होता हो, (५) जिन्होंने भय उत्पन्न करनेवाले भोगोंका अन्त कर दिया
हो, (६) जिन्होंने भयको जीत लिया हो, (७) जिन्होंने इन्द्रियों पर विजय
प्राप्त कर ली हो, अथवा (८) जो सम्यग्ज्ञान सम्यग्दर्शन और सम्यक्
चारित्र्यसे दीप्यमान हो उन्हें भदन्त कहते हैं ।

इन व्युत्पत्तियोंके अतिरिक्त निरुक्त और शाकटायन आदिमें
यथाई हुई रीतिद्योके अनुसार और और व्युत्पत्तियों द्वाराभी ‘भदन्त’
का अर्थ कर लेना चाहिए ।

જો તપસ્યા કરતે હૈં ઉન્હેં શ્રમણ કહતે હે । ભગવાન મહાવીરને
સાઢે ચારહ વર્ષ પર્યન્ત તીવ્ર તપશ્ચરણ ક્રિયા યા, હસ કારણ લે ‘શ્રમણ’
વિશેષણસે પ્રસિદ્ધ હુએ હૈ । પ્રાકૃતમે ‘સમણેન’ પદ હૈ । હસકી સસ્કૃત
છાયા ‘શ્રમણેન’ ‘શમનેન’ ‘સમનસા’ ઓર ‘સમણેન’ હોતી હૈ ।

કરનારા ભાગોનેા અત કરી નાખ્યો હોય, (૬) જેમણે ભયને છતી લીધો હોય,
(૭) જેમણે ઈન્દ્રિયો પા વિજય પાસ કરી લીધો હોય, અથવા (૮) જે સમ્યગ્દર્શન,
અને સમ્યક્ ચારિત્રી દેહીપ્યમાન હોય તેમને ‘ભદન્ત’ કહે છે.

આ વ્યુત્પત્તિઓ ઉપશત, નિરુક્ત અને શાકટાયન આદિમા બતાવેલી રીતિ-
ઓને અનુસરીને બીજી વ્યૂત્પત્તિઓદ્વારા પણ ભદન્તનેા અર્થ કરી લેવો.

જે તપસ્યા કરે છે તેમને ‘શ્રમણ’ કહે છે ભગવાન્ મહાવીરે સાઢા બાર
વર્ષ સુધી તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી હતી, તેથી તે ‘શ્રમણ’ વિશેષણથી સુપ્રસિદ્ધ થયા
હતા પ્રાકૃતમા સમણેન પદ છે તેની સસ્કૃત છાયા શ્રમણેન શમનેન,
સમનસા, અને સમણેન યા્ય છે એમથી ‘શ્રમણ’ની વ્યાખ્યા ઉપર કરવામા આવી

૬ નિઘ્નન્તસ્ય પરિણાત આહિતાગ્ન્યાદિપાઠાત્, યલોપહસ્ત્વૌ પૃષોદરાદિપાઠકૃતૌ ।

૭ નિઘ્નન્તપરિણાતઃપ્રાગ્વત્, પૃષોદરાદિત્રાદાકારસ્ય ઈસ્વ । ૮ ‘મા દીપ્તૌ’
અસ્માદૌનાદિકોઽન્તપ્રત્યય, સિદ્ધિ પૃષોદરાદિપાઠાદેવ ।

મરતિ, તત્ર પ્રથમકલ્પો વ્યાખ્યાતપૂર્વક, કલ્પાન્તરવ્યાખ્યા યથા—શમયતિ=પ્રવચના-
મૃતોપદેશેન શાન્તિ નયતિ મગ્નિજીવાનિતિ શમનસ્તેન, સમાન=સ્વપરેષુ તુલ્ય મનો
યસ્ય, યદ્વા સમ્=સમ્યગ્ગાનયતિ=રત્નત્રયદાનેન જીવયતિ—અર્થાઝ્ઞાગર્યાતિ પ્રસુપ્તમા-
ત્માન યઃ સ સમનોસ્તેન, અથવા સમ્=મમ્યક ંણતિ=પ્રવચનમુપદિશતીતિ, સમ્ય
ગ્ણયતે પ્રવચન મુપદિશયતેઽનેનેતિ યા સમણસ્તેન, ભગવતા=ભગઃ=જ્ઞાન=સકલપદાર્થ-
વિષયક (૧), માહાત્મ્યમ્=અનુપમ-મહનીયમહિમસમ્પન્નત્વ (૨), યશ=વિવિધાનુ-
કૂલપ્રતિકૂલ પરીપદોપમર્ગસન્નસમુદ્ભૂતા જગદ્રક્ષણપ્રજ્ઞાસમુત્થા યા કીર્તિઃ (૩),

હનમેંસે ‘શ્રમણ’ કી વ્યાખ્યા ઉપર કી જા ચુકી હૈ । જો પ્રવચનરૂપ
પીયૂષ કી વર્ષા (ઉપદેશ) કરકે ભવ્ય જીવોંકો શાન્તિ પ્રાપ્ત કરાતા
હૈ । જો સ્વ ઓર પર કે ઉપર સમાન મન (ભાવ) રાખતા હૈ અથવા
રત્નત્રયકા ઉપદેશ દેકર [પ્રમાદ આદિસે મૂર્છિત] આત્માકો સાવધાન-
જાગૃત કરતા હૈ ઉસે ‘સમનસૂ’ કહતે હૈ । જો પ્રવચનકા સમ્યક્
પ્રકારસે ઉપદેશ દેતા હૈ ઉસે ‘સમણ’ કહતે હૈ ।

‘ભગવ’-ભગવાન્-પદમે જો ‘ભગ’ શબ્દ હૈ ઉસકે અનેક અર્થ
હોતે હૈ । વે હસ પ્રકાર હૈ—

ભગ—(૧) જ્ઞાન—ત્રીન લોક ઓર ત્રીન કાલ સબન્ધી સમસ્ત પદાર્થો
કો જાનના ।

(૨) માહાત્મ્ય—અનુપમ ઓર મહનીય મહિમાસે યુક્ત હોના ।

(૩) યશ—અનુકૂલ પ્રતિકૂલ પરીપદો ઓર ઉપમર્ગોકો સહનેસે,
તથા સસારકે પ્રત્યેક પ્રાણીકી રક્ષા કરનેકી પ્રજ્ઞા

છે જે પ્રવચનરૂપી અમૃતની વૃદ્ધિ (ઉપદેશ કરીને ભવ્ય છુવાને શાન્તિ પમાડે છે,
તેને ‘શમન’ કહે છે જે પોતા પર અને બીજા પર સમાન મન (ભાવ) રાખે છે
અથવા રત્નત્રયનો ઉપદેશ આપીને (પ્રમાદ આદિથી મૂર્છિત) આત્માને સાવધાન
—જાગૃત કરે છે, એને ‘મનનસૂ’ કહે છે, જે સમ્યક્ પ્રકારે પ્રવચનનો ઉપદેશ
આપે છે તેને ‘સમણ’ કહે છે

‘ભગવ’—ભગવાન્-પદમા જે ‘ભગ’ શબ્દ છે, તેના અનેક અર્થ થાય છે,
તે આ પ્રમાણે—

ભગ—(૧) જ્ઞાન—ત્રણ લોક અને ત્રણ કાળ સબન્ધી બધા પદાર્થોને જાણવા તે

(૨) માહાત્મ્ય—અનુપમ અને મહનીય મહિમાથી યુક્ત થવું તે

(૩) યશ—અનુકૂળ—પ્રતિકૂળ પરિપદો અને ઉપમર્ગો સહેવાથી તથા સસારના
પ્રત્યેક પ્રાણીની રક્ષા કરવાની પ્રજ્ઞા (ભાવના) થી ઉત્પન્ન થનારી કીર્તિ

૧ દ્વિતીયસ્થિત્વ ‘સમના.’ ઇતિ પક્ષે હ્રસ્વ વૃષોદરાદિત્વાદ્ ।

ભયદાન્તઃ સ एय भदन्त इति या, किंया भान्ति=दीप्यन्ते=समुल्लसन्ति म्वस्व
विषयेष्विति भानि=इन्द्रियाणि, तानि दान्तानि येन स एय भदन्तः यद्वा
भाति=सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्र्यैर्दीप्यत इति भान्तः स एय भदन्तः ।

एव यथामति व्युत्पन्नन्तरेष्वपि निरुक्तोक्तशाकटायनादिप्रतिपादितरीत्या
साधनप्रक्रिया बोद्धव्या, हे भगवन् ! इत्यर्थः । यदि श्रमणेन=श्राम्यति-तपस्यतीति
श्रमणस्तेन-सार्द्धद्वादशवर्षाणि घोरतपश्चरणाच्छ्रमण इति प्रसिद्धि लब्धवता, यद्वा
“श्रमणेन, शमनेन, समनसा, समणेन” इत्येतेषा प्राकृते ‘समणेन’ इति रूप

होता हो, (५) जिन्होंने भय उत्पन्न करनेवाले भोगोंका अन्त कर दिया
हो, (६) जिन्होंने भयको जोत लिया हो, (७) जिन्होंने इन्द्रियों पर विजय
प्राप्त कर ली हो, अथवा (८) जो सम्यग्ज्ञान सम्यग्दर्शन और सम्यक्
चारित्र्यसे देदीप्यमान हो उन्हें भदन्त कहते हैं ।

इन व्युत्पत्तियोंके अतिरिक्त निरुक्त और शाकटायन आदिमें
यताई हुई रीतियोंके अनुसार और और व्युत्पत्तियों द्वाराभी ‘भदन्त’
का अर्थ कर लेना चाहिए ।

जो तपस्या करते हैं उन्हें श्रमण कहते हैं । भगवान् महावीરने
साढे चारह वर्ष पर्यन्त तीव्र तपश्चરણ किया या, इस कारण वे ‘श्रमण’
विशेषणसे प्रसिद्ध हुए हैं । प्राकृतमें ‘समणेण’ पद है । इसकी संस्कृत
छाया ‘श्रमणेन’ ‘शमनेन’ ‘समनसा’ और ‘समणेन’ होती है ।

કરનારા ભાગોને આત કરી નાખ્યો હોય, (૬) જેમણે બયને છૂતી લીધો હોય,
(૭) જેમણે ઈંદ્રિયો પર વિજય પાસ કરી લીધો હોય, અથવા (૮) જે સમ્યગ્દર્શન,
અને સમ્યક્ ચારિત્રથી દેદીપ્યમાન હોય તેમને ‘ભદન્ત’ કહે છે.

આ વ્યુત્પત્તિઓ ઉપરાત, નિરુક્ત અને શાકટાયન આદિમા બતાવેલી રીતિ-
ઓને અનુમરીન ખીજી ભૂતી વ્યુત્પત્તિઓદ્વારા પણ ભદન્તને અર્થ કરી લેવો.

જે તપસ્યા કરે છે તેમને શ્રમણ કહે છે ભગવાન્ મહાવીરે સાડા બાર
વર્ષ સુધી તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી હતી, તેથી તે ‘શ્રમણ’ વિશેષણથી સુપ્રસિદ્ધ થયા
હતા. પ્રાકૃતમા સમણેણ પદ છે તેની સંસ્કૃત છાયા શ્રમણેન શમનેન,
સમનસા, અને સમણેન થાય છે એમાથી ‘શ્રમણ’ની વ્યાખ્યા ઉપર કરવામા આવી

૬ નિઘ્ઘાન્તસ્ય પરનિપાત આહિતાગ્ન્યાદિપાઠાત, ચલ્પોપહસ્ત્વો પૃષોદરાદિપાઠકૃતૌ ।
૭ નિઘ્ઘન્તપરનિપાત માગ્વત્, પૃષોદરાદિત્યાદાકારસ્ય હસ્વ । ૮ ‘મા દીપ્તૌ’
અસ્માદૌનાદિકોઽન્તપ્રત્યયઃ, સિદ્ધિઃ. પૃષોદરાદિપાઠાદેવ ।

પરાક્રમતે મોક્ષાનુષ્ઠાને इति 'वीर', यद्वा वि=विशेषेण ईरयति=मक्षिपति प्रनयाति-
 र्मपटङ्गरूपमयस्त्रमिति, वि=विशेषेण ईरयति=प्रेरयति सयमाद्यनुष्ठाने प्राणिन
 इति वा 'वीर', महात्मासौ 'वीरश्च तेन श्रीवर्धमानरयामिनेत्यर्थ' । यावत्=साफल्ये-
 नेत्यर्थ, एतेन—"आङ्गरेण तित्थयरेण सयसबुद्धेण पुरिमुत्तमेण पुरिससीहेण
 पुरिसवरपुडरीएण पुरिसरग्गद्धत्थिण लोमुत्तमेण लोगनाहेण लोगहिएण लोग-
 पर्ईवेण लोगपज्जायगरेण अभयदएण चक्खुदयेण मग्गदयेण सरणदएण जीवदएण
 बोहिदएण धम्मदएण धम्मदेसिएण धम्मनाયगेण धम्मसारहिणा धम्मवरचाउरत्त-
 चक्कवट्टिणा" इत्यादिविशेषणसंग्रहो योद्धव्यः । एषा पदाना व्याख्यान च मत्क्रता-

મોક્ષકે અનુષ્ઠાન (સાધના) મેં જો પરાક્રમ કરતા હૈ અથવા જો
 ચાર ઘન ઘાતિયા કર્મરૂપી રજ (કૂડા રુચરા) હટા દેતા હૈ, અથવા જો
 પ્રાણિયોંકો મયમ આદિકે અનુષ્ઠાનમે વિશેષરૂપસે પ્રેરિત કરતા હૈ,
 ઉસે 'વીર' કહતે હૈ । જો વીરોમે મ્હી વીર અર્થાત્ મહાન્ વીર હો
 ઉસે 'મહાવીર' કહતે હૈ, અર્થાત્ વર્ધમાન સ્વામી ।

‘જાવ’ (યાવત્) શબ્દસે—‘આઙ્ગરેણ, તિત્થયરેણ, સયસબુદ્ધેણ,
 પુરિસુત્તમેણ’ પુરિસસીહેણ, પુરિસવરપુડરીએણ, પુરિસવરગધહત્થિણા,
 લોમુત્તમેણ, લોગનાહેણ, લોગહિયેણ, લોગપર્ઈવેણ, લોગપજ્જોયગરેણ,
 અભયદયેણ, ચક્કુદયેણ, મગ્ગદયેણ, સરણદયેણ, જીવદયેણ, બોહિદયેણ,
 ધમ્મદયેણ, ધમ્મદેસિએણ, ધમ્મનાયગેણ, ધમ્મસારહિણા, ધમ્મવરચાઉરત્ત-
 ચક્કવટ્ટિણા’ इत्यादि विशेषणोंका संग्रह समझना चाहिए । इन पदोंका

મોક્ષના અનુષ્ઠાન (સાધના) મા જે પરાક્રમ કરે છે, અથવા જે ચાર ઘનઘાતી
 કર્મરૂપ રજ (કચના) ને હઠાવી દે છે, અથવા જે પ્રાણીઓને મયમઆદિ અનુષ્ઠાનમાં
 વિશેષ રૂપે પ્રેરિત કરે છે, તેને ‘વીર’ કહે છે જે વીરોમાં વીર અર્થાત્ મહાન્ વીર
 હોય તેને ‘મહાવીર’ કહે છે, અર્થાત્ વર્ધમાન સ્વામી

‘જાવ’ (યાવત) મ્હ થી ‘આઙ્ગરેણ, તિત્થયરેણ, સયસબુદ્ધેણ પુરિસુત્તમેણ, પુરિસસીહેણ,
 પુરિસવરગધહત્થિણા લોમુત્તમેણ, લોગનાહેણ, અભયદયેણ, ચક્કુદયેણ, મગ્ગદયેણ, સરણદયેણ, જીવદયેણ,
 બોહિદયેણ, ધમ્મદએણ, ધમ્મદેસિએણ, ધમ્મનાયગેણ, ધમ્મસારહિણા ધમ્મવરચાઉરત્તચક્કવટ્ટિણા’

૨-., 'वीर विक्रान्तौ' अस्मात्पचाद्यच् ।

૩-૪-अपुत्सर्गकात् 'ईर गतौ' कम्पने च' इत्यस्मात् 'ईर क्षेपे' इत्य-
 स्माद्वा धातो' * पचाद्यच् ।

वैराग्य=क्रोधादिरूपायनिग्रहलक्षणम् (४), मुक्तिः=मालकर्मक्षयलक्षणो मोक्ष (५), रूप=सुरासुरनरनिकरहृदयहारि सौन्दर्य (६), वीर्यम्=अन्तरायान्तजन्यमनन्त सामर्थ्य (७), श्री=घातिरूपपटलघिघटनजनितानन्तचतुष्टयलक्ष्मीः (८), धर्मः=अपराधद्वारापटोद्घाटनसाधन श्रुतादिरूपो यथाख्यातचारित्र्यरूपो वा (९), ऐश्वर्य=त्रैलोक्याधिपत्य (१०) चाऽस्याऽस्तीति भगवान्, तेन, महावीरण=वीर्यति=

(भावना) से उत्पन्न होनेवाली कीर्ति ।

- (४) वैराग्य-क्रोध आदि कषायोंको जीतना ।
- (५) मुक्ति-समस्त कर्मोंका अत्यन्त क्षय हो जाना ।
- (६) रूप-सुर-असुर-और नरके 'मनको' हरने वाली सुन्दरता ।
- (७) वीर्य-अन्तराय कर्मके नाश होनेसे उत्पन्न होनेवाला अनन्त सामर्थ्य ।
- (८) श्री-चार घन घातिया कर्मोंके क्षयसे उत्पन्न होनेवाली अनन्तचतुष्टयरूप लक्ष्मी ।
- (९) धर्म-मुक्तिरूपी द्वारके किचाड़ खोलने वाला श्रुतरूप और यथाख्यातचारित्र्यरूप धर्म ।

(१०) ऐश्वर्य-तीन लोकका स्वामीपन ।

ये अर्थ जिसमें पाये जाते हैं उसे भगवान् कहते हैं ।

- (४) वैराग्य-क्रोध आदि कषयोंने छूतवा ते
- (५) मुक्ति-महा कर्मेनि अत्यन्त क्षय भव्यो ते
- (६) रूप-सुर असुर अने नरना भगने हरनारी सुन्दरता
- (७) वीर्य-अन्तराय कर्मोंना नाश यथाथी उत्पन्न भव्य अनन्त सामर्थ्य
- (८) श्री-चार घनघाती कर्मोंना क्षयथी उत्पन्न भनारी अनन्त चतुष्टय रूपी

लक्ष्मी

- (९) धर्म-मुक्तिरूपी दरवाज़ा कभाड़ उघाड़नार श्रुतरूप अने यथाख्यात चारित्र्य धर्म
- (१०) ऐश्वर्य-धर्म त्रय लोकनु स्वामीपण्य अने अर्थो जेनामा होय छे तेने भगवान् कह्ये छे

१ 'भग' शब्दात् तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतुप्, अयं च मतुप्प्रत्ययान्तेऽत्र नित्ययोगे, तथोक्तम् "भूम-निन्दा-भ्रशसासु नित्ययोगेऽतिशयने । सवन्धेऽस्तिविवक्षाया, भवन्ति मतुबादय ॥ इति स्पष्टमिदं मनोरमा-चन्द्रत्नयोः ।

દક્ષિણજહ્વાસ્થાનીય સ્થાનાદ્વમ્ (૩), વામજહ્વાસ્થાનીય સમવાયાદ્વમ્ (૪) દક્ષિણો-
સ્થાનીય ભગવતીસૂત્રમ્ (૫), ગામીરુસ્થાનીય જ્ઞાતાધર્મકથાદ્વમ્ (૬) દક્ષિણપાર્શ્વ-
સ્થાનીયમુપાસકદશાદ્વમ્ (૭), વામપાર્શ્વસ્થાનીયમન્તકૃદ્વમ્ (૮), દક્ષિણગાહુસ્થા-
નીયમનુત્તરોપપાતિકમ્ (૯), વામગાહુસ્થાનીય પ્રશ્નવ્યાકરણમ્ (૧૦) ગ્રીવાસ્થા-
નીય વિપાકસૂત્રમ્ (૧૧), મસ્તકસ્થાનીય દૃષ્ટિવાદનામાદ્વમ્ (૧૨) ।

इत्येतेषु द्वादशस्वद्वेषु पठ्य ज्ञाताधर्मकथाद्वा, तस्य-तत्सम्बन्धिनीनामित्यर्थः ।
ज्ञाताधर्मकथाना=दुर्गती प्रपततो जन्तून् धारयति=दुर्गतेरुद्धृत्य शुभे स्थाने स्था-
पयतीति धर्म-इदामुत्र च मुखसाधक इति यावत्, तस्य तत्प्रधाना वा कथाः=
देशनादिभक्षणवाक्यप्रत्यरूपाः, ज्ञातानि=उदाहरणानि तानि प्रमानानि यासु

તાગ વાય પૈરકે સમાન (૨), તીસરા સ્થાનાગ દાહિની પિંડી કે સમાન (૩),
ચૌથા સમવાયાગ વાઈ પિંડી કે સમાન (૪), પાંચવાં ભગવતી અગ દાહિની
જઘાકે સમાન (૫), છઠા જ્ઞાતાધર્મકથાગ વાઈ જાઘકે સમાન (૬), માતવા
ઉપાસકદશાગ દાહિને પસવાડેકે સમાન (૭), આઠવાં અન્તકૃદશાગ
વાયે પસવાડેકે સમાન (૮), નૌવાં ઔપપાતિક-અગ દાહિની શુજાકે
સમાન (૯), દસવાં પ્રશ્નવ્યાકરણ-અગ વાઈ શુજાકે સમાન (૧૦),
ગ્યારહવાં વિપાક સૂત્ર ગ્રીવાકે સમાન (૧૧), ઓર ચોરહવાં દૃષ્ટિવાદ
સિરકે સમાન (૧૨) છે ।

दुर्गति मे गिरते हुए प्राणियों को जो आश्रय दे, अथवा दुर्गति मे
पड़े हुए जीवोंका उद्धार करके जो शुभ स्थानमें वारण करे उसे
'धर्म' कहते हैं । जिन कथाओं मे धर्मकी प्रधानता रहती है उन्हें
'धर्मकथा' कहते हैं । ज्ञातका अर्थ उदाहरण है, अतः उदाहरणों की

કૃતાગ ડાળા પગની સમાન, ત્રીણ (૩) સ્થાનાગ જમણી પીડી સમાન, ચોથુ (૪)
સમવાયાગ ડાળી પીડી સમાન, પાચમુ (૫) ભગવતી અગ જમણી જાગ સમાન,
(૬) જ્ઞાતાધર્મકથાગ ડાળી જાગ સમાન, માતમુ (૭) ઉપાસકદશાગ જમણા
પડખા સમાન, આઠમુ (૮) અન્તકૃદશાગ ડાળા પડખા સમાન, નવમુ (૯)
ઔપપાતિક અગ જમણી શુજા સમાન, દસમુ (૧૦) પ્રશ્નવ્યાકરણ અગ ડાળી શુજા
સમાન, ગ્યારમુ (૧૧) વિપાકસૂત્ર ગરદન સમાન અને બારમુ (૧૨) દૃષ્ટિવાદ
મસ્તક સમાન છે

दुर्गतिमा पड़ता प्राणीज्योने जे आश्रय आपे अथवा दुर्गतिमा पड़ेवा
ज्योने उद्धार करीने जे शुभ स्थानमा धारण करे तेने 'धर्म' कहे छे जे कथाज्योमा
धर्मनी प्रधानता होय छे तेने 'धर्म' कथा' कहे छे 'ज्ञाता'नो अर्थ उदाहरण छे

યામાવશ્યકસૂત્રસ્ય મુનિતોપનીટીકાયા દ્રષ્ટવ્યમ્ । સમ્પ્રાપ્તેન=નિશ્ચિત્વાનિ કર્માણિ
ક્ષપયિત્વા સિદ્ધગતિં ગતેનેત્યર્થઃ । પૃષ્ઠસ્ય=પણા પૂરણ પૃષ્ઠ તસ્ય, અન્નસ્ય=
અજ્યતે=વ્યક્તીભવતિ દીપ્યતે પ્રાપ્યતે યા મગ્નદુક્તોડર્યો યૈરિત્યદ્વાનિ, તાનિ વેદ
દ્વાદશ, તથાદિ-તથા પુરુષસ્ય દ્વો ચરણૌ, દ્વે જહ્ને, દ્વાવૂરુ, દ્વૌ ગાત્રાદૌ, દ્વૌ વાહ,
ગ્રીવા, શિરશ્ચેત્યેતૈર્દ્વાદશભિરગ્નૈરભિવ્યક્તિર્દીપ્તિરુપલબ્ધિશ્ચ ભવતિ તથાઽન્ન શ્રુતરુ
પસ્ય પરમપુરુષસ્ય સન્ત્યાચારાદીનિ દ્વાદશાગ્નાનિ તત્ર—

દક્ષિણચરણસ્થાનીયમાચારાગ્નમ્ (૧), વામચરણસ્થાનીય મુત્રકૃતાગ્નમ્ (૨),

[હિન્દી] બ્યાપ્ત્યાન મેરી રચી હુઈ આવશ્યકસૂત્રકી મુનિતોપિની ટીકા
[કે અર્થ] મે દેખના ચાહિયે ।

સમસ્ત કર્મોંકો ક્ષય કરકે જો સિદ્ધિ ગતિકો પ્રાપ્ત હુઈ હૈ ।

જિનકે દ્વારા મગધાનકા નિરૂપણ કિયા હુઆ અર્થ પ્રગટ યા પ્રાપ્ત
હોતા હૈ ઉસે અગ કરતે હૈ । વે અગ ચારહ હૈ । જૈસે પુરુષકે-દો પૈર, દો
પિંડી, દો જાંઘે, દો પસવાડે, દો મુજાઈ, એક ગ્રીવા (ગર્દન) ઓર એક
સિર, હન ચારહ અગોંસે ઉસકી અભિવ્યક્તિ (પ્રગટપન) દીસિ (પ્રકાશ)
ઓર ઉપલબ્ધિ (પ્રાપ્તિ) હોતી હૈ, હસીપ્રકાર શ્રુતરૂપી મહાપુરુષકે
આચારાગ આદિ ચારહ અગ હૈ ।

હનમેંસે પહલા આચારાગ દાહિને પૈરકે સમાન (૧), દૂસરા સૂત્રકૃ

ધત્યાદિ વિશેષણોના સમ્રહ સમજવો એ પહેલું (શુદ્ધરાતી) બ્યાપ્ત્યાન મારી રચેલી
'આવશ્યક સૂત્ર' ની મુનિતોપિણી ટીકા (ના અર્થ)મા ભેઈ લેવું

બધા કર્મોંના ક્ષય કરીને જે સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત થયા છે

જેના દ્વારા, મગધાને નિરૂપેલી અર્થ, પ્રકટ અથવા પ્રાપ્ત થાય છે તેને
'અગ' કહે છે તે અગ બાર છે જેમ પુરુષની-જે પગ, જે પિંડી જે જાંઘ, જે
પડખા, જે હુમઝો, એક ગરદન અને એક મસ્તક જેમ બાર અગોંથી અભિવ્યક્તિ
(પ્રકટપણ), દીપ્તિ (પ્રકાશ) અને ઉપલબ્ધિ (પ્રાપ્તિ) થાય છે, તેમ શ્રુતરૂપી
મહાપુરુષના પણ આચારાગ આદિ બાર અગોં છે

એમાનું પહેલું (૧) આચારાગ જમણા પગની સમાન, બીજું (૨) સૂત્ર

૧-‘પપ્’ શબ્દાત્ ‘તસ્ય પૂરણે હદ્’ इति हद्, ततश्च तस्मिन् ‘पट्कतिपय
चतुरा धुक’ इति युगागम ।

૨-અજ્ઞ ધાતો ‘કરણાધિકરણયોશ્’ इति घञ्, ‘चजो कु०, इति कृबम् ।

દશાધ્યયનાત્મકમિત્ય યયનયાદુલ્યતાત્પર્યાદશા ઇતિ વદ્યુવચનમ્, યદ્વોપાસકસમ્પન્નિનીના ધર્મદશાના વર્ણનાદશા ઇતિ, તાસામુપાસકદશાનામ્, 'સમણેણ જાવ સપત્તણ' વ્યાખ્યાતાનીમાનિ, કઃ 'અદ્દે પણત્તે ઇતિ પદદ્વયમપિ પ્રાગ્ વ્યાખ્યાતામેયં । એવ જમ્બૂસ્વામિના મત્રિનય પૃષ્ઠો મહામુનિઃ સુત્રમા સ્વામી પ્રાહ--'एव' इत्यादिना-एयम्=अनुपदमे' इक्ष्यमाणप्रकारेण 'खलु' इति, अय शब्दः सस्कृत-प्राकृतयो. समानोऽव्ययोऽत्र शिष्यानुनये, निश्चये, राम्यालङ्कारे वा, जम्बू = हे जम्बू : ! 'ममणेण जाव सपत्तेण सत्तमस्स अगम्स उवासमदसाण' व्याख्यातेय पदपदी, दश 'अञ्ज्ञं' इति, अगोयन्ते=गिनयादिक्रमेण गुरुसमीपे पठयन्त इति, अगीयन्ते=परिजायन्ते जीवादयोऽर्था यैरिति, अधि=अधिक मर्यादयेति यावत् जयन=तीर्थस्नान परपरपितानामर्थानां प्रापण येभ्य इति, अधीयन्ते=सर्वतोभावेन मोक्षार्थ स्मर्यन्ते भव्यैरिति, अगीयते=मोक्षार्थ यथाविश्वरूपसकाशात्पठन्ति शिष्या

શાસ્ત્રકો ઉપાસકદશા કહતે છે । इसमें हम अध्ययन है । इन गुरुनसे अध्ययनोके कारण ही हम शास्त्र को 'दशा' ऐसी बहुवचन वाली सजा दी गई है । अथवा उपासकोंकी धार्मिक दशाओं (अवस्थाओं) का इसमें वर्णन किया गया है अतः, 'दशा' कहते हैं ।

જો વિનય આદિકે ક્રમસે પઢે જાતે છે, અથવા જિનસે જીવ આદિ પદાર્થોના જ્ઞાન હોતા છે, યા તીર્થઢૂંગ ગણધર મહારાજ આદિ દ્વારા પ્રરૂપિત અર્થની જિમસે પ્રાપ્તિ હોતી છે, યા જિનકો ભવ્ય જીવ મુક્તિની કામનાપૂર્વક પઠન કરતે હ, યા જિનકો શિષ્ય-સમુદાય શુરુજીને સમીપ મોક્ષકે લિષ વિધિપૂર્વક પઢતે છે ઉન્હેં અધ્યયન કહતે છે । इस सूत्रमें ऐसे हम अध्ययन हैं—

માટે એલા શાસ્ત્રને 'ઉપાસકદશા' કહે છે આમા દસ અધ્યયન છે એ ઘણા અધ્યયનોને કા લે જ આ શાસ્ત્રને 'દશા' એની બહુવચનવાળી સજા આપવામા આવી છે અથવા ઉપાસકોની ધાર્મિક દશાઓ (અવસ્થાઓ)નુ આમા વર્ણન કર્યું છે, તેથી 'દશા' કહે છે

જે વિનય આદિના ક્રમથી જણાય છે, અથવા જેનાથી જીવ આદિ પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય છે અથવા તીર્થંકર ગણધર મહારાજ આદિ દ્વારા પ્રરૂપિત અર્થની જેનાથી પ્રાપ્તિ થાય છે અથવા જેને ભવ્ય જીવ મુક્તિની કામનાપૂર્વક પઠન કરે છે અથવા જેને શિષ્યસમુદાય શુરુદેવની સમીપે મોક્ષને અર્થે વિધિપૂર્વક બાણે છે તેને અધ્યયન કહે છે આ સૂત્રમા એવા દસ અધ્યયનો છે -

તથાભૂતા, યદ્વા જ્ઞાતાનિ=પ્રથમશ્રુતસ્કન્ધોક્તાન્યેતોનર્વિશિતસદ્વ્યયમાન્યધ્યયનાનિ, ધર્મકથા=દ્વિતીયસ્કન્ધોક્તા ધર્મદેશનાલક્ષણગ્રામ્યપ્રમંથરૂપા યાસુ પદ્ધતિષ્ઠતા જ્ઞાતાધર્મકથાસ્તાસામ્। અયમ્=અનુપદ પ્રાગુક્તસ્વરૂપ ‘ઇદમસ્તુ સન્નિકૃષ્ટે’ इत्यादिन्यायात्। અર્થ્યતે=પ્રાર્થ્યતે, યદ્વા અર્થ્યતે=પ્રાપ્યતે મોક્ષમાદ્ધિભિરિત્યર્થઃ=શબ્દસમુદાયાત્મકગ્રામ્યતાત્પર્યેરિપયીભૂતઃ, પ્રજ્ઞપ્તઃ=પ્રસ્પિતઃ, યદ્વા પ્રજ્ઞપિતઃ=સદેવમનુષ્યપરિપદિ સ્વયમુપદિષ્ટઃ। સપ્તમસ્ય ‘જ’=સહચર્યે પૂર્વગદ્વાક્યાલક્ષ્મીરેયા, મદન્ત ! વ્યાખ્યાતપૂર્વોડસૌ મદન્તશબ્દઃ, અજ્ઞમ્ય=પ્રાગુક્તપ્રમારસ્ય ‘ઉપે’-તિ ઉપાસકાઃ=સાધૂના સેવકાઃ, અનુપાસકાથોપાસિનાથેત્યેવશોષેણ શ્રાવકશ્રાવિના इत्यर्थस्तेषा दशाः=તત્રીયાણુપતાદિક્રિયાસમુદાયોપનિવદ્દ શાસ્ત્ર તચ પ્રકૃતે

જિસમે પ્રવાનતા હો ઉસે ‘જ્ઞાતાધર્મકથા’ કહતે હૈં। અથવા સાતવે ધગકે પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ મેં કથિત ડગ્રીસ અધ્યયનોકો ‘જ્ઞાતા’ કહતે હૈં ઓર દૂસરે શ્રુતસ્કન્ધ મેં જો કથાનક હૈં ડન્હે ‘ધર્મકથા’ કહતે હૈં। ઇસ પ્રકાર ડોનોં શ્રુતસ્કન્ધોકે સમુદાયકા ‘જ્ઞાતાધર્મકથા’ નામ હૈં। (ઇસકે અર્થ કા ભગવાન્ને નિરૂપણ કિયા)।

સાધુઓં કી ઉપાસના(સેવા) કરનેવાલે ઉપાસક શ્રાવક કહલાતે હૈં। યહાં યદ્યપિ ‘ઉપાસક’ પદ હૈ તથાપિ એકશેષ સમાસસે ઉપાસિકા (શ્રાવિકા) કામી ગ્રહણ હોતા હૈ। ડસ ઉપાસક [ઓર ઉપાસિકા] કી દશા અર્થાત્ અણુવ્રત આદિ પ્રતિપાદન કરને કે લિખ રચે હુવ

એટલે જેમા ઉગાહરણીની પ્રધાનતા હોય, તેને ‘જ્ઞાતા-ધર્મકથા’ કહે છે અથવા સાતમા અગના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધમા કહેલા ઓગણીમ અધ્યયનેને ‘જ્ઞાત’ કહે છે, અને બીજા શ્રુતસ્કન્ધમા જે કથાનક છે, તેને ‘ધર્મકથા’ કહે છે એ પ્રમાણે બેઉ શ્રુતસ્કન્ધોના સમુદાયનું ‘જ્ઞાતાધર્મકથા’ એવું નામ છે (એનો અર્થ ભગવાને નિર્ણયો છે)

સાધુઓની ઉપાસના (સેવા) કરનારા ઉપાસક કહેવાય છે અહીં બેઠે ઉપાસક પદ છે, તે પછી એકશેષ સમાસથી ઉપાસિકા (શ્રાવિકા) શબ્દનું પણ પ્રકલ્પ થાય છે એ ઉગામક (અને ઉપાસિકા)ની દશા અર્થાત્ અણુવ્રત આદિ પ્રતિપાદન કરવાને

૧ પૂર્વોદ્ગારાદિગણપાઠાદ્યૈર્વ.।

૨-‘અર્થ ઉપયાયાશ્ચાયામ્’ इत्यस्माद्नाहुलकात्કर्मणि घञ्।

૩ ‘ક્ર ગતા’ અસ્માત્ ઔણાદિક કર્મણિ યમ્, યુજ્।

૪-ઉપાસતે=સેવન્ત इत्युપાસका, કર્તૈરિ ણ્યુલ્।

૫-એકશેષ ‘પુમાન સ્ત્રિયા’ इत्यनेन।

रस्स वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए दूइपलासए नामं चेइए ।
तत्थ णं वाणियगामे नयरे जियसत्तूराया होत्था वण्णओ । तत्थ
णं वाणियगामे आणदे नाम गाहोवई परिवसइ, अट्ठे जाव
अपरिभूए ॥ ३ ॥

छाया-एव खलु जम्बूः ? तस्मिन् काले तस्मिन् समये वाणिजग्राम नाम नग-
रमासीत्, वर्णक* । तस्माद्वाणिजग्रामान्नगराद्वहिरुत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे दूतिपलाश-
क नाम चैत्यम् । तत्र खलु वाणिजग्रामे नगरे जितशत्रू राजाऽभवत् वर्णक* । तत्र
खलु वाणिजग्रामे आनन्दो नाम गायपति परिवसति, आढ्यो यावत् अपरिभूतः॥३॥

टीका-‘एव खलु जम्बू ! तेण कालेण तेण समएण’ व्याख्यातेय सप्तपदी ।
‘वाणिये-’ ति वाणिजाना वैश्यानां व्यापारकुशलानामिति यावत्, ग्राम इति

आर्य सुधर्मा स्वामी ‘एव’ इत्यादि कट्ठकर उत्तर देते हैं—

(मूल का अर्थ)

हेजम्बू ! उस काल और उस समय में वाणिजग्राम नामक नगर
था । (वर्णक-उसका वर्णन अन्य स्थानसे समझ लेना) उस वाणिज
ग्राम नगर के बाहर, उत्तर पूर्व दिशा के भाग (ईशान-कोण) में
दूतिपलाशक नाम चैत्य था । उस वाणिजग्राम नगर में जितशत्रु राजा
था । (वर्णक-राजा का वर्णन अन्य स्थानसे समझ लेना) उस वाणिजग्राम
नगर में आनन्द नामक गायपति निवास करता था । वह आढ्य
(सपन्न) और (यावत्) अपरिभूत (माननीय) था ।

(टीका का अर्थ)

हेजम्बू ! उस कालमें और उस समयमें वाणिज-ग्राम नामक नगर

आर्य सुधर्मा स्वामी उत्तर आपे डे - ‘एव’ इत्यादि

मूलाने अर्थ-हे जम्बू ! ते काले अने ते समये वाणिजग्राम नामनु नगर
हुतु (वर्णक-अनेतु वर्णन अन्य स्थानेथी समझतु) अने वाणिजग्राम नगरनी णडार
उत्तर-पूर्व दिशाना बागमा (ईशान कोणमा) दूतिपलाशक नामनु चैत्य हुतु
अने वाणिजग्राम नगरमा जितशत्रू न मे राजा हुते । (वर्णक-राजानु वर्णन अन्य
स्थानेथी समझ लेतु) अने वाणिजग्राम नगरमा आनन्द नामे गायपति निवास
करते हुते । ते आढ्य (सपन्न) अने (यावत्) अपरिभूत (माननीय) हुते ।

टीकाने अर्थ

हे जम्बू ! ते काले अने ते समये वाणिजग्राम नामे नगर हुतु पट्टी
तत्पुत्र्य समासथा वाणिज्जे अर्थात् वस्थेनु ग्राम-वाणिजग्राम कहेवाय छे परतु

यानीति वा अभ्ययनानि, प्रज्ञप्तानि, भागव्याख्यातः प्रज्ञप्तपदार्थः, तद्यथा—तदेव दर्शयते
 “आनन्दः (१), कामदेवः (२), गाथापति-चुलनीपिता (३) सुरादेव, (४),
 क्षुद्रशतकः (५), गाथापति कुण्डकोलिकः (६), सहालपुत्रः (७), महाशतक, (८),
 नन्दिनीपिता (९), शालेयिका पिता (१०)। एतन्नामकानि तानि दशाभ्यय-
 नानीति सम्यग्ः ।

अथ सुधर्मस्वामिनोक्त सर्वमर्थं हृदि निधाय कचिद्विषये सदिहानो जम्बूस्वामी
 पुनः पृच्छति ‘यदि खलु भदन्त ! श्रमणेन यावत्सम्प्राप्तेन सप्तमस्य अङ्गस्य उपासक
 दशानां दश अभ्ययनानि प्रज्ञप्तानि, प्रथमस्य खलु भदन्त ! श्रमणेन यावत् सम्प्राप्तेन
 कः अर्थः प्रज्ञप्तः ?’ इति, प्रथमस्येति=अभ्ययनस्येति गम्यम्, परिशिष्टानि प्रागेव
 व्याख्यातानि ॥ २ ॥

उत्तरयति सुधर्मा स्वामी—‘एव’ इत्यादि,—

मूलम्—एव खलु जवू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं वाणि-
 यगामे नाम नयरे होत्था, वण्णओ । तस्स वाणियगामस्स नय-

“(१) आनन्द, (२) कामदेव, (३) गाथापति-चुलनीपिता, (४)
 सुरादेव, (५) क्षुद्रशतक, (६) गाथापति कुण्डकोलिक, (७) सहालपुत्र,
 (८) महाशतक, (९) नन्दिनीपिता, (१०) शालेयिकापिता ।”

आर्य सुधर्मा स्वामी के उत्तर दे देने पर भी किसी बातमें जिज्ञासा
 होनेसे श्री जम्बूस्वामीने फिर पूछा—‘भगवन् ! यदि श्रमण भगवान्
 महावीरने सातवें अंग (उपासकदशा)के दस अध्ययनों का निरूपण किया
 है तो उनमेंसे प्रथम अध्ययनका क्या अर्थ निरूपित किया है ? ॥ २॥

‘१ आनन्द, (२) कामदेव, (३) गाथापति-चुलनीपिता, (४) सुरादेव
 (५) क्षुद्रशतक, (६) गाथापति कुण्डकोलिक, (७) सहालपुत्र, (८) महाशतक, (९)
 नन्दिनीपिता (१०) शालेयिकापिता

आर्य सुधर्मा स्वामीने उत्तर आर्या पछी पछु कोर्ध वातमा जिज्ञासा रहै
 वाथी श्री जम्बूस्वामीने इरीथी पूछ्यु “भगवन् ! जे श्रमण भगवान् महावीरे
 सातमा अंग (उपासकदशा)मा दस अध्ययनो निरूप्यो छे, ते तेमाना प्रथम
 अध्ययनो केवो अर्थ निरूप्यो छे ?” (२)

१—अधिपूर्वकात् इङ्धातो, इङ्धातो, अङ्धातो, ‘इट्, किट्, कटी’ इत्यत्र
 प्रश्लिष्टात् ‘ई’ धातोर्वा करणाधिकरणयोर्वाङ्गुलकात् कर्मणि च क्युट् मत्स्य ।

रस्स वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए दूडपलासए नामं चेइए ।
तत्थ णं वाणियगामे नयरे जियसत्तूराया होत्था वण्णओ । तत्थ
णं वाणियगामे आणंदे नाम गाहोवई परिवसइ, अट्टे जाव
अपरिभूए ॥ ३ ॥

ऊया—एव खलु जम्बूः ? तस्मिन् काले तस्मिन् समये वाणिजग्राम नाम नग-
रमासीत्, वर्णकः । तस्माद्वाणिजग्रामान्नगराद्वहिरुत्तरपोरस्त्ये दिग्भागे दूतिपलाश-
क नाम चैत्यम् । तत्र खलु वाणिजग्रामे नगरे जितशत्रू राजाऽभवत् वर्णकः । तत्र
खलु वाणिजग्रामे आनन्दो नाम गाथापतिः परिवसति, आढ्यो यावत् अपरिभूतः ॥ ३ ॥

टीका—‘एव खलु जम्बू’ ! तेण कालेण तेण समएण’ व्याख्यातेय सप्तपदी ।
‘वाणिये—’ ति वाणिजानां वैश्यानां व्यापारकुशलानामिति यावत्, ग्राम इति

आर्य सुधर्मा स्वामी ‘एव’ इत्यादि कङ्कर उत्तर देते हैं—
(मूल का अर्थ)

हेजम्बू ! उस काल और उस समय में वाणिजग्राम नामक नगर
था । (वर्णक—उसका वर्णन अन्य स्थानसे समझ लेना) उस वाणिज-
ग्राम नगर के बाहर, उत्तर पूर्व दिशा के भाग (ईशान—कोण) में
दूतिपलाशक नाम चैत्य था । उस वाणिजग्राम नगर में जितशत्रु राजा
था । (वर्णक—राजा का वर्णन अन्य स्थानसे समझ लेना) उस वाणिजग्राम
नगर में आनन्द नामक गाथापति निवास करता था । वह आढ्य
(सपन्न) और (यावत्) अपरिभूत (माननीय) था ।

(टीका का अर्थ)

हेजम्बू ! उस कालमें और उस समयमें वाणिज—ग्राम नामक नगर

आर्य सुधर्मा स्वामी उत्तर आपे डे — ‘एव’ इत्यादि

भूणने। अर्थ—हे जम्बू ! ते काणे अने ते सभये वाणिजग्राम नामनु नगर
हुतु (वर्णक—अने वर्यन अन्य स्थानेथी समजतु) जे वणिजग्राम नगरनी णडार
उत्तर—पूर्व दिशाना भागभा (ईशाना काणभा) दूतिपलाशक नामनु चैत्य हुतु
जे वणिजग्राम नगरभा जितशत्रू नामे राजा हुतु। (वर्णक—राजानु वर्णन अन्य
स्थानेथी समझ लेतु) जे वणिजग्राम नगरभा आनन्द नामे गाथापति निवास
करते हुतु। ते आढ्य (सपन्न) अने (यावत्) अपरिभूत (माननीय) हुतु।

टीकाने अर्थ

हे जम्बू ! ते काणे अने ते सभये वणिजग्राम नामे नगर हुतु वर्यनी
तत्पुत्र्य समासथी वणिजे अर्थात् वश्येनु आम—वाणिजग्राम कहेवाय छे परतु

पष्ठीतत्पुरुषसमासे वाणिजग्रामः, यस्तुतस्तु 'वाणिजग्राम'—पदस्य नगरविशेषणत्वाद्वाणिजानां=व्यापारिणां ग्रामः=सङ्घो यस्मिन्निति व्यधिकरणपट्टनीटिणा वाणिजग्राममिति नपुंसकविज्ञेयमिति यम् । नाम=प्रसिद्ध नगरम् । एतद्व्याख्यानं च प्रागुक्तनगरीशब्दे द्रष्टव्यम्, अभवत् । 'वर्णकः' इति, पतद्वर्णनमपि प्रागुक्तचम्पावर्णनवदेव केवलं स्त्रीलिङ्गनगरीविशेषणस्थलेषु नपुंसकलिङ्गनगरविशेषणतयौचित्यादवगन्तव्यमित्येव विशेषः । 'तस्मै वाणियगामस्स नगरस' इत्यत्र वहिर्योगे पञ्चम्या औचित्येऽपि प्राकृतव्युत्पत्तेर्येचित्वात्सम्यक्सामान्ये वा पष्ठी । वहिरित्यवयववाह्यार्थः, नगराद्वहिः, कुत्रेति जिज्ञासायामाह—उत्तरपौरस्त्य इति, उत्तरशब्द उत्तरदिशः, पुरःशब्दश्चात्र पूर्वदिशो ग्राचस्तथाच—उत्तरश्च पुरश्चेत्युत्तरपुरस्तत्र भव

था । पष्ठीतत्पुरुषसमाससे वाणिजो अर्थात् वैठ्यो व्यापारीयोका ग्रामवाणिज-ग्राम कहलाता है । किन्तु यहा वाणिज-ग्राम, नगरका विशेषण है इसलिए व्यधिकरण-पट्टनीटि-समाससे उसका असली अर्थ यह है— जिसमे वाणिजो (व्यापारियों) का ग्राम-समूह-रहे उसे वाणिज ग्राम कहते हैं, यह हमारा मत है । इस नाम का नगर या नगर शब्द की व्याख्या पहले 'नगरी' शब्दमें कर चुके हैं । इसका वर्णन भी चम्पा नगरीके समान ही है । विशेषता सिर्फ यह है कि 'नगरी' के विशेषण स्त्रीलिङ्ग कहे गए हैं, पर नगर के नपुंसकलिङ्ग [और हिन्दीमें नपुंसकलिङ्ग नहीं होता अत एव पुलिङ्ग] समझने चाहिए । उस वाणिजग्राम नगर के बाहर उत्तर- पूर्व दिशा के

अर्द्धा वाणिज-ग्राम ओ नगरनु विशेषण छे, तेथो व्यधिकरण-पट्टनीटि समासधो ओना भदो अर्थ ओ छे के ओना वाणिजो (व्यापारीओ)ना ग्राम समूह-छे, तेने वाणिजग्राम कह्ये छे ओवो अभाशे मत छे ओ नामनु नगर छतु 'नगर' शब्दनी व्याख्या पहिले 'नगरी' शब्दमा करी गया छीने ओनु वर्णन पण अम्पा नगरीना जेवु न छे विशेषता मात्र ओ छे के 'नगरी'ना विशेषता नारी जातीमा रह्यो छे, परतु नान्यतर जाति (नपुंसक 'ल'ने) शब्द छे [अने हिंदीमा नपुंसक लिङ्ग नहि होवाथी नरजातिमा ओ शब्द पधराय छे ओहले [गुजरातीमा] तेने भाटे नान्यतर जातिना विशेषण वापर्यो छे ओ वाणिजग्राम नगरनी गहिर उत्तर

१-पञ्चम्या औचित्यं नृ 'अप परि-वहिरश्च पञ्चम्या' इत्यनेन 'वहि'—शब्दयोगे पञ्चम्यन्तसमासविधानसामर्थ्याद् 'वहिर्योगे पञ्चमी'-ति भाष्यकृत्कल्पनात् ।

उत्तरपौरस्त्यः, यद्वा पुर शब्दोऽग्रवाचक एव, ततश्च पुरोऽग्रे भूया पौरस्त्या=पूर्व
 दिक्, उत्तस्त्या, पारस्त्याया (पूर्वस्या) च दिशोऽन्तराल उत्तर पौरस्त्यस्तस्मिन्
 दिग्भागे=दिशो भागो दिग्भागस्तस्मिन्, दूतिपलाशक नाम चैत्यम्=उद्यानमस्तीति
 शेष । इद्वैव च भगवतो महावीरस्य समवसरणवृत्तान्तरूपणमनुपद भविष्यतीत्यत
 एतदुपात्ततत्रेति श्रूयतव्यम् । तत्र खलु वणिजग्रामे नगरे जितशत्रू राजाऽभवद् ।
 वर्णको=वर्णनं कर्तव्यमिति भावः । तत्र खलु वणिजग्रामे आनन्दो नाम गाथापतिः
 =गीयते=स्तुयते लोकैर्धनं धान्यं समृद्ध्यादियुक्ततयेति, यद्वा गाधते=धनं धान्य-
 पशुवशं समुन्नत्यादिना 'अहो ! धन्यमिदं सकलसमृद्धिसम्पन्नं गृह' मित्येव प्रश-
 सितत्वात्प्रतिष्ठिता भवतीति गाथा=प्रशस्ततमं गृह, तस्याः पतिः=अध्यक्षः सः तथा
 क्षेत्रवस्तु हिरण्यं पशुदामं पौरुष-समलङ्कृतं, मदगृहस्य इत्यर्थः, परिवसति=नित्य

भागमे अर्थात् ईशान-कोणमे दूतिपलाशक नाम उद्यानं था ।
 इसी उद्यानमें भगवान् महावीर स्वामी के समवसरण का वृत्तान्त
 हमसे आगे बताया जायगा, इस कारण यहाँ हम उद्यान का
 उल्लेख किया गया है । उस वाणिज-ग्राम नगरमें जितशत्रु राजा था ।
 उसका वर्णन अन्य स्थानसे समझना चाहिए । उस वाणिज-ग्राममें
 आनन्द नामक गाथापति रहता था । धन-धान्य और समृद्धिसे युक्त
 होने के कारण लोग जिसकी प्रशंसा करते हैं उसे गाथापति कहते
 हैं । अथवा धन-धान्य और पशु-वश की समुन्नतिसे 'अहो ! यह घर
 सब प्रकारकी समृद्धिसे भरा-पूरा है' इस प्रकार प्रशंसित होनेसे जो
 प्रतिष्ठायुक्त हो वह गाथा (प्रतिष्ठित घर) और उसके अध्यक्षको

-पूर्व दिशाना भागभा अर्थात् ईशान कोणभा दूतिपलाशक नाम उद्यान उक्त अंश
 भगवान् महावीर स्वामीना समवसरणना प्रसात आगण आपवामा आवशे,
 तेथी आडी अंश उद्यानना उल्लेख करवामा आये। अंश वणिजग्राम नगरना
 जितशत्रु राजा होता तेनु वर्णन अन्य स्थानेथी लक्ष्मी देव अंश वणिजग्रामभा
 आनन्द नामना गाथापति होता धन-धान्य समृद्धिथी युक्त होवाने कारणे
 लोगे नेनी प्रशंसा करे छे तेने गाथापति कहे छे अथवा धन-धान्य अने
 पशुवशनी समुन्नतिथी "अहो ! आ घर सर्व प्रकारनी समृद्धिथी भरपूर छे"
 अथी रीते प्रशंसित भवाने लीधे ने प्रतिष्ठायुक्त होय, ते गाथा (प्रतिष्ठा
 घर) अने तेना ने पति-अध्यक्ष तेने गाथापति कहे छे तात्पर्य अंश छे

२- 'दक्षिणापथात्पुरसस्त्यक्' इति पुर.शब्दाच्चक्र ।

३-अत्र 'दिङ्नामान्यन्तराले' इत्यनेने बहुव्रीहि ।

सर्वतोभावेन वा निवमति स्मेति शेषः । आढयः=महान् ऋद्धयादिपूर्णो वा । 'जाव' यावत्-'अढे' इत्यारभ्य 'अपरिभूए' इत्येतत्पर्यन्तोक्तसमस्तविशेषणविशिष्ट इत्यर्थस्तेन-'दित्ते वित्थिण्णविउल-भरण सयणासण-जाण-वाहणाडण्णे बहुधण बहुजा यख्व रयए आओगपओगसपउत्ते विच्छडियविउलभत्तपाणे बहुदासीदासगोमहि सगपेलयप्पभूए बहुजणस्स' इत्येता समन्वयः कर्तव्यः ।

एतच्छाया च-दीप्तो विस्तीर्ण विपुल भवन शयनाशन-यान वाहनाऽऽकीर्णो बहुधनबहुजातरूपरजत आयोग-प्रयोगसमयुक्तो विच्छर्दितविपुलभक्तपानो बहुदासगोमहिपगवेलरुप्रभूतो बहुजनस्य' शब्द इति, तत्र-दीप्त=उज्ज्वलो दर्पितो वा, विस्तीर्णानि=विस्तृतानि विपुलानि=बहूनि भवनानि=गृहाः, शयनानि=शय्या आसनानि=पीठकादीनि, यानानि=गाडीप्रभृतीनि, वाहनानि=व्याद यस्तैराकीर्णः=व्याप्त' समुपेतो वा, बहु= विपुल, धन=गणिमप्रभृति यस्य स बहुधनः, बहु=विपुल जातरूप=सुवर्ण, रजत= रूप्य यस्य स बहुजातरूपरजतः, बहुधनश्चासौ बहुजातरूपरजतश्चेति बहुधनबहुजा तरूपरजतः, आ=समन्ताद् योजन=द्विगुणादिलाभार्थं रूप्यादीनामधमर्णादिभ्यो नियोजनमायोगस्तस्य, प्र=प्रकर्षेण योजनम्=उपायचिन्तन, प्रयोग, यद्वा आयोगेन =द्विगुणादिलिप्सया प्रयोगः, =अधमर्णानां सन्निधे द्रव्यस्य वितरणमायोग प्रयोग, स समयुक्तः=प्रतर्कितो येन, तस्मिन् वा समयुक्त =सम्बन्धो य. स आयोग प्रयोग समयुक्तः

गाथापति कहते हैं । तात्पर्य यह है कि क्षेत्र, वास्तु, हिरण्य, पशु, दास, पौरुष आदिसे शोभित गृहस्थको गाथापति कहते हैं । वह भानन्द गाथापति विशाल समृद्धिसे युक्त था । 'जाव' शब्द से 'आढय' से लेकर 'अपरिभूत' पर्यन्त समस्त विशेषण जोड़ने चाहिए । अर्थात् तेजस्वी, विस्तृत और विपुल भवन, शयन (शय्या), आसन (तख्त आदि) यान (गाडी आदि) वाहन (घोड़े आदि) से युक्त बहुत धन (गणिम-रूपये जैसे आदि) वाला, बहुत सोने वाला, बहुत चांदी वाला, तथा नीतिपूर्वक व्यापारसे धन कमाने वाला था । जिसके यहाँ भोजन

क्षेत्र, वास्तु, सोना, पशु, दास, पौरुष (पराक्रम) आदिथी शोभित गृहस्थने गाथापति कहें छे जे भानन्द गाथापति विशाल समृद्धिथी युक्त छतो । 'जाव' शब्दथी 'आढय'थी लक्ष 'अपरिभूत' सुधीना जथा विशेषणो जोडवा, अर्थात् तेजस्वी, विस्तृत अने विपुल (भोटु) भवन शयन, आसन (तख्त वगेरे), यान (गाडी वगेरे) वाहन (घोडा वगेरे) थी युक्त, बहुत धन (गणिम रूपिया जैसे वगेरे) वाला, बहुत सोनावाला, बहुत चांदीवाला, तथा नीतियुक्त व्यापारथी धन कमानारा छतो तेने त्या भोजन थर्क जथा ग्राह पशु वस्तु

=नीत्या द्रव्योपार्जनप्रवृत्त इत्यर्थः भक्त च पान च भक्तपाने' विपुले च ते भक्त-
पाने विपुलभक्तपानः, वि=विशेषेण उद्दिष्टे=भोजनावशिष्टे भक्तपाने यस्य स विच्छ-
दितविपुलभक्तपानः दास्यश्च दासाश्च गावश्च महिषाश्च गवेलका (उरभ्रा) श्वेति
दासीदासगोमहिषगवेलकास्ते मशस्ताश्च ते दासीदासगोमहिषगवेलका इति बहु
दामीदासगोमहिषगवेलकास्ते प्रभूताः=प्रचुरा यस्य स बहुदासीदासगोमहिष-
गवेलकप्रभूता, अत्र गवादिषट् स्त्रीगव्यादीनामप्युपलक्षणः; यद्वा गोपदस्य स्त्रीपुगव-
योरविशेषेण वाचकत्वादविरोध एव, महिष गवेलकशब्दयोश्च 'पुमान् स्त्रिया'
इत्येकशेषान्महिष्यादीनामपि ग्रहणम् । बहुजनस्येति जातिविवक्षयैरुचन सवन्ध-
सामान्ये च पठ्यी, तेन 'बहुजनै' रित्यर्थो बोध्यः, अत्र 'अपी' त्यस्यान्याहाराद्ब-
हुजनैरपीति तत्त्वम् 'अपरिभूतः=पराभवरहितः, यद्वा क्तप्रत्ययार्थस्याविवक्षितत्वा-
दपरिभवनीय-बहुजनैरपि पराभवितुमशक्य इत्यर्थः । एपुक्तविशेषणेषु "अड्डे
दिक्ते, अपरिभूए" एभिस्त्रिभिर्विशेषणैरानन्द-गाथापतौ प्रदीपदृष्टान्तोऽभिप्रेतस्त-
थाहि-यथा प्रदीपस्तैल-वर्त्तिभ्या शिखया च सपन्नो निर्वाते स्थाने सुरक्षितः

कर लेने के बाद भी बहुत अन्न पान वचना था, अर्थात् इस उदार बुद्धि
से पाक बनाया जाता था कि सब परिवारके जीम जाने पर बचे हुए
अन्नादिसे अनेक गरीबों का पोषण होता था, जिसके घर में बहुत दास
दासी गाय बैल भैंसे पाडे उरभ्र (बकरे बकरी गाडरे) आदि थे । बहुत,
से मनुष्य भी उस (आनन्द गाथापति) का पराभव नहीं कर सकते
थे, अर्थात् वह बड़ा शक्तिशाली और माननीय था ।

'आढ्य दीप्त और अपरिभूत' इन तीन विशेषणोंसे आनन्द गाथा-
पतिमें दीपकका दृष्टान्त अभिप्रेत है । वह इस प्रकार-जैसे दीपक, तेल
बत्ती और शिखा(लौ)से युक्त होकर वायुरहित स्थानमें सुरक्षित रहकर

अन्न-पान वधत्तु इत्तु, अर्थात् ओटही छिद्दरताथी रसेछ करवाभा आवती इती
ते णधो परिवार नमी रह्ता प्रधी पण धणी रसेछ वधती इती अने तेभाथी अनेक
गरीबोतु पोषण थत्तु इत्तु तेना घरभा धण्ठा दास दासी, गाय, णण्ड लेश पाडा,
उरभ्र (बकरा, बकरी, गाडरे) वगेरे इता धण्ठा भाण्ठा पण तेना, (आनन्द गाथा
पतिने) पराभव करी शकता नहो, अर्थात् ते धण्ठा शक्तिशाली अने माननीय इतो

'आढ्य, दीप्त अने अपरिभूत' ओ त्रय विशेषणोथी आनन्द गाथापतिभा
दीपकतु दृष्टान्त अभिप्रेत छे, ते भा प्रमाणे,—जेम दीपक, तेल, दीपेट अने
शिखा (अण्)थी युक्त थधने वायुरहित स्थानभा सुरक्षित रही प्रकाशित थाय छे

१ 'विभाषा सुपो बहुच पुरस्तात्तु' इत्यनेन बहुचप्रत्ययः पूर्वप्रयुक्तः ।

सर्वतोभावेन वा निवमति स्मेति शेषः । आढयः=महान् क्रुद्धयादिपूर्णो वा । 'जाव' यावत्- 'अदे' इत्यारभ्य 'अपरिभूत' इत्येतत्पर्यन्तौकसमस्तविशेषणविशिष्ट इत्यर्थस्तेन- 'दिते विस्थिण्णविउल-भरण सयणासण-जाण-वाहणाइण्णे बहुधण बहुजा यख्व रयए आओगपओगसपउत्ते विच्छट्ठियविउलभत्तपाणे उहुदासीदासगोमहि सगपेलयप्पभूए बहुजणस्स' इत्येषा समन्वयः कर्त्तव्यः ।

एतच्छाया च-दीप्तो विस्तीर्ण विपुल भवन शयनाशन यान वाहनाऽऽकीर्णो बहुधनउहुजातरूपरजत आयोग-प्रयोगसमयुक्तो विच्छट्ठितविपुलभक्तपानो बहुदासगोमहिपगवेलरूपभूतो बहुजनस्य' शरुट इति, तत्र-दीप्तः=उज्ज्वलो दपितो वा, विस्तीर्णानि=विस्तृतानि विपुलानि=उहनि भवनानि=गृहाः, शयनानि=शय्या आसनानि=पीठकादीनि, यानानि=गाडीभृतीनि, वाहनानि=हयादयस्तैरासीर्णः=व्याप्त' समुपेतो वा, उहु= विपुल, धन=गणिममभृति यस्य स बहुधन', बहु=विपुल जातरूप=मुवर्ण, रजत= रूप्य यस्य स उहुजातरूपरजतः, बहुधनश्चासौ बहुजातरूपरजतश्चेति बहुधनबहुजातरूपरजतः, आ=समन्ताद् योजन=द्विगुणादिलाभार्थं रूप्यादीनामधमर्णादिभ्यो नियोजनमायोगस्तस्य, प्र=प्रकरणेन योजनम्=उपायचिन्तन, प्रयोग', यद्वा आयोगेन=द्विगुणादिलिप्तया प्रयोग',=अधमर्णानां सपि रे द्रव्यस्य वितरणमायोग प्रयोगः, स समयुक्तः=मत्तचित्तो येन, तस्मिन् वा समयुक्तः=सन्नयो य' स आयोग प्रयोग समयुक्त'

गाथापति कहते हैं । तात्पर्य यह है कि क्षेत्र, वास्तु, हिरण्य, पशु, दास, पौरुष आदिसे शोभित गृहस्थको गाथापति कहते हैं । वह आनन्द गाथापति विशाल समृद्धिसे युक्त था । 'जाव' शब्द से 'आढय' से लेकर 'अपरिभूत' पर्यन्त समस्त विशेषण जोड़ने चाहिए । अर्थात् तेजस्वी, विस्तृत और विपुल भवन, शयन (शय्या), आसन (तख्त आदि) यान (गाडी आदि) वाहन (घोड़े आदि) से युक्त बहुत धन (गणिम-रूपये पैसे आदि) वाला, बहुत सोने वाला, बहुत चादी वाला, तथा नीतिपूर्वक व्यापारसे धन कमाने वाला था । जिसके यहा भोजन

के-क्षेत्र, वास्तु, सोनु, पशु, दास, पौश्य (पराक्रम) आदिथी शोभित गृहस्थने गाथापति कहे छे ओ आनन्द गाथापति विशाल समृद्धिथी युक्त छतो. 'जाव' शब्दथी 'आढय'थी लक्ष 'अपरिभूत' सुधीना गथा विशेषणो जोडवा, अर्थात् तेजस्वी, विस्तृत अने विपुल (गोठु) भवन, शयन, आसन (तख्त वगेरे), यान (गाडी वगेरे) वाहन (घोडा वगेरे) थी युक्त, धन (गणिम-रूपिया पैसा वगेरे) वाला, धन सोनावाला, धन इषावाला, तथा नीतियुक्त व्यापारथी धन कमानासे छतो तेने त्या भोजन अर्थ गया गाढ पशु धन

=नीत्या द्रव्योपाजनप्रवृत्त इत्यर्थः भक्त च पान च भक्तपाने' विपुले च ते भक्त-
पाने विपुलभक्तपानः, वि=विशेषेण उद्दिष्टे=भोजनावशिष्टे भक्तपाने यस्य स विच्छ-
दितविपुलभक्तपानः दास्यश्च दासाश्च गावश्च महिषाश्च गवेलका (उरभ्रा) थेति
दामीदासगोमहिषगवेलकास्ते प्रशस्ताश्च ते दामीदासगोमहिषगवेलका इति बहु
दामीदासगोमहिषगवेलकास्ते प्रभूताः=प्रचुरा यस्य स बहुदासीदासगोमहिष-
गवेलरुप्रभूता, अत्र गवादिषट् स्त्रीगव्यादीनामप्युपलभ्य, यद्वा गोपदस्य स्त्रीपुगव-
योरविशेषेण वाचन्यादविरोध एव, महिष गवेलकशब्दयोश्च 'पुमान् स्त्रिया'
इत्येकशेषान्महिष्यादीनामपि ग्रहणम् । बहुजनस्येति जातिविवक्षयैकवचन सवन्-
सामान्ये च पठ्ठी, तेन 'बहुजनै' रित्यर्थो बोध्यः, अत्र 'अपी' त्यस्या 'याहाराद्-
हुजनैरपीति तत्त्वम् 'अपरिभूतः=पराभवरहितः, यद्वा क्तप्रत्ययार्थस्याविवक्षितत्वा-
दपरिभवनीयः-बहुजनैरपि पराभवितुमशक्य इत्यर्थः । एषु विशेषणेषु "अद्वे-
दिते, अपरिभूत" एभिर्विभिर्विशेषणैरानन्द-गाथापतौ प्रदीपदृष्टान्तोऽभिप्रेतस्त-
थाहि-यथा प्रदीपस्तैल-वर्त्तिभ्या शिखया च सपन्नो निर्वाते स्थाने सुरक्षितः

कर लेने के बाद भी बहुत अन्न पान उचना था, अर्थात् इस उदार बुद्धि
से पाक बनाया जाता था कि मत्र परिवारके जीम जाने पर बचे हुए
अन्नादिसे अनेक गरीबों का पोषण होता था, जिसके घर में बहुत दास
दासी गाय बैल भैंसें पाडे उरभ्र (बकरे बकरी गाडरे) आदि थे । बहुत,
से मनुष्य भी उस (आनन्द गाथापति) का पराभव नहीं कर सकते
थे, अर्थात् वह बड़ा शक्तिशाली और माननीय था ।

'आढ्य दीप्त और अपरिभूत' इन तीन विशेषणोंसे आनन्द गाथा-
पतिमें दीपकका दृष्टान्त अभिप्रेत है । वह इस प्रकार-जैसे दीपक, तेल
बत्ती और शिग्वा(लौ)से युक्त होकर वायुरहित स्थानमें सुरक्षित रहकर

अन्न-पान वधतु इतु, अर्थात् ओटही छिदारताथी स्तोभ करवाभा आवती इती
ते अथो परिवार अभी न्हा प्रधी पक्ष घण्टी स्तोभ वधती इती अने तेभाथी अनेक
गरीबोनु पोषण यतु इतु तेना घरभा घण्टा दास दासी, गाय, जण्ड बेश पाडा,
उरभ्र (बकरा, बकरी, गाडरे) वगेरे इता घण्टा भाबुसे पक्ष तेना, (आनन्द गाथा
पतिने) पराभव करी शकता नही, अर्थात् ते घण्टा शक्तिशाली अने माननीय इते।

'आढ्य, दीप्त अने अपरिभूत' जे त्रय विशेषणोथी आनन्द गाथापतिभा
दीपकनु दृष्टान्त अभिप्रेत छे, ते आ प्रमाणे,—जे दीपक, तेल, दीवेट अने
शिग्वा (अण)थी युक्त यधने वायुरहित स्थानभा सुरक्षित रही प्रकाशित थाय छे

१ 'विभाषा सुपो बहुच पुरस्तात्' इत्यनेन बहुचमत्ययः पूर्वमयुक्तः ।

प्रकाशमासादयति, एवमयमपि तैलवर्ति स्थानीयया आढ्यताऽपरपर्यायाद्वर्गा,
शिखा-स्थानीययोदारता-गम्भीरतादिरूपया दीप्त्या च सपञ्चो निर्वातस्थान-
स्थानीयया मदाचारमर्यादापालनादिरूपयाऽपरिभूततया च सपञ्च समुज्ज्वलतीति
हेतुताऽवच्छेदकधर्मस्याऽऽढ्यता-दीप्त्यपरिभूततैतद्वितयनिष्ठस्यैकस्य सत्त्वाच्च तृणा
रणिमणिन्यायेन प्रत्यक्षानुमानाऽऽगमशब्देषु प्रामाण्यमिव प्रत्येक हेतुता
प्रदीपवदेव ॥ ३ ॥

मूलम्—तस्स ण आणंदस्स गाहावइस्स चत्तारि हिरण्णको-
डीओ निहाणपउत्ताओ, चत्तारि हिरण्णकोडीओ बुद्धिपउत्ताओ,
चत्तारि हिरण्णकोडीओ पवित्थरपउत्ताओ, चत्तार वया दसगो-
साहस्सिएण वएण होत्था ॥ ४ ॥

छाया तस्य खलु आनन्दस्य गाथापतेश्चतस्रो हिरण्यमोटयो निधानप्रयुक्ताः।

प्रकाशित होता है, वैसे ही आनन्द गाथापति, तेल और बत्तीके समान
आढ्यता अर्थात् ऋद्धिसे, शिखा की जगह उदारता गम्भीरता आदिसे
और दीप्तिसे युक्त होकर, वायुरहित स्थानके समान मर्यादाका पालन
आदिरूप मदाचार से तथ पराभवरहितपनसे संयुक्त होकर तेजस्विता
धारण करता था। अत आढ्यता दीप्ति और अपरिभूतता, इन तीनोंमें
रहनेवाला हेतुताऽवच्छेदक धर्म एक है, इस कारण तृणारणिमणि न्याय
से प्रत्यक्ष, अनुमान और आगम शब्दोंसे प्रमाणताके समान प्रत्येक
(सिर्फ आढ्यता, सिर्फ दीप्ति, या केवल अपरिभूतता) को हेतु नहीं
मानना चाहिए ॥ ३ ॥

तेम आनंद गाथापति, तेल अने दीपेल्नी पैठे आढ्यता अर्थात् ऋद्धि, शिखानी जगह उदारता गम्भीरता आदि, अने दीप्तिथी युक्त यधने वायुरहित स्थाननी समान मर्यादाना पालन आदिरूप मदाचारथी तथा पराभवरहितपण्णे अपरिभूतता, ये त्रयेभा रहैवै। हेतुतावच्छेदक धर्म अेक छे ते कारणथी तृणा रणिमणि न्याये प्रत्यक्ष, अनुमान अने आगम शब्दोभा प्रमाणतानी पैठे प्रत्येकने (मात्र आढ्यता, मात्र दीप्ति अथवा केवल अपरिभूतता-अे अेकने) हेतु मानवो नई ॥ ३ ॥

—१=अयम्=आनन्दगाथापति ।

चतस्रो हिरण्यकोटयो वृद्धिप्रयुक्ताः, चतस्रो हिरण्यकोटयः प्रविस्तरप्रयुक्ताः, चत्वारो व्रजाः दशगोसाहसिकेण व्रजेनाभासन् ॥४॥

टीका—‘तस्येति तस्य=वर्णितप्रकारस्य खलु-निश्चये वाक्यालङ्कारे वा, आनन्दस्य=एतन्नाम्नो गाथापते चतस्रः=चतुःसरयोपेता, हिरण्यकोटयः=हिरण्यानि=दीनाराणि तेषां कोटयः=सदृख्याविशेषतया प्रसिद्धा. दीनारकोटिचतुष्टयमिति यावत् निगानप्रयुक्ता=निगाने=कोपादौ निक्षेपणे प्रयुक्ता=निगुक्ता अर्थात्तेनैव गाथापतिना, एवमग्रेऽपि सम्बन्धः कार्यः । वृद्धिप्रयुक्ता इति, वृद्धिः=वनवर्धनेच्छया द्विविणमयोगस्तदर्थं प्रयुक्ता, शेषः पूर्ववत् । प्रविस्तरः=गृहोपकरणं तस्मै प्रयुक्ता. । दशगोसाहसिकेणेति, गवा दशमहस्रसरयकेन व्रजेन चत्वारो गोव्रजाः, चत्वारिंशत्सहस्राणि गाव इति तात्पर्यार्थः, अभवन्=भासन् ॥ ४ ॥

मूलम्—से णं आणदे गावाहर्ड वहूण राईसर जाव सत्थवाहाणं वहूसु कजेसु य कारणेसु य मतेसु य कुडुवेसु य गुज्जेसु य रहस्सेसु य निच्छएसु य ववहारेसु य आपुच्छणिजे पडिपुच्छणिजे सयस्सवि य णं कुडुंवस्स मेढी, पमाण, आहारे, आलंवणं, चक्खू, मेढीभूए जाव सब्बकज्जवडावए यावि होत्था ॥५॥

(मूल और टीका का अर्थ)

‘तस्स ण’ इत्यादि । उस आनन्द गाथापतिके चार करोड दीनारे खजानेमें रखी थीं, चार करोड दीनारे व्यापारमें लगी थीं, चार करोड दीनारे गृहसम्बन्धी सामानमें लगी थी और दस दस हजार गायोंके चार गोकुल थे अर्थात् आनन्द गाथापतिके चारह करोड दीनारे और चालीस हजार गोवर्गके पशुओकी सरया थी ॥ ४ ॥

(भूण अने टीकानो अर्थ) तस्स ण इत्यादि—

अने आनन्द गाथापतिने चार करोड दीनारे^१ भण्डानामा हुती, चार करोड दीनारे तेले बेपारमा रेकी हुती, चार करोड दीनारे घरसामग्रीमा रेकी हुती अने दस-दस हजार गायोना चार गोपुखो हुता, अर्थात् आनन्द गाथापति पासो चार करोड दीनारे अने चालीस हजार गोवर्गना पशुओनी सभ्या हुती ॥ ४ ॥

१ दीनार—उसवक्तका एक मोने का सिक्का ।

१ दीनार—अने वजते अने प्रसारने सोनानो सिक्का हुते।

छाया-सखलु आनन्दो गायापती राजेश्वर-यात्रत्सार्यवाहना बहुषु कार्येषु च कारणेषु च मन्त्रेषु च कुटुम्बेषु च गणेषु च रहस्येषु च निश्चयेषु च व्यवहारेषु च आमन्त्रणीयः, परिमन्त्रणीयः, स्वस्स्यापि च खलु कुटुम्बस्य मेधः, प्रमाण, माधारः, आलम्बन, चक्षु मेधिभूतो, यात्रत्सार्यवर्द्धश्चाऽप्यभवत् ॥ ५ ॥

टीका-‘स’ इति-राजेश्वर-यात्रादिति, अत्र ‘जाव’ शब्देन-तलवर माड विय कोडुविय इव-सेट्टि सेणावइ” इत्येषा सग्रहस्तेन राजेश्वर तलवर-मण्डविक (माडविक) कोडुविकेभ्य श्रेष्ठि सेनापति सार्यवाहनामितिसम्प्र., तत्र राजानो = माण्डलिका नरपतय, ईश्वरा. ऐश्वर्यसम्पन्ना, तत्ररा. = सन्तुष्टभूषा उत्तपट-

मूलका अर्थ-‘से ण आणदे’ इत्यादि ।

वह आनन्द गायापति, राजा ईश्वर यावत् सार्यवाहोंके द्वारा उहूनसे कार्योंमे, कारणों (उपायों) मे, मन्त्र (मन्त्र) में, कुटुम्बोंमे, गुह्योंमे, रहस्योंमे, निश्चयोंमे और व्यवहारोंमे एकवार पूछा जाता था, बार बार पूछा जाता था । और वह अपने कुटुम्बका भी मेधि, प्रमाण, आधार, आलम्बन, चक्षु, मेधिभूत यावत् समस्त कार्योंको बढ़ानेवाला था ॥५॥

टीका का अर्थ

मूलमे ‘राईसर’ के आगेके ‘जाव’ शब्दसे राजा ईश्वर, तलवर, माण्डविक या माडविक, कौटुम्बिक, इव, श्रेष्ठी, सेनापति और सार्यवाह, का ग्रहण होता है । माण्डलिक नरेशको राजा और ऐश्वर्य वालोंको ईश्वर कहते हैं । राजा सन्तुष्ट होकर जिन्हें पट्टबध देता है वे राजाके समान पट्टबन्धसे विभूषित लोग तलवर कहलाते हैं । जो वस्ती

मूलको अर्थ-से ण आणदे इत्यादि

ये आनन्द गायापतिने, राजा ईश्वर यावत् सार्यवाहोंके तलवरी ध्वजा कार्योंमा, कारणों (उपायों) मा, मन्त्र (मन्त्र) मा, कुटुम्बोंमा, गुह्योंमा, रहस्योंमा, निश्चयोंमा अने व्यवहारोंमा एकवार पूछनामा आवातु हुतु, बार बार पछ पूछनामा आवातु हुतु अने त पोतना कुटुम्बोंमा पछ मेधि, प्रमाण, आधार, आलम्बन चक्षु, मेधिभूत, यावत् अथा कार्योंने आगण पधारनासे हुते (५)

टीकानो अर्थ-मूलमा ‘राईसर’ पछी ‘जाव’ शब्दशी ‘सम, ईश्वर, तलवर, माण्डविक अथवा माडविक, कौटुम्बिक, इव, श्रेष्ठी, सेनापति अने सार्यवाह ओटला शब्दोंनु अरुणु थाय छे । माण्डलिक नरेशने राजा अने ऐश्वर्यवाहोंने ईश्वर कह छे । राजा सन्तुष्ट भने जेने पट्टबध आये छे ते राजाओंमा जेवा पट्टबधशी विभूषित होठे तलवर कहवाय छ जेनी वस्ती छिन्न सिन्न होय तेने

वन्धपरिभूषितराजकुलाः, माण्डविका=उन्मिन्नजनाश्रयविशेषो मण्डवस्तत्राधि-
कृता', 'माडम्बिका' इति ज्ञायापक्षे तु ग्रामपञ्चशतीपतय इत्यर्थः, यद्वा सार्द्धक्रो-
शद्वयपरिमितमान्तरैर्विच्छिद्य विच्छिद्य स्थितानां ग्रामाणामपिपतय, कौटुम्बिकाः=
कुटुम्भभरणे तत्परा, यद्वा बहुकुटुम्भप्रतिपालका, इभ्या=इभो हस्ती तत्प्रमाणं
द्रव्यमर्हन्तीति' तथा ते च जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदाद्विप्रकाराम्नात्र-हस्तिपरिमित-
मणि-मुक्ताप्रवालमुवर्णरजतादिद्रव्यराशिस्वामिनो जघन्याः, हस्तिपरिमितवज्र-
मणिमाणिक्यराशिस्वामिनो मयमा', हस्तिपरिमितकेवलवज्रराशिस्वामिनो उत्कृष्टा

उन्मिन्न-भिन्न हो उसे मण्डव और उसके अधिकारीको माण्डविक कहते
हैं। 'माडम्बिक' की जाया यदि माडम्बिक की जाय तो माडम्बिकका
'पाँच सौ गाँवों का स्वामी, अर्थ होता है। अथवा ढाई-ढाई कोस की दूरी
पर जो अलग-अलग गाँव बसे हों उनके स्वामी को माडम्बिक कहते
हैं। जो कुटुम्बका पालन-पोषण करते हैं या जिनके द्वारा बहुतसे
कुटुम्बों का पालन होता है उन्हें कौटुम्बिक कहते हैं। इभ का अर्थ है
हाथी, और हाथी के बराबर द्रव्य जिनके पास हो उसे इभ्य कहते हैं।
जघन्य, मध्यम और उत्कृष्ट के भेदसे इभ्य तीन प्रकार के हैं।
जो हाथीके बराबर मणि, मुक्ता, प्रवाल (मुँगा), सोना, चाँदी आदी
द्रव्य-राशिके स्वामी हों वे जघन्य इभ्य हैं। जो हाथी के बराबर हीरा
और माणिक्यकी राशिके स्वामी हों वे मध्यम इभ्य हैं। जो हाथीके
बराबर केवल हीरोंकी राशिके स्वामी हों वे उत्कृष्ट इभ्य हैं। लक्ष्मीकी

भंडव અને તેના આધિકારીને માડવિક કહે છે 'માડમ્બિક'ની છાયા ને 'માડ
મ્બિક' કરવામા આવે તો 'માડમ્બિક'નો અર્થ 'પાચસો ગામનો ધણી' એવો
અર્થ થાય છે અથવા અહીં-અહીં ગાઉને અતલે ને જુદા-જુદા ગામે વસ્યા
હોય તેના ધણીને માડમ્બિક કહે છે જે કુટુમ્બોનું પાલન-પોષણ કરે છે અથવા
જેની દ્વારા ઘણા કુટુમ્બોનું પાલન થાય છે, તેને કૌટુમ્બિક કહે છે, 'ઇભ' નો
અર્થ 'હાથી' છે, અને હાથીના જેટલું દ્રવ્ય જેની પાસે હોય, તેને ઇભ્ય
કહે છે જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટના ભેદે કરીને ઇભ્ય ત્રણ પ્રકારના છે
હાથીની બનાબર મણિ, મોતી, પરવાળા, સોનુ, ચાંદી આદિ દ્રવ્યના ઢગલાના
જે સ્વામી તેઓ, જઘન્ય ઇભ્ય છે હાથીની બનાબર હીરા અને માણિક્યના
ઢગલાના જે સ્વામી હોય તેઓ મધ્યમ ઇભ્ય છે હાથીની બનાબર કેવળ
હીરાના ઢગલાના જે સ્વામી હોય તેઓ ઉત્કૃષ્ટ ઇભ્ય છે જેમની ઉપર લક્ષ્મીની

શ્રેષ્ઠિનો = લક્ષ્મીકૃપાઠ્ઠાક્ષમત્યક્ષલક્ષ્યમાણ-ત્રિણલક્ષ-લક્ષણચિલ્લક્ષણહિરણ્યપટ્ટસમ
 લઙ્કૃતમૂર્ધાનો નગરપ્રધાનવ્યવહાર્તારઃ, સેનાપતયઃ = ચતુરંગસેનાનાયકાઃ, સાર્થ
 ગ્રાહાઃ = ગણિમ ધરિમ મેય પરિચ્છેદ્ય રૂપક્રેય પ્રિક્રેયવસ્તુજાતમાદાય લાભેચ્છયાદશા
 ન્તરાણિ વ્રજતા સાર્થ ગ્રાહયન્તિ = યોગ-ક્ષેમાભ્યા પરિપાલયન્તીતિ, દીનજનોપકારાય
 મૂલધન દત્ત્વા તાન્ સમર્થ્યન્તોતિ તથા, તત્ર ગણિમમ્ = એક દ્વિ ત્રિ-ચતુરાદિસંખ્યા
 ક્રમેણ ગણયિત્વા યદીયતે, યથા નાલિકેર પૂગીફલ-કદલીફલાદિન્મ્, ધરિમ્ = તુલા
 સૂત્રેણોત્તોલ્ય યદીયતે, યથા ગ્રીહિ યત્ર લગ્ન સિતાદિ, મેય = શરાવ લઘુમાળાદિનો-

જિસ પર પૂરી-પૂરી કૃપા હો ઓર उस कृपाकोरके कारण जिनके
 लाखोंके खजाने हों तथा जिनके सर पर उन्हींको सूचित करने वाला
 चादोका विलक्षण पट्ट शोभायमान हो रहा हो, जो नगर के प्रधान
 व्यापारी हो उन्हें श्रेष्ठी कहते हैं। चतुरंग सेनाके स्वामीको सेनापति
 कहते हैं। जो गणिम, धरिम, मेय और परिचछेद्य रूप खरीदने-बेचने
 योग्य वस्तुओं को लेकर नफाके लिए देशान्तर जानेवालेको साथ ले
 जाते हैं, योग (नयी वस्तु की प्राप्ति) और क्षेम (प्राप्त वस्तु की रक्षा
 के द्वारा उनका पालन करते हैं, गरीबोंकी भलाईके लिए उन्हें पूँजी
 देकर व्यापार द्वारा धनवान् बनाते हैं उन्हें सार्थवाह कहते हैं। एक,
 दो, तीन, चार आदि संख्याके हिसाब से जिनका लेन-देन होता है
 उसे गणिम कहते हैं, जैसे-नारियल, सुपारी, केला आदि। तराजू
 पर तोल कर जिसका लेन-देन हो उसे धरिम कहते हैं, जैसे धान,

પૂરેપૂરી કૃપા હોય અને એ કૃપાને કારણે જેમની પાસે લાખોનો ખજાનો હોય,
 તથા જેમને માથે તેનું સૂચન કરનારો આદીનો વિલક્ષણ પટ્ટ શોભાયમાન થઈ
 રહ્યો હોય, જે નગરના મુખ્ય વ્યાપારી હોય, તેને શ્રેષ્ઠી કહે છે ચતુરંગ
 સેનાના સ્વામીને સેનાપતિ કહે છે ગણિમ ધરિમ મેય અને પરિચ્છેદ્ય રૂપ
 ખરીદવા-વેચવા યોગ્ય વસ્તુઓ લઈને નફાને માટે દેશાંતર જનારાઓને જે
 સાથે લઈ જાય છે યોગ (નવી વસ્તુની પ્રાપ્તિ) અને ક્ષેમ (પ્રાપ્ત વસ્તુનું
 રક્ષણ) ની દ્વારા તેમનું પાલન કરે છે ગરીબોના લાભ માટે તેમને પૂજી
 આપીને વેપાર દ્વારા ધનવાન બનાવે છે, તેમને સાર્થવાહ કહે છે એક, બે
 ત્રણ, ચાર આદિ સંખ્યાના હિસાબે જેની લેણ-દેણ થાય છે તેને ગણિમ કહે
 છે, જેમકે નાળીયેર, સોપારી ઇત્યાદિ ત્રાજવાથી તોલોને જેની લેણ-દેણ
 કરવામાં આવે છે તેને ધરિમ કહે છે, જેમકે ધાન્ય જવ, મીઠું, સાકર ઇત્યાદિ

૧ અલબ્ધસ્ય લાભી યોગ, લબ્ધસ્ય પરિપાલન ક્ષેમ.।

चोत्थय यदीयते, यथा दुग्ध घृत तैल प्रभृति, परिच्छेद्य च प्रत्यक्षतो निकषादिपरी-
क्षया यदीयते, यथा मणि मृत्ता प्रचालाऽऽभरणादि । 'सार्धवाहाना'—मित्यत्र
'कृत्याना कर्त्तरि वे' ति कर्त्तरि पठ्ठी, अग्रेतन्म्य 'आप्रच्छनीय परिप्रच्छनीयः'
इत्यनीयरप्रत्ययस्य योगात्, ततश्च राजभिरीश्वरैस्तत्त्ववैर्माण्डविकैः (माण्डविकै)
क्रौडुम्बिर्नैरिभ्यैः शृष्टिभिः सेनापतिभिः सार्ववाहैश्चेत्येव व्याख्यातव्यम् । बहुषु=
प्रचुरेषु, अन्य सर्वैरेव सप्तम्यन्तैः सम्बन्ध । कार्येषु=कर्त्तव्येषु प्रयोजनेष्विति या-
वत्, कारणेषु=कार्यजातसम्पादकहेतुषु । मन्त्रेषु=कर्त्तव्यनिश्चयार्थं गुप्तविचारेषु ।
कुटुम्बेषु=बान्धवेषु । गुह्येषु=लज्जा गोपनीयेषु व्यवहारेषु । रहस्येषु=रहसि=एका-
न्ते भवा रहस्यान्तेषु प्रच्छन्नव्यवहारेष्विति यावत् । निश्चयेषु=पूर्णनिर्णयेषु । व्यव-
हारेषु=व्यवहारप्रवृत्तयेषु यद्वा बान्धवादिसमाचरितलोकविपरीतादिक्रियाप्रायश्चि-
त्तेषु, विषयसप्तम्या 'एतेषु विषये' इत्यर्थः । आ=ईप्त् सकृदिति यावत्, प्रच्छनीय

जौ, नमक, शक्कर आदि । सरावा जेठे बर्तन आदिसे नाप कर जिम्का
लेन-देन होता है उसे मेय कहते हैं, जैसे दूध घी तैल आदि । सामने
कमौटी आदि पर परीक्षा करके जिसका लेन-देन होता है उसे
परिच्छेद्य कहते हैं, जैसे मणि, मोती, मृगा गहना आदि ।

आनन्द गाथापति, इन राजा, ईश्वर आदिके द्वारा बहुतसे कार्यों में,
कार्य को सिद्ध करनेके उपायों में, कर्त्तव्यको निश्चित करनेके गुप्त
विचारों में, बाधवों में, लज्जाके कारण गुप्त रखेजानेवाले विषयों में,
एकान्त में होनेवाले कार्यों में, पूर्ण निश्चयों में, व्यवहार के लिए पूछेजाने
योग्य कार्यों में, अथवा बान्धवों द्वारा किये गये लोकाचारसे विपरीत
कार्योंके प्रायश्चित्तों (दंडों) में, अर्थात् उल्लिखित सब मामलों में एकबार

पाक्षी के पवाडु जेवा मापना वासवुथी भापीने जेनी देखे-देखे करवाभा आवे
छे तेने मेय कहे छे, जेभके दूध, घी, तेल वगेरे कसोटी आदिथी परीक्षा
करीने जेनी देखेदेखे करवाभा आवे छे तेने परिच्छेद्य कहे छे, जेभके भण्डि,
मोती, परवागा, धरेख वगेरे

आनन्द गाथापतिने, जे राजा, ईश्वर आदि तरङ्गथी धण्डा कार्योभा, कार्योने
सिद्ध करवा भाटेना उपायोभा, कर्त्तव्यने निश्चित करवाना गुप्त विचारोभा,
आधवोभा, लज्जाके कारणे गुप्त राखवोभा आवता विषयोभा, एकान्तभा करवाभा
आवता कार्योभा, पूर्ण निश्चयोभा, व्यवहारने भाटे पूछवा योग्य कार्योभा, अथवा
आधवो तरङ्गथी करवाभा आवता लोकाचारथी विपरीत कार्योभा प्रायश्चित्तो (दंडो)भा

==પ્રવૃત્ત્યઃ, પરિ=સર્વતોભાવેન અમરૂદિતિ યામત્ પ્રવૃત્તનીયઃ==પ્રવૃત્ત્ય 'હોત્યા'= આસીદિત્યગ્રેતનેન સમ્પન્નઃ । આહ નનુ કાર્યકારણયોરન્યતરસ્યેયોપાદાનેનેતરાન્યથા- નુપવત્ત્યાઽઽક્ષેપાદ્વોધ* મિષ્યેદિતિ 'કાર્યેષુ' 'કારણેષુ' ઇત્યુભયોપાદાનમશ્ચિત્ત્વિત્ત્વમિતિ તદત્યન્તમમત્, યત્ કથિત્ત્વ કેવલ કાયસમ્પન્ન એવ પ્રશ્ન કરાતિ યથા, મો ! મયા કિં ધન્યત્રણ ત્રિયેય ? કિં રાજાદિસેવા કર્તવ્યા ઉત ક્રયવિક્રયાદિવ્ય પઢારઃ કર્તવ્ય ? ઇત્યાદિ, કથિચ કેવલ કારણમગ્ન્ય એવ પ્રશ્ન કરોતિ યથા કિં મો ! મયા કેન ત્રિધિના રાજાદિસેવા કર્તવ્યા ? કેન વા ત્રિધિના ક્રયવિક્રયા- દિવ્યવહાર, કર્તવ્ય ? ઇત્યાદીતિ સર્વજનપ્રસિદ્ધમિદમ્ ।

और बार-बार पूछा जा ॥ था-इन सब बातों में राजा आदि समस्त बड़े-बड़े आदमी आनन्दकी सम्मति लेते थे ।

શકા-કાર્ય^૦ ઓર કારણ, ઇન દોનોમંસે એકકા ગ્રહણ કરનેસે હી દોનોંકા ઘોષ હો જાતા હૈ, ક્યોકિ કારણકે વિના કાર્ય નહીં હોતા ઓર વિના કાર્યકે કારણોંકા અન્વેષણ કરનેકી આવશ્યકતા નહીં હૈ ફિર મૂલ-પાઠ મે 'કાર્યોં મે' 'કારણોં મેં, ઇસ પ્રકાર દોનોંકા પૃથક્-પૃથક્ ગિનાના વૃથા હૈ ।

સમાધાન—યહ કથન થિલકુલ ઠીક નહીં । ક્યોકિ કોઈ-કોઈ કેવલ કાર્યકે વિષય મે હી પ્રશ્ન કરના હૈ, જૈસે-‘મહાશય ! મુજે કયા ઘણા કરના ચાહિય ! રાજા આદિ કી નૌકરી કરૂં યા લેન-દેન (વ્યાપાર) કરૂં ?’ ઇત્યાદિ । કોઈ-કોઈ કેવલ કારણકે વિષયમે હી પૂછના હૈ, જૈસે-‘કયોં જી, મેં રાજા આદિ કી સેવા કિસ પ્રકાર કરૂં ? અથવા લેન-દેન કા વ્યવહાર કિસ ઢંગ સે કરૂં’ ઇત્યાદિ બારે સસારપ્રસિદ્ધ હૈ ।

अर्थात् એવા બધા પ્રકરણોમા એક વાર તથા વારવાર પૂછવામા આવતું હતું.—એ બધી વાતોમા રાજા વગેરે ભાગ માણસો પણ આનંદની સમતિ લેતા હતા

શકા-કાર્ય અને કારણ એ બેઉમાથી એકનું બ્રહ્મ કરવાથી જ બેઉનો ભાષ થઈ જાય છે, કારણ કે કારણ વિના કાર્ય થતું નથી, અને કાર્ય વિના કારણનું શોધન કરવાની જરૂર હોતી નથી તે પછી મૂળ પાઠમા ‘કાર્યોમા’ ‘કારણોમા’ એ પ્રમાણે બેઉને જૂદા જૂદા ગણાવવા એ વૃથા છે

સમાધાન—એ કથન ખીલકુલ બરાબર નથી, કારણ કે કોઈ કેવળ કાર્યની બાબતમા જ પ્રશ્ન કરે છે, જેમકે—મહાશય ! મારે કયો ઘણો કરવો જોઈએ ? રાજા વગેરેની નોકરી કર કે લેણદેણ (વેપાર) કર ? વગેરે કોઈ કેવળ કારણની બાબતમા જ પૂછે છે—જેમકે, ‘હેમ બાઈ ! હું રાજા આદિની સેવા કેવી રીતે કર ? અથવા લેણદેણનો વ્યવહાર કેવી રીતે કર ?’, એ બધી વાતો જગતમા જાણીતી છે

નન્વેવમપિ—“મન્ત્રેષુ, ગુહ્યેષુ, રહસ્યેષુ” ઇત્યેષા ત્રયાણામપિ વિશેષણાનામે-
કાર્યસ્ત્વાત્પૃથગુપાદાનમનુચિતમિતિ ચેત્ત્વ પ્રથમ એવાનુચિતો વિશેષણાનામેષા મિથો
મિત્તાર્યસ્ત્વાત્તથાદિ—દેશહિતચિન્તાર્ય રાજ્યાદિહિતચિન્તાર્ય વૈમાન્તવિચારો
મન્ત્ર., પરસ્ત્રીગમનાદિરૂપનિકૃષ્ટગૃહચ્છિદ્રપ્રતીકારચિન્તનાર્યમકાન્તવિચારો ગુહ્યમ્,
ભૂણહત્યાદિરૂપનિકૃષ્ટમગૃહચ્છિદ્રપ્રતીકારચિન્તનાર્યમેકાન્તવિચારો રહસ્યમિતિ
તેજસ્તિમિરવદ્ગગન-પાતાલવચ્ચેપામત્યન્તમન્ત્રમસ્તીતિ। ઇહ સર્વેચકારાઃસમુચ્ચયાર્થા।

જાણ—અચ્છા, માન લિયા’ કાર્ય-કારણ કે વિષયમે અલગ-
અલગ પ્રશ્ન હો સકતે છે, પર ‘મન્ત્રોમે, ગુહ્યોમે, રહસ્યોમે,’ इन तीन
વિશેષણોનો ગ્રહણ કરના તો અનુચિત હી છે, ક્યોકિ इनका एक ही
अर्थ है।

સમાધાન — માઈ! તીનો વિશેષણોં કા અર્થ જુદા-જુદા છે, કમલિય
તુમ્હારા પ્રશ્ન હી અનુચિત છે, તીનોંકા અલગ-અલગ કરના અનુચિત
નહી છે। ટેલો—દેશ અથવા રાજ્યકા હિત મોચનેકે લિયે એકાન્તમેં
જો વિચાર ક્રિયા જાતા છે ઉસે મન્ત્ર કહતે હૈં। પરસ્ત્રીગમન આદિ ઘર
કે કલકાકો દૂર કરનેકે લિયે એકાન્ત મે કિયે જાને વાલે વિચાર કો
ગુહ્ય કહતે હૈ, ભૂણહત્યા આદિ ઘરકે કલકોં કો દૂર કરનેકે લિયે
એકાન્તમે કિયે જાને વાલે પરામર્શકો રહસ્ય કહતે હૈ। इस प्रकार
तीनों विशेषणों में प्रकाश अधिकार अथवा आकाश-पाताल जितना
महान् अन्तर है। मूल-पाठमें जितने ‘च’ हैं वे सब समुच्चयके बोधक हैं।

મીકા—પાડે, માનાં ત્યો કે કાર્ય-કારણની બાબતમા જૂઠું। જૂઠું પ્રશ્નો
અર્થ થકે છે, પરંતુ ‘મન્ત્રોમા ગુહ્યોમા, રહસ્યોમા,’ એ ત્રણ વિશેષણોને
મહત્વ કરવા એ તો અનુચિત જ છે, કારણ કે તેનો અર્થ એક જ થાય છે

સમાધાન—માઈ! એ ત્રણ વિશેષણોના અર્થો જૂઠાં જૂઠાં છે, તેથી
તમારી પ્રશ્ન જ અનુચિત છે ત્રણેને જુદા જુદા કહેવા અનુચિત નથી જુઓ,
દેશ અથવા રાજ્યનું હિત વિચારવાને માટે એકાતમા જે વિચાર કરવામા આવે
છે, તેન મન્ત્ર કહે છે પરસ્ત્રીગમન આદિ ઘરના કલકો દૂર કરવાને માટે
એકાતમા કરવામા આવતા વિચારને ગુહ્ય કહે છે બ્રહ્મહત્યા આદિ ઘરના
કલકોને દૂર કરવાને માટે એકાતમા કરવામા આવતા પરામર્શને રહસ્ય કહે
છે એ પ્રમાણે ત્રણ વિશેષણોમા પ્રકાશ અધિકાર અથવા આકાશ પાતાળ
જટલ મહાન્ અંતર છે મૂળ પાઠમા જેટલા ‘ચ’ તે છે બધા સમુચ્ચયના
બોધક છે

प्रोक्तविशेषणविशिष्टतया सर्वेषा महामान्यत्वं परमविश्वासभूमित्वं विशालबुद्धिशक्तिस्त्व
यथोचितसम्मतिप्रदत्वं चास्य व्यक्तीकृतमिति विभाजयन्तु विद्वांसः ।

स्वस्यापि=स्वकीयस्यापि चो=विषयान्तरपरिग्रहेः । खलु=निश्चयेन, कुटुम्बस्य
=परिवारजनस्य, मेधिः=ग्रीहि यत्र गोधूमादिमर्दनार्थं खले निखाय स्थापितो
दारवादिमय पशुगन्धनस्तम्भो यत्र पङ्क्तिशो उद्धा उलीउर्दादयो ग्रीवादिमर्दनाय परितो
भ्राम्यन्ति तत्सादृश्यादयमपि मेधिः, अर्थादेतदुलम्बेनैव सर्वस्यापि कुटुम्बस्या
वस्थानमिति । कुटुम्बस्यापीत्यत्रापिशन्दबलाच्च केवलं स्वकुटुम्बस्यैवापि तु सर्वस्यापि

इन सब विशेषणोंसे सूत्रकारने यह प्रकट किया है कि आनन्द
गाथापतिको सभी लोग मानते थे, वह अत्यन्त विश्वास-पात्र था,
विशाल बुद्धिशाली था और सबको उचित सम्मति देता था ।

धान, जो, गेहूँ आदि की दाय करने (लाटा-दाने-निकालने) के
लिए गद्दा खोद कर एक लकड़ी आदिका स्तम्भ गाड़ा जाता है । उसके
चारों ओर एक पक्तिमें लाम्को कुचलनेके लिए बैल आदि घूमते हैं
उस स्तम्भको मेधि-मेढी-कहते हैं । बैल आदि उस समय उसीपर
निर्भर रहते हैं । यदि वह स्तम्भ न हो तो कोई बैल कहीं चला जाय
कोई कहीं-सब व्यवस्था भंग हो जाय । गाथापति आनन्द अपने
कुटुम्बकी मेधि-मेढीके समान थे, अर्थात् कुटुम्ब उन्हीं के सहारे
था—वे ही उसके व्यवस्थापक थे । मूल-पाठमें 'वि' (अपि) शब्द है,
उसका तात्पर्य यह है कि वे केवल कुटुम्बके ही आश्रय न थे वरन्

जो गद्दा विशेषणों वटे सूत्रकारने जोय प्रकट कर्तुं छे के आनन्द गाथा
पतिने गद्दा छोड़के मानता हुता, ते अत्यन्त विश्वासपात्र हुतो, विशाल बुद्धिशी
युक्त हुतो अने गद्धाने वाजणी न मलाह-सम्मति आपतो हुतो ।

धान्य, जव, धडे वगेरेने कणुसलाभाशी छूटा करवाने जेक भांडो जोहो
तेभा जेक लाडकोना भालो जोडवाभा आवे छे अने पछी तेनी आरे भाजुजे
जेक साथे कणुसलाने कथरवा माटे गण्ड वगेरे कर्था करे छे, जे भाबाने
मेधि छडे छे गण्ड वगेरे जे वजते जे भाबाने आधारे न कर्था करे छे ने जे
भालो न होय तो जेक गण्ड जेक भाजुजे आट्यो नय अने पीले
पीले भाजुजे करे, जे रीते व्यवस्थाबग थछ नय गाथापति आनन्द पोताना
कुटुम्बानी मेधि मध्यस्थ स्थल जेवो हुतो, अर्थात् कुटुम्ब जेने आधारे हुतु,
तेन कुटुम्बने व्यवस्थापक हुतो मूल पाठमा वि (अपि) शब्द छे, तेनु

१ प्राकृतके समान हिन्दीमें भी मेधिका अर्थ मेढी है ।

જનસ્યેત્યવગ્રેયમેવમગ્રેડપિ । પ્રમાણમ્=પ્રત્યક્ષાદિપ્રમાણવદ્દેયોપાદેયપ્રવૃત્તિનિવૃત્તિરૂપ-
તયા સગયરાદિત્યેન પદાર્થમાર્ગપરિન્હેદ (પ્રત્યાય)ઃ । આચારઃ=આચારવત્સર્વ-
પામાશ્રયભૂત । આલ્મ્બન=રજ્જુસ્તમ્માદિવદ્વિપદાવટપતજનોદ્ધારકતયાડવલ્મ્બનમ્ ।
નનુ કોડનયોર્મેદ ? ઇતિ ચેત્ , યમધિષ્ઠાય જન ઉન્નર્તિ ગન્ઠતિ સ્વરૂપાવમ્યો વા
વર્તતે સ આધારઃ, યદવલ્મ્બનેન ચ વિપદો નિનિવર્તતે તદાલ્મ્બનમિનિ મેદ ગૃહાણ ।

સમસ્ત લોગોંકે ભી આચાર થે, જૈમાકિ ડપર ચતાયા જા ચુકા હૈ ।
આગે જહાં-જહાં 'વિ' (અપિ-ભી) આયા હૈ વહા સર્વત્ર યહી તાત્પર્ય
સમજના ચાહિળ ।

આનન્દ ગાથાપતિ અપને કુદુમ્બકે ભી પ્રમાણ થે । અર્થાત્ જૈસે
પ્રત્યક્ષ અનુમાન આદિ પ્રમાણ સદેહ આદિકો દૂર કરકે હેય (ત્યાગને
યોગ્ય) પદાર્થોં સે નિવૃત્તિ ઔર ઉપાદેય (ગ્રહણ કરને યોગ્ય) પદાર્થોં મેં
પ્રવૃત્તિ કગતે હુણ પદાર્થોંકો જનાતે હૈં, ઉસી પ્રકાર આનન્દ ભી અપને
કુદુમ્બિયોંકો ચતાતે થે કિ અમુક કાર્ય કરને યોગ્ય હૈં, અમુક કાર્ય
કરને યોગ્ય નહીં હૈં, યહ પદાર્થ ગ્રાહ્ય હૈં, યહ અગ્રાહ્ય હૈં ।

આનન્દ અપને કુદુમ્બકે ભી આધાર (આશ્રય)થે, તથા આલ્મ્બન થે, અર્થાત્
વિપત્તિમેં પડને વાલે મનુષ્યકો રસસી યા સ્તમ્બ કે સમાન સહારે થે ।

શકા—આધાર ઔર આલ્મ્બન મેં કયા અન્તર હૈં ?

સમાધાન—જિસ આશ્રયકે કારણ મનુષ્ય ઉન્નતિ કરતા હૈં યા

તાત્પર્ય એ ડે કે તે કેવળ કુદુબના જ આધારૂપ નહોતો, પરંતુ બધા લોકોના
પણ આશ્રય હોતો, કે જેમ ઉપર દર્શાવવામા આવેલ છે આગળ પણ બન્યા
બન્યા વિ (અર્થાત્ પણ) આવ્યો છે, ત્યાં ત્યાં બને એજ તાત્પર્ય અમજવાનું છે

આનન્દ ગાથાપતિ પોતાના કુદુબના પણ પ્રમાણ રૂપ હોતો, અર્થાત્ જેમ
પ્રત્યક્ષ અનુમાન આદિ પ્રમાણ સદેહ આદિને દૂર કરીને હેય (ત્યાગવાયોગ્ય)
પદાર્થોંથી નિવૃત્તિ અને ઉપાદેય (અહણ કરવાયોગ્ય) પદાર્થોંમા પ્રવૃત્તિ કરાવતા
તે પદાર્થોંને દર્શાવે છે, તેમ આનન્દ પણ પોતાના કુદુબીઓને બતાવતો
હોતો કે—અમુક કાર્ય કરવું યોગ્ય છે, અમુક કાર્ય કરવું યોગ્ય નથી, અમુક
પદાર્થ ગ્રાહ્ય છે અમુક પદાર્થ અગ્રાહ્ય છે, ઇત્યાદિ

આનન્દ પોતાના કુદુબનો પણ આધાર (આશ્રય) હોતો, તથા આલ્મ્બન
હોતો, અર્થાત્ વિપત્તિમા પડેલા મનુષ્યને દોરડું અથવા થાંભલાના જેવા આધાર
રૂપ હોતો

શકા—આધાર અને આલ્મ્બનમા શું અન્તર છે

સમાધાન—જે આશ્રયને કાણે મનુષ્ય ઉન્નતિ કરે છે, અથવા જેવો ને તેવો

ચષ્ટે=પશ્યત્યનેનેતિ ચક્ષુઃ=નેત્ર તદ્વત્સર્વેષા સમગ્રાર્થપ્રદર્શકઃ યદુક્તમ્ “મેધિઃ પ્રમાણ, માયારઃ, આલમ્બન, ચક્ષુ” રિતિ, તદેવ સ્પષ્ટપ્રતિપત્તયે ઓપમ્યવાન્નિ ભૂત શબ્દસમ્મેલનેન પુનરાવર્તયતિ ‘મેધીભૂતઃ’ ઇત્યાદિ, યાવદિતિ યાવન્નઠ્ઠેન “પ્રમાણ ભૂત આદારભૂત આલમ્બનભૂત ચક્ષુભૂત” ઇત્યેષા સમગ્રદોષો યસ્તત્ર-‘પ્રમાણભૂતઃ, આધારભૂતઃ, આલમ્બનભૂતઃ, ચક્ષુભૂતઃ’ ઇતિ ન્ત્રાયા, પૌનઃસ્તયવારણ તુ મેધિરર્થો ન્યેધીભૂતો મેધિસદૃશ ઇતિ યાવત્, પ્રમાણમર્થાત્ પ્રમાણભૂતઃ પ્રમાણમદૃશ ઇતિ યાવત્, આધારોર્ધાર્થાદાધારભૂત આધારતુલ્ય ઇતિ યાવત્, આલમ્બનમર્થાત્ આલમ્બનભૂત આલમ્બનસદૃશ ઇતિ યાવત્, ચક્ષુરર્થાચક્ષુભૂતઃ-ચક્ષુઃસદૃશ ઇતિ યાવદિતિ રીત્યા સમન્વયાદ્ભવતીતિ સ્વૈમચક્ષુપાડેક્ષણીયમ્। ચ=ચિત્ત્વ સર્વમાયાર્દ્ધકઃ=સર્વેષા કાર્પણા સમ્પાદકોઽપિ, આસીત્=અભૂત ॥૫॥

જેસા કા તેસા-જહા કા તદા-પના રહતા હૈ ઉસે આધાર કહતે હ, ઓર જિસ નિમિત્ત સે મનુષ્ય વિપત્તિ સે વચતા હૈ ઉસે આલમ્બન કહતે હૈ। યહ ઇન દોનોમે અન્તર હૈ।

આનન્દ અપને કુદુમ્બ્ય કે ચક્ષુ થે, અર્થાત્ જેસે ચક્ષુ માર્ગકો પ્રકાશિત કરતા હૈ વૈસે હી આનન્દ, કુદુમ્બિયોકે શ્રી મમસ્ત અર્થો કે પ્રદર્શક (સન્માર્ગદર્શક) થે।

દસરી વાર મેધીભૂત આદિ વિશેષણ સ્પષ્ટ બોધ કે લિખ દિખ હૈ। ‘જાવ’ શબ્દસે પ્રમાણભૂત, આધારભૂત, આલમ્બનભૂત, ચક્ષુભૂત, ઇનકા સમગ્ર હોતા હૈ। યહા સ્પષ્ટતા કે લિખ ‘ભૂત’ શબ્દ અધિક દિયા હૈ। ઇનકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ આનન્દ મેધી અર્થાત્ મેધીકે સદૃશ થે, પ્રમાણ અર્થાત્ પ્રમાણકે સદૃશ થે, આધાર અર્થાત્ આધારકે સદૃશ થે, ડે ન્યા ન ત્યા બની રહે છે તેને આધાર અને જે નિમિત્તથી મનુષ્ય વિપત્તિમાંથી બચે છે તેને આલમ્બન કહે છે એ બેઉમાં આત્મ અવતર છે

આનન્દ પેતાના કુદુમ્બના ચક્ષુરૂપ હોતો, અર્થાત્ જેમ ચક્ષુ માર્ગને પ્રકાશિત કરે છે તેમ આનન્દ સ્વકુટુંબીઓના પણ બધા અર્થોના પ્રકાશક (સન્માર્ગદર્શક) હોતો

બીજી વાર મેધીભૂત આદિ વિશેષણ સ્પષ્ટ બોધને માટે આપેલા છે ‘જાવ’ શબ્દથી પ્રમાણભૂત આધારભૂત, આલમ્બનભૂત, ચક્ષુભૂત, એ બધાના સમગ્ર થાય છે અહીં સ્પષ્ટતાને માટે ‘ભૂત’ શબ્દ વધારે આપ્યો છે એનું તાત્પર્ય એ છે કે આનન્દ મેધિ અર્થાત્ મેધિની સમાન હોતો પ્રમાણ અર્થાત્ પ્રમાણની સમાન હોતો, આધાર

मूलम्—तस्स ण आणंदस्स गाहावडस्स सिवानदा नाम भारिया होत्था, अहीण—जाव—सुरूवा । आणंदस्स गाहावडस्स इट्ठा, आण-
देणं गाहावडणा सद्धि, अणुरत्ता अविरत्ता इट्ठा सद्दा जाव पचविहे
माणस्सए कामभोए पच्चणुवभवमाणी विहरइ ॥ ६ ॥

छाया—तस्य खलु आनन्दस्य गाथापतेः शिवानन्दा नाम भार्याऽसीत् ।
अहीन यावत् सुरूपा, आनन्दस्य गाथापतेरिष्टा, आनन्देन गाथापतिना सार्द्धमनु-
रक्ता, अविरक्ता, इष्टा, शब्द यावत्पञ्चविधान् मानुष्यान् कामभोगान् प्रत्यनुभव-
न्ती विहरति ॥६॥

टीका—‘तस्ये’ति, तस्येत्यादि गाथापतेरित्यन्ता व्याख्यातपूर्वाः, ‘शिवे’ति
शान्तस्वभावतयाऽऽनन्दस्वभावतया च शिवानन्देत्यनर्थसंज्ञावतीत्यभिप्रायः,

आलम्बन अर्थात् आलम्बनके सदृश थे और चक्षु अर्थात् चक्षुके सदृश
थे । आनन्द समस्त कार्यों के सम्पादन करनेवाले भी थे ॥५॥

मूलका अर्थ—‘तस्स ण’ इत्यादि ॥६॥

पूर्वोक्त आनन्द गाथापति की शिवानन्दा नामकी पत्नी थी । वह
अहीन यावत् सुन्दरी थी । आनन्द गाथापतिको वह इष्ट (प्रिय) थी
और वह आनन्द गाथापतिमे अनुरक्त थी, तथा आनन्द के मनोनुकूल
व्यवहार करनेवाली थी । शब्द यावत् पांच प्रकारके मनुष्य-सम्बन्धी
कामभोगोंको भोगती हुई (विचरती रहती) थी ॥६॥

टीकाका अर्थ—

आनन्द गाथापति की शिवानन्दा पत्नी थी । वह शान्त स्वभाववाली

अर्थात् आधारनी समान હતો, આલબન અર્થાત આલબનની સમાન હતો અને
ચક્ષુ અર્થાત ચક્ષુની સમાન હતો આનંદ બધા કાર્યોનું સંપાદન કરનારો પણ હતો (૫)

મૂળનો અર્થ—‘તસ્સ ણ’ ઇત્યાદિ (૬)

પૂર્વોક્ત આનંદ ગાથાપતિના શિવાનંદા નામની પત્ની હતી તે અહીંન
યાવત સુંદરી હતી આનંદ ગાથાપતિને તે પ્રિય હતી અને તે આનંદ ગાથા-
પતિમા અનુરક્ત હતી અને પતિને મનોનુકૂલ વ્યવહાર કરનારી હતી શબ્દ-યાવત
પાંચ પ્રકારના મનુષ્ય સંબંધી કામભોગોને ભોગવતી તે વિચરતી હતી (૬)

ટીકાનો અર્થ

આનંદ ગાથાપતિની શિવાનંદા પત્નીહતી તે શાન્તસ્વભાવવાળી અને

ભાર્યા=ભરણીયા સ્ત્રીતિ યાત્, 'અહીન યાત્ર'દિતિ, અત્ર યાત્રન્ઽઽઽવલેન 'અહીન પર્ચિદિયસરીરા લક્ષણવજનગુણોચવેયા માણુમ્માણપ્પમાણપહિપુણસુજાયસવ્વગ સુન્દરગા સસિસોમાકારા કતા પિયદસણા સુરુવા' इत्येव विशेषणानामन्यत्रोक्ताना समन्वयो मोदव्यस्तत्र—અહીનપજ્વેન્દ્રિયશરીરા લક્ષણાવ્યજનગુણોપપેતા માનોન્માન પ્રમાણપરિપૂર્ણસુજાતસર્વાદ્સુન્દરાદ્વાશશિસોમ્યાકારા કાન્તા પિયદર્શના સુરુવા' इति च्छाया । अथैतानि विशेषणानि प्रतिपद व्याचक्ष्महे—अहीनानि=लक्षण-स्वरूपाभ्या परिपूर्णानि पञ्च इन्द्रियाणि यस्मिंस्तादृश शरीर यस्या सा अहीनपञ्चेन्द्रियशरीरा स्वस्वविषयग्रहणसम र्पपूर्णकारचक्षुरादीन्द्रियावशिष्टेत्यर्थः, 'लक्षणे'—ति लक्ष्यन्ते =चिह्नयन्ते यैस्तानि लक्षणानि=स्त्रीचिह्नानि तस्तस्थविया धन जीवित रेखावृणानि

और आनन्द स्वभाववाली थी, इसलिये वह 'यथानाम-तथागुणवाली' थी। 'अहीन' के आगे जो 'जाव' शब्द है उससे इतना सग्रह किया है—“अहीनपर्चिदियसरीरा लक्ष्णवज्जनगुणोचवेया, माणुम्माण-प्पमाणपह्पिपुणसुजायसव्वगसुदरगा, ससिसोमाकारा, कता, पिय दसणा, सुरुवा ।” ये विशेषण अन्यत्र कहे गये हैं, अत एव इन्हींका यहा सग्रह है, इनका अर्थ—

अहीनपर्चिदियसरीरा—लक्षण और स्वरूप से परिपूर्ण (पूरी) पांच इन्द्रियाँ सहित शरीरवाली थी अर्थात् जिसकी चक्षु आदि पाँचों इन्द्रियाँ अपना अपना विषय ग्रहण करनेमें पूर्ण सावधान तथा यथायोग्य आकारवाली थी ।

लक्ष्णवज्जनगुणोचवेया—जिनके द्वारा परिचान होती है उन्हें लक्षण (चिह्न) कहते हैं, अथवा हाथ आदि में बनी हुई विद्या, तथा धन, जीवन आदिकी रेखाओंको लक्षण कहते हैं । जिनके द्वारा अभिव्यक्ति

આનંદ સ્વભાવવાળી હતી, તેથી તે 'યથાનામ-તથાગુણ' હતી 'અહીન' પછી જે 'જાવ' યાત્ર શબ્દ છે તેથી આત્મા ચળદોતો સંગ્રહ કર્યો છે—અહીનપર્ચિદિયસરીરા વજ્જનવજ્જનગુણોચવેયા માણુમ્માણપ્પમાણપહિપુણસુજાયસવ્વગસુદરગા, સસિસોમાકારા કતા પિયદસણા સુરુવા એ વિશેષણો. અન્યત્ર કહેલા છે તેથી તેનો જ અહીં સંગ્રહ છે અર્થ—

અહીનપર્ચિદિયસરીરા—લક્ષણ અને સ્વરૂપથી પરિપૂર્ણ પાંચ ઇન્દ્રિયો સહિત શરીરવાળી હતી અર્થાત્ જેની આખો વગેરે પાંચે ઇન્દ્રિયો પોતપોતાનો વિષય ગ્રહણ કરવામાં પૂર્ણ સાધન તથા યથાયોગ્ય આકારવાળી હતી

લક્ષણવજ્જનગુણોચવેયા—જેની દ્વારા પિછાણ થાય છે તેને લક્ષણ (ચિન્હ) કહે છે, અથવા હાથ વગેરેમાંની વિદ્યા ધન જીવન આદિની રેખાઓને લક્ષણ

वा, व्यञ्ज्यन्ते यैस्तानि व्यञ्जनानि=तिलकालकादीनि, गुणा-सौशील्य पातिव्रत्या-
दयो,-यद्वा पूर्वोक्तप्रकारैर्लक्षणैर्व्यञ्ज्यन्ते इति लक्षणव्यञ्जनानि च ते गुणाः, अथवा
प्रोक्तस्वरूपाणां लक्षणव्यञ्जनानां ये गुणास्तैः, उपपेता=समन्विता, अत्र 'उप' 'अप'
इत्युपसर्गयोः शकृन्वादिच्चात्पररूपम् । हस्तस्थप्रधानरेखां लक्षणानि यथा—

“जस्त इवङ् बहुरेहो, हत्यो अहवा रहियसयलरेहो । सो अप्पाऊ अहणो,
तद्वा दुही लक्खणन्नु णिन्टो ॥१॥ एगेमगुलिमज्जे, होई पणवीस वच्छर आऊ ।
जाणह जीवियरेह, जा य ऋणिट्टगुलीमूला ॥२॥ करहाओ धणरेहा, अणिवयत्ता
तदेव पिउरेहा । एया सव्वा पुण्णा, हवति चे आउ गोत्त वण लाहो ॥३॥ इति ।

एतच्छाया च—“यस्य भवति बहुरेखा, हस्तोऽथवा रहित सकलरेखः ।
सोऽल्पायुरधनस्तथा दुःखी लक्षणनिर्दिष्टः ॥१॥

(प्रकटपन) होती है उन तिल और मस आदिको व्यञ्जन कहते हैं ।
सुशीलता पतिव्रता आदि गुण हैं । इन तीनोंसे जो स्त्री युक्त हो उसे
'लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेता' कहते हैं । या लक्षणोंके द्वारा व्यक्त होनेवाले
गुणोंको लक्षणव्यञ्जनगुण कहते हैं, और इनसे युक्त स्त्री को 'लक्षण-
व्यञ्जनगुणोपपेता' कहते हैं । अथवा पूर्वोक्त लक्षणों और व्यञ्जनोंके
गुणोंको लक्षणव्यञ्जनगुण कहते हैं, और इनसे युक्त स्त्री को
'लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेता' कहते हैं ।

हाथ की प्रधान-प्रधान रेखाओं के लक्षण इस प्रकार हैं—

जिसके हाथ में बहुत रेखाएँ हैं या बिलकुल रेखाएँ न हों वह
अल्प आयुवाला, निर्धन और दुःखी होता है, ऐसा लक्षणके जानने
वालोंने कहा है ॥१॥

કહે છે જેની દ્વારા અભિવ્યક્તિ (પ્રકટતા) થાય છે તે તલ અને મસા આદિને
વ્યંજન કહે છે સુશીલતા, પાતિવ્રત્ય આદિ ગુણો છે એ ત્રણેથી યુક્ત જે
સ્ત્રી હોય તેને 'લક્ષણવ્યંજનગુણોપપેતા' કહે છે અથવા લક્ષણોદ્વારા વ્યક્ત થનારા
ગુણોને લક્ષણ-વ્યંજન-ગુણ કહે છે, અને તેથી યુક્ત સ્ત્રીને લક્ષણવ્યંજનગુણો-
પપેતા' કહે છે અથવા પૂર્વાક્ત લક્ષણો અને વ્યંજનોના ગુણોને લક્ષણવ્યંજનગુણ
કહે છે અને તેથી યુક્ત સ્ત્રીને 'લક્ષણવ્યંજનગુણોપપેતા' કહે છે

હાથની મુખ્ય મુખ્ય રેખાઓના લક્ષણ આ પ્રમાણે છે —

“જેના હાથમાં ઘણી રેખાઓ હોય ત્યાં બિલકુલ રેખાઓ ન હોય તે
અल्पઆયુવાળો, નિર્ધન અને દુઃખી થાય છે એમ લક્ષણના જાણનારા વિદ્વાનોએ કહ્યું છે

एकैकाङ्गलीमभ्ये, भवति पञ्चविंशतिवत्सरमायुः। जानीत जीवितरेखा, या च कनिष्ठाङ्गलीमूलात् ॥२॥ करभादनरेखा, मणिबन्धा, तथैव पितृरेखा। एताः सर्वाः पूर्णा भवन्ति चेदायुर्गोत्र धनलाभः ॥३॥ इति।

‘माने’-ति, मीयते-परिच्छिद्यते पदार्थोऽनेनेति मान, तुलाङ्गली प्रस्थादिना तोलन, यद्वा-जलादिपरिपूर्णकुण्डादिप्रविष्टे पुरुषादौ यदा द्रोणपरिमित जलादि निरस्सरति तदा स पुरुषादिमानानुन्यत तदेव, उन्मानम्=ऊर्ध्वमान, यद्वा अर्द्ध

जो रेखा कनिष्ठ अंगुलीके मूलसे निकली है वह जीवन (आयु) की रेखा है। एक-एक अंगुली में पच्चीस-पच्चीस वर्ष की आयु होती है—अर्थात् यदि आयुकी रेखा एक अंगुली तक है तो पच्चीस वर्षकी आयु, दो अंगुलियाँ तक हों तो पचास वर्षकी आयु, इसी हिसाब से आगे समझना चाहिए ॥२॥

धन की रेखा करम (गुहे) से निकलती है, और मणिबन्धसे पितृरेखा फूटती है। यदि ये सब रेखाएँ पूर्ण हों तो आयु, गात्र और धन का लाभ होता है ॥३॥”

माणुम्माणपमाणपडिपुण्णसुजायसव्वगसुदरगा—जिसके द्वारा पदार्थ मापा जाय उसे मान कहते हैं अर्थात् तराजू, उगली, सेर, उटाक आदिके द्वारा तोलना। अथवा कोई पुरुष आदि जलसे लबालब भरे हुए कुड आदिमें घुसे और उसके घुसनेसे यदि एक द्रोण (परिमाण विशेष) जल बाहर निकले तो उस पुरुष आदिको मानवान् (मानसे युक्त) कहते

(१) જે રેખા ટચલી આગળીના મૂળથી નીકળે છે તે આયુષ્યની રેખા છે એક-એક આગળીમા ૨૫-૨૫ વર્ષનું આયુષ્ય હોય છે, અર્થાત્ જો આયુષ્યરેખા એક આગળી સુધી હોય છે તો પચીસ વર્ષનું આયુષ્ય, બે આગળી સુધી હોય તો પચાસ વર્ષનું આયુષ્ય એ હિસાબે આગળ સમજી લેવું (૨) ધનની રેખા ૧ કરમથી નીકળે છે અને મણિબન્ધમાથી પિતૃરેખા ફૂટે છે જો એ બંધી રેખાઓ પૂર્ણ હોય તો આયુષ્ય, ગોત્ર અને ધનનો લાભ થાય છે (૩)”

माणुम्माणपमाणपडिपुण्णसुजायसव्वगसुदरगा—જેની દ્વારા કંઈ પદાર્થને માપવામા આવે તેને માન કહે છે, અર્થાત્-ત્રાજુ, આગળી, શેર, નવટાક, આદિ દ્વારા તોલવું, અથવા કંઈ પુરૂષ આદિ જગથી ભરપૂર બરેલા કુંડ આદિમા પેસે અને તેના પેસવાથી જો એક દ્રોણ (પરિમાણવિશેષ) જળ બહાર નીકળે જાય તો એ પુરૂષ આદિને માનવાન (માનથી યુક્ત) કહે છે

૧. મણિ બન્ધસે છેલ્લે કનિષ્ઠિકા પર્યંત હાથકે વાઘ ભાગકો ‘કરમ’ કહેતે ૧૧

૧ મણિમધથી લઈને ટચલી આગળી સુધીના હાથના બહારના ભાગને કરમ કહે છે

भाररूपः परिमाणविशेष', प्रमाण=सर्वतो मान, यद्वा निजाङ्गुलीभिरष्टोत्तरशताङ्गुलि-
परिमितोऽत्राय', इत्थं च—मान चोन्मान च प्रमाण चेत्येषा द्वन्द्वे मानोन्मानप्रमा-
णानि, तैः प्रतिपूर्णानि=सम्पन्नानि अत एव सुजातानि=यथोचितावयवसन्निवेशव-
न्ति, सर्वाणि=सम्पन्नानि अङ्गानि=अज्यते—व्यज्यते प्राणी यैस्तानि मन्त्रादारभ्य
चरणान्तानि यस्मिंस्तत्, अत एव सुन्दरमद्र वपुर्यस्या सा तथोक्ता, 'शशी ति
शशो विद्यते लक्ष्मतयाऽस्येति शशी=चन्द्रस्तद्वत्=सौम्यो=रमणीय आभार=स्व-
रूप यस्या सा, सान्ता=रमणीया, 'प्रिये'—ति प्रिय=दर्शजनमनोहादम् दर्श-

हैं। मान शब्दसे यद्वा इसीका ग्रहण करना चाहिए। मानसे अधिकको,
अथवा अर्ध भार (एक परिमाण) को उन्मान कहते हैं। सर्वतोमानको
अथवा अपनी उगलीसे एकसौ आठ उगली उचाईको प्रमाण कहते
हैं। इन मान, उन्मान और प्रमाणसे युक्त होनेके कारण यथायोग्य
अवयवोंकी रचनावाला समस्त अग सुन्दर कहलाता है। ऐसा
सुन्दर शरीर जिस स्त्री का हो उसे 'मनोन्मानप्रमाणप्रतिपूर्ण-
सुजातसर्वांगसुन्दरा' कहते हैं। जिसके द्वारा प्राणी व्यक्त होता है—
किसी शकल (आकृति) के रूप में दिग्विष्ट देता है उसे—अर्थात् पैरोंसे
लेकर मन्तक तकके अवयवों को अग (शरीर) कहते हैं।

ममिसोमाकारा—शश (खरगोश) जिसका चिन्ह हो उसे शशी
(चन्द्रमा) कहते हैं। चन्द्रमाके समान रमणीय जिस स्त्री का स्वरूप
हो उसे 'शशिसौम्याकारा' कहते हैं।

कता—जो कमनीय (सुन्दरी) हो उस स्त्री को 'काता' कहते हैं।

मान शब्दकी आड़ी में अर्थ ग्रहण करवाने से मानकी अधिक होय तेने
अथवा अर्धभार (एक परिमाण)ने उन्मान कहे से सर्वतोमानने अथवा
पैतानी आगणी १०८ आगणी व्याधने प्रमाण कहे से मान, उन्मान,
अने प्रमाणकी युक्त होवाने कारण यथायोग्य अवयवोंकी रचनावाला आगु
अग सुन्दर कहेवाने से ओषु सुन्दर शरीर ने स्त्रीनु होय तेने 'मानोन्मान
प्रमाणप्रतिपूर्णसुजातसर्वांगसुन्दरा' कहे से स्त्रीनी द्वारा प्राणी व्यक्त यतो होय-
तोऽ आकृतिना उपमा देखातो होय तेने—अर्थात् पृथगी माडीने मन्तक सुधीना
अवयवोंने अग (शरीर) कहे से

ससिसोमाकारा शश (मसृष्ट) नेनु चिन्ह होय तेने शशी (चन्द्रमा) कहे
से चन्द्रमाना नेनु रमणीय ने स्त्रीनु स्वरूप होय तेने शशिसौम्याकारा कहे से
कता ने कमनीय (सुन्दरी) होय ते स्त्रीनी कता कहे से

એકૈકાદ્વલીમધ્યે, ભવતિ પચ્ચિંશતિવત્સરમાયુઃ । જાનીત જીવિતરેખા, યા
ચ કનિષ્ઠાદ્વલીમૂલાત્ ॥૨॥ કરભાદ્ધનરેખા, મણિવન્ધ્યા, તથૈવ પિતૃરેખા । एताः
सर्वाः पूर्णा भवन्ति चेदायुर्गोत्र धनलाभः ॥૩॥ इति ।

‘માને’-તિ, મીયતે-પરિચ્છિદ્યતે પદાર્થોઽનેનેતિ માન, તુલાદ્વલી પ્રસ્થાદિના
તોલન, યદ્વા-જલાદિપરિપૂર્ણકુંઢાદિપ્રવિષ્ટે પુરુપાદૌ યદા દ્રોણપારિમિત જલાદિ
નિરસસરતિ તદા ॥ પુરુપાદિર્માનયાનુન્વયત તદેવ, ઉન્માનમ્=અર્ધમાન, યદ્વા અર્ધ

જો રેખા કનિષ્ઠ અગુલીકે મૂલસે નિકલી છે ત્યાં જીવન (આયુ)
કી રેખા છે । એક-એક અગુલી મેં પચીસ-પચીસ વર્ષ કી આયુ હોતી
છે—અર્થાત્ યદિ આયુકી રેખા એક અગુલી તક છે તો પચીસ વર્ષકી
આયુ, દો અગુલિયાં તક હો તો પચાસ વર્ષકી આયુ, ઇસી હિસાબ સે
આગે સમઘના ચાહિય ॥૨॥

ધન કી રેખા કરમ (ગુહે) સે નિકલતી છે, ઓર મણિવન્ધસે
પિતૃરેખા ફૂટતી છે । યદિ યે સય રેખાઈ પૂર્ણ હોં તો આયુ, ગોત્ર
ઓર ધન કા લાભ હોતા છે ૩॥૩॥”

માણુમાણપમાણપટ્ટિપુણસુજાયસવ્વગસુદરગા—જિસકે દ્વારા
પદાર્થ માપા જાય ઉસે માન કહતે હૈ અર્થાત્ તરાજૂ, ડગલી, સેર, ઝડાક
આદિકે દ્વારા તોલના । અથવા કોઈ પુરુષ આદિ જલસે લબાલબ મરે દુપ
કુડ આદિમે ઘુસે ઓર ઉસકે ઘુસનેસે યદિ એ દ્રોણ (પરિમાણ વિશેષ)
જલ બાહર નિકળે તો ઉસ પુરુષ આદિકો માનવાન (માનસે યુક્ત) કહતે

(૧) જે રેખા દયલી આગળીના મૂળથી નીકળે છે તે આયુષ્યની
રેખા છે એક-એક આગળીના ૨૫-૨૫ વર્ષનું આયુષ્ય હોય છે, અર્થાત્ જે
આયુષ્યરેખા એક આગળી સુધી હોય છે તો પચીસ વર્ષનું આયુષ્ય, જે આગળી
સુધી હોય તો પચાસ વર્ષનું આયુષ્ય એ હિસાબે આગળ સમજાવેલું (૨)

ધનની રેખા ૧૬૨બથી નીકળે છે અને મણિવન્ધમાથી પિતૃરેખા ફૂટે છે જે
એ બધી રેખાઓ પૂર્ણ હોય તો આયુષ્ય, ગોત્ર અને ધનનો લાભ થાય છે (૩)”

માણુમાણપમાણપટ્ટિપુણસુજાયસવ્વગસુદરગા—જેની દ્વારા ડાઘ પદાર્થને
માપવામા આવે તેને માન કહે છે, અર્થાત્-તરાજુ, આગળી, સેર, નવટાક,
આદિ દ્વારા તોલવું, અથવા કોઈ પુરુષ આદિ જળથી ભરપૂર બરેલા કુડ
આદિમા પેસે અને તેના પેસવાથી જે એક દ્રોણ (પરિમાણવિશેષ) જળ
બહાર નીકળે જાય તો એ પુરુષ આદિને માનવાન (માનથી યુક્ત) કહે છે

૧. મણિ વધસે છેકર કનિષ્ઠિકા પર્યંત હાયકે વાઘ માગકો ‘કરમ’ કહતે હૈ ॥

૧ મણિમધથી લઈને દયલી આગળી સુધીના હાયના બહારના ભાગને કરમ કહે છે

મારુપઃ પરિમાણવિશેષઃ, પ્રમાણ=સર્વતો માન, યદ્વા નિજાદ્ગુલીભિરદ્યોત્તરશતાદ્ગુલિ-
પરિમિતો=ત્રાય*, इत्थ च-માન ચોન્માન ચ પ્રમાણ ચેત્યેષાં દ્વન્દ્વે માનોન્માનપ્રમા-
ણાનિ, तै. प्रतिपूर्णानि=સમ્પન્નાનિ અત એવ મુજાતાનિ=પયોચિતાવયવસન્નિવેશવ-
ન્તિ, सर्वाणि=સકલ્યાનિ અદ્વાનિ=અજ્યતે-વ્યજ્યતે પ્રાણી યૈસ્તાનિ મસ્તકાદારમ્ય
ચરણાન્તાનિ યસ્મિન્મત્, અત એવ સુન્દરમદ્વ વપુર્યસ્યાઃ સા તથોક્તા, 'શશી તિ
શશો વિદ્યતે લક્ષ્મતયાઽસ્યેતિ શશી==ચન્દ્રસ્તદ્વત્=સૌમ્યો=રમણીય આકાર=સ્વ-
રૂપ યસ્યા સા, વાન્તા=રુમનીયા, 'પ્રિયે'-તિ પ્રિય=દર્શકજનમનોહારક દર્શ-

હૈં । માન શબ્દસે યદ્વા ઇસીકા ગ્રહણ કરના ચાહિય । માનસે અધિકકો,
અથવા અર્ધ ભાર (અર્ધ પરિમાણ) કો ઉન્માન કહતે હૈ । સર્વતોમાનકો
અથવા અપની ડગલીસે અર્ધસૌ આઠ ડગલી ઉચાઈકો પ્રમાણ કહતે
હૈ । ઇન માન, ઉન્માન ઓર પ્રમાણસે યુક્ત હોનેકે કારણ યથાયોગ્ય
અવયવોકી રચનાવાલા સમસ્ત અગ સુન્દર કહલાતા હૈ । એસા
સુન્દર શરીર જિસ સ્ત્રી કા હો ઉસે 'મનોન્માનપ્રમાણપ્રતિપૂર્ણ-
સુજાતસર્વાગસુન્દરા' કહતે હૈ । જિસકે દ્વારા પ્રાણી વ્યક્ત હોતા હૈ—
કિસી ઝકલ (આકૃતિ) કે રૂપ મે દિસાઈ દેતા હૈ ઉસે-અર્થાત્ પૈરોસે
લેકર મસ્તક તકકે અવયવો કો અગ (શરીર) કહતે હૈ ।

સસિસોમાકારા—શશ (ચંદ્રમા) જિમકા ચિન્હ હો ઉસે શશી
(ચન્દ્રમા) કહતે હૈ । ચન્દ્રમાકે સમાન રમણીય જિસ સ્ત્રી કા સ્વરૂપ
હો ઉસે 'શશિસૌમ્યાકારા' કહતે હૈ ।

કતા—જો કમનીય (સુન્દરી) હો ઉસ સ્ત્રી કો 'કાતા' કહતેહૈ ।

માન ગણદથી ઝાઢી એ અર્થ અહણ કરવાનો છે માનથી અધિક હોય તેને
અથવા અર્ધભાર (એક પરિમાણ)ને ઉન્માન કહે છે સર્વતોમાનને અથવા
પોતાની આગળી ૧૦૮ આગળી ઉચાઈને પ્રમાણ કહે છે એ માન, ઉન્માન,
અને પ્રમાણથી યુક્ત હોવાને કારણે યથાયોગ્ય અવયવોના રચનાવાળું આપુ
અગ સુદર કહેવાય છે એવું સુદર શરીર જે સ્ત્રીનું હોય તેને 'માનોન્માન
પ્રમાણપ્રતિપૂર્ણસુજાતસર્વાગસુન્દરા' કહે છે જેની દ્વારા પ્રાણી વ્યક્ત થતો હોય-
ટોઈ આકૃતિના રૂપમા દેખાતો હોય તેને-અર્થાત્ પગથી માંડીને મસ્તક સુધીના
અવયવોને અગ (શરીર) કહે છે

સસિસોમાકારા શશ (ચંદ્રમા) જેવું ચિન્હ હોય તેને શશી (ચંદ્રમા) કહે
છે ચંદ્રમાના જેવું રમણીય જે સ્ત્રીનું સ્વરૂપ હોય તેને શશિસૌમ્યાકારા કહે છે
કતા જે કમનીય (સુન્દરી) હોય તે સ્ત્રીને કાતા કહે છે

નમવલોકન યસ્યા સા પ્રિયદર્શના, યત્તુ દર્શન=રૂપમિતિ વ્યાખ્યાત તત્પૂર્વોત્તરો
પાત્તવિશેષણપૌનરુક્ત્યાપત્યા હેયમેવ । યત્તુ એવ વિશેષણવિશિષ્ટાસ્ત એવ સૂરૂપા=
સર્વાતિશાયિરૂપ્યાભ્યાસ્યતી, રૂપેણ લાવણ્યસ્યાપ્યુપલક્ષિતત્વાત્ આનન્દસ્ય 'ગાયે'
તિ=પ્રાગ્વ્યાખ્યાતપ્રકારસ્ય ઇષ્ટા=અમિલપનીય મનોઽનુકૂલવ્યવહરીત્વાદ્દલ્ભા
આનન્દેન ગાથાપતિના સાર્દ્ધ=સદ્, અનુરક્તા=સાતિશયસ્નેહપૂર્ણા, તદુક્તમ્—

“ઘરમ્મવાવડા જા, સવ્વમિણેહ-પ્પઢૂળી દક્ષા ।

છાયા પ્રિય મત્તણુગા, અણુરક્તા, સા સમવસાયા ॥ ” ઇતિ ।

एतच्छाया च-

“गृहवर्मव्यापृता या, सर्वस्नेहप्रवर्द्धनी दक्षा ।

छायेव भर्त्रेणुगा अनुरक्ता सा समाख्याता ॥ ” इति ।

પ્રિયદસણા—જિસકી દૃષ્ટિ (ચિત્તચન-અવલોકન) દર્શકોંકે મન
દર્શન કી વ્યાખ્યા 'રૂપ' કરના ઠીક નહી, ક્યોંકિ એસા કરનેસે
પુનરુક્તિ દોષ આતા હૈ, અર્થાત્ આગેકે વિશેષણમેં ઓર હસમેં કુછ
ભેદ નહી રહતા ।

સુરૂપા—શ્રેષ્ઠ રૂપ ઓર લાવણ્ય વાલીકો 'સુરૂપા' કરતે હૈં ।
શિવાનન્દા પૂર્વોક્ત સમસ્ત પ્રદાસ્ત ગુણોવાળી અત્ત એવ 'સુરૂપા' થી
વહ આનન્દ કી હચ્છા કે અનુકૂલ વર્ત્તાવ કરતી થી હસલિયે ઉસકી
વલ્લભા (પ્રિય) થી । વહ આનન્દ મેં અનુરક્ત (અત્યન્તસ્નેહવાળી) થી ।

કહા મી હૈ—“જો સ્ત્રી ઘરકે કામ-કાજ મેં લગી રહતી હૈ, સબકા
સ્નેહ વધાને વાલી હોતી હૈ, ચતુર હોતી હૈ, પરછાઈકી નાઈ પતિકી
અનુગામિની હોતી હૈ, વહ 'અનુરક્તા' કહી ગઈ હૈ ॥૧૧॥”

પ્રિયદસણા—જેતુ દર્શન (અવલોકન) બેનારાઓના મનમા આહ્વાલક ઉત્પન્ન
કરતુ હોય તે સ્ત્રીને પ્રિયદર્શના કહે છે દર્શનની વ્યાખ્યા 'રૂપ' કરવી એ
બરાબર નથી કારણ કે તેમ કરવાથી પુનરુક્તિદોષ આવે અર્થાત્— આગળના
વિશેષણમા અને આમા કાઈ ભેદ રહે નહિ

સુરૂપા—શ્રેષ્ઠ રૂપ અને લાવણ્યવાળી સ્ત્રીને સુરૂપા કહે છે શિવાનન્દા
પૂર્વોક્ત બધા પ્રદાસ્ત ગુણોવાળી હોય સુરૂપા હતી

તે આનન્દના ઈચ્છાને અનુકૂળ વર્ત્તાવ કરતી હતી તેથી તેની વલ્લભા
(પ્રિય) હતી તે આનન્દમા અનુરક્ત (અત્યંત સ્નેહવાળી) હતી કહ્યું છે કે—

“જો સ્ત્રી ઘરના કામકાજમા લાગી રહે છે બધાનો સ્નેહ વધારનારી
હોય છે, ચતુર હોય છે, પરછાયાની પેઠે પતિની અનુગામિની હોય છે તેને
અનુરક્તા કહેવામા આવે છે”

અવિરક્તા=પ્રાતિકૂલ્ય ગતેડપિ પત્યૌ સ્વયં સદા પ્રસન્નવદના, તદપ્યુક્તમ્—

“પહિઝલેવિ ચ મત્તરિ, કિંચિદ્વિ રુદ્ધા ન જા હવડ જા ડા ।

મિડમાસિણી ચ ણિચ્ચ, સા અવિરત્તત્તિ ણિદિદ્ધા ॥” ઇતિ ।

પત્તચ્છાયા ચ—

“પ્રતિકૂલેડપિ ચ મત્તરિ, કિંચિદપિ રુદ્ધા ન યા મત્તરિ યા તુ ।

મૃદુમાપિણી ચ નિત્ય, સા અવિરત્તેતિ નિર્ણિદ્ધા ॥” ઇતિ ।

ઈદ્રા=ઇન્દ્રિયમન, પ્રમોદકર્ત્ત્રી, શબ્દ યાવત્પશ્ચવિધાનિતિ, -શબ્દ રૂપ ગન્ધ રસ-

સ્પર્શાત્મકાન્ પશ્ચવિધાન્=પશ્ચ વિધા’=પચારાયેપા તાર, માનુષ્યાન્=મનુષ્યાણા-

મિમે માનુષ્યાસ્તાન્ મનુષ્યસમ્બન્ધિન ઇતિ યાવત્ કામભોગાન્=કામ્યન્તે-અભિલ-

પ્યન્ત ઇતિ કામા’=શબ્દરૂપલક્ષણ’, મુચ્યન્તે=સેવ્યન્તેડર્થાત્મુગ્વાનુભવવિપયીક્રિ-

યન્ત ઇતિ ભોગા, કામાશ્ચ ભોગાશ્ચ કામભોગા, યદ્વા કામ ઇચ્છા તદનુકૂલા

ભોગા’ કામભોગાઃ=યથેચ્છ ભોગાસ્તાન્ પ્રતિ=પ્રત્યેક પ્રતિદિન વા અનુભવન્તી=

ઉપમુજ્જાના વિદ્ધરતિ ॥ ૬ ॥

મૂલમ્—તસ્સ ણ વાણિય-ગામસ્સ વહિયા ઉત્તરપુરત્થિમે દિસી-

માણ્ પત્થ ણ કોહ્લાણ નામ સાર્ણવેસે હોત્થા । રિદ્ધ-ત્થિમિય-જાવ-

વહ અવિરક્ત થી-અર્થાત્ પતિ યદિ પ્રતિકૂલ હોજાય તો મી મુદ્દ નહી

ફુલાતી થી-પ્રસન્નમુદ્દ રહતી થી। વહ મી રુદ્ધા હૈ-‘પહિઝલે વિ ચ’ ઇત્યાદિ।

‘પતિકે પ્રતિકૂલ હોજાને પર મી જો સ્ત્રી મમી જરા મી રોપ નહી

કરતી ઓર સદા મધુર વાણી ચોલતી હૈ વહ ‘અવિરક્તા’ કહી ગઈ હૈ । ૧।’

શિવાનન્દા અનુરક્ત થી અવિરક્ત થી ઓર ઇન્દ્રિય-મન કો

આનન્દ દેને વાલી થી । વહ શબ્દ રૂપ ગન્ધ રસ ઓર સ્પર્શ, ઇન પાચો

મનુષ્યસમન્ધી ભોગોંકો ભોગતી હુઈ વિચરતી (રહતી) થી ॥૬॥

તે અવિરક્ત હતી અર્થાત્ પતિ જે કદાચ પ્રતિકૂળ વા બાય તો પણ મ્હો

ચડાવતી નહિ અને સદા પ્રસન્નમુદ્દ રહેતી હતી કહ્યું છે કે—‘પહિઝલે વિ ચ’ ઇત્યાદિ

‘પતિ પ્રતિકૂળ વાય તો પણ જે સ્ત્રી કદી જરા પણ રોપ કરતી નથી

અને સદા મધુર વાણી બોલે છે તેને અવિરક્તા કહે છે

અને સદા મધુર પ્રિય વાણી બોલે છે તેને અવિરક્તા કહે છે” (૨)

શિવાનન્દા અનુરક્ત હતી, અવિરક્ત હતી અને ઇન્દ્રિય-મન ને આનન્દ

આપનારી સ્ત્રી હતી તે શબ્દ, રૂપ, ગન્ધ રસ અને સ્પર્શ, જે પાચે મનુષ્ય-

સમન્ધી ભોગોને ભોગવતી વિચરતા હતી (૬)

નમવલોકન યસ્યા સા પ્રિયદર્શના, યતુ દર્શન=રૂપમિતિ વ્યાખ્યાત તત્પૂર્વોત્તરો
પાત્રવિશેષણપૌનરુત્તયાપત્યા હેયમેય । યત એવ વિશેષણત્રિગિષ્ટાસ્ત એવ સૂરૂપા=
સર્વાતિશાયિરૂપલાગ્ન્યવતી, રૂપેણ લાગ્ન્યસ્યાપ્યુપલક્ષિતત્વાત્ આનન્દસ્ય 'ગાયે'
તિ-પ્રાગ્વ્યાખ્યાતપ્રકારસ્ય ઇષ્ટા=અમિલપનીય મનોડનુવૃત્તવ્યવહર્તૃત્વાદ્દલભા
આનન્દેન ગાથાપતિના સાર્દ્ધ=સદ્, અનુરક્તા=સાતિશયસ્નેહપૂર્ણા, તદુક્તમ્—

“ધરમ્મવાવહા જા, સવ્વસિનેહ-પ્પઙ્ગુની દવસા ।

છાયા પ્રિય ભત્તણુગા, અણુરક્તા, સા સમવસાયા ॥ ” ઇતિ ।

एतच्छाया च-

“गृहममव्यापृता या, सर्वस्नेहप्रवर्द्धनी दक्षा ।

छायेय भर्त्रनुगा अनुरक्ता सा समाख्याता ॥ ” इति ।

પિયદસણા—જિસકી દૃષ્ટિ (ચિત્તવન-અવલોકન) દર્શકોંકે મન
દર્શન કી વ્યાખ્યા 'રૂપ' કરના ઠીક નહી, ક્યોંકિ એસા કરનેસે
પુનરુક્તિ દોષ આતા હૈ, અર્થાત્ આગેકે વિશેષણમેં ઓર હસમેં કુછ
ભેદ નહી રહતા ।

સુરૂપા—શ્રેષ્ઠ રૂપ ઓર લાવણ્ય વાલીકો 'સુરૂપા' કહતે હૈ ।
શિવાનન્દા પૂર્વોક્ત સમસ્ત પ્રશસ્ત ગુણોવાળી અતઃ એવ 'સુરૂપા' થી
વહ આનન્દ કી હચ્છા કે અનુકૂલ વર્ત્તાવ કરતી થી હસલિએ ઉસકી
વલ્લભા (પ્રિય) થી । વહ આનન્દ મેં અનુરક્ત (અત્યન્તસ્નેહવાળી) થી ।

કહા મી હૈ—“જો સ્ત્રી ઘરકે કામ-કાજ મેં લગી રહતી હૈ, સબકા
સ્નેહ વઢાને વાલી હોતી હૈ, ચતુર હોતી હૈ, પરછાઈકી નાઈ પતિકી
અનુગામિની હોતી હૈ, વહ 'અનુરક્તા' કહી ગઈ હૈ ॥૧૧॥”

પિયદસણા—એવુ દર્શન (અવલોકન) જોનારાઓના મનમા આહ્લાદ ઉત્પન્ન
કરતુ હોય તે સ્ત્રીને પ્રિયદર્શના કહે છે દર્શન । વ્યાખ્યા 'રૂપ' કરવી એ
ખરાબ નથી કરણ કે તેમ કરવાથી પુનરુક્તિદોષ આવે અર્થાત્— આગળના
વિશેષણમા અને આમા કાઈ ભેદ રહે નહિ

સુરૂપા—શ્રેષ્ઠ રૂપ અને લાવણ્યવાળી સ્ત્રીને સુરૂપા કહે છે શિવાનન્દા
પૂર્વોક્ત બધા પ્રશસ્ત ગુણોવાળી હોય સુરૂપા હતી

તે આનન્દની ઈચ્છાને અનુકૂળ વર્ત્તાવ કરતી હતી તેથી તેની વલ્લભા
(પ્યારી) હતી તે આનન્દમા અનુરક્ત (અત્યંત સ્નેહવાળી) હતી કહ્યું છે કે—

“જો સ્ત્રી ઘરના કામકાજમા લાગી રહે છે બધાને સ્નેહ વધારનારી
હોય છે, ચતુર હોય છે, પડછાયાની પેઠે પતિની અનુગામિની હોય છે તેને
અનુરક્તા કહેવામા આવે છે”

इति सर्वतन्त्रसम्मतत्वात्, ततश्च 'तस्मात्खलु वाणिजग्रामाद् बहि पूर्वक्रान्ते उत्तर पौरस्त्ये दिग्भागे' इत्येव समन्वितोऽर्थः, खलु=लोकप्रसिद्धः, प्रसिद्धश्च व्यक्त-सुधर्मणोर्गणधरयोर्जन्मस्थानत्वाद्धीरजिनेन्द्रेणेहस्थस्यैव बहुलब्राह्मणस्य गृहात्मयम-भिक्षोपलब्धेश्च, कोल्लाको नाम=कोल्लाक इत्येतन्नामकः सन्निवेशः=सन्निविशन्ति निवास कुर्वन्ति जना यस्मिन् स ग्रामविशेष इति यावत्, अभवत्=आसीत्। ऋद्ध-स्तिमितयाव'दिति अत्र यावच्छब्दबलेन 'ऋद्धस्तिमितसमृद्धे' त्याघौपपातिकसूत्रोक्तः क्रमो ऽवसेयः, इयंस्तु विशेषः-यत्तत्र नगरीवर्णनतात्पर्येण स्त्रीलिङ्गतयोक्तानि विशेष-

आण ह्रए में'। इदम्, एतत् और अदसू' शब्द प्रक्रान्त, प्रसिद्ध और अनुभूत अर्थ के वाचक हैं, इस बातको सभी ग्रन्थ मानते हैं। इसलिए वाणिजग्राम नगरसे बहार प्रक्रान्त अर्थात् पूर्वप्रकरण निर्दिष्ट ईशान कोणमें लोकप्रसिद्ध कोल्लाक नामक सन्निवेश (ग्राम) था। खलु का अर्थ है 'लोक-प्रसिद्ध'। कोल्लाक सन्निवेश लोकप्रसिद्ध इसलिए था कि यही व्यक्त और सुधर्मा गणधर का जन्म स्थान था, और भगवान् महावीर स्वामी को इसीमें रहनेवाले बहुल ब्राह्मणके घरसे पहले-पहल भिक्षालाभ हुआ था। 'जाव' शब्द 'ऋद्धसे, स्तिमित और समृद्ध' इत्यादिका औपपातिक सूत्र में कहा हुआ क्रम यहाँ समझना चाहिए। विशेषता केवल इतनीसी है कि वहा नगरी का वर्णन होने से इन विशेषणोंका स्त्रीलिङ्गमें

वाचक छे, ओ वातने गधा अथोऽ माने छे तेथी वाणिज ग्राम नगरनी गह्दार, प्रक्रान्त अर्थात् पूर्वप्रकरण निर्दिष्ट ईशानकोणभा लोकप्रसिद्ध डोहलाक नामे ओक सुद्ध सन्निवेश (ग्राम) छेतो खलु' नेो अर्थ 'लोकप्रसिद्ध' छे डोहलाक सन्निवेश लोकप्रसिद्ध ओटला भाटे छेतो के ओ व्यक्त स्वामी अने सुधर्मा स्वामी गणधरनु जन्मस्थान छेतु, अने भगवान् श्री महावीर स्वामीने, त्या रहनेवाला बहुल ब्राह्मणना घेरथी पछेलवडेलो भिक्षालाभ थये छेतो 'जाव' शब्दथी 'ऋद्ध, स्तिमित अने समृद्ध' इत्यादिने। औपपातिक सूत्रेभा छेये के अही अभवो आभा विशेषता केवण ओटली न छे के त्या नगरीनु वर्णन होवाथी ओ विशेषणेने। नारीकतिभा उपयोग करवाभा आवये।

१-सर्व-'एतच्च जिज्ञासुभि' काव्यप्रकाशस्य सप्तमे समुल्लासे, साहित्यदर्पणस्य च सप्तमे परिच्छेदे, रसगङ्गाधरादौ च मनोहत्याऽवलोकनीयम् ॥

१ जिज्ञासुओं को यह विषय काव्यप्रकाश के सातवें समुल्लासमें साहित्य-दर्पणके सातवें परिच्छेदमें रसगङ्गाधर आदि ग्रन्थोंमें सावधानीसे देखना चाहिए॥

x जिज्ञासुओंके आ विषय 'काव्यप्रकाश'ना सातवा समुल्लासभा, साहित्यदर्पणना सातवा परिच्छेद भा अने रसगङ्गाधर आदि ग्रन्थभा सावधानताथी न्नेछ लेवे।

પાસાદીય દરિસણિજ્જે અભિરૂવે પડિરૂવે ॥ ૭ ॥ તત્થ ણં કોહ્લાય
સન્નિવેસે આણદસ્સ ગાહાવહસ્સ બહુણ મિત્તણાદ્ધણિયગસયણ-
સવધિપરિજણે પરિવસહ, અહુ-જાત્ર અપરિભૂણ ॥ ૮ ॥

છાયા તસ્માત્સલુ ગાણિજગ્રામાદુ બહિરુત્તરપૌરસ્ત્યે દિગ્ભાગેઽત્ર સલુ કોહ્લાકો
નામ સન્નિવેશોઽમ્પત્ત । ઋદ્ધ સ્તિમિત યાત્રપ્રાસાદીયોદર્શનીયોઽભિરૂપ પ્રતિરૂપઃ
॥૭॥ તત્ર સલુ કોહ્લાકે સન્નિવેશે આનન્દસ્ય ગાયાપતેર્વહુનો મિત્ર જ્ઞાતિ નિજક
સ્વજન સમ્બન્ધિપરિજનઃ પરિવસતિ આદ્યો યાવદપરિભૂતઃ ॥૮॥

ટીકા-‘તસ્મા-’ દિત્યારમ્ય ‘દિગ્ભાગે’-ઇત્યન્તો વ્યાખ્યાતપૂર્વઃ, અત્ર=અસ્મિન્
કાલે, યદ્વા પૂર્વમક્રાન્તે ઇત્યર્થઃ, ઇદમેતદ્દઃ-શબ્દા પ્રક્રાન્તપ્રસિદ્ધાનુભૂતાર્થકા

(મૂલકા અર્થ)

‘તસ્સ ણ વાણિયગામસ્સ’ ઇત્યાદિ ॥ ૭ । ૮ ॥ ઉસ વાણિજગ્રામ
નગરકે બાહર ઉત્તર પૂર્વકે દિગ્ભાગ (દિશાન કોણ) મેં કોહ્લાક નામક
સન્નિવેશ યા । વહ ઋદ્ધ, સ્તિમિત, યાવત્ પ્રાસાદીય, દર્શનીય અભિરૂપ
ઔર પ્રતિરૂપ યા । ઉસ કોહ્લાક સન્નિવેશ મેં આનન્દ ગાયાપતિકે વહુતસે
મિત્ર, જ્ઞાતિ (જાતિ), નિજક, સ્વજન, સમ્બન્ધી ઔર પરિજન નિવાસ
કરતે થે । વે આદ્ય યાવત્ અપરિભૂત થે ॥ ૭।૮ ॥

(ટીકાકા અર્થ)

‘તસ્સ’ સે લેકર ‘દિસીમાણ’ તક પદોં કા વ્યાખ્યાન પહેલે કિયા જા
ચુકા હૈ । ‘અત્ર’ (અત્ર)કા અર્થ હૈ ‘ઇસ સમય મેં’ અથવા ‘પૂર્વ પ્રકરણસે

મૂળનો અર્થ

તસ્સ ણ વાણિયગામસ્સ ઇત્યાદિ (૭-૮)

તે વાણિજ ગ્રામ નગરની બહાર ઉત્તર-પૂર્વના દિગ્ભાગ (દિશાન કોણ)મા
કોહ્લાક નામે સન્નિવેશ હોતો તે ઋદ્ધ, સ્તિમિત, યાવત્ પ્રાસાદીય, દર્શનીય
અભિરૂપ, અને પ્રતિરૂપ-ધણેજ સુદર હોતો તે કોહ્લાક સન્નિવેશમા આનન્દ ગાયાપતિના
ધણા મિત્રો જ્ઞાતિ (જાતિ), નિજક, સ્વજન, સમ્બન્ધી અને પરિજનો નિવાસ
કરતા હતા, તેઓ આદ્ય યાવત્ અપરિભૂત હતા (૭-૮)

ટીકાનો અર્થ

‘તસ્સ’ થી માહિતે ‘દિસીમાણ’ સુધીના પદોનું વ્યાખ્યાન પહેલા કરવામા
આવ્યું છે એવું (અત્ર)નો અર્થ છે ‘આ સમયમા’ અથવા ‘પૂર્વ પ્રકરણથી
આવેલામા, ઇદમ્, એવું અને અદમ્ શબ્દ પ્રક્રાન્ત, પ્રસિદ્ધ અને અનુભૂત અર્થના

મિત્ર=મત્તા સર્વદા નિર્વ્યભિચારિહિતોપદેશ્યર્થે, જ્ઞાતિ:=સમાનાચારવિચારસયુક્ત-
સ્વજાતિવર્ગ, નિજકઃ=માતાપિતાપુત્રકલત્રાદિ, સ્વજન:=ભાતૃ-પિતૃવ્ય-માતૃ-
ત્ત્રાદિ., સમ્યન્ધી=શ્વશુર જામાતૃ શ્યાલાદિ:, પરિજનોઽમાતૃ મૃત્યુ દાસ દાસ્યાદિ:
મિત્રાદિપરિજનાન્તસ્ય કર્મગારય, જાત્યભિમાયેણ ચૈકવચનમ્ । મિત્રાદીના
લક્ષણમુક્તચ્ચ-

“મિત્ર સયોગસ્ત્વ, દિયમુનદિસડ પિય ચ વિતળોડ । તુલ્યાયારવિપારી, સજા-
ડવગો ય સમ્મયા જાઈ ॥૧॥ માયા પિઠ પુત્તાઈ, ણિયગો, સયગો પિઠવ્વ માયાઈ ।
સવધી સસુરાઈ, દાસાઈ, પરિજનો જેજો ॥ ૨ ॥ ” ઇતિ ।

एतन्नाया च-“मित्र सदैरूप हितमुपदिशति प्रिय च वितनोति । तुल्या
चारविचारी, स्वजातिवर्गश्च सम्मता ज्ञातिः ॥१॥ माता-पितृ पुत्रादिर्निजकः, स्व
जनः पितृव्यभ्रात्रादिः । सवन्धी श्वशुरादिर्दासादि परिजनो ज्ञेयः ॥२॥” इति ॥८॥

મદા સર્વદા એકાન્ત હિતકા ઉપદેશ દેનેવાલે સગ્વાકો મિત્ર કહતે
હૈ । સમાન આચાર વિચાર વાલે જાતિ સમૂહકો જાતિ કહતે હૈ, માતા,
પિતા, પુત્ર, કલત્ર પ્રભૃતિકો નિજક કહતે હૈ । માઈ, કાકા, મામા,
આદિકો સ્વજન કહતે હૈ । સસુર, જમાઈ (દામાદ), માલે, ઘરનોઈ
આદિકો સમ્યન્ધી કહતે હૈ । મત્રી, નૌકર, દાસ, દાસી આદિકો
પરિજન કહતે હૈ । મિત્ર જાદિકે લક્ષણોંકે વિષય મેં ઔર મી કહા હૈ—

“મિત્ર વજ હૈ જો સદા હિતકી વાત બનાના હૈ ઔર સદા હિત હી
કરના હૈ । સમાન આચાર વિચાર વાલે સ્વજાતિવર્ગકો જાતિ, માતા
પિતા પુત્ર આદિકો નિજક, કાકા માઈ આદિકો સ્વજન, સસુર આદિ
-કો સમ્યન્ધી ઔર દાસ આદિકો પરિજન કહતે હૈ ॥૧-૨॥”

મદા-સર્વદા એકાન્તહિતના ઉપદેશ આપનાર સખને મિત્ર કહે છે સમાન
આચાર-વિચારવાળા જાતિ-સમૂહને જાતિ કહે છે માતા, પિતા, પુત્ર કલત્ર વગેરેને
નિજક કહે છે, માઈ કાકા, મામા, આદિને સ્વજન કહે છે સસુર, જમાઈ મામા,
બનેવી વગેરેને સમ્યન્ધી કહે છે મત્રી નૌકર, દાસ, દાસી વગેરેને પરિજન કહે છે
મિત્ર આદિના લક્ષણો વિષે કથ્યુ છે કે—

“મિત્ર એ છે જે સદા હિતની વાત બતાવે છે અને મદા હિત જ કહે
છે સમાન આચાર-વિચારવાળા સ્વજાતિવર્ગને જાતિ, માતા પિતા પુત્ર પુત્રી આદિને
નિજક, કાકા માઈ આદિને સ્વજન, સમ્યન્ધી સાજો આદિને સમ્યન્ધી અને દાસ આદિને
પરિજન કહે છે (૧-૨)

પણાનીદ સન્નિવેશવર્ણનતાત્પર્યેણ પુલ્હિદ્વતયા યોજ્યાનીતિ । તત્ર-ઋદ્ધા = ધનમયન
પૌરજનૈઃ સાતિશય વૃદ્ધિમુપગતઃ, સ્તિમિતઃ = ચાટ-તફર દુર્વૃત્ત મહાસાહસિક ડમ-
રાદિસમુત્થમભયસમ્યન્ધ-સૂન્યઃ, સમૃદ્ધઃ = ધનધાન્યાદિસમ્પન્નઃ, શિષ્ટાનિ વિશેષણાનિ
ત્રૌપપાતિકસૂત્રવ્યાખ્યાતો વ્યાખ્યેયાર્થાનિ । પ્રાસાદીયઃ = પ્રસાદો-મનઃપ્રસન્નતા
તસ્મૈ દિતઃ, યદ્વા પ્રસાદશિત્તાનન્દઃ પ્રયોજનમસ્ય સ તથા, દર્શનીય = દર્શનાય દિતો,
યદ્વા દ્રષ્ટુ યોગ્યઃ, અભિરૂપઃ = અભિમત રૂપ યસ્ય સ મનોજ્ઞ इत्यર્થઃ, અતएव प्रति
રૂપઃ = પ્રતિ = વિશિષ્ટમસાધારણમિતિ યાવત્, રૂપ યસ્ય સઃ ॥૭॥

‘તત્ર खलु कोलाके सन्निवेशे आनन्दस्य गायपते’-रित्यन्तः पाठो निगद
व्याख्यात । ‘वह्नि’-ति-बहुरेव बहुकः, स्वार्थे कः प्रचुर इत्यर्थ, ‘मित्रे’-ति

व्यवहार किया गया है पर यहाँ सन्निवेशका वर्णन है अतः पुलिंग
समझना चाहिए । धन जन भवन आदिसे जो अत्यन्त वृद्धिको प्राप्त
हो उसे ऋद्ध कहते हैं । चाट (रुपटी), चोर दुराचारी, महासाहसिक
और डमर (राजविप्लव) आदिके भयसे जो सर्वथा रहित हो उसे
स्तिमित कहते हैं । जो धन धान्यसे युक्त हो उसे समृद्ध कहते हैं ।
शेष विशेषणोंकी व्याख्या औपपातिक सूत्रकी टीकासे जाननी चाहिए ।
जिससे मनको प्रसन्नता प्राप्त हो उसे प्रासादीय कहते हैं । जिसे
देखनेमें आनन्द आता हो—जो देखने योग्य हो उसे दर्शनीय कहते
हैं । जो मनोज्ञ हो उसे अभिरूप और जो एकदम असाधारण—
अनुपम सुन्दर हो उसे प्रतिरूप कहते हैं । तात्पर्य यह है कि कोलाक
सन्निवेश उस समय, यथा धन जनमें, क्या सदाचारमें, क्या सुन्दरता
में खूब ही बढ़ा-चढ़ा या ॥७॥

છે, પણ અહીં સન્નિવેશનું વર્ણન છે તેથી ન જાતિ સમજવાની છે ધન જન
ભવન આદિથી જે અત્યંત વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત હોય તેને ઋદ્ધ કહે છે કપટી, ચોર,
દુરાચારી, દુષ્ટ હિંમત મહાસાહસિક અને ડમર-ગડ (રાજવિપ્લવ) આદિના ભયથી જે
સર્વથા રહિત હોય તેને સ્તિમિત કહે છે બાકીના વિશેષણોની વ્યાખ્યા ઔપપાતિક
સૂત્રની પીયૂષવર્ષિણી ટીકામાંથી જાણી લેવી, જેથી મનને પ્રમ નતા પ્રાપ્ત થાય, તેને
પ્રાસાદીય કહે છે જેને જોવામાં આનંદ મળે ને જોવા યોગ્ય હોય તેને દર્શનીય કહે
છે જે મનોજ્ઞ હોય તેને અભિરૂપ અને જે એકદમ અસાધારણ-અનુપમ સુંદર
હોય તેને પ્રતિરૂપ કહે છે તાત્પર્ય એ છે કે કોલાક સન્નિવેશ એ સમયે,
ધન-જનમાં, સદાચારમાં, સુંદરતામાં ખૂબ જ આગળ વધેલા હોતો (૭)

તપ્દેન સ્થાનવિશય એવ પર્યવસીયતે, તન્નિર્ગમન ચાડ્ઞીવત્ત્વેન નિષ્ક્રિયત્વાદત્યન્ત-
મસમ્ભવિ તથાડપ્યાધારાધેયયો- (સ્થાન-સ્થાનિનો)-રમેદોપચારાત્પરિપત્તિસ્થિતાના
સર્વેષા નિર્ગમનતાત્પર્યેણેતાદશપ્રયોગાણા લોકતોડપિ પ્રસિદ્ધેરદોપસ્તથા ચ ભવતિ
વક્તા-‘પરિપદેય વાર્તાડનુમોદિતે’-ત્યાદિ । ઇય ચ પરિપત્તિપ્રકારા-‘જ્ઞા, અજ્ઞા,
દુર્વિદગ્ધા ચે’-તિ, તત્ર કુત્તિસતમતાડસ્પૃષ્ટચિત્તા ગુણ દોપવિવેકસીસાન્નિમા ચ
સામાન્યસ્યાપિ વક્તુર્વક્તવ્યસારમન્તઃપ્રવિશ્યાશેષતો ગ્રહીતુ સમર્થેતિ યાવત્, એતા
દશી જ્ઞા, ઈપજ્ઞાનસપર્શવતી જ્ઞાપરિપત્તો ત્રિભિન્નસ્વભાવા કિન્તુ સુસ્ત્રોપદેશનીયા

ચઘ્યપિ કિસી સ્થાનકા હી યોધ હોતા હૈ ઓર સ્થાન અજીવ હોનેકે
કારણ નિષ્ક્રિય હૈ અત એવ વહ નિકલ નહીં સકતા, તથાપિ યહાં
સ્થાન ઓર સ્થાનમેં રહને વાલે અર્થાત્ આધાર ઓર આધેયમેં ઉપચાર
સે અભેદ હૈ ઇસલિલ પરિપદમેં ઉપસ્થિત સવ વ્યક્તિયોંકે નિકલને
કા અભિપ્રાય હૈ । લોકમેં ભી સ્થાનકો પરિપદ નહીં કહતે કિન્તુ સ્થાન-
વિશેષમેં ડકઢે હુલ વ્યક્તિઓંકો પરિપદ કહતે હૈ, ઇસલિલ યહ કથન
નિર્દોષ હૈ । લોકમેં કહતે હૈ-‘પરિપદને ઇસ પ્રસ્તાવકા અનુમોદન
કિયા હૈ’ આદિ ।

પરિપદ્ ત્રીન તરહ્ કી હૈ—(૧) જ્ઞા, (૨) અજ્ઞા (૩) દુર્વિદગ્ધા ।
જિસકે ચિત્તમેં નિન્દનીય મતકા સ્પર્શ તક ન હો, જો ગુણ-દોષકા
વિચાર કરને મે હસિની જૈસી હો, ઓર સાધારણ વક્તાકે ભી વક્તવ્ય
(કથન) કે સાર કો ગભીર વિચાર કરકે પૂરી તરહ્ ગ્રહણ કરનેમેં
સમર્થ હો વહ જા (સમન્નદાર) પરિપદ્ કહલાતી હૈ । જો થોઢે જ્ઞાન-

થાય, છે અને સ્થાન અલ્પ હોવાથી નિષ્ક્રિય છે, તેથી તે નીકળી શકતુ નથી,
તો પણ અહીં સ્થાન અને સ્થાનમા નહેનારા અર્થાત્ આધાર આધેયમા
ઉપચારથી અભેદ છે, તેથી પરિપદમા એકઠી થએલી બધી વ્યક્તિઓના નીકળવાનો
અભિપ્રાય છે લોકોમા પણ સ્થાનને પરિપદ કહેવામા આવતી નથી, પરન્તુ
સ્થાનવિશેષમા એકઠી થએલી વ્યક્તિઓના પરિપદ કહે છે તેથી આ કથન નિર્દોષ છે
લોકોમા કહેવાય છે કે-“પરિપદે આ કરાવને અનુમોદન આપ્યુ છે” વગેરે.

પરિપદ્ ત્રણ પ્રકારની છે (૧) જ્ઞા, (૨) અજ્ઞા, (૩) દુર્વિદગ્ધા
જેના ચિત્તમા નિન્દનીય મતનો સ્પર્શ સુદ્ધા ન હોય, જે ગુણ-દોષનો વિચાર
કરવામા હમી જેવી હોય અને આધા ણ વક્તાના પણ કથનના સારને ગભીર
વિચાર કરીને પૂરી રીતે ગ્રહણ કરવામા સમર્થ હોય તે જ્ઞા (સમન્નદાર)

મૂલમ્—તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમણે ભગવં મહાવીરે જાવં સમોસરિણં । પરિસા નિગયા । કૂણિણ રાયા જહા તહા જિયસત્ત નિગચ્છહ । નિગચ્છિત્તા જાવ પજ્જુવાસહ ॥ ૧ ॥

છાયા—તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો યાવત્સમવસ્યતઃ । પરિપશ્ચિન્તા, કૂણિકો રાજા યથા તથા જિતશત્રુનિર્ગચ્છતિ । નિર્ગત્ય યાવત્ પર્યુપાસતે ॥ ૧ ॥

ટીકા—‘તસ્મિ’ ન્નિતિ—‘તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો યાવત્સમવસ્યતઃ.’ એવા વ્યાખ્યા પ્રાગ્ગ્રહોધ્યા । ‘પરી’-તિ પરિ=સર્વતોમાત્રેન સીદન્તિ=ઉપવિશન્તિ ગચ્છન્તિ વા જના યસ્યા સા પરિપત્=સમા, યદપિ પરિષ

કોણાક સન્નિવેશમેં આનન્દ ગાથાપતિકે બહુતસે મિત્ર આદિ નિવાસ કરતે થે । વે સય આદય દીસ આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણોસે વિશિષ્ટ થે ॥૮॥

મૂલ કા અર્થ ‘તેણ કાલેણ’ હત્યાદિ ॥૧॥

ઉસ કાલ ઉસ સમયમેં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પધારે । પરિષદ્ (સમા) નિકલી, રાજા કૂણિક કી તરહ જિતશત્રુ રાજા નિકલા । નિકલ કર યાવત્ પર્યુપાસના કી ॥ ૧ ॥

(ટીકાકા અર્થ) ‘સમણે ભગવ મહાવીરે જાવ સમોસરિણ’ હન પદોંકા અર્થ પહેલે કી તરહ સમજના ચાહિયે । મનુષ્ય ચારોં ઓર સે જિસમેં ઉપ સ્થિત હોતે હૈં યા જાતે હૈં ઉસે પરિપત્ (સમા) કહતે હૈં । ‘પરિષદ્’ શબ્દસે

૧—(પૂર્વોક્ત) દેલો આનન્દકે વિશેષણ ।

કોણાક સન્નિવેશમા આનન્દ ગાથાપતિના ઘણા મિત્રો વગેરે વસતા હતા તે બધા આદય દીસ આદિ પૂર્વોક્ત* વિશેષણોથી વિશિષ્ટ હતા (૮)

મૂળનો અર્થ—તેણ કાલેણ કાલ્યાદિ (૯)

એ કાળ એ સમયે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પધાર્યા પરિષદ્ (સમા) નીકળી રાજા કૂણિકની પેઠે જિતશત્રુ રાજા નીકળ્યા નીકળીને યાવત પર્યુપાસના કરી (૯)

ટીકાનો અર્થ

‘સમણે ભગવ મહાવીરે જાવ સમોસરિણ’ એ પદોનો અર્થ પહેલાની પેઠે સમજવો જેમા ચારે બાજુએથી મનુષ્યો એકઠા થાય છે અથવા બાય છે તેને પરિપત્ (સમા) કહે છે ‘પરિષદ્’ શબ્દથી એ કે કોઈ સ્થાનનો જ બોધ

* બુદ્ધો આનન્દના વિશેષણ

પ્રોક્તા ત્રિપ્રકારાઽપ્યેષા પુનર્દિવિધા-લૌકિકી લોકોત્તરા ચેતિ, તત્ર લૌકિકી-
રાષ્ટ્ર દેશ સદ્ધ-જાતિ કુલ નગર-ગ્રામાદિહિતાહિતચિન્તનાર્થમાયોજતા, લોકોત્તરા તુ
કેવલ શ્રુત ચારિત્રાદિધર્મશ્રવણમનનોપેતા, તદપ્યુક્તમ્—

“જા રદ્ધાદિ-દિયદ્ધ, વિદિયા સા લોદ્ધયા મયા પરિસા ।

લોગુત્તરિયા ડ પુળો, સુચચારિત્તાદ્ધચચિયા હ્વહ ॥” ઇતિ ।

પ્રત્તચ્છાયા ચ--

“યા રાષ્ટ્રદિહિતાર્થે વિદિતા સા લૌકિકી મતા પરિપદ્ધ ।

લોકોત્તરા તુ પુનઃ, શ્રુતચારિત્રાદિચર્ચિતા ભવતિ ॥” ઇતિ ।

અત્ર ચ લોકોત્તરાયા એવ પરિપદો ગ્રહણ પ્રકરણાદિતિ વિસ્તરભયાદિરમ્યતે ।

હૈ । અજ્ઞા પરિપદ્ધ બી પ્રાયઃ એસી હોતી હૈ, પર દુર્વિદગ્ધા પરિપદ્ધ
લાલ્લ ઉપાય કરને પર બી નહી સમજતી ॥૧॥”

યદ્ ઉલ્લિખિત ત્રિણ પ્રકારકી પરિપદ્ધ બી પ્રત્યેક દો પ્રકાર કી
હૈ--(૧) લૌકિકી ઓર (૨) લોકોત્તરા, જિસ પરિપદ્ધકી યોજના રાષ્ટ્ર,
દેશ (પ્રાન્ત), સઘ, જાતિ, કુલ, નગર, ગ્રામ ઓદિકે હિત-અહિત પર
વિચાર કરનેકે લિખ કી ગઈ હો વદ્ લૌકિકી પરિપદ્ધ હૈ । જિસમેં
કેવલ શ્રુતધર્મ ઓર ચારિત્ર-ધર્મ કા શ્રવણ વા મનન હોતા હો વદ્
લોકોત્તર-પરિપદ્ધ હૈ । સો બી કદ્તા હૈ--

“જો રાષ્ટ્ર ઓદિકે હિતકે લિખ કી ગઈ હો વદ્ પરિપદ્ધ લૌકિકી
માની ગઈ હ ઓર જો શ્રુત ચરિત્ર ધર્મકે નિમિત્ત હો વદ્ લોકોત્તરા
હૈ ॥૧॥” પ્રકરણમા અનુસરણ કરતે ટુપ યદ્ લોકોત્તર પરિપદ્ધ ગ્રહણ
કરના ચાહિખ । વિસ્તારકે ડરસે હિસ વિષયકો સમાપ્ત કરતે હૈ ।

પરિપદ્ધ પશુ પ્રાય આવીજ હોય છે, પરંતુ દુર્વિદગ્ધા પરિપદ્ધ લાલ્લ ઉપાય કથે પશુ
સમજતી નથી” (૧)

એ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની પરિપદ્ધ પશુ પુન પ્રત્યેક એ પ્રકારની છે--(૧)
લૌકિકી અને (૨) લોકોત્તરા, જે પરિપદ્ધની યોજના રાષ્ટ્ર, દેશ (પ્રાન્ત), સઘ
જાતિ, કુલ, નગર, ગ્રામ ઓદિકા હિત-અહિત મળધી વિચાર કરવા માટે કરવામા
આવી હોય તે લૌકિકી પરિપદ્ધ છે જેમા કેવળ શ્રવણ અને આરિયધર્મનું
શ્રવણ વા મનન થતુ હોય તે લોકોત્તરા પરિપદ્ધ છે કહ્યુ છે કે--

“જે રાષ્ટ્રઓદિકા હિતને માટે કરવામા આવી હોય, તે પરિપદ્ધ લૌકિકી
મનાય છે અને જે શ્રુત-ચરિત્ર ધર્મને માટે પરિપદ્ધ હોય તે લોકોત્તરા મનાય છે” (૧)
પ્રકરણનું અનુસરણ કરતા અહી લોકોત્તર-પરિપદ્ધ ગ્રહણ કરવી નેપછી
વિસ્તારભયથા આ વિષયને સામાપ્ત કરીએ છીએ

અજ્ઞા, મિથ્યાઽહંકારગર્વિતાયતસ્તતઃ પરિમિતાનિ પદમારુચ્યાન્યાદાયમાદાયમપિ વિ-
જ્ઞમન્યા વિજ્ઞસમાજતર્જિતાઽપિ નિહ્વણાલોકે નિજયોગ્યતા રુચ્યાપયિતુ ચિત્કૃત્ય
સર્વતોઽગ્રવાદિની સર્વેષ્વપિ ત્રિપયેષુ પદ્યમાત્રગ્રાહિણી કિમપિ મનાક્ પૃષ્ઠા પવન
પરિપૂર્ણા ભક્તેવ નિઃશ્વસન્તી સમુચિત્તમપિ પરોપદેશમભિમોનાદનાસ્ત્રાદયન્તી ચ
દુર્વિદગ્ધા, તદુક્તમ્—

“અકિલેસ ઉવદિસ્સા નિઘ્કવડા દ્વવહ જાણિયા પરિમા ।

અળ્ળાવિ એવમેવા,—ણુવદિસ્સા દુન્નિવઅડ્ઢા ઉ ॥૧॥” ઇતિ ।

एतच्छाया च—

“અવલેશમુપદેશ્યા, નિષ્કપટા ભવતિ જ્ઞા પરિપત્ ।

અજ્ઞાઽપ્યેવમેવાનુપદેશ્યા દુર્વિદગ્ધા તુ ॥ ૧ ॥” ઇતિ ।

ચાલી હો, જ્ઞા પરિપત્ સે ભિન્ન સ્વભાવ ચાલી કિન્તુ સહજ હી ઉપદેશ
માન લેને ચાલી હો વહ અજ્ઞા પરિપત્ હૈ । જો મિથ્યા અહંકારસે ગર્વિત
હો, હધર-હધર કે થોડે-ઝુલત પદ-વાક્યોંકો રટરુર અપનેકો
બૃહસ્પતિકા અવતાર સમજતી હો, વિદ્વાનોં દ્વારા તિરસ્કૃત હોને પર ભી
જિસે લજ્જા ન આતિ હો, સસાર મેં અપની યોગ્યતાકા ઢિઢોરા પીટનેકે
લિખ સપસે પહેલે ચિહ્ણા-ચિહ્ણા કર ચોલતી હો, પ્રત્યેક વિષય મે
પદ્યમાત્રગ્રાહિણી (ઊપરી પડિતાઈવાળી) હો, કોઈ જરાસી વાત પૂછે
તો હવાસે મરી હુઈ મસ્ત્રા (ધંવળ) કી માતિ સાસે લેને લગે, ઘમઢકી
મારી દૂસરે કે હિતકારી ઉપદેશકો ભી ગ્રહણ ન કરતી હો વહ
દુર્વિદગ્ધા પરિપત્ હૈ । કહા ભી હૈ—

“જ્ઞા પરિપત્ સહજ હી ઉપદેશ માનને ચાલી ઔર નિઘ્કપટ હતી

પરિષદ કહેવાય છે જે થોડા જ્ઞાન વાળી હોય, જ્ઞા પરિષદથી ભિન્ન સ્વભાવવાળી
પરંતુ સહજમા ઉપદેશ માની લે તેવી હોય, તે આના પરિષદ કહેવાય છે
જે મિથ્યા અહંકારથી ગાંવત હોય, અહીં તડીના થોડા-ઘણા પદ શ્લોક વાક્યને
બોલી જતાવીને પોતાને બૃહસ્પતિને અવતાર સમજતી હોય, વિદ્વાનોથી તિરસ્કૃત
થયા છતાં પણ જેને જરા પણ લાજ ન આવતી હોય, જગતમા પોતાની યોગ્યતાનો
ઢંઢેરો પીટાવવાને માટે સૌની પહેલા ખૂમાખૂમ કરીને બોલતી હોય, પ્રત્યેક વિષયમા
પદ્યમાત્રગ્રાહિણી (ઉપર-ઉપરની પડિતાઈવાળી) હોય, કોઈ થોડીક વાત પૂછે
તો હવાથી ભરેલી ધમણની પેઠે શ્વાસ લેવા લાગી જાય, ઘમઢનો મારી બીજાઓના
હિતકારી ઉપદેશને પણ ગ્રહણ ન કરે, તે દુર્વિદગ્ધા પરિષદ કહેવાય છે કહ્યું છે કે -

“જ્ઞા પરિષદ સહજમા ઉપદેશ માનનારી અને નિષ્કપટી હોય છે અજ્ઞા

लैलामालाप्रभृतीना व्युत्सर्जनया=परित्यागेन, अचित्ताना=वस्त्राभरणदीनाम्, अव्युत्सर्जनया=अपरित्यागेन, 'एके'ति-एकमात्रमर्थादस्यूत यच्छाटकं तस्य य उत्तरासङ्गः=भाषानिरवद्यत्वार्थं मुखोपरिस्थापन, तस्य करणमाचरण तेन, चक्षुःस्पर्श=भगवद्दर्शने जाते, सति सप्तमीयम्, अञ्जलिपग्रहेण=अञ्जलिवन्दनेन, मनसः=चित्तमध्य एकत्रीकरणेन-स्थिरीकरणेन, येनैव=यस्मिन्नेव 'दिग्भागे' इति शेषः, श्रमणो भगवान् महावीरः, अत्र 'अस्ती'त्यध्याहार्यम्, तेनैव=तस्मिन्नेव दिग्भागे उपागच्छति=समीपमायाति, उपागत्य=समीपमागत्य त्रिकृत्वः=त्रिवारम् आदक्षिण=निजमुखस्य दक्षिणभागतः सम्पुटितमञ्जलिमारभ्य प्रदक्षिण=परिभ्रान्त-परिवर्चित-करोति, कृत्वा=तथा प्रदक्षिणीकृत्य वन्दते=स्तौति स्तुतिश्च-
 "अद्य प्रभो ! त्रिभुवनेश ! मदीयमेतद्,
 यात जनुः सफलता तव दर्शनेन ।

आदि) द्रव्योको त्याग कर (२) अचित्त (वस्त्र आभूषण आदि) द्रव्यों को न त्याग कर, (३) एकशाटिक (विगर साधेका पूरा एक वस्त्र) का उत्तरासग करके अर्थात् भाषाकी निरवद्यता के लिए एक मात्र वस्त्र को मुख पर रख कर, (४) भगवान्‌के दृष्टिगोचर होते ही अजली बाध कर, (५) मन को स्थिर करके। जिस ओर श्रमण भगवान्‌ महावीर थे उस ओर गया। वहाँ जाकर तीन बार अपने मुखके दाहिने भागसे आरम्भ करके प्रदक्षिणाएँ की। प्रदक्षिणाएँ करके स्तुति की, नमस्कार किया। राजा जितशत्रुने श्रमण भगवान्‌ महावीर की इस प्रकार स्तुति की थी —

द्रव्येने त्यज्जने, (२) अचित्त (वस्त्र आभूषण आदि) द्रव्येने त्यज्जना विना, (३) ऐकशाटिक (वगर साधानुं मात्र ऐक वस्त्र)ने उत्तरासग करीने, अर्थात् निरवद्यताने भाटे ऐक मात्र वस्त्रने भुणपर राणीने (४) लगवान्‌ दृष्टिमे पडता जे अजलि बाधीने (बाध जेडीने), (५) मनने स्थिर करीने, जे जालुमे श्रमण लगवान्‌ महावीर हुता ते जालुमे ते जये त्या जडने त्रण बार पोताना भुणना जमलासागथी आरणीने प्रदक्षिणुमे करी प्रदक्षिणुमे करीने स्तुति करी, नमस्कार कर्या राजा जितशत्रुमे श्रमण लगवान्‌ महावीरनी आ प्रभाळे स्तुति करी हुती

१ अत्र मर्यादार्थकोऽभिव्यक्तिर्यथो या आह, तद्योगे च द्वितीया, तेन दक्षिण=दक्षिणभाग मर्यादीकृत्याभिध्याप्य चेत्यर्थस्तत्फलितमेवाऽऽह- 'निजे'—त्यादिना ।

નિર્ગતા=નિરગચ્છત્ । કૃણિકો રાજા યથેતિ, યથા તથા શબ્દાત્રીપમ્યવાચિનો, તેન કૃણિકો રાજેવ જિતશત્રુનિર્ગચ્છતીતિ ચાક્યાર્થસમન્વયો વિપ્રેયઃ । નિર્ગત્ય યાગદિતિ, અત્ર યાગચ્છન્દેન—“સમળ ભગવ મહાવીર પશ્વવિદેળ અભિગમેળ અભિગચ્છતિ, તજહા-અચિત્તાળ દબ્બાળ વિઝસરળયાણ, અચિત્તાળ દબ્બાળ અવિઝસરળ-યાણ, એગસાહિયઉત્તરાસગરુળેળ, ચસુપ્પાસેઅજલિપગ્ગહેળ, મળસોએગતી કરુળેળ, જેળેવ સમળે ભગવ મહાવીરે તેળેઽઉવાગચ્છતિ, ઉવાગચ્છિત્તા સમળ ભગવ મહાવીર તિક્કપુત્તો આયાહિળ પયાહિળ કરેતિ કરિત્તા વટ્ટ ણમસહ, વટિત્તા ણમસિત્તા સમળસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ ણચ્ચાસક્કે ણાહ્દૂરે સુસુસમાળે ણમસમાળે પજ્જલિહ્દે અભિમુદ્દે ત્રિણ્ણ” इत्येतानि સમ્યક્ષન્તે । એતચ્છાયા ચ—“શ્રમળ ભગવન્ત મહાવીર પશ્વવિધેનાભિગમેનાભિગચ્છતિ, તથંથા સચિત્તાના દ્રવ્યાણા વ્યુત્સર્જનયા, અચિત્તગ્ના દ્રવ્યાણામવ્યુત્સર્જનયા, એકુશાટકોત્તરાસદ્ધકારુળેળ, ચ્ચલ્લુઃ-સ્પર્શેઽજ્જલિપગ્ગહેળ, મનસ એકુજીકરુળેળ, ચેનૈવ શ્રમળો ભગવાન્ મહાવીરસ્તેનૈવો-પાગચ્છતિ, ઉપાગત્ય શ્રમળ ભગવન્ત મહાવીર નિક્કત્વ આદક્ષિણ પદક્ષિણ કરોતિ કૃત્વા વદતે નમસ્યતિ, વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા શ્રમળસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય નાત્યા-સક્કે નાતિદૂરે શુશ્રૂપમાળો નમસ્યન્ પ્રાજ્જલિપુટોઽભિમુગ્ધો વિનયેન” इति, एषा च ‘पर्युपास्ते’ इत्यग्रेतनेन सम्बन्धः, तत्र ‘श्रमण भगवन्त महावीर’-मिति पदत्रयार्थ. प्रागेव व्याख्यात’, कर्मत्व त्वग्रेतन्या अभिगमनक्रियाया योगेन, ‘पवे’-ति-पश्च विधा =प्रकारा यस्य स पश्चविधस्तेन, अभिगमेन=मर्यादाया अभिगच्छति=आभिमुख्येनोपसर्पति, तद्यथा=तदेव पश्चविधमभिगम दर्शयति-सचिच्चाना=ताम्बू

વહ પરિષદ નિકલી । જૈસે કૃણિક રાજા નિકલા થા વૈસેહો, અર્થાત્ કૃણિક રાજા જિસ રાજસી ઠાદ-પાટ સે ભગવાત્કો વદન કરને કે લિળ નિકલા ડસી તરહ-જિતશત્રુ રાજા મી નિકલા । ‘નિર્ગચ્છિત્તા’ કે આગે ‘જાવ’ શબ્દ મે ડસસે ઇતના સગ્રહ હોતા હૈ—“(વહ) શ્રમળ ભગવાન્ મહાવીરકે નિકટ પાચ પ્રકાર કા અભિગમ (મર્યાદા) કરકે ગયા, વહ ડસ પ્રકાર—(૧) સચિત્ત (પાન, ઇલાયચી, માલા

એ પરિષદ નીકળી જેવી માટે આવતુ જેવા ઠાંઠમાઠથી કૃષિક મહારાજા ભગવાનને વદન કરવા જવાને માટે નીકળ્યો તેવા જ ઠાંઠમાઠથી જિતશત્રુ રાજા પણ નીકળ્યો. ‘નિર્ગચ્છિત્તા’ શબ્દની પછી જે ‘જાવ’ શબ્દ છે તેથી આટલો સમજ થાય છે—“(તે) શ્રવણ ભગવાન્ મહાવીરની પાસે પાચ પ્રકારનો અભિગમ (મર્યાદા) કરીને ગયો, તે આ પ્રમાણે—(૩) સચિત્ત (પાન ઇલાયચી, માલા આદિ)

अद्यापि तावकपदाम्बुजपोतमेत-

मासाद्य हृद्यमखिलेश ! भवाम्बुराशिम ।

गोवत्सपादमिव कर्तुमहं समर्थो,

नाथ ! त्वदीयकरुणाविनिवृत्तकर्मा ॥३॥” इति ।

इत्युक्तप्रकारा । नमस्यति=प्रणमति, वन्दित्वेत्यादयः स्पष्टार्थाः, नात्यासन्न= नातिनिकटे, नातिदूरे=नात्यन्त त्रिप्रकृष्टे, अवग्रहभूमिं परिहाय ममुचिते स्थाने स्थित इत्यर्थः, अत्यासन्नातिदूरयोरुभयोरप्याशातनादिहेतुत्वादिति भाव । शृश्रूपा=प्रवचन श्रोतुमिच्छन्, नमस्यन्=मुहुर्मुहुः प्रणमन् भाञ्जलिपुटः=प्रकृष्ट प्रबद्ध वाऽञ्जलिपुट यस्य सः, यद्वा-अञ्जलिपुट प्रगतः-सर्वथा सविधि वद्भाञ्जलि- रित्यर्थः, अभिमुखः=सम्मुखः, विनयेन=नम्रतया पर्युपास्ते=यथाविधि सेवते ।

तेरे चरण-जहाज, आज पानेसे ईश !

घड्डेके खुरके, समान है भव-वारीश ।

कर्मोंको मैं शीघ्र, दूर अथ कर पाऊँगा,

मुक्ति-लाभ कर पुन , लौट कर क्यों आऊँगा ? ॥

नाथ ! मनोहर पद-युगल, तब तक नित मनमें रहै ।

जब तक इनका दास यह, परम मुक्ति पदको गहँ ॥” ॥३॥ इति

स्तुति और नमस्कार करके श्रमण भगवान् महावीरसे न अधिक नजदीक और न अधिक दूर शृश्रूपा (प्रवचन सुनने की इच्छा) करता हुआ, नमस्कार करता हुआ, अञ्जलि बाधे हुए सामने विनय पूर्वक पर्युपासना (सेवा) करने लगा ।

तीरा चरणजहाज हु पाये। हु आ टावे

आ भवमागर भानु नानु भाग्यायिषु न्दवे

कर्मोने हु शीघ्र विहारी नाणीश आने,

मुक्ति पाभीने पछी करी हु आबु शाने ।

नाथ मनोहर पद-युगल, त्या मुधी मुञ्च मनमा रहे,

न्या मुधी आ दीन दास जे परम मुक्तिपदने अहे ॥ ३ ॥

स्तुति अने नमस्कार करीने श्रमण भगवान् महावीरथी न गहु नष्टक अने गहु हर शृश्रूपा (प्रवचन साधनवानी इच्छा) करता, नमस्कार करता, अञ्जलि बाधेने साथे विनयपूर्वक पर्युपासना (सेवा) करवा लाग्ये

धन्योऽस्मि देव ! भवदाननचन्द्रनिर्घ-
 दाश्चर्यकारि-वचनामृतपानभाग् यः ॥१॥
 विन्दन् प्रभो ! भवदुदारपदारविन्द,-
 निःप्यन्दमानमकरन्दचय मनोऽलिः
 आनन्दघृन्दमधुना मम याति यत्ताद,
 वस्तु न शक्तिरथ कोऽस्तु तव स्तवस्तु ॥२॥

“तीन लोक के नाथ, देव ! दर्शन पा तेरा,
 आज हुआ यह जन्म, सफल भगवान् ! है मेरा।
 आस्य सुधानिधि-निर्गत, पावन परम मनोहर,
 विस्मयकर उपदेश,-सुधा पीनेका अवसर ॥
 नाथ ! आज मुझको मिला, इसीलिण मैं धन्य हूँ।
 भाग्यवान् कृतकृत्य मैं, और अहीन अनन्य हूँ ॥ १ ॥
 तव उदार पादार,-विन्दके रजको स्वामी !
 लेने में मम मन,-मिलिन्द है अतिशय कामी।
 उससे जो आनन्द मुझे मिलता है भारी,
 उसके वर्णनमें भी, मेरी वाणी हारी ॥
 नाथ ! वाक् असमर्थ है, उसके वर्णनमें कहो।
 किस प्रकार स्तुति करूँ नहीं सूझता कुछ अहो ॥ २ ॥

हे त्रिलोकना नाथ ! पाभीने दर्शन ताउ,
 सक्षय धनु भगवान्, आज लुपतर भाइ,
 तव मुण क्षीरसमुद्र थकी शुभ परम मनोहर,
 विस्मयकर उपदेश-सुधा पीवाने अवसर,
 मण्यो आज मुझने प्रभु ! मानु लुपन धन्य छु,
 इत्यो मनोरथ भाइरा भाग्यवान् हुँ अनन्य छु ॥ १ ॥
 तव उदार पादारविन्दनी रज हे स्वामी !
 अहवाने मम मन-मधुप छे अनिशय कामी,
 ने निरवधि आनन्द मणे छे मुझने तेथी,
 वर्णन तेनु शक करी नही आ मुणेशी
 नाथ ! वैभरी वाणी ते, वर्णववा असमर्थ छे,
 नव सूजे कथम हुँ स्तव, स्वामी परम सभ्यने ॥ २ ॥

ચિત્તેન દુસ્તાદસાઽઽચરણરૂપત્વાત્, દશ્યતે હિ લોકેઽપિ યદ્વસ્તુ યદન્તિકમપ્યાનેતુ
ન કલ્પતે તત્તસ્મૈ સાક્ષાત્સુતરામકલ્પ્ય, નહિ શાસ્ત્રદૂષિતત્વેન દૂરીકૃતમઘસેવન
કેનચિદ્ભક્ત્યોપહૃત મઘમનવઘમિદ મદર્થમિતિ કથિદપિ વિપશ્ચિત્સમ્મનુતે । નન્નુ-
‘યથા સમવસરણે દેવાઃ પુષ્પાણિ વર્ષન્તિ તથા વયમપિ ભગવતઃ કલ્પિતમૂર્તેરુપરિ
પુષ્પાદીન્યુકલ્પયામઃ ’’ ઇતિ ચેત્તદયુક્ત દેવકર્તૃકપુષ્પવર્ષણાદેરવિત્તત્વયોગેન
દૃષ્ટાન્તવૈપર્યયાત્ । અથ વયમપિ ન સચિત્તાનિ કિન્ત્વચિત્તાન્યેવ દ્રવ્યાણિ ભગવતે
ભક્તિભાવોદ્રેકેણોપહારામ ઇતિ વ્રૂંવે, તર્હિ યૂયમેવ પૃષ્ઠા નિષ્પક્ષપાત ક્ષણમાકુચ્ચિ-

વ્યવહારમે મી ઘડી ઘાત દેલી જાતી હૈ કિજો વસ્તુ જિસકે પાસ મી
લાના અકલ્પ્ય હૈ વત્ત ઉસકે લિખ સાક્ષાત્ તો સ્વય હી અકલ્પનીય હૈ ।
જિસને શરાનકો શાસ્ત્રસે નિષિદ્ધ સમજ્ઞ કર આજ ત્યાગ કર દિયા હો
વહી કિસી ભક્ત દ્વારા, ભક્તિપૂર્વક લાઈ હુઈ શરાન કો નિર્દોષ સમજ્ઞ
કર સ્વીકાર કર લે, એસા કોઈ વિવેકી નહી હૈ ।

શકા—જૈસે સમવસરણ મેં દેવતા પુષ્પોંકી વર્ષા કરતે હૈ, વૈસે હમ
મી ભગવાનકી કલ્પિત મૂર્તિ પર પુષ્પ આદિ ચઢાતે હૈ ।

સમાધાન—યહ કથન અનુચિત હૈ । દેવતાઓં દ્વારા કી જાનેવાલી
પુષ્પવર્ષા અચિત્ત હોને કે કારણ આપકા ઉદાહરણ વિષમ હૈ ।

શકા—હમ લોગ મી સચિત્ત નહી કિન્તુ અચિત્ત દ્રવ્ય ભગવાનકો
ભક્તિ-ભાવકે સાથ અર્પણ કરે તો કયા હરજ હૈ ?

સમાધાન—યદિ આપ યહ કહતે હૈ તો પક્ષપાતકી ઘાત કો છોડ

પડે છે કે જે વસ્તુ જેની પાસે લાવવી અકલ્પ્ય છે, તે વસ્તુ તેને પોતાને
માટે કેવળ તો અકલ્પનીયજ છે જેણે ઘડને શાસ્ત્રથી નિષિદ્ધ સમજ્ઞને
ત્યજ દીધો હોય તે ડોષ ભક્તે ભક્તિપૂર્વક તેની પાસે આણેલો ઘડ નિર્દોષ
સમજ્ઞને સ્વીકારી લે, એવો ત્યાગી કોઈ વિવેકી હોઈ શકે નહિ

શકા—જેવી રીતે સમવસરણમા દેવતાઓ પુષ્પની વૃષ્ટિ કરે છે, તેવી
રીતે અમે પણ ભગવાનની કલ્પિત મૂર્તિ પર પુષ્પ આદિ ચઢાવીએ છીએ

સમાધાન—એ કથન અનુચિત છે દેવતાઓએ કરેલી પુષ્પવૃષ્ટિ અચિત્ત હોવાને
કારણે આપનું ઉદાહરણ વિષમ છે

શકા—અમે પણ સચિત્ત નહિ તો અચિત્ત દ્રવ્ય ભગવાનને ભક્તિ ભાવથી
અર્પણ કરીએ તો શો વાધો છે ?

સમાધાન—એ આપ એમ કહો છો તો પક્ષપાતની વાત છોડીને, આજો

અભિગમવિચાર :

एतेन प्रघट्टकसमृदायेन वीतरागस्य अरूपिणो भगवतोर्हतो मूर्तिं परिकल्प्य तदुद्देशेन साक्षाद्भगवत्प्रतिपिद्ध-सचित्तपुष्पजलैलालवलीताम्बूलदलफलमालाद्राक्षेधुषादिसमर्पणं दूरापास्तम्, विहरमाणतावस्थायामपि यस्य केवलमभिमुखमात्रि गमिपन् राजाऽपि जितशत्रुः पञ्चविधाभिगमसंपादनेन निरवशप सचित्तद्रव्याणि व्युत्ससर्ज, तस्य परित्यक्तसमस्तविषयासङ्गस्य प्रवचनपीयूषाऽऽसाराभिवर्षणेन भविजीवान् प्रत्यपि सचित्तवस्तूनि त्यागिसदेशमानेतु प्रतिषेधतः सिद्धगतिं गतस्य वीतरागस्य कल्पिताया मूर्तेरुपरि साक्षात्सचित्तवस्तुजातोपदौकनस्याऽत्यन्तमनौ

‘અભિગમન’ પર વિચાર

હસ સમ્રાહ સે વીતરાગ અરૂપી અર્હન્ત ભગવાન્ કી મૂર્તિ બનાકર ઉસ (ભગવાન્) કે લિએ સાક્ષાત્ ભગવાન્ દ્વારા નિષિદ્ધ સચિત્ત પુષ્પ, જલ, હલાયચી, લવલી (લતાવિશેષ), તામ્બૂલ, પત્તા ફલ, માલા, દાઢ, ફેઢ, ધૂપ આદિ સમર્પણ કરના તો સ્વય હી નિષિદ્ધ હો ગયા । જય ભગવાન્ સ્વય વિહાર કર રહે થે, ઉસ સમય ધી ઉનકે સામને જાતે હુએ રાજા જિતશત્રુ ને પાચ પ્રકાર કી મર્યાદા ધારણ કરકે સમસ્ત સચિત્ત દ્રવ્યોંકા ત્યાગ કર દિયા થા, ક્યોંકિ સય વિષયોંકે ત્યાગી ભગવાને ઉપદેશ રૂપી પીયૂષ (અમૃત) કી મૂસલ ધાર વર્ષાં કરકે અન્ય જીવોંકો ધી સચિત્ત વસ્તુએં ત્યાગી જનોંકે પાસ લાનેકા ધી નિષેધ કિયા થા, ફિર મુક્તિકો પ્રાપ્ત વીતરાગકી કલ્પિત મૂર્તિ પર સાક્ષાત્ સચિત્ત પદાર્થ ચઢાના અતિ સાહસકા ઓર અનુચિત કામ હૈ । લોક

‘અભિગમ’ પર વિચાર

આ સમ્રાહથી વીતરાગ અરૂપી અર્હન્ત ભગવાન્ની મૂર્તિ બનાવીને તે (ભગવાન) ને માટે સાક્ષાત્ ભગવાન દ્વારા નિષિદ્ધ, સચિત્ત, પુષ્પ, જળ, હલાયચી, લવલી (લતાવિશેષ), તામ્બૂલ, પાન, ફળ, માળા, દાઢ, ધૂપ આદિ સમર્પણ કરવા તે સ્વય જ નિષિદ્ધ થા ગયું જ્યારે ભગવાન ચેતે વિહાર કરી રહ્યા હતા, ત્યારે પણ તેમની સામે જતા રાજા જિતશત્રુએ પાચ પ્રકારની મર્યાદા ધારણ કરીને બધા સચિત્ત દ્રવ્યોને ત્યાગ કર્યો હતો, કારણ કે સર્વ વિષયોના ત્યાગી ભગવાને ઉપદેશરૂપી અમૃતની મૂળધાર વૃદ્ધિ કરીને અન્ય જીવોને પણ સચિત્ત વસ્તુઓ, ત્યાગી જનોની પાસે લાવવાનો નિષેધ કર્યો હતો, તો પણ મુક્તિ પામેલા વીતરાગની કલ્પિત મૂર્તિ પર સાક્ષાત્ સચિત્ત પદાર્થો ચઢાવવા એ અતિસાહસનું અને અનુચિત કામ છે જોકે અવહારમાં પણ એમ જ માન્ય

मूलम्—तए णं से आणदे गाहावडं इमीसे कहाए लच्छट्टे स-
माणे, “एव खलु समणे जाव विहरइ, तं महप्फलं गच्छामि णं
जाव पज्जुवासामि” एव सपेहेइ, संपेहिता ण्हाए, सुद्धप्पावेसाइ
मंगल्लाइं वत्थाइ पवरपरिहिण अप्पमहग्घाभरणालकियसरीरे स-
याओ गिहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता सकोरेंटमल्ल-
दामेण छत्तेण धरिज्जमाणेण मणुस्सवग्गुरापारिम्भित्ते पायविहार-
चारेणं वाणियगामं नयरं मज्झं-मज्जेण निगच्छइ, निगच्छित्ता
जेणामेव दूइपलासे चेइए, जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव
उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिण करेइ,
करित्ता वदइ नमसइ जाव पज्जुवासइ ॥ १० ॥

छाया—ततः खलु स आनन्दो गाथापतिरस्या कथाया ‘लब्धार्थं’ सन्,—“एव
खलु श्रमणो यात्राद्विहरति, तन्महत्फलं गच्छामि खलु यावत्पर्युपासे’ एव सप्रेक्षते,

“जो परमत्यागी वीतरागकी सावध पूजा करता है ।

वह अविवेकी बहुत काल तक ससार में भटकता है ॥१॥”

अतः कपोलकल्पित इस अत्यन्त निस्सार कथन को रहने
दीजिए ॥सू०॥१॥

मूल का अर्थ—‘तए ण से आणदे’ इत्यादि ॥१०॥

जब आनन्द गाथापतिको ज्ञात हुआ कि राजा जितशत्रु भगवान्‌की
पर्युपासना कर रहा है तब उसने इस बातको समझ कर सोचा—
श्रमण भगवान् महावीर यावत् विचर रहै हैं अर्थात् समवसृत

“जो परमत्यागी वीतरागकी सावध पूजा करे ठे

ते अविवेकी बहुत काल सुधी मनमाना भटके छे”

भाटे ते अत्यन्त नि सार अने कपोलकल्पित कथनने रहिया हे। (सू ६)

मूलको अर्थ— तए ण से आणदे इत्यादि (१०)

त्यादे आनन्द गाथापतिने अन्तर पडी ठे राजा जितशत्रु भगवान्‌की पर्युपासना
करी रह्यो ठे, त्याडे तबे मनमा ओ प्रभाणे विचार्यु ‘श्रमण भगवान् महावीर

તપશ્ચમચક્ષુષ મેષાયોગેન મૂઢમેસિકયા સમીક્ષત્વ-યદિ કથનોપાસકો મસ્તિરસાઽઽ
 પ્લુતોઽમલેનાઽચિત્તેન જલેન સ્પર્થિત્વા અચિત્તગન્ધાઽઽદિર્મિયુષ્માન સમર્ચયેત્,
 સ્વયમ્ભાદૃત્યાચિત્તાનિ મક્તપાનાદીનિ યા યુષ્મન્મયમુપકલ્પયેત્તત્કિમેવત્રિધયા તદી-
 યમક્ત્યા યુય (ત્યાગિનઃ) પ્રસત્સયે? તિ, નો ચેદૈપમ્યે વીજાભાવ', યુય ચૈવ
 ત્રિધાનિ સચિત્તાન્યચિત્તાનિ યા દ્રવ્યાણિ સ્વાર્થમકલ્પિતાનિ મન્યધ્વે, યશ્ચ સિદ્ધ
 ગતિં ગતઃ પરમત્યાગી વીતરાગો મગ્ધોઽસ્તદર્પ ચ કલ્પિતાન્યનુમોદયધ્વે, ઇત્યશો!
 યુષ્માક વ્યામોહવિજૃમ્ભણમ્ । ઉક્તશ્ચ-

“જો સાવજ્ઞ સપજ્ઞ, કુળહ મહાચાહવીયરાગસ્સ ।

સો મમ્મહ સસારે, દીર્ઘ કાલ જહા જાઓ ॥૧॥” ઇતિ ।

પત્તચાયા ચ—

“ય. સાવઘસપર્પા કરોતિ મહાત્યાગિવીતરાગસ્ય ।

સ ભ્રામ્યતિ સસારે, દીર્ઘ કાલ યથા જાત. ॥ ૧ ॥” ઇતિ ।

તત્કૃત રૂપોલકલ્પિતાનલ્પાસારજલ્પિતેન ॥ ૧ ॥

કર, નેત્રોંકો જરા દેર મૂઢ કર, બુદ્ધિમત્તાકે સાથ સૂક્ષ્મ-દૃષ્ટિસે વિચાર
 કીજિએ યદિ કોઈ ભક્ત, ભક્તિકે રસ મે હૂવા હુઆ, નિર્મલ અચિત્ત જલ
 સે સ્નાન કરાકર આપકો અચિત્ત ગન્ધ આદિ સે પૂજે, ઔર સ્વય લાઇ હુઇ
 અચિત્ત ભક્ત-પાન આદિ દેવે તો કયા ઉસ ભક્તકી હસ પ્રકારકી
 ભક્તિ સે આપ (ત્યાગી) પ્રસન્ન હોંગે? યદિ કહો-નહી, તો ફિર યહ દોનો
 ઘાતેં સમાન હી હુઈ । આપ હસ પ્રકારકે સચિત્ત ઔર અચિત્ત પદાર્થોંકો
 અપને લિયે અકલ્પનીય માનતે હેં, ઔર જો ભગવાન મુક્તિ લાભ કર ચુકે હૈ,
 પરમ ત્યાગી હૈ, વીતરાગ હૈ, ઉનકે લિયે ઉન પદાર્થોંકી કલ્પનીય
 વિષયક અનુમોદના કરતે હો ॥ વાહ ! આપકી હસ વ્યામોહ-વિજૃમ્ભના
 કો । કહાં મી હૈ—

જરા ણધ કરીને, બુદ્ધિમત્તાની સાથે સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી વિચાર કરે કે-જો કોઇ ભક્ત
 ભક્તિ રસમાં હૂબી જઈને નિર્ભળ અચિત્ત જળથી સ્નાન કરાવીને આપને અચિત્ત
 ગન્ધ આદિથી પૂજે, અને પોતે આણેલા અચિત્ત લોભ-પાન આદિ આપે, તો શું
 એ ભક્તની એ પ્રકારની ભક્તિથી આપ (ત્યાગી) પ્રસન્ન થશે? જો ના કહેા, તો
 પછી એ ભેડે વાત સરખી જ થઈ આપ આ પ્રકારના સચિત્ત અને અચિત્ત પદાર્થોને
 પોતાને માટે કલ્પનીય માનો છે, અને જે ભગવાન મુક્તિલાભ કરી ગયા છે, પરમત્યાગી
 છે, વીતરાગ છે, એવા ભગવાનને માટે તે પદાર્થોની કલ્પનીયવિષયક અનુમોદના
 કરે છે ॥ વાહ ! આપનાં એ વ્યામોહ-વિજૃમ્ભનાને ધન્ય છે, કહ્યું છે કે—

अस्या=दूतिपलाशे भगवत्समवसरणस्वरूपाया कथाया=वार्त्तायाम् 'हमीसे कहाए'
इत्यत्र 'द्वितीया-तृतीययोःसप्तमी' (हैम०८।३।१३५) इतिभूत्रवल्लुत्तृतीयास्थाने
सप्तमी, तेन 'अनया कथया' इत्यर्थः, लब्धार्थः=लब्ध=दूतादिमुखात्प्राप्तः
अर्थः=भगवदागमनरूपः आशयो येन तादृशः सन् एवम्=इत्थं स्पेक्षते=
पर्यालोचयति, एव कथम् ? इति जिज्ञासायामाह-'एव खलु' इति,
एव=वक्ष्यमाणरीत्या, खलु=निश्चयेन श्रमणः, व्याख्यातः श्रमणशब्दार्थः,
'याव'-दिति-अत्र 'जाव' शब्देन भगव महावीरे आहारे तित्थयरे'
इत्यारभ्य-'सपात्रिकामे' इत्यन्तानि, पुष्पाणुपुष्पि चरमाणे ग्रामाणुग्राम दृष्ट्वा
माणे इह हव्यमागए इह सपत्ते इह समोसहे इहेव वाणियगामस्स नयरस्स बाहिं-
दृष्ट्वापलामए चेइए अहापडिख्व उगगह उगिण्हित्ता सजमेण तवमा अप्पाण भावे-
माणे ' इत्यन्तानि च विशेषणानि सगृह्यन्ते, तत्र 'सपात्रिकामे' इत्यन्ताना छाया
व्याख्या च श्रमणावश्यकभूत्रस्य मुनीतोपणी टीकाया मत्कृताया द्रष्टव्या, इतरेषा
छाया च-'पूर्वानुपूर्वी' चरन् ग्रामानुग्राम द्रवन् इह हव्यमागतः इह सप्राप्तः, इह
ममवसृतः, इहेव वाणिजग्रामे नगरे वहिदूतिपलाशके चैत्ये यथाप्रतिरूपमवग्रहम
वगृह्य सयमेन तपसा आत्मान भावयन्' इति व्याख्या तु-पूर्वानुपूर्वी=यथाक्रम,
यद्वा पूर्वपा=पूर्वतीर्थकराणां या आनुपूर्वी परिपाटी मर्यादेति यावत्, ता चरन्=
आचरन् परिपालयन्नित्यर्थः, ग्रामानुग्रामम्=एक ग्राममनु=पश्चाद् यो ग्रामस्तम्,
अर्थादनुक्रमेण ग्रामाद्ग्रामान्तरं द्रवन्=विहरन्, इह=अत्र, हव्यम्=अरुस्मात्, 'हव्य'
मित्ययं शब्दोऽद्यापि मगधे 'अरुस्मा'-दर्धे प्रसिद्धः, आगतः=समन्तादिहृत्योप-
स्थितः, न केवलमिहागत एव किन्तु इह सप्राप्तः=यथावसरमवस्थातुमिमामेव नग

चात का आशय दूत आदि से समझ कर वह ऐसा विचार करने लगा-

“इस प्रकार श्रमण भगवान् महावीर, आदिकर-धर्मकी आदि करने वाले, तीर्थकर-साधु साध्वी श्रावक श्राविका रूप चार तीर्थ के करने वाले, इत्यादि यावत् सिद्धिगति नामके स्थानको प्राप्त होनेवाले पूर्व तीर्थङ्करोंकी परिपाटीका परिपालन करते हुए क्रमशः एकके बाद दूसरे ग्राममें विचरते हुए अरुस्मात् ही इस नगरके बाहर दूतिपलाश चैत्य

इत आदिथी समझने से ओम विचार करवा लाग्यो हे “आ प्रभाष्टे श्रमण भगवान् महावीर, आदिकर-धर्मकी आदि करनेवाले, तीर्थकर-साधु-साध्वी श्रावक श्राविका रूप तीर्थना करनेवाले, इत्यादि यावत् सिद्धिगति नामका स्थानने प्राप्त होनेवाले, पूर्व तीर्थकरोंकी परिपाटीनु परिपालन करता, क्रमशः ओक पछी पीछा आभमा विचरता, अरुस्मात् ही आ नगरकी पहार इतिपलाश चैत्यमा पधायो छे, ओत्तु नहि, पछु त्या देओओ विरज्या पछु

સમેક્ષ્ય સ્નાતઃ શુદ્ધાત્મા વેદ્યાનિ (શુદ્ધમવેશ્યાનિ) મન્નલ્યાનિ વસ્ત્રાણિ
મવરપરિહૃતઃ અલ્પમહાર્થાડ્ઢમરણાલ્લુતશરીરઃ સ્વકતો શુદ્ધતઃ મતિનિષ્ક્રામતિ
મતિનિષ્ક્રમ્ય સસોરણ્ટમાલ્યદામ્ના ડ્રેણ ધ્રિયમાણેન મનુષ્યવાગુરાપરિશિષ્ઠ.
પાદવિહારચારેણ વાણજગ્રામ નગર મધ્યમધ્યેન નિર્ગન્ઢતિ, નિર્ગત્ય યત્રૈવ
દૂતિપલાશ ચૈત્ય, યત્રૈવ શ્રમણો ભગવાન મહાવીરસ્તત્રૈવોપાગન્ઢતિ, ઉપાગત્ય
નિકૃત્ય આદક્ષિણ મદક્ષિણ કરોતિ, કૃત્વા વન્દતે નમસ્યતિ યાવત્પર્યુપાસતે ૧૦

ટીકા-‘તણ ણ સે’ ડત્પાદિ । તતઃ=‘જિતશત્રુણારાજ્ઞા ભગવત્પર્યુપાસન ક્રિયતે’
ડતિ વાર્તાશ્રવણાનન્તર, ‘વલુ=મસિદ્ધ’, સઃ=પૂર્વવર્ણિતમ્વરૂપઃ આનન્દો ગાથાપતિ’,

હુણ હૈં, યહ મહાન્ ફલ-પ્રદ હૈ, અતઃ મૈં જાઁં યાવત્ પર્યુપાસના
(સેવા) કરુ । ડસ પ્રકાર વિચાર કર સ્નાન કરકે, શુદ્ધ ઔર
સન્માકે યોગ્ય માગલિક વસ્ત્ર ધારણ કરકે, અલ્પ કિન્તુ
વહુમૂલ્ય ભૂષણાસે શરીરકો ભૂષિત કરકે અપને ઘરસે નિકલા ।
નિકલ કર કોરટ (જ્ઞારા)કે પુષ્પોંકી માલાસે યુક્ત, દાસ આદિ ઢારા
લગાણ હુણ હુણસે સહિત, જનસમુદાયસે ઘિરા હુઆ વહ (આનન્દ) પૈદલ
ચલતે-ચલતે વણિજગ્રામકે ઘોંઘો-ઘોંઘો હોકર નિકલા । નિકલ કર
જહાં દૂતિપલાશ ચૈત્ય થા ઔર (ડસમેં) જહા શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર
યે વહી આયા । આકર તોન વાર અપને મુખકે દાહિને ભાગસે આરમ
કરકે પ્રદક્ષિણાપૂર્વક વન્દના નમસ્કાર યાવત્ પર્યુપાસના (સેવા) કી ॥૧૦॥

ટીકાકા અર્થ-જબ આનન્દ ગાથાપતિને રાજા જિતશત્રુકી પર્યુ
પાસના કરનેકી વાત સુની તબ દૂતિપલાશ ચૈત્યમે ભગવાનકે પધારનેકી

યાવત વિચરી હ્યા છે, અર્થાત સમવશ્વત થયા છે, ઝે મહાન ફળપ્રદ છે, માટે હું
જહી યાવત પર્યુપાસના (સેવા) કરે ’ ઝે પ્રમાણે વિચારીને, સ્નાન કરીને, શુદ્ધ અને
મહાને યોગ્ય માગલિક વસ્ત્ર ધારણ કરીને, અલ્પ પરન્તુ મૂલ્યવાન ભૂષણોથી શરીરને
ભૂષિત કરીને પોતાના ઘેરથી નીકળ્યો નીકળીને કુરટના પુષ્પોની માળાથી યુક્ત, દાસ
આદિઝે ધરેલા છત્ર સહિત જનસમુદાયથી ઘેરાઝેલો આનન્દ પળે ચાલતો ચાલતો
વાણિજગ્રામની વસ્થોવસ્થ થઇને નીકળ્યો નીકળીને જ્યા દૂતિપલાશ નૈત્ય હતુ અને (તેમા)
જ્યા શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર હતા ત્યા તે આવ્યો આવીને ત્રણવાર પોતાના
મુખના જમણા ભાગથી આરભીને પ્રદક્ષિણાપૂર્વક વદના નમસ્કાર યાવત્ પર્યુપાસના
(સેવા) કરી (૧૦)

ટીકાકાનો અર્થ-જ્યારે આનન્દ ગાથાપતિઝે રાજા જિતશત્રુની પર્યુપાસના
કરવાની વાત સાંભળી ત્યારે દૂતિપલાશ ચૈત્યમા ભગવાન્ ધાર્યા હોવાની વાતનો આશય

शब्देन—“समण भगव महावीर वदामि नमसामि सत्कारेमि सम्माणेमि कल्याणं मगलं देघय चेडय विणएण” इत्येषा सग्रहो बोद्धव्यः, तेषां च ‘पञ्जुवासामि’ इत्यनेनाग्रेतनेन समन्वयः। एतच्छाया च ‘श्रमण भगवन्त महावीर वन्दे नमस्यामि कल्याणं मङ्गलं दैवतं चैत्यं विनयेन’ इति, तत्र श्रमणादयो नमस्यामीत्यन्ताः शब्दा व्याख्यातपूर्वा, सत्कारयामि=अभ्युत्थानादिनिरवयक्रियासम्पादनेनाऽऽराधयामि, सम्मानयामि=मनोयोगपूर्वकर्महृद्बुचितवाक्यप्रयोगादिनाऽऽराधयामि, कल्याणं=कर्मवद्भस्मलोपाधिब्याधिव्याधिधुरत्वात्=कल्याणं=मोक्षस्तम्भः, आ=समन्तात् नयति=प्रापयतीति ज्ञानादिरत्नत्रयलक्षणमोक्षमार्गोपदेशदानद्वारा भविजनान्, कल्याणं=जन्मजरादिरीगमुक्तान् आणयति=धातूनामनेकार्थव्यात्सपादयतीति वा कल्याणस्तम्भः, मङ्गलं=सकलहितप्रापकत्वाच्छुभमयः, यद्वा मा गालयति=भवावेस्तापयतीति मङ्गलः, अथवा मङ्गलं=अजरामरत्वगुणेन भविजनान् भूषयतीति मङ्गलं=मोक्षस्तम्भः आदत्त इति मङ्गलस्तम्भः, दैवतम्=आराधयेत्स्वरूपम्, अत्र दैवतैव दैवतमिति स्वार्थेऽणु चैत्यं=चित्ते भव तदस्याम्यास्तीति, यद्वा चित्ति=विशिष्टज्ञान

अर्थात्—‘श्रमण भगवान् महावीरको वन्दना नमस्कार कर्त्तुं, अभ्युत्थान (उठना) आदि निरवय क्रियाएँ करके सत्कार कर्त्तुं, मनोयोग-पूर्वक अर्हन्त भगवान् के योग्य वाक्य-प्रयोग आदि द्वारा सम्मान कर्त्तुं, कर्मजन्य समस्त उपाधियों-व्याधियों-बाधाओंसे रहित होनेसे कल्याण (मोक्ष) को प्राप्त कराने वाले, अथवा ज्ञानादि रत्नत्रयरूप मोक्ष-मार्गका उपदेश देकर ससारी जीवोंको जन्म जरा आदि रोगों से मुक्त करने वाले (कल्याण) कल्याणरूप, समस्त हित-रूप होनेसे या ससार सागर से पार उतारनेवाले होनेसे अथवा अजरता अमरता आदि गुणोंसे भूषित करनेवाले मोक्षको देनेवाले होनेसे (मगल) मगलरूप, (दैवय)-

‘धावत’ अर्थात्— श्रमण भगवान् महावीरने वदना नमस्कार कर्त्तुं, अभ्युत्थान आदि निरवय क्रियाओं उरीने सत्कार कर्त्तुं, मनोयोगपूर्वक अर्हन्त भगवान् नु योग्य वाक्यप्रयोग आदि वडे सम्मान कर्त्तुं, कर्मजन्य बाधों उपाधियों, व्याधियों, पीडाओंथी रहित होउने मोक्षने प्राप्त उपायनार, अथवा ज्ञानादि-रत्नत्रयइय मोक्षमार्गने उपदेश आपीने समारी श्रमेन जन्म जरा आदि पागोथी मुक्त उपाय (वत्तण) कल्याणइय, समस्त हितइय होवाथी ससार सागरथी पार उतागनार होवाथी अथवा अजरता अमरता आदि गुणोथी भूषित करनाग-मोक्षने

१ चैत्यशब्दान् ‘अर्श आदिभ्योऽच्’ इति पा० सूत्रेण मत्वर्थीयोऽच्प्रत्ययस्ततः प्यञ्। २ त्रिती सञ्ज्ञाने’ इत्यस्मात् ‘स्त्रिया क्तिन्’ इति क्त्वं प्रत्ययस्ततः प्यञ्।

રીમધિગતવાન, ઇહ=ઈહૈવેત્યર્થઃ, સમપ્રસૂત=સદેવમનુષ્યપરિપદિ મન્યાનુપદેહુ સમુપરિત', કુત્ર સમપ્રસૂતઃ ? ઇતિ ત્રિજ્ઞાસાયામાદ-ઈહૈવ ત્રાણિજગ્રામે નગરે, નગરેડપિ કુત્રે ! ત્યાહ-વહિરિતિ વાઘે ઇત્યર્થઃ, નનુ ગાથેડપિ કુત્ર ? ઇત્યાહ-દૂતિપલા શકે ચૈત્યે ઇતિ, યથાપતિરૂપ=યથાસયમિત્ત્વમ્, અવગ્રહમ્=આગાસાર્યમુધાનપા લ્લયાડડજ્ઞામ્ અગૃહ્ય=આદાય સયમેન=સપ્તદશવિધેન તપસા=દ્વાદશવિધેન આત્માન ભાવયન્=ગ્રાસયન્ સયોજયન્નિતિ ચાગદિતિ, એવ સન કિં કરોતી ? ત્યાહ-વિહરતિ =વિરાજતે । તત્=તસ્માત્, મહત્=ત્રિશાલ, ફેલ્=શુભપરિણામલક્ષણમ્, અત્ર 'અત એવ' ઇતિ શેષ', ગચ્છામિ=ઉપસર્પામિ 'ળ' સ્વલુ=નિશ્ચયેન યાગદિતિ અત્ર 'જાવ'

મેં પધારે હૈ, હતના હી નહીં વહા ચિરાજે (ઠહરે) બી હૈં ઓર દેવ મનુષ્યોંકી પરિપદ્ મેં મન્ય જીવોં કો ઉપદેશ દેનેકે લિએ સમવસૂત હુએ (સમોસરે) હૈં । સયમિયોંકી મર્યાદાકે અનુસાર ઉદ્યાનપાલસે નિવાસ કરનેકી આજ્ઞા લેકર, સત્રહ પ્રકારકે સયમ ઓર ચારહ પ્રકારકે તપસે આત્માકો ભાતે હુએ વિરાજમાન હૈં । અતઃ, ઉસ પ્રકારકે અરિહન્ત ભગવાન્કે નામ ગોત્ર સુનનેસે બી મહા ફલ હોના હૈ, તો ફિર ઉનકે સામને જાનેકી તથા વન્દન નમસ્કાર વાર્તાલાપ ઓર સેવા કરને કી તો વાત હી ક્યા ? હસલિળ મેં બી (વહા) જાઝં ઓર 'યાવત'

છે, અને દેવ મનુષ્યોની પરિપદ્મા લખ્ય છવોને ઉપદેશ આપવાને માટે સમવસૂત થયા (સમોમર્થ) છે સયમીઓની મર્યાદાને અનુસરીને ઉદ્યાનપાલ પામેથી નિવાસ કરવાની આજ્ઞા લઇને, સત્તર પ્રકારના સયમ અને બાર પ્રકારના તપથી આત્માને ભાવતા મિશ્રભાન છે એ પ્રકારના અરિહન્ત ભગવાનના નામ-ગોત્ર માલગવાથી પણ મહાકૃપા થાય છે તો પછી તેમની સમક્ષ જવાનાં અને વહન-નમસ્કાર-વાર્તાલાપ અને સેવા કરવાની તો વાતજ શી ? માટે હું પણ ત્યાં જાઉં અને

૧-સયમિત્ત્વમપરિત્યજ્યેત્યર્થ । 'યથાપતિરૂપ-'મિત્યત્ર 'યથાડસાદૃશ્યે' ઇતિ ચયાર્થે 'અન્યય વિમત્તી'તિ ત્રાડવ્યયીભાવ ।

૨-ઈહ 'મહાપ્ફલ' ઇત્યતોડ્યે-'સ્વલુ તત્પરુવાળ અરિહતાળ ભગવતાળ નામ ગોયસ્સત્રિ સત્રણયાએ ત્રિમગ પુણ અમિગમણ વદણ નમસણ પહિપુચ્છણ પજ્જુગા સણયાએ એકમ્સત્રિ આરિયસ્સ સુવચણસ્મ સત્રણયાએ ત્રિમગ પુણ વિહલસ્સ અટ્ઠસ્સ ગહણયાએ, તં'તિ પાઠ કચિદુપલ્લમ્યતે તત્ર-'સ્વલુ તથારૂપાણામર્હતા ભગવતા નામ ગોત્રસ્યાપિ શ્રવણતયા ત્રિમગ્ગ પુનરમિગમન વન્દન-નમસ્યન પ્રતિપચ્છન પર્યુપા સનેનૈસ્મ્યાપિ આર્યમ્મ વામિસ્સ સુવચનસ્ય શ્રવણતયા ત્રિમગ્ગ પુનરિપુલ સ્યાર્થસ્ય ગ્રહણતયા, તત્' ઇતિ ંઙાયા, વ્યાખ્યા તુ સ્વયમૂહનીયા ।

क्तरूपच्छत्रोपलक्षित इत्यर्थः, मनुष्यवागुरापरिक्षिप्तः=मनुष्याणां वागुरया=समुदायेन
परिक्षिप्तः=सर्वतोव्याप्तः, पादविदारचारण=पादाभ्यां यो विहारो=विहरण तद्रूपो
यश्चारः=सचरण तेन पादचारेणेत्यर्थः, वाणिजग्राम=वाणिजग्रामस्य, म यम ज्येन=
म यमागतः । शिष्टा निगदव्याख्याता ॥ १० ॥

मूलम्—तए णं समणे भगव महावीरे आणदस्स गादावइस्स,
तीसे य महइ-महालियाए परिसाए जाव धम्मकहा । परिसा
पडिगया, राया य गए ॥ ११ ॥

छाया—तत खलु श्रमणो भगवान् महावीर आनन्दाय गाथापतये तस्या च
महानिमहत्या परिपदि यावद्धर्मकथा । परिपत् प्रतिगता, राजा च गतः ॥११॥

से घिरा हुआ, पैदल, वाणिजग्राम नगरके बीचो-बीच होकर निकला ।
निकलकर दूतिपलाश चैत्यकी ओर, जहाँ भगवान् विराजमान थे
वही आया । आकर प्रदक्षिणा आदि पूर्वोक्त सब विधि की और
पर्युपासना (सेवा) करने लगा । ॥ १० ॥

मूलका अर्थ—‘तए ण समणे’ इत्यादि ॥११॥

इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर ने, आनन्द गाथापतिके लिए
उस अतिविशाल परिपद में (यावत्) धर्मकथा की । परिषद् लौट
गई राजा भी लौट गया ॥ ११ ॥

जनसमुदायथी घेरायलो, पगपाणो, वाणिजग्राम नगरनी वस्त्रे थधने नीकले।
नीकणीने दूतिपलाश चैत्यनी तरङ्ग ल्या भगवान् विराजमान हुता त्या ते आये।
आवीने प्रदक्षिणा आदि पूर्वोक्त गंधो विधि क्यो अने पर्युपासना (सेवा)
करवा लाये। (१०)

भूषणे अर्थ—तए ण समणे इत्यादि (११) त्यागणाह श्रमण भगवान् महावीरे
आनन्द गाथापतिने भाटे अने अति विशाल परिपद्मा (यावत्) धर्मकथा कही परिषद्
पाछी ફરી अने राजा पणु पाछे क्यो (११)

१ अत्र ‘एनपा द्वितीया’ इति पष्ठमर्थे द्वितीया । ननु ‘एनवन्यतरस्यामदूरे
पञ्चम्या’ इत्यत्र पूर्वसूत्रात् ‘उत्तरापरदक्षिणात्’ इत्यनुवृत्तेर्मध्यशब्दादेन च दुर्लभ
इति चेत्सत्यं किन्तु मतान्तरे पूर्वसूत्राननुवृत्तेर्दिकृच्छ्रमात्रादेन पप्रवृत्तिस्तदुक्त
सिद्धान्तमौघ्याम्—‘इह केचिदुत्तरादीनननुवर्त्य दिक्छन्दमात्रादेनपमाहुः --पूर्वेण-
ग्रामम्, अपरेण ग्रामम्’ इति ।

तथा युक्तमिति सर्वथाप्रिशिष्टज्ञानवन्तमित्यर्थः, एतद्व्याख्या च सविस्तरमग्रे वक्ष्यते, विनयेन=प्रतिपत्तिविशेषेण पर्युपासे=सेवे, एतम्=अनयोक्तरीत्या समेक्षते=पर्यालोचयति, समेक्ष्य=पर्यालोच्य स्नातः=कृतस्नानः, शुद्धात्मा=निर्मलान्तःकरणः, वेश्यानि=प्रवेशयोग्यानीत्यर्थः। 'शुद्धप्रवेश्यानि' इति-उपायपक्षे तु शुद्धानि च तानि प्रवेश्यानि=प्रवेश योग्यानीत्यर्थः, 'पावेसाड' इत्यत्र दीर्घस्त्वा र्पत्वात्, मङ्गलानि=शुभसूचकानि, यस्त्राणि=वासासि प्रवरपरिहितः=प्रवरमुत्कृष्ट यथा स्यात्तथा यथोचितमिति यावत् परिहितः=परिहितयान् वसान इति यावत्, यद्वा प्राकृते 'प्रवर' इति लुप्तद्वितीयागुह्यवचनान्त तस्य प्रवराणि श्रेष्ठानीत्यर्थः, अत्र क्त' प्रत्ययो जाहुलकात्कर्त्तरि, अल्पमहार्धाभरणालङ्कृतशरीर =अभ्यानि=स्तोक भारवन्ति, महार्धाणि=गुह्यमूल्यानि यानि आभरणानि=भूषणानि तैरल्पकृत=भूषित शरीर यस्य येन वा सः, स्वस्तः=स्वकीयात्, गृहत्=गृहात् प्रतिनिष्कामति=निर्गच्छति, प्रतिनिष्क्रम्य=निर्गत्य, सकुरण्टमाल्यदाम्ना=सकुरण्टानि पीतवर्णकुण्टमञ्जरु ('हजारा' इति प्रसिद्ध) पुष्पयुक्तानि माल्यदामानि=माला यत्र तेन, छत्रेण=आतपत्रेण, ध्रियमाणेन=भृत्यकरतो गृहमाणेन, अत्रोपलक्षणे तृतीया, तस्माद्-

आराध्यदेव और (चैद्य) विशिष्ट ज्ञानवान् (भगवान्) की मैं विनय पूर्वक पर्युपासना (सेवा) करूँ।"

गाथापति आनन्दने इस प्रकार का विचार किया। विचार करने के बाद उसने स्नान किया और निर्मल अन्तःकरण होकर उसने सभा में पहनने योग्य शुद्ध, यथोचित मङ्गल-सूचक वस्त्र धारण किए। थोड़े भार वाले किन्तु बहुतमूल्य भूषणोंसे शरीरको भूषित किया और अपने गृहसे निकला। निकल कर कुरण्ट (हजारा) के फूलोंकी माला सहित और नौकरके हाथ में एसे हुए छत्रसे युक्त होकर, जन समुदाय

आपववाणा ढोवाथी (मङ्गल) भगवत्प, (देव्य) आराध्य देव अने (चैद्य)* विशिष्ट ज्ञानवान् (भगवान्) नी हूँ विनयपूर्वक पर्युपासना (सेवा) करूँ।
गाथापति आनन्दे आ प्रमाणे विचार कये। पछी तेहे स्नान कर्तुं अने अत करवने निर्माण करीने तेहे सलामा पहरेवा योग्य शुद्ध, यथोचित भगवत् सूचक वस्त्रो धारव कर्तुं थोडा भारवाणा परन्तु भूषवान् भूषवोथी तेहे शरीरने भूषित कर्तुं अने पछी ते पोताने वेश्ठी नीकप्यो नाकणीने कुरटना कुलनी माला सहित अने नौकरना हाथमा धारव करायवा छत्रथी युक्त थो,

१ 'तत्र साधु'-रिति यत्प्रत्यय ।

* चैत्य' शब्दको विस्तृत व्याख्या आगे-(अन्नउत्थियपरिगहियाइ अरि-हतवेइयाइ वा) इसकी व्याख्यामें की जायगी।

* चैत्य शब्दनी विस्तृत व्याख्या आगे (अन्नउत्थियपरिगहियाइ अरिहत-वेइयाइ वा) अनी व्याख्यामां करवाभा आवथे

ધર્મકથા

"અતિ લોએ, અતિ અન્નોએ । એવ જીવા, અજીવા, વધે, મોકલે, પુણે,

એતચ્છાયા ચ-

"અસ્તિ લોક., અસ્ત્યલોક." । એવજીવાઃ, અજીવાઃ, વન્ધઃ, મોક્ષઃ, પુણ્ય,

એતદ્વચ્છાયા ચૈવમ્--અસ્તિ=વર્તતે લોક.=ઓકયતે ય સઃ । નતુ કોડ્ય
લોરૂપયાર્થઃ ? કિં યેન કેનચિદ્ ય. કથિદેકો ગ્રામોડવલોકિતસ્તાવાનેવ લોક. ?
મૈવમ્, અપરેણ તતોડપ્યધિકુગ્રામદર્શનાત્ । કિં તર્હિ યાવદ્ગ્રામાદિકમસ્માભિરવલ્લો-
કયતે તાવાનેવ લોકઃ ?, નહિ, અનન્તાજ્ઞાનસપન્નેન સર્વજ્ઞેન યો વિલોકયતે લોક
ઇત્યાશયાત્ । નન્વેતેનાડલોકસ્યાપિ લોકત્વપ્રસન્નસ્તસ્યાપિ સર્વજ્ઞેનાવલોકિતત્વાત્,

કથા'પદ દિયા હૈ । ઔપપાતિક સૂત્રમેધધર્મકથાકા વર્ણન ઇસ પ્રકાર હૈ--

ધર્મકથા

લોક હૈ । જો અવલોકન કિયા જાય ઉસે લોક કહતે હૈ ।

શકા--'લોક' પદકા કયા અર્થ હૈ ! યદિ કિસીને કોઈ એક ગાવ
કા અવલોકન કિયા (દેખા) તો કયા ઉતના હી લોક હૈ ?

સમાધાન--એસા ન કહો । ક્યોંકિ દૂસરા ઉસસે મી અધિક ગ્રામ
દેખતા હૈ ।

શકા--તો કયા જિતને ગાવ આદિ હમ લોગ દેખતે હૈ ઉતના હી
લોક હૈ ?

સમાધાન--નહીં । કહનેકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અનન્તજ્ઞાનવાન્
ભગવાન્ સર્વજ્ઞ દ્વારા જો દેખા જાતા હૈ વહ લોક હૈ ।

* ધર્મકથાનુ વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમા આ પ્રમાણે છે

ધર્મકથા

લોક છે જે અવલોકી શકાય તેને લોક કહે છે

શકા--લોક' પદનો અર્થ શો ? જે કોઈએ કોઈ એક ગામને અવ

લોકથી (જેથી) તો શું એટલો જ લોક છે ?

સમાધાન--એમ ન કહો, કેમકે બીજો એનાથી પણ વધારે ગામો જુઓ છે

શકા--તો શું જેટલા ગામ આદિ આપણે જોઈએ છીએ તેવડાજ લોક છે ?

ધર્મકથા સંસ્કૃતટીકામેં દેખ લેવેં, ।

* ધર્મકથા સંસ્કૃત ટીકામા જોઈ લેતા

ટીકા-‘તપ્ત ણ સમણે’ ઇત્યાદિ । તતઃ=તદનન્તર ‘તપ્ત’ શબ્દસ્ય પ્રાકૃતે ‘તપ્ત.’ ઇત્યર્થકાવ્યવ્યાપ્ત, સ્વભાવદયઃ સ્પષ્ટા વ્યાખ્યાતાશ્ચ । તસ્યા=પ્રાગ્વર્ણિત સ્વરૂપાયા, મહાતિમદ્વત્યામ્=અતિવિશાલાયા પરિપદિ=સમીપામ્ । ‘યાવ’ દિતિ, અત્ર ‘જાવ’ શબ્દવાચ્યાનિ ‘મજ્જગણ વિચિત્ત ધમ્મમાદિસ્વદ્ જહા જીવા વજ્જતિ મુચ્ચનિ જહ ય સક્કિલિસ્સતિ’ ઇત્યેતાનિ પયાનિ, તેષા ડાયા ચ-મ’યગતો વિચિત્ર ધર્મમાખ્યાતિ યથા જીવા ગમ્યન્તે મુચ્યન્તે યથા ચ સક્કિલિયન્તે’ ઇતિ, તત્ર વિચિત્રમ્ =અદ્ભુત ધર્મ=પ્રાગ્વ્યાખ્યાતસ્વરૂપમ્ ‘આખ્યાતિ=સત્યમુપદિશતિ, કથ સમ્યક્’ ઇતિ શબ્દાયામાહ-‘યથે’તિ યથા=યેન પ્રકારેણ જીવા વચ્યન્તે, યથા મુચ્યન્તે યથા ચ સક્કિલિયન્તે=મહદ્દિર્ઘસૈ, પરિપીડયન્તે તથેત્યર્થ । નનુ કતિવિધોડસૌ ધર્મ ઈસ્વરૂપશ્ચ ય ભગવાનુપદિશતી ઇતિ, યદા નનુ કીદૃશી સા ધર્મકથા યા ભગવતોપદિષ્ટે ? તિ જિજ્ઞાયામૌપપાતિકૃતો વિસ્તરેણ ધર્મવ્યાખ્યાડવગન્તયેતિ સદ્ધે-તથિતુમાહ-, ધર્મકથે’-તિ, પરિપત્ત=ઉપસ્થિતજનસમુદાયઃ, પ્રતગિતા=પ્રત્યાવૃત્તા, રાજા ચેત્યાદિ, સ્પષ્ટ, । ઇહ ધર્મકથા ઔપપાતિકસૂત્રતો જ્ઞાતવ્યેત્યર્થ, તથાહિ—

ટીકાકા અર્થ—તદનન્તર ઉત્ત અતિવિશાલ પરિષદ્કે બીષ્મ્ને ભગવાન્ ને અદ્ભુત (અલૌકિક-અશ્રુતપૂર્વ) સમ્યક્ ઉપદેશ દિયા । વહ સમ્યક્ કૈસે થા ? સો કહતે હ—જિસ પ્રકાર જીવ કર્મોસે બધતે હૈ, જિસ પ્રકાર મુક્ત હોતે હૈ ઓર જિસ પ્રકાર સદ્ધેશ પાતે હૈ । ભગવાને યહ સ્વ યથાર્થ નિરૂપણ કિયા ફસલિષ્ ઉનકા ઉપદેશ સમ્યક્ થા । જિસકા ભગવાન્ ઉપદેશ દેતે હૈ વહ ધર્મ કિતને પ્રકાર કા હૈ ? ઉત્તકા કયા સ્વરૂપ હૈ ? અથવા ભગવાન્ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મકથા કિસ પ્રકાર કી હૈ ? હન જિજ્ઞાસાઓંકા વિસ્તારપૂર્વક સમાધાન ઔપપાતિક સૂત્રસે સમજના ચાહિષ્ । હસી વાતકા સકેત કરનેકે લિષ્ મૂલમે ‘ધર્મ

ટીકાનો અર્થ— પછી એ અતિ વિશાળ પરિષદની વચ્ચે ભગવાને અદ્ભુત (અલૌકિક—અશ્રુતપૂર્વ) સમ્યક્ ઉપદેશ આપ્યો । તે ઉપદેશ સમ્યક્ શા માટે હતો ? તે કહે છે જે પ્રકારે જીવો કર્મોથી બંધાય છે, જે પ્રકારે મુક્ત થાય છે અને જે પ્રકારે સકલેશ પામે છે, તે જાણુ ભગવાને યથાર્થ નિરૂપણ કર્યું તેથી તેમનો ઉપદેશ સમ્યક્ હતો ।

ભગવાન જેનો ઉપદેશ આપે છે તે ધર્મ કેટલા પ્રકારનો છે ? એનું કેવું સ્વરૂપ છે ? અથવા ભગવાને ઉપદેશેલી ધર્મકથા કેવા પ્રકારની છે ? એ જિજ્ઞાસા એનું વિસ્તારપૂર્વક સમાધાન ઔપપાતિક સૂત્રથી સમજી લેવું એ વાતનો સંકેત કરવાને માટે જ ભગવા ધર્મકથા પદ આપેલું છે,

प्रमाणाभावात्, इन्द्रियाऽगोचरे चार्थे मनःप्रवृत्तेः कदाऽप्यसम्भवादिति तु नाऽऽ-
शङ्कनीयम्, इन्द्रिय नोऽन्द्रिय विषयत्वाभावमात्रदर्शनेन तदस्तित्वनिराकरणस्या-
शक्यवक्तव्यत्वात्, अन्यथा मृतानां प्रपितामहादीनामप्यभावपसक्ते, एवं च यथा
'आसन् प्रपितामहादयोऽस्मदादिशरीराणामन्यथाऽनुपपन्नत्वात्' इत्यनुमानेन
प्रपितामहादीनामस्तित्व साध्यते तथा लोकास्तित्वसिद्धेरप्यनिवार्यत्वात्, तथाहि-
लोक सप्रतिपक्ष, व्युत्पत्तिमन्त्रुद्धपदाभिप्रेयत्वात्, यो हि व्युत्पत्तिमन्त्रुद्धपदाभिप्रेयः

मानते हैं इसलिए वह इन्द्रियोसे नहीं जाना जा सकता। अतः अलोक
को सिद्ध करने वाला कोई प्रमाण नहीं है। रहा मन, सो बाह्य वस्तुमें
मन की प्रवृत्ति तब होती है जब इन्द्रियों द्वारा पदार्थको जान लिया
जाय, अलोक जब इन्द्रियों द्वारा नहीं जाना जा सकता तो मन द्वारा
भी नहीं जाना जा सकता, फिर आप अलोक कैसे मानते हैं ?

समाधान—यह ठीका ठीक नहीं है। इन्द्रिय और मनके द्वारा न
जान सकनेके कारण अलोकके अस्तित्वका खडन नहीं किया जा
सकता। नहीं तो मृत पितामह, प्रपितामह, वृद्ध प्रपितामह आदिका भी
अभावमानना पड़ेगा, क्योंकि उन्हें भी इन्द्रियोंसे नहीं जान सकते, और
जब इन्द्रियों द्वारा नहीं जान सकते तो आपके ही कथनानुसार मनसे
भी नहीं जान सकते। किन्तु जैसे पितामह आदिका अस्तित्व इस
अनुमानसे सिद्ध किया जाता है कि-पितामह आदि थे, क्योंकि उनके
बिना हमारा शरीर उत्पन्न नहीं हो सकता।' इसी प्रकार "लोक

जल्दी शकतो नवी भाटे अलोकने । मद्ध करनाडे डेछ प्रमाण नथी पाछी न्ह्यु मन,
पछु पाछे वस्तुभा मननी प्रवृत्ति त्य दे न वाय छे डे ननाडे छद्रियो द्वारा पदार्थने
जल्दी होवामा आवे, अलोकने ननादे छद्रियो द्वारा नवी जल्दी शकतो, तो मनद्वारा
पछु नथी जल्दी शकतो, तो पछी अलोक केनी रीते मानो छे ?

समाधान—आ लोका जगज्ज नथी छद्रिय अने मननी द्वारा न
जल्दी शकवाने का-छे अलोकना अस्तित्वनुं भंडन करी शकतु नथी, नहिं तो
मनसु पामेता दादा, पडदादा आदिना पछु अभाव मानवो पड्यो, का-छु के
तेमने पछु छद्रियोथी नथी जल्दी शकता, तो आपना कथनानुसार मनथी
पछु नथी जल्दी शकता, परन्तु जेम दादा आदिनु अस्तित्व जेवा अनुमा-
नथी सिद्ध करवामा आवे छे डे 'दादा आदि पूर्व हुता, का-छु के तेमना बिना
अभाइ शरीर उत्पन्न यधु शकत नहिं,' तेम "लोक सप्रतिपक्ष छे, का-छु के

તથા ચાડલોકોડપિ લોકઃ પ્રસજ્યેતેતિ ચેન્ન, યતો લોકયતે ધર્માસ્તિકાયાઘાઘા
રભૂતઆકાશવિશેષો યં સ લોક હતિ હઘમ્ । સ ચ કટિતટોમયપાર્શ્વતો નિહિત
હસ્તદ્વયો વિસ્ફારિતપાદયુગલોડપ્રસ્થિતઃ પુરુષ ડય તૃત્યદ્ભૈરવોપાસમડાડકૃતિકો વા
ઝર્પાધસ્તિર્યમ્બેદભિન્નશ્ચતુર્દશરજ્જુપરિમિતાડસદગ્યાતમદેશાત્મકઆકાશવિશેષઃ ।

અલોકઃ=લોકવિપરીતઃ । નન્વસ્તુ લોકો જીવપુદ્ગલોનામનાધારતયાડવ
સ્થાનાસમવાત, અગ્રોસ્તુ કથ ? તસ્યાડમૂર્તત્વેનેન્દ્રિયાગોચરતયાડસ્તિત્વસાગ

શકા—તપ્તો તો અલોક મી લોક હો ગયા ! ક્યોકિ સર્વજ્ઞ ભગવાન
ઉસે મી દેવતે હૈં ।

સમાધાન—નહી । ધર્માસ્તિકાય આદિકા આધાર ભૂત જો આકાશ
વિશેષ સર્વજ્ઞ દ્વારા દેસા જાતા હૈં વહ લોક હૈં । હમારે કથનકા યહી
તાત્પર્ય હૈં ।

વહ લોક, દોનો હાથ કમર પર રાખકર, તથા પૈર ફેલાકર સ્થિ-
ત્વ પુરુષ કે સમાન, અથવા નાચતે હુપ ભૈરવ કે ઉપાસક (ભુવા) કી
આકૃતિકે સમાન હૈં । ઊર્ધ્વ, મધ્ય ઓર અધ કે ભેદ સે ઉસકે તોન
ભેદ હૈં । ચૌદ્દ રજ્જુ પ્રમાણ વાલા તથા અસંખ્યાતપ્રદેશી હૈં ।

અલોક, લોકસે વિપરીત હૈં ।

શકા—જીવ પુદ્ગલ આદિ વિના આધારકે નહીં રહ સકતે, હસ
કારણ ઉનકા આધારભૂત લોક તો હો સકતા હૈં, પરન્તુ અલોક કા
અસ્તિત્વ નહીં સ્વીકાર કિયા જા સકતા, ક્યોકિ ઉસે આપ અમૂર્ત

શકા—ત્યારે તો અલોક પણ લોક થઈ ગયો । વારણ કે સર્વજ્ઞ
ભગવાન તેને પણ જુએ છે

સમાધાન—નહી, ધર્માસ્તિકાય આદિના આધારભૂત જે આકાશવિશેષને
સર્વજ્ઞ દેખે છે તે લોક છે અમારા કથનનું જો તાત્પર્ય છે

એ લોક બેઠ હાથ કમર પર રાખીને તથા પગ પસારીને ઉભેલા
પુરુષની સમાન અથવા નાચતા ભૈરવના ઉપાસક (ભુવા)ની આકૃતિની સમાન છે
ઉર્ધ્વ, મધ્ય અને અધ (નીચેના)ના ભેદથી તેના ત્રણ ભેદ છે ચૌદ, રજ્જુ પ્રમાણ-
વાળો તથા અસંખ્યાત પ્રદેશી છે અલોક, લોકથી વિપરીત છે

શકા—જીવ પુદ્ગલ આદિ આધાર વિના રહી શકતા નથી, એનું
કારણ એનો આધારભૂત લોક તો હોઈ શકે છે, પરન્તુ અલોકનું અસ્તિત્વ
સ્વીકારી શકાતું નથી, કારણ કે તેને આપ અમૂર્ત માનો છે, તેથી તે ઇન્દ્રિયથી

જીવાઃ=અજીવન્, જીવન્તિ, જીવિષ્યન્તિ ચેતિ તથા, સસારિત્વ સિદ્ધત્વાવ-
સ્થાદ્વ્યેડપ્યુપયોગવન્તિ इत्यर्थः, 'જીવો ઉવઓગલક્ષણો, ઇતિ વચનાત્ । एतद्विवरण
च मत्कृतात्तत्त्वप्रदीपादवगन्तव्यम् अजीवाः=जीवविपरीतस्वरूपाः=धर्माधर्माऽऽका-
शपुद्गलास्तिकायाद्वासमयलक्षणाः । वन्धः=ग्रह्यते=परतन्त्रीक्रियत आत्मा येन
सः, अभीष्टस्थानप्राप्ति गतिप्रतिरोधलक्षणो जीव कर्मणोरयोगोलकवद्ध्योरिव तादा-
त्म्यापत्तिलक्षणो वा । मोक्षः=मोचनम्=आत्मनः पृथग्भवन, तच्च द्रव्यतो भावतश्च,
तत्र द्रव्यतो निगडादितः, भावतो ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मपाशतः । पुण्य=पुण्यति=

જો જીવિત થા, જીવિત હૈં ઓર જીવિત રહેગા, વહ જીવ હૈં,
અર્થાત્ સસાર અવસ્થા ઓર મુક્ત અવસ્થા દોનો અવસ્થાઓંમેં (સદા-
સર્વદા) જો ઉપયોગ સે યુક્ત રહે ઉસે જીવ કહતે હૈં । કહાં મીં હૈં—
“જીવ, ઉપયોગસ્વભાવવાલા હૈં ।” इत्यादि जीवतत्त्वका विशेष
कथन मेरे बनाए हुए ‘तत्त्वप्रदीप’ ग्रन्थ मे देखना चाहिए ।

જીવસે વિપરીત સ્વભાવવાલા અજીવ હૈં, ધર્માસ્તિકાય, અધર્મા
સ્તિકાય, આકાશસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય તથા કાલ, યે સવ અજીવ હૈં ।

જિસકે દ્વારા પરતન્ત્ર હો જાય-વંધ જાય ઉસે વધ કહતે હૈં ।
અથવા અમીષ્ટ સ્થાન પર પહુંચને મેં વાવા પહુંચાનેવાલા, લોહેકે ગોળે
ઓર અગ્નિકે સમાન આત્મા ઓર કર્મકો ઇકમેક કરદેનેવાલા વધ હૈં ।

આત્મા કા મુક્ત (સ્વતન્ત્ર) હો જાના મોક્ષ હૈં । વહ દો પ્રકારકા હૈં—
(૧) દ્રવ્યસે ઓર (૨) ભાવ સે । વેઢી આદિસે છૂટ જાના દ્રવ્ય મોક્ષ હૈં

જે જીવિત હતા, જીવિત છે અને જીવિત રહેશે, તે જીવ છે, અર્થાત્
સ સાર અવસ્થા અને મુક્ત અવસ્થા-મેંઉ અવસ્થાઓમા (સદા સર્વદા) જે
ઉપયોગથી યુક્ત રહે તેને જીવ કહે છે એ જીવ છે—“ જીવ, ઉપયોગ સ્વભાવવાળો
છે ” इत्यादि जीवतत्त्वानु विशेष कथन भाग बनावेला ‘तत्त्वप्रदीप’ ग्रन्थमा जोध लेखु

જીવથી વિપરીત સ્વભાવવાળો અજીવ છે,—ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય
આકાશસ્તિકાય પુદ્ગલાસ્તિકાય તથા કાલ એ બધા અજીવ છે

જેની દ્વારા પરતન્ત્ર થઈ બંધ-બંધાય-તેને બંધ કહે છે અથવા અમીષ્ટ
સ્થાનપર પહોંચવામા બંધા પહોંચાડનાર, લોહના ગોળા અને અગ્નિની સમાન
આત્મા અને કર્મને એકમેક કરી દેનાર બંધ છે

આત્માનુ મુક્ત-સ્વતન્ત્ર-થઈ જવુ એ મોક્ષ છે તે બે પ્રકારનો છે, (૧)
દ્રવ્યથી, અને (૨) ભાવથી બેડી વગેરેથી છૂટી જવુ તે દ્રવ્યમોક્ષ છે અને

સ સપ્રતિપક્ષ એવ મન્વતિ યથા ઘટઃ, યથ્ચ લોકપ્રતિપક્ષઃ સ એવ સંસ્કૃતોડલોકઃ
અસ્તિત્વવત એવ પ્રતિપક્ષિત્વાદિતિ ।

સપ્રતિપક્ષ હૈ ક્યોંકિ વહ વ્યુત્પત્તિવાલે શુદ્ધ પદકા વાચ્ય હૈ, જો
વ્યુત્પત્તિવાલે શુદ્ધ પદકા વાચ્ય હોતા હૈ વહ સપ્રતિપક્ષ હોતા હૈ,
જૈસે ઘટ।” ઓર લોકકા પ્રતિપક્ષ સત્તાવાન્ અલોક હી હૈ, ક્યોંકિ
પ્રતિપક્ષ વહી હોતા હૈ જિસમેં સત્તા પાઈ જાતી હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ
‘લોક’ શબ્દકી ‘લોમ્યતે ઇતિ લોક.’ તેમી વ્યુત્પત્તિ હૈ । હસલિય યહ
‘લોક’ શબ્દ વ્યુત્પત્તિવાલા હૈ । તથા ‘લોક’ શબ્દમેં સમાન નહીં હૈ—
અનેક પદોંકોં મિલાનેસે ‘લોક’ શબ્દ નહીં થના હૈ કિન્તુ વહ સ્વતઃ
એક શબ્દ હૈ, હમલિય વહ શુદ્ધ (એકહી) પદ હૈ । એસા નિયમ હૈ કિ જો
પદાર્થ વ્યુત્પત્તિવાલે શુદ્ધ પદ કા વાચ્ય હોતા હૈ, ઉસકા પ્રતિપક્ષ
અર્થાત્ વિરોધી (ઉલટા) મી અવશ્ય હોતા હૈ, જૈસે ઘટકા વિરોધી
અઘટ (ઘટસે મિત્ત તત્સદૃશ અન્ય) પદાર્થ મી અવશ્ય હૈ । હસ મર્વ-
સમ્મત નિયમકે અનુસાર લોકકા વિરોધી મી તત્સદૃશ કોઈ પદાર્થ
અવશ્ય હોના ચાહિયે । થસ, ઉસકા જો વિરોધી ઓર ઉસકે સદૃશ-
આકાશવિશેષ-હૈ વહી અલોક હૈ । વહ અલોક મી અસ્તિત્વવાન્
હૈ, ક્યોંકિ વ્યુત્પત્તિવાલે શુદ્ધ પદકા વિરોધી અસ્તિત્વવાન્ હોતા હૈ ।
હસ પ્રકાર અલોક સિદ્ધ હોતા હૈ ।

તે વ્યુત્પત્તિવાળા શુદ્ધ પદનો વાચ્ય છે જે વ્યુત્પત્તિવાળા શુદ્ધ પદનો વાચ્ય હોય
છે તે સપ્રતિપક્ષ હોય છે, જેમ કે ઘટ” અને લોકનો પ્રતિપક્ષ સત્તાવાન
અલોકજ છે, કારણ કે પ્રતિપક્ષ એજ હોય છે કે જેનામા સત્તા રહેલી હોય છે
તાત્પર્ય એ છે કે ‘લોક’ શબ્દની ભાવ્યતે ઇતિ ભાવ’ એવી વ્યુત્પત્તિ છે તે
માટે એ ‘લોક’ શબ્દ વ્યુત્પત્તિવાળો છે વળી ‘લોક’ શબ્દમા સમાસ નથી-અનેક
પદોને મેળવીને ‘લોક’ શબ્દ થાનવો નથી પરંતુ તે સ્વતઃ એક શબ્દ છે
તે માટે તે શુદ્ધ એકજ પદ છે એવો નિયમ છે કે જે પદાર્થ વ્યુત્પત્તિવાળા
શુદ્ધ પદનો વાચ્ય હોય છે, તેનો પ્રતિપક્ષ અર્થાત્ વિરોધી (ઉલટો) પણ અવશ્ય
હોય છે, જેમ કે ઘટનો વિરોધી અઘટ (ઘટથી ભિન્ન તેના જેવો બીજો કોઈ
પદાર્થ પણ અવશ્ય છે, આ સર્વસમત નિયમાનુસાર લોકનો વિરોધી પણ તેના
જેવો કોઈ પદાર્થ અવશ્ય હોવો જોઈએ જસ, એનો જે વિરોધી અને
એના જેવો-આકાશવિશેષ-છે તે જ અલોક છે તે અલોક પણ અસ્તિત્વવાન્ છે, કારણ
કે વ્યુત્પત્તિવાળા શુદ્ધ પદનો વિરોધી અસ્તિત્વવાન્ હોય છે એ પ્રમાણે અલોક સિદ્ધ થાય છે

ચ શ્રમણસૂત્રટીકાયા મુનિતોપણ્યા દ્રવ્યઃ । આસ્રવઃ=આ=સમન્તાત્ સ્રવતિ= પ્રવિશત્યર્થાદાત્મનિ જ્ઞાનાવરણીયાઘટ્ટવિધ કર્મ યેન સઃ આશ્રવ इति च्छायापक्षे તુ આશ્રીયતે=સમુપાર્જ્યતે કર્મ યેન સ इति व्याख्याभेदोऽवगन्तव्यः, સર્વથા જીવ- તદાગે કર્મમલિલપ્રવેશાય નાલિકારૂપ इति यावत् । સવરઃ=સપ્રિયતે=નિરુ યતે આસ્રવત્કર્મ યેન સ', એપ ચ દ્રવ્યભાવભેદાભ્યા દ્વિવિધઃ, તત્ર દ્રવ્યતસ્તથાવિધ- દ્રવ્યેણ (ચિક્ષણમૃદાદિના) સલિલોપરિ તરણ્યાદેરનરવરતપ્રવિશન્નીરાણા વિપ્રરાણા પિગ્ગાનમ્, માવતઃ સમિતિગુપ્તિપ્રશૃતિભિરાત્મતરણ્યા સ્વત્કર્મજલાના સ્થગનમ્, પ્રકરણાદિહ ભાવસવરસ્યૈવ ગ્રહણ યો યમ્ । વેદના=વેદન-સ્વાભાવ્યાદુર્દીરણા

ચૌથે અધ્યયનમે દેખવાના ચાહિય । ઓર પાપ તરવ ના કથન શ્રમણ- સૂત્રકી 'મુનિતોપિણી' ટીકામે દેખવાના ચાહિય ।

જિસકે દ્વારા જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠ પ્રકારકે કર્મ આત્મામે સવ ઓરસે પ્રવેશ કરતે હૈ ઉસે આસ્રવ કહતે હૈ । 'આમવે' કી ઝાયા યદિ 'આશ્રવ' કી જાય તો ઉસકા તાત્પર્ય યહ હૈ વિ જિસકે દ્વારા કર્મોંકા ઉપાર્જન હો ઉસે આસ્રવ કહતે હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જીવરૂપી તાલાવ મેં કર્મરૂપી જલકે પ્રવેશકે લિય જો નાલીકે સમાન હો વહ આસ્રવ હૈ ।

જિસકે દ્વારા આપ દુગ્ધ કર્મ રુક જાય ઉસે સવર કહતે હૈ । યહ દો પ્રકારકા હૈ--(૧) દ્રવ્યસવર ઓર (૨) ભાવસવર । ચિક્ષની મિટ્ટી આદિ દ્વારા નૌકા આદિકે ઉન છિદ્રોંકા બન્દ હો જાના જિનસે સદા જલ પ્રવિષ્ટ હોતા રહતા હૈ, દ્રવ્યસવર હૈ । આત્મારૂપી નૌકામે આને (ચૂને) વાલે કર્મોંકા સમિતિ ગુપ્તિ આદિકે દ્વારા રુક જાના ભાવસવર હૈ યહાં ભાવસવરકા હી પ્રકરણ હૈ અતઃ ઉસીકા ગ્રહણ સમજના ચાહિય ।

લેવુ, અને પાપ તત્વનું કથન શ્રમણસૂત્રની 'મુનિતોપણી' ટીકામા બોધ લેવુ

જેની દ્વારા જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ પ્રકારના કર્મ આત્મામા બધી બાબુબેથી પ્રવેશ કરે છે તેને આશ્રવ કહે છે 'આમવે' ની છાયા બે 'આશ્રવ' કરવામા આવે તો તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જેની દ્વારા કર્મોંનું ઉપાર્જન થાય તેને આસ્રવ કહે છે તાત્પર્ય એ છે કે જીવરૂપી તળાવણા કર્મરૂપી જળના પ્રવેશને માટે જે નળીની સમાન થાય તે આસ્રવ છે

જેની દ્વારા, આવેલા કર્મોં રોકાઈ બાકી તેને સવર કહે છે એ બે પ્રકારના છે (૧) દ્રવ્યસવર અને (૨) ભાવસવર ચીકણી માટી આદિ દ્વારા નાવ આદિના છિદ્રનું બંધ વધુ જવું કે જે છિદ્રદ્વારા હંમેશા જળ બહાર દાખલ થતું રહેતું હોય તે દ્રવ્યસવર છે આત્મારૂપી નાવમા આવનારા કર્મોંનું સમિતિ શુપ્તિ આદિ દ્વારા રોકાઈ જવું તે ભાવસવર છે, અહીં ભાવસવરનું જ પ્રકરણ છે, માટે તેનું થકણુ સમજવું

[ધર્મકથામૂલમ્]

પાવે, આસવે, સવરે, વેયણા, ણિજરા, અરિહતા, ચક્કટ્ટી, વલદેવા, વામુદેવા,

[ધર્મકથાઝાયા]

પાપમ્, આશ્રયઃ, સવરઃ, વેદના, નિર્જરા, અહન્ટઃ, ચક્રત્તિનઃ, વલદેવાઃ, વામુદેવાઃ,

શુભયતિ, યદ્વા પુનાતિ=પવિત્રીકરણાત્યાત્માનમિતિ, પૂયતે=પવિત્રીક્રિયતે આત્માઽ
નેનેતિ વા તત્, સસારપારાગારોચરણતરણિભૂતમિતિ ભાવઃ। પાપ=પાતયતિ=
શુભપરિણામાદ્ અશુભસયત્યાત્માનમિતિ, યદ્વા પાતિ=રક્ષત્યાત્મનોઽશુભ સ્થાનમિતિ
તદ્, આત્મામાલિન્યકારણમિત્યર્થઃ। વન્યાદ્ પુણ્યાન્તાના ત્રયાણા વ્યાખ્યાવિસ્તરસ્તુ
મત્કૃતાયા દશવૈકાલિકમૂત્રકીકાયામાચારમણિમજ્જૂપાયા ચતુર્થેઽયયને, પાપપદાર્થસ્ય

ઔર જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠ કર્મોંસે છૂટ જાના ભાવ-મોક્ષ હૈ ।

જો ખલાઈ કરે, અથવા આત્માકો પવિત્ર બનાવે વહ પુણ્ય હૈં ।
અથવા જિસકે નિમિત્તસે આત્મા પવિત્ર હો, ઉસે પુણ્ય કહતે હૈં ।
તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પુણ્ય, સસારરૂપી સમુદ્ર સે પાર ઉતરનેકે લિખ તરણિ
(નૌકા) કે સમાન હૈ ।

જો આત્માકો શુભ પરિણામોંસે દૂર કર દેતા હૈ વહ પાપ હૈ ।
અથવા જો આત્માકે અશુભ સ્થાન (પરિણામ) કી રક્ષા કરતા હૈ વહ
પાપ હૈ, તાત્પર્ય યહ કિ જો આત્મામે મલિનતા ઉત્પન્ન કરનેકા કારણ
હો વહ પાપ હૈ ।

બન્ધસે લેકર પુણ્ય પર્યન્ત ત્રીન તત્ત્વોંકા વિસ્તારપૂર્વક કથન મેરી
બનાઈ હુઈ દશવૈકાલિકમૂત્રકી 'આચારમણિમજ્જૂપા' નામકી ટીકાકે

જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠ કર્મોંથી છટી જલુ એ ભાવમોક્ષ છે

જે બહુ કરે અથવા આત્માને પવિત્ર બનાવે તે પુણ્ય છે અથવા જેના
નિમિત્તથી આત્મા પવિત્ર થાય તેને પુણ્ય કહે છે તાત્પર્ય એ છે કે-પુણ્ય
સસારરૂપી સમુદ્રથી પાર ઉતરવાને માટે તરણિ (નાવ) ની સમાન છે

જે આત્માને શુભ પરિણામોંથી દૂર કરી નાખે તે પાપ છે અથવા જે
આત્માને અશુભ સ્થાન (પરિણામ)ની રક્ષા કરે છે તે પાપ તાત્પર્ય
એ છે કે જે આત્મામા મલિનતા ઉત્પન્ન કરવાનું કારણ છે તે પાપ છે

અધથી લઈને પુણ્ય સુધીના ત્રણ તત્ત્વોંનું વિસ્તારપૂર્વક કથન મારી બનાવેલી
દશવૈકલિક સૂત્રની 'આચારમણિમજ્જૂપા' નામની ટીકાના ચોથા અધ્યયનમા બેઠ

૨ 'પૂજ પવને' इति धातो रूपमिदम् ।

[ધર્મકથામૂલ્ય]

ળરગા, જેરડયા, તિરિક્કલજોળિયા, તિરિક્કલજોળિનીઓ, માયા, પિયા, રિસઓ,

[ધર્મકથાઝાયા]

નરકા, નૈરયિકાઃ, તિર્યગ્યોનિકાઃ, તિર્યગ્યોનયઃ (સ્ત્રિય), માતા, પિતા, ક્રપયઃ,

અર્હન્તઃ=અર્હન્તિ મિહિપદ યે તે, એતદ્વિસ્તૃતવ્યાખ્યા ચ મન્ક્રતાયા શ્રમણ-
સૂત્રસ્ય મુનિતોપણ્યા ટીકાયા રૂપેત્યાવલોકનીયા । ચક્રવર્તિન' =પદ્મચ્છન્દ-
ભરતસ્વામિનો ભરતાદયો દ્વાદશ । ચલદેવાઃ પ્રસિદ્ધ' । વાસુદેવા. =ત્રિચ્છન્દ-
ભરતેન્દ્ર પ્રસિદ્ધા' । નરકા=નરાન્ કાયન્તિ=યાતનાપ્રદાનદ્વારા શબ્દયન્તીતિ,
યદ્વા યાતનામાપન્ના નરાઃ કાયન્તિ=શબ્દાયન્તે યત્રતોદ્દેશ. પાપિના યાતનાસ્થાન-
વિશેષા રત્નપ્રભાદિલક્ષણાઃ । નૈરયિકાઃ=નિર્ગતઃ અય. =શુભફલ યેભ્યસ્તે નિર-
યાન્તત્ર ભવા નરકનિવાસિન इत्यर्थ. । તિર્યગ્યોનિકા =તિર્યગ્યોનિભવાઃ=દેવમનુ-

જો સિદ્ધિ પદ પ્રાપ્ત કરનેમો અર્હ (યોગ્ય) હા ગયે હૈં વે અર્હન્ત
હૈં । 'અર્હન્ત' કી વિસ્તૃત વ્યાખ્યા મેરી બનાઈ હુઈ શ્રમણસૂત્રકી
મુનિતોપણી ટીકામેં દેખ લેના ચાહિળ ।

જો છ ચ્છન્દ વાલે ભરત ક્ષેત્રકે પૂર્ણ સ્વામી હૌં વે ચક્રવર્તી હૈં ।
ભરત આદિ બારહ ચક્રવર્તી [ઇસ અવસર્પિણી કાલકે] હૈં । ચલદેવ
પ્રસિદ્ધ હૈં ભરત ક્ષેત્રકે ત્રીન ચ્છન્દોકે સ્વામીકો વાસુદેવ કહતે હૈં ।

વિવિધ પ્રકારકી યાતનાઈ દેકર જીવાંસે જો ચિલ્લાહટ (હાહાકાર)
મચવાતે હૈં, અથવા યાતનાઓકો પ્રાપ્ત જીવ જહા હાહાકાર મચાતે હૈં,
વહ નરક હૈં । અર્થાત્ પાપી જીવોકી યાતનાઓકે સ્થાન-રત્નપ્રભાઆદિ
કો નરક કહતે હૈં ।

જે સિદ્ધિપદ પ્રાપ્ત કરવાને અર્હ (યોગ્ય) થઈ ગયા છે તે અર્હન્ત છે 'અર્હન્ત'
ની વિસ્તૃત વ્યાખ્યા મારી બનાવેલી શ્રમણસૂત્રની 'મુનિતોપણી' ટીકામા પૂર્ણ રીતે
લેખ લેવી

જે છ ખડવાળા ભરત ક્ષેત્રના પૂર્ણ સ્વામી હોય તે ચક્રવર્તી છે ભરત આદિ
બાર ચક્રવર્તી (આ અવસર્પિણી કાળના) છે બળદેવ પ્રસિદ્ધ છે ભરતક્ષેત્રના ત્રણ
ખડોના સ્વામીને વાસુદેવ કહે છે

વિવિધ પ્રકારની યાતનાઓ આપીને છવો પાસે જે કકળાટ (હાહાકાર)
કરાવે છે, અથવા યાતનાઓ પામેલા છવો જ્યા હાહાકાર મચાવે છે, તે નરક છે
અર્થાત્ પાપી છવોની યાતનાઓના સ્થાન રત્નપ્રભા આદિને નરક કહે છે

કૃત્વા વા ય ઉદયાવલિકામનુપ્રપિણસ્ય કર્મણોઽનુભવસ્વરૂપેતિ યાવત્, સુલ-
દુઃખાનુભવસ્વભાવા વેદ્યન્તેઽનયેતિ વેદનેતિ કેચિત્, ઇય ચ વિપાકૌદયિકી-પ્રદે-
શૌદયિક્યાભ્યુપગમિકૃયૌપકમિક્યાદિભેદાદનેકપ્રકારેત્યન્યત્રવિસ્તર* । નર્જરા-
નિઃશેષેણ જરણમર્થાદ્દેશત આત્મપ્રદેશાત્કર્મણા પરિશટનમ્, અયમેવ મોક્ષ નિર્જરયો-
ર્ભેદઃ, મોક્ષો હિ સર્વત એવ કર્મણા પરિશટનમુચ્યતે નતુ દેશત ઇતિ ।

આવાધાકાલની સ્થિતિ પૂર્ણ કરકે, અથવા ઉદીરણા કરકે, ઉદય-
મેં આયે દુષ્કર્મોંકા અનુભવ કરના ઈવેદના હૈ । કિસી આચાર્યકે મતસે
સુખ, દુઃખ, અનુભવ ઓર સ્વભાવ જિસકે દ્વારાં વેદે (ભોગે) જાઈ વહ
વેદના હૈ । યહ વિપાકૌદયિકી, પ્રદેશૌદયિકી, આભ્યુપગમિકી, ઔપ-
ક્રમિકી આદિ અનેક પ્રકારની હૈ । હિસકા વિસ્તાર અન્ય ગ્રન્થોંસે જાન
લેના જાહિયે ।

એક દેશસે અર્થાત્ કુઝ કર્મોંકા આત્માસે ક્ષીણ હો જાના નિર્જરા
હૈ । નિર્જરા ઓર મોક્ષમે યહી ભેદ હૈ કિ-કુઝ કર્મોંકા ક્ષીણ હોના
નિર્જરા હૈ ઓર સમસ્ત કર્મોંકા ક્ષીણ હો જાના મોક્ષ હૈ ।

આવાધાકાલની સ્થિતિ પૂર્ણ કરીને અથવા ઉદીરણા કરીને, ઉદયમા
આવેલા કર્મોંનો અનુભવ કરવો એ વેદના* છે ઠોઠ આચાર્યના મતાનુસાર
સુખ, દુઃખ, અનુભવ અને સ્વભાવ જેની દ્વારા વેદાય (ભોગવાય) તે વેદના
છે એ વેદના વિપાકૌદયિકી, પ્રદેશૌદયિકી, અભ્યુપગમિકી, ઔપક્રમિકી આદિ
અનેક પ્રકારની છે એનો વિસ્તાર અન્ય ગ્રંથોમા જોઈ લેવો

એક દેશથી અર્થાત્ ઠોઠ કર્મોંનું આત્માથી ક્ષીણ થઈ જવું તે નિર્જરા છે.
નિર્જરા અને મોક્ષમા એટલો ભેદ છે કે-કેટલાક કર્મોંનું ક્ષીણ થવું એ નિર્જરા છે અને
બધા કર્મોંનું ક્ષીણ થવું એ મોક્ષ છે

ઈર્મકા ઉદય દો પ્રકારસે હોતા હૈ ।-(૧)આવાધાકાલ (બંધ હોવકે પશ્ચાત્
ઓર ઉદય હોનેસે પૂર્વ તક કા સમય) પૂરા હોને પર સ્વયં હી કર્મ ઉદયમેં આતા
હૈ । (૨) આવાધાકાલની સ્થિતિ પૂર્ણ હોનેસે પહેલે હી તીવ્ર તપશ્ચરણ આદિ
નિમિત્તોંસે કર્મ ઉદયમેં આ જાતા હૈ હસે 'ઉદીરણા' કહતે હૈ ।

+ કર્મોંનો ઉદય એ પ્રકારે થાય છે (૧) આવાધાકાલ (બંધ થયા પછી અને ઉદય
થયા પૂર્વ સુધીનો સમય) પૂરા થતા કર્મ પોતે જ ઉદયમા આવે છે (૨) આવાધા
કાલની સ્થિતિ પૂર્ણ થયા પહેલા જ તીવ્ર તપશ્ચરણ આદિ નિમિત્તોથી કર્મ ઉદયમા આવે
છે, તેને ઉદીરણા કહે છે

[ધર્મકથામૂલમ્]

મુસાવાણ, અદિષ્ણાદાણે, મેદુણે, પરિગ્રહે । અત્થિ કોહે, માણે, માયા,

[ધર્મકથાઝાયા]

પાતઃ, મૃપાવાદઃ, અદત્તદાન, મૈથુન, પરિગ્રહઃ । અસ્તિ-ક્રોધઃ, માન, માયા,

વ્યાઽગચ્છન્ લોકાગ્રમિતિ, તથા ચરમશરીરતસ્તૃતીયભાગન્યૂના જઘન્યતોઽષ્ટાદ્ધુ
લાધિકરત્તિપ્રમાણાઃ, મધ્યમતથ્વતુર્દસ્તાધિકૃપોડપરત્તિપ્રમાણાઃ, ઉત્કૃષ્ટતો દ્વાત્રિશ
દ્વદ્વુલસમધિકૃત્રયસ્ત્રિશદુત્તરશતત્રયધનુઃ-પરિમિતા. । પરિનિર્વાણ=નિઃશેષતઃ
સકલકર્મક્ષયજન્યમાત્યન્તિક સુખમ્ । પરિનિર્વૃતાઃ=અપુનરાવૃત્ત્યા સકલસન્તાપ-
કલાપપરિવર્જિતા. ।

પ્રાણાતિપાતઃ=પ્રાણાઃ=ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસાદયસ્તેપામતિપાતઃ=પ્રાણિભ્યો.
વિયોજનઃ પ્રાણિહિંસનમિતિ યાવત્, તદુક્તમ્—

“પષ્ઠેન્દ્રિયાણિ ત્રિવિધ વલ વ,

ઉચ્છવામનિઃશ્વાસમયાન્યદાયુઃ ।

પ્રાણા દશેતેભગવદ્ધિરુક્તા-

સ્તેપા વિયોજીકરણ તુ હિંસા ॥૧૧॥” ઇતિ

રહિત હોકર જો લોકકે અગ્ર ભાગમે પ્રાપ્ત હો ચુકે હૈ ઉન્હે સિદ્ધ કહતે
હૈ । વે સિદ્ધ ચરમ શરીરસે તૃતીયભાગ-હીન, જઘન્ય ઇકદાયઆઠ અગુલ
અધિક ઇક રત્તિ અવગાહનાવાલે, તથા ઉત્કૃષ્ટ વત્તીસ અગુલ અધિક
તીનસૌ તેતીસ ધનુષ અવગાહનાવાલે હોતે હૈ । સમસ્ત કર્મોકે સર્વથા
ક્ષયસે ઉત્પન્ન હોનેવાલે આત્યાન્તિક સુખકો પરિનિર્વાણ કહતે હૈ ।
પુનરાગમનસે તથા સસાર સમ્બન્ધી સમસ્ત સતાપકે સમ્મદસે રહિત
જો હૈ ઉન્હે પરિનિર્વૃત કહતે હૈ ॥

ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસ આદિ પ્રાણોકા અતિપાત-પ્રાણીસે વિયોગ
કરના-પ્રાણાતિપાત યા હિંસા હૈ । કહા ઓ હૈ-

ભાગને પ્રાપ્ત થય ચૂકયા છે તેને સિદ્ધ કહે છે એ સિદ્ધ ચરમ શરીરથી તૃતીય
ભાગહીન, જઘન્ય આઠ આગળ અધિક એક રત્તિ અવગાહનાવાળા, તથા ઉત્કૃષ્ટ
બત્રીસ આગળ અધિક ત્રણસો તેત્રીસ ધનુષ અવગાહનાવાળા હોય છે બધા કર્મોના
સર્વથા ક્ષયથી ઉત્પન્ન આત્યાન્તિક સુખને પરિનિર્વાણ કહે છે પુનરાગમનથી તથા
સસારસંબન્ધી બધા સતાપના સમૂહથી રહિત જે હોય તેને પરિનિર્વૃત કહે છે

ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસ આદિ પ્રણોના અતિપાત-પ્રાણીથી વિયોગ કરવો એ,
પ્રાણાતિપાત અથવા હિંસા છે કહ્યું છે કે—

[ધર્મકયામૂલમ્]

દેવા, દેવલોચા, સિદ્ધી, સિદ્ધા, પરિણિચ્ચાણ, પરિણિચ્ચુયા, અસ્થિ પાણાચ્ચાણ,

[ધર્મકયાઝાયા]

દેવાઃ, દેવલોકા, સિદ્ધિ સિદ્ધાઃ, પરિનિર્વાણ, પરિનિર્વૃતા, । અસ્તિ-પ્રાણાતિ

પ્યનારકચતિરિક્તા એકેન્દ્રિયાદયઃ । તિર્યગ્યોનય. = તિર્યક્ષ્ણીત્વેન પ્રસિદ્ધા ।

માગાદયોઽપિ પ્રસિદ્ધા એવ । ઋપય. = ઋપન્તિ = પદ્યન્તિ પદ્મજીવનિચાયમાન્મતુલ્ય

મિતિ, ઋપન્તિ = ગચ્છન્તિ મોક્ષમાર્ગમિતિ તથા । દેવાઃ = દીગ્યન્તિ = પુણ્યજનિતામ

લૌકિકી ક્રીડામણ્નુભવન્તીતિ તથા મગ્નપત્યાદય इत्यर्थः । દેવલોકાઃ = દેવાનામુક્ત

પ્રકારાણા લોકા' = સ્થાનાનિ સૌધર્માદીનિ । સિદ્ધિ. = સિચ્યન્તિ = નિષ્ઠિતાર્યા ભવન્તિ

યસ્યા સા । સિદ્ધા' = અસિચ્યન્ = કૃતકૃત્યા અમગ્નિતિ, યદ્વા અસેધન્ = અપુનરાદ્ય-

જિનમેસે શુભ ફલ નિકલ ગયા હો ઉન્હે 'નિરચ' ઓર નિરચોમે ઉત્પન્ન હોને વાલે જીવોકો નૈરચિક (નારકી) કહતે હૈ ।

દેવ મનુષ્ય ઓર નારકસે ભિન્ન-એકેન્દ્રિય આદિ જીવોકો તિર્યગ્યો નિક (તિર્યચ) કહતે હૈ । જો તિર્યચ સ્ત્રી હો વહ તિર્યગ્યોનિ હૈ ।

માતા ઓર પિતા પ્રસિદ્ધ હૈ । જો પદ્મજીવનિકાયકો આત્માકે સમાન માનતે હે, અથવા જો મોક્ષમાર્ગમે [વિશેષ] પ્રવૃત્તિ કરતે હૈ ઉન્હે ઋપિ કહતે હે । પુણ્યસે પ્રાપ્ત હોનેવાલી અલૌકિક ક્રીડાકો ભોગને વાલે મધનપતિ આદિ, દેવ (દેવતા) કહલાતે હૈ । દેવોંકે સૌધર્મ પેશાન આદિ સ્થાનોકો દેવલોક કહતે હૈ ।

જિસે પ્રાપ્ત કરકે સિદ્ધ (કૃતકૃત્ય) હોતે હૈ ઉસે સિદ્ધિ કહતે હૈ । જો કૃતકૃત્ય હો ચુકે હૈ ઉન્હે સિદ્ધ કહતે હે, અથવા પુનરાગમનસે

જેઓમાથી શુભ ફળ નીકળી ગયુ હોય તેને 'નિરચ' અને નિરચોમા ઉત્પન્ન થનારા જીવોને નૈરચિક (નારકી) કહે છે

દેવ મનુષ્ય અને નારકથી ભિન્ન-એકેન્દ્રિય આદિ જીવોને તિર્યગ્યોનિક (તિર્યચ) કહે છે જે તિર્યચ સ્ત્રી હોય તે તિર્યગ્યોનિ છે

માતા અને પિતા પ્રસિદ્ધ છે જેઓ પદ્મજીવનિકાયને આત્માની સમાન માને છે, અથવા જેઓ મોક્ષમાર્ગમા (વિશેષ) પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેમને ઋપિ કહે છે પુણ્યથી પ્રાપ્ત થનારી અલૌકિક ક્રીડાને ભોગવનારા ભવનપતિ આદિ દેવ (દેવતા) કહેવાય છે દેવોના સૌધર્મ અથાન આદિ સ્થાનોને દેવલોક કહે છે

જેને પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ (કૃતકૃત્ય) થાય છે તેને સિદ્ધિ કહે છે જેઓ કૃતકૃત્ય થઈ ચૂક્યા છે તેને સિદ્ધ કહે છે, અથવા પુનરાગમનથી રહિત થઈને જે લોકોના અગ્ન

માયા=માયામોહનીયો જીવસ્ય વશ્ચનપરિણતિવિશેષ:-સ્વપરવ્યામોહોત્પાદકમા-
ચરણમિતિ યાવત્ । લોભઃ=લોભપ્રકૃત્યુદયવશાદ્દ્રવ્યાદ્યભિલાપલક્ષણો જીવસ્ય પરિ-
ણામવિશેષઃ ‘યાવ’-દિતિ અત્યેન ‘જાવ’-શબ્દેન-“રાગે, દોસે, કલહે,
અન્નકલાણે, પેસુળે, પરપરિવાદ, રડે, અરડે, માયા મોસે, મિચ્છાદસણસહુ”
एपा सप्रहो रोद्धव्यस्तत्र-‘રાગો, દ્રેષઃ, કલહઃ, અભ્યાસ્યાન પૈશુન્ય, પરપરિવાદો,
રતિરરતિર્માયામૃષા મિથ્યાદર્શનશલ્યમિતિચ્છાયા । एतद्व्याख्या च-રાગઃ=
રજ્યત આત્માડનેનેતિ,-પુત્રકઠગાદ્યભિજ્વજ્જપરિણામવિશેષ., ત ચ યદ્યપિ દ્વિવિધઃ
પ્રશન્તોડપ્રશસ્તશ્ચ, તત્ર પ્રશન્તો દેવગુરુધર્મવિષયક, અનુકમ્પાદાનાદિવિષયકશ્ચ,
અપ્રશન્તસ્તુ કન્યાદિવિષયક, તથાચોક્તમ્—

ઉદયસે ઉત્પન્ન होनेवाले वशना (ठगाई) रूप आत्माके परिणामको
माया कहते हैं, अर्थात् स्व परमे व्यामोह पैदा करनेवाला आत्माका
आचरणविशेष माया कहलाती है । लोभ प्रकृतिके उदयसे होनेवाले
द्रव्य आदिकी अभिलाषारूप आत्मपरिणामको लोभ कहते हैं ।

यहा जो ‘जाव’ (यावत्) शब्द है उससे राग, द्वेष, कलह, अभ्या-
स्यान, पैशुन्य, परपरिवाद, रति अरति, माया मृषा मिथ्यादर्शन-
शल्यका ग्रहण करना चाहिए ।

આત્મા જિસસે રક્ત-અનુરજ્જિત હો વહ રાગ હૈ અર્થાત્ આત્માકે
મૂર્છારૂપી પરિણામકો રાગ કહતે હૈ । રાગ દો પ્રકારકા હૈ—एक प्रशस्त
दूसरा अप्रशस्त, देव, गुरु, धर्मके विषयमे अथवा अनुकम्पा-दान
आदिके विषयमे होनेवाला राग प्रशस्त राग है, और स्त्रीआदिविषयक
राग अप्रशस्त राग है । कहा भी है—

परिણामने माया कहे छे, अर्थात् स्व-परमा व्यामोह पैदा करनारा आत्माना
आचरणविशेषने माया कहे ॐ दोषप्रकृतिना उदयशी बनारा द्रव्य आदिनी
अभिलाषारूप आत्मपरिणामने दोष कहे छे

અહી જે ‘જાવ’ (યાવત્) શબ્દ છે, તેથી રાગ, દ્રેષ કલહ, અભ્યા-
સ્યાન, પૈશુન્ય, પરપરિવાદ રતિ-અરતિ, માયા-મૃષા, મિથ્યાદર્શનશલ્યનુ ગ્રંથ કરવું
આત્મા જેનાથી રક્ત-અનુરજ્જિત થાય, તે રાગ છે અર્થાત્ આત્માના
મૂર્છારૂપ પરિણામને રાગ કહે છે રાગ બે પ્રકારનો છે એક પ્રશન્ત અને બીજો
અપ્રશન્ત દેવ ગુરુ ધર્મના વિષયમા અથવા અનુકમ્પા-દાન આદિના વિષયમા થતો
રાગ પ્રશસ્ત રાગ છે, અને સ્ત્રી આદિ વિષયક રાગ અપ્રશન્ત રાગ છે, કહ્યું છે કે—

મૃપાવાદઃ=મૃપા=મિથ્યા વાદઃ=વદનમસર્વૈતાર્થસંભાષણમિતિ યાવત્ । અદ-
 ત્તાદાનમ્=ન દત્તમદત્ત=દેવ ગુરુ ભૂપ ગાથાપતિ-સાધર્મિકૃતતુજ્ઞાત તસ્યાઽઽદાન-
 ગ્રહણમ્ । મૈથુનમ્=મિથુનેન=છીપુમાઘ્યા નિર્વૃત્ત કર્મ કામક્રીડેત્યર્થઃ । પરિગ્રહઃ
 =પરિ સર્વતોભાવેન ગૃહ્યતે=જન્મજરામરણાદિદુઃસ્વોપદ્રવ્યત આત્માઽનેનેતિ, યદ્વા
 પરિગૃહ્યતે=સમૂર્ચ્ઠ સ્વીક્રિયત ઇતિ । ક્રોધઃ=ક્રોડમોહનીયમકૃતપુદ્ગલેન સ્વપરચિત્ત-
 વિકૃતિજનક આત્મનઃ પરિણામવિશેષઃ । માન =સ્વાપેક્ષયાઽન્ય હીન મન્યતે જનો
 યેન સઃ, માનમોહનીયોદયમમુત્થોઽન્યહીનતામનનલક્ષણ આત્મનઃ પરિણતિવિશેષઃ ।

“પાંચ ઇન્દ્રિયા, ત્રીન ચલ, (મન, વચન, કાય), ઉદ્ધૃવાસ-નિઃશ્વાસ
 (શ્વાસોદ્ધવાસ) ઓર બ્રાહ્મણ, જે મગવાનને દસ પ્રાણ નિરૂપણ કિયે છે,
 ઓર इनका वियोग करना हिंसा कहा है ॥૧॥”

અસત્ય ભાષણ કરનેકો મૃપાવાદ કહતે હે । દેવ, ગુરુ, ગજા,
 ગાથાપતિ ઓર સાધર્મીકી આજ્ઞા વિના કિસી વસ્તુકો ગ્રહણ કરના
 અદત્તાઽઽદાન હે । મિથુન (સ્ત્રી-પુરુષ) દ્વારા કિયે જાને વાલે કર્મકો
 અર્થાત્ કામ ક્રીડાકો મૈથુન કહતે હે । જિસ્કે દ્વારા આત્મા, જન્મ જરા
 મરણ આદિકે દુઃસ્વોસે ગૃહીત (યુક્ત) કી જાતી હે અથવા મમતારૂપ
 પરિણામોસે ગ્રહણ કિયા જાતા હે ઉસે પરિગ્રહ કહતે હે ।

ક્રોધમોહનીય કર્મકે ઉદયસે સ્વ ઓર પરકે ચિત્તમે વિકાર કરને
 વાલે આત્માકે પરિણામ વિશેષકો ક્રોધ કહતે હે । જિસ્કે હોનેસે
 મનુષ્ય, દુસરેકો અપનેસે હીન માનતા હે, ઉસ માન-મોહનીયકે ઉદયસે
 ઉત્પન્ન હોનેવાલે પરિણામ વિશેષકો માન કહતે હે । માયા મોહનીયકે

“પાંચ ઇન્દ્રિયા, ત્રણ બળ (મન, વચન, કાય) ઉદ્ધૃવાસ-નિઃશ્વાસ
 (શ્વાસોદ્ધવાસ) અને આયુ, એ પ્રમાણે દસ પ્રાણ લગવાને નિર્દેશ્યા છે, અને એને
 વિયોગ કરવો તેને હિંસા કહી છે ” (૧)

અસત્ય ભાષણ કરવું તેને મૃપાવાદ કહ્યો છે દેવ, ગુરુ, સદગ ગાથાપતિ અને
 સાધર્મીની આજ્ઞા વિના કોઈ વસ્તુને ગ્રહણ કરવી તે અદત્તાદાન છે મિથુન (સ્ત્રી-પુરુષ)
 દ્વારા કરાતા કર્મને અર્થાત્ લાભકારીને મૈથુન કહે છે જેના દ્વારા આત્માને, જન્મ
 જરા મરણ આદિના દુષ્ટોથી ગૃહીત (યુક્ત) કરવામા આવે છે અથવા મમતારૂપ
 પરિણામોથી ગૃહણ કરવામા આવે છે તેને પરિગ્રહ કહે છે

ક્રોધ-મોહનીય કર્મના ઉદયથી સ્વ અને પરના ચિત્તમાં વિકાર કરનારા
 આત્માના પરિણામવિશેષને ક્રોધ કહે છે જેને લીધે મનુષ્ય ધીનને પોતા કરતા
 હીન-પુરુષ માને છે, ત માનમોહનીયના ઉદયથી ઉત્પન્ન થનારા પરિણામવિશેષને માન
 કહે છે માયા-મોહનીયના ઉદયથી ઉત્પન્ન થનારા વચના (કળાઈ) રૂપ આત્માના

[ધર્મકથામૂલમ્]

લોભેજાવમિચ્છાદસનસહ્યે । અન્ય પાણાદિવાયવેરમણે, જાવ મિચ્છાદસનસહ્યવિવેગે ।

[વર્મકથાઝાયા]

લોભો યાવન્મિથ્યાદર્શનશલ્યમ્ । અસ્તિ-પ્રાણાતિપાતવિરમણ યાવન્મિથ્યાદર્શન

રતિઃ=રતિવિપરીતા-સયમવિષયકોઽનભિલાષ ઇતિ યાવત્ । વસ્તુતસ્તુ 'અરતિરતિ' ઇત્યેક પદ, તતશ્ચાડરતિ=મોહોદયાચિત્તોદ્દેગસ્તત્પરિણામો, રતિવિષયાભિરુચિરિત્યર્થઃ । માયામૃપા=માયયા સહ મૃપેતિ, યદ્વા માયા ચ મૃપા ચેતિ તથા, સકપટ-મિથ્યાભાષણમિત્યર્થઃ । મિથ્યાદર્શનશલ્ય=મિથ્યાદર્શનમેવ શલ્યમિતિ, યદ્વા મિથ્યાદર્શન શલ્યમિવેતિ તથા, શલ્ય ઢિ શરાગ્રાદિ દુઃખદ ભવતિ તદ્વન્મિથ્યાદર્શનમિતિ ભાવ' । પ્રાણાતિપાતવિરમણ-પ્રાણાતિપાતાત્માગુક્તરૂપાદ્વિરમણ=સમ્યગ્જ્ઞાનશ્રદ્ધાનપૂર્વક વિનિવૃત્તિ । 'યાવ'-દિતિ-અત્ર યાવચ્છન્દસશુદ્ધિતા-મૃપા વાદાદત્તાદાનમૈથુનપરિગ્રહક્રોધમાનમાયાલોભરાગદ્વેપરુલ્લાહ્યાર્યાનપૈથુન્યપરપરિ-

આદિ વિષયક અભિલાષા ન હોનેકો અરતિ કહતે હૈ । વાસ્તવમેં 'અરતિરતિ' યહ ઇક હી પદ હૈ । ઇસલિખ મોહકે ઉદયસે હોનેવાલે ચિત્તકે ઉદ્દેગકો અરતિ ઓર વિષયોમેં હોનેવાલી રુચિકો રતિ કહતે હૈ । માયાસહિત મૃપા, અથવા માયા ઓર મૃપકો અર્થાત્ કપટ-પૂર્વક અસત્ય ભાષણ કરને કો માયામૃપા કહતે હૈ । મિથ્યાદર્શન રૂપ શલ્ય કો મિથ્યાદર્શનશલ્ય કહતે હૈ । તીરકી નોક આદિ શલ્ય જૈસે દુઃખ-દાપી હોતા હૈ ડસી પ્રકાર મિથ્યાદર્શન બી દુઃખદાપી હૈ ઇસીસે મિથ્યાદર્શનકો શલ્ય કહા હૈ ॥

સમ્યગ્જ્ઞાન ઓર સમ્યક્ શ્રદ્ધાનપૂર્વક પૂર્વોક્ત પ્રાણાતિપાતકા ત્યાગ કરના પ્રાણાતિપાતવિરમણ હૈ,

ન હોવી તેને અર્ગત કહે છે વસ્તુત 'અરતિ રતિ' એક જ પદ છે તેથી મોહના ઉદયથી થતા ચિત્તના ઉદ્દેગને અરતિ અને વિષયોમા થતી રુચિને રતિ કહે છે માયાસહિત મૃપા અથવા માયા અને મૃપાને અર્થાત્ કપટપૂર્વક અસત્ય ભાષણને માયામૃપા કહે છે મિથ્યાદર્શન રૂપ શલ્યને મિથ્યાદર્શનશલ્ય કહે છે તીરની અણિ શલ્ય જેમ દુઃખદાપી હોય, તેમ મિથ્યાદર્શન પણ દુઃખદાપી છે તેથી મિથ્યાદર્શનને શલ્ય કહ્યું છે

સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ શ્રદ્ધાનપૂર્વક પૂર્વોક્ત પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ કરવો એ પ્રાણાતિપાતવિરમણ છે

અહીં ના 'યાવ' (યાવત) શબ્દથી-મૃપાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ,

“રાઓ દુહા પસત્થા-પસત્થ-મેળર્હિ સત્થણિદ્ધિદ્ધો ।

પદમો દેવાહગઓ, ઘીઓ થી-આહવિસઓ ય ॥૧૧॥” ઇતિ ।

एतच्छाया च—

“રાગો દ્વિધાપ્રશસ્તા ડપ્રશસ્ત-ભેદાભ્યા શાસ્ત્રનિર્દિષ્ટઃ ।

પ્રથમો દેવાદિગતો, દ્વિતીયઃ સ્વ્યાદિવિપયશ્ચ ॥ ૧ ॥” ઇતિ ।

किन्तु प्रकरणाद्वेपसाहचर्याच्चात्र स्यादिविपयस्यैव रागस्य ग्रहण त्रिविध-
तम् । द्वेपः=द्वेषणम्=आत्मनोऽप्रीतिरूपं परिणामः । कलहः=कल=आनन्दस्त
हन्तीति तथा वाचिरुद्धमित्यर्थः । अभ्याख्यान=सप्रकटमसदोपाऽऽरोपणम् ।
पैशुन्य-पिशुनभावः-परगुणासहिष्णुतया तदोपोद्धाटनम् । परपरिवादः-परेषा
परिवदन-काकादिभिर्दोषाणिष्करणम् । रतिः=रमण-विषयाभिरुचिरित्यर्थः । अ-

“શાસ્ત્રમે दो प्रकारके रागका कथन किया गया है—एक प्रशस्त,
दूसरा अप्रशस्त । देव आदि विषयक प्रशस्त और स्त्रीआदि विषयक
अप्रशस्त राग है ॥१॥”

लेकिन इन दोनों भेदोमेसे प्रकरणवश और द्वेप के साथ कहने के
कारण स्त्रीआदि विषयक अप्रशस्त रागका ही यहाँ ग्रहण समझना
चाहिए ।

આત્માકે અપ્રીતિરૂપ પરિણામકો દ્વેષ કહતે હૈં । કલ
(આનન્દ) કી જો કલ=હત્યા (નાશ) કરે ઉસ વાગ્યુદ્ધકો કલહ
કહતે હૈ । રુદ્ધમરુદ્ધા જૂઠા દોષ લગાના અભ્યાખ્યાન હૈ । દુસરે
કે ગુણોંકો ન સહ સરુનેકે કારણ ઉસકે દોષ પ્રગટ કરના પૈશુન્ય હૈ ।
કાકુ (વત્કોક્તિ) અર્થાત્ ટેહી બોલી આદિકે દ્વારા દુસરોકે દોષ ફૂંઢના
પરપરિવાદ હૈ । વિષયસમ્બન્ધી અભિરુચિકો રતિ કહતે હૈ । સયમ-

“શાસ્ત્રમા બે પ્રકારનો રાગ કહ્યો છે એક પ્રશસ્ત અને બીજો અપ્રશસ્ત
દેવ આદિ વિષયક પ્રશસ્ત અને સ્ત્રીઆદિ વિષયક અપ્રશસ્ત રાગ છે” (૧)

પરંતુ એ બે બે ભેદોમાથી પ્રકરણવશ અને દ્વેષની સાથે રહેવાને કારણે
સ્ત્રીઆદિ વિષયક અપ્રશસ્ત રાગનું જ અહીં ગ્રહણ કરવાનું છે

આત્માના અપ્રીતિરૂપ પરિણામને દ્વેષ કહે છે કલ (આનન્દ)ની જે હ=હત્યા
(નાશ) કરે તે વાગ્યુદ્ધને કલહ કહે છે ખુલ્લી રીતે જૂઠો દોષ લગાડવો તે
અભ્યાખ્યાન છે બીજાના ગુણો ન સહી શકવાને કારણે એના દોષ પ્રકટ કરવા તે
પૈશુન્ય છે કાકુ (વત્કોક્તિ) અર્થાત્ કટાક્ષકથન આદિ દ્વારા બીજાઓનો દોષ શોધવો એ
પરપરિવાદ છે વિષયસમ્બન્ધી અભિરુચિને રતિ કહે છે સયમ આદિ વિષયક અભિલાષ

[ધર્મક્રયામૂલમ્]

સુચિર્ણફલા ભવતિ, દુચિર્ણા ક્રમ્મા દુચિર્ણફલા ભવતિ । ફુસઈ પુણ્ણપાવે । પચાયતિ જીવા । સફલે કલ્હણ પાવણ ।

[ધર્મક્રયાજયા]

સુચીર્ણાણિ કર્માણિ સુચીર્ણફલાણિ ભવન્તિ, દુશ્ચીર્ણાણિ કર્માણિ દુશ્ચીર્ણફલાણિ ભવન્તિ સ્પૃશતિ પુણ્ય-પ્રાપ્તે । પ્રત્યાયા(ય)ન્તિ જીવા । સફલે કલ્યાણ પાપકે । જીવોઽજીવત્વેઽજીવ.' ઇત્યાદિ । સર્વ નાસ્તીતિ—' અજીવત્વેઽજીવોઽપટત્વેઽપટ. ' ઇત્યેવરૂપો ભાવો નાસ્તિભાવસ્તમ્ । સુચીર્ણાણિ=સુ-પ્રશસ્તતયા સપાદિતાણિ, કર્માણિ=દાનાદીણિ, સુચીર્ણફલાણિ=સુચીર્ણ ફલ યેપા તાણિ—સુચરિતમૂલકત્વાત્પુણ્યકર્મવન્ધ્યાદિફલવન્તીત્યર્થ । દુશ્ચીર્ણાણિ=કુત્સિતતાનીત્યર્થ; દુશ્ચીર્ણફલાણિ=કુત્સિતફલવન્તિ । સ્પૃશતિ=ચ નાતિ । કે ? ઇત્યાદિ—પુણ્ય-પાપે ઇતિ, પુણ્ય ચ પાપ ચેતિ તે અર્થાચ્છુભતઠિતરત્રિયાભિસ્તત્ર શુભક્રિયાભિ. પુણ્યમશુભક્રિયાભિશ્ચ પાપ વધનાતીતિ યથાસરય સમન્વયો વિગ્રેય ।

નનુ જીવસ્ય શરીરેણ સદૈવ નાશાત્કઃ પુણ્ય પાપે સ્પૃશતીતિ ચેત્તગદ-પ્રત્યા ઇતિ પ્રત્યાયાન્તિ=પુનરુદ્ભવન્તિ જીવા =પ્રાગિન, સર્વ એવ જીવા મૃત્વા મૃત્વા પુનરુપ-ધન્તે ન તુ મરમાન્તમેવ સર્વમિતિ ભાવઃ एतेन—

હોને પર અજીવ હૈ' ઇત્યાદિ । અજીવત્વે અજીવ, અપટત્વેઽપટઃ' હસ પ્રકારકે ભાવકો નાસ્તિભાવ કહતે હૈ ।

પ્રશસ્ત રૂપસે સપાદિત કર્મ અર્થાત્ દાન આદિ શુભકર્મ શુભ ફલ દેનેવાલે હોતે હૈં ઓર દુષ્કર્મ દુષ્ફલ દેનેવાલે હોતે હૈં । શુભ-ક્રિયાઓસે પુણ્ય વધતા હૈં ઓર અશુભક્રિયાઓસે પાપકર્મ વધતા હૈં ।

શકા—શરીરકે સાથ જીવકા મી નાશ હા જાતા હૈં, ફિર પુણ્ય-પાપકા કૌન વાધતા હૈં ?

સમાધાન—સમસ્ત જીવ પુન-પુન જન્મ-મરણ કરતે હૈં,

‘અજીવત્વે અજીવ અપટત્વે-અપટ એ પ્રકારના ભાવને નાસ્તિભાવ કહે છે પ્રશ-તરૂપ સપાદિત કર્મ અર્થાત્ દાન આદિ શુભકર્મ શુભફળ દેનારા હોય છે અને દુષ્કર્મ દુષ્ફળ દેનારા હોય છે શુભક્રિયાઓથી પુણ્ય બધાય છે અને અશુભક્રિયાઓ પાપકર્મ બધાય છે

શકા—શરીરની સાથે જીવનો પણ નાશ થઈ જાય છે, તો પછી પુણ્યપાપ કૈય બાધે છે ?

સમાધાન—બધા જીવો પુન પુન જન્મ મરણ કરે છે, શરીરની સાથે

[ધર્મકથામૂલમ્]

સન્ન અત્થિભાવ અત્થિત્તિ યયતિ, સન્ન નત્થિભાવ નત્થિત્તિ યયતિ, મુચ્ચિણ્ણા કમ્મા

[ધર્મકથામૂલમ્]

શલ્યવિવેકઃ । સર્વમસ્તિભાવમસ્તીતિ વદતિ, સર્વ નાસ્તિભાવ નાસ્તીતિ વદતિ ।

વાદરત્યરતિમાયામૃપાપર્યન્તામ્નસ્થાવ 'મૃપાગાદાદીનારમ્બે' -તિ યાવન્નુદ્ધાર્ય',
મિથ્યાદર્શનશલ્યવિવેકઃ = મિથ્યાદર્શનશલ્યાત્પ્રાગુક્તલક્ષણાદિવેકઃ = પૃથગ્મવનમ્
एव च यावन्नुद्धार्योति तेभ्यो मृपागादादिभ्यो मिथ्यादर्शनशल्याच्च पृथग्म
वनमिति फलति । 'सर्वे' = ति-सर्वे = सक्तम्, अस्तिभाव = सत्त्वारूपक्रियासहितो
भावो वस्तुसत्त्व-जीयोऽस्त्य-जीयोऽस्ति पुण्यमस्ति पापमस्ति' इत्यादिरूपेण वस्तु
यथार्थस्वरूपनिरूपणमिति यावत्, तम्- 'अस्ति' इति कृत्वा वदति-यथा 'जीवत्वे

ચહાકે 'જાવ' (યાવત્) શબ્દસે મૃપાવાદ, અદસાદાન, મૈથુન,
પરિત્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, ઢપ, કલહ, અભ્યાખ્યાન,
પૈશુન્ય, પરપરિવાદ, રત્યરતિ, માયામૃપા પર્યન્ત સમૂહીત હૈં, હસલિય
'જાવ' શબ્દ કા અર્થ હૈ—'મૃપાવાદ આદિસે આરમ્બ કરકે મિથ્યા
દર્શનરૂપ પૂર્વોક્ત શલ્યસે પૃથક્ હોના' ડસકા ત્યાગ કરના મિથ્યા-
દર્શનશલ્યવિવેક હૈ । ડસ પ્રકાર 'યાવત્' શબ્દસે સૂહીત મૃપાવાદ
આદિસે તથા મિથ્યાદર્શનશલ્યસે પૃથક્ હોના, યદ અર્થ નિકલતા હૈ ।

સત્તારૂપ ક્રિયાસે સહિત ભાવકો વસ્તુસત્ત્વ કહતે હૈ અર્થાત્
"જીવ હૈ, અજીવ હૈ, પુણ્ય હૈ, પાપ હૈ" ઇત્યાદિરૂપસે વસ્તુકે યથાર્થ
સ્વરૂપકા નિરૂપણ કરના અસ્તિભાવ કહલાતા હૈ । ડસ 'અસ્તિ' કી
અપેક્ષા હી રુદ્ધા જાતા હૈ કિ—'જીવત્ત્વ હાને પર જીવ હૈ, અજીવત્ત્વ

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પૈશુન્ય, પરપરિવાદ,
રત્યરતિ, માયા-મૃપા, સુધીનો સમૂહ કરેલો છે તેથી 'જાવ' શબ્દનો અર્થ આ
પ્રમાણે છે— "મૃપાવાદ આદિથી લઈને મિથ્યાદર્શનરૂપ પૂર્વોક્ત શલ્યથી પૃથક્
(જૂદા) થયું" તેનો ત્યાગ કરવો—મિથ્યાદર્શન શલ્યવિવેક છે એ પ્રમાણે 'યાવત્'
શબ્દથી સૂહીત મૃપાવાદ આદિથી તથા મિથ્યાદર્શનશલ્યથી પૃથક્ થયું (રહિત થયું)
એ અર્થ નીકળે છે

સત્તારૂપ ક્રિયાથી સહિત ભાવને વસ્તુસત્ત્વ કહે છે અર્થાત્—'જીવ છે અજીવ
છે, પુણ્ય છે પાપ છે" ઇત્યાદિ રૂપે વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરવું એ
અસ્તિભાવ કહેવાય છે આ 'અસ્તિ'ની અપેક્ષાએ જ કહેવાય છે કે "જીવત્ત્વ હોવાથી
જીવ છે, અજીવત્ત્વ હોવાથી અજીવ છે" ઇત્યાદિ

ચાર્વાક-નાસ્તિક મનવિચાર' ।

ચાર્વાક:-યતુ-“વિલક્ષણપર્માર્ણા નાનોપધીનામેકત્ર મેલનેન વિલક્ષણગુણો-ત્પત્તિરદ્, યદ્વા દધિગોમયાદિસમુદાયાદ્ધૃમિષ્ઠાદ્ચેતનાચેતનો વૃશ્ચિકાદિરિત્, ધાતકી-પુષ્પગુહજલાદિસમુદાયાન્મદ્યાદિત્ત્વ પૃથિવ્યાદિભૂતપશ્ચકાન્નીવશ્ચેતનપર્યાયઃ પ્રાત્-શરીરમભિનવોઽભિનવો જાયત એત્, નતુ-એકો જીવો જન્મમેદેન નાનાશરીરમાવિ-શતિ, ન ચ ગ્રાચ્યમુ-‘યેપામયયવે શક્તિર્નામ્તિ તેષા સમુદાયેઽપિ સા ન, યથૈકા સિક તા તૈલદાનાઽસમર્થેતિ કૃત્વા તત્સમુદાય. સ્વારીસહસ્રપરિમિતોપ્યસમર્થ’ મિતિ ન્યાયેન

ચાર્વાક-(નાસ્તિક) મત-વિચાર ।

ચાર્વાક-જૈસે ભિન્ન ભિન્ન ગુણવાલી અનેક ઓપધિયોનો ફકદ્વા કર દેનેસે એક વિલક્ષણ હી ગુણ ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ, અથવા જમીન પર પડે હુવ દહીં ઓર ગોરર આદિકે અચેતન સમૂહસે ચેતન-ચિત્તુ આદિ કી ઉત્પત્તિ હો જાતી હૈ, અથવા ધાતકી પુષ્પ, ગુહ ઓર જલ આદિકે સયોગસે મદ્ય ઘન જાતા હૈ, વૈસે હી પૃ-વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ ઓર આકાશ इन पाच भूतोंसे प्रत्येक शरीरमें नया नया चेतन पर्याय (चैतन्य) उत्पन्न हो जाता है, किन्तु एकही आत्मा नाना शरीरोंमें नहीं प्रवेश करता है ।

તથા-“જિન પદાર્થોંકે એક અવયવમે જો શક્તિ નહીં હોતી વેહ શક્તિ ઉન્હે મિલાને પર મી ઉત્પન્ન નહીં હો સકતી । જૈસે વાલૂકે એક કુળમે તેલ દેને કી શક્તિ નહીં હૈ, હસ કારણ ઉમકા સમૂહ હજાર સ્વારી મી તેલ દેનેમેં અસમર્થ હી હે । હસ ન્યાયસે જબ કિ

ચાર્વાક (નાસ્તિક) મત-વિચાર

ચાર્વાક-જેમ ભિન્ન ભિન્ન ગુણવાળી અનેક ઓપધિઓને એકઠી કરવાથી એક વિલક્ષણ જ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા જમીન પર પડેલા દહીં અને છાશ આદિના અચેતન સમૂહથી ચેતન-વીછી આદિની ઉત્પત્તિ થાય છે, અથવા ધાતકી પુષ્પ ગોળ અને જળ આદિના સયોગથી મદ્ય-દારૂ ઘન છે, તેમજ પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચ ભૂતોથી પ્રત્યેક શરીરમાં નવા નવા ચેતનપર્યાય (ચૈતન્ય) ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ એક જ આત્મા જુદા જુદા શરીરોમાં પ્રવેશ કરતો નથી તેમજ, “જે પદાર્થોના એક અવયવમાં જે શક્તિ નથી હોતી, તે શક્તિ એમના ભિન્નભૂતથી પણ ઉત્પન્ન નથી થઈ શકતી જેમ વેળુના એક કણમાં તેલ આપવાની શક્તિ નથી, તેથી વેળુની હબાર ખાડીને સમૂહ પણ તેલ આપવા અસમર્થ

भस्मीभूतस्य देहस्य, पुनरागमनं कृतः ॥ १ ॥

आत्मा देहादिसंघातात्पृथक्, कोऽपि न तात्त्विकः ॥ २ ॥

स्याच्चैतन् । तु सप्रातः,—धर्मो नानौपधादिवत् । ”

इत्यादि चार्थरुमतमपास्तम्, इन्द्रिय प्राणापाननिमेषोन्मेषजीवनादिमत्त्वेभ्यः
सुखित्यदुःखित्याभ्यां च शैशवशरीरस्यापि शरीरान्तरपूर्वत्वेन स्यमादिदृष्टान्तेन च
जीर्णपटत्यागपूर्वकनूतनपटग्रहणन्यायेन च पुनर्जन्मनो निर्ययादसिद्धत्यात्।

शरीरके साथ नष्ट नहीं हो जाते । इस कथनसे चार्वाकका यह मत खण्डित हो जाता है कि—“जब तक जीना है, सुखसे जिये (गाँठमें पैसा न हो तो) कण लेकर भी धी पिये । क्योंकि इस देहकी जब खाग्व हो जायगी तो वापस आना कैसे होगा ॥ १ ॥ जिसकी जैसी इच्छा हो वह वैसाही स्वच्छन्दतापूर्वक आनन्दके साथ आचरण करे । देह आदिके सघातसे जुदा कोई तत्त्विक आत्मा नहीं है ॥ २ ॥

जैसे अनेक औषधोंके मिलने से एक विशिष्ट गुणवाला पदार्थ तैयार हो जाता है उसी प्रकार पृथिवी जल आदिके सघातसे वैतन्य बन जाता है ॥”

इन्द्रिय, प्राण, अपान, निमेष, उन्मेष, जीवन आदि गुणोंसे, सुख-दुःखयुक्तपनेसे, शिशुका भी शरीर किसी अन्य शरीरसे ही उत्पन्न होता है, इससे स्वप्न आदिके दृष्टान्तसे और जीर्ण वस्त्रको त्याग कर नया वस्त्र धारण करनेके न्यायसे निर्विवाद पुनर्जन्म सिद्ध है।

નષ્ટ થતા નથી આ કથનથી ચાર્વાકનો એ મત ખડિત થાય છે કે—“જ્યાં સુધી જીવલુ છે, ત્યાં સુધી સુખે જીવો, (ગાઠે પૈસા ન હોય તો) દેલુ કરીને પણ ધી પીઓ, કારણકે આ દેહની જ્યારે ભરમ થઈ જશે તો પછી પાછા આવવાનું દેવી રીતે બનશે ? (૧) જેની જેવી ઈચ્છા થાય તેમ તેણે સ્વચ્છ દ્તાપૂર્વક આનંદથી આચરણ કરવું દેહ આદિથી જૂદો ઝાઈ તાત્ત્વિક આત્મા જ નથી (૨) જેમ અનેક ઔષધોના મિશ્રણથી એક વિશિષ્ટ ગુણવાળો પદાર્થ તૈયાર થાય છે પૃથિવી તેમ જળ આદિના મિશ્રણથી ચૈતન્ય બની જાય છે (૩)”

ઇન્દ્રિય, પ્રાણ અપાન, નિમેષ, ઉન્મેષ જીવન આદિ ગુણોથી, સુખદુઃખકૃતપણાથી, આત્મકર્મ પણ શરીર કોઈ અન્ય શરીરથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી સ્વપ્નઆદિના દેશાન્તથી અને જીર્ણ વસ્ત્રને ત્યજીને નવું વસ્ત્ર ધારણ કરવાના ન્યાયથી નિર્વિવાદ પુનર્જન્મ સિદ્ધ થાય.

नोपलभ्यते चेन्नास्त्येव शशाश्वदिविपाणवत्, न च मृतशरीरे वायु तेजसोरसस्र-
दव्यभिचार इति वाच्यम्, नलिकादिद्वारकफुत्कारादितः पवनदाने वह्निसंयोजने
जातेऽपि तत्र चैतन्यानुपलम्भस्यैव प्रत्यक्षसिद्धत्वात्, विशिष्टवायु-तेजसोस्तदा-
मसत्त्वाददोष इति चेदागतो मदीयः पन्थाः—वैशिष्ट्यं हि भूतपञ्चकव्यतिरिक्तस्य
ऽऽत्मन एव सभवति नेतरस्येति । किञ्च—वास्यादिकरणानां लोके छिदादिक
प्रति कर्त्तारमन्तरेणाकिञ्चित्करत्त्वस्येवेन्द्रियरूपाणामपि करणानां शयनासनभोजन-

तो अवश्य उपलब्ध होता, किन्तु उपलब्ध होता नहीं, इस कार-
उसका वह अभाव ही सिद्ध होता है, जैसे खरगोश वा अश्वके सींग

“मृतशरीरमे वायु और तेज विद्यमान नहीं रहते इसलिए चैतन्य
भी विद्यमान नहीं रहता, अतएव आपका दिया हुआ दोष ठीक नहीं
तो यह कथन भी ठीक नहीं, क्योंकि नलीके द्वारा या फुक मारक
वायुका प्रवेश करा देनेसे और अग्निका भी संयोग करा देने
चैतन्यकी उपलब्धि नहीं होती, यह बात प्रत्यक्ष सिद्ध है । यदि य
कहो कि—“विशिष्ट वायु और तेजका उसमें अभाव रहता है इसलि
मुझमें चैतन्य नहीं पाया जाता” तब तो हमारा ही मत सिद्ध हुआ
क्योंकि आप जो विशिष्टता कहते हैं वह पांच भूतोंसे भिन्न आत्माकी
ही हो सकती है, अन्यकी अर्थात् भूतोंकी नहीं, क्योंकि भूत तं
मौजूद ही है ।

दूसरी बात यह है कि जैसे कर्त्ता (बढ़ई) के बिना बमूला आदि

उपलब्ध थात, परन्तु उपलब्ध थतु नहीं तेथी तेनो त्या अभाव ज सिद्ध था
छे, संसदा या घोडाना शिंगडानी पेटे

सुडहामा वायु अने तेज विद्यमान होतु नहीं तेथी चैतन्य पण विद्यमान
होतु नहीं तेथी आपे भतावेवो दोष गरागर नहीं” जे कथन पण गरागर नहीं
कारणुडे नणी द्वारा या कूक मारीने वायुनो प्रवेश कराववाथी अने अग्निनो पण
संयोग कराववाथी चैतन्यनी उपलब्धि नहीं थती, जे बात प्रत्यक्ष सिद्ध छे जे
जेम कहे के—“विशिष्ट वायु अने तेजनो तेमा अभाव छे, तेथी सुडहामा चैत
मात्रम पठतु नहीं” तेथी तो आमारो ज मत सिद्ध थयो, कारणु के आप जे
विशिष्टता कहे छे, ते पय भूतोनी न्यूही आत्मानो ज होई शके छे, भीन कशानी
अर्थात् भूतानी नहि, कारणुडे भूत तो मौजूद ज छे

भीन बात जे छे के—जेम कर्त्ता (किया करनेवाला—सुधार) बिना पासदे। के

પૃથિવ્યાદે' પ્રત્યેક ચૈતન્યાનુપલબ્ધેસ્તત્સમુદાયેઽપિ તદનુપલબ્ધ એવેતિ, વિપરીત દૃષ્ટાન્તસ્યાપિ પ્રત્યક્ષત ઉપલબ્ધમાત્રયાદિ-અસ્તિત્વસ્તૈલદાને સમર્થસ્તત્સમુદાયથ સ્વારીશતપરિમિતોપિ સમર્થએવેતિ પ્રત્યેકમપિ પૃથિવ્યાદી સદેવ નિગૂઢ ચૈતન્ય સમુદાયે કલ્પ્યતે 'પ્રત્યેકાનતિરિક્તઃ સમુદાયઃ' इति न्यायादिति नास्तिकाः "-તદ્જ્ઞાન વિજૃમ્ભિતમાત્રમ્, દૃષ્ટાન્ત-દાર્ષ્ટાન્તિકયોર્વેપમ્યાત્ ચૈતન્યસ્ય પૃથિવ્યાદિભૂતપચ્ચ-ધર્મત્વે મૃતશરીરેઽપિ તદુપલબ્ધમસદ્ગાઢતત્ત્વસ્ય તત્રાપિ તદવસ્થત્વાત્ પ્રત્યુત મૃતશ-રીરદૃષ્ટાન્તેન પૃથિવ્યાદી ચૈતન્યાનુપલબ્ધેરેવ દ્રઢીયસ્તમત્વાત્, यदि म्यादुपलभ्येत,

અલગ અલગ પૃથ્વી આદિ ભૂતોંમે ચૈતન્ય ઉપલબ્ધ નહીં હોતા તો ઉનકે સમુદાયમે બી વહ ઉપલબ્ધ નહીં હો સકતા ।" यह कथन भी ठीक नहीं है, क्योंकि इससे विपरीत दृष्टान्त भी प्रत्यक्षसे देखा जाता है, वह इस प्रकार कि-जैसे एक तिलमें तेल देनेकी शक्ति है, अतएव उसके समुदाय सौ खारीमें भी तेल देनेकी शक्ति है । इसीप्रकार प्रत्येक पृथ्वी आदि भूतमें चैतन्य अव्यक्त रूपसे मौजूद रहता है, वही (चैतन्य)उनके समुदायमें व्यक्त हो जाता है, ऐसी हमारी मान्यता है ।

यह कथन नास्तिकोंके अज्ञानका फल है । क्योंकि दृष्टान्त और दार्ष्टान्तिक की समानता नहीं है । यदि चैतन्यको पृथिवी आदि पांच भूतोंका धर्म मान लिया जाय तो मृतशरीर (मुर्दे) में भी चैतन्य मानना पड़ेगा, क्योंकि शव (मृतक)में भी भूतोंके गुण विद्यमान रहते हैं, लेकिन इससे सर्वथा विपरीत, मृतशरीरके दृष्टान्तसे पृथिवी आदिमें चैतन्यकी गैरमौजूदगीका ही निश्चय होता है । यदि मृतशरीरमें चैतन्य होता

છે, તે ન્યાયે બે અલગ અલગ પૃથ્વી આદિ ભૂતોમાં ચૈતન્ય ઉપલબ્ધ થતુ નથી, તો તેના સમૂહમાં પણ એ ઉપલબ્ધ થઈ શકતુ નથી," આ કથન પણ બરાબર નથી, કારણકે એથી વિપરીત દૃષ્ટાન્ત પણ પ્રત્યક્ષ બોવામાં આવે છે, તે એ પ્રમાણે કે જેમ એક તલમાં તેલ આપવાની શક્તિ છે તેથી તેના સો ખાડીના સમૂહમાં પણ તેલ આપવાની શક્તિ છે, તે પ્રમાણે પ્રત્યેક પૃથ્વી આદિ ભૂતમાં ચૈતન્ય અવ્યક્તરૂપે મોજૂદ રહે છે એજ (ચતન્ય) એના સમૂહમાં વ્યક્ત થઈ બાક છે એવી અમારી માન્યતા છે

આ કથન નાસ્તિકોના આશાનનુ ફળ છે, કારણ કે દૃષ્ટાન્ત અને દાર્ષ્ટાન્તિકની સમાનતા નથી બે ચતન્યને પૃથિવી આ પાંચ ભૂતોનો ધર્મ માનવામાં આવે તો મૃત શરીર (મુઠ્ઠા)માં પણ ચૈતન્ય માનવુ પડશે, કારણ કે મુઠ્ઠામાં પણ ભૂતો ॥ શુદ્ધ વિદ્યમાન હોય છે, પરંતુ એથી સર્વથા વિપરીત, મુઠ્ઠાના દૃષ્ટાન્તથી પૃથ્વી આદિમાં ચૈતન્યની બીનમોજૂદગીનો જ નિશ્ચય થાય છે બે મુઠ્ઠામાં ચૈતન્ય હોય તો અવશ્ય

[ધર્મકથામૂલ્ય]

ધર્મમાહવત્—ક્રમેવ નિર્ગ્રન્થે પાત્રયણે સત્ત્વે અણુતરે કે રાલિષ સમુદ્ધે પદિપુણે
પેયાઉપ સહકૃત્તણે સિદ્ધિમર્ગે મુક્તિમર્ગે ણિચ્છાણમર્ગે ણિજ્ઞાણમર્ગે અવિતહ-

[ધર્મકથાઝાયા]

ધર્મમાહ્યાતિ—ક્રમેવ નૈર્ગ્રન્થ્ય પ્રવચન, સત્યમણુતર, કૈવલ્ય, સમુદ્ધ, પ્રતિ-
પૂર્ણ, નૈયાયિક, શલ્યકર્ત્તન, સિદ્ધિમાર્ગો, મુક્તિમાર્ગો, નિર્વાણમાર્ગો, નિર્યાણમાર્ગો,

ધર્મમાહ્યાતિ—અસ્યાદૌ ‘પુનર્વિશેષતઃ’ ઇતિ શેષઃ । ક્રમેવ=લોકપ્રસિદ્ધ-
મેવ, યદ્વા યુગમાભિર્યદિદ્વાનો મન્મુસાદનુશ્રૂયતે તદેવ નૈર્ગ્રન્થ્ય=ગ્રાહ્યાભ્યન્તરગ્રન્થા
ન્નિઃક્રાન્તાઃ, યદ્વા નિર્ગતો ગ્રન્થો ગ્રાહ્યાભ્યન્તરસ્વરૂપો યેભ્યસ્તે નિર્ગ્રન્થાસ્તેપામિદ,
પ્રવચન=પ્રગત પ્રશસ્ત યા વચનમ્ । સત્ય=સદ્વચન=પ્રાણિભ્યઃ પદાર્થેભ્યો મુનિભ્યશ્ચ
હિત, યદ્વા યથાવસ્થિતજીવાદિતત્ત્વસ્વરૂપચિન્તનેન સત્ત્વ=મુનિપ્રમૃતિષુ સાધુ,
કિંવા સન્ત=જીવાદિલક્ષણમર્થમાયયતિ=પ્રત્યાયયતિ—સ્વસ્વદ્રવ્યગુણપર્યાયરૂપતયા

૧-‘તસ્મૈ હિત’-મિતિ યત્ । ૨-‘તત્ર સાધુ’ રિતિ યત્ ।

જન્મકે પુણ્ય-પાપ ક્રમે જન્માન્તરમે ભી શુભ અશુભ ફલ દેતે હૈ, અતઃ
વે નિઃફલ નહી, સફલ હી હૈ ।

પુન વિસ્તારપૂર્વક ધર્મકી વ્યાખ્યા કહતે હૈ—

લોકપ્રસિદ્ધ અથવા અભી જો તુમને મેરે મુલસે સુના હૈ યહ વાહ્યા
ભ્યન્તર પરિગ્રહસે રહિત નિર્ગ્રન્થોકા પ્રવચન (શ્રેષ્ઠ વચન) સત્ય હૈ—
અર્થાત્ પ્રાણિયોંકો પદાર્યોંકો ઓર મુનિયોંકો હિતકારક હૈ, અથવા
જીવ આદિ પદાર્યોંકા યથાર્થ સ્વરૂપ ચિન્તન કરનેસે મુનિ આદિકે
લિષ સાધુ (કત્યાણકારી) હૈ । અથવા સત્ અર્થાત્ જીવાદિકે સ્વરૂપકો
દ્રવ્ય ગુણ ઓર પર્યાયરૂપસે યથાર્થ પ્રતિપાદન કરને ચાલા હૈ । યહ નિર્ગ્રન્થ

જન્માન્તરને ધાગણુ કરે છે અને પૂર્વ જન્મના પુણ્ય-પાપ એ જન્માત્મા પણ શુભ
અશુભ ફળ આપે છે તેથી તે નિષ્ફળ નથી, સફળ જ છે

પુન વિસ્તારપૂર્વક ધર્મની વ્યખ્યા કરીએ છીએ —

લોકપ્રસિદ્ધ અથવા હમણા તમે મારા મુખથી જે માલખ્યુ છે તે બ્રાહ્મણ્યન્ત-
પરિગ્રહથી રહિત નિર્ગ્રન્થોનુ પ્રવચન (શ્રેષ્ઠ વચન) સત્ય છે—અર્થાત્ પ્રાણીએ ને પદ્મા
થેનિ અને મુનિએને હિતકારક છે, અથવા જીવ આદિ પદાર્યોંનુ યથાર્થ સ્વરૂપ ચિન્તન
કરવાથી મુનિ આદિને માટે સાધુ (કત્યાણકારી) છે । અથવા સત્ અર્થાત્ જીવાદિને
સ્વરૂપને દ્રવ્યશુભ અને પર્યાયરૂપે યથાર્થ પ્રતિપાદન કરનાર છે એ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન

દિકાર્યાણિ પ્રતપપિ કર્તાર શરીરવ્યતિરિક્તમાત્માનમન્તરેણ તથૈવ નિષ્પયોજનસ્વનુ
માનાત્, તિલતૈલદૃષ્ટાન્તસ્ત્યશ્રુતાદૃષ્ટાધ્યાત્મતત્ત્વવિવેકસ્ય દેયાનામ્પ્રિયસ્ય તૈવ
શોભતે પ્રત્યેક જહત્ત્વેન પૃથિવ્યાદો ચૈતન્યાનુપલ્મ્ભસ્ય સર્વજનીનત્વાદિતિ કૃતમ
સારગ્રન્થસમીક્ષાત્રિસ્તરેણ ।

પ્રકૃતમનુસરામઃ-ઇત્યમુત્તરીત્યા જીવસ્યોત્પત્તી સિદ્ધાયા, સફલે કલ્યાણ
પાપકે-પુણ્યપાપજન્યશુભાશુભફલયોર્જીવે સત્ચાત્તસ્ય ચોત્પત્તિમત્ત્વેન જન્માન્તરીય-
પુણ્ય પાપયોર્જન્માન્તરેઽપિ સોભામ્ય તદ્વિતરફજનમત્તયા તત્ક્રમભોક્તુમ્તાદૃશપુણ્ય
પાપકર્તુરાત્મનઃ સત્ત્વેન તત્કૃતે પુણ્ય પાપે અપિ સફલે, ફલમ્થ્ય મર્તૃનિષ્ઠત્વાદિતિ
પરમાર્થઃ ।

કરણ કાષ્ઠકો હેદન કરનેમેં અકિચ્ચિત્કર હે, વૈસે હી શરીરસે ભિન્ન
આત્મારૂપ કર્તાકે ચિના, ઇન્દ્રિયરૂપ કરણ-શયન, આસન (બેઠના),
ભોજન આદિ કાર્યોકે કરને મે સર્વથા અસમર્થ હે । ઇસ અનુમાનસે મી
આત્માકી સિદ્ધિ હોતી હૈ । ઓર તિલ-તૈલ કા દૃષ્ટાન્ત તો તુમ સરીલેકો
હી શોભા દેતા હૈ, જિન્હોને અધ્યાત્મતત્ત્વ કા વિવેક ન કમી સુના
હૈ ન કમી દેલા હૈ । સવ લોગ યહ મલી ભાત જાનતે હ કિ પૃથ્વી
આદિ મહાભૂત જહ હૈ, ઇસલિએ ઉનમેસે કિસીમે મી ચૈતન્ય નહી હૈ ।
અસ્તુ । ઇન નિસ્સાર વાતોકો હમ અધિક નહી વઢાના ચાહતે ।

અવ પ્રસ્તુત પ્રકરણ પર આતે હૈ । જવ ઉક્ત પ્રકારસે યહ સિદ્ધ હો
જુકા કિ જીવ નયી નયી પર્યાયોમેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો પુણ્ય ઓર પાપ
મી સફલ સિદ્ધ હો ગયે । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પુણ્ય પાપકા શુભ-અશુભ
ફલ જીવ ભોગતા હૈ । જીવ જન્માન્તરકો ધારણ કરતા હૈ ઓર પૂર્વ-

કરવત આદિ કરણ (સાધન) કાષ્ઠને દેવવામા અકિચ્ચિત્કર છે, તેમ શરીરથી ભિન્ન
આત્મારૂપ કર્તા ઇન્દ્રિયોરૂપી કરણ-શયન, આસન (બેસતુ), ભોજન આદિ કાર્યો કરવામા
સવ થા અસમર્થ છે એ અનુમાનથી પણ આત્માની સિદ્ધિ થાય છે અને તિલ-તેલનું
દૃષ્ટાન્ત તો તમારા જેવાને જ શોભે છે, કે જેમણે અધ્યાત્મતત્ત્વને વિવેક કઠી સાલ
જ્યો કે જોયો નથી બધા માણસો સારી પેઠે બાણ છે કે પૃથ્વી આદિ મહાભૂત જહ
છે, તેથી તેમાના એકકેમા પણ ચૈતન્ય નથી અન્તુ એ નિસ્સાર વાતોને અમે વધારે
લગાવવા ઇચ્છતા નથી

હવે પ્રસ્તુત પ્રકરણ પર આવીએ છીએ ત્યારે ઉક્ત પ્રકારે એ સિદ્ધ થઇ
ચૂક્યું કે જીવ નવા નવા પર્યાયોમા ઉત્પન્ન થાય છે, તો પુણ્ય અને પાપ પણ સંકળ
સિદ્ધ થયા તાત્પર્ય એ છે કે પુણ્ય-પાપના શુભ-અશુભ ફળ જીવ ભોગવે છે જીવ

विराजितवस्त्रसः=हारैः=मौक्तिकादिमालाभिर्विराजित=शोभित वस्त्रः=उरःस्थल
येषां ते । 'याच'दिति अत्रत्येन 'जाच' शब्देन—"मृदगतुडियथमियभुया, अगय-
कुडलमद्गडयालकण्णणिपीडधरा, विचित्रहस्त्याभरणा, दिव्वेण सघाएण, दिव्वेण
सठाणेण, दिव्वाए उड्ढीए, दिव्वाए पभाए, दिव्वाए छायाए' दिव्वाए अचीए,
दिव्वेण तेएण, दिव्वाए लेसाए दस दिसाओ उज्जोवेमाणा" इत्येषां सग्रहः,
तच्छाया च—"ऋटकत्रुटितस्तम्भितभुजा अद्गदकुण्डलार्द्धगण्डपालकण्णनिपीडधरा
विचित्रहस्ताभरणा दिव्वेण मद्वातेन, दिव्वेण सस्थानेन, दिव्वया ऋद्धया, दिव्वेण
तेजसा, दिव्वया लेइयया दश दिश उदघोत्तयन्तः" इति, तत्र 'कटके' ति ऋटका
=वलयाः, त्रुटितानि=गडुरक्षिकास्तैः स्तम्भिताः=स्तम्भीकृताः भुजा येषां ते ।
'अगदे'-ति अद्गदानि=केयूराणि, कुण्डलानि=कर्णभूषणतया प्रसिद्धानि, अर्द्धगण्ड-
पालानि=कुण्डलाकाराणि विस्तृतानि गोकुलाख्यान्याभरणानि, कर्णनिपीडानि=
कुण्डलादिभिर्घानि कर्णामक्तान्याभरणानि, तेषां धरा'=धारकाः । 'विचित्रे'-ति-
विचित्राणि=नानारूपाणि हस्ताभरणानि=अङ्गुलीयकादीनि येषां ते । दिव्वेण=
अलोकिकेन । सघातेन=शरीररचनया । सस्थानेन=अवयवसम्भिवेशविशेषेण ।

महाद्युतिवाले, महायलवाले, महायशवाले, महानुभाग और दूरगतिक
(अनुत्तर देव) होते हैं । उनके वक्षस्थलमें मोतियों आदि की मालाएँ
शोभायमान होती हैं, उनकी भुजाएँ कड़े और त्रुटित (बाहुओंका
एक गहना) से स्तम्भित सी हो जाती हैं, वे अगद (भुजपद्म),
कुण्डल, अर्द्धगण्डपाल (गोकुल नामक आभूषण-विशेष) कर्णनिपीड
(कानका आभूषण-कर्णफूल) को धारण करते हैं, हाथोंमें चित्र-
विचित्र प्रकारके गहने पहनते हैं, दिव्य सघात (शरीरकी रचना),
दिव्य सस्थान (शरीरकी आकृति), दिव्य ऋद्धि, दिव्य कान्ति, दिव्य
छाया, दिव्य दीप्ति, दिव्य तेज और दिव्य लेख्यासे दशो दिशाओंको

ऋद्धिवाणा, महाद्युतिवाणा, महायलवाणा, महायशवाणा महानुभाग, अने दूरगतिक
(अनुत्तरदेव) थाय छ ओमना वक्षस्थलमा मोती आदिनी माणाओ शोभे छे, ओमना
भुजओ कडा अने गाहुणध (गाहु परगाधवाना धरेण्वा)यी स्तम्भित सरणी यध छे,
तेओ अगद (भुजपद्म), कुडल, अर्द्धगण्डपाल (गोकुल नामक आभूषणविशेष), कर्ण-
निपीड (काननु धरेण्वा-कर्णफूल)ने धारण करे छे, छायामा चित्र-विचित्र प्रकारना
धरेण्वा पहरे छे, दिव्य सघात (शरीरकी रचना), दिव्य सस्थान (शरीरकी आकृति),
दिव्य ऋद्धि, दिव्य कान्ति, दिव्य छाया, दिव्य दीप्ति दिव्य लेख्यासी दशे दिशाओने

[ધર્મકથામૂલમ્]

ગઈપસુ ચિરદ્વિદિપ્તમ્ । તે ન તત્ય દેવા ભવતિ મહિદ્વ્યા જાવ ચિરદ્વિદ્યા હાર

૨ 'જાવ' શબ્દાત્-‘મહજ્જુદ્યા, મહાગ્લા, મહાજસા, મહાણુમાગા, દૂરગદ્યા’
 इति दृश्यम् ।

[ધર્મકથાછાયા]

મહાસૌખ્યેષુ દૂરગતિકેષુ ચિરસ્થિતિકેષુ । તે સ્વલુ તત્ર દેવા ભવન્તિ મહદ્વિકા યાવત્

=પૂર્વાર્જિતાના કર્મણા પરિશેષેણ, અન્યતરેષુ=અન્યતમેષુ દેવલોકેષુ=દેવભનેષુ,
 દેવત્વેન=દેવભાવેન ઉપપત્તાર=ઉપપન્ના ભવન્તિ । કીદશેષુ દેવલોકેષુ? इत्याह
 મહદ્વિકેષુ=મહતી=વિમાનપરિવારાદિસપન્નતયા વિશાલા ઋદ્ધિઃ=દિવ્યા સુલ્લસમ્પત્તિ
 યેષુ તાદૃશેષુ । ‘ યાવ ’-તિતિ અત્યેન ‘ જાવ ’ શબ્દેન ‘ મહાપુતિકેષુ,
 મહાવલેષુ, મહાયશસ્ત્રુ, મહાણુમાગેષુ, इति शब्दा ग्राह्या । व्याख्या स्पष्टा ।
 મહાસૌખ્યેષુ=મહત્ સૌખ્ય યેષુ તાદૃશેષુ ઉપશાન્તરૂપાયતયા મન મમાધિરૂપવિ
 પુલસુલ્લસપન્નેષુ । દૂરગતિકેષુ = અનુત્તરવિમાનાદિષુ, ચિરસ્થિતિકેષુ = ચિરા
 વહુસાગરોપમા સ્થિતિર્યેષુ તેષુ । તે=પૂર્વોક્તા પુણ્યમક્રતયો મદન્તા
 સ્વલુ=નિશ્ચયેન તત્ર, કીદશા ભવન્તી? न्याह-‘महद्विका’ इत्यादि । हार

૧ મહદ્વિકાઃ ‘મહાપુતિકા, મહાગ્લા, મહાયશસ, મહાણુમાગા, દૂરગતિકાઃ’
 इति ज्ञेयम् ।

અર્થાત્ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનકે આરાધક મહાપુરુષ, પૂર્વ ભવકે ઉપાર્જિત
 કુલ્લ કર્મોંકે અવશેષ રહ જાનેસે ડસી ભવમેં સુક્ત નહીં હોતે વરન્
 દેવલોકમેં જાકર તથાવિધ વૈમાનિક દેવ હોતે હૈં ઓર ફિર ઇકવાર
 મનુષ્ય જન્મ ધારણ કરકે સુક્ત હો જાતે હૈં । ઇસીકો સ્પષ્ટ કરતે
 હૈં કિ—વે વિમાન પરિવાર આદિસે મહાન્ ઋદ્ધિ વાલે (‘જાવ’શબ્દસે)
 મહાન્ થતિ વાલે, મહાન્ વલ વાલે, મહાન્ યશ વાલે, ઓર મહાન્
 અણુમાગ વાલે, તથા જહાં કપાયોંકે ઉપશાન્ત હો જાને કે કારણ
 મનકી સમાધિરૂપ વિપુલ સુખવાલે, ઓર વહૂત સાગરોંકી સ્થિતિ
 વાલે, અનુત્તર વિમાન આદિમે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વે, મહાન્ ઋદ્ધિવાલે,

મહાપુરુષો પૂર્વભવના ઉર્જિત કર્મોં અવશેષ રહી જવાથી એજ ભવમા સુક્ત નથી
 થતા, પરન્તુ દેવલોકમા જધને વૈમાનિક દેવ થાય છે અને પછી એક વાર મનુષ્ય
 જન્મ ધારણ કરી સુક્ત થઈ જાય છે આ વાતને હવે વિશેષ સ્પષ્ટ કરે છે કે—તેઓ
 વિમાન પરિવાર આદિથી મહાન્ ઋદ્ધિવાળા, (‘જાવ’ શબ્દથી) મહાન્ દ્યુતિવાળા,
 મહાન્ બળવાળા મહાન્ યશવાળા, અને મહાન્ અણુમાગવાળા, તથા જ્યાં કપાયો
 ઉપશાન્ત થઈ જવાને કારણે મનની સમાધિરૂપ વિપુલ સુખવાળા અને ઘણા સાગ-
 રોની સ્થિતિવાળા અનુત્તર વિમાન આદિમા ઉત્પન્ન થાય છે, એટલે તેઓ મહાન્

[ધર્મક્રયા મૂલ્ય]

પેરંદયત્તાએ કમ્મ પકરેત્તા પેરંદયસુ ઉવવજ્જતિ, તજહા-મહારમ્યાએ, મહાપરિગ્રહ્યાએ, પચ્ચિદિયવહેણ, કુણિમાહારેણ । એવ એણ અભિલાવેણ તિરિચ્ચજોણિએસુ

[ધર્મસ્થાલાયા]

નૈરયિકતાયા. ઝર્મ પ્રકૃત્યનૈરયિકેષુ ઉપપન્તે, તદ્ધયા-મહારમ્મતયા, મહાપરિગ્રહ-તયા, પચ્ચેન્દ્રિયવહેન, કુણપાહારેણ । એવમેતેનાભિલાપેન તૈર્યગ્યોનિકેષુ, માયિતયા

પુન પ્રકારાન્તરેણ વસ્તુમાહ-

‘ત’મિત્તિ-ત=ધર્મસ્ । એવદ્=અગ્રે પ્રશ્નમાણરીત્યા । સ્થાનૈઃ=પ્રકારૈઃ । નૈરયિકતાયાઃ=નારકત્વસ્ય । પ્રકુર્વન્તિ=વર્તન્તિ । પ્રકૃત્ય=વદ્ધ્વા, નારક-નામ ગોત્રે ઝર્મણી વદ્ધ્વા મૃત સન્નિત્યર્થ’ । એવ મનુષ્યાદિપ્ત્વપિ સગમનીયમ્ । નૈરયિકેષુ=નિરયમવેષુ નારકજીવેષ્વિન્યર્થ’ । ઉપપદ્યન્તે=ઉત્પન્ના ભવન્તિ । તદ્ધયા તાન્યેવ ચત્તારિ સ્થાનાનિ દર્શયતિ-મહારમ્મતયા=મહાન્ આરમ્ભ’=પચ્ચેન્દ્રિયાદિવ ધવહુલઃ સર’શોષણોષ્ટાશ્વાદિવાહનાદિરૂપો યેષા, તદ્ધાવો મહારમ્મતા, તયા (૧) । મહાપરિગ્રહતયા=મહાન્ પરિગ્રહ =‘ગંગાન્યાદિમમન્વ યેષા તદ્ધાવો મહાપરિગ્રહતા તયા (૨) । પચ્ચેન્દ્રિયવહેન=મનુષ્યતિર્યંકપ્રાણનાશનેન (૩) । કુણપાહારેણ=માસ-મક્ષણેન (૪) । એવમેતેનાભિલાપેન=સ્થમનેનૈવ ક્રમેણ-“એવ સ્થલ ચતુર્મિ.સ્થાનૈ-

દૂસરી તરહસે ધર્મકા વ્યાખ્યાન કરતે હૈ-

ચાર સ્થાનોસે જીવ નરકકા આયુકર્મ વાઘતા હૈ ઓર કાલ કરકે નારકી મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । બે ચાર સ્થાન હસ પ્રકાર હૈ— (૧) મહા આરમ્ભ કરનેસે-જિસમેં પચેન્દ્રિય આદિકા વધ હોતા હો તેસે તાલાવ સુઘ્વાને આદિસે, (૨) મહાપરિગ્રહ રખનેસે અર્થાત્ ધન-ધાન્ય આદિમેં તીવ્રતર લાલસા રખનેસે, (૩) મનુષ્ય તિર્યંચ આદિ પચેન્દ્રિય કા વધ કરનેસે, (૪) માસ-મક્ષણ કરનેસે ।

હસી પ્રકાર ચાર સ્થાનોસે જીવ તિર્યંચ-આયુકર્મ વાઘતા હૈ

હવે બીજી રીતે ધર્મનું વ્યાખ્યાન કરીએ છીએ —

ચાર સ્થાનોથી એવ નરકનું આયુકર્મ બાધે છે અને કાળ કરીને નારકીમા ઉત્પન્ન થાય છે તે ચાર સ્થાન આ પ્રમાણે —(૧) મહાઆરમ્ભ કરવાથી-જેમા પચે દ્રિય આદિનો વધ થતો હોય એવા તલાવ સુઘાવવા વગેરેથી, (૨) મહાપરિગ્રહ રાખવાથી અર્થાત્ ધન ધાન્ય આદિમા તીવ્રતર લાલસા રાખવાથી, (૩) મનુષ્ય તિર્યંચ આદિ પચેન્દ્રિયનો વધ કરવાથી, (૪) માસ મક્ષણ કરવાથી

આ પ્રમાણે ચાર સ્થાનોથી એવ તિર્યંચ-આયુકર્મ બાધે છે અને કાળ કરીને

ધર્મકથામૂલ્ય]

વિરાડ્યવચ્છા જાવ પમાસેમાળા, કપ્પોવગા, ગતિકલ્લાણા, ઠિડકલ્લાણા, આગમે સિમ્ભદા જાવ પહિરૂવા ।

તમાડવલડ-એવ સ્વલુ ચઠ્ઠિ ઠાળેઈ જીના જેરડયત્તાણ વમ્મ પકરેતિ,

૩ 'જાવ' શબ્દાત્-પ્રાસાદીયા, દરિસણિજા, અભિરૂવા' ઇતિ દ્રશ્યમ્ ।

[ધર્મકથાઝાયા]

ચિરસ્થિતિકાઃ, દારવિરાજિતવક્ષસઃ યાવત્પ્રમાસયન્ત', કલ્પોપગા ગતિકલ્લાણાઃ સ્થિતિકલ્લાણા આગમિણ્યદ્વદ્વા યાવત્પ્રતિરૂપાઃ ।

તમારૂયાતિ-એવ સ્વલુ ચતુર્થિઃ સ્થાનૈર્જીવા નૈરયિકતાયાઃ કર્મ પ્રકુર્વન્તિ,

અવશિષ્ટાઃ પ્રસિદ્ધાર્થકાઃ । દિવ્યેન સયાતેનેત્યાદિપુ કરણાર્થે તૃતીયા, કરણત્વ ચોદ્ધોતનાદિક્રિયાપેક્ષયા । ઉદ્ધોતયન્ત-પ્રકાશયન્તઃ, પ્રમાસયન્ત-પ્રકર્ષેણ શોભયન્ત । કલ્પોપગા-રૂપ્ય-ઇન્દ્રસામાનિકત્રાયસ્ત્રિશાદિવ્યવહારસ્વરૂપઆચાર સ્વમુપગતા-પ્રાપ્તા-સૌધર્માદિદેવલોકગાસિનો વૈમાનિકા દેવા' । ગતિકલ્લાણા-ગતિર્દેવગતિ' સૈવ તયા વા કલ્યાણ યેષા તે । સ્થિનિકલ્લાણાઃ-સ્થિતિકલ્પસ્ત્રિશ્ચ શત્સાગરોપમલક્ષણા સૈવ કલ્યાણ યેષા તે । અત એવ આગમિણ્યદ્વદ્વાઃ-આગમિણ્યતિ-મવિણ્યતિ કાલે ભદ્ર-સિદ્ધિપ્રાપ્તિલક્ષણ યેષા તે । 'યાવ' દિતિ, અત્રત્ય 'જાવ' શબ્દવાચ્યાઃ પ્રાસાદીયાદય' પ્રાગ્વ્યાખ્યાતાઃ ।

૧ 'પ્રાસાદીયા, દર્શનીયાઃ, અભિરૂપા, પ્રતિરૂપાઃ' । ઇતિ જ્ઞેયમ્ ।

ઉદ્યોતિત કરતે હુણ, પ્રકાશિત કરતે હુણ, પ્રમાસિત (પ્રભાયુક્ત) કરતે હુણ, ઇન્દ્ર સામાનિક ત્રાયસ્ત્રિશ આદિકે વ્યવહાર કે અનુકૂલ આચરણ કરનેવાલે વૈમાનિક દેવ હોતે હૈં । દેવગતિ હી કલ્યાણરૂપ હૈ, અથવા દેવગતિસે ડનકા કલ્યાણ હોતા હૈ, વે અનુત્તર વિમાનોંમે ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગર તક સ્થિત રહ સકતે હૈ । ઇસલિણ વે સ્થિતિ કલ્યાણ હૈ, મવિણ્ય કાલમે મુક્તિરૂપ ભદ્ર (કલ્યાણ) કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં । તયા પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હોતે હૈ ।

ઉદ્યોતયુક્ત કરનારા, પ્રકાશિત (પ્રભાયુક્ત) કરનારા, ઇન્દ્ર સામાનિક ત્રાયસ્ત્રિશ આદિના વ્યવહારને અનુકૂળ આચરણ કરનારા વૈમાનિક દેવ થાય છે દેવ ગતિ જ કલ્યાણરૂપ છે, અથવા દેવગતિથી એમનું કલ્યાણ થાય છે તેઓ અનુત્તર વિમાનોમા ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સુધી સ્થિત નહી થકે છે, તેથી તેઓ સ્થિતિકલ્યાણ છે, મવિણ્ય કાળમા ભદ્ર (કલ્યાણ)ને પ્રાપ્ત કરે છે, તયા પ્રાસાદીય, દર્શનીય અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે ।

[ધર્મક્રયા મૂલમ્]

ઘેરહ્યત્તાપ્ કમ્મ પરુરેત્તા ઘેરહ્પસુ ઉવવજ્જતિ, તજહા-મહારમ્યાપ્, મહાપરિગ્રહ-
હ્યાપ્, પર્ચિદિયવહેણ, કુણિમાહારેણ । એવ એણ અભિલાષેણ તિરિસ્સવજોણિપ્પસુ

[ધર્મક્રયાછાયા]

નૈરયિકતાયાઃર્મ પ્રકૃત્યનૈરયિકેષુ ઉપપન્નન્તે, તદ્ધયા-મહારમ્મતયા, મહાપરિગ્રહ-
તયા, પચ્ચેન્દ્રિયવધેન, કુણપાહારેણ । એવમેતેનામિલાપેન તૈર્યગ્યોનિકેષુ, માયિતયા

પુનઃ પ્રકારાન્તરેણ વસ્તુમાહ-

‘ત’મિતિ-ત=ધર્મમ્ । એવદ્=અગ્રે રક્ષ્યમાણરીત્યા । સ્વલુ=નિશ્ચયેન । સ્થાનૈઃ=
પ્રકારૈઃ । નૈરયિકતાયાઃ=નારકનિવસ્ય । પ્રકુર્વન્તિ=ગ્મન્તિ । પ્રકૃત્ય=વદ્ધવા, નારક
નામ ગોત્રે ર્મણી વદ્ વા મૃત* સન્નિત્યર્થ* । એવ મનુષ્યાદિજ્ઞપિ સગમનીયમ્ ।
નૈરયિકેષુ=નિરયમવેષુ નારકગ્નીવેષ્વિન્યર્થ* । ઉપપન્નન્તે=ઉત્પન્ના ભવન્તિ । તદ્ધયા-
તાન્યેવ ચત્તારિ સ્થાનાનિ દર્શયતિ-મહારમ્મતયા=મહાન્ આરમ્ભઃ=પચ્ચેન્દ્રિયાદિવ
ધવહુલઃ સર*જોપણોપ્પાન્નાદિવાદનાદિરૂપો યેપા, તદ્ધાવો મહારમ્મતા, તયા (૧) ।
મહાપરિગ્રહતયા=મહાન્ પરિગ્રહ =ગ્નધાન્યાદિમમત્ત્વ યેપા તદ્ધાવો મહાપરિગ્રહતા
તયા (૨) । પચ્ચેન્દ્રિયવધેન=મનુષ્યતિર્યકપ્રાણનાશનેન (૩) । કુણપાહારેણ=માસ
મક્ષણેન (૪) । એવમેતેનામિલાપેન=ઇત્યમનેનૈવ ક્રમેણ-“એવ સ્વલુ ચતુર્મિઃસ્થાનૈ-

દ્વસરી તરહસે ધર્મકા વ્યાખ્યાન કરતે હૈ-

ચાર સ્થાનોંસે જીવ નરકકા આયુકર્મ બાંધતા હૈ ઓર કાલ
કરકે નારકી મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । બે ચાર સ્થાન હસ પ્રકાર હૈ-
(૧) મહા આરમ્મ કરનેસે-જિસમેં પચેન્દ્રિય આદિકા વધ હોતા હો
એસે તાલાવ સુખાને આદિસે, (૨) મહાપરિગ્રહ રખનેસે અર્થાત્ ધન-
ધાન્ય આદિમેં તીવ્રતર લાલસા રખનેસે, (૩) મનુષ્ય તિર્યચ આદિ
પચેન્દ્રિય કા વધ કરનેસે, (૪) માસ-મક્ષણ કરનેસે ।

હસી પ્રકાર ચાર સ્થાનોંસે જીવ તિર્યચ-આયુકર્મ બાંધતા હૈ

હવે જીજી રીતે ધર્મનુ વ્યાખ્યાન કરીએ છીએ -

ચાર સ્થાનોથી જીવ નરકનુ આયુકર્મ બાંધે છે અને કાળ કરીને નારકીમા
ઉત્પન્ન થાય છે તે ચાર સ્થાન આ પ્રમાણે - (૧) મહાઆરમ્મ કરવાથી-જેમા પચે
ન્દ્રિય માદિનો વધ થતો હોય એવા તલાવ સુકાવવા વગેરેથી, (૨) મહાપરિગ્રહ
રાખવાથી અર્થાત્ ધન ધાન્ય આદિમા તીવ્રતર લાલસા રાખવાથી, (૩) મનુષ્ય તિર્યચ
આદિ પચેન્દ્રિયનો વધ કરવાથી, (૪) માસ મક્ષણ કરવાથી

આ પ્રમાણે ચાર સ્થાનોથી જીવ તિર્યચ-આયુકર્મ બાંધે છે અને કાળ કરીને

[ધર્મકથામૂલમ્]

માહિલાયા, ણિયહિલાયા, અલિયવચણેણ, ઉકવણયા, વચણયા । માણુસેસુ

[ધર્મકથાલાયા]

નિકૃતિમત્તયા અલીકવચનેન, ઉત્કુચ્ચનયા, વચ્ચનયા । મનુષ્યેષુ પ્રકૃતિભદ્રતયા,

જીવાસ્તૈર્યગ્યોનિકૃતાયાઃ કર્મ પ્રકુર્વન્તિ, તૈર્યગ્યોનિકૃતાયાઃ કર્મ પ્રકૃત્ય” इत्येव
 रूपया वाक्यपद्धत्येत्यर्थः । एवमग्रेसर्प यथोचितशब्दपरिवर्तनया वाक्यपद्धति
 स्वय प्रकल्पनीया । तैर्यग्योनिकेषु=तिर्यग्योनिमवजीवेषु “उपपद्यन्ते, तद्यथा”
 इतिपदद्वय सर्वत्रयोज्यम् । मायितया=माया=परमत्रारणबुद्धिःसैषामस्तीति मायिन
 स्तद्भावा मायिता तथा, तदयुक्तयेत्यभिप्राय, अस्य निकृतिमत्तयेत्यनेन सम्बन्धः ।
 ‘मायावितया’ ‘मायिकतया’ इति=लायाद्वयपक्षेऽप्ययमेवार्थो ज्ञेयः । निकृतिमत्तया=
 निकृतिः=मायासवरणार्थ मायान्तरकरण सैषामस्तीति निकृतिमन्तस्तद्भावा नि
 कृतिमत्ता तथा (१) । अलीकवचनेन=अमत्यभाषणेन (२) । उत्कृचनया=उत्कृचन=
 उत्कोचः (रिश्वत, घूस) इतिभाषामसिद्धेति यावत्, तथा (३) । वचनया=
 साक्षात्प्रतारणया (४) । अन्यत्र तु मायिता, गूढमायिता ऽलीकवचन, कूटतोलन-
 कूटप्रमाणे चेत्येव स्थानचतुष्टयमुपलभ्यते । मनुष्यजीवेषु पुन कैश्चतुर्भिः स्थानै
 रसूच्यन्ते, तद्वर्णयितुमाह-‘मनुष्ये’-ष्वित्यादि, प्रकृतिभद्रतया=प्रकृत्या=स्वभा
 वेन भद्राः=सरलास्तद्भावाः प्रकृतिभद्रता तथा (१) । प्रकृतिविनीततया=स्वभावतो

और काल करके तिर्यच होता है । वे चार स्थान इस प्रकार हैं—
 (१) मायावी होकर अर्थात् दूसरोंको ठगनेकी बुद्धि रख कर एक
 मायाको ढाँकनेके लिए पुन मायाचार करनेसे, (२) मृषावाद बोलनेसे,
 (३) रिश्वत (घूस) लेनेसे, (४) वचन-साक्षात् ठगार्ई करनेसे ।
 कहीं-कहीं-‘माया, गूढमाया, असत्य बोलना और खोटा नापना-
 तोलना’ इस प्रकार भी चार स्थान पाये जाते हैं ।

इसी प्रकार चार स्थानोंसे जीव मनुष्य-आयुर्कर्म बाधता है

तिर્યચ થાય છ તે ચાર સ્થાન આ પ્રમાણે છે-(૧) માયાવી થઈને અર્થાત
 બીજા ઓને ઠગવાની બુદ્ધિ રાખીને માયાને છુપાવવાને પુન માયાચાર કરવાથી,
 (૨) મૃષાવાદ બોલવાથી, (૩) લાચ લેવાથી, (૪) વચના-છેતરપીંડી કરવાથી કેઈ
 કેઈ રીતે ‘માયા, ગૂઢ માયા, અસત્ય બોલવા અને ખોટા તોલ-માપ કરવા’ એ
 પ્રમાણે પણ ચાર સ્થાન મળીને પડે છે

એ પ્રમાણે ચાર સ્થાનોથી જીવ મનુષ્ય-આયુર્કર્મ બાધે છે અને કાળ ઠરીને

[धर्मकथामूलम्]

पगडमहयाए, पगडविणीययाए, साणुकोसयाए, अमच्छरियाए। देवेसुसरागसजमेण
सजमासजमेण, अकामणिज्जराए, बालतवोकम्मणेण ।

[धर्मकथाछाया]

प्रकृतिविनीततया, सानुक्रोशतया, अमत्सरितया। देवेषु सरागसयमेन, सयमासयमेन,
अकामनिर्जराया, बालतपःकर्मणा ।

विनयवत्तयेत्यर्थ (२)। मानुक्रोशतया=अनुक्रोश = कृपा भूतानुक्रम्येत्यर्थस्तत्सहिता
सानुक्रोशास्तद्भाव सानुक्रोशता तया (३) अमत्सरितया=मत्सरोऽन्यथुमद्वेषस्तदमा
वोऽमत्सर-परगुणग्राहित्व सोऽस्त्येषामित्यमत्सरिणस्तद्भावोऽमत्सरिता तया (४)।
देवेषु=देवलोकेषु। देवत्वमाप्तिहेतुभूतानि चत्वारि म्यानानि दर्शयति-‘सरागे’-
त्यादि=सरागसयमेन=रागेण=आसक्त्या सहितः सराग, म चासौ सयमश्च
सरागसयमस्तेन-कषाय संपृक्तचारित्र्येणेत्यर्थ (१)। सयमासयमेन=सयमयुक्तोऽ-
सयमस्तेन (२)। अकामनिर्जराया=अकामेन=अभिलाषमन्तरेणेत्यर्थ, निर्जरा=मुदा-
दिसहन तया (३)। बालतप कर्मणा=बालमादृश्याब्दाला मिथ्यादृशस्तेषा तप-
कर्म-बालतप कर्म तेन (४) ॥

और काल करके मनुष्य होता है। वे चार स्थान बताते हैं—(१)
स्वभावसे भद्र (सरल) होनेसे, (२) स्वभावसे ही विनीत होनेसे, (३)
प्राणियों पर अनुकम्पायुक्त होनेसे, (४) अन्यकी भलाईमें द्वेष न
करने वाले होनेसे और दूसरेके गुणोंका ग्राही होनेसे।

इसी प्रकार चार स्थानोंसे जीव देव-आयुर्कर्म बांधता है
और काल करके देव-पर्याय में उत्पन्न होता है। वे चार स्थान इस
प्रकार हैं—(१) सराग सयमसे अर्थात् आसक्ति (कषाय) युक्त
चारित्र्यसे, (२) देशविरति (श्रावकपणे) से, (३) अकामनिर्जरासे-
विना इच्छाके (जवर्दस्ती) क्षुधा आदिकी सहन करनेसे, (४) बाल
तपस्यासे-मिथ्यात्व युक्त होकर तपस्या करनेसे ॥

मनुष्य थाय छे ते चार स्थान आ प्रमाणे-स्वभावे भद्र (सरल) गडेवाधी, (२)
स्वभावधी विनीत गडेवाधी, (३) प्राणीओ उपर अनुकपायुक्त गडेवाधी, (४) जीवना
सत्तामा द्वेष न कषाधी तथा जीवना शुछाना ग्राही थावाधी

जे प्रमाणे चार स्थानाधी एव-आयुर्कर्म पावे छे जे जे काल करीने देवप
र्यायमा उत्पन्न थाय छे जे चार स्थान आ प्रमाणे छे—(१) सराग सयमधी
अर्थात् आसक्ति (कषाय) युक्त चारित्र्यधी, (२) देश-विरति (श्रावकपणा)धी,

[ધર્મકયામૂલ્ય]

તમાફલ્લહ-જહ ણરગા ગમ્મતિ, જે ણરગા જાતવેદના ણરણ । સારીરમાણસાં,
દુઃલાઈ તિરિલ્લજોનીણ ॥૧॥ માણુસ્સ ચ અણિચ્ચ વાહિજરામરણવેયણાપર ।

[ધર્મસ્થાત્રયા]

તમારૂપાતિ-યથા નરકા ગમ્યન્તે યે નારકા જાતવેદના નરકે । શારીરમાણસાનિ
- દુઃલાનિ તિર્યગ્યોન્યામ્ ॥૧॥ માણુપ્ય ચાનિત્યં, વ્યાધિજરામરણવેદનાપ્રચુરમ્ ।

તમારૂપાતિ=પુનઃ પ્રકારાન્તરેણ ધર્મમાદિશતીત્યર્થઃ, કથમાદિશતી ? ત્યાહ-
'યથે-ત્યાદિ, યથા=યેન પ્રકારેણ નરકા=નરકસ્થાનાનિ, ગમ્યન્તે=પ્રાપ્યન્તે
પ્રાણિભિરિતિ શપઃ, યથા ચ-યે નારકા=નરકનિગ્રાસનઃ, યાતવેદના=યાતાઃ=
પ્રાપ્તા વેદનાઃ=શીતોષ્ણાદિદશવિધક્ષેત્રયાતના ચૈસ્તે, કુત્ર યાતવેદના. ? इत्याह-
'નરકે' इति । यथा च तिर्यग्योन्या शारीरमानसानि=शरीरसम्बन्धीनि मनःसम्ब-
न्धीनि च दुःखानि भवन्ति प्राणिनामिति शेषस्तथा भगवान् परिकथयति=सदेव-
मनुष्यपरिपत्सूपदिशति । एव व्याधयो=ज्वरादयः, जरा=वार्द्धक, मरण=प्रसिद्ध,
वेदनाः प्रागुक्तस्वरूपा, प्रचुराः=विशदा यस्मिंस्तादृशम्, अतएव अनित्य-क्षण
भङ्गुर, माणुष્ય=મનુષ્યમવ પરિકથયતિ,-તથા દેવાન્, ચ=પુનઃ દેવલોકાન્, દેવ

પુનઃ ધર્મકા કથન કરતે હૈ—

નારકી જીવ નરકમેં જિસ પ્રકાર સર્વીં ગર્મી આદિકી દસ પ્રકાર
કી ક્ષેત્રવેદના ભોગતે હૈ, તિર્યચ ગતિમેં તિર્યચ જિસ પ્રકારકે શારીરિક
ઔર માનસિક કષ્ટ પાતે હૈ, ઉન સથકા કથન ભગવાન્ દેવ ઔર
મનુષ્યોંકી પરિપદમેં કરતે હૈ । ભગવાન્ યહ બી પ્રરૂપણા કરતે હૈ કિ
હસ મનુષ્ય પર્યાયમેં બી જો જ્વર આદિ વ્યાધિયા, બુઢાપા, મૃત્યુ, આદિ
વેદનાયે હોતી હૈ વે સ્પષ્ટ હી હૈ । યહ મનુષ્ય પર્યાય ક્ષણવિનાશી હૈ ।

(૩) અકામ નિર્જશથી-ઇચ્છા વિના (જખરહન્તીથી) ભૂખ આદિને સહન કરવાથી,

(૪) જાણ તપસ્યાથી-મિથ્યાત્વયુક્ત થઇને તપસ્યા કરવાથી

પુનઃ ધર્મનુ કથન કરે છે—

નારકી જીવ નરકમા જે પ્રમાણે શરદી-ગરમી આદિના દસ પ્રકારની ક્ષેત્રવેદના
ભોગવે છે, તિર્યચ ગતિમા તિર્યચ જે પ્રકારના શારીરિક અને માનસિક કષ્ટો પામે
છે, એ બધાનુ કથન ભગવાન્, દેવ અને મનુષ્યોની પરિવદ્ધમા કરે છે ભગવાન્ એવી
પંચ પ્રરૂપણા કરે છે કે આ મનુષ્યપર્યાયમા પશુ જે જ્વર આદિ વ્યાધિઓ, વૃદ્ધાવસ્થા,
મૃત્યુ, આદિ વેદના થાય છે તે સ્પષ્ટ જ છે એ મનુષ્યપર્યાય ક્ષણવિનાશી છે ભગવાન્

[ધર્મકથામૂલમ્]

દેવે ય દેવલોષ, દેવર્હિ દેવસક્ત્વાઈ ॥૨॥ નરગ તિરિક્ત્વજોર્ણિ, માણસભાવ ચ દેવલોગ ચ । સિદ્ધે ય સિદ્ધવસર્હિ, છજીવણિય પરિરુદ્ધે ॥૩॥ જહ જીવા વજ્જતિ, મુચ્ચતિ જહ ય પરિક્કિલ્લિમ્સતિ । જહ દુક્ખાણઅત, કરેતિ કેદ્ ય અપહિવદ્ધા ॥૪॥

[ધર્મકથાછાયા]

દેવાશ્ચ દેવલોકાન્, દેવર્હિ દેવસૌખ્યાનિ ॥૨॥ નરક તિર્યગ્યોર્ણિ, માનુષભાવ ચ દેવલોક ચ । સિદ્ધાશ્ચ સિદ્ધવસર્તિ, પદ્ધજીવનિકા પરિકથયતિ ॥૩॥ યથા જીવા વધ્યન્તે મુચ્યન્તે યથા ચ પરિક્ષિયતિ । યથા દુઃખાનામન્ત કુર્વન્તિ, કેડપિ ચાડપતિવદ્ધા ॥૪॥

ર્હિ=દેવસમૃદ્ધિ દેવસૌખ્યાનિ=દેવમમ્બધીનિ સુખાનિ । एतान्येव નરકાદીનિ સમૃદ્ધ વ્રૂતે-નરક=નરકવાસ, તિર્યગ્યોર્ણિ, માનુષભાવ=મનુષ્યત્વ ચ દેવલોક ચ । ચ=ચિશ્ચ સિદ્ધાન્, સિદ્ધવસર્તિ=સિદ્ધક્ષેત્રમ્, અપિ ચ પદ્ધજીવનિકા પરિકથયતિ । एव यथा जीवा वध्यन्ते=वध्य मानुष्यन्ति, मुच्यन्ते=मुक्ता भवन्ति, यथा च परि=सर्वथा क्लिश्यन्ति=विशिष्ट क्लेशमनुभवन्ति । च=चिश्च કેડપિ=કતિચિત્ત જીવા इत्येव, अमतिवद्धा=मतिअवरहिता सन्त' दु खाना=शारीरादीनाम् अन्त=नाश कर्त्तन्ति । यथा च जीवा आर्त्तदुर्घटितचित्ताः=आर्त्ता =पीडिताः अत एव दुर्घटितम्

भगवान् देव, देवलोक, देवोंकी श्रद्धि, देवोंके सुख, इसी प्रकार नरक-नरकावास, मनुष्यभव, देवलोक, सिद्ध सिद्धक्षेत्र और पट्टकायके जीवों का भी कथन करते हैं । जीव जिस प्रकार कर्मोंसे बंधते हैं, जिस प्रकार कर्मोंसे मुक्त होते हैं, जिस प्रकार अत्यन्त क्लेश पाते हैं, इसका कथन करते हैं । समस्त जीव क्लितने हैं, क्लितने जीव प्रतिबन्धरहित होकर शारीरिक आदि दुःखोंका अन्त करते हैं, यह भी निरूपण करते हैं । जिस प्रकार जीव दुःखी होकर चंचल होते हैं अथवा आर्त्त-ध्यानसे खिन्न मन या पीडाओंके कारण दुःखी और विचलितचित्त

દેવ દેવલોક, દેવોની શ્રદ્ધિ, દેવોના સુખ એજ પ્રમાણે નરક-નરકાવાસ, મનુષ્યભવ, દેવલોક, સિદ્ધ, સિદ્ધક્ષેત્ર અને પટ્ટકાયના જીવોનું પણ કથન કરે છે, જે પ્રકારે જીવ કર્મોથી બંધાય છે જે પ્રકારે જીવ કર્મોથી મુક્ત થાય છે, જે પ્રકારે અત્યન્ત ક્લેશ પામે છે, એનું કથન કરે છે બધા જીવો કેટલા છે, કેટલા જીવ પ્રતિબંધરહિત થઈને શારીરિક આદિ દુઃખોના અન્ત કરે છે જે પ્રકારે જીવ દુઃખી થઈને સ્વચ્છ થાય છે અથવા આત્મધ્યાનથી ખિન્ન-મન, યા પીડાઓને કારણે દુઃખી અને વિચલિતચિત્ત થાય છે, જે પ્રકારે જીવ દુઃખોના સમુદ્રમાં ફેળે છે, જે પ્રકારે જીવ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરીને કર્મોના

[ધર્મસ્થામૂલ્ય]

અદ્વદુઃકદિયચિત્તા જહ જીવા દુઃસ્વસાગરમુપવેતિ । જહ વૈરગમ્યવગયા, કમ્મસમુદ્ધા
વિહાઁતિ ॥ ૫ ॥ જહ રાગેણ કુટાણ, કમ્માણ પાપથો ફલવિવાગો । જહ ય પરિ
હીણકમ્મા, મિદ્ધા સિદ્ધાલયમુવિતિ ॥ ૬ ॥

તમેવ ધર્મ દ્વિવિદ આદ્યમ્, તજ્ઞા-અગારધર્મ, અણગારધર્મ ચ । અનગાર-

[ધર્મસ્થાછાયા]

“આર્તદુર્ઘટિતચિત્તા યથા જીવા દુઃસ્વસાગરમુપયન્તિ । યથા વૈરાગ્ય
મુપગતા’ કમસમુદ્ધા વિષાટયન્તિ ॥ ૫ ॥ યથા રાગેણ કુતાના કર્મણા પાપકઃ
ફલવિપાકઃ । યથા ચ પરિહીણકર્મણ સિદ્ધાઃ સિદ્ધાલયમુપયન્તિ ॥ ૬ ॥

તમેવ ધર્મ દ્વિવિધમાલ્યાતિ, તત્રયા-અગારધર્મ, અનગારધર્મશ્ચ । અનગાર
=અનવસ્થિત ચિત્ત યેષા તાદૃશઃ, ‘અદ્વા અદિયચિત્તા’ ઇતિ પાઠાન્તરપક્ષે તુ ‘આર્ત
દાર્તિતચિત્તાઃ’ જ્ઞાતછાયા, તત્ર-આર્તીત=આર્નધ્યાનાદ આર્તિત=પીડિત ચિત્ત
યેષા તે, ‘અદ્વનિયદિયચિત્તા’ ઇતિ પાઠાન્તરપક્ષે ‘આર્તન્યદિતચિત્તાઃ’ ઇતિછાયા,
તત્ર આર્તીના=પીડાના સમૂહ આર્ત તેન નિતરામર્દિત=દુઃખિત, યદ્વા વિચલિત
ચિત્ત યેષા તે, યથા ચ જીવાઃ દુઃસ્વસાગર=દુઃસ્વરૂપ સમુદ્રમ્ ઉપયન્તિ=પ્રાપ્નુવન્તિ
યથા ચ વૈરાગ્યમ્ ઉપગતા=માત્રા કર્મસમુદ્ધા=કર્મણા સમુદ્ધા=મજ્જુપા કર્મરાશિ
મિતિ યાવત્ વિષાટયન્તિ=જોટયન્તિ નાશયન્તીતિ યાવત્ । યથા ન રાગેણ=આસક્ત્યા
કુતાના=સપાદિતાના કર્મણા ફલવિપાક=ફલપરિણામઃ પાપકઃ=પાપમય’ ।

૧-આર્તિ સજ્ઞાતાઽસ્યેતિ-‘આર્તિત’-તારકાદિત્વાદિતચ્ચ ।

હોતે હૈ, જિસ પ્રકાર જીવ દુઃસ્વોંકે નમુદ્રમેં ડૂબતે હૈ, જિસ પ્રકાર વૈરાગ્ય
પ્રાપ્ત કરકે કર્મોંકે સમૂહનો નષ્ટ કર ઢાલતે હૈ, જિમ પ્રકાર
રાગસે ઉપાર્જિત કિયે હુણ કર્મ પાપરૂપ ફલ દેતે હૈ, જિમ પ્રકાર સમસ્ત
કર્મોંસે રહિત સિદ્ધ ભગવાન્ સિદ્ધગતિકો પ્રાપ્ત હોતે હૈ, ભગવાન્ જન
સઘકા વર્ણન કરતે હૈ ।

ભગવાન્ પૂર્વોક્ત ધર્મકો દો પ્રકારસે નિરૂપણ કરતે હૈ—અગાર
અગારધર્મ દૂસરા અનગારધર્મ ।

સમૂહનો નાશ કરી નાખે છે, જે પ્રકારે નાગથી ઉપાજત કમ પાપરૂપ ફળ આપે છે
જે પ્રકારે બધા કર્મોથી રહિત સિદ્ધ ભગવાન્ સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત થાય છે, ભગવાન્ એ
બધાનુ વર્ણન કરે છે
ભગવાન્ પૂર્વોક્ત ધર્મને બે પ્રકારનો નિરૂપે છે—એક અગાર-ધર્મ, બીજો
અનગાર-ધર્મ

[ધર્મકથામૂલમ્]

ધર્મો તાવ-इह खलु सन्वओ सन्वत्ताए मुढे भविता अगाराओ अणगारिय पव्वयइ

[ધર્મકથાછાયા]

ધર્મસ્તાવત્-इह खलु सर्वत सर्वात्मना मुण्डो भूत्वा अगारतोऽनगारिता मव्रजति,

यथाच=येन प्रकारेण च, परिहीण कर्माणि.=परिहीणानि=विनष्टानि कर्माणि येषा ते,

सिद्धाः=प्राप्तव्याख्यातस्वरूपाः, सिद्धालय=ओकान्तक्षेत्रलक्षण स्थानम्, उपयन्ति=

प्राप्नुवन्ति तथा भगवान् परिकथयतीति पूर्वेषान्त्वयः ॥ ६ ॥

‘તમેવે’તિ-તમેવ=પૂર્વોક્તમેવ ધર્મ દિવિધ=દ્વિપ્રકારમ્ આખ્યાતિ=ઉપદિશતિ ।

તથાચ=તત્=ધર્મદ્વૈવિંય યથા=યથાઽઽખ્યાતિ તથોચ્યતે,-इत्यर्थः । અગારધર્મઃ,

=ન ગચ્છન્તીત્યગા.=વૃક્ષાસ્તાનર્થાત્પુષ્પિતફલિતત્વાદિમામ્યાત્તતુલનામૃચ્છતિ=મા-

મૌતીતિ, યદ્વા ન ગીર્યન્તે=નિવાસસ્થાનપાપ્સ્યા ન નિવાસાદિક્લેશપ્રસન્ના ભવન્તિ

મનુષ્યા યસ્મિન્નિ-પગાર=ગૃહ તાત્સ્થ્યાદગારા ગૃહમ્બા.-આધારાવેયયોરભેદોપચારાત્

‘ગૃહા દારા’ इत्यादिवत्, યદ્વા-અગારમસ્ત્યેવામિત્યર્થે ‘અર્શ આદિમ્યોઽચ્’ इति

મત્વર્થીયાચ્પ્રત્યયાન્તત્વાત્ તેષા ધર્મ =પૂર્વોક્તસ્વરૂપ. । ચ=ચિન્ન-અનગારધર્મઃ=

જો ગમન ન કરે ઉસે અગ (વૃક્ષ) કહતે હૈ । અગ (વૃક્ષ) મેં પુષ્પિત-

પના ફલિતપના આદિ હોતે હૈ, ડસ સદશતાકો લેકર હી ઘરકો

અગાર કહતે હૈ, અથવા જિસમેં રહ કર મનુષ્ય નિવાસ આદિકે કણ્ટકો

નહી પાતા ઉસે અગાર (ઘર) કહતે હૈ । ઘર આગાર હૈ ઓર ઉસમેં

નિવાસ કરને વાલા હૈ । યહા આધાર ઓર આધેયકા ઉપચારસે

અભેદ હૈ, હસલિલ અગાર (ઘર) મેં રહને વાલેકો ખી અગાર કહા ગયા

હૈ । જૈસે કહી-કહીં સ્ત્રીકો હી ‘ગૃહ’ કહ દિયા જાના હૈ । અથવા

‘અગાર (ઘર) હૈં જિનકે’ પેસો ખી વ્યુત્પત્તિ હો સકતી હૈં । અસ્તુ ।

ગૃહસ્થોકે ધર્મકો અગારધર્મ કહતે હૈ ।

જો ગમન ન કરે તેને અગ (વૃક્ષ) કહે છે વૃક્ષમા પુષ્પિતપશુ, ફલિતપશુ, વગેરે

હોય છે, એ સરખાપણાને કારણે જ ઘરને પણ અગાર કહે છે, અથવા જમા રહીને

મનુષ્ય નિવાસ આદિના કષ્ટોને પામતો નથી, તેન અગાર (ઘર) કહે છે ઘર આધાર

છે, અને તેમા નિવાસ કરનાર આધેય છે અહીં આધાર અને આધેયનો ફ્રપચારખી

અભેદ છે, તેથી અગાર (ઘર)મા રહેનારાને પણ અગાર કહેવામા આવ્યા છે જેમ

કથાય-કથાય સ્ત્રીન જ ‘ગૃહ’ કહેવામા આવે છે અથવા ‘અગાર (ઘર) છે જેને’ એવી

વ્યુત્પત્તિ થઈ શકે છે અસ્તુ ગૃહસ્થોના ધર્મને અગાર=ધર્મ કહે છે

[ધર્મકથામૂલમ્]

સન્વાઓ પાણાદ્યાઓ વૈરમણ, સન્વાઓ મુસાવાયાઓ વૈરમણ, સન્વાઓ અદિ

[ધર્મકથાછાયા]

સર્વસ્માત્ પ્રાણાતિપાતાદિરમણ, સર્વસ્માન્મૃપાયાદાદિરમણ, મર્વસ્માદદતાદાનાદિ
ન વિદ્યતેઽગાર=મૃદ્ધ યેષા તેઽનગારાઃ=સાધવસ્તેષા ધર્મઃ। એનયોરગારધર્માનગાર
ધર્મયોરલ્પત્વાત્મુચીરટાદન્યાયેન પ્રથમમનગારધર્મમવ વ્યાવર્ણ્ટે—

(અનગારધર્મસ્વરૂપમ્)

‘અનગારે’ તિ, રૂઢ=જિનશાસન ક્રત્યર્થ, ગ્વલુ=નિશ્ચયેન, સર્વતઃ=સર્વથા,
સર્વથાત્વચ કેવલ દ્રવ્યતોઽપિ કેવલ યા ભવતોઽપિ ભવિતુમર્હતીત્યતસ્તદ્વારણાર્થમાહ
—‘સર્વાત્મને’ તિ દ્રવ્યતો ભાવતશ્ચેત્યર્થઃ, યદ્વા સર્વતઃ=દ્રવ્યત, સર્વાત્મના=ભાવત,

જિનકે અગાર નહીં હૈં ઉન્હે અનગાર કહતે હૈં, અર્થાત્ સાધુ।
સાધુઓંકે ધર્મકો અનગારધર્મ કહતે હૈં।

‘સૂચી-કટાહ’ ન્યાયસે પરલે અનગાર ધર્મકા કથન કરતેહૈં—
કયોંકિ ઉસકા વર્ણન અલ્પ હૈં।

અનગારધર્મકા સ્વરૂપ

મૂલમેં ‘સન્વઓ’ ઓર ‘સન્વત્તાઓ’ દો પદ હૈં।

‘સન્વઓ’ કા અર્થ હૈં સર્વથા। યદિ કેવલ ‘સન્વઓ’ કહતે તો
ઉસકા અર્થ—‘સિર્ફ દ્રવ્યસે યા સિર્ફ ભાવસે સર્વથા’ લિયા જા સકતા
થા કિન્તુ યહ રૂઢ નહીં, ઇસલિયે ઇસ અનિષ્ટ અર્થકો રોકનેકે લિયે
દૂસરા પદ ‘સન્વત્તાઓ’ દિયા ગયા હૈં। ‘સન્વત્તાઓ’ કા અર્થ હૈં—
સથ રૂપસે અર્થાત્ દ્રવ્યસે બી ઓર ભાવસે બી। અર્થાત્ ‘સન્વઓ’

એને અગાર નથી એને અનગાર કહે છે, અર્થાત્ સાધુ સાધુઓના ધર્મને અન
ગાર-ધર્મ કહે છે

‘સૂચી-કટાહ’ ન્યાયે કરીને પડલા અનગાર-ધર્મનું કથન કરીએ છીએ કારણકે
એનું વર્ણન થોડું છે

અનગાર-ધર્મનું સ્વરૂપ

મૂળમાં સન્વઓ અને સન્વત્તાઓ એવા બે પદ છે સન્વઓનો અર્થ છે સર્વથા
ને કેવળ સન્વઓ કહેતા તો અર્થ ‘માત્ર દ્રવ્યથી યા માત્ર ભાવથી સર્વથા’ એમ કરી
શકાતા, પરંતુ એ ઈષ્ટ નથી તેથી એ અનિષ્ટ અર્થને શકવાને માટે બીજું પદ
સન્વત્તાઓ આપવામાં આવ્યું છે સન્વત્તાઓનો અર્થ છે—સર્વ રૂપથી—અર્થાત્ દ્રવ્યથી

[ધર્મરૂપામૂલમ્]

આદાણાઓ વેરમણ, સન્વાઓ મેહુણાઓ વેરમણ, સન્વાઓ પરિગ્રહાઓ વેરમણ,

[ધર્મકથાભાયા]

રમણ, સર્વસ્માન્મૈથુનાદિરમણ, મર્મસ્માત્પરિગ્રહાદિરમણ, સર્વસ્માદ્રાત્રિભોજનાદિરમણમ્

આત્મપરિણામેનેત્યર્થ. મુણ્ડ^૧ = મુણ્ડનસોડસ્યામ્તીતિ મુણ્ડધર્મયોગાન્મુણ્ડિત इत्यर्थः, તત્ર દ્રવ્યતો મુણ્ડિતો મસ્તકકેશપનયનયુક્તો ભાવતશ્ચ રાગદ્વેષપાપનયનયુક્તો ભૂત્વા અગારાત્ = ગૃહાત્ ગૃહ પરિત્યજ્યેત્યર્થ, અનગારિતા = સાધુત્વ પ્રવ્રજતિ = પ્રવ્રજેણ સમ-સ્તમત્વપરિત્યાપૂર્વક સ્વીકરોતિ । પ્રવ્રજ્યોત્ત ચ યઃ સાધુધર્મસ્ત મમાસેનાહ 'સર્વે' ત્યાદિ-સર્વસ્માત્ = રરણત્રિક યોગત્રિસ્વરૂપાત્ પ્રાણાતિપાતાત્ = પ્રાણા = સ્પર્શનેન્દ્રિયાદય સન્ત્યેષામિતિપ્રાણી = એકેન્દ્રિયાદયો જીવાસ્તેષામતિપાતો = વિયોજન દિસનમિત્યર્થસ્તસ્માદિરમણ = નિવર્તનમ્ । ૧। સર્વસ્મામ્ = પ્રાણુક્તરૂપાત્ (એવમગ્રેડપિ) મૃષાવાદાત્ = મિથ્યાભાષણાદ વિરમણમિતિ પ્રાગ્વત્, એવમગ્રેડપિ-। ૨।

૧ 'મુહિ લખ્ડને' અસ્માદ્ભાવે ધ્વ । ૨ 'અર્શ આદિશ્યોડ્ચ' इत्यव् ।

૩ 'લ્યબ્લોપે કર્મણ્યધિકરણે ચ' इति पञ्चमी ।

૧ इहापि-अर्ग आदित्वादेवाच्च ।

કા અર્થ 'દ્રવ્યસે' એસા હેના ચાહિયે ઓર 'મન્વાત્તાઓ કા અર્થ 'ભાવસે એસા હેના ચાહિયે ।

દ્રવ્યસે મસ્તકકે કેશોંકો અગલ કર દેના ભાવસે રાગાદેષકો દૂર કરના મુડન કહલાતા હૈ । હસ પ્રકાર મુણ્ડિત હોકર ગૃહકા ત્યાગ કર જો સાધુપના સ્વીકાર કરતા હૈ—પ્રવ્રજ્યા ધારણ કરતા હૈ, ઓર પ્રવ્રજ્યાકે પશ્ચાત્ જિમ ધર્મકા પાલન કરતા હૈ હસ સાધુ-ધર્મકા સક્ષિપ્ત સ્વરૂપ સૂત્રકાર પ્રતિપાદન કરતે હૈ—

હે આયુષ્મન્ ! તોન કરણ, તોન યોગસે એકેન્દ્રિય આદિ સમસ્ત પ્રાણિયોંકી હિંમાસે નિવૃત્ત હો જાના (૧), તોન કરણ તોન યોગસે

પણુ અને ભાવથી પણ અથવા સન્વાઓનો અર્થ 'દ્રવ્યથી' એમ કરવો નેહ્યએ અને સન્વાઓનો અર્થ 'ભાવથી' એમ કરવો નેહ્યએ

દ્રવ્યથી મસ્તકના કેશોને દૂર કરવા અને ભાવથી રાગદેષને દૂર કરવા, એ મુડન કહેવાય છે એ પ્રમાણે મુડિત થઈને ઘરનો ત્યાગ કરી જે સાધુપણુ સ્વીકારે છે—પ્રવ્રજ્યા ધારણ કરે છે અને પ્રવ્રજ્યા પછી જે ધર્મનુ પાલન કરે છે તે સાધુધર્મનુ સક્ષિપ્ત સ્વરૂપ સૂત્રકાર પ્રતિપાદન કરે છે

હે આયુષ્મન્ ! ત્રણ કરણ, ત્રણ યોગથી એકેન્દ્રિય આદિ બધા પ્રાણીઓની હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ જવું (૧), ત્રણ કરણ ત્રણ યોગે મૃષાવાદથી નિવૃત્ત થવું (૨), ત્રણ કરણ

[ધર્મકથામૂલમ્]

સન્વાઓ રાફ્સોયળાઓ વેરમળા અયમાડસો ! અળગારસામયિક ધર્મ પળ્લવે, યસ્ય ધર્મસ્સ સિક્ષાણ ઉવદ્વિણ નિગ્ગયે વા નિગ્ગયી વા વિહરમાળે આળા આરાહણ ભવતિ ॥

[ધર્મકથાલાયા]

અયમાયુષ્મન્ ! અનગારસામયિકો ધર્મ, પ્રજ્ઞસ, ઇતસ્ય ધર્મસ્ય શિક્ષાયા-
મુપસ્થિતો નિર્ગન્થો વા નિર્ગન્થી વા વિહરમાળ આજ્ઞાયા આરાધકો ભવતિ ।

અદક્ષાદાનાત્=ન દક્ષમદક્ષ દેવગુરુ ભૂષ ગાથાપતિ સાધર્મિકેરનજ્ઞાત તસ્યાડડા-
ન=ગ્રહણ તસ્માત્ । ૩ । મૈથુનાત્=મિથુનેન=સ્ત્રીપુસામ્યા નિવૃત્ત ધર્મ મૈથુન=કામ
ક્રીડાલક્ષણ તસ્માત્ । ૪ । પરિગ્રહાત્=પરિ=સર્વતોભાવેન ગૃહ્યતે=જન્મજરા
મરણાદિજનિતૈર્દુઃસ્વૈર્વેષ્ટયત આત્માનેનેતિ, પરિગૃહ્યતે=સમૂહ ર્થીત્રિયત ક્વચિ
વા પરિગ્રહઃ=ધર્મોપકરણભિન્ન સર્વમિત્યર્થસ્તરમાત્ । ૫ । રાત્રિભોજનાત્=રાત્રી ભોજન
-રાત્રિભોજન તસ્માત્ । ૬ ॥ અયમ્=ઉપર્યુક્તઃ સર્વવિધપ્રાણાતિપાતત્રિમણાદિલક્ષણઃ,
આયુષ્મન્ ! =હે ચિરજીવિન્ ! અનગારસામયિક =અનગારાણા=સાધુના સમયે=
સિદ્ધાન્તે, યદ્વા આચારે ભવઃ, ધર્મઃ પ્રજ્ઞસ=મણીત । ઇતસ્ય વક્તલક્ષણસ્ય ધર્મસ્ય

મૃષાવાદસે નિવૃત્ત હો જાના (૨), ત્રીન કરણ ત્રીન યોગસે દેવ, ગુરુ,
રાજા, ગાથાપતિ ઓર સાધર્મીકે દ્વારા ન દિયે હુણ પદાર્થકો ગ્રહણ
કરનેરૂપ અદક્ષાદાનસે વિરત હો જાના (૩), ત્રીન કરણ ત્રીન યોગસે
મૈથુનસે નિવૃત્ત હો જાના (૪), જિસકે નિમિત્તસે આત્મા જન્મ જરા
મરણાદિ દુઃખોસે વ્યાપ્ત હાતા હૈ, અથવા જિસકો જીવ મમત્વ પરિણામ
કે દ્વારા ગ્રહણ કરતા હૈ ઉસે પરિગ્રહ કહતે હૈ । ધર્મકે ઉપકરણોકે
અતિરિક્ત સર્વ પદાર્થ પરિગ્રહ હૈ । ઉસ પરિગ્રહસે ત્રીન કરણ ત્રીન યોગસે
નિવૃત્ત હો જાના (૫), ત્રીન કરણ ત્રીન યોગસે રાત્રિ ભોજનસે વિરત
હો જાના (૬), ગ્રહ સર્વ અનગારધર્મ ભગવાનને પ્રતિપાદન ક્રિયા હૈ ।

ત્રણ યોગે દેવ, ગુરુ, રાજા ગાથાપતિ અને સાધર્મીક દ્વારા ન અપાયલા પદાર્થનું ગ્રહણ
કરવું એવા અદક્ષાદાનથી વિરત થવું (૩) ત્રણ કરણ ત્રણ યોગે મૈથુનથી નિવૃત્ત થવું
(૪), જેના નિમિત્તથી આત્મા જન્મ જરા મરણાદિ દુઃખોથી વ્યાપ્ત થાય છે, અથવા
જેને છુવ મમત્વ-પરિણામે કરીને ગ્રહણ કરે છે, તેને પરિગ્રહ કહે છે ધર્મના ઉપ
કરણો સિવાયના બધા પદાર્થો પરિગ્રહ છે એ પરિગ્રહથી ત્રણ કરણ ત્રણ યોગે નિવૃત્ત
થઈ જવું (૫), ત્રણ કરણ ત્રણ રાત્રિભોજનથી વિરત થવું (૬) એ બધા અનગાર ધર્મ
ભગવાને પ્રતિપાદન કર્યો છે એ સાધુ આ સાધી એ ભગવત્પ્રણીત ધર્મનું ગ્રહણ કરવું

[धर्मकथामूलम्]

अगारधम्म दुवालसविह आइक्खइ, तेजहा-पच अणुव्वयाइ, तिण्णि गुण-
व्वयाइ, चत्तारि सिक्खावयाइ ॥ पच अणुव्वयाइ, तजहा-धूलाओ पाणाइवायाओ
वेरमण, धूलाओ मुसावायाओ वेरमण, धूलाओ अदिभादाणाओ वेरमण, सदार-
सतोसे, इच्छापपरिमाणे । तिण्णि गुणव्वयाइ, तजहा अणत्थदडवेरमण, दिसिक्खय,
उव्वभोगपरिभोगपरिमाण । चत्तारि सिक्खावयाइ, तजहा मामाअय, देमावगासिय,
पोसहोव्वासे, अतिहिसविभागे, अपन्निमा मारणतिया-सछेहणा-अमणा राहणा,
अयमाउसो ! अगारसामअए उम्मे पणत्ते, एयस्स धम्मस्स मिक्खाए उव्वहिए
ममणोवासए वा समणोवासिया वा विहरमाणे आणाए आराहए भवइ ॥ ”

[धर्मकथाज्जाया]

अगारधर्म द्वादशविधमाख्याति, तद्यथा पञ्चाणुव्रतानि, त्रीणि गुणव्रतानि,
चत्वारि शिक्षाव्रतानि । पञ्चाणुव्रतानि, तद्यथा स्थूलात्प्राणातिपाताद्विरमण, सू-
क्ष्मान्मृषावादाद्विरमण, स्थूलाददत्तादानाद्विरमण, स्वदारमन्तोष, इच्छापपरिमाण. ।
त्रीणि गुणव्रतानि, तद्यथा अनर्थदण्डविरमण, दिग्गन्तम्, उपभोग परिभोगपरिमाणम् ।
चत्वारि शिक्षाव्रतानि, तद्यथा-मामायिक, देशवकाशिक, पोषधोपवासः, अतिथि-
सविभागः, अपश्चिमा मारणान्तिकी सछेखना-जोपणा राधना, अयमागुप्पमन् !
अगारसामयिको धर्मः प्रज्ञप्तः, एतस्य धर्मस्य शिक्षायामुपस्थितः, श्रमणोपासको
वा श्रमणोपासिका वा विहरमाण आज्ञाया आराधको भवति । ” इतिच्छाया ।

शिक्षायाम्=आसेवने उपस्थितः=उद्युक्तः, निर्गन्थः=साधु, निर्ग्रन्थी=साध्वी,
“ साध्वीपक्षे च उपस्थितपदार्थो लिङ्गव्यत्ययेन सम्बन्धनीयः ” विहरमाण.=वि-
चरन् आज्ञाया=सर्वज्ञोपदेशस्य आराधकः=पालने भवतीति ।
इत्थमनगारधर्ममभिधाय मप्रत्यगारधर्मं दर्शयति—

जो साधु या साध्वी इम भगवत्प्रणीत धर्मके पालन करनेमें सदा
उद्योगशील रहता हुआ विचरता है वही (साधु-साध्वी) सर्वज्ञ
भगवान्की आज्ञाका आराधक होता है ।

इस प्रकार अनगारधर्मका निरूपण करके अब अगारधर्म
(श्रावक धर्म) दिखलाते हैं—

यथा सदा उद्योगशील रहने नियते छे ते (साधु-साध्वी) सर्वज्ञ भगवान्की आज्ञाका
आराधक छे

अथ प्रमाणे अनगार धर्मनु निउपयु करीने हुवे अगार धर्म (श्रावक धर्म)
अतावे छे—

સામાન્યાગાર-(ગૃહસ્થ)-ધર્મસ્વરૂપમ્

“મુહૂર્તે સર્વાર્થસિદ્ધે, નમસ્કારમન્વિત. ।

નિત્ય પ્રાતઃ સમુત્થાય, ધર્મજાગરણા ચરેત્ ॥૧॥ સા ચ-

“અઙિસ્તારે વિસર્ણ, વિસોત્રયે મમ કથ મળો જાડ ।

માણુસજન્મ ણિચા, મર્ણ રૂઢ કિં ચ કિં ચ ઓસિદ્ધ ॥ ૧ ॥

‘અગારે’-તિ અગારધર્મો દ્વિવિધઃ-સામાન્યરૂપા વિશેષરૂપશ્ચ, તત્ર સામાન્ય રૂપ. સ ય’ મર્વસાધારણજનાનુષ્ઠાનોચિત, સ યથા-

માર્ગાર્થ-સર્વાર્થસિદ્ધે મુહૂર્તે નિત્યમુત્થાય નમસ્કારમન્ત્રોચારણપૂર્વક ધર્મ જાગરણા કુર્યાત્, સા ચ-

“અતિનિસ્તારે વિષયે, વિષોપમે મમ કથ મનો યાતિ ।

માનુષજન્મ નીત્વા મયા કૃત કિંચ, વિશ્વાવશિષ્ટમ્ ॥ ૧ ॥

અગારધર્મ દો પ્રકારજ્ઞા છે—(૧) સામાન્યરૂપ (૨) વિશેષરૂપ । સર્વસાધારણ લોગોંકે અનુષ્ઠાન કરને યોગ્ય ધર્મકો સામાન્ય ધર્મ કહતે હૈં । વહ્ હસ પ્રકાર હૈ—

સામાન્ય અગાર (ગૃહસ્થ) ધર્મકા સ્વરૂપ

સર્વાર્થસિદ્ધે મુહૂર્ત મે ઉઠકર નમસ્કાર મન્ત્રોચારણ પૂર્વક ધર્મ જાગરણા કરે વહ્ હસ પ્રકાર—

“અહા ! યે હન્દ્રિયોંકે વિષય સર્વથા નિસ્તાર હૈં, વિષકે સમાન હૈં । મેરા મન હનકી ઓર કયો આકર્ષિત હોતા હૈ ? યહ મનુષ્ય જન્મ પાકર મૈને હસે અકારથ લો દિયા । જિતના યહ શેષ રહા હૈ હસમેં કષ્ઠ કરના ચાહિય ? ॥૧॥

૧ સૂર્યોદયકે પૂર્વ ચાર ઘડીમેંસે પહેલી દો ઘડી ‘સર્વાર્થસિદ્ધ’ મુહૂર્ત હૈ ।

અગાર ધર્મ બે પ્રકારનો છે - (૧) સામાન્ય રૂપ અને (૨) વિશેષરૂપ સર્વ સાધારણ લોકોને અનુષ્ઠાન કરવા યોગ્ય ધર્મને સામાન્ય ધર્મ કહે છે તે આ પ્રમાણે -

સામાન્ય અગાર (ગૃહસ્થ) ધર્મનું સ્વરૂપ

સર્વાર્થસિદ્ધ મુહૂર્તમા ઉઠીને નમસ્કાર-મન્ત્રોચારણ-પૂર્વક ધર્મજાગરણ કરે તે આ પ્રમાણે—

“અહા ! આ હન્દ્રિયોના વિષયો સર્વથા નિસ્તાર છે, વિષ સરખા છે માત્ર મન તેની તરફ કેમ આકર્ષાય છે ? આ મનુષ્ય-જન્મ પામીને મે તેને બ્યથ શુભાવી દીધો જેટલો એ જાણી રહ્યો છે તેમા શુ કરવું જોઇએ !

x સૂર્યો ય પહેલા ચાર ઘડીમાંથી પહેલી બે ઘડીને સર્વાર્થસિદ્ધ મુહૂર્ત કહે છે

અહુણા કિમણુદ્દેય, एसो वस्सोचिओ तहा कालो ॥

णिच्च मच्चू सहओ अणुधावइ पुटुलग्गो मे ॥ ૨ ॥

णहि सह गच्छइ वधू, धण धन्न कलत्त-पुत्त मिच्छाई ।

णियकयकम्मदुमफलरसस्स ससायओ उला जीवो ॥ ૩ ॥

तम्हा एगो अप्पा, सच्चो णिच्चो य मव्वसुहरासी ।

चिच्चा बाहिरभावे, दट्ठव्वो नाणदसणाहारो ॥ ૪ ॥” इति ।

प्रातःकृत्य समास्थाय, मातापित्रभिवन्दन ।

गुरोश्च दर्शनं कुर्याद्भक्तिभ्रद्वादिसयुतः ॥ ૨ ॥

धर्मोपदेश शृणुयात्तत्र श्रद्धानवान् भवेत् ।

देवे गुरौ च धर्मे च, सर्वदाऽऽलस्यवर्जितः ॥ ૩ ॥

अधुना किमणुद્દેયમ્, एष कम्पोचिनस्तथा कालः ।

नित्यं मृत्युं सहजोऽनुधावति पृष्ठलग्नो मे ॥ ૨ ॥

नहि सह गच्छति वन्धुर्धन धान्य कलत्र पुत्र-मित्रादि ।

निजकृतकर्मद्वु मफलरसस्य सत्त्वादको बलाज्जीव ॥ ૩ ॥

तस्मादेक आत्मा सत्यो नित्यश्च सर्वसुखराशि ।

त्यक्त्वा गद्यभाषान्, द्रष्टव्यो ज्ञानदर्शनाधारः ॥ ૪ ॥” इति ।

यह समय किस कर्त्तव्यमें लगाना चाहिए ? मृत्यु अनिवार्य है और वह सदैव परछाईकी नाई मेरे पीछे पीछे लगी रहती है ॥२॥

बन्धु बान्धव, वन धान्य, कलत्र-पुत्र और मित्र, कोई भी साथ जानेवाला नहीं हैं । जिम्मे जैसा कर्मरूपी वृक्ष लगाया है, उसे वैसेही वृक्षके फलका रस (अनुभाग) भोगना पड़ता है ॥ ૩ ॥ इसलिए समस्त बाह्य वस्तुओंका परित्याग कर, सत्य, नित्य, सर्व सुखोंके समूह, अनन्त ज्ञान दर्शनके धारक केवल आत्माको साक्षात् करो ॥४॥”

(૧) એ સમય ત્યાં કર્તવ્યમાં ગાળવો જોઈએ । મૃત્યુ અનિવાર્ય છે અને તે સદા પડછાયાની પેઠે મારી પાછળ પાછળ લાગી રહ્યું છે (૨) બધુ-બાંધવ, ધન-ધાન્ય, કલત્ર-પુત્ર અને મિત્ર કોઈ પણ સાથે આનનારૂં નથી જોઈ જોડું કર્મરૂપી વૃક્ષ વાંધુ છે, તેને તેવા જ વૃક્ષના ફળનો રસ ભોગવવો પડે છે (૩) માટે બધી બાહ્ય વસ્તુઓનો પરિત્યાગ કરીને સત્ય, નિત્ય, સર્વ સુખોનો સમૂહ, અનન્ત જ્ઞાન-દર્શનનો ધારક કેવળ આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરો (૪) ”

દાનશીલો ભવેત્તદ્વત્સ્મતાં સઙ્ગ ન હાપયેત્ ।
 સેવેત વ્રતિનઃ કિશ્ચ, વૃદ્ધાન્ દીનાંસ્તુ રક્ષયેત્ ॥૪॥
 શૃત્યાન્ સદ્ભાવયેદ્ધિત્ય, સુપાત્રાદિપ્રદાનવાન્ ।
 આશ્રિતાનાત્મવત્પદ્યેત્સમાર્જિતમતિસ્તથા ॥૫॥
 દ્રવ્યાદિભાવાનાલોચ્ય પ્રવર્તેત ગચ્છોચિત્મ્ ।
 ધર્મશાસ્ત્ર તથા નીતિગ્રન્થાશ્ચ પરિલોકયેત્ ॥૬॥
 મહતા પુરતસ્તદ્વચ્ચિનયેન મમાચરેત્ ।
 વિપત્તૌ ધૈર્યશાલી મ્યાત્મમ્પચનભિમાનવાન્ ॥૭॥
 સુકાર્યે પરસાહાય, વિદધ્યાદ્વિજિતેન્દ્રિયઃ ।
 યદ્દાનપલભ્યેત, તદ્દ્યાતુષ્ટમાનસઃ ॥૮॥

હત્યેવ ધર્મજાગરણા સમાચરેત્, પ્રાત્ કૃત્યાનન્તર માતાપિતૃવંદન, ગુરુદર્શન
 ચ કુર્યાત્, ધર્મોપદેશ ચ શ્રુણુયાત્, દેવગુરુર્માણામુપરિ શ્રીદધીત, સર્વદા યથાશક્તિ
 દાનશીલો ભવેત્, સત્સંગિતિ કુર્યાત્, વ્રતધારિણો વૃદ્ધાશ્ચ સેવેત, દીનાન્ પ્રાણિનો
 રક્ષેત્, શૃત્યાન્ સદ્ભાવેન પશ્યેત્, અભયદાન સુપાત્રદાન કરુણાદાનાનિ કુર્યાત્,
 આશ્રિતાનાત્મવત્પરિપાલયેત્, દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ-ભાવાન્ સમીક્ષ્ય પ્રવૃત્તિ કુર્યાત્, ધર્મ-
 શાસ્ત્ર નીતિગ્રન્થાશ્ચ સમવલોકેત, મહતા પુરતો વિનયેન વ્યવહરેત્, વિપદિ ધૈર્ય

હમ પ્રકારની ધર્મજાગરણા કરે, માતા-પિતાકે ચરણોમેં મસ્તક
 નમાય, ગુરુઓ-મુનિયો કા દર્શન કરે, ધર્મકા ઉપદેશ સુને, દેવ ગુરુ
 ઓર ધર્મ પર પરમ પ્રતીતિ રહે, શક્તિકે અનુસાર સદા દાનશીલ રહે,
 સત્સંગિત કરે વ્રતધારિયોં ઓર વૃદ્ધ જનોની સેવા શુશ્રૂષા કરે, દીન-
 હીન પ્રાણિયોં કી રક્ષા કરે, નૌકર-ચાકરોંસેં પ્રેમમય વ્યવહાર કરે,
 અભયદાન સુપાત્રદાન ઓર કરુણાદાન દે, આશ્રિત જનોંકા નિજકી
 નાઈ પાલન પોષણ કરે, દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવકો દેલકર પ્રવૃત્તિ કરે,
 ધર્મ શાસ્ત્રોકા સ્વાધ્યાય કરે, નીતિ શાસ્ત્રોંકા અવલોકન કરે, ગુરુ-

એ પ્રકારની ધર્મજાગરણા કરે, માતાપિતાના ચરણોમા મસ્તક નમાવે,
 ગુરુઓ-મુનિઓનુ દર્શન કરે ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળે, દેવ, ગુરુ અને ધર્મ પર
 પરમ પ્રતીતિ રાખે શક્તિ પ્રમાણે મદા દાનશીલ રહે, સત્સંગિત કરે, વ્રતધારીઓ
 અને વૃદ્ધ જનોની સેવા-શુશ્રૂષા કરે, દીન-હીન પ્રાણીઓની રક્ષા કરે, નૌકર-
 ચાકરો સાથે પ્રેમમય વ્યવહાર કરે, અભયદાન સુપાત્રદાન અને કરુણાદાન દે, આશ્રિત
 જનોનુ પોતાની પેઠે પાલનપોષણ કરે, દ્રવ્યક્ષેત્રકાળભાવને જોઈને પ્રવૃત્તિ કરે,
 ધર્મશાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય કરે, નીતિશાસ્ત્રનું અવલોકન કરે, ગુરુઓની સન્મુખ વિનય

पुरादौ साधवो विज्ञ-आवका यत्र सस्थिताः ।
तत्रैव निवसेन्मार्ग, समालोक्य विलङ्घयेत् ॥९॥

विहायाऽऽडम्बर वेप, समनस्कश्चरेत्कृतिम् ।
सर्वैः सह सदा मैत्रीं, विदधीत विशेषत ॥१०॥

दुःखी स्यात्परदुःखेन, सुखेन च सुखी भवेत् ।
किं भक्ष्य किमभक्ष्य च, तद्विगिष्य विचारयेत् ॥११॥
देशस्य धर्म जात्योश्च, पारम्पर्यक्रमागतौ ।

वेषाऽऽचारौ सदा रक्षेत्सत्कुर्याच्च गृहागतम् ॥१२॥

१—‘आवकाश्च’ इति चकारघटितो व्याख्येय —‘गामश्च परुष पशु’मित्यादौ
सथाश्रते’ ।

सम्पदि च निरभिमानता कुर्यात्, प्रशस्तकार्येषु परेभ्य साहाय्यदद्यात्, जितेन्द्रियो
भवेत्, यादृशमन्त्रादिकमुपलभ्येत तदेव प्रसन्नमना भुञ्जीत, यत्र पुरादौ साधवो
विशेषज्ञश्चावकाश्च निवसेयुस्तत्र निवसेत्, दृष्ट्वाऽन्वान गच्छेत्, आडम्बरवेप परि-
वर्जयेत्, मनोयोगेन कर्त्तव्यमाचरेत्, सर्वैः सह मैत्रीं विदधीत, परस्य दुःखेन दुःखी
सुखेन च सुखी भवेत्, भक्ष्याभक्ष्ये विचारयेत्, देशस्य धर्मस्य जातेश्च पारम्पर्यक्र-

जनोके मन्मुख विनय पूर्वक वर्ताय करे, विपत्ति आने पर धैर्य बरे,
सपत्ति होने पर अभिमान न करे, शुभकार्योमे दूसरोको सहायता दे,
इन्द्रियोको वशमे रखे, जैसा भोजन पान प्राप्त हो जाय उसीको
प्रसन्नचित्त होकर खावे, जिस नगर आदिमे साधु या विशेषज्ञ-विद्वान्
आवक निवास करते हो उसी नगर आदिमे निवास करे, रास्ता देख
कर चले, आडम्बरका वेप (शोकीनीका ठाट पाट) न रचे, कर्त्तव्यका
पालन मनसे करे, सबके साथ मित्रता रखे, दूसरे के दुःखमें दुःखी
और सुखमें सुखी हो, भक्ष्य-अभक्ष्य का विचार रखे, अपने देशका

पूर्वक वर्तन करे, विपत्ति आवता धैर्य धारण करे, सपत्ति प्राप्त यता अभिमान
न करे, शुभ कार्योभा भीज्जोने सहायता आपे, धृष्टियोने वश राणे, जेवुं
खोजन-पान प्राप्त यध ज्ञय तेने प्रसन्नचित्त यधने आय, जे नगर आदिमा
साधु या विशेषज्ञ-विद्वान् आवका निवास करता होय ते नगर आदिमा निवास
करे, रस्तेा जेधने आवे, आडम्बरको वेश (शोकीनीको ठाठपाठ) न राणे, कर्त्तव्यनु
पालन मनशी करे, सोनी साथे मित्रता राणे, भीज्जना दुजे दुष्पी अने भुजे
मुष्पी साथ भक्ष्य-अभक्ष्यको विचार राणे, पोताना देशको धर्मको अने जतिने

અનુવ્રજેત્સત્યધર્મ, દધ્યાઙ્ગીવદયાં તથા ।
 પવિત્રો મૃદુ ભાષેત, કાર્પણ્ય ચ પરિત્યજેત્ ॥૧૩॥
 નિશાયા નૈવ ભોક્તવ્ય, અમાદપિ કદાચન ।
 ન કેનાપિ રૂપાં કુર્યાદ્, ગર્હિતાં ચ તથા વૃથા ॥૧૪॥
 નામ્મ પિવેત્પટાપૂત, મૃપાભાષાં ચ વર્જયેત્ ।
 આસજ્જેત ન ચ ક્ષાપિ, શય્યાન ન પ્રબોધયેત્ ॥૧૫॥
 ન દૂયેત પરોન્નત્યા, નિન્દ્ય કાર્યાણિ નાઽઽચરેત્ ।
 અકાલે ચાધુશુક્ષાયા ન શુઙ્ગીત પ્રમાન્તઃ ॥૧૬॥
 વીયાત્નાયાધિક ધર્મ, -વિરુદ્ધ નાઽઽચરેત્તથા ।
 મલમૂત્રે નાવરુન્ધ્યા, -ત્તત્ર તે ન સમુત્સજેત્ ॥૧૭॥

૧-વિશિષ્ટકારણ વિનેતિ શેષઃ । ૨-તત્ર=મલમૂત્રોપરિ । ૩-તે=મલમૂત્રે ।

માગત વેપમાદદીત, મૃદાઽઽગત સત્કુર્યાત્, સત્ય ધર્મમનુયાયાત્, સર્વેષાં જીવાના
 દયેત, પવિત્રતયા વર્જેત, સર્વદા મૃદુ ભાષેત, કાર્પણ્ય ત્યજેત્, રાત્રિભોજન તથા વિગર્હિત
 વૃથા ચ કથા ન કુર્યાત્, વસ્ત્રાપૂત જલ ન પિવેત્, મિથ્યા ન ભાષેત, કસ્મિન્નપિ
 વસ્તુનિ વિશિષ્ટમાસર્ત્તિ ન કુર્યાત્, વિશિષ્ટકારણમન્તરેણ શય્યાન ન પ્રબોધયેત્,
 પરોન્નતિમાલોક્ય ન દૂયેત, નિન્દ્યગ્નિ કાર્યાણિ દૂરતઃ પરિહરેત્, અકાલે શુશ્રૂષા
 વિના ચ શુઙ્ગીત, આયાદધિક ન વીયાત્, ધર્મવિરુદ્ધ નાઽઽચરેત્, મલમૂત્રે નાવ

ધર્મકા ઓર જાતિકા પ્રાચીન વેપ ધારણ કરે, જો ઘર પર આવે ઉસકા
 સત્કાર કરે, સત્ય ધર્મકા પાલન કરે, પ્રાણી માત્ર પર અનુકમ્પા રહે,
 પવિત્રતા પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરે, સદા કોમલ વાણી બોલે, કૃપણ
 (કજૂસ) ન હો, રાત્રિ ભોજન ન કરે, વૃથા થકવાદ ન કરે, વિના છના
 પાની ન પિવે, મિથ્યા ભાષણ ન કરે, કિસી વસ્તુમેં અત્યન્ત આસક્ત
 ન હો, વિશેષ કારણ વિના સોતેકો ન જગાવે, પરકા અભ્યુદય દેશ
 દુઃખી ન હો, નિન્દનીય કાર્યોસે દૂર રહે, અસમયમેં ઓર વિના મૂલ્ય કે
 ભોજન ન કરે, આયસે અધિક વ્યય ન કરે, ધર્મ વિરુદ્ધ આચરણ ન

પ્રાચીન વેશ ધારણ કરે, જે ઘર આવે તેનો સત્કાર કરે સત્ય ધર્મનું પાલન કરે
 પ્રાણીમાત્ર પર અનુકંપા રાખે, પવિત્રતાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરે, સદા કોમળ વાણી બોલે
 કૃપણ ન બને, રાત્રિભોજન ન કરે, વૃથા થકવાદ ન કરે, અશુભળ વાણી ન બીજો
 મિથ્યા ભાષણ ન કરે, કોઈ વસ્તુમાં આસક્ત ન થાય, સૂતેલાને ન જગાડે, પરને
 અભ્યુદય ભેદ દુઃખી ન થાય, નિંદનીય કાર્યોથી દૂર રહે, અસમયે અને વિનામૂલ્યે
 ભોજન ન કરે, આવકથી વધારે ખર્ચ ન કરે, ધર્મ વિરુદ્ધ આચરણ ન કરે,

मित्रेण सह कपटय, न कुर्यान्नाविचारितम् ।
 क्रोधाभिमानरुक्षत्वाकर्त्तव्यानि विवर्जयेत् ॥१८॥
 सदा निरस्येदालस्य, स्वकर्त्तव्येषु यत्नवान् ।
 बन्धुभिश्च मत्तद्भिश्च, विरुन्ध्याज्जातु न क्वचित् ॥१९॥
 त्यजेदयोग्यमुद्राह, - मभियोगं मनागपि ।
 प्रजाहितेच्छुना तद्वद्विद्रोहं च महीक्षिता ॥२०॥
 द्यूत मास सुरा चौर्यं, वेश्याऽऽखेट परस्त्रियः ।
 रसलोलुपतामहि, स्वाप निन्दा परस्य च ॥२१॥
 तृष्णामरयातिना तद्वत्सम्बन्धं कुलरोगिणाः ।

❀ 'त्यजेत्' इति विंशतितमश्लोकोक्तया क्रियया सम्बन्धः ।

रुन यात्, मलमूत्रोपरि मलमूत्रे नोत्सृजेत्, मित्रेण सह कपट नाचरेत्, विशिष्ट
 विचारमन्तरेण त्रिमपि कार्यं न कुर्यात्, क्रोधाभिमानरुक्षता अकर्त्तव्यं च दूरत
 परिहरेत्, कर्त्तव्येष्वालस्य निरस्येत्, बन्धुवर्गेण मत्ता च मह न जातु विरुन यात्,
 अयोग्यविवाहमभियोग राजद्रोह, द्यूत मास-सुरा चौर्यं वेश्या पापद्वि परस्त्रीसेवन-
 रूपाणि सप्त व्यसनानि, रसलोलुपता, दिवास्वाप, अस्यचिन्दिना परधनतृष्णामपरि-
 चितेन कौलिः रोगिणा च सह विवाहादिसम्बन्धं च परिवर्जयेत्, सत्यमाप समियमेव

करे, मल मूत्रको न रोके, मलमूत्र पर मल मूत्रत्याग नहीं करे,
 मित्रके साथ कपट न करे, विशेष विचार किये बिना कोई भी कार्य
 न करे क्रोध, मान, रुखाई और अकर्त्तव्यसे दूर रहे, करने योग्य
 कार्यमें प्रमाद न करे, बन्धु वर्ग तथा महान् जनोंसे विरोध न नाये,
 अयोग्य विवाह, अपराध, राजद्रोह, जुआ-मास भक्षण-मदिरापान-
 चोरी-वेश्यागमन-पापद्वि (शिकार खेलना)-परस्त्रीसेवन-रूप सात
 व्यसन, चटोरापन, दिनमें नींद लेना, पराई निन्दा, परधनकी तृष्णा,
 अपरिचित और कौलिक (कुलपरम्परासे आये हुए छूतके) रोगीके
 साथ विवाहादि सम्बन्धका परित्याग करे । प्रिय ही सत्य बोले, बिना

भणभूत्रने न रोके, भणभूत्र पर भणभूत्रने त्याग न करे, मित्र ॥ साथे कपट न करे,
 विशेष विचार कर्था बिना डेअ पछु कार्यं न करे, क्रोध, मान, रुक्षता अने अकर्त्तव्यथी
 दूर रहे, करवा योग्य कार्यभा प्रमाद न करे, बन्धुवर्ग तथा महान् जनो साथे वेर-
 विरोध न नाये, अयोग्य विवाह, अपराध, राजद्रोह जुआर-मासभक्षण-मदिरापान-
 चोरी-वेश्यागमन-पापद्वि (शिकार)-परस्त्रीसेवन-रूप सात व्यसन, स्वादीलापछु,
 द्विसे उध, परनिंदा, परधनकी तृष्णा, अपरिचित अने कौलिक (कुलपर पराधी छितरेला

प्रियमेव वदेत्सत्य, -मृष्टो नोत्तर स्पृशेत् ॥२२॥

मध्ये कस्यापि चार्त्ताया, विच्छेद न समाचरेत् ।

न द्रूयात्स्वगृहच्छिद्र, पुरतो यस्य कस्यचित् ॥२३॥

नैव वस्तु व्यवहारे-दजातमपरीक्षितम् ।

न कुर्यात्कस्यचित्कीर्त्ति, -खण्ड विश्वासघातनम् ॥२४॥

योगक्षेम च्छेद-भेदौ, ग्रामादीना न साधयेत् ।

न भुञ्जीतावण्टयित्वा, वस्तु किञ्चिदपि क्वचित् ॥२५॥

अनीत्या नार्जयेद्द्रव्य, निजमूलधनापहम् ।

तन्नाऽऽचरेज्जातु यत्स्यादिहाऽमुत्र च गर्हितम् ॥२६॥

परस्त्रिया सहैकासी, न गच्छेन्न च सवदेत् ।

न वा तथा महैकान्तवाममानादयेदपि ॥२७॥

१ 'सत्य चे' त्यर्थ ।

वदेत्, अमृष्टो नोत्तर दद्यात्, म ये कस्यापि चार्त्तायाश्छेद न कुर्यात्, गृहच्छिद्र कस्मैचिदपि न कथयेत्, किमपि तस्त्वपरीक्ष्यापरिज्ञाय च न व्यवहरेत्, कस्यापि प्रतिपत्तौ हस्तक्षेप, विश्वासघात, ग्रामादेर्योग क्षेमयोश्छेदभेद। च न कुर्यात्, अवण्टयित्वा किञ्चिदपि न जातु भुञ्जीत, अनीतिद्रव्या द्रव्य नार्जयेत्, उभयलोकविरुद्ध

पूछे उत्तर न दे, कोई बान चीत करता हो तो ग्रीचमें न धोले, घरकी बुराई किसीसे न कहे, बिना जाने और परीक्षा किये किसी वस्तुका व्यवहार न करे, किसीकी प्रतिपत्तिमे हस्तक्षेप न करे, विश्वासघात न करे, ग्राम नगर आदिके योग-क्षेम (अलब्ध वस्तुके लाभ करने और लब्धकी रक्षा करने) मे विघ्न न डाले । बिना बाटे (पासमें बैठे हुआँको बिना दिये) कभी किसी वस्तुको न खावे, अन्यायसे धनोपाजन न करे, इसलोक परलोकसे प्रतिकूल न करे, परस्त्री के साथ

शेयना) शोशनी साथे विवाहादि—स लब्धनो परित्याग करे, प्रिय सत्य न बोले, बिना पूछये उत्तर न दे कोई बातचीत करता होय तेना वच्ये न बोले, धरना छिद्रनी बात डोढने न कहे, ओणध्या बिना अने परीक्षा कर्था बिना कोई वस्तुनो व्यवहार न करे, कोधनी प्रतिपत्तिमा हाथ न धाले विश्वासघात न करे, ग्राम नगर आदिना योगक्षेममा (अलब्ध वस्तुनो लाभ करवाभा अने लब्ध वस्तुनी रक्षा करवाभा) विघ्न न नाजे, वडेव्या बिना (पासे रहेवाओने बाग अध्या बिना) कदापि कोई वस्तु न पाय, अन्यायशी धनोपाजन न करे, छुडेलोक परलोकशी प्रतिकूल कार्य न करे, परस्त्रीनी साथे ओकडो न जाय, न बोले

ન ગૃહોયાત્તથોત્કોચ, ગૃહાદીનિ પ્રમાર્જયેત્ ।
 ન વ્યાપ્રિયેત પ્રમાદા, -દલ્પમૂલધનેન ચ ॥૨૮॥
 નાન્યાયમવલમ્બેત, જાતુચિત્તમઙ્કટેઽપિ સન્ ।
 મહાપરિગ્રહ કિન્ન, મહારમ્ભ વિવર્જયેત્ ॥૨૯॥
 અન્યાયિનો ન પક્ષી સ્થા, ત્રાહેત્વન્યસ્ય વેશ્મનઃ ।
 ન વ્રજેદુર્ગમ માર્ગ, -મેઝ્લો મુગ્ધમાનસ ॥૩૦॥
 ન નદી નાપિ કાસાર, -પ્રમૃત્તિં બાહુતમ્તરેત્ ।
 બાલક-પ્રવયો-ગ્લાન, ગર્ભિણી-ચેટકા-શ્રિતાન્ ॥૩૧॥
 અસન્તોષ્ય ન મુજીત, ન ચ કશ્ચિત્કલઙ્કયેત્ ।
 ન દુહ્લેદ્ ગુરુ દેવાય, ધર્માય ચ કયન્ચન ॥૩૨॥
 વિટી-તમાલ-મદ્દાદિ, -વ્યસનનિ વિવર્જયેત્ ।
 હત્યેવમુક્તઃ સામાન્યો, -ઽગારધર્મો જિનેશ્વરૈઃ ॥૩૩॥” ઇતિ ।

નાઽઽચરેત્ , પરવનિતયા સહૈયાકી ન ગન્હેત્ર સમાપેત ન ચૈવાન્તવાસ કુર્યાત્ ,
 ઉત્કોચ ન ગૃહોયાત્ , ગૃહાદીનિ દ્વિસન્ધ્ય પરિમાર્જયેત્ , અલ્પેન મૂલધનેન નાધિક
 વ્યાપ્રિયેત, સઙ્કટાપન્નપ્રાણોઽપિ નાનાતિમવલમ્બેત, મહારમ્ભ મહાપરિગ્રહયો કર્તવ્ય
 નાચરેત્ , અન્યાયિનઃ પક્ષ નાશ્રયેત્ , નિષ્પયોજન સ્ત્યાપિ ગૃહ ન મધિશેત્ , વિકટ
 માર્ગમેકો ન ગન્હેત્ , ગાહુ-યા નદી-કાસારાદિં ન તરેત્ , બાલ વૃદ્ધ ગ્લાન ગર્ભવતી-
 મૃત્યાઽઽશ્રિતાદીનપરિતોષ્ય ન મુજીત, કમપિ કલકિત ન કુપ્યાત્ , ગુરવે ધર્માય

અકેલા ન જાવે, નચોલે ઔર ન એકાન્તમે નિવાસ કરે, ધૂંસ
 (રિશ્વત) ન લે, સુવહ સામ ધરકી સફાઈ કરે, થોડી પૂજીસે બહા
 વ્યાપાર ન કરે, પ્રાણો પર સકટ આને પર ભી અનીતિકા આશ્રય
 ન લે, મહા આરમ્ભ મહાપરિગ્રહ ચાલા કામ ન કરે, અન્યાયીકા પક્ષ
 ન લે, વિના પ્રયોજન કિસી કે ઘરમેં પ્રવેશ ન કરે, વિકટ માર્ગમેં
 અકેલા ન જાવે, મુજાઓસે નદી તાલાવ આદિમેં ન તૈરે, બાલક વૃદ્ધ
 રોગી ગર્ભવતી મૃત્યુ ઔર આશ્રિતકો મન્તુષ્ટ ક્રિયે વિના મોજન ન

અને ન એકાતમા નિવાસ કરે, લાય ન લે મવાર-સાજ ઘર સાફ કરે, થોડી પૂજી
 મોટો વેપાર ન ખેડે, પ્રાણ પર સકટ આવતા પણ અનીતિનો આશ્રય ન લે,
 મહાઆરમ્ભ મહાપરિગ્રહવાળું કામ ન કરે, અન્યાયીનો પક્ષ ન લે, પ્રયોજન વિના
 કોઈના ઘરમાં પ્રવેશ ન કરે, વિકટ માર્ગમાં એકલો ન જાય, ભુજાઓથી નદી-તળાવ
 આદિમાં ન તરે, બાલક વૃદ્ધ રોગી ગર્ભવતી આકર અને આશ્રિતને મતુષ્ટ કર્યા
 વિના ભોજન ન કરે, કોઈને કલકિત ન કરે, ગુરુ અને ધર્મની સાથે દ્રોહ કરવાની
 ઇચ્છા પણ ન કરે, થોડી તળાવ અને સાગ આદિ વ્યસનોનો સર્વથા ત્યાગ કરે-મૃત્યાદિ

ચ મનસાઽપિ ન દુષ્ટેત્, ચીટિકા તમાલ ત્રિજયાદિવ્યસનાનિ ચ સર્વથા પરિચ્છ
જેત્ ” ઇત્યાદિ ॥

વિશેષોગાર-(શ્રાવક)-ધર્મસ્વરૂપમ્

વિશેષરૂપસ્તુ-સમ્યગ્દર્શનાણુવ્રતાદિલક્ષણસ્તત્ર સમ્યગ્દર્શન પ્રશમ-સવેગાદિ
લક્ષણ આત્મપરિણામસ્તત્યાર્થશ્રદ્ધાન યા નવાના જીવાદિતત્વાના દેવગુરુધર્માર્ણાં ચ
યથાર્થસ્વરૂપેષુ બુદ્ધિપૂર્વક શ્રદ્ધાનમિત્યર્થઃ, તત્ર-જીવઃ=માગ્ધ્યાર્યાતસ્વરૂપઃ ।
પુણ્યાદયો મોક્ષાન્તા અપિ પ્રાગેવ વ્યાખ્યાતા. । અજીવશ્ચ જીવવ્યતિરિક્તઃ=ધર્મા
સ્તિકાયા-ઽધર્માસ્તિકાયાઽઽકાશસ્તિકાયા-કાલ પુદ્ગલાસ્તિકાયલક્ષણસ્તત્ર ધર્મા

૧-‘અગારધર્મઃ’ ઇતિ ભૂતપૂર્વેણ (૧૬૧ પૃષ્ઠ ગતેન) સમ્યન્ધઃ ।

કરે, કિસી કો વલકિત ન કરે, ગુરુ ઓર ધર્મકે સાથ વ્રોહ કરનેકી
હચ્છા તક ન કરે, વીઢી, તમારુ ઓર ભાગ આદિ વ્યસનો કા
સર્વથા ત્યાગ કરે, ઇત્યાદિ ।

સામાન્યરૂપ અગારધર્મના ભગવાનને હસ પ્રકાર વર્ણન કિયા હૈ ।
અવ વિશેષરૂપ અગાર-ધર્મકા વર્ણન કરતે હૈ--

વિશેષરૂપ-અગાર (શ્રાવક) ધર્મ

સમ્યગ્દર્શન ઓર અણુવ્રત આદિકો વિશેષ અગાર-ધર્મ કહતે હૈ ।
પ્રશમ સવેગ-નિર્વેદ-અનુકમ્પા આમ્તિક્યરૂપ આત્મ પરિણામકો, અથવા
તત્ત્વાર્થકે અર્થાત્ જીવ આદિ નૌ તત્ત્વોંકે તથા સચ્ચે દેવ ગુરુ ઓર ધર્મ
કે યથાર્થબુદ્ધિપૂર્વક શ્રદ્ધાનકો સમ્યગ્દર્શન (સમક્તિ) કહતે હૈ ।

જીવનતત્ત્વકા વ્યાખ્યાન પહેલે કર ચુકે હૈ, ઓર પુણ્યસે લેકર મોક્ષ
પર્યન્ત તત્ત્વોંકા સ્વરૂપ ભી પહેલે લિખા જા ચુકા હૈ । રહા અજીવ
તત્ત્વ, સો, જીવ ન હો વહ અજીવ હૈ । અજીવ પાંચ હૈ--(૧)

માગ્ધ્યરૂપ અગારધર્મનું ભગવાને એ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું છે હવે વિશે-
-ષરૂપ અગારધર્મ વર્ણન કરે છ --

વિશેષરૂપ-અગાર (શ્રાવક) ધર્મ

સમ્યગ્દર્શન અને અણુવ્રત આદિને વિશેષ અગારધર્મ કહે છે પ્રશમ-સવેગ-
નિર્વેદ-અનુકમ્પા-આસ્તિક્યરૂપ આત્મપરિણામને અથવા તત્ત્વાર્થના અર્થાત્ જીવ આદિ
નૃપ તરફે ॥ તથા સાચા દેવ ગુરુ અને ધર્મના યથાર્થબુદ્ધિપૂર્વક શ્રદ્ધાને સમ્યગ્દર્શન
(સમક્તિ) કહે છે જીવતત્ત્વનું વ્યાખ્યાન પહેલા કરી ગયા છીએ, અને પુણ્યથી
મોક્ષ સુધીના તત્ત્વોનું સ્વરૂપ પણ પહેલા લખી ગયા છીએ, બાકી રહ્યું અજીવ તત્ત્વ,

સ્તિકાયઃ=ધર્મદ્રવ્ય-વિચરતો મત્સ્યાદર્જલમિવ ગતિમતા જીવાના પુદ્ગલાના ચ સાહાય્યદાનેનાઽઽધારભૂત इत्यर्थः, एष धर्मौत्तिक. सर्वलोकव्यापी जीवपुद्गलगते-
निमित्तकारणम् । अधर्मास्तિકायः=अधर्मद्रव्य-पथिकादीना वृक्षादिच्छायेव
स्थितिमताजीवाना पुद्गलाना च साहाय्यदानेनाऽऽधारभूत इत्यर्थः, एष हि निज-
शक्त्याऽवतिष्ठमानाना जीवाना पुद्गलाना च प्रेरणामन्तरेणैवावस्थितिनिमित्तम् । धर्म-

ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય, (૪) કાલ
और (५) पुद्गलास्तिकाय ।

(૧) ધર્માસ્તિકાય—ચલનેવાળે જીવોં ઓર પુદ્ગલોંકો જો ચલનેમેં
સહાયતા પહુંચાતા હૈં ઉસે ધર્માસ્તિકાય યા ધર્મદ્રવ્ય કહતે હૈં, જૈસે
જલમેં ચલનેવાલી મછલીકે ચલને-ફિરને મેં જલ સહાયક હોતા હૈં ।
ધર્માસ્તિકાય-અરૂપી (અમૂર્તિક) ઓર સમસ્ત લોકાકાશમેં વ્યાપક
હૈં, ઓર જીવ પુદ્ગલોંકી ગતિમેં નિમિત્ત-કારણ હૈં ।

(૨) અધર્માસ્તિકાય—જૈસે ચલતા હુઆ મુસાફિર યદિ ઠહરના
ચાહે તોં વૃક્ષકી છાયા ઉસકે ઠહરને મેં ઉદાસીન કારણ હોતી હૈં ઉમી
પ્રકાર સ્થિતિમાન જીવોં ઓર પુદ્ગલોંકી સ્થિતિમેં જો સહાયક હોતા હૈં
ઉસે અધર્માસ્તિકાય યા અવર્મદ્રવ્ય કહતે હૈં । અધર્મદ્રવ્ય ઠહરતે હુए
કો ઠહરનેમે સહાયક માત્ર હોતા હૈં, પ્રેરણા કરકે ઠહરાતા નહીં હૈં ।
યહ બી ધર્માસ્તિકાયાકી હી તરફ અરૂપી ઓર સમસ્ત લોકાકાશવ્યાપી

જેમા જીવ ન હોય તે અજીવ છે અજીવ પાંચ પ્રકારના છે (૧) ધર્માસ્તિકાય,
(૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશસ્તિકાય, (૪) કાલ અને (૫) પુદ્ગલાસ્તિકાય

(૧) ધર્માસ્તિકાય—ચાલનારા જીવો અને પુદ્ગલોને જે ચાલવામા મદદ
પતા કરે છે તેને ધર્માસ્તિકાય અથવા ધર્મદ્રવ્ય કહે છે, જેમકે જળમા ચાલનારી
માછલીના ચાલવા-ફરવામા જળ સહાયક થાય છે ધર્માસ્તિકાય-અરૂપી (અમૂર્તિક)
અને સમસ્ત લોકાકાશમા વ્યાપક છે અને જીવ-પુદ્ગલોની ગતિમા નિમિત્ત-કારણ છે

અધર્માસ્તિકાય—જેમ ચલતા મુસાફરે જે થોભવા ઇચ્છે તે વૃક્ષની છાયા
તેના થોભવામા ઉદાસીન કારણ અને છે, તેમ સ્થિતિમાન જીવો અને પુદ્ગલોની
સ્થિતિમા જે સહાયક બન છે તેને અધર્માસ્તિકાય અથવા અધર્મ દ્રવ્ય કહે છે
અધર્મ દ્રવ્ય થોભનારને થોભવામા સહાયકમાત્ર બને છે પ્રેરણા કરીને થોભાવતુ
નથી એ પણ ધર્માસ્તિકાયની પેઠે અરૂપી અને સમસ્ત લોકાકાશવ્યાપી છે ધર્મદ્રવ્ય

દ્રવ્યાધર્મદ્રવ્યે ચ લોકાલોકમર્યાદયોરસાધારણે કારણે સ્તઃ, एतद्द्रव्याभावे चालो
 कसत्तति यथाक्रममन्यव्यतिरेकावत्र बोद्धव्या । आकाशस्तिकायः=आकाशद्रव्य
 -जीवादिसर्वपदार्थस्यावकाशदानेन निमित्तमनन्तोऽमूर्त्तिको लोकारोऽव्यापी
 चेत्यर्थः । कालः-अमूर्त्तिकः सन् द्रव्यावस्थापरिवृत्तिनिदानम्-एकस्मिन्नेव मनु
 व्यादौ बाल यौवन शर्द्धकाग्रस्थापरिणामहेतुर्नव्यानि जीर्णयन् जीर्णानि च नव्य
 अमूर्त्तिकोऽप्रदेशी द्रव्यविशेष इत्यर्थः । पुद्गलास्तिकायः=पुद्गलद्रव्यम्-परमाणु
 मारभ्य यावद्धटपटादिपदार्थसार्थ इत्यर्थः, एतल्लक्षणं च उर्णस्पर्शरसगन्धवच्चम्,

है। धर्मद्रव्य और अधर्मद्रव्य, लोकाकाश और अलोकाकाश की
 मर्यादाके कारण हैं। जहां ये द्रव्य हैं वहां लोकाकाश और जहां इनका
 सद्भाव नहीं है वहां अलोकाकाश कहलाता है।

(૩) આકાશાસ્તિકાય—જીવ આદિ દ્રવ્યોનો જો અવકાશ દેતા
 હૈ વહ આકાશાસ્તિકાય યા આકાશદ્રવ્ય, હૈ। આકાશદ્રવ્ય અનન્ત
 પ્રદેશી હૈ, અમૂર્તિક હૈ ઓર લોક તથા અલોક મે વ્યાપ હૈ।

(૪) કાલ-કાલદ્રવ્ય અમૂર્તિક હૈ ઓર દ્રવ્યની પર્યાયોંની પરિવર્તન
 કા કારણ હૈ। મનુષ્ય આદિમેં બાલક, યુવા ઓર વૃદ્ધ અવસ્થા કાલહી
 કે પ્રભાવસે હોતી હૈ। યહ પુરાનેનો નવા ઓર નવે નો પુરાના કરતા
 હૈ, ઓર અપ્રદેશી દ્રવ્ય હૈ—इसके प्रदेश नहीं होते।

(૫) પુદ્ગલાસ્તિકાય —પરમાણુસે છેકર ઘટ પટ આદિ સમી દિલાઈ
 -દેને ચાલા પદાર્થ પુદ્ગલાસ્તિકાય યા પુદ્ગલદ્રવ્ય હી હૈ। जिसमें रूप,

અને અધર્મદ્રવ્ય, લોકાકાશ અને અલોકાકાશની મર્યાદાના કારણ છે નવા એ દ્રવ્ય
 છે, તે લોકાકાશ અને નવા એના સદ્ભાવ નથી તે અલોકાકાશ કહેવાય છે

(૩) આકાશાસ્તિકાય—જીવ આદિ દ્રવ્યોને જે અવકાશ આપે છે તે
 આકાશાસ્તિકાય અથવા આકાશ દ્રવ્ય છે આકાશદ્રવ્ય અનન્તપ્રદેશી છે, અમૂર્તિક છે
 અને લોક તથા અલોકમા વ્યાપ્ત છે

(૪) કાલ—કાલદ્રવ્ય અમૂર્તિક છે અને દ્રવ્યની પર્યાયોના પરિવર્તનનું
 કારણ છે મનુષ્ય આદિમા બાળક, યુવા અને વૃદ્ધ અવસ્થા કાલના જ પ્રભાવથી
 થાય છે એ જૂનાને નવું અને નવાને જૂનું કરે છે, અને અપ્રદેશી દ્રવ્ય છે એના
 પ્રદેશો થતા નથી

(૫) પુદ્ગલાસ્તિકાય—પરમાણુથી લઈને ઘટ પટ આદિ બધા રૂપતા
 પદાર્થો પુદ્ગલાસ્તિકાય અથવા જ છે જેમા રૂપ, સ્પર્શ રસ ગંધ,

પરુસ્માત્સ્થાનાભિર્ગત્ય (વિઘટ્ય) સ્થાનાન્તરપૂરણ પુદ્ગલપદાર્થઃ, પુદ્ગલસ્ય નિરશો ભાગઃ પરમાણુઃ, યાવદેક પરમાણુરપરેણ પરમાણુના સદ્ સમ્મિશ્લિતો વર્તતે તાવત્સ 'પ્રદેશ' ઇતિ વ્યવહ્રિયતે, દ્વિત્રાદિભિઃ પરમાણુપ્રદેશૈશ્ચ સ્કન્ધો ભવતીતિ । ધર્માઽધર્માઽઽઞ્જાશજીવાના પ્રદેશાઃ પ્રદેશાન્તરવિલક્ષણા ઘનીભૂતતયા સ્વેભ્યઃ સર્વથેવાઽપૃથ-ગ્ભૂતા ન તુ પટાત્પટપ્રદેશવદ્વિદ્ધાઃ । આઢ-નનુ કિમિદ્ ધર્માદીનામસ્તિકાયત્વ ? કથ ચ કાલસ્તચ્છન્યો વ્યવહ્રિયતે ? ઇતિ, ઉચ્યતે-અસ્તયઃ=પ્રદેશા', કાયઃ=સમુદાયસ્તતથ્વાઽસ્તીના=પ્રદેશાના કાય =સમુદાયોઽસ્તિકાયઃ, એવ ચ ધર્મરૂપોઽ-

સ્પર્શ, રસ, ગંધ પાપે જાઈ વહી પુદ્ગલ હૈ । એક પદાર્થસે બિભક્ત હોકર દુસરે પદાર્થકી પૂર્તિ કરનેસે ઇસે પુદ્ગલ કહતે હૈ ।

જિસકા દુસરા અશ ન હો સકે એસે, પુદ્ગલકે સબસે સૂક્ષ્મ અશ કો પરમાણુ કહતે હૈ । એક પરમાણુ જવ તક દુસરે પરમાણુકે સાથ મિલા રહતા હૈ, તવ તક ઉસે પ્રદેશ કહતે હૈ । જવ વહ દો, ત્રીન, ચાર આદિ અધિક પરમાણુઓં યા પ્રદેશોંકે સાથ મિલ જાતા હૈ તવ સ્કન્ધ કહલાતા હૈ ।

જૈસે પટકે પ્રદેશ પટ (વસ્ત્ર) સે પૃથક્ હોતે હૈ વૈસે ધર્મદ્રવ્ય અધર્મ-દ્રવ્ય આકાશદ્રવ્ય ઔર જીવદ્રવ્યકે પ્રદેશ પૃથક્ નહીં કિયે જા સકતે । વૈ અત્યન્ત ઘનીભૂત-અલ્પાંડપિણ્ડરૂપ-હોકર રહતે હૈ ।

પ્રશ્ન-ધર્મ આદિકે માવ જો 'અસ્તિકાય' લગાયા હૈ, ઉસકા અભિપ્રાય ક્યા હૈ ? ઔર કાલકે સાથ 'અસ્તિકાય' ક્યો નહીં લગાયા ગયા હૈ ?

ઉત્તર—'અસ્તિ'કા અર્થ હૈ પ્રદેશ ઔર 'કાય' કા અર્થ હૈ સમૂહ,

માહુમ પડે તે પુદ્ગલ છે, એક પદાર્થથી વિશક્ત થઇને બીજા પદાર્થની પૂર્તિ કરતા હોવાથી એને પુદ્ગલ કહે છે

જેને બીજો અશ ન થઈ શકે એવા, પુદ્ગલના સૌથા સૂક્ષ્મ અશને પરમાણુ કહે છે એક પરમાણુ જ્યા સુધી બીજા પરમાણુની સાથે મળી રહે છે, ત્યા સુધી તેને પ્રદેશ કહે છે જ્યારે તે બે, ત્રણ, ચાર આદિ અધિક પરમાણુઓ યા પ્રદેશોની સાથે મળી જાય છે, ત્યારે સ્કન્ધ કહેવાય છે

જેમ પટના પ્રદેશો પટ (વસ્ત્ર)થી પૃથક્ હોય છે, તેમ ધર્મદ્રવ્ય અધર્મદ્રવ્ય આકાશદ્રવ્ય અને જીવદ્રવ્યના પ્રદેશો પૃથક્ કરી શકાતા નથી તે અત્યંત ઘનીભૂત-અલ્પાંડપિણ્ડ થઇને રહે છે

પ્રશ્ન—ધર્મ આદિની સાથે જે 'અસ્તિકાય' લગાડ્યો છે તેનો અભિપ્રાય શો છે ? અને કાલની સાથે 'અસ્તિકાય' કેમ નથી લગાડ્યો ?

ઉત્તર—'અસ્તિ'નો અર્થ છે પ્રદેશ, અને 'કાય'નો અર્થ છે સમૂહ,

સ્તિકાયો ધર્મદ્રવ્યમિતિ ફલતિ, એવમધર્મોસ્તિકાયાદિપ્રતિ બોધ્યમ્, કાલસ્ય તુ
ભૂતસ્ય નદૃત્વાદ્ ભવિષ્યતશ્ચેદાનીમસત્ત્વાદ્વર્તમાનતામાત્રમવશિષ્યત્ इति નાસ્ત્યસ્તિ
કાયત્વવ્યપદેશઃ । પણ ધર્માધર્મજીવા અસદૃશ્યાતપ્રદેશાત્મકાઃ, આકાશચાનન્ત-
પ્રદેશાત્મકઃ, ઇયોસ્તુ વિશેષઃ—ચલ્લોકાકોશોઽસદૃશ્યાતપ્રદેશાત્મકોઽલોકાકાશઃ
નન્તપ્રદેશાત્મક इति !

દેવસ્વરૂપમ્ !

દેવઃ સ યો દોષવર્જિતો જ્ઞાનાઘનન્તચતુષ્ટયઃ, લોકાલોકયથાવસ્થિતસ્વ
રૂપોપદેશકઃ, પ્રમાણ નય સ્યાદ્વાદ પ્રત્યક્ષો વીતરાગમ્ત્યાગી ચ,

હસલિય અસ્તિકાય કા અર્થ 'પ્રદેશોકા સમૂહ' વેસા હુઆ । ધર્મોસ્તિ
કાયના અર્થ નિકલા-ધમરૂપ પ્રદેશોકા સમૂહ । ઇસી પ્રમાર અધર્મો
સ્તિકાય આદિકે વિષયમેં ભી સમજના ચાહિય । કિન્તુ કાલકે પ્રદેશ
નહી હૈ, ક્યોકિ અતીત (વીતી હુઆ) કાલ નષ્ટ હો ચુકા હૈ ઓર
ભવિષ્ય કાલ હસ સમય વિચ્ચમાન નહી હૈ । સિર્ફ વર્તમાન કાલ
સમયમાત્ર શેષ રહ જાતા હૈ હસલિય ઉસે અસ્તિકાય નહીં કહતે ।
હનમેસે ધર્મ અધર્મ ઓર જીવદ્રવ્ય યે અસદૃશ્યાત પ્રદેશવાલે હૈ,
ઓર આકાશ અનન્તપ્રદેશી હૈ । વિશેષતા યહ હૈ કિ આકાશમેં ભી
લોકાકાશ તો અસદૃશ્યાતપ્રદેશી હૈ પર અલોકાકાશ અનન્તપ્રદેશી હૈ ।

દેવકા સ્વરૂપ ।

દેવ—જો દોષોસે સર્વથા મુક્ત હો, અનન્ત ચતુષ્ટયસે યુક્ત હો
લોક અલોકકે યથાર્થ સ્વરૂપકા ઉપદેશક હો, પ્રમાણ નય સ્યાદ્વાદકી

તેથી અસ્તિકાયનો અર્થ 'પ્રદેશોનો સમૂહ એવો યે ધર્મોસ્તિકાયનો અર્થ
નીકળ્યો ધર્મરૂપ પ્રદેશોનો સમૂહ' એ પ્રમાણે અધર્મોસ્તિકાય આદિના વિષયમા પણ
સમજી લેવું પરન્તુ કાલના પ્રદેશો નથી, કારણ કે અતીત (વીતી ગયેલો) કાલ
નષ્ટ થઈ ચૂક્યો છે અને ભવિષ્યકાળ અત્યારે વિદ્યમાન નથી માત્ર વર્તમાનકાળ
સમયમાત્ર શેષ રહી બચ્ય છે, તેથી તેને અસ્તિકાય નથી કહેતા, એમાત્ર ધર્મ,
અધર્મ અને એક જીવદ્રવ્ય એ અસદૃશ્યાત પ્રદેશવાળા છે, અને આકાશ અનન્તપ્રદેશી
છે વિશેષતા એ છે કે આકાશમા પણ લોકાકાશ તો અસદૃશ્યાતપ્રદેશી છે, પરન્તુ
અલોકાકાશ અનન્તપ્રદેશી છે

દેવનુ સ્વરૂપ

દેવ—જો દોષોથી સર્વથા મુક્ત હોય, અનન્ત ચતુષ્ટયથી યુક્ત હોય, લોક
અલોકના યથાર્થ સ્વરૂપનો ઉપદેશક હોય, પ્રમાણ નય સ્યાદ્વાદની પ્રત્યક્ષ કરનારો હોય

તદુક્તમ્—

“ગિદોસો સજુત્તો, ચઠહિં ણાણાહિં અણતેહિં ।

લોયાલોયજહદ્વિય,—સ્વરૂપગિદેસગો ય જો હોઈ ॥ ૧ ॥

एव प्रमाण-णय सियवाय प्पञ्चावगो विगयरओ ।

अवि जो परमच्चाई सो देवो जेणसासणे वुत्तो ॥२॥” इति ।

एतच्छाया च—

“निर्दोषः सयुक्तश्चतुर्भिर्ज्ञानादिभिरनन्तैः ।

लोकालोकयथास्थित,—स्वरूपनिर्देशरूप यो भवति ॥ ૧ ॥

एव प्रमाण नय स्याद्वाद-प्रज्ञापनो विगतरागः ।

अपि यः परमत्यागी, स देवो जैनशासने उक्तः ॥ ૨ ॥” इति ।

તત્ર-દોષાઃ=દાનાન્તરાયાદયોઽષ્ટાદશ મત્કૃતા-તત્ત્વપ્રદીપા દેવસેયાઃ। જ્ઞાના
અનન્તચતુષ્ટય ચાનન્તજ્ઞાનાનન્તદર્શનાનન્તસુખાનન્તવીર્યરૂપમ્ । લોકાભૌતૌ ચ પ્રા-

૧-અન્તરાયા દાનલાભ, વીર્યભોગોપભોગા । હાસ્યં સ્ત્યરતી મીતિ, જુગુપ્સા
શોક એવ ચ ॥૧॥ કામો મિથ્યાત્વમજ્ઞાન, નિદ્રા ચાપ્રિરતિસ્તથા । રાગદ્રેષો પ્રમુ-
ખોક્તા,—દોષા અષ્ટાદશ ત્વમી ॥૨॥” ઇતિ ।

પ્રરૂપણા કરને ચાલા હો, વીતરાગ ઓર ત્યાગી હો વહી સચાદેવ હૈ ।
કહા મી હૈ—

“જો નિર્દોષ, અનન્ત ચતુષ્ટયસે યુક્ત, લોકાલોકકે યથાર્થ સ્વરૂપ
ફા પ્રરૂપક, પ્રમાણ નય સ્યાદ્વાદકા ઉપદેશક, વીતરાગ ઓર પરમ
ત્યાગી હો, વહી જૈન જ્ઞાસનમે દેવ માના ગયા હૈ ॥૨॥”

यहा दोषसे दानान्तराय आदि अठारह दोषोंका ग्रहण है । उनका
कथन मेरे द्वारा निर्मित ‘तत्त्वप्रदीप’ नामक ग्रन्थमे देवना चाहिए ।
अनन्तचतुष्टयका अर्थ अनन्त ज्ञान, अनन्त दर्शन, अनन्त सुख और
अनन्त वीर्य है । लोक और अलोकका स्वरूप पहले बता चुके हैं ।

વીતરાગ અને ત્યાગી હોય તે માથે દેવ છે કહ્યું છે કે—

“જે નિર્દોષ, અનન્ત ચતુષ્ટયથી યુક્ત, લોકાભૌતિકા યથાર્થ સ્વરૂપનો પ્રરૂપક,
પ્રમાણ નય સ્યાદ્વાદનો ઉપદેશક, વીતરાગ અને પરમત્યાગી તેને જૈનશાસનમા દેવ
માનેલો છે (૧)

અહીં દોષથી દાનાન્તરાય આદિ અઠાર દોષોનું અહણ્ય છે એનું કથન
મારા રચેલા ‘તત્ત્વ પ્રદીપ’ નામના ગ્રંથમા જોવું અનન્ત ચતુષ્ટયનો અર્થ
અનન્ત જ્ઞાન, અનન્તદર્શન, અનન્ત સુખ અને અનન્ત શક્તિ છે લોક અને અલોકનું

ગ્યાહ્યાતસ્વરૂપૌ । પ્રમાણ ચ તદ્ યેન પદાર્થાઃ પ્રમીયન્તે, સશય વિપર્યયાન્યથક-
સાયમિન્ન, સમ્યગ્જ્ઞાનમિતિ યાત્ત, એતચ્ચ મતિ શ્રુતા ડ્યધિ મનઃ પર્યવ કેવલજ્ઞાન
ભેદાત્પશ્ચવિધમ્, મત્યાદિસ્વરૂપ ચ મત્કૃતે તત્ત્વપ્રદીપે પ્રપશ્ચિતમ્ ।

[નયપ્રરૂપણમ્]

નયતિ=નાનાશાત્મક પદાર્થમેકાશાત્મલભ્વનેન પ્રતીતિત્રિપય પ્રાપયતીતિ, યદ્વા
નીયતે=પરિચ્છિદ્યતે પદાર્થો યેન યસ્માદ્વેતિ નયઃ=નાનાધર્માત્મકસ્ય વસ્તુનુ એકા
શપરિચ્છેદ इत्यर्थः, યદ્વા સર્વ ઘટ-પટ-કટ-કરટ-ચરટાદયઃ પદાર્થો નિજ નિજ

૨ પ્રમા-(જ્ઞાન)-વિપરીક્રિયન્તે-ચોદ્યન્તે इत्यर्थः ।

જિસસે પદાર્થોના યથાર્થ જ્ઞાન હો ઉસે પ્રમાણ કહતે હૈં, અર્થાત્ સશય
વિપર્યય ઓર અનધ્યવસાયસે મિન્ન જ્ઞાન અથવા સમ્યગ્જ્ઞાન હી પ્રમાણ
હૈ । સમ્યગ્જ્ઞાન (પ્રમાણ) મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ ઓર કેવલ-
જ્ઞાનકે ભેદસે પાચ પ્રકારના હૈ । હસકા વિસ્તૃત વર્ણન 'તત્ત્વપ્રદીપ'
મે ક્રિયા ગયા હૈ ।

(૭) નયોકા પ્રરૂપણ ।

પદાર્થમે અનન્ત ધર્મ પાયે જાતે હૈં ઊન સવ ધર્મોના સમુદાય
સહ પદાર્થ હૈ । ઊન અનન્ત ધર્મોમે સે કિસી એક વિવક્ષિત ધર્મકો
મુખ્ય કરકે ઓર શેષ ધર્મોનો ગૌણ કરકે અર્થાત્ ઊસ મુખ્ય ધર્મના
આલબન લેકર જો પદાર્થના જ્ઞાન કરાવે ઊસે નય કહતે હૈં । અથવા
જિસકે દ્વારા અનન્તધર્માત્મક પદાર્થના એક ધર્મ જાના જાય ઊસે નય
કહતે હૈં અથવા ઘટ પટ આદિ સમસ્ત પદાર્થ અપને-અપને મૂલ દ્રવ્ય

સ્વરૂપ પહેલા બતાવી ગયા છીએ જેથી કરીને પદાર્થોનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય
તેને પ્રમાણ કહે છે, અર્થાત્ સશય વિપર્યય અને અનધ્યવસાયથી ભિન્ન જ્ઞાન
અથવા સમ્યગ્જ્ઞાન જ પ્રમાણ છે સમ્યગ્જ્ઞાન (પ્રમાણ) મતિ, શ્રુત, અવધિ,
મન પર્યવ અને કેવળજ્ઞાનના ભેદ કરીને પાચ પ્રકારનું છે એનું વિસ્તૃતવર્ણન 'તત્ત્વ
પ્રદીપ'મા કરેલું છે

(૭) નયોનુ પ્રરૂપણ

પદાર્થમા અનન્તધર્મ માણમ પડે છે, એ સર્વ ધર્મોના સમુદાય એ પદાર્થ
જે અનન્ત ધર્મોમાંથી કોઈ એક વિવક્ષિત ધર્મને મુખ્યત્વે કરીને અને શેષ
ધર્મોને ગૌણત્વે કરીને અર્થાત્ એ મુખ્ય ધર્મનું આલબન લઈને જે પદાર્થનું જ્ઞાન
કરાવે તેને 'નય' કહે છે અથવા જેની દ્વારા અનન્તધર્માત્મક પદાર્થનો એક ધર્મ
બાહ્યમાં આવે તેને નય કહે છે અથવા ઘટ પટ આદિ બધા પદાર્થો પોતપોતાના

મૂલદ્રવ્યાણ્યપેક્ષ્ય નિત્યાઃ સન્તોઽપિ તત્તદ્દટપટાઘાકારપરિણતિમપેક્ષ્યાનિત્યા इति
પદાર્થમાત્રમશતો નિત્યમશતશ્ચાનિત્ય ચન્મન્યતે સોઽય નય ઉચ્યતે ।

અય ચ તાવદ્દ્વિવિધઃ દ્રવ્યાર્થિક પર્યાયાર્થિસ્ત્વાભ્યામ્ । તત્ર તત્તત્પર્યાયાનદુ-
દ્વત્રયતિ દ્રોષ્યતિવેતિ દ્રવ્ય, સ એવાયોદ્રવ્યાર્થઃ, સોઽસ્ત્યસ્મિન્નિતિ દ્રવ્યાર્થિકઃ ૧।

કી અપેક્ષાસે નિત્ય હૈ કિન્તુ ઘટ પટ આદિ પર્યાયોંકી અપેક્ષા અનિત્ય
ભી હૈં । અર્થાત્ ઘટ (ઘડા) પુદ્ગલરૂપ હૈં । જય ઘટકે પુદ્ગલ, ઘટ યનને
સે પહેલે મિટ્ટીકે રૂપમેં થે, તય ભી પુદ્ગલ થે, જય ઘટકી આકૃતિ
(શકલ) મે આયે તય ભી પુદ્ગલ હી હૈં, અગર કોઈ ઘટકો પટક રૂર
ટુકડે-ટુકડે રૂર ઢાલે તય ભી વે ટુકડે પુદ્ગલ હી રહેગે, યદિ કોઈ
ઊન ટુકડોકો પિસરૂર મિટ્ટીમેં મિલા કર ફિર ઊનસે ઘટ યનાળ તય
ભી વે પુદ્ગલ હી રહેંગે । ઇસ પ્રકાર ઊન ઊન પુદ્ગલોંકા પુદ્ગલપન
કદાપિ નષ્ટ નહીં હોતા, હસી કારણ વે દ્રવ્ય-દૃષ્ટિસે નિત્ય હૈં । પરન્તુ
વે સદા ઇક હી અવસ્થામેં નહીં રહતે-કમી મિટ્ટીકે રૂપમે, કમી ઘટકે
રૂપમે, કમી ટુકડેકે રૂપમે ઓર કમી સૂક્ષ્મ રજકે રૂપમે આતે હૈં । યે
સય રૂપ દ્રવ્યકે પર્યાય-દૃષ્ટિસે પદાર્થ અનિત્ય હૈં । જો કિસી અપેક્ષા
નિત્ય ઓર કિસી અપેક્ષા અનિત્ય માનતા હૈં ઊસકો નય કહતે હૈં ।

નય દો પ્રકારકા હૈં—(૧) દ્રવ્યાર્થિક ઓર (૨) પર્યાયાર્થિક ।

જો ભૂત કાલમેં થા । વર્તમાનમેં હૈં ઓર ભવિષ્યમેં ભી રહેગા

મૂલદ્રવ્યની અપેક્ષાએ નિત્ય છે, પરન્તુ ઘટપટ આદિ પર્યાયની અપેક્ષાએ અનિત્ય
પણ છે અર્થાત્ ઘટ (ઘડો) પુદ્ગલરૂપ છે જ્યારે ઘડના પુદ્ગલો, ઘટ બન્યા પહેલા
માટીના રૂપમા હતા, ત્યારે પણ એ પુદ્ગલો હતા જ્યારે તે ઘટની આકૃતિમા આવ્યા
ત્યારે પણ પુદ્ગલ જ છે, અગર જો કોઈ ઘટને પછાડીને ટુકડે-ટુકડા કરી નાખે
ત્યારે પણ તે ટુકડ પુદ્ગલ જ રહેશે, જો કોઈ એ ટુકડાને ખાડી-દળીને માટીમા
મેળવી દઈ ફરી એમાથી ઘટ બનાવે ત્યારે પણ એ પુદ્ગલ જ રહેશે, એ પ્રમાણે
એ પુદ્ગલોનું પુદ્ગલપણ કદાપિ નષ્ટ થતુ નથી, તે કારણથી તે દ્રવ્યદૃષ્ટિએ કરીને
નિત્ય છે પરન્તુ તે સદા એક જ અવસ્થામા રહેતા નથી—કોઈવાર માટીના રૂપમા,
કોઈવાર ઘટના રૂપમા કોઈવાર ટુકડાના રૂપમા અને કોઈવાર સૂક્ષ્મ રજના રૂપમા
આવે છે એ બધા રૂપ દ્રવ્યના પર્યાય-દૃષ્ટિએ કરીને પદાર્થ અનિત્ય છે જે કોઈ
અપેક્ષાએ નિત્ય અને કોઈ અપેક્ષાએ અનિત્ય માને છે, તેને નય કહે છે નય બે
પ્રકારનો છે (૧) દ્રવ્યાર્થિક અને (૨) પર્યાયાર્થિક

જે ભૂતકાળમા હતુ, વર્તમાનમા છે અને ભવિષ્યમા હશે, તેને દ્રવ્ય કહે

પર્યેતિ=માખ્નોત્પત્તિ નાશાવિતિ પર્યાયઃ, સ એવાર્થઃ પર્યાયાર્થઃ, સોઽસ્ત-
સ્મિન્નિતિ પર્યાયાર્થિકઃ (૨) ।

તયોર્દ્રવ્યાર્થિકસ્ય નયસ્ય નૈગમ-સગ્રહ વ્યવહારરૂપાસ્રયો મેદાસ્ત્ર—

નૈકે=૧હુવિધાઃ ગમા.=ગોધમાર્ગા यस્ય, યદ્વા નિ=નિતરા સર્વવેત્યર્થઃ. ગમા=
બોધા यस્ય સ નિગમસ્ત્ર ભવઃ કુશલો વા નૈગમઃ—સાર્વાકાલિક-વાર્તાવગમોપા-
શ્રૂત इत्यર્થઃ, યથા કશ્ચિદ્ભૂતકાલલક્ષ્યીકૃત્યોચ્યતે લોકે—‘અઘાઘ્નકસ્ય જન્મોત્સવ’
इत्यादि (१) ।

૧-इत्यादि=एव वर्त्तमान-भविष्यत्तोरपि बोध्यम् ।

उसे द्रव्य कहते हैं । जो नय द्रव्यको अर्थ (विषय) करे उसे द्रव्यार्थिक
नय कहते हैं ।

जो उत्पत्ति और विनाशको प्राप्त होता है उसे पर्याय कहते हैं ।
जो नय पर्यायको विषय करता है उसे पर्यायार्थिक नय कहते हैं ।

द्रव्यार्थिक नयके तीन भेद हैं—(१) नैगम, (२) सग्रह, (३)
व्यवहार । जो अनेक प्रकारोंसे ज्ञान कराता है, अथवा जो सर्वदा
(त्रिकालसम्बन्धी) वातको जाननेमें कुशल हो उसे नैगम नय कहते
हैं । जैसे-यद्यपि भगवान् महावीरस्वामी निर्माणको प्राप्त हो चुके हैं
तथापि यह नय भूतकी विवक्षासे प्रत्येक वर्षकी चैत्र शुक्ला त्रयोदशी
को महावीर स्वामीके जन्मको तिथि मानता है, और इसीको प्रधान
करके लोग कहते हैं कि—‘आज भगवानकी जयन्ती है ।’ इसी प्रकार
वर्त्तमान और भविष्य कालके उदाहरण स्वयं समझ लेने चाहिए ।

छે જે નય દ્ર વ્યને અર્થ (વિષય) કરે તેને દ્રવ્યાર્થિક નય કહે છે

જે ઉત્પત્તિ અને વિનાશને પ્રાપ્ત થાય છે તેને પર્યાય કહે છે જે નય પર્યાય
યને વિષય કરે છે તેને પર્યાયાર્થિક નય કહે છે

દ્રવ્યાર્થિક નયના ત્રણ ભેદો છે—(૧) નૈગમ, (૨) સગ્રહ, (૩) વ્યવહાર જે
અનેક પ્રકારે જ્ઞાન કરાવે છે, અથવા જે સર્વદા (ત્રિકાલસંબંધી) વાતને જાણવામાં
કુશળ હોય તેને નૈગમનય કહે છે જેમકે-જો કે ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી નિર્વાણ
પામી ચૂક્યા છે તથાપિ જો નય ભૂતની વિવક્ષાએ કરીને પ્રત્યેક વર્ષની ચૈત્ર સુ
તેરથી મહાવીર સ્વામીના જન્મની તિથિ માને છે અને તેના પ્રધાનત્વે કરીને લોકો
કહે છે કે ‘આજે ભગવાન્ની જયન્તી છે’ એજ રીતે વર્તમાન અને ભવિષ્યકાળના
ઉદાહરણો પણ સમજી લેવા

વિશેષનૈરપેક્ષ્યેણ સત્ત્વ-દ્રવ્યત્વાદિરૂપ સામાન્યમાત્ર સમૃદ્ધાતિ=એકરૂપતયા ક્રોડીકરોતીતિ સદ્ગ્રહઃ—સામાન્યોત્તયા તદ્ધર્માવચ્છિન્નાના વિશિષ્ટાના સર્વેષા સમ્ય-ગ્રાહક इत्यर्थः, -યથા—‘જીવચેતનાલક્ષણઃ’ इत्युक्ते सर्वेषा जीवाना प्रतीतिर्भवतीति(૨)।

સત્ત્વ દ્રવ્યત્વાદીન પદાર્થાનુક્તસ્વરૂપેણ સદ્ગ્રહનયેન ગૃહીત્વા યદવાન્તર ધર્માવ-
ચ્છિન્નતયા વિભજ્ય વ્યવહરણ સ વ્યવહારઃ, યથા—‘જીવો દ્વિવિધઃ—સસારી
મુક્તચે—ત્યાદિ (૩) ।

જો નય વિશેષ કી અપેક્ષા ન કર સામાન્યકો ગ્રહણ કરતા હૈ
વહ સગ્રહ નય હૈ, અર્થાત્ સામાન્યકે કથનસે ઉસ સામાન્ય ધર્મ વાલે
સમસ્ત પદાર્થોંકા સમ્યક્ પ્રકારસે ગ્રહણ કરને વાલા સગ્રહ નય હૈ। જૈસે—
‘જીવકા લક્ષણ ચેતના હૈ’ એસા કહનેસે સમસ્ત જીવોકા ગ્રહણ હોતા હૈ।

સત્ત્વ, દ્રવ્યત્વ આદિ સામાન્ય ધર્મોંકે કારણ સગ્રહ નયકે દ્વારા
સગ્રહરૂપસે ગ્રહણ કિયે હુએ પદાર્થોંમે વિશેષ ધર્મોંકે દ્વારા વિભાગ
કરકે જો ગ્રહણ કરતા હૈ વહ વ્યવહાર નય હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—પદાર્થોંમે સામાન્ય ધર્મ બી હૈ ઓર વિશેષ
ધર્મ બી હૈ । દૂધ ઓર જલ દોનોં મેં દ્રવત્વ (પતલાપન) સમાન હૈ
કિન્તુ ઉનકે અન્ય ગુણોંમે ભેદ હૈ । ‘સત્ત્વ’ ગુણ સમસ્ત પદાર્થોંમે હૈ,
અતઃ સગ્રહ નય હસ ગુણકી અપેક્ષા સમસ્ત પદાર્થોંકો એક માનતા હૈ ।
કિન્તુ વ્યવહાર નય કહતા હૈ—સબ પદાર્થ એક નહીં હો સકતે,
કયોંકી કિસી-કિસી મેં જીવત્વ ગુણ હૈ, કિસી કિસી મેં જીવત્વ ગુણ

જે નય વિશેષની અપેક્ષા ન કરતા સામાન્યને ગ્રહણ કરે છે તે સગ્રહનય
છે, અર્થાત્ સામાન્યના કથન કરીને એ સામાન્ય ધર્મવાળા બધા પદાર્થોંનું સમ્યક્
પ્રકારે ગ્રહણ કરનારો સગ્રહનય છે જેમકે—‘જીવનું લક્ષણ ચેતના છે, એમ કહેવાથી
બધા જીવોનું ગ્રહણ થાય છે

સત્ત્વ, દ્રવ્યત્વ આદિ સામાન્ય ધર્મોંને કારણે સગ્રહ નયની દ્વારા સગ્રહરૂપે
ગ્રહણ કરેલા પદાર્થોંમા વિશેષ ધર્મોંદ્વારા વિભાગ કરીને જે ગ્રહણ કરે છે તે વ્યવહાર-
નય છે

તાત્પર્ય એ છે કે—પદાર્થોંમા સામાન્ય ધર્મ પણ છે, અને વિશેષ ધર્મ પણ છે
દૂધ અને જલ બેઉમા દ્રવત્વ (પ્રવાહિત્વ) સમાન છે, પરંતુ તેના બીજા ગુણોંમા
ભેદ છે ‘સત્ત્વ’ ગુણ બધા પદાર્થોંમા છે, તેથી સગ્રહ નય એ ગુણની અપેક્ષાએ
બધા પદાર્થોંને એક માને છે પરંતુ વ્યવહાર નય કહે છે કે બધા પદાર્થોં એક
નથી હોઈ શકતા કારણ કે કોઈ-કોઈમા જીવત્વ ગુણ છે, કોઈ-કોઈમા જીવત્વ

નहीं है, अतः दोनों एक कैसे हो सकते हैं ? सग्रह कहता है—जीवत्व गुण एक है और वह गुण जिन-जिनमें पाया जाता है वे सब एक द्रव्य हैं। व्यवहार नय कहता है—कोई जीव ससारी है, कोई मुक्त है, अतः दोनों भिन्न-भिन्न हैं। सग्रह कहता है—जिन-जिनमें ससारीपन पाया जाय वे सब एक हैं। व्यवहार कहता है—कोई ब्रस है कोई स्थावर, दोनों एक नहीं हैं। सग्रह कहता है—जिन-जिनमें ब्रसपन हो वे सब एक हैं। व्यवहार कहता है—कोई इन्द्रिय, कोई प्रीन्द्रिय, कोई चतुरिन्द्रिय और कोई पचेन्द्रिय होते हैं, अतः भिन्न-भिन्न हैं। तात्पर्य यह है कि सग्रह नय सामान्य धर्म पर दृष्टि रखता है और व्यवहार विशेष (भिन्न, धर्मों पर) ॥

एक नय दूसरे का विरोध नहीं करता है। नय, तब तक ही सुनय है जब तक वे दूसरे नयका विरोध न करके—दूसरे नयको उदासीनतापूर्वक देखते हुए अपने विषयको जानते हैं। जब कोई नय अन्य नयकी अपेक्षा न रख स्वतंत्र बन जाता है तब वह अनेकातवादसे विपरीत एकान्तवादको आश्रय देनेके कारण मिथ्या नय हो जाता है। सौगतोका अनित्यतावाद ऋजुसूत्र नयसे संगत

શુભ નથી, તો બેઉ એક કેવી રીતે હોઈ શકે ? સગ્રહ કહે છે કે જીવત્વ શુભ એક છે અને એ શુભ જેમા જેમા માલૂમ પડે તે બધા એક દ્રવ્ય છે. વ્યવહાર નય કહે છે કે હોઈ જીવ સસારી છે, કોઈ મુક્ત છે, માટે બેઉ ભિન્ન ભિન્ન છે. સગ્રહ કહે છે કે જેમા જેમા સસારીપણુ માલૂમ પડે તે બધા એક છે. વ્યવહાર કહે છે કે કોઈ બ્રસ છે કોઈ સ્થાવર છે, માટે બેઉ એક નથી. સગ્રહ કહે છે કે—જેમા જેમા બ્રસપણુ હોય તે બધા એક છે. વ્યવહાર કહે છે કે—કોઈ ઇન્દ્રિય, કોઈ પ્રીન્દ્રિય, કોઈ ચતુરિન્દ્રિય અને કોઈ પચેન્દ્રિય હોય છે, માટે તેઓ ભિન્ન છે. તાત્પર્ય એ છે કે સગ્રહનય સામાન્ય ધર્મ પર દ્રષ્ટિ રાખે છે અને વ્યવહાર નય વિશેષ (ભિન્ન) ધર્મો પર દ્રષ્ટિ રાખે છે.

એક નય બીજાનો વિરોધ નથી કરતો. નય એ ત્યા સુધી જ સુનય છે કે જ્યા સુધી તે બીજા નયનો વિરોધ ન કરતા બીજા નયને ઉદાસીનતા પૂર્વક જોઈ રહી પોતાના વિષયને જાણે છે જ્યારે કોઈ નય અન્ય નયની અપેક્ષા ન રાખતા સ્વતંત્ર બની જાય છે ત્યારે તે અનેકાતવાદથી વિપરીત એકાન્તાવાદને આશ્રય આપવાને કારણે મિથ્યાનય બની જાય છે. સૌગતોનો અનિત્યતાવાદ ઋજુસૂત્ર નયે કરીને મંગત છે,

પર્યાયાર્થિકસ્ય ચ નયસ્ય ઋજુસૂત્ર શબ્દ સમભિરૂઢૈ-વમ્ભૂતરૂપાશ્ચત્વારો ભેદાસ્તત્ર-
સદપિ દ્રવ્ય ગુણીભાવાદપરિવોધયન્ ઋજુ=વર્તમાનક્ષણસ્થાયિપર્યાયમાગ્ર પ્રધા-
નતયા સૂત્રયન્નભિપ્રાયવિશેષ ઋજુસૂત્રનયઃ, યથા-‘સપ્રતિ સુખમસ્તી’-ત્યાદિ,

હૈ કિન્તુ વહ વૌઢમિદ્ધાન્તમે અન્ય નયોંસે નિરપેક્ષ હોનેકે કારણ મિથ્યાઋજુસૂત્ર હો ગયા હૈ । યહી વાત અન્ય નયોંકે વિપયમે બી જાન લેની યાહિયે । સગ્રહ ઓર વ્યવહારકી જો વિપય વિભિન્નતા ડપર દિલ્લાઈ ગઈ હૈ વહ બી ડસોંકે અનુસાર સમજની યાહિયે, અર્થાત્ સગ્રહ નય સામાન્યકા પ્રતિપાદન કરતા હૈ ઓર વિશેષકો ગૌણ કરકે ડસકી વિવક્ષા નહી કરતા, કિન્તુ વિરોધ બી નહી કરતા । હસી પ્રકાર વ્યવહાર નય અપને વિપયકા પ્રતિપાદન હી કરતા હૈ સગ્રહકે વિપયકા વિરોધ નહી કરતા । સક્ષેપમે યહ કહ સકતે હૈ કિ નય, મહેલિયોં કી તરહ રહતે હૈ, ઈર્ષ્યાહુ સૌતોં (સપત્નિયો) કી તરહ નહી ।

પર્યાયાર્થિક નયકે ચાર ભેદ હૈ—(૧) ઋજુસૂત્ર, (૨) શબ્દ, (૩) સમભિરૂઢ, (૪) ઇવમ્ભૂત ।

(૧) દ્રવ્ય યદપિ વિદ્યમાન હૈ તો બી ડસે ગૌણ (અપ્રધાન) કરકે ડસકી વિવક્ષા ન કરતા હુઆ જો નય વર્તમાન ક્ષણમેં વિદ્યમાન પર્યાય કો હી પ્રધાનતાસે વોધ કરતા હૈ, વહ ઋજુ-સૂત્ર નય હૈ । જૈસે-‘હસ સમય સુખ હૈ’ । ડસ પ્રકાર યહ નય વિદ્યમાન દ્રવ્યકો

પરન્તુ ઝે બૌદ્ધ સિદ્ધાન્તમા અન્ય નયોંઝે કરીને નિરપેક્ષ હોવાને કારણે મિથ્યા ઋજુસૂત્ર થઈ ગયો ડે ઝેજ વાત અન્ય નયોંની બાબતમા પણ બાણી લેવી સગ્રહ અને વ્યવહારની જે વિષય-વિભિન્નતા ડપર બતાવવામા આવી છે તે પણ ઝે પ્રમાણે જ સમજવી, અર્થાત્ સગ્રહ નય સામાન્યનુ પ્રતિવાદન કરે છે અને વિશેષને ગૌણ કરીને ઝેની વિવક્ષા કરતો નથી, પરન્તુ વિરોધ પણ કરતો નથી, ઝેજ પ્રમાણે વ્યવહાર નય પોતાના વિષયનુ પ્રતિવાદન કરે છે, સગ્રહના વિષયનો વિરોધ કરતો નથી સક્ષેપમા કહી શકાય કે નય સાહેલીઓની પેઠે રહે છે, ઇર્ષ્યાહુ શોકયની પેઠે નહિ

પર્યાયાર્થિક નયના ચાર ભેદ છે—(૧) ઋજુસૂત્ર, (૨) શબ્દ, (૩) સમભિરૂઢ, (૪) ઇવમ્ભૂત

(૧) દ્રવ્ય ઝે કે વિદ્યમાન છે, તો પણ તેને ગૌણ (અપ્રધાન) કરીને ઝેની વિવક્ષા ન કરતા જે નય વર્તમાન ક્ષણમા વિદ્યમાન પર્યાયનો જ પ્રધાનતાઝે કરીને વોધ કરાવે છે, ઋજુસૂત્ર નય છે જેમકે-‘આ સમયે સુખ છે’ આ પ્રમાણે આ નય

પવમાદિભિર્દિ વાચ્યૈરાત્માદીનિ દ્રષ્યાણિ શુણીભૂતસ્વેનાપરિબોધ્ય સ્થાવરસ્થાયિ-
સુખાત્મક પર્યાયમાત્ર પ્રધાનતયા સુત્રિત મયતીતિ (૧) ।

શબ્દનયતે=ઉચાર્યતે इति शब्द-लिङ्ग सख्या कारक काल पुरुषो पसर्गभेदेना
र्याऽभेदस्तत्प्रधानो नयः-शब्दनयः-पर्यायनानात्वेऽप्यर्थाभेदक इत्यर्थः, यथा-
शुनासीर वासवेन्द्र पुरुहूत पुरन्दरादिभिः पर्यायैरेकस्यैव सूरपतिरूपस्यार्थस्य
प्रतिपत्तिरिति (२) ।

प्रतिपत्तिश्चशब्दमर्थभेद इति यः समभिरोहति=समाश्रयति स समभिरुहः,
अयमभिप्रायः-यदा पुरन्दरादिरूपा सञ्ज्ञा वक्ता त्रिवक्षति, तदा तदितरवासवादि
गौण कर देता है-उसका बोध नहीं कराता किन्तु क्षणस्थायि वर्तमान
कालीन सुख पर्यायको ही प्रधान करके उसका सूचन करता है ।

(૨) જો ઘોલા જાતા હૈં ઉસે શબ્દ કહતે હૈં । અર્થાત્ લિંગ, કારક
કાલ, પુરુષ ઓર ઉપસર્ગ (પ્ર, વિ, આદિ) આદિકા ભેદ હોને પર મી
જો પદાર્થ મેં ભેદ નહીં માનતા વહ શબ્દ નય હૈં । જૈસે-શુનાસીર,
વાસવ, ઇન્દ્ર, પુરુહૂત, પુરન્દર-ઇત્યાદિ પર્યાયવાચી શબ્દોંસે એક ઇન્દ્ર
અર્થકા બોધ હોતા હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ -ચાહે શુનાસીર કહિય
ચાહે વાસવ યા ઇન્દ્ર કહ લીજિયે ચાહે પુરુહૂત બોલિયે યા પુરન્દર
બોલિયે, શબ્દ નય કી દ્રષ્ટિમેં ઇનકા ભિન્ન ભિન્ન અર્થ નહીં હૈં, ક્યોકિ
ઇન સબસે ઇન્દ્ર અર્થ હી પ્રતીત હોતા હૈં ।

(૩) જો નય પ્રત્યેક શબ્દકા અર્થ ભિન્ન-ભિન્ન માનતા હૈં વહ
સમભિરુહ નય હૈં । તાત્પર્ય યહ કિ શબ્દ ધાતુસે બનતે હૈં ઓર

વિદ્યામાન દ્રવ્યને ગૌણ કરી દે છે-તેના બોધ નથી કરાવતો, પરંતુ ક્ષણસ્થાયી
વર્તમાનકાલીન મુખ-પર્યાયને જ પ્રધાન કરીને એનું સૂચત કરે છે

(૨) જે ઘોલાવવામા આવે છે એને શબ્દ કહે છે અર્થાત્ લિંગ, કારક, કાલ,
પુરુષ અને ઉપસર્ગ (પ્ર, વિ, આદિ) આદિના લેહ હોવા છતાં પણ જે પદાર્થમા
લેહ નથી માનતો તે શબ્દ નય છે જેમકે, શુનાસીર, વાસવ, ઇન્દ્ર, પુરુહૂત, પુરન્દર,
ઇત્યાદિ પર્યાયવાચક શબ્દોએ કરીને એક જ ઇન્દ્ર અર્થનો બોધ થાય છે તાત્પર્ય એ
છે કે આહે શુનાસીર કહેા આહે વાસવ યા ઇન્દ્ર કહેા આહે પુરુહૂત બોલો કે પુરન્દર
બોલો, શબ્દનયની દ્રષ્ટિમા એના ભિન્ન ભિન્ન અર્થો નથી, કોનશુ કે એ બધા શબ્દોથી
ઇન્દ્ર અર્થ જ પ્રતીત થાય છે

(૩) જે નય પ્રત્યેક શબ્દનો અર્થ ભિન્ન ભિન્ન માને છે તે સમભિરુહ નય છે

સજ્ઞાનિરપેક્ષત્વેન કાદાચિત્ક-પુરદારણાદિક્રિયાયોગેન તામેવ પુરન્દરાદિરૂપા સજ્ઞામર્થગોધક્તયા વિપરીકારયતિ યઃ સ તત્તદર્થસમભિરોઢણક્રિયાભિમસ્વન્ધાત્સ-મભિરૂઢઃ, એતસ્મિન્નયે હિ પુરન્દરાદિશબ્દવાચ્યસ્તત્પર્યાય-ગાસવાદિશબ્દવાચ્યેભ્યો-પિ કાદાચિત્કતત્તદ્ગુણક્રિયાભિસમ્વન્ધાદ્વિન્ન એવાત એવ ઘટપટાદીનામર્થાના પરસ્પર ભેદઃ, તથાચ પુરન્દરત્વાદિપ્રવૃત્તિનિમિત્તભેદાદ્વિન્નાર્થકત્વકલ્પનયા સ સ શબ્દ-

એક ધાતુમે એક હી ગુણકે ગોધ કરાનેકી શક્તિ હોતી હૈ અતઃ ડસસે વના હુઆ શબ્દ ખી એક હી ગુણકા પ્રતિપાદન કરતા હૈ ફસલિએ શબ્દો કા અર્થ એક યહી હો સકતા । જૈસે પુરન્દરકા અર્થ હૈ-પુરકો દારણ કરને વાલા, ઓર ઇન્દ્રકા અર્થ હૈ-પરમ એશ્વર્યસે દીપને વાલા । જય કોઈ વક્તા પુરન્દરરૂપ સજ્ઞાકી વિવક્ષા કરતા હૈ તવ ઇન્દ્ર આદિ સજ્ઞાકી અપેક્ષા ન રસ્થ કર, કમી-કમી હોનેવાલી પુરદારણરૂપ ક્રિયાકે યોગસે પુરન્દરરૂપ સજ્ઞાકા ગોધ કરાતા હૈ, યહી સમભિરૂઢ નય હૈ । ફસી નયકી અપેક્ષાસે 'શબ્દભેદાદર્થભેદોર્થભેદાચ્છબ્દભેદઃ' અર્થાત્ શબ્દકે ભેદસે અર્થકા ભેદ ઓર અર્થકે ભેદસે શબ્દકા ભેદ હોતા હૈ, યહ નિયમ સગત વૈઠતા હૈ । ફસ નયકી અપેક્ષા 'પુરન્દર' શબ્દકા વાચ્ય પુરન્દરકે પર્યાયવાચી 'ઇન્દ્ર' શબ્દકે વાચ્યસે ભિન્ન હૈ । કયોંકિ શબ્દોંકા સમ્વન્ધ કમી-કમી હોનેવાલે ગુણ ઓર ક્રિયાસે હૈ । જૈસે પુરકો દારણ કરનેકે નિમિત્તસે પુરન્દર કહલાતા હૈ । ફસી કારણ ઘટ ઓર પટ આદિ પદાર્થોં મે પરસ્પર ભેદ હોતા હૈ । યદિ ગુણ

તાત્પર્ય એ ડે ડે-શબ્દ ધાતુમાથી બને છે અને એક ધાતુમા એક જ ગુણનો બોધ કરાવવાની શક્તિ હોય છે, તેથી તેમાથી બનેલો શબ્દ પણ એક જ ગુણનું પ્રતિપાદન કરે છે, તેથી કરીને શબ્દોનો અર્થ એક નથી થઈ શકતો, જેમકે પુરન્દરનો અર્થ છે પુરન્દ્ર દારણ કરનારો, અને ઇન્દ્રનો અર્થ છે પરમ એશ્વર્યથી દીપાયમાન થનારો, જ્યારે કોઈ વક્તા પુરન્દરરૂપ સજ્ઞાની વિવક્ષા કરે છે, ત્યારે ઇન્દ્ર આદિ સજ્ઞાની અપેક્ષા ન રાખતા કોઈ-કોઈવાર થનારી પુરદારણરૂપી ક્રિયાના યોગથી પુરન્દરરૂપ સજ્ઞાનો બોધ કરાવે છે એ સમભિરૂઢ નય છે નયની અપેક્ષાએ કરીને શબ્દભેદાદર્થભેદોર્થભેદાચ્છબ્દભેદઃ' અર્થાત્ શબ્દના ભેદથી અર્થનો ભેદ અને અર્થના ભેદથી શબ્દનો ભેદ થાય છે, એ નિયમ સગત બને છે આ નયની અપેક્ષાએ 'પુરન્દર' શબ્દનો વાચ્ય પુરન્દરના પર્યાયવાચક 'ઇન્દ્ર' શબ્દના વાચ્યથી ભિન્ન છે, દારણકે શબ્દોનો સબધ કોઈ-કોઈવાર થનારા ગુણ ક્રિયાની સાથે હોય છે, જેમકે પુરન્દ્ર દારણ કરવાના નિમિત્તે કરીને પુરન્દર કહેવાય છે, તેજ દારણે ઘટ અને પટ આદિ પદાર્થોમા પરસ્પર ભેદ

સ્ત તમેવાર્યમભિધત્તે નેતરમિતરમિતિ ન મિથો ઘટ પટાદિષુ સશયો, ન વા વિપર્યયો-
નાપિ સક્રમો, નાપિ ચૈકલ્પમિતિ । પ્રવૃત્તિનિમિત્તત્વ તુ-‘વાચ્યત્વે સતિ વાચ્ય
તિત્વે ચ સતિ વાચ્યોપસ્થિતીયપ્રકારતાઽઽશ્યત્વમ્’ ભવતિ ચ પુરન્દરત્વાદિવિશિષ્ટે

और क्रियासे पदार्थोंके भेदकी कल्पना न की जाय तो पदार्थोंमें परस्पर
भेद न रहे । तात्पर्य यह है कि जल धारण करने आदिनी शक्ति
जिसमें होती है उसे घट कहते हैं, और शीत-निवारण आदिकी शक्ति
जिसमें होती है उसे पट कहते हैं । यदि इन दोनों की इस भिन्न शक्ति
(गुण) का खयाल न किया जाय तो दोनों (घट पट)में भेद ही क्या
रहेगा ?, इसीसे गुण और क्रियासे भेदसे वाच्य पदार्थों में भी भेद
किया जाता है । वस, इसी नियमके अनुसार पुरन्दर शब्द में जो
शक्ति है और उससे जिस क्रियाका भान होता है, वह शक्ति (गुण)
और क्रिया जिसमें पाई जाती है उसे पुरन्दर शब्दका वाच्य कहते हैं ।
तथा इन्द्र शब्द में जो शक्ति पाई जाती है और उससे जिस क्रियाका
भान होता है वह शक्ति और क्रिया जिसमें पाई जाती है उसे इन्द्र
शब्दका वाच्य कहते हैं । इससे यह मालूम हुआ कि ‘पुरन्दर’
शब्दका वाच्य और इन्द्र शब्दका वाच्य एक नहीं है—अलग-अलग
है, क्योंकि दोनों शब्दोंकी शक्ती और उससे भासित होनेवाली
क्रिया अलग-अलग है, प्रवृत्तिनिमित्त का भेद है । इसी प्रकार अन्य

હોય છે એ શુષ્ક અને ક્રિયાએ કરીને પદાર્થોના ભેદની કલ્પના ન કરવામા આવે
તો પદાર્થોમા પરસ્પર ભેદ ન રહે તાત્પર્ય એ છે કે જળ ધારણ કરવુ આદિની
શક્તિ એમા હોય છે તેને ઘટ કહે છે, અને ટાલ નિવારવા વગેરેની શક્તિ એમા
હોય છે તેને પટ કહે છે એ એ બેઉની આ ભિન્ન શક્તિ (ગુણ) નો ખ્યાલ ન
કરવામા આવે તો ઘટ અને પટ એ બેઉમા ભેદ જ શા રહે ? તેથી શુષ્ક અને ક્રિયાના
ભેદ કરીને વાચ્ય પદાર્થોમા પણ ભેદ કરવાના આવે છે બસ, એજ નિયમાનુસાર પુર
દર શબ્દમા જે શક્તિ છે અને તેથી જે ક્રિયાનુ ભાન થાય છે, તે શક્તિ (ગુણ) અને
ક્રિયા એમા માલુમ પડે છે તેને પુરદર શબ્દનો વાચ્ય કહે છે, તેમજ, ઇંદ્ર શબ્દમા
જે શક્તિ માલુમ પડે છે અને તેથી જે ક્રિયાનુ ભાન થાય છે, તે શક્તિ અને ક્રિયા
એમા માલુમ પડે છે તને ઇંદ્ર શબ્દનો વાચ્ય કહે છે એથી એમ માલુમ પડે છે કે
‘પુરદર’ શબ્દનો વાચ્ય (અર્થ)અને ‘ઇંદ્ર’ શબ્દનો વાચ્ય એક નથી-જૂદા જૂદા છે, કારણકે
બેઉ શબ્દોની શક્તિ અને તેથી ભાસિત થનારી ક્રિયા જૂદી જૂદી છે, પ્રવૃત્તિનિમિત્તને

પુરન્દરાદિશબ્દવાચ્યે પુરદારણકર્તૃરૂપેઽર્થે પુરન્દરત્વાદેર્વાચ્યત્વ પુરદારણકર્તૃરૂપો યો વાચ્યસ્તદ્વૃત્તિત્વ, તથા પુરન્દરત્વવિશિષ્ટે પુરદારણરૂપે વાચ્યે યોપસ્થિતીયા પ્રકારતા પુરદારણકર્તૃત્વવિશેષ્યતાનિરૂપિતા તદાશ્રયત્વમ્ । એવ વાસવત્વેન્દ્રત્વ ઘટત્વ-પટત્વાદીનામપિ પ્રવૃત્તિનિમિત્તત્વ સગમનીયમિતિ સર્વમવદાતમ્ , એતદુદાહરણ ચ નિરૂદ્ધતયોપન્યસ્તમ્ , તુરગ ત્રિહગ શુજગ પદ્મજ-ગવાદિક સ્વયમૂહનીયમ્ । ૩ ।

શબ્દોં કો શક્તિ ઓર ક્રિયામેં મી ભેદ હોતા હૈ, ઇસલિએ વે સવ વાસ્તવ મે ભિન્ન અર્થકે વોધક હે । ઇસ નિયમ કો સ્વીકાર કર લેનેસે ન ઘટ-પટ આદિ મે સશય હોતા હૈ, ન વિપર્યય હોતા હૈ, ન સક્રમ હોતા હૈ ઓર ન દોનો એક હોતે હૈ । શબ્દોં કી પ્રવૃત્તિ કા નિમિત્ત વહ હૈ જો વાચ્ય (શબ્દાર્થ) હો ઓર ઉસમેં રહનેવાલા હો, તથા પ્રત્યેક શબ્દ કે અપને-અપને જિતને અર્થ હોતે હૈ ઉનમે વિશેષણ હોકે રહે । ઉક્ત સ્થલમે પુરન્દર શબ્દકા અર્થ હૈ ‘પુરન્દરત્વ ધર્મ વાલા’ ઉસમે પુરન્દરત્વ પ્રવૃત્તિનિમિત્ત હૈ અર્થાત્ જિમમે પુરન્દરત્વ ધર્મ દેખા જાયગા ઉસકો કથન કરનેકે લિએ પુરન્દર શબ્દકી પ્રવૃત્તિ હોગી, કયોકિ ‘પુરન્દરત્વ’ પુરન્દર શબ્દકા વાચ્ય (અર્થ) મી હૈ ઓર ‘પુરન્દરત્વ ધર્મ વાલા’ ઇતના જો વાચ્ય (અર્થ) ઉસમે રહનેવાલા મી હૈ, તથા ઉક્ત શબ્દાર્થ મે વિશેષણરૂપસે મી હૈ । ઇસી પ્રકાર સે વાસ્તવ શબ્દ મેં વાસવત્વ, હન્દ્ર શબ્દ મે ઉન્દ્રત્વ, ઘટમે ઘટત્વ, પટમે પટત્વ, આદિકો પ્રવૃત્તિનિમિત્ત સમજના વાહિએ । ઉક્ત ઉદાહરણ, અધિક પ્રસિદ્ધ હોનેકે કારણ

લેદ છે એ પ્રમાણે બીજા શબ્દોની શક્તિ અને ક્રિયાઓમા પણ લેદ હોય છે, તેથી એ બધા વસ્તુત ભિન્ન અર્થના બોધક છે આ નિયમનો સ્વીકાર કરવાથી ઘટ-પટ આદિમા સશય થતો નથી, વિપર્યય થતો નથી, મક્રમ થતો નથી અને જેઉ એક થતા નથી શબ્દોની પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત એ છે કે જે વાચ્ય (શબ્દાર્થ) હોય અને એમા રહેનારો હોય તથા પ્રત્યેક શબ્દના પોતપોતાના જેટલા અર્થો થતા હોય તેમા વિશેષણ થઈને રહે ઉક્ત સ્થળે પુરદર શબ્દનો અર્થ છે ‘પુરદરત્વ ધર્મવાળો’, તમા પુરદરત્વ પ્રવૃત્તિનિમિત્ત છે, અર્થાત્ જેમા પુરદરત્વ ધર્મ જેવામા આવશે તેને કથન કરવાને માટે પુરદર શબ્દની પ્રવૃત્તિ થશે, કારણકે ‘પુરદરત્વ’ પુરદર શબ્દનો વાચ્ય (અર્થ) પણ છે, અને ‘પુરદરત્વ ધર્મવાળો’ જેટલો જે વાચ્ય (અર્થ) એમા રહેનારો પણ છે, તથા ઉક્ત શબ્દાર્થમા વિશેષણ રૂપે કરીને પણ છે આ પ્રમાણે વાસવ શબ્દમા વાસવત્વ ધ્વજ શબ્દમા ધ્વન્દ્રત્વ, ઘટમા ઘટત્વ, પટમા પટત્વ, આદિને પ્રવૃત્તિનિમિત્ત સમજવા

દિવા ગયા છે અને તુરગ, વિહગ, મુજગ, પકજ, ગો આદિ સ્વયં જ્ઞાન લેના ચાહિય.

સમભિરુદ નય કો ઠીક-ઠીક સમજાવે કે લિખ એક અને ઉદાહરણ લીજિય—

મહીરુદ અને પાદપ એ બે બે શબ્દોનો અર્થ વૃક્ષ સમજાવે છે, પરંતુ સમભિરુદ નય કહે છે—મહીરુદ નો અસલી અર્થ છે મહી (પૃથ્વી) પર ઉગે છે અને પાદપ નો અર્થ છે પાદ (પૈરો અર્થાત્ જડો) થી પાણી આદિ અપના પુરુષક ચૂમવા લાગે છે. કહે છે પૃથ્વી પર ઉગે છે અને કહે અપની જડો થી પુરુષક ગ્રહણ કરવા લાગે છે. જો બે બે શબ્દોનો વાચ્ય (અર્થ) એક માન લિયા જાય તો બધા ભારી વૈષમ્ય (ઘોડાલા) થી જાયગા. ભિન્ન ભિન્ન ભાષાઓમાં જિતને બી શબ્દ ઉપલબ્ધ થોતે છે એ સર્વનો અર્થ એક જ માનવા પડેગા. એવી હાલત માં અગર કોઈ દીપક માગેગા તો દુસરા તુરન્ત એકે આગે લેખની (કલમ) રાખે દેગા. અને કોઈ લેખની માગેગા તો દુસરા એકે સામે દીપક રાખે દેગા. જય પૃથ્વી પર ઉગવા અને જડો થી પુરુષક લેવા એક જ થી થયે તો દીપક અને લેખની નો એક જ થી જાણે કયો અનુચિત છે?

જો આશકા ઉઠાઈ જાય કે લેખની અને દીપક માં તો આકાશ-

બે બે ઉક્ત ઉદાહરણ મૂળ પ્રસિદ્ધ હોવાને કારણે આપવામાં આવ્યું છે, અને તુરગ વિહગ, મુજગ, પકજ, ગો આદિ પોતાની ભેગે બાણી લેવા

સમભિરુદ નયને બરાબર સમજવા માટે એક વધુ ઉદાહરણ લઈએ —

મહીરુદ અને પાદપ એ બે શબ્દોનો અર્થ વૃક્ષ સમજવામાં આવે છે પરંતુ સમભિરુદ નય કહે છે કે—મહીરુદનો બીજો અર્થ છે મહી (પૃથ્વી) પર ઉગવાની અને પાદપનો અર્થ છે પાદ (પગ અર્થાત્ મૂળ) થી પાણી આદિ પોતાના પોરાક ચૂમવાની કથા પૃથ્વી પર ઉગવાની અને કથા પોતાના મૂળદ્વારા પોરાક ગ્રહણ કરવાની. એ આ બે શબ્દોનો વાચ્ય (અર્થ) એક જ માની લેવામાં આવે તો મોટો મોટાનો (વિષમ્ય) થઈ જાય જુદી જુદી ભાષાઓમાં જેટલા શબ્દો ઉપલબ્ધ થાય છે તે બધાનો અર્થ એક જ માનવો. પરંતુ એવી સ્થિતિમાં જો કોઈ દીપક માગે તો બીજો તુરન્ત તેની પાસે કલમ લાવી મૂકે, અને કોઈ કલમ માગે તો બીજો તેની સામે દીવો લાવીને મૂકે. એ પૃથ્વી પર ઉગવા અને મૂળદ્વારા પોરાક લેવા એ બે બે એક થઈ જાય તો દીપક અને કલમનું એક થઈ જવું જ અનુચિત છે?

જો એવી શકા ઉદાવવામાં આવે કે કલમ અને દીપકમાં તો આકાશ પોતાના

પાતાલકા સા અન્તર હૈ। લેખની લિખને કે કામમે આતી હૈ ઓર દીપક પ્રકાશકે લિખ ઉપયોગ મે આતા હૈ। અતઃ દોનો એક નહી હૈં।

સમભિરૂઢ નય કહતા હૈ—ચિલ્કુલ ઠીક। યહી તો હમ કહતે હૈ—મહીરૂઢ પૃથ્વી પર ઉગતા હૈ ઓર પાદપ જહોસે સુરાક લેતા હૈ। દોનો મેં આકાશ પાતાલકા સા અન્તર હૈ, ફિર इन દોનો શબ્દોં કા અર્થ એક કેસે હો સકતા હૈ?, આસિર ગુણ ઓર ક્રિયાસે પદાર્થોં (વાચ્યો) મેં ભેદ માનના હી પડેગા, ઓર જબ એસા માને બિના છુટકારા નહી તો ગુણ ઓર ક્રિયાકે ભેદકો પર્યાયવાચી શબ્દોંકે અર્થમે બી લાગૂ કરના ચાહિયે। લેખની ઓર દીપક મે જબ ગઢચઢી પડતી હૈ તથ તો ગુણ ઓર ક્રિયાકે આગે લે જાતે હો, ઓર જબ પર્યાયવાચી શબ્દોં કી ઘારી આતી હૈ તો ગુણ ઓર ક્રિયાકો છુપા લેતે હો, યહ કહાં કા ન્યાય હૈ? જબ ગુણ-ક્રિયાકે ભેદસે શબ્દકે વાચ્ય મેં ભેદ માના તો પર્યાયવાચી શબ્દોંમે બી ગુણ ક્રિયાકે ભેદસે ભેદ માનિયે।

યહી સમભિરૂઢ કા મત હૈ। વહ નહી ચાહતા કિ—ભૂપતિ (ધરતી કી માલિક) ઓર નરપતિ (મનુષ્યોં કી માલિક) કા એક હી અર્થ માના જાય। વહ કહતા હૈ—યદિ ભૂપતિ ઓર નરપતિ એક હૈ તા ભૂપતિ,

જેટલુ અતર છે કલમ લખવાના ઠામમા આવે છે અને દીપક પ્રકાશને માટે ઉપયોગમા આવે છે, માટે તે બેઉ એક નથી

સમાભિરૂઢ નય કહે છે કે—ઠીક કહો। એ મે પણ એજ કહીએ છીએ—મહીરૂઢ પૃથ્વીપર ઉગે છે અને પાદપ મૂળ વડે ખોરાક લે છે, જેટલા આકાશ-પાતાલ જેટલુ અતર છે, તો પછી એ બેઉ શબ્દનો અર્થ એક જ કેવી રીતે થઈ શકે? છેવટે શુષ્ક અને ક્રિયાએ કરીને પદાર્થો (વાચ્યો) મા ભેદ માનવો જ પડશે, અને જો એમ માન્યા બિના છૂટકો નથી, તો શુષ્ક અને ક્રિયાના ભેદને પર્યાયવાચક શબ્દોના અર્થોમા પણ લાગુ કરવા ભેદશે કલમ અને દીપકમા ન્યારે ગરબડ થાય છે, ત્યારે તો શુષ્ક અને ક્રિયાને આગળ લખ આવો છો, અને ન્યારે પર્યાયવાચક શબ્દોના વારો આવે છે ત્યાર શુષ્ક અને ક્રિયાને છુપાવી દો છો, એ ક્યાનો ન્યાય? જો શુષ્ક-ક્રિયાના ભેદ કરીને શબ્દના વચ્ચમા ભેદ માન્યો, તો પર્યાયવાચક શબ્દોમા પણ શુષ્ક-ક્રિયાના ભેદ કરીને ભેદ માને.

એવો સમભિરૂઢનો મત છે તે નથી ઈચ્છતો કે—ભૂપતિ (ધરતીના માલિક) અને નરપતિ (મનુષ્યોના માલિક)નો એકજ અર્થ મનાય તે કહે છે કે—જો ભૂપતિ

અવસ્થાન-પુરદારણા ડડાલખનાદિ ક્રિયા તાસવસ્ત્વાદિ ગુણ ચ પ્રકારમાન
મિતિ યાવત્, યદ્વા એવમ્=તત્કાલોપલભ્યમાનગુણક્રિયાન્યતરપ્રમાણમ્ભૂતઃ=
પ્રાપ્તઃ-અવસ્થૂતઃ। એતન્નયસ્યાયમાશયઃ-શબ્દાર્થયામિથોડન્યવ્યતિરેકસમ્પ્રવાદ
યત્રૈવ શવનાદિક્રિયામિસમ્બન્ધઃ પ્રયોગસાલ ઉપલભ્યમાનો દૃઢ્યતે તત્રૈવ શક્રાદિ
શબ્દપ્રયોગો નેતરત્ર। એ પ્રયોગકાલે જલાહરણ પનિતાશિરોડવચિત્યાપિરૂપ
ઘટન (ચેટન) ક્રિયાદરૂપલભ્યમાનત્વે સત્યેય ઘટાદિશબ્દપ્રયોગ ઇતિ। એતદુદાહરણ
ચૈતેનૈવોપલક્ષિતમિત્ય યત્ર પ્રપચ્ચિતમ્ ॥૪॥

સ્વગપતિ (ગરુડ), સુરપતિ (ઇન્દ્ર), પશુપતિ (મહાદેવ), લક્ષ્મપતિ,
વરોહપતિ, મયકે સય એક હી હોને ચાહિળ। યદિ યે સય એક નહીં તો
ભૂપતિ ઓર નરપતિ મી એક નહીં।

(૪) એવમ્ભૂત—શકન, પુરદારણ ઓર આલખળડન આદિ ક્રિયાઓ
તથા વાસવત્વ આદિ ગુણોકો અથવા વર્તમાન ક્ષણમેં પાઈ જાનેવાલી
ક્રિયા ઓર ગુણકો જો પ્રાપ્ત હો વહ એવમ્ભૂત નય હૈ। ઇસ નયકા
આશય ઇસ પ્રકાર હૈ—શબ્દ કા ઓર અર્થકા પરસ્પર અન્વયવ્યતિરેક
હૈ, અત ‘શક્ર’ આદિ સન્દ બોલનેકે કારણ જિસ ક્ષણ જિસ પદાર્થ મેં
શકન ક્રિયા પાઈ જાય ડસી ક્ષણ ડસકો શક્ર શબ્દ કા વાચ્ય માનના
ચાહિળ, ઢૂસરે સમય નહીં। અતએવ ઇસ નયકી અપેક્ષાસે ઘટ જબ
જલકો ધારણ કર રહા હો, પનિહારીકે સિર પર રહ્યા હો—ઇસ
પ્રકાર કી ઘટના (ચેટા) સે યુક્ત હો તબ હી વહ ઘટ કરા જા સકતા
હૈ। ઇસકા ઉદાહરણ મી યહી હૈ।

અને નરપતિ એક છે તો ભૂમતિ, ખગપતિ (ગરુડ), સુરપતિ (ઇન્દ્ર) પશુપતિ
(મહાદેવ), લક્ષ્મપતિ, વરોહપતિ, એ બધા એક જ હોવા બોધએ બો બધા
એક નથી, તો ભૂમતિ અને નરપતિ પણ એક નથી

(૪) એવમ્ભૂત—શકન, પુરદારણ અને આલખળડન આ ક્રિયાઓ તથા વાસ
વત્વ આદિ ગુણોને, અથવા વર્તમાન ક્ષણમા માલુમ પડતી ક્રિયા અને ગુણને બે
પ્રાપ્ત થાય, તે એવમ્ભૂત નય છે એ નયનો આશય આ પ્રમાણે છે—શબ્દનો અને
અર્થનો પરસ્પર અન્વય-વ્યતિરેક છે, માટે ‘શક્ર’ આદિ શબ્દ બોલવાની ક્ષણે બે
પદાર્થમા શકન ક્રિયા માલુમ પડે, એ ક્ષણે જોને શક્ર શબ્દનો વાચ્ય માનવો બોધએ,
બીજે સમયે નહીં માટે આ નયની અપેક્ષાએ કરીને ઘટ બ્યારે જળને ધારણ
કરી રહ્યો હોય, પણિહારીના માથા પર રહ્યો હોય એ પ્રકારની ઘટના (ચેટા)થી
યુક્ત હોય, ત્યારે જ જોને ઘટ કહી શકાય છે એનું ઉદાહરણ પણ એજ છે

[સ્યાદ્વાદપ્રરૂપણમ્ ।]

સ્યાદ્વાદો=અનેકાન્તશાસ્ત્ર-સ્યાદિતિ જ્ઞાનેકાન્તાર્થઘોતકમવ્યય તેન સ્યાત્=
અનેકાન્તસ્ય-અનેકાન્તપક્ષસ્યેતિ યાવત્, વાદ=અભ્યુપગમઃ-સ્યાદ્વાદઃ,-પ્રત્યેક
ઘટપટારિરૂપ વસ્તુ નિત્યત્વાનિત્યત્વોભયધર્મસમન્વિત ન ત્વેકાન્તતો

તાત્પર્ય યહ હૈ—સમભિરૂઢ નય કે મત સે શકન ક્રિયાસે યુક્ત
પદાર્થ કો શક્ર કહ સકતે હ, चाहे वह उस क्रिया से किसी समय युक्त
हो या किसी समय रहित हो, दोनों अवस्थाओं में वह शक शब्द का
वाच्य है, परन्तु एवम्भूत नय इससे भी अधिक सूक्ष्म है । उसके
मतसे शकन शक्ति मौजूद होनेसे ही किसीको शक नहीं कह सकते
बल्कि जिस समय शकन क्रियाका उपयोग कर रहा हो उसी समय
वह शक शब्द का वाच्य है—अन्य क्षणोमे नहीं । अतएव अध्यापक
जिस समय अध्यापन कर रहा हो तभी अध्यापक कहा जा सकता है ।
कृपकको कृपक तब ही कह सकते हैं जब वह खेती कर रहा हो, जिस
क्षणमे वह खेती नहीं कर रहा हो उस क्षणमे उसे कृपक नहीं कह सकते ।

[સ્યાદ્વાદકા નિરૂપણ]

‘સ્યાદ્વાદ’ શબ્દકે દો ભાગ હૈ—एक स्यात् दूसरा वाद । ‘स्यात्’
अव्यय है और अनेकान्त (कथञ्चित्) अर्थका घोतन करता है । ‘वाद’
का अर्थ स्वीकार करना या कहना । अर्थात् घट-घट आदि समस्त

તાત્પર્ય એ છે કે સમભિરૂઢ નયને મતે શકન ક્રિયાથી યુક્ત પદાર્થને શક
કહી શકાય છે, આહે તે એ ક્રિયાથી કોઈ સમયે યુક્ત હોય या કોઈ સમયે રહિત
હોય, બેઉ અવસ્થાઓમા એક શક શબ્દનો વાચ્ય છે, પરંતુ એવંભૂત નય તેથી
પણ વધારે સૂક્ષ્મ છે એને મતે શકન શક્તિ મૈજૂદ હોવાથી જ કોઈને પણ શક
ન કહી શકાય, બન્ને જ સમયે શકન ક્રિયાનો ઉપયોગ કરી રહ્યો હોય, ત સમયે
એ શક શબ્દનો વાચ્ય છે અન્ય ક્ષણે નહીં માટે અધ્યાપક જે સમયે અધ્યાપન
કરાવી રહ્યો હોય, ત્યારે જ તેને અધ્યાપક કહી શકાય છે ખેડૂતને ખેડૂત ત્યારે જ
કહી શકાય છે કે જ્યારે તે ખેતી કરી રહ્યો હોય, જે ક્ષણે તે ખેતી ન કરતો
હોય તે ક્ષણે તેને ખેડૂત ન કહા શકાય

[સ્યાદ્વાદનું નિરૂપણ]

‘સ્યાદ્વાદ’ શબ્દના બે ભાગ છે એક ‘સ્યાત્’ અને બીજો ‘વાદ’ ‘સ્યાત્’ અવ્યય
છે અને અનેકાન્ત (કથંચિત્) અર્થનો ઘોતક છે ‘વા’ નો અર્થ સ્વીકાર કરવો
या કહેવું અર્થાત્ ઘટ-પટ આદિ બધા પદાર્થ દ્રવ્ય-પર્યાયરૂપ હોવાથી કથંચિત્ નિત્ય

નિત્યમેવાનિત્યમેવેત્યેતમનેકાન્તપક્ષાઽઽશ્રયણમિત્યર્થ । इत्थमत्राकृतम्-सर्वेष्वेव
 वस्तुजानं द्रव्य-पर्यायात्मकतया, द्रव्यार्थिकनयापेक्षया नित्यरूप,
 पर्यायार्थिकनयापेक्षया चानित्यरूपमिति नित्यानित्योभयात्मक, तथाहि- सुवर्ण
 रूपमेक वस्तु पुद्गलद्रव्यरूपत्वेन नित्य, घटःकुण्डलादिरूपपर्यायात्मकत्वेन चानित्य
 मिति न 'सर्वथा नित्यमेवेदं धूर्ण-' मिति, न वा 'सर्वथाऽनित्यमेवेदं
 सुवर्ण-' मित्येकान्ततो नित्यत्वमनित्यत्वं वा सुवर्णे, उत्पाद व्यय-ध्रौव्यात्मक
 सत् ' इति सिद्धान्तः।इत्तुमात्रस्य पर्यायार्थिकनयमपेक्ष्योत्पादव्ययशीलत्वेन द्रव्या
 र्थिकनयमपेक्ष्य ध्रौव्यशीलत्वेन च मार्ग प्रदर्शितत्वात्, अन्यथा वस्तुम्बरूपानुपल-
 ंभ्यापत्तेः । उक्तश्चान्यत्र-'सुवर्णं कादचिदाकृत्या युक्तं पिण्डो भवति, पिण्डाकृति
 मुपमं च रुचरा क्रियन्ते, रुचराकृतिमुपमं च स्वस्तिना. क्रियन्ते, स्वस्तिकाऽऽकृ

પદાર્થ, દ્રવ્ય પર્યાય રૂપ હોને સે કથञ्चित્ નિત્ય હૈ, કથञ्चित્ અનિત્ય હૈ,
 કથञ્ચિત્ નિત્યાનિત્ય હૈ, હસ પ્રકારકે સિદ્ધાન્તકો સ્પાઢાદ કરતે હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ--પ્રત્યેક પદાર્થ દ્રવ્યરૂપ ખી હૈ ઓર પર્યાયરૂપ
 ખી હૈ । દ્રવ્યરૂપ હોનેસે પ્રત્યેક પદાર્થ નિત્ય હૈ, પર્યાયરૂપ હોનેસે
 અનિત્ય હૈ, ઓર હભયરૂપ હોનેસે નિત્યાનિત્ય હૈ । પદાર્થ કી નિત્યતા
 ઓર અનિત્યતા કો નયકે પ્રકરણમેં ઉદાહરણ દેકર સ્પષ્ટ કર ચુકે હૈ
 તથાપિ ઠીક ઠીક સમજાનેકે લિપ્ દૂસરા ઉદાહરણ હસ પ્રકાર હૈ—

સોના પુદ્ગલદ્રવ્ય હૈ, વહ દ્રવ્ય રૂપસે સદા પુદ્ગલ હી બના રહતા હૈ
 ઓર બના રહેગા, હસલિપ્ નિત્ય હૈ પરન્તુ વહ સોના સદા સમાન
 અવસ્થા મેં નહી રહતા, કખી વહ કઢારૂપ પર્યાય ધારણ કરતા હૈ,
 કખી કુણ્ડલરૂપ પર્યાય ધારણ કરતા હૈ હસલિપ્ પર્યાય કી અપેક્ષા

છે કથञ्ચિત્ અનિત્ય છે કથञ્ચિત્ નિત્યાનિત્ય છે, એ પ્રકારના સિદ્ધાન્તને સ્પાઢ દેકડે છે
 તાત્પર્ય એ છે કે--પ્રત્યેક પદાર્થ દ્રવ્યરૂપ પણ છે અને પર્યાયરૂપ પણ છે
 દ્રવ્યરૂપ હોવાથી પ્રત્યેક પદાર્થ નિત્ય છે, પર્યાયરૂપ હોવાથી અનિત્ય છે અને હભય-
 રૂપ હોવાથી નિત્યાનિત્ય તે પદાર્થની નિત્યતા અને અનિત્યતાને નયના પ્રકરણમા
 ઉદાહરણ આપીને સ્પષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ, તેા પણ બરાબર સમજાવવા માટે બીજી
 ઉદાહરણ આ પ્રમાણે છે—

સોનું પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે, એ દ્રવ્યરૂપે સદા પુદ્ગલ જ બની રહે છે, અને
 બની રહેશે, માટે નિત્ય છે પરન્તુ એ સોનું સદા સમાન અવસ્થામા રહેતું
 નથી, કેઈવાર તે કઢારૂપ પર્યાય ધારણ કરે છે, કેઈવાર કુણ્ડલરૂપ પર્યાય ધારણ
 કરે તે, માટે પર્યાયની અપેક્ષાએ તે અનિત્ય પણ છે તેથી એમ નથી કહી

તિમુપમર્ગ કર્ણિકાઃ ક્રિયન્તે, પુનરપરયાઽઽકૃત્યા યુક્તઃ સુવર્ણાપઙ્ક. સ્વદિરાદ્ધાર-
સર્વર્ણે કુણ્ડલે ભવતો દ્રવ્ય પુનસ્તદેવ, આકૃતિરન્યા ચાન્યા ચ ભવતિ, આકૃત્યુપ-
મર્દન દ્રવ્યમેવાવશિષ્યતે' इति । आह च—

વહ અનિત્ય મી હૈ । અતઃ યહ નહીં કહ સકતે કિ યહ સુવર્ણ-દ્રવ્ય
સર્વથા નિત્ય હૈ, ઓર ન યહી કહના યુક્ત હૈ કિ વહ સર્વથા અનિત્ય
હૈ । સિદ્ધાન્ત યહ હૈ કિ જો સત્ (અસ્તિત્વવાન) હૈ વહ ઉત્પાદ વ્યય
ઓર ધ્રોવ્ય સ્વરૂપ અવશ્ય હોતા હૈ । ઓર ઉત્પાદ તથા વ્યય પર્યાયદૃષ્ટિસે
હોતે હૈ, અતઃ. ઉસ દૃષ્ટિસે પદાર્થ અનિત્ય હૈ, તથા ધ્રોવ્ય દ્રવ્યદૃષ્ટિસે હોતા
હૈ, અતઃ. ઉસ દૃષ્ટિસે પદાર્થ નિત્ય હૈ । યહ વાત પહેલે બતાચુકે હૈ । અન્યત્ર
મી કહા હૈ કિ-સુવર્ણ પહેલે ઢલીકે આકારમે રહતા હૈ, ફિર ઢલીકે
રૂપસે પરિવર્તિત (વ્યય) હોકર રુચક (કઠકા ગહના) કે રૂપમે ઉત્પન્ન
હોતા હૈ, ફિર રુચકસે પરિવર્તિત હોકર સ્વસ્તિકરૂપમે ઉત્પન્ન હોતા
હૈ, સ્વસ્તિકરૂપસે વદલ કર કર્ણિકા (કર્ણફૂલ) કે રૂપમે ઉત્પન્ન હોતા
હૈ, ફિર વહી સુવર્ણ અનેકાનેક આકારોં કો ધારણ કરતે કરતે ચમ
કીલે કુણ્ડલોંકે રૂપમે આ જાતા હૈ, કિન્તુ ઇન સઽ અવસ્થાઓમે સુવર્ણ
વહો રહતા હૈ જો પહેલે ઢલીકે રૂપમે યા । સિર્ફ આકાર હી આકાર
વદલતે રહતે હૈ । યદિ વહ સુવર્ણ કિસી મી આકૃતિકે રૂપમે ન દેખ-
કર શુદ્ધરૂપસે દેખા જાય તો વહ સિર્ફ દ્રવ્ય હી હૈ । ઓર મી કહા હૈ—

શકાતુ કે એ સુવર્ણ દ્રવ્ય સર્વથા નિત્ય છે, અને એમ કહેલું પણ યુક્ત નથી કે
એ સર્વથા અનિત્ય છે, સિદ્ધાન્ત એ છે કે સત્ (અસ્તિત્વવાન) છે તે ઉત્પાદ,
વ્યય અને ધ્રોવ્ય સ્વરૂપ અવશ્ય થાય છે અને ઉત્પાદ તથા વ્યય પર્યાયદૃષ્ટિએ
કરીને થાય છે, માટે એ દૃષ્ટિએ પદાર્થ અનિત્ય તથા ધ્રોવ્ય દ્રવ્યદૃષ્ટિએ
કરીને થાય છે, માટે એ દૃષ્ટિએ પદાર્થ નિત્ય છે એ વાત પહેલા બતાવી ચૂક્યા
છીએ અન્યત્ર પણ કહ્યું છે કે સુવર્ણ પહેલા લગડીના આકારમા રહે છે, પછી
લગડીના રૂપમાથી પરિવર્તિત (વ્યય) થઈને હાર (કંઠના ઘરેણા)ના રૂપમા ઉત્પન્ન
થાય છે, પછી હારમાથી પરિવર્તિત થઈને સ્વસ્તિકના રૂપમા ઉત્પન્ન થાય છે,
સ્વસ્તિક રૂપમાથી બદલાઈને તે કર્ણફૂલના રૂપમા ઉત્પન્ન થાય છે, પછી એજ
સુવર્ણ અનેકાનેક આકારને ધારણ કરતા કરતા ચમકતા કુંડલોના રૂપમા આવી જાય
છે, પરંતુ એ બધી અવસ્થાએમા સુવર્ણ એજ રહે છે કે જે પહેલા લગડીના રૂપમા
હતું માત્ર આકાર જ બદલાતો રહે છે જો એ સુવર્ણને કેમપણ અદૃતિના રૂપમા
ન જોતા શુદ્ધ રૂપથી જોવામા આવે, તો એ માત્ર દ્રવ્ય જ છે વળી કહ્યું છે કે—

“ ણિયપુત્તીકીટણગ, કણગઘઢ મજિઝણ નરવાલો ।

ણિયપુત્તગસ્સ તેણં, તયત્થિઓ ગેંદુય કુળાવેદ્દ ॥૧॥

પુત્તી સોગઢ, પુત્તો ગેંદુયલાહેણ દ્વિસ્સિઓ જાઓ ।

કણગત્તણં જહદ્વિય, -મત્થિ સ્તિ ણ દ્વિસ્સ ચિમ્મયા રત્તો’, ॥૨॥ઈતિ ।

પ્રત્યક્ષા ચ—

“ નિજપુત્રીક્રીડનરુ, વનરુઘટ મદ્ધવત્તા નરપાલ’ ।

નિજપુત્રાય તેન તદર્પિતો ગેન્દુક કારયતિ ॥૧॥

પુત્રી શોચતિ, પુત્રો ગેન્દુમ્લાભેન દર્પિતો જાન.

વનરુત્ત યથાસ્થિતમસ્તીતિ ન દર્પ-ત્રિસ્મર્યો રાહઃ ” ॥ ૨ ॥ ઇતિ ।

એવ ઘટપટાકાશાદિદ્રવ્યાન્તરેણપિ ગોખ્યમ્ । નનુ કેવલગ્રોબ્યધર્મસ્ત્વેનો

“એક રાજા અપની પુત્રીકે खेलनेके सुवर्ण घटको तुड़वा कर पुत्र के खेलनेके लिए गेंद बनवा देता है । । यह देख कर पुत्री शोक करती है और पुत्र गेंद मिलनेसे हर्ष मनाता है । सोनेका घड़ा मिटा, गेंद बन गई, पर सोना ज्यों का त्यों बना हुआ है, यह देखकर राजा को न हर्ष होता है न विषाद ॥ २ ॥”

यही बात घटाकाश पटाकाश आदि में समझनी चाहिए । अर्थात् कल तक किसी स्थान पर घट रखा था, आज घट हटा लिया और उस स्थान पर पट (वस्त्र) रख दिया । जब तक घट रखा था तब तक वहाँ का आकाश घटाकाश था, अब पट रख देने पर पटाकाश हो गया । इस प्रकार घटकाशका नाश हो गया, पटाकाशना उत्पाद हो गया पर आकाश ध्रुव हैं (ज्यों का त्यों हैं ।)

“એક રાજા પાતાની પુત્રીને રમવાનો સુવર્ણનો ઘડો તોડાવીને પુત્રને માટે રમવાનો દડો બનાવરાવી આપે છે એ બેઠને પુત્રી શોક કરે છે અને પુત્ર દડો મલવાથી હર્ષ પામે છે સોનાનો ઘડો નાશ પામ્યો અને દડો બન્યો, પણ સોનું તો જેમનું તેમ રહ્યું છે, તે બેઠને રાખને નથી હર્ષ થતો કે નથી વિષાદ થતો (૨)”

એજ વાત ઘગકાશ-પટાકાશ આદિમા સમજવાની છે અર્થાત્ કાલ સુધી કેઇ સ્થાને ઘટ રાખ્યો હતો, આજે તે સ્થળેથી ઘટ ઉઠાવી દીધો અને એ સ્થાને પટ (વસ્ત્ર) મૂકી દીધું બન્યા સુધી ઘગ રાખ્યો હતો ત્યાં સુધી ત્યાંનું આકાશ ઘગકાશ હતું, હવે પટ રાખવાથી પટાકાશ બની ગયું એ પ્રમાણે ઘટાકાશનો નાશ થયે ગયો, પટાકાશનો ઉત્પાદ થયે ગયો, પણ આકાશ તો ધ્રુવ છે (જેમનું તેમજ છે)

પલ્ભ્યમાન આકાશાદિરૂપે વસ્તુન્યુત્પાદવ્યયાભાવાશ્ચિત્યત્વાનિત્યત્વે કથં સમચ્છે
તામ્ ? ઇતિ ચેદુચ્યતે—આકાશમવગાદમાના જીવપુદ્ગલા યદૈવસ્માદાકાશસ્ય પ્રદે-
શાત્પ્રદેશાન્તરમુપસકામન્તિ તદાની પ્રાક્રપ્રદેશપ્રવિભાગપૂર્વમગ્રિમપ્રદેશસયોગો-
ત્પત્યા તસ્મિન્નેકમ્મિદ્વપ્યાપાશે વિભાગસયોગરૂપસ્ય મિથો વિરુદ્ધસ્ય ધર્મદ્વયસ્યો-
પબ્ધેઃ પ્રાક્રપ્રદેશાદપરઃ પ્રદેશો ભિન્ન ઇતિ મન્તવ્ય, ‘ભેદહેતુર્વિરુદ્ધધર્માભ્યાસઃ’
ઇતિ ભવતાઽપિ સ્વીકૃતત્વાત્, તતથ પ્રાક્રસયોગવિનાશાદ્દિનષ્ટમિતિ, ઉત્તરસયોગો-

પ્રશ્ન—આકાશ આદિ પદાર્થો મે ધ્રોવ્ય હી ઉપલબ્ધ હોતા હૈ—ન
તો ઉત્પાદ માલૂમ હોતા હૈ ન વ્યય હી । ફિર આપ પ્રત્યેક પદાર્થકો
નિત્ય ઔર અનિત્ય કેસે કહતે હૈ ?

ઉત્તર—સુનિયે । જીવ યા પુદ્ગલ આકાશ મે રહતે હૈ । જન કોઈ
જીવ યા પુદ્ગલ એક આકાશપ્રદેશમે ચલકર દૂસરે આકાશપ્રદેશ
મે ચલા ગયા તો પહેલે આકાશપ્રદેશસે ઉસકા વિભાગ હુઆ, ઔર
દૂસરે આકાશપ્રદેશ સે ઉસકા સયોગ હુઆ, અર્થાત્ અવ તક જિસ
પ્રદેશ મે સયોગ થા ઉસમે વિભાગ હોગયા, ઔર જિસમે વિભાગ થા
ઉસમે સયોગ હો ગયા, હસ પ્રકાર દોનો પ્રદેશ મે સયોગ-વિભાગ હુપ ।
સયોગ ઔર વિભાગ આપસમે વિરોધી ધર્મ હૈ । તાત્પર્ય યહ હુઆ કિ-
સયોગ વિશિષ્ટ આકાશ નષ્ટ હો ગયા ઔર વિભાગ વિશિષ્ટ આકાશ
ઉત્પન્ન હુઆ । હસી પ્રકાર દૂસરા વિભાગ વિશિષ્ટ આકાશ નષ્ટ હુઆ
ઔર સયોગ-વિશિષ્ટ આકાશ ઉત્પન્ન હુઆ । આપને સ્વય માના હૈ કિ
વિરોધી ધર્મકા પાયા જાના હી ભેદ કા કારણ હૈ । હા, આકાશરૂપસે

પ્રશ્ન—આકાશ આદિ પદાર્થોમા ધ્રોવ્ય જ ઉપલબ્ધ થાય છે—નથી ઉત્પાદ
માલુમ પડતો કે નથી વ્યય પણ માલુમ પડતો તો પછી આપ પ્રત્યેક પદાર્થ ને
નિત્ય અને અનિત્ય કેમ કહો છો ।

ઉત્તર—સાબળો જીવ યા પુદ્ગલ આકાશમા રહે છે, જ્યારે કોઈ જીવ યા
પુદ્ગલ એક આકાશ-પ્રદેશથી નીકળીને બીજા આકાશ પ્રદેશમા આત્યો ગયો, ત્યારે
પહેલા આકાશ પ્રદેશથી તેનો વિભાગ થયો, અને બીજા આકાશ પ્રદેશ સાથે
તેનો સયોગ થયો, અર્થાત્ અત્યાર સુધી જે પ્રદેશમા સયોગ હતો તેમા વિભાગ થઈ
ગયો અને જેમા વિભાગ હતો તેમા સયોગ થઈ ગયો એ પ્રમાણે બેઉ પ્રદેશોમા
સયોગ—વિભાગ થયા સયોગ અને વિભાગ આપસ—આપસમા વિરોધી ધર્મ છે
તાત્પર્ય એ છે કે—સયોગ-વિશિષ્ટ આકાશ નષ્ટ થયું અને વિભાગ-વિશિષ્ટ આકાશ
ઉત્પન્ન થયું એ પ્રમાણે બીજી વિભાગ-વિશિષ્ટ આકાશ નષ્ટ થયું અને સયોગ-વિશિષ્ટ
આકાશ ઉત્પન્ન થયું આપે પેતે માન્યુ છે કે વિરોધી ધર્મને પ્રાપ્ત થયું એ જ બેદનુ

તપ્ત્યા ચોત્પન્નમિત્યાકાશાદિકમપ્યસ્ત્યેવોત્પાદવ્યયધર્મમરિતિ નિત્યત્વાનિત્યત્વે
 ઇદામ્પક્ષતે, અતપ્તાનિત્યત્વામિપ્રાયેણોચ્યતેઽપિ લોકે—‘ઘટાકાશ પટાકાશ’ મિ
 ત્યાદિ, આશદ્રવ્યત્વેન તુ નિત્યત્વમક્ષતમેય, ‘ઉત્પત્તિ વિનાશસત્ત્વેઽપ્યન્વયિતા
 વચ્છેદકસમ્યગ્નેનાવસ્થિતત્ત્વ નિત્યત્વ’—મિતિ તદ્વસંગાત્ । ન ચૈસ્મિન્ ધર્મિણિ
 મિથો વિરુદ્ધધર્મદ્વયસમાયેશે ન કચિદ્દદૃષ્ટિતિ વાચ્યમ્, નરસિંહાદી તથાદૃષ્ટવાત્ ।

ધ્રુવ રહા-ન નષ્ટ હુઆ ન ઉત્પન્ન હુઆ, અતઃ સિદ્ધ હુઆ કિ આકાશ
 આદિ પદાર્થ, ઉત્પાદ, વ્યય રૂપ મી હૈ, હમલિખ વે રુચશ્ચિત્ અનિત્ય
 મી હૈ । અનિત્યતાકે અભિપ્રાયસે હી પટાકાશ ઘટાકાશ આદિ લોક
 વ્યવહાર હોતા હૈ, ધૌર આકાશકી દ્રવ્યકી અપેક્ષા નિત્યતા માનના
 નિર્દોષ હી હૈ, ક્યોંકી ઉત્પત્તિ વિનાશ (અવસ્થાઓં મેં) હોતે રહને પર
 મી અન્વિતરૂપસે પદાર્થકા સ્થિત રહના નિત્યતાકા લક્ષણ હૈ, વહ
 આકાશ-દ્રવ્ય મેં ઘટતા હૈ ।

પ્રશ્ન—એક પદાર્થમેં પરસ્પરવિરોધી ધર્મોંકા હોના કહીં નહીં દેલા
 ગયા, ફિર આપ નિત્યતા ઓર અનિત્યતા જૈસે વિરોધી ધર્મોં (ગુણોં)
 કો એક હી પદાર્થ મેં કૈસે ઘટાતે હૈ ?

ઉત્તર—એસા ન કહિણ । શેરકા આકાર ઓર નરકા આકાર દોનોં
 પરસ્પર વિરોધી હૈ, તથાપિ વે એક હી નરસિંહમેં દેસે જાતે હૈ । જબ
 એક જગહ વિરોધી ધર્મ પાયે જા સકતે હૈ તો દૂસરી જગહ ક્યોં ન
 પાયે આપેંગે ? યદિ કહો કિ—વિરોધી ધર્મ વે હોતે હૈ જો એક

કારણુ છે હા, આકાશ રૂપે કરીને ધ્રુવ રહ્યુ, ન નષ્ટ થયુ કે ન ઉત્પન્ન થયુ, તેથી
 સિદ્ધ થયુ કે આકાશ આદિ પદાર્થ, ઉત્પાદ, વ્યય રૂપ થયુ છે તેથી કરીને તે કથચિત્
 અનિત્ય થયુ છે અનિત્યતાના અભિપ્રાયે કરીને જ પટાકાશ ઘટાકાશ આદિ લોકવ્યવહાર
 થાય છે અને દ્રવ્યની અપેક્ષાએ આકાશની નિત્યતા માનવી નિર્દોષજ છે, કારણુ કે
 ઉત્પત્તિ વિનાશ (અવસ્થાઓમા) થતા રહેવા છતા પણ અન્વિત રૂપે પદાર્થનુ સ્થિત
 રહેવુ એ નિત્યતાનુ લક્ષણ છે, તે આકાશ દ્રવ્યમા ઘટે છે

અર્થ—એક પદાર્થમા પરસ્પર-વિરોધી ધર્મોંનુ હોવુ કયાય જોવામા આવ્યુ
 નથી, તો પછી આપ નિત્યતા અને અનિત્યતા જોવા વિરોધી ધર્મોં (ગુણોં)ને એકજ
 પદાર્થમા કેવી રીતે ઘટાવે છે ?

ઉત્તર—એમ ન કહો । સિદ્ધને આકાર અને નરને આકાર એઉ પરસ્પર
 વિરોધી છે, તો પણ તે એક જ નરસિંહમા જોવામા આવે છે જો એક જગ્યાએ
 વિરોધી ધર્મ માણમ પડી શકે છે તો બીજી જગ્યાએ કેમ ન માણમ પડે ?

નનુ યન્નિત્ય તત્પરમાણુરૂપ દ્રવ્ય, યન્નાનિત્ય તત્માર્થરૂપ દ્રવ્યમિતિ પરમાણુદ્રવ્યત્વ કાર્યદ્રવ્યત્વભેદાભ્યા ધર્મિભેદાદેકસ્મિન્ ધર્મિણિ નિત્યત્વાનિત્યત્વે વસ્તુતો ન સ્ત' ?' ઇતિ ચેતન્મન્દમ્, પ્રાકૃપતિપાદિતદિશા સુવર્ણત્વાકાશત્વાદિના ધર્મિણસ્તત્ર તત્રૈત્વેન સ્ફુટ પ્રતિભાસાત્ પૂર્વપૂર્વપર્યાયનાશપૂર્વકોત્તરોત્તરપર્યાયા-

વસ્તુ મેં ન પાવ જાઈ. 'અનુપલમ્ભસાધ્યો હિ વિરોધ.' અર્થાત્ જિનકી એકત્ર ઉપલબ્ધિ ન હો વેહી વિરોધી સમજે જાતે હૈ. નર ઓર સિંહકે આકાર કી એક સ્થાન પર ઉપલબ્ધિ હૈ અતઃ. ઉનમે વિરોધ નહી હૈ, તો ઇસકા સમાધાન યહ હૈ કિ વિરોધકે ઇસી લક્ષણસે નિત્યતા-અનિત્યતા આદિ વસ્તુગત ધર્મોં મે પરસ્પર વિરોધ નહી ઘટતા, ક્યોંકિ યે ધર્મ અપેક્ષાસે એક હી વસ્તુ મેં પાવે જાતે હૈ. યદિ ઇનમે વિરોધ હોતા તો યે એકત્ર ઉપલબ્ધ હી ન હોતે.

પ્રશ્ન—જો દ્રવ્ય નિત્ય હોતા હૈ વહ પરમાણુરૂપ હૈ ઓર જો અનિત્ય હોતા હૈ વહ કાર્યરૂપ દ્રવ્ય (સ્કન્ધ) હૈ. અર્થાત્ પરમાણુદ્રવ્યમેં નિત્યતા ઓર કાર્ય દ્રવ્યમેં અનિત્યતા પાઈ જાતી હૈ. ડોનોં ગુણોંકે આધારભૂત દ્રવ્ય ભિન્નભિન્ન હૈં, ફિર આપ એક હી દ્રવ્ય (ધર્મી) મેં નિત્યતા ઓર અનિત્યતા ક્યોં કહતે હૈં ?

ઉત્તર—પહેલે હમ આકાશ ઓર સુવર્ણ કા ઉદાહરણ દેકર યતા શુકે હૈં કિ—ભિન્ન-ભિન્ન પર્યાયોમેં એક હી દ્રવ્ય રહતા હૈ. યહ યાત સ્પષ્ટ પ્રતીત હોતી હૈ. યદિ પૂર્વર પર્યાયકે નાશ ઓર ઉત્તર-ઉત્તર

જો એમ કહો કે-વિરોધી ધર્મ એ હોય છે કે જે એક વસ્તુમા ન હોય 'અનુપલમ્ભસાધ્યો હિ વિરોધ' અર્થાત્ જેની એકત્ર ઉપલબ્ધિ ન થાય તે જ વિરોધી ગણાય છે નર અને સિંહના આકારની એક સ્થાને ઉપલબ્ધિ છે માટે તેમા વિરોધ નથી તો એનુ સમાધાન એ છે કે-વિરોધના એ લક્ષણે કરીને નિત્યતા-અનિત્યતા આદિ વસ્તુગત ધર્મોમા પરસ્પર વિરોધ ઘટતો નથી, કારણકે એ ધર્મો અપેક્ષાએ કરીને એકજ વસ્તુમા માલુમ પડે છે જો એમા વિરોધ હોત તો એ એકત્ર ઉપલબ્ધ જ ન થાત

પ્રશ્ન—જે દ્રવ્ય નિત્ય હોય છે તે પરમાણુરૂપ છે અને જે અનિત્ય હોય છે તે કાર્યરૂપ દ્રવ્ય (સ્કન્ધ) છે અર્થાત્-પરમાણુદ્રવ્યમા નિત્યતા અને કાર્ય દ્રવ્યમા અનિત્યતા માલુમ પડે છે જેઉ શુણેના આધારભૂત દ્રવ્ય ભિન્ન-ભિન્ન છે તો પછી આપ એકજ દ્રવ્ય (ધર્મી)મા નિત્ય અને અનિત્યતા કેમ બતાવો છો ?

ઉત્તર—પહેલા અમે આકાશ અને સુવર્ણનું ઉદાહરણ આપીને બતાવી ગયા છીએ કે-ભિન્ન ભિન્ન પર્યાયોમા એક જ દ્રવ્ય રહે છે એ યાત સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે જો પૂર્વ પૂર્વ પર્યાયના નાશ અને ઉત્તર ઉત્તર પર્યાયના ઉત્પાદને કારણે જ

તપ્ત્યા ઘોતપન્નમિત્યાકાશાદિયમપ્યસ્ત્યેતોત્પાદ્યયધર્મરૂપિતિ નિત્યત્વાનિત્યત્વે
 રૂપાપ્યક્ષતે, અતઃપ્રાનિત્યત્વાભિપ્રાયેણોચ્યતેડપિ લોકે-‘ઘટાકાશ પટાકાશ’ મિ
 ત્યાદિ, આકાશદ્રવ્યત્વેન તુ નિત્યત્વમક્ષતમેવ, ‘ઉત્પત્તિ વિનાશસત્ત્વેડપ્યન્વયિતા
 વચ્છેદકમમ્મન્નેનારસ્થિતત્વ નિત્યત્વ’-મિતિ તદ્વક્ષણાત્ । ન ‘વસ્મિન્ ધર્મિણિ
 મિથો વિરુદ્ધધર્મદ્વયસમાગ્રેણ ન કચિદ્દૃષ્ટં ઇતિ ગચ્યમ્, નરસિંહાદૌ તથાદૃષ્ટત્વાત્ ।

ધ્રુવ રહા-ન નષ્ટ હુઆ ન ઉત્પન્ન હુઆ, અતઃ મિદ્ધ હુઆ કિ આકાશ
 આદિ પદાર્થ, ઉત્પાદ, વ્યય રૂપ મી હૈ, ઇમલિણ વે કથચિત્ અનિત્ય
 મી હૈ । અનિત્યતાકે અભિપ્રાયસે હી પટાકાશ ઘટાકાશ આદિ લોક
 વ્યવહાર હોતા હૈ, ઓર આકાશકી દ્રવ્યકી અપેક્ષા નિત્યતા માનના
 નિર્દોષ હી હૈ, કયોંકી ઉત્પત્તિ વિનાશ (અવસ્થાઓં મેં) હોતે રહને પર
 મી અન્વિતરૂપસે પદાર્થકા સ્થિત રહના નિત્યતાકા લક્ષણ હૈ, વર
 આકાશ-દ્રવ્ય મેં ઘટતા હૈ ।

પ્રશ્ન—એક પદાર્થમેં પરસ્પરવિરોધી ધર્મોંકા હોના કહીં નહીં દેલા
 ગયા, ફિર આપ નિત્યતા ઓર અનિત્યતા જૈસે વિરોધી ધર્મોં (ગુણોં)
 કો એક હી પદાર્થ મે કૈસે ઘટાતે હૈ ?

ઉત્તર—એસા ન કહિણ । શેરકા આકાર ઓર નરકા આકાર દોનોં
 પરસ્પર વિરોધી હૈ, તથાપિ વે એક હી નરસિંહમેં દેલે જાતે હૈ । જબ
 એક જગહ વિરોધી ધર્મ પાવે જા સકતે હૈ તો દૂમરી જગહ કયોં ન
 પાવે આઈંગે ? ચદિ કહો કિ—વિરોધી ધર્મ વે હોતે હૈ જો એક

કારણુ છે હા, આકાશ રૂપે કરીને ધ્રુવ રહ્યુ, ન નષ્ટ થયુ કે ન ઉત્પન્ન થયુ, તેથી
 સિદ્ધ થયુ કે આકાશ આદિ પદાર્થ, ઉત્પાદ, વ્યય રૂપ પણ છે તેથી કરીને તે કથચિત્
 અનિત્ય પણ છે અનિત્યતાના અભિપ્રાયે કરીને જ પટાકાશ ઘટાકાશ આદિ લોકવ્યવહાર
 થાય છે અને દ્રવ્યની અપેક્ષાએ આકાશની નિત્યતા માનવી નિર્દોષજ છે, કારણુ કે
 ઉત્પત્તિ વિનાશ (અવસ્થાઓમા) થતા રહેવા છતા પણ અન્વિત રૂપે પદાર્થનું સ્થિત
 રહેવું એ નિત્યતાનું લક્ષણુ છે, તે આકાશ દ્રવ્યમા ઘટે છે

પ્રશ્ન—એક પદાર્થમા પરસ્પર-વિરોધી ધર્મોંનું હોવું કયાય જોવામા આવ્યું
 નથી, તો પણ આપ નિત્યતા અને અનિત્યતા જોવા વિરોધી ધર્મોં (ગુણોં)ને એકજ
 પદાર્થમા કેવી રીતે ઘટાવે છે ?

ઉત્તર—એમ ન કહો । સિદ્ધનો આકાર અને નરનો આકાર એઉ પરસ્પર
 વિરોધી છે, તો પણ તે એક જ નરસિંહમા જોવામા આવે છે જો એક જગ્યાએ
 વિરોધી ધર્મ માલુમ પડી શકે છે તો બીજી જગ્યાએ કેમ ન માલુમ પડે ?

[સપ્તમઙ્ગી]

મજ્યન્તે=વિમિથન્તેઽર્થા યૈસ્તે મઙ્ગા =ચારુપ્રકારઃ, સપ્તાના મઙ્ગાના સમાહારઃ
સપ્તમઙ્ગી-પ્રત્યક્ષાદિગાધાપરિહારપૂર્વકમેકસ્મિન્નેવ પદાર્થે એકૈકધર્મવિષયક-પ્રશ્નવલેન
પૃથગ્ભૂતયોરપૃથગ્ભૂતયોશ્ચ વિધિનિપેયોઃ કલ્પનયા સ્યાચ્છબ્દસહિતઃ સપ્તમિ-
પ્રકારૈર્ગ્રંથપ્રયોગ ઉત્તર્યસ્તથા—

કળ લેને ચાલા મે નહી હું । જિમને કળ લિયા હો ડસીસે વસૂલ
કરો । તાતપર્ય ચહ હૈ કિ અવસ્થા (પર્યાય) કે પરિવર્તન માત્રસે ચદિ
અવસ્થાવાન્ (દ્રવ્ય) મેં પરિવર્તન હોના સ્વીકાર કિયા જાય તો સમસ્ત
વ્યવહાર નષ્ટ હો જાણેગે । અતઃ પર્યાયોકે પરિવર્તન હોને પર મી દ્રવ્યમે
પરિવર્તન માનના અયુક્ત તો હૈ હી, સાથ હી વ્યવહારકા લોપક મી હૈ ।

[સપ્તમંગી]

વસ્તુમેં જો અનન્ત ધર્મ પાચે જાતે હૈ, ડન સવ ધર્મોંકી અનન્ત
સપ્ત મંગિયાં બનતી હૈ । અર્થાત્ અનેકાંત સિદ્ધાન્તકે અનુસાર વસ્તુકે
ધર્મોંકા વિશ્લેષણ કરનેસે પ્રત્યેક ધર્મકે સાત ભગ હોતે હૈ । ડન ધર્મોં
મેં પ્રત્યક્ષ આદિ કિસી પ્રમાણસે યાધા નહી આતી । કહી કેવલ વિધિ
હોતી હૈ, કહીં કેવલ નિષેધ હોતા હૈ, ઓર કહીં ડોનોં ક્રમશઃ
સમ્મિલિત હોતે હૈ, કહી યુગપત્—અક સાથ સમ્મિલિત હોતે હૈ । ડન
સાતો મંગોંકે પહેલે સ્પષ્ટતાકે લિપ્ત ‘સ્યાત્’ અવ્યય લગાયા જાત્તા
હૈ । અસ્તિત્વ ધર્મકે સાત ભગ હસ પ્રકાર હૈ—

હોય તેની પાસેથી વસૂલ કરે તાતપર્ય એ છે કે અવસ્થા (પર્યાય) ના પરિવર્તનથી
જો અવસ્થાવાન્ (દ્રવ્ય) મા પરિવર્તન થવાનું સ્વીકારવામા આવે તો બધા વ્યવહાર
નષ્ટ થઇ જાય માટે પર્યાયોનુ પરિવર્તન થવા છતા પણ દ્રવ્યમા પરિવર્તન માનવુ
અયુક્ત તો છે જ, તે સાથે વ્યવહારનુ લોપક પણ છે)

[સપ્તભગી]

વસ્તુમા જે અનન્ત ધર્મોં માલુમ પડે છે, એ બધા ધર્મોંની અનન્ત સપ્તભગીએ
અને છે અર્થાત્ અનેકાન્ત સિદ્ધાન્તને અનુસરી વસ્તુના ધર્મોંનુ વિશ્લેષણ કરવાથી
પ્રત્યેક ધર્મના સાત ભગ (ભાગા) થાય છે એ ધર્મોંમા પ્રત્યક્ષ આદિ કોઈ
પ્રમાણથી બાધા આવતી નથી કયાક કેવળ વિધિ થાય છે, કયાય કેવળ નિષેધ થાય
છે, અને કયાય મેંડ ક્રમશઃ સમ્મિલિત થાય છે, કયાક યુગપત્ (એકી સાથે) સમિ-
લિત થાય છે એ માટે ભાગાની પહેલા, સ્પષ્ટતાને માટે પ્રાય ‘સ્યાત્’ અવ્યય લગા-
ડવામા આવે છે અસ્તિત્વ ધર્મના સાત ભાગા આ પ્રમાણે છે —

(૧) સ્વસ્ત્યેવ સર્વમ્—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ, સ્વદ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાલ અને
સ્વભાવની અપેક્ષાએ છે આ ભાગામા કેવળ વિધિની કલ્પના કરવામા આવી છે

पश्चिमात्रेण धर्मिभेदाद्भीकारे गत्य यौवन गार्हकभेदादेकस्मिन् पुरुषादापि व्यक्ति भेदाऽऽपत्तेर्दुर्निवारत्वादित्यास्ता विस्तरः । एतस्य सप्तमङ्गी भवति—

पर्यायके उत्पादके कारण ही द्रव्यमें भेद मानेगे तो एक मनुष्य जब बाल्यावस्थाको त्याग कर युवावस्था में आएगा तब उसे भी दूसरा मनुष्य मानना पड़ेगा, और जब युवावस्थाका परित्याग कर वृद्धावस्था में आएगा तो उसे तीसरा ही मनुष्य मानना पड़ेगा । ऐसा माननेसे समस्त लोकव्यवहार नष्ट हो जायगा । (यज्ञदत्तका पुत्र देवदत्त बालक अवस्थाको छोड़ कर जब जवान होगा तो वह उसका पुत्र नहीं रहेगा—दूसरा ही हो जायगा और न यज्ञदत्त, देवदत्त का पिता रहेगा । जवानी भर नौकरी करनेके बाद बुढ़ापे में जब पेंशन पानेका अवसर आएगा तो गवर्नमेंट कहेगी—नौकरी करने वाला दूसरा था, तुम्हारी अवस्था बदल गई है, अतः तुम नौकरी करनेवाले नहीं रहे, अब तुम्हें पेंशन किस बात की दें ? बेचारे यज्ञदत्त की कैसी दुर्दशा होगी ? इधर तो उसका पितापन नष्ट हो गया और उधर पेंशन पर रुक पड़ गया ।

एक आदमी युवावस्थामें लाखों का ऋण लेगा और जब बुढ़ापेमें उस पर कोई नालिश करेगा तो न्यायालयमें जाकर कह देगा—ऋण लेने वाला दूसरा था, मैं दूसरा हूँ । मेरी अवस्था बदल गई है, इसलिए

द्रव्यमा खेद मानशी तो अेक मनुष्य न्याये आत्मावस्थाने त्यज्जने युवावस्थामा आवशे, त्यारे तेने पणु भीजे मनुष्य मानवो पडशे, अने न्याये युवावस्थानो परि त्याग करीने वृद्धवस्थामा आवशे, त्यारे तेने न नीजे मनुष्य मानवो पडशे अेम मानवाशी अधो लोकव्यवहार नष्ट थछ नशे (यज्ञदत्तनो पुत्र देवदत्त आत्मावस्थाने उल्लाधीने न्याये जुवान थशे त्यारे ते तेनो पुत्र नहि रहो, भीजे न थछ नशे अने यज्ञदत्त देवदत्तनो पिता पणु रहेशे नहि जुवानाीमा नोकरी कर्था नाह घडपणुमा न्याये पेन्शन लेवानो वषत आवशे त्यारे सरकार कछेशे के नोकरी करनार भीजे छतो, तमाारी अवस्था भदलाछ गछ छे, माटे तमे नोकरी करनार न्छा नथी, तो तमने पे शन शा माटे आपीअे ? जियारा यज्ञदत्तनी डेवी दुर्दशा थशे ? आ आबुअे तेनु पिता पणु नष्ट थछ गयु अने पेदी आबुअे पेन्शन पर धाठ आवी !

अेक भाणुस जुवानाीमा लाजोनु करज करशे अने न्याये घडपणुमा तेनी उपर ठाछ हावो करशे त्यारे न्यायालयमा न्छने कछी देशे के करज लेनार भीजे छतो, हु भीजे छु मारी अवस्था भदलाछ गछ छे माटे करज लेनार हु नथी नेछे करज बीधु

‘स्यादवक्तव्यमेव’-ति विधि निषेधौ च प्रकल्प्य पञ्चमः (५) । ‘स्यान्नास्त्येव’-ति केवल निषेध ‘स्यादवक्तव्यमेव’-ति यौगपद्येन विधिनिषेधौ च प्रकल्प्य षष्ठः (६) । ‘स्यादस्त्येव’-ति केवल विधि ‘स्यान्नास्त्येव’-ति केवल निषेध ‘स्यादवक्तव्यमेव’-ति यौगपद्येन विधिनिषेधौ च प्रकल्प्य सप्तमः (७) ।

[भङ्गानां स्पष्टीकरणम्]

तत्र-स्यात्=कथञ्चित् परकीयद्रव्य क्षेत्र काल-भावानपेक्षतया केवल स्वकीय-

(५) ‘स्यादस्त्यवक्तव्यमेव सर्वम्’-अर्थात् प्रत्येक पदार्थ अस्तित्ववान् होता हुआ अवक्तव्य है । यह भग, पहले और चौथे भगके सम्मेलनसे बना है, इसमें केवल विधि और युगपद् विधि-निषेध की विवक्षा है ।

(६) ‘स्यान्नास्त्यवक्तव्यमेव सर्वम्’-अर्थात् प्रत्येक पदार्थ नास्तित्ववान् होता हुआ अवक्तव्य है । यह भग, दूसरे और चौथे भगके मिश्रणसे बना है । इसमें केवल निषेध और युगपद् विधि-निषेध की विवक्षा है ।

(७) ‘स्यादस्ति नास्ति-अवक्तव्यमेव सर्वम्’-प्रत्येक पदार्थ अस्तित्ववान् तथा नास्तित्ववान् होता हुआ अवक्तव्य है । यह भग तीसरे और चौथे भगको मिलानेसे बना है । इसमें क्रमशः विधि-निषेध और युगपद् विधि-निषेधकी विवक्षा है ।

(सातो भगो का स्पष्टीकरण)

(१) जय हम कहते हैं—‘घडा है’ तो घटविषयक द्रव्यादिचतुष्टय

(५) स्यादस्त्यवक्तव्यमेव सर्वम्—अर्थात् प्रत्येक पदार्थ अस्तित्ववान् होवा साथे अवक्तव्य छे आ भागे पड़ेला अने योथा भागाना स भेसनथी अन्यो छे, ओभा केवण विधि अने युगपद् विधि-निषेधनी विवक्षा छे

(६) स्यान्नास्त्यवक्तव्यमेव सर्वम्—अर्थात् प्रत्येक पदार्थ नास्तित्ववान् होवा साथे अवक्तव्य छे आ भागे भीज अने योथा भागाना मिश्रणथी अन्यो छे ओभा केवण निषेध अने युगपद् विधि-निषेधनी विवक्षा छे

(७) स्यादस्ति नास्ति-अवक्तव्यमेव सर्वम्—अर्थात् प्रत्येक पदार्थ अस्तित्ववान् तथा नास्तित्ववान् होवा साथे अवक्तव्य छे आ भागे त्रीज अने योथा भागाना मिश्रणथी अन्यो छे ओभा क्रमश विधि-निषेध अने युगपद् विधि-निषेधनी विवक्षा छे

[सातो भागानु स्पष्टीकरणम्]

(१) न्यारे आपणे कहीअे छीअे के ‘घडा छे’, त्यारे घटविषयक

‘સ્યાદસ્ત્યેવ સર્વ’—મિતિ કેવલ ત્રિધિ પ્રકલ્પ્ય પ્રથમ: (૧) । ‘સ્યાન્નાસ્ત્યેવ સર્વ’—મિતિ કેવલ નિષેધ પ્રકલ્પ્ય દ્વિતીય: (૨) । ‘સ્યાદસ્ત્યેવ સ્યાન્નાસ્ત્યેવ’ તિ ક્રમિકૌ વિધિનિષેધૌ પ્રકલ્પ્ય તૃતીય: (૩) । ‘સ્યાદવક્તવ્યમેવ’—તિ યૌગપદ્ધેન વિધિ-નિષેધૌ પ્રકલ્પ્ય ચતુર્થ: (૪) । સ્યાદસ્ત્યેવ’—તિ કેવલ વિધિ

(૧) ‘સ્યાદસ્ત્યેવ સર્વમ્’—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ, સ્વદ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાલ ઓર સ્વભાવ કી અપેક્ષાસે હૈ । હસ ભગમેં સિર્ફ વિધિકી કલ્પના કી ગઈ હૈ ।

(૨) ‘સ્યાન્નાસ્ત્યેવ સર્વમ્’—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ, પર દ્રવ્ય, પર ક્ષેત્ર, પર કાલ ઓર પર ભાવ કી અપેક્ષા નહીં હૈ । હસ ભગમેં સિર્ફ નિષેધકી કલ્પના હૈ ।

(૩) ‘સ્યાદસ્ત્યેવ સ્યાન્નાસ્ત્યેવ સર્વમ્’—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ, સ્વ દ્રવ્યાદિચતુષ્ટયકી અપેક્ષા હૈ, પરદ્રવ્યાદિચતુષ્ટયકી અપેક્ષા નહીં હૈ । હસ ભગમેં વિધિ ઓર નિષેધ દોનોંકી ક્રમશઃ કલ્પના કી ગઈ હૈ ।

(૪) ‘સ્યાદવક્તવ્યમેવ સર્વમ્’—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ કિસી અપેક્ષા અવક્તવ્ય (વચન કે અગોચર) હૈ । ઘટાં વિધિ ઓર નિષેધકી યુગપત્ (એકઠી સાથ) કલ્પના હૈ । એક સમયમેં એક હી ધર્મકા કથન હો સકતા હૈ, અનેક ધર્મોં કા નહીં હો સકતા । યહ એક હી સાથ દો ધર્મોં કી વિવક્ષા હૈ, ઓર દોનોં કા યુગપત્ કથન નહીં હો સકતા, અતઃ હસ અપેક્ષા સે પદાર્થ અવક્તવ્ય હૈ ।

(૨) સ્યાન્નાસ્ત્યેવ સર્વમ્—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ પરદ્રવ્ય, પરક્ષેત્ર, પરકાલ અને પરભાવની અપેક્ષાએ નથી આ ભાગામા માત્ર નિષેધની કલ્પના છે

(૩) સ્યાદસ્ત્યેવ સ્યાન્નાસ્ત્યેવ સર્વમ્—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ, સ્વદ્રવ્યાદિ-ચતુષ્ટયની અપેક્ષાએ છે, પરદ્રવ્યાદિ-ચતુષ્ટયની અપેક્ષાએ નથી આ ભાગામા વિધિ અને નિષેધ એ બેઉની ક્રમશઃ કલ્પના કરી છે

(૪) સ્યાદવક્તવ્યમેવ સર્વમ્—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ કોઈ અપેક્ષાએ અવક્તવ્ય (વચનને અગોચર) છે અહીં વિધિ અને નિષેધની એકી સાથે કલ્પના કરી છે, એક સમયે એક જ ધર્મનું કથન થઈ શકે છે, અનેક ધર્મોનું નથી થઈ શકતું અહીં એકી સાથે બે ધર્મોની વિવક્ષા છે, અને બેઉ એકી સાથે કથન નથી થઈ શકતું, માટે એ અપેક્ષાએ પદાર્થ અવક્તવ્ય છે

‘સ્યાદવક્તવ્યમેવે’-તિ વિધિ-નિષેધો ચ પ્રકલ્પ્ય પञ्ચમઃ (૫) । ‘સ્યાન્નાસ્ત્યેવે’-તિ કેવલ નિષેધ ‘સ્યાદવક્તવ્યમેવે’-તિ યૌગપદ્ધેન વિધિનિષેધો ચ પ્રકલ્પ્ય પઠઃ (૬) । ‘સ્યાદસ્ત્યેવે’-તિ કેવલ વિધિ ‘સ્યાન્નાસ્ત્યેવે’-તિ કેવલ નિષેધ ‘સ્યાદવક્તવ્યમેવે’-તિ યૌગપદ્ધેન વિધિનિષેધો ચ પ્રકલ્પ્ય સપ્તમઃ (૭) ।

[ભક્ષાના સ્પષ્ટીકરણમ્]

તત્ર-સ્યાત્=કથચિત્ પરકીયદ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ-ભાવાનપેક્ષતયા કેવલ સ્વકીય-

(૫) ‘સ્યાદસ્ત્યવક્તવ્યમેવ સર્વમ્’-અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ અસ્તિત્વવાન્ હોતા હુઆ અવક્તવ્ય હૈ । યહ ભગ, પહેલે ઓર ચૌથે ભગકે સમ્મેલનસે ઘના હૈ, હસમે કેવલ વિધિ ઓર યુગપદ્ધ વિધિ-નિષેધ કી વિવક્ષા હૈ ।

(૬) ‘સ્યાન્નાસ્ત્યવક્તવ્યમેવ સર્વમ્’-અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ નાસ્તિત્વવાન્ હોતા હુઆ અવક્તવ્ય હૈ । યહ ભગ, દૂસરે ઓર ચૌથે ભગકે મિશ્રણસે ઘના હૈ । હસમે કેવલ નિષેધ ઓર યુગપદ્ધ વિધિ નિષેધ કી વિવક્ષા હૈ ।

(૭) ‘સ્યાદસ્તિ નાસ્તિ-અવક્તવ્યમેવ સર્વમ્’-પ્રત્યેક પદાર્થ અસ્તિત્વવાન્ તથા નાસ્તિત્વવાન્ હોતા હુઆ અવક્તવ્ય હૈ । યહ ભગ ત્રીસરે ઓર ચૌથે ભગકો મિલાનેસે ઘના હૈ । હસમે ક્રમશઃ વિધિ-નિષેધ ઓર યુગપદ્ધ વિધિ-નિષેધકી વિવક્ષા હૈ ।

(સાતો ભગો કા સ્પષ્ટીકરણ)

(૧) જય હમ કહતે હૈ—‘ઘડા હૈ’ તો ઘટવિષયક દ્રવ્યાદિચતુષ્ટય

(૫) સ્યાદસ્ત્યવક્તવ્યમેવ સર્વમ્—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ અસ્તિત્વવાન્ હોવા સાથે અવક્તવ્ય છે આ ભાગો ખંડેલા અને ચોથા ભાગાના સમ્મેલનથી બન્યો છે, એમા કેવળ વિધિ અને યુગપદ્ધ વિધિ-નિષેધની વિવક્ષા છે

(૬) સ્યાન્નાસ્ત્યવક્તવ્યમેવ સર્વમ્—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ નાસ્તિત્વવાન્ હોવા સાથે અવક્તવ્ય છે આ ભાગો બીજા અને ચોથા ભાગાના મિશ્રણથી બન્યો છે એમા કેવળ નિષેધ અને યુગપદ્ધ વિધિ-નિષેધની વિવક્ષા છે

(૭) સ્યાદસ્તિ નાસ્તિ-અવક્તવ્યમેવ સર્વમ્—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ અસ્તિત્વવાન્ તથા નાસ્તિત્વવાન્ હોવા સાથે અવક્તવ્ય છે આ ભાગો ત્રીજા અને ચોથા ભાગાના મિશ્રણથી બન્યો છે એમા ક્રમશઃ વિધિ-નિષેધ અને યુગપદ્ધ વિધિ-નિષેધની વિવક્ષા છે

[સાતે ભાગાનુ સ્પષ્ટીકરણ]

(૧) ત્યારે આપણે કહીએ છીએ કે ‘ઘડા છે’, ત્યારે ઘટવિષયક

‘સ્પાદસ્ત્યેવ સર્વમ્’—મિતિ કેવલ ત્રિવિધિ પ્રકલ્પ્ય પ્રથમ: (૧) । ‘સ્યાન્નાસ્ત્યેવ સર્વમ્’—મિતિ કેવલ નિપેધ પ્રકલ્પ્ય દ્વિતીય: (૨) । ‘સ્પાદસ્ત્યેવ સ્યાન્નાસ્ત્યેવ’ તિ ક્રમિકૌ વિધિનિપેધૌ પ્રકલ્પ્ય તૃતીય: (૨) । ‘સ્પાદવક્તવ્યમેવ’—તિ યૌ-ગપદ્ધેન વિધિ-નિપેધૌ પ્રકલ્પ્ય ચતુર્ય (૪) । સ્પાદસ્ત્યેવે ’—તિ કેવલ વિધિ

(૧) ‘સ્પાદસ્ત્યેવ સર્વમ્’—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ, સ્વદ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાલ ઓર સ્વભાવ કી અપેક્ષાસે હૈ । હસ ભગમેં સિર્ફ વિધિકી કલ્પના કી ગઈ હૈ ।

(૨) ‘સ્યાન્નાસ્ત્યેવ સર્વમ્’—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ, પર દ્રવ્ય, પર ક્ષેત્ર, પર કાલ ઓર પર ભાવ કી અપેક્ષા નહીં હૈ । હસ ભગમેં સિર્ફ નિપેધકી કલ્પના હૈ ।

(૩) ‘સ્પાદસ્ત્યેવ સ્યાન્નાસ્ત્યેવ સર્વમ્’—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ, સ્વ દ્રવ્યાદિચતુષ્ટયકી અપેક્ષા હૈ, પરદ્રવ્યાદિચતુષ્ટયકી અપેક્ષા નહીં હૈ । હસ ભગમેં વિધિ ઓર નિપેધ દોનોંકી ક્રમશઃ કલ્પના કી ગઈ હૈ ।

(૪) ‘સ્પાદવક્તવ્યમેવ સર્વમ્’—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ કિસી અપેક્ષા અવક્તવ્ય (વચન કે અગોચર) હૈ । યહા વિધિ ઓર નિપેધકી યુગપત્ (એકઠી સાથ) કલ્પના હૈ । એક સમયમેં એક હી ધર્મકા કથન હો સકતા હૈ, અનેક ધર્મોં કા નહીં હો સકતા । યહા એક હી સાથ દો ધર્મોં કી વિવક્ષા હૈ, ઓર દોનોં કા યુગપત્ કથન નહીં હો સકતા, અતઃ હસ અપેક્ષા સે પદાર્થ અવક્તવ્ય હૈ ।

(૨) સ્યાન્નાસ્ત્યેવ સર્વમ્—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ પરદ્રવ્ય, પરક્ષેત્ર, પરકાલ અને પરભાવની અપેક્ષાએ નથી આ ભાગામા માત્ર નિપેધની કલ્પના છે

(૩) સ્પાદસ્ત્યેવ સ્યાન્નાસ્ત્યેવ સર્વમ્—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ, સ્વદ્રવ્યાદિ—ચતુષ્ટયની અપેક્ષાએ છે, પરદ્રવ્યાદિ—ચતુષ્ટયની અપેક્ષાએ નથી આ ભાગામા વિધિ અને નિપેધ એ બેઉની ક્રમશઃ કલ્પના કરી છે

(૪) સ્પાદવક્તવ્યમેવ સર્વમ્—અર્થાત્ પ્રત્યેક પદાર્થ કોઈ અપેક્ષાએ અવક્તવ્ય (વચનને અગોચર) છે અહીં વિધિ અને નિપેધની એકી સાથે કલ્પના કરી છે, એક સમયે એક જ ધર્મનું કથન થઈ શકે છે, અનેક ધર્મોનું નથી થઈ શકતું અહીં એકી સાથે બે ધર્મોની વિવક્ષા છે, અને બેઉનું એકી સાથે કથન નથી થઈ શકતું, માટે એ અપેક્ષાએ પદાર્થ અવક્તવ્ય છે

ઘટ' સ્વદ્રવ્યક્ષેત્રાધપેક્ષયાઽસ્તિ, પરદ્રવ્યક્ષેત્રાધપેક્ષયા ચ નાસ્તીત્યમ્ત્વેવાઽપેક્ષિક ઘટેઽસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ ચેતિ ધર્મદ્વદમિત્યેવ ય ક્રમિકો વચનપ્રકારઃ સ તૃતીયો મઢ્ઠ (૩) ।

આપેક્ષિક ઘટેઽસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ ચ તૃતીયે મઢ્ઠે યદુક્ત તત્ક્રમિકરૂપતયા વક્તુ સુશક, ક્રમમપહાય તુ યૌગપદ્યેનૈસ્મિન્ ઘટાદાવસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ ચાપેક્ષાકૃત

નહી હૈ, ગ્રીષ્મ આદિ જિસ કાલમે હૈ ઉસસે ભિન્ન કાલમે નહી હૈ, રક્તતા આદિ ગુણ યદિ ઉસમે પાવે જાતે હૈ તો નીલતા આદિ ભાવોંકી અપેક્ષા નહી હૈ । યદિ દૂસરે દ્રવ્ય આદિકી મી અપેક્ષા ઘટકા અસ્તિત્વ માના જાય તો ઘટકા નિયત સ્વરૂપાદિ નહી યન સકતા । અર્થાત્ ઘટમેં યદિ અન્ય સ્વરૂપાદિસે નાસ્તિત્વ ન માના જાય તો ઘટ-પટ આદિ ભેદ હી પદાર્થોમે ન રહે । અતઃ ઘટમે પરચતુષ્ઠયસે નાસ્તિત્વ રહતા હૈ યહ દૂસરે ભગકા આશય હૈ ।

(૩) જવ હમ કહતે હૈ-ઘટ હૈ મી ઓર નહી મી હૈ, તો ઉલ્લિખિત પ્રથમ ઓર દ્વિતીય ભગમે ઘતાવે હુણ સ્વદ્રવ્ય ક્ષેત્ર આદિ, તથા પર દ્રવ્ય આદિ ઢોનોં કી ક્રમશઃ વિવક્ષાસે કહતે હૈ । યહ ક્રમવાર વચનપ્રકાર તીસરા ભગ હૈ ।

(૪) જૈસા કિ પહલે કહ ચુકે હૈ, કિ ઘટ મે આપેક્ષિક અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વકા કથન ક્રમિક કર સકતે હૈ, પરતુ ંક હી સાથ અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ,

કરીને નથી ગ્રીષ્મ આદિ જે કાળમા છે તો તેથી ભિન્ન કાળમા નથી, લાલાશ આદિ શુષ્ક જે એમા માલૂમ પડે છે તો લીલાશ આદિ ભાવેની અપેક્ષાએ નથી જે ખીજા દ્રવ્ય આદિની પણ અપેક્ષાએ ઘટનુ અસ્તિત્વ માનવામા આવે તો ઘટનુ નિયત સ્વરૂપ નથી જાની શકતુ અર્થાત્ ઘટમા જે અન્ય સ્વરૂપાદિએ કરીને નાસ્તિત્વ ન માનવામા આવે તો ઘટ-પટ આદિ ભેદ જ પદાર્થોમા ન રહે માટે ઘટમા પરચતુષ્ઠયે કરીને નાસ્તિત્વ રહેલુ છે આ ખીજા ભાગમા આશય છે

(૩) જ્યારે આપણે કહીએ છીએ કે ઘટ છે પણ ખરો અને નથી પણ ખરો, ત્યારે ઉપર કહેલા પહેલા અને ખીજા ભાગમા જનાવેલા સ્વદ્રવ્યક્ષેત્ર આદિ તથા પરદ્રવ્ય આદિ જેઉની કેમશ વિવાક્ષાએ કરીને કહીએ છીએ એ કેમવાર વચનપ્રકાર ત્રીએ ભાગો છે

(૪) જેમકે પહેલા કહી ગયા છીએ કે, ઘટમા આપેક્ષિક અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વનું કથન કેમિક થઈ શકે છે પરતુ એકી સાથે અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ જેઉ ધર્મો વચનદ્વારા

દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાગાપેક્ષયાઽસ્ત્યેવ=વર્તત એ સર્વ ઘટ પટાદિ તથાદિ-ઘટ:-પાર્થિવ ત્વાચ્છેદેન દ્રવ્યતઃ, ધારણસેયત્વાચ્છેદેન ક્ષેત્રતઃ, ગ્રૈષ્મત્વાચ્છેદેન કાલતઃ, રક્તત્વાચ્છેદેન ચ ભાગતો વર્તતે। તદેતદ્ ઘટમ્ય વર્તન જાણીયત્વ પોટલિપુત્રસ્વ-શારદસ્વ-નીલત્વાદિરૂપા પરકીયદ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાગાપેક્ષામન્તરેણેવાસ્તિ। ઇતરથા રૂપાન્તરાપાદનેન સ્વસ્વરૂપમ્ચપ્રમક્તે। અસ્ત્યેવેત્યેવનારથ નાસ્તીત્યન્યયોગ વ્યવચ્છેદાર્થઃ। ઇતિ પ્રથમમદ્વાદશયઃ (૧)।

સ્થાત્=રૂપશ્ચિત્-પરકીયદ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાગાપેક્ષ્ય નાસ્ત્યેવ ઘટ ડહ્યાપેક્ષીકો ઘટસન્નાભાવઃ, એવ પટાદિપ્વપિ યોજ્યમિતિ દ્વીતીયમદ્વાદશયઃ (૨)।

કી અપેક્ષા હી કહતે હે। અર્થાત્ ઘડા યદિ મૃત્તિકાદ્રવ્ય કા બના હૈ તો વહ મૃત્તિકાદ્રવ્યકી અપેક્ષાસે હી હૈ। યદિ ધનારસકા હૈ તો ધનારસ ક્ષેત્રકી અપેક્ષા હૈ। ગ્રીષ્મ આદિ જિસ કાલમે હૈ ઉસી કાલ કી અપેક્ષા હૈ। લલાઈ આદિ જો-જો ગુણ ઉસમે પાવે જાતે હૈ, ઉન્હી ગુણો (ભાવો)કી અપેક્ષા હૈ। તાત્પર્ય (મતલબ) યહ હૈ કિ 'ઘડા હૈ' હસ કથન કા આશય યહી હૈ કિ ઘડા અપને નિયત દ્રવ્ય આદિ કી અપેક્ષા હૈ। યદિ અપને દ્રવ્ય આદિ ચતુષ્ટયસે ઘડેકા અસ્તિત્વ ન માના જાય તો વહ ગધેકે સીંગકી નાઈ અસત્ હો જાયગા, અતઃ સ્વચતુષ્ટયસે પ્રત્યેક પદાર્થમે અસ્તિત્વ અવશ્ય માનના ચાહિય।

(૨) જવ હમ કહતે હૈ—'ઘડા નહી હૈ તો ઘટસે ભિન્ન દ્રવ્ય આદિ કી અપેક્ષાસે કહતે હૈ'। અર્થાત્ ઘડા યદિ મિટ્ટી કા બના હૈ તો વહ જલ દ્રવ્યકી અપેક્ષા નહી હૈ, ધનારસમે હૈ તો પટના ક્ષેત્રકી અપેક્ષા

દ્રવ્યાદિ-ચતુષ્ટયની અપેક્ષાએ જ કહીએ છીએ અર્થાત્-જો ઘડો માટીરૂપ દ્રવ્યનો બન્યો છે તો એ માટીરૂપ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ કરીને જ છે, જો ધનારસનો છે તો ધનારસ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ કરીને છે, ગ્રીષ્મ આદિ જે કાળમાં છે એ કાળની અપેક્ષાએ કરીને છે, લાલાશ આદિ જે જે ગુણ એમાં માલુમ પડે છે, એ ગુણો (ભાવો)ની અપેક્ષાએ કરીને છે તાત્પર્ય (મતલબ) એ છે કે 'ઘડો છે' એ કથનનો આશય એ છે કે ઘડો પોતાના નિયત દ્રવ્ય આદિની અપેક્ષાએ કરીને છે જો પોતાના દ્રવ્યાદિ-ચતુષ્ટયે કરીને ઘડાનું અસ્તિત્વ ન માનવામાં આવે તો તે ગધેડાના શીંગડાની પેઠે અસત થઈ જશે, માટે સ્વચતુષ્ટયે કરીને પ્રત્યેક પદાર્થમાં અસ્તિત્વ અવશ્ય માનવું જોઈએ

(૨) જ્યારે આપણે કહીએ છીએ કે "ઘડો નથી", ત્યારે ઘટથી ભિન્ન દ્રવ્ય આદિની અપેક્ષાએ કરીને કહીએ છીએ અર્થાત્ ઘડો જે માટીનો બન્યો છે તો તે જલદ્રવ્યની અપેક્ષાએ કરીને નથી, ધનારસમાં છે તો તે પટલાક્ષેત્રની અપેક્ષાએ

द्वितीयमद्भोक्त परकीयद्रव्यादपेक्षयाऽमद्रप सर्वं (घटपटादिरूप) वस्तु यौग
पद्येन विधिनिषेधा परिमल्य, 'अवक्तव्यमपी'-त्येव यो वाक्प्रकारः स षष्ठो
मद्भ. (६) ।

स्वद्रव्याधपेक्षया सद्रूप परमीयद्रव्याद्यपेक्षया चासद्रूप सर्व (घटपटादिरूप)
वस्तु यौगपद्येनाऽस्तित्व नास्तित्वाभ्यामवक्तव्यमपीत्येवविधो वाक्ययोग, सप्तमो
भङ्ग इति दिक् (७) एतत्स्वरूपकः । पुनश्च--

वीत.=विनष्ट, राग=आसक्तिर्यस्य स वीतरागः, रागपदेन द्वेषस्याप्युपलक्ष-
णात्सर्वथा रागद्वेषपरहित इत्यर्थः, देवो भवति । ननु यदि देवो रागद्वेषपरहितस्तदा

(६) द्वितीय भगमें परब्रह्म्यादि-चतुष्टयकी अपेक्षा पदार्थमें नास्तित्व कहा गया है, उसके साथ ही युगपत् विधि-निषेध को कल्पना करनेसे अवक्तव्यता भी पाइ जाती है। यही 'नास्ति-अवक्तव्य' रूप छठा भग है।

(७) स्व-द्रव्य आदि की अपेक्षा सत् और परद्रव्यादिकी अपेक्षा असत् वस्तु युगपत् विधि निषेधकी कल्पना करनेसे अवक्तव्य भी है। यही 'अस्ति-नास्ति-अवक्तव्य' रूप सातवें भग का आशय है।

यहां दिशासूचन के लिए केवल 'अस्तित्व' धर्मको उदाहरण बना कर सात भग घटायें हैं। इसी प्रकार नित्यत्व आदि प्रत्येक धर्म पर सात-सात भग स्वयं घटा लेने चाहिए। इन सबकी प्ररूपणा करने वालेको, तथा—जिसका राग नष्ट हो गया हो अर्थात् वीतराग हो उसे देव कहते हैं। 'राग' पद 'द्वेष' का उपलक्षण है, इससे 'द्वेष' का नाश भी समझना चाहिए।

(૬) બીજા ભાગમાં પર દ્રવ્યાદિ-ચતુષ્ટયની અપેક્ષાએ પદાર્થમાં નાસ્તિત્વ બતાવ્યું છે, એની સાથે જ યુગપત્ત્વિધિ-નિષેધની કલ્પના કરવાથી અવકતબતા પણ મેળવી શકાય છે એ ‘નાસ્તિ-અવકતબ્ય’ રૂપ છદ્મો ભાગો છે

(૭) સ્વ-દ્રવ્ય આદિની અપેક્ષાએ સત અને પર-દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ અસત વસ્તુ, યુગપત્ વિધિનિષેધની કટપના કરવાથી અવકતવ્ય પણ છે એ ‘અસ્તિ-નાસ્તિ-અવકતવ્ય’ રૂપ સાતમા શાગોનો આશય છે

અહીં દિશાસૂચનને માટે કેવળ 'અગ્નિ-ત્વ' ધમને જ ઉદાહરણ ગનાવી સાત ભાગા ઘટાળ્યા છે એ પ્રમાણે નિત્યત્વ આદિ પ્રત્યેક ધર્મ પર સાત-સાત ભાગા પોતાની મેળે ઘડાવી લેવા આ ગદ્યાની પ્રરૂપણા કરવાવાળેત, અને-જેનો રાગ નૃપ થઈ ગયો હોય એટલે વીતરાગ હોય તે દેવ કહેવાય છે 'રાગ' યદ દ્રેષ્યુ ઉપલક્ષણ છે, માટે તે વડે દ્રેષ્યનો નાશ પણ સમજવો

સદ્રૂપમપિ સર્વથા વચ્ચતુમશક્ય, વિધિમુલ્કેન પ્રતિપાદને નિપેધસ્ય નિપેધમુલ્કેન પ્રતિ
પાદને ચ વિધેરગમાભાવપ્રસન્નાત્તસ્માદેવવિધિસ્થલે 'અવક્તવ્ય'—શબ્દપ્રયોગ एव
તદ્વસિદ્ધાન્ત ઇત્યતઃ 'અથશ્ચિદવક્તવ્ય एवाय घट' ઇત્યાદિરૂપો યો વચનપ્રકાર'
મ ચતુર્થો ભગ્નઃ (૪) ।

एषु चतुर्षु ભગ્નેષુ મૂલભૂતો કેવલવિધિગર્ભકેવલનિપેધગર્ભો પ્રથમ દ્વિતીયો,
શેષો તુ ઢો તદ્વભયમદ્વસમ્પન્ધાદેવ સ્તઃ, ઇયાંસ્તુ વિશેષઃ—ચતુર્તીયો ભગ્નઃ—પ્રથમ
દ્વિતીયભગ્નોક્તો વિધિ—નિપેધો ક્રમેણાऽऽશ્રિત્ય પ્રવર્ત્તે, ચતુર્થસ્તુ યોગપત્રેનૈવેતિ॥

સ્વદ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવાવપેક્ષ્ય સદ્રૂપ (ઘટપટાર્પિરૂપ) મર્ત્ત વસ્તુ યોગપત્રેન
વિધિ નિપેધો પરિકલ્પ્યાવક્તવ્યમપીત્યેવ વાકપ્રયોગ' પશ્ચમો ભગ્ન' (૫) ।

દોનો ધર્મોનો વચન દ્વારા નહીં કહી શકાય છે । 'હું' કહે તો ઉપર 'નહીં'
કા કથન નહીં હોય, ઓર 'નહીં' કહે તો ઉપર 'હું' કા કથન નહીં
હોય । હસકે અતિરિક્ત એસા કોઈ બી શબ્દ નહીં હૈ જિસસે અનેક
ધર્મોના એક સાથ પ્રતિપાદન કિયા જા સકે, હસ અપેક્ષાસે ઘટનો
અવક્તવ્ય કહા હૈ । યહા અસ્તિત્વ ઓર નાસ્તિત્વ દોનો ધર્મોની યુગપત્ત
વિવક્ષા હૈ । યહી ચૌથે ભગના આશય હૈ ।

હન ચાર ભગનોસે કેવલ વિધિ-પ્રતિપાદક પહલા, ઓર કેવલ
નિપેધ-પ્રતિપાદક દુસરા ભગ હી મૂલ ભગ હૈ । તીસરા ઓર ચૌથા
ભગ હન્નીં કો ક્રમશઃ ઓર યુગપત્ત મિલાને સે બના હૈ ।

(૫) સ્વ-દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવસે વસ્તુ (ઘટ) સત્ ઓર યુગપત્ત
વિધિ-નિપેધ કે સાથ વિવક્ષિત હોને પર અવક્તવ્ય રૂપ હોતી હૈ । યહ
પાચ્વમો ભગ હૈ ।

નથી કહી શકાય છે 'હું' કહીએ તો તેથી 'નથી' નું કથન નથી થતું અને 'નથી'
કહીએ તો તેથી 'હું' નું કથન નથી થતું તે સિવાયનો એવો કેઈ પણ શબ્દ નથી
કે જેનાથી અનેક ધર્મોનું એકી સાથે પ્રતિપાદન કરી શકાય, એ અપેક્ષાએ ઘટને
અવક્તવ્ય કહ્યો છે અહીં અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વ એ બેઉ ધર્મોની યુગપત્ત વિવક્ષા
છે એ ચોથા ભાગનો આશય છે

આ ચાર ભાગનાથી કેવળ વિધિ-પ્રતિપાદક પહેલો અને કેવળ નિપેધ-પ્રતિ
પાદક બીજો ભાગો જ મૂળ ભાગો છે ત્રીજો અને ચોથો ભાગો એ બેઉને ક્રમશઃ
અને યુગપત્ત મેળવવાથી બન્યા છે

(૫) સ્વ-દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવથી વસ્તુ (ઘટ) સત્ છે અને યુગપત્ત વિધિ-નિપેધની
સાથે વિવક્ષિત થવાથી અવક્તવ્ય રૂપ થાય છે આ પાચમો ભાગો છે

રાગદ્વેષનાત્માઽપિ સ્ફટિકોપમ નિજ નૈર્મલ્યગુણ પરિત્યજ્ય તત્તદુપરજ્ઞકવિપય-
સપર્કેવશાદુત્તરોત્તર મલિનીભવત્યન્તતથ દુર્ગતિમાત્રફલક ભવતિ તસ્માત્સર્વદુર્ગતિ-
મૂલભૂતૌરાગ દ્વેષો ભવ્યેન પ્રયત્નતોઽપનેયૌ, તદપનયનાર્થમેવામૌ રાગદ્વેષવિનિર્મુયો
દેવ ઉપાસિતવ્યઃ। તથાદિ દૃશ્યતે લોકે-યો રોગાક્રાન્તઃ સ નીરોગમગદ્ધાર, યો
વૈરકૃતપરાભવાપન્નો દુર્બલઃ સ પ્રવલ રાજાર્દિ, યોઽલ્પદિકાનવાન મ મહાદિકા-
નિન શ્રેષ્ઠિપ્રવૃત્તિ, યથ શીતાર્ચ મ તેજોમય સૂર્યાર્દિ સમુપાસ્ય કૃતકૃત્યો ભવતીતિ।
एव चानन्तशान्तिनिधानस्य सर्वथा निष्कलङ्कस्य भगवतो निरवद्योपासनया चित्तै-

इतनी बढ जाती है कि वह सिर्फ मेंढकोके कामका रह जाता है।

इसी प्रकार राग-द्वेष वालो आत्मा, अपनी स्फटिक के समान निर्मलताको त्याग कर मलिन बनाने वाले विषयोके ससर्ग से क्रमशः अधिकाधिक मलिन होती हुइ, अन्तमे दुर्गतिका पात्र बनती है। इसलिए समस्त दुर्गति के मूल कारण राग-द्वेष हैं। भव्य जीवको प्रयत्न करके इन्हे दूर कर देना चाहिए। इन्हे दूर करने (नष्ट करने) के ही लिए राग-द्वेष रहित देवकी उपासना करनी चाहिए। यही बात लोकमें देखी जाती है। रोगी नीरोग करने वाले वैद्यकी उपासना करता है, बैरियों के द्वारा तिरस्कार पाया हुआ निर्वल व्यक्ति सफल राजा आदिकी उपासना करता है, छोटी दिकान (दुकान) वाला बड़ी दुकान वाले सेठ आदिका आश्रय लेता हैं, और शीतसे ठिठुरा हुआ मनुष्य सूर्य आदि गर्म वस्तुओंकी शरण लेता है और सफल होता है। इस प्रकार अनन्त शक्तिके आगर, सर्वथा निष्कलरु भगवान् की निर्दोष उपासनासे चित्तमें एकाग्रता उत्पन्न होती हैं, और उस

પોતાની સ્ફટિક સરખી નિર્મળતાને ત્યજીને મલીન બનાવનારા વિષયોના સસર્ગથી ક્રમશઃ આધિકાધિક મલીન થતા છેવટે દુર્ગતિનું પાત્ર બની બાંધ છે માટે સમસ્ત દુર્ગતિના મૂળ કારણ રાગ-દ્વેષ છે ભવ્ય જીવોએ પ્રયત્ન કરીને તેમને દૂર કરવા બોધએ એને દૂર (નષ્ટ) કરવાને માટે રાગદ્વેષ રહિત દેવની ઉપાસના કરવી બોધએ એ વાન લોકમા બેવામા આવે છે રાગી નીરોગ કરનાર વૈદ્યની ઉપાસના કરે છે શત્રુઓથી તિરસ્કાર પામનારી નિર્બળ વ્યક્તિ સખળ રાજા આદિની ઉપાસના કરે છે, નાની દુકાનવાળો મોટી દુકાનવાળા થેઠ આદિના આશ્રય લે છે, અને ટાઢથી થરથરતો માણસ સૂર્ય આદિ ગરમ વસ્તુઓનું શરણ લે છે અને મક્ષણ થાય છે એ પ્રમાણે અનન્ત શક્તિના આગર, સર્વથા નિષ્કલક ભગવાનની નિર્દોષ ઉપાસનાથી ચિન્મયા એકાગ્રતા ઉત્પન્ન થાય છે, અને એ એકાગ્રતાથી આત્માનું

તદુપાસનમકિંચિત્કર, યતો ભગદુક્તરીત્યા તસ્યોપાસનારહિત મતિ ન દ્વેષો ન વા
 ઉપાસીન મતિ રાગ इत्यુપાસનાયા કતાયામપિ ભગવત્તર્જુકમસાદાસમ્ભવાદ ધ્ય
 ર્થેવ સા ? ઇતિ ચેદ્ ભ્રાન્તોર્ઝસ નહિ યય મસાદયિતુ ભગવન્તમુપાસમેર્ઝપિતુ સ્વ-
 સ્વાત્માન પરિશોધ્ય નિષ્કલઙ્કીકર્તુમેવ । આત્મમલદ્વ્ય મોહાદિજનિત વિષયમો
 ગલોલુપત્ય, તદ્ધ રાગદ્વેષમહાળમન્તરેણોપશમિતુ ન સમપ્રતિ, પ્રત્યુત યથા નીલ પીત
 -રક્તાદિસમ્મન્ધાત્પદ્માદિસમ્મન્ધાદ્વા સલિલ, નિજ સ્વચ્છત્વગુણમપદ્યાય તત્તદગુણા
 ન્તર ધૃત્વોત્તરોત્તર માલિન્યમહુલ્યમુપયાતિ ભેકોપભોગયોગ્ય ચ પર્યવસ્વતિ-તથા

શકા-યદિ દેવ, રાગ ઓર દ્વેષસે રહિત હૈ તો ડનકી ઉપાસના
 કરના ઘૃથા હૈ—ડનકી ઉપાસના કરનેસે કોઈ પ્રયોજન નહીં સિદ્ધ હો
 સકતા । ક્યોંકિ આપકે કથનાનુસાર વે (દેવ) અપની ઉપાસના કરને
 ઢાલે પર રાગ નહી કરેગે ઓર ઉપાસના ન કરનેઢાલે પર દ્વેષ નહીં
 કરેગે । ંેસી અવસ્થા મેં ઉપાસના કરને પર ડી ડનકી પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત
 નહી કી જા સકતી, અત ંવ ંેસે દેવકી ઉપાસના કરના વ્યર્થ હૈ ।

સમાધાન-યહ તુમ્હારી ભૂલ હૈ । હમારી ઉપાસના ભગવાન્ કો
 પ્રસન્ન (શુશ) કરનેકે લીં નહી કિન્તુ અપની અપની આત્માકો શુદ્ધ
 કરકે સર્વથા નિર્વિકાર બનાને કે લીં હૈ । મોહ આદિસે ઉત્પન્ન હોને
 ઢાલી વિષય-ભોગકી લોલુપતા હી આત્માકા વિકાર (કલક) હૈ ।
 ડસરા નાશ રાગ-દ્વેષકે નાશ હું વિના નહી હો સકતા । જલ-નીલ,
 પીત ઓર રક્ત આદિ વર્ણ કે સયોગસે અપને સ્વચ્છતાગુણકો ત્યાગ
 કર, નીલા પીલા યા લાલ હો જાતા હૈ । ઘીરે-ઘીરે ડસકી મલિનતા

શકા—જો દેવ, રાગ અને દ્વેષથી રહિત છે, તો તેની ઉપાસના કરવી ઘૃથા
 છે તેની ઉપાસના કરવાથી કોઈ પ્રયોજન સિદ્ધ થઈ શકતું નથી, કારણકે આપના
 કથનાનુસાર જો (દેવ) પોતાની ઉપાસના કરનારાઓ પર રાગ નહી કરે અને ઉપાસના
 ન કરનાર પર દ્વેષ નહિ કરે એવી સ્થિતિમા ઉપાસના કરવાથી પણ તેની પ્રસન્નતા
 પ્રાપ્ત કરી શકાતી નથી, માટે તેની ઉપાસના કરવી વ્યર્થ છે

સમાધાન—જો તમારી ભૂલ છે અમારી ઉપાસના ભગવાનને પ્રસન્ન (શુશ)
 કરવાને માટે નથી પરન્તુ પોતપોતાના આત્માને શુદ્ધ કરીને સર્વથા નિર્વિકાર
 બનાવવા માટે છે મોહ આદિથી ઉત્પન્ન થનારી વિષયભોગની લોલુપતા જ આત્માનો
 વિકાર (કલક) છે તેનો નાશ રાગદ્વેષનો નાશ યથા વિના થઈ શકતો નથી જળ
 લીલા, પીળા અને રાતા વર્ણ આદિના સયોગથી પોતાની સ્વચ્છતાને શુષ્ક ત્થળને
 લીધુ પીણ કે લાલ થઈ જાય છે ધીરે ધીરે જોની મલિનતા એટલી વધી જાય
 છે કે તે માત્ર ડેઠકાઓના કામનું જ રહે છે, જો પ્રમાણે રાગ-દ્વેષવાળો આત્મા,

रागद्वेषवानात्माऽपि स्फटिकोपम निज नैर्मल्यगुण परित्यज्य तत्तदुपरञ्जकविषय-
सपर्कवशादुत्तरोत्तर मलिनीभवत्यन्ततश्च दुर्गतिमात्रफलक भवति तस्मात्सर्वदुर्गति-
मूलभूतौ राग द्वेषौ भव्येन प्रयत्नतोऽपनेयौ, तदपनयनार्थमेवामौ रागद्वेषविनिर्मुक्त्यो
देव उपासितव्यः । तथाहि दृश्यते लोके-यो रोगाक्रान्तः स नीरोगमगदङ्कार, यो
वैरकृतपराभवापन्नो दुर्बलः स प्रयत्न राजादि, योऽल्पद्विकानवान् स महाद्विका-
निन श्रेष्ठिप्रभृति, यश्च शीतार्च' स तेजोमय व्रज्यादि समुपास्य कृतकृत्यो भवतीति ।
एव चानन्तशान्तिनिधानस्य सर्वथा निष्कलङ्कस्य भगवतो निरवद्योपासनया चित्तै-

इतनी बढ़ जाती है कि वह सिर्फ मेढकोके कामका रह जाता है ।

इसी प्रकार राग-द्वेष वाली आत्मा, अपनी स्फटिक के समान
निर्मलताको त्याग कर मलिन बनाने वाले विषयोके ससर्ग से क्रमशः
अधिकाधिक मलिन होती हुई, अन्तमे दुर्गतिका पात्र बनती है ।
इसलिए समस्त दुर्गति के मूल कारण राग-द्वेष है । भव्य जीवको
प्रयत्न करके इन्हे दूर कर देना चाहिए । इन्हे दूर करने (नष्ट करने)
के ही लिए राग-द्वेष रहित देवकी उपासना करनी चाहिए । यही धात
लोकमे देखी जाती है । रोगी नीरोग करने वाले वैद्यकी उपासना
करता है, वैरियों के द्वारा तिरस्कार पाया हुआ निर्बल व्यक्ति सयल
राजा आदिकी उपासना करता है, छोटीदुकान (दुकान) वाला बड़ी
दुकान वाले सेठ आदिका आश्रय लेता है, और शीतसे ठिठुरा
हुआ मनुष्य सूर्य आदि गर्मवस्तुआंकी शरण लेता है और सफल होता
है । इस प्रकार अनन्त शक्तिके आगर, सर्वथा निष्कलक भगवान् की
निर्दोष उपासनासे चित्तमें एकाग्रता उत्पन्न होती है, और उस

प्राप्तानी स्फटिक सरभी निर्मलताने त्यज्जने मलीन बनावनास विषयोना स सगथो
क्रमश आधिकाधिक मलीन थता छेवटे दुर्गतिनु पात्र भनी जाय छे भाटे सभस्त
दुर्गतिना भूग कारण राग-द्वेष छे अव्य ज्येज्ये प्रयत्न करीने तेभने दूर करवा
ज्येज्ये ज्येने दूर (नष्ट) करवाने भाटे रागद्वेष रहित देवकी उपासना करवी
ज्येज्ये ज्ये वान लोकभा ज्येवामा आवे छे रोगी नीरोग करनार वैद्यकी उपासना
करे छे शत्रुज्येथी तिरस्कार पाभनारी निर्णय व्यक्ति सगण राजा आदिनी उपासना
करे छे, नानी दुकानवाणो मोटी दुकानवाणो सेठ आदिनो आश्रय ले छे, ज्ये
टाढथी थरथरतो माणुस सूर्य आदि गरम वस्तुज्येनु शरण ले छे ज्ये सक्ष
थाय छे ज्ये प्रमाछे अनन्त शक्तिना आगर, सर्वथा निष्कलक भगवान् की निर्दोष
उपासनाथी चित्तमा ज्येकाग्रता उत्पन्न थाय छे, ज्ये ज्ये ज्येकाग्रताथी आत्मानु

કાગ્રતોત્પદ્યતે, તથા વીતરાગતાયામાત્મપરિણન તેન રાગદ્વેષમહાણ, તતશ્ચ પરિ શુદ્ધિઃ, તથા ચાસ્ય સ્વરૂપેડવરથાનમ્ । નહ્યાત્મનઃ સ્વરૂપામ્થાનાત્પર કિમપ્યક્ષય સુખમસ્તીતિ રાગદ્વેષમહાણમેવ નિત્યનિરતિશયસુખનિદાનમ્ । તદર્થે ચ વીતરાગદેવો પાસનમતીરાડવદયક, મિન્તુ નાત્ર દેવસ્ય રાગો નયઃ દ્વેષોડપિતુ યો રાગદ્વેષો મજિદ્દાસતિ સ એનમુ પાસ્ય ફલિતાભિલાપો મર્ગતિ, -યથાડન્ધકારમપનિનીબુઃ સ્વ યમેવ પ્રકાશ શરણીકૃત્ય પૂર્ણકામો મવન દૃશ્યતે લોકે નતુ તત્ર પ્રકાશ ઉપસર તીતિ । એતેન સાવધોપાસના પ્રત્યુક્તા યત એતયા જીવહિંસાયામારમ્મસ્તેન કર્મવ ન્ધન્તસ્માચ સસારપરિશ્રમણમિતિ, યથોક્તમ્--

एकाग्रतासे आत्माका वीतराग अवस्थामें परिणमन होता है । जब आत्मा वीतराग अवस्था में आता है तो राग द्वेषका विनाश हो जाता है । राग-द्वेषका विनाश होनेसे शुद्धि होती है । आत्म शुद्धि होने से वह अपने शुद्ध सहज स्वभावमें स्थिर हो जाता है । आत्माका शुद्ध स्वभावमें स्थिर हो जाना ही सर्वोत्कृष्ट सुख है । वही सुख अविनाशी है । अतः राग द्वेषका विनाश ही सर्वश्रेष्ठ शाश्वत सुखका साधन है, और इसी सुखको प्राप्तिके लिए वीतराग देवकी उपासना करना नितान्त आवश्यक है । यहाँ (इस उपासने में) देवका न तो राग है और न द्वेष, किन्तु जो राग द्वेषका त्याग करना चाहता है वह इसकी उपासना करके सफल मनोरथ होता है । जैसे लोकमें जो अन्धकारको दूर करना चाहता है वह स्वयं प्रकाशकी शरण लेनेसे ही सफल होता है, न कि प्रकाश स्वयं ही उसके पास दौड़ा जाता है ।

વીતરાગ અવસ્થામાં પરિણમન થાય છે જ્યારે આત્મા વીતરાગ અવસ્થામાં આવે છે, ત્યારે રાગદ્વેષનો વિનાશ થઈ જાય છે રાગદ્વેષનો વિનાશ થવાથી શુદ્ધિ થાય છે આત્મશુદ્ધિ થવાથી તે પોતાના શુદ્ધ સહજ સ્વભાવમાં સ્થિર થઈ જાય છે આત્માનું શુદ્ધ સ્વભાવમાં સ્થિર થઈ જવું એજ સર્વોત્કૃષ્ટ સુખ છે એજ સુખ અવિનાશી છે માટે રાગદ્વેષનો વિનાશજ સર્વશ્રેષ્ઠ શાશ્વત સુખનું સાધન છે, અને એ સુખની પ્રાપ્તિને માટે વીતરાગ દેવની ઉપાસના કરવી નિતાન્ત આવશ્યક છે અહીં (આ ઉપાસનામાં) દેવનો રાગ નથી કે દ્વેષ નથી પરંતુ જે રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છે તે એની ઉપાસના કરીને સફળ-મનોરથ થાય છે જેમકે-લોકમાં જે અધકારને દૂર કરવા ઇચ્છે છે તે પોતા પ્રકાશનું શરણ લેવાથી જ સફળ થાય છે નહિ કે પ્રકાશ પોતા તેની પાસે દોડી જાય છે એથી સાવધ ઉપાસનાનું ખડન થઈ

“ સાવજ્જસપજ્ઞાણ, સમુન્નભવહી જીવહિંસનારમ્ભો ।

તમ્હા વજ્ઞાહી કમ્મ, તેણ ય સસારચક્કસપાઓ ॥ ૧ ॥” હિતિ ।

एतच्छाया—

“ સાવધસપર્યાયા સમુદ્ભવતિ જીવહિંસનાઽઽરમઃ ।

તસ્માદ્અયતે ઝર્મ, તેન ચ સસારચક્રસમ્પાત ॥ ૧ ॥” હિતિ ।

दोषान्तराणि च प्राक्प्रतिपादितान्येवेत्यलमाग्नेहितेन ॥

गुरुस्वरूपम् ।

गृणात्युपदिशति मोक्षमार्गमिति गुरु, स चाहिंसा सत्याऽस्तेय ब्रह्मचर्याऽपरि-
ग्रहरूपमहाव्रतपञ्चधारी, रात्रिभोजनपरिहारी, पञ्चानामात्मवाणा निवारकः,
सवरपञ्चकाराधक, पञ्चेन्द्रियनिग्राहकः, पञ्चाना समितीना तिसृणा गुप्तीना च

इससे सावद्य उपासनाका खण्डन हो गया, क्योंकि सावद्य उपासना
से जीवहिंसामें आरम्भ होता है, आरम्भसे कर्मबन्ध होता है और
कर्मबन्धसे ससारमें परिभ्रमण करना पड़ता है । कहा भी है—

“सावद्य उपासनासे जीवहिंसारूप आरम्भ होता है, उससे कर्म-
बन्ध होता है और कर्मबन्धसे ससाररूपी चक्रमें घूमना पड़ता है ॥ १ ॥”

अन्यान्य दोषोंका पहले प्रतिपादन किया जा चुका है अतः यहाँ
इतना कहना ही बस (पर्याप्त) है ।

गुरुका स्वरूप

जो मोक्षमार्ग का उपदेश देते हैं वे गुरु हैं । वे अहिंसा, सत्य,
अस्तेय, ब्रह्मचर्य और अपरिग्रह रूप पांच महाव्रतोंके धारी, रात्रि-
भोजनके त्यागी, पांच आत्मवोंके निवारक, पांच सवरोंके आराधक,

ગયુ, કારણકે સાવધ ઉપાસનાથી જીવહિંસારૂપ આરભ થાય છે, આરભથી કર્મબંધ
થાય છે અને કર્મબંધથી સસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે કહ્યું છે કે—

“ સાવધ ઉપાસનાથી જીવહિંસારૂપ આરભ થાય છે, તેથી કર્મબંધ થાય
છે અને કર્મબંધથી સસારરૂપી ચક્રમાં ઘૂમવું પડે છે ” (૧)

બીજાં દોષોનું પ્રતિપાદન પહેલાં કરવામાં આવ્યું છે, એટલે અહીં આટલું
કથન જ પૂરતું છે

गुरुनु स्वरूप

જે મોક્ષમાર્ગના ઉપદેશ આપે છે તે ગુરુ છે એ અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય,
બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહરૂપ પાંચ મહાવ્રતોના ધારણ કરનારા, રાત્રિભોજનના ત્યાગી,
પાંચ આસવોના નિવારક, પાંચ સવરોના આરાધક, પાંચે ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહ કરનારા

धारकः, पट्टकायरक्षकः, व्यसनसप्तकस्य मदाष्टकस्य च परिहारवान्, गुप्तब्रह्मचारी, दशाना यतिधर्माणां धारकः, तपः समयमादित्रिविधगुणवान्, गज इव गाढी पैल्यङ्गी वह्नियान पादयान-गुहिल (यान) वायुयान त्रिगुधान ताम्रयान शिविकादिवाहन मात्राज्जनारोही, पादविहारी, परित्यक्त चञ्चल पादुकोपानत्पादत्राणश्च भवति, निर्दोषा आदिग्राहकः, सचित्तजलत्यागी स्वार्थ संपादिते सेवार्थं सार्थं गच्छतो गृहस्थस्य चान्नपाने न गृह्णाति, न याते^१ स्वार्थं निर्मापयते, शिरः केशान्निर्लुञ्चयति, वायुकायादिरक्षणार्थं मुखोपरि सदा सदोम्बमुखसंस्त्रिका निवृत्ताति, जीवरक्षणार्थं च रजोहरणं प्रमार्जिके धारयति, स्त्रियो न स्पृशति, न वा तत्स्पृक्तो स्थाने रात्रिषु,

१ पालखी रेल साइकिल मोटर हवाईजहाज ट्रामवे ताम्रजान-खड्गखडिया (तौगा घोड़ागाड़ी) इति भाषा ।

२ ते=अन्नपाने ।

पाचो इन्द्रियोंके निग्रह करने वाले, पाच समिति तीन गुप्तिके पालक, पट्टकाय के रक्षक, सप्त व्यसन और आठ मर्तोंके त्यागी, गुप्तब्रह्मचारी, दस यति-धर्मोंके वारी, तप समय आदि विविध गुणोंसे युक्त, हाथी घोड़ा, गाड़ी, पालकी, रेल, साइकिल, मोटर, हवाईजहाज, ट्रामवे, ताम्रजान आदि किसी भी सवारी पर सवार न होने वाले, पैदल विहार करने वाले, चञ्चल, पादुका, जुता, मोजा आदि के त्यागी, निर्दोष आहार के ग्राहक, सचित्त जलके त्यागी, भक्ति-भाव से साथ चलने वाले गृहस्थ का तथा अपने लिए बनाया हुआ-आहार न लेनेवाले होते हैं । वे अपने लिए भोजन नहीं बनवाते, सिरके केशांकों लोच करते हैं, वायुकाय आदि की रक्षा के लिए मुख पर सदैव डोरा सहित मुखसंस्त्रिका बांधे रहते हैं, जीवों की रक्षा के लिए रजोहरण और

पाच्य संभ्रात त्रयु शुसिना पालक, पट्टकायना रक्षक, सप्त व्यसन अन आठ मर्ताना त्यागी शुभ्रब्रह्मचारी, दस यतिधर्मोना धारक, तप समय आदि विविध गुणोधी युक्त हाथी, घोड़ा, गाड़ी, पालकी, रेल, सायकल, मोटर, हवाई विमान, ट्रामवे आदि कोष्ठ पण्य वाहनपर सवार न यनारा, पण्यपाणो विहार करनारा, चञ्चल, पादुका, जूता, मोजा वगेरेना त्यागी, निर्दोष आहारना आहक, सचित्त गुणना त्यागी, लक्षितभावे साथे आसनाना गृहस्थोना अने पोताने भाटे अनाववाभा आवेला आहार न लेनारा होय छे तेओ पोताने भाटे बोजन अनाववावता नथी, भाषा परना केशनो होय करे छे, वायुकाय आदिनी रक्षाने भाटे मुखपर सदैव डोरा साबेनी

નાપિ વા સ્ત્રી પશુ પૃથ્વકાઽકુલાયા વસતાવવતિષ્ઠતે, નાપિ ચે સ્ત્રીસભે સમુપદિશતિ,
બુદ્ધસ્તત્ત્વજ્ઞથ સન્નર્હિસા ધર્મમુપદિશતિ ॥

एतद्विषयसङ्ग्राहिका गाथाश्चेमाः—

જો ગરહ મોઝખમગ્ગ, હોહ સમિહગુત્તિધારઓ સતો ।
સતો દતો ચાઈ, સરણ મે સો ગુરુ હોડ ॥ ૧ ॥

અટ્ટમયવિપ્પમુક્કો, -ડળારમો ગુત્તવમયારી જો ।
સાવજ્જજોગવિરઓ, સરણ મે સો ગુરુ હોડ ॥ ૨ ॥

જઢધમ્મધારઓ જો, તવસજમવ પરીસહ જિણૂ ।
સત્તાવિસંણુણવ સરણ મે સો ગુરુ હોડ ॥ ૩ ॥

જયણહુ મુહપત્તિ, સદોરગ વધણ મુહે નિચ ।
જો મુક્કરાગદોસો, સરણ મે સો ગુરુ હોડ ॥ ૪ ॥

રયહરણગોચ્છ પરિમિય વત્થાપત્તાહધારઓ જો ય ।
છત્તોપાણહવજી, સરણ મે સો ગુરુ હોડ ॥ ૫ ॥

જિણવણામિયસિંધુ, પવણવિહારી ધિરો ય મેરુવ ।
ભવિયણક્કુમુયમસી જો, સરણ મે સો ગુરુ હોડ ॥ ૬ ॥

પચમહ્વવયધારી, જો ડળ ડકાયરક્કઓ હોહ ।
જો ય વિસુદ્ધાહારી, સરણ મે સો ગુરુ હોડ ॥ ૭ ॥

પજ્જુમિય-તક્કમીસિય-ચળાહઅન્ન ય મોયગ જો ડ ।
સમભાવેણ ખુજહ, સરણ મે સો ગુરુ હોડ ॥ ૮ ॥

મિયમાણજીવરક્કો, -વણમગો ધમ્મકજમત્તહો ।
હવહ ય પાયવિહારી, સરણ મે સો ગુરુ હોડ ॥ ૯ ॥

૧ ‘અશાલા ચ’ હિતિ નપુસકમત્ર ।

પૂજની રચતે હું, સ્ત્રીયોંકા સ્પર્શ નહીં કરતે, સ્ત્રીયોંકે સપર્ક વાલે સ્થાન-
મેં રાત્રિકે સમય નિવાસ નહીં કરતે, સ્ત્રી પશુ પૃથ્વક વાલી વસતિમેં
નહીં ઠહરતે, સ્ત્રીયોંકી સભામેં ઉપદેશ નહીં દેતે, યોધવાન્ ઓર
તત્ત્વજ્ઞાતા હોતે હુએ અહિંસા ધર્મકા ઉપદેશ દેતે હું । હસ વિષય કી
સગ્રહ ગાથાએં હસ પ્રકાર હૈ—

મુખવચ્ચિકા બાધી રાખે છે જીવોની રક્ષાને માટે ત્ત્વોહરણ અને પૂજણી રાખે છે,
સ્ત્રીઓને સ્પર્શ કરતા નથી, સ્ત્રીઓના સપર્કવાળા સ્થાનમા રાત્રીને સમય
નિવાસ કરતા નથી, સ્ત્રી-પશુ-પૃથ્વકવાળી વસ્તીમા રહેતા નથી, સ્ત્રીઓની સભામા
ઉપદેશ આપતા નથી, યોધવાન્ અને તત્ત્વજ્ઞાતા થઈને અહિંસા ધર્મને ઉપદેશ
આપે છે આ વિષયને સંગ્રહ કરવાવાળી ગાથાઓ આ પ્રમાણે છે—

झाणगिअप्पकत्त, स्सरमलससोहणेगणिण्हाओ ।
 सव्वप्पभावपुण्णो, सरण मे सो गुरु होउ ॥ १० ॥
 जो विसयजालवेद्धिय, -भयिणहत्थावलण्ण निच्च ।
 करुणानिही सरणओ, सरण मे सो गुरु होउ ॥ ११ ॥
 चाहत्तमुत्तमपि ण, जह सोह्ह वायग विणा जाउ ।
 तह ज विणा सुभब्बो, सरण मे सो गुरु होउ ॥ १२ ॥

छाया-“ यो गृणाति मोक्षमार्गं, भवति समितिगुप्तिधारकः शान्तः ।
 क्षान्तो दान्तस्त्यागी, शरण मे स गुरुर्भवतु ॥ १ ॥
 अष्टमदविप्रमुक्तोऽनारम्भी गुप्तब्रह्मचारी यः ।
 सावधयोगविरतः, शरण मे स गुरुर्भवतु ॥ २ ॥
 यतिधर्मधारमो यस्तपःसयमवान् परीषदजिष्णुः ।
 सप्तत्रिंशतिगुणवान्, शरण मे स गुरुर्भवतु ॥ ३ ॥
 यतनार्थं मुखपत्री, सदोरका वन्नाति मुखे नित्यम् ।
 यो मुक्तरागद्वेष, शरण मे स गुरुर्भवतु ॥ ४ ॥
 रजोहरण गोच्छत्र परिमित वस्त्र पात्र-धारको यश्च ।
 छत्रोपानहसर्जो, शरण मे स गुरुर्भवतु ॥ ५ ॥
 जिनवचनामृतसिन्धुः, पवनविहारी स्थिरश्च मेरुवत् ।
 भविजनकुमुदशशी यः शरण मे स गुरुर्भवतु ॥ ६ ॥
 पञ्चमहाव्रतधारी, यः पुनः पट्कायरक्षको भवति ।
 यश्च विशुद्धाहारी, शरण मे स गुरुर्भवतु ॥ ७ ॥
 पर्युपित तक्रमिश्रित, -चणकाधन्न च मोदक यस्तु ।
 समभावेन भुङ्क्ते शरण मे स गुरुर्भवतु ॥ ८ ॥
 त्रियमाणजीवरक्षोपदेशमो धर्मरज्जुमार्त्तण्ड ।
 भवति च पादविहारी, शरण मे स गुरुर्भवतु ॥ ९ ॥
 ध्यानानग्न्यात्म मार्त्तस्वर मलसशोधनैरुनिष्णातः ।
 सर्वात्मभावपूर्णः, शरण मे स गुरुर्भवतु ॥ १० ॥
 यो विषयजालवेष्टित, -भविजनहस्तावलम्बन नित्यम् ।
 करुणानिधिः शरणद, शरण मे स गुरुर्भवतु ॥ ११ ॥
 वादित्रमुत्तममपि न यथा शोभते वादक विना जातु ।
 तथा य विना सुमन्य, शरण मे स गुरुर्भवतु ॥ १२ ॥ ” इति ।

एतद्व्याख्या च भारूपतिपादितस्वरूपैव ।

इनका अर्थ पूर्वोक्त प्रकार ही है ।

आने अर्थ पूर्वोक्त प्रमाणों से

ધર્મસ્વરૂપમ્ ।

ધર્મઃ પ્રાગ્-વ્યાખ્યાતસ્વરૂપ. પૂર્ણદયામયમપ્રવૃત્તિરૂપત્વાદહિંસા મૂલસ્તીર્થ-
કરોપદિષ્ટઃ ॥

દ્વાદશવ્રતાનિ

(૧-અણુવ્રતમ્-સ્થૂલપાણાતિપાતવિરમણમ્)

હવણ ધૂલપ્પાણાઢવાયઓ વિરમણ વચ પઢમ ।

દુવિહા ધૂલા હિંસા, સકપ્પાઽઽરભગ્યાભેયા ॥ ૧ ॥

एतच्छाया च—

“ ભવતિ સ્થૂલપાણાતિપાતતો વિરમણ વ્રત પ્રથમમ્ ।

દ્વિવિધા સ્થૂલા હિંસા, સપ્પાઽઽરમ્ભજાભેદાત્ ॥ ૧ ॥

‘ દ્વાદશે ’-તિ,-દ્વાદશ વિધા-પ્રકારા यस्य तम्, तदेव दर्शयति-‘तद्यथे’
-ત્યાદિના-ત્રિયતે-પ્રાપ્યતે સદ્ગતિરનેનેતિ વ્રત નિયમ इत्यर्थः, पञ्चत्वादत्र व्रता-
નીતિ बहुवचनम् । अणूति=लघूनि च तानि व्रतान्यणुव्रतानि, अणुत्व च महाव्रता-

ધર્મકા સ્વરૂપ

ધર્મકા પહેલે વ્યાખ્યાન કર चुके हैं । जो पूर्ण दयामय प्रवृत्तिरूप
होनेसे अहिंसा मूलक और तीर्थकर भगवान् द्वारा उपदिष्ट हो,
वही धर्म है ।

वह धर्म चारह प्रकार का है । जिससे सद्गतिकी प्राप्ति हो वह
व्रत कहलाता है । जो महाव्रतो से छोटा व्रत हो उसे अणुव्रत कहते हैं ।
अणुव्रत पांच हैं, वे इस प्रकार हैं—

ધર્મનું સ્વરૂપ

પહેલા ધર્મનું વ્યાખ્યાન કરી ગયા છીએ જે પૂર્ણ દયામય પ્રવૃત્તિરૂપ
હોઈને અહિંસામૂલક અને તીર્થ કર ભગવાન દ્વારા ઉપદિષ્ટ છે, તેજ ધર્મ છે

જે ધર્મ બાર પ્રકારનો છે જેથી સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય તે વ્રત કહેવાય
છે જે મહાવ્રતોથી નાનું વ્રત હોય તેને અણુવ્રત કહે છે અણુવ્રતો પાંચ છે, તે
આ પ્રમાણે —

પદમા મસાદ્ઠકળ, ઇચ્છાળ ગિરવરાળિનો હિંસા ।

ધીયા તસજીવાળ, પુઢવીસળળાદિહિં અણિચ્છાળ ॥ ૧ ॥

પ્રથમા માસાદિકૃતે, ઇચ્છપા નિરપરાળિનો હિંસા ।

દ્વિતીયા ત્રસજીવાના, પૃથિવીસળનાદિભિરનિચ્છ્યા ॥ ૨ ॥

પેક્ષયા । તેપુ પ્રથમમાહ—‘સ્થૂલા’—દિતિ—પ્રાણાતિપાતાત્=પ્રાણિપ્રાણનાશનાદ્
ગિરમળ=નિવૃત્તિઃ । સ્થૂલમત્રાશયઃ—સ્થૂલસૂક્ષ્મભેદાદ્દ્વિધા જીવા સન્તિ, તત્ર
સ્થૂલા=દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિયરૂપા’, સૂક્ષ્માઃ=એકેન્દ્રિયાઃ કેવલ
તત્ત્વદર્શિભિ શાસ્ત્રમર્મજ્ઞૈશ્વ સુજ્ઞાના. અતઃ એ ગૃહસ્થૈઃ પરિહર્તુઃ દુઃશક્તવાત્સાધુભિ
રેવ પરિહરણીયાસ્તેષા હિંસા । સ્થૂલઃ પ્રાણાતિપાતો દ્વીન્દ્રિયાદીના હિંસન સૂક્ષ્મૈ
કેન્દ્રિયાણામ્ । સ્થૂલહિંસા ચ સકલ્પજાડરમ્ભજાભેદાદ્દ્વિધા, તત્ર માસ નલ્લ દત્ત

(૧) અણુવત

(૧) સ્થૂલપ્રાણાતિપાતવિરમળ—સ્થૂલ હિંસાસે નિવૃત્ત હોના ।
તાત્પર્ય યદ્દ કિ—જીવ દો પ્રકાર કે હૈ—(૧) સ્થૂલ (૨) સૂક્ષ્મ ।
દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય ઓર પચ્ચેન્દ્રિય જીવ સ્થૂલ હૈ, તથા
એકેન્દ્રિય જીવ સૂક્ષ્મ હૈ । સૂક્ષ્મ જીવોંકો તત્ત્વદર્શી ઓર શાસ્ત્રમર્મજ્ઞ
હી જાન સકતે હૈ, અતઃ ગૃહસ્થ ડનકી હિંસાકા ત્યાગ નહી કર સકતે ।
સૂક્ષ્મ જીવોં (એકેન્દ્રિયજીવોં) કી હિંસાકા ત્યાગ સાધુ હી કરતે હૈ ।
તાત્પર્ય યદ્દ હુઆ કિ દ્વીન્દ્રિય આદિ જીવોંકી હિંસા સ્થૂલ હિંસા હૈ
ઓર એકેન્દ્રિય જીવોં કી હિંસા સૂક્ષ્મ હિંસા હૈ । સ્થૂલ હિંસા દો પ્રકારકી
હૈ—(૧) સકલ્પજા ઓર (૨) આરમ્ભજા । માસ, નાલૂન, બાલ, ચમડા,

(૧) આણુવત

(૧) સ્થૂલપ્રાણાતિપાતવિરમળ—સ્થૂલ હિંસાથી નિવૃત્ત થવુ તે તાત્પર્ય
એ છે કે—જીવ બે પ્રકારના છે (૧) સ્થૂલ અને (૨) સૂક્ષ્મ બેધંદ્રિય ત્રીંદ્રિય,
ચતુરિન્દ્રિય અને પચ્ચેન્દ્રિય જીવ સ્થૂલ છે તથા એકેન્દ્રિય જીવ સૂક્ષ્મ છે સૂક્ષ્મ
જીવોંને તત્ત્વદર્શી તથા શાસ્ત્રમર્મજ્ઞ જ બાણી શકે છે, તેથી ગૃહસ્થો એ જીવોંની
હિંસાને ત્યાગ કરી શકતા નથી સૂક્ષ્મ જીવોં (એકેન્દ્રિય જીવોં) ની હિંસાને
ત્યાગ સાધુ જ કરે છે તાત્પર્ય એ છે કે બેધંદ્રિય આદિ જીવોંની હિંસા સ્થૂલ
હિંસા છે અને એકેન્દ્રિય જીવોંની હિંસા સૂક્ષ્મ હિંસા છે સ્થૂલ હિંસા બે પ્રકારની
છે—(૧) સકલ્પજા અને (૨) આરમ્ભજા માસ, નળ, વાળ, આમડુ અને હાડકા

છઙ્ગતિ તત્થ પદમ, સઢ્ઠા વીયા ડ દસગા ચઢહ ।

હચ્છાણ કિસિયાઢ, કજ્ઞહ જેણ ગિહ્ત્યેહિં ॥ ૩ ॥ ” ઇતિ ।

ત્યજન્તિ તત્ર પ્રથમ શ્રાદ્ધાઃ, દ્વિતીયા તુ દુઃશકા ત્યક્તુમ્ ।

હચ્છયા કૃપ્યાદિ ક્રિયતે યેન ગૃહસ્થૈઃ ॥ ૩ ॥ ” ઇતિ ।

રોમ-ચર્મા-સ્થ્યાદિકૃતે નિરપરાધ પ્રાણિન ઇચ્છયા હનન સકલ્પજા હિંસા, રચક્રા દિધ્રમણેન હલ-કુંદારાદિકરણભૂતનનાદિના ચ કિમિ-મત્કોટકાદેરનિચ્છા-પૂર્વકમગત્યા હનન ચાડરમ્ભજા । એનયો સમ્પલ્પજા હિંમામાજીવન શ્રમણોપાસકાઃ પરિત્યજન્તિ, કરણયોગમર્યાદા ચેહ યયેચ્છમસ્તિ । આરમ્ભજા હિંસા તુ ગૃહસ્થૈઃ પરિહત્ત દ'શકા, ગૃહનિર્માણ-કૃપિકર્માદિ સમ્પાદનમન્તરેણ ગાર્હસ્થ્યસ્યાસંભવાત્તેષુ ચ તસ્યા અવશ્યમ્ભવાત્ ।

૧ ' કુદાલા ' ઇતિ ભાષા ।

ઔર હઢી આદિકે લિખ નિરપરાધ પ્રાણિયોંકા ઇચ્છાપૂર્વક હનન કરના સકલ્પજા હિંસા હૈ । રચકે પહિણ અથવા રથ ઔર ચાક આદિકે ચલનેસે, ઔર હલ તથા કુદાલ આદિ ઢારા જમીન ળોદનેસે, કીઢી મકોઢી આદિકા વિન ઇચ્છા કે ઘાત હો જાના આરમ્ભજા હિંસા હૈ । શ્રાવક દોનો પ્રકારકી હિંસામેંસે આજીવનકે લિખ સકલ્પી હિંસા કા ત્યાગ કરતે હ ? હાં, કરણ ઔર યોગ કી મર્યાદા ઉનકી ઇચ્છા પર નિર્ભર હૈ, અર્થાત્ કોઈ શ્રાવક ઁક કરણ ઁક યોગસે, મોઈ દો કરણ દો યોગ સે યા ઇચ્છાકે અનુસાર અન્ય પ્રકારકી મર્યાદાસે ત્યાગ કરતે હૈં, મિન્તુ શ્રાવક આરમ્ભજા હિંસાકા ત્યાગ નહીં કર સકતે । ઘર બનાયે ઔર લેતી વાઢી આદિ કાર્ય મિયે વિના ગૃહસ્થ જીવનકા

આદિને માટે નિરપરાધી પ્રાણીઓને ઇચ્છાપૂર્વક ઘાત કરવો એ સકલ્પજા હિંસા છે -થના પૈડા અથવા રથ અને ચાક આદિ ચાલવાથી, અને હળ તથા ઢોદાળી આદિ વડે જમીન ખોદવાથી, કીડી-મકોડી આદિને ઇચ્છાવિના ઘાત થઈ નય એ આરભજ હુમા છે, શ્રાવકો ભેઉં પ્રકારની હિંમામાથી આલવનને માટે સકલ્પજા હિંસાને ત્યાગ કરે છે ? હા, કરણ અને યોગની મર્યાદાએની ઇચ્છા પર નિર્ભર છે, અર્થાત્ ઢોધ શ્રાવક એક કરણ એક યોગથી, ઢોધ ભે કરણ ભે યોગથી અથવા ઇચ્છાને અનુસરી અન્ય પ્રકારની મર્યાદાએ કરીને ત્યાગ કરે છે, પરન્તુ શ્રાવક આરભજા હિંસાને ત્યાગ કરી શકતો નથી ઘર બનાવ્યા વિના અને ખેતી-વાડી આદી કાર્ય કર્યા વિના ગૃહસ્થ હવનને નિર્વાહ થવો અસંભવિત છે અને એ કાર્યોમા હિંસા અનિવાર્ય છે- અવશ્ય થાય છે

(૨-અણુતત્ત્વ-સ્થૂલમૃપાયાદિરમણમ્)

થૂલમુસાવાયાઓ, વેરમણ યુવણ વય યોય ।

અયપિ સુદુમ થૂલ પ્પમેયઓ દુષ્પગાર ચ ॥ ૧ ॥

પયલાહઓવી પુટ્ટો, વયહ-‘ણ પયલાહઓમિ’ હ્ય જ ત ।

સુદુમ થૂલ થૂલે, વત્થુમ્મિ અસચ્ચમાસણ ણેય ॥ ૨ ॥

અત્તચ્ચાયા ચ—

“ સ્થૂલમૃપાયાદાદિરમણમુચ્યતે વ્રત દ્વિતીયમ્ ।

અત્તદપિ સૂક્ષ્મ સ્થૂલ પ્રભેદતો દ્વિમ્પાર ચ ॥ ૧ ॥

નન્વેચ સકલ્પજહિંસામાત્રપરિત્યાગેનાઽહિંસચ્ચેત્સમપ્રતિ તદા કથમસૌ સ્થૂ
લાનામેવ પ્રાણિનામહિંસક , ન હસાવિચ્છયા સૂક્ષ્માનપિ પ્રાણિનો દિનસ્તિ તસ્માદનેન
સર્વપ્રાણ્યહિંસકેન ભાગ્યમિતીહ પ્રથમે વ્રતે સ્થૂલપદ મિમર્થમ્ ? इति चेच्छृणु
ગૃહસ્થો હીચ્છયૈવ પૃથિવ્યાદીન્યુપશુક્ટે તસ્માત્સકલ્પજાયાઃ સૂક્ષ્મહિંસાયા નિસ્તર્કુ
ન જાતુ શકનોતીતિ પ્રાગુક્તમેવેતિ પ્રથમમણુવ્રતમ્ ॥ ૧ ॥

નિર્વાહ હોના અસમ્ભવ હૈ ઓર હન કાર્યોમૈં હિંસા અનિવાર્ય હૈ—
અવશ્ય હોતી હૈ ।

શકા—યદિ સકલ્પી હિંસાકા ત્યાગ કરનેસે હી હિંસાકે ત્યાગી
હો સકતે હૈ, તો શ્રાવકકો સ્થૂલ પ્રાણિયોકી હિંસાકા ત્યાગી કયો
કહતે હૈ ? વહ ઇચ્છાપૂર્વક તો સૂક્ષ્મ પ્રાણિયોકી ભી હિંસા નહીં કરતા,
હસલિષે સ્થૂલ-સૂક્ષ્મ સભી પ્રાણિયોકી હિંસાકા ત્યાગી માનના
આહિષે । ફિર પહલે વ્રતમે ‘સ્થૂલ’ પદકી ક્યા આવશ્યકતા થી ?

સમાધાન—સુનો । ગૃહસ્થ પૃથ્વીકાય, હરિતકાય આદિકો ઇચ્છા
પૂર્વક હી ભોગતા હૈ, હસલિષે વહ સૂક્ષ્મ સકલ્પી હિંસાસે નહીં વચ
સકતા । યહ વાત પહલે કહ ચુકે હૈ ॥૧॥

શ. ડા—જો સકલ્પણ હિંસાનો ત્યાગ કરવાથી જ હિંસાના ત્યાગી થઈ
શકાય છે, તો શ્રાવકને સ્થૂલ પ્રાણીઓની હિંસાનો ત્યાગી કેમ કહો છો ? તે
ઈચ્છાપૂર્વક સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓની પણ હિંસા નથી કરતો, માટે સ્થૂલ સૂક્ષ્મ બધા
પ્રાણીઓની હિંસાનો ત્યાગી માનવો જોઈએ તો પછી પહેલા વ્રતમા ‘સ્થૂલ’
પદની શી જરૂર હતી ?

સમાધાન—સાબળો ગૃહસ્થ-પૃથ્વીકાય, હરિતકાય આદિને ઇચ્છાપૂર્વક
જ ભોગવે છે, માટે તે સૂક્ષ્મ સકલ્પણ હિંસાથી બચી શકતો નથી એ વાત
પહેલા કહી ગયા છીએ ॥ ૧ ॥

ધૂલાઈ પચ કન્ના પુઢવી-ગો નાસ-કૂડસકલાઈ ।
તત્થ ચ કન્નાલીય, કન્નાઈ દૂસણ વુત્ત ॥ ૩ ॥
પુઢવી અલીયમેય, પુઢવીઈ જ વચણ્ણાકહ્ણ ।
ગોગયહ્થાઙ્ઙવિસપ્, વિવરીય સ્વાવણ ગવાલીય ॥ ૪ ॥

પ્રચલાયિતોઽપિ પૃષ્ઠો, વદતિ ન પ્રચલાયિતોઽસ્મીતિ યત્ત ।
સૂક્ષ્મ, સ્થૂલ સ્થૂલે વસ્તુન્યમત્યભાપણ જ્ઞેયમ્ ॥૨ ॥
સ્થૂલાનિ પશ્ચ કન્યા પૃથિવી ગો ન્યાસ કૂટસાક્ષ્યાણિ ।
તત્ર ચ કન્યાલીક, કન્યાયા દૂપણમુક્તમ્ ॥ ૩ ॥
પૃથિવ્યલીકમેતત્પૃથિવ્યા યત્તદન્યથાકથનમ્ ।
ગોગજહ્થાદિવિપયે, વિપરીત રયાપન ગવાલીકમ્ ॥ ૪ ॥

દ્વિતીય વ્રત વ્રૂતે-‘સ્થૂલામૃષાવાદા’દિતિ=મૃષા મિત્યા વાદઃ=ભાપણ મૃષા વાદસ્તસ્માત્-અનૃતભાપણાદિત્યર્થઃ, વિરમણ=નિવૃત્તિઃ । અનૃતભાપણમપિ દ્વિવિધ-સૂક્ષ્મ સ્થૂલ ચ, તત્ર સૂક્ષ્મ=મિત્રાદિના સહ સલાપાદૌ વિનોદાદ્યર્થ, યદ્વા દિવા નિ દ્રાલુ. કથિતસાવધાનીકર્તુ પૃષ્ઠઃ-‘ફિં મો ! અનવસરેઽપિ પ્રચલાયસે ?’ इति, तदा तदुत्तरे-‘नाहं प्रचलायितोऽस्मी’-त्यादिरूपमसत्यभापण प्रथमम् । સ્થૂલે વસ્તુનિ દુરભવસાયેન અસત્યભાપણ દ્વિતીયમ્ । एतच्च कन्या-भूमि गो न्यास कूट-

(૨) દ્વિતીય વ્રતકા વર્ણન ।

સ્થૂલ મૃષાવાદસે વિરમણ હોના દ્વિતીય અણુવ્રત છે । મૃષાવાદ મી દો પ્રકારકા છે-(૧) સૂક્ષ્મ ઓર (૨) સ્થૂલ । મિત્ર આદિકે સાથ મનોરજનકે લિપ્ અસત્ય ભાપણ કરના, અથવા કોઈ દિનમેં બેઠા ૨ નીદ લે રહા હો ઓર દસરા ઉસે સાવધાન કરનેકે લિપ્ કહ્તા-“વયો જી ? વેમૌકે મી નીદ લેતે (ઝંઘતે) હો ?” તો વહ ઉત્તર દેતા છે-“નહી, ઝંઘ નહીં રહા હું” ઇસ પ્રકારકા ભાપણ સૂક્ષ્મ મૃષાવાદ છે । સ્થૂલ વસ્તુ મેં છોટે પરિણામોસે અમત્ય બોલના સ્થૂલ મૃષાવાદ છે । યહ પાચ પ્રકારકા છે-

(૨) ળીળ વ્રતનુ વર્ણન

સ્થૂલ મૃષાવાદથી વિરમણ થયુ એ ળીળ અણુવ્રત છે મૃષાવાદ પણુ બે પ્રકારનો છે (૧) સૂક્ષ્મ અને (૨) સ્થૂલ મિત્ર આદિની સાથે મનોરજનને માટે અસત્ય ભાષણ કરયુ અથવા કોઈ માણસ દિવસે બેઠો બેઠો ઉઘ લઘ નહ્યો હોય અને ળીળે તેને સાવધાન કરવાને માટે કહે કે “કેમ ભાઈ ! કવેળાએ પણુ ઉઘો છો કે ?” તો એ ઉત્તર આપે છે “ના, ઉઘતો નથી”, એ પ્રકારનું ભાષણ સૂક્ષ્મ મૃષાવાદ છે, સ્થૂલ વસ્તુમા જોડા પરિણામોથી અસત્ય બોલયુ એ સ્થૂલ

હેમાર્દ્ધે નિમિષદ્વયે વીસાસપુન્નગ નાસો ।
તસ્મિન્ જ અવલચન, ત નાસાલીયમાગમે મિણિય ॥૫॥

હેમાદીના નિમૃતસ્થાપન વિશ્વાસપૂર્વક ન્યાસઃ ।
તસ્મિન્ યદપલપન. તન્ન્યાસાલીકમાગમે મિણિતમ્ ॥ ૫ ॥

સાક્ષ્યાણા વિપયાણા ભેદાત્પશ્ચવિધમ્, કુલશીલરૂપાદિસપન્નાયામદૂષિતાયા વન્યા
યા દોષારોપણ, કુલાદિત્રિકલ્ત્વેન ચ દૂષિતાયા તસ્યા દોષાભાવરૂપાપન કન્યા
લીકમ્, ન્યાસશબ્દોઽત્ર મનુષ્યમાત્રોપલક્ષણ. । ભૂમાર્ચુરારાયમનુર્વરાત્સ્યાનુર્વ
રાયા ચોર્વરાત્સ્ય, તથા વહુમૂલ્યાયામલ્પમૂલ્યાત્વસ્યાલ્પમૂલ્યાયા ચ વહુમૂલ્યા
ત્વસ્યરૂપાપન ભૂમ્યલીકમ્, ભૂમિપદેનાપ્યુપલક્ષણત્વાત્સચિત્તાના ફલાદીનામચિ
ત્તાના સુવર્ણાદીના ચ ગ્રહણ ગોચ્યમ્ । ગૌતમમહિષીભૃતિષુ ચતુષ્યદેષુ પ્રશસ્તેષ્વ

૧ ગોપદસ્યાપ્યુલક્ષણત્વાત્ ।

(૧) કન્યાસવન્ધી, (૨) ભૂમિસવન્ધી, (૩) ગોસવન્ધી, (૪) ન્યાસ (ધરો
હર) સવન્ધી, (૫) જૂઠી સાક્ષી દેના ।

(૧) કુલ, શીલ, રૂપ આદિસે યુક્ત નિર્દોષ કન્યાકો દૂષિત ઠહરાના,
ઔર કુલ આદિસે રહિત દૂષિત કન્યાકો નિર્દોષ કહના કન્યાલીક હૈ ।
યહા 'કન્યા' શબ્દસે મનુષ્ય માત્રકા, ઉપલક્ષણસે ગ્રહણ હોતા હૈ ।

(૨) ઉપજાઝ જમીનકો અનુપજાઝ કહના ઔર અનુપજાઝકો ઉપ
જાઝ કહના, કમ-મૂલ્યવાલીકો વહુમૂલ્ય કહના ઔર વહુમૂલ્યકો
કમ મૂલ્યવાલી કહના ભૂમિ અલીક હૈ । યહા ભૂમિ શબ્દ મી ઉપલક્ષણ
હૈ, હસલિષ ભૂમિ શબ્દસે સચિત્ત ફલ આદિકા ઔર અચિત્ત સુવર્ણ
આદિકા ગ્રહણ કરના ચાહિષ ।

મૃધાવાદ છે એ પાત્ર પ્રકારનો છે (૧) કન્યા-સળધી, (૨) ભૂમિ-સળધી,
(૩) ગાય વગેરે સળધી, (૪) શાપલ-સળધી, (૫) જૂઠી સાક્ષી આપવી

(૧) કુલ, શીલ, રૂપ, આદિથી યુક્ત નિર્દોષ કન્યાને દૂષિત ઠરાવવી, અને કુલ
આદિથી રહિત દૂષિત કન્યાને નિર્દોષ કહેવી તે કન્યાલીક છે અહીં કન્યા શબ્દથી
મનુષ્ય માત્રનું, ઉપલક્ષણ કરીને અહણ થાય છે

(૨) કસદાર (સારે પાક ઉગી શકે તેવી) જમીનને કસ વિનાની કહેવી
અને બીનકસદાર જમીનને કસદાર કહેવી, ઝોઘા મૂલ્યવાળીને મોઘા મૂલ્યવાળી
કહેવી અને મોઘા મૂલ્યવાળીને ઝોઘા મૂલ્યવાળી કહેવી, એ ભૂમિ-અલીક છે અહીં
ભૂમિશબ્દ પણ ઉપલક્ષણ છે, માટે ભૂમિ શબ્દથી સચિત્ત ફળ આદિનું અને અચિત્ત
સુવર્ણ આદિનું અહણ કરવું

ज जम्हा कम्हाइय घेत्तूण्कोयमण्णहा भणइ ।

त हवइ कूडसक्खा, -लीय जिणसामणे समुवइट्ठ ॥ ६ ॥

यद्यस्मात्कस्माच्चि, गृहीत्वोक्तोचमन्यथा भणति ।

तद्भवति कूटसाक्ष्यालीक जिनशासने समुपदिष्टम् ॥ ६ ॥

प्रशस्तत्वस्याप्रशस्तेषु च प्रशस्तत्वस्य, तथा प्राग्बद्धबहुमूल्येऽल्पमूल्यत्वस्याल्प-
मूल्येषु च बहुमूल्यत्वस्य, यद्वा वसुक्षीरास्वल्पक्षीरात्वस्याल्पक्षीरासु च बहुक्षीरा-
त्वस्य रयापन गचालीकम् । निष्क-रूप्यक हिरण्य रजत वस्त्र धान्यादीना कस्य-
चिद्विश्वस्तस्य पुरुषस्य सविधे निभृत स्थापन न्यासस्तद्विषये यन्मिथ्याभाषण-
' नाह जानामि तव यस्तु रुदा त्व मह्यमदाः ? रुः साक्षी ? ' इत्यादिरूप तन्न्या-
सालीकम् । कस्यचिदपकारबुद्ध्या च यस्मात्कस्माच्चिदुपदामादाय- 'अहमत्रोप

(३) गाय, घोडा, भैस आदि चौपायों में जो प्रशस्त हो उन्हें अप्र-
शस्त कहना और जो अप्रशस्त हो उन्हें प्रशस्त कहना, तथा पहले की
तरह अल्पमूल्यवालोंको बहुमूल्य और बहुमूल्योको अल्पमूल्य वाला
कहना, अथवा अधिक दूध देनेवाली गोको कम दूध देनेवाली कहना,
और कम दूध देनेवालीको अधिक दूध देनेवाली कहना गो-अलीक है ।

(४) किसी विश्ववासपात्र पुरुषके पास मुहर, रुपया, सोना, चाँदी,
वस्त्र, धान्य आदि रख देनेको न्यास या धरोहर कहते हैं । उसके विषयमें
मिथ्याभाषण करना न्यास-अलीक है । जैसे- "मैं तुम्हारी वस्तु
नहीं जानता, तुमने मुझे कब दी थी ? बताओ कौन साक्षी- (गवाह)
है ? " इत्यादि ।

(३) गाय, घोडा, बैस आदि चौपाया में प्रशस्त (सारा) डाय तेमने
अप्रशस्त (नंडारा) कहेवा अने जे अप्रशस्त डाय तेमने प्रशस्त कहेवा, तथा पडेवा
मुळण ओछा मूल्यवाणाने बोधा मूल्यवाणा अने बोधा मूल्यवाणाने ओछा मूल्यवाणा
कहेवा, अथवा वधारे दूध देनारी गायने ओछु दूध देनारी कहेवी अने ओछु दूध
देनारीने वधु दूध देनारी कहेवी ओ गो-अलीक छे

(४) केछ विश्वासपात्र पुरुषनी पासे भेडोरो, रुपिया, सोनु, रुपु, वस्त्र, धान्य
आदि अनामत भूकेवा ओ थापणु कहेवाय छे तेना सणधमा मिथ्याभाषणु करवु ओ
न्यास-अलीक (थापणु भोसा) छे जेभडे- "भने तारी वस्तुनी जणर नथी, ते भने
क्यारे आपी छती ? कहे, केणु तेना साक्षी छे ? " इत्यादि

एव पञ्चविहस्स य, धूलमुसाभासणस्स सच्चाओ ।

जो दोहिं करणेहिं जोएहिं तीहिं त वय बीय ॥७॥ इति ।

(૩-અણુવ્રતમ્-સ્થૂલદત્તાદાનવિરમણમ્)

दुविहमदिन्नादाणा, वेरवण पीह हवह पुं व व ।

सुहृम दुर्भावेण, हरण तण सकराइयाण ज ॥ १ ॥

एव पञ्चविधस्य च, स्थूलमृषाभापणस्य सत्यागः ।

यो द्वाभ्या करणाभ्या, योगैस्त्रિभिस्तद् વ્રત દ્વિતીયમ્ ॥૭॥” इति ।

एतच्छाया च—

“ द्विविधमदत्तादानाद्वિરमणपीठ भवति पूर्ववत् ।

सूक्ष्म दुर्भावेन हरण तणशર્કરાदीना यत् ॥ ૧ ॥

સ્થિત આસ મમાગ્રે સર્વમિદ જાત યુક્તમય વક્તી’-ત્યાદિરુપેણ, યદ્વા કરિમંથિ
શ્નિસ્પરાધેડપિ-‘અયમીદ્રશોડપરાધી સર્વમેતસ્ય ચરિતમઠ જાનામિ, એનેન તદાચ
રિતિ યત્સર્વથેવાનાચરણીયમ્ ’ ઇત્યાદિરુપેણ મિથ્યાભાષણ કૂટસાક્ષ્યાલીકમ્ ।
અસ્ય પશ્ચવિધસ્ય સ્થૂલમૃષાવાદસ્ય દ્વાભ્યા કરુણાભ્યા ત્રિભયોગૈશ્ચ પરિત્યાગઃ
સ્થૂલમૃષાવાદવિરમણ-મિતિ તુ પિણ્ડિતોડર્થ ॥૨॥

(૫) “મેં ઉસ વક્ત વહૈં મૌજૂદ થા, યહ સબ વાતેં સચી-સચી કહ
રહા હૈ, મેરે સામને યે સબ વાતેં હુઈ થી । ” હસ પ્રકાર કિસીકા અપ
કાર કરનેકે અભિપ્રાયસે યા ઘૂસ લેકર શૂઠી ગવાહી દેના કૂટસાક્ષી હૈ ।
અથવા “ યહ એસાહી અપરાધી હૈ, મૈ હસકી સબ કરતૂતેં જાનતા હૂં,
હસને એસા કામ કિયા જો કિસીમી તરહ નહી કરના ચાહિય । ”
હસ પ્રકાર શૂઠ ચોલના કૂટ-સાક્ષી હૈ ।

હસ સ્થૂલ-મૃષાવાદકા દો કરણ ત્રીન યોગસે ત્યાગ કરના સ્થૂલ-
મૃષાવાદવિરમણ વ્રત રહલાતા હૈ ॥૨॥

(૫) “ હું એ વખતે ત્યા હાજર હતો, એ બધી વાતો સાચી કહે છે, મારી
સામે એ બધી વાતો થઈ હતી ” એ પ્રમાણે કોઈનો અપકાર કરવાના હેતુથી, અથવા
લાચ લઇને જૂઠી જુબાની આપવી તે જૂઠી સાક્ષી છે અથવા “ એ એવો જ અપરાધી
છે, હું એના બધા કરતૂત બાજુ છું, એણે એવું કામ કર્યું છે કે જે કોઈ પણ રીતે
ન કરવું નોંધએ ” એ પ્રમાણે જૂઠું બોલવું એ કૂટ-સાક્ષી (કડી શાખ) છે

આ સ્થૂલ મૃષાવાદનો એ કરણ અને ત્રણ યોગે કરીને ત્યાગ કરવો એ
સ્થૂલમૃષાવાદવિરમણ વ્રત કહેવાય છે ॥ ૨ ॥

धूल तेयाहरण, हेमाईण परेसिं ज ।
 धूल पि दुप्पगार, वुत्तमचित्त सचित्त च ॥ २ ॥
 पढम वत्थाईण, सुन्नत्थाईणमवहरण ।
 धीय गवाइयाण, सुन्नात्थाईणमवहरण ॥ ३ ॥
 एव दुविहस्सम्सा, -ऽदिग्घादाणस्स सपरिचाओ ।
 जो दोहिं करणेहिं, जोणहि तीहि त वय तोय ॥ ४ ॥ इति ।

स्थूल स्तेयाहरण हेमादीना परेया यत् ।
 स्थूलमपि द्विप्रकारमुक्तमचित्त सचित्त च ॥ २ ॥
 प्रथम वस्त्रादीना मुन्यस्तादीनामपहरणम् ।
 द्वितीय गवादीना मुन्यस्तादीनामपहरणम् ॥ ३ ॥
 एव द्विविधस्यास्याऽदत्तादानस्य सपरित्यागः ।
 यो द्वाभ्या ऋणाभ्यां, योगैस्त्रिभिस्तद् व्रत उतीयम् ॥४॥” इति ।

अथ तृतीय व्रतमाह-‘स्थूलाददत्तादाना’-दिति, न दत्तमदत्तमर्याद्वस्तुस्वामिना-
 ऽदत्त, तस्याऽऽदान ग्रहणमदत्ताऽऽदान तस्माद् विरमणमिति पूर्ववत्, एतदपि
 प्राग्वद्द्विधा, -तत्रास्वामिकाना तृणशर्करादीनामदुर यवसायपूर्वक ग्रहण सूक्ष्मम्,
 यद्ग्रहणेन चौर्यापराधो लगितु शक्नोति तादृशस्य कस्यचित्परकीयस्य सुवर्णादेव-
 स्तुन आत्मसात्कर्तुं ग्रहण स्थूलम् । एतच्च सचित्ताचित्तभेदाद्द्विविध, तयोः सचित्ता-

(३) तृतीय व्रतका वर्णन

जिस वस्तुका जो स्वामी है उसके द्वारा दिये बिनाही उसे ग्रहण
 कर लेना अदत्तादान है, उससे निवृत्त होना अदत्तादानविरमण व्रत है ।
 अदत्तादान भी सूक्ष्म और स्थूल के भेदसे दो प्रकारका है । जिनका
 कोई स्वामी नहीं है ऐसे तृण शर्करा (ककर) आदिका बुरे अभिप्रायके
 बिना ग्रहण करना सूक्ष्म अदत्तादान है, और जिसके ग्रहण करनेसे
 चोरीका अपराध लग सकता है, ऐसे दूसरेसे सुवर्ण आदि पदार्थोंका
 ग्रहण करना स्थूल अदत्तादान है । यह दो प्रकारका है-(१) संभाले हुए

तृतीय व्रतनु वार्णन

जे वस्तुने जे भावीक छे, तेणे आभ्या विना ते वस्तु अडधु करी लेवी
 ओ अदत्तादान छे, तेनाथी निवृत्त यहु ओ अदत्तादानविरमण व्रत छे अदत्तादान
 पण सूक्ष्म अने स्थूला भेदे करीने जे प्रकारनु छे जेना केछ भावीक नथी ओनु
 भास, ककरा, वगेरेने भराण छेनु विना अडधु करवा ओ सूक्ष्म अदत्तादान छे,
 अने जे अडधु करवाथी चोरीने अपराध लागे, ओनु भावीक केछनु सोनु वगेरे
 पदार्थनु अडधु करवु, ओ स्थूल अदत्तादान छे ओ जे प्रकारनु छे (१) संभालता,

(૪-અણુવ્રતમ્-સ્વદારસન્તોષઃ)

પિતૃપતિમિદ્ પદ્મજાંગા, સહસ્રા દારતિ જે સુ તે દારા ।
તેહિં જો પરિતોસો, યુવદ્દ એસો સદારસતોસો ॥ ૧ ॥

एतच्छाया च—

પિતૃપ્રભૃતિ પતિયોગત્સહસ્રા દારયન્તિ યે સલુ તે દારાઃ ।

તૈર્યઃ પરિતોષ ઉચ્યતે એપ સ્વદારસન્તોષઃ ॥ ૧ ॥

દત્તાદાન-પરકીયાણા મુન્યસ્ત દુર્ન્યસ્ત વિસ્તૃત સઘાતાગતાદિગોમહિપ્યાદીના સચિ
ત્તાનામપહરણમ્ । અચિત્તાદત્તાદાન ચ-પરકીયાણા મુન્યસ્ત દુર્ન્યસ્ત વિસ્મૃતાના
ત્રાસોરથમુવર્ણાદીનામચિત્તાનામપહરણમ્ । એનયોઃ સચિત્તાચિત્તયોર્દ્વાભ્યા કર
ણાભ્યા ત્રિમિર્યોગૈશ્ચ પરિત્યાગઃ-સ્થૂલાદત્તાડ્ડદાનવિરમણમ્ ॥ ૩ ॥

અથ ચતુર્થ વ્રતમાહ-‘સ્વદારસન્તોષ’ इति, દારયન્તિ=પતિસબન્ધેન પિતૃ
ભ્રાત્રાદિસ્નેહ મિન્દન્તીતિ દારા, સ્વસ્ય=આત્મન દારા=યથાવિધિપરિણીતાઃ
યા ન સંભાલે હુએ, વિસ્મૃત, યા સમૂહમે આયે હુએ ગાય, ખસ આદિ
સચિત્ત પદાર્થોંકા અપહરણ કરના સચિત્ત અદત્તાદાન હૈ । (૨) સમાલ
કર રહે હુએ, વિના સંભાલકે રહે હુએ યા વિસ્મૃત વલ્લ રથ મુવર્ણ આદિ
અચિત્ત પદાર્થોંકા અપહરણ કરના અચિત્ત અદત્તાદાન હૈ । इन सचित्त
और अचित्त अदत्तादानका दो करण तीन योगसे त्याग करना स्थूल
अदत्तादान विरमण व्रत है ॥ ॥

(૪) ચતુર્થવ્રતકા વર્ણન

પતિકે સાથ સબધ જોડકર, પિતા, માઈ આદિકે સબન્ધકો જો
દારણ કર દેતિ હૈ-उन्हे दार कहते हैं । વિધિપૂર્વક વિધાહિત સ્ત્રીકો

યા ન સંભાળતા, ભૂલાઈ (ખોવાઈ) ગએલા યા ટોળામા આવેના ગાય-લેથ
આદિ સચિત્ત પદાર્થોંનુ અપહરણ કરવુ સચિત્ત અદત્તાદાન છે (૨) સંભાળીને
રાખેલા કે સંભાળ્યા વિના રાખેલા, ખોવાઈ ગએલા, વચ્ચે, રથ, મુવર્ણ આદિ
અચિત્ત પદાર્થોંનુ અપહરણ કરવુ એ અચિત્ત અદત્તાદાન છે એ સચિત્ત અને
અચિત્ત અદત્તાદાનનો બે કરણ ત્રણ યોગે કરીને ત્યાગ કરવો એ સ્થૂલ-અદત્તાદાન-
વિમરણવ્રત છે ॥ ૩ ॥

(૪) ચોથા વ્રતનુ વર્ણન

પતિની સાથે સબધ ભેડીને, પિતા ભાઈ આદિના સબધને જે દારણ કરી
નાખે છે, તેને દાર કહે છે વિધિપૂર્વક વિધાહિત સ્ત્રીને સ્વદાર કહે છે સ્વદારમાં જ

તન્ના કન્ના-વેસ્સા, -પરહ્તીયં સયેવ સચાઓ ।
 ફલિઓ પરિસલાણ, પરપડિસેહા સદારસદેણ ॥ ૨ ॥
 પરિણીયા વિહિપુવ્વ, જા સેવ હિ દારસદહઓ ઘચ્છા ।
 તત્થ ય 'સ' -પયા ચાઓ, કન્ના વેસ્સા પરહ્તીયં ॥ ૩ ॥
 તેણ કયકીયાણ, સુક્કુક્કોયાઢિં ણીયાણં ।
 સન્વેસિં પડિસેહો, વિયક્કવણેહિં સય વિવિત્તંવો ॥ ૪ ॥

તસ્માદ્કન્યા-વેશ્યા પરસ્ત્રીણા સદૈવ સત્યાગઃ ।
 ફલિતઃ પરિસલ્લયયા પરમતિપેધાત્સ્વદારશબ્દેન ॥ ૨ ॥
 પરિણીતા વિધિપૂર્વ યા સૈવ હિ દારશબ્દતો વાચ્યા ।
 તત્ર ચ 'સ્વ' -પદાત્યાગઃ કન્યા વેશ્યા પરસ્ત્રીણામ્ ॥ ૩ ॥
 તેન ક્રયક્રીતાના, ગુલ્કોત્કોચાદિભિશ્ચ નીતાનામ્ ।
 સર્વાસા પ્રતિપેદી, વિચક્ષણૈઃ સ્વયં વિવેક્તવ્ય. ॥ ૪ ॥

સ્વદારાસ્તૈરર્થાભિજપત્નીમાત્રેણ સન્તોષ. = સ્વદારસન્તોષઃ - પરસ્ત્રીવેશ્યાદિતઃ સર્વથા
 વિરમણમિતિ તુ ફલિતોર્થઃ ।

નરુ ક્રયક્રીતા વેશ્યા કન્યાકાદયોઽપિ સ્વદારા એ સ્વાધીનીકૃતત્વેન પત્ની-
 ત્વાવિશેષાદિતિ ચેદ્ધન્ત વિભ્રાન્તોઽસિ, ગજનિમીલિકયા શૃંગ્મુન્ડયોરેકી કરણ-
 સ્વદાર કહતે હૈ । સ્વદારમેં હી સન્તોષ હોના સ્વદાર સન્તોષ કહલાતા હૈ ।
 અર્થાત્ પરસ્ત્રી-વેશ્યા આદિસે મર્મથા નિવૃત્ત હોના ઓર ધર્મપત્નીમેં
 હી સન્તોષ રાખના સ્વદાર સતોષ વ્રત હૈ ।

શકા—કીમત દેકર ધરોદી હુઈ વેશ્યા કન્યા આદિમી સ્વદાર હૈ
 ક્યોકિ ઉન્હે અપને અધીન કર લિયા હૈ, હસલિયે ઉન્હે મી પત્ની
 માનના ચાહિયે ।

સમાધાન—સ્વેદ હૈ, તુમ્હે ધ્રમ હો ગયા । તુમ આંલે મીચકર સીંગ
 ઓર પૂંછકો એક કર રહે હો, મગવાનકે અભિપ્રાયકા વિચાર નહીં

સતોષ રાખવો એ સ્વદાર-સતોષ કહેવાય છે અર્થાત્ પરસ્ત્રી-વેશ્યા થયુ અને
 ધર્મપત્નીમા જ સતોષ રાખવો, એ સ્વદારસતોષ વ્રત છે

શ કા—કીમત આપીને ખરીદેલી વેશ્યા કન્યા આદી પણ સ્વદાર છે
 કારણકે તેન પોતાને અધીન કરી લેવામા આવી હોય છે, માટે એને પણ
 પત્ની માનવી ભેદએ

સમાધાન—દિલગીરીની વાત છે કે તમને જમ થઈ ગયો છે તમે
 આખો મીચીને શીંગડા-પૂછડાને એક કરી રહ્યા છો અને મગવાનના અભિપ્રાયનો

મટ્તત્ત્વેન ભગવતાત્પર્યપર્યાલોચનૈધુર્યાત્, દારશન્દો હિ પ્રાગુક્તવ્યુત્પત્ત્યા યથા વિધિપરિણીતાયામેત્ર સ્ત્રિયા રત્તે, સકલકાન્યકોપાભિધાનાદિષુ તથેવોપન્મમાત્, તથા ચાઽમરે—

“પત્ની પાણિગૃહીતી ચ, દ્વિતીયા સહધર્મિણી ।

ભાર્યા જાયાઽથ પુ-ભૂમ્નિ દારાઃ” ઇતિ,

“દારેષુ ચ ગૃહાઃ” ઇતિ ચ “ત્રિશ્રુવનજયલક્ષ્મીર્મેધિલી તસ્ય દારાઃ” ઇતિ રામાયણે, “સ્વદારનિરતશ્ચૈવ” ઇતિ મનુસ્મૃતિ યાજ્ઞવલ્ક્યયોશ્ચ, એવ શબ્દ-કલ્પદ્રુમાદાવપિ, તસ્માદ્દારપદેન યથાવિધિપરિણીતાયા ગ્રહણાદ્વેશ્યાકાન્યકાદીના, સ્વપદેન ચ યથાવિધિપરિણીતાયા અપિ સ્વધર્મપત્ન્યા એવ ગ્રહણાત્પરસ્ત્ર્યાદીના મતિષેવોઽવગન્તવ્યઃ । ઇયમેવ પરિસદ્ધયેત્યાહુસ્તથા ચોક્તમ્—

“વિધિરત્યન્તમપ્રાપ્તૌ, નિયમઃ પાક્ષિકે સતિ ।

તત્ર ચાન્યત્ર ચ પ્રાપ્તૌ, પરિસંખ્યા નિગદ્યતે ॥” ઇતિ ।

કરતે । પહેલે ‘દાર’ શબ્દકી જો વ્યુત્પત્તિની હૈ, ઉસસે સિદ્ધ હૈ કિ ‘દાર’ શબ્દકા પ્રયોગ વિવાહિતા સ્ત્રીકે લિખ હી હોતા હૈ । સબ કાંબો તથા કોઈ આદિમેં બી એસાહી પ્રયોગો પાયા જાતા હૈ । ઇસલિખ ‘દાર’ શબ્દસે વિધ-પૂર્વક વિવાહિત પત્નીકા ગ્રહણ હોતા હૈ, અતઃ વેશ્યા ઓર કન્યાકા નિવેધ સમજના ચાહિખ । તથા ‘સ્વ’ પદસે અપની પત્નીકા હી ગ્રહણ હોતા હૈ ઇસલિખે યથાવિધિવિવાહિત હોને પરબી પરસ્ત્રીકા નિવેધ સિદ્ધ હોતા હૈ । ઇસીકો પરિસંખ્યા કહતે હૈ । કહા બી હૈ—

“જો અર્થ કિસી વાક્યસે પ્રાપ્ત ન હો-અર્થાત્ જિસકા કહીં પહેલે વિધાન ન કિયા ગયા હો તવ વિધિ હોતી હૈ । જવ પક્ષમેં (વિકલ્પ

૧ કાન્ય કોષ આદિકે નામ સસ્કૃત ટીકામેં દેખલેવે

વિચાર કરતા નથી પહેલા દાર શબ્દની જે વ્યુત્પત્તિ કરી છે, તેથી ચિદ્ધ થાય છે કે દાર શબ્દનો પ્રયોગ વિધિપૂર્વક વિવાહિતા સ્ત્રીને માટે જ થાય છે અથા કાંબો+ તથા કોઈ આદિમા પણ એવો જ પ્રયોગ માલુમ પડે છે માટે ‘દાર’ શબ્દ કરીને વિધિપૂર્વક વિવાહિત પત્નીનું અર્થ થાય છે, તેથી વેશ્યા અને કન્યાનો નિવેધ સ્ત્રીઓને જોઈએ વળી ‘સ્વ’ શબ્દથી પોતાની પત્નીનું જ અર્થ થાય છે, માટે યથાવિધિ વિવાહિત થયા છતાં પણ પરસ્ત્રીનો નિવેધ સિદ્ધ થાય છે એને પરિસંખ્યા કહે છે કહ્યું છે કે—

“જે અર્થ કોઈ વાક્યમાથી પ્રાપ્ત ન થતો હોય અર્થાત્ જેનું કથાય પહેલાં વિધાન ન કરવામા આવ્યું હોય ત્યારે વિધિ થાય છે જે પક્ષમા (વિક ૧ રૂપે કરીને)

+ કાન્ય કોષ આદિનાં નામ સસ્કૃત ટીકામાં જોઈ લેવાં

“एकस्यानेकत्र प्रसक्तस्यान्यतो निवृत्त्यर्थमेकत्र पुनर्विधान परिसख्ये”
 ति हि तल्लक्षणमित्येव चैकस्य=विषयभोगस्यानेकत्र=स्वस्त्री-परस्त्र्यादौ रागतः प्रस-
 क्तस्य=प्राप्तस्यान्यतः=परस्त्र्यादितो निवृत्त्यर्थम्, एकत्र=यथात्रिधिपरिणीताया स्व-
 पत्न्या पुनर्विधान=‘स्वदार’पदेन प्रतिपादनमस्तीति प्रस्फुट घटते। परिसख्या, यथा-
 “सेवनीयो वीतरागो, दर्शनीय च तत्पदम्।

सपादनीय ज्ञानादि, अचणीय च तद्वचः ॥” इति।

एतयोक्त्या हि वीतराગવ્યતિરિક્તસ્ય સેવનાદેર્નિષેધઃ પર્યવસીયત इत्यलमति-
 प्रसङ्गन, प्रकृतमनुसराम —

રૂપસે) પ્રાપ્ત હો તય નિયમ હોતા હૈ । જો એક સ્થાન પર પ્રાપ્ત હો
 ઔર સાથહી અન્યત્ર ઔ પ્રાપ્ત હો તય પરિસખ્યા હોતી હૈ ॥”

“જય એક અર્થ અનેક સ્થલોં પર પાસ હો તો અનેક સ્થલોંસે નિવૃત્ત
 કરકે ફિર એક સ્થલ પરહી ડસકા વિધાન કરના પરિસખ્યા હૈ, યહ
 હસકા લક્ષણ હૈ । પ્રકરણમેં ડસ પ્રકાર સમજના—એક વિષય-ભોગ, સ્વસ્ત્રી
 -પરસ્ત્રી આદિ અનેક સ્થલોંમેં પ્રાપ્ત થા, અતઃ દૂસરે-પરસ્ત્રી આદિ સ્થલોંસે
 નિવૃત્ત કરનેકે લિપ્ત એક સ્થાન અર્થાત્ વિધિપૂર્વક વિવાહિત સ્વધર્મ-
 પત્નીમેં ‘સ્વદાર’પદસે વિધાન કરના, યહીપરિસખ્યાં હૈ । જૈસે—

“વીતરાગ ભગવાનકી ભક્તિ કરને ડાહિપ્, ડનકા દર્શન કરના
 ડાહિપ્ । જ્ઞાન આદિ પ્રાપ્ત કરના ડાહિપ્ ઔર ડનકે વચન સુનને ડાહિપ્ ॥”

— હસ વાક્યમેં વીતરાગકિ ભક્તિ આદિકા વિધાન હૈ હસલિપ્ ડનસે-

પ્રાપ્ત થાય તો નિયમ થાય છે જો એક સ્થાનપર પ્રાપ્ત થાય અને તે સાથે અન્યત્ર
 પ્રાપ્ત થાય તો પરિસખ્યા થાય છે”

‘જો એક અર્થ અનેક સ્થળોએ પ્રાપ્ત થાય તો અનેક સ્થળોથી નિવૃત્ત કરીને
 પછી એક સ્થળે જ એનું વિધાન કરવું જો પરિસખ્યા છે’ એ એનું લક્ષણ છે
 પ્રકરણમા આ પ્રમાણે સમજવું—એક વિષય-ભોગ, સ્વસ્ત્રી-પરસ્ત્રી આદિ અનેક
 સ્થળોમા પ્રાપ્ત હોય, માટે જીભ પરસ્ત્રી આદિ સ્થળોથી નિવૃત્ત કરવાને માટે એક
 સ્થાન અર્થાત્ વિધિપૂર્વક વિવાહિત સ્વધર્મપત્નીમા ‘સ્વદાર’ પદે કરીને વિધાન કરવું, જો
 પરિસખ્યા છે જેમકે—

“વીતરાગ ભગવાનની ભક્તિ કરવી જોઈએ એમનું દર્શન કરવું જોઈએ, જ્ઞાન
 આદિ પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ અને એમના વચનો સાંભળવા જોઈએ”

આ વાક્યમા વીતરાગની ભક્તિ આદિનું વિધાન છે, માટે તેનાથી ભિન્ન
 સરાગીની ભક્તિના નિષેધનું તાત્પર્ય પ્રકટ થાય છે હવે મૂળ વાત જો છે કે—

ઓરાલિયસ્સરૂવા, એવમણોરાલિયસ્સરૂવા ય ।

इय द्रुचिहा परहत्थी, आगमसिद्धत्थि तत्थ पइमा उ ॥ ५ ॥

માણુસ તિરિયમરીરા, દેવસરીરા ઉ ઘુચ્છ એયા ।

चित्थरओ एएसि, युत्तो अन्नत्थ पणिवेगो ॥ ६ ॥” इति ।

(૫-અણુવ્રતમ્-દ્વચ્છાપરિમાણઃ ।)

ધનધન્નાહમણોરહ,-વિસણ જ પુવ્વણિચ્છિયાણ વિ ।

मज्जायाए चाओ, त घुचछ पचम वय सत्थे ॥ १ ॥

જહસત્તિ ચ જહિચ્છ, પરિગ્ગહસ્સોહયેહ મજ્જાયા ।

जह तिणहप्पीभावो, हवह तहा किं तु करणिज्ज ॥ २ ॥ इति

औदारिकत्वरूपा एवमनौदारिक्स्वरूपा च ।

इति द्विविधा परस्त्री, आगमसिद्धाऽस्ति तत्र प्रथमा तु ॥ ५ ॥

માનુષતિર્યક્કરીરા, દેવશરીરા તૂચ્યતે દ્વિતીયા ।

विस्तरत एनयोरुक्तोऽन्यत्र प्रविवेकः ॥ ६ ॥” इति ।

एतच्छाया च-

“धनधान्यादिमनोरथविषये यत्पूर्वनिश्चिताया अपि ।

मर्यादायास्त्यागः, तदुच्यते पञ्चम व्रत शास्त्रे ॥ १ ॥

પરસ્ત્રી દ્વિવિધા-ઔદારિકાનીદારિકશરીરવિશિષ્ટત્વભેદાત્, તત્ર મનુષ્યતિર્યક્ શરીરધારિણ્ય ઔદારિકશરીરિણ્ય* દેવશરીરધારિણ્યશ્ચ વૈક્રિયિકશરીરિણ્ય*, આસા સર્વાસામપિ પરિવર્જનેન કેવલ યથાવિધિપાણિગૃહીતીમાત્રેણ સન્તોષ ઇતિ ભાવઃ ।

भिन्न सरागीकी भक्तिके निषेधका तात्पर्य प्रगट होता है । अस्तु । मूल
वात यह है—

પરસ્ત્રી દો પ્રકારકી હૈ—(૧) ઔદારિક શરીરવાલી ઔર (૨) ઔદારિકશરીરવાલીસે ભિન્ન । મનુષ્ય ઔર તિર્યચોંકે શરીરકો ધારણ કર નેવાલી ઔદારિક શરીરધારિણી હૈ ઔર દેવ શરીરકો ધારણ કરનેવાલી વૈક્રિયિકશરીરધારણી હૈ । ભાવાર્થ યહ હૈ કિ હન સબકા પરિત્યાગ કરવે કેવલ સ્વપત્નીમેં સન્તોષ કરના સ્વદારસન્તોષ પરદારચિરમણ-વ્રત હૈ ॥

પરસ્ત્રી એ પ્રકારની છે (૧) ઔદારિક શરીરવાળી અને (૨) ઔદારિક શરીર વાળીથી ભિન્ન મનુષ્ય અને તિર્યચોના શરીરને ધારણ કરનારી ઔદારિકશરીરધારિણી છે અને દેવશરીરને ધારણ કરનારી વૈક્રિયશરીરધારિણી છે । ભાવાર્થ એ છે કે-એ બધાને પરિત્યાગ કરીને કેવળ સ્વપત્નીમા સન્તોષ રાખવો એ સ્વદારસન્તોષ-પરદારચિરમણ-વ્રત છે

“જહ જહ લોહો અપ્પો, જહ જહડ્ડપ્પો પરિગ્ગહારમો ।
 તહ તહ સુહસ્સ લાહો, ણિજ્જરણં ચાવિ કમ્માણં ॥ ૧ ॥
 અણદ્દમૂલ સવ્વ, ચદ્દઝ્ઞાણં પં પરિગ્ગહ ભાવા ।
 લલિપ્પ ભમ્મારામે, રમતિ જે તે જણા ધન્ના ॥ ૨ ॥”

ગુણવ્રતાનિ (૩)

(૬ અનર્થદણ્ડવિરમણવ્રતમ્)

“ળીહેડ ઝીવપીઢાપરણ જ સો અણદ્દહો ય ।
 ચત્તારિ અસ્સ મેયા, અવઘ્ઘાણાયરિયણામગો પઢમોઃ ॥ ૧ ॥

एतच्छाया च-

“યથા યથા લોભોડ્ડપ્પો યથા યથાડ્ડપ્પઃ પરિગ્ગહારમ્મઃ ।
 તથા તથા સુખસ્ય લામો નિર્જરણ ચાપિ કર્મણામ્ ॥ ૧ ॥
 અનર્થમૂલ સર્વે, ત્યક્ત્વેમ પરિગ્ગહ ભાવાત્ ।
 લલિતે ધર્મારામે, રમન્તે યે તે જના ધન્યાઃ ॥ ૨ ॥”

“નિર્હેતુ ઝીવપીઢાચરણ યત્સોડનર્થદણ્ડશ્ચ ।

ચત્વારોડ્ડસ્ય મેદા અપ્પ્યાનાચરિતનામકુ પ્રથમઃ ॥ ૧ ॥

“લોભ જ્યો-જ્યો અલ્પ હોતા જાતા હૈ, ત્યો-ત્યો પરિગ્રહ ઓર
 આરમ્ભ કર્મ હોતે જાતે હૈ, સુખ વઢતા જાતા હૈ ઓર કર્મોંકી નિર્જરા
 હોતી હૈ સર્વ અનર્થોંકા મૂલ પરિગ્રહ હૈ. જો હસે ભાવોંકે સાથ ત્યાગ
 કર ધર્મરૂપી સુન્દર ઉદ્યાન મેં રમણ કરતે હૈ વે મહાપુરુષ ધન્ય હૈ ॥ ૨ ॥”

ગુણ વ્રત (૩)

(૬) (છટે વ્રતકા વર્ણન)

અન્ય વ્રતોંકે પાલન કરનેમે જો સહાયતા પહુંચાતે હૈ, ઉન્હેં ગુણવ્રત

“લોભ જેમ જેમ ઓછો થતો જાય છે, તેમ તેમ પરિગ્રહ અને આરમ્ભ
 ઓછો થતા જાય છે, સુખ વધતું જાય છે અને કર્મોંની નિર્જરા થાય છે (૧) બધા
 અનર્થોંનું મૂળ પરિગ્રહ છે જે એનો સાવપૂર્વક ત્યાગ કરીને ધર્મરૂપી સુન્દર ઉદ્યાનમાં
 રમણ કરે છે, તે મહાપુરુષને ધન્ય છે” (૨)

શુભ્રવ્રત (૩)

(૬) છટ્ટા વ્રતનું વર્ણન- (પહેલું શુભ્રવ્રત)

અન્ય વ્રતોંનું પાલન કરવામાં જે સહાય કરે છે, તેનું શુભ્રવ્રત કહે છે શુભ્રવ્રત

અવિ ચ પમાયાયરિઓ, ચીઓ હિંસાપયાણમહ તીઓ ।

ચોત્યો તહેવ ઘુત્તો, જિણસત્યે પાવકમ્મ-ઉવણસો ॥ ૨ ॥

અસ્તાહજ્ઞાણેહિં, પરલેયવિહી નિરદ્ય પદમો ।

પીઓ પમાયઓ અવ,-આસા તેલાહમાયણુગઘાહો ॥ ૩ ॥

છાયા-અપિ ચ પ્રમાદાચરિતો દ્વિતીયો હિંસાપ્રદાનમય તૃતીયઃ ।

ચતુર્થસ્તથૈવોક્તઃ, જિનશસ્ત્રે પાપકર્મોપદેશઃ ॥ ૨ ॥

આર્ત્તાદિધ્યાનૈઃ પરલેદવિધિર્નિર્યક પ્રથમઃ ।

દ્વિતીયઃ પ્રમાદતોડપમાપા તૈલાદિમાજનોદ્દાટ' ॥ ૩ ॥

અય ગુણવ્રતાન્યાહ-'ત્રીણી'-ત્યાદિ, વ્રતાન્તરપરિપાલનેન સાધકતમાનિ વ્રતાનિ ગુણવ્રતાન્યુચ્યન્તે, તાનિ ત્રીણ્યૌપપાતિક્રમેણ વક્તુમાહ-'તથથે,-તિ-

ઉપાસકદશાગ્ને તુ પ્રથમ દિગ્વ્રત, તત ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ, તતોડ-અનર્થદણ્ડવિરમણમિત્યેવ ક્રમઃ ।

'અનર્થ'તિ અર્થ='પ્રયોજન તદર્થમર્થાત્ ક્ષેત્ર ધન-ગૃહ શરીર-કુલ-દાસી દાસ-દારાધર્થ યો દણ્ડ સોડર્થદણ્ડસ્તદ્વિષ્ણોડનર્થદણ્ડઃ-નિષ્પ્રયોજન કસ્યચિત્પ્રાણિન.સક્લેશનવ્યાપાર ઇત્યર્થઃ । ઇતોડપધ્યાનાડચરિત પ્રમાદાડચરિત હિંસાપ્રદાન પાપકર્મોપદેશ મેદાચ-

કરતે હૈં । ગુણવ્રત ત્રીણ હૈં । 'ઔપપાતિકસૂત્રકે ક્રમકે અનુસાર ઉનકા વર્ણન કરતે હૈં—

(૧) અનર્થદણ્ડવિરમણવ્રત—ક્ષેત્ર, ધન, ગૃહ, શરીર, કુલ, દાસી દાસ, દારા (સ્ત્રી) આદિકે લિપ અર્થાત્ પ્રયોજન કે લિપ જો દણ્ડ ક્રિયા જાતા હૈ વહ અર્થ-દણ્ડ હૈ ઔર નિષ્પ્રયોજન દણ્ડકો અનર્થદણ્ડ કહતે હૈં, અર્થાત્ વિના પ્રયોજન હી કિસી જીવકો સક્લેશ પહુંચાના અનર્થ-દણ્ડ હૈ । યહ અનર્થદણ્ડ ચાર પ્રકારકા હૈ—(૧) અપધ્યાનાચરિત,

મણુ છે નઔપપાતિક સૂત્રના ક્રમાનુસાર તેતુ વર્ણન કરીએ છીએ —

(૧) અનર્થદણ્ડવિરમણ-વ્રત—ક્ષેત્ર, ધન, ગૃહ, શરીર, કુળ, દાસી, દાસ, દારા, (સ્ત્રી) આદિને માટે અર્થાત્ પ્રયોજનને માટે જે દણ્ડ દેવામા આવે છે તે છે તે અર્થદણ્ડ છે અને નિષ્પ્રયોજન દણ્ડને અનર્થદણ્ડ કહે છે, અર્થાત્ પ્રયોજન વિના ન કોઈ છવને સક્લેશ પહોચાડવો એ અનર્થદણ્ડ છે એ અનર્થદણ્ડ ચાર પ્રકારનો

૧ ઉપાસકદશાગર્મે પહલા દિગ્વ્રત, દૂસરા । ઉપભોગપરિભોગ પરિમાણ, ઔર ત્રીસરા અનર્થદણ્ડવિરમણ હૈ ।

× ઉપાસકદશાગર્મા પહેલુ દિગ્વ્રત, ત્રીણુ ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ, અને ત્રીણુ અનર્થદણ્ડવિરમણુ છે

कस्सवि णियेवि हत्थे, विहल खग्गाइधारण तीओ ।

चोत्थो सो सावज्जो, - चएसदाण भणिज्जए जमिह ॥ ४

एएसिं सन्वेसिं, पुब्बुत्ताण चउण्हमिह सत्थे ।

विहिपुण्व सचाओ, अस्खायमणत्थदडवेरमण ॥ ५ ॥" इति ।

दुर्धा, तत्रापध्यानेनाऽऽचरितमपध्यानाऽऽचरितमार्त्तरीद्रभ्यानवशतया निष्प्रयोजन प्राणिसक्लेशनमित्यर्थः । प्रमादेनाऽऽचरित=प्रमादाऽऽचरित प्रमादतो निष्प्रयोजन मपमापणादिकरण, घृततैलादिभाजनान्युद्घाटय रक्षण चेत्यर्थः । हिंसासाधन-त्वाहिंसा=तरवारि-शूल भल्ल गणाशादिशस्त्र तस्य प्रदान-हिंसाप्रदान-निष्प्रयो-जन कस्यचिद्वस्ते शस्त्रादीना समर्पणमित्यर्थः । उपलक्षमेतन्निष्प्रयोजन स्वहस्ते धारणस्यापि । पापमधान यद्वा पापजनक कर्म=पापकर्म तस्योपदेशः=पापकर्मोप-देश-निष्प्रयोजन सावधोपदेशदानमित्यर्थः । एभ्यश्चतुर्भ्योऽनर्थदण्डेभ्यो विरम-णमनर्थदण्डविरमणम् ।

(२) प्रमादाचरित, (३) हिंसाप्रदान, और (४) पापकर्मोपदेश । आर्त्तभ्यान और रौद्रभ्यानके वश होकर प्राणीको सक्लेश पहुँचाना अपध्यानाचरित है (१), प्रमादके वश होकर व्यर्थ बुरे (कष्टप्रद) वचन बोलना आदि, अथवा प्रमाद वश धी तेल आदिके बर्तनोंको उघाड़ा (खुला) रखना प्रमादाचरित है (२), बिना प्रयोजन, तलवार, शूल, भाला, गडाशा आदि हिंसाके साधनभूत शस्त्रोंको किसीके हाथमें देना उपलक्षणसे अपने हाथमें रखना भी हिंसा प्रदान अनर्थ दण्ड है (३), पापकी प्रधानता वाला अथवा पापको पैदा करने वाला अर्थात् सावध उपदेश देना पापकर्मोपदेश अनर्थ दण्ड है (४) । इन चारों प्रकारके अनर्थदण्डों से विरत हो जाना अनर्थ-दण्ड विरमण व्रत है ।

छे (१) अपध्यानाचरित, (२) प्रमादाचरित (३) हिंसाप्रदान, (४) पापकर्मोपदेश-आर्त्तभ्यान अने रौद्रभ्यानने वश यधने प्राणीने निष्प्रयोजन सक्लेश पहुँचाउये अ अपध्यानाचरित छे (१) प्रमादने वश यधने व्यर्थ भरण (कष्टप्रद) वचने बोलवा वगेरे, अथवा प्रमादवश धी तेल आदिना वासछेने उघाडा राखवा अ प्रमादाचरित छे (२) प्रयोजन बिना तलवार शूली, भाला, आदि हिंसा ना साधनभूत शस्त्रेने टाँधना हाथमा आपवा, उपलक्षणे करीने पोताना हाथमा राखवा अ पणु हिंसाप्रदान अनर्थदंड छे (३) पापनी प्रधानतावाणे अथवा पापने पैदा करतारे अर्थात् सावध-उपदेश आपवे अ पापकर्मोपदेश अनर्थदंड छे (४) अ चारे प्रकारना अनर्थदंडथी विरत यध नपु ते अनर्थदंडविरमण व्रत छे

(७-दिग्ब्रतम्)

मज्जाया गमणे होइ, पुंवाइसु दिसासु जा ।

एय सिया दिसिबय, तिबिह त च कित्तिय ॥ १ ॥

अह्हाऽहोतिरियवाण, भेया तत्थाइम तु त ।

पवयाइसमारोहे, जो मज्जायाविणिच्छओ ॥ २ ॥

कस्यापि निजेऽपि हस्ते, विफल खट्वादिधारण तृतीयः ।

चतुर्थं स सावधोपदेशदान भण्यते यदिह ॥ ४ ॥

एतेषा सर्वेषा पूर्वोक्ताङ्गा चतुर्णामिह शास्त्रे ।

त्रिधिपूर्वं सत्याग आरयातमनर्थदण्डविरमणम् ॥ ५ ॥ ” इति ।

“मर्यादा गमने भवति, पूर्वाद्विषु द्विषु या ।

एतत्स्यादिग्ब्रत, त्रिविध तच्च कीर्तितम् ॥ १ ॥

ऊर्ध्वास्तिरश्चा भेदात्, तत्राऽऽदिम तु तत् ।

पर्वतादिसमारोहे, यो मर्यादाविनिश्चयः ॥ २ ॥

अथ गुणव्रतेषु द्वितीयमाह-‘दिग्’-ति-दिशा दिक्षु वा प्रत दिग्ब्रतम्, पूर्वाद्विषु दिक्षु त्रिषु यद्-‘अस्या दिश्येतावत्येव दूरे मया गन्तव्य नातोऽधिक-तर’-इत्येव दिक्सम्बन्धिब्रत तदित्यर्थः, एतद्यो-र्ध्वास्तिर्यग्भेदात्त्रिविधम्, तत्रो-र्ध्वाया दिशि-पर्वताद्यारोहणविषये यत्-‘एतावत्येव पर्वतादिभागे मयाऽऽरोहाव-

(७) सातर्वे ब्रतका वर्णन

(दूसरा गुणव्रत,)

(२) दिग्ब्रत—“पूर्व पश्चिम आदि दिशाओंमें, मैं इतना दूर तकही जाऊंगा, इससे आगे नहीं जाऊंगा ।” इस प्रकार दिशाओंकी या दिशाओंमें मर्यादा कर लेना दिग्ब्रत है । यह ब्रत तीन प्रकारका है-(१) ऊर्ध्व (२) अध और (३) तिर्यक्दिशासब-धी ।

ऊर्ध्व दिशामें इस प्रकारकी मर्यादा कर लेना कि ‘पर्वतके इस भाग तकही मैं चढूंगा, इससे ऊपर नहीं’ यह ऊर्ध्वदिग्ब्रत है । चावडी,

सातमा व्रतनु वल्लुन -(थील्लु गुणव्रत)

(२) दिग्ब्रत—“पूर्व पश्चिम आदि दिशाओंमा, हुं आटवे दूर सुधी न भयथ, जेथी आगण नहि नठि” जे प्रभासे दिशाओंनी या दिशाओंमा मर्यादा करी लेवी जे दिग्ब्रत छे जे व्रत त्रय प्रकारनु छे (१) ऊर्ध्व, (२) अध, अने (३) तिर्यक्दिशासबधी

ऊर्ध्व दिशांमा आ प्रकारनी मर्यादा करी लेवी छे ‘पर्वतना अमुक भाग सुधी न हुं गढीथ, जेथी वधारे हपर नही’ जे ऊर्ध्व-दिग्ब्रत छे वाव, कुवा,

ષીય વાવી-કૂવ-મુમિ,-ઘરાહવિસણ તહા ।

વાયવ્યાદિસુ કોણેસુ, પુન્યાદિસુ દિસાસુ ય ॥ ૩ ॥

મજ્જાયાણિયમણ, વસ્ત્રાયા તિરિયવ્વય । ” ઇતિ ।

(૮-ઉપભોગ-પરિભોગ પરિમાણવ્રતમ્

ઉપભોગાદિસુ હોઠ, મજ્જાયાણિયમો ડ જો ।

ગુણવ્વયેસુ ત તીય, વયમેત્થ જિનાગમે ॥ ૧ ॥

ભોયણા કમ્મઓ ચેવ, તમેય દુવિહ મય ।

તત્થ ભોયણઓ માવ, વેમિ ઇગેગસો કમા ॥ ૨ ॥

તજહો-લ્લેણિયા દત્ત,-વણ ચેવ ફલ તરા ।

અન્નગણુવ્વટ્ટનાઈ, મજ્જણ વત્થમેવ ય ॥ ૩ ॥

દ્વિતીય વાપી કૂપ ભૂમિ ગૃહાદિવિષયે તથા ।

વાયવ્યાદિપુ કોણેપુ, પૂર્વાદિપુ દિશુ ચ ॥ ૩ ॥

મર્યાદાયા નિયમન, વ્યાખ્યાત તિર્યગ્ગતમ્ । ” ઇતિ ।

“ઉપભોગાદિપુ ભવતિ મર્યાદા નિયમસ્તુ ય ।

ગુણવ્રતેષુ તત્તતીય, વ્રતમત્ર જિનાગમે ॥ ૧ ॥

ભોજનાત્કર્મતથૈવ, તદેતદ્વિવિધ મતમ્ ।

તત્ર ભોજનતસ્તાવહવીમ્યેકૈરુશઃ ક્રમાત્ ॥૨ ॥

તથથા-ડડ્ઠન્યનિકા દન્તધાવન ચૈવ ફલ તથા ।

અભ્યજ્ઞનોદ્વત્તને, મજ્જન લલ્લમેવ ચ ॥ ૩ ॥

રોહો વિધાતવ્યો’ ઇત્યેવ મર્યાદાકરણ તદ્ધ્વદિગ્વ્રતમ્ । વાપી કૂપ તટાગ ભૂમિ ગ્રહાચારોહણાવરોહણવિષયે યન્મર્યાદાયા નિયમને તદ્ધોદિગ્વ્રતમ્ । પૂર્વપશ્ચિમાદિદિશુ ત્રાયસ્યાદિશિદિશુ ચ વિષયે યન્મર્યાદાનિપમનતિત્તિર્યગ્દિગ્વ્રતમ્ । દિગ્વ્રતધારણેન મર્યાદિતદિગ્વ્યતિરિક્તદિગાશ્રિતાના જીવાના હિમાદિદણ્ડો ન ભવતીતિ હિ વ્રતસ્યાસ્ય ફલમવગન્તવ્યમ્ ।

કુઆ, તાલાવ, ભૂમિગૃહ (મૌહરા) આદિમેં પ્રવેશ કરનેકી મર્યાદાકા નિયમ કરના અધોદિગ્વ્રત હૈ । પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, દિશાઓમેં તથા વાયવ્ય, નૈર્ઋત્ય, ઈશાન ઓર આગ્રેય કોણોમે મર્યાદાકા નિયમ કરના કિ-‘અમુક દિશામે ડસસે આગે નહીં જાઝંગા’યહ તિર્યગ્દિગ્વ્રત હૈ ।

તળાવ, લોયરા આદિમા પ્રવેશ કરવાની ધર્માત્મો નિયમ કરવો એ અધોદિગ્વ્રત છે, પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ દિશાઓમા તથા વાયવ્ય, નૈર્ઋત્ય, ઈશાન, અને આગ્રેય કોણોમા મર્યાદાનો નિયમ કરવો કે ‘અમુક દિશામા એથી આગળ હું નહિ જઉં’, એ તિર્યગ દિગ્વ્રત છે

વિલેપન તથા પુષ્પા-SSમરણ ચેવ ધૂવર્ણ ।

એવ જ લોચવિક્ષાય, પેય મક્ષણમોચનો ॥ ૪ ॥

સૂવો વિગદ-સાગા ય, માધુર જેમણ તથા ।

પાણીય મુહવાસો ય, વાહનો- પાહણા પુણો ॥ ૫ ॥

વિલેપન તથા પુષ્પાSS મરણ ચૌવ ધૂપનમ્ ।

એવ લોકવિખ્યાત, પેય^{૧૧} મક્ષણમોદનઃ ॥ ૪ ॥

સૂવો^{૧૨} વિકૃતિ-શાકૌ^{૧૩} ચ, માધુર જેમન તથા ।

પાનીય^{૧૪} મુલવાસથ, વાહનો પાનહો પુનઃ ॥ ૫ ॥

“અયાત્ર ગુણવ્રતેષુ તૃતીય ધૂતે-‘ઉપે’ તિ ઉપભોગ પર્મિભોગો માગ્યાલ્યાત
સ્વરૂપો, તયો પરિમાણ=મર્યાદાનિયમનમુપભોગ-પરિમાણમ્ । એતદ્દ્વિઃ
વિધમ્-ભોજનતઃ કર્મતઃ, તત્ર-આર્દ્રનયનિકા-દન્તધાવન-ફલા-અભ્યજ્ઞનો-
ઢર્ષન-મજ્જન-વસ્ત્ર વિલેપન પુષ્પા SSમરણ મૂપ પેય-મક્ષણો-દન-સૂપ-વિકૃતિ
-શાક-માધુરક-જેમન-પાનીય-મુલવાસ વાહનો-પાન-ચડયન-સચિત્ત દ્રવ્યેષુ-
પભોગપરિભોગયોગ્યેષુ પદાર્થેષુ પરિમાણ (મર્યાદા) કરણ ભોજનતસ્તથાહિ-

આઠવે વ્રત્તકા વર્ણન

(તીમરા ગુણવ્રત)

(૩) ઉપભોગ-પરિભોગપરિમાણ વ્રત-ઉપભોગ ઔર પરિભોગકી વ્યાખ્યા પહેલે કર ચુકે હૈ । ઉનકી મર્યાદા કરના ઉપભોગપરિભોગ-પરિમાણ વ્રત હૈ । યહ વ્રત દો પ્રકારકા હૈ-(૧) ભોજનસે ઔર (૨) કર્મસે । આર્દ્રનયનિકા, દન્તધાવન, ફલ, અભ્યજ્ઞન, ઢર્ષન મજ્જન, વસ્ત્ર, વિલેપન, પુષ્પ, આમરણ, ધૂપ, પેય, મક્ષણ, ઓદન, સૂપ, વિકૃતિ, શાક, માધુરક, જેમન, પાનીય, મુલવાસ, વાહન, ઉપાનત્, ડાયન, સચિત્ત, ઔર દ્રવ્ય, ઇન ઉપભોગ-પરિભોગ યોગ્ય પદાર્થોમિં મર્યાદા કરના, ભોજનસે-ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ વ્રત હૈ । યહ ઇસ પ્રકાર-

આઠમા વ્રતનુ વર્ણન-(ત્રીજી ગુણવ્રત)

(૩) ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ વ્રત-ઉપભોગ અને પરિભોગની વ્યાખ્યા પહેલા કરી ગયા છીએ એની મર્યાદા કરવી એ ઉપભોગ-પરિભોગ પરિમાણ વ્રત છે, એ વ્રત પ્રકારનું છે, (૧) ભોજનથી અને (૨) કર્મથી ૧ આર્દ્રનયનિકા, ૨ દન્તધાવન, ૩ ફળ, ૪ અભ્યજ્ઞન, ૫ ઢર્ષન ૬ મજ્જન, ૭ વસ્ત્ર, ૮ વિલેપન, ૯ પુષ્પ, ૧૦ આભરણ, ૧૧ ધૂપ, ૧૨ પેય, ૧૩ મક્ષણ, ૧૪ ઓદન, ૧૫ સૂપ, ૧૬ વિકૃતિ, ૧૭ શાક, ૧૮ માધુરક, ૧૯ જમણ, ૨૦ પાની, ૨૧ મુલવાસ, ૨૨ વાહન, ૨૩ ઉપાનત્ ૨૪ ડાયન, ૨૫ સચિત્ત, ૨૬ દ્રવ્ય, એ ઉપભોગ-પરિભોગ યોગ્ય પદાર્થોમા મર્યાદા કરવી, તે ભોજનથી-ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ વ્રત છે તે આ પ્રમાણે —

[भोजनत उपभोगपरिभोगपरिमाण व्रतम्]

स्नानाऽऽर्द्रं शरीरं प्रोक्षितुं यद्वस्त्रमर्यादाकारणं तदार्द्रनयनिकाविधिपरिमाणकरणम् (१) दन्तमलापनोदनाय दन्तकाष्ठादेर्मर्यादाकारणं-दन्तधावनविधिपरिमाणकरणम् (२) स्नानात्पूर्वं शिरादिविलेपनार्थमामलक्यादिकृतानां विषये मर्यादानियमन-फलविधिपरिमाणकरणम् (३) । स्नानात्पूर्वं शरीरमर्दनार्थं शतपाकसहस्रपाकादीनां तैलानां विषये मर्यादानियमनमभ्यञ्जनविधिपरिमाणकरणम् (४) । स्नानात्पूर्वं शरीरमलापनोदनार्थं पिष्टकादिमर्यादाकरणमुद्धर्तनविधिपरिमाणकरणम् (५) । स्नानार्थं जलविषये मर्यादानियमो मज्जनविधिपरिमाणकरणम् (६) । परिधानार्थं वस्त्रविषये मर्यादानियमो वस्त्रविधिपरिमाणकरणम् (७) । चन्दनकुङ्कुमकेशरादिविषये मर्यादानियमो-शाक-माधुर-जेमन-पानीय-मुखवास-वाहनो-पान-च्छयन-संचित-द्रव्येषु-पमोगपरिभोगयोग्येषु पदार्थेषु परिमाण-(मर्यादा)-करणं भोजनतस्तथाहि-

(१) स्नान करनेसे भीगे हुए शरीर पोंछनेके लिए वस्त्रो (अँगौठे) की मर्यादा करना आर्द्रनयनिकाविधिपरिमाण है । (२) दाँतोंका मैल दूर करनेके लिए दातौन आदिका मर्यादा करना दन्तधावनविधिपरिमाण है । (३) स्नान करनेसे पहले मस्तक आदि पर लेप करनेके लिए आवले आदि फलोंकी मर्यादा करनेको फलविधिपरिमाण कहते हैं । (४) स्नानसे पूर्व शरीर पर मालिस करनेके लिए शतपाक सहस्रपाक आदि तैलोंकी मर्यादा करना अभ्यञ्जनविधिपरिमाण है । (५) स्नानसे पहले शरीरका मैल हटानेके लिए पीठी आदिकी मर्यादा करना उद्धर्तनविधिपरिमाण है । (६) स्नानके लिए जलकी मर्यादा करना मज्जनविधिपरिमाण है । (७) पहनने ओढ़ने आदिके लिए वस्त्रोंकी मर्यादा करना वस्त्रविधिपरिमाण है । (८) चन्दन, कुङ्कुम, केशर आदिकी मर्यादा

(१) स्नान करवाथी भीज्यहु शरीर लुधवाने माटे वस्त्रो (अंगूठी) नी मर्यादा करवी ते आर्द्रनयनिकाविधिपरिमाण छे । (२) दातौनो मैल दूर करवाने दातौनु आदिनी मर्यादा करवी ओ दन्तधावनविधिपरिमाण छे । (३) स्नान करवाथे पहलेला मस्तक आदि पर लेप करवाने आवलणा आदि इणोनी मर्यादा करवी ते फलविधिपरिमाण छे । (४) स्नान पहलेला शरीर पर मालिस करवाने शतपाक सहस्रपाक आदि तैलोनी मर्यादा करवी ओ अभ्यञ्जनविधिपरिमाण छे । (५) स्नान पहलेला शरीरनेा मैल दूर करवाने पीठी आदिनी मर्यादा करवी ओ उद्धर्तनविधिपरिमाण छे । (६) स्नानने माटे जलनी मर्यादा करवी ओ मज्जनविधिपरिमाण छे । (७) पहरेवा ओढेवा वगेरेने माटे वस्त्रोनी मर्यादा करवी ओ वस्त्रविधिपरिमाण छे । (८) चन्दन, कुङ्कुम, केशर आदिनी मर्यादा करवी ओ

વિલેપનવિધિપરિમાણકરણમ્ (૮) । શરીરાદિષુ ધારણાર્થં પુષ્પવિપયે મર્યાદા-
નિયમઃ પુષ્પવિધિપરિમાણકરણમ્ [૯] । શરીરશોભાર્થં કટકકુણ્ડલકેયૂરા-
દ્યાભૂષણવિપયે મર્યાદાનિયમનમાભરણવિધિપરિમાણકરણમ્ [૧૦] ।
વસ્ત્રશરીરાદિકુ સુવાસયિતુ ધૂપનયોગ્યાના પદાર્થાના મર્યાદાનિયમો ધૂપવિધિ-
પરિમાણકરણમ્ (૧૧) । પાનયોગ્યાના કાર્યૌષધપ્રપાન(ળ)કાદીના વિષયે
મર્યાદાનિયમન પેયવિધિપરિમાણકરણમ્ (૧૨) । પકાન્નાના વિષયે મર્યાદા-
નિયમન ભક્ષણવિધિપરિમાણકરણમ્ (૧૩) । કલમાદિરૂપે શાલૌ મર્યાદા-
કરણમોદનવિધિપરિમાણકરણમ્ (૧૪) । ઓદનાદૌ સમ્મેલ્ય શાદાના દાલાના
વિષયે મર્યાદાનિયમઃ સૂપવિધિપરિમાણકરણમ્ । (૧૫) છૃતદુગ્ધાદિવિષયે

કરના વિલેપનવિધિપરિમાણ હૈ । (૯) શરીર પર ધારણ કરનેકે લિષ
પુષ્પોંકી મર્યાદા કરના પુષ્પવિધિ પરિમાણ હૈ । (૧૦) શરીરની શોભા
વધાનેકે લિષ કઢા, કુણ્ડલ, કેયૂર આદિ આભૂષણોંકી મર્યાદા કરના
આભરણવિધિપરિમાણ હૈ । (૧૧) વસ્ત્ર ઓર શરીરકો સુગન્ધિત કરનેકે
લિષ ધૂપ દિયે જાને યોગ્ય પદાર્થોંકી મર્યાદા કરના ધૂપવિધિપરિમાણ હૈ ।
(૧૨) પીને યોગ્ય ક્વાથ (કાઢા) ઔષધ તથા પ્રપાણક (શર્બત) આદિ
વસ્તુઓંકી મર્યાદા કરના પેયવિધિપરિમાણ હૈ । (૧૩) પકવાનોંકી
મર્યાદા કરના ભક્ષણવિધિ પરિમાણ હૈ । (૧૪) કલમ આદિ જાતિકે
શાલિ (ચાવલ)કી મર્યાદા કરના ઓદનવિધિપરિમાણ હૈ । (૧૫) ચા-
વલ આદિમે મિલાકર રાને યોગ્ય દાલ આદિકી મર્યાદા કરના
સૂપવિધિપરિમાણ હૈ । (૧૬) ઘી દૂધ આદિની મર્યાદા કરના વિકૃતિવિધિ-

વિલેપનવિધિપરિમાણ છે (૯) શરીર પર ધારણ કરવાને પુષ્પોની મર્યાદા કરવી એ
પુષ્પવિધિપરિમાણ છે (૧૦) શરીરની શોભા વધારવાને કઢા, કુણ્ડલ, કેયૂર આદિ
આભૂષણોની મર્યાદા કરવી એ આભરણવિધિપરિમાણ છે (૧૧) વસ્ત્ર અને શરીરને
સુગન્ધિત કરવાને ધૂપ દેવાના પદાર્થોની મર્યાદા કરવી એ ધૂપવિધિપરિમાણ છે (૧૨)
પીવા યોગ્ય ક્વાથ, (કાઢા) ઔષધ તથા શરબત આદિ વસ્તુઓની મર્યાદા કરવી એ
પેયવિધિપરિમાણ છે (૧૩) પકવાનોની મર્યાદા કરવી એ ભક્ષણવિધિપરિમાણ છે
(૧૪) કમોદ આદિ જાતિના ચોખાની મર્યાદા કરવી એ ઓદનવિધિપરિમાણ છે
(૧૫) ચોખા આદિમા મેળવીને ખાવા માટેની દાળોની મર્યાદા કરવી એ સૂપવિધિ
પરિમાણ છે (૧૬) ઘી દૂધ આદિની મર્યાદા કરવી એ વિકૃતિવિધિપરિમાણ છે

સયણ સચિત્ત દન્વ, ઇન્ધ્રેય સન્વલ્લસુ ।

મજ્જાયાણિયમણ, મય, મોયણઓ વચ ॥ ૬ ॥ ઇતિ ।

શયન^{૨૪} સચિત્ત^{૨૫} દ્રવ્યમ્, ઇત્યેવ, સર્વવસ્તુષુ ।

મર્યાદાયા નિયમન, મત મોજનતો વ્રતમ્ ॥ ૬ ॥” ઇતિ ।

મર્યાદાનિયમો વિકૃતિવિધિપરિમાણકરણમ્ (૧૬) । વામ્તૂકાદીના શાકાના ત્રિપયે મર્યાદાનિયમઃ શાકવિધિપરિમાણકરણમ્ (૧૭) । શાકાના પક્ષ-સ્વાદ્ય મિષ્ટ કદલી રસાલ પનસાદીના ફળાના ત્રિપયે મર્યાદાનિયમો માધુરકવિધિ પરિણામકરણમ્ (૧૮) । સેવ પૂપ પક્વટી પ્રથ્વીના ત્રિપયે મર્યાદાનિયમો જેમનવિધિપરિમાણકરણમ્ (૧૯) । જલવિપયે મર્યાદાનિયમઃ પાનીયવિધિ પરિમાણકરણમ્ (૨૦) । મુખ વાસયિતુ લવઙ્ગપૂરાદીના ત્રિપયે મર્યાદાનિયમો મુખવાસવીધિપરિમાણકરણમ્ (૨૧) । વહનાર્યે હસ્ત્યશ્વપ્રવહણાદિવિપયે મર્યાદાનિયમન-વાહનવિધિપરિમાણકરણમ્ (૨૨) । પાદરક્ષાર્થમુપાનમ્નો

પરિમાણ હૈ । (૧૭) વ્યુઆ આદિ શાકોંકી મર્યાદા કરના શાકવિધિ પરિમાણ હૈ । (૧૮) પકે હુણ, કેલા, આમ, પનસ આદિ ફલોંકી મર્યાદા કરના માધુરકવિધિપરિમાણ હૈ । (૧૯) સેવ, પૂઆ, બહા, પકૌડી આદિકી મર્યાદા કરના જેમનવિધિપરિમાણ હૈ । (૨૦) પીનેકે જલકી મર્યાદા કરના પાનીયવિધિપરિમાણ હૈ । (૨૧) મુખકો સુવા સિત્ત કરનેકે લિણ્લૈંગ કપૂર આદિ વસ્તુઓંકી મર્યાદા કરના મુખવાસ વિધિપરિમાણ હૈ । (૨૨) વાહન ચાર પ્રકારકે હોતે હૈ—(૧) ચલનેવાલે-ઘોડા, જૈંટ, હાથી, બલદ આદિ, (૨) ફિરનેવાલે-ગાઢી, મોટર, ટ્રામ, સાઈકલ, રથ આદિ, (૩) તૈરનેવાલે-સ્ટીમર, હોગી આદિ, (૪) ઉડનેવાલે-હવાઈવિમાન, બલુન આદિ, इन चार प्रकारके वाहनोंकी

(૧૭) બાજી આદિ શાકોની મર્યાદા કરવી એ શાકવિધિપરિમાણ છે (૧૮) પાક, સ્વાદિષ્ટ, મીઠા કેળા, કેરી, કણ્થુસ આદિ ફળોની મર્યાદા કરવી એ માધુરકવિધિ-કરવી એ માધુરકવિધિપરિમાણ છે (૧૯) સેવ, પૂડા, બજીયા, પકોડી આદિની મર્યાદા કરવી એ જેમનવિધિપરિમાણ છે મુખને સુવાસિત કરવાને લવંગ, કપૂર મર્યાદા વસ્તુઓની મર્યાદા કરવી એ મુખવાસવિધિપરિમાણ છે (૨૨) વાહન ચાર પ્રકારના બતાવ્યા છે—(૧) ચાલવાવાળા-ઘોડા, જીંટ, હાથી, બળદ વિગેરે (૨) ફરવાવાળા-ગાડી, મોટર, બગી ટ્રામ, સાઈકલ, રથ વિગેરે (૩) તરવાવાળા-સ્ટીમર, વહાણ, હોડી વિગેરે (૪) ઉડવાવાળા-હવાઈ જહાજ, બલુન વિગેરે આ ચાર પ્રકારના વાહનોની જવા - આપવા કે ફરવા માટે મર્યાદા કરવી એ

ચકાદિપુ મર્યાદાનિયમ ઉપાનદ્ધિધિપરિમાણકરણમ્ (૨૩) । શયનાર્થ મન્થ
કાદિવિષયે મર્યાદાનિયમન શયનવિધિપરિમાણકરણમ્ (૨૪) । મચિત્તે-
પ્લાદિસચિત્તવસ્તુવિષયે મર્યાદાનિયમઃ સચિત્તવિધિપરિમાણકરણમ્ (૨૫) ।
દ્રવ્યાણા સ્વાદ્યાસ્વાદ્યાદીનામેન્દ્ર્યાદિસર્યાવિષયે મર્યાદાનિયમન દ્રવ્યવિધિ-
પરિમાણકરણ(૨૬) મિતિ । અત્રેદમવધેયમ્—

યસ્તૃકૃષ્ટવ્રતધારી તેન ચતુર્વિધઆહાર પ્રાસુક એવ ગ્રહીતવ્યઃ તદભાવેડપા
સુકોડપિ સચિત્તવર્જઃ, તદભાવે ચાનન્તકાયવહુવીજવર્જ ॥

સર્વાડસામર્થ્યે તુ—“ સચિત્ત^૧ દન્વ-વિગઈ-વાળહ^૨ તત્રોલ^૩ વત્થ^૪ કુસુ-
મેસુ^૫ । વાહ્ન^૬ સયણ^૭ વિલેવણ^૮ વમ્-દિસિ^૯ પહાણ-મત્તેસુ^{૧૦} ॥ ૧ ॥” ઇત્યુક્ત-
પ્રકારાણા ચતુર્દશાના સચિત્ત દ્રવ્ય વિકૃત્યુપાનત્તામૂલ વલ્લ કુસુમ-વાહન-શયન-

ધૂમને ધિરને આદિકે લિણ મર્યાદા કરના વાહનવિધિપરિમાણ હૈ ।
(૨૩) પૈરોકી રક્ષાકે લિણ જૂતે (પગરખી), મૌજે આદિકી મર્યાદા કરના
ઉપાનદ્ધિધિપરિમાણ હૈ । (૨૪) સોનેકે લિણ સ્વાટ પલગ આદિકી મર્યાદા
કરના શયનવિધિપરિમાણ હૈ । (૨૫) ફલાયચી નામ્બૂલ આદિ સચિત્ત
વસ્તુઓંકી મર્યાદા કરના સચિત્તવિધિપરિમાણ હૈ । (૨૬) સ્વાદિમ સ્વાદિમ
આદિ દ્રવ્યોંકે વિષયમેં એક દો આદિ સર્યાકી મર્યાદા કરના દ્રવ્ય
વિધિપરિમાણ હૈ ।

તાતપર્ય યહ હૈ કિ—જો ઉત્કૃષ્ટ વ્રતધારી હૈ હસે ચારો પ્રકારકા
પ્રાસુક હી આહાર ગ્રહણ કરના ચાહિણ, યદિ પ્રાસુક ન ગ્રહણ કરે તો
સચિત્તકા ત્યાગ કરના ચાહિણ, યદિ સચિત્તકા મી ત્યાગ ન કરે તો
અનન્તકાય ઓર બહુવીજકા ત્યાગ તો કરના હી ચાહિણ । ઉપરોક્ત સઘ
ન કર સકે તો કમસે કમ-સચિત્ત ૧, દ્રવ્ય (સ્વાદ્યપદાર્થોંકી સર્યા) ૨,
વિકૃતિ (વિગઈ-દૂધ આદિ) ૩, ઉપાનત્ (પગરખી મૌજે આદિ) ૪,

વાહનવિધિપરિમાણ છે (૨૩) પગની રક્ષાને માટે પગરખા મોળા વગેરેની
મર્યાદા કરવી એ ઉપાનદ્ધિવિધિપરિમાણ છે (૨૪) સૂવાને માટે ખાટ ખાટલા
આદિની મર્યાદા કરવી એ શયનવિધિપરિમાણ છે (૫) ફલાયચી, તાબૂલ, આદિ
સચિત્ત વસ્તુઓંની મર્યાદા કરવી એ સચિત્તવિધિપરિમાણ છે (૨૬) આદિમ
સ્વાદિમ આદિ દ્રવ્યોંની બાબતમા એક બે આદિ સખ્યાની મર્યાદા કરવી એ
દ્રવ્યવિધિપરિમાણ છે

તાતપર્ય એ છે કે-જે ઉત્કૃષ્ટ વ્રતધારી છે તેણે ચારે પ્રકારના પ્રાસુક
આહાર જ ગ્રહણ કરવા નોંધજો, જે પ્રાસુક ન ગ્રહણ કરે તો સચિત્તને ત્યાગ
કરવો નોંધજો, જે સચિત્તને પણ ત્યાગ ન કરે તો અનન્તકાય અને બહુબીજને ત્યાગ
તો કરવો જ નોંધજો એ બધું ન કરી શકે તો ૧ સચિત્ત, ૨ દ્રવ્ય
(બધ પદાર્થોંની સખ્યા), ૩ વિકૃતિ (વિગઈ-દૂધ વિગેરે) ૪ ઉપાનત્

॥ કર્મત ઉપભોગપરિભોગ પરિમાણવ્રતમ્ ॥
 ઉચ્ચભોગાદિસુ સાત્ત્વ, -દ્રવ્યાણમુચ્ચજ્જણાય વાવારો ।
 તસ્મિં જ પરિમાણ, ચઢઝણઽચ્ચતમાવજ્જ ॥ ૧ ॥
 ઇણમુચ્ચભોગાર્હણ, કમ્મા વચ્ચમાગમે સમવ્ચ્ચાર્ય । ઇતિ ।
 એત્તઞ્ચાયા ચ--

“ ઉપભોગાદિપુ સાધન દ્રવ્યાણામુપાર્જનાય વ્યાપારઃ ।
 તસ્મિન્ યત્પરિમાણ, ત્યક્ત્વાઽત્યન્તસાવગમ્ ॥ ૧ ॥
 હદમુપભોગાદીના કર્મતો વ્રતમાગમે સમાખ્યાતમ્ । ” ઇતિ ।

વિલેપન બ્રહ્મચર્ય દિશા સ્નાન ભક્તાનાં વિષયે પ્રતિદિન યથાશક્તિં નિયમોઽવશ્ય કર્તવ્યઃ ॥

અથ કર્મત ઉપભોગ પરિભોગ પરિમાણવ્રત વ્યાખ્યાસ્યામઃ--

ઉપભોગપરિભોગસાધનીભૂતદ્રવ્યોપાર્જનાર્થ યો વ્યાપાર સોઽપ્યુપચારાદુપભોગપરિભોગશબ્દેનોચ્યતે, इत्येव च कर्मतः=व्यापारत इत्यर्थस्तस्मादुપભોगपरिभोगयो. प्राप्त्यर्थमत्यन्तसावद्यव्यापारपरित्यागपूर्वक यन्मर्यादाकरण तत्कर्मत उपभोगपरिभोगपरिमाणव्रतमिति भावः ॥

તામ્બૂલ ૫, વસ્ત્ર ૬, પુષ્પ ૭, વાહન ૮, શયન (સ્વાટ-પલગ આદિ) ૯, વિલેપન (ચન્દનાદિ) ૧૦, બ્રહ્મચર્ય ૧૧, દિશા ૧૨, સ્નાન ૧૩ ઓર ભક્ત (ભોજન) ૧૪, इनके विषयमे मर्यादा करने रूप चौदह नियम तो आवश्यको यथाशक्ति प्रतिदिन अवश्य चितारने (करने) चाहिए ।

અવ કર્મસે ઉપભોગ-પરિભોગ પરિમાણવ્રતકા વ્યાખ્યાન કરતે હૈં-

ઉપભોગ પરિભોગકે યોગ્ય પદાર્થોંકી પ્રાપ્તિકા સાધન દ્રવ્ય હૈ । અત ઉસ દ્રવ્યકો ઉપાર્જન કરનેકે લિએ કિયા જાને વાલા વ્યાપાર ખી ઉપભોગ પરિભોગ શબ્દસે કહા જાતા હૈ, इसलिए इसका अर्थ यह हुआ कि उपभोग परिभोगको प्राप्तिके लिए अत्यन्त सावद्य व्यापारका

(પગરખા મોબા), ૫ તામ્બૂલ, ૬ વસ્ત્ર, ૭ પુષ્પ, ૮ વાહન, ૯ શયન (પાટ-પલગ વગેરે), ૧૦ વિલેપન (ચન્દનાદિ), ૧૧ બ્રહ્મચર્ય, ૧૨ દિશા, ૧૩ સ્નાન અને ૧૪ ભ ભોજન), એટલી જાણતોમા મર્યાદા કરવા રૂપ ચૌદ નિયમો તે શ્રાવણે યથાશક્તિ પ્રતિદિન અવશ્ય કરવા જોઈએ

હવે કર્મથી ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ-વ્રતનુ વ્યાખ્યાન કરીએ છીએ -

ઉપભોગ-પરિભોગને યોગ્ય પદાર્થોની પ્રાપ્તિનુ સાધન દ્રવ્ય છે એટલે એ દ્રવ્યને ઉપાર્જન કરવાને માટે કરવામા આવતો વ્યાપાર પણ ઉપભોગ - પરિભોગ શબ્દથી જ કહેવામા આવે છે, તેથી એનો અર્થ એ થયો કે ઉપભોગ-પરિભોગની

શિક્ષાવ્રતાનિ (૪)

इह समुक्ता सिक्खा, परमपदप्राप्तिसाधिका क्रिया ।
तद्वहुलाहं वयाइ, जाइ सिक्खावयाहं एयाहं ॥ १ ॥
सामाह च देशावकाशिक पोपधोपवासो य ।
अट्टहीण सविभागो, इधेव ताणि चत्वारि ॥ २ ॥

एतच्छ्रुत्वा च—

“इह समुक्ता शिक्षा, परमपदप्राप्तिसाधिका क्रिया ।
तद्वहुलानि व्रतानि, यानि शिक्षाव्रतान्येतानि ॥ १ ॥
सामायिक च देशावकाशिक पोपधोपवासश्च ।
अतिथीना सविभागः, इत्येव तानि चत्वारि ॥ २ ॥

अथ शिक्षाव्रतान्याह—

‘चत्वारि शिक्षे’—‘ति’—શિક્ષણ શિક્ષા=પરમપદપ્રાપ્તિસાધનીભૂતા ક્રિયા તસ્યે, યદ્વા તત્પ્રમાનાનિ વ્રતાનિ—શિક્ષાવ્રતાનિ પુનઃ પુનરાસેવનાર્હાણીત્યર્થઃ । એતાનિ ચત્વારિ યથા—સામાયિક, દેશાવકાશિક, પોપધોપવાસોઽતિથિસવિભાગશ્ચેતિ । તન્ન—પરિત્યાગ કરકે (વ્યાપારકી) મર્યાદા કર લેના કર્મસે ઉપભોગ પરિભોગ પરિમાણ વ્રત હૈ ।

શિક્ષાવ્રત (૪)

પરમ પદનો પ્રાપ્ત કરનેકી કારણભૂત ક્રિયાનો શિક્ષા કહતે હૈ । શિક્ષાકે લિષ્ટ વ્રત યા શિક્ષા પ્રવાન વ્રત શિક્ષાવ્રત કહલાતે હૈ, અર્થાત્ શિક્ષાવ્રત વે હે જિન્હે વારંવાર સેવન કરના પડતા હૈ । શિક્ષાવ્રત ચાર હૈ—(૧) સામાયિક, (૨) દેશાવકાશિક, (૩) પોપધોપવાસ ઓર (૪) અતિથિસવિભાગ ।

પ્રાપ્તિને માટે અત્યંત સાવધ વ્યાપારનો પરિત્યાગ કરીને (વ્યાપારની) મર્યાદા કરી દેવી એ કર્મથી—ઉપભોગ—પરિભોગ—પરિમાણ વ્રત છે

શિક્ષાવ્રત (૪)

પરમ પદને પ્રાપ્ત કરવાની કાંચુભૂત ક્રિયાને શિક્ષા કહે છે શિક્ષાને માટે વ્રત યા શિક્ષાપ્રધાન વ્રત એ શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે અર્થાત્ શિક્ષાવ્રત એ છે કે જેને વારંવાર સેવન કરવું પડે છે શિક્ષાવ્રત ચાર છે (૧) સામાયિક, (૨) દેશાવકાશિક, (૩) પોપધોપવાસ, અને (૪) અતિથિસવિભાગ

(૧. સામાયિકવ્રતમ્)-

જો સર્વજીવેણ સમાનભાવો, અગમદોષેણ સમો ઢહેસો ।

અયસ્મ આયો કદ્દિઓ સમાયો, મામાદ્ય જોઈ વય તયત્થ ॥ ૩ ॥

ચાઓ સાવજ્જજોગાણ, ગિરવજ્જાણ સંવણ ।

આવસ્સગ વયે અસ્સિ, - મુમય કિંતિ વુલ્લ ॥ ૪ ॥

યઃ સર્વજીવેણ સમાનભાવઃ, અગમદોષેણ સમ ડૅઈપ. ।

અતસ્માડ્ડયઃ રથિતઃ સમાયઃ, સામાયિક ભવતિ વ્રત તદર્થમ્ ॥ ૩ ॥

ત્યાગઃ સાવધયોગાના નિરવધાના સેવનમ્ ।

આવશ્યક વ્રતેડ્ડસ્મિન્મુમય કિમિત્યુન્યતે ॥ ૪ ॥

સામાયિકમ્-સમ-સમત્વ=રાગદ્વેષરહિતત્વેન સર્વેણ જીવેણ સ્વાત્મસામ્યવત્ત્વ,
સમ શબ્દસ્યાન્ન ભાવમધાનનિર્દિષ્ટત્વાત્, તસ્યડ્ડયઃ=પ્રાપ્તિ સમાયઃ પ્રવર્ધઃ
માનશારદચન્દ્રચલાવત્પ્રતિક્ષણવિલક્ષણજ્ઞાનાદિલાભઃ, સ પ્રયોજનમસ્ય સામાયિક,
યદ્વા સમસ્યાડ્ડયો યસ્માન્નત્સમાય તદેલ સામાયિક, તથ તદ્વ્રત ચ સામાયિક
વ્રતમ્ । અતદ્દિ સર્વસુખનિદાનભૂતાયા સર્વેણ જીવેણ સ્વાત્મતુલ્યદર્શનરૂપાયા
સમતાયાઃ પ્રાપ્તેડ્ડનુબ્ધીયતે । અત્ર ચ સાવધયોગપરિવર્જન નિરવધયોગ-
પ્રતિસેવન ચાડ્ડવશ્યક, તત્ર પાપોત્પાદકાના કાર્યિક-ચાલિક માનસિકાના વ્યાપા

(૧વે વ્રતકા વર્ણન)

(૧) સામાયિક—સમ ભાવકા આય (પ્રાપ્તિ) હોના સમાય હૈ, ઔર
સમાયકે લિખ કી જાનેવાલી ક્રિયાકો સામાયિક કહતે હૈં । સમસ્ત સુખકે
સાધન ઔર પ્રાણીમાત્રકો અપને સમાન દેખનેવાલે એસે સમતા ભાવકી
પ્રાપ્તિકે લિખ સામાયિક વ્રતકા અનુષ્ઠાન ક્રિયા જાતા હૈ । ઇસમેં સાવધ
યોગકા ત્યાગ ઔર નિરવધયોગકા સેવન કરના આવશ્યક હૈ । મન વચન
ઔર કાર્યાકે પાપ-જનક વ્યપારોકા કાલકી મર્યાદા કરકે ત્યાગ કર દેના

(૬-નવમા વ્રતનુ વર્ણન)

(૧) સામાયિક—સમભાવની આય (પ્રાપ્તિ) થવી એ સમાય છે, અને
સમાયને માટે કરવામા આવતી ક્રિયાને સામાયિક કહે છે બધા સુખોના
માધનભૂત અને પ્રાણીમાત્રને પેતાની સમાન જોનારા એવા મમતાભાવની પ્રાપ્તિ
માટે સામાયિક વ્રતનુ અનુષ્ઠાન કરવામા આવે છે એમા સાવધ-યોગને ત્યાગ
અને નિરવધ-યોગનુ સેવન કરવુ આવશ્યક છે મન, વચન અને કાર્યાના પાપનશક

૧--'તદસ્ય પ્રયોજનમ્' ઇતિ ઠક્ ।

૨--વિનયાદિત્સ્વાર્થે ઠક્ ।

કમ્માણ પાવહેજ્ઞ, કાલઓ પરિવજ્જણ ।
 સાવજ્જજોગસચાઓ, જેઓ ણ્થ જિનાગમે ॥ ૫ ॥
 સુદ્ધાણ કિરિયાણ જ, સન્વહા પરિપાલણ ।
 તમેય ગિરવજ્જક્કલ, -જોગસેવણમીરિય ॥ ૬ ॥
 સમત્તાપત્તયે ચડ્ડસો, -ભયસ્સાવસ્સગત્તણ ।
 તમ્હા ઇય દુગ તુલ્લ, જયણેણ સમાચરે ॥ ૭ ॥
 વોચ્છ સામાટ્ઠયસ્સાસ્સ, વયસ્માયરણે વિહિં ।
 સમણસ્સતિપ્પ ગચ્છા, કુજ્જા સામાડ્ઠયન્વય ॥ ૮ ॥
 જ વા પોસહસાલાણ, ઉજ્જાણે વા ગિહેવિ વા ।
 સુવિવિક્કે થલે ઠિચ્છા, અણુચિદ્દે જહિં-રુહિં ॥ ૯ ॥

કર્મેણા પાપહેત્ના, કાલતઃ પરિવર્જનમ્ ।
 સાવધયોગસત્યાગો જ્ઞેયોઽત્ર જિનાગમે ॥ ૫ ॥
 શુદ્ધાના ક્રિયાણા યત્સર્વથા પરિપાલનમ્
 તદેતન્નિરવધાશ્ચ યોગસેવનમીરિતમ્ ॥ ૬ ॥
 સમત્વાપત્તયે ચાસ્યોભયસ્પાયશ્ચકૃત્યમ્ ।
 તસ્માદેતદદ્વિક્ક તુલ્ય, યતનેન સમાચરેત્ ॥ ૭ ॥
 વક્ષ્યે સામાયિક્સ્યાસ્ય, વ્રતમ્યાચરણે વિધિમ્ ।
 શ્રમણસ્પાન્તિકે ગત્વા, કુર્યાત્સામાયિમ્વ્રતમ્ ॥ ૮ ॥
 યદ્વા પોપધજાલાયામુગ્રાને વા શૃહેઽપિ વા ।
 સુવિવિક્કે સ્થલે સ્થિત્વા, -ઽનુતિષ્ઠેદ્ યત્ર કુત્ર ॥ ૯ ॥

રાણા (દોષાણા) કાલમર્યાદયા પરિત્યાગઃ-સાવધયોગપરિવર્જનમ્ ॥ ૫ ॥ શુદ્ધાના
 ક્રિયાણામાચરણ નિરવધયોગપ્રતિસેવનમ્, સામ્યભાવપ્રાપ્તયે ચૈનયોસ્તુલ્ય પ્રયોજન-
 મસ્તિ તસ્માત્ સાવધયોગપરિવર્જનવન્નિરવધયોગપરિસેવનેઽપિ સપ્રયત્નેન ભાવ્યમ્ ।

સાવધયોગ પરિત્યાગ હૈ ઔર શુદ્ધ ક્રિયાઓંમે પ્રવૃત્તિ કરના નિરવધ
 યોગકા પ્રતિસેવન હૈ । સમતાભાવકી પ્રાપ્તિ કરનેકે લિખ ચે દોનોં સમાન
 રૂપસે ઉપયોગી હૈં, અત સાવધ યોગકે ત્યાગ કરનેકી તરહ નિરવધ
 યોગમેં પ્રવૃત્તિ કરનેકા મી પ્રયત્ન કરના ચાહિળ ।

બ્યાપારોની કાળની મર્યાદા કરીને ત્યાગ કરવો એ નિરવધ-યોગ-પરિત્યાગ છે અને
 શુદ્ધ ક્રિયાઓમા પ્રવૃત્તિ કરવી એ નિરવધ-યોગનું પ્રતિસેવન છે સમતાભાવની
 પ્રાપ્તિ કરવાને એ એક મર્યાદા રીતે ઉપયોગી છે, માટે સાવધયોગને ત્યાગ
 કરવાની પેઠે નિરવધ-યોગમા પ્રવૃત્તિ કરવાનો પણ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

ધઓત્તરીઓ પરિહાણવત્થ, તદેવ મુક્તેમદસ વસાણો ।

વદ્ધુ સદોર મુદ્ધવત્તિમાસે, પમદ્ધુમ્મસથરિયાસણદ્ધો ॥ ૧૦ ॥

સણમુદ્ધરણો રમા તથાણિ, સમણ વા જિણમેવ વદિજ્ઞ ।

દરિયાવહિયાવિહાણજુત્તો, સમણાણાઅ ચરે ય કાઠસગ્ગ ॥૧૧॥

ધૃતોત્તરીયઃ પરિધાનમ્, તથૈવ મુક્તૈમ્દશ વસાન ।

વદ્ધ્વા સદોરા મુદ્ધવત્તિમાસ્યે, પ્રમદ્ધુમ્મસ્મૃતાસનમ્થઃ ॥ ૧૦ ॥

સનમસ્કરણો રસાત્તદાની શ્રમણ વા જિનમેવ વન્દિત્વા ।

પૈર્યાપથિકીવિધાનયુક્તઃ શ્રમણાનયા ચરેચ્ચ કાયોત્સર્ગમ્ ॥ ૧૧ ॥

પત્તદ્વત્તાચરણવિધિર્યથા—

શ્રમણોપાશ્રયે, પૌપધશાલાયામુદ્યાને સ્વપરગૃહે વા, અર્થાત્ યત્ર નિર્ન્યાપા રતા ચિત્તસ્થિરતા ચ સર્વથા સ્યાદેતાદૃશે વિવિક્ત સ્થલે યત્ર ક્ષાયિ—ઉત્તરીય મુક્તૈક દશ પરિધાનવાસથ વસાન. પ્રમાર્જન્યા પ્રમૃષ્ટાયા ભૂમાવાસ્તૃતઆસને સમુપવિષ્ટ સપતિલેખન સદોરમુલ્લવલ્લિકા મુલ્લે વદ્ધ્વા નમસ્કારમન્ત્રમુચાર્ય શ્રમગસત્ત્વે ત, તદ્સત્ત્વે શ્રી વર્ધમાનસ્વામિન વન્દિત્વા સામાયિકાર્થ તત્સકાશાદાજ્ઞામાદાય શ્રાવક

૧ શ્રમણોપાશ્રયે— “સમણોવસસ” इति भगवती ८ उ ५ ।

इस व्रतके आचारणकी विधि इस प्रकार है—

મુનિકે સમીપ, પૌપધશાલામે, ઉદ્યાનમે યા સ્વ પરકે ગૃહમેં અર્થાત્ જહાં મનમેં સકન્પ વિકલ્પ ન ઉઠેં ઔર ચિત્ત સ્થિર રહે, એસે કિસી મો એકાન્ત સ્થાનમે મુક્તૈકદશ હોકર અર્થાત્ ધોતીકી એક લોંગ ચુલી રલ્લ કર ઉત્તરાસણ (દુપટ્ટા) ઓઢકર પૂજણીસે પૂજી હુઈ ભૂમિમેં બિછે હુએ આસન પર બેઠ કર, પઢિલેહણ કરકે હોરાસહિત મુલ્લવલ્લિકા મુલ્લ પર બોધ કર, ‘જમોક્કાર’ મન્ત્ર બોલ કર યદિ સાધુજી હો તો ઉન્હે વન્દના કરકે, ઔર યદિ ન હો તો શ્રી વર્ધમાન સ્વામીકો વન્દના કરકે ઉનસે સામાયિકકો આજ્ઞા લેકર શ્રાવક, ક્રમસે પૈર્યાપથિક કાયોત્સર્ગ

પ્રતના આચરણની વિધિ આ પ્રમાણે છે —

મુનિના સમીપે, પૌપધશાળામા, ઉદ્યાનમા યા પારકા કે- પોતાના ઘરમા અર્થાત્ જ્યા મનમા સકલ્પ-વિકલ્પ ન હોય અને ચિત્ત સ્થિર રહે એવા કોઈ પણ એકાન્ત સ્થાનમા મુક્તૈકદશ થઈને અર્થાત્ ધોતીયાની પાટલી છૂટી કરીને ઉત્તરાસણ (ખેસ) ઓઢીને પૂજણીથી પૂજેલી ભૂમિમા બિછાવેલા આસન પર બેસીને, પઢિલેહણ કરીને, હોરાસહિત મુળવલ્લિકા મુળ પર બાધીને, ‘જમોક્કાર’ મન્ત્ર બોલીને જો સાધુજી હોય તો તેમને વદના કરીને અને ન હોય તો શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને વદના કરીને અને તેમની પાસેથી સામાયિકની આજ્ઞા લઈને શ્રાવક,

तओ पढिय 'लोगस्म,' पाठ सद्धो समाहिओ ।

समणस्स मुहा विन्न सावगस्स मुहावि वा ॥ १२ ॥

तयभावे सय वावि, पसन्नप्पा वियक्खणो ।

'करेमि भते' इच्चस्स, पाठ किच्चा जिइदिओ ॥ १३ ॥

दोहिं करणओ तीहिं जोएहिं च जहिच्छिय ।

गिण्हिज्जा समणोवासी, वय सामाइय सया ॥ १४ ॥

'नमोत्थु ण'—ति तप्पच्छा, दुवार पपढे सुही ।

समण वद्धमाण वा, वदिऊण तहा पुणो ॥ १५ ॥

तत पठित्वा 'लोकस्य'—पाठ—आद्धः समाहितः ।

श्रमणस्य मुखाद्विज्ञावकस्य मुखादपि वा ॥ १२ ॥

तदभावे स्वय वाऽपि, प्रसन्नात्मा विचक्षणः ।

'करेमि' भते' इत्यस्य, पाठ कृत्वा जितेन्द्रिय ॥ १३ ॥

द्वाभ्या करणाभ्यां त्रिभिर्योगैश्च यथेच्छितम् ।

गृहीयाच्छ्रमणोपासी, उत सामायिक सदा ॥ १४ ॥

'नमोत्थु ण'—इति तत्पश्चाद्द्विगार प्रपठेत्सुधी ।

श्रमण वर्द्धमान वा, वन्दित्वा तथा पुनः ॥ १५ ॥

क्रमेणैर्यापथिक्याः कायोत्सर्गपालयेत्ततो 'लोगस्स' इति पठित्वा श्रमणमुखाद् विज्ञ
स्य श्रमणोपासकस्य मुखात्स्वयमपि वा 'करेमि भते' पाठेन द्वाभ्या करणाभ्या
त्रिभिर्योगैश्च यथेच्छमेकद्वयादिक्रमेण सामायिक गृहीयात्, तदनु द्विः 'नमोत्थु ण'
पठेत्, पुनः श्रमण श्रीवर्द्धमानस्वामिन वा वन्दित्वाऽधस्तनोक्तविधिना पञ्च

पालन करे । इसके पश्चात् 'लोगस्स' का पाठ करे । फिर साधुजीसे या
विद्वान् आचर्यसे अथवा अपने ही मुखसे 'करेमि भते, के पाठ द्वारा
दो करण तीन योगोसे इच्छानुसार एक दो तीन आदि सामायिक ले लेवे ।
इसके पश्चात् 'नमोत्थु ण' का दो बार पाठ करे । फिर श्रमण (साधु)
या श्री महावीर स्वामीको वन्दना करके, नीचे लिखी हुई विधिके

क्रमे करीने अथैर्यापथिक जायेत्सर्ग पालन करे, पछी 'लोगस्म' नो पाठ करे, पछी
साधु या भिक्षु या विद्वान् आचर्य यासेथी अथवा पोताना ज मुणवठे 'करेमि
भते' ना पाठ द्वारा जे करण त्रण येजे करीने इच्छानुसार ओक जे त्रण आदि
सामायिक लछ ले त्थारपछी 'नमोत्थु ण' नो जे बार पठ करे पछी श्रमण
(साधु) या श्री महावीर स्वामीने वन्दना करीने, नीचे लखेथी विधि प्रभाणु

समिहपचग-गुप्तिगिसिओ, वचरे य मुणीव समाहिओ ।
 पवयणामियसायवसगओ, णियसरुवविचितणतप्परो ॥ १६ ॥
 सज्झाय ज्झाणओ धम्म चचाण य मुह्मुह् ।
 अणुचिट्ठे वय सामा, इय दोसविज्जिये ॥ १७ ॥ ” इति ।

समितिपञ्चगुप्तिगिश्रितो व्यवहरेत् मुनिरिय समाहितः ।
 प्रवचनामृतस्यादशगतो निजस्वरूपप्रचिन्तनतत्परः ॥ १६ ॥
 स्वाध्याय ध्यानतो धर्मचर्चया च मुहुर्मुहुः ।
 अनुतिष्ठेद् वत सामायिक दोषविवर्जितम् ॥ १७ ॥ ” इति ।

समितीस्तिस्त्रो गुप्तीश्चाऽऽराधयन् मुनिरदप्रमत्तो व्यवहरेत्, स्वाध्याय ध्यान धर्मचर्चाभिर्दोषपरहित-दोषैर्मनोवाक्यसम्बन्धिभिर्द्वात्रिंशद्भ्यो रहित=वर्जित मुहुर्मुहुः सामायिकमनुतिष्ठेत्, तत्र मनसो दश, वचसो दश, कायस्य द्वादशेत्येव सर्वे द्वात्रिंशदोषा भवन्ति, तत्र—

मनसो दश दोषा यथा—

“ अविवेकं जसो-किंती लाभैत्थी गँव्व-भञ्ज-निर्घाणत्थी ।

ससंयरोसं अविणओ अबहुमाणेण य भणियव्वा ” ॥१॥

अनुसार पाँच समिति तीन गुप्तिकी आराधना करता हुआ मुनिकी तरह अप्रमादी होकर विचरे । अर्थात्-स्वाध्याय, ध्यान, धर्मचर्चा आदि करता हुआ बारम्बार निर्दोष सामायिकमे रहे ।

सामायिकमे मन वचन काया सम्बन्धी बत्तीस दोष होते हैं वे इस प्रकार—

सामायिकमे मनके दस दोष—

(१) विवेक बिना सामायिक करे तो ‘अविवेक’ दोष ।

(२) यशकीर्तिके लिये सामायिक करे तो ‘यशोवाछा’ दोष ।

पायसमिति त्रय गुप्तिनी आराधना करता मुनि ॥ चेटे अप्रमादी बधने विचरे अर्थात्-स्वाध्याय, ध्यान, धर्मचर्चा आदि करता बार बार निर्दोष सामायिकमा रहे

सामायिकमा मन-वचन-काया-सम्बन्धी जत्तीस दोष होय छे ते

आ प्रमाणे—

सामायिकमा मनना दस दोष—

(१) विवेक बिना सामायिक करे तो ‘अविवेक’ दोष

(२) यशकीर्तिने भाटे सामायिक करे तो ‘यशोवाछा’ दोष

वचसो दश दोष यथा—

“कुवयणं सहसाकारे सच्छन्दसखेव कलह च ।

विगहा विहासोऽसुद्ध, निरवेक्खो मुणमुणा दोसा (दस) ॥२॥

- (३) धनादिकके लाभकी इच्छासे सामायिक करे तो ‘लाभवांछा’ दोष ।
- (४) गर्व-अहकार (घमण्ड) सहित सामायिक करे तो ‘गर्व’ दोष ।
- (५) राजादिकके भयसे सामायिक करे तो ‘भय’ दोष ।
- (६) सामायिकमें नियाणो (निदान) करे तो ‘निदान’ दोष ।
- (७) फलमें सन्देह रखकर सामायिक करे तो ‘सशय’ दोष ।
- (८) सामायिकमें क्रोध, मान, माया, लोभ करे तो ‘रोष’ दोष ।
- (९) विनयपूर्वक सामायिक न करे, तथा सामायिकमें देव, गुरु, धर्मकी अविनय आशातना करे तो ‘अविनय’ दोष ।
- (१०) बहुमान-भक्तिभावपूर्वक सामायिक न करके बेगार (बेठ) समझ कर सामायिक करे तो ‘अबहुमान’ दोष ।

वचनके दश दोष—

- (१) कुत्सित वचन बोले तो ‘कुवचन’ दोष ।
- (२) बिना विचारे बोले तो ‘सहसाकार’ दोष ।
- (३) सामायिकमें राग उत्पन्न करनेवाले ससारसबन्धी गीत ब्याल आदि गाने गावे तो ‘स्वच्छन्द’ दोष ।

- (३) धनादिकना लाभकी इच्छाथी सामायिक करे तो ‘लाभवांछा’ दोष
- (४) गर्व-अहकार सहित सामायिक करे तो ‘गर्व’ दोष
- (५) राजादिकना भयथी सामायिक करे तो ‘भय’ दोष
- (६) सामायिकमा नियाणु (निदान) करे तो ‘निदान’ दोष
- (७) इणमा सन्देह राणीने सामायिक करे तो ‘सशय’ दोष
- (८) सामायिकमा क्रोध, मान, माया, लोभ करे तो ‘रोष’ दोष
- (९) विनयपूर्वक सामायिक न करे, तथा सामायिकमा देव गुरु धर्मना अविनय-अशातना करे तो ‘अविनय’ दोष
- (१०) बहुमान-भक्ति भावपूर्वक सामायिक न करता वेठ समझ सामायिक करे तो ‘अबहुमान’ दोष

वचनना दस दोष—

- (१) कुत्सित वचन बोले तो ‘कुवचन’ दोष
- (२) बिना विचार्ये बोले तो ‘सहसाकार’ दोष
- (३) सामायिकमा राग उत्पन्न करनाय ससारसबन्धी गीत ब्याल आदि गाणा गाये तो ‘स्वच्छन्द’ दोष

कायस्य द्वादश दोषा यथा—

“ कुआसणं चलासनं चलदिट्ठी,

सावज्जकिरिया-लपणाकुचण-पसारणं ।

- (४) सामायिकमें पाठ और वाक्यको टूट करके बोले तो 'सक्षेप' दोष।
- (५) सामायिकमें क्लेशकारी वचन बोले तो 'कलह' दोष।
- (६) 'राजकथा, देशकथा, स्त्रीकथा, भोजनकथा' इन चार कथाओंमेंसे कोई कथा करे तो 'विकथा' दोष।
- (७) सामायिकमें हँसी, मसखरी, ठट्ठा, रोल करे तो 'हास्य' दोष।
- (८) सामायिकमें गडबड़ करके उतावला होले, और अशुद्ध पाठ-बोले तो 'अशुद्ध' दोष।
- (९) सामायिकमें उपयोग बिना बोले तो 'निरपेक्ष' दोष।
- (१०) सामायिकमें स्पष्ट उच्चारण न करके गुण २ बोले तो 'मुणमुण' दोष।

कायाके चारह दोष—

- (१) सामायिकमें अयोग्य आसनसे बैठे, जैसेकि-ठासणी मारके बैठे, पाव पर पाव रख कर बैठे, ऊँचा आसन पलाठी मार कर बैठे, इत्यादि अभिमानके आसनसे बैठे तो 'कुआसण' दोष।

- (४)-सामायिकमा पाठ अने वाक्यने टुटा करीने बोले तो 'सक्षेप' दोष-
- (५) सामायिकमा क्लेशानु वचन बोले तो 'कलह' दोष
- (६) 'राजकथा, देशकथा, स्त्रीकथा, भोजन कथा' अने चार कथाओंमाभी कोई कथा करे तो 'विकथा' दोष
- (७) सामायिकमा हँसी, मसखरी, ठट्ठा, आणा करे तो 'हास्य' दोष
- (८) सामायिकमा गरणठ करीने उतावणे-उतावणे बोले अने अशुद्ध बोले तो 'अशुद्ध' दोष
- (९) सामायिकमा उपयोग बिना बोले तो 'निरपेक्षा' दोष
- (१०) सामायिकमा स्पष्ट उच्चारण न करता गुण-गुण बोले तो 'मुणमुण' दोष

कायाना — चारहोष

- (१) सामायिकमा अयोग्य आसने जैसे जेभडे पग बाधीने जैसे, पग पर पग बाधीने जैसे, उँचा आसने पलाठी मारीने जैसे, इत्यादि अभिमानना आसने जैसे तो 'कुआसण' दोष

आलसं मोडणं मलं विमांसणं,

निद्धा वेयावच्चत्ति वारस कायदोसा ॥ ३ ॥” इति ।

- (२) सामायिकमे स्थिर आसन न रखे (एक और एकही जगह आसन न रखे, आसन बदले, चपलाई करे) तो ‘चलासन’ दोष ।
- (३) सामायिकमे दृष्टि स्थिर न रखे इधर उधर दृष्टि करे तो ‘चलदृष्टि’ दोष ।
- (४) सामायिकमें शरीरसे कुछभी सावद्य क्रिया करे, घरकी रखवाली करे, शरीरसे इशारा करे तो ‘सावद्यक्रिया’ दोष, किन्तु कोई जीव जलता हो गिरता हो इत्यादि कष्टमे पड़ा हो उस पर दया करके उसे बचानेमें दोष नहीं है क्योंकि यहाँ सावद्य क्रियाका निषेध है निरवद्यका नहीं ।
- (५) सामायिकमे भीत आदिका आधार लेवे तो ‘आलसन’ दोष ।
- (६) सामायिकमे विना प्रयोजन हाथ पगको सकोचे पसारे तो ‘आकुचन-पसारण’ दोष ।
- (७) सामायिकमे अंग मोड़े तो ‘आलस’ दोष ।
- (८) सामायिकमे हाथ पैरको मोड़े-कड़का काड़े तो ‘मोडन’ दोष ।

- (२) सामायिकमा स्थिर आसन न राखे (એકને એક જગ્યાએ આસન ન રાખે, આસન બદલે, ચપલતા કરે) તો ‘ચલાસન’ દોષ
- (૩) સામાયિકમા દૃષ્ટિ સ્થિર ન રાખે, આમ તેમ દૃષ્ટિ ફેરવે તો ‘ચલદૃષ્ટિ’ દોષ
- (૪) સામાયિકમા શરીરે કાંઇપણ સાવધ ક્રિયા કરે, ઘરનું રખવાણું કરે, શરીરથી ઇશારા કરે તો ‘સાવધ ક્રિયા’ દોષ પણ કોઈ જીવ બળતો હોય, પડતો હોય, ઇત્યાદિ કષ્ટમા પડ્યો હોય તેની પર દયા કરીને તેને બચાવવામા દોષ નથી, કારણ કે તેમા સાવધક્રિયાનો નિષેધ છે, નિરવધનો નહિ
- (૫) સામાયિકમા ભીંત આદિનો આધાર લે તો ‘આલસન’ દોષ
- (૬) સામાયિકમા પ્રયોજન વિના હાથ-પગને સકોચે પસારે તો ‘આકુચન પસારણ’ દોષ
- (૭) સામાયિકમા અંગ મરડે તો ‘આલસ’ દોષ
- (૮) સામાયિકમા હાથપગના ટાંચકા ફેરડે તો ‘મોટન’ દોષ

(૧૦-દેશાવકાશિકવ્રતમ્)

પરિમાણ દિસિષ્ણ, ગાહિય જારિસ પુરા ।

દેશાવકાસો તસ્સેગદેસાવદ્વાળમીરિઓ ॥ ૧ ॥

પતચ્છાયા ચ—

“ પરિમાણ દિગ્વ્રતે, ગૃહીત યાદશ પુરા ।

દેશાવકાશસ્તસ્યૈક-દેશવસ્થાનમીરિતઃ ॥ ૧ ॥

અન્નદમવધેયમ્-ગાર્હસ્થ્યકાર્યનિર્વાહકૈઃ શ્રાવકૈરનુમોદનયા સર્વેષા સાવધકર્મણા પરિત્યાગો દુઃશરઃ કર્તુમિતિ સામાયિકાનુષ્ઠાનચેલાયા મુનિતુલ્યત્વેઽપિ કેવલ દ્વાખ્યા કરણાખ્યા ત્રિભિર્યોગૈશ્ચ સાવધયોગપરિત્યાગઃ ક્રિયતેતિ । એકસ્ય સામા

(૯) સામાયિકમેં મેલ ઉતારે તો ‘મલ’ દોષ ।

(૧૦) ગલેમેં તથા ગાલ પર હાથ લગાકર શોકાસનસે બેઠે તો ‘વિમાસણ’ દોષ ।

(૧૧) સામાયિકમેં નીંદ લેવે તો ‘નિદ્રા’ દોષ ।

(૧૨) સામાયિકમેં વિના ખાસ કારણ દૂસરેકે પાસ વૈયાવચ્ચ કરાવે તો ‘વૈયાવૃત્ય’ દોષ ।

યે ૩૨ દોષ સામાયિકકે હૈં इन वस्तीस दोषोंको टालकर शुद्ध-निर्दोष सामायिक करना चाहिये । इति ।

यह तात्पर्य समझना चाहिए— गृहस्थीके काम करनेवाले श्रावकोंसे अनुमोदना द्वारा समस्त सावध कार्योंका परित्याग होना कठिन है, इसलिए सामायिकके समय साधुओंके समान होने पर भी वे दो

(૯) સામાયિકમા મેલ ઉતારે તો ‘મલ’ દોષ

(૧૦) ગળામા તથા ગાલ પર હાથ લગાડીને શોકાસને બેસે તો ‘વિમાસણ’ દોષ

(૧૧) સામાયિકમા ઉંઘ લે તો ‘નિદ્રા’ દોષ

(૧૨) સામાયિકમા ખાસ કારણ વિના બીજા પાસે વૈયાવચ્ચ કરાવે તો ‘વૈયાવૃત્ય’ દોષ

એ બત્રીસ દોષ સામાયિકના છે, તે ટાળીને શુદ્ધ નિર્દોષ સામાયિક કરવી જોઈએ

અહીં એ તાત્પર્ય સમજવાનું છે કે—ગૃહસ્થશ્રમનું કામ કરનારા શ્રાવકોથી અનુમોદનદ્વારા બધા સાવધ-કર્મોના પરિત્યાગ કરવાનું કઠણ છે, એટલે સામાયિકને અમરે સાધુઓની સમાન રહેવા છતાં પણ તે બે કરણ ત્રણ યોગે કરીને સાવધ

નિવૃત્ત જ વય તેળમેય દેસાવગાસિય ।

આજીવણદ્વમદ્વ, ચોમાસદ્વમહાવિ વા ॥ ૨ ॥

દિસાસુ કિયમજ્જાઓ, કુજ્જા એને દિને પુણો ।

જ મજ્જાપાવિહિં દેસાવગાસિયમિણં મય ॥ ૩ ॥

નિવૃત્ત યદ્વ્રત તેનૈતદેશાવકાશિકમ્ ।

આજીવનાર્થમન્દાર્યં ચાતુર્માસ્યાર્થમયાપિવા ॥ ૨ ॥

દિશુ કૃતમર્યાદ , કુર્યાદેકસ્મિન્ દિને પુનઃ ।

યન્મર્યાદાવિધિં, દેશાવકાશિકમિદ મતમ્ ॥ ૩ ॥

યિકસ્ય કાલસ્તુ મુહૂર્ત્તં' યાવત્ ॥

ગત સામાયિક વ્રતમ્ । અથ તદુત્તરસ્થમાહ-‘દેશે’-તિ-દિગ્વ્રતે ગૃહીત ચદિક્ષ્પરિમાણ તસ્યૈકદેશે દેશસ્ત્રાવકાશઃ=ગમનાચવસ્થાન-દેશાવકાશસ્તેન નિવૃત્ત દેશાવકાશિકમ્-દિગ્વ્રતગૃહીતસ્ય દિક્ષ્પરિમાણસ્ય પ્રતિદિન સંક્ષેપકરણ-મિત્યર્થઃ । કેચિત્તુ પ્રાગુક્તસર્વવ્રતસંક્ષેપલક્ષણ દેશાવકાશિકમિત્યાહુઃ । કશ્ચિ-દાજીવનાર્થં વત્સરાર્યં ચાતુર્માસ્યાર્યં વા ગમનાગમનયો “એતાવત્યેવ પ્રદેશે મયા

૧ મુહૂર્ત્તં (ઘટીદ્વય) વિંશત્યુત્તરશતપલપરિમિતઃ ‘અઢતાલીમ (૪૮) મિન્ટ’ ઇતિ ભાષાપ્રસિદ્ધઃ કાલ ઇતિ ।

કરણ ત્રીન યોગસે સાવચ યોગકા ત્યાગ કરતે હૈ । એક સામાયિકકા કાલ એક મુહૂર્ત્તં દો ઘડી-અર્થાત્ અઢતાલીસ મિન્ટકા હોતા હૈ ।

(૧૦) દસવેં વ્રતકા વર્ણન)

(૨) દેશાવકાશિક વ્રત—દિગ્વ્રતમેં જો દિશાઓંકી મર્યાદા કી હૈ હમ મર્યાદાકો ભી પ્રતિદિન કમ કર લેના-દેશાવકાશિક વ્રત હૈ । કિસી-કિસીકા મત યહ હૈ કિ પહેલે કે સમસ્ત વ્રતોંમેં કી હુઈ મર્યાદાકા સકોચ કરના દેશાવકાશિક વ્રત હૈ । તાત્પર્ય યહ કિ જિસને આજીવન, વર્ષ યા ચોમાસેમેં યહ મર્યાદા કર લી હૈ કિ-‘ મેં હતની દૂર

યોગનો ત્યાગ કરે છે એક સામાયિકનો કાલ એક મુહૂર્ત્ત-એ ઘડી-અથવા અઢતાલીસ મિનિટનો છે

(૧૦) દસમા વ્રતનુ વર્ણન

(૨) દેશાવકાશિક વ્રત—દિગ્વ્રતમા જે દિશાઓની મર્યાદા કરી છે, એ મર્યાદાને પણ પ્રતિદિન ઓછી કરી લેવી એ દેશાવકાશિક વ્રત છે કોઇ કોઇનો એવો મત છે કે-પહેલાના બધા વ્રતોમા કરેલી મર્યાદાનો સંકોચ કરવો એ દેશાવકાશિક વ્રત છે તાત્પર્ય એ છે કે-જેણે આજીવન, વર્ષ યા ચોમાસામા એવી મર્યાદા કરી

एव वयाण सन्वेसि, वृत्ताणमुपलक्षणं ।

तम्हा सखेवण कज्ज, सन्वत्येवं सुवुद्धिणा ॥ ४ ॥ ” इति ।

एवं व्रताना सर्वपापमुक्तानामुपलक्षणम् ।

तस्मात्संक्षेपेण कार्यं, सर्वयैव सुवुद्धिना ॥ ४ ॥ ” इति ।

गन्तव્ય नातोऽधिके ” इत्येव सर्वदिग्विषये कृतमर्यादस्तेनैકમિન્ दिने पञ्चપર
રાથર્થ તયોસ્તથાવિધ પ્રત્યહ મર્યાદાકરણમિતિ ભાવ । ઉપલક્ષણમિદ પ્રાગુક્તાના
સર્વેપામેવ વ્રતાના સંક્ષેપકરણસ્ય, તેન દિગ્વ્રતભિન્નેષુ સ્થૂલપ્રાણાતિપાતવિરમણાદિ
જ્વપ્યેવમેવ સંક્ષેપઃ સ્વયમૂહનીયઃ, યથા—કસ્યચિદપરાધિનોઽત્તાડનાર્થમપ્રતિજ્ઞાતવતા
કેનચિત્ પ્રહરાધર્થ પ્રતિજ્ઞાતમિત્યાદિ ।

एतद्व्रताङ्गीकारस्याऽयमाशयः—यन्मर्यादित्वाद्विद्विःस्थले गमनागमनप्रतिरोधेन
प्राण्युपमर्दाभावेऽपि परद्वारा बाह्यकार्यसम्पादने सम्यग्व्रतरक्षण भवितु नार्हति

તક હી જાઝંગા, હસસે આગે નહીં’ હસ દિશાકી મર્યાદામેં એક દિન
યા પાંચ પહર આદિકે લિએ ઔર બી કમ કર લેના દેશાવકાશિક વ્રત
હૈ । પૂર્વોક્ત સમસ્ત વ્રતોકા યહ ઉપલક્ષણ હૈ, હસલિએ દિગ્વ્રતકે સિવાય
સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિ વ્રતોમે સંક્ષેપ કરના બી દેશાવકાશિક
વ્રત હૈ, યહ વાત સ્વય વિચાર લેની ત્વાહિન । જૈસે કિ પહેલે જિસને
અપરાધોકો તાડન ન કરનેકી પ્રતિજ્ઞા નહી લી હૈ ઔર યહ એક દીન
યા પહરકે લિએ અપરાધોકો બી તાડન ન કરનેકી પ્રતિજ્ઞા લેલે તો વહ
બી દેશાવકાશિક વ્રત હૈ । હત્યાદિ ।

હસ વ્રતકા આશય યહ હૈ—મર્યાદા કિયે હુએ સ્થાનસે બાહર ગમના
ગમનકી નિવૃત્તિ હો જાતી હૈ, અતઃ વહાં પ્રાણિયોંકા ઉપમર્દન નહીં
હોતા, તથાપિ દૂસરેકે દ્વારા બાહરકે કામ કરાનેસે વ્રતકી ખલી ખાતિ

લીધી હોય કે— “ હુ આટલે દૂર સુધી જ જઈશ, તેથી આગળ નહિ જઉં ” તેણે
એ દિશાની મર્યાદામાં એક દિન યા પાંચ પહોર આદિને માટે વધારે ઘટાડો કરી
લેવો એ દેશાવકાશિક વ્રત છે પૂર્વોક્ત બધા વ્રતોનું એ ઉપલક્ષણ છે, એટલે દિગ્વ્રત
ઉપરાત સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ વ્રતોમાં સંક્ષેપ કરવો એ પણ દેશાવકાશિક
વ્રત છે, એ વાત પોતે ધારી લેવી જોઈએ, જેમકે જેણે અપરાધીને ન મારવાની
પ્રતિજ્ઞા લીધી ન હોય અને તે એક દિન કે પહોરને માટે અપરાધીને પણ તાડન ન
કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે, તો તે પણ દેશાવકાશિક વ્રત છે, હત્યાદિ

આ વ્રતને આશય એ છે કે—મર્યાદા કરેલા સ્થાનથી બહાર ગમનાગમનની
નિવૃત્તિ થઈ જાય છે, એટલે ત્યાં પ્રાણીઓનું ઉપમર્દન થતું નથી, તથાપિ ધીમા

(૧૧-પૌષધોપવાસવ્રતમ્)

પુટ્ટી પોસો ત જો, ઘાઙ્ગ દવઙ્ગ પોસહો एसो ।
સો એવ ચા તદિ જો, યાઓ પોસહોવવાસો સો ॥૧॥
પન્વક્ત્વા ચરો જે તે, અદ્દમી-પમુદા તિહી ।
વિગ્ગદ્દે एत्थ વીए उ, જેઙ્ગા પોસહમદ્દઓઃ ॥૨॥

एतच्छाया च-

“પુટ્ટિઃ પોપસ્ત યો દધાતિ પોપધ एषઃ ।
સ એવ ચા તત્ર ચ ત્યાગસ્તુઃ પોપધોપવાસઃ સઃ ॥૧॥
પર્વાશ્વાશ્ચત્વારો યે તેऽષ્ટમીપ્રમુખાસ્તિથયઃ ।
વિગ્રહેऽत्र द्वितीये तु, ग्राह्याः पौषधशब्दतः ॥૨॥

તત્ર તાદૃશસ્યાઽઽકારસ્યાસમ્ભવાત્ । દિગ્વ્રતસક્ષેપણે પ્રેષ્યપ્રયોગાદયો, -વ્રતાન્તરાણા પ્રાણાતિપાતાદીના સક્ષેપણે ચ વધવન્ધાદય એવ ભવન્ત્યતીચારા ઇતિ દિગ્વ્રતસક્ષેપ-
કરણમેવ સાક્ષાદુક્ત દેશાવકાશિક નેતરદિત્યવપ્રેયમ્ ।

ગત દેશાવકાશિકમ્ । અથૈકાદગ વ્રતમાદ-‘પોપધે’-તિ પોપણ પોપ પુટ્ટિ-
રિત્યર્થસ્ત ધત્તે=ગૃહાતીતિ પોપધ’, સ ચાસાવુપવાસથેતિ, યદ્વોક્તયૈવ વ્યુત્પત્ત્યા
પોપધમદ્દમ્યાદિરૂપાણિ પર્વદિનાનિ, તત્ર આહારાદિત્યાગરૂપ ગુણમુપેત્ય વાસઃ=

રક્ષા નહીં હો સકતી, કયોંકિ વહાં એસે આગારકા અભાવ હૈ । દિગ્વ્રતકો
સક્રુચિત કરને પર પ્રેષ્યપ્રયોગ આદિ, તથા પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિકો
સકોચનેસે વધ વન્ધ આદિ અતિચાર હી હોતે હૈં । હસ પ્રકાર દિગ્વ્રતકા
સક્ષેપ કરના હી સાક્ષાત્ દેશાવકાશિક વ્રત હૈ, મિત્ર નહીં ।

(૧૧ ગ્યારહવેં વ્રતકા વર્ણન.)

(૩) પૌષધોપવાસ વ્રત-જો પોપણકો ધારણ કરે-અર્થાત્ પોપણ
કરે ઉસે પોપધ કહતે હૈ, ઓર પોપધ X ઉપવાસકો પોપધોપવાસ કહતે

માણસ દ્વારા બહારના કામ કરાવવાથી વ્રતની રક્ષા સારી રીતે થતી નથી કારણ કે
ત્યા એવા આગારનો અભાવ છે દિગ્વ્રતને સક્રુચિત કરીને પ્રેષ્ય-પ્રયોગ આદિ, તથા
પ્રાણાતિપતવિરમણ આદિને સક્રુચિત કરીને વધવન્ધ આદિ અતિચાર ન થાય છે એ
પ્રમાણે દિગ્વ્રતનો સક્ષેપ કરવો એ સાક્ષાત્ દેશાવકાશિક વ્રત છે, તેથી મિત્ર નથી

(૧૧) અગીઆરસુ વ્રત

(૩) પૌષધોપવાસ વ્રત-જે પોપણને ધારણ કરે, અર્થાત્ પોપણ કરે તેને
પોપધ વ્રત કહે છે, અને પોપધ-ઉપવાસને પૌષધોપવાસ કહે છે અથવા એ

आहारो गतसत्कारो, यमचेरं तथा पुणो ।

अन्वावारोत्ति तन्मेया चउरो परिकित्तिया ॥ ૩ ॥

एिण्वि दुविहा युत्ता, देसओ सन्वओ तथा ।

कहेमि लखण एसि, सन्वेसि च पिह् पिह् ॥ ૪ ॥

आहारो गात्रसत्कारो ब्रह्मचर्यं तथा पुनः ।

अव्यापार इति तद्भेदाश्चत्वारः परिकीर्त्तिताः ॥ ૩ ॥

एतेऽपि द्विविधा उक्ता देशतः सर्वतस्तथा ।

कथयामि लक्षणमेवा सर्वेषां च पृथक् पृथक् ॥ ૪ ॥

निवसनमुपवास इति पोषधोपवासः । एतत्तु व्युत्पत्तिमात्रमस्य प्रवृत्तिनिमित्तत्वं
त्वाहारादिचतुष्टयपरित्याग एवेति ध्येयम् । अष्टमीचतुर्दश्यमात्रास्यापूर्णमास
पर्वतिथिषु व्रताऽऽचरणाद्वैशद्येन धर्मपुष्टिः संपद्यते इत्यासु तिथिषु यदुपवसनं तदि-
त्यर्थः । अयं च—आहारशरीरसत्कारत्याग ब्रह्मचर्याऽव्यापारभेदाचतुर्धा, एते
चत्वारो द्विधा—देशतः सर्वतश्च, तत्र—आचामाम्लादिकरण देशत आहार, चतुर्वि-
है । अथवा इसी व्युत्पत्तिके अनुसार अष्टमी आदि पर्वतिथियोंको भी
पोषध कहते हैं । उनमें आहार आदिका त्यागरूप गुणको धारण करके
निवास करना पोषधोपवास है । यह अर्थ तो व्युत्पत्तिजन्य है, इसका
प्रवृत्ति—अर्थ है आहार-आदि-चतुष्टयका परित्याग करना । तात्पर्य यह
कि अष्टमी, चतुर्दशी, अमावास्या और पूर्णमासी, इन पर्व-दिनोंमें इस
व्रतका आचरण करनेसे धर्मकी अधिक पुष्टि होती है, इसलिए इन
दिनोंमें उपवास करना पोषधोपवास है । यह चार प्रकारका है—(१)
आहार त्याग, (२) शरीर सत्कार त्याग, (३) ब्रह्मचर्य और (४) अव्यापार ।
इन चारोंके दो दो भेद हैं—एकदेशसे और सर्वदेशसे । (१) आबिल

વ્યુત્પત્તિને અનુસરીને આઠમ આદિ પર્વતિથિને પેલું પોષધ કહે છે એ તિથિઓમા
આહાર આદિના ત્યાગરૂપ ગુણને ધારણ કરીને નિવાસ કરવો એ પોષધોપવાસ છે
એ અર્થ તો વ્યુત્પત્તિજન્ય છે, એનો પ્રવૃત્તિ—અર્થ છે આહાર—આદિ—ચતુષ્ટયનો
પરિત્યાગ કરવો તે તાત્પર્ય એ છે કે આઠમ, ચૌદશ, અમાસ અને પૂનમ, એ
પર્વદિનોમા એ વ્રતનું આચરણ કરવાથી ધર્મની અધિક પુષ્ટિ થાય છે, માટે એ
દિવસોમા ઉપવાસ કરવો એ પોષધોપવાસ છે એ ચાર પ્રકારનો છે - (૧) આહાર-
ત્યાગ, (૨) શરીર-સત્કાર-ત્યાગ, (૩) બ્રહ્મચર્ય અને (૪) અવ્યાપાર એ ચારેના
પુન બધે બેઠ છે, એકદેશે કરીને અને સર્વદેશે કરીને (૧) અબિલ આદિ

આયવિલાઢકરણમાહારો દેમઓ મઓ ।

અહોરત્તટ્ટમાહારપરિચાઓ ય સન્વઓ ॥ ૫ ॥

અવમુન્વટ્ટણાઈણ, ચાઓ કસ્સવિ દેસઓ ।

નેઓ સરીરસક્કારો, સન્વેસિં સન્વઓ તહા ॥ ૬ ॥

રત્તીએ દિવસે વાવિ, કુમ્મીલસ્સ વિવજ્જણ ।

દેસઓ સન્વઓ વમ્મ'ચેર સન્વત્થ વજ્જણ ॥ ૭ ॥

આનામામ્લાદિકરણમાહારો દેશતો મતઃ ।

અહોરાત્રાર્થમાહાપરિત્યાગશ્ચ સર્વતઃ ॥ ૫ ॥

અવમુદ્વર્તનાદીના ત્યાગ ઋસ્યાપિ દેશતઃ ।

જ્ઞેયઃ શરીરસત્કાર સર્વેષા સર્વતરત્થા ॥ ૬ ॥

રાત્રૌ દિવસે વાઽપિ, કુશીલસ્ય ત્રિવર્જનમ્ ।

દેશતઃ સર્વતો બ્રહ્મચર્યં સર્વત્ર વર્જનમ્ ॥ ૭ ॥

ધસ્યાપ્યાહારસ્યાહોરાત્રાર્થ સર્વથા પરિત્યાગસ્તુ સર્વત (૧), ઉદ્વર્તનાભ્યક્તનાનુલેપગન્ધતામ્બૂલાદીના પદાર્થોનામન્યતમસ્ય પરિત્યાગો દેશતઃ શરીરસત્કાર-ત્યાગ, સર્વેષા ચૈષામહોરાત્રાર્થ સર્વથા પરિત્યાગશ્ચ સર્વત' (૨), એવ કેવલ રાત્રિ દિવા વા યાવત્કુશીલપરિત્યાગો દેશતો બ્રહ્મચર્યમ્ । અહોરાત્ર સર્વથા પરિત્યાગસ્તુ

૧ સન્વત્થ-અહોરાત્રમિત્યર્થઃ ।

આદિ કરના દેશ આહાર ત્યાગ પોષધોપવાસ છે, ઓર એક દિન રાતકે લિએ ચારો પ્રકારકે આહારકા સર્વથા ત્યાગ કરના સર્વ-આહાર-ત્યાગ પોષધોપવાસ છે । (૨) ઉદ્વર્તન, અભ્યગન, સ્નાન, અનુલેપન, ગન્ધ, તામ્બૂલ આદિ પદાર્થોમેસે કિસી એકકા યા અધિકકા ત્યાગ કરના દેશત. શરીરસત્કારત્યાગપોષધોપવાસ છે, ઓર અહોરાત્રકે લિએ ઇન સવકા સર્વથા ત્યાગ કરના સર્વત-શરીરસત્કારત્યાગપોષધોપવાસ છે । (૩) ઇસી પ્રકાર કેવલ રાત્રિમેં યા કેવલ દિનમે કુશીલકા ત્યાગ કરના

કરતુ એ દેશ-આહાર-ત્યાગ-પોષધોપવાસ છે, અને એક દિવસ-રાતને માટે ચાર પ્રકારના આહારનો સર્વથા ત્યાગ કરવો એ સર્વ-આહાર-ત્યાગ-પોષધોપવાસ છે (૨) ઉદ્વર્તન, અભ્યગન, સ્નાન, અનુલેપન ગન્ધ, તામ્બૂલ, આદિ પદાર્થોમાથી એકનો યા અધિકનો ત્યાગ કરવો એ દેશત શરીર-સત્કાર-ત્યાગ-પોષધોપવાસ છે, અને અહોરાત્રને માટે એ બધાનો સર્વથા ત્યાગ કરવો એ સર્વત-શરીર-સત્કાર-ત્યાગ પોષધોપવાસ છે (૩) એ પ્રમાણે ડેવળ રાત્રિમા યા ડેવળ દિવસમા કુશીલનો ત્યાગ

एवमेवाअ रीईण, जिणसत्थाणुमारओ ।

अव्वाचारोचि चिन्नेओ, देसओ सव्वओ सय ॥ ८ ॥ इति ।

एयमेतया रीत्या, जिणशास्त्रानुमारतः ।

अव्यापारोऽपि विज्ञेयो, देशतः सर्वतः स्वयम् ॥८॥” इति ।

सर्वतः (३), तथाऽमुक व्यापार करिष्यामि नामुक्रमित्येव व्यापाराणामन्यन्तमस्य त्यागो देशतोऽव्यापारः, अहोरात्रार्थं सर्वथा तेषां सर्वथा त्यागस्तु सर्वतः (४) । उपलक्षणमिदं पोषधत्रतस्यापि, तच्च सधर्मयन्धुमित्रादीभिः सह विपुलाशनादि कुर्वतोऽष्टम्यादितिथिष्वेककरणेयोगादिना सायनव्यापारत्यागप्रवर्जमहोरात्रयापन ‘दया’ अथवा ‘छक्काया’ इति भाषाप्रसिद्धम् । एतद्व्रतस्य ग्रहणविधिः सामायिक प्रतोक्त एव, नत्वतिरिच्यते ।

देशतः ब्रह्मचर्यपोषधोपवास है । और दिन रातके लिए सर्वथा कुशीलका त्याग करना सर्वतः ब्रह्मचर्यपोषधोपवास है । (४) तथा ‘अमुक व्यापार कहूंगा, अमुक नहीं कहूंगा’ इस प्रकार व्यापारोमेसे किसी किसीका त्याग करना देशतः अव्यापारपोषधोपवास है, और समस्त व्यापारोंका अहोरात्रके लिए सर्वथा त्याग करना सर्वतः अव्यापार पोषधोपवास है ।

उपलक्षणसे—साधर्मी, यन्धु, मित्र आदिके साथ विपुल अशनादि करके अष्टमी आदि तिथियोंमें एक करण एक योग आदिसे सावध व्यापारका त्याग करके अहोरात्र व्यतीत करना भी पोषधव्रत कहलाता है, जो कि ‘दया’ या ‘छक्काया’ के नामसे प्रसिद्ध है ।

इसके ग्रहण करनेकी विधि वही है जो सामायिककी विधि है—कुछ विशेषता नहीं है ।

કરવો એ દેશત બ્રહ્મચર્ય—પોષધોપવાસ છે, અને દિવસ—રાતને માટે સર્વથા કુશીલને ત્યાગ કરવો એ સર્વત બ્રહ્મચર્ય—પોષધોપવાસ છે (૪) અમુક વ્યાપાર કરીશ અમુક નહિ કરું ’ એ પ્રમાણે વ્યાપારોમાથી કેઈ કેઈને ત્યાગ કરવો એ દેશત અવ્યાપાર—પોષધોપવાસ છે, અને જધા વ્યાપારોનો અહોરાત્રને માટે સર્વથા ત્યાગ કરવો એ સર્વત અવ્યાપાર—પોષધોપવાસ વ્રત છે

ઉપલક્ષણથી—સાધર્મી, યન્ધુ, મિત્ર આદિની સાથે ખૂબ અશનાદિ કરીને આઠમ આદિ તિથિઓમા એક કરણ એક યોગ આદિએ કરીને સાવધ વ્યાપારનો ત્યાગ કરી અહોરાત્ર વ્યતીત કરવી એ પણ પોષધવ્રત કહેવાય છે, જો કે ‘દયા’ યા ‘છક્કાયા’ના નામથી તે પ્રસિદ્ધ છે

એ ગ્રહણ કરવાની વિધિ એવી જ છે કે—એવી સામાયિકની વિધિ છે, કાંઈ વિશેષતા નથી

(१०-अतिथिसविभागव्रतम्)

अतिथी समणो तस्स, न्नप्राणाइममप्पण ।

सत्कारज्जेहि-मइहि, -सविभागो पफित्तिओ ॥ १ ॥ इति ।

एतच्छाया च-

“ अतिथिः श्रमणस्तस्यान्नपानादिसमर्पणम् ।

सत्कारात्रैरतिथिसविभागः प्रकीर्तितः ॥१॥” इति ।

गत पोषधोपवासव्रतम् । अथ द्वादशमाह-‘अतिथी’-ति अविद्यमानस्तिथि-
र्यस्यासातिथिः-साधुः प्राकृतजनवत्तिन्यायपेक्षाराहित्येन भोजनवेलाया गृहस्थ-
गृहे समुपस्थानात्तस्मै, सम्=सङ्गतोऽर्थाच्चीत्पुपार्जिताना कल्पनीयाना चान्नपाना-
दीना देशकालश्रद्धासत्कारक्रमैर्विशिष्टो भागः=स्वात्मकल्याणभावनया समर्पणम्-
अतिथिसविभागः ।

। इति द्वादश व्रतानि समाप्तानि ।

[सलेखना]

सपाइऊण चारस, वयाड एव पवुत्तरीईए ।

णिक्खमणिज्ज कज्जो, तयसत्तीए य सथारो ॥ १ ॥

(१२ चारहवें व्रतका वर्णन)

(४) अतिथिसविभाग व्रत—जिसकी तिथि निश्चित न हो उसे अतिथि अर्थात् साधु कहते हैं । प्राकृत जनके समान तिथि आदिकी अपेक्षा न रख कर, भोजनके समय गृहस्थके घर पहुँचनेवाले साधुको न्यायसे उपार्जित कल्पनीय अन्न पान आदि, देश, काल, श्रद्धा और सत्कार आदिके साथ आत्मकल्याणकी भावनासे समर्पण करना अतिथिसविभाग व्रत है ।

। इति श्रावकके चारह व्रत समाप्त ॥ १२ ॥

(१२) भारमु व्रत

(४) अतिथि सविभाग व्रत—जैनी तिथि निश्चित न होय तेने अतिथि अर्थात् साधु कहे छे प्राकृत जननी पैछे तिथि आदिनी अपेक्षा न राखता लोअनने समये गृहस्थने घर पहुँचयनारा साधुने न्यायथी उपार्जित कल्पनीय अन्न-पान आदि, देश, काल, श्रद्धा अने सत्कार आदिअने करीने आत्मकल्याणकी भावनाथी समर्पण करवा अने अतिथिसविभागव्रत छे

इति श्रावकना गार व्रत समाप्त

છમ્માસે વારસદે વા, કસાળ ગત્તમેવ ય ।

સાવગો દુર્બલીકુજ્ઞા, તપ્પન્છા ય સમાહિઓ ॥ ૨ ॥

પત્તચ્છાયા ચ—

“ સમ્પાદ્ય દ્વાદશવ્રતાનિ એવ મોક્તિરીત્યા ।

નિપ્ક્રમણીય, કાર્યસ્તન્નશક્તૌ ચ સસ્તારઃ ॥૧॥

પન્માસાન્ દ્વાદશાન્દાન્ યા કપાયાન્ ગાત્રમેવ ચ ।

ભાવસો દુર્બલીકુર્યાત્, તત્પથાચ મમાહિતઃ ॥ ૨ ॥

ઇત્યમુક્તાનિ દ્વાદશ વ્રતાનિ યથાવિધિ સમ્પાદ્ય શ્રાવકેણ નિપ્ક્રમિતન્ય તદ શક્તૌ મરણાસન્તિવેલાયા સસ્તારશ્રમણત્વમવગમિતન્ય તદાહ—

‘અપશ્ચિમે’—ત્યાદિ, ન વિદ્યતે પશ્ચિમઃ (માલો) યસ્યાઃ સાપશ્ચિમા, મરણમન્ત = અપરિચ્છેદ્યસ મરણાન્ત* (માલ*) તત્ર મયા મારણાન્તિકી, સલિચ્યતે કૃશીક્રિયતે શરીર રૂપાયાદિકમનયેતિ સહેલ્લના, અપશ્ચિમા ચાસો મારણાન્તિકી ચ સહેલ્લનેત્યપશ્ચિમમારણાન્તિકસહેલ્લના = તપોવિશેષસ્વરૂપા તસ્યા જોષણા = સેવા—અપશ્ચિમમારણાન્તિકસહેલ્લનાજોષણા તસ્યા આરાધના = નિરવચ્છિન્ન તયા સમ્પાદનમપશ્ચિમમારણાન્તિકસહેલ્લનાજોષણાઽઽરાધના વર્ત્તયેતિ શેષ. । અયમાશય—શ્રાવકો હિ પ્રથમતઃ સ્વશરીર રૂપાયોથ જઘન્યતયા પન્માસાન્નુકૃષ્ટતયા ચ દ્વાદશ વર્ષાણિ સહેલ્લનાદ્વારા દુર્બલીકુર્યોત, તદનુ પોષધશાલાયામુદ્યાને ગૃહે વા

હસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત વારહ વ્રતોંકો વિધિપૂર્વક ધારણ કરકે શ્રાવકકો વીક્ષિત હો જાના ચાહિં. યદિ હતની સામર્થ્ય ન હો તો મૃત્યુ કાલમે ‘સસ્તાર શ્રમણત્વ’ કા અવલમ્બન કરના ચાહિં. ડસીકો ઘતાતે હૈ—

સહેલ્લના—વિધિ

જિસકા કોઈ નિયત સમય નહી હો, જો મૃત્યુકાલમે કી જાતી હો એસી સહેલ્લનાકો ‘અપશ્ચિમમારણાન્તિકી સહેલ્લના’ કહતે હૈ. ડસકે સેવન કરનેકો જોષણા કહતે હૈ. તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—પહેલે પહેલ શ્રાવક અપને શરીરકો ઓર કપાયોંકો જઘન્ય છહ માસ ઓર ઉત્કૃષ્ટ વારહ વર્ષ

એ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત બાર વ્રતોંકો વિધિપૂર્વક ધારણ કરીને શ્રાવકે વીક્ષિત થઈ જવુ ભેદએ બે એવુ સામર્થ્ય ન હોય તો મૃત્યુકાળે ‘સસ્તાર—શ્રમણત્વ’નું અવલમ્બન કરવુ ભેદએ એ હવે દર્શાવીએ છીએ. —

સહેલ્લના વિધિ

બેને કોઈ નિયત સમય ન હોય, જે મૃત્યુકાળે કરવામા આવતી હોય એવી સહેલ્લનાને ‘અપશ્ચિમ—મારણાન્તિકી સહેલ્લના’ કહે છે એનું સેવન કરવું ત ભેષણા કહેવાય છે તાત્પર્ય એ છે કે—મોથી પહેલા શ્રાવક પોતાના શરીરને અને કપાયોંકો જઘન્ય છ માસ અને ઉત્કૃષ્ટ બાર વર્ષ દુર્બળ કરે, પછી

गद्या पोसहमालाण, उज्जाणे चा गिहेवि वा ।
 पमज्जिऊणं विहिणा, भूमिं सप्पडिलेहण ॥ ३ ॥
 दग्धाहआसणामीणो तओ पुब्बुत्तरामुहो ।
 वधिऊण मुहे मड्डो, सदोर मुहवत्थिग ॥ ४ ॥
 नमिऊण जिण सिद्ध, धम्मायरियमेव च ।
 करणेहि च जोण्हिं, ताहिं चत्तारि सव्वहा ॥ ५ ॥
 आहारे पडियाडक्खे, पावट्ठारहग तथा ।
 समहिपुव्वग सेस, काल च खवण सुही ॥ ६ ॥
 उवसग्गे उ सयारो, सागरो पसमावही ।
 अप्पसत्ते उ ण्यग्गिस्स, धरिज्जो जीवणावही ॥ ७ ॥ इति । -

गत्वा पोषधशाखाया, - मुद्याने वा गृहेऽपि वा ।
 प्रमृज्य त्रिभिर्ना भूमिं सप्ततिलेखनम् ॥ ३ ॥
 दर्भाद्यासनामीनस्ततः पूर्वोत्तरामुख ।
 उद्-वा मुखे श्राद्ध, सदोरा मुखवस्त्रिणाम् ॥ ४ ॥
 नत्वा जिनं सिद्ध, वर्माचार्यमेव च ।
 नरणैश्च योगैस्त्रिभिश्चतुर, सर्वथा ॥ ५ ॥
 आहारान् प्रत्याचक्षीत, पापाष्टादशक तथा ।
 समाधिपूर्वकं शेष, माल च क्षपयेत् सुधीः ॥ ६ ॥
 उपसर्गौ तु सस्तार, साकार. प्रशमावधिः
 अग्रशान्ते त्वेतस्मिन् वरणीयो जीवितावधि ॥७॥” इति ।

यत्र क्वाप्येकान्ते स्थले गत्वा तत्स्थानं सविधिप्रतिलेख्य प्रमाज्यं च दर्भासनादिषु
 पूर्वोक्तमुख उत्तराभिमुखो वा मुखवस्त्रसदोरमुखवस्त्रिकः पद्मासनादिनोपविश्य
 भगवन्तं मिद्धमर्हन्तं वर्माचार्यं च सविधिं नमस्कृत्य त्रिभिः करणैस्त्रिभिर्योगैश्च
 दुर्बलं करे, इसके पश्चात् पोषधशाला, उद्यान, गृह या अन्य किसी
 एकान्त स्थानमें जाकर, उस स्थानको विधिपूर्वक पडिलेह कर तथा
 पूज कर, कुश आदिके आसन पह पूर्वदिशा या उत्तरदिशाकी ओर
 मुह करके, डारा सहित मुखवस्त्रिका मुह पर बाध कर, पद्मासन आदिसे

पोषधशाखा, उद्यान अथ, या अन्य ठोठ कोकान्त स्थले नधने को स्थानने विधि
 पूर्वक पडिलेहण करे तथा पूजे, कुश आदिना आसन पर पूर्व दिशा या उत्तर
 दिशानी तरफे भेडा करी दोरासहित मुखवस्त्रिका भेडा पर बाधीने पद्मासन आदि

चतुर्विधमाहारमष्टादश पापानि च प्रत्याचक्षीत, तद्गतशेषकालञ्च समाधिपूर्वक सपनेषु

उपसर्गोपस्थितौ सस्तारधारणार्थमय विधिः—

प्रमृष्टाया भूमौ पद्माश्रमनेन पूर्वाभिमुख उत्तराभिमुखो वा समुपविश्य भगवन्तमर्हन्त सिद्ध धर्माचार्य च नमस्कृत्याऽऽहारचतुष्टय, पापाष्टादशक शरीरादि ममत्वं च साकार परित्यजेत्। एष परित्याग उपसर्गोपशमनपर्यन्त एव। उपसर्गां प्रपशमे तु यावज्जीवनार्थ एवेत्यत्रेयम्।

इत्थं गृहस्थधर्मं यथावदभिधाय शिष्यमग्रधानयन्नुपसहरति—‘अय एव’—मिति,

१ सागर—सविस्मय, सविशेष, सभेद, सापवादमित्येकार्थाः। अर्जुनमाला कारकृतोपसर्गं सुदर्शनोदाहरणं ज्ञेयम्, अन्तकृत्स्नत्रे ८—१०।

बैठ कर, भगवान् सिद्ध, अर्हन्त, और धर्माचार्यको नमस्कार करके, तीन करण तीन योगसे चार प्रकारके आहारका तथा अठारह पापोंका परित्याग करे। शेष समय ध्यानमें व्यतीत करे। यदि बीचमें कोई उपसर्ग आ जाए तो सागर सधारा कर लेना चाहिए। उसकी विधि यह है—

पूजी हुई भूमिमें पद्मासन आदि किसी सुखामनसे बैठ कर, पूर्व या उत्तरदिशाकी ओर मुख करके, भगवान्, सिद्ध अर्हन्त और धर्माचार्यको नमस्कार करके, चार प्रकारका आहार, अठारह पाप, और शरीर-आदि विषयक ममत्वका, सागर (आगर सहित) त्याग करे। जब तक उपसर्ग बना रहता है तभी तक यह त्याग रहता है। यदि उपसर्गकी शान्ति नहीं होवे तो आजीवन त्याग हो जाता है।

गृहस्थ धर्मका यथार्थ व्याख्यान करके शिष्यको सावधान करते

आसने जैसे, लगवान् सिद्ध, अर्हन्त, अने धर्माचार्यने नमस्कार करी, त्रयु करणु त्रयु योगे चार प्रकारका आहारने तथा अठार पापोंने परित्याग करे जाशीने समय ध्यानमा व्यतीत करे जो वच्चे कांछ उपसर्ग आवे तो सागर सधारा करी देवे। जोधमें अने विधि आ प्रमाणे छे—

पूजेदी भूमिमा पद्मासन आदि कांछ सुआसने जेसी, पूर्व या उत्तर दिशानी तरई भेडा करी, लगवान् अर्हन्त, सिद्ध अने धर्माचार्यने नमस्कार करी चार प्रकारका आहार, अठार, पाप, अने शरीर आदि विषयक ममत्वने आगर सहित त्याग करे न्यासुधी उपसर्ग रहे, त्यासुधी जे त्याग रहे छे जो उपसर्गनी शान्ति नहि थाय तो आजीवन त्याग यध जय छे

गृहस्थ धर्मनु यथार्थ व्याख्यान करीने शिष्यने सावधान करता कहे छे—

मूलम्— तए णं से आणंदे गाहावई समणस्स भगवओ महा-
वीरस्स अंतिए धम्म सोच्चा निसम्म हट्ठुत्तु जाव एव वयासी-
सद्दहामि ण भत्ते । निग्गथं पावयणं, पत्तिथामि णं भंते । निग्गथ
पावयण, रोएमि ण भत्ते । निग्गंथं पावयण, एवमेयं भत्ते । तह-
मेय भत्ते । अवितहमेय भत्ते । इच्छियमेयं भत्ते । पडिच्छियमेय
भत्ते । इच्छियपडिच्छियमेय भंते । से जहेयं तुब्भे वयहत्ति
कट्ठु, जहा ण देवाणुप्पियाणं अतिए वहवे राई-सर-तलवर-
माडविय-कोडुविय-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाह-प्पभिइया मुंडा भवित्ता
अगाराओ अणगारिय पव्वइया, नो खलु अह तहा सचाएमि
मुडे जाव पव्वइत्तए । अहण्णं देवाणुप्पियाणं अतिए पचा-

अगारधर्म,=गृहस्थधर्म । श्रमणोपासक,=श्रावक, श्रमणोपासिका=श्राविका । शिष्टा
अनगारधर्मनिरूपणप्रकरणे व्याख्याताः ॥ इति सूत्रार्थ ॥ ११ ॥

। इति सलेखना ।

। इति सामान्यविशेषात्मकोऽगारधर्म ।

। इति धर्मकथा ।

हुए कहते हैं—यस, यही गृहस्थ धर्म है, इसमें उद्यमवान् श्रावक या
श्राविका भगवान् की आज्ञा का आराधक होता है । सू० ॥ ११ ॥

। इति सलेखना ।

। इति सामान्य विशेषात्मक अगारधर्म समाप्त ।

इति धर्मकथा

अस, जो गृहस्थ धर्म है, जो उद्यमवान् श्रावक या श्राविका भगवान् की
आज्ञा का आराधक था (सू० ११)

इति सलेखना

इति सामान्य-विशेषात्मक अगारधर्म समाप्त

इति धर्मकथा

णुव्वइयं सत्तसिम्खावइय दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जिस्सामि।
अहासुह देवाणुप्पिय।। मा पडिवंधं करेह ॥१२॥

छाया-ततः खलु स आनन्दो गाथापतिः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके
धर्मे श्रुत्या निशम्य हृष्ट-तुष्ट-यायदेमगादीत्-ब्रह्मयामि खलु भदन्त ! निर्ग्रन्थ
प्रवचन, प्रत्येमि खलु भदन्त ! निर्ग्रन्थ प्रवचन, रोचयामि खलु भदन्त ! निर्ग्रन्थ
प्रवचनम् । एयमेतद् भदन्त !, तथ्यमेतद् भदन्त ! अवितथमेतद् भदन्त !, इष्टमे
तद् भदन्त ! प्रतीष्टमेतद् भदन्त ! इष्टप्रतीष्टमेतद् भदन्त ! तद् यथैतद् यूय वद
येति कृत्वा, यथा खलु देवानुमियाणामन्तिके बह्वो राजेश्वर तलवर माडम्बिक
कौडुम्भिक श्रेष्ठि-सेनापति-सार्थगाह प्रभृतयो मुण्डो भूत्वा अगारादनगारिता प्र
जितः, नो खल्वह तथा शक्नोमि मुण्डो यत्प्रजितुम् अह खलु देवानुमियाणा
मन्तिके पञ्चाणुव्रतिक सप्तशिक्षाप्रतिक द्वादशविध गृहिधर्म प्रतिपत्स्ये । यथासुव
देवानुमिय ! मा प्रतिवन्ध कुरु ॥ १२ ॥

टीका 'तए ण'-इति । प्रत्येमि=विश्वसिमि-विश्वासविषय करोमीत्यर्थ ।
रोचयामि=रुचिविषय करोमि । समर्थयितुमाह-'एव'-मिति यथोक्त भवता तथे
त्यर्थः । अवितथमिति-यद्यपि तथ्याऽवितथशब्दावेकार्थको तथापि देशनाश्रवण
सुखसजातहर्षोत्कर्षवशाद् द्विरुक्तिः । इष्टम्=ईप्सितम् । प्रतीष्टम्=अत्यन्तमीप्सितम् ।

'तए ण से आणदे' इत्यादि तत्पश्चात् गाथापति आनन्द, श्रमण
भगवान् महावीरके समीप धर्म (का व्याख्यान) सुन कर हृष्टतुष्ट
हो कर इस प्रकार बोला-"हे भदन्त ! निर्ग्रन्थ प्रवचन पर मैं श्रद्धा
करता हूँ । हे भदन्त ! मैं निर्ग्रन्थ प्रवचन पर प्रत्यय (विश्वास)
करता हूँ । हे भदन्त ! मैं निर्ग्रन्थ प्रवचन पर रुचि करता हूँ । हे
भदन्त ! यह प्रवचन वैसा ही जैसा आपने कहा है । हे भदन्त !
यह तथ्य है, अवितथ है । हे भदन्त ! यह इष्ट है और अत्यन्त

'तेण से आणदे' इत्यादि ते पछी गाथापति आनन्द, श्रमण भगवान्
महावीरनी समीपे धर्मनु (व्याख्यान) साबाणीने हृष्ट-तुष्ट यर्ध आ
प्रभाणे भोत्थे । "हे भदन्त ! निर्ग्रन्थ प्रवचन पर हु श्रद्धा करे छु
हे भदन्त ! हु निर्ग्रन्थ प्रवचन पर प्रत्यय (विश्वास) करे छु हे भदन्त !
हु निर्ग्रन्थ प्रवचन पर इयि करे छु हे भदन्त ! ओ प्रवचन नेवु आपे
कहु तेवु न छे हे भदन्त ! ओ तथ्य छे, अवितथ छे हे भदन्त !

મૂલમ્—તદ્દ પાં સે આણદે ગાહાવર્ડ સમણસ્સ ભગવઓ મહા-
વીરસ્સા અતિદ્દ તપ્પદમયાદ્દ થૂલગં પાણાઙ્ગવાય પચ્ચક્ખાઙ્ગ, જાવ-
જીવાદ્દ દુવિહ તિવિહેણ ન કરેમિ ન કારવેમિ મણસા વયસા કાયસા
॥ ૧૩ ॥ તયાણંતર ચ પાં થૂલગ મુસાવાય પચ્ચક્ખાઙ્ગ, જાવજીવાદ્દ
દુવિહ તિવિહેણ ન કરેમિ ન કારવેમિ મણસા વયસા કાયસા
॥ ૧૪ ॥ તયાણતર ચ પાં થૂલગ અદિણ્ણાદાણં પચ્ચક્ખાઙ્ગ, જાવ-
જીવાદ્દ દુવિહ તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ મણસા વયસા

इच्छितमिति पाठे तु-इच्छासजाताऽस्येति व्युत्पत्तिर्यस्तु प्रागुक्त एव । इष्ट प्रती-
ष्टम् ईप्सितेप्सिततमोभयस्वरूपम् । प्रतिपत्त्ये=स्वीकरिष्यामि । इत्थमानन्दगाथा-
पतेरभ्यर्थना श्रुत्वा भगवानाह-यथेति सुखमनतिक्रम्य-यथासुख यथेच्छसि तथे-
त्यर्थ । प्रतिवन्ध्य=विलम्बम् । शिष्टा स्पष्टा ॥ १२ ॥

૧-“તદસ્ય સજ્ઞાત તારકાદિભ્યં ઇતચ્” ઇતીતચ્ ।

इष्ट है । हे भदन्त ! यह इष्ट अति इष्ट है । यह आपके कथनानुसार
ही है । आप देवानुप्रियके समीप बहुतसे राजा, ईश्वर, तलवार,
माडणिक, कौटुविक, अ्रेष्ठी, सेनापति, सार्थवाह आदि सुडित हो कर
गृहस्थसे साधु बने हैं, किन्तु मुझमें ऐसी शक्ति नहीं है कि मैं सुडित
हो कर साधु दीक्षा धारण करूं । मैं आप देवानुप्रियके समीप पाँच अणुव्रत
और सात शिक्षाव्रत इस प्रकार बारह तरह के गृहस्थ-धर्मको स्वीकार
करूँगा” इस प्रकार आनन्दकी प्रार्थना सुन कर भगवान् बोले-“ हे
देवानुप्रिय ? तुम्हें जिससे सुख प्राप्त हो, ऐसा ही करो, विलम्ब न
करो ” ॥ १२ ॥

એ ઇષ્ટ છે અને અત્યંત ઇષ્ટ છે હે ભદન્ ! એ ઇષ્ટ-અતિ-ઇષ્ટ છે
એ આપના કથનાનુસાર જ છે આપ દેવાનુપ્રિયની સમીપે ધણે રાજાઓ, ઇશ્વર,
તલવાર, માડણિક, કૌટુણિક, ઐષ્ઠી સેનાપતિ, સાર્થવાહ આદિ સુડિત થઈને
ગૃહસ્થભાગી સાધુ બન્યા છે, પરંતુ મારામાં એવી શક્તિ નથી કે જેથી હું સુડિત
થઈ સાધુ-દીક્ષા ધારણ કરું હું આપ દેવાનુપ્રિયની સમીપે પાંચ અણુવ્રત અને
સાત શિક્ષાવ્રત એ પ્રમાણે બાર પ્રકારના ગૃહસ્થ-ધર્મનો સ્વીકાર કરીશ” એ
પ્રમાણે આનંદની પ્રાર્થના સાંભળી ભગવાન્ બોલ્યા ‘ હે દેવાનુપ્રિય ! તમને જેથી
સુખ પ્રાપ્ત થાય, તેમજ કરો, વિલંબ ન કરો ’ (૧૦)

कायसा ॥१५॥ तयाणतर च ण सदारसतोसिए परिमाणं करेइ ।
नन्नत्थ एक्काए सिवानदाए भारियाए, अवसेस सब मेहुणविहिं
पच्चक्खामि ॥ १६ ॥

आधा-ततः गलु स आनन्दो गाथापतिः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके
तत्प्रथमतया स्थूलं प्राणातिपातं प्रत्याख्याति । यावज्जीव द्विविध त्रिविधेन
न करोमि न कारयामि मनसा वचसा कायेन ॥ १३ ॥ तदनन्तरं च गलु स्थूलं
मृषावाद् प्रत्याख्याति यावज्जीव द्विविध त्रिविधेन न करोमि न कारयामि
मनसा वचसा कायेन ॥ १४ ॥ तदनन्तरं च गलु स्थूलं अदत्तादानं प्रत्याख्याति
यावज्जीव द्विविध त्रिविधेन न करोमि न कारयामि मनसा वचसा कायेन
॥ १५ ॥ तदनन्तरं च गलु स्वदारसन्तोषिके परिमाणं करोति । नान्यत्रैकस्या
शिवालन्दाया भार्याया, अशेषं सर्वं मैथुनविधिं प्रत्याख्याति ॥ १६ ॥

टीका तत्प्रथमेति-तेषु=अणुप्रतादिषु प्रथमः=मुख्यस्तत्प्रथमस्तद्भावस्तत्प्रथ-
मता तथा सर्वेषामणुप्रतादीनामादिभूतत्वादित्यर्थः । स्वदारसन्तोष एव

टीकार्थ-‘तए ण से आणदे’ इत्यादि इसके बाद आनन्द गाथापतिने
श्रमण भगवान् महावीरके समीप, सब अवतारोंमें प्रधान होनेके कारण
प्रथम स्थूल प्राणातिपातका दो करण तीन योगसे प्रत्याख्यान किया
कि यावज्जीवन (जावज्जीव) मन वचन कायसे (स्थूल प्राणातिपात)
न करूंगा, न कराऊंगा ॥ १३ ॥ इसके बाद उसने दो करण तीन
योगसे स्थूल मृषावादका प्रत्याख्यान किया कि मन वचन कायसे स्थूल
मृषावाद न करूंगा न कराऊंगा ॥ १४ ॥ इसके बाद उसने दो करण
तीन योगसे स्थूल अदत्तादानका प्रत्याख्यान किया कि-दो करण तीन
योगसे स्थूल अदत्तादान न करूंगा, न कराऊंगा ॥ १५ ॥ इसके

टीकार्थ-‘तए ण से आणदे’ इत्यादि त्प्राणाद् आनन्द गाथापतिने श्रमण
भगवान् महावीरनी समीप, तथा ततोभा प्रधान होवाने कारणे पड़ेला
ओवा स्थूल-प्राणातिपातनु के करण त्रयु योगे करीने प्रत्याख्यान कथुं के-
यावज्जीवन (जावज्जीव) मन वचन कायसे करीने स्थूल प्राणातिपात करीथ
नहीं, करावीथ नहीं (१३) त्प्राणाद् तेषु के करण त्रयु योगे
करीने स्थूल मृषावादनु प्रत्याख्यान कथुं के-मन वचन कायसे करीने स्थूल मृषावाद
करीथ नहीं, करावीथ नहीं (१४) त्प्राणाद् तेषु के करण त्रयु योगे करीने स्थूल
अदत्तादाननु प्रत्याख्यान कथुं के-के करण त्रयु योगे करीने स्थूल अदत्तादान करीथ

मृत्म्-तयाणंतर च णं डच्छाविहिपरिमाणं करेमाणे हिरण-
सुवणविहिपरिमाण करेड । नन्नत्थ चउहि हिरणकोडिहि नि-
हाणपउत्ताहि, चउहि बुट्टिपउत्ताहि, चउहि पवित्थरपउत्ताहि अ-
वसेस सव्वं हिरणसुवणविहि पच्चक्खामि ॥१७॥ तयाणंतर च
णं चउप्पयविहिपरिमाणं करेड, नन्नत्थ चउहि वण्हि दसगोसा-
हस्सिएण, वण्हण, अवसेस सव्व चउप्पयविहि पच्चक्खामि ॥१८॥
तयाणतर च ण खेत्तवत्थुविहिपरिमाण करेड । नन्नत्थ पंचहिं
हलत्तएहि नियत्तणसडएण हलेण, अवसेस सव्व खेत्तवत्थुविहि
पच्चक्खामि ॥१९॥ तयाणतर चण सगडविहिपरिमाण करेड ।
नन्नत्थपंचहिं सगडसएहि दिसायत्तिएहि, पंचहिं सगडसएहि
सवाहणिएहि, अवसेस सव्व सगडविहि पच्चक्खामि ॥२०॥ तया-
णतर च ण वाहणविहिपरिमाणं करेड । नन्नत्थ चउहिं वाहणेहिं

स्वदारसन्तोपिको व्रतविशेषस्तस्मिन्, परिमाण=मर्यादाम् । कीदृशी-?
मित्याह नेन अन्यत्र=अन्यस्याम्, अन्यस्या भैयुन नाऽऽचरिष्यामीत्यभिप्रेत्य,
किमपेक्षयाऽन्यस्याम् ? इत्याह—'एकस्या शिवानन्दाया.' इति, नन्वेतन्नामिकाया
किं परस्त्रिया ? नेत्याह—'भार्याया.' इति, यथाविधिपरिणीताया इत्यर्थः ।
एतदवस्फोरयितुमाह अवशेषमित्यादि अवशिष्यत इत्यवशेष शिवानन्दातिरिक्त-
स्वदारविषयसमपीक्ष्यर्थः । शेषा निगदव्याख्याता ॥ १३-१६ ॥

वाद् उमने स्वदारसन्तोप व्रतकी मर्यादा की कि-विधिप्रवृत्ता विवाहित
शिवानन्दा भार्याकिं सिवाय, अन्यत्र [विवाहिता भी दूसरी स्त्री मन्थन्गी
आदि] समस्त भैयुनविधिका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥ १३-१६ ॥

नहीं करावीश नहीं (१५) त्यागगी तले नवव्रत तोष नतनी मर्यादा करी ड-
विधिपूर्वक विवाहित शिवानन्दा भार्या निषाय, अन्यत्र (विवाहित पत्नी भी) श्री
सगंधी आदि) समस्त भैयुनविधिनु प्रत्याख्यान करे छु (१६)

दिसायत्तिएहिं, चउहिं वाहणेहिं सवाहणिएहिं, अवसेस सबं वाह
णविहिं पच्चक्खामि ॥ २१ ॥

छाया-तदनन्तर च खलु इन्द्राग्निधिपरिमाणं कर्तुं हिरण्यं सुवर्णं विधिपरिमाणं करोति । नान्यत्र चतसृभ्यो हिरण्यकोटिभ्यो निभानप्रयुक्ताभ्यः, चतसृभ्यो वृद्धिप्रयुक्ताभ्यः, चतसृभ्यः प्रविस्तरप्रयुक्ताभ्यः, अवशेष सर्वं हिरण्यसुवर्णविधिं प्रत्याख्यामि ॥ १७ ॥ तदनन्तर च खलु चतुष्पदविधिपरिमाणं करोति । नान्यत्र चतुर्भ्यो ब्रजेभ्यो दशगोसाहस्रिकेण, ब्रजेण, अवशेष सर्वं चतुष्पदविधिं प्रत्याख्यामि ॥ १८ ॥ तदनन्तर च खलु चतुष्पदविधिपरिमाणं करोति । नान्यत्र पञ्चभ्यो हल्शतेभ्यो निर्वर्त्तनशक्तिकेन हलेन, अवशेष सर्वं क्षेत्रवस्तुविधिं प्रत्याख्यामि ॥ १९ ॥ तदनन्तर च खलु शकटविधिपरिमाणं करोति । नान्यत्र पञ्चभ्यः शकटशतेभ्यो दिग्गत्रिकेभ्यः, पञ्चभ्यः शकटशतेभ्यः, सावाहनिकेभ्यः, अवशेष सर्वं शकटविधिं प्रत्याख्यामि ॥ २० ॥ तदनन्तर च खलु राहनविधिपरिमाणं करोति । नान्यत्र चतुर्भ्यो वाहनेभ्यो दिग्गत्रिकेभ्यः, चतुर्भ्यो राहनेभ्यः, सावाहनिकेभ्यः, अवशेष सर्वं वाहनविधिं प्रत्याख्यामि ॥ २१ ॥

टीका-क्षेत्रेति अन्यत्र=अन्यत् भूम्यन्तरमिति शेषः । निर्वर्त्तनेति दशहस्तमितेन

टीकार्थ 'तयाणतरचे'त्यादि इसके अनन्तर[आनन्द गाथापतिने]इच्छा विधिका परिमाण करते हुए हिरण्य सुवर्णका परिमाण किया कि-कोष [खजाने]में रखी हुई चार करोड़ हिरण्यो मुहरों के, और व्यापारमें लगी हुई चा करांड हिरण्यों [मुहरों]के, घरसवधी उपकरणोंमें लगी हुई चार करोड़ हिरण्यो (मुहरो)के, सिवाय अन्य सबका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥१७॥ इसके बाद उसने चौपायोका परिमाण किया कि दश हजार गायोंके एक एक गोकुलके हिसाबसे चार गोकुलों [४००० गोवर्ग] के सिवाय अन्य चौपायोंका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥ १८ ॥ इसके बाद

टीकार्थ 'तयाणतर च' इत्यादि तयारपछी (आनन्द गाथापतिने) इच्छाविधिनु परिमाण करता हिरण्यसुवर्णनु परिमाण कर्तुं के भजनाभा राजेदी आर करेड हिरण्यो (भंडारे), व्यापारभा रेडेदी आर करेड भंडारे, घर सगधी उपकरणेभा रेकायदी आर करेड भंडारे, सिवाय (ना करता वधारे) गील गधा (सुवर्ण)नु प्रत्याख्यान करे छ (१७) पछी तेहे योपणा जनवरेनु परिमाण कर्तुं के-दस हजार गायोना जेक जेक गोकुलने हिसाबे आर गोकुलो (४०००० गोवर्ग) जनवरे) सिवाय अन्य योपणानु प्रत्याख्यान करे छ (१८)

मूलम्-तयार्णतरं च णो उवभोगपरिभोगविहिं पच्चक्खाएमाणे,
उल्लणियाविहिपरिमाणं करेइ । नन्नत्थ एगाए गंधकासाईए, अव-
सेसं सब्ब उल्लणियाविहिं पच्चक्खामिइ ॥२२॥ तयार्णतरं च णं दंत-
वणविहिपरिमाणं करेइ । नन्नत्थ एगेणं अल्ललट्ठीमहुएणं, अवसेस

वशदण्डेन चतुरस्रविंशतिवशदण्डपरिमिता भूमिर्निवर्त्तन, लोके 'वीघा' इति प्रसिद्ध,
निवर्त्तनानां शत निवर्त्तनशत, तदभ्यास्तीति निवर्त्तनशतिक तैन-तादृशहलसंख्यये-
त्यर्थस्तत्तत्र निवर्त्तन (वीघा)शतिकहलसंख्यया पञ्चशतेभ्यो हलेभ्योऽन्यद्भूम्यन्तर
प्रत्याख्यामीति निर्गलितोऽर्थः । यात्रा=प्रस्थानसा प्रयोजनं येषां तानि
यात्रिकाणि दिक्षु यात्रिकाणि-दिग्यात्रिकाणि तेभ्यः, । सवाहन=वृणधान्यादी
नामुद्धूकृतं तत्प्रयोजनमेवामिति सायाहनिकानि तेभ्यः । फलितमाह अवशेष
मिति । एवमग्रेऽपि । शिष्टाः स्पष्टाः ॥ १७-२१ ॥

उसने क्षेत्र-वास्तुका परिमाण किया कि एक हलसे सौ वीघा दशहाय
वासके दंडसे चोरस वीसवास परिमाणभूमिको वीघा कहते हैं । भूमिके
हिसाबसे पाँचसौ हलोंकी अर्थात् पाँच हजार वीघा भूमिके सिवाय,
अन्य समस्त भूमिका प्रत्याख्यात करता हूँ ॥ १९ ॥ इसके बाद उसने
शकटका परिमाण किया कि पाचसौ यात्रासवन्धी और पाचसौ गृहोप
करणादि [माल आसयाव] ढोनेके शकटोंके सिवाय अन्य समस्त
शकटों [गाड़ियों] का प्रत्याख्यान करता हूँ ॥२०॥ इसके बाद उसने
वाहनका परिमाण किया कि चार यात्राके वाहन [सवारी] और चार
माल ढोनेवाले वाहनोंके सिवाय अन्य समस्त वाहनोंका मैं प्रत्याख्यान
करता हूँ ॥ २१ ॥

पछी तेबे क्षेत्र-वास्तुनं परिमाणुं कथुं डे ओइ हणथी सो वीघा (इस हाथ
वासना इउथी चोरस वीस वास भाषवाणी भूमीने वीघु कडे छे) भूमिने
हिमाणे पाचसो हणनी अर्थात् पाच हजार वीघा जमीन सिवाय
भील गंधी भूमिनु प्रत्याख्यान कइ छु (१६) पछी तेबे शकटनु
गाडा वगेरेनु) परिमाणुं कथुं डे- यात्रा सवन्धी अने पाचसो अडोपकरणादि
(भाव-साभशी) वडेवा (लाववा लछ जवा)ना शकटो सिवाय भील गंधा
शकटोनु प्रत्याख्यान कइ छु (२०) तयारपछी तेबे वाहननु परिमाणुं कथुं डे-
यार यात्राणा वाहन अने यार भाव लछ जवाना वाहन सिवाय भील गंधा
वाहनोनु हुं प्रत्याख्यान कइ छु (२१)

दंतवर्णविहिं पञ्चमस्वामि॥२३॥ तयाणतरं च ण फलविहिपरिमाणं
 करेड। नन्नत्थ एगेणं खीरामलएण, अवसेसं फलविहिं पञ्चमस्वामि॥
 ॥ २४ ॥ तयाणतरं च णं अब्भगणविहिपरिमाणं करेड। नन्नत्थ
 सयपाग-सहस्सपागेहिं तेह्लेहिं, अवसेसं अब्भगणविहिं पञ्चमस्वामि॥
 ॥२५॥ तयाणंतरं च णं उच्चट्टणविहिपरिमाणं करेड। नन्नत्थ
 एगेण सुरहिणा गंधट्टएण, अवसेसं उच्चट्टणविहिं पञ्चमस्वामि॥
 ॥२६॥ तयाणंतरं च णं मज्जनविहिपरिमाणं करेड। नन्नत्थ अट्टुहिं
 उट्टिएहिं उदगस्स घडएहिं, अवसेसं मज्जनविहिं पञ्चमस्वामि॥
 ॥२७॥ तयाणंतरं च णं वत्थविहिपरिमाणं करेड। नन्नत्थ एगेण
 खोमजुयलेण, अवसेसं वत्थविहि पञ्चमस्वामि ॥२८॥ तयाणतरं च णं
 विलेपणविहिपरिमाणं करेड। नन्नत्थ अगुरुकुकुमचादणमाडएहिं,

छाया-तदनन्तरं च खलु उपभोगपरिभोगविधिं प्रत्याख्यन् आर्द्रनयनिका
 विधिपरिमाणं करोति। नान्यत्र एकस्या गन्धकापाग्या,, अवशेष सर्वमार्द्रनयनि
 काविधिं प्रत्याख्यामि॥ २२ ॥ तदनन्तरं च खलु दन्तधावनविधिपरिमाणं
 करोति। नायत्रैकस्माद् आर्द्रयष्टिमधो,, अवशेष दन्तधावनविधिं प्रत्याख्यामि॥
 ॥२३॥ तदनन्तरं च खलु फलविधिपरिमाणं करोति। नान्यत्रैकस्मात्क्षीरामलमाद,
 अवशेष फलविधिं प्रत्याख्यामि॥ २४॥ तदनन्तरं च खलु अभ्यञ्जनविधिपरिमाणं
 करोति। नान्यत्र शतपाक सहस्रपाकेभ्यस्तैलेभ्य, अवशेषमभ्यञ्जनविधिं
 प्रत्याख्यामि॥ २५॥ तदनन्तरं च खलु उच्चर्चनविधिपरिमाणं करोति। नान्यत्रै
 कस्मात्सुरमेर्गन्धाट्टकाद्, अवशेषमुच्चर्चनविधिं प्रत्याख्यामि॥ २६॥ तदनन्तरं च
 खलु मज्जनविधिपरिमाणं करोति। नान्यत्राष्टाभ्य उष्ट्रिकेभ्य उदकस्य घटेभ्य,
 अवशेष मज्जनविधिं प्रत्याख्यामि॥ २७॥ तदनन्तरं च खलु वस्त्रविधिपरिमाणं
 करोति। नान्यत्रैकस्मात् शोमयुगलाद्, अवशेष वस्त्रविधिं प्रत्याख्यामि॥ २८॥
 तदनन्तरं च खलु विलेपनविधिपरिमाणं करोति। नान्यत्रागुरु कुङ्कुमचन्दनादिभ्य,

अवसेसं विलेपणविहि पञ्चक्खामि३ ॥२९॥ तयाणतर च णं पुप्फ-
विहिपरिमाण करेइ । नन्नत्थ एगेणं सुद्धपउमेणं मालइकुसुमदा-
मेणं वा, अवसेस पुप्फविहि पञ्चक्खामि३ ॥३०॥ तयाणंतर च णं
आभरणविहिमाणं करेइ । नन्नत्थ मट्टकण्णेज्जएहिं नाममुद्दाए
य, अवसेसं आभरणविहिं पञ्चक्खामि३ ॥३१॥ तयाणंतर च णं
धूवणविहिपरिमाण करेइ । नन्नत्थ अगुरुतुरूक्कधूवमाइएहिं, अव-
सेस धूवणविहिं पञ्चक्खामि३ ॥३२॥ तयाणतर च ण भोयणविहि-
परिमाणं करेमाणे पेज्जविहिपरिमाणं करेइ नन्नत्थ एगाए कट्टपे-
ज्जाए, अवसेस पेज्जविहिं पञ्चक्खामि ॥३३॥ तयाणतर च णं भ-
क्खविहिपरिमाणं करेइ । नन्नत्थ एगेहिं घयपुण्णेहि खडखज्जएहि
वा अवसेस भक्खविहिं पञ्चक्खामि३ ॥३४॥ तयाणतर च णं ओय-
णविहिपरिमाण करेइ । नन्नत्थ कलमसालिओयणेण, अवसेसं ओ-

अवशेष विलेपनविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥२९॥ तदनन्तर च खलु पुष्पविधिपरिमाण
करोति । नान्यत्रैरुस्माच्छुद्धपद्मात् मालतीकुसुमदान्नो वा, अवशेष पुष्पविधिं प्रत्या-
ख्यामि३ ॥३०॥ तदनन्तर च खलु आभरणविधिपरिमाण करोति । नान्यत्र
मृष्टकार्णयकेभ्यो नाममुद्गायाश्च अवशेषमाभरणविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥३१॥ तद-
नन्तर च खलु धूपनविधिपरिमाण करोति । नान्यत्रागुरुतुरूक्कधूपादिकेभ्यः, अव-
शेष धूपनविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥३२॥ तदनन्तर च खलु भोजनविधिपरिमाण
कुर्वन् पेयविधिपरिमाण करोति । नान्यत्रैस्स्याः, काष्ठपेयायाः, अवशेष पेयविधिं
प्रत्याख्यामि३ ॥३३॥ तदनन्तर च खलु मक्षयविधिपरिमाण करोति । नान्यत्रैकेभ्यः
घृतपूर्णैभ्यः खण्डखाद्येभ्यो वा, अवशेष मक्षयविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥३४॥ तदनन्तर
च खलु ओदनविधिपरिमाण करोति । नान्यत्र कलमशालयोदनात्, अवशेषमोदन-
विधिं प्रत्याख्यामि३ ॥३५॥ तदनन्तर च खलु सूपविधिपरिमाण करोति । नान्यत्र

दंतवणविहिं पञ्चक्खामि३ ॥२३॥ तयाणतरं च ण फलविहिपरिमाणं
 करेइ । नन्नत्थ एगेणं खीरामलण, अवसेसं फलविहिं पञ्चक्खामि३
 ॥ २४ ॥ तयाणतरं च णं अब्भंगणविहिपरिमाणं करेइ । नन्नत्थ
 सयपाग-सहस्सपागेहिं तेहेहिं, अवसेसं अब्भंगणविहिं पञ्चक्खामि३
 ॥२५॥ तयाणंतरं च णं उव्वट्टणविहिपरिमाणं करेइ । नन्नत्थ
 एगेणं सुरहिणा गंधट्टण, अवसेसं उव्वट्टणविहिं पञ्चक्खामि३
 ॥२६॥ तयाणतरं च ण मज्जणविहिपरिमाणं करेइ । नन्नत्थ अट्टहिं
 उट्टिणहिं उदगस्स घट्टणहिं, अवसेसं मज्जणविहिं पञ्चक्खामि३
 ॥२७॥ तयाणंतरं च णं कत्थविहिपरिमाणं करेइ । नन्नत्थ एगेण
 खोमज्जुयलेणं, अवसेसं कत्थविहिं पञ्चक्खामि ॥२८॥ तयाणतरं च ण
 विलेपणविहिपरिमाणं करेइ । नन्नत्थ अगुरुकुकुमचंदणमाडएहि,

छाया-तदनन्तरं च खलु उपभोगपरिभोगविधिं प्रत्याख्यानं आर्द्रनयनिका
 विधिपरिमाणं करोति । नान्यत्र एकस्या गन्धकापाण्या, अवशेषं सर्वमार्द्रनयनि
 काविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥ २२ ॥ तदनन्तरं च खलु दन्तधावनविधिपरिमाणं
 करोति । नान्यत्रैकस्माद् आर्द्रयष्टिमधो, अवशेषं दन्तधावनविधिं प्रत्याख्यामि ३
 ॥२३॥ तदनन्तरं च खलु फलविधिपरिमाणं करोति । नान्यत्रैकस्मात्क्षीरामलकाद,
 अवशेषं फलविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥२४॥ तदनन्तरं च खलु अब्भङ्गनविधिपरिमाणं
 करोति । नान्यत्र शतपाक सहस्त्रपाकेभ्यस्तैलेभ्यः अवशेषमब्भङ्गनविधिं
 प्रत्याख्यामि३ ॥२५॥ तदनन्तरं च खलु उव्वट्टनविधिपरिमाणं करोति । नान्यत्रै
 कस्मात्सुरभेर्गन्धाट्टकाद्, अवशेषमुव्वट्टनविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥२६॥ तदनन्तरं च
 खलु मज्जनविधिपरिमाणं करोति । नान्यत्राष्टाभ्य उष्टिकेभ्य उदरस्य घटेभ्यः,
 अवशेषं मज्जनविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥२७॥ तदनन्तरं च खलु कत्थविधिपरिमाणं
 करोति । नान्यत्रैकस्मात् शोमज्जुगलाद्, अवशेषं कत्थविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥२८॥
 तदनन्तरं च खलु विलेपनविधिपरिमाणं करोति । नान्यत्रागुरु कुङ्कुमचन्दनादिभ्यः,

टोका-‘गन्धे’-ति कपायेण रक्ता गाटीकापायी, गन्धमधाना गन्धयुक्ता वा शाटी गन्धपायी तस्या, सार्द्र शरीर प्रोञ्जितु सुरवासितायाः कपायराग-रक्ताया आर्द्रनयनिकाया इत्यर्थः, अन्यत्र=अन्यत्, न ‘व्यवहरिष्यामी’ति शेषः, फलितमाह अवशेषमित्यादि, एवमग्रेऽपि। ‘आर्द्रयष्टी’-ति-आर्द्रो=हरितो यो यष्टि-मधुरेतन्मात्रा प्रसिद्धो वनस्पतिविशेषस्तस्मात्। ‘क्षीरे’ ति-क्षीरं च तदामलक-क्षीरमलकम्-अनम्ल धात्रीफल तस्मादेकस्मादन्यत्फलान्तरं न व्यवहरिष्यामि। ‘सुरभे’ रिति-सुरभे=रमणीयात्, गन्धाट्टकात्=गन्धयुक्तोऽट्टो=गोधुमादिचूणं स एव गन्धाट्टस्तस्मात्। ‘उष्ट्रिके’-ति-उष्ट्र इव प्रतिकृतिरुष्ट्रिका-बृहदाकारं तैलादिमृद्भाण्डं, तत्पूरणं प्रयोजनं येषां ते घटा अप्युपचारादुष्ट्रिकास्ततश्चोष्ट्रिका-

१-‘तेन रक्तं रागात्’ इत्यण्, टिड्ढेति ङीप्।

२-‘इवे प्रतिकृतौ’ इति कन्, स्त्रीत्व तु लोकात् प्राकृतगतैर्वैचित्र्याद्वा।

‘तयाणतरं च ण उपभोगे०’ -त्यादि ॥ २२-४२ ॥

टीकार्थ-इसके अनन्तर आनन्द गाथापातने उपभोग परिभोग विधिका प्रत्याख्यान करते हुए आर्द्रनयनिका (शरीर पोंछनेके कपड़े-अगौछे) का प्रत्याख्यान किया कि-भीगे हुए शरीर को पोंछनेके लिए एक सुगन्धित और कापाय आर्द्रनयनिका (अगौछे) के सिवाय अन्य सबका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥ २२ ॥ इसके बाद दातौनका परिमाण किया कि-हरी यष्टियधु (जेठीमध मुलैठी) के अतिरिक्त और मय दातौनोका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥ २३ ॥ इसके बाद फलविधिका परिमाण किया कि एक क्षीर आमलक (मीठे आमले) के सिवाय अन्यफलोका प्रत्याग करता हूँ ॥ २४ ॥ इसके बाद अभ्यञ्जनविधिका परिमाण किया कि-शतपाक-सहस्रपाक तैलाके सिवाय और सब अभ्यञ्जनका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥ २५ ॥

टीकार्थ- “तयाणतरं च ण उपभोगे - त्यादि” त्या२पछी आनन्द गाथापतिमें उपभोग - परिभोग विधिनु प्रत्याख्यान करता आर्द्रनयनिका (शरीर लुछवा। अगू।) नु प्रत्याख्यान कर्युं डे-भीन्दयला शरीरने लुछव भाटे ओक सुगन्धित अने कापाय आर्द्रनयनिका सिवाय भीन अधनु प्रत्याख्यान करे छु (२२) पछी दातलनु परिमाण कर्युं डे-लीली यष्टिमधु (जेठीमधनी साठी) सिवाय भीन अधा दातलनु प्रत्याख्यान करे छु (२३) पछी इणविधिनु परिमाण कर्युं डे ओक मीठा आणगा सिवाय भीन इणोनो प्रत्याग करे छु (२४) पछी अभ्यञ्जन विधिनु परिमाण कर्युं डे-शतपाक तथा सहस्र पाक तैला सिवाय भीन अधा अभ्यञ्जननु प्रत्याख्यान करे छु (२५) पछी उदरान विधिनु परिमाण कर्युं डे-रमणीय घट आदिना ओक आटा सिवाय भीन

यणविहिं पञ्चक्खामि३ ॥३५॥ तयाणंतरं च ण सूवविहिपरिमाणं
 करेइ । नन्नत्थं कलायसूवेण वा सुग्गमाससूवेण वा, अवसेससूव
 विहिं पञ्चक्खामि३ ॥३६॥ तयाणंतरं च णं घयविहिपरिमाणं करेइ ।
 नन्नत्थं सारइएण गोघयमडेणं, अवसेसं घयविहिं पञ्चक्खामि३
 ॥३७॥ तयाणंतरं च ण सागविहिपरिमाणं करेइ । नन्नत्थं वत्थुसा
 एण वा चूचुसाएण वा तुवसाएण वा सुत्थियसाएण वा मुडुक्किय
 साएण वा, अवसेसं सागविहिं पञ्चक्खामि३ ॥३८॥ तयाणंतरं च णं
 माहुरयविहिपरिमाणं करेइ । नन्नत्थं एगेण पालगामाहुरएण, अ
 वसेसं माहुरयविहिं पञ्चक्खामि३ ॥३९॥ तयाणंतरं च ण जेमणवि
 हिपरिमाणं करेइ । नन्नत्थं सेहवदाल्लयवेहि, अवसेसं जेमणविहिं
 पञ्चक्खामि३ ॥४०॥ तयाणंतरं च ण पाणियविहिपरिमाणं करेइ ।
 नन्नत्थं एगेण अतल्लिक्खोदएणं, अवसेसं पाणियविहिं पञ्चक्खामि३
 ॥४१॥ तयाणंतरं च ण मुहवासविहिपरिमाणं करेइ । नन्नत्थं पंच
 सोगधिएण तवोलेण, अवसेसं मुहवासविहिं पञ्चक्खामि३ ॥४२॥

कलायसूपाद्वा मृदमापसूपाद्वा, अवशेषं सूवविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥३६॥ तदनन्तरं
 च खलु घृतविधिपरिमाणं करोति । नान्यत्र शारदिकाद् गोघृतमण्डात्, अवशेषं
 घृतविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥३७॥ तदनन्तरं च खलु शाकविधिपरिमाणं करोति ।
 नान्यत्र वास्तुशकाद्वा चूचुशकाद्वा तुम्बशकाद्वा सौवस्तिकशकाद्वा मण्डिका
 शाकाद्वा, अवशेषं शाकविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥३८॥ तदनन्तरं च खलु माधुरक
 विधिपरिमाणं करोति, नान्यत्रैकस्मात् पालङ्गमाधुरकात्, अवशेषं माधुरकविधिं
 प्रत्याख्यामि३ ॥३९॥ तदनन्तरं च खलु जेमनविधिपरिमाणं करोति । नान्यत्र
 सेधाम्ल-दालिकांशुभ्य, अवशेषं जेमनविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥४०॥ तदनन्तरं
 च खलु पानीयविधिपरिमाणं करोति । नान्यत्रैकस्मादन्तरिक्षोदकात्, अवशेषं
 पानीयविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥४१॥ तदनन्तरं च खलु मुखवासविधिपरिमाणं करोति ।
 नान्यत्र पञ्चसोऽग्निकाचाम्बूलात्, अवशेषं मुखवासविधिं प्रत्याख्यामि३ ॥४२॥

प्रतीत'। कुर्वन्=चिकीर्षन्। 'काष्ठ'ति-गन्धपेयायाः=घृहादेयूपात्, घृततलितस्य तण्डुलस्य काञ्जिकाढा, देशीयोऽय 'काष्ठपेया' शब्दः। एकेभ्यः=एकमकारेभ्यः, घृतपु(राः)र्णाः='घेवर'-इति प्रसिद्धास्तेभ्यः, 'खण्डे'-ति-खण्ड=शर्कराभेदः, खाद्य बहुगण्डसपादितत्वात्पेया, यद्वा खण्डेन (खण्डयोगेन) खाद्यानि=खण्ड-खाद्यानि तेभ्यः-'खाजा' इति लोभप्रसिद्धेभ्यः। 'कलमे'-ति-ओदनेषु, 'कलम' नामको य. शालिस्तद्रूपो य ओदनस्तस्मात्। शरदिकात्=शरदि भवात्, गोघृतमण्डात् =घृतसहित मण्ड=दधितक-घृतमण्ड, यद्वा मण्ड=सारभृत स्फीतमित्यर्थः, घृत-घृतमण्ड, गोघृतमण्ड=गोघृतमण्ड तस्मात्। 'शाका'-दिति-चून्नादयो मण्डनि-

१-आहिताग्न्यारेराकृतिगणन्यान्मण्डशब्दस्य परनिपातः, पूर्वनिपातप्रकरण-स्यानित्यत्वाद्वा ।

करता हूँ ॥३०॥ हमके बाद आभरणविधिका परिमाण किया कि-उज्ज्वल कुण्डलो और अपने नामकी मुद्रिका (अगूठी)के सिवाय अन्य सब आभरणोंका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥३१॥ इसके पश्चात् धूपनविधिका परिमाण किया कि-अगर, लोबान और धूप आदिके सिवाय और सत्र धूपनविधिका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥३२॥ इसके बाद भोजन विधिका परिमाण करते हुए पेयविधिका परिमाण किया कि-एक मूँग आदिके यूप (ओसामण-कट) अथवा घीमे भुने हुए चावलोंकी काँजीके अतिरिक्त और सत्र पेय पदार्थों का प्रत्याख्यान करता हूँ ॥३३॥ पश्चात् भक्ष्यविधिका परिमाण किया कि-एक घेवर अथवा खाजेके सिवाय अन्य भक्ष्यविधिका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥३४॥ फिर ओदनविधिका परिमाण किया कि-कलम नामक चावलके ओदनके सिवाय और सब

प्रत्याख्यान ३३ छ (३०) पछी आभरणविधितु परिमाण कथुं डे- उन्नमवण कुड्यो अने पाताना नामनी वीटी सिवाय भीन अथा आभरणानु प्रत्याख्यान ३३ छ (३१) पछी धूपन विधितु परिमाण कथुं डे अगर लोबान अने धूप आदि सिवायना पाकी अथा धूपन विधितु प्रत्याख्यान ३३ छ (३२) पछी भोजनविधितु परिमाण करता पेय विधितु परिमाण कथुं डे- ओक भग आदितु ओसामण अथवा घीमा भुजेला (सेकेला) योणानी काल सिवाय पाकीना अथा पेय पदार्थानु प्रत्याख्यान ३३ छ (३३) पछी भक्ष्य विधितु परिमाण कथुं डे ओक घेवर अथवा आला सिवाय पाकीना भक्ष्यविधितु प्रत्याख्यात ३३ छ (३४) पछी ओदन-विधितु परिमाण कथुं डे-कलम नामना योणानी आत सिवाय भीन

(माटा) भरणयोग्येन्योऽप्टाभ्यो घटेभ्य इत्यर्थः । 'क्षौमेति-क्षुमा=अतसी तथा निर्मिते वस्त्रे क्षौमे, तैलादिशब्दवदुपचारात्कार्पांसिके अपि, तयोर्धुगल=परिधानोचरीयरूप तस्मात् । 'मृष्टे'ति-मृष्टानि=समुज्ज्वलानि यानि कर्णयकानि=(कर्णिका) कण्डलाभिधानानि कर्णाभरणानि तेभ्यः, नामाङ्किता मृदा=नाममुद्रा, तस्याः-नामाङ्कितादङ्गुलीयकादित्यर्थः । आगुरुः=प्रसिद्धः, तुरुष्कः=मिहल 'लोवान' इतिलोक

१-प्राकृतपाठानुरूपत्वाच्चायामात्रमिदं, शब्दस्तु 'कर्णिका' इत्येव तस्यैव कर्णाभरणपर्यायत्वेनोपलभ्यमानत्वात्साधुत्याच्च ।

इसके बाद उद्धर्त्तनविधिका परिमाण किया कि-रमणीय गेहूँ आदिके एक आटेके सिवाय अन्य सब उद्धर्त्तनों (उपटनों) का प्रत्याख्यान करता हूँ ॥२६॥ इसके पश्चात् उसने मज्जनविधिका परिमाण किया कि-ऊँटके आकारकी अर्थात् अरहटकी घड़ीके आकारकी लघी यानी जिससे बड़ा घड़ा भरा जाय ऐसी बड़े लोटेके आकारवाली छोटी आठ कल शिर्षा भर जलके सिवाय और सबका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥२७॥ तदनन्तर वस्त्रविधिका परिमाण किया कि-पहनने औढनेके लिए एक जोड़ा क्षौम (अलसीके) वस्त्रके सिवाय, और उपचारसे कबास आदि वस्त्रके जोड़ेके सिवाय अन्य सब वस्त्रोंका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥२८॥ इसके बाद विलेपनविधिका परिमाण किया कि-अगर कुकुम और चन्दन आदिके अतिरिक्त सब विलेपनाविधिका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥२९॥ इसके बाद पुष्पविधिका परिमाण किया कि-एक शुद्ध कमलको और मालतीके पुष्पोंकी मालाको छोड़कर और सब पुष्पोंका प्रत्याख्यान

पथा उद्धर्त्तनो (उपटणा-पीठी) नु प्रत्याख्यान कर्त्तुं छु (२६) पछी तछे मज्जन विधिनु परिमाण कर्त्तुं के उटनी आकारनी अर्थात् रडेटनी घडीना आकारनी लाणी घडी के जेमाना पाछीथी मोटा घडा लसार्थ बाय, जेवा मोटा दोटाना आकारना नाना आठ कणशीया लसय तेटला पाछी सिवाय भाडी पधातु प्रत्याख्यान कर्त्तुं छु (२७) पछी वस्त्र विधिनु परिमाण कर्त्तुं के पडेरवा-ओढवा भाटे जेक जोडी क्षौम वस्त्र सिवाय अने उपचार करीने कबास आदि वस्त्रना जोटा सिवाय भीज पधा वस्त्रोनु प्रत्याख्यान कर्त्तुं छु (२८) पछी विलेपन विधिनु प्रयख्यान कर्त्तुं के-अगर, कुकुम अने चन्दन आदि सिवाय भीज पधा विलेपन विधिनु प्रत्याख्याय कर्त्तुं छु (२९) पछी पुष्पविधिनु परिमाण कर्त्तुं के जेक शुद्ध कमल अने मालतीना पुष्पोनी माणा सिवाय भीज पधा पुष्पोनु

મૂલ્મ-તયાણંતર ચ ણં ચઽવિહ અણટ્ટાદડ પચ્ચક્ખામિ, તંજહા-
અવજ્ઞાણાયરિય, પમાયાયરિય, હિંસપ્પયાણ, પાવકમ્મોવેસ ॥ ૪૩ ॥

મૂલ્મ-ઈહાં ખલ્લુ આણંદાઈ સમણે ભગવં મહાવીરે આણંદ
સમણોવાસગ એવં વયાસી એવં ખલ્લુ આણંદા ! સમણોવાસણં
અભિગયજીવાજીવેણં જાવ અણિક્કમણિજ્ઞેણ સમ્મત્તસ્સ પંચ અઢ-
યારા પેયાલા જાણિયવ્વા, ન સમાયરિયવ્વા, તજહા-સકા, કલ્લા,
વિહિગિચ્છા, પરપાસડપસંસા, પરપાસડસથવે ॥ ૪૪ ॥

ઝાયા-તદનન્તર ચ ખલ્લુ ચતુર્વિધમનર્યદણ્ડ પ્રત્યાગ્ચામિ, તથા-અપ-યા-
નાચરિત, પ્રમાદાચરિત, હિંસાપ્રદાન, પાપકર્મોપદેશમ્ ॥ ૪૩ ॥

ટીકા-‘તદનન્તર’મિત્યાદિ - પ્રાગ્ચાગ્ચાતાની સર્વાણિ પદાનિ ॥ ૪૩ ॥

પાનીયવિધિ પરિમાણ કિયા કિ-આકાશસે વર્ત્તન આદિમેં ગિરે હુણ
જલકે સિવાય ઓર સય પાનીકા પ્રત્યાખ્યાન કરતા હું ॥ ૪૧ ॥ ઇસકે
પશ્ચાત્ મુખવાસ વિધિકા પરિમણ કિયા કિ-પાંચ સુગન્ધિયુક્ત તામ્બૂલોં
કે સિવાય સય મુખવાસ વિધિકા પ્રત્યાખ્યાન કરતા હું ॥ ૪૨ ॥

ટીકાર્થ-‘તયાણતર’ ઇત્યાદિ પશ્ચાત્ આનન્દ ગાથાપતિને કહા મદન્ત !
મેં અપ-યાનાચરિત, પ્રમાદાચરિત, હિંસાપ્રદાન, ઓર પાપકર્મોપદેશ, ઇન
ચારોં પ્રકારકે અનર્ય દડકા પ્રત્યાખ્યાન કરતા હૈં । અનર્ય દડકોંકે સ્વરૂપકા
પહેલે વ્યાખ્યાન કિયા જા ચુકા હૈ ॥ ૪૩ ॥

૪૩ છુ (૪૦) પછી પાનીય-વિધિનુ પરિમાણ કર્યુ કે- આકાશમાથી વાસણુ
વગેરેમા પડેના પાણી સિવાય બાકી બધા પાણીનુ પ્રત્યાખ્યાન ૪૩ છુ (૪૧)
પછી મુખવાસ-વિધિનુ પરિમાણ કર્યુ કે-પાંચ સુગન્ધિયુક્ત તામ્બૂલોં સિવાયના બધા
મુખવાસવિધિનુ પ્રત્યાખ્યાન ૪૩ છુ (૪૨)

ટીકાર્થ-‘તયાણતર’ ઇત્યાદિ પછી આનન્દ ગાથાપતિએ કહ્યુ- ભદન્ત ! હું
અપ-યાનાચરિત, પ્રમાદા-ચરિત, હિંસાપ્રદાન અને પાપકર્મોપદેશ, એ ચારે પ્રકારના
અનર્ય દડકાંનુ પ્રત્યાખ્યાન ૪૩ છુ અનર્ય દડકાંના સ્વરૂપનુ વ્યાખ્યાન પહેલા
કરવામા આવી ગયુ છે (૪૩)

कान्ता लोकप्रतीतः । 'पालङ्गे' ति-पालङ्ग=पूर्वदेशप्रसिद्धो लताफलविशेष आम्ब
वा तद्य तन्माधुरक च पालङ्गमाधुरक तस्मात् । 'सेचे' ति सेधन सेधः=सिद्धिस्त
स्मिन् सति, अम्लप्रचुरवेससारसंस्कृतत्वादम्लानि, सेधाम्लानि, दालिक्या
=मृदादिरूपया सम्पादितानि तथैवाम्लानि दालिक्याम्लानि, सेधाम्लानि च दालि-
क्याम्लानि च सेधाम्ल दालिक्याम्लानि, -तेभ्यः-तल्लित्या तन्मदधिकान्निकादिप्रम्ल-
पदार्थेषु क्लिप्ताना, यद्वा अम्लवेससारसंस्कृताना मृदा चणरादीना वटकादिभ्य
इत्यर्थः । 'अन्तरिक्षे' ति कास्यादिभाजनोपर्याकाशात्पतित जलमन्तरिक्षोदक
तस्मात् । 'पञ्चे' तिरष्कालैलालवद्रज्जातीफलरूपैरुपैः पञ्चभिः सुगन्धिद्रव्यै-
संस्कृत=पञ्चसौगन्धिक तस्मात् ॥ २२-४२ ॥

ओदनोका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥३५॥ फिर सूपविधिका परिमाण
कीया की-रूलाय (मटर), मूँग और माप (उड़द)को दालके सिवाय और
सब दालोंका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥३६॥ फिर घृतविधिका परिमाण
किया कि-शरद् कतुमे होने वाले गोघृतमण्ड (गाय के घी सहित दही-
छाउ अथवा घी) के अतिरिक्त सब घृत विधिका प्रत्याख्यान करता
हूँ ॥३७॥ फिर शाकविधिका परिमाण कीया की-वास्तूक (बधुआ)
चूचु, तूँबा, सौवस्तिक शाकविशेष और मण्डूकिक शाकके सिवाय
सब शाकोंका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥३८॥ इसके बाद माधुरकविधिका
परिमाण किया कि-पालङ्ग (पूर्वदेशमे प्रसिद्ध, बेलमे लगने वाला फल
अथवा आम) माधुरकके सिवाय और सब माधुरकविधिका प्रत्याख्यान
करता हूँ ॥३९॥ फिर जेमनविधिका परिमाण किया कि दालके बने
हुए और अधिक खटाईमे डाले हुए पदार्थ (जैसे दही बडा) के अति-
रिक्त और सब जेमनविधिका प्रत्याख्यान करता हूँ ॥४०॥ फिर

अथ भातानु प्रत्याख्यान कर्तुं छु (३५) पक्षी सूत-विधिनु परिमाण कर्तुं छु
वटाया, भग अने अडानी दाण सिवाय गाक्षी अथी दाणोनु प्रत्याख्यान कर्तुं छु (३६)
पक्षी घृत-विधिनु परिमाण कर्तुं छु शरद् कतुमा यता गोघृतमण्ड (गायना घी सहित
दही-छाउ अथवा तावेला घी) सिवाय भील घृत-विधिनु प्रत्याख्यान कर्तुं छु (३७)
पक्षी शाक-विधिनु परिमाण कर्तुं छु वास्तूक (बधुआ), चूचु, इंधि, सौवस्तिक अने
मण्डूकिक शाक सिवायना गाक्षीना अथ शकानु प्रत्याख्यान कर्तुं छु (३८) पक्षी
माधुरक-विधिनु परिमाण कर्तुं छु पालङ्ग (पूर्वदेशमा लक्ष्मीता, बेल यता इण
अथवा केरी) माधुरक सिवाय गाक्षी अथ माधुरक-विधिनु प्रत्याख्यान कर्तुं छु (३९)
पक्षी जेमन-विधिनु परिमाण कर्तुं छु दाणना गनावेला अने भूण अथमा
नावेला (जेवा के दहीवडा) पदार्थ सिवाय भील अथ जेमन-विधिनु प्रत्याख्यान

વે' ત્યાદિરૂપ સશયકરણમ્ । પરપાપણ્ડપ્રશસા=સર્વજ્ઞાનુપદિષ્ટસ્ય ધર્મસ્ય પ્રશસનમ્ ।
પરપાપણ્ડસસ્તવઃ=સર્વજ્ઞાનુપદિષ્ટસ્ય ધર્મસ્ય પરિચયઃ । ઉક્તાનિ ચ શઙ્કાદિના
સ્વરૂપાણિ યથા—

“ જિણોવહટ્ટતત્તેસુ, સવ્વઓ અંસઓવિ વા ।
અસચ્ચત્તણસસીર્હ, સત્થે સકા ણિરૂવિયા ॥૧॥
સવ્વઓ દેસઓ એવ, મિચ્છાદસણકેલ્લણ ।
સમ્મત્તસ્સાહ્યારેસુ, ધીઓ કલ્લત્તિ કિત્તિઓ ॥૨॥
તત્તોદાણાહ્યાણં મે, પયાસેણ ફલ સિય ।
ણ વત્તિ સસઓ જો સા, વિત્તિમિચ્છા પકિત્તિયા ॥૩॥
સવ્વન્નાણુવહટ્ટસ્સ, ધમ્મસ્સ ય પસસણં ।
વિણ્ણેયા પરપાલ્લહ, પ્પસસા જિણસાસણે ॥૪॥
તહેવ જો પરિચઓ, સવ્વન્નાણુત્તધમ્મગો ।
પચ્ચમો અહ્યરી સો, પરપાલ્લહસથવો ॥૫॥ ઇતિ ।

एतच्छ्रया च—

“ જિનોપદિષ્ટતત્ત્વેષુ, સર્વતોઽશતોઽપિ વા ।
અસવ્યત્વસશીતિ, શાસ્ત્રે શઙ્કા નિરૂપિતા ॥૧॥
સર્વતો દેશત એવ, મિથ્યાદર્શનકાદ્દક્ષણમ્ ।
સમ્યક્ત્વસ્યાતિચારેષુ દ્વિતીયઃ કાઙ્ક્ષેતિ કીર્તિતઃ ॥૨॥
તત્તોદાનાદિકાના મે પ્રયાસેન ફલ સ્યાત્ ।
ન વેતિ સશયો ય સા વિચિકિત્સા પ્રકીર્તિતા ॥૩॥
સર્વજ્ઞાનુપદિષ્ટસ્ય, ધર્મસ્ય ચ પ્રશસનમ્ ।
વિજ્ઞેયા પરપાપણ્ડપ્રશસા જિનશાસને ॥૪॥
તથૈવ ય પરિચયઃ, સર્વજ્ઞાનુક્તધર્મગઃ ।
પચ્ચમોઽતિચાર' સ, પરપાપણ્ડસસ્તવ. ॥૫॥ ” ઇતિ ।
इति सूत्रार्थ. ॥४४॥

શકા આદિકા સ્વરૂપ ઓર મી કહા હૈ—[ગા. ૧-૫] । હન ગાથા-
ઓંકા અર્થ ડપર આનુકા હૈ ॥ ૪૪ ॥

શકા આદિનુ સ્વરૂપ ધીજી રીતે પથુ કહેલુ છે—(ગા. ૧-૫) । એ
ગાથાઓનો અર્થ ઉપર આવી ગયો છે (૪૪)

छाया—इह खलु हे आनन्द ! श्रमणो भगवान् महावीर आनन्द श्रमणोपास-
कमेवमपादीत्—एव खलु आनन्द ! श्रमणे, पासकेनाभिगतजीवाजीवेन यावदनति-
क्रमणीयेन सम्यक्त्वस्य पञ्चातीचाराः प्रधाना ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः तद्यथा
शङ्का, काङ्क्षा, विचिकित्सा, परपापण्डप्रशसा, परपापण्डसस्तवः ॥ ४४ ॥

टीका—सम्यक्त्वस्य=प्राज्ञनिर्दिष्टस्वरूपस्य । ‘पेयाल’ इति प्रधानवाचको
देशी शब्दः। तद्यथा=तानेव पञ्चातीचारान् दर्शयति शङ्का=अर्हदुपदिष्टेषु तत्त्वेषु
सर्वतोऽंशतो वा असत्यतया सशयकरणम् । काङ्क्षा=सर्वतो देशतश्च मिथ्यादर्शन
स्याभिलाषः । विचिकित्सा=‘एतस्य महनस्तपोदानादिप्रयासस्य फल भविष्यति न

टीकार्थ—‘इह खलु’ इत्यादि श्रमण भगवान् महावीर, आनन्द आबकसे
इस प्रकार बोले—“ हे आनन्द ! जीव अजीवके स्वरूपको जाननेवाले
यावत् अनतिक्रमणीय आबकको पूर्वोक्त सम्यक्त्वके पाँच प्रधान अतिचार
जानने चाहिए, किन्तु उनका आचरण न करना चाहिए । वे अतिचार
इस प्रकार हैं— (१) शङ्का, [२] काङ्क्षा, [३] विचिकित्सा, [४]
परपापण्डप्रशसा, [५] परपापण्डसस्तव । सर्वज्ञ भगवान् द्वारा कथित
तत्त्वोंमें थोड़ी या पूरी असत्यताकी शका करना शका—अतिचार है १ ।
एक देशसे या सर्व देशसे मिथ्यादर्शनकी अभिलाषा करना काङ्क्षा
अतिचार है २ । ‘इस महान् दान या तपका फल मिलेगा या नहीं’
इत्यादि सशय करना विचिकित्सा अतिचार है ३ । सर्वज्ञ द्वारा न कहे
हुए धर्मकी प्रशसा करना परपापण्डप्रशसा अतिचार है ४ । सर्वज्ञद्वारा
न कहे हुए धर्मका परिचय करना परपापण्ड सस्तव अतिचार है ५ ।

टीकार्थ—‘इह खलु’ इत्यादि श्रमण भगवान् महावीर आनन्द आबकने आ प्रभाषे
कहु “ हे आनन्द एव—अणुपना स्वप्नेने ज्ञानुनारा यावत् अनतिक्रमणीय आबके
पूर्वोक्त सम्यक्त्वना पाच प्रधान अतिचारि ज्ञानुवा जेधजे, पछु आचरवा न जेधजे
ते अतिचार आ प्रभाषे छे— (१) शङ्का, (२) काङ्क्षा, (३) विचिकित्सा, (४)
परपाप उप्रशसा, (५) परपाप उसस्तव सर्वज्ञ भगवाने कहेला तत्त्वोभा थोड़ी के
वधु असत्यतानी शका करवी जे शका—अतिचार छे (१) जेक देशे करीने
अथवा सर्व देशे करीने मिथ्यादर्शननी अभिलाषा करवी जे काङ्क्षा अतिचार छे
(२) ‘आ महान् दान अथवा तपनु देण भणथे के नहि’ जे प्रभाषे सशय करवा
जे विचिकित्सा—अतिचार छे (३) सर्वज्ञे न करेला धर्मनी प्रशसा करवी जे
परपाप उप्रशसा—अतिचार छे (४) सर्वज्ञे न करेला धर्मनी परिचय करवा जे
परपाप उसस्तव—अतिचार छे (५)

वे' त्यादिरूप सशयकरणम् । परपापण्डप्रशसा=सर्वज्ञानुपदिष्टस्य धर्मस्य प्रशसनम् ।
परपापण्डसस्तवः=सर्वज्ञानुपदिष्टस्य धर्मस्य परिचयः । उक्तानि च शङ्कादिनां
स्वरूपाणि यथा—

“ जिणोवइष्टतत्तेसु, सच्चओ अंसओवि वा ।
असच्चत्तणससीई, सत्थे सका णिरुविद्या ॥१॥
सच्चओ देसओ एव, मिच्छादसणकेखण ।
सम्मत्तस्साइयारेसु, धीओ कखत्ति कित्तिओ ॥२॥
तवोदाणाइयाण मे, पयासेण फल सिय ।
ण वत्ति ससओ जो सा, चित्तिगिच्छ पक्कित्तिया ॥३॥
सच्चन्नाणुवइहस्स, धम्मस्स य पससण ।
विण्णेया परपाखड, प्पससा जिणसासणे ॥४॥
तहेव जो परिचओ, सच्चन्नाणुत्तधम्मगो ।
पचमो अइयारी मो, परपाखडसयवो ॥५॥ इति ।

एतच्छाया च—

“ जिनोपदिष्टतत्त्वेषु, सर्वतोऽशतोऽपि वा ।
असन्त्यत्वसशीतिः, शास्त्रे शङ्का निरूपिता ॥१॥
सर्वतो देशत एव, मिथ्यादर्शनकाइक्षणम् ।
सम्यक्त्वस्यातिचारेषु द्वितीयः काट्क्षेति कीर्तितः ॥२॥
तपोदानादिकाना मे प्रयासेन फल स्यात् ।
न वेति सशयो यः सा विविक्तिसा प्रकीर्तिता ॥३॥
सर्वज्ञानुपदिष्टस्य, धर्मस्य च प्रशसनम् ।
त्रिज्ञेया परपापण्डप्रशसा जिनशासने ॥४॥
तथैव यः परिचयः, सर्वज्ञानुक्तधर्मग ।
पञ्चमोऽतीचारः स, परपापण्डसस्तव ॥५॥ ” इति ।
इति सूत्रार्थ ॥४४॥

शका आदिका स्वरूप और भी कहा है—[गा० १-५] । इन गाथा
ओंका अर्थ ऊपर आ चुका है ॥ ४४ ॥

शका आदिनु स्पष्ट १ नील रीते पद्य छेछे छे—(गा० १-५) । ओ
गाथाओंको अर्थ ऊपर आ चुका है (४४)

મૂલમ્-તયાણતરં ચ ણ થૂલગસ્સ પાણાઙ્ગવાયવેરમણસ્સ
સમણોવાસણ પંચ અઙ્ગારા પેયાલા જાણિથ્થવા ન સમાયરિયથ્થા,
તંજહા-વંધે, વહે, છવિચ્છેદ, અતિભારે, ભક્તપાણવોચ્છેદ ૧ ॥૪૫॥

છાયા—તદનન્તર ચ સહ સ્થૂલમ્સ્ય પ્રાણાતિપાતવિરમણસ્ય શ્રમણોપાસકેન
પશ્ચાત્તીચારાઃ પ્રધાના જ્ઞાતવ્યા ન સમાચરિતવ્યા, તદ્વથા-ગ્ન્ધઃ, વધઃ, છવિ
ચ્છેદઃ, અતિભારઃ, ભક્તપાનવ્યવચ્છેદઃ ૧ ॥ ૪૫ ॥

ટીકા—‘વન્ધે’-તિ-ગ્ન્ધન=પ્રાણિનો રજ્જવાદિના સયોજન, વધઃ=કશાદિના
પરિપીડન, છવિચ્છેદ=શસ્ત્રાદિનાઽવયવકર્ત્તનમ્, અતિભારઃ=પ્રાણિસન્ધપૃષ્ઠાદ્યપરિ
પરિમાણાધિક્રમારોપણ, ભક્તપાનવ્યવચ્છેદઃ=અન્નપાનાદ્યદાન તદ્દાનોદ્યતસ્ય
વાઽન્તરાયકરણમ્ ।

અન્નહુઃ પ્રાશ્ચ આચાર્યા-ગ્ન્ધો દ્વિવિધઃ-દ્વિપદગ્ન્ધશ્ચતુષ્પદગ્ન્ધશ્ચેતિ,

ટીકાર્થ-તયાણતર ચેત્યાદિ। હસકે અનન્તર શ્રાવકકો સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત
વિરમણ વ્રતકે પાંચ પ્રધાન અતિચાર જાનના ચાહિયે પર આચરણ ન
કરના ચાહિયે। વે હસ પ્રકાર હૈ-[૧] ગ્ન્ધ, [૨] વધ, [૩] છવિચ્છેદ,
[૪] અતિભાર ઓર [૫] ભક્તપાનવ્યવચ્છેદ ।

કિસી જીવકો રસી આદિસે વાંધના ગ્ન્ધ હૈ । કોઢા આદિસે
મારના વધ હૈ । શસ્ત્ર આદિસે હસકે અવયવો (અગો)કો કાટના છવિ
ચ્છેદ હૈ । ગ્ન્ધે યા પીઠ પર પરિમાણસે અધિક્ર ભાર લાદના અતિભાર
હૈ, ઓર અન્નપાની ન દેના, અથવા દૂસરા દેતા હો તો અન્તરાય કરના
ભક્ત પાનવ્યવચ્છેદ અતિચાર હૈ ।

પ્રાચીન આચાર્યોકે મતસે ગ્ન્ધ દો પ્રકારકા હૈ-દ્વિપદગ્ન્ધ ઓર

ટીકાર્થ-તયાણતર ચેત્યાદિ ત્યારપછી શ્રાવકે સ્થૂલપ્રાણાતિપાતવિરમણ વ્રતના પાંચ
પ્રધાન અતિચાર બાણવા બોધ્યો પણ આચરવા ન બોધ્યો, તે આ પ્રમાણે (૧) ગ્ન્ધ,
(૨) વધ, (૩) છવિચ્છેદ, (૪) અતિભાર અને (૫) ભક્તપાનવ્યવચ્છેદ

કોઈ જીવને દોરડા વગેરેથી બાંધવો તે ગ્ન્ધ છે કોરડા વગેરેથી મારવો એ વધ
છે શસ્ત્ર આદિથી તેના અવયવોને કાપવા તે છવિચ્છેદ છે ખાધ અથવા પીઠ પર
પરિમાણથી વધુ ભાર લાદવો એ અતિભાર છે, અને અન્ન પાણી ન આપવા અથવા
ખીન્ને દેતો હોય તેમા અન્તરાય કરવો એ ભક્ત-પાન વ્યવચ્છેદ અતિચાર છે

પ્રાચીન આચાર્યોને મતે ગ્ન્ધ બે પ્રકારનો છે દ્વિપદગ્ન્ધ અને ચતુષ્પદગ્ન્ધ

तत्र द्विपदबन्धो मनुष्यादियन्धश्चतुष्पदबन्धश्च पशुबन्धः । प्रकारान्तरेण पुनरयं द्विविधः—अर्थयन्धोऽनर्थयन्धश्चेति=प्रयोजनवशाब्दबन्धनम्, अनर्थयन्धो= निष्प्रयोजनयन्धनम् । अर्थयन्धोऽपि द्विविधः—सापेक्ष निरपेक्षभेदात्, तत्र सापेक्षो=रज्ज्वादिभिर्मज्जुलपदार्थैः सम्पादितो, यो हि पृथ्वादिभये समुपस्थिते सुखच्छेदो भवितुं शक्नोति, नायमतीचारः किन्तु यः प्राणी बन्धनमन्तरेण यथोचितं नावतिष्ठते तन्मात्रार्थः । अध्ययनादिविषयिकामाज्ञामपालयतां शिशुमभृतीनां मन्यापराधिना दासीदासचोरादीनां चाग्न्यादिभयसरक्षणगर्भः शिक्षार्थं यो बन्धः स सापेक्ष इति यावत् । यत् निर्देयतया मनुष्य पश्यादीनां बन्धनं स निरपेक्षो यन्धः

चतुष्पदबन्धः । मनुष्य आदिको बाधना द्विपद बन्ध है और पशुओंको बाधना चतुष्पद बन्ध है । दूसरी तरहसे भी बंधके दो भेद हैं—[१] अर्थबन्ध और (२) अनर्थबन्ध । प्रयोजनसे बाधना अर्थबन्ध है और बिना प्रयोजनही बाध देना अनर्थबन्ध है । अर्थ बन्ध भी दो प्रकारका है—[१] सापेक्षबन्ध और [२] निरपेक्षबन्ध । कोमल रस्सी आदिसे ऐसा बाधना कि—अग्नि लगने आदिका भय होने पर शीघ्र ही सरलतासे छोड़ा जा सके उसे सापेक्ष बन्ध कहते हैं यह अतिचार नहीं है, केवल बिना बाधे ठीक न रहनेवाले प्राणियोंके लिए है । तात्पर्य यह है कि पढाई आदि सबन्धी आज्ञा न मानने वाले बालकोंको, अन्य अपराधियोंको तथा दासी दास चोर आदिको, अग्नि आदिके भयसे उनकी रक्षाका लक्ष रखते हुए केवल शिक्षा देनेके लिए बाधना सापेक्ष बन्ध है । मनुष्य

मनुष्य आदिने बाधना ते द्विपदबन्ध छे अने पशुओंने बाधना ते चतुष्पदबन्ध छे । अर्थबन्ध और अनर्थबन्ध प्रयोजन भाटे बाधना ते अर्थबन्ध छे अने बिनाप्रयोजन बाधना ते अनर्थबन्ध छे । अर्थबन्ध पशु के प्रकारना छे (१) सापेक्षबन्ध अने (२) निरपेक्षबन्ध । कोमल रस्सी आदिसे ऐसा बाधना कि—अग्नि लगना आदिका भय होने पर शीघ्र ही सरलतासे छोड़ा जा सके उसे सापेक्ष बन्ध कहते हैं यह अतिचार नहीं है, केवल बिना बाधे ठीक न रहनेवाले प्राणियोंके लिए है । तात्पर्य यह है कि पढाई आदि सबन्धी आज्ञा न मानता होय तेवा प्राणीको, अन्य अपराधीको तथा दास—दासी चोर आदिने अग्नि आदिना भयसे उनकी रक्षानु लक्ष राखीने केवल शिक्षा करवा भाटे बाधना के सापेक्षबन्ध छे । मनुष्य पशु आदिने निर्देयतापूर्वक

અયમતીચારરૂપત્વાન્નાવકૈઃ સર્વથા પરિત્યાજ્યઃ । ૧ । વપાદીના સ્વરૂપ વિધિ
 બન્ધનવદેવ । ડહાપિ નિરપેક્ષતણ સનિર્દય કસ્યચિત્તાહનમતીચારઃ । સત્યવસરે
 પ્રાણિનઃ પ્રાણરક્ષણમપેક્ષ્ય મર્મસ્થાનત્યાગપૂર્વક સાપેખ તાહનમનતીચારઃ । ૨ ।
 એવ છવિચ્છેદેડપિ ધર્ષનાસાહસ્તપાદાદીના નિર્દયતયા છેદનમતીચાર' । પ્રાણિન-
 દ્વાણાર્થ ત્રણ ત્રિસ્ફોટકાદિચ્છેદનમનતીચારઃ । ૩ । અતિભારે ચ ત્રાહકાના શક્તિ
 મનપેક્ષ્ય પરિમાણાધિક્યભારાપણ ચિરકાલપર્યન્ત ફલ શઙ્કટાદિપુ યોજન ચાતીચાર
 સ્તદ્વિઘ્નોઽનતીચારઃ, કિન્તુ સમયતિ ગત્યન્તરે મારોઢહનેન લીંગીકાગ્રહણ ગર્હિતમે-

પશુ આદિકો નિર્દયતા કે સાથ વાધના નિરપેક્ષ બન્ધ છે । યહ બન્ધ
 અતિચાર રૂપ છે, શ્રાવકોંકો ઇસકા સર્વથા ત્યાગ અવશ્ય કરના ચાહિય ।

વધ આદિકા સ્વરૂપ ઓર વિધિ બન્ધનકે હી સમાન છે । યહાં મી
 નિર્દયતાપૂર્વક કિસીકો તાહન કરના અતિચાર છે ઓર અવસર હોને
 પર પ્રાણોંકી રક્ષાકા ધ્યાન રચતે હુએ મર્મસ્થાનોંમેં ચોટ ન પહુંચા કર
 સાપેક્ષ તાહન કરના અતિચાર નહીં છે ૨ । ઇસી પ્રકાર કાન નાક હાથ
 પૈર આદિ અંગોંકો નિર્દયતાસે છેદના (કાટના) છવિચ્છેદ અતિચાર છે,
 ઓર પ્રાણીકી રક્ષાકે લિખ ઘાવ યા ફોડે આદિકો ચીરના-કાટના
 અતિચાર નહીં છે ૩ । અતિભારમેં, જુલને વાલે વૈલ આદિકી શક્તિકી
 પરવાહ ન કરકે પરિમાણસે અધિક ચોક્ક લાદ દેના, અથવા ગાઢી
 આદિમેં લગાતાર વહુત સમય તક જોતે રચના અતિચાર છે । શક્તિકે
 અનુસાર યા વોડે સમય તક જોતના અતિચાર નહીં છે । હાં, યહ સ્મારક

ખાધવા એ નિરપેક્ષબધ છે એ બધ અતિચારરૂપ છે, શ્રાવકોંકે તેનો સર્વથા
 ત્યાગ કરવો જોઇએ

વધ આદિનુ સ્વરૂપ અને વિધિ બધનની પેઠે જ છે. એમા પણ નિર્દયતા
 પૂવક ઠોઈને તાહન કરવુ એ અતિચાર છે અને અવસર આવ્યે પ્રાણીની રક્ષા
 ધ્યાન રાખીને મર્મસ્થાનો પર ચોટ ન લગે એવી રીતે સાપેક્ષ તાહન કરવુ એ
 અતિચાર નથી (૨) 'એજ પ્રકારે કા નાક હાથ પગ આદિ અંગોને નિર્દયતા
 પૂવક કાપવા એ છવિચ્છેદ અતિચાર છે પ્રાણીની રક્ષાને માટે યા અથવા ફેડલા
 વગેરેને ચીરવા-કાપવા એ અતિચાર નથી (૩) અતિભારમા, ગાંઠે જોડાનારા
 બળદ આદિની શક્તિ ઠી દરકાર રાખ્યા વિના પરિભ્રમણી વધારે બેજો લાદવો,
 અથવા ગાંઠ સાથે સળગ વધુ વખત સુધી તેમને જોડી રાખવા એ અતિચાર
 છે શક્તિ પ્રમાણે અથવા થોડો વખત જોડવા એ અતિચાર નથી હાં, એ ધ્યાનમા

વેતિ તુ સ્મરણીયમ્(૪)ભક્તપાનવ્યવચ્છેદેડપિ નિષ્કારણ કસ્યચિદ્બુધ્ધુષા પિપાસાડ
ડતુરસ્યોપવાસનમતીચારઃ,રોગાદેઃકસ્યચિદ્બોષદ્રવસ્ય પ્રશમાર્થં તૂપવાસનમનતીચારઃ
૧૫। એપુ વન્ધનનાદિષુ કેચિતુ ક્રોધાડડવિષ્ઠેન કસ્યાપિ વન્ધાદીનિ ન કર્તવ્યાની-
ત્યાહુરિતિ અત્રેમા સદ્ગ્રહગાથા.—

“ વધળ વહ છવિછેયા ડહમારમદ્ ભક્તપાણવુચ્છેઓ ।

એપ પચડયારા, હવતિ એયસ્સ તત્થ પઢમ તુ ॥ ૧ ॥

પગ્ગન્જોગો જીવે, કસાહિં પીઢળ વહો ણેઓ ।

તીઓ અવયવકત્તળ,-મદ્મારો વહુલમારસઠવળ ॥ ૨ ॥

અન્નાઈળમદાળ, પહિસેહો ભક્તપાણવુચ્છેઓ ।

કેસિંચિ મએ વધો, દુવિહો દુપયાળ ચોપયાળ વ ॥ ૩ ॥

ઝાયા—“ વન્ધન વધ-ચ્છવિચ્છેદા ડતિમારમથ ભક્તપાનવ્યવચ્છેદઃ ।

એતે પશ્ચાતીચારા ભવન્તિ એતસ્ય, તત્ર પ્રથમ તુ ॥૧॥

પ્રગ્રહયોગો જીવે કસાદિભિઃ પીઢન વધો જ્ઞેય' ।

તૃતીયોડવ્યવકર્ત્તન,-મતિમારો વહુલમારસસ્થાપનમ્ ॥૨॥

અન્નાદીનામદાન, પ્રતિપેગે ભક્તપાનવ્યવચ્છેદઃ ।

કેપાશ્ચિન્મતે વન્ધો, દ્વિવિધો દ્વિપદાના ચતુષ્પદાના વ ॥૩॥

રચના ચાહિં કિ આજીવિકાકા દ્મરા ઉપાય હોને પર શ્રાવકકો ઘોઘ
લાદનેકી આજીવિકા કરના નિન્દનીય હૈ ૪ । ભક્તપાનવ્યવચ્છેદમેં
કિસી ભૂલે વ્યાસેકી વિના કારણ હી ભક્ત-પાન (અન્ન જલ) ન દેના
અતિચાર હૈ, કિન્તુ રોગ આદિ કારણસે યા અન્ય કિસી ઉપદ્રવસે
ભક્ત પાન ન દેના અતિચાર નહીં હૈ ૬ । વન્ધન આદિ અતિચારોકે
વિષયમેં કોઈ કોઈ આચાર્ય એસા કહતે હૈં કિ ક્રોધિત હોકર વન્ધન
આદિ ન કરને ચાહિં । સગ્રહ ગાથાઓંકા અર્થ હી યહી હૈ ॥ ૪૬ ॥

રાખણુ નોંધએ ડે- આજીવિકાનું ણીળુ સાધન હોવા છતાં શ્રાવકે એને લાદવાને
ધધો કરી આજીવિકા ચલાવવી એ નીંદનીય છે (૪) ભક્તપાનવ્યવચ્છેદમા કોઈ
બુધ્ધ્યા-તરસ્યાને વિના કારણે અન્નપાણી ન આપવા તે અતિચાર છે, પરંતુ રોગ
આદિ કારણે અથવા ણીળ કોઈ ઉપદ્રવને લીધે અન્ન-પાણી ન આપવા એ
અતિચાર નથી (૫) વધન આદિ અતિચારોના વિષયમા કોઈ કોઈ આચાર્ય એમ
કહે છે કે કોઈપણ વધને વધન આદિ ન કરવા નોંધએ સગ્રહ ગાથાઓના અર્થ
પણુ એજ છે (૪૫)

[सग्रहगाथाः]

पदमो दासाईण, धीओ जेओ तहा पसूण, च ।
 एसो पुणोचि दुविहो, अट्टाणट्टप्पमेएण ॥ ४ ॥
 अट्टोचि ट्टप्पगारो, सावेस्सो हवड किंच निरवेस्सो ।
 सावेस्सो मिउलेहिं, वधो रस्सिप्पभिडहिं भणिओ ॥ ५ ॥
 अग्गिप्पभिईओ जो, भणवि सजायण सुहच्छेज्जो ।
 पडिऊलायरियाण, सिमुदासीदासचोरगाईणं ॥ ६ ॥
 निइयताए माणुस, पसुग्गो एत्थ होड निरवेस्सो ।
 अइयाररूवताए, एसो सडुहिं चयणिजो ॥ ७ ॥
 जहवधण वहाइस्सरूवविहिणो सय मुणेयन्वा ।
 णीदीसइ जह भेओ, तहा उ अग्गे विसेसरूवेण ॥ ८ ॥
 निरवेस्सवाए तालण, महयारो निइयत्तणेण वहे ।
 एयन्विचरीओ पुण, सत्थे वुत्तो अणइयारो ॥ ९ ॥
 निइयताए कण्णा, ईण छेओ तहत्थि अइयारो ।
 छविच्छेणवि वणाइ, प्फोडणमेव अणइयारो ॥ १० ॥

छाया

प्रथमो दासादीना, द्वितीयो ज्ञेयस्तथा पशूना च ।
 एष पुनरपि द्विविधः, अर्थानर्थप्रभेदेन ॥४॥
 अर्थोऽपि द्विविधः, सापेक्षो भवति किञ्च निरपेक्षः ।
 सापेक्षो मृदुलैर्बन्धो रश्मिप्रभृतिभिर्भणितः ॥५॥
 अग्निप्रभृतितो यो भयेऽपि सजायते सुखच्छेद्यः ।
 प्रतिक्कूलाचरिताना, शिशुदासीदासचोरकादीनाम् ॥६॥
 निर्दयतया मानुषपशुबन्धोऽत्र भवति निरपेक्षः ।
 अतिचाररूपतया, एष श्राद्धैस्त्याज्य ॥७॥
 यथाबन्धन वधादिस्वरूपविधयः स्वयं ज्ञातव्याः ।
 निर्दिश्यते यथा भेदस्तथा त्वग्रे विशेषरूपेण ॥८॥
 निरपेक्षतया ताडन-मतिचारो निर्दयत्वेन वधे ।
 एतद्विपरीतं पुनः शास्त्रे उक्तोऽनतिचारः ॥९॥
 निर्दयतया कर्णादीनां छेदस्तथाऽस्त्यतीचारः ।
 छविच्छेदेऽपि त्रणादिस्फोटनमेव मनतिचारः ॥१०॥

[सग्रहगाथाः]

अङ्गभारेवि य वाहग, सत्ति अणवेक्ख भारसठवणं ।
अङ्गारो, तन्निन्नो णिरुवाण अणङ्गारो य ॥ ११ ॥

एव पचमभेए, छुहापिवासाउलस्स णीहेउ ।
उववासणमङ्गारो, एवए रोगाङ्गसु अणङ्गारो ॥ १२ ॥
कोहाऽऽवेसा कस्मवि, वधोङ्ग जाउ णेव करणिज्ज ।
वधाईणं विसए, केत्तिचि मय तु एमेव ॥ १३ ॥

छाया—अतिभारेऽपि च वाहकशक्तिमनपेक्ष्य भारसस्थापनम् ॥
अतिचारः, तद्भिन्नो निरुपायेऽनतिचारश्च ॥ ११ ॥
एव पञ्चमभेए क्षुधा-पिपामाकुलस्य निर्हेतु ।
उपवासनमतिचारो भवति रोगादिष्वनतिचारः ॥ १२ ॥
क्रोधाऽऽवेशात्कस्यापि बन्धादि जातु नैव करणीयम् ।
बन्धादिना विषये, केषाञ्चिन्मत तु एवमेव ॥ १३ ॥ ” इति ।
इति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥

मूलम्—तयाणंतर च णं थूलगस्स मुसावायवेरमणस्स पंच
अङ्गारा जाणियंवा न समायरियंवा, तजहा-सहसा अब्भक्खाणे,
रहसा अब्भक्खाणे, सदारमतभेए, मोसोवएसे कूडलेहकरणे ॥ ४६ ॥

छाया—तदनन्तर च खलु स्थूलकस्य मृषावादविरमणस्य पञ्चातीचारा ज्ञात-
व्या न समाचरित्वा, तद्यथा—सहसाऽभ्याख्यान, रहोऽभ्याख्यान, स्वदारमन्त्र-
भेदः, मृषोपदेशः, कूटलेखकरणम् ॥ ४६ ॥

टीका—‘सहसे’ ति—सहसा=विचारमकृत्वैवाऽऽवेशवशाज्ज्ञादिति, अभ्या-
ख्यान=कस्यचिदुपरि मिथ्यादोषाऽऽरोपण सहसाभ्याख्यानम् ‘त्व चौरौऽसि,

टीकार्थ—तयाणतर चेत्यादि इसके अनन्तर स्थूलमृषावादविरमण
व्रतके पांच अतिचार जानना चाहिए किन्तु आचरण नहीं करना
चाहिए । वे इस प्रकार हैं—(१) सहसाऽभ्याख्यान, (२) रहोऽभ्याख्यान,
(३) स्वदारमन्त्रभेद, (४) मृषोपदेश, (५) कूटलेखकरण ।

विचार किये बिना ही आवेशमें आकर झट किसी पर मिथ्या आरोप

टीकार्थ—तयाणतर चेत्यादि त्पारपछी स्थूलमृषावादविरमण व्रतना पांच अतिचार
जाणुवा जोधणे, पछु आयरवा जोधणे नहि, ते आ प्रमाणे—(१) सहसाभ्याख्यान,
(२) रहोभ्याख्यान, स्वदार-मन्त्रभेद, (४) मृषोपदेश, (५) कूटलेखकरण

विचार कर्था बिनाच आवेशमा आवी जधने अटपट जोधनी उपर मिथ्या

ત્વ જારજન્માઽસિ, इय च डाम्नीय प्रतिभाती'-ત્યાદિરૂપમ્ । ૧ । રહસિ=
 एकान्ते भव-રહસ્ય તસ્મિન્નભ્યાખ્યાન=મિથ્યામિયોગો રહસ્યાભ્યાખ્યાનમ્ एकान्ते
 समुपविश्य कस्मिंश्चिद्विचारे गुह्य मन्त्रयतो जनानवलोक्य-'एते राजादिविरुद्ध मिथ
 आमन्त्रयन्ती'-ત્યાદિરૂપમ્ । एते सहसाभ्याख्यानरहस्याभ्याख्याने व्रतमगण
 यित्वा बुद्धिपूर्वक क्रियमाणे अनाचारता भजतः, असावधानतया क्रियमाणे चाती
 चाररूपताम् । २ । स्वस्य दाराः=पत्नी स्वदारास्तेषा मन्त्रो=विस्मम्भाषण
 तस्य भेद.=परस्मै कथन-निजया पत्न्या सहैकान्ते कृतस्य कामविलासादिविषय
 कस्य गोपनीयस्य सलपनादेरन्य प्रति समुद्धाटनमित्यर्थ , स्वदारपदमत्र स्वमित्रा
 दीनामप्युपलक्षणम् । ननु स्वदारमन्त्रभेदको यथास्थितरन्तुप्रतिपादकत्वात् मिथ्या

लगा देना सहमाऽभ्याख्यान है । जैसे-“ तू चोर है, जारपुत्र है-गोला
 है, यह तो डाकिनसी मालूम होती है । ” इत्यादि ॥ १ ॥ लोग एकान्तमें
 बैठ कर कुछ गुप्त परामर्श कर रहे हों तो उन पर मिथ्या दोष लगा देना
 रहोऽभ्याख्यान है । जैसे “ ये लोग आपसमें राजाके विरुद्ध सलाह
 कर रहे थे ” इत्यादि ॥

ये सहसाभ्याख्यान और रहोभ्याख्यान, यदि व्रतकी परवाह न
 करके जान बूझ कर सेवन किये जावें तो अनाचार हो जाते हैं, और यदि
 असावधानीसे इनका सेवन हों जाय तो अतिचार होते हैं ॥ २ ॥

अपनी पत्नी के साथ एकान्तमें किये हुए कामविलास आदि तथा
 गुप्त वार्त्तालाप आदि दूसरेसे कह देना स्वदारमन्त्रभेद है । ‘स्वदार’
 पद यहां पर उपलक्षण है, उससे अपने मित्र आदिका भी ग्रहण होता

આશય લગાડી દેવે એ સહસાભ્યાખ્યાન છે જેમકે-“તુ ચોર છે, જારપુત્ર-ગોલો
 છે, એ તો ડાકણ જેવી જણાય છે” ઇત્યાદિ (૧) લોકો એકાન્તમાં બેસીને કંઈ
 ગુપ્ત પરામર્શ કરી રહ્યા હોય તો તેમની ઉપર મિથ્યાદોષ લગાડવે એ રહોભ્યાખ્યાન
 છે જેમકે “ એ લોકો માહોમાહે રાજાની વિરુદ્ધ સલાહ કરી રહ્યા હતા ” ઇત્યાદિ

જો વ્રતની દરકાર રાખ્યા વિના એ સહસાભ્યાખ્યાન અને રહોભ્યાખ્યાન
 બાણી ખૂણે સેવવામાં આવે તો અનાચાર (વ્રતભંગ) થાય છે અને જો અસાવ-
 ધાનતાથી એ દોષોનું સેવન થઈ જાય તો તે અતિચાર થાય છે (૨)

પોતાની પત્નીની સાથે એકાન્તમાં કરેલા કામવિલાસ આદિ તથા ગુપ્ત
 વાર્તાલાપ આદિ બીજાને કહી દેવા એ સ્વદાર-મન્ત્રભેદ છે ‘સ્વદાર’ શબ્દ અહીં
 ઉપલક્ષણ છે, તેથી પોતાના મિત્ર આદિનું પણ ગ્રહણ થાય છે, અર્થાત્ મિત્ર આદિએ

માપીનિ કથમિદમતીચારેષુ પરિગણિતમિતિ ચેત્સત્યસુક્ત, કિન્તુ ગુપ્તવાર્તાયા પ્રક-
ટિતાયા લજ્જાદિપારવશ્યાદ્રોષાઽઽવેશાદ્વા મ્ન્યાદિ* સ્વપરમાણાઘાતાઘનર્થ કર્તુ
શક્નોતિ તમ્માદયમપ્યતીચાર ઇતિ । ૩ । મૃપા=મિથ્યા તસ્ય, સ ચાર્સો ચોપદેશ-
પેદિકામુષ્મિકામ્યુદયનિ*શ્રેયસવિપયે સન્દિહાનજનષ્ટ્વેન તત્વાર્થમજાનતા હિંસા-
દિસમ્પૃક્ત તદ્વિપરીતોપદેશદાન-મૃપોપદેશઃ । અયમપ્યાભોગતથ્વેદનાચારોઽના-
ભોગતશ્ચાતિચાર ઇતિ સ્વય ચિવેક્તવ્યમ્ । ૪ । કટમ્=અસદ્ભૂત વસ્તુ તસ્ય લેઽઃ=

હૈ, અર્થાત્ મિત્ર આદિને જો ગુપ્ત વાત પ્કાન્તમેં કહી જો ઉસે પ્રકટ કર-
દેના ખી અતિચાર હૈ ॥

શકા—અપની પત્નીસી ગુપ્ત વાત કહનેવાલા ચધાર્ય (સચ્ચા) ચોલતા
હૈ, ફિર વહ મૃપાવાદી કૈસે જુઆ ? ઓર પેસી વાત કહના અતિચારોમેં
કયોં ગામિલ કિયા ગયા હૈ ?

સમાધાન—ઠીક હૈ । પર ગુપ્ત વાત પ્રકટ જો જાનેસે, લજ્જા આદિકે
કારણ ક્રોધ ઓર આવેશ આ જાતા હૈ । ઇસસે સ્ત્રી આદિ, સ્વ પરકે પ્રા-
ણોંકા ઘાત આદિ અનર્થ કર ચૈઠતી હૈ, ઇસલિલ ઇસે અતિચાર કહા હૈ ॥ ૩ ॥

મિથ્યાત્વકા યા મિથ્યા ઉપદેશ દેના મૃપોપદેશ હૈ, ઇહ-પરકે લોક-
સમ્યગ્ધી ઉન્નતિ કે વિપયમેં કિમીકો સન્દેહ જો ઓર વહ દૂસરેસે પૂછે,
કિન્તુ વહ વાસ્તવિકતાકો ન જાનતા હુઆ હિંસા આદિસે યુક્ત ઉલટા
ઉપદેશ દેવે તો વહ ઉપદેશ મૃપોપદેશ હૈ । અગર જાન ચૂઝકર જૂઠા
ઉપદેશ દે તો અનાચાર હૈ ઓર ચિના જાને દે તો અતિચાર હૈ, ઇસમેં
ઉતના ભેદ સ્વય કર લેના ચાહિલ ॥ ૪ ॥ જૂઠ લેલ લિલ્લના અર્થાત્

જે ગુપ્ત વાત એકાન્તમા કહી હોય તે પ્રકટ કરી દેવી એ પણ અતિચાર છે
ગીકા—પોતાની પત્નીની ગુપ્ત વાત કહેનાર ચધાર્ય (સાચુ) બોલે છે, તો પત્ની
મૃપાવાદી કયી રીતે થયો ? અને એવી વાત કહેવી એ અતિચારમા કેમ દાખલ થયો ?
અમાધાન—ઠીક છે, પરન્તુ ગુપ્ત વાત પ્રકટ થઈ જવાથી લગ્ન આદિને
કારણે ક્રોધ અને આવેશ આવી જાય છે તેથી સ્ત્રી આદિ, સ્વ-પરના પ્રાણોને ઘાત
આદિ અનર્થ કરી બેસે છે, તેથી તેને અતિચાર કહ્યો છે (૩)

મિથ્યાત્વનો યા મિથ્યા ઉપદેશ દેવો એ મૃપોપદેશ છે ઇહ-પ-લોક-
અગધી ઉન્નતિના વિષયમા કોઇને સદેહ હોય અને જીનને પૂછે, પરન્તુ તે
વાસ્તવિકતા ન જાણતો હોવાથી કિંસા આદિથી યુક્ત ઉલટો ઉપદેશ આપે તો તે
ઉપદેશ મૃપોપદેશ છે અગર જાણી-બૂલને જુકો ઉપદેશ આપે તો તે અનાચાર છે
અને અનાચાર આપે તો અતિચાર છે એમા એટલો ભેદ પોતાની ભેજે કરી દેવો(૪)

લેખન, તદ્રૂપા ક્રિયા કૂટલેખક્રિયા-અન્યદીયા મુદ્રાઘટ્કિતાં લિપિં હસ્તાદિકૌશલવશા
દક્ષરશોરનુકૃત્ય પરચ્ચનાર્થ સર્વથા તદાકારતયા લેખનમિત્યર્થઃ, અનાચારાતીચારી
તુ માગ્વદેયાઽઽભોગાનાભોગાભ્યામવગન્તવ્યા । ૫ । ઇત્યમત્ર સન્નિહગાથાઃ-

“ એત્ય ચ પચઙ્ચારાં, વુચતે લમ્ભલમ્ભવણોવેયા ।
સહસમ્ભમ્ભવાણ તદ્, અમ્ભમ્ભવાણ રહસ્સસ્ત ॥ ૧ ॥
ણિયદારમત્તમેઓ, મુસોવણ્ણો ચ કઢલેત્તો ચ ।
એણ્ણિં પચણ્ણ, કમસો રુચ્ચ મ્ભણિજ્જાણ અગ્ગે ॥ ૨ ॥
અચિયાર જો મિન્નજા, દોસાઽરોગો પરત્થ ‘ તુ ચોરો ।
તુ ણીઓ ’ ઇચ્ચેવ, સહસમ્ભમ્ભવાણમાગમે વુત્ત ॥ ૩ ॥
એગતે મિત્તેહિં, ગુજ્ઞ જ કિંપિ મતયતેસુ ।
મિન્નજાદોમાઽરોગો, અમ્ભમ્ભવાણ રહસ્સમ્ભવાય ॥ ૪ ॥
ણિય થી મિત્તાર્હિણ, સમેઓ ગુજ્ઞમતપમિહસ્સ ।
ણિયદારમત્તમેઓ, ણાયચ્ચો અહ મુમ્મોવણ્ણો સો ॥ ૫ ॥

એત્તજ્ઞાયા ચ--

“ અત્ર ચ પચ્ચાતીચારા ઉચ્ચન્તે લક્ષ્યલક્ષણોપેતાઃ ।
સહસામ્ભ્યાખ્યાન તથા, અમ્ભ્યાખ્યાન રહસ્યસ્ય ॥ ૧ ॥
નિજદારમન્ત્રમેદો મૃષોપદેશચ્ચ કૂટલેખચ્ચ ।
એતેપા પચ્ચાના ક્રમશો રુપ મ્ભયતેઽગ્રે ॥ ૨ ॥
અવિચાર યો મિથ્યા દોષારોપ પરત્ર ‘ત્વ ચૌરઃ ।
ત્વ નીચ’ ઇત્યેવ, સહસામ્ભ્યાખ્યાનમાગમે ઉક્તમ્ ॥ ૩ ॥
એકાન્તે મિત્રૈર્ગુણ, યત્કિમપિ મન્ત્રયત્સુ ।
મિથ્યાદોષારોપોઽમ્ભ્યાખ્યાન રહસ્યમાખ્યાતમ્ ॥ ૪ ॥
નિજહ્વીમિત્રાદીના, સમેદો ગુણમન્ત્રપ્રયુતેઃ ।
નિજદારમન્ત્રમેદો, જ્ઞાનવ્યોઽય મૃષોપદેશ સ ॥ ૫ ॥

દૂસરેકી મુદ્રા આદિ લગાકર, હાથકી સપાઈસે દૂસરેકે અક્ષરોંકી દ્રવ્ય
નકલ કરકે વસીકે હેંગસે લિખ દેના કૂટલેખ ક્રિયા હૈ । યંહંમી પહેલેકી
તરહ હી યદિ બુદ્ધિપૂર્વક હો તો અનાચાર હૈ ઓર બુદ્ધિપૂર્વક ન હો તો
અતિચાર હૈ । સગ્રહ ગાથાઓકા અર્થંમી યહી હૈ ॥ ૪૬ ॥

જુઠો લેખ લખવો અર્થાત્ ણીજાનો સહી - સીકો કરવો, હાથની સક્ષાધથી
ખીજના અક્ષરોની હુંગહું નકલ કરવી અને એની હેમે લખાણ કરવું, એ કૂટ-
લેખક્રિયા છે એ પણ પહેલાની પહે બુદ્ધિપૂર્વક થાય તો અનાચાર છે અને બુદ્ધિપૂર્વક
ન થઈ હોય તો અતિચાર છે (૫) સગ્રહ ગાથાઓનો અર્થ પણ એ જ છે (૪૬)

ज अभ्युप गीसेयसे य सदेहघत्पचित्तेण ।

पुट्ठो मिच्छोवइसइ, तत्तत्थस्सापरिभाणा ॥ ६ ॥

यदभ्युदये निःश्रेयसे च सन्देहग्रस्तचित्तेन ।

पुष्टो मिथ्योपदिशति, तत्त्वार्थस्याऽपरिज्ञानात् ॥ ६ ॥

[सग्रहाया]

हत्थाइकोसलेण, अणुगरणं ज परक्खराईणं ।

परवचमुद्धीए, विज्ञेया कूडलेहकिरिया सा ॥ ७ ॥ " इति ।

छाया—हस्तादिकौशलेनानुकरण यत्परासरादीनाम् ।

परवचनमुद्धया, विज्ञेयो कूटलेखक्रिया सा ॥ ७ ॥ " इति ।

इति सूत्रार्थ ॥ ४६ ॥

मूलम्—तयाणतरं च णं थलगस्स अदिण्णादाणवेरमणस्स

पच्च अइयारा जाणियत्ता न समायरित्ता । तंजहा-तेणाहडे, तक्कर-
प्पओगे, विरुद्धराज्जाइक्कमे, कूडतुल्ल (ला) कूडमाणे, तप्पडिरूवग-
ववाहारे ३ ॥४७॥

छाया—तदनन्तरं च खलु स्थूलकस्याऽदत्तादानविरमणस्य पञ्चातीचारा
ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा—स्तेनाहृत, तत्स्करप्रयोग, विरुद्धराज्यातिक्रमः
कूटतुल्य (ला) कूटमान, तत्प्रतिरूपकव्यवहारः ३ ॥४७॥

टीका—‘स्तेने’—ति स्तेनाः=चौरास्तेश्वर्यवृत्त्या समानीत हिरण्यधान्यादि
स्तेनाऽऽहृतम् चोरितस्य वस्तुनो लोभपारवश्यादल्पमूल्यव्ययेन ग्रहणमित्यर्थः । १।

टीकार्थ—तयाणतरं चेत्यादि इसके अनन्तर स्थूल अदत्तादानविर-
मण व्रतके पाच अतिचार जानना चाहिए पर आचरण न करना
चाहिए । वे अतिचार ये हैं— (१) स्तेनाहृत, (२) तत्स्कर प्रयोग, (३)
विरुद्ध-राज्यातिक्रम, (४) कूटतुला कूटमान, (५) तत्प्रतिरूपक व्यवहार ।
स्तेन अर्थात् चोरद्वारा आहृत अर्थात् चोरी करके लाई हुई सोना

टीकार्थ—‘तयाणतरं चेत्यादि’ त्थारपछी स्थूल-अदत्तादान-विरमण व्रतना पाच
अतिचार जानुवा लेईजे, पाच आचरण न लेईजे जे अतिचार आ प्रभावे छे—
(१) स्तेनाहृत, (२) तत्स्करप्रयोग, (३) विरुद्ध राज्यातिक्रम, (४) कूट-तुला-कूट मान,
(५) तत्प्रतिरूपक व्यवहार

स्तेन अर्थात् चोरद्वारा आहृत अर्थात् चोरी करीने लावेला सोना-थादी

તસ્કરાણા=ચૌરાગા પ્રયોગ:=‘હરત પરધનાનિ યુય’-મિત્યાદિવાક્યેઃ પ્રેરણ-
 તસ્કરપ્રયોગ:-ચૌર્યાર્થે, ચૌરાયોત્સાહપ્રદાનમિત્યર્થઃ । ૨ । વિરુદ્ધસ્ય યદ્વા વિરુદ્ધ
 યદ્વાજ્ય તદ્વિરુદ્ધરાજ્ય, તસ્ય તસ્મિન્ વા અતિક્રમ =મિત્રરાજ્યત્યાગપૂર્વક સમ્પ્રાપ્તિઃ
 વિરુદ્ધરાજ્યાતિક્રમ.-યસ્ય રાજ્યે નિવાસઃ સ્થાત્તદીયાજ્ઞામન્તરેણ તદ્વિરોધિનો
 રાજ્યે પ્રવેશાદિકરણ રાજદેયભાગસ્યાપહરણ વેત્યર્થઃ । ૩ । કૃટતુલાકૃટમાન
 કરણમ્ તુલા=તુલામુત્રત્વેન પ્રસિદ્ધો, માન=વિતસ્તિ કુહવાદિ, કુટત્વ ન્યૂનાધિક
 માત્રસ્તથ્ચ કૃટયા.=ન્યૂનાધિકરૂપાયામ્તુલાયાઃ, કૃટસ્ય=ન્યૂનાધિકરૂપસ્ય માનસ્ય
 ચ કારણ=સમ્પાદનમિત્યર્થ, કાપટ્યેન તુલાકુલીવિતસ્તિમસ્થાદિદ્વારા ન્યૂનસ્ય
 વસ્તુનો દાનમધિકસ્ય ચ ગ્રહણમિતિ યાવત્ । ૪ ।

તસ્ય પ્રતિરૂપક,=સદૃશ તત્પ્રતિરૂપક, તસ્ય વ્યવહારઃ-વ્યવહરણ પ્રક્ષેપ इत्य
 ર્થસ્તત્પ્રતિરૂપકવ્યવહાર -ગ્રહમૂલ્ય યદ્વિમપિ વસ્તુ સ્વરૂપાદિતો યાદૃશ તસ્મિન્સ્તા

ચાંદી આદિ વસ્તુકો લોભવશ અલ્પ મૂલ્ય મેં ગ્રહણ કર લેના સ્તેનાહત
 અતિચાર હૈ ॥ ૧ ॥ ચોરોંકો ચોરી કરનેકી પ્રેરણા કરના યા ઉત્સાહ
 દેના તસ્કરપ્રયોગ અતિચાર હૈ । જૈસે-‘હૈં તુમ પરધનકો ચુરાઓ’
 આદિ ॥ ૨ ॥ જિસ રાજાકે રાજ્યમે નિવાસ કરતે હૈં ઉસકી આજ્ઞાકે
 વિના ઉસકે વિરોધી રાજ્યમે પ્રવેશ આદિ કરના, અર્થાત્ શત્રુ રાજ્યમે
 ઘુસના, રાજ્યકર (ઢાળ) આદિકી ચોરી કરના આદિ વિરુદ્ધરાજ્યાતિક્રમ
 હૈ ॥ ૩ ॥ ઘોટા તોલના ઘોટા માપના અર્થાત્ કપટ કરકે તરાજૂ,
 અગુલી યા હથેલી વાટ આદિ દ્વારા થોડી વસ્તુ દેના ઓર અધિક લેના
 કૃટતુલા કૃટમાન અતિચાર હૈ ॥ ૪ ॥ કિસી વસ્તુમે ઉસીકે સમાન
 દુસરી વસ્તુ મિલાકર અસલી વસ્તુકે રૂપમેં વ્યવહાર કરના અર્થાત્

આદિ પદાર્થોને લોભ વશ થા અલ્પમૂલ્યમાં લેવા એ સ્તેનાહત અતિ ૧
 ચોરને ચોરી કરવાની પ્રેરણા કરવી યા ઉત્સાહ આપવો તે તસ્કરપ્રયોગ અતિચાર
 છે, જેમઠે “હા તમે પરધન ચોરી જાઓ” ઇત્યાદિ (૨) જે રાજાના રાજ્યમાં
 નિવાસ કરતા હોઈએ તેની આજ્ઞા વિના તેના વિરોધી રાજ્યમાં પ્રવેશ આદિ કરવો,
 અર્થાત્ શત્રુ રાજ્યમાં પેસી જવું રાજ્યકર અર્થાત્ ઢાણની ચોરી કરવી, એ
 વિરુદ્ધરાજ્યાતિક્રમ છે (૩) ઘોટું તોલવું અને ઘોટું માપવું અર્થાત્ કપટ કરીને
 ત્રાજવું નુમાવવું અથવા આગળી કે હથેળી વડે છપી રીતે ચાલાકી કરી ઓછું
 આપવું અને વધારે લેવું, એ કૃટતુલા-કૃટમાન અતિચાર છે (૪) કોઈ વસ્તુમાં
 એના જેવા બીજી વસ્તુ મેળવવી અને અસલ વસ્તુના રૂપમાં તેનો વ્યવહાર કરવો

દૃશસ્વૈવાલ્પમૂલ્યસ્ય વસ્તુન, સમ્મિશ્રણેન વ્યવહરણમિતિ ભાવઃ । एतद्विविधम्-
स्वल्पमूल्यरूपसदृशाऽसदृशवस्त्वन्तरसम्मिश्रणभेदात्, तत्र वर्ण-स्नेहनादिना घृता-
दितुल्यरूप भेद आलूकादि घृतागै सम्मेल्य घृतादिमूल्येन तद्व्यवहरेण प्रथमम् (१)
वर्णादित. क्रिञ्चिद्वેદેऽपि बहुमूल्यके सजातीये शाल्यादावल्पमूल्यक शाल्य-
न्तरादिन सम्मेल्य तद्व्यवहरेण द्वितीयम् (२) ॥५॥ अत्रेति सग्रहगाथाः—

“एतच्चि पचड्यारा, तेणाहड तकरप्पओगा य ।

विरुद्धराज्जाहक्कमे, कूडतुलारूडमाणे य ॥ १ ॥

एव तप्पडिरूचग, -ववहारो आगमा णेओ ।

अगगे कमसो घुचड, लक्खणमेगेगसेणसि ॥ २ ॥

एतच्छाया च—

“अत्रापि पञ्चातिचाराः स्तेनाहत-तस्करप्रयोगी च ।

विरुद्धराज्यातिक्रमः, कूटतुला-कूटमान च ॥ १ ॥

एव तत्प्रतिरूप-व्यहार आगमाद् ज्ञेय

अग्रे क्रमश उच्यते, लक्षणमेकैस्तेषाम् ॥ २ ॥

बहुमूल्यवाली वस्तुके समान अल्पमूल्यकी वस्तु इसमें मिलाकर बहु-
मूल्य वस्तुके भावमें उसे बेचना आदि तत्प्रतिरूपक व्यवहार है । यह
अतिचार दो प्रकारका है—(१) अल्पमूल्यकी समान वस्तु मिलाना और
(२) अल्पमूल्यकी असमान वस्तु मिलाना । रग रूप और चिकनाईमें
घीके समान भेद और आलू आदि मिलाकर घीकी कीमतमें उसे व्यवहार
करना (बेचना) पहला भेद है, और रूप रंग आदिमें कुछ भिन्नता होने
पर भी बहुमूल्य शालि (चावल) आदिमें कम कीमती शालि आदि
मिला कर बहुमूल्यकी कीमत लेना दूसरा भेद है । सग्रह गाथाओंका
अर्थ यही है ॥ ४७ ॥

અર્થાત્ ગણુમૂલ્યવાળી વસ્તુના જેવી અલ્પ મૂલ્યવાળી વસ્તુ તેમાં મેળવવીને ગણુ-
મૂલ્યવાળી વસ્તુને ભાવે તેને વેચવી તે તત્પ્રતિરૂપક વ્યવહાર છે (૫) એ અતિચાર
એ પ્રકારનો છે (૧) અલ્પમૂલ્યની એકમરખી વસ્તુ મેળવવી અને (૨) અલ્પ-
મૂલ્યની બીજી ભાતની વસ્તુ મેળવવી રગરૂપ અને ચીકાશમાં ઘીના જેવી ચરખી,
ખટારા આદિ મેળવવા અને ઘીની કીમતે તે વેચવા એ પહેલો ભેદ છે અને રગ-
રૂપમાં કાંઈ ફેરફાર હોય પણ ઉચી કીમતના ચોખા આદિમાં ઓછી કીમતના
ચોખા મેળવી ઉચી કીમત લેવી એ બીજો ભેદ છે (૫) સગ્રહ ગાથાઓનો પણ
એજ અર્થ છે (૪૭)

[सप्रशगायाः]

“पदमो लोहवसा ज, चोरिय पारका वत्थुणो गहणं ।

सो तकरप्पओगो, घोरस्सुसाहदाण ज ॥ ३ ॥

णियरायप्पयिऊले, रज्जे समतिक्रमो भवे तीओ ।

कवहायारो तोलण माणेसु जो चउत्थो सो ॥ ४ ॥

घयतदुलाहए ज, सरिसासरिसप्पमुल्लवत्थूण ।

समेलो छलभावा, अइयारो पवमो एसो ॥ ५ ॥” इति ।

छाया-प्रथमो लोभवशाद् यचोरित-परकीयवस्तुनो ग्रहणम् ।

स तस्करप्रयोगश्चौरस्योत्साहदान यत् ॥ ३ ॥

निजराजप्रतिकूले, राज्ये समतिक्रमो भवेचृतीयः ।

कपटाचारस्तोलन-मानयोर्यश्चतुर्थः सः ॥ ४ ॥

घृततन्दुलादिके यत्, सदृशाऽसदृशाल्पमूल्यावस्तुनाम् ।

समेल-छलभावादतिचारः पञ्चम एषः ॥ ५ ॥ इति ।

इति सूत्रार्थः ॥ ४७ ॥

मूलम्-तयाणतर च णं सदारसतोसीए पच्च अइयारा जाणि-
यवा न समायरियवा, तजहा-इत्तरियपरिगहियागमणे, अपरिग-
हियागमणे, अणंगकीडा, परविवाहकरणे, कामभोगतिवा
भिलासे ४ ॥ ४८ ॥

छाया-तदनंतर च खलु स्वदारसन्तोषिकस्य (स्वदारमन्तुष्टेः) पञ्चाती-
चारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा-इत्वरिकपरिगृहीतागमनम्, अपरिगृहीता
गमनम्, अनङ्गकीडा, परविवाहकरण, कामभोगतीव्राभिलाष ४ ॥ ४८ ॥

टीका-इत्वरिके’ति-एति=परपुरुष माप्नोतीतीत्वरी=कुलटा, सा चासौ

टीकार्थे ‘तयाणतर चे’-त्यादि इसके अनन्तर स्वदारसन्तोष व्रतके
पाच अतिचार जानना चाहिए किन्तु आचरण नहीं करना चाहिए ।
वे इस प्रकार हैं-(१) इत्वरिक परिगृहीतागमन, (२) अपरिगृहीताग
मन, (३) अनङ्गकीडा, (४) परविवाहकरण, (५) कामभोगतीव्राभिलाष ।

टीकार्थ-‘तयाणतर चे’-त्यादि पछी स्वदारसन्तोष मतना पाच अतिचार नबुवा
नेछन्ने पछु आचरण न नेछन्ने ते आ प्रमाणे छे-(१) इत्वरिक परिगृहीतागमन, (२)
(३) अनङ्गकीडा, (४) परविवाहकरण, (५) कामभोगतीव्राभिलाष

પરિગૃહીતા ચેતિ, યદ્વા ઇત્વરશબ્દોઽલ્પાર્થકોઽપિ, તથા ચ-ઇત્વરમ્=ઇત્વરકાલમ-
લ્પકાલાર્થમિતિ યાવત્, પરિગૃહીતા=સ્વીકૃતાઽર્થાદ્ભાટકોત્કોચદાનાદિદ્વારા
તદન્યયાવા, તસ્યાં ગમન=પરસ્ત્રિયા સહ મૈયુનસેવનમ્, વસ્તુતસ્તુ ઇત્વરશબ્દોઽલ્પકાલાર્થ-
કોઽલ્પકાલિકાર્થકથ્, તતથ-ઇત્વરમ્=સ્વલ્પકાલ યાવત્, યદ્વા ઇત્વરી=સ્વલ્પકાલિકી
વાસી પરિગૃહીતા ચેતીત્વરપરિગૃહીતા વાગ્દત્તેત્યર્થસ્તસ્યા ગમનમિત્વરપરિગૃહીતા-
ગમનમ્, અતઃ એવાપરિગૃહીતેત્યસ્ય ન વૈયર્થ્યમિતિ સૂક્ષ્મેષિકયાઽવેક્ષણીયમ્ । અય
વાઽતિક્રમ વ્યતિક્રમાઽતીચારપર્યન્તરસ્થોઽતીચારસ્તદુપરિગતધ્વાનાચાર ઉચ્યતે, તત્ર

(૧) પરપુરુષગામિની સ્ત્રીકો ઇત્વરિકા કહતે હૈં, અથવા 'ઇત્વર' કા
અર્થ હૈ યોડા સમય, અતઃ થોડે સમયકે લિએ સ્વીકાર કી છુઈ સ્ત્રી
ઇત્વરિકપરિગૃહીતા કહલાતી હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ-ભાડા યા ઘૂસ
દેકર પરસ્ત્રીકા સેવન કરના-ઇત્વરિકપરિગૃહીતાગમન હૈ । કિન્તુ વાસ્તવમેં
'ઇત્વર' શબ્દ અલ્પ ઓર અલ્પકાલીન અર્થકા વાચક હૈ, અતઃએવ
ઇત્વરિકપરિગૃહીતાકા અર્થ યહ છુઆ કિ-અલ્પ કાલ તક અથવા અલ્પ-
કાલવાલા સ્વીકાર કી છુઈ અર્થાત્ વાગ્દત્તા (જિસકે સાથ વાગ્દાન-
સગાઈ-હોગયા હો), ઉસ વાગ્દત્તા કે સાથ ગમન કરના ઇત્વરિકપરિ-
ગૃહીતાગમન અતિચાર હૈ । હિસસે 'અપરિગૃહીતા' વિશેષણ બી સાર્થક
સિદ્ધ હો જાતા હૈ । યહ ઇત્વરિકપરિગૃહીતાગમન જબ અતિક્રમ, વ્યક્તિ-
ક્રમ ઓર અતિચાર કી સીમા તક રહતા હૈ તથ તક યહ અતિચાર હૈ,
હિસકે ઉપર અનાચાર હો જાતા હૈ ।

કિસી દૂષિત કાર્ય કો કરનેકા સકલ્પ હોના અતિક્રમ હૈ । સકલ્પ

(૧) પરપુરુષગામિની સ્ત્રીને ઇત્વરિકા કહે છે, અથવા 'ઇત્વર'નો અર્થ છે
થોડો સમય, એટલે થોડા સમયને માટે સ્વીકાર કરેલી સ્ત્રી ઇત્વરિકપરિગૃહીતા
કહેવાય છે તાત્પર્ય એ છે કે-ભાડુ યા બક્ષીસ આપીને પરસ્ત્રીનું સેવન કરવું એ
ઇત્વરિકપરિગૃહીતાગમન છે । પરંતુ વસ્તુતઃ 'ઇત્વર' શબ્દ અલ્પ અને અલ્પકાલીન
અર્થનો વાચક છે, એટલે ઇત્વરિકપરિગૃહીતાનો અર્થ એ થયો કે-અલ્પકાળ સુધી
અથવા અલ્પકાળવાળી સ્વીકાર કરેલી અર્થાત્ વાગ્દત્તા (જેની માથે વાગ્દાન-મગાઇ
થઇ હોય), એ વાગ્દત્તાની સાથે ગમન કરવું એ ઇત્વરિકપરિગૃહીતાગમન અતિચાર
છે એથી 'અપરિગૃહીતા' વિશેષણ પણ સાર્થક સિદ્ધ થાય છે એ ઇત્વરિકપરિગૃહીતા-
ગમન ન્યાયે અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ અને અતિચારની સીમા સુધી રહે છે તથા સુધી
તે અતિચાર છે, તેથી ઉપર જતા તે અનાચાર થઈ જાય છે

કોઇ દૂષિત કાર્ય કરવાનો સકલ્પ થાય તે અતિક્રમ છે અલ્પ કરેલા

કસ્યચિદ્દૂપિતસ્ય કાર્યસ્ય સદ્ગુણમાત્રમતિક્રમઃ, સકલ્પિતસ્ય ચાસ્ય કાર્યસ્ય સિદ્ધયર્થ તત્સાધનસદ્ગ્રહો વ્યતિક્રમઃ, સાધનસદ્ગ્રહે જાતે તસ્ય સદ્ગુણિતસ્ય દૂપિતકાર્યસ્યાઽઽ રમ્ભોઽતીચારોઽન્તતો નિર્વહણ ચાઽનાચાર* । ૧ । અપરિગૃહીતા=પાણિગૃહીતીભિન્ના વિધવા ચ, તત્ર પાણિગૃહીતીભિન્ના વેશ્યા કન્યકે, તથા ચાપરિગૃહીતામ્=વેશ્યા કન્યકા વિધવામ્ ગમનમપરિગૃહીતાગમનમ્ । કેચિત્તુ અપરિગૃહીતેત્યનેનૈવ વાગ્દત્તાયા ગ્રહણમિત્યાહુઃ । અત્રાપ્યતિક્રમાદયઃ પૂર્વવદેવ । ૨ । ન અદ્વનનન્ન તસ્મિન્નર્થાદ્વિષય ભોગાય પ્રાકૃત યદદ્ગ યોનિરિતિ, તદ્વિન્ને દારુચર્માદિનિર્મિતકૃત્રિમયોન્યાદૌ મુલાદૌ વા ક્રીડા=કામાન્ધતયા વિષયભોગોઽનદ્ગક્રીડા । ૩ । પરેપા=નિજાપત્યભિન્નાના

કિં હુ એ કાર્યકી સિદ્ધિકે લિં સાધન જુટાના વ્યતિક્રમ હૈ । સાધન જુટ જાને પર ઉસ દૂપિત કાર્ય કો આરંભ કરના અતિચાર હૈ, ઓર ઉસ કાર્ય કો પૂરા કરદેના અનાચાર હૈ ।

(૨) પાણિગ્રહણ કી હુઈ પત્ની સે ભિન્ન વેશ્યા, કન્યા, વિધવા આદિ કે સાથ ગમન કરના અપરિગૃહીતાગમન હૈ । કોઈ-કોઈ અપરિગૃહીતા કા અર્થ વાગ્દત્તા માનતે હૈ । યહા પર ભી અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, ઓર અતિચાર પર્યન્ત અતિચાર હૈ, ઓર ઇસસે આગે અનાચાર હો જાતા હૈ ।

[૩] વિષયભોગ કે લિં જો સ્વાભાવિક અગ હૈ, ઉનસે ભિન્ન લકડી, ચમડા યા રબર આદિકી બની હુઈ કૃત્રિમ યોનિ આદિ અથવા મુલ આદિમે કામાન્ધ હોકર વિષય-ભોગ કરના અનદ્ગક્રીડા અતિચાર હૈ ।

[૪] અપની સન્તાનસે ભિન્ન કા, સ્નેહ આદિકે વશ હોકર

કાર્યની સિદ્ધિને માટે સાધન યોજવું એ વ્યતિક્રમ છે સાધન યોજ્યા પછી એ દૂપિત કાર્યનો આરંભ કરવો એ અતિચાર છે અને એ કાર્યને પૂરું કરવું એ અનાચાર છે

(૨) પાણિગ્રહણ કરેલી પત્નીથી જુદી વેશ્યા, કન્યા, વિધવા આદિની સાથે ગમન કરવું એ અપરિગૃહીતાગમન છે. કેઈ કેઈ અપરિગૃહીતાનો અર્થ વાગ્દત્તા માને છે એમા પણ અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ અને અતિચાર સુધી અતિચાર છે, અને તેથી આગળ જતા અનાચાર થઈ જાય છે

(૩) વિષયભોગને માટે જે સ્વાભાવિક અગ છે તેથી બિન્ન દાઢ, ચામડું યા રબરની બનાવેલી કૃત્રિમ યોનિ આદિ અથવા મુળ આદિમા કામાન્ધ બનીને વિષયભોગ કરવો એ અનગક્રીડા અતિચાર છે

(૪) પોતાના સતાનો સિવાય અન્યનો, સ્નેહ આદિથી વશ થઈને, વિવાહ

સ્નેહાદિના ચદ્વા સ્વાપેક્ષયા પરસ્યા જાતી વિવાહકરણ = પરિણયનસમ્પાદન પર-
વિવાહકરણમ્ । ૪૧ । કામઃ=શબ્દો રૂપ ચ, ભોગઃ=ગન્ધો રસઃ સ્પર્શશ્ચ, તયોઃ-
શબ્દરૂપગન્ધરસસ્પર્શનામિત્યર્થઃ, તીવ્રઃ=અત્યુત્કટઃ, અભિલાષઃ =ઇચ્છા કામ-
ભોગતીવ્રાભિલાષઃ, અથ હિ સ્વદારેણપિ નિરન્તરસુખભોગેચ્છારૂપઃ, સ ચ કામો-
દ્વેજક્રવાજીકરણાદિપરિપેવણેન ક્ષતસ્ય ક્ષારમિવ મૃશ કામસ્યોપજનનેનાઽઽત્મનો
માલિન્યસમ્પાદકત્વાદતીચારઃ । ૫ । इत्थमत्र सग्रहगाथाः-

[સગ્રહગાથા]

“ અસ્સચિ પંચઽહ્યારા, વયસ્સ ઇત્તરપરિગ્ગહિયા ।
અપરિગ્ગહિયેયાસુ, ગમણ પદમો તહા થીઓ ॥ ૧ ॥
તીઓ અણગકીલા, અચિ તુજો પરવિવાહકરણ ચ ।
એવ કામે ભોણ, તિન્વહિલાસો ય પન્નમો ણેઓ ॥ ૨ ॥
સુવક્કુક્કીયાહવસા, જા ણીયા હોઈ કિંચિ કાલદ્ધ ।
અહ્યા વયદિન્ના જા, સા ધુત્તેત્તરપરિગ્ગહિયો ॥ ૩ ॥
તીણ ગમણ પદમો, અપરિગ્ગહિયા ઉ વન્નગા વેસ્સા ।
પરહત્થી ય ઇમાસુ, ગમણ થીઓ હહઽત્થિ અહ્યારો ॥ ૪ ॥
કેસિચિ મણ અપરિગ્ગહિયેવ વિણિચ્છિણ્ણહ વયદિન્ના ।
एतय य सुईदोरगणाया गमण अणायारो ॥ ५ ॥
જોણિવિભિન્નગે જા, કીલા વિસયસ્સ સિદ્ધિવિવરીયા ।
કામધવુદ્ધિવસઓ, વિન્નેયાઽણગકીલા સા ॥ ૬ ॥

વિવાહ કરાના પરવિવાહકરણ અતિચાર હૈ ।

[૫] શબ્દ રૂપ ગન્ધ રસ સ્પર્શ આદિ વિષયોં કી અત્યન્ત તીવ્ર
લાલસા રાખના, કામ ભોગ તીવ્રાભિલાષ અતિચાર હૈ । સ્વપત્ની કે સાથ
ભી સદૈવ સુખ ભોગકી ઇચ્છા રાખના હસી અતિચારમે શામિલ હૈ । યહ
કામકે વેગકો વઢાને વાલે વાજીકરણ આદિકે સેવનસે, ઘાવપર નમક
છિડકનેકે સમાન કામવર્દ્ધક હોનેકે કારણ આત્માકી મલિનતા કા
કારણ હૈ ॥ ૪૮ ॥

કરાવવો એ પરવિવાહકરણ અતિચાર છે

(૫) શબ્દ રૂપ ગન્ધ રસ સ્પર્શ આદિ વિષયોની અત્યંત તીવ્ર લાલસા
રાખવી, એ કામભોગ તીવ્રાભિલાષ અતિચાર છે સ્વપત્નીની માથે પાંચ સદૈવ
સુખ-ભોગની ઇચ્છા રાખવી એ આ અતિચારમા ગણાય છે કામના વેગને
વધારનારા વાણકરણ આદિ ॥ સેવનથી ઘા ઉપર મીઠું છાટવાની પેઠે કામવર્ધક
થવાનું કારણ હોવાથી આત્માની મલીનતાનું કારણ છે (૪૮)

सिणेहङ्गाए जो य, परस्स ज वा सभिज्जाइम्मि ।
 उव्वहणं ज सहसा, णायव्व परविवाहकरणं त ॥ ७ ॥
 कामासदो रूव, गेज्झा भोएण गध-रस-कासा ।
 तैसिं तिच्चा वंछा, अइयारो पचमो वुत्तो ॥ ८ ॥
 कामुव्वेयग वाईकरणाइणिसेवणा हि कामस्स ।
 अइवुद्धी खारा विव, खयस्स तेणप्पमलिणस्स ॥ ९ ॥
 तम्हा तिच्चाहिलासो, कामे भोए य जो हवइ सोवि ।
 अइयारो मतव्वो, जिणसासणतत्तविज्जेहि ॥ १० ॥ ” इति ।

एतच्छाया च-

“ अस्यापि पञ्चातीचारा धृतस्य, इत्वरपरिग्रहीता ।
 अपरिग्रहीता, एतयोर्गमन प्रथमस्तथा द्वितीयः ॥ १ ॥
 तृतीयोऽनङ्गक्रीडा, अपि तुर्यः परविवाहकरण च ।
 एव कामे भोगे तीव्रामिलाषश्च पञ्चमो ज्ञेयः ॥ २ ॥
 भुल्कोत्कोचादिवशाद् या नीता भवति किञ्चित्कालार्थम् ।
 अथवा वाग्दत्ता या, सा उक्तेत्वरपरिग्रहीता ॥ ३ ॥
 तस्या गमन प्रथम, अपरिग्रहीता तु कन्यका वेश्या ।
 परस्त्री च इमास्तु गमन द्वितीय इहास्त्यतीचार ॥ ४ ॥
 केषाञ्चिन्मते-अपरिग्रहीतैव विनिश्चितेह वाग्दत्ता ।
 अत्र च सूचिद्वरकन्यायाद्गमनमनाचारः ॥ ५ ॥
 योनिविभिन्नाज्ञे या, विषयस्य सृष्टिविपरीता ।
 कामान्धबुद्धिवशतो, विज्ञेयाऽनङ्गक्रीडा सा ॥ ६ ॥
 स्नेहेच्छया यश्च परस्य, यद्वा स्वभिज्जातौ ।
 उव्वहनं यत्सहसा, ज्ञातव्यं परविवाहकरणं तत् ॥ ७ ॥
 कामात्-शब्दो रूप ग्राह्य भोगेन गन्ध-रस-स्पर्शाः ।
 तेषां तीव्रा वाञ्छा, अतिचारः पञ्चम उक्तः ॥ ८ ॥
 कामोद्वेजरू-वाजीकरणादिनिषेवणादि कामस्य ।
 अतिवृद्धि क्षारादिव क्षतस्य तेनाऽऽत्ममलिनत्वम् ॥ ९ ॥
 तस्मात्तीव्रामिलाष कामे भोगे च यो भवति सोऽपि ।
 अतिचारो मन्तव्यो जिनशासनतत्त्वविज्ञे ॥ १० ॥ ” इति ।
 इति सूत्रार्थः ॥ ४८ ॥

મૂલમ્-તયાણંતરં ચ ણ ઇચ્છાપરિમાણસ્સ સમણોવાસણં પંચ
અદ્યારા જાણિયદ્વા ન સમાયરિયદ્વા, તજહા સ્વેત્તવત્થુપમાણાઢકમે,
હિરણ્ણસુવણ્ણપમાણાઢકમે, ધણધન્નપમાણાઢકમે, દુપયચ્ચઉપ્પય-
પમાણાઢકમે, કુવિયધાતુપમાણાઢકમે ૫ ॥ ૪૯ ॥

ઝાયા—તદનન્તરં ચ સ્વલુ ઇચ્છાપરિમાણમ્ય શ્રમણોપાસકેન પજ્ઞાતીચારા
જ્ઞાતવ્યા ન સમચરિતવ્યા તદ્ધથા-ક્ષેત્રવાસ્તુપ્રમાણાતિક્રમ, હિરણ્યસુવર્ણપ્રમાણા-
તિક્રમઃ, ધનધાન્યપ્રમાણાતિક્રમ, દ્વિપદચતુષ્પદપ્રમાણાતિક્રમ, કુપ્યધાતુપ્રમાણા-
તિક્રમ ॥૫॥ ૪૯ ॥

ટીકા ‘ક્ષેત્રે’-તિ-ટ્ટિણિઘાદિજલસેકેન મસ્યોન્પાદનસમર્થા ભૂમિ ક્ષેત્ર,
ભૂમિગૃહોપરિગૃહતદુભયગૃહસ્વરૂપ ચ વાસ્તુ, એનયોર્યત્પ્રમાણ=મર્યાદા તદતિક્રમઃ=
તદુલ્લઘન પ્રથમઃ (૧) । ટીનારાલઢ્ઢુરણાદિરૂપે ઘટિતમ્યાઘટિસ્ય વા રજતસ્ય

ટીકાર્થ-‘તયાણતરં ચે’-ત્યાદિ હસકે અનન્તર શ્રમણોપાસકકો ઇચ્છા
પરિમાણ વ્રત કે પાચ અતિચાર જાનના ચાહિએ, કિન્તુ સેવન ન રરના
ચાહિએ । ચે હસ પ્રકાર હૈ-(૧) ક્ષેત્રવાસ્તુપ્રમાણાતિક્રમ, (૨) ધનધાન્ય-
પ્રમાણાતિક્રમ, (૩) દ્વિપદચતુષ્પદપ્રમાણાતિક્રમ, (૪) કુપ્યધાતુપ્રમા-
ણાતિક્રમ ।

(૧) વર્ષા યા નદી આદિકે જલસે સીચે જાને પર ધાન્યકો
ઉત્પન્ન કરનેવાલી ભૂમિકો ક્ષેત્ર કહતે હૈ । એક મજિલ વાલે ઓર અનેક
મજિલ વાલે-દોનો પ્રકાર કે ગૃહો કો વાસ્તુ કહતે હૈ । હનકી જિતની
મર્યાદા કી હો ડસકા ઉલ્લઘન કરના ક્ષેત્રવાસ્તુપ્રમાણાતિક્રમ હૈ ।

(૨) ટીનાર (મુદર-સિકા) તથા આભૂષણ રૂપ અર્થાત્ ઘડી હુદૈ યા

ટીકાર્થ-‘તયાણતરં ચે’-ત્યાદિ પછી શ્રમણોપાસકે ઇચ્છાપરિમાણ વ્રતના પાચ અતિ-
ચાર જાણવા ભેધએ, પછી સેવવા ન ભેધએ તે આ પ્રમાણે છે-(૧) ક્ષેત્રવાસ્તુપ્રમા-
ણાતિક્રમ, (૨) હિરણ્યસુવર્ણપ્રમાણાતિક્રમ, (૩) ધનધાન્યપ્રમાણાતિક્રમ, (૪) દ્વિપદ
ચતુષ્પદપ્રમાણાતિક્રમ, (૫) કુપ્યપ્રમાણાતિક્રમ

વરસાદ કે નદી આદિનુ પાણી સીંચીને ધાન્યને ઉત્પન્ન કરનારી ભૂમિને ક્ષેત્ર
કહે છે એક મજલાવાળા અને અનેક મજલાવાળા-બેઉ પ્રકારના ટુકોને વાસ્તુ કહેછે
એની બેટલી મર્યાદા કરી હોય તેનુ ઉત્પન્ન કરવુ એ ક્ષેત્ર-વાસ્તુપ્રમાણાતિક્રમ છે

(૨) સોના મહોરો તથા આભૂષણરૂપ અર્થાત્ ઘડેલા કે નહીં ઘડેલા સોન-

સમ્યન્વે યા સ્વનિશ્ચિતા મર્યાદા, તદુલ્લઘન દ્વિતીયઃ (૨) છૂત દુગ્ધ દધિ-ગુઢ સર્ક-
રાદિક ધન, શાલિ ગોધૂમ મૃદ માપ યમ મક્કાદિક ચ ધાન્યમ્, એતદુભયવિષયે
યા સ્વનિશ્ચિતા મર્યાદા તદુલ્લઘન તૃતીય (૩)। દાસીદાસાદયો મનુષ્યા હસ
મયુરાદયઃ પક્ષિણશ્ચ દ્વિપદાઃ, તથા ગજ ગત્તા શ્વ મહિષ્યાદયશ્ચતુષ્પદાઃ, એતદ્વિષયે
યા સ્વનિશ્ચિતા મર્યાદા, તદુલ્લઘન ચતુર્થઃ (૪)। શય્યાસનપત્રભાજનાદિ કુપ્ય,
તદ્વિષયે યા સ્વનિશ્ચિતા મર્યાદા, તદુલ્લઘન પચ્ચમઃ (૫)। આસા સર્વાસા પ્રાણુ
ક્તાના મર્યાદાનામનાભોગત ઉલ્લઘનમતીચાર અભોગતસ્ત્વનાચારઃ। અત્રેભ્ય
સદ્ગ્રહગાથાઃ--

“તથ્યધિ પચ્ચહયારા, લેત્તાહપમાણલઘણ પદમો।

ધીઓ હિરણ્યપમિદ્ધ, પ્પમાણપરિલઘણ ચેવ ॥ ૧ ॥

છાયા--“અત્રાપિ પશ્ચાતીચારા, ક્ષેત્રાદિપ્રમાણલઘુન પ્રથમઃ।

દ્વિતીયો હિરણ્યપમૃતિ, પ્રમાણપરિલઘુન ચૈવ ॥ ૧ ॥

ચિના ઘડો હુઈ રજત (ચાદિ-સોને) કી નિશ્ચિત મર્યાદા કા ઉલ્લઘન
કરના દુસરા અતિચાર હૈ।

(૩) ઘી, દૂધ, દહી, ગુઢ, શક્કર આદિ ધન, ઓર ચાવલ, ગેહૂં, મૂંગ,
ઉઢદ, જૌ, મક્કા, આદિ ધા ય કહે જાતે હૈં। इन दोनों के विषय में
જો મર્યાદા કી હો ઉસકા ઉલ્લઘન કરના તીસરા અતિચાર હૈ।

(૪) દાસી, દાસ આદિ મનુષ્ય ઓર હસ મોર આદી પક્ષી દ્વિપદ,
તથા હાથી, ઘોડા, ગાય, बैल, भैस આદિ ચતુષ્પદ કહલાતે હૈં। इनके
સમ્યન્ધમેં કી હુઈ મર્યાદાકો ઉલ્લઘન કરના ચૌથા અતિચાર હૈ।

(૫) શય્યા, આમન, વસ્ત્ર, વર્તન આદિ કુપ્યધાતુ હૈં। उनका सम्बन्ध
में कી हुई मर्यादाको उल्लघन करना पाँचवाँ अतिचार है। સમગ્ર ગા
થાઓંકા અર્થ મો યહી હૈ ॥ ૪૯ ॥

ચાલીની નિશ્ચિત મર્યાદાનું- ઉલ્લઘન કરવું એ જીએ અતિચાર છે

(૩) ઘી, દૂધ, દહી ગોળ, સાકર આદિ ધન અને ચેખા, ઘઉં, મગ, અડદ,
જવ, મકાઈ આદિ ધાન્ય કહેવાય છે એ બેઉની જેટલી મર્યાદા કરી હોય તેવું
ઉલ્લઘન કરવું એ ત્રીજો અતિચાર છે

(૪) દાસી, દાસ, આદિ મનુષ્ય તથા હસ, મોર આદિ પક્ષી દ્વિપદ, અને
હાથી, ઘોડા, ગાય, બળદ ભેસ આદિ ચતુષ્પદ કહેવાય છે એ સળધે કરેલી
મર્યાદાનું ઉલ્લઘન કરવું એ ચોથો અતિચાર છે

(૫) શય્યા, આસન, વસ્ત્ર, વાનખુ આદિ કુપ્ય આદિ કુપ્ય કહેવાય છે એ સળધી
કરેલી મર્યાદાનું ઉલ્લઘન કરવું એ પાંચમો અતિચાર છે સગ્રહ ગાથાઓનો પણ
એનું અર્થ છે (૪૯)

तीओ धणाविसय, प्पमाणलघो अह चउत्थो उ ।
 दुपयावणो पमाणु, ल्लघो कुप्पस्स पचमो णेओ ॥ २ ॥
 खेत्त सस्सुप्पायण, सत्ता भूमीगिहाई तह वत्थु ।
 एसि जा मज्जाया, ताए उल्लघण हवह पढमो ॥ ३ ॥
 दीणाराइसु घडिया, ऽघडियाण ज सुवण्णाण ।
 रुप्पाइसु रययाण, तह मज्जायावइक्कमो वीओ ॥ ४ ॥
 गुड घय दुग्धाईण, तह जव गोहूम सालिपभिईण ।
 जो दढमजायाण, अइक्कमो हवह सो तीओ ॥ ५ ॥
 दासीदासाइसु तह, हसाइसु किंच गाय हयाइसु ज ।
 तारिसमज्जायाए, समइक्कमण चउत्थो सो ॥ ६ ॥
 एव मज्जायाए सेज्जाऽऽसणवत्थ भायणाइसु ज ।
 उल्लघणमिह वुत्तो, अइयारो पचमो एसो ॥ ७ ॥” इति ।

एतच्छाया च—

तृतीयो धनादिविषयप्रमाणलङ्घ, अथ चतुर्थस्तु ।
 द्विपदादे. प्रमाणोलङ्घः कुप्यस्य पञ्चमो ज्ञेय ॥ २ ॥
 क्षेत्र शस्योत्पादनसत्ता भूमिगृहादि तथा वास्तु ।
 एषा या मर्यादा, तस्या उल्लङ्घन भवति प्रथमः ॥ ३ ॥
 दीनारादिषु घटिताऽघटिताना यत्सुवर्णानाम् ।
 रूप्यादिषु रजताना, तथा मर्यादाव्यतिक्रमो द्वितीय ॥ ४ ॥
 गुड घृत दुग्धादीना तथा यव-गोधूम शालिप्रभृतीनाम् ।
 यो दढमर्यादाया अतिक्रमो भवति स तृतीय ॥ ५ ॥
 दासीदासादिषु तथा, हसादिषु किञ्च गज हयादिषु यत् ।
 तादृशमर्यादाया. समतिक्रमण चतुर्थ स ॥ ६ ॥
 एव मर्यादाया शय्याऽऽसनवस्त्रभाजनादिषु यत् ।
 उल्लङ्घनमिदोक्त, अतिचार. पञ्चम एषः ॥ ७ ॥” इति ॥
 इति सूत्रार्थ ॥ ४९ ॥

मूलम्—तयाणंतर च णं दिसिवयस्स पच अइयारा जाणियवा
 न समायरियवा, तजहा-उड्ढुदिसिपमाणाइक्कमे, अहोदिसिपमाणा-
 इक्कमे, तिरियदिसिपमाणाइक्कमे, खेत्तवुड्ढी, सइअतराद्धा ६ ॥ ५० ॥

સમ્બન્ધે યા સ્વનિશ્ચિતા મર્યાદા, તદુલ્લઘન દ્વિતીયઃ (૨) ઘૃત દુગ્ધ દધિ ગુઢ શર્કરાદિક ધન, શાલિ ગોધૂમ મુદ્ગ માપ યમ મકાદિક ચ ધાન્યમ્, એતદુભયવિષયે યા સ્વનિશ્ચિતા મર્યાદા તદુલ્લઘન તૃતીય (૩) । દાસીદામાદયો મનુષ્યા હસ મયૂરાદયઃ પક્ષિણશ્ચ દ્વિપદાઃ, તથા ગજ ગચ્છાશ્ચ મહિષ્યાદયશ્ચતુષ્પદાઃ, એતદ્વિપયે યા સ્વનિશ્ચિતા મર્યાદા, તદુલ્લઘન ચતુર્થઃ (૪) । શય્યાસનપત્રભાજનાદિ કુપ્ય, તદ્વિયે યા સ્વનિશ્ચિતા મર્યાદા, તદુલ્લઘન પચ્ચમઃ (૫) । આસા સર્વાસા પ્રાણુક્તાના મર્યાદાનામનાભોગત ઉલ્લઘનમતીચાર અભોગતસ્ત્વનાચારઃ । અત્રેત્ય સદ્ગ્રહગાથાઃ--

“પૃથ્વિ પચ્ચહચારા, સ્વેત્તાહપમાણલઘના પઠમો ।

વીઓ હિરણ્યપભિહ, પ્પમાણપરિલઘના ચેવ ॥ ૧ ॥

છાયા--“અત્રાપિ પચ્ચાતીચારા, ક્ષેત્રાદિપ્રમાણલઘન પ્રથમઃ ।

દ્વિતીયો હિરણ્યપ્રભૃતિ, પ્રમાણપરિલઘન ચેવ ॥ ૧ ॥

વિના ઘડો હુઈ રજત (ચાદિ-સોને) કી નિશ્ચિત મર્યાદા કા ઉલ્લઘન કરના દુસરા અતિચાર હૈ ।

(૩) ઘી, દૂધ, દહી, ગુઢ, શક્કર આદિ ધન, ઓર ચાવલ, ગેહૂં, મૂંગ, ઉડદ, જો, મકાઈ, આદિ ધા ય કહે જાતે હૈ । इन दोनों के विषय में जो मर्यादा की हो उसका उल्लघन करना तीसरा अतिचार है ।

(૪) દાસી, દાસ આદિ મનુષ્ય ઓર હસ મોર આદી પક્ષી દ્વિપદ, તથા હાથી, ઘોડા, ગાય, બેલ, ખેસ આદિ ચતુષ્પદ કહલાતે હૈ । इनके सम्बन्धमे की हुई मर्यादाको उल्लघन करना चौथा अतिचार है ।

(૫) શય્યા, આમન, વસ્ત્ર, ચર્તન આદિ કુપ્યધાતુ હૈ । उनका सम्बन्ध में की हुई मर्यादाको उल्लघन करना पाँचवाँ अतिचार है । सग्रह गाथाओंका अर्थ भी यही है ॥ ४९ ॥

આપીની નિશ્ચિત મર્યાદાનુ- ઉલ્લઘન કરવું એ બીજો અતિચાર છે

(૩) ઘી, દૂધ, રહી ગોળ, સાકર આદિ ધન અને ચોખા, ઘઉં, મગ, અડદ, જવ, મકાઈ આદિ ધાન્ય કહેવાય છે એ બેઉની જેટલી મર્યાદા કરી હોય તેનું ઉલ્લઘન કરવું એ ત્રીજો અતિચાર છે

(૪) દાસી, દાસ, આદિ મનુષ્ય તથા હસ, મોર આદિ પક્ષી દ્વિપદ, અને હાથી, ઘોડા, ગાય, ગળદ, બેસ આદિ ચતુષ્પદ કહેવાય છે એ સબધે કરેલી મર્યાદાનું ઉલ્લઘન કરવું એ ચોથો અતિચાર છે

(૫) શય્યા, આમન, વસ્ત્ર, વામણુ આદિ કુપ્ય કહેવાય છે એ સબધી કરેલી મર્યાદાનું ઉલ્લઘન કરવું એ પાંચમો અતિચાર છે સગ્રહ ગાથાઓનો પણ એજ અર્થ છે (૪૯)

तीओ धणाइविसय, प्पमाणलघो अह चउत्थो उ ।
 दुपयाइणो पमाणु, ललो कुप्पस्स पचमो णेओ ॥ २ ॥
 खेत्त सस्सुप्पायण, सत्ता भूमीगिहाई तह वत्थु ।
 एसि जा मज्जाया, ताए उल्लघण हवइ पढमो ॥ ३ ॥
 दीणाराइसु घडिया, ऽघडियाण ज सुवण्णाण ।
 रुप्पाइसु रययाण, तह मज्जायावइक्कमो वीओ ॥ ४ ॥
 गुड घय दुग्धाईण, तह जव गोट्टुम सालिपभिईण ।
 जो दढमजायाण, अइक्कमो हवइ सो तीओ ॥ ५ ॥
 दोसीदासाइसु तह, हसाइसु किंच गाय हयाइसु ज ।
 तारिसमज्जायाए, समइक्कमण चउत्थो सो ॥ ६ ॥
 एव मज्जायाण सेज्जाऽऽसणवत्थ-भायणाइसु ज ।
 उल्लघणमिह वुत्तो, अइयारो पचमो एसो ॥ ७ ॥” इति ।

एतच्छाया च—

तृतीयो वनादिनिपयप्रमाणलङ्घ, अथ चतुर्थस्तु ।
 द्विपदादेः प्रमाणोल्लङ्घ. कुप्यस्य पञ्चमो ज्ञेयः ॥ २ ॥
 क्षेत्र शम्पोत्पादनसत्ता भूमिशृङ्गादि तथा वास्तु ।
 एषा या मर्यादा, तस्या उल्लङ्घन भवति प्रथमः ॥ ३ ॥
 दीनारादिषु घटिताऽघटिताना यत्सुरणानाम् ।
 रूपादिषु रजताना, तथा मर्यादाव्यतिक्रमो द्वितीय ॥ ४ ॥
 गुड घृत दुग्धादीना तथा यव-गोधूम शालिमृत्तीनाम् ।
 यो दढमयादाया अतिक्रमो भवति स तृतीय. ॥ ५ ॥
 दासीदासादिषु तथा, हसादिषु किञ्च गज हयादिषु यत् ।
 तादृशमर्यादायाः समतिक्रमण चतुर्थ स ॥ ६ ॥
 एव मर्यादायाः शय्याऽऽसनवस्त्रभाजनादिषु यत् ।
 उल्लङ्घनमिहोक्त, अतिचार. पञ्चम एष ॥ ७ ॥” इति ॥
 इति सूत्रार्थ ॥ ४९ ॥

मूलम्—तयाणतर च णं दिसिवयस्स पच अइयारा जाणियव्वा
 न समायरियव्वा, तंजहा-उड्ढुदिसिपमाणाइक्कमे, अहोदिसिपमाणा-
 इक्कमे, तिरियदिसिपमाणाइक्कमे, खेत्तवुड्ढी, सइअंतराद्धा ६ ॥ ५० ॥

त्रया—तदनन्तर च खलु दिग्गतस्य पञ्चातीचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्या
तद्यथा ऊर्ध्वदिक्प्रमाणातिक्रमः, अधोदिक्प्रमाणातिक्रम, तिर्यग्दिक्प्रमाणातिक्रम
क्षेत्रवृद्धिः स्मृत्यन्तर्धानम् ६ ॥ ५० ॥

टीका—‘ऊर्ध्वे’ति-यथाक्रममूर्ध्वादिदिग्मर्यादाया अतिक्रम प्रथमो द्वितीय
स्मृतीयश्च । एते त्रयोऽनाभोगतोऽतीचाराः ॥३॥ पूर्वादिदिक्षु गमनाऽऽगमनार्थं नियतस्य
क्षेत्रस्य कार्यावश्यकत्वावशादेऽस्या दिशः सकाशात्कश्चिदशमपहृत्याऽऽवश्यकतानु
सार दिगन्तरे सयोज्य परिवर्द्धन-क्षेत्रवृद्धिः । अथ च व्रतमपेक्ष्य समाचरितत्वादती
चारः ॥४॥ स्मृतेः=स्मरणस्य अन्तर्धा=व्यवधानं स्मृत्यन्तर्धा स्मरणापन्नश्च इत्यर्थः,
यस्या दिशि यादृशी नियता मर्यादा तस्या विस्मरणमिति भावः ॥५॥ अत्रेमाः सङ्ग्रहगाथाः

[सङ्ग्रहगाथा]

“ वयस्सस्सवि पवेच, अडगारा पकित्तिचा ।

उड्डे हेड्ड तिरिक्खम्मि, मज्जायाए अइक्कमा ॥ १ ॥

पुग्वाड्सु नहा मज्जाडयक्खेत्तविचट्ठण ।

मज्जाया णियमो जेसिं, दिसाए जारिसो कओ ॥ २ ॥

एयड्विमरण चेव, कमेणेह णिदसिया । ” इति ।

टीकार्थ—‘तयाणतर चे’-त्यादि इसके अनन्तर दिग्गत के पांच अति
चार जानना चाहिए किन्तु सेवन नहीं करना चाहिए । वे ये हैं—(१)
ऊर्ध्वदिक्प्रमाणातिक्रम—ऊर्ची दिशाके प्रमाणको उल्लंघन करना, (२)
अधोदिक्प्रमाणातिक्रम—नीची दिशाकी सीमाको भंग करना (३) तिर्यग्दि
क्प्रमाणातिक्रम—तिरछीपूर्व आदि दिशाओंकी मर्यादाका उल्लंघन करना,
(४) क्षेत्रवृद्धि—पूर्वादि दिशाओंमें गमन—आगमन के लिए नियत किये
हुए क्षेत्रको आवश्यकता होने पर दूसरी दिशाके कुछ अंशको मिला
कर बड़ा लेना, (५) स्मृत्यन्तर्धान—नियतमर्यादाको भूल जाना । इनमेंसे
पहेलेके तीन अतिचार बुद्धिपूर्वक न हों तब अतिचार कहलाते हैं,

टीकार्थ—‘तयाणतर’ चे—त्यादि त्पारपछी दिग्गतना पाच अतिचार नालुवा नोअ
पणु सेववा न नोअ ते आ प्रमाणे—(१) ऊर्ध्वदिक्प्रमाणातिक्रम—ऊर्ची दिशानी
प्रमाणनु उल्लंघन करवु, (२) अधोदिक्प्रमाणातिक्रम—नीची दिशानी सीमानो भंग
करवो, (३) तिर्यग्दिक्प्रमाणातिक्रम—तिरछी पूर्व आदि दिशाओंकी मर्यादानु उल्लंघन
करवु, (४) क्षेत्रवृद्धि—पूर्वादि दिशाओंमा जवा—आववाने भाटे नछी करेला क्षेत्रमानो
कसिक भाग जरुर पडता थोडो दिशाभा भेगवीने वधावे करी लेवो, (५) स्मृत्यन्तर्धान
—नियत मर्यादाने भूली जवी ते ओमाना पडेला त्रय अतिचार बुद्धिपूर्वक न होथ

પ્રત્યક્ષાયા ચ—

“ વ્રતસ્યાસ્યાપિ પશ્ચેવાતીચારાઃ પ્રતીચિંતાઃ ।

ઉર્વેઽધસ્તિરશ્ચિ મર્યાદાયા અતિક્રમાઃ ॥ ૧ ॥

પૂર્વાદિષુ તથા મર્યાદિતક્ષેત્રવિવર્દનમ્ ।

મર્યાદાનિયમો યેષાં દિશો યાદૃશઃ કૃતઃ ॥ ૨ ॥

પ્રતદિસ્મરણ ચૈવ, ક્રમેણેહ નિર્દર્શિતા. ॥” ઇતિ ।

॥ ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૫૦ ॥

મૂલમ્—તયાણંતર જ ણં ઉવભોગપરિભોગે દુવિહે પળ્લણ્ણત્તે, ત જહા—ભોયણઓ કમ્મઓ ય । તત્થ ણ ભોયણઓ સમણોવાસણં પવ્વ અદ્ધારા જ્ઞાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા, તજહા સચિત્તાહારે, સચિત્તપઢિવદ્ધાહારે, અપ્પડલિઓસહિભક્ષણયા, દુપ્પડલિઓસહિ ભક્ષણયા, તુચ્છોસહિભક્ષણયા ।

કમ્મઓ ણં સમણોવાસણ પળરસ કમ્માદાણાઙ્ગ જ્ઞાણિયવ્વાઙ્ગ, ન સમાયરિયવ્વાઙ્ગ, ત જહા—

(૧) ઇગાલકમ્મે, (૨) વળકમ્મે, (૩) સાડીકમ્મે, (૪) માડી-કમ્મે, (૫) ફોડીકમ્મે, (૬) દત્તવાણિજ્જે, (૭) લક્ષવાણિજ્જે, (૮) રસવાણિજ્જે, (૯) ત્રિસવાણિજ્જે (૧૦) કેસવાણિજ્જે, (૧૧) જંત-

જાન—વૂઝકર કોઈ કંઈ આદિ કિસી દિશાકે પ્રમાણકા ઉલ્લઘન કરે તો અનાચાર હોગા । ચૌથા અતિચાર મી તપ તક હી રહતા હૈ, જપ તક કિ વ્રતકી અપેક્ષા રહતા હો, આગે વહ મી અનાચાર હો જાતા હૈ । સગ્રહ ગાથાઈ ગતાર્થ હૈ ॥ ૫૦ ॥

તા અતિચાર કહેવાય છે, બાણી—ખૂઝીને કોઈ લિધ્વ આદિ દિશાનુ ઉલ્લઘન કર્યું હોય તો તે અનાચાર થાય છે એથી અતિચાર પણ ન્યા મુધી વ્રતની અપેક્ષા રાખતો હોય ત્યા મુધીજ તે અતિચાર રહે છે, આગળ જતા તે પણ અનાચાર થઈ જાય છે સગ્રહ ગાથાઓ ગતાર્થ છે (૫૦)

પીલણકર્મ, (૧૨) નિહ્ણણકર્મ, (૧૩) દવાગ્રિદાવણયા,
(૧૪) સરદહતલાયસોસણયા, (૧૫) અસર્જનપોસણયા ૭॥સૂ ૫૧॥

છાયા-તદનન્તર ચ खलु उपभोगपरिभोगो द्वित्रिधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-
भोजनतः कर्मतश्च । तत्र खलु भोजनतः श्रमणोपासकेन पञ्चातीचारा ज्ञातव्या
न समाचरितव्याः, तद्यथा-सचित्ताहारः, सचित्तप्रतिवद्धाहारः, अपक्वौषधिभक्षण
णता, दुष्पक्वौषधिभक्षणता, तुच्छौषधिभक्षणता ।

કર્મતઃ खलु श्रमणोपासकेन पञ्चदश कर्मादानानि ज्ञातव्यानि न समाचरित
व्यानि, तद्यथा-(१) इगालकर्म, (२) वनकर्म, (३) शाकटिककर्म, (४) भाटीकर्म,
(५) स्फोटीकर्म (६) दन्तवाणिज्य, (७) लाक्षावाणिज्य, (८) रसवाणिज्य, (९)
विपवाणिज्य, (१०) केशवाणिज्य, (११) यन्त्रपीडनकर्म, (१२) निर्लाञ्छनकर्म,
(१३) दवाग्रिदापन, (१४) सरोहदतडागशोषण, (१५) असर्जजनपोषणम् ७॥५१॥

ટીકાર્થ-‘તયાણતર ચે’-ત્યાદિ હસકે અનન્તર ઉપભોગપરિભોગપરિ
માણ વ્રત હૈ, વહ દો પ્રકાર કા હૈ-(૧) ભોજનસે ઔર (૨) કર્મસે । પહેલે
ભોજનસે શ્રમણોપાસકકો પાચ અતિચાર જાનના ઁાહિયે, સેવન નહીં
કરના ઁાહિયે । વે હસ પ્રકાર હૈં-(૧) સચિત્તાહાર, (૨) સચિત્તપ્રતિ
વદ્ધાહાર, (૩) અપક ઔષધિ (વનસ્પતિ) કા ઁાના, (૪) અધકઁથી
(મુશ્કિલસે પકનેવાલી) ઔષધિ ઁાના, (૫) તુચ્છ ઔષધિકા ઁાના ।

કર્મસે શ્રાવકકો પન્દ્રહ કર્માદાન જાનના ઁાહિયે પરન્તુ ઁનકા
સેવન નહી કરના ઁાહિયે । વે ઁે હૈ-(૧) ઇગાલકર્મ, (૨) વનકર્મ,
(૩) શાકટિકકર્મ, (૪) ભાટીકર્મ, (૫) સ્ફોટીકર્મ, (૬) દન્તવાણિજ્ય,
(૭) લાક્ષાવાણિજ્ય, (૮) રસવાણિજ્ય, (૯) વિપવાણિજ્ય, (૧૦) કેશ

ટીકાર્થ-‘ તયાણતર’ ચે-ત્યાદિ ત્યારપછી ઉપભોગપરિભોગપરિભાણુ વ્રત છે, જે બે
પ્રકારનુ છે-(૧) ભોજનથી અને (૨) કર્મથી પહેલા ભોજનથી શ્રમણોપાસકે પાચ
અતિચાર જાણવા જોઈએ, સેવવા ન જોઈએ, તે આ પ્રમાણે છે-(૧) સચિત્તાહાર,
(૨) સચિત્તપ્રતિવદ્ધાહાર, (૩) અપકવ ઔષધિ (વનસ્પતિ) ખાવી તે, (૪) અધકઁથી
(મુશ્કેલીથી પાકનાર) ઔષધી ખાવી તે (૫) તુચ્છ ઔષધી ખાવી તે

કર્મથી શ્રાવકે પદર કર્માદાન જાણવા જોઈએ પણ સેવવા ન જોઈએ, તે આ
પ્રમાણે-(૧) ઇગાલકર્મ, (૨) વનકર્મ, (૩) શાકટિકકર્મ, (૪) ભાટીકર્મ (૫) સ્ફોટી
કર્મ, (૬) દન્તવાણિજ્ય, (૭) લાક્ષાવાણિજ્ય (૮) રસવાણિજ્ય, (૯) વિપવાણિજ્ય,

ટીકા-અથ પ્રથમ ભોજનત ઉપભોગપરિભોગપરિમાણવ્રતસ્યાતીચારાનાહ-

‘સચિત્તે’તિ-મચિત્તપદાર્થપરિહારિણા સચિત્તસ્ય તદ્વિપયે પરિમાણવ્રતા
વા તદધિકસ્ય સચિત્તસ્ય સ્વાદન પ્રથમઃ । ૧ । સચિત્તે સચૈતને વૃક્ષાદાવિત્યર્થઃ,
પ્રતિવદ્ધ=સમ્બદ્ધ યદ્ ગુન્દાદિ પક્ષફલાદિ વા તસ્યાઽઽહારો, યદ્વા ‘સચિત્તત્વ-
દર્ષિં નિસ્સાર્ય ક્ષેપ્સ્યામિ કેવલ રસાદિમાત્ર ચૂષિપ્યામી’તિ બુદ્ધયાઽઽમ્રાદિફ-
લાનામાહારો દ્વિતીય. । ૨ । ઈપત્પકા.=અપકાઃ, અલ્પાર્થકોઽત્ર નવૃ ‘અનુદરા
કન્યે’-ત્યાદિવત્, તદુક્તમ્-

“ તત્સાદૃશ્યભાવશ્ચ, તદન્યત્વ તદલ્પતા ।

અપ્રાશસ્ત્ય વિરોધશ્ચ, નગર્યાઃ પદ્ પ્રકીર્તિતા. ॥૧॥” હિતિ ।

વાણિજ્ય, (૧૧) યન્ત્રપીડનકર્મ, (૧૨) નિર્લાઁઞનકર્મ, (૧૩) દ્વાગ્નિ-
દાપન, (૧૪) સરોહદતઙાગશોપણ, (૧૫) અસતીજનપોષણ ।

પહેલે ભોજનસે ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ વ્રતકે અતિચાર કહતે હૈં-

(૧) સચિત્તાહાર-મચિત્ત પદાર્થોં કે ત્યાગી, અથવા મર્યાદા કરલેને
વાલે દ્વારા પરિમાણસે અધિક સચિત આહારકા ખાયા જાના ।

(૨) સચિત્તપ્રતિગદ્ધાહાર-સચિત્ત વૃક્ષ આદિકે સાથ મિલે હુએ ગોદ,
પકે ફલ આદિકા ભોજન કરના, અથવા “ ગુઠલી સચિત્ત હૈં ઉસે ફેંક
દૂગા ઔર રસ-રસ ચૂસ લૂંગા ” તેસા વિચાર કર આમ આદિકા લાના
દૂસરા અતિચાર હૈં ।

(૩) અપકૌષધિભક્ષણતા-અપક અર્થાત્ અલ્પ (થોડી) પકી હુઈ
વનસ્પતિકા ભક્ષણ કરના તૈસરા અતીચાર હૈં । દોનો રૂપ મિલે રહનેકે

(૧૦) કેશવાણિજ્ય, (૧૧) યન્ત્રપીડનકર્મ, (૧૨) નિર્લાઁઞનકર્મ, (૧૩) દ્વાગ્નિદાપન,
(૧૪) સરોહદતઙાગશોપણ, (૧૫) અસતીજનપોષણ

પ્રથમ ભોજનથી ઉપભોગપરિભોગપરિમાણવ્રતના અતિચાર કહે છે-

(૧) સચિત્તાહાર-સચિત્ત પદાર્થોના ત્યાગી અથવા મર્યાદા કરનારા દ્વારા
પરિમાણથી વધારે સચિત્ત આહાર ખવાઈ જવો તે

(૨) સચિત્તપ્રતિગદ્ધાહાર-સચિત્ત વૃક્ષ આદિની સાથે મળેલા ગુદર, પાકા ફળ,
આદિનું ભોજન કરવું તે, અથવા “ગોટલી સચિત્ત છે તે ફેંકી દઈશ અને રસ-રસ
ચૂસી લઈશ” એમ વિચારીને કેરી આદિ ખાવી તે બીજો અતિચાર છે

(૩) અપકૌષધિભક્ષણતા-અપકવ અર્થાત્ થોડી પાકેલી વનસ્પતિનું ભક્ષણ કરવું
તે ત્રીજો અતિચાર છે જેઉં (કાચા-પાકા) રૂપ મળેલા હોવાથી પાકેલાનો સંદેહ થત

તથા ચાપકાયાઃ=ઈપત્પકાયા ઓપધેર્ભક્ષણમિત્યર્થઃ, મિશ્રરૂપત્વેન પક્ત્વસન્દે
 હાત્સભવતિ ભક્ષણમિત્યસ્યાતીચારત્વમ્, એવ તૃતીયઃ । ૩ । દુષ્પક્ષૌષધિઃ=ચિરાગ્નિ
 તાપપરિપાકસાધિતોડલાઘૂ-ચપલફલીમૃતિસ્તસ્યા ભક્ષણ ચતુર્થઃ, અસ્યાડરમ્મ
 વાહુલ્યાન્મિશ્રત્વસન્દહાચાતીચારત્વમ્ । ૪ । તુચ્છા=વિરાધનાનુહુલાડ્યત્તિકારિકા
 યૌષધિઃ સા તુચ્છૌષધિઃ-યથાવત્પરિપકોડપિ મૃશિમ્ચીસીતાફલાદિસ્તસ્યા ભક્ષણ
 પશ્ચમઃ । ૫ । એતેડ્વયનાભોગતોડતિક્રમાદિનાડતીચારા આભોગતસ્ત્વનાચારા એવેતિ
 બોધ્યમ્ ॥ ઇતમત્ર સદ્ગ્રહકાઃ શ્લોકાઃ—

[સગ્રહગાથા]

“ અહ્યારા ડ પચેવ, એયસ્સચિ ણિરુચિયા ।

સચિત્તચ્ચાયસકપ્પે, કયે જ તસ્સ ભક્કવણ ॥ ૧ ॥

મજ્ઞાઇયસચિત્તેણાદિયસ્સડહવાડ્ડમો ।

શુદ્ધ પક્ક-ફલાઈણ જ વાડ્ણવ્વિફલસ્સ જો ॥ ૨ ॥

કારણ પકે દુષ્કા સન્દેહ હોનેસે ઈપત્પકકા મી ભક્ષણ હો સકા છે,
 હસલિય હસ અતિચારકી સભાવના છે ।

(૪) દુષ્પક્ષૌષધિભક્ષણતા-ચિરકાલસે અગ્નિની ઑંચ દ્વારા સિદ્ધને
 વાલી તૃષી, ચવલેકી ફલો આદિકા ભક્ષણ કરના । હસમે આરમ્ભ અધિક
 છે ઑર મિશ્ર હોનેકા સન્દેહ રહતા છે, અતઃ યદ્ અતિચાર છે ।

(૫) તુચ્છૌષધિભક્ષણતા-જિસમે વિરાધના અધિક ઑર તૃષિ કમ
 હો એસી વનસ્પતિકો તુચ્છ વનસ્પતિ કહતે હૈં । જૈસે-મુગફલી સીતાફલ
 આદિ । ડસકા ભક્ષણ કરના તુચ્છૌષધિભક્ષણ છે ।

યે મી અબુદ્ધિપૂર્વક હૈં તો અતિચાર છે, ઑર યદિ બુદ્ધિપૂર્વક હૈં
 તો અનાચાર છે । સગ્રહ ગાથાઓકા અર્થ મી યદી છે ।

ઇપત્પકવતુ પલ્લ ભક્ષણુ થઇ થકે છે, તે માટે આ અતિચારની સભાવના છે

(૪) દુષ્પક્ષૌષધિભક્ષણતા—લાભે વખતે અગ્નિની આગથી રધાતી ફધી
 (તુષી), ચોળાની ચીંગ આદિનુ ભક્ષણ કરવુ તે એમા આરમ્ભ અધિક છે અને મિશ્ર
 હોવાના સંદેહ રહે છે, તેથી તે અતિચાર છે

(૫) તુચ્છૌષધિભક્ષણતા—એમા વિરાધના વધારે અને તૃષિ ઓછી હોય તેવી
 વનસ્પતિને તુચ્છ વનસ્પતિ કહે છે, જેમકે મગફળી, સીતાફળ વગેરે, તેનુ ભક્ષણ
 કરવુ એ તુચ્છૌષધિભક્ષણ છે

એ પલ્લ નો અબુદ્ધિપૂર્વક થાય તો અતિચાર છે, અને એ બુદ્ધિપૂર્વક થાય તો
 અનાચાર છે સમઢ ગાથાઓનો અર્થ એજ છે

आहारो सो मओ बीओ, अइयारो वये इह ।

ओसहीएसिपक्काए भवखण चैव तीयगो ॥ ३ ॥

दुग्गकोसिहि आहारो, अइयारो चउत्थगो ।

भूसिंविप्पभिईआ य, मुच्छाए ओसहीअ ओ ॥ ४ ॥

आहारो अइयारो सो, वए एत्थत्थि पचमो ।” इति

एत्तच्छाया च—“ अतीचारास्तु पञ्चैवैतस्यापि निरूपिताः ।

अवित्तत्यागसकलपे कृते यत्तस्य भक्षणम् ॥ १ ॥

मर्यादितसचित्तेनाधिकस्यास्यायवाऽऽदिमः ।

गुन्द्रपक्कफलादीना, यद्वाऽनष्टिफलस्य य. ॥ २ ॥

आहारः स मतो द्वितीयोऽतीचारो व्रत इह ।

ओपप्रेरीपत्पकाया भक्षण चैव तृतीयकः ॥ ३ ॥

दुप्पकोपभ्याहारोऽतीचारश्चतुर्थः ।

भूशिम्वीमभृतेश्च तुच्छाया ओपधेर्यः ॥ ४ ॥

आहारोऽतीचार स व्रत इहास्ति पञ्चम. ॥ ” इति ॥

अथ कर्मत उपभोगपरिभोगपरिमाणव्रतम्याऽतीचारान (पञ्चदश कर्मादाननि)
प्रदर्शयन्नाह—‘इगाले’ ति—इगाले (कोयलापन्नाभिधै) वाणिज्याचरणमिद्दालकर्म,
एतेन हि मभूताना पट्कायानामुपमर्दनं भवतीत्यस्यातीचारत्वम्, एवमग्रेऽप्यनुक्त-
स्थले पृहनीयम्(१) । वन उच्चिन्ना काष्ठविक्रयणं वनकर्म(२) । शरुटनिर्माणव्यापा

१ ‘ओसहीअ,’ ईसिपक्काए, इति पदच्छेदः ।

अथ कर्मसे उपभोगपरिभोगपरिमाणव्रतके अतिचार (पन्द्रह कर्मादान) कहते हैं—

(१) इगालकर्म—लकड़ियाँ जलाकर उनके कोयलोंका व्यापार करना ।
इससे पट्कायकी बहुत हिंसा होती है इसलिए यह अतिचार है । आगे
भी इसी कारण अतिचार समझना चाहिए ।

(२) वनकर्म—जगल काट कर लकड़ियाँ बेचना ।

इवे कर्मथी उपभोगपरिभोगपरिमाणव्रताना अतिचार (पट्ठर कर्मदान) कहे छे—

(१) इगालकर्म—लाकडा आणीने तेना अनावेला कोयलानो बेपार करवे। तेभा
पट्कायनी अहु हिंसा थाय छे, तेथी ते अतिचार छे, आगण पणु ओज अतिचार
समझवा।

(२) वनकर्म—जगल कापीने लाकडा बेचवा।

તથા ચાપકાયાઃ=ઈપત્પકાયા ઓપધેર્ભક્ષણમિત્યર્થઃ, મિશ્રરૂપત્વેન પક્ત્વસન્દે
 હાત્સમત્તિ ભક્ષણમિત્યસ્યાતીચારત્તમ્, એવ તૃતીયઃ । ૩ । દુષ્પકૌપધિઃ=ચિરાગ્નિ
 તાપપરિપાકસાધિતોડલાનૂ-ચપલફલીમૃતિસ્તસ્યા ભક્ષણ ચતુર્થઃ, અસ્યાડડમ્મ
 યાહુલ્યાન્મિશ્રત્પસન્દહાદ્યાતીચારત્તમ્ । ૪ । તુચ્છા=વિરાધનાયહુલાડલ્પતૃપ્તિકારિકા
 યૌપધિઃ સા તુચ્છૌપધિઃ-યથાવત્પરિપકોડપિ ભૂશિમ્ગ્રીસીતાફલાદિસ્તસ્યા ભક્ષણ
 પશ્ચમઃ । ૫ । એતેડપ્યનાભોગતોડતિક્રમાદિનાડતીચારા આભોગતસ્ત્વનાચારા એવેતિ
 વોન્યમ્ ॥ ઇતમત્ર સદ્ગ્રાહકાઃ શ્લોકાઃ:-

[સગ્રહગાથા]

“ અહ્યારા ડ પચેવ, એયસ્સધિ ણિરુવિયા ।

સચિત્તચાયસકપ્પે, કયે જ તસ્સ ભક્કવણ ॥ ૧ ॥

મજ્ઝાઢયસચિત્તેણાદિયસ્સડહવાડડમ્મો ।

શુદ પક્ક-ફલાઈણ જ વાડણટ્ટિફલસ્સ જો ॥ ૨ ॥

કારણ પકે હુપકા સન્દેહ હોનેસે ઈપત્પકકા ખી ભક્ષણ હો સકતા હૈ,
 હસલિપ્પે હસ અતિચારકી સમાવના હૈ ।

(૪) દુષ્પકૌપધિભક્ષણતા-ચિરકાલસે અગ્નિકી ઑંચ દ્વારા સિમ્મને
 વાલી તૃપી, ચવલેકી ફલી આદિકા ભક્ષણ કરના । હસમેં આરંભ અધિક
 હૈ ઑર મિશ્ર હોનેકા સન્દેહ રહતા હૈ, અતઃ યહ અતિચાર હૈ ।

(૫) તુચ્છૌપધિભક્ષણતા-જિસમેં વિરાધના અધિક ઑર તૃપ્તિ કમ
 હો એસી વનસ્પતિકો તુચ્છવનસ્પતિ કરતે હૈં । જૈસે-મુગફલી સીતાફલ
 આદિ । ડસકા ભક્ષણ કરના તુચ્છૌપધિભક્ષણ હૈ ।

ચે ખી અબુદ્ધિપૂર્વક હો તો અતિચાર હૈ, ઑર યદિ બુદ્ધિપૂર્વક હો
 તો અનાચાર હૈ । સગ્રહ ગાથાઑંકા અર્થ ખી યહી હૈ ।

ઈપત્પકવનુ પથુ ભક્ષણુ થઈ શકે છે, તે માટે આ અતિચારની સલાવના છે

(૪) દુષ્પકૌપધિભક્ષણતા-લાગે વખતે અગ્નિની આગથી રધાતી ફધી
 (તુપી), ચોળાની શીંગ આદિનુ ભક્ષણ કરવુ તે એમા આરંભ અધિક છે અને મિશ્ર
 હોવાનો સંદેહ રહે છે, તેથી તે અતિચાર છે

(૫) તુચ્છૌપધિભક્ષણતા-એમા વિરાધના વધારે અને તૃપ્તિ ઓછી હોય તેવી
 વનસ્પતિને તુચ્છ વનસ્પતિ કહે છે, જેમકે મગફળી, સીતાફળ વગેરે, તેનુ ભક્ષણ
 કરવુ એ તુચ્છૌપધિભક્ષણ છે

એ પથુ જો અબુદ્ધિપૂર્વક થાય તો અતિચાર છે, અને જો બુદ્ધિપૂર્વક થાય તો
 અનાચાર છે સગ્રહ ગાથાઓનો અર્થ એવ છે

ક્રયવિક્રયવ્યાપારેણ જીવિકાનિર્વહણ રસવાણિજ્યમ્, અસ્ય વધયન્ધાદિ
 જનકત્વાદતીચારત્વમ્ (૮) । વિપાણા=શૃંગલસોમલાદીના ક્રયવિક્રયવ્યાપારેણ
 જીવિકાનિર્વહણ-વિપવાણિજ્યમ્, અસ્ય પ્રત્યક્ષતઃ પ્રાણવ્યપરોપણહેતુત્વાદતીચાર
 ત્વમ્ (૯) । કેશપદેન તેદ્વતિ લક્ષણયા દાસીદાસાદીના દ્વિપદાના ગ્રહણાનેષા ક્રય-
 વિક્રયવ્યાપારઃ કેશવાણિજ્યમ્, અસ્ય દાસ્યાદિપારવશ્યનગર્હિસાદિહેતુત્વાદતી-
 ચારત્વમ્ (૧૦) । યન્ત્રદ્વારા તિલસર્પપાદિનિષ્પીડનવ્યાપારો યન્ત્રપીડનકર્મ (૧૧)
 ૧ અનેન ગોમહિષ્યાદય. પશવો, મયૂરાદિ પક્ષિણશ્ચ ગ્રાહ્યાઃ । (ભગવતીમૂત્ર શ ૮૩ ૫)

(૮) રસવાણિજ્ય-મદિરા આદિ રસોંકા વ્યાપાર કરકે જીવિકા
 કમાના રસવાણિજ્ય હૈ । યહ વધ યન્ધ આદિ અનર્થોંકો ઉત્પન્ન કરતા
 હૈ, અતઃ અતિચાર હૈ ।

(૯) વિપવાણિજ્ય-શૃંગલ સોમલ આદિ વિપોંકા વ્યાપાર કરકે
 જીવિકા નિર્વાહ કરના । યહ સાક્ષાત્ હી પ્રાણ નાશકા કારણ હૈ, અતઃ
 એવ હસે અતિચાર કહા હૈ ।

(૧૦) કેશવાણિજ્ય-કેશકા અર્થ હૈ કેશવાલા । લક્ષણાસે દાસ
 દાસી આદિ દ્વિપદોંકા ગ્રહણ હોતા હૈ, ડનકા વ્યાપાર કરના કેશ-
 વાણિજ્ય હૈ । ઇન્નમેં ચમરી ગાય આદિ પશુઓંકે ચાલોંકે તથા મોર આદિ
 પક્ષીયોંકી પીછોંકે વ્યાપારકા સમાવેશ હોતા હૈ, દાસી આદિકી પરાધી-
 નતા યન્ધ ઓર હિંસા આદિકા હેતુ હોનેસે હસે અતિચાર કહા હૈ ।

(૧૧) યન્ત્રપીડનકર્મ-યન્ત્ર (કોહલૂ આદિ) દ્વારા તિલ સરસોં આદિ
 પૈરનેકા વ્યાપાર કરના ।

(૮) રસવાણિજ્ય—દારૂ આદિ રસોના વેપાર કરીને આજીવિકા ચલાવવી
 તે રસવાણિજ્ય છે એ વધ યન્ધ આદિ અનર્થોને ઉત્પન્ન કરે છે, તેથી અતિચાર છે

(૯) વિપવાણિજ્ય—શૃંગલ સોમલ આદિ વિષોના વેપાર કરીને આજીવિકા
 ચલાવવી તે, એ સાક્ષાત્ પ્રાણનાશનું કારણ છે, તેથી તેને અતિચાર કહ્યો છે

(૧૦) કેશવાણિજ્ય—કેશનો અર્થ છે કેશવાળા લક્ષણુએ કરીને દાસ-દાસી
 આદિ બે પગાનો તેમા સમાવેશ થાય છે, તેનો વેપાર કરવો એ કેશવાણિજ્ય છે
 આમા ચમરીગાય આદિ પશુઓના વાળ, મોર આદિ પક્ષિઓના પીછા વિગેરેના
 વ્યાપારનો પણ સમાવેશ થાય છે દાસી આદિની પરાધીનતા યન્ધ અને હિંસા આદિને
 હેતુ હોવાથી તેને અતિચાર કહે છે

(૧૧) યન્ત્રપીડનકર્મ—યન્ત્ર (કોલૂ ધાણી વગેરે) દ્વારા તલ, સરખવ આદિ
 પીસવાનો વ્યાપાર કરવો

રતો જીવિકાનિર્વહણ શાકાદિકર્મ (૩) । માટકાડડાનેન પશ્વાદિદ્વારા જીવિકાનિર્વહણ ખાટીકર્મ (૪) ભૂગવનન પ્રસ્તરાદિપિદારણવ્યાપારેન જીવિકાનિર્વહણ સ્ફોટીકર્મ (૫) । દન્તક્રયવિક્રયવ્યાપારેન જીવિકાનિર્વહણ દન્તવાણિજ્યમ્, એવ સતિલોભાકુલાઃકિરાતા હસ્ત્યાદિજીવપ્રધમાચરિતુમુત્સહન્તે ઇત્યસ્યાતીચારત્વમ્ (૬) જતુક્રયવિક્રયવ્યાપારેન જીવિકાનિર્વહણ-લાક્ષાવાણિજ્યમ્, લાક્ષાપટેનોપલક્ષણ-સ્વાન્મન શિલા સાયુ-ક્ષાર ટક્કુણાદયોઽપિ ગ્રાહ્યાઃ, પતેન હિ લાક્ષાદિસદશવર્ણાદિમતા કુન્થુપ્રમૃતીના જીવાનામુપમર્દનસમ્ભવાદતીચારત્વમસ્ય (૭) રસાના=મઘાદીના

(૩) શાકાદિકર્મ-શકટ (ગઢી) ઘના ઘનાકર જીવિકા ચલાના ।

(૪) ખાટીકર્મ-ખાટા લેકર પશુઓ આદિકે દ્વારા જીવિકા નિર્વાહ કરના ।

(૫) સ્ફોટીકર્મ-જમીન છોદકર ઓર પથર આદિ ફોડકર જીવિકા ચલાના ।

(૬) દન્તવાણિજ્ય-દાંતોં કા લેન-દેન (વ્યાપાર) કરકે જીવિકા કરના । એસા કરનેસે લોભી કિરાત આદિ હાથી આદિકો મારનેકે લિપ ઉત્સાહિત હોતે હૈ, હસલિપ હસે અતિચાર કહા હૈ ।

(૭) લાક્ષાવાણિજ્ય-લાલકા વ્યાપાર કરકે જીવિકાનિર્વાહ કરના । લાલ ઉપલક્ષણ હૈ, હસલિપ મેનસિલ, સાયુ, ક્ષાર (સજીઆદિ), ટક્કણ ક્ષાર આદિકા ભી ગ્રહણ કરના ચાહિપ । હસમેં લાલ આદિકે વર્ણચાલે કુન્થુવા આદિ જીવોંકો હિસા હોતી હૈ હસ કારણ હસે અતિચાર કહા હૈ ।

(૩) શાકાદિકર્મ—ગાડીઓ ઘનાવી-ઘનાવીને તે પર આજીવિકા ચલાવવી

(૪) ખાટીકર્મ—ખાડુ લઈને પશુઓ આદિ દ્વારા આજીવિકાનો નિર્વાહ કરવો

(૫) સ્ફોટીકર્મ—જમીન ખોદીને અને પથર આદિ ફેડીને આજીવિકા

ચલાવવી

(૬) દન્તવાણિજ્ય—દાંતનો વેપાર કરીને આજીવિકા ચલાવવી એમ કરવાથી લોભી બીનેવગેરે હાથી આદિને મારવામા ઉત્સાહિત થાય છે, તેથી તેને અતિચાર કહ્યો છે

(૭) લાક્ષાવાણિજ્ય—લાખનો વેપાર કરીને આજીવિકા ચલાવવી લાખ ઉપલક્ષણ છે, તેથી મનસીલ, સાયુ સાણખાર, ટક્કણખાર, વગેરે પણ તેમાજ ગણવા લાખ વગેરેના વર્ણવાળા કથવા આદિ જીવોની હિસા થાય છે, તેથી તેને અતિચાર કહ્યો છે

अगारधर्मसञ्जीवनी टीका अ १ सू. ५१ उपभोगपरिभोग०व्रतातिचारवर्णनम् २९३

कठोराणां कर्मणामादानग्रहणयैरिति व्युत्पत्तेः । एतानि पञ्चदश कर्मादानानि श्रमणोपासना न स्य कुर्वन्ति, नान्यद्वारा कारयन्ति, कुर्वन्त वाऽन्य नानुजानन्ति-
तथा चोक्तं भगवत्याम्—

“जे इमे समणोवासगा भवति तेसिं नो कप्पति इमाइ पण्णरस कम्मादाणाइ
सय करेत्तए वा करेत्त वा अन्न समणुजाणेत्तए ।” इति ।
अत्रेत्य सङ्ग्रहगाथाः—

“ अस्सइयारा पणरस, हवति अग्गे कमेण दट्ठव्वा ।
दहिज्जण ऋद्धजाय, तस्मिं सगालेहि जीवियायण ॥ १ ॥
इमालकम्मणामा, पढमो अस्सइत्थि अइयारो ।
वणकम्मक्खो बीओ, छित्ता ज कट्ठविक्रयायरण ॥ २ ॥
सगडविणिम्मिइकज्ज, साडीकम्मभिहो तीओ ।
पसुपाभइहिं च भाडो, गहणा ज जीवियासमायरण ॥ ३ ॥
सो अइयारो चोत्थो, भाडीकम्मभिहो णेओ ।
पत्थरदारणपुढवी, खणणव्वाचारजीवियायरण ॥ ४ ॥
फोडीकम्मक्खो इह, अइयारो पचमो वुत्तो ।
छट्ठो गयाडदत्त, व्वावारो हवइ दत्तवाणिज्ज ॥ ५ ॥
तथणु य जउक्कयविक्रय वावारो लक्खवाणिज्ज ।
मज्जाइक्कयविक्रय, वावारा जीवियाअ णिव्वाहो ॥ ६ ॥

एतच्छाया च—

“ अस्यातिचारा पञ्चदश भवन्ति, अग्ने क्रमेण द्रष्टव्याः ।
दग्धा वाण्डजात, तस्येद्वालैर्जीविकाऽऽचरणम् ॥ १ ॥
इङ्गालकर्मणामा, प्रथमोऽस्यास्त्यतिचार ।
वनकर्माख्यो द्वितीयश्छिन्ना यत्काष्ठविक्रयाचरणम् ॥ २ ॥
शकटविनिर्मितिकार्यं, शकटिकूर्माभिस्तृतीयः ।
पशुप्रभृतिभिश्च भाटकग्रहणाद्यज्जीविकासमाचरणम् ॥ ३ ॥
सोऽतिचारश्चतुर्थो भाटीकर्माभिधो ज्ञेयः ।
प्रस्तरदारण पृथिवीखनन व्यापारजोविकाचरणम् ॥ ४ ॥
स्फोटीकर्माख्य इहातीचारः पञ्चम उक्तः ।
पष्ठो गजादिदन्तव्यापारो भवति दन्तवाणज्यम् ॥ ५ ॥
तदनु च जतुकयविक्रय-व्यापारो लाक्षावाणिज्यम् ।
मघादिकयविक्रय-व्यापाराज्जीविकाया निर्वाहः ॥ ६ ॥

વૃષમહિપાજાદિના પળ્લકરણવ્યાપારો નિર્લાઞ્છનકર્મ, વૃષાદીનાં પ્રચુરસંકેશહેતુ-
ત્વાદસ્યાતીચારત્વમ્ (૨)। भूमैर्भूरात्प्रशतयुत्पादनाय दवाग्निप्रज्वलनविधिर्दवाग्नि-
दापनम्, પ્રસસ્થાવરાણામુપમર્દજનસ્ત્વાદયમતીચાર' (૧૩)। धान्यान्विषपनार्थमुत्ता-
ना वा धान्यादीना परिपोषणार्थं यः सरो-हृद् तडागादीनामुत्तराजल निस्सार्य तेषा
शोषणविधिस्तत्सरो-हृद् तडागशोषणम्, અસ્ય પ્રત્યક્ષતત્ત્વસ્થાવરોપમર્દકત્વા
દતીચારત્વ પ્રસ્ફુટમેવ (૧૪)। असतीर्ना=कुलटावेश्यामभृतीना जन=गणोऽस-
तीजनस्तस्य पोषण=भाटग्रहणेन तद्द्वारा जीविमानिर्वहणार्थं परिरक्षणमसती
जनपोषणम्-સર્વાનર્થમૂલસ્ય બ્રહ્મચર્યનાશસ્ય નિદાનત્વાદયમતીચારઃ (૧૫)।

एतानि पञ्चदश र्मादानपदवान्यानि, कठोराणि र्माण्यादीयन्ते=गृह्यन्ते, यद्वा

(૧૨) નિર્લાઞ્છનર્મ-બૈલ, ખેંસ, વકરા આદિકો નપુસક બનાના (વધિયા બનાના)। इससे बैल आदिको अत्यन्त पीड़ा होती है इस-
लिए यह अतिचार है।

(૧૩) દવાગ્નિદાપન-ભૂમિકો ઉર્વરા (ઉપજાક) બનાનેકે લિે દવાગ્નિ
પ્રજ્વલિત કરના। પ્રસ સ્થાવર જીવોંકી હિંસાકા કારણ હોનેસે હસે
અતિચાર કહા હૈ।

(૧૪) સરોહદતડાગશોષણ-ધાન્ય આદિ બોનેકે લિે, યા બોયે
હુપ ધાન્યોંકો પુષ્ટ કરનેકે લિે સર હૃદ તડાગ આદિમેંસે જલ નિકાલ
કર ઉન્હેં સુઝા દેના। યદ સાક્ષાત્ હી પ્રસ-સ્થાવર જીવાંકી હિંસાકા
કારણ હૈ હસસે હસે અતિચાર કહા હૈ।

(૧૫) અસતીજનપોષણ-જીવિકાનિર્વાહ કરનેકે લિે કુલટા
સ્ત્રિયોંકો ખાડા દેકર રલ્લના। યદ સવ અનર્થોંકા મૂલ ઔર બ્રહ્મચર્યકા
નાશક હૈ, હસલિે હસે અતિચાર કહા હૈ।

(૧૨) નિર્લાઞ્છનકર્મ-બળદ, પાકા, બકશ આદિને નપુસક બનાવવા (ખસી
'કરવા) તે તેથી બળદ વગેરેને અત્યંત પીડા થાય છે તેથી તે અતિચાર છે

(૧૩) દવાગ્નિદાપન-ભૂમીને કંસવાળી બનાવવા માટે દવાગ્નિ સળગાવવો
પ્રસ-સ્થાવર જીવોંની હિંસાનું કારણ હોવાથી તેને અતિચાર કહ્યો છે

(૧૪) સરોહદતડાગશોષણ-ધાન્ય આદિ વાવવાને માટે, યા વાવેલા
ધાન્યોને પુષ્ટ કરવાને માટે સરોવર, ધરા, તળાવ વગેરેમાંથી જળ કાઢી ને તેને
સુકવી દેવા તે એ સાક્ષાત્ પ્રસ-સ્થાવર જીવોંની હિંસાનું કારણ છે, તેથી તેને
અતિચાર કહ્યો છે

(૧૫) અસતીજનપોષણ-આજીવિકાને નિર્વાહ કરવાને કુલટા સ્ત્રીઓને
ખાડું આપીને રાખવી એ બધા અનર્થોંનું મૂળ અને બ્રહ્મચર્યનું નાશક છે, તેથી
તેને અતિચાર કહ્યો છે

छाया-रसवाणिज्यपदार्थोऽतिचारोऽष्टमो विनिर्दिष्टः ।

व्यापारश्च विपाणा, यः श्रद्धाकसोमलादीनाम् ॥ ७ ॥

स एषोऽतिचारो विषवाणिज्यामिधो नवमः ।

अथ दशमोऽतिचार इहोच्यते केशवाणिज्यम् ॥ ८ ॥

क्रयविक्रयव्यापारो, दासीदासादीना यः ।

तिलसर्पपादिपीडन, व्यापारो यन्त्रपीडन कर्म ॥ ९ ॥

अत्र त्रतेऽतिचारः, कथित एकादश एवम् ।

अज-वृष महिषादीना यः पण्डीकरणरूपव्यापारः ॥१०॥

निर्लाठउनरुमारयोऽतिचारो द्वादश एषः ।

यच्च दवानलदान, भूम्या उर्वरात्वं कर्तुम् ॥११॥

स त्रयोदशातिचारो, दवाग्निदापनपदार्थात् ।

धान्यादिवपनपोषणकृते च सरोहदतडागानाम् ॥१२॥

य शोष स सरोहदतडागशोषणमतीचारः ।

कुलटावेश्यादीना पोषो भाटेन जीविकार्थं यः ॥१३॥

सोऽसतीजनपोषणमतिचारः पञ्चदशो ज्ञेयः ” इति ।

इति सूत्रार्थः ॥५१॥

मूलम्-तयाणतरं च पां अणट्टुदडवेरमणस्त समणोवासएणं
पच अइयारा जाणियवा, न समायरियवा तं जहा-कंदप्पे, कुकुइए
मोहरिए, सजुत्ताहिगरणे, उवभोगपरिभोगाइरित्ते ८ ॥५२॥

छाया-तदनन्तरं च खलु अनर्थदण्डविरमणस्य श्रमणोपासकेन पञ्चातीचारा
ज्ञात-या न समाचरितव्याः, तद्यथा-कन्दर्प, कौकुच्य, मौख्य, सयुक्ताधिकरणम्,
उपभोगपरिभोगातिरेकम् ८ ॥५२॥

टीका-‘कदर्ये’ ति-क=मुख, तेन दृष्यतीति, यद्वा कुत्सितो दर्पोऽस्यास्तीति
कन्दर्प = रामस्तदुद्दीपनो वाकप्रयोगोऽप्युपचारात् कन्दर्प रामोद्वेगपरवशतया

टीकार्थं ‘तयाणतरं चे’-त्यादि इसके पश्चात् श्रमणोपासकको
अनर्थदण्डविरमणं व्रतके पाच अतीचार जानने चाहिए परन्तु सेवन
नहीं करने चाहिए । वे इस प्रकार हैं-(१) कन्दर्प, (२) कौकुच्य, (३)
मौख्य, (४) सयुक्ताधिकरण, (५) उपभोगपरिभोगातिरेक ।

टीकार्थ-‘तयाणतरं’ चे-त्यादि पछी श्रमणोपासकके अनर्थदण्डविरमणं व्रतना पाय
अतिचार जानवा लेधजे पछ सेवना न लेधजे, ते आ प्रमाणे छे - (१) कन्दर्प,
(२) कौकुच्य, (३) मौख्य, (४) सयुक्ताधिकरण, (५) उपभोगपरिभोगातिरेक

[સમ્રહગાથા]

રસવાણિજ્જયક્ષો, અહ્યારો અદ્દમો ચિણિદિદ્દો ।
 વાવારો ય ચિસાણ, જો સિંગયસોમલાઈણ ॥ ૭ ॥
 સો एसो અહ્યારો, ચિસવાણિજ્જામિહો ણવમો ।
 અહ દસમો અહ્યારો, રહ ઘુચઈ કેસયાણિજ્જ ॥ ૮ ॥
 કયવિક્કયવાવારો, દાસીદાસાહયાણ જો ।
 તિલસરિસવાઈપીલણ, વાવારો જતપાલણ કમ્મ ॥ ૯ ॥
 એત્થ વે અહ્યારો, કહિઓ એગારસો એવ ।
 અજ વસ મહિસાઈણ, જો સઢીકરણરુવવાવારો ॥ ૧૦ ॥
 નિલ્લહણકમ્મવલ્લો, અહ્યારો વારસો एसो ।
 જ ચ દવાણલદાણ ભૂમીએ ઉવ્વરત્તણ કરિઉ ॥ ૧૧ ॥
 સો તેરસાહ્યારો, દવગ્ગિદાવણપયક્કલાઓ ।
 ધન્નાઈવવણપોસણ, કપે ય સરદહતલાયાણ ॥ ૧૨ ॥
 જો સોસો સો સરદહ, તલાયસોસણઈયારો ।
 કુલડા વેસાઈણ, પોસો ભાડેણ જીવિયદ્દ જો ॥ ૧૩ ॥
 સો અસઈજણપોસણ, મહ્યારો પળરસો જેઓ ॥ ૧૪ ॥

ये पन्द्रह कर्मादान कहलाते हैं । जिनके द्वारा कठिन कर्मोंका बन्ध होता है, या कठोर कर्मोंका जिनके द्वारा आदान=ग्रहण होता हो उन्हें कर्मादान कहते हैं । इन कर्मादानोंको श्रावक न स्वयं करते हैं, न दूसरेसे कराते हैं, न करते हुए की अनुमोदना करते हैं । भगवती सूत्रमे कहा है—

“जो श्रावक है उन्हें पन्द्रह कर्मादान स्वयं करना, कराना, या दूसरे करते हुए को भला जानना नहीं कल्पता है ॥ ” गाथाएँ गतार्थ हैं ॥ ५१ ॥

આ પદર કર્મદાન કહેવાય છે, જેણે કરીને કઠીન કર્મોનો બંધ થાય છે, યા કઠોર કર્મોનું આદાન-અહણ થાય છે, તેને કર્મદાન કહે છે એ કર્મદાનો શ્રાવક પોતે કરતા નથી, બીજા પાસે કરાવતા નથી અને કરનારની અનુમોદન કરતા નથી ભગવતી સૂત્રમા કહ્યું છે કે—

“ જે શ્રાવક છે તેને પદર કર્મદાન પોતે કરવા, કરાવવા, કે બીજા કરતો હોય તેને ભલા જાણવા કલ્પતા નથી ” ગાથાઓનો અર્થ એવો છે (૫૧)

રણમ્=ઉદૂલ્લ મુસલ-ધરદ્-વાસી કુઠારાદિ, સયુક્ત ચ તદપિકરણ સયુક્તાધિક-
કરણમ્-ઉદૂલ્લાદિક હિ નૈકૈલ કિચ્છિદપિ કાર્ય કર્તુ ક્ષમમપિતુ મુસન્નાદિના મિથઃ
સયોગેનૈવ, એવ વાસ્થાઘપિ ઢળાદિસયોગેનૈવ છિદાદિકાર્ય સમ્પાદયિતુમલ ન ત્વેક-
લમિતિ ભવતિ સયુક્ત ભૂત્વાઽધિકરણમિતિ નિર્ગલિઽતોર્થઃ । સયુક્તસ્યાધિકરણસ્ય
હિંસાદેતુત્ત્વેનોપચારાદતીચારત્ત્વમવગન્તવ્યમ્ । અય ચ હિંસાપ્રદાનસ્યાતીચારઃ ૪।
ઉપમુજ્યન્ત ઇત્યુપભોગઃ=ખાન-પાનાદયઃ પદાર્થોસ્તેષા પરિ=સમન્તાદ્ભોગસ્તસ્ય
તસ્માદ્વાઽતિરેક., યદ્વા ઉપભોગઃ=સકુદ્ભોગયોગ્યમન્નપાનસક્તચન્દનાદિ, પરિભોગઃ=
પુનઃ પુનર્ભોગયોગ્ય ભવનાઽસનાદિ, તયોસ્તાભ્યા વાઽતિરેક.=આધિક્યમ્-ઉપ-

૧-‘વાસી’-‘વસુલા’ ઇતિ ભાષા ।

૨-‘શામ્ભવી શક્તિરેકલા’-ઇત્યમરપીયુપવ્યાખ્યા ।

આદિ, इनको सयुक्त (मिला) करके रखना । अकेला ऊखल आदि कुछभी कार्य करनेमें समर्थ नहीं है किन्तु सूसल आदिके संयोगसे ही कार्य कर सकता है । इसी प्रकार अकेला वसूला, कुल्हाड़ीभी कार्य नहीं कर सकते, ये भी डहा आदिके संयोगसे कार्य करते हैं, इसलिए वह सयुक्ताधिकरण है । इसी प्रकार गोली आदि भरकर बन्दूक आदिका रखना भी सयुक्ताधिकरण है । यह सयुक्त अधिकरण हिंसाका कारण है, अतः उपचारसे अतिचार है । यह हिंसाप्रदानका अतिचार है ।

(૫) ઉપભોગપરિભોગાતિરેક-ખાન પાન આદિ પદાર્થોંકે ભોગનેકી અધિકતાકો, અથવા એક ધાર ભોગમેં આનેવાલે અન્ન પાન માલા ચન્દન આદિ પદાર્થ ઉપભોગ કહલાતે હેં, ઓર વારંવાર ભોગમેં આને યોગ્ય મકાન આસન આદિ પરિભોગ કહલાતે હેં, इन दोनोकी अधिकताको

રાખવા એકલા ઉખલ આદિ કાઈ પણ કામ કરી શકતા નથી પરંતુ મૂશળ આદિના સંયોગથી જ કરી શકે છે, એજ રીતે એકલો વાસલો ઢે કુહાડી પણ કામ કરી શકતા નથી, તે પણ દાડા-હાથા આદિના સંયોગથી કામ કરી શકે છે, તેથી તે સયુક્તાધિકરણ છે એજ રીતે ગોળી આદિ ભરીને બંદૂક વગેરે રાખવા એ પણ સયુક્તાધિકરણ છે એ સયુક્ત અધિકરણ હિંસાનું કારણ છે, તેથી ઉપચાર કરીને અતિચાર છે એ હિંસાપ્રદાનનો અતિચાર છે

(૫) ઉપભોગપરિભોગાતિરેક- ખાન - પાન આદિ પદાર્થોને ભોગવવાની અધિકતાને, અથવા એકવાર ભોગવવામા ઉપયોગી થાય તેવા અન્ન-પાન માળા ચન્દન આદિ પદાર્થો ઉપભોગ કહેવાય છે, અને વારંવાર ભોગવવામા ઉપયોગી થાય તેવા મકાન આસન વગેરે પરિભોગ કહેવાય છે, એ બેઉની અધિકતાને ઉપભોગ

તત્ત્વવર્દ્ધકવચનોદિરણેત્યર્થઃ । એપ પ્રમાદાચરિતસ્યાનર્થદૃષ્ટસ્યાતીચારઃ ૧ ।
 કુત્તિસતઃ કુચઃ કુકુચસ્તસ્ય માવઃ કર્મ વા કૌકુચ્ય
 ભાણવેષ્ટિતચ્ચુલ નાસા ભૂનેત્રાદીના વૈરૂપ્યકરણેન હાસ્યોપાદનમિત્યર્થઃ । અય
 મપિ દ્વિતીયભેદસ્યૈવ, યદ્વા અપધ્યાનાઽઽચરિતસ્યાતીચારઃ ૨। મુલરઃ=વહુવિધાઽ
 સમ્પદ્ધભાપી, તસ્ય ભાવ કર્મ વા મૌલ્યર્થમ્-અપ્રાસદ્ધિકમસમ્પદ્ધ કુત્તિસત ચ યદ્વા
 ભાપમાણેષુ વહુપુ નિજવાપલેન સત્ત્વરમત્રિચારિત વહુભાપણમિત્યર્થ । એપ ચ પાપ
 કર્મોપદેશસ્યાતીચારઃ ૩। અધિક્રિયતે=સમ્પ્રધ્યતે દુર્ગતિત્ત્વાત્માઽનેનેતિ-અધિક

(૧) કન્દર્પ-કન્દર્પ કામકો કહતે છે । કામકા ઉદ્દીપક વચન મી
 ઉપચારસે કન્દર્પ કહલાતા હૈ । તાત્પર્ય યહ કી-કામકે વેગસે પરવશ
 હોકર કામવર્દ્ધક વચન બોલના કન્દર્પ અતિચાર હૈ । યહ પ્રમાદાચરિત
 અનર્થદૃઢવિરમણકા અતિચાર હૈ ।

(૨) કૌકુચ્ય-ભાણોકી ચેષ્ટાકે સમાન મુંદ, નાક, મૈહ, આંલ
 આદિ અગોંકો યિગાઢ-યિગાઢ કર હસના કૌકુચ્ય હૈ । યહ મી દૂસરે
 ભેદ (પ્રમાદાચરિત)કા, અથવા અપધ્યાનાચરિતકા અતિચાર હૈ ।

(૩) મૌલ્યર્થ-ઉટપટાગ, કુત્તિસત, અથવા ચપલતા કે કારણ શીખ
 ઘિના વિચારે બોલનેવાલા મુલર, ઓર ઁસા બોલના મૌલ્યર્થ કહલાતા
 હૈ । યહ પાપકર્મોપદેશકા અતિચાર હૈ ।

(૪) સયુક્તાધિકરણ-જિસસે આત્મા દુર્ગતિકા અધિકારી બને ઁસે
 અધિકરણ કહતે હૈ, અર્થાત્ ઝલ્લ, મૂસલ, ઘરદ, વસૂલા, કુલ્હાઢી

(૧) કન્દર્પ-કન્દર્પ કામને કહે છે કામનુ ઉદ્દીપક વચન પશુ ઉપચારે
 કરીને કન્દર્પ કહેવાય છે તાત્પર્ય એ છે કે-કામના વેગથી પરવશ થઇને કામ
 વર્ધક વચન બોલવુ એ કન્દર્પ અતિચાર છે એ પ્રમાદાચરિત અનર્થદૃઢવિરમણનો
 અતિચાર છે

(૨) કૌકુચ્ય-ભાડોની ચેષ્ટાની પેઠે મહે, નાક, ભમર, આખ આદિ-
 અગોને બગાડી (વાકા-ચૂકા કરી) હસાવવુ એ કૌકુચ્ય છે એ પશુ ખીબ ભેદ
 (પ્રમાદાચરિત)ને, અથવા અપધ્યાનાચરિતને, અતિચાર છે

(૩) મૌલ્યર્થ-ઉટપટાગ, કુત્તિસત, અથવા ચપલતાને કારણે ઉતાવળે-વિના
 વિચારે બોલનાર મુલર અને એવું બોલવુ તે મૌલ્યર્થ કહેવાય છે એ પાપ-
 કર્મોપદેશને, અતિચાર છે

(૪) સયુક્તાધિકરણ-જેથી આત્મા દુર્ગતિને, અધિકારી બને તેને
 અધિકરણ કહે છે, અર્થાત્ ઝપલ (ખાડણી) મૂશળ, વાસલો, કુહાડી વગેરેને મેળવી

मूलम्—तयाणंतर च णं सामाइयस्स समणोवासएण पंच
अइयारा जाणियव्वा न समायरियव्वा, तंजहा—मणदुप्पडिहाणे,
वयदुप्पडिहाणे, कायदुप्पडिहाणे, सामाइयस्स सइअकरणया,
सामाइयस्स अणवट्ठियस्स करणया ९ ॥५३॥

छाया—तदनन्तर च खलु सामायिकस्य श्रमणोपासकेन पञ्चातीचारा ज्ञातव्या
न समाचरितव्याः, तद्यथा—मनोदुष्प्रणिधान, वचोदुष्प्रणिधान कायदुष्प्रणिधान,
सामायिकस्य स्मृत्यकरण, सामायिकस्यानवस्थितस्य करणम् । ९ ॥ ५३ ॥

टीका—‘मनो’—इति—मनसः=चित्तस्य दुष्ट=सावद्य प्रणिधान=प्रवर्तन—
मनोदुष्प्रणिधान—सामायिकानुष्ठानसमये गृहसम्बन्धिसुकृतदुष्कृतपरिचिन्तन—
मित्यर्थः । १। वचसो दुष्प्रणिधान वचोदुष्प्रणिधान=सामायिकसमये निष्ठुरसावद्य-
भाषोदीरणमित्यर्थः । २। कायस्य=शरीरस्य दुष्प्रणिधान=कायदुष्प्रणिधानम्—
श्रममार्जितानिरीक्षितभूमौ हस्तपादादिप्रसारणमित्यर्थः । ३। सामायिकसम्ब-

टीकार्थ—‘तयाणतर चे’—त्यादि इसके अनन्तर आचकको सामा
यिकके पाँच अतिचार जानने चाहिए, किन्तु सेवन नहीं करने चाहिए ।
वे ये हैं—(१) मनोदुष्प्रणिधान, (२) वचोदुष्प्रणिधान, (३) कायदुष्प्रणिधान,
(४) सामायिकका स्मृत्यकरण, (५) अनवस्थित सामायिककरण ।

(१) मनोदुष्प्रणिधान—मनकी खोटी प्रवृत्ति करना, अर्थात् सामा
यिकके समय गृहस्थी सबन्धी भला बुरा विचारना । (२) वचोदुष्प्रणि-
धान—सामायिकके समय कठोर और सावद्य भाषा बोलना । (३) काय-
दुष्प्रणिधान—कायकी खोटी प्रवृत्ति करना, अर्थात् बिना पूँजी बिना
देखी जगहमें हाथ पैर पसारना । (४) सामायिकका स्मृत्यकरण—‘अमुक

टीकार्थ—‘तयाणतर चे’त्यादि त्थारपछी श्रावडे सामायिकना पाय अतिचार
भाषुवा जेष्ठये पणु सेववा न जेष्ठये ते आ प्रभाषे ॥ —(१) मनोदुष्प्रणिधान,
(२) वचोदुष्प्रणिधान (३) कायदुष्प्रणिधान, (४) सामायिकनु स्मृत्यकरण, (५)
अनवस्थितसामायिककरण

(१) मनोदुष्प्रणिधान—मनगी जोटी प्रवृत्ति करवी अर्थात् सामायिकने
समये गृहस्थी सणधी माइ—माहु विचारवुं (२) वचोदुष्प्रणिधान—सामायिकने
समये कठोर अने सावद्य भाषा बोलवी (३) कायदुष्प्रणिधान—कायानी जोटी प्रवृत्ति
करवी अर्थात् पूँज्या विनानी के जेया विनानी ज्य्यामा हाथ—पग पसारवा (४)

ભોગ-પરિભોગાતિરેક:-સ્વસ્ય સ્વસમ્બન્ધિના ચાઽઽવશ્યકતાઽધિકવસ્તુના-
મુપયોજનમિત્યર્થઃ ।૫। અગ્રેત્થ સગ્રહગાથા:-

[સગ્રહગાથા]

“ અસ્સચિ પચઽહ્યારા, કન્દપ્પો કુવકુચ ચ મોહરિય ।
તહ સજુત્તહિગરણ, ઉવભોગાદિપ્પમાણવહરેગો ॥ ૧ ॥
કામુવ્વેયગવયણો-દીરણમેપ્પુ ઘુચ્છ પદમો ।
મુહમમુયાદિવિગારા, હાસચિહાણ તહા ઘીઓ ॥ ૨ ॥
કુચ્છિઽયમપ્પાસગિય, મવિચારિયમવગયટ્ઠસબ્બ ।
બહુભાસિણમિહ તીઓ, અહ્યારો જેણસાસને ભણિઓ ॥ ૩ ॥
વાસિકુઠારઘરદ્દો, વલ્લમુસલપ્પમિહસજુય તુજ્જો ।
હિંસાહેઉત્તણઓ, અસ્સહ્યારત્તણ મુણેયવ્વ ॥ ૪ ॥
ચ્ચદણમાલા ભવનાસણાઽયાણ તહોવઓગો જો ।
અહિઓ સો અહ્યારો, એત્થ વપ્પ પચમો ઘુત્તો ॥ ૫ ॥ ” ઇતિ ।

પ્રત્યક્ષાયા ચ-

“ અસ્યાપિ પશ્ચાતીચારાઃ, કન્દર્પ કૌકુચ્ય ચ મૌલ્યર્થમ્ ।
તથા સયુક્તાધિકરણમ્, ઉપભોગાદિપ્રમાણવ્યતિરેકઃ ॥ ૧ ॥
કામોદ્વેજક્રવચનોદીરણમેતેષુ ઉચ્યન્ પ્રથમઃ ।
મુલભૂવાદિવિગારાદ્ હાસ્યવિધાન તથા દ્વિતીયઃ ॥ ૨ ॥
કુત્સિતમપ્રાસક્તિરુ, -મવિચારિતમપગતાર્થસમ્બન્ધમ્ ।
બહુભાષણમિહ તૃતીય, અતીચારો જૈનશાસને ભણિતઃ ॥ ૩ ॥
વાસી કુઠાર ઘરદ્દો દૂલ્લ મુસલ પ્રભૃતિસયુત તૃતીય* ।
હિંસાદેહુત્વતાઽસ્યાઽતીચારત્વ જ્ઞાતન્યમ્ ॥ ૪ ॥
ચન્દન માલા ભવનાઽસનાદિમાના તથોપયોગો ય* ।
અધિ* સોઽતીચારોઽત્ર વ્રતે પશ્ચમ ઉક્ત ॥ ૫ ॥ ” ઇતિ ।
ઇતિ સુતાર્થ ॥ ૫૨ ॥

ઉપભોગપરિભોગાતિરેક કહેતે હૈં । તાત્પર્ય યહ કિ અપની ઔર અપને
સમ્બન્ધિયોંકી વસ્તુઓંકો આવશ્યક્તાસે અધિક ભોગના ઉપભોગપરિ
ભોગાતિરેક હૈ ॥ સગ્રહગાથાઈં સુગમ હૈં ॥ ૫૨ ॥

પરિભોગાતિરેક કહ્ય છે તાત્પર્ય ઓ છે કે પોતાના અને પોતાના સબ ધીઆની
વસ્તુઓને જરૂરીયાત કરતા વધારે ભોગવધી ઓ ઉપભોગ-પરિભોગાતિરેક છે સબ્બ
ગાથાઓ સુગમ છે (૫૨)

अगारधर्मसञ्जीवनी टीका अ० १ सू० ५४ देशवकाशिक व्रतातिचारवर्णनम् ३०१

मूलम्—तयाणंतरं च ण देसावगासिस्स समणोवासएणं पच्च अङ्ग-
यारा जाणियच्चा न समायरिच्चा, तज्जहा-आणवणप्पओगे, पेस-
वणप्पओगे, सद्धानुवाए, रूवानुवाए, वहियापोग्गलपक्खेवे ॥१०॥५४॥

छाया-तदनन्तरं च खलु देशवकाशिकस्य श्रमणोपासकेन पञ्चातीचारा
ज्ञातव्या न समाचरितव्या, तद्यथा-आनयनप्रयोगः, प्रेक्ष्यप्रयोगः, शब्दानुपातः,
रूपानुपातः, वहिःपुद्गलप्रक्षेपः । १० ॥ ५४ ॥

टीका—“आनयने”ति-स्वगमनागमनार्थं नियतात्क्षेत्राद्वाह्याना पदार्थाना
मन्यद्वारा स्वसमीपे प्रापणं प्रथमः । १। नियतात्क्षेत्राद्वाह्याना कार्याणां सम्पाद-
नार्थं भृत्यादिप्रेषणं द्वितीयः । २। नियतात्क्षेत्राद्बहिः कार्योपस्थितौ छिक्रोत्कासी-
प्रभृतिभिः शब्दैः प्रातिवेशिकादिं प्रतिबोध्य तत्कार्यं सम्पादनचेष्टा तृतीयः । ३।

अनवस्थितसामायिककरण-सामायिकसंबन्धी व्यवस्था न रखना, अर्थात्
कभी करना, कभी न करना, और कभी समय पूरा होनेसे पहले
ही सामायिक पार लेना ॥ सग्रहगाथाएँ गतार्थ हैं ॥ ५३ ॥

टीकार्थ-तयाणतरं चेत्यादि इसके अनन्तर आवश्यकको देशवकाशिक
व्रतके पांच अतिचार जानने चाहिए किन्तु सेवन न करने चाहिए ।
पांच अतिचार इस प्रकार हैं—(१) आनयनप्रयोग, (२) प्रेक्ष्यप्रयोग,
(३) शब्दानुपात, (४) रूपानुपात, (५) वहि पुद्गलप्रक्षेप ।

[१] आनयनप्रयोग-अपने गमनागमनके लिए मर्यादा किये हुए
क्षेत्रसे बाहरके पदार्थोंको दूसरेसे अपने पास मगाना । [२] प्रेक्ष्यप्रयोग-
मर्यादा किए हुए क्षेत्रसे बाहरके कार्योको संपादन करनेके लिए नौकर

जो (५) अनवस्थित सामायिककरण-सामायिक संबंधी व्यवस्था न रखनी,
अर्थात् डोर्धवार करनी, डोर्धवार न करनी, अने डोर्धवार समय पूरा तथा पड़ेला
सामायिक पारी लेनी सग्रह गाथाओंने जो अर्थ छे (५३)

टीकार्थ-‘तयाणतरं चे’-त्यादि पछी आवकें देशवकाशिक व्रतना पांच
अतिचार नकरवा नैछंछे पछ सेववा न नैछंछे, ते पांच अतिचार आ प्रभाछेछे—
(१) आनयनप्रयोग, (२) प्रेक्ष्यप्रयोग, (३) शब्दानुपात, (४) रूपानुपात, (५)
अधि पुद्गलप्रक्षेप

(१) आनयनप्रयोग-पैताना गमनागमन माटे मर्यादित करेला क्षेत्रनी
जहारना पदार्थों छीजनी आरक्षते पैता पासे भगाववा (२) प्रेक्ष्यप्रयोग-मर्यादित
क्षेत्रनी जहारना कार्योने संपादन करवा माटे नौकर-आकर भोक्खवा, (३) शब्दानुपात

न्धिनी या स्मृतिः=स्मरण तस्या अकरणम्=अनाश्रयण=स्मृत्यकरणम्-“अमुक
समये मया सामायिक कृत, कर्तव्य, करिष्यमाण वे” स्येव निश्चित-सामायिक
समयस्य विस्मरणमित्यर्थः । ४ । अनवस्थितिः=अनवस्था-व्यवस्थाया अभाव
इत्यर्थस्तस्याः करण-मनवस्थितिकरणम्-सामायिकस्य कदाचिदाचरण कदा-
चिदनाचरण, कदाचिच्च समयमसमाप्येत्येत्यानमित्यर्थः । ५ । अत्रेमाः सङ्ग्रहगाथाः-

[सङ्ग्रहगाथा]

“ मणवायाकायाणं, दुष्पडिहाणाणि तिन्नि ण्यस्स ।
सहअकरण चउत्थो, अणवद्वाऽऽपायण च पचमगो ॥ १ ॥
अइयारा इमे पच, सरुव दम्भवामि सिं ।
पयमो तत्थ सावज्ज, माणसस्स पचट्ठणं ॥ २ ॥
धीओ णिष्ठुरसावज्ज, भासोदीरणमीरिय ।
तीओ थले अप्पमट्ठे, हत्थाईण पसारण ॥ ३ ॥

“ सामाह्य वय कज्ज, - ममुए समण मए ’ ।
इच्चाइणो विसरणं, चउत्थो परिकित्तिओ ॥ ४ ॥
वयस्सावरणे जाउ, जाउ नायरण तथा ।
असमप्पेव वा जाउ, उट्ठारं होइ पचमो ॥ ५ ॥ इति ।

छाया-“ मनोवाकायाना दुष्पणिधानानि त्रय एतस्य ।
स्मृत्यकरण चतुर्थोऽनवस्थाऽऽपादन च पञ्चमकः ॥ १ ॥
अतिचारा इमे पञ्च, स्वरूप दर्शयाम्येषाम् ।
प्रथमस्तत्र सावद्य, मानसस्य प्रवर्तनम् ॥ २ ॥
द्वितीयो निष्ठुरसावद्यभाषोदीरणमीरितम् ।
ततीय स्थले अपमृष्टे, हस्तादीना प्रसारणम् ॥ ३ ॥
सामायिक व्रत कार्य, ममुके समये मया ।
इत्यादेर्विस्मरण चतुर्थ परिकीर्तित ॥ ४ ॥
व्रतस्याऽचरण जातु, जातु नाऽऽचरण तथा ।
असमाप्येव वा जातु, उत्थान भवति पञ्चमः ॥ ५ ॥” इति ।
इति सूत्रार्थ ॥ ५३ ॥

समय मैने सामायिक की थी, अमुक समय करना चाहिए, अमुक समय
कहूंगा’ इस प्रकार सामायिकके निश्चित समयको भूल जाना । (५)

सामायिकतु -मृत्युकरण- अमुक समये मे सामायिक करी डती, अमुक समये
करवी लेछो, अमुक समये करीश’ ये प्रभाषे सामायिकको निश्चित समय भूली

મૂલમ્—તયાણતરં ચ ણ પોસહોવવાસસ્સ સમણોવાસણં પચ
અદ્ધારા જાણિયદ્ધા ન સમાયરિયદ્ધા, તંજહા—અપ્પડિલેહિય-દુપ્પ-
ડિલેહિયસિજ્ઞાસંથારે, અપ્પમજ્જિય-દુપ્પમજ્જિયસિજ્ઞાસંથારે, અપ્પ-
ડિલેહિય દુપ્પડિલેહિયઉચ્ચારપાસવણભૂમી, અપ્પમજ્જિય-દુપ્પમજ્જિ-
યઉચ્ચારપાસવણભૂમિ, પોસહોવવાસસ્સ સમ્મં અણણુપાલણયા ૧૧।૫૫।

છાયા—તદનન્તર ચ મ્વલુ પોષધોપવાસસ્ય શ્રમણોપાસકેન પશ્ચાતીચારા જ્ઞાતવ્યા
ન સમાચરિતવ્યાઃ, તથા અપ્રતિલેખિત દુષ્પ્રતિલેખિતશય્યાસસ્તારઃ, અપ્રમાર્જિત-
દુષ્પ્રમાર્જિતશય્યાસસ્તારઃ, અપ્રતિલેખિતદુષ્પ્રતિલેખિતોચ્ચારપ્રસ્રવણભૂમિઃ, અપ્રમા-
ર્જિતદુષ્પ્રમાર્જિતોચ્ચારપ્રસ્રવણભૂમિઃ, પોષધોપવાસસ્ય સમ્યગનનુપાલનમ્ ૧૧।૫૫

ટીકા—‘અપ્રતિલેખિતે’ -તિ-શય્યા-સસ્તારકાણા સર્વથા ન પ્રતિલેખન
મન્યમનસ્કૃતયા પ્રતિલેખન ચ પ્રથમઃ ।૧। તેપામેવ સર્વથા પ્રમાર્જનાભાવોઽન્ય-

તાર આદિમી સમઘ્નના ચાહિળ । [૪] રૂપાનુપાત-નિયત ક્ષેત્રસે બાહરકા
કામ કરનેકે લિે દૂસરેકો હાથ આદિ દિશ્વાકર ઉસ કામકો સિદ્ધ
કરનેકી ચેષ્ટા કરના । ઉપલક્ષણસે ટેલીફોનદ્વારા સ્વરૂપ પ્રેષણકો મી
સમઘ્નના ચાહિયે, કયોકિ આજકલ ટેલીફોનદ્વારા વાતચીત કરનેવાલેકા
ફોટૂમી સામને લીચ જાતા હૈ । [૫] વહિઃપુદ્ગલપ્રક્ષેપ-નિયતક્ષેત્રસે
બાહરકા પ્રયોજન હોને પર ઉસે સિદ્ધ કરનેકે લિે કકર પથ્થર આદિ
ફેંકકર દૂસરેકો સકેત (દશારા) કરના । ગાથાઓંકા અર્થ યહી હૈ ॥૫૪॥

ટીકાર્થ—‘તયાણતર ચે’—ત્યાદિ તત્પશ્ચાત્ શ્રમણોપાસકકો પોષ-
ધોપવાસ વ્રતકે પાંચ અતિચાર જાનને ચાહિે કિન્તુ સેવન ન કરને

તાગ-ટેલીફોન વગેરે પણ મમલુ લેવા (૪) રૂપાનુપાત-નિયત ક્ષેત્રની બહારનુ કામ
કરવાને બીજને હાથ વગેરે બતાવીને તે કામ સિદ્ધ કરવાની ચેષ્ટા કરવી ઉપ-
લક્ષણે કરીને ટેલીફોન દ્વારા સ્વરૂપ પ્રેષણને પણ મમલુ લેવુ કારણ કે આજકાલ
ટેલીફોન દ્વારા વાતચીત કરનારનો ફોટો પણ આંખેથી જોયી શકાય છે (૫) બહિઃ-
પુદ્ગલપ્રક્ષેપ-નિયતક્ષેત્રથી બહારનુ પ્રયોજન ઉપસ્થિત થતા તેને સિદ્ધ કરવા માટે કાકરો,
પથ્થર, વગેરે ફેંકીને બીજને સંકેત (દશારો) કરવો । સગ્રહ ગાથાઓંને અર્થ એજ છે (૫૪)

ટીકાર્થ—‘તયાણતર ચે’ત્યાદિ તે પછી શ્રમણોપાસકે પોષધોપવાસ વ્રતના
પાંચ અતિચાર બહુવા પરન્તુ સેવવા નહિ તે આ પ્રમાણે —(૧) અપ્રતિલેખિત-

नियताक्षेत्रादवहि स्थितकार्यसम्पादनार्थं परस्मै स्वहस्तादि दर्शयित्वा चेष्टनम्, आग्लभापाप्रसिद्ध 'टेलीफोन, टेलीग्राफ' प्रभृतेरुपलक्षणं च चतुर्थः । ४। नियताक्षेत्रादुपाह्वे प्रयोजनसम्भावे तत्संपादनार्थं पुद्गलानां=छोटगिलापुत्रकादीनां प्रक्षेपेण तटस्थं प्रति सकेतीकरणं, यद्वा टेलीफोनयन्त्रद्वारा स्वप्रतिकृतिप्रेषणस्याप्युपलक्षणम् । तद्यन्त्रेण सभाषणकर्तुराकृतिरपि निर्दिष्टे स्थले प्रकटी भवतीत्यर्थः । इति पञ्चमः । ५ ॥ अत्रेत्य सद्यग्रहगाथाः-

“ दम्भस्सऽह्यारपचग से, पउगो आणवणस्स पेसणस्स ।
अवि सद्दग रूवगाणुवाओ, यहिया पुग्गलखेवण तद्देव ॥१॥
परेण षज्झवत्थूण, पावण ज णियतिगे ।
पढमो मो एवमेव, धीओ भिच्चाइपेम्मण ॥ २ ॥
त्तीओ छिक्काइचेट्ठारिं, तद्देवायरण भओ ।
तद्दा चउत्थो हत्थाइ, चेट्ठण परिकित्तिओ ॥ ३ ॥
सक्कराइविणिग्गळेवा, चेट्ठण होइ पचमो ।
परेण षज्झकज्जाण, सपाए णेव तारिस ॥ ४ ॥
वयस्स रक्खण तम्हा, सत्थ देसावगासिय ।” इति ॥

एतच्छाया च—

“ दशमस्यातिचारपञ्चकमस्य, प्रयोग आनयनस्य प्रेषणस्य ।
अपि शब्दक रूपकानुपातो बहिः पुद्गलक्षेपणं तथैव ॥ १ ॥
परेण बाह्यवस्तुना, प्रापणं यन्निजान्तिके ।
प्रथमः स एवमेव, द्वितीयो भृत्यादिप्रेषणम् ॥ २ ॥
तृतीयश्छिकादिचेष्टाभिस्तथैवाऽऽचरणं मतः ।
तथा चतुर्थो हस्तादिचेष्टनं परिकीर्तितं ॥ ३ ॥
शक्रेरादिचिनिक्षेपाच्चेष्टनं भवति पञ्चमः ।
परेण बाह्यकार्याणां सम्पादे नैव तादृशम् ॥ ४ ॥
व्रतस्य रक्षणं तस्मात्सार्थं देशावकाशिकम् ॥” इति ।
इति सूत्रार्थः ॥ ५४ ॥

चाकरीको भेजना । [३] शब्दानुपात-नियतक्षेत्रसे बाह्यकार्य आपाडने पर छींक कर, खास कर या अन्य कोई शब्द करके, पड़ोसी आदिको इशारा करके कार्य करानेका प्रयत्न करना । उपलक्षणसे टेलीफोन

-नियत क्षेत्रधी पाडारतु कार्य आनी पडता छींकीने, जोआरीने या जीला डेअ शब्द करीने पाडोरी आदिने इशारे करी कार्य करववा प्रयत्न करवे, उपलक्षणे करीने

उच्चारप्रसूत्रवणभूविषये क्रमश इदम् ।

चेत्प्रकारद्विक, तृतीयश्चतुर्थः समतस्तदा ॥३॥

पञ्चमः पालनाभावः, पोषधस्य यथाविधि ।

व्रतस्यैतस्य ग्रहणे, विधि. सामायिके यथा ॥४॥” इति ।

इति सूत्रार्थः ॥५५॥

मूलम्—तयाणंतर च ण अतिहिसंविभागस्स समणोवासएणं पच्च अइयारा जाणियव्वा न समायरियव्वा, तंजहा सच्चित्तनिक्खे वणया, सच्चित्तपेहणया, कालाइक्कमे, परववएसे, मच्छरिया । १२॥५६॥

छाया—तदनन्तरं च खलु अतिथिसंविभागस्य श्रमणोपासकेन पञ्चातीचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा-सच्चित्तनिक्षेपण, सच्चित्तपिधान, कालातिक्रमः परव्यपदेशः, मत्सरिता । १२ ॥ ५६ ॥

टीका—‘सच्चित्ते’-ति-सच्चित्तेषु धान्यादिज्वदानबुद्ध्या निक्षेपण=सम्मेजन, यद्वा सच्चित्ताना निक्षेपणमर्थात्कल्पनीयेष्वचिषेष्त्विति सच्चित्तनिक्षेपण सच्चित्तेषु

(३) उच्चार प्रसूत्रवण (मल-मूत्र)की भूमिकी पडिलेहना न करना या दुचित्ता होकर पडिलेहना करना तीसरा अतिचार है ।

(४) उच्चारप्रसूत्रवणकी भूमिकी न पूजना या असावधानी से पूजना चौथा अतिचार है ।

(५) शास्त्रोक्त विधिसे पोषधोपवासका सम्यक् रूपसे पालन न करना और पोसेमें रहकर आहार, शरीरसत्कार, मैथुन आदि अनेक प्रकारके व्यापारोंका विचारना पांचवाँ अतिचार है । गाथाएँ गतार्थ हैं ॥५५॥

टीकार्थ—‘तयाणंतर चे’-त्यादि तदनन्तर श्रावकको अतिथिसंविभाग व्रतके पांच अतिचार जानने चाहिए किन्तु सेवन न करने चाहिए ।

भूमिनी पडिलेहण्वा न करवी जे त्रीजे अतिचार छे (४) उच्चार-प्रसूत्रवण्णी भूमिने न पूजवी या असावधानीथी पूजवी जे चोथो अतिचार छे (५) शास्त्रोक्त-विधिथी पोषधोपवासनु सम्यक् रूपे पालन न करवु अने पोसाभा रहिने, आहार, शरीरसत्कार, मैथुन आदि अनेक प्रकारना व्यापादोना विचार करवो जे पाथमो अतिचार छे गाथाजोना अर्थ स्पष्ट छे (५५)

टीकार्थ—‘तयाणंतर चे’-त्यादि पछी श्रावके अतिथिसंविभाग व्रतना पांच अतिचार अणुवा जेष्ठजे परन्तु सेवना न जेष्ठजे ते आ प्रभाषे—(१) अचित्त-

મનસ્કૃતયા પ્રમાર્જન ચ ક્ષિતિયઃ ।૨। એવમેવોચારપ્રસવળભૂમૌ ક્રમેણ પ્રકારદ્વયે
તૃતીય-ચતુર્થો ।૩।૪। પ્રવચનોક્તવિધ્યનુસારેણ પોષધવ્રતસ્ય સમ્યગનુપાલનાભાવો,
વ્રતસમય આહાર-શરીરસત્કારાઽવ્રત્તાદિવિવિધવ્યાપારાણામનુચિન્તન ચ પશ્ચમઃ ।૫।
અત્રેત્થ સદ્ગ્રહગાથાઃ—

“ સિદ્ધિજાસધારમાણ જ, સન્વજાઽપડિલેહ્ણ ।
પમાયપ્પડિલેહો વા, અહ્યારો હજાહમો ॥ ૧ ॥
અપ્પમડ્ડજળમેળસિ, -મળ્ણહા વા પમડ્ડજ્ઞં ।
ધુત્તો પ્ત્થ લપ્ ઘીઓ, અહ્યારો જહાગમ ॥ ૨ ॥
ઉચ્ચાર પાસવળભૂ, -વિસપ્ કમસો હર્ણં ।
વે પમારદુગ તીઓ વડત્થો સમઓ તયા ॥ ૩ ॥
પચમો પાલનાભાવો, પોસહસ્સ જહાવિહિ ।
વયસ્સેયસ્સ ગહ્ણે, વિહી સામાહપ્ જહા ॥ ૪ ॥ ” ઇતિ ।

પ્રત્યક્ષાયા ચ—

“ શય્યાસસ્તારકાણા યત્સર્વથાઽપ્રતિલેખનમ્ ।
પ્રમાદપ્રતિલેખો વા, અતિચાર હજાઽઽદિમઃ ॥૧॥
અપ્રમાર્જનમેતેપા, -મન્યથા વા પ્રમાર્જનમ્ ।
ઉક્તોઽન વ્રતે દ્વિતીયોઽતિચારો યથાઽઽગમમ્ ॥૨॥

ચાહિયે । કે યે હૈ—(૧) અપ્રતિ લેખિત દુષ્પ્રતિલેખિતશય્યાસસ્તાર, (૨)
અપ્રમાર્જિતદુષ્પ્રમાર્જિતશય્યાસસ્તાર, (૩) અપ્રતિલેખિતદુષ્પ્રતિલેખિત-
ઉચ્ચારપ્રસવળભૂમિ, (૪) અપ્રમાર્જિતદુષ્પ્રમાર્જિત ઉચ્ચારપ્રસવળભૂમિ, પોષ
ધોપવાસકા સમ્યક્ અનનુપાલન ।

(૧) શય્યાસથારે આદિકી પડિલેહ્ણના ન કરના યા અસાવધાનીસે
પડિલેહ્ણના કરના પ્રથમ અતિચાર હૈ ।

(૨) શય્યા સથારે આદિકો ન પૂજના યા અસાવધાનીસે પૂજના
દૂસરા અતિચાર હૈ ।

દુષ્પ્રતિલેખિત શય્યાસસ્તાર (૨) અપ્રમાર્જિત-દુષ્પ્રમાર્જિત-શય્યાસસ્તાર, (૩)
અપ્રતિલેખિત - દુષ્પ્રતિલેખિત - ઉચ્ચાર - પ્રસવળ - ભૂમિ, (૪) અપ્રમાર્જિત-
દુષ્પ્રમાર્જિતઉચ્ચાર-પ્રસવળ-ભૂમિ, (૫) પોષધોપવાસનુ સમ્યક્ અનનુપાલન

૧ શય્યા સથારા આદિની પડિલેહ્ણા ન કરવી, યા અસાવધાનીથી પડિ-
લેહ્ણા કરવી એ પ્રથમ અતિચાર છે (૨) શય્યા સથારા આદિને ન પૂજવા યા
અસાવધાનીથી પૂજવા એ બીજો અતિચાર છે ૩ ઉચ્ચાર પ્રસવળ (મલમૂત્ર) ની

પરવ્યપદેશઃ=અદાનચુદ્ધયા-‘પરત્રીયમિદમન્નાદિક ન મમે’-ત્યાદેર્વાક્યસ્ય સાં-
ધુસમીપે માપણમિત્યર્થઃ, સ્વય સુસ્થિતોઽપિ દાતુ પરસ્ય કથન વા, एष
चतुर्थ ૧૪૧ મત્સર=પરશુભદ્રેષ, અગ્રતૂપચારાદીર્ણ્યા, યદ્વો મત્સરઃ=કૃપણ-
સ્તસ્ય ભાવો માત્સર્ય, તતશ્ચ-‘અનેન સાઁવે ડદ દત્ત કિમહમસ્માદીનો યન્ને
દાસ્યે’ ઇત્યેવમીર્ણ્યાવ્રત્વ, દાને કાર્પણ્યાચરણ વેત્યર્થઃ. કેચિત્તુ-‘મત્સર=ક્રોધ.
સ एव मात्सर्य-क्रोधपुरस्सर साधवे भिक्षादानमित्यर्थः’ इति वदन्ति, एष
पञ्चम ૧૫.

પ્રતેયુ પશ્ચસુ યથાકૃત્યજ્ઞિદપિ દાનમ્ય સદ્ભાવાદતીચારત્વમેવ ન તુ મદ્ગત્વમ્,

સમયકો ટાલકર ભિક્ષા દેનેકો તૈયાર હોના કાલાતિક્રમ અતિચાર હૈ.

[૪] પરવ્યપદેશ-અર્થાત્ દૂસરેકા કહ દેના. ભિક્ષા ન દેનેકે
અભિપ્રાયસે ‘યહ આહાર આદિ દૂસરેકા હૈ મેરા નહી’ એસા કહના
અથવા આપ [સ્વય] સદ્ગતિ [શુદ્ધ-આહારાદિ દેને યોગ્ય] હોને પરમી
આહારાદિ દેનેકે લિણ દૂસરેકો રહના પરવ્યપદેશ અતિચાર હૈ.

[૫] મત્સરિતા-દૂસરેકે મલેમેં ઢેપ કરના મત્સર હૈ. યહાં ઉપચારસે
મત્સરકા અર્થ ઈર્ણ્યા હૈ. ‘इसने साधुको यह दिया है, मैं क्या इससे
कम हूँ कि मैं यह पदार्थ न दूँ’ इस प्रकार ईर्ण्या करना मात्सर्य है.
અથવા દાન દેનેમેં કજૂસી કરન, માત્સર્ય અતિચાર હૈ. કોઈ કોઈ
‘मत्सरका अर्थ क्रोध है’ ऐसा कहते हैं, उनके मतसे क्रोध पूर्वक
साधुको भिक्षा देना मात्सर्य अतिचार है.

યે પાત્રો અતિચાર હી હૈં, ક્યોંકિ સમીમેં કિસી ન કિસી રુપમેં

અને આહાર પણ ન દેવો પડે’ એવી ભાવનાથી સાધુના લોભનના મમથને ટાળીને
ભિક્ષા દેવાને તૈયાર થવું એ કાલાતિક્રમ છે

(૪) પરવ્યપદેશ—અર્થાત્ બીજાનો કહી દેવું ભિક્ષા ન આપવાના હેતુથી ‘આ
આહાર આદિ બીજાનો છે—મારો નથી’ એમ કહેવું, અથવા પોતે સૂઝતો (આહારાદિ
વોરાવી શકે તેવો) હોવા છતાં પણ આહાર દેવા માટે બીજાને કહેવું, એ પરવ્યપદેશ
અતિચાર છે

(૫) મત્સરિતા—બીજાના ભલામા દ્રેષ કરવો એ મત્સર છે અહીં ઉપચારે
કરીને મત્સરનો અર્થ ઈર્ણ્યા છે ‘એણે સાધુને આ આપ્યું છે, હું શું તેનાથી કમ છું
કે એ પદાર્થ ન આપુ ?’ એ પ્રમાણે ઈર્ણ્યા કરવી એ માત્સર્ય છે અથવા દાન આપ
વામા કળૂસાઈ કરવી એ માત્સર્ય અતિચાર છે કોઈ કોઈ કહે છે કે ‘મત્સરનો
અર્થ ક્રોધ છે’ તેમને મતે ક્રોધપૂર્વક સાધુને ભિક્ષા આપવી એ માત્સર્ય અતિચાર છે
એ પાત્રે અતિચાર જ છે, કેમકે એ બધામા કોઈ ને કોઈ રૂપમા દાન દેવાનો

शाल्यादिषु सम्मिलितमचित्तमन्नादिक, यद्वा-अचित्तेष्वन्नादिषु निक्षिप्त सचित्ते
 शाल्यादि चेत्तदा 'अर्कव्यतिरिक्तत्वात्साधुर्न ग्रहीष्यतीति भोजनया सचित्तेष्वचित्त-
 स्याऽचित्तेषु वा सचित्तस्य 'सम्मेलनमित्यर्थ', एष प्रथमः । १। एवं सचित्तेनाऽ-
 चित्तस्याऽचित्तेन वा सचित्तस्य 'पिधान-सचित्तपिधान' नाम द्वितीयः । २।
 कालः=साधोर्भोजनसमयस्तस्यातिक्रमः=उल्लङ्घन-कालातिक्रमः 'साधुःसत्कृतोऽ-
 ऽपि भवेद्भोजनीयमपि न धीया' इति बुद्ध्या साधुभोजनसमयमतिक्रम्य भिक्षा
 दानार्थं प्रस्तुतीभवन्मित्यर्थ', एष तृतीयः । ३। परस्य, व्यपदेशः=व्याहार-

वै इस प्रकार हैं-(१) सचित्त-निक्षेपण, (२) सचित्तपिधान, [३] काला-
 तिक्रम, [४] परव्यपदेश, [५] मत्सरिता ।

(१) सचित्तनिक्षेपण-दान न देनेके अभिप्रायसे अचित्त वस्तुओंको
 सचित्तधान्य आदिमें मिला देना, अथवा कल्पनीय वस्तुओंमें सचित्त
 वस्तु-मिला देना सचित्तनिक्षेपण है । तात्पर्य यह है कि-"सचित्त
 शालि आदिमें, अगर अचित्त मिला देगे, या अचित्त अन्न आदिमें
 सचित्त-शालि आदि मिला देंगे तो साधु-ग्रहण नहीं करेगे"-ऐसी
 भावना करके सचित्तमें अचित्त और अचित्तमें सचित्त मिला देना
 सचित्तनिक्षेपण अतिचार है ।

[२] सचित्तपिधान-इसी प्रकार पूर्वोक्त भावनासे सचित्त वस्तुसे
 अचित्तको और अचित्तसे सचित्तको ढाँक देना सचित्तपिधान अतिचार है ।

[३] कालातिक्रम-अर्थात् समयका उल्लङ्घन करना । 'साधुका सत्कार
 भी हो जाय और आहार भी न देना पड़े' ऐसी भावनासे साधुके भोजन

निक्षेपण, (२) सचित्तपिधान, (३) कालातिक्रम, (४) परव्यपदेश (५) मत्सरिता
 (१) सचित्तनिक्षेपण-दान न देवाना हेतुशी अचित्त वस्तुओंमें सचित्त धान्य
 आदिमें भेजवी देवी-अथवा कल्पनीय वस्तुओंमें सचित्त वस्तुओं में भेजवी देवी
 के सचित्तनिक्षेपण है तात्पर्य ये छे के "सचित्त शालि आदिमें जो अचित्त
 भेजवी दर्शय, या अचित्त अन्नादिमें सचित्त शालि आदि भेजवी दर्शय, तो साधु
 ते ग्रहण नहीं करे" जैवी भावनाओं करीने सचित्तमें अचित्त अने अचित्तमें
 सचित्त पदार्थों भेजवी देवा, जे सचित्तनिक्षेपण अतिचार छे

(२) सचित्तपिधान-जैव प्रभाषे पूर्वोक्त भावनाथी सचित्त वस्तुथी अचि-
 त्तमें अने अचित्तथी सचित्तमें ढाँकी देवी जे सचित्तपिधान अतिचार छे

(३) कालातिक्रम-अर्थात् समयनु विद्वत्त करय "साधुकी सत्कार पक्ष में

[સગ્રહગાયાઃ]

‘ન ભોજનીયપિ મય પયેય, હ્વે જહેસો સમણોવિ તુદ્ધો’ ।

હૈવ કાલપ્પડિજાવણ જ, સો એથ કાલાહકમો પગીઓ ॥૪॥

અન્નાદય સંવમિણ પરસ્સ, ન મામઈણં તિ અદાણભાવા ।

સત્કારસદ્દાહિવાણપુવ્વ, જ માસણ સો કહિઓ ચડત્યો ॥૫॥

એમેણ દિધ્ન કિમહ ન તારિસો, હ્વેવમીસાયરણં તહેવ ।

પયાણકાવણવિહી ય જ વા, કોવેણ દાણ ચ મઓ તહતો ॥૬॥’ઈતિ ।

છાયા,

ન ભોજનીયપિ મયા પ્રદેય ભવેદ્ યથૈવ શ્રમણોઽપિ તુદ્ધઃ ।

इतीव कालप्रतियापन यत्, सोऽत्र कालातिक्रमः प्रगीतः ॥ ४ ॥

અન્નાદિક સર્વમિદ પરસ્ય, ન મામકીનમિત્યદાનભાવાત્ ॥

सत्कारश्रद्धादिविधानपूर्व, यद् भाषण स कथितश्चतुर्थ. ॥५॥

અનેન દત્ત કિમહ ન તાદૃશ. ૧, હત્યેવમીર્પ્યાચરણ તથૈવ ।

प्रदानकार्पण्यविधिश्च यद्वा, कोपेन दान च मतस्तथाऽन्त. ६’इति ।

इति सूत्रार्थः ॥५६॥

મૂલમ્-તયાણતર ચ ણં અપચ્છિમમારણતિયસંલેહનાદ્ધૂસણા-

રાહણાણ પંચઅહિયારા જાણિયદ્વા ન સમાયરિયદ્વા, તંજહા-

ઇહલોગાસસપ્પઓગે, પરલોગાસસપ્પઓગે, જીવિયાસંસપ્પઓગે,

મરણાસસપ્પઓગે, કામભોગાસસપ્પઓગે । ૧૩ ॥ ૫૭ ॥

છાયા-તદનન્તર ચ મ્વલ્લ અપશ્ચિમમારણાન્તિકસલેખનાજોષણાઽઽરાવનાયાઃ

पश्चात्तीवारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा-इहलोकशसामयोगः, परलो-

काशसामयोगः, जीवीताशसामयोगः, मरणाशसामयोगः, कामभोगाशसामयोग

॥१३॥५७॥

ટીકા—‘ઇહે’-તિ-સસ્તારગ્રહણોચરમ્-ઇહલોકે=મનુષ્યલોકે આશસામ-
-યોગ=‘મૃત્વાં ચક્રવર્તી વા રાજા વા તન્મન્ત્રી વા શ્રુયાસ’-મિત્યાદિરૂપાભિલા-

યર્હા ‘યથા’ પદ અભ્યાગત હીન દીન આદિકા મી ઉપલક્ષણ હૈ ।

शास्त्रोंमें सर्वत्र ऐसाही देखा जाता है । गाथाओंका अर्थ यही है ॥५६॥

ટીકાર્થ-‘તયાણતર ચે’-ત્યાદિ इसके अनन्तर अपश्चिममारणा-

अर्हो ‘यथा, पद अभ्यागत दीन हीन आदिनु पक्ष उपलक्ष्य छे. शास्त्रोभा
सर्वत्र अभिन्न लेखना आवे छे (५६)

ટીકાર્થ-‘તયાણતર ચે’-ત્યાદિ त्पार पक्षी अपश्चिम-मारणातिक-स लेखना

યદિ સર્વથા ન દદાદત પ્રતિષેધેદ્દે વા પરિદ્યેત તદા તુ મજ્જસ્વ, યદુક્તમ્-

“ ન દેહ વારેહ ય દિજ્જમાર્ણ, તહેવ દિક્ષે પરિતપ્પણ ય ।

इयेरिसो जो किवणस्स भावो, भगो वये वारसगे इहेसो ॥ १ ॥” इति
छाया-“न ददाति वारयति च दीयमानम्, तथैव दत्ते परितप्यते च ।

इत्येतादृशो यः कृपणस्य भावः, भग्नोः व्रते द्वादशके एहेपः ॥ १ ॥” इति
‘यथा’-પદ વાત્રાભાગતાદીનામપ્યુપલક્ષણ, તથૈવ શાસ્ત્રાદિષુ સર્વત્રોપલ-
ક્ષ્માત્ । અત્રેત્થ સદગ્રહગાથાઃ—

“ અસ્સવિ પચહ્યારા, સચિત્તનિવલ્લેવણાવિહાણાહ ।

एव कालाहकम परचवएसा य मच्छरिय ॥ १ ॥

धन्नाइसु सचित्तेसु, मचित्तपरिमेलण ।

एयस्स विवरीय वा, पढमो परिकित्तिओ ॥ २ ॥

अचित्तस्स सचित्तेण, पिहाण वुक्कમોવિ વા ।

भोयणाइपयत्थेसु, जो सो वीओ उदाहिओ ॥ ३ ॥

एतच्छाया च—

“ અસ્યાપિ પશ્ચાત્તીચારા, સચિત્તનિલ્લેવણાપિધાનાદિ ।

एव कालातिक्रम, परव्यपदेशौ च मात्सर्यम् ॥ १ ॥

धान्यादिषु सचित્तेषु, અવિત્તપરિમેલનમ્ ।

एतस्य विपरीत वा, प्रथम परिकीर्तित ॥ २ ॥

अचित्तस्य सचित્तेन, પિધાન વ્યુત્ક્રમોઽપિવા ।

भोजनादिपदार्थेषु, यं स द्वितीय उदाहृत ॥ ३ ॥

- દાન દેનેકા સદ્ભાવ પાયા જાતા હૈ । અતઃ. હનકે હોને પર ભી વ્રત ભગ નહીં
હોતા । યદિ આહારાદિ દેવે હી નહીં, યા દેતે હુણ કો રોકે, અથવા દેકર
પશ્ચાત્તાપ કરે તો વ્રતભગ સમજના ચાહિયે । કહા ભી હૈ—

“ સ્વયં ન દેવે, દેતે હુણ દસરેકો નિષેધ કરે, અથવા દેકર પશ્ચા-
ત્તાપ કરે, એસા જો કૃપણકા ભાવ હોતા હૈ ઉસસે યહ વારહવાં વ્રત
લ્પિહિત હોતા હૈ ॥ ”

સદ્ભાવ માહુમ પડે છે તેથી એ હોવા છતાં વ્રતભગ થતો નથી એ દાન આપે
નહિ અને આપનારને રોકે, અથવા આપીને પશ્ચાત્તાપ કરે તો વ્રતભગ સમજવો
હજી છે કે

“પોતે ન દે, બીજો આપે તેને નિષેધ કરે, અથવા આપીને પશ્ચાત્તાપ કરે,
એવો જે કૃપણનો ભાવ થાય છે તેથી આ પારમા વ્રતનો ભગ થાય છે”

[સગ્રહગાથાઃ]

‘જ મોઘનીયપિ મણ પયેય, જ્ઞે જહેસો સમણોવિ તુટ્ઠો’ ।

ઈહિવ કાલપ્પડિજાવણ જ, સો ઇત્થ કાલાહકમો પગીઓ ॥૪॥

અન્નાદ્ય સન્વમિણ પરસ્સ, ન મામર્ણં તિ અદાણભાવા ।

સત્કારસદ્દાહિવિહાણપુવ્વ, જ માસણ સો કહિઓ ચડત્થો ॥૫॥

ઈમેણ દિઘ્ઠ કિમહ ન તારિસો, ઇચ્છેવમીસાયરણં તહેવ ।

પયાણકાવણ્ણવિહી ય જ વા, કોવેણ દાણ ચ મઓ તહતો ॥૬॥”ઈતિ ।

છાયા.

ન મોજનીયમપિ મયા પ્રદેય મહેદ્ યથૈવ શ્રમણોઽપિ તુટ્ઠઃ ।

ઈતીવ કાલપ્રતિયાપન યત્, સોઽન્ન કાલાતિક્રમઃ પ્રગીતઃ ॥ ૪ ॥

અન્નાદિક સર્વમિદ પરસ્પ, ન મામકીનમિત્યદાનભાવાત્ ॥

સત્કારશ્રદ્ધાદિવિધાનપૂર્વ, યદ્ ભાષણ સ કથિતશ્ચતુર્થઃ ॥૫॥

અનેન દત્ત કિમહ ન તાદૃશઃ ?, ઇત્યેવમીર્ષ્યાચરણ તથૈવ ।

પ્રદાનકાર્પણ્યવિધિશ્ચ યદ્વા, કોપેન દાન ચ મતસ્તથાઽન્તઃ ૬”ઈતિ ।

ઈતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૫૬॥

મૂલમ્-તયાણતર ચ જ અપચ્છિમમારણતિયસંલેહણાઙ્ગસના-

રાહણાણ પંચઅહિયારા જાણિયઘ્વા ન સમાયરિયઘ્વા, તજહા-

ઈહલોગાસસપ્પઓગે, પરલોગાસસપ્પઓગે, જીવિયાસસપ્પઓગે,

મરણાસસપ્પઓગે, કામભોગાસસપ્પઓગે । ૧૩ ॥ ૫૭ ॥

છાયા-તદનન્તર ચ સ્વલ્પ અપશ્ચિમમારણાન્તિકસહેલનાજોષણાઽઽરાધનાયાઃ

પશ્ચાત્તીચારા જ્ઞાત્યા ન સમાચરિતવ્યાઃ, તથથા-ઈહલોકાશસાપ્રયોગઃ, પરલો-

કાશસાપ્રયોગઃ, જીવીતાશસાપ્રયોગઃ, મરણાશસાપ્રયોગઃ, કામભોગાશસાપ્રયોગ

॥૧૩॥૫૭॥

ટીકા—‘ઈહે’-તિ-સસ્તારગ્રહણોચરમ્-ઈહલોકે=મનુષ્યલોકે આશસાપ-

-યોગઃ=‘મૂત્રાં ચક્રવર્તી વા રાજા વા તન્મન્ત્રી વા મૃયાસ ’-મિત્યાદિરૂપાભિલા-

યર્હા ‘યથા’ પદ અભ્યાગત હીન દીન આદિકા મી ઉપલક્ષણ હૈ ।

જ્ઞાત્યોમિ સર્વત્ર એસાહી દેસા જાતા હૈ । ગાથાઓંકા અર્થ યહી હૈ ॥૫૬॥

ટીકાર્થ-‘ તયાણતર ચે ’-ત્યાદિ હસકે અનન્તર અપશ્ચિમમારણા-

અહીં ‘યથા, પદ અભ્યાગત દીન હીન આદિનુ પણ ઉપલક્ષણ છે. જ્ઞાત્યોમા

સર્વત્ર એમજ જોવામા આવે છે (૫૬)

ટીકાર્થ-‘તયાણર ચે’-ત્યાદિ ત્યાર પછી અપશ્ચિમ-મારણાતિક-સ ખેલના

पकरणम् । १ । एव परलोकाऽऽशसाप्रयोगः=‘ देवो भूयास ’-मित्यादिरूपा
 भिलापकरणम् । २ । सम्मानादिलोभेन जीर्णीतस्य=प्राणधारणस्याऽऽशसाप्रयोगः=
 अभिलापकरण=जीर्णिताऽऽशसाप्रयोगः । ३ । कर्कशक्षेत्रादिनिवासभयुक्तक्षुदा
 द्युपहततया सम्मानाद्यभावेन ‘कदाऽह म्रियेय’ इत्यादिरूप मरणस्याभिलापकरण
 मरणाऽऽशसाप्रयोगः । ४ । कामौ=शब्दरूपे भोगा=गन्धरसस्पर्शास्तत्राऽऽश
 साप्रयोगः=अभिलापकरण कामभोगाऽऽशसाप्रयोगः=रुचिरविषयसुहृद्याल्लो
 स्यर्थः । ५ । अत्रेति सदग्रहगाथाः—

“ पचऽह्यारा अम्सावि, ते विसेसेण वज्जण ।

तेसिं सरुवमेगेग, -मग्गे एत्थ नियज्झइ ॥ १ ॥

‘ रायार्हो होमु मच्चाह ’ मिच्चाससणमाइमो ।

एव देवाइविसया, ऽऽससा यीओ पकित्तिओ ॥ २ ॥

तीओ सम्मानाइलोहा, जीवधारणकत्तण ।

‘ कया मरिस्स ’ मिच्चाइ, अहिलासो चउत्थओ ॥ ३ ॥

सइरुवाइविसया, ऽऽससा जा वयधारिणो ।

पचमो अह्यारो सो, णेओ एत्थ जहागम ॥ ४ ॥ ” इति ।

नितकसलेखना जोषणा आराधनाके पाँच अतिचार जानने चाहिए
 किन्तु उनका आचरण न करना चाहिए । वे ये हैं—[१] इहलोकाश
 साप्रयोग, (२) परलोकाशसाप्रयोग, (३) जीविताशसाप्रयोग, (४)
 मरणाशसाप्रयोग, (५) कामभोगाशसाप्रयोग ।

(१) इहलोकाशसाप्रयोग—सधारा (अनशन) ग्रहण करनेके पश्चात्
 ‘ मरकर मैं मनुष्यलोकमें चक्रवर्ती होऊँ, राजा होऊँ, राजमन्त्री होऊँ’
 इत्यादि अभिलाषा करना ।

(२) परलोकाशसाप्रयोग—‘ मृत्युके बाद इन्द्र होऊँ, देवता होऊँ’
 इत्यादि परलोक सबन्धी अभिलाषा करना ।

नेषण्णु—आराधनना पाय अतिथार णण्णुवा नेषण्णे ते आ प्रभाण्णे—

(१) ईहलोकेशसा-प्रयोग, (२) परलोकेशसा-प्रयोग, (३) जीविताशसा-प्रयोग,
 (४) मरणाशसा-प्रयोग, (५) कामभोगाशसा-प्रयोग

(१) ईहलोकेशसा-प्रयोग—सधारा (अनशन) ग्रहण कर्त्ता पछी ‘ मरीने ऊँ
 मनुष्यलोकमा चक्रवर्ती थडि, राजा थडि, राजमन्त्री थडि ’ इत्यादि अभिलाषा करवी

(२) परलोकेशसा-प्रयोग—‘ मृत्यु पछी ईन्द्र थडि, देवता थडि ’ इत्यादि
 परलोक सबन्धी अभिलाषा करवी

पूतच्छायां च—
 “पञ्चातीचारा अस्यापि, तान् विशेषेण वर्जयेत्—
 तेषां स्वरूपमेकैकमग्रेऽत्र निरूप्यते ॥ १ ॥
 ‘राजादिर्मवेयः मृत्वाऽहम्’ इत्याशसनमादिमः ।
 एव देवादिविषयाऽऽशसा द्वितीयः प्रकीर्तितः ॥ २ ॥
 तृतीयः सम्मानादिलोभाज्जीवधारणकाङ्क्षणम् ।
 ‘कदा मरिष्यामी’—इत्याद्यमिलापश्चतुर्थः ॥ ३ ॥
 गन्ध-रूपादिविषयाऽऽशसा या प्रतयारिणः ।
 पञ्चमोऽतिचारः स ज्ञेयोऽत्र यथाऽऽगमम् ॥ ४ ॥” इति ।
 इति मृत्तार्यः ॥ ५७ ॥

मूलम्—तए णं से आणदे गाहावई समणस्स भगवओ महा-
 वीरस्स अतिप पचाणुवइय सत्तसिक्खावइय दुवालसविह साव-
 यधम्मं पडिवज्जइ, पडिवज्जिता समण भगव महावीर वंदइ नमं-
 सुइ, वदित्ता नमसित्ता एव वयासी—

(३) जीविताशसाप्रयोग—‘मैं जीता रह जाऊँ मेरी प्रशसा होगी’
 इस प्रकार इच्छा करना ।

(४) मरणाशसाप्रयोग—कर्कश क्षेत्र आदिमें निवास द्वारा होनेवाले
 कष्टसे, भूख, आदिकी पीडासे पीडित होकर और सम्मान न होनेसे
 ‘मैं कब मर जाऊँ’ इत्यादि मरनेकी इच्छा करना ।

(५) कामभोगाशसाप्रयोग—काम [शब्द और रूप] तथा भोग
 [गन्ध, रस, स्पर्श] में अभिलाषा करना, अर्थात् मनगमते विषयोंकी
 लालसा रखना । गाथाएँ गंतार्य हैं । संग्रह गाथाओंका अर्थ यही है ॥५७॥

(३) जीविताशसा-प्रयोग—‘हुँ जीवता रही जाऊँ’, ‘भारी प्रशसा ऐसे’
 जैसी धृष्टान्त करवी

(४) मरणाशसा-प्रयोग—कर्कश क्षेत्र आदिमा निवास द्वारा होनेवाला कष्टभी,
 भूख आदिनी पीडाभी पीडित यवाथी-अने सम्मान न-यवाथी ‘हुँ हवे-इत्यादि
 भरी जाऊँ’ जै प्रभावे मरवानी धृष्टान्त करवी

(५) कामभोगाशसा-प्रयोग—काम (शब्द अने रूप) तथा भोग (गन्ध, रस,
 स्पर्श)नी अभिलाषा करवी, अर्थात् मनगमता विषयोंनी लालसा रखनी, संग्रह
 गाथाओंने अर्थ-जै-छ (यं०)

पकरणम् । १ । एव परलोकाऽऽशसाप्रयोगः= 'देवो भूयास'—मित्यादिरूपा
 भिलापकरणम् । २ । सम्मानादिलोभेन जीवितस्य=प्राणधारणस्याऽऽशसाप्रयोगः=
 'अभिलापकरण=जीविताऽऽशसाप्रयोगः । ३ । कर्कशक्षेत्रादिनिवासभयुक्तक्षुदा
 उपहततया सम्मानाद्यभावेन 'कदाऽहं प्रियेय' इत्यादिरूप मरणस्याभिलापकरण
 मरणाऽऽशसाप्रयोगः । ४ । कामौ=शब्दरूपे भोगा=गन्धरसस्पर्शास्तत्राऽऽश
 साप्रयोगः=अभिलापकरण कामभोगाऽऽशसाप्रयोगः=रुचिरविषयस्पृहयालुते
 ह्यर्थः । ५ । अत्रेत्य सदग्रहगाथाः—

“पचऽङ्गारा अम्सावि, ते विसेसेण चञ्चल ।

तेसि सरुवमेगेग,—मग्गे एत्थ निषज्जइ ॥ १ ॥

‘रायई होसु मचाह’ मिचाससणमाइमो ।

एव देवाइविसया, ऽऽससा धीओ पकित्तिओ ॥ २ ॥

तीओ सम्मानाइलोहा, जीवधारणकखण ।

‘कया मरिस्स’ मिचाई, अहिलासो चउत्थओ ॥ ३ ॥

सइरुवाइविसया, ऽऽससा जा वयधारिणो ।

पचमो अङ्गारो सो, णेओ एत्थ जहागम ॥ ४ ॥” इति ।

नितकसलेखना जोपणा आराधनाके पाँच अतिचार जानने चाहिए
 किन्तु उनका आचरण न करना चाहिए । वे ये हैं—[१] इहलोकाश
 साप्रयोग, (२) परलोकाशसाप्रयोग, (३) जीविताशसाप्रयोग, (४)
 मरणाशसाप्रयोग, (५) कामभोगाशसाप्रयोग ।

(१) इहलोकाशसाप्रयोग—सधारा (अनशन) ग्रहण करनेके पश्चात्
 ‘मरकर मैं मनुष्यलोकमें चक्रवर्ती होऊँ, राजा होऊँ, राजमन्त्री होऊँ’
 इत्यादि अभिलाषा करना ।

(२) परलोकाशसाप्रयोग—‘मृत्युके बाद इन्द्र होऊँ, देवता होऊँ’
 इत्यादि परलोक सबन्धी अभिलाषा करना ।

नोषणा—आराधनना पाच अतिचार नोषणा नोषणे ते आ प्रभावे—

(१) इहलोकाश सा—प्रयोग, (२) परलोकाश सा—प्रयोग, (३) जीविताश सा—प्रयोग,
 (४) मरणाश सा—प्रयोग, (५) कामभोगाश सा—प्रयोग

(१) इहलोकाश सा—प्रयोग—सधारा (अनशन) ग्रहण कर्था पछी ‘मरीने ई
 मनुष्यलोकां चक्रवर्ती यवि, राजा यवि, राजमन्त्री यवि’ इत्यादि अभिलाषा करनी

(२) परलोकाश सा—प्रयोग—‘मृत्यु पछी इन्द्र यवि, देवता यवि’ इत्यादि
 परलोकां सबन्धी अभिलाषा करनी

છાયા—તતઃ સ આનન્દો ગાથાપતિઃ શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્યાન્તિકે પશ્ચાણુવ્રતિક સપ્તશિક્ષાવ્રતિક દ્વાદશવિધ શ્રાવકધર્મે પ્રતિપદ્યતે, પ્રતિપદ્ય શ્રમણ ભગવન્ત મહાવીર વદન્તે નમસ્યતિ, વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા એવમવાદીત્—

“નો સ્વલ્પ મે ભદન્ત ! રૂપતે અદ્યમશ્રુતિ અન્યયુથિકાન્ વા, અન્યયુથિકા- દેવતાનિ વા, અન્યયુથિકરુપરિગૃહીતાન્ અર્હચૈત્થાન્ વા વન્દિતુ વા નમસ્યિતુ વા, પૂર્વ- મનાલાપકૈરાલપિતુ વા સલપિતુ વા, તેપામશન વા પાન વા સ્વાદ્ય વા સ્વાદ્ય વા દાતુ વા અનુપદાતુ વા, નાન્યત્ર રાજાભિયોગાત્, ગણાભિયોગાત્, ચલાભિયોગાત્, દેવતાભિયોગાત્, ગુરુનિગ્રાદ્, વૃત્તિકાન્તારાત્ । રૂપતે મે શ્રમણાન્ નિર્ગ્રન્થાન્ પ્રાસુકેનૈપણીયેનાઽશન-પાન સ્વાદ્ય સ્વાદ્યેન વસ્ત્રકમ્પલપતદ્ગ્રહ (પ્રતિગ્રહ)પાદપ્રોઞ્છ- નેન, પીઠફલકશ્યાસસ્તારકેણ, ઔપધમૈપજ્યેણ ચ પ્રતિલામયતો વિહત્તુમ્ ”—

इति कृत्वा, इममेतद्रूपमभिमृह्णाति, अभिमृह्य मश्रान् पृच्छति, पृष्ट्वाऽर्थानाददाति, आदाय श्रमण भगवन्त महावीर त्रिकृत्वो वन्दते, वन्दित्वा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके दूतिपलाशाच्चैत्यात्प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव वणिग्ग्राम नगर, यत्रैव स्वरु गृह तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य शिवानन्दा भार्या-मेवमवादीत्—“एव खलु देवानुमिये ! मया श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके धर्मो निशान्त सोऽपि च धर्मो ममेष्टु’ प्रतीष्टो ऽभिरुचित, तद् गच्छ खलु त्व देवानुमिये ! श्रमण भगवन्त महावीर वन्दस्व यावत् पशुं पास्स्व, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके पश्चाणुव्रतिक सप्तशिक्षाव्रतिक-द्वादशविध गृहिधर्मे प्रतिपद्यस्व ॥ ५८ ॥

टीકા—‘અન્યે’તિ-અન્યતઃ=તીર્થંકરસઘાપેક્ષયા ભિન્ન યદ્ યુથ=સઘસ્તદન્ય-યુથ તદસ્ત્યેપામિત્યન્યયુથિકાઃ=શાક્યાદિભિક્ષવસ્તાન, અન્યયુથિકાના દૈવતાનિ

टीकार्थ—‘तए ण से’ इत्यादि-इसके अनन्तर आनन्द गाथापति श्रमण भगवान् महावीरके समीप पाँच अणुव्रत, सात शिक्षाव्रत, इस प्रकार चारह तरहके श्रावक धर्मको स्वीकार करता है, श्रमण भगवान् महावीरको वन्दना नमस्कार करता है, वन्दना नमस्कार करके इस प्रकार कहता है—

टीकार्थ—‘तए ण से’ इत्यादि त્યારપછી આનન્દ ગાથાપતિ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સમીપે પાંચ અણુવ્રત, સાત શિક્ષાવ્રત એ પ્રમાણે બાર પ્રકારના શ્રાવક ધર્મ સ્વીકારે છે, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વદના-નમસ્કાર કરે છે, વદના નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે કહે છે—

“ नो खलु मे भते । कप्पइ अज्जप्पभिइं अन्नउत्थिए वा अन्नउत्थियदेवयाणि वा अन्नउत्थियपरिग्गहियाणिअरिहंतचेइयाइ वा वंदित्तए वा नमंसित्तए वा पुवि अणालत्तेणं आलवित्तए वा संलवित्तए वा, तोस असणं वा पाणं वा खाइम वा साइमं वा दाउ वा अणुप्पदाउं वा, नन्नत्थ रायाभिओगेणं गणाभिओगेणं बलाभिओगेणं देवयाभिओगेणं गुरुनिग्गहेणं वित्तिकतारेणं । कप्पइ मे समणे निग्गंथे फासुएणं एसणिज्जेण असणपाणखाइमसाइमेण वत्थकंवलपडिग्गहपायपुछणेणं पीढफलगसिज्जासधारएणं ओस-हभेसज्जेणं य पडिलाभेमाणस्स विहरित्तए ”—

—त्ति कटु इमं एयारूव अभिग्गह अभिगिण्हइ, अभिगि-
णिहत्ता पसिणाइ पुच्छइ, पुच्छित्ता अट्टाइं आदियइ, आदिइत्ता
समणं भगव महावीर तिक्खुत्तो वदइ, वंदित्ता समणस्स भगवओ
महावीरस्स अतियाओ दूइपलासाओ चेइयाओ पडिणिक्खमइ,
पडिणिक्खमित्ता जेणेव वाणियग्गामे नयरे, जेणेव सए गिहे तेणेव
उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सिवानंदं भारिय एवं वयासी—“एव
खलु देवाणुप्पिया ! मए समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए
धम्म निसत्ते, सेवि य धम्मे मे इच्छिए पडिच्छिए अभिरुइए, त
गच्छणं तुमं देवाणुप्पिया ! समणं भगवं महावीरं वंदाहि जाव
पज्जुवासाहि, समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए पचाणुव्वइयं
सत्तसिक्खावइयं दुवालसविह गिहिधम्म पडिधज्जाहि ” ॥५८॥

નિર્ગન્થ શ્રમણોકો પ્રાસુક એવળોય અશન, પાન, શ્વાદ્ય, સ્વાદ્ય, વસ્ત્ર, કમ્બલ, પ્રતિગ્રહ [પાત્ર] પાદપ્રોંછન, પીઠ, ફલક, શય્યા, સસ્તાર, ઔપધ, ભૈષજ પ્રતિલાભ કરાતે દુષ્ટ વિચારના મુક્તે કલ્પતા હૈ । ”

इस प्रकार कहकर उसने उसका अभिग्रह लिया, फिर प्रश्न पूछे, प्रश्न पूछ कर अर्थको ग्रहण किया, फिर श्रमण भगवान् महावीरको तीन बार वन्दना की । वन्दना करनेके बाद श्रमण भगवान् महावीरके समीपसे, दूतिपलाश चैत्यके बाहर निकला, निकल कर जहाँ वाणिज्य-ग्राम नगर और जहाँ उसका घर या वहीं आया । आकर अपनी पत्नी शिवानन्दासे इसप्रकार कहने लगा—“ हे देवानुप्रिये मैंने श्रमण भगवान् महावीरके समीप धर्म सुना और वह धर्म मुझे इष्ट है, वहुत ही इष्ट है, मुझे रुचा है । हे देवानुप्रिये ! इसलिए तुम भी जाओ, श्रमण भगवान् महावीरको वन्दना करो यावत् पर्युपामना करो और श्रमण भगवान् महावीरसे पाँच अणुव्रत और सात शिक्षाव्रत, इस प्रकार बारह तरहका गृहस्थ धर्म स्वीकार करो । ”

‘अन्नउत्थियपरिग्गहियाणि अरिहतचेडयाइ’ इस मूल वाक्यमें नपुसक लिंग है सो प्राकृत होनेके कारण ऐसा हुआ है । कहा भी है—

નિર્ગન્થ શ્રમણોને પ્રાસુક એવળીય અશન, પાન, શ્વાદ્ય, સ્વાદ્ય, વસ્ત્ર, કમ્બલ, પ્રતિગ્રહ (પાત્ર), પાદપ્રોંછન, પીઠ, ફલક, શય્યા, સસ્તાર, ઔપધ, ભૈષજ, પ્રતિલાભ કરાવતા વિચારુ મને કલ્પે છે ”

એ પ્રમાણે કરીને તેણે તેના અભિગ્રહ લીધો, ફરીથી પ્રશ્નો પૂછ્યા, પ્રશ્ન પૂછીને અર્થ ગ્રહણ કર્યો, પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ત્રણવાર વંદના કરી વંદના કર્યા પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની મત્રીપેથી દૂતિપલાશ ચૈત્યની બહાર નીકળ્યો । નીકળીને જ્યાં વાણિજ્યગ્રામ નગર અને જ્યાં તેનું ઘર હતું ત્યાં તે આવ્યો । આવ્યા પોતાની પત્ની શિવાનંદાને કહેવા લાગ્યો ‘હે દેવાનુપ્રિયે ! મેં શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની મત્રીપે ધર્મ આશ્રય્યો અને એ ધર્મ મને ઇષ્ટ છે, બહુજ ઇષ્ટ છે, મને રુચે છે । હે દેવાનુપ્રિયે ! તેથી તમે પણ જાઓ, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદના કરો યાવત્ પર્યુપામના કરો અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસેથી પાંચ અણુવ્રત અને સાત શિક્ષાવ્રત, એ પ્રમાણે બાર પ્રકારના ગૃહસ્થધર્મનો સ્વીકાર કરો । ”

‘अन्नउत्थियपरिग्गहियाणि अरिहतचेडयाइ’ એ મૂળ વાક્યમાં નપુસક લિંગ છે, તે પ્રાકૃત હોવાને કારણે એમ થયું છે કહ્યું છે કે— ‘લિંગ સ્વતંત્ર હોય

अन्ययूथिरुदेवतानि=अर्हद्विज्ञानि, अन्ययूथिकैः परिगृहीताः=स्वीकृताः-अन्य-
यूथिकपरिगृहीताः=यथाकथञ्चित्तरिकान्तरसम्मिलिता इत्यर्थः, उपलक्षणमेतदवसन्न-
पार्श्वस्थादीनामपि, अर्हतः=वीतरागस्य चैत्याः=चित्य=ज्ञान तदस्त्येवामित्यर्थैत्याः
-जिनसाधवस्तान् तैर्यिकान्तरसाधून् या तैर्यिकान्तरदेवान् या यथाकथञ्चित्तरिकान्तर-
सम्मिलितान् जिनसाधून् वेति पिण्डितोऽर्थः, वन्दितु या नमस्यितु वा 'मे न
कल्पते' इति सम्बन्धः । 'अप्रउत्थियपरिगहियाणि अरिहतचेडयाइ' इति मूले
नपुसकनिर्देशस्तु प्राकृतत्वात्, तथाचोक्तम् "लिङ्गमतन्त्रम्" (४४५) इति,
अपि च—

“सुसिद्धपद्महलिङ्गनराणा, कालहलचूस्वरकर्त्तृघडा च ।

व्यत्यमिच्छति शास्त्रकृदेपा, सोऽपि च सिध्यति बाहुलकेन ॥” इति ।

“लिङ्गमतन्त्र, लोकाश्रयत्वाल्लिङ्गस्य” इति च ।

“भगवान् ! आजसे मुझे, वीतराग-सघसे भिन्न सघबालेको,
वीतराग-सघसे भिन्न देवको, अन्ययूथिमें द्वारा स्वीकृत अर्थात् अन्य-
तीर्थिक साधुओंमें मिले हुए अरिहतचैत्य [जिनसाधुओं] को, तथा
उपलक्षणसे अवसन्न पार्श्वस्थ आदिको भी वन्दना नमस्कार करना नहीं
कल्पता है । पहले उनके बिना बोले उनके साथ बोलना या पुनः पुनः
वात्तालाप करना, उन्हें गुरुबुद्धिसे अशन पान खाद्य स्वाद्य आदि एक
बार देना या बार बार देना नहीं कल्पता है इन आगारोंके सिवाय
राजाके अभियोग [आग्रह] से, गण [सघ] के अभियोगसे, बलवान्के
अभियोगसे, देवताके अभियोगसे, गुरु अर्थात् मातापिता आदिके
निग्रह [परवशता] से और वृत्तिकान्तार [आजीविका निर्वाहके अभाव] से
अर्थात् इन कारणोंके होने पर देना क पता है ।

“भगवन् आरुथी, वीतराग मघथी भिन्न सघवाणाओने, वीतराग सघथी
भिन्न देवने, अन्य यूथिकेओ स्वीकारेला अर्थात् अन्यतीर्थिक साधुओमा भगेला
अरिहत चैत्य (जिन साधुओ)ने तथा उपलक्षणे करीने अवसन्न पार्श्वस्थ आदिने
पण वदना-नमस्कार करव नु भने कटपतु नथी पडेला तेओ भोऽना बिना तेमनी साथे
बोलवानु या पुन पुन वातचीत करवानु, तेमने गुरुबुद्धिथी अशन पान भाद्य स्वाद्य
आदि ओकवार या बार बार देवानु कटपतु नथी परन्तु तेमा ओ आगार छे के-शानना
अभियोग (आग्रह)थी गण (मघ)ना अभियोगथी, गणवान्ना अभियोगथी, देवताना
अभियोगथी, गुरु अर्थात् मातापिता आदिना निग्रह (परवशता)थी भने वृत्तिकान्तार
(आलसिक निर्वाहना अभाव)थी अर्थात् ओ कारणे छेय ते देवानु कटपे छे

નિર્ગન્થ શ્રમણોંકો પ્રાસુરુ ઇષણીય અશન, પાન, સ્વાદ્ય, વસ્ત્ર, કમ્બલ, પ્રતિગ્રહ [પાત્ર] પાદપ્રોછન, પીઠ, ફલક, શય્યા, સસ્તાર, ઔપધ, ભેષજ પ્રતિલાભ કરાતે દુષ્ટ વિચારના મુક્તે કલ્પતા હૈ । ”

ઇસ પ્રકાર કહકર ડસને ડસકા અભિગ્રહ લિયા, ફિર પ્રશ્ન પૂછે, પ્રશ્ન પૂછ કર અર્થકો ગ્રહણ કિયા, ફિર શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરકો ત્રીન-ચાર વન્દના કી । વન્દના કરનેકે વાદ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરકે સમીપસે, દૂતિપલાશ ચૈત્યકે બાહર નિકલા, નિકલ કર જહાં વાણિજ-ગ્રામ નગર ઓર જહાં ડસકા ઘર થા વહીં આયા । આકર અપની પત્ની શિવાનન્દાસે ડસપ્રકાર કહને લગા-“ હે દેવાનુપ્રિયે મૈને શ્રમણ ભગ-વાન્ મહાવીરકે સમીપ ધર્મ સુના ઓર વહ ધર્મ મુક્તે ડટ હૈ, બહુત હી ડટ હૈ, મુક્તે રુચા હૈ । હે દેવાનુપ્રિયે ! ડસલિએ તુમ મી જાઓ, શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરકો વન્દના કરો યાવત્ પર્યુપામના કરો ઓર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસે પાંચ અણુવ્રત ઓર સાત શિક્ષાવ્રત, ડસ પ્રકાર ધારહ તરહકા ગૃહસ્થ ધર્મ સ્વીકાર કરો । ”

‘અન્નડત્થિયપરિગ્ગહિયાણિ અરિહત્તચેડયાઙ્ઠ’ ડસ મૂલ વાક્યમેં નપુસક લિંગ હૈ સો પ્રાકૃત હોનેકે કારણ એસા હુઆ હૈ । કહા મી હૈ-

નિર્ગન્થ શ્રમણોને પ્રાસુરુ ઔપણીય અશન, પાન, આદ્ય, સ્વાદ્ય, વસ્ત્ર, કમ્બલ, પ્રતિગ્રહ (પાત્ર), પાદપ્રોછન, પીઠ, ફલક, શય્યા, સસ્તાર, ઔપધ, ભેષજ, પ્રતિલાભ કળાવતા વિચરુ મને કટપે છે ”

એ પ્રમાણે કરીને તેણે તેના અભિગ્રહ લીધો, ફરીથી પ્રશ્નો પૂછ્યા, પ્રશ્ન પૂછીને અર્થ ગ્રહણ કર્યો, પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ત્રણવાર વદના કરી વદના કર્યા પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની મનીષેથી દૂતિપલાશ ચૈત્યની બહાર નીકળ્યો । નીકળીને જ્યાં વાણિજગ્રામ નગર અને જ્યાં તેનું ઘર હતું ત્યાં તે આવ્યો । આવીને પોતાની પત્ની શિવાનન્દાને કહેવા લાગ્યો “હે દેવાનુપ્રિયે ! મેં શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સમીપે ધર્મ સાંભળ્યો અને એ ધર્મ મને ઇષ્ટ છે, બહુ જ ઇષ્ટ છે, મને કચ્છે છે હે દેવાનુપ્રિયે ! તેથી તમે પણ જાઓ, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વદના કરો યાવત્ પર્યુપાસના કરો અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસેથી પાંચ અણુવ્રત અને સાત શિક્ષાવ્રત, એ પ્રમાણે બાર પ્રકારના ગૃહસ્થધર્મનો સ્વીકાર કરો । ”

‘અન્નડત્થિયપરિગ્ગહિયાણિ અરિહત્તચેડયાઙ્ઠ’ એ મૂળ વાક્યમાં નપુસક લિંગ છે, તે પ્રાકૃત હોવાને કારણે એમ થયું છે કહ્યું છે કે-‘લિંગ સ્વતંત્ર હોય

‘ચત્ય=સાધુ’-રિત્યુક્ત વૃહત્કલ્પમાખ્ય પદોદ્દેશે, તથાદિ તત્ર-

“આહા આધયકમ્મે, આયાહમ્મે ય અત્તકમ્મે ય ।

ત પુણ આહાકમ્મ, કપ્પવિ ણ ત્ત કપ્પઇ તમ્મ ॥”

ઇતિ ગાથાવ્યાખ્યાયા ક્ષેમકીર્તિસૂરિણોક્તમ્ ‘ચૈત્યોદ્દેશિકસ્ય=સાધુનુદિશ્ય કૃતસ્ય’ ઇતિ ।

‘અરિહત્તચેડય’-શબ્દસ્યાર્થઃ

યત્તુ ‘અરિહત્તચેડયાહ’ ઇત્યસ્યાર્હત્તપ્રતિમેત્યર્થસ્તદપવ્યાખ્યાન પ્રકરણમ્ન પ્રસજ્ઞાત, તથાદિ-આનન્દગાથાપતિર્કૃત્ પ્રથમ ધર્મસ્વીકારમભિધાય સમ્પત્યવસર

“લિંગ સ્વતન્ત્ર હોતા હૈ, વહ લોક વ્યવહાર પર નિર્ભર હૈ ।”

અર્થાત્ પ્રત્યેક ભાષાકે ધુરન્ધર વિદ્વાન્ જિસ^૨ શબ્દકો જિસ^૨ જગત્ જિસ^૨ લિંગમે વ્યવહાર કરતે આયે હૈ ઉસ^૨ શબ્દમે ઉસ^૨ જગત્ ઇસી^૨ લિંગકા વ્યવહાર કરના ચાહિળ, અતઃ યહાપર ઉસ સમયકે પ્રાકૃત વ્યવહારકે મુતાબિક નપુસક લિંગ હૈ ॥

‘ચૈત્ય’ શબ્દકા અર્થ સાધુ હોતા હૈ, વૃહત્કલ્પ માખ્યકે છઠે ઉદ્દેશકે અન્દર-‘આહા આધયકમ્મે’-ગાથાકો વ્યાખ્યામે ક્ષેમકીર્તિસૂરિને ‘ચૈત્યોદ્દેશિકસ્ય’કા “સાધુઓંકો ઉદ્દેશ કરકે બનાયા હુઆ અજ્ઞનાદિ” યહ અર્થ કિયા હૈ । ઇમસે સિદ્ધ હોતા હૈ કિ ચૈત્યકા અર્થ સાધુ હૈ ।

‘અરિહત્તચેડય’ શબ્દકા અર્થ

‘અરિહત્તચેડયાહ’કા ‘અર્હન્તકી પ્રતિમા’ અર્થ કરના અસગત હૈ, ક્યોકિ પ્રકરણ ઠીક નહીં બેઠતા । ઉસકા સ્પષ્ટીકરણ ઇસ પ્રકાર હૈ—

‘૭ તે લોક વ્યવહાર પર નિર્ભર છે” અર્થાત્ પ્રત્યેક ભાષાના ધુરન્ધર વિદ્વાનો જે જે શબ્દનો જે જે જગ્યાએ જે જે નિગમા વ્યવહાર કરતા આવ્યા છે, તે તે શબ્દમા તે તે જગ્યાએ તે તે લિંગનો વ્યવહાર કરવો જોઇએ, એટલે અહીં તે સમયના પ્રાકૃત વ્યવહાર મુજબ નપુમક લિંગ છે ‘ચૈત્ય’ શબ્દનો અર્થ ‘સાધુ’ થાય છે બૃહત્કલ્પ માખ્યના છઠા ઉદ્દેશમા ‘આહા આધયકમ્મે’ ગાથાની વ્યાખ્યા મા ક્ષેમકીર્તિ સૂરિએ ‘ચૈત્યોદ્દેશિકસ્ય’નો “સાધુઓને ઉદ્દેશીને બનાવેલા અજ્ઞનાદિ” એ પ્રમાણે અર્થ કર્યો છે તેથી સિદ્ધ થાય છે કે ‘ચૈત્ય’નો અર્થ ‘સાધુ’ છે

‘અરિહત્ત ચેડય’ શબ્દનો અર્થ

‘અરિહત્તચેડયાહ’ નો અર્થ ‘અર્હન્તની પ્રતિમા’ ગ્રામ કરવો તે અસગત છે, કારણ કે પ્રકરણ બરાબર બધ બેસતુ નથી એટલે સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે—

પ્રાપ્ત દેવગુર્વોરેષ્વ પ્રતિજ્ઞાનમિતિ, તયોશ્ચ વન્દન નમસ્કરણવિષયે ક્રમેણાન્યયૂથિકૃત્વા
ન્યયૂથિકપરિગૃહીતત્ત્વે પ્રાધિકૃત્વેનોપદર્શિતે ઇત્યર્થાદાપતતિ યત્સ્વયૂથિકાનિ દૈવતાનિ
સ્વયૂથિકપરિગૃહીતાનશિથિલાચારાદીન્ વાડર્હત્સાર્ધૃશ્ચ વન્દિતુ વા નમસ્યિતુ વા મહ્ય
કલ્પત ઇતિ ભવન્યાનન્દસ્ય ગાથાપતેઃસકલ્પપૂર્તિઃ, યદિત્વત્ર ચૈત્યપદેન પ્રતિમા-
ડમિપ્રેષ્યત તદા 'અન્યયૂથિકદૈવતાનિ' ઇત્યનેન સહ પૌનરુત્થ વજ્રલેપાયિતમભવિ-
પ્યત્, પ્રતિમાયા દિ વન્દન નમસ્કારૌ દેવત્વભાવનયૈવ ભવતા કર્તુ શક્યેતે નેતરથેતિ

પહેલે યહ વાત યતાઈ ગઈ હૈ કિ આનન્દ ગાથાપતિને શ્રાવધર્મકો
સ્વીકાર કિયા । અર અવસર પ્રાપ્ત દેવ ઔર ગુરુ સગન્ધી પ્રતિજ્ઞા પતાઈ
હૈ । ઇન્હી દોનોંકો વન્દના નમસ્કાર કરનેકે વિષયમે ક્રમસે અન્યયૂથિક
ઔર અન્યયૂથિક પરિગૃહીત, યે દોનોં નિપિદ્ધ કહે હૈં, ઇસસે સ્વય
સિદ્ધ હો ગયા કિ સ્વયૂથિક દેવ તથા સ્વયૂથિકપરિગૃહીત શાસ્ત્રોક્તાચારી
અર્હન્તકે સાધુઓકો વન્દના નમસ્કાર કરના મુક્તે કલ્પતા હૈ । ઇસીસે
આનન્દ ગાથાપતિકી પ્રતિજ્ઞા પૂરી હોતી હૈ । યદિ યહા 'ચૈત્ય' પદકા
પ્રતિમા અર્થ માના જાય તો 'અન્યયૂથિકદૈવતાનિ' ઇસ પદસે પુનરુક્તિ દોષ
અનિવાર્ય હોગા । કયોકિ પ્રતિમાકો વન્દના ઔર નમસ્કાર આપ દેવકી

૧ સમન્વિત દેતે સમય- 'દેવ અરિહત, ગુરુ નિર્ગન્થ, ધર્મ કેવલિભાષિત
દયામય કા શ્રદ્ધાન કરના' ઇત્યાદિ સમજાયા જાતા હૈ અત આનન્દ શ્રાવકને
પ્રથમ ધર્મકો સમજ્ઞકર સ્વીકાર કિયા યહ વાત વતલાઈ, અર 'દેવ ગુરુ કિસ
પ્રકારકે માનને ચાહિયે' સો યહા શાસ્ત્રકારને પતાયા હૈ ।

— પહેલા એ વાત બતાવી છે કે આનન્દ ગાથાપતિએ શ્રાવધર્મનો સ્વીકાર
કયો હવે અવસરથી પ્રાપ્ત થતા દેવ અને ગુરુ સગન્ધી પ્રતિજ્ઞા બતાવી છે એ
બેઉને વદના નમસ્કાર કરવાની બાબતમાં કહે કરીને 'અન્યયૂથિક અને અન્યયૂથિક
પરિગૃહીત' એ બેઉને નિપિદ્ધ બતાવ્યા છે, તેથી સ્વયમિદ્ધ થાય છે કે સ્વયૂથિક
દેવ તથા સ્વયૂથિકપરિગૃહીત શાસ્ત્રોક્તાચારી અર્હન્તના સાધુઓને વદના
નમસ્કાર કરવા અને કરવે છે તેથી આનન્દ ગાથાપતિની પ્રતિજ્ઞા પૂરી
થાય છે ને અહીં 'ચૈત્ય' શબ્દનો અર્થ પ્રતિમા માનવામાં આવે તો
'અન્યયૂથિક-પ્રતાનિ' એ પદે કરીને પુનરુક્તિદોષ અનિવાર્ય થશે, કારણ કે પ્રતિમાને

+ સમન્વિત આપતી વખતે દેવ અરિહત, ગુરુ નિર્ગન્થ, ધર્મ કેવલિભાષિત દયામય,
એવુ શ્રદ્ધાન કરવુ પડ્યાનિ સમજાવવામાં આવે છે, એટલે આનન્દ શ્રાવકે પહેલાં ધર્મને
સમજીને સ્વીકાર્યો એ વાત બતાવી હવે દેવ ગુરુ કેવા પ્રકારના માનવા બોધ્યે તે અહીં
શાસ્ત્રકારે બતાવ્યુ છે

ચૈત્યમ્યાપિ ભવન્મતેઽત્ર દેવમાત્રાર્થકત્વાદિતિ મક્ષિતેઽપિ લઘુને ન જ્ઞાન્તો વ્યાધિઃ।

અપિ ચ ચૈત્યસ્ય પ્રતિમાર્યક્ત્વસીકારે-“પુન્નિ અળાલત્તેણ આલલિત્તેણ વા સલલિત્તેણ વા તેસિં અસણ વા ળ દાઝ વા અણુપ્પદાઝ વા” ઇતિ વાક્યશે પેણ સદ્દ સમ્બન્ધોઽપિ સર્વથા દુઃસમ્પાદઃ સ્પાત્, ન હિ પ્રતિમાભિઃ સઘાઽઽલા પ સલાપાઽશનપાનાદયો જાતુ ઘટિતુમર્હન્તિ, આલાપાદેશ્વેતનધર્મત્વેન પ્રતિમાસ્વ સમ્ભવાત્। અવ્યવહિતપૂર્વપરામર્શકેશ્વ ‘તેસિં’ ઇતિ તત્ત્વજ્ઞેન ચ ‘અરિહત્-

ભાવનાસે હી કર સકતે હું, અન્યથા નહીં, ઇસલિય ‘ચૈત્ય’ કા અર્થ મી આપકે મતસે દેવ હી હુઆ। તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ‘અન્યયુધિક દેવોંકો વન્દના આદિ કરના નહીં કલ્પતા’ ઇસ કથનસે હી યહ વાત સિદ્ધ હો ચુકી થી કિ સ્વયૂધિક દેવકો વન્દના કરના કલ્પતા હૈ ફિર ‘અન્ય યુધિક ચૈત્યકો વન્દના કરના નહીં કલ્પતા’ ઇસ કથનમેં આપ ચૈત્યકા અર્થ પ્રતિમા કરકે અન્યયુધિક દેવતાના હી નિપેધ કરતે હું, ક્યોંકિ પ્રતિમાકો વન્દના આદિ દેવ-બુદ્ધિસે હી આપ કરતે હું। એસી હાલતમેં દોનોં પદોકા એક હી અર્થ હોતા હું, અતઃ પુનરુક્તિ દોષ આતા હૈ।

દુસરી વાત યહ હૈ કિ યદિ ચૈત્યકા અર્થ પ્રતિમા કરે તો “પુન્નિ આળાલત્તેણ-૦” ઇત્યાદિ આગેકે વાક્યાશસે સમ્બન્ધ નહીં જુઢતા, ક્યોંકિ પ્રતિમાકે સાથ ન તો આલાપ સલાપ કિયા જાતા હૈ, ન ઉસે કમી અશન પાન આદિ દિયે જાતે હું। આલાપ આદિ ચેતનકે ધર્મ હું ઔર વે પ્રતિમાઓમેં સમ્ભવ નહીં હૈ। અગર કહોગે કિ-“પુન્નિ અળા

વદન અને નમસ્કાર પોતે દેવની ભાવનાથી જ કરી શકે છે, અન્યથા નહિ તેથી ‘ચૈત્ય’નો અર્થ પણ પોતાને મતે કરીને દેવ જ થયો। તાત્પર્ય એ છે કે અન્યયુધિક દેવોને વદના આદિ કરવાનું કલ્પતું નથી, એ કથનથી જ એ વાત સિદ્ધ થઈ ચૂકી હોતી કે સ્વયૂધિક દેવને વદના કરવી કલ્પે છે પણ અન્યયુધિક ચૈત્યને વદના કરવી કલ્પતી નથી, એ કથનમા તે ચૈત્યનો અર્થ પ્રતિમા કરીને અન્યયુધિક દેવતાનો પણ નિષેધ કરે છે, કારણકે પ્રતિમાને વદના આદિ દેવબુદ્ધિથી જ પોતે કરે છે એવી સ્થિતિમા બેઠે શબ્દોનો એક જ અર્થ થાય છે, તેથી પુનરુક્તિ દોષ આવે છે

બીજી વાત એ છે કે જો ચૈત્યનો અર્થ પ્રતિમા કરીએ તો “પુન્નિ અળાલત્તેણ-૦” ઇત્યાદિ આગળના વાક્યાશ સાથે ધરાગર સંબંધ જોમતો નથી, કારણ કે પ્રતિમાની સાથે આલાપ-સલાપ કરી શકતો નથી કે તેને કશુંપિ અશન-પાન આદિ આપવામા આવતા નથી આલાપ આદિ ચેતનનો ધર્મ છે અને પ્રતિમાઓમા એવો સમ્ભવ નથી જો એમ કહો કે “પુન્નિ અળાલત્તેણ-૦” ઇત્યાદિના સંબંધ માત્ર

‘ચેડ્યાઈ’ इत्यस्यैव ग्रहणात्, अन्यतैर्थिकै. सहालापादिनिषेधस्त्वार्थिकार्थ इति सूक्ष्मेक्षिकयाऽवधारणीयम् ।

किञ्चात्र चैत्यशब्देन साधोरग्रहणे तैर्थिकान्तरपरीगृहीतानामवसन्नपार्श्व-
स्थादीनां च साधूनां वन्दन-नमस्करणे अतिप्रसज्जेता, तच्चानिष्टमित्युभयतः
पाशारज्जुस्तस्मात् ‘अर्हचैत्यानि’ इत्यस्य ‘अर्हत्प्रतिमालक्षणानि’
इत्यर्थकल्पन पूर्वापरप्रकरणस्याननुसन्धानपूर्वकत्वेन प्रामादिकमेव प्रकरणस्याभिधा-

लत्तेण-०” इत्यादिका सम्बन्ध सिर्फ “अन्नउत्थिए” के साथ ही है
औरोंके साथ नहीं, तो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है, क्योंकि समुदित
वाक्यके शेष (अवसान)में रहनेके कारण “पुर्वि अणालत्तेण-०”
आदिका ‘अरिहत्तचेड्याइ’ के साथ सम्बन्ध होना निनान्त आवश्यक
है और सूत्रकारका आशय भी यही है, अन्यथा ‘अरिहत्तचेड्याइ’ का
प्रयोग अन्तमें न करके सूत्रकार उस जगह पर ‘अन्नउत्थिए’ का ही
प्रयोग करते । तब रहा अन्यतैर्थिकोंका निषेध, सो तो अन्यतैर्थिक-
परिगृहीत अर्हत्साधुओंके साथ पहिले आलापादिका निषेध किया है
तो खास अन्यतैर्थिकोंका तो कहना ही क्या है, इस प्रकार उनका तो
अर्थापत्तिसे ही निषेध हो जायगा । अतएव आगे पड़े हुए ‘तेसिं’
पदके साथभी विरोध नहीं पड़ता क्योंकि ‘तत्’ शब्द अव्यवहित
पूर्वको ही पकड़नेवाला है, व्यवहितको नहीं, सो अव्यवहित जो है
‘अरिहत्तचेड्याइ’ उसका अर्थ आप भूति लोगे तो उनका अशन पान
आदिके साथ सम्बन्ध असम्भव हो जायगा ।

“अन्नउत्थिए”ની સાથે જ છે, ખીબબોની સાથે નથી તો એમ કહેવું એ પણ
ખરાબર નથી, કારણકે સમુદિત વાક્યના શેષ (અત)માં રહેવાને કારણે “પુર્વિ
અણાલત્તેણ-૦” આદિને “અરિહત્તચેડ્યાઈ” ની સાથે સંબંધ થવો એ નિતાન્ત
આવશ્યક છે અને સૂત્રકારનો આશય પણ એજ છે, અન્યાથા “અરિહત્તચેડ્યાઈ” નો
પ્રયોગ અતમા ન કરતા સૂત્રકાર એ જગ્યાએ “અન્નઉત્થિય” નો પ્રયોગ જ કરત
હવે રહ્યો અન્યતૈર્થિકોનો નિષેધ, તે તો એ અન્યતૈર્થિક પરિગૃહીત અર્હત્સાધુઓની
સાથે પહેલા આલાપાદિનો નિષેધ કર્યો છે, તો પછી ખાસ અન્યતૈર્થિકોનું તો કહેવું જ
શું ? એ રીતે તેમનો તો અર્થાપત્તિથી જ નિષેધ થઈ જશે એટલે આગળ આવેલા
‘તેસિં’ પદની સાથે પણ વિરોધ આવતો નથી કારણ કે ‘તત્’ શબ્દ અવ્યવહિત
પૂર્વને જ પકડનારો છે વ્યવહિતને નહિ તે અવ્યવહિત એ ‘અરિહત્તચેડ્યાઈ’ છે,
તેનો અર્થ આપ ભૂતિ કરશે તો તેનો અશન પાન આદિની સાથે સંબંધ અસંભ
વિત બની જશે

નિયામકત્વેન ન્યાયવ્યાકરણાદિપુ વિસ્તરેગોપપાદિતત્વાત્, તથા ચોક્તમ્—

“શક્તિગ્રહ વ્યાકરણોપમાન કોપાઽસવામ્યાદ્યવહારતઃ ।

વાક્યસ્ય ઝોપાદિધૃતેર્વદન્તિ, સાન્નિધ્યતઃ સિદ્ધપદસ્ય વૃદ્ધાઃ ॥ ૧ ॥”

‘અર્થઃ પ્રકરણ લિઙ્ગમ્’ इत्यादि ।

અતઃ એવ સવિસ્તરશ્રાવકધર્મરુથોપદેશપ્રસક્તે ભગવતાઽનન્દાય પ્રતિમાપૂજાવિષયે ન ક્ષિપ્યુપદિષ્ટ ન ચા સમ્યક્ત્વવ્રતાતીચારત્પ્રતિમાપૂજાવિષયકાઽતિચારો દર્શિતઃ॥

ત્રીસરી વાત યહ હૈ કિ યહૌ યદિ ‘ચૈત્ય’ શબ્દકા સાધુ અર્થ ન લિયા જાય તો અન્યયુધિકોં (અન્યમત કે સાધુઓ)મેં સમ્મિલિત હુए જૈન સાધુ તથા પાસત્થા આદિકો ચન્દના નમસ્કાર કરનેકા નિષેધ નહીં સિદ્ધ હોગા, અતઃ ઉન્હેંં બી ચન્દના આદિ કરનેકા પ્રસંગ હોગા, ઓર એસા કરના હુए નહીં હૈ । હસ પ્રકાર ‘હધર કુઆ હધર સ્વાઈ’ વાલી કહા વત ચરિતાર્થ હોતી હૈ । અતઃ એવ અર્હન્ત્ચૈત્યાનિ, કા ‘અર્હન્તપ્રતિમા’ અર્થ કરના આગે-પીછેકા સબન્ધ નહીં ચૈઠનેકે કારણ ઠીક નહીં હૈ ।

શબ્દાર્થકા નિયમ કરનેવાલા પ્રકરણ હોતા હૈ । યહ વિષય ન્યાય વ્યાકરણ આદિમેં વિસ્તારસે કહા ગયા હૈ । કહા બી હૈ—

“શક્તિગ્રહ વ્યાકરણો” इत्यादि, तथा-

“અર્થ. પ્રકરણ લિઙ્ગમ્” इत्यादि ।

હસીસે ભગવાનને વિસ્તારપૂર્વક શ્રાવક ધર્મકે કથનમેં ન પ્રતિમા પૂજનકા ઉપદેશ દિયા હૈ ઓર ન સમ્યક્ત્વ યા વ્રતોકે અતીચારોંકી તરહ પ્રતિમા પૂજનકે અતિચાર હી થતાए હૈ ।

ત્રીજી વાત એ છે કે અહીં એ ‘ચૈત્ય’ શબ્દનો અર્થ સાધુ ન લેવામા આવે તો અન્યયુધિકોં (અન્ય મતના સાધુઓ)મા સમિલિત થએલા જૈન સાધુ તથા પાસત્થા આદિને વદના-નમસ્કાર કરવાનો નિષેધ સિદ્ધ નહિ થાય, -એટલે તેમને પણ વદના કરવાનો પ્રસંગ આવશે, અને એમ કરવું ઇષ્ટ નથી તે રીતે ‘આ બાબુએ કુવો અને એ બાબુએ ખાઈ’વાળી કહેવત ચરિતાર્થ થાય છે એટલે ‘અર્હન્ત્ચૈત્યાનિ’ નો ‘અર્હન્ત-પ્રતિમા’ એવો અર્થ કરવો તે આગળ-પાછળનો સબન્ધનહિ બેસતો હોવાને કારણે બરાબર નથી

શબ્દાર્થનો નિયમ કરનાર પ્રકરણ હોય છે એ વિષય ન્યાય વ્યાકરણ આદિમા વિસ્તારથી આપ્યું છે કહ્યું છે કે—“શક્તિગ્રહ વ્યાકરણો—” इत्यादि, तथा—

“અર્થ પ્રકરણ લિઙ્ગમ્” इत्यादि

એ રીતે ભગવાને વિસ્તારપૂર્વક શ્રવકધર્મના કથનમા પ્રતિમાપૂજનનો ઉપદેશ

કિંચ ચૈત્યશબ્દેન પ્રતિમાર્થમ્ય કચિદપિ શાસ્ત્રા-અભિધાન-કોષ કાવ્યાદિષ્વનુ-
પલમ્મ એવ, તથાદિ પ્રમાણાનિ—

‘ચૈત્યોદ્દેશિકસ્ય=સાધુનુદિશ્ય કૃતસ્ય’ ઇતિ પ્રાગુક્તવૃદ્ધરૂપમાળ્યવ્યા-
ખ્યાયા ક્ષેમકીર્તિરભિધાનરાજેન્દ્રશ્ચ, ‘ચૈત્ય’ વ્યન્તરાયતન’મિતિ સૂત્રકૃતાઙ્ગ સ્થા-
નાઙ્ગ-સમવાયાઙ્ગ ભગવતી જ્ઞાતા ધર્મકથા પાશકદશા અન્તકૃદશા અનુત્તરોપપાતિકદશા
પ્રશ્નવ્યાકરણ વિપાકેષુ, ‘ચૈત્યમુદ્યાન’ મિતિ, ‘પુણ્યમદે ચેદ્દ’ ‘ગુણસિલ્પ ચેદ્દ’
‘છત્તપલાસણ ચેદ્દ’ ‘પુષ્પચેદ્દ’ ‘દૂડપલાસણ ચેદ્દ’ ‘વહુસાલણ ચેદ્દ’ ‘કોટ્ટણ
ચેદ્દ’ ઇત્યાદિનૌપપાતિકાદિગાદેષુ, ‘ચૈત્ય=સાક્ષાજ્ઞિન સુપ્રશસ્તમનોદેતુત્વા’-
દિતિ રાજપ્રશ્નીયવ્યાખ્યાયા મલયગિરિ ।

હસકે અતિરિક્ત ‘ચૈત્ય’ શબ્દકા પ્રતિમા અર્થ કિસીભી શાસ્ત્ર,
વ્યાકરણ, કોશ, કાવ્ય આદિમે નહીં પાયા જાતા । પ્રમાણ હસ પ્રકાર હૈ—

પૂર્વોક્ત વૃદ્ધરૂપ માળ્યકી ટીકામે ક્ષેમકીર્તિને કહા હૈ—‘ચૈત્યો-
દ્દેશિકસ્ય’ અર્થાત્ સાધુકે લિષ્ કિયે હુણ અશન આદિકા । યહી
અભિધાન રાજેન્દ્ર કોષમે ભી કહા હૈ । સૂત્રકૃતાઙ્ગ, સ્થાનાઙ્ગ, સમવાયાઙ્ગ,
ભગવતી, જ્ઞાતાધર્મકથા, ઉપાસકદશા, અન્તકૃદશા, અનુત્તરોપપાતિક-
દશા, પ્રશ્નવ્યાકરણ ઓર વિપાકસૂત્રમે ચૈત્યકા અર્થ વ્યન્તરાયતન
કિયા હૈ । ‘પુણ્યમદે ચેદ્દ, ગુણસિલ્પ ચેદ્દ, છત્તપલાસણ ચેદ્દ, પુષ્પચેદ્દ,
દૂડપલાસણ ચેદ્દ, વહુસાલણ ચેદ્દ, કોટ્ટણ ચેદ્દ’ ઇત્યાદિ
પદોમે ચૈત્યકા અર્થ ઉદ્યાન કિયા હૈ । રાજપ્રશ્નીય સૂત્રકી વ્યાખ્યામે

આપ્યે નથી, તેમજ સમ્યક્ત્વ યા મનોના અતિચારોની પેઠે પ્રતિમાપૂજનના અતિ-
ચારો પણ બતાવ્યા નથી

એ ઉપરાત “ચૈત્ય” શબ્દનો અર્થ “પ્રતિમા” કોઈ પણ શાસ્ત્ર વ્યાકરણ,
કોશ, કાવ્ય આદિમા જોવામા આવતો નથી પ્રમાણ આ રહ્યા —

પૂર્વોક્ત વૃદ્ધરૂપ માળ્યની ટીકામા ક્ષેમકીર્તિએ કહ્યું છે કે ‘ચૈત્યોદ્દેશિકસ્ય’
અર્થાત્ સાધુને માટે તૈયાર કરેલા અશનાદિનો એમજ અભિધાન રાજેન્દ્ર કોષમા પણ
કહેલું છે સૂત્રકૃતાઙ્ગ, સ્થાનાઙ્ગ, સમવાયાઙ્ગ, ભગવતી, જ્ઞાતાધર્મકથા ઉપાસક-દશા,
અન્તકૃદશા, અનુત્તરોપપાતિક દશા, પ્રશ્ન-વ્યાકરણ, અને વિપાક-સૂત્રમા ચૈત્યનો અર્થ
વ્યન્તરાયતન કરેલો છે “પુણ્યમદે ચેદ્દ, ગુણસિલ્પ ચેદ્દ, છત્તપલાસણ ચેદ્દ,
પુષ્પચેદ્દ, દૂડપલાસણ ચેદ્દ, વહુસાલણ ચેદ્દ, કોટ્ટણ ચેદ્દ”
ઇત્યાદિ પદોમા ચૈત્યનો અર્થ ઉદ્યાન કર્યો છે, રાજપ્રશ્નીય સૂત્રની વ્યાખ્યામા
મલયગિરિએ ચૈત્યનો અર્થ સાક્ષાત જ્ઞિન ભગવાન કહ્યો છે, અને કારણ એવું

अन्यमतप्रमाणानि यथा—

‘चीयते सञ्जीयत इतिचित्यः=अग्निस्तस्येदं चैत्य-यज्ञस्थान, यद्वाऽऽयतन, बुद्धः, विम्बः, विल्ववृक्षः’ इति भरतः । ‘शेषः, देवतारुः, करभः, कुञ्जरः’ इति त्रिकाण्डशेषः । ‘गृह, यज्ञशाला, नगर-ग्रामादिसमीपस्थमुद्यानम्, अश्वत्थवृक्षः, विल्ववृक्षः, भिक्षु, बौद्धसन्ध्यामिना मठविहारः, आदिवुद्धमुद्दिश्य निर्मित गृह, चिता सम्बन्धि स्तूपवृक्षादिः, ग्रामादिषु प्रसिद्धो वृक्षः’ इति हिन्दुविश्वकोषः । चित्याया इदम्-‘आयतने’ अमरः, ‘मुग्गरद्विते सचित्ये (साग्निके) अचित्ये (निराग्निके) वा अज्ञाऽऽयतने, भरतः । विम्बे, उद्देश्यवृक्षे, ग्रामादिषु प्रसिद्धे महा वृक्षे, जिनतरौ-यस्याधस्तात्स्थितस्य भगवतः केवलज्ञानलाभ, यज्ञ भेदे, इति मलयगिरिने चैत्यका अर्थ साक्षात् जिन भगवान् किया हैं, और कारण यह कहा है कि-वे (भगवान्) सुप्रशस्त मन (भावना) के कारण हैं इसलिए भगवान् चैत्य हैं ।

फिर अन्यमतके ग्रन्थोका प्रमाण भी लीजिए—

चैत्य=यज्ञस्थान, आयतन, बुद्ध, विम्ब, विल्ववृक्ष, [भरत], शेष, देववृक्ष, करभ, कुञ्जर, [त्रिकाण्डशेष], गृह, यज्ञ शाला, नगर ग्राम आदिके निकटका बाग, पीपलका वृक्ष, भिक्षु, बौद्ध सन्ध्यासियोका मठ-विहार आदि बुद्धके निमित्त बना हुआ घर, चिता सम्बन्धी स्तूपवृक्षादि छत्री आदि, ग्रामके प्रसिद्ध वृक्ष, [हिन्दी-विश्वकोष] (हिन्दीशब्द-सागर), आयतन, विना दरवाजेकी यज्ञशाला, विम्ब, उद्देश्य-वृक्ष, ग्रामका प्रसिद्ध वृक्ष, जिनवृक्ष-जिसके नीचे भगवान्को केवल ज्ञान प्राप्त हुआ [वाचस्पत्य बृहदभिधान तथा शब्दकल्पद्रुम],

अताञ्चु छे के ते (भगवान्) सुप्रशस्त मन (भावना) नु कारण छे तेही भगवान् चैत्य छे

इसे अन्यमतना ग्रन्थानु प्रमाण पावु लखये —

चैत्य-यज्ञस्थान, आयतन, बुद्ध, विम्ब, विल्व वृक्ष, [भरत], शेष देववृक्ष, करभ, कुञ्जर, [त्रिकाण्डशेष], ‘गृह, यज्ञशाला, नगर ग्राम आदिनी निकटको बाग, पीपलानु वृक्ष, भिक्षु, बौद्ध सन्ध्यासीओको मठ-विहार आदि, बुद्धने निमित्त बनावेहु गृह, चिता सम्बन्धी छत्री आदि, ग्रामनु प्रसिद्ध वृक्ष, [हिन्दी विश्वकोष- (हिन्दी शब्दसागर)], आयतन दरवाजा विनानी यज्ञशाला, विम्ब, उद्देश्य वृक्ष, ग्रामनु प्रसिद्ध वृक्ष, जिन-वृक्ष जेनी नीचे भगवान्ने केवलज्ञान प्राप्त यहु, [वाचस्पत्य बृहदभिधान तथा शब्दकल्पद्रुम], ग्रामनु प्रसिद्ध वृक्ष, अतएव तेना

वाचस्पत्यवृहद्भिधान शब्दकल्पदुपमश्च । 'चित्याया इदमित्यर्थेऽण, ग्रामादिषु प्रसिद्धो वृक्षः, देवावासवृक्षः चिताचिह्न, जनसभा, यज्ञस्थान, जनविश्रामगृह विम्बश्च इति त्रयपुरीय (लाहौरके) पद्मचन्द्रकोषे । चितास्तूपे यथा-यत्र यूधा मणिमयाश्चेत्याश्वापि हिरण्मया, इति (२।३।१२), 'वृक्षाः पतन्ति चैत्याश्च ग्रामेषु नगरेषु च' इति (६।३।४०) च महाभारते । अथत्यट्क्षे यथा 'अनेकशास्त्रैश्चैत्यश्च निपपात महीतले' इति बाणोत्पातप्रकरणे हरिवंशे । चतुष्पथस्ये वृक्षे यथा-वेदिकाश्चैत्यसंश्रयाः' इति, आयतने यथा-'चैत्यप्रासादो न विनाशित' इति च वाल्मीकीये सुन्दरकाण्डे, 'वभञ्ज चैत्यप्रासादम्' इत्य-यात्मरामायणेऽपि । परमात्मनि यथा-"अथास्य हृदय भिन्न, हृदयान्मनउत्थितम् । मनसश्चन्द्रमा जातो बुद्धिर्बुद्धिर्गिराम्पतिः ॥१॥ अहङ्कारस्ततो रुद्रश्चिन्न चैत्यस्ततोऽभवत्" इति भागवते (३।२६) । इह प्रकरणे मतान्तरग्रन्थानां प्रमाणत्वेनोपन्यासस्यायमाशयः-यदि 'चैत्य' शब्दस्य प्रतिमार्थः संस्कृतग्रन्थेष्वभिप्रेयत्तदा तेषां धर्मग्रन्थेष्वप्युपालक्ष्यत न चोपलभ्यते नापि च प्रवचनेषु कुहचनेति सर्वथा काल्पनिकोऽयमर्थो यच्चैत्य = प्रतिमेतीति ।

गामका प्रसिद्ध वृक्ष, व्यन्तर देवके निवासका वृक्ष, चिताका चिह्न, जन सभा, यज्ञ-स्थान, मनुष्योंके ठहरनेका स्थान (धर्म शाला सराय आदि), विम्ब [लाहौरका पद्मचन्द्र कोश].

चितास्तूप [महाभारत २।३।१२ तथा ६।३।४०] पीपलका वृक्ष [हरिवंश बाणोत्पात], आयतन तथा चौराहेका वृक्ष [वाल्मीकीय तथा अ-यात्म रामायण सुन्दर काण्ड], परमात्मा [भागवत ३।२६।] ।

यहाँ पर अन्य मतके ग्रन्थोंका प्रमाण देनेका तात्पर्य यह है कि-अगर 'चैत्य' शब्दका 'प्रतिमा' अर्थ संस्कृत ग्रन्थोंमें होता तो उनके धर्मग्रन्थोंमें अवश्य मिलता किन्तु ऐसा उनमें कहीं नहीं मिलता और

निवासनु वृक्ष, चितानु चिह्न, जन-सभा, यज्ञस्थान, मनुष्योंके बोलवानु स्थान (धर्मशाला सराय आदि), विम्ब [लाहौरके पद्मचन्द्र कोश], चितास्तूप [महाभारत २-३-१२ तथा ६-३-४०], पीपलानु वृक्ष [हरिवंश बाणोत्पात], आयतन तथा चौराहानु वृक्ष [वाल्मीकीय तथा अ-यात्म रामायण-सुन्दर कांड], परमात्मा [भागवत ३-२६]

अर्थात् अन्य मतना अर्थानु प्रमाण उपपदानु तात्पर्य के छे छे के 'चैत्य' शब्दने 'प्रतिमा' अर्थ संस्कृत अर्थोभा होत तो तेना धर्मग्रन्थोभाथी, अवश्य

નનુ કોપાદિપુત્રૈત્યસ્ય વિમ્બોઽર્થો લભ્યતે, વિમ્બથ પ્રતિમૈવેતિ ચેદ્દહો વ્યામોહઃ,
 'વિમ્બોઽસ્ત્રી મણ્ડલમ્' ઇત્યાદિકોપાદિપુ વિમ્બગન્ધેન માક્ષાત્સ્વરૂપરૂપસ્ય મણ્ડલ
 સ્યૈવ ગૃહીતતયા પ્રતિમાર્યઘટ્ટાસમ્ભવાત્, પ્રતિમાર્થે हि 'प्रतिविम्ब' शब्दो न तु
 विम्बस्तथा चामरः—'प्रतिमान प्रतिविम्बप्रतिमा प्रतियातना प्रतिच्छाया प्रतिकृतिः
 इति, तस्माद् ध्वनि प्रतिध्वन्योरपि, मानप्रतिमानयोरपि, मा प्रतिमयोरपि, यातना
 प्रतियाननयोरपि, छाया पतिच्छाययोरपि, कृति प्रतिकृत्योरपि च विम्ब प्रतिविम्ब
 योरपि मिथो भिन्नार्थस्त्वमेव, उपलभ्यतेऽपि च विम्बशब्दः सर्वत्र वस्तुयथार्थ
 स्वरूप एव, तथाहि—

ન કहीं शास्त्रोंमें ही मिलता है, अत एव 'चैत्य' का 'प्रतिमा' अर्थ
 करना ठीक नहीं।

શકા—કોપ આદિમેં વિમ્બ અર્થ તો મિલતા હૈ ઓર વિમ્બ હી
 પ્રતિમા હૈ, ઇસલિલ્લ ચૈત્યકા અર્થ પ્રતિમા જુઆ।

સમાધાન—યહ ઠીક નહી હૈ, ક્યોંકી કોપ આદિમે 'વિમ્બ' વસ્તુકે
 યથાર્થ સ્વરૂપકો કહતે હૈ, ન કિ પ્રતિમાકો। પ્રતિમા અર્થમે તો પ્રતિ
 વિમ્બ શબ્દકા પ્રયોગ હોતા હૈ, વિમ્બ શબ્દકા નહીં। અમરકોશ શુદ્ધ
 વર્ગ શ્લોક ૩૬ મે કહા હૈ—“પ્રતિમાન, પ્રતિવિમ્બ, પ્રતિમા, પ્રતિયાતના,
 પ્રતિચ્છાયા, પ્રતિકૃતિ” યે પ્રતિકૃતિકે નામ હૈં, અત જૈસે ધ્વનિ ઓર
 પ્રતિધ્વનિ, માન ઓર પ્રતિમાન, મા ઓર પ્રતિમા, યાતના ઓર પ્રતિ
 યાતના છાયા ઓર પ્રતિચ્છાયા, કૃતિ ઓર પ્રતિકૃતિકે અર્થમે ભેદ હૈ,
 હસી પ્રકાર વિમ્બ ઓર પ્રતિવિમ્બકે અર્થમેં ભી અન્તર હૈ। વસ્તુકે યથાર્થ

મળત, પરંતુ એવો અર્થ તેમા કયાયથી મળતો નથી અને શાસ્ત્રોમાથી પણ મળતો
 નથી, એટલે 'ચૈત્ય'નો અર્થ “પ્રતિમા” કરવો એ બરાબર નથી

શ કા—કોપ આદિમા બિમ્બ અર્થ તો મળે છે, અને બિમ્બ જ પ્રતિમા
 છે, તેથી ચૈત્યનો અર્થ પ્રતિમા થયો

સમાધાન—એ બરાબર નથી, કાણ કે કોપ આદિમા 'બિમ્બ' વસ્તુના
 યથાર્થ સ્વરૂપને કહે છે, પ્રતિમાને નહિ પ્રતિમા અર્થમા તો પ્રતિબિમ્બ શબ્દનો
 પ્રયોગ થાય છે, બિમ્બ શબ્દનો નહિ અમરકોશ શુદ્ધ વર્ગ શ્લોક ૩૬મા કહ્યું છે
 કે—“પ્રતિમાન, પ્રતિબિમ્બ, પ્રતિમા, પ્રતિયાતના, પ્રતિચ્છાયા, પ્રતિકૃતિ” એ બધા
 પ્રતિકૃતિના નામ છે એટલે જેમ ધ્વનિ અને પ્રતિધ્વનિ, માન અને પ્રતિમાન, મા
 અને પ્રતિમા, યાતના અને પ્રતિયાતના, છાયા અને પ્રતિછાયા, કૃતિ અને પ્રતિકૃતિના
 અર્થમા ભેદ છે, તેમ બિમ્બ અને પ્રતિબિમ્બના અર્થમા પણ અતર છે વસ્તુના

(૧) 'વિમ્બ વખાસે વિગે' ઇતિ પિઠિતરાજો જગન્નાથઃ ।

(૨) 'એતદ્વિભાતિ ચરમાચલચૂડચુમ્બિ, (હિ) ઢિઢીરપિઠ્ઠરુચિશીતમરીચિ વિમ્બમ્' ઇતિ વિશ્વનાથઃ ।

(૩) 'રત્રિવિમ્બમિવામ્બરાત્' ઇતિ ચ માર્કણ્ડેયપુરાણમ્, એવમન્યત્રાપિ ।

અતઃપાલઢ્ઢારિકાણા દષ્ટાન્તાલઢ્ઢારઃ સગચ્છત્તે, સ ઢિ નિરપેક્ષવાક્યાન્તરો-
પાત્તેન પ્રકૃતેન વસ્તુના સહ નિરપેક્ષવાક્યાન્તરોપાચ્ચસ્ય તત્તુલ્યધર્મવતોઽપ્રકૃતસ્ય
વસ્તુનો વિમ્બ-પ્રતિવિમ્બભાવઃ, યથા-

સ્વરૂપમેં હી વિમ્બ શબ્દકા પ્રયોગ સર્વત્ર દેલા જાતા હૈ। વહ્ હસ પ્રકાર-
'ચન્દ્રકા વિમ્બ પ્રકાશિત હુઆ' [પિઠિતરાજ-જગન્નાથ]। 'સમુદ્ર
કે ફેનકી છટાસે યુક્ત, અસ્તાચલકી ચોટી પર યહ ચન્દ્ર-વિમ્બ વિરા
જતા હૈ' [વિશ્વનાથ કવિ]। '(વહ શૂલ) સૂર્યકે વિમ્બકી તરહ ચમકતા
હુઆ આકાશસે ગિરા' [માર્કણ્ડેય પુરાણ]। ડસી પ્રકાર ઓર ઓર
ગ્રન્થોમેં ખી સમજ્ઞ લેના। અસલી સૂર્ય ચન્દ્રમાકો હી 'સૂર્ય વિમ્બ'
ઓર 'ચન્દ્રવિમ્બ' કહા હૈ ।

એસા માનનેસે હી અલઢ્ઢારશાસ્ત્રિયોંકા માના હુઆ દષ્ટાન્તાલઢ્ઢાર
થન સકતા હૈ । નિરપેક્ષ વાક્યાન્તરસે ગૃહીત પ્રકૃત વસ્તુકે સાથ, નિર-
પેક્ષ વાક્યાન્તરસે ગૃહીત ડસકે સમાન ધર્મ (ગુણ)વાલી વસ્તુકા,
વિમ્બ પ્રતિવિમ્બ ભાવ હોના (દષ્ટાન્તરૂપસે જોડના) દષ્ટાન્તાલઢ્ઢાર
હૈ । જૈસે—

યથાર્થ સ્વરૂપમા જ ગિમ્બ શબ્દનો પ્રયોગ સર્વત્ર ભોવામા પણ આવે છે તે
આ પ્રમાણે -

“અદ્રતુ ગિમ્બ પ્રકાશિત થયુ” [પિઠિતરાજ જગન્નાથ], “સમુદ્રનો
શ્રીલુની છટાથી યુક્ત, અસ્તાચલના શિખર પર એ અદ્રગિમ્બ વિરાજે છે”
[વિશ્વનાથ કવિ] ‘(એ શૂલ) સૂર્યના ગિમ્બની પેઠે ચમકેલા આકાશમાંથી પડ્યો’
[માર્કણ્ડેય પુરાણ]. એ પ્રમાણે ખીખા અથોમા પણ ચમકે લેવુ યથાર્થ સૂર્ય
અદ્રને જ ‘સૂર્યગિમ્બ’ અને ‘અદ્રગિમ્બ’ કહેવામા આવે છે

જેમ માનવાથી જ અલઢ્ઢારશાસ્ત્રીઓએ માનેલો દષ્ટાન્તાલઢ્ઢાર થની શકે છે
। નિરપેક્ષ વાક્યાન્તરે ઠરીને ગૃહીત પ્રકૃત વસ્તુની સાથે, નિરપેક્ષ વાક્યાન્તરે ઠરીને
ગૃહીત તેના સમાન ધર્મ (ગુણ)વાળી વસ્તુનો, વિમ્બ-પ્રતિવિમ્બ ભાવ હોવો (દષ્ટાન્તરૂપે
ભેડવો) એ દષ્ટાન્તાલઢ્ઢાર છે જેમકે—

નનુ કોપાદિપુ ચૈત્યસ્ય વિમ્બોઽર્થો લભ્યતે, વિમ્બશ્ચ પ્રતિમૈવેતિ ચેદ્દહો વ્યામોહઃ,
 'વિમ્બોઽસ્ત્રી મળ્ડલમ્' ઇત્યાદિકોપાદિપુ વિમ્બશબ્દેન સાક્ષાત્સ્વરૂપરૂપસ્ય મળ્ડલ
 સ્યૈવ ગૃહીતતયા પ્રતિમાર્થગ્રહણાસમ્મયાત્, પ્રતિમાર્થે હિ 'પ્રતિવિમ્બ' શબ્દો ન હ
 વિમ્બસ્તથા ચામરઃ—'પ્રતિમાન પ્રતિવિમ્બપ્રતિમા પ્રતિયાતના પ્રતિચ્છાયા પ્રતિકૃતિઃ
 ઇતિ, તસ્માદ્ ધ્વનિ પ્રતિધ્વન્યોરિય, માનપ્રતિમાનયોરિય, મા પ્રતિમયોરિય, યાતના
 પ્રતિયાનનયોરિય, ડાયા પતિચ્છાયયોરિય, કૃતિ પ્રતિકૃત્યોરિય ચ વિમ્બ પ્રતિવિમ્બ
 યોરપિ મિથો ભિન્નાર્થમ્ત્યમેવ, ઉપલભ્યતેઽપિ ચ વિમ્બશબ્દઃ સર્વત્ર વસ્તુયથાર્થ
 સ્વરૂપ એવ, તથાદિ—

ન કહી શાંસ્ત્રોમે હી મિલતા હૈ, અત એવ 'ચૈત્ય' કા 'પ્રતિમા' અર્થ
 કરના ઠીક નહીં ।

શકા—કોપ આદિમેં વિમ્બ અર્થ તો મિલતા હૈ ઓર વિમ્બ હી
 પ્રતિમા હૈ, ઇસલિએ ચૈત્યકા અર્થ પ્રતિમા હુઆ ।

સમાગન—યહ ઠીક નહીં હૈ, ક્યોકી કોપ આદિમે 'વિમ્બ' વસ્તુકે
 યથાર્થ સ્વરૂપકો કહતે હૈ, ન કિ પ્રતિમાકો । પ્રતિમા અર્થમેં તો પ્રતિ
 વિમ્બ શબ્દકા પ્રયોગ હોતા હૈ, વિમ્બ શબ્દકા નહીં । અમરકોશ શૂદ્ર
 વર્ગ શ્લોક ૩૬ મે કહા હૈ—“પ્રતિમાન, પ્રતિવિમ્બ, પ્રતિમા, પ્રતિયાતના,
 પ્રતિચ્છાયા, પ્રતિકૃતિ” યે પ્રતિકૃતિકે નામ હે, અત. જૈસે ધ્વનિ ઓર
 પ્રતિધ્વનિ, માન ઓર પ્રતિમાન, મા ઓર પ્રતિમા, યાતના ઓર પ્રતિ
 યાતના ડાયા ઓર પ્રતિચ્છાયા, કૃતિ ઓર પ્રતિકૃતિકે અર્થમે ભેદ હૈ,
 હસી પ્રકાર વિમ્બ ઓર પ્રતિવિમ્બકે અર્થમે ભી અન્તર હૈ । વસ્તુકે યથાર્થ

મળત, પરંતુ એવો અર્થ તેમા કયાયથી મળતો નથી અને શાસ્ત્રોમાથી પણ મળતો
 નથી, એટલે 'ચૈત્ય'નો અર્થ "પ્રતિમા" કરવો એ બરાબર નથી

શકા—કોપ આદિમા બિમ્બ અર્થ તો મળે છે, અને બિમ્બ જ પ્રતિમા
 છે, તેથી ચૈત્યનો અર્થ પ્રતિમા થયો

સમાધાન—એ બરાબર નથી, કાણુ કે કોપ આદિમા 'બિમ્બ' વસ્તુના
 યથાર્થ સ્વરૂપને કહે છે, પ્રતિમાને નહિ । પ્રતિમા અર્થમા તો પ્રતિબિમ્બ શબ્દનો
 પ્રયોગ થાય છે, બિમ્બ શબ્દનો નહિ । અમરકોશ શૂદ્ર વર્ગ શ્લોક ૩૬મા કહ્યું છે
 કે—“પ્રતિમાન, પ્રતિબિમ્બ, પ્રતિમા, પ્રતિયાતના, પ્રતિચ્છાયા, પ્રતિકૃતિ” એ બધા
 પ્રતિકૃતિના નામ છે એટલે જેમ ધ્વનિ અને પ્રતિધ્વનિ, માન અને પ્રતિમાન, મા
 અને પ્રતિમા, યાતના અને પ્રતિયાતના, ડાયા અને પ્રતિચ્છાયા, કૃતિ અને પ્રતિકૃતિના
 અર્થમા ભેદ છે, તેમ બિમ્બ અને પ્રતિબિમ્બના અર્થમા પણ અતર છે । વસ્તુના

અગારધર્મસંજ્ઞીયની ટીકા મ ૧ સૂ. ૫૮ 'અરિહત્તચેડ્ય' શબ્દાર્થનિરૂપણમ્ ૩૨૭

પ્રતિવિમ્બભાવસ્વરૂપ કુચલયાનન્દકૃન્મતેનોપદર્શિત—“વસ્તુતો ભિન્નયોરપ્યુપ-
માનોપમેયધર્મયો” પરસ્પરસાદૃશ્યાદિભિન્નયોઃ પૃથગુપાદાન-વિમ્બપ્રતિવિમ્બભાવઃ’
ઈત્યપ્પયદીક્ષિતાઃ” ઇતિ, અથૈવ ચ કાવ્યપ્રકાશોક્ત ‘પ્રતિવિમ્બન’—મિતિ
પ્રતીકુપાદાપોક્ત વામનાચાર્યેણ પ્રતિવિમ્બન=વિમ્બપ્રતિવિમ્બભાવો ન ત્વેકત્વ
મિતિ ‘વિમ્બા=શરીર પ્રતિવિમ્બ=તત્પ્રગ્જાયા તયોર્માયઃ’ ઇતિ ચ । તસ્માદ્લમતિ
દૂરધાવનેન યત્સિદ્ધ વિમ્બો વસ્તુયથાર્થસ્વરૂપ પ્રતિવિમ્બશ્ચ તદાકાગાનુકરણમિતિ ।
અતઃ एव ‘ત ગચ્છામિ ણ સમણ ભગવ મહાવીર વદામિ ણમસામિ સક્કા
રેમિ સમ્માણેમિ ફલ્લાણ મગલ દેવય ચેદ્દયં’ ઇતિ રાજપ્રશ્નીયવ્યાખ્યાયા

ટીકાઓમે ‘વિમ્બ પ્રતિવિમ્બ ભાવ’ શબ્દકી વ્યાખ્યા, પ્રમાણરૂપસે
કુચલયાનન્દકાર અપ્પય દીક્ષિતકે સિદ્ધાન્તકો લેકર કી હૈ કિ—“વાસ્તવ
મેં ભિન્ન ભિન્ન ઉપમાનત્વ ઓર ઉપમેયત્વકા, પરસ્પરકી તુલનાકે કારણ
અભિન્ન માનકર અલગ અલગ કથન કરના વિમ્બ-પ્રતિવિમ્બ ભાવ હૈ ॥”

હસકે અતિરિક્ત કાવ્યપ્રકાશકી ઉપર્યુક્ત કારિકામે જો ‘પ્રતિ-
વિમ્બન’ શબ્દ આપા હૈ ઉસ પ્રતીક (અશ)કો લેકર વામનાચાર્યને
કહા હૈ—‘પ્રતિવિમ્બનકા અર્થ વિમ્બ પ્રતિવિમ્બ ભાવ હૈ, દોનોકી ઇકતા
નહીં । વિમ્બ શરીર હૈ ઓર પ્રતિવિમ્બ શરીરકી પ્રગ્જાયા હૈ, વહીં દોનોં
વિમ્બ પ્રતિવિમ્બ હોતે હૈ । અસ્તુ । વહુત દૂર જાનેસે કયા લાભ ? વહ
સિદ્ધ તો હો હી જુમા કિ વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપ વિમ્બ હૈ ઓર વસ્તુકે
આકારકી નમ્લ પ્રતિવિમ્બ હૈ । હસીલિં આચાર્ય મલયગિરિને રાય-
પસેણી સૂત્રકી ટીકામે “ત ગચ્છામિ ણ” ઇત્યાદિ પદોંકી વ્યાખ્યા કરતે-

પ્રતિબિંબભાવ ” શબ્દની વ્યાખ્યા, પ્રમાણરૂપે કુચલયાનન્દકાર અપ્પયદીક્ષિતાના
સિદ્ધાન્તને લઈને કરી છે કે “વસ્તુત ભિન્ન ભિન્ન ઉપમાનત્વ અને ઉપમેયત્વનું,
પરસ્પરની તુલનાને કારણે અભિન્ન માનીને અલગ-અલગ કથન કરવું-એ બિંબ-
પ્રતિબિંબભાવ છે”

એ ઉપરાંત કાવ્યપ્રકાશની ઉપર કહેલી કારિકામા જે ‘પ્રતિવિમ્બન’
શબ્દ આંચો છે એ પ્રતિક (અશ)ને લઈને વામનાચાર્યે કહ્યું છે કે—પ્રતિબિંબનને
અર્થ બિંબ-પ્રતિબિંબ ભાવ , એ બેઉની ઐકતા નહિ બિંબ શરીર છે અને
પ્રતિબિંબ શરીરની પ્રતિછાયા છે, એ બેઉ બિંબ-પ્રતિબિંબ બને છે અસ્તુ બહુ
દૂર જવાથી શો લાભ ? એ તો સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું જ છે કે વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ
બિંબ છે અને વસ્તુના આકારની નકલ એ પ્રતિબિંબ છે એથી આચાર્ય
મલયગિરિએ રાયપસેણી સૂત્રની ટીકામા “ત ગચ્છામિ ણ-૦” ઇત્યાદિ પદોની

“ અવિદિતગુણાઽપિ સત્કવિ-

ભજિતિઃ કર્ણેષુ ચમતિ મધુધારામ્ ।

અનધિગતપરિમલાઽપિ હિ,

હરતિ દદશ માલતીમાલા ॥ ૧ ॥ ”

इति साहित्यदर्पणे । यथा या—

“ तवाहवे साहसकर्मशर्मणः,

कर कृपाणान्तिकमानिनीपतः ।

भटा, परेषा विशारुतामगु,-

दधत्यवाते स्थिरता हि पासव* ॥ ૧ ॥ ”

इति काव्यप्रकाशादौ । अत्र काव्यप्रकाशोक्ता दृष्टान्त पुनरेतेषा सर्वेषां प्रतिबिम्बनम्” इति कारिका प्रकृत्य तटीकयो. सारबोधिनी सुधासागरयोर्बिम्ब

“ ઉત્તમ કવિયોગી ઘાળીકે ગુણકો કોઈ ભલેહી ન જાને પર વહ કાનોમેં તો મધુકી ધારા ડહેલ હી દેતી હૈ । જૈસે કોઈ માલતી-માલા કી સુગન્ધ કો ન જાને, પર નેત્રોં કો તો હરણ કરહી લેતી હૈ ॥”

[સાહિત્ય દર્પણ]

અથવા જૈસે (કોઈ કવિ કિસી રાજાસે કહતા હૈ કિ) “હે રાજન્ ! આપ સાહસ બાંધ કર જ્યોં હી હાથસે તલવાર ઉઠાના ચાહતા હૈં હતનેહી મેં આપકે સઘ શત્રુ તિતર બિતર હો જાતે હૈં, ઠીક હૈ, ક્યોંકિ હવાકે વહને પર ભલા ધૂલ ઠહર સકતી હૈ ? કદાપિ નહીં ॥” [કાવ્ય પ્રકાશ]

यहा काव्यप्रकाशकी “दृष्टान्त पुनरेतेषा सर्वेषां प्रतिबिम्बनम्” इस कारिकाको आश्रित करके, उसकी सारबोधिनी और सुधासागर

“ ઉત્તમ કવિઓની વાણીના શુભોને કોઈ ભલે ન જાણે, પરંતુ તે કાનમાં તો મધુની ધારા વહાવે છે જ જેમ કોઈ માલતીમાલાની સુગંધને ન જાણે, પણ નેત્રોને તે તે હરી લે છે જ ”

[સાહિત્યદર્પણ]

અથવા જેમ (કોઈ કવિ કોઈ રાજાને કહે છે કે) “ હે રાજન્ ! આપ સાહસ કરીને જ્યાં હાથે તલવાર પકડવા જાઓ છો, ત્યાં તો આપના બધા શત્રુઓ વીખરાઈ જાય છે, બરાબર છે, કારણ કે થવન વહેવા લાગે છે ત્યારે ધૂળ કંઈ સ્થિર રહી શકે છે ભલા ? કદાપિ નહિ ”

[કાવ્યપ્રકાશ]

અહીં કાવ્યપ્રકાશની “દૃષ્ટાન્ત. પુનરેતેષા સર્વેષાં પ્રતિબિમ્બનમ્” એ કારિકાને અનુસરીને, તેની સારબોધિની અને સુધાસાગર ટીકાઓમાં “બિમ્બ-

અગારધર્મસંજ્ઞીયની ટીકા અ૦ ૧ સૂત્ર ૫૮ 'અરિહત્તચેડ્ય' શબ્દાર્થનિરૂપણમ્ ૩૨૯

લુપ્' इत्यर्यस्ततश्च यत्र प्रतिमया जीविकानिर्वाहो न तु मूर्त्तिविक्रयस्तत्रैव कन् प्रत्ययस्य लुप् नान्यत्र, तदुक्तमत्रैव सूत्रे सिद्धान्तकौमुद्याम्—“दैवलकाना जीविकार्थासु देवप्रतिकृतिष्विद”मिति, तर्हि जीविमानिर्वाहहेतुः नल्पते मूर्त्तिर्भवते ? ।

નનુ યેષુ યેષુ સાક્ષાત્ પરમ્પરયા ચા ચયનક્રિયાયોગસ્તેષામેવ યજ્ઞસ્થાનાદીનાં ચૈત્યશબ્દેન ગ્રહણ સમ્ભવતિ ન તુ ભવદુક્તરીત્યા સાધોરિતિ ચેત્પ્રતિમાયાઃ કથમિતિ વિભાવયતુ ભવાન્, પ્રાગ્દર્શિતાંનિ ચ પ્રમાણાનિ ક્રોડીકૃત્ય વ્યાકરણમનુસંધત્તા યતો

ન હો, ઉસ અર્થમેં કન્ પ્રત્યયકા લોપ હોતા હૈ । અન્ય કિસી ખી અર્થમેં લોપ નહી હોગા । હિસ ઘાતકો હિસી સૂત્રકી ટીકામે સિદ્ધાન્તકૌમુદી-કારને સ્પષ્ટ કર દી હૈ કિ—“દૈવલકાના જીવિકાર્થાસુ દેવપ્રતિકૃતિ-ષ્વિદમ્” અર્થાત્ યહ સૂત્ર દેવલકો (દેવલકે પૂજારિયો)કી જીવિકાકે લિષ્ ઘનાઈ ગઈ દેવપ્રતિમાઓંકે સમન્ધમે હૈ, અન્યથા (‘ચૈત્યકી પ્રતિમા’ હિસ અર્થમેં) ‘ચૈત્યક’ હોગા કિન્તુ ‘ચૈત્ય’ નહીં । હિસ અવસ્થામે કયા યહ પ્રતિમા જીવિકાનિર્વાહકે લિષ્ માની જાતી હૈ, જિસસે ‘કન્’ પ્રત્યયકા લોપ કરતે હો ? ।

શકા-જિન જિનમેં સાક્ષાત્ યા પરમ્પરાસે ચયન ક્રિયાકા યોગ હૈ હન સઘ યજ્ઞસ્થાન આદિકા ‘ચૈત્ય’ શબ્દસે ગ્રહણ હોતા હૈ, કિન્તુ આપકે કથનાનુસાર સાહુકા ગ્રહણ નહી હો સકતા ।

સમાધાન-તો પ્રતિમાકા ગ્રહણ કૈસે હોતા હૈ ? યહ આપ વિચારિયે ઔર પહેલે દિષ્ હુષ્ પ્રમાણોંકો લક્ષ્યમે લેકર વ્યાકરણકી તર્ફ ધ્યાન

કન્ પ્રત્યયનો લોપ થાય છે બીજા કેઈ પણ અર્થમા લોપ નહિ થાય એ વાત એ સૂત્રની ટીકામા સિદ્ધાન્તકૌમુદીકારે સ્પષ્ટ કરી છે કે—“દૈવલકાના જીવિકાર્થાસુ દેવપ્રતિકૃતિષ્વિદમ્” અર્થાત્- દેવલકો (દેવળના પૂજારિયો)ની જીવિકાને માટે ધનાવેલી દેવપ્રતિમાઓના સમ્બંધમા છે અન્યથા (‘ચૈત્યની પ્રતિમા’ એ અર્થમા) “ચૈત્યક” થશે, પરંતુ “ચૈત્ય” નહિ એ સ્થિતિમા શુ એ પ્રતિમા જીવિકાનિર્વાહને માટે માનવામા આવે છે, કે જોથી કન્ પ્રત્યયનો લોપ કરા છે ?

શ કા—જેમા જેમા સાક્ષાત્ યા પર પરાથી ચયન ક્રિયાનો યોગ છે, એ સર્વ યજ્ઞ-સ્થાન આદિનું ચત્ય શબ્દથી ગ્રહણ થાય છે, પરંતુ આપના કથનાનુસાર “સાધુ” શબ્દનું ગ્રહણ નથી થઈ શકતું

સમાધાન—તો પ્રતિમાનું ગ્રહણ કેવી રીતે થાય છે તે આપ વિચારી જુઓ, અને પહેલા આપેલા પ્રમાણોને લક્ષ્યમા લઈને વ્યાકરણની તરફ ધ્યાન

‘કલ્યાણ કલ્યાણકારિત્વાત્, મદ્ગલ દુરિતોપશમકારિત્વાત્, દૈવત=દેવ ત્રેલોક્યા ધિપતિત્વાત્, ચૈત્યં સુપ્રશસ્તમનોદેતુત્વા, -દિત્યુત્ત્યા ‘ચૈત્યઃ સાક્ષાજિનભગવાન્ન તુ તત્પ્રતિતે’-તિ સ્પષ્ટમભિદ્ધિતમાચાર્યમલયગિરિણાપિ ।

નનુ ‘ચૈત્યો જિનઃ સ ઇ પ્રતિકૃતિચૈત્યો મૂર્તિઃ ‘ ઇવે પ્રતિકૃતૌ’ (૫।૩।૯૬) ઇતિ વિદિતસ્ય ક્ષનઃ ‘જીવિકાર્થે ચાપણ્યે’ (૫।૩।૯૯) ઇત્યનેન લુપ્તવાત્, યથા વાસુદેવસ્ય પ્રતિકૃતિર્વાસુદેવ ’ ઇત્યાદીતિ ચેદ્વન્ત પ્રસ્થલિતો ભવાનભિપ્રાયાત્, જીવિકાર્થે ચાપણ્યે’ ઇત્યસ્ય દ્વિ’ જીવિકાર્થ યદવિક્રીયમાણ તસ્મિન્ વાન્યે કનો

હુણ કહા છે-“ કલ્યાણકારી હોનેસે કલ્યાણ, પાપોંકે નાશક હોનેસે મગલ, ત્રીન લોકકે સ્વામી હોનેસે દેવ ઓર સુપ્રશસ્ત મનકે કારણ હોનેસે ભગવાન ચૈત્ય હૈ ।” હસ કથનસે સ્પષ્ટ સિદ્ધ હોતા હૈ કિ-મલય ગિરિ આચાર્યને બી સાક્ષાત્ ભગવાનનો હી ચૈત્ય કહા હૈ-उनकी प्रति माको नहीं कहा ।

શકા-વસ, ચૈત્યકા અર્થ હુઆ જિનેન્દ્ર, ઓર જિનેન્દ્રકે સમાન ડનકી પ્રતિકૃતિકો બી ચૈત્ય કહ સકતે હૈ । ક્યોંકિ વ્યાકરણકે નિયમસે ‘ ઇવે પ્રતિકૃતૌ’ (૫ । ૩ । ૯૬), હસ સૂત્રસે વિધાન કિયે હુણ ‘કન્’ પ્રત્યયના ‘જીવિકાર્થે ચાપણ્યે’ (૫ । ૩ । ૯૯) સૂત્રસે લોપ હોકર ‘ચૈત્ય ’ ઘન જાયગા । જૈસે વાસુદેવકી પ્રતિકૃતિકો વાસુદેવ કહતે હૈ ।

સમાધાન—આપ અસલી અભિપ્રાયકો ખૂલ ગયે હૈ । ‘જીવિકાર્થે ચાપણ્યે’ હસ સૂત્રસે જો પ્રતિમા જીવિકાકે લિણ હૈ, પરંતુ બેચનેકી

વ્યાખ્યા કરતા કહ્યું છે કે “કલ્યાણકારી હોવાથી કલ્યાણ, પાપોના નાશક હોવાથી મગલ, ત્રણ લોકના સ્વામી હોવાથી દેવ અને સુપ્રશસ્ત મનના કારણ હોવાથી ભગવાન ચૈત્ય છે ” આ કથનથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે-મલયગિરિ આચાર્યે પણ સાક્ષાત્ ભગવાનને જ ચૈત્ય કહ્યા છે, એમની પ્રતિમાને નથી કહ્યા

૨૧ કા—અસ, ચૈત્યનો અર્થ થયો જિનેન્દ્ર, અને જિનેન્દ્રની સમાન તેમની પ્રતિકૃતિને પણ ચૈત્ય કહી શકાય છે, ‘કારણ’ કે વ્યાકરણના નિયમાનુસાર ‘ ઇવે પ્રતિકૃતૌ’ (૫-૩-૬૬), એ સૂત્રથી વિધાન કરેલા ‘કન્’ પ્રત્યયનો ‘જીવિકાર્થે ચાપણ્યે’ (૫-૩-૬૬), સૂત્રથી લોપ થઇને ચૈત્ય, બની, જશે એમકે- વાસુદેવની પ્રતિકૃતિને વાસુદેવ કહે છે

સમાધાન—આપ ખરા અભિપ્રાયને ખૂલી ગયા છે । ‘જીવિકાર્થે ચાપણ્યે’ એ સૂત્રથી એ પ્રતિમા જીવિકાને ઓટા હોય, પરંતુ ‘વેશવાની’ ન એ અર્થમાં

शास्त्राभिधानादिप्रसिद्धिरेव प्रवृत्तिनिमित्तमितरथा गो गवय कुशल शङ्ख शब्दादिशब्दे
 प्वर्थव्यभिचारो भवता कालत्रयेऽपि दुर्निवार. प्रसज्जेत, न ह्येतेषु व्युत्पत्त्योपलक्ष्यमा
 णा गमन गोप्राप्ति कुशग्रहण शमनादय. क्रियाः प्रवृत्तिनिमित्ततया घटन्ते शयनादि-
 कालेऽपि सास्नादिमत्त्वमात्रमर्थमभिप्रेत्य गवादिशब्दानां प्रवृत्तेर्दर्शनात्. किञ्चैव सति
 चैत्योद्देशिकस्य=साधुनुद्दिश्य कृतस्य" इति प्रागुक्त बृहत्कल्पभाष्यमप्यसामञ्जस्य
 मापद्येतेत्यास्ता म्तिर. ॥

वही प्रसिद्धि उनका प्रवृत्ति-निमित्त है। यदि ऐसा न माना जाय तो
 'गो, गवय, कुशल, शङ्ख, शब्, आदि' शब्दोंमें अर्थ उलट-पलट होगा
 और उसे आप तीन कालमें रोक नहीं सकेंगे। 'गो'का अर्थ है जो
 गमन करे, 'गवय' का अर्थ है 'गो'की प्राप्ति, 'कुशल'का अर्थ है कुश
 (डाम)को लानेवाला, 'शङ्ख' और 'शब्'का अर्थ है शमन करनेवाला।
 इनमें प्रवृत्तिनिमित्त नहीं घटता है। यदि प्रवृत्तिनिमित्तसे ही
 व्यवहार माना जाय तो गाय जिस समय गमन न कर रही हो सोती
 हो उस समय उसे गो नहीं कहना चाहिए। परन्तु सास्नादिमत्त्व
 (गलेमें लटकती हुई कम्बल आदि)के कारण उसे उस समय भी गो
 कहते हैं, इस लिए शास्त्र, कोप आदिमें जो अर्थ प्रसिद्ध हो गया है
 वही रुढ़ शब्दोंका प्रवृत्ति निमित्त मानना चाहिए। एक बात और है-
 ऐसा माननेसे ही पूर्वोक्त बृहत्कल्प भाष्य भी ठीक बैठता है, जिसमें
 लिखा है कि 'चैत्यको उद्देश करके' अर्थात्-साधुओंके लिए किये गये
 अशन आदिका। यदि चैत्यका अर्थ साधु नहीं मानोगे तो यह भाष्य

मानवामा आवे तो "गो, गवय, कुशल, शब्, शङ्ख" आदि शब्दोंमें अर्थ उलट
 पलट थध जशे अने आप तेने पण काणमा देखी नहिं शके। 'गो'ने अर्थ जे
 गमन करे ते, गवयने अर्थ छे गोनी प्राप्ति, 'कुशल'ने अर्थ छे कुश (डाम)ने
 लावनार, शब्' अने 'शङ्ख'ने अर्थ छे शमन करनार, जेमा प्रवृत्ति-निमित्त घटत-
 थध जेसतु नथी जे प्रवृत्ति-निमित्तथी ज व्यवहार मानवामा आवे तो गाय जे
 समये गमन न करती होय-सूती होय, ते समये तेने 'गो' न कहवी जेधजे, परतु
 सास्नादिमत्त्व (गजामा लटकती कम्बल आदि)ने कारणे तेने ते समये पण गो कहैछे,
 तेथी शास्त्र, कोप आदिमा जे अर्थ प्रसिद्ध थध जथे छे तेज रुढ़ शब्दोनो प्रवृत्ति-
 निमित्त मानवु जेधजे जेक थील बात पण जे छे के-जेम मानवाधी पूर्वोक्त
 बृहत्कल्प भाष्य पण पशारअर थध जेसे छे, जेमा लख्यु छे के-"चैत्यने उद्देश करीने"
 अर्थात्-साधुजोनो भाटे तैयार करवामा आवेला अशनादिनु जे चैत्यने अर्थ साधु

ન કેવલ 'ચિજ્ ચયને' इत्यस्मादेव धातोश्चैत्यशब्दसिद्धिरपि 'चिती सज्ज्ञाने' इत्यस्मादपि, ततश्च 'यथार्थं शब्दव्युत्पत्तिः' इत्यभियुक्तोक्तैर्गमनरुध्यैव व्युत्पत्तिरनुसरणीयेतीह 'चिती सज्ज्ञाने' इत्यस्मादेव धातोर्निर्वाचनप्रकारो नतु 'चिज् चयने' इत्यस्मात्, सज्ज्ञानं च सम्यग्ज्ञानं चैतन्यं वा, अस्तु वा 'चिज् चयने' इत्येतन्मूलिकैव निरुक्तिधीयन्ते ज्ञानादयो गुणा अनेनेत्यर्थात्, व्युत्पत्तिर्हि शङ्कना यथाकल्पनं भिद्यते, नानार्थज्ञाना तु प्रवृत्तिनिमित्तमपि, तथा चात्र ज्ञानवत्त्वं प्रवृत्तिनिमित्तमादाय साधौ चैत्यशब्दप्रवृत्तिः, यद्वा निरुद्धशब्दानामर्थप्रत्यायने

दीजिए कि 'चैत्य' शब्द न केवल 'चिज् चयने' धातुसे ही बनता है, किन्तु 'चिती सज्ज्ञाने' धातुसे भी बनता है। "शब्दोंकी व्युत्पत्ति, अर्थके अनुसार होनी चाहिए" इस मान्यताके अनुसार अर्थको ध्यानमें रख कर व्युत्पत्ति करनी चाहिए, अतः यहाँ 'चिती सज्ज्ञाने' इस धातुसे ही 'चैत्य' शब्द बनाना चाहिए 'चिज् चयने' धातुसे नहीं क्योंकि सज्ज्ञानका अर्थ सम्यग्ज्ञान या चैतन्य होता है। अथवा 'चिज् चयने' धातुसे भी बना सकते हैं, वहाँ इसका अर्थ यह होगा कि 'जिसके द्वारा ज्ञानादि गुणोंका चयन होता है उसे चैत्य कहते हैं'। कल्पनाके अनुसार व्युत्पत्तिमें भेद हो जाया करता है, और अनेकार्थकोंका प्रवृत्ति-निमित्त भी भिन्न भिन्न होता है। अत एव यहाँ 'ज्ञानवत्त्व' इस प्रवृत्तिनिमित्तको लेकर 'साधु' अर्थमें 'चैत्य' शब्दकी प्रवृत्ति होती है। अथवा जो रूढ शब्दोंकी शास्त्र आदिमें जिस अर्थमें प्रसिद्धि है

આપો કે 'ચૈત્ય' શબ્દ કવળ "ચિજ્ ચયને" ધાતુથી જ બનતો નથી, પરંતુ "ચિતી સજ્ઞાને" ધાતુથી પણ બને છે "શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ અર્થને અનુસરીને થવી જોઈએ" એ માન્યતાનુસાર અર્થને ધ્યાનમાં રાખીને વ્યુત્પત્તિ કરવી જોઈએ, એટલે અહીં "ચિતી સજ્ઞાને" એ ધાતુમાંથી જ એ "ચૈત્ય" શબ્દ બનાવવો જોઈએ, "ચિજ્ ચયને" ધાતુમાંથી નહિ, કારણ કે સજ્ઞાનનો અર્થ સમ્યગ્જ્ઞાન માં ચૈતન્ય થાય છે અથવા ચિજ્ ચયને" ધાતુમાંથી પણ બનાવીએ, તો તેનો અર્થ એવો થશે કે "જેની દ્વારા જ્ઞાનાદિ ગુણોનું ચયન થાય છે તેને ચૈત્ય કહે છે" કલ્પનાને અનુસરીને વ્યુત્પત્તિમાં ભેદ થયા કરે છે, અને અનેકાર્થકોનું પ્રવૃત્તિ-નિમિત્ત પણ જૂઠું જૂઠું હોય છે એટલે અહીં 'જ્ઞાનવત્ત્વ' એ પ્રવૃત્તિ-નિમિત્તને લઈને 'સાધુ' અર્થમાં ચૈત્ય શબ્દની પ્રવૃત્તિ થાય છે, અથવા જે રૂઢ શબ્દોની સાક્ષનાદિમાં જે અર્થમાં પ્રસિદ્ધિ છે તે પ્રસિદ્ધિ એનું પ્રવૃત્તિ-નિમિત્ત છે એ એમ ન

રાજાભિમ્ભ ગણાભિમ્ભ વલ્લવદ્ભિમ્ભ દેવતાભિમ્ભ ગુરુનિગ્રહ વૃત્તિકાન્તારેષુ તુ
તૈઃ સદાપિ ચન્દનાદિઃ કલ્પત એવેતિ સમુદિતોઽર્થઃ । એષુ પ્રાકૃતે તૃતીયા તુ
પશ્ચમ્યર્થે ॥ ૫૮ ॥

મૂલ્પ-તણ્ણ સા સિવાનદા ભારિયા આળંદેણ સમણોવાસણ
એવુત્તા સમાણા હટ્ટુતુટ્ટ કોહુવિયપુરિસે સદાવેહ, સદાવિત્તા એવં
વયાસી સ્વિપ્પામેવ લહુકરણ જાવ પજ્જુવાસહ ॥ ૫૯ ॥

તણ્ણ સમણે ભગવ મહાવીરે સિવાનદાણ તીસે ય મહહ
જાવ ધમ્મં કહેહ ॥ ૬૦ ॥ તણ્ણં સા સિવાનંદા સમણસ્સ
ભગવઓ મહાવીરસ્સ અતિણ ધમ્મ સોચ્છા નિસમ્મ હટ્ટુ જાવ ગિહિ-
ધમ્મ પઢિવજ્જહ, પઢિવજ્જિત્તા તમેવ ધમ્મિય જાણપ્પવરં દુરુહહ, દુરુ-
હિત્તા જામેવ દિસ પાઠબ્ભૂયા તામેવ દિસ પઢિગયા ॥ ૬૧ ॥

ઝાયા-તત. સા શિવાનન્દા માર્યા આનન્દેન શ્રમણોપાસકેન એવમુક્તા
સતી હટ્ટુતુટ્ટા કૌદુમ્બિકપુરુપાન્ શબ્દયતિ, શબ્દયિત્વૈવમવાદીત-ક્ષિપમેવ લઘુ
કરણ યાવત્ પર્યુપાસ્તે ॥ ૫૯ ॥

તત. સ્વલ્લ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરઃ શિવાનન્દાયૈ તસ્યા ચ મહતિ-યાવદ્
ધમ્મં કથયતિ ॥ ૬૦ ॥ તત' સ્વલ્લ સા શિવાનન્દા શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્યાન્તિકે
ધમ્મં શ્રુત્યા નિશમ્ય હટ્ટુ યાવદ્ ગૃહિધર્મ પ્રતિપદ્યતે, પ્રતિપદ્ય તદેવ ધાર્મિક યાન
પવરમારોહતિ, આસ્ત્વ યસ્યા એવ દિશ. પ્રાદુર્ભૂતા તામેવ દિશ પ્રતિગતા ॥ ૬૧ ॥

“અનુકમ્પા દાનકો જિનેન્દ્ર ભગવાન્ને કહ્યોં કમ્મી નિપિદ્ધ નહી
પતાયા હૈ ॥ ૧ ॥”

વાકી સર્વ સ્ત્રવકા અર્થ પહેલે આ સુકા હૈ ॥ ૫૮ ॥

ટીકાર્થ-‘તણ્ણ સા’ इत्यादि आनन्द श्रावकका कथन सुनकर
भार्या शिवानन्दा हट्ट-तुष्ट हुई और कौटुम्बिक पुरुषोंको बुलाया और

“अनुद पादानने जिनेन्द्र लजवाने कथाय व्यादे पक्षु निपिद्ध नथी पताव्यु” (१)

બાકી બધા સૂત્રોનો અર્થ પહેલા આવી ગયો છે (૫૮),

ટીકાર્થ-‘તણ્ણ સા’ इत्यादि आनन्द श्रावकनु कथन साधणीने भार्या
शिवानदा हट्टपुष्ट थर्ध अने कौटुम्बिक पुरुषोने बोलावीने कछु - लघुकरण - ६३६

પૂર્વ=પ્રથમમ્ અનાલાપકૈઃ=મયા સહ ભાષણમકુર્વદ્ધિઃ, 'સદાર્યે તૃતીયા' આલપિતુ=મકુર્વાપિતુ, સલપિતુ=પુનઃ પુનર્ભાષિતુમ્, 'અણાન્તેણ' इत्यत्र ક્તમત્યયૈકવચને ત્વાપિત્વાત્ । 'તેર્પા' મિતિ તન્-ઉન્ડોઽન્ત્રાન્યરહિતપૂર્વેનિર્દિષ્ટત્વાવચ્છેદસ્ત્વોપલક્ષિતધર્માર્ચચ્છદ્યાર્થાચક્રઃ, સમ્પન્થસામાન્યે ચ પઠી, તતશ્ચ તેષામિત્યસ્ય અન્યયુથિકપરિશુદ્ધીતેભ્યોઽપ્તપાત્રાર્થસ્થાદિભ્યશ્ચ સાધુભ્ય इत्यર્થ. । અશન વા પાન વા શ્વાદ્ય વા સ્નાય વા દાતુ=સક્રદિતરીતુમ્, અનુપદાતુમ્=અસક્રદિતરીતુ 'મે ન કલ્પતે' इति પૂર્વોક્તૈવ સમ્પન્થ, 'તૈર્થિકાન્તરપરિશુદ્ધીતત્વાદિકારણેન જિનસાધુભ્યો દાતુ કલ્પતે' इत्यસ્ય તુ કૈર્થ્ય કેત્યર્થાપસ્યાઽન્યુથિનાના વ્યાવૃત્તિઃ । ગુરુબુદ્ધ્યા દાનસ્યૈવૈષ નિષેધસ્તેન કરુણાભાવેનતુ યથેષ્ઠ તેભ્યાપિ દદ્યાદેવ, કરુણા-દાનસ્ય પાત્રાપાત્રસાધારણપ્રાણિવિષયસ્ત્વાત્, યદુક્તમ્—

“ પરહત્થિયાહદાણ, ગુરુબુદ્ધીએ જિસેહિય હોઈ ।

અણુકમ્પાદાણ પુણ જિણેહિં કત્થવિ જો જિસિદ્ધ ॥ ૧ ॥

ઝાયા-પરયથિકાદિદાન, ગુરુબુદ્ધ્યા નિષેધિત ભવતિ ।

અનુકમ્પાદાન પુનર્જિનૈઃ કુત્રાપિ નો નિષિદ્ધમ્ ॥ ૧ ॥

કિં સર્વત્ર ન કલ્પતે? નેત્યાહ-‘નાન્યત્રે’તિ રાજકૃતોઽભિયોગઃ=અભિભવઃ= (પારવશ્ય) રાજાભિયોગસ્તસ્માદન્યત્ર ન કલ્પતે इत्यર્થઃ । ગણાભિયોગાત્=સહ્વાભિભવાત્, ચલાભિયોગાત્=ચલવદભિભવાત્, દેવતાભિયોગાત્=દેવતાભિભવાત્, ‘શુર્વિ’તિ ગુરયે=માનાપિતૃપ્રમૃતવસ્તેષાં નિગ્રહ =પારવશ્ય ગુરુનિગ્રહ સ્વસ્માન્, ‘વૃત્તી’તિ વૃત્તિ આજીવિકા તસ્યાઃ કાન્તાર=દુર્ગમાર્ગ-જીવન નિર્વાહાભાવસ્તસ્માત્ ।

અસગત હો જાયગા । વસ અવ અધિક વિસ્તાર નહીં કરતે ।

યદા મૂલ પાઠમે અન્યયુથિકોકો અન્ન પાનકા દાન નિષિદ્ધ કહા હૈ, ઇસકા કારણ યદ્ હૈ કિ યદ્દા લોકોત્તર ધર્મકા વ્યાખ્યાન હૈ, અતઃ ગુરુબુદ્ધિકે અભિપ્રાયસે હી યદ્દા નિષેધ હૈ, કરુણા ભાવસે દાનકા નિષેધ નહીં હૈ । કરુણા દાનમે પાત્ર અપાત્રકા વિચાર નહીં હોતા, વહ સર્વ પ્રાણિયોકો દેને યોગ્ય હૈ । કહા બી હૈ—

નહિ માને તો એ બાળ્ય અસગ થઈ જશે બસ, હવે વધુ વિસ્તાર કરતા નથી
અહીં મૂળ પાઠમા અન્યયુથિકોને અન્ન-પાનના દાનને નિષિદ્ધ બતાવેલું છે, તેથી કારણ એ છે કે અહીં લોકોત્તર ધર્મનું વ્યાખ્યાન છે એટલે ગુરુબુદ્ધિના અભિપ્રાયે કરીને જ અહીં નિષેધ છે કષ્ટભાવથી દાનનો નિષેધ નથી કષ્ટભાવના પાત્ર-અપાત્રનો વિચાર નથી થતો, તે બધા પ્રાણીઓને આપવા યોગ્ય છે કહ્યું છે કે—

छाया-हे भदन्त ! इति भगवान् गौतमः श्रमण भगवन्त महावीर वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वैवमवादीत्-“प्रभुः खलु भदन्त ! आनन्दः श्रमणोपासको देवानुप्रियाणामन्तिके मुण्डो यावत्प्रव्रजितुम् ?” “नायमर्थः समर्थः, गौतम ! आनन्दः खलु श्रमणोपासको बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं पालयिष्यति, पालयित्वा यावत्सोऽर्मे क्लोऽस्मिन्नामे विमाने देवतयोत्पत्त्यते । तत्र खलु अस्त्येककेपा दवाना चत्वारि पल्योपमानि स्थितिः प्रवृत्ता, तत्र चाऽऽनन्दस्यापि श्रमणोपासकस्य चत्वारि पल्योपमानि स्थितिः प्रवृत्ता” ॥ ६२ ॥

टीका-‘अय’-मिति त्वयोक्तः । समर्थः=युक्तः । श्रमणोपासकपर्याय=श्रमणोपासकम् ॥ ६२ ॥

धर्मको स्वीकार किया । गृहस्थ धर्म स्वीकार करके उसी धार्मिक उत्तम रथ पर सवार हुई । सवार होकर जिस ओर से आई थी उसी ओर चली गई ॥ ६१ ॥

टीकार्थ-‘भते त्ति’ इत्यादि ‘भगवन् !’ इस प्रकार भगवान् गौतमने श्रमण भगवान् महावीरको वन्दना की नमस्कार किया, और वन्दना नमस्कार करके इस प्रकार कहने लगे-

“हे भगवान् ? क्या आनन्द श्रावक देवानुप्रियके समीप प्रव्रजित होनेको समर्थ है ?” (भगवान् ने कहा) -“हे गौतम ? ऐसा नहीं है, आनन्द श्रावक बहुत वर्षों पर्यन्त श्रावकपन पालन करेगा, और पालन करके सौधर्मकल्पके अरुणाम विमानमें देवतारूपसे उत्पन्न होगा । वहाँ कितनेक देवताओंकी स्थिति चार पल्योपमकी कही गई है, तदनुसार आनन्द श्रावककी भी चार पल्योपमकी स्थिति कही गई है (होगी)।” ॥ ६२ ॥

धार्मिक उत्तम रथमा छेड़ी छेसीने जे आलुअेथी आवी छती ते आलुअेथी गछ (६१)

टीकार्थ-‘भते त्ति’ इत्यादि ‘भगवन् !’ जे प्रभाषे भगवान् गौतमे श्रमण भगवान् महावीरने वन्दना करी, नमस्कार ज्यो अने वन्दना-नमस्कार करीने आ प्रभाषे छेडेवा लाग्या - ‘हे भगवन् ! आनन्द श्रावक देवानुप्रियनी समीपे प्रव्रजित यवाने शु समर्थ छे ?’ (भगवाने कछु -) “हे गौतम ! जेम नथी, आनन्द श्रावक धरुा वर्षो सुबो श्रावकपछु पाणथे अने पाणीने सौधर्मकल्पना अइलाव विमानमा देवताइपे उत्पन्न थथे त्या डेटलाअेक देवताअेनी स्थिति चार पल्योपमनी कही छे, तदनुसार आनन्द श्रावकनी पछु चार पल्योपमनी स्थिति कही छे (थथे)” (६२)

टीका-शब्दयति=आह्वयति । 'याव' दिति अत्राप यावच्छब्दवान्याश्च सप्त माध्ययने स्फुटीभविष्यन्ति ॥ ५९ ॥

टीका-'तस्या'-मिति व्याख्यातोऽय पाठः प्रागानन्दोद्देश्यरुधर्मकथोपदेश प्रकरणे । निश्चय=हृदि निधाय । धार्मिक=धर्मः प्रयोजनमस्य तद् । यानप्रवरम्=उत्तम रथम् । प्रादुर्भूता=आगता । स्पष्टाः शिष्टाः ॥ ६० ॥ ६१ ॥

मूलम्-भंते-न्ति भगव गोयमे समणं भगव महावीर वदइ नमंसइ, वदित्ता नमसित्ता एव वयासी-"पहू ण भते। आणदे समणोवासए देवाणुप्पियाण अतिए मुढे जाव पव्वइत्तए ?" । "नो इणढे समढे, गोयमा। आणदे णं समणोवासए वहुइ वासाइं समणोवासगपरियाय पाउणिहिइ, पाउणित्ता जाव सोहम्मे कप्पे अरुणाभे विमाणे देवत्ताए उववज्जिहिइ ।" तत्थ ण अत्थेगइयाणं देवाण चत्तारि पलिओवमाइ ठिई पण्णत्ता, तत्थ णं आणदस्सवि समणोवासगस्स चत्तारि पलिओवमाइ ठिई पण्णत्ता ॥ ६२ ॥

बुलाकर कहा-लघुकरण-हलके उपकरणोंवाला (रथ) यावत् पर्युपासना की । यहाँ 'जाव' (यावत्) शब्दसे जितना अर्थ संगृहीत । क्या है वह सातवें अध्ययनमें स्पष्ट किया जायगा ॥ ५९ ॥

टीकार्थ-'तए ण समणे' इत्यादि इसके बाद श्रमण भगवान् महावीरने शिवानन्दाके लिए उही परिषदमें यावत् धर्मका कथन किया ॥ ६० ॥ तब शिवानन्दा श्रमण भगवान् महावीरके समीप धर्म श्रवण करके और हृदयमें धारण करके हृष्ट तुष्ट हुई यावत् उसने गृहस्थ

उपकरणोंवाला (रथ) यावत् पर्युपासना करी 'जाव' (यावत्) शब्दकी ओरसे अर्थ संगृहीत किये छे ते सातवा अध्ययनमा स्पष्ट करवाभा आवसे (५९)

टीकार्थ-'तए ण समणे' इत्यादि त्परापछी श्रमण भगवान् महावीर शिवानन्दा ने भाटे भाटी परिषदमा यावत् धर्मनु कथन क्युं (६०) ओले शिवानन्दा श्रमण भगवान् महावीरनी समीपे धर्मने श्रवण करीने अने हृदयमा धारण करीने हृष्टतुष्ट थम यावत् ओले गृहस्थधर्मने स्वीकार क्यो गृहस्थधर्म स्वीकारीने ते

“एवं खलु पुत्रा । अहं वाणिज्यागमे बहूनां राईसर जहाचितियं जाव विहरित्तए । त सेयं खलु मम इदानीं तुमं सयस्स कुडुं वस्स आलं-
वणं ठवेत्ता जाव विहरित्तए” ॥६६॥ तए णं जेट्टपुत्ते आणंदस्स
समणोवासगस्स तहत्ति एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेइ ॥६७॥ तए णं
से आणंदे समणोवासए तस्सेव मित्त जाव पुरओ जेट्टपुत्तं कुडुं वे
ठवेइ ठवित्ता एवं चयासी-“मा णं देवाणुप्पिया । तुब्भे अज्ज-
प्पभिडं केइ मम बहूसु कज्जेसु जाव पुच्छउ वा पडिपुच्छउ वा, मम
अट्ठाए असणं वा ४ उवक्खडेउ वा उवकरेउ वा ॥ ६८ ॥

छाया-ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरोऽन्यदा कदापि बहिर्यावद् विह-
रति ॥६३॥ ततः खलु स आनन्दः श्रमणोपासको जातोऽभिगतजीवाजीवो याव-
त्प्रतिलम्भयन् विहरति ॥६४॥ ततः खलु सा शिवानन्दा मार्या श्रमणोपासिका जाता
यावत्प्रतिलम्भयन्ती विहरति ॥६५॥ ततः खलु तस्याऽऽनन्दस्य श्रमणोपासक-
स्योच्चावचैः शीलव्रतगुणविरमणप्रत्याख्यानपोषधोपवासैरात्मानं भावयतश्चतुर्दश
संवत्सरा व्युत्क्रान्ताः । पञ्चदशसंवत्सरमन्तरा वर्त्तमानस्यान्यदा कदापि पूर्वरात्रा-
परत्रकालसमये धर्मजागरिका जाग्रतोऽयमेतद्रूप आयात्मिकश्चिन्तितः कल्पितः
मार्थितो मनोगतः सरूपः समुदपद्यत-“एव खल्वहं वाणिज्यागमे नगरे बहूनां
राजेश्वर-यावत्स्वकस्यापि च खलु कुटुम्बस्य यावदाधारः, तदेतेन व्याक्षेपेणाहं
नो शक्नोमि श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽऽन्तिर्कीं धर्मप्रज्ञप्तिमुपसपद्य विहर्तुम्,
तच्छ्रेयं खलु मम कल्य यावज्ज्वलति (सति) विपुलमश्ननं यथा पूरणो यावज्ज्येष्ठ-
पुत्र कुटुम्बे स्थापयित्वा तं मित्रं-यावज्ज्येष्ठपुत्र चाऽऽपृच्छ्य कोट्टाके सन्निवेशो
ज्ञातकुले पोषधशाला प्रतिलिख्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽऽन्तिर्कीं धर्मप्रज्ञ-
प्तिमुपसम्पद्य विहर्तुम्” एव सम्प्रेक्षते, समप्रेक्ष्य कल्य विपुलं तथैव निमित्तमुक्तो-
त्तरागतस्तं मित्रं यावद् विपुलेन पुष्पं वस्त्रं गन्धं मालयाऽलङ्कारेण च सत्करोति
सम्मानयति, सत्कृत्य सम्मान्य तस्यैव मित्रं यावत्पुरतो ज्येष्ठपुत्रं शब्दायते, शब्दा
यित्वा एवमवादीत्-“एव खलु पुत्र ! अहं वाणिज्यागमे बहूनां राजेश्वरं यथाचिन्तितं
यावद्विहर्तुम्, तच्छ्रेयं खलु ममेदानीं त्वा स्वकस्य कुटुम्बस्याऽऽलम्बनं स्थापयित्वा
यावद्विहर्तुम्” ॥६६॥ ततः खलु ज्येष्ठपुत्र आनन्दस्य श्रमणोपासकस्य ‘तथेति’

मूलम्—तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइ बहिया जाव विहरइ ॥ ६३ ॥ तए ण से आणदे समणोवासए जाए अभि गयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरइ ॥ ६४ ॥ तए णं सा सि- वानंदा भारिया समणोवासिया जाया जाव पडिलाभेमाणी विह- रइ ॥ ६५ ॥ तए ण तस्स आणंदस्स समणोवासगस्स उच्चावएहिं सीलव्वय-गुण वेरमण पच्चक्खाणपोसहोववासेहि अप्पाणं भावे माणस्स चोदस्स सवच्छराइ वड्ढक्कताइं । पण्णसमस्स संवच्छरस्स अंतरा वट्ठमाणस्स अन्नया कयाइ पुवरत्तावरत्त कालसमयसि धम्म- जागरिय जागरमाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए चित्थिए कप्पिए पत्थिए मणोगए सकल्पे समुप्पज्जित्था—“एव खलु अहवाणियगामे नयरे बहूणं राईसर जाव सयस्सवि य णं कुडुवस्स जाव आधारे । त एएण वक्खेवेण अह नो सचाएमि समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिय धम्मपण्णत्ति उवसपज्जित्ताण विहरित्थिए । त सेय खलु मम कल्ल जाव जलत्ते विउलं असण४ जहा पूरणो जाव जेट्ठपुत्त कुडुवे ठवेत्ता त मित्त जाव जेट्ठपुत्त च आपुच्छित्ता, कोल्लाए सन्नि- वेसे नायकुलसि पोसहसाल पडिलेहित्ता समणस्स भगवओ महा- वीरस्स अतिय धम्मपण्णत्ति उवसपज्जित्ताण विहरित्थिए’ । एव सपेहेइ, सपेहित्ता कल्ल विउल तहेव जिमियभुत्तत्तरागए त मित्त जाव विउलेण पुप्फ०५ सक्कारेइ सम्माणेइ, सक्कारित्ता सम्माणित्ता तस्सेव मित्त जाव पुरओ जेट्ठपुत्त सदावेइ, सदावित्ता एव वयासी-

विषयीकृतः, कल्पितः=कल्पनारूपेण व्यवस्थितः, प्रार्थितः=प्रार्थनाविषयीकृतः,
मनोगतः=मनस्येवावस्थितो न तु वचनेन प्रकाशितः, समुदपद्यत=अभवत् ।
व्याक्षेपेण=व्यग्रतया । आन्तिकीम्=अन्तिके=निकटे मवा-आन्तिकी ताम्-भगवतः
पार्श्वस्थाभित्यर्थ उपस्कुरुत=रन्धयत, उपकुरुत=मम समीपे समानयत ।
अवशिष्टा सुस्पष्टा ॥ ६३-६८ ॥

राजा, ईश्वर यावत् आत्मीय जनोका भी आधार हूँ, इस व्यग्रताके कारण मैं श्रमण भगवान् महावीरके समीपकी धर्मप्रज्ञप्तिको स्वीकार कर विचरनेमें समर्थ नहीं हूँ । इसलिए यह अच्छा होगा कि सूर्योदय होने पर विपुल अशन, पान, खाद्य, स्वाद्य (सगा सवन्धी आदिको जिमा कर) पूरण आवश्यककी तरह यावत् ज्येष्ठ पुत्रको कुटुम्बमें स्थापित करके मित्रों यावत् ज्येष्ठ पुत्रसे पूछकर कोल्लाक सन्निवेशमें जातकुलकी पोषधशालाका प्रतिलेखन कर श्रमण भगवान् महावीरके समीपकी धर्मप्रज्ञप्ति स्वीकार कर विचरूँ । ” उसने ऐसा विचार किया, विचार कर दूसरे दिन मित्र आदिको विपुल अशन पान खाद्य स्वाद्य जिमानेके बाद पुष्प, वस्त्र, गन्ध, माला और अलकारोंसे उनका सत्कार किया, सम्मान किया । सत्कार-समान करके उन मित्रों आदिके समक्ष अपने ज्येष्ठ पुत्रको बुलवाया, बुलवाकर कहा-“ बेटे ! मैं वाणिज्यग्राम नगरमें बहुतसे राजा ईश्वर आदिका आधार हूँ यावत् मैं ऐसा विचार कर रहना चाहता हूँ । अतः मेरे लिए यही अच्छा है कि मैं अब तुम्हें

ईश्वर यावत् आत्मीय जनोका भी आधार हूँ, जो व्यग्रताके कारणसे हूँ श्रमण भगवान् महावीर समीपकी धर्मप्रज्ञप्ति स्वीकार करने विचरना समर्थ नहीं तेथी जेज साइ छे के-सूर्योदय होता भूषण अशन, पान, खाद्य, स्वाद्य (सगा सवन्धी वगैरेने जमादीने) पूरण आवश्यकनी चेहे यावत् ज्येष्ठ पुत्रने कुटुम्बमा स्थापित करी मित्रो यावत् ज्येष्ठ पुत्रने पूछी केल्लाक सन्निवेशमा जातकुलनी पोषधशालानु प्रतिलेखन करी श्रमण भगवान् महावीरनी समीपनी धर्मप्रज्ञप्ति स्वीकारी हूँ विचरूँ ” तेथी जेवो विचार कर्यो विचारिने जीजे दिवसे मित्र आदिने भूषण अशन पान खाद्य स्वाद्य जमाडी पुष्प, वस्त्र, गन्ध, माला अने अलकारोथी जेमने सत्कार कर्यो, सम्मान कर्यो सत्कार-सम्मान करीने जे मित्रो आदिनी समक्ष पोताना ज्येष्ठ पुत्रने बोलाव्यो अने कछु “पुत्र ! हूँ वाणिज्यग्राम नगरमा धन्य राजा ईश्वर आदिने आधार हूँ, यावत् हूँ जेवो विचार करी रहेवा बाहु छु भाटे भाटे भाटे जेज साइ छे के हूँ हवे तमने आपणा कुटुम्बमा कार सोधीने विचरूँ ” (६६)

एतमर्थं विनयेन प्रतिशृणोति ॥६७॥ ततः खलु स-आनन्दः श्रमजोपासकस्तस्यैव मित्रयाचत्पुरतो ज्येष्ठपुत्रकुटुम्बे स्थापयति, स्थापयित्वैवगवादीन्-मा खलु देवान् प्रियाः । युयमघमभृति केऽपि मम बहुषु कार्येषु यावत्पृच्छत वा प्रतिपृच्छत वा, ममार्यायाऽशनं वा पानं वा स्वाद्यं वा उपस्कुरुत वा उपकुरुत वा ॥६८॥

टीका-उच्चार्यैः-अनेकप्रकारैः । शीलव्रतानि=अणुव्रतानि, गुणाः=गुणव्रतानि, विरमण=रागादिनिवृत्तिः, प्रत्याख्यानानि=पौरुष्यादीनि, पोषधोपवासः=माग्व्याख्यातस्वरूपस्तैः-शीलव्रतादिद्वारेत्यर्थः । अन्तरा=मध्ये 'पूर्वे'-ति रात्रेः पूर्व-पूर्वरात्रः रात्रेः पूर्वी भागः, तस्मादपरः=अपरो भाग-पूर्वरात्रापरस्तस्मिन् पूर्वरात्रापरत्र = जाग्रतः=धातूनामनेकार्थत्वाद्नुतिष्ठत इत्यर्थः, अत एव 'धर्मजा गरिकाम्' इत्यत्र द्वितीयाः आध्यात्मिकः=आत्मनि समुत्थितः, चिन्तितः=चिन्ता

१ अन्तराशब्दयोगे नित्यद्वितीयाप्राप्तावपि 'सर्वच्छरस्स' इति मूले षष्ठी त्वार्पणयोगात् ।

टीकार्थ- 'तए ण समणे' इत्यादि तदनन्तर किसी समय श्रमण भगवान् महावीर यहि (याहिर) यावत् विहार कर रहे थे ॥ ६३ ॥ वह आनन्द, आवक हो गया था, जीव अजीवको जाननेवाला यावत् प्रतिलाभ (दान) करता हुआ रहता था ॥ ६४ ॥ उसकी भार्या शिवा नन्दा भी आविका हो गई थी जीव अजीवको जाननेवाली यावत् प्रतिलाभ (दान) करती हुई रहती थी ॥ ६५ ॥ आनन्द आवकको अनेक प्रकार-शीलव्रत, गुणव्रत, विरमण (वैराग्य), प्रत्याख्यान, पोष धोपवाससे आत्माको संस्कार युक्त करते हुए चौदह वर्ष व्यतीत हो गये । पन्द्रहवाँ वर्ष जब चल रहा था तो एक समय पूर्वरात्रिके अपर (उत्तरार्ध) समयमें धर्मका अनुष्ठान करते करते इस प्रकारका मानसिक संकल्प आत्माके विषयमें उत्पन्न हुआ-"मैं वाणिज्यग्राम नगरमें बहुतसे

टीकार्थ- 'तए ण समणे'-इत्यादि षष्ठी के। समये श्रमण भगवान् महावीर यहि (याहिर) यावत् विहार करी रहता हुआ (६३) ते आनन्द आवक यहाँ गये होते। एव-अएवने-जैसे-जैसे यावत् प्रतिलाभ (दान) करी हो होते (६४) तेनी भार्या शिवानन्द पत्नी आविका यहाँ गयी होती। एव-अएवने-जैसे-जैसे यावत् प्रतिलाभ (दान) करती रहती होती (६५) आनन्द आवकने अनेक प्रकारे शीलव्रत, गुणव्रत, विरमण (वैराग्य), प्रत्याख्यान, पोषधोपवाससे आत्माने संस्कारयुक्त करता चौदह वर्ष व्यतीत यहाँ गया ज्यारे पंद्रह वर्ष यावत् होता तयारे ओके समयमें पूर्व रात्रिना उत्तरार्ध समयमा धर्मनु अनुष्ठान करता करता आत्माना विषयमा ओ प्रकारने मानसिक संकल्प उत्पन्न यथा के "हूँ वाणिज्यग्राम नगरमा बहुतसे

आणदे समणोवासंए दोच्चं उवासगपडिमं, एवं तच्चं, चउत्थं, पंचमं छट्ठं, सत्तमं, अट्ठमं, नवमं, दसमं एकारसम जाव आराहेइ॥७१॥

छाया-ततः खलु स आनन्दः श्रमणोपासको ज्येष्ठपुत्र मित्रज्ञातिमापृच्छति, आगृच्छथ स्वकाद् गृहात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य वाणिग्राम नगरं मध्यमध्येन निर्गच्छति, निर्गत्य येनैव कोट्टाकः सन्निवेशः, येनैव ज्ञातकुल, येनैव पौपधशाला तेनैवोपागच्छति, उपागत्य पौपधशालां प्रमार्जयति, प्रमार्ज्योच्चारप्रस्रवणभूमिं प्रतिलेखयति, प्रतिलेख्य दर्मसस्तारकं सस्तृणाति, सस्तीर्य दर्मसस्तारकं दूरोहति, दूरुह्य पौपधशालायां पौपधिको दर्मसस्तारोपगतं श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽऽन्तिकीं धर्मप्रज्ञप्तिमुपसपद्य विहरति ॥ ६९ ॥ ततः खलु स आनन्दः श्रमणोपासक उपासकप्रतिमा उपसपद्य विहरति, प्रथमागुपासकप्रतिमा यथासूत्रं यथाकल्पं यथामार्गं यथातत्त्वं सम्यक् कायेन स्पृशति, पालयति, शोधयति, तीरयति, कीर्तयति, आराधयति ॥ ७० ॥ ततः खलु स आनन्दः श्रमणोपासको द्वितीयागुपासकप्रतिमाम्, एव तृतीया, चतुर्थी, पञ्चमी, सप्तमी, अष्टमी, नवमी, दशमीम्, एकादशीम्, यावदाराधयति ॥ ७१ ॥

टीका-‘उपासके’-ति-उपासका = श्रावकास्तेषां प्रतिमाः = प्रतिज्ञाः - अभिग्रहविशेषलक्षणास्ताः । आसामेकादशानां व्याख्याविस्तरो मत्कुतायां श्रमणसूत्रस्य

टीकार्थ-‘तए ण से आणदे’ इत्यादि इसके अनन्तर आनन्द श्रावकने ज्येष्ठपुत्रसे, मित्रोसे और ज्ञातिसे आज्ञा ली आज्ञा लेकर अपने घरसे निकला । निकलकर वाणिजग्राम नगरके बीचो बीच होकर निकला । निकल कर जिस ओर कौट्टाक सन्निवेश, जिस ओर ज्ञातकुल और जिस ओर पौपधशाला थी उसी ओर पहुँचा । पहुँच कर पौपधशालाको पूजा, पूजकर उच्चार प्रस्रवण भूमि (टट्टी-पेशाबकी जगह)की पडिलेहणा की । पडिलेहणा करके दर्म (डाभ)के सथारे (आसन)को बिछाया ।

टीकार्थ-‘तए ण से आणदे’ इत्यादि त्यारपछी आनंद श्रावके वडा पुत्र पासेथी, मित्रो पासेथी अने ज्ञाति पासेथी आज्ञा लीथी अने पोताना घेरथी नीकण्ये। घेरथी नीकणीने बाणिजग्राम नगरनी पन्थोपनय थई नीकण्ये। नीकणीने ने आणुअे डोढलाक सनिवेश, ने आणुअे ज्ञातकुल अने ने आणुअे पौपधशाला छती ते आणुअे गये। त्या पडोअीने पौपधशालाने पूछ, पूछने उअ्यार-प्रस्रवण भूमि (भण-भूत करवान स्थान)नी पडिलेहणा करी पछी (दर्म) डाभने। सथारे (आसन) पीछाअ्ये, अने सथारापर ठेठे ठेसीने पौपधशालामा पौपध

मूत्रम्-तए णं से आणंदे समणोवासए जेट्ठपुत्तं मिज्जणाइं
 आपुच्छइ, आपुच्छित्ता सयाओ गिहाओ पणिक्खमइ, पडिणि-
 क्खमित्ता वाणियगामं नयरं मज्झं-मज्झेणं निग्गच्छइ, निग्ग-
 च्छित्ता जेणेव कोल्लाए सन्निवेसे, जेणेव नायकुले जेणेव पोसहसाला
 तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पोसहसालं पमज्झइ, पमजित्ता
 उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ, पडिलेहित्ता दब्भसंथारय संथरइ,
 संथरित्ता दब्भसथारय दुरुहइ, दुरुहित्ता पोसहसालाए पोसहिए
 दब्भसथारोवगए समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिय धम्म-
 पण्णत्तिं उवसंपजित्ताण विहरइ ॥६९॥ तए णं से आणंदे समणो-
 वासए उवासगपडिमाओ उवसंपजित्ताण विहरइ । पढम उवास-
 गपडिम अहासुत अहाकप्प अहामग्ग अहातच्च सम्म काएणं
 फासेइ पालेइ सोहेइ तीरेइ किट्टेइ आराहेइ ॥७०॥ तए णं से

अपने कुटुम्बका भार देकर विचरूं ॥ ६६ ॥ ” तब आनन्द श्रमणो
 पासकके इस कथनको बड़े बेटेने ‘तथेति’ (जैसी आपकी इच्छा)
 कह कर विनयके साथ स्वीकार किया ॥ ६७ ॥ तदनन्तर आनन्द श्राव
 कने उन मित्र आदिके समक्ष ही अपने बड़े लड़केको कुटुम्बमें स्थापित
 किया और स्थापित करके सबसे इस प्रकार कहा-हे देवानुप्रियों ! आजसे
 तुम लोग किसीभी कार्यमें मुझसे एक बार या बार बार मत पूछना,
 और न मेरे लिए अशन, पान, खाद्य, स्वाद्य बनाना, न उन्हें मेरे
 वास्ते मेरे पास लाना ॥ ६८ ॥

त्यारे आनन्द श्रमणोपासकना ओ कथनने वडा पुत्रे ‘तथेति’ (जेवी आपनी इच्छा)
 ओम कहीने विनयपूर्वक स्वीकारी वीधु (६७) पछी आनन्द श्रावके ओ मित्र आदिनी
 समक्ष ओ पानाना वडा पुत्रने कुटुम्बमा स्थापित क्यो ओ न धाने ओ प्रभाणे कल्ल
 क-डे देवानुप्रिय ! आश्रथो तमे नधा केई पल्लु कार्यमा भने ओक वार के वारवार
 न पूछथो, ओने भारे भारे अशन, पान, खाद्य, स्वाद्य पल्लु न नानावथो के न तेने
 भारे भारे भारी पासो लावथो, (६८)

कीर्त्तयति=‘इह यत्कीर्त्तय्य तन्मयाऽनुक्रमशः सम्पादित’-मित्याद्युदीरयति । आरं-
धयति=समन्तात् सेवते ॥ ६९-७१ ॥

मूलम्-तए णं से आणंदे समणोवासए इमेण एयारुवेणं उरा-
लेण विउलेण पयत्तेण पग्गहिणण तवोकम्मेणं सुक्के जाव किसे
धमणिसतए जाण ॥७२॥ तए ण तस्स आणदस्स समणोवास-
गस्स अन्नया कयाइ पुवरत्ता जाव धम्मजागरियं जागरमाणस्स
अयं अज्झत्थिए ५-“एव खलु अह इमेण जाव धमणिसतए जाए,
त अत्थि ता मे उट्ठाणे कम्मं वले वीरिए पुरिसक्कारं-परक्कमै सद्धा-
धिइसवेगे । त जाव ता मे अत्थि उट्ठाणे सद्धाधिइसवेगे, जाव
य मे धम्मायरिए धम्मोवएसए समणे भगव महावीरे जिणे
सुहत्थी विहरइ ताव ता मे सेय कल्लं जाव जलते अपच्छिममारणं-
तियसंलेहणाद्धूसणाद्धूसियस्स भत्तपाणपडियाइक्खियस्स कालं अ-
णवकखमाणस्स विहरित्तए” । एव सपेहिइ, संपेहित्ता कल्ल पाउ
जाव अपच्छिममारणतिय जाव काल अणवकंखमाणे विहरइ ॥७३॥

छाया-तत. खलु स आनन्द. श्रमणोपासकोऽनेनैतद्रूपेणोदारेण विपुलेन प्रय-
त्नेन प्रगृहीतेन तप कर्मणा शुष्को यावत्कृशो धमनिसन्ततो जात ॥७२॥ ततः
खलु तस्याऽऽनन्दस्य श्रमणोपासकस्यान्यदा कदाचित् पूर्वरात्रा यावद्धर्मजागरिका
जाग्रतोऽयमाभ्यात्मिकः ५ “एव खल्वहमनेन यावद्धमनिसन्ततो जात, तदस्ति
तावन्मे उत्थानं कर्म बलं वीर्यं पुरुषकारपराक्रम श्रद्धावृत्तिसवेगम् । तद् यावत्ता-
वन्मेऽस्ति उत्थानं श्रद्धावृत्तिसवेगं, यावच्च मे धर्माचार्यो धर्मोपदेशकः श्रमणो
भगवान् महावीरो जिनः सुहस्ती विहरति, तावत्तावन्मे श्रेयः कल्य यावज्ज्वलति

आवककी ग्यारह पडिमाओंकी विस्तारपूर्वक व्याख्या मेरो बनाई-
हुई श्रमणसूत्रकी मुनितोषिणी टीकासे जानना चाहिए ॥ ७१ ॥

मुनीतोषणीटीकायाः सकाशादवगन्तव्यः । यथामुत्र=सूत्राभ्यनतिक्रम्य सूत्राभ्य-
नुसृत्येत्यर्थः । यथाकल्प=भावकप्रतिमाचारमनुल्लङ्घ्य । 'यथामार्ग-मिति मार्गः=
क्षायोपशमिको भावस्तमनुल्लङ्घ्य । 'यथातत्त्व' मिति तत्त्व=दर्शनप्रतिमाशब्दस्यानु-
गतोऽर्थस्तमनुल्लङ्घ्य । स्पृशति=पृष्ठाति, धातूनामनेकार्थत्वात् । पालयति=उपयोग
भावनया सावधानो रक्षति । शोधयति=अतीचारपरित्यागेन निर्मलीकरोति । तीर-
यति=प्रत्याख्यानकालाग्र्यौ पूर्णेऽपि किञ्चिदधिककालावस्थानेन तीर नयति ।

पिछाकर दर्भके-सथारे पर पैठा । बैठकर पोषधशालामें पोषधयुक्त
होकर दर्भके सथारे पर पैठा हुआ ही श्रमण भगवान् महावीरके
पासकी धर्मप्रशंसिको स्वीकार कर विचरने (रहने) लगा ॥ ६९ ॥

तदनन्तर आनन्द आचकने आचककी ग्यारह प्रतिमाओं (पडि
माओं)को स्वीकार किया, उनमेंसे पहली पडिमाको सूत्रके अनुसार,
पडिमासधन्धी कल्पके अनुसार, मार्ग (क्षायोपशमिक भाव)के अनु-
सार, तत्त्व (दर्शनप्रतिमा शब्दके अर्थ)के अनुसार-सम्यक् रूपसे
कायद्वारा ग्रहण किया । उपयोगपूर्वक रक्षण किया । अतिचारोका त्याग
करके विशुद्ध किया । प्रत्याख्यानका समय समाप्त होने पर भी कुछ
अधिक समय स्थित रहकर पूरा किया । ' जो करने योग्य था उसे मैंने
क्रमशः किया है ' ऐसा विचार किया और खूब अच्छी तरह आराधित
किया ॥ ७० ॥ इसके बाद आनन्द श्रमणोपासकने दूसरी, तीसरी,
चौथी, पाँचवीं, छठी, सातवीं, आठवीं, नौवीं, दशवीं और ग्यारहवीं
पडिमाको यावत् आराधित किया ॥

शुद्ध अथ शासना सथाग पर जेठाजेठा ७ श्रमण भगवान् महावीरनी धर्मप्रशंसिने
स्वीकारी विचरवा (रहेवा) लाग्यो (६६)

पछी आनन्द आचके आचकनी अगीआर प्रतिमाओ (पडिमाओ) ने स्वीकार
क्यों ओगानी पड़ेली पडिमाने सूत्रानुसार, पडिमा सधन्धी कल्पने अनुसार, मार्ग
(क्षायोपशमिक भाव) अनुसार, तत्त्व (दर्शन प्रतिमा शब्दना 'अर्थ')ने अनुसार-
सम्यक् रूपे कायद्वारा ग्रहण करी, उपयोगपूर्वक रक्षण करी, अतिचारोको त्याग करीने
विशुद्ध करी, प्रत्याख्यानने समय समाप्त यता पछु थोडा बहुत समय स्थित रहने
पूरी करी " जो करवा योग्य હતુ તે એ ક્રમશઃ કર્યું છે " એવો તેણે વિચાર
કર્યો અને સારી રીતે આરાધિત કર્યો (૭૦) ત્યારબાદ આનંદ શ્રમણોપાસકે બીજી,
ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી, સાતમી, આઠમી, નવમી, દસમી અને અગીઆરમી
પડિમાને યાવત આરાધિત કરી

મૂલમ્-તદ્ એ તસ્ય આણંદસ્ય સમણોવાસગસ્ય અન્નયા કયાઈ
 સુમેળ અજ્ઞવસાણેણં, સુમેળં પરિણામેણ, લેસાહિં વિસુજ્ઞમાણીહિં
 તદાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણ સ્વઓવસમેણં ઓહિનાણે સમુપ્પન્ને । પુર-
 ત્થિમે ણ લવણસમુદ્દે પચ જોયણસયાઈ સ્વેત્ત જાણઈ પાસઈ, એવ
 દક્ષિણેણં પચ્ચત્થિમેણ ય । ઉત્તરે ણ જાવ ચુલ્લહિમવત વાસધર-
 પવ્વયં જાણઈ પાસઈ । ઉડ્ડુ જાવ સોહમ્મ કપ્પ જાણઈ પાસઈ ।
 અહે જાવ ઇમીસે સ્યણપ્પમાણ પુઢવીણ લોલુપ્પચ્ચુય નરય ચરુરાસી-
 હવાસસહસ્સટ્ઠિય જાણઈ પાસઈ ॥ ૭૪ ॥

છાયા-તત. શ્વલ્લ તસ્યાઽઽનન્દસ્ય શ્રમણોવાસગમ્યાન્યદા ઋદાચિત્ત શુભેના
 ન્યવસાયેન, શુભેન પરિણામેન, લેશ્યાભિર્વિશુદ્ધયન્તીભિસ્તદાવરણીયાના કર્મ્મણા

ધૃતિ (ધૈર્ય) ઓર મલેગ (વિપયોક્તી ઉદાસીનતા) છે, અતઃ જય
 તક કિયે ઉત્થાન આદિ મેરેમેં હું, ઓર જનતક મેરે ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક
 શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જિન સુદ્ધન્તી વિચરતે હે, તત્ત તક (ઉત્થાન
 આદિકી તથા ભગવાનની મૌજૂદગી મેં હી) કલ સૂર્યોદય હોને પર
 અપશ્ચિમમારણાન્તિક મલેગ્વનાકી જોપણા (સેવના)સે જોપિત (યુક્ત)
 હોકર ભક્તપાનકા પ્રત્યાગ્ઘ્યાન કરકે મૃત્યુકી આકાંક્ષા ન કરતે હુણ
 વિચરના (રહના) હી મેરે લિણ શ્રેયસ્કર હૈ ॥ ૭૩ ॥

(વિપયેની ઉદાસિનતા) છે, એટલે જ્યાસુધી એ ઉત્થાન આદિ મારમા છે અને
 જ્યાસુધી મારા ધનાચાર્ય ધર્મોપદેશક શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જિન સુદ્ધન્તી ધનાવે
 છે, ત્યાસુધી (ઉત્થાન આદિની તથા ભગવાનની ઉપસ્થિતિના જ) કાલ સૂર્યોદય તથા
 અપશ્ચિમ મારણાન્તિક સલેખના જોપણા (સેવના)થી જોપિત (યુક્ત) થાને ભક્તપાનનું
 પ્રત્યાગ્ઘ્યાન કરીને મૃત્યુની આકાંક્ષા ન કરતા વિચરણુ (રહણુ) એજ મારે માટે
 શ્રેયસ્કર ૭ (૭૩)

अपश्चिममारणान्तिकसंछेस्वेनाजोषणाजोषितस्य भक्तपानमत्स्याकृत्वातस्य काष्ठमन-
वकाङ्क्षतो विहर्तुम्। एव समेसते, समेस कल्प मादुर्यावदपश्चिममारणान्तिक
यावत्कालमनवकाङ्क्षन् विहरति ॥७३॥

टीका-‘धमनी’-ति-धमनिभिः=नाडीभिः सन्ततः=व्यासः-प्रक्षीणमासतया
लक्ष्यमाणनाडीक इत्यर्थः। उत्थानं=शरीरचेष्टन, कर्म=गमनादि क्रिया, बल=शरीर
सामर्थ्य, वीर्यम्=आत्मतेजः, पुरुषकारपराक्रम-तत्र पुरुषकारः=उत्साहः, पराक्रमः
=इष्टसाधनशक्तिः, उभयो समाहारद्वन्द्वः, ‘श्रद्धे’ ति श्रद्धा=विशुद्धचित्तपरिणतिः,
धृतिः=शोकभयादिजनितक्षोभनिवारकचित्तवृत्तिविशेषः, सवेगः=विषयविरतिः,
श्रद्धा च धृतिश्चसवेगश्चेतिद्वन्द्वः, मूले पुसत्वमेकवचनत्व च प्राकृतत्वात् ॥७२-७३॥

१ मूले पुंस्त्व प्राकृतत्वात्, यद्वा पुरुषकारेण सहित. पराक्रम इति
मध्यमपदलोपी समासोऽत्र ।

टीकार्थ-‘तए ण से आणदे’-इत्यादि तदनन्तर आनन्द आवक
इस उदार और विपुल प्रयत्न (कर्त्तव्य) का पालन करनेसे, तथा
तपस्या करनेके कारण सुख गया यावत् उसकी नस-नस दिखाई देने
लगी ॥ ७२ ॥ पश्चात् आनन्द आवकको किसी समय पूर्वरात्रिके अपर
समयमें यावत् धर्मजागरणा करते हुए यह आध्यात्मिक आदि (विचार)
उत्पन्न हुआ “मै इस कर्त्तव्यमें हड्डियोंका पिंजरा मात्र रह गया”
तो भी हाल मुझमें उत्थान (शरीरकी चेष्टा करना), कर्म (गमनादि
क्रिया), बल (शारीरिक शक्ति), वीर्य (आत्मतेज), पुरुषकार (उत्साह),
पराक्रम (इच्छित कार्य करनेकी शक्ति), श्रद्धा (चित्तका शुद्ध परिणाम),

टीकार्थ-‘तए ण से आणदे’ इत्यादि पछी आनंद आवक ओ उदार अने
विपुल प्रयत्न (कर्त्तव्यने पालन करवाथी, तथा तपस्या करवाने कारणे सुकाष्ठ गयो
यावत् अना शरीरनी नसेनम देखावा लागी (७२) पछी आनंद आवकने काष्ठ
समये पूर्वरात्रिना उत्तरार्ध भागमा यावत् धर्मजागरणु करता आ आध्यात्मिक
आदि (विचार) उत्पन्न थया - “हुँ आ कर्त्तव्यथी डांडांनु पावई मात्र रह्यो छ,
तोपणु अत्यादे भारमा उत्थान (शरीरनी चेष्टा करवी) कर्म (गमनादि क्रिया),
बल (शारीरिक शक्ति), वीर्य (आत्मतेज), पुरुषकार (उत्साह), पराक्रम (इच्छित
कार्य करवानी शक्ति), श्रद्धा (चित्तने शुभ परिणाम), धृति (धीर्य) अने सवेग

મૂલમ્-તદ્ ણ તસ્સ આણદસ્સ સમણોવાસગસ્સ અન્નયા કયાઈ
 સુભેણં અજ્ઞવસાણેણં, સુભેણં પરિણામેણ, લેસાહિં વિસુજ્ઞમાણીહિં
 તદાવરણિજ્ઞાણ કમ્માણ સ્વઓવસમેણં ઓહિનાણે સમુપ્પન્ને । પુર-
 ત્થિમે ણ લવણસમુદ્દે પ્વ જોયણસયાડ સ્વેત્તં જાણઙ્ પાસઙ્, એવ
 દક્ખિણેણં પ્વત્થિમેણ ય । ઉત્તરે ણ જાવ ચુલ્લહિમવત વામધર-
 પઠવય જાણઙ્ પાસઙ્ । ઉડ્ડુ જાવ સોહમ્મ કપ્પં જાણઙ્ પાસઙ્ ।
 અહે જાવ ડમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ લોલુચચ્ચુયં નરય ચ્ચરાસી-
 ઙ્ગવાસસહસ્સટ્ઠિંચ જાણઙ્ પાસઙ્ ॥ ૭૪ ॥

છાયા-તત્ત સ્વલ્લુ તસ્યાઽઽનન્દસ્ય શ્રમણોપાસકમ્બાન્યદા કદાચિત્ત શુભેના
 ખ્યવમાયેન, શુભેન પરિણામેન, લેશ્યાભિર્વિશુદ્ધયન્તીભિસ્તદાવરણીયાના કમ્મણા

ધૃતિ (ધૈર્ય) ઓગ મવેગ (વિપયોક્તી ઉદાસીનતા) હૈ, અતઃ જય
 તક કિયે ઉત્થાન આદિ મેરેમૈં હૈં, ઓર જયતકમેરે ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક
 શ્રમણ મગવાન મહાવીર જિન સુહૃન્તી વિચરતે હૈં, તત્ત તક (ઉત્થાન
 આદિકી તથા મગવાનકી મૌજૂદગી મૈં હી) કલ સૂર્યોદય હોને પર
 અપશ્ચિમમારણાન્તિક સલેખનાકી જોપણા (સેવના)સે જોપિત (યુક્ત)
 હોકર મક્તપાનકા પ્રત્યાખ્યાન કરકે મૃત્યુકી આકાક્ષા ન કરતે હુણ
 વિચગ્ના (રહના) હી મેરે લિણ શ્રેયસ્કર હૈ ॥ ૭૩ ॥

(વિષયોની ઉદાસીનતા) છે, એટલે જ્યાસુધી એ ઉત્થાન આદિ માગમા ડે અને
 જ્યાસુધી માગ ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક શ્રમણ મગવાન મહાવીર જિન સુહૃન્તી થાવે
 છે, ત્યાસુધી (ઉત્થાન આદિની તથા મગવાનની ઉચ્ચિતિમા જ) કાલ સૂર્યોદય થતા
 અપશ્ચિમ મારણાન્તિક સલેખના જોપણા (સેવના)થી જોપિત (યુક્ત) થાને ભક્તપાનનુ
 પ્રત્યાખ્યાન કરીને મૃત્યુની આકાક્ષા ન કરતા વિચરણુ (રહેણુ) એજ મારે માટે
 શ્રેયસ્કર ઇ (૭૩)

મૂલમ્-તેણ કાલેણં તેણ સમણં સમણે ભગવં મહાવીરે
સમોસરિણ્ । પરિસા નિગ્ગયા જાવ પઢિગયા ॥૭૫॥ તેણં કાલેણ તેણ
સમણ સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ જેટ્ટે અતેવાસી હંદમૂર્હ

ક્ષયોપશમેનાધિજ્ઞાન સમુત્પન્નમ્ । પૌરસ્ત્યે સ્વલ્લ લઘ્વણસમુદ્રે પશ્ચયોજનશતાનિક્ષેત્ર
જાનાતિ પશ્યતિ, એવ દક્ષિણાત્યે પાશ્ચાત્યે ચ । ઔત્તરે સ્વલ્લ યાવત્ ક્ષુલ્લહિમવન્ત
વર્ષધરપર્વત જાનાતિ પશ્યતિ, ઊર્ધ્વ યાવત્સૌધર્મ કલ્પ જાનાતિ પશ્યતિ । અધો
યાવદ્ અસ્થા રત્નપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યા લોલુપાચ્યુતનામક નરકાવાસ ચતુરશીતવર્ષ
સહસ્રસ્થિતિક જાનાતિ પશ્યતિ ॥ ૭૪ ॥

ટીકા-શુભેન=પ્રશસ્તેન, અધ્યવસાયેન=પ્રાયમિકેન મનોભાવવિશેષેણ, પરિણામેન=
તદુત્તરકાલિકેન મનોભાવવિશેષેણ, હેશ્યામિ=ચરમમનોભાવસ્વરૂપામિઃ ॥૭૪॥

ટીકાર્થ-‘તણ ન તસ્સ’-‘ઇત્યાદિ પશ્ચાત્ આનન્દ શ્રાવકકો કિસી
સમય શુભ અધ્યવસાય (પહેલેકા માનસિક વિચાર)સે, શુભ પરિણામ
(બાદ કે માનસિક વિચાર)સે ઓર વિશુદ્ધ હોતી હુઈ હેશ્યાઓ
(અંતિમ મનોભાવો)સે અવધિજ્ઞાનકો આવરણ-કરને (ઢકને)વાલે
કર્મોંકા ક્ષયોપશમ હો જાનેસે અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન હુઆ, (ઉસસે
બહુ આનન્દ) પૂર્વ દિશામેં લઘ્વણસમુદ્રકે અન્દર પાચસો યોજન ક્ષેત્ર
જાનને ઓર દેખને લગા, હસી પ્રકાર દક્ષિણ પશ્ચિમમે । ઉત્તર દિશામેં
ક્ષુલ્લહિમવન્ત વર્ષધર પર્વતનો જાનને ઓર દેખને લગા, ઊર્ધ્વ દિશામેં
સૌધર્મકલ્પ તક જાનને ઓર દેખને લગા । અધોદિશામે ચૌરાસી હજાર
સ્થિતિવાલે લોલુપાચ્યુત નરકાવાસ તક જાનને ઓર દેખને લગા ॥૭૪॥

ટીકાર્થ-‘તણ ન તસ્સ’ પછી આનન્દ શ્રાવકને ટોઈ સમયે શુભ અધ્યવસાય
(પહેલાનો માનસિક વિચાર)થી શુભ પરિણામ (પછીનો માનસિક વિચાર)થી અને
વિશુદ્ધ થતી હેશ્યાઓ (અંતિમ મનોભાવો)થી, અવધિજ્ઞાનને આવરણ કરનાર
(ઢાંકનાર) કર્મોંનો ક્ષયોપશમ થવાથી અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું (તેથી તે-આનન્દ)
પૂર્વ દિશામાં લઘ્વણસમુદ્રની અંદર પાંચસો યોજન ક્ષેત્ર બાણવા અને જોવા લાગ્યો,
એવ પ્રમાણે દક્ષિણ પશ્ચિમમાં પણ જોવા લાગ્યો ઉત્તર દિશામાં ક્ષુલ્લ હિમવત
વર્ષધર પર્વતને બાણવા અને જોવા લાગ્યો ઊર્ધ્વ દિશામાં સૌધર્મકલ્પ સુધી
બાણવા અને જોવા લાગ્યો અધોદિશામાં ચૌરાસી હજાર સ્થિતિવાળા લોલુપાચ્યુત
નરક સુધી બાણવા અને જોવા લાગ્યો (૭૪)

नामं अणयारे गोयमगोत्ते णं सत्तुस्सेहे, समचउरंससंठाणसठिए,
 वज्जरिसहनारायसघयणे, कणगपुलगनिघसपन्हगोरे, उग्गतवे,
 दित्ततवे, घोरतवे, महातवे, उराले, घोरगुणे, घोरतवस्सी, घोरवंभ-
 चेरवासी उच्छूढसरीरे, संखित्तविउलतेउलेस्से छट्ट-छट्टेणं अणि-
 क्खित्तेणं तवोकम्मेणं संजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ
 ॥ ७६ ॥ तए णं से भगव गोयमे छट्टक्खमणपारणगसि पढमाए
 पोरिसीए सज्झाय करेइ, विइयाए पोरिसीए झाणं झियाइ, तइ-
 याण पोरिसीए अतुरिय अचवल असंभते मुहपत्ति पडिलेहेइ, पडि-
 लेहिता भायणवत्थाइ पडिलेहेइ पडिलेहिता भायणवत्थाइ पम-
 ज्जइ, पमज्जित्ता भायणाइ उग्गाहेइ, उग्गाहित्ता जेणेव समणे भगवं
 महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समण भगव महावीरं
 वंदइ नमसइ, वदित्ता नमसित्ता एव वयासी-“इच्छामि ण भत्ते ।
 तुभेहिं अभणुण्णाएसमाणे छट्टक्खमणपारणगसि वाणियगामे नयरे

छाया-तस्मिन् ऋाले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरं समवसूतः ।
 परिपन्निर्गता यावत्प्रतिगता ॥७५॥ तस्मिन् ऋाले तस्मिन् समये श्रमणस्य
 भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठोऽन्तेवासी इन्द्रभूतिर्नामाऽनगारो गौतमगोत्रः खलु
 सप्तोत्सेध , समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितः, वज्रर्षभनाराचसदननः, कनकपुलकनिक-
 पपद्मगौरः, उग्रतपा , दीप्ततपा , घोरतपाः, महातपा , उदार , घोरगुण , घोरतपस्वी,
 घोरब्रह्मचर्यवासी , उत्सृष्टशरीरः ससिद्धविपुलतेजोलेख्य , पट्टपण्डेनाऽनि-
 क्षिप्तेन तप कर्मणा समयेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरति ॥ ७६ ॥
 तत खलु स भगवान् गौतम पट्टक्षपणपारणके प्रथमाया पौरुष्या स्वां याय करोति,
 द्वितीयाया पौरुष्यां ज्ञानं ज्ञायति, तृतीयाया पौरुष्यामत्वरितमचपलमसम्भ्रान्तो
 मुखवर्त्ती प्रतिलेखयति, प्रतिलेख्य भाजनवस्त्राणि प्रतिलेखयति, प्रतिलेख्य भाज-
 नवस्त्राणि प्रमार्जयति, प्रमार्ज्यं भाजनान्युद्गृह्णाति, उद्गृह्य यनैव श्रमणो भगवान्
 महावीरस्तनैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमण भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति,
 वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमादीत्-“इच्छामि खलु भदन्त ! शुष्माभिभ्यनुज्ञात”

उच्चनीयमज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्षायरियाए अडि-
त्तए ।” अहासुहं देवाणुप्पिया । मा पडिवध करेह ॥ ७७ ॥ तए
णं भगवं गोयमे समणेण भगवया महावीरेणं अ-भणुण्णाए समाणे
समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ दूइपलासाओ चेडयाओ
पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता अतुरियमचलमसंभते जुगतर-
परिलोयणाए दिट्ठीए पुरओ इरिय सोहेमाणे जेणेव वाणियगामे
नयरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता वाणियगामे नयरे उच्च-
नीयमज्झिमाइ कुलाइ घरसमुदाणस्स भिक्षायरियाए अडइ ॥ ७८ ॥
तए णं से भगव गोयमे वाणियगामे नयरे, जहा पणत्तीए तहा
जाव भिक्षायरियाए अडमाणे अहापज्जत भत्तपाणं सम्म पडि-
ग्गाहेइ, पडिग्गाहित्ता वाणियगामाओ पडिणिग्गच्छइ, पडिणिग्ग-
च्छित्ता कोल्लायस्स सन्निवेसस्स अदूरसामत्तेण वीईवयमाणे बहु-
जणसइ निसामेइ । बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ३-“एव
खलु देवाणुप्पिया । समणस्स भगवओ महावीरस्स अतेवासी

षष्ठक्षपणपाणके वाणिजग्रामे नगरे उच्च नीच मध्यमानि कुलानि गृहसमुदानस्य
भिक्षाचर्यायै अटितुम्” । (३०) “यथासुखं देवानुप्पिय ! मा प्रतिबन्धं कुरु ॥ ७७ ॥
ततः खलु भगवान् गौतम श्रमणेन भगवता महावीरेणाभ्यनुज्ञात मन् श्रमणस्य
भगवता महावीरस्यान्तिकार्त्तं दूतिपलाशचैत्यात्मप्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्यात्वं
रितमचपलमम्भ्रान्ता युगान्तरपरिलोमनया दृष्ट्या पुरत ईर्ष्या शोभयन् येनैव
वाणिजग्राम नगर तेनैरोपागच्छति, उपागत्य वाणिजग्रामे नगरे उच्च निच मध्य-
मानि कुलानि गृहसमुदानस्य भिक्षाचर्यायै अटति ॥ ७८ ॥ ततः खलु स भगवान्
गौतमो वाणिजग्रामे नगरे यथापज्ञप्त्या तथा यावद्विभिक्षाचर्यायै अटन् यथापर्याप्तं
भक्तपानं सम्यक् प्रतिगृह्णाति, प्रतिगृह्य वाणिजग्रामात्प्रतिनिर्गच्छति, प्रतिनिर्गत्य
कोल्लाकस्थ सन्निवेशस्याऽदूरसामन्ते व्यतिव्रजन् बहुजनशब्दं निशम्यति । बहु-
जनोऽन्योन्यस्मै एवमाख्यातिः४-“एव खलु देवानुप्पिय ! श्रमणस्य भगवतो महा

आणदे नामं समणोवासए पोसहसालाए अपच्छिम-जाव-अणव-
कखमाणे विहरण” ॥७९॥ नए णं तम्म गोयमस्स बहुजणम्स
अतिए एय सोच्चा निसम्म अयमेयारुवे अज्झत्थिण ५ ‘त गच्छामि
ण आणंदं समणोवासय पासामि” । एव सपेहेड, सपेहिता जेणेव
कोट्टाए सन्निवेशे जेणेव आणदे समणोवासए, जेणेव पोसहसाला
तेणेव उगावच्छड ॥ ८० ॥ तए ण से आणदे समणोवासए भगव
गोयम एज्जमाण पासड पासित्ता हट्ट जाव हियए भगव गोयमं
वदड नमसड, वदित्ता नमसित्ता एव वयासी-“ एवं खलु भते ।
अहं डमेण उरालेण जाव धमणिसतए जाए, नो संचाएमि देवाणु-
प्पियस्स अतिय पाउःभवित्ताणं तिम्बुत्तो मुट्ठाणेणं पाए अभिवं-
दित्तए । तुभे ण भते । इच्छाकारेण अणभिओगेणं डओ चेव एह,
जा ण देवाणुप्पियाणं तिम्बुत्तो मुट्ठाणेण पाएसु वदामि नमंतामि” ८१

तए ण से भगव गोयमे जेणेव आणदे समणोवासए

वीरम्यान्तेवामी आनन्दो नाम श्रमणोपासकः पोपउशाणायामपश्चिमयावत्-अनव
काइस्स विहरति” ॥७९॥ ततः खलु तस्य गौतमस्य बहुजनस्यान्तिके एतच्छुट्वा
निगम्यायमेतद्रूपं जायात्तिकं ५-तद् गच्छामि खलु आनन्द श्रमणोपासक
पश्यामि” । एव भगवन्ते, संपद्य येनैव कोट्टारु शन्निवेशो येनैवाऽऽनन्दः श्रम
णोपासक, येनैव पोपउशाया तेनैवोपागच्छति ॥ ८० ॥ तत खलु स आनन्दः
श्रमणोपासको भगवन्त गौतममेजमानं पश्यति, दृष्ट्वा दृष्टं पापदुहदयो भगवन्त
गौतमं वदन्ते नमस्यति, रन्दित्वा नमस्त्यैवमवादीत्- ‘एव खलु मदन्त !
अहमनेनोदारेण यावत् धमनिमन्ततो जातो नो शक्नोमि देवानुप्रियम्यान्तिकं प्रादु
र्भूयत्रिकुत्वो मूर्त्तां पादावभिवन्दितुम् । यूयं खलु मदन्त ! उच्छाकारेणाऽनभियोगेने-
तश्चैव एत, यस्मात्खलु देवानुप्रियाणां त्रिकुत्वो मूर्त्तां पादयोर्वन्दे नमस्यामि” ८१

तत खलु स भगवान् गौतमो येनैवाऽऽनन्द श्रमणोपासकस्तेनैवोपाग-

तेणेव उवागच्छइ ॥ ८२ ॥ तए णं से आणंदे भगवओ
 गोयमस्स तिक्खुत्तो मुद्धानेणं पाएसु वदइ नमसइ, वंदित्ता नम-
 सित्ता एवं वयासी-“अत्थि णं भते । गिहिणो गिहमज्झावसंतस्स
 ओहिनाण समुप्पज्जइ ?” । “हता अत्थि” । जइ ण भते । गिहिणो
 जाव समुप्पज्जइ, एवं खलु भंते । मम वि गिहिणो गिहमज्झाव
 सतस्स ओहिनाणे समुप्पन्ने-पुरत्थिमे णं लवणसमुद्वे पचजोयण
 सयाइ जाव लोलुयच्चुय नरयं जाणामि पासामि ” ॥ ८३ ॥ तए णं
 से भगव गोयमे आणंद समणोवासयं एव वयासी-“अत्थि णं
 आणदा । गिहिणो जाव समुप्पज्जइ, नो चेव णं अयमहालय । त णं
 तुम आणंदा । एयस्स ठाणस्स आलोएहि जाव तवोकम्म पडिवज्जाहि
 ॥ ८४ ॥ तए णं से आणंदे भगवं गोयम एव वयासी-“अत्थि
 णं भंते । जिणवयणे सताणं तच्चाणं तहियाण सभूयाणं भावाणं
 आलोइज्जइ जाव पडिवज्जिज्जइ ?” (गो०) “नो इणट्ठे सणट्ठे ” ।

च्छति ॥ ८२ ॥ ततः खलु स आनन्दो भगवतो गौतमस्य त्रिकृत्वो मूर्ध्ना पाद
 योर्वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वैवमवादीत्-“अस्ति खलु भदन्त ! गृहिणो
 गृहमध्यावसतोऽवधिज्ञान समुत्पद्यते ?” (गौ०) “हन्त ! अस्ति ” । (आ०)
 “यदि खलु भदन्त ! गृहिणो यावत्समुत्पद्यते, एव खलु भदन्त ! ममापि गृहिणो
 गृहमध्यावसतोऽवधिज्ञान समुत्पद्यते-पौरस्त्ये खलु लवणसमुद्वे पञ्चयोजनशतानि
 यावत्-लोलुपाच्युत नरक जानामि पश्यामि” ॥ ८३ ॥ ततः खलु स भगवान्
 गौतम आनन्द श्रमणोपासकमेवमवादीत्-“अस्ति खलु आनन्द ! गृहिणो याव
 त्समुत्पद्यते, नो चैव खलु एतन्महालय, तत्खलु त्वमानन्द ! एतस्य स्थानस्य
 (विषये) आलोचय यावत्तप कर्म, प्रतिपद्यस्व ” ॥ ८४ ॥ ततः खलु स
 आनन्दो भगवन्त गौतममेवमवादीत्-“अस्ति खलु भदन्त ! जिनवचने सतां
 तत्त्वानां तथ्यानां सदभूतानां भावानां (विषये) आलोच्यते यावत्प्रतिपद्यते ?”

(आनन्द.) “जइ णं भंते । जिणवयणे सताणं जाव भावाणं नो आलोइज्जइ जाव तवोकम्मं नो पडिवज्जिज्जइ, त णं भंते । तुब्भं चेव एयस्स ठाणस्स आलोएह जाव पडिवज्जह ” ॥८६॥ तए ण से भगव गोयमे आणंदेणं समणोवासएण एव वुत्ते समाणे सक्किए कंखिए विइगिच्छासमावन्ने आणंदस्स अतियाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता जेणेव दूइपलासे चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते गमणागमणाए पडिक्कमइ, पडिक्कमित्ता एसणमणेसणे आलोएइ आलोइत्ता भत्त-पाणं पडिदसेइ, पडिदसित्ता समणं भगवं महावीर वदइ नमंसइ, वदित्ता नमसित्ता एव वयासी “एव खलु भंते । अह तुब्भेहि अब्भणुण्णाए त चेव सब्व कहेइ जाव तए ण अहं सक्किए ३ आणंदस्स समणोवासगस्स अंतियाओ पडिणिक्खमामि, पडिणिक्खमित्ता

(गौ०) “नायमर्थः समर्थः” । (आ०) “यदि खलु भदन्त ! जिनवचने सता यावद्भावाणां (विषये) नो आलोच्यते यावत्तपःकर्म नो प्रतिपद्यते, तत्खलु भदन्त ! यूयमेवैतस्य स्थानस्य (विषये) आलोच्यते यावत्प्रतिपद्य चम्” ॥८५॥ ततः खलु स भगवान् गौतम आनन्देन श्रमणोपासकं नैवमुक्तं सन् शङ्कितं काङ्क्षितं विचिकित्सासमापन्नं आनन्दस्यान्तिकारप्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य येनैव दूति-पलाशश्चैत्यो येनैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तेनैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यादूरसामन्ते गमनागमनस्य प्रतिक्रामति, प्रतिक्रम्य एषण मनेषणमालोचयति, आलोच्य भक्तपानं प्रतिदर्शयति, प्रतिदर्श्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वैवमवादीत्-एव खलु भदन्त ! अहं गुप्ताभिरभ्यनुज्ञातः, तदेव सर्वं कथयति यावत् ततः खल्वहं शङ्कितः ३ आनन्दस्य श्रमणोपासकस्यान्तिकारप्रतिनिष्क्रामामि, प्रतिनिष्क्रम्य

जेणेव इह तेणेव हव्वमागए, त णं भंते । किं आणंदेणं समणो-
 वासएणं तस्स ठाणस्स आलोएयव जाव पडिवजेयव उदाहु मए १”
 गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगव गोयम एव वयासी गोयमा ।
 तुम चैव ण तस्स ठाणस्स आलोएहि जाव पडिवज्जाहि, आणदं
 च समणोवासय एयमट्ठं खामेहि ” ॥८६॥ तए ण से भगवं गोयमे
 समणस्स भगवओ महावीरस्स “ तहत्ति ” एयमट्ठ विणएणं पडि-
 सुणेइ, पडिसुणित्ता तस्स ठाणस्स आलोएइ जाव पडिवज्जइ, आणद
 च समणोवासय एयमट्ठ खामेइ ॥८७॥ तए णं समणं भगव महावीरे
 अन्नया कयाइ वहिया जणवयविहार विहरइ ॥८८॥ तए णं से
 आणंदे समणोवासए बहूहिं सीलव्वएहि जाव अप्पाण भावेत्ता वीसं
 वासाइं समणोवासगपरियाग पाउणित्ता मासियाए सलेहणाए
 अत्ताण झूसित्ता सट्ठि भत्ताइं अणसणाए छेदेत्ता आलोइयपडिकंते
 समाहिपत कालमासे कालं किच्चा सोहम्मके कप्पे सोहम्मवडिसगस्स

येनैवेह तेनैव हव्यमागतः, तत्खलु भदन्त ! किमानन्देन श्रमणोपासकेन तस्य
 स्थानस्याऽऽलोचितव्य यावत्प्रतिपद्यताम् । मया १” गौतम ! इति श्रमणो
 भगवान् महावीरो भगवन्त गौतममेवमादित्—“गौतम ! इत्येव खलु तस्य
 स्थानस्याऽऽलोचय यावत्प्रतिपद्यस्व, आनन्द च श्रमणोपासकमेतमर्थं क्षामय”
 ॥८६॥ तत खलु स भगवान् गौतम. श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य “तथेति”
 एतमर्थं विनयेन प्रतिशृणोति, प्रतिश्रुत्य तस्य स्थानस्याऽऽलोचयति यावत्प्रतिपद्यते,
 आनन्द च श्रमणोपासकमेतमर्थं क्षामयति ॥८७॥ तत. खलु श्रमणो भगवान्
 महावीरोऽन्यदा उदाचिद् बहिर्जनपदविहार विहरति ॥८८॥ तत. खलु स आनन्द.
 श्रमणोपासको बहुभि शीलव्रतैर्या उदात्तमान भावयित्वा विंशति वर्षाणि श्रमणोपा
 सरूपार्थं पालयित्वा, एकादश चोपासकप्रतिमा सम्यक् कायेन स्पृष्ट्वा मासिकया
 सलेखनयाऽऽत्मानं जोषयित्वा पट्टिं मृकान्पनश्चनेन छित्त्वा, आलोचितप्रतिक्रान्त.

महाविमाणस्स उत्तरपुरत्थिमे णं अरुणे विमाणे देवत्ताए उववन्ने ।
तत्थ णं अत्थेगइयाणं देवाण चत्तारि पलिओवमाइ ठिई पण्णत्ता,
तत्थ णं आणंदस्स वि देवस्स चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता
॥८१॥“ आणंदे णं भंते । देवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं
भवक्खएणं ठिइक्खएण अणंतर चयं चइत्ता कहिं गच्छिहिइ ?
कहि उववज्जिहिइ ?” (भ०) “गोयमा । महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ”
॥ निक्खेवो ॥ ९० ॥

समाधिप्राप्तः कालमासे काल कृत्वा सौधर्मावतसरुस्य महाप्रिमानस्योत्तरपौरस्त्ये
खलु अरुणे विमाने देवत्वेनोपपन्नं, तत्र खलु अस्त्येककेषा देवाना चत्वारि
पल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता । तत्र खलु आनन्दस्यापि देवस्य चत्वारि पल्योपमानि
स्थितिः प्रज्ञप्ता ॥८९॥ आनन्दः खलु भदन्त ! देवस्तस्माद्देवलोकादायुःक्षयेण
भवक्षयेण स्थितिक्षयेणाऽऽनन्तर चयं न्युत्वा कुत्र गमिष्यति ? कुत्रोत्पत्स्यते ?
गौतम ! महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति ॥ निक्षेप. ९० ॥

॥ सप्तमस्याङ्गस्योपासकदशाना प्रथममध्ययन समाप्तम् ॥१॥

टीका:-‘निक्षेप’=इति-निगमन यथा-“एव खलु जम्बू ! समणेण जाव
उवासगदसाण पढमस्स अज्झयणस्स अयमहे पण्णत्तेति वेमि” इति,
“एव खलु जम्बू ! श्रमणेन यावत्-उपादकदशाना प्रथमस्याऽध्ययनस्यायमर्थ
प्रज्ञप्तः, इति व्रयीमि” इति-ञाया । अन्यत्स्पष्टम् ॥ ७५-९०

इतिश्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितकलापा-
लापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहुछत्रपति
कोल्हापुरराजपदक-“जैनशास्त्राचार्य”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु
बालब्रह्मचारी जैनशास्त्राचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलाल
व्रति-विरचितायामुपासकदशाङ्गसूत्रस्याङ्गारधर्मसञ्जी-
वन्पाख्याया व्याख्याया प्रथम मानन्दाख्यमध्ययन
समाप्तम् ॥ १ ॥

टीकार्थ-‘तेण कालेण’ इत्यादि उस कालमें और उस समयमें श्रमण भगवान् महावीर समोसरे, परिपट्ट निकली यावत् वापस चली गई ॥ ७५ ॥ उस काल, उस समय श्रमण भगवान् महावीरके गौतम गोत्रीय ज्येष्ठ शिष्य इन्द्रभूति सात हाथकी अवगाहनावाले, समच तुरस्त्र सस्थानवाले, चञ्जर्षभनाराच सघघणवाले, सुवर्ण, पुलक, निकष और पद्मके समान गोरे, उग्रतपस्वी, दीप्त तपवाले, घोर तपवाले, महातपस्वी, उदार, बहुत गुणवान, घोर तपस्वी, घोर ब्रह्मचारी, उत्सृष्ट शरीरवाले अर्थात् शरीरसंस्कार न करनेवाले, सक्षिप्त विपुल तेजो लेश्याधारी, षष्ठ २ भक्त (वेला आदि) के निरन्तर तपः कर्मसे, सयमसे और अनशनादि चारह प्रकारकी तपस्यासे आत्माको भावित करते हुए विचरते थे ॥ ७६ ॥ तब भगवान् गौतमने छट्ठ त्वमणके पारणे के दिन पहली पोरसीमें स्वाध्याय किया, दूसरी पोरसीमें ध्यान किया और तीसरी पोरसीमें धीरे धीरे चपलता न करते हुए असन्नान्त होकर (एकाग्रतासे) सदोरकमुखवस्त्रिकाकी पडिलेहणाकी, पात्रों और वस्त्रोंकी पडिलेहणाकी, पडिलेहणा करके वस्त्र पात्रोंकी प्रमार्जना की, प्रमार्जना करके पात्रोंका ग्रहण किया, ग्रहण करके जिस ओर श्रमण भगवान् महावीर

टीकार्थ-‘तेण कालेण’ इत्यादि એ કાળે અને એ સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સમોસર્યા પરિપટ્ટ નીકળી યાવત્ પછી ચાલી ગઈ (૭૫) એ કાળે એ સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના ગૌતમ-ગોત્રીય જ્યેષ્ઠ શિષ્ય ઇન્દ્રભૂતિ સાત હાથની અવગાહના વાળા, સમચતુરસ્ત્ર સ્થાનવાળા, વજ્રર્ષભનારાચ સઘઘણવાળા, સુવર્ણ, પુલક, નિકષ અને પદ્મની સમાન ગોરા, ઉગ્ર તપસ્વી, દીપ્ત તપવાળા, ઘોર તપવાળા, મહા તપસ્વી, ઘોર બ્રહ્મચારી, ઉત્સૃષ્ટ શરીરવાળા અર્થાત્ શરીરસંસ્કાર ન કરનારા, સક્ષિપ્ત વિપુલ તેજોલેશ્યાધારી, છઠ્ઠ-છઠ્ઠ ભક્ત (જેલુ) આદિના નિરતર તપકર્મથી, સયમથી અને અનશનાદિ બાર પ્રકારની તપસ્યાથી આત્માને ભાવિત કરતા વિચરતા હતા (૭૬) ત્યારે ભગવાન ગૌતમે છટ્ઠ ખમણના પારણાને દિને પહેલી પોરસીમા સ્વાધ્યાય કર્યો, બીજી પોરસીમા ધ્યાન કર્યું અને ત્રીજી પોરસીમા ધીરે ધીરે, અચળતા ન કરતા અસન્નિદ્રા થઈને (એકાગ્રતાથી) મુખવસ્ત્રિકાની પડિલેહણ કરી, પાત્રો અને વસ્ત્રોની પડિલેહણ કરી, વસ્ત્ર પાત્રોની પ્રમાર્જના કરી, પાત્રોની પ્રમાર્જના કરી, પાત્રોને ગ્રહણ કર્યાં, અને જે સ્થળે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર હતા તે સ્થળે પહોંચ્યા પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વદના-નમસ્કાર કર્યાં, અને આ પ્રમાણે કહેવા

ये उसी ओर पहुँचे । पहुँचकर श्रमण भगवान् महावीरको वन्दना नमस्कार करके इस प्रकार कहने लगे—“ भगवान् ! आपकी आज्ञा मिलने पर पष्ठ खमणके पारणेके लिए वाणिजग्राम नगरमें धनवान् गरीब और साधारण-सब घरोंमें समुदानी (क्रमसे जाते हुए किसी घरको न छोड़ कर की जानेवाली) भिक्षाचर्याके लिए जाना चाहता हूँ । ” भगवान् ने कहा—“ जिसमें सुख हो वैसा करो, विलम्ब न करो ” ॥ ७७ ॥ तब भगवान् गौतम श्रमण भगवान् महावीरसे आज्ञालेकर श्रमण भगवान् महावीरके समीपसे और दूतिपलाश चैत्यसे बाहर निकले । निकलकर धीरे धीरे चपलता न करते हुए सावधानीसे, झूसरप्रमाण पृथ्वीको देखते हुए सामने ईर्ष्या सोधते हुए जहाँ वाणिजग्राम नगर था वहाँ गए । जाकर वाणिजग्राम नगरमें उचनीच और मध्यम कुलोंमें यथाक्रम भिक्षाचर्याके लिए श्रमण करने लगे ॥ ७८ ॥ तब भगवान् गौतमने वाणिजग्राम नगरमें कल्प के अनुसार भिक्षाचर्याके लिए श्रमण करते हुए यथा प्राप्त हो भक्तपान ग्रहण किया । ग्रहण करके वाणिजग्राम नगरसे निकले, निकल कर कोल्लाक सन्निवेशके समीप जय आ रहे थे तो बहुतसे मनुष्योंका शब्द सुना । बहुतसे मनुष्य आपसमें यों कह रहे थे—“ देवानुप्रियो ! श्रमण

लाग्या " भगवान् ! आपनी आज्ञा भणें तो छठ अभयुना पारयाने भाटे वाणिजग्राम नगरभा धनवान्, गरीब अने साधारण् भधा धरैभा ममुदानी (कर्म आवता कैंध धरने न छोडता करवाभा आवती) भिक्षाचर्याने भाटे जवा छम्छुछु " भगवाने कहु " जेम सुभ थाय तेम करे " (७७) ओटवे भगवान् गौतम अभयु भगवान् महावीरनी आज्ञा लधने अभयु भगवान् महावीरनी समीपेशी दूतिपलाश चैत्यभाथी भडार नीकण्ठ अने धीरे धीरे चपलता न करता सावधानीथी धूसर प्रभायु पृथ्वीने जेता जेता, सामे धर्या शोधता शोधता न्या वाणिजग्राम नगर छतु त्या गया, जधने वाणिजग्राम नगरभा प्रतिष्ठित, अप्रतिष्ठित अने मध्यम कुणोभा यथाक्रम भिक्षाचर्याने भाटे अभयु करवा लाग्या (७८) भगवान् गौतमे वाणिजग्राम नगरभा कटपने अनुसरैने भिक्षाचर्याने भाटे अभयु करता नेटहु पर्याप्त थाय तेटहु लकत-पान अडयु कयु पछी वाणिजग्राम नगरभाथी नीकण्ठने डेल्लाक सन्निवेशनी समीपे न्यारे ते जध रध्या छता, त्यारे धया भायुसेना शण्ड तेमणे भासण्यो धया भायुसे भाडोभाडे ओक भीमने कही रध्या छता डे-

भगवान् महावीरके शिष्य आनन्द श्रावक पोषधशालामें अपश्चिम यावत् मृत्युकी आकाक्षा न करते हुए विचरते हैं ” ॥७९॥ बहुत जनोंसे ऐसा सुनकर और मनमें सोचकर गौतमको इस प्रकारका आध्यात्मिक आदि (विचार) उत्पन्न हुआ “जाऊँ और आनन्द श्रावकको देख आऊँ ।” ऐसा विचारकर कोछाक सांघिवेश, आनन्द श्रावक और पोषधशाला जहा थी वहाँ पहुँचे ॥८०॥ तब आनन्द श्रावकने भगवान् गौतमको आते देख कर हृष्ट-तुष्ट (जाब) हृदय होकर भगवान् गौतमको वन्दना की, नमस्कार किया और वन्दना नमस्कार कर इस तरह कहा—“भगवन् ! मैं इस विशाल प्रयत्नसे यावत् नस नस ही रह गया हूँ, अतः देवानुप्रिय के समीप आकर तीन बार भस्तक नमाकर चरणोमें वन्दना करनेमें असमर्थ हूँ, हे भगवन् ! आपही इच्छाकार और अनभिद्योगसे यहाँ पधारिये, जिससे मैं देवानुप्रियको तीन बार भस्तक नमाकर चरणोमें वन्दना-नमस्कार करूँ ” ॥८१॥ तब भगवान् गौतम आनन्द श्रावकके समीप गये ॥८२॥ आनन्दने भगवान् गौतमको तीन बार भस्तक झुका कर चरणोमें वन्दना-नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर बोला—“भगवन् ! घरमें रहते हुए गृहस्थको क्या अवधिज्ञान उत्पन्न हो सकता है ?” गौतम—“हाँ, हो सकता है ।” आनन्द—“भगवन् ! यदि

“देवानुप्रियो । श्रमणु भगवान् महावीरना शिष्य आनन्द श्रावक पोषधशालामा अपश्चिम यावत् मृत्युकी आकाक्षा न करता विचरते छे (७९) वहाँ भाषसेतु ओषु ओक्षु साधणीने अने मनमा विचारीने गौतमने आ प्रकारने आध्यात्मिक आदि (विचार) उत्पन्न थये ” ७९ अने आनन्द श्रावकने जेध आबु ’ ओम विचारीने कालसा संनिवेश, आनन्द श्रावक अने पोषधशाला के आबुओ डता ओ आबुओ ते पडोआ (८०) आनन्द श्रावके भगवान् गौतमने आवता जेध (जाब) हृष्ट-तुष्ट हृदय यधने भगवान् गौतमन वदना करी, नमस्कार कथा अने आ प्रभाषे कहु “भगवन् ! हु आ विशाण प्रयत्ने करीने यावत् नसे-नस रही गये छु, ओटके देवानुप्रियनी समीपे आवीने त्रणु बार भस्तक नमावी अरखोमा - वदना करवा असमर्थ छु डे भगवान् ! आपर धच्छाकार अने अने अनलियोगे अडी पधारि, जेथी हु देवानुप्रियने त्रणु बार भस्तक नमावी अरखोमा वदना नमस्कार कर ” ८१ ओटके भगवान् गौतम आनन्द श्रावकनी समीपे गये (८२) आनन्द भगवान् गौतमने त्रणु बार भस्तक नमावी अरखोमा वदन-नमस्कार कथा अने कहु

गृहस्थको हो सकृता है तो हे भगवन् ! मुझ-घरमे रहनेवाले गृहस्थको भी अवधिज्ञान उत्पन्न हुआ है, उससे पूर्व दिशाकी तरफ लवणसमुद्रमें पांचसौ योजन तक यावत् लोलुपान्युत नरक तक मैं जानता और देखता हूँ ” ॥ ८३ ॥ तत्र भगवन् गौतम आनन्द श्रावकसे कहने लगे-“गृहस्थको घरमे रहते हुए अवधिज्ञान हो सकृता है परन्तु इतने अधिक क्षेत्रमें नहीं, इसलिए हे आनन्द ! तुम इस स्थानकी आलोचना निंदना करके यावत् तपस्या स्वीकार करो ” ॥ ८४ ॥ तब वह आनन्द भगवान् गौतमसे बोला-“ भगवन् ! क्या जिन प्रवचनमे सत्य, तत्त्विक, तथ्य और सद्भूत भावोंके विषयमे भी आलोचना की जाती है यावत् तपःकर्म स्वीकार किया जाता है ? ” गौतम-“ नहीं, ऐसा नहीं है । ” आनन्द-“ भगवन् ! यदि जिन वचनमे सत्य यावत् भावोंके विषयमे आलोचना नहीं की जाती, और यावत् तपःकर्म नहीं स्वीकार किया जाता तो हे भगवन् ! आपही इस स्थानकी आलोचना कीजिए यावत् तपःकर्म स्वीकार कीजिए ” ॥ ८५ ॥ तदनन्तर भगवान् गौतम, आनन्द श्रावकके इतना कहने पर शका, काक्षा, और विचिकित्साको प्राप्त होकर आनन्द के पाससे निकले । निकल कर जहा दूतिपलाश चैत्य और श्रमण

“ भगवान् ! घरमा रहेता गृहस्थने शु अवधिज्ञाय उत्पन्न थई शके ? ” गौतमे कहु
“ हा, थई शके ” आनन्दे कहु “ भगवन् ! जे गृहस्थने थई शके तो भने-घरमा रहेता गृहस्थने पण अवधिज्ञान उत्पन्न थयु छे, तेथी पूर्व दिशानी आबुजे लवणसमुद्रमा पायमे योजन सुधी यावत् लोलुपान्युत नरक सुधी हु जायु-हेयु छु ” (८३) ओटले भगवान् गौतम आनन्द श्रावकने कहेवा लाग्या “ गृहस्थने घरमा रहेता अवधिज्ञान थई शके छे, परंतु आटला मोटा क्षेत्रमा नई, तेथी छे आनन्द ! तमे आ स्थाननी आलोचना करे अने यावत् तपस्या स्वीकारे ”
त्यारे आनन्दे भगवान् गौतमने कहु “ भगवन् ! शु जिन-प्रवचनमा सत्य, तत्त्विक, तथ्य अने सद्भूत भावोना विषयमा पण आलोचना करवामा आवे छे यावत् तपःकर्म स्वीकारमा आवे छे ? ” गौतमे कहु “ ना, ओम नथी ” आनन्दे कहु - “ भगवन् ! जे जिन वचनमा सत्य यावत् भावोना विषयमा आलोचना नथी करवामा आवती अने यावत् तपःकर्म नथी स्वीकारवामा आवतु, तो छे भगवन् ! आप न आ स्थाननी आलोचना करे यावत् तपःकर्मो स्वीकार करे ” (८४) पछी भगवान् गौतम, आनन्द श्रावकना आटला कथनथी शका, काक्षा, अने विचिकित्साने प्राप्त थई आनन्दनी पासैथी गिऊया, अने ते आबुजे

भगवान् महावीर थे वर्हा गये । जाकर श्रमण भगवान् महावीरके समीप बैठ कर गमनागमनका प्रतिक्रमण किया, प्रतिक्रमण करके एषणीय और अनेपणीयकी अलोचना की । आलोचना करके भक्त पान दिग्वलाया और दिखला कर श्रमण भगवान् महावीरको वन्दना की, नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके रहने लगे—“ भगवान् ! मैं आपकी आज्ञा प्राप्त करके—(इत्यादि गौतमने सारा वृत्तान्त कहा शक्ति, काक्षित और विचिकित्सायुक्त होने तक) मैं आनन्द श्रावकके यहाँसे निकला । निकल कर यहाँ शीघ्र आया हूँ । “ भगवन् ! उस स्थानकी आलोचना आनन्दको करनी चाहिए या मुझे ? ” “ गौतम ! ” इस आमन्त्रणसे श्रमण भगवान् महावीरने गौतमसे कहा—“ हे गौतम ! तुम्हीं उस स्थानके विषयमें आलोचना करो यावत् तप कर्म स्वीकार करो, और इसके लिए आनन्द श्रावकको खमाओ ” ॥ ८६ ॥ गौतमने “ तहत्ति ” कहकर श्रमण भगवान् महावीरका कथन विनयके साथ स्वीकार किया, स्वीकार करके उस स्थानकी आलोचना की यावत् तप कर्म स्वीकार किया और इस बातके लिए आनन्द श्रावकको खमाया ॥ ८७ ॥

इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर किसी दूसरे समय देशों-देशों में विचर रहे थे ॥ ८८ ॥ तब आनन्द श्रावक बहुतसे शीलव्रत आदिसे आत्माको भावित (सस्कारयुक्त) करके, बीस वर्ष पर्यन्त श्रावकपना

हूतिपलाश सैत्य तथा श्रमण भगवान् महावीर डूता ते आणुमे गया पछी गौतमे श्रमण भगवान् महावीरनी समीपे ऐसीने गमनागमननु प्रतिक्रमण कथुं, अने अपेक्षणीय तथा अनपेक्षणीयनी आलोचना करी आलोचना करीने लकतपान पताव्या अने श्रमण भगवान् महावीरने वदना-नमस्कार करी कहेवा लाग्या “ भगवन् ! हुं आपनी आज्ञा लधने (इत्यादि गौतमे गंधे वृत्तान्त कह्यो-शक्ति, काक्षित अने विचिकित्सायुक्त थावा सुधीने) हुं आनन्द श्रावकनी पासैथी नीकणीने शीघ्र अहाँ आये छु भगवन् ! जे स्थाननी आलोचना आनन्द करवी जेष्ठमे ठे भारे ? ” “ गौतम ” जेवा आमत्रण करीने श्रमण भगवान् महावीर गौतमने कहु “ हे गौतम ! तमे जे स्थाननी आलोचना करो यावत् तपकर्म स्वीकारो, अने तेने भारे आनन्द श्रावकने पमावो ” (८६) गौतमे “ तहत्ति ” कह्योने श्रमण भगवान् महावीरनु कथन विनयपूर्वक स्वीकार्यु अने जे स्थाननी आलोचना करी यावत् तपकर्म स्वीकार्यु अने जे वातने भारे आनन्द श्रावकने पमावो (८७)

त्यारणाह श्रमण भगवान् महावीर कौछ जीजे समये देशेदेश विचरी रह्या डूता (८८) ते पणते आनन्द श्रावक शीलव्रत आदिथी आत्माने भावित (सस्कारयुक्त) करीने, बीस वर्ष सुधी श्रावकपण पाणीने, श्रावकनी अजीआर

पाल कर, श्रावककी ग्यारह पड़िमाओंका भली भाँति कायसे पालन कर, एक मासकी सलेखनासे आत्माको जूषित (सेवित युक्त) कर, अनशन द्वारा साठ भक्तों (साठ दिनों दो महीनेके भोजन) कात्याग कर, आलोचनाप्रतिक्रमण करके समाधिको प्राप्त होकर काल मासमें काल करके सौधर्म कल्पमें सौधर्मावतसक महाविमानके ईशानकोणमें स्थित अरुण विमानमें देव पर्यायसे उत्पन्न हुआ। वहाँ किसी-किसी देवकी चार चार पत्न्योपमकी स्थिति कही गई है, अतः वहाँ आनन्द देवकी भी चार पत्न्योपमकी स्थिति कही है ॥ ८९ ॥ (गौतम बोले) “भगवन् ! आनन्द देव उस देवलोकसे, आयु, भव, और स्थितिका क्षय होने पर तदनन्तर चव रर कहाँ जायगा? कहाँ उत्पन्न होगा?” भगवानने कहा—“गौतम ! महाविदेह क्षेत्रमें सिद्ध होगा।”

निक्षेप—“सुधर्मा स्वामी बोले हे जम्बू ! श्रमण भगवान् महावीरने यावत् उपासकदशागके प्रथम अध्ययनका यही अर्थ कहा है, वैसा ही मैं तुझसे कहता हूँ।” ॥ ९० ॥

इति श्री उपासकदशागसूत्रके प्रथम अध्ययनकी अगारसंजीवनी नाम द्याख्याका हिन्दी-भाषानुवाद समाप्त ॥१॥

पड़िमाओंने सारी रीते कायाथी पाणीने, ओक मासनी सलेखनाथी आत्माने जूषित (सेवित-युक्त) करीने, अनशनद्वारा साठ लकतो (साठ दिवसों-में भड़िनाना भोजन) नो त्याग करीने, आलोचना-प्रतिक्रमण करीने, समाधिने प्राप्त थर्ध काणमासमा काण करी सौधर्म—८८पमा सौधर्मावतसक महाविमानना ईशानकोणमा स्थित अरुण विमानमा देवपर्याये उत्पन्न थये। त्या कोर्ध-कोर्ध देवनी बार-बार पत्न्योपमनी स्थिति कहेवामा आवी छे, ओटले त्या आनन्ददेवनी पछु बार पत्न्योपमनी स्थिति कही छे (८८) गौतमे कहु ‘भगवन् ! आनन्ददेव ओ देवलोकथी, आयु, भव अनेस्थितिना क्षय थाय पछी स्थीने क्या थशे ? क्या उत्पन्न थशे ?’ भगवाने कहु “गौतम महाविदेह क्षेत्रमा सिद्ध थशे”

निक्षेप—“सुधर्मा स्वामी बोल्या हे जम्बू ! श्रमण भगवान् महावीरने यावत् उपासकदशागना प्रथम अध्ययनने ओकर अर्थ कही छे, अने तेवो ज तने कहु छु” (९०)

इति श्री उपासकदशाग सूत्रना प्रथम अध्ययननी अगारसंजीवनी नामके व्याख्यानो गुजराती अनुवाद समाप्त. (१)

॥ द्वितीयाध्ययनम् ॥

अथ द्वितीय कामदेवारण्यमध्ययनमारभ्यते 'जइ ण भते' इति ।

मूलम्—जइ ण भते । समणेण भगवया महावीरेणं जाव सपत्तेणं सत्तमस्स अंगस्स उवासगदसाण पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते । दोच्चस्स णं भते । अज्झयणस्स के अट्ठे पण्णत्ते ? ॥९१॥ एवं खलु जंबू । तेणं कालेण तेण समएण चंपा नाम नयरी होत्था । पुण्णभइ चैइए । जियसत्तू राया । कामदेवे गाहावई । भद्दा भारिया । छ हिरण्णकोडीओ निहाणपउत्ताओ, छ बुद्धिपउत्ताओ, छ पविस्तरपउत्ताओ, छ वया दस गोसाहस्सिएणं वएणं । समोसरण । जहा आणंदे तहा निग्गए । तहेव सावयधम्म पडिवज्जइ । सा चैव वत्तवया जाव जेट्ठपुत्त मित्तनाइ आपुच्छित्ता जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जहा आणंदे जाव समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिय धम्मपण्णत्ति उवसपज्जित्ताणं विहरइ ॥९२॥ तए ण तस्स कामदेवस्स समणोवासगस्स पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि एगे देवे मायी मिच्छद्विट्ठी अतिय पाउब्भूए ॥ ९३ ॥

छाया—यदि खलु भदन्त ! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सम्प्राप्तेन सप्तमस्याङ्गस्योपासकदशाना मयमाध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्त, द्वितीयस्य खलु भदन्त ! अध्ययनस्य कोऽर्थः प्रज्ञप्तः ॥९१॥ एव खलु जम्बूः ! तस्मिन् काले तस्मिन् समये चम्पा नाम नगर्यासीत् । पूर्णभद्रैत्य । जितशत्रू राजा । कामदेवो गाथापति । भद्दा भार्या । पइ हिरण्यकाठयो निधानमयुक्ता, पइ वृद्धिमयुक्ता, पट्ट पविस्तरमयुक्ता, पइ व्रजा दशगोसाहसिकेण व्रजेन । समवसरणम् । यथाऽऽनन्दस्तथा निर्गतः । तथैव श्रावकधर्मं प्रतिपद्यते । सा चैव वक्तव्यता यावज्ज्येष्ठपुत्र मित्र ज्ञातिमापृच्छय येनैव पोषधशाला तेनैवोपागच्छति, उपागत्य यथाऽऽनन्दो यावत् श्रमणस्य भगवतो महावीरम्याऽऽन्तिकी धर्ममज्ञप्तिमुपसम्पद्य विहरति ॥९२॥ तत खलु तस्य कामदेवस्य श्रमणोपासकस्य पूर्वराजापरत्रकालसमये एको देवो मायी मिथ्यादृष्टिरन्तिकं प्रादुर्भूत ॥ ९३ ॥

ટીકા—ઇત્ય ભગવતોપદશિતતત્ત્વતયા સજ્ઞાતાનુરાગો જન્મૂર્દ્વિતીયાધ્યયનવિ-
પયમવગોદ્ધુ મુહુર્ભગવન્તમાપૃન્ઝતિ-‘યદિ ચ્વલિવ’-ત્યાદિ । મગવા-(સુધર્મા-
સ્વામી) નાદિશતિ-‘એવ ચ્વલિવ’-તિ । માયી=માયાત્રી । શેષાઞ્ઞયાન્વા-
રયાતાઃ ॥ ૧૧-૧૩ ॥

અન દુસરા કામદેવ અધ્યયન પ્રારમ્ભ કિયા જાતા હૈ—

ટીકાર્થ-‘એવ ચ્વલુ’ ઇત્યાદિ (જન્મુ સ્વામીને પૂછા) મગવન ?
યદિ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર યાવત્ મુક્તિકો પ્રાપ્તને સાતથે અગ
ઉપાસક દશાકે પ્રથમ અધ્યયનકા યદ્ અર્થ પ્રરૂપિત કિયા હૈ, તો
‘મગવન ! દુસરે અધ્યયનકા કયા અર્થ ચતાયા હૈ ? ॥ ૧૧ ॥

(સુધર્મા સ્વામીને ઉત્તર દિયા) હે જન્મુ ! ઉસ કાલ ઉસ સમયમેં
ચમ્પા નામકી નગરી થી । પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય થા । જિતશત્રુ રાજા થા । કામ-
દેવ ગાયાપતિ થા । મદ્રા નામકી ઉસકી ખાર્યા થી । છદ્ કરોડ સોનૈયે
ઉસકે લજાનેમેં થે, છદ્ કરોડ વ્યાપારમેં લગે થે, છદ્ કરોડ પ્રવિસ્તર
(લેન દેન)મેં થે, ઓર દસ હજાર ગાયોંકે ઁક વ્રજકે હિસાવસે છદ્
વ્રજ થે અર્થાત્ સાઠ હજાર ગોવર્ગ થા । વહ્ આનન્દકી તરહ નિકલા
શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરકે સમીપ આયા, ઉસી પ્રકાર શ્રાવક ધર્મકો
સ્વીકાર કિયા । યદ્ સવ વૃત્તાન્ત પૂર્વોક્ત હી સમજના ચાહિય કિ

હવે ખીલ કામદેવ અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામા આવે છે,

ટીકાર્થ-‘એવ ચ્વલુ’ ઇત્યાદિ (જન્મુ સ્વામીએ પૂછ્યું -) મગવન ! જો
શ્રમણ ભગવાન મહાવીર યાવત્ મુક્તિને પામેલાએ સાતમા અગ ઉપાસક દશાના
પહેલા અધ્યયનમા એ અથ પ્રરૂપિત કર્યો છે, તો મગવન ! ખીલ અધ્યયનમા શે
અર્થ બતાવ્યો છે (૬૧)

(સુધર્મા સ્વામીએ ઉત્તર આપ્યો -) હે જન્મુ ! એ કાળે એ સમયે ચ પા
નામની નગરી હતી પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય હતું જિતશત્રુ રાજા હતો કામદેવ ગાયાપતિ
હતો । મદ્રા નામની તેમ જ સ્ત્રી હતી છ કરોડ સોનૈયા એના ખજાનામા હતા,
છ કરોડ વેપારમા રોક્યા હતા, છ કરોડ પ્રવિસ્તર (લેણ-દેણ)મા શુદ્ધાયા હતા,
અને દસ હજાર ગાયોના એકે વ્રજને હિસાબે છ વ્રજ હતા, અર્થાત્ સાઠ હજાર
ગોવર્ગના પશુઓ તેની પાસે હતા તે આનંદની પહે નીકળ્યો । શ્રમણ ભગવાન
મહાવીરની સમીપે આવ્યો એજ પ્રકારે તેણે શ્રાવક ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો અહીં
બધે વૃત્તાન્ત પૂર્વોક્ત પ્રકારનો જ સમજ લેવો કે- કામદેવ યાવત્ વડા પુત્રને,

मूलम्—तए णं से देवे एगं महं पिसायरूव विउव्वइ । तस्स ण देवस्स पिसायरूवस्स इमे एयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते सीस सेगोक-
लिजसठाणसठिय, सालिभसेल्लसरिसा से केसा कविलतेएण दि-
प्पमाणा, महल्लउट्टियाकमल्लसठाणसठिय निडाल, मुगुसपुछ व
तस्स भुमगाओ फुग्गफुग्गाओ विगयवीभच्छदसणाओ, सीसघडि-
विणिग्गयाइ अच्छीणि विगयवीभच्छदसणाइ, कण्णा जह सुप्प-
कत्तर चेव विगयवीभच्छदसणिज्जा, उरब्भपुडसन्निभा से नासा-
द्धुसिरा, जमल्लचुल्लीसठाणसठिया दोवि तस्स नासापुडया, घोडय-
पुंछ व तस्स मसूइं किवलकविलाइ विगयवीभच्छदसणाइ, उट्ठा
उट्ठस्स चेव लबा, फालसरिसा से दंता, जिब्भा जह सुप्पकत्तरं

गया —ततः खलु स देव एक महान्त पिशाचरूप विकुरुते, तस्य
खलु देवस्य पिशाचरूपस्यायमेतद्रूपो वर्णकव्यासः प्रज्ञप्त—शीर्ष तस्य गोक-
लिजसस्थानसस्थित, शालिभसेल्लसदशास्तस्य केशा उपिलतेजसा दीप्यमाना,
महोष्णिकाक्रमल्लसस्थानसस्थित ललाट, मुगुसपुच्छवत्तस्य भ्रूवौ फुग्गफुग्गौ
विकृतबीभत्सदर्शनी, शीर्षघटीप्रनिर्गते असिणि विकृतबीभत्सदर्शने, कर्णौ
यथा शूर्पकर्तरे एव विकृतबीभत्सदर्शनीयो, उरभ्रपुटसन्निभा तस्य नासा
शुपिरा, यमल्लचुल्लीसस्थानसस्थिते द्वे अपि तस्य नासापुटे, घोटकपुच्छवत्तस्य
इमश्रूणि फालकपिलानि विकृतबीभत्सदर्शनानि, ओष्ठौ उट्ठस्येव लम्बौ,

कामदेव यावत् ज्येष्ठ पुत्रसे मित्रोंसे और ज्ञातिसे पूछकर जहाँ पोषध-
शाला थी वहाँ गया । वहाँ जाकर आनन्दकी तरह श्रमण भगवान्
महावीरके समीपकी धर्मप्रज्ञासिक्की स्वीकार कर विचरने लगा ॥ ९२ ॥
इसके बाद उस कामदेव आवकके पास पूर्वरात्रिके दूसरे समय (पिछली
रात्रि)में एक कपटी मिथ्यादृष्टि देव आया ॥ ९३ ॥

मित्रोंने अने ज्ञातिने पूछीने क्या पोषधशाला होती त्या गये। त्या ज्येष्ठ
आनन्दनी पेठे श्रमण भगवान् महावीरनी समीपनी धर्मप्रज्ञाप्तिने स्वीकार करी
(वत्थरवां लाग्ये) (९२) त्यान्याह अे कामदेव आवकनी पासो पूर्व रात्रिने भीजे
समये (मधरात्रे) अेक कपटी मिथ्यादृष्टि देव आये। (९३)

चेव विगयवीभच्छदसणिज्जा, हलकुदालसठिया से हणुया, गल्ल-
कडिल्ल च तस्स खड्डं फुट्ट कविलं फरुस महल्लं, मुडंगाकारोवमे
से खधे, पुरवरकवाडोवमे से वच्छे, कोट्टियासठाणसठिया दोवि
तस्स वावा निसापाहाणसंठाणसठिया दोवि तस्स अग्गहत्था,
निसालोढसठाणसठियाओ हत्थेसु अंगुलीओ, सिप्पिपुडगसठिया
से नक्खा, णावियपसेवओ व उरंसि लवंति दोवि तस्स थणया,
पोट्टं अयकोट्टओव्व वट्टं, पाणकलदसरिता से नाही, सिक्कगसंठाण-
संठिए से नेत्ते, किण्णपुडसंठाणसठिया दोवि तस्स वणसा, जम-
लकोट्टियासंठाणसंठिया दोवि तस्स ऊरु, अज्जुणगुच्छं व तस्स
जाणूइ कुडिलकुडलिइं विगयवीभच्छदंसणाइ, जंघाओ करकडीओ
लोमेहि उवचियाओ, अहरीसठाणसंठिया दोवि तस्स पाया, अहरो-
लोढसंठाणसठियाओ पाएसु अंगुलीओ सिप्पिपुडसठिया से
नक्खा ॥ ९४ ॥

फालसदृशास्तस्य दन्ताः, जिह्वा यथा सर्पवर्त्तारमेव विकृतवीभत्सदर्शनीया, हलकुदा-
लसंस्थिता तस्य हनुका, गल्लकडिल्ल च तस्य गर्तं स्फुट रूपिण परुष महत्, मृद-
ङ्गाकारोपमौ तस्य स्कन्धौ, पुरवररुपाटोपम तस्य वक्षः, कोट्टिकासंस्थानसंस्थितौ
द्वावपि बाहू, निशापापाण संस्थानसंस्थितौ द्वावपि तस्याग्रहस्तौ, निशालोष्टसंस्थान-
संस्थिता हस्तयोरङ्गुल्यः, श्रुक्तिपुटकसंस्थितास्तस्य नखा, नापितप्रसेवकाविबो-
रसि लम्बेते द्वावपि स्तनकौ, उदरमय कोष्ठकवद्वृत्तं, पानकलन्दसदृशी तस्य नाभिः,
शिव्यकसंस्थानसंस्थिते तस्य नेत्रे, किण्वपुत्रसंस्थानसंस्थितौ द्वावपि तस्य वृषणौ,
यमलकोट्टिकासंस्थानसंस्थितौ द्वावपि तस्योरु, अर्जुनगुच्छमिव तस्य जानुनी
कुटिलकुटिले विकृतवीभत्सदर्शने, जड्वे करकटी रोमभिरुपचिते, अधरीसंस्थान-
संस्थितौ द्वावपि तस्य पादौ, अधरीलोष्टसंस्थानसंस्थिताः पादेष्वङ्गुल्यः,
श्रुक्तिपुटकसंस्थितास्तस्य नखा ॥ ९४ ॥

टीका—यर्णरु-व्यासः=स्वरूपप्रकारः । शीर्षे=शिरः । 'गोकलिञ्जे'-ति गवादेर्मक्षणसौकर्याय निर्मित वंशमय भाजन-गोकलिञ्ज तस्य यत्सस्थान=स्वरूप मर्थादधोमुखीकृतस्यैतस्येति तद्वत्सस्थितमवस्थितम् । 'शाली'-ति-'भसेल्ल' इत्ययं शब्दो देशीयः कणिश शूकार्थे, ततश्च शालिभसेल्लसदृशा इत्यस्य शालीना ये भसेल्लाः=कणिश-शूकाः=मञ्जरीकिंशारवस्तत्सदृशा इत्यर्थः । रुपिलतेजसा=पिङ्गवर्णकान्त्या । 'महे'-ति-महती चासावुष्टिका च महोष्टिका=विपुलमृद्भाजन 'माटा' इति प्रसिद्धा, तस्या-रुभल्ल=रुपाल तस्य सस्थानमाकारस्तद्वत्सस्थितम् । 'मुगुसे' ति मुगुसः=नकुलस्तस्य पुच्छवत्, फुगग फुग्गी=विकीर्णरोमाणी, विकृतमेत एव बीभत्स, यद्वा विकृत बीभत्स च दर्शनं ययोस्ते । 'शीर्षे' ति शीर्षे=मस्तकं तदेव घटीघट्टोलाऽऽकृतिर्यात्, तस्या विनिर्गते=विनिष्क्रान्ते शीर्षघटीविनिर्गते घट्याकारमस्तकमतिक्रम्याऽवस्थिते इत्यर्थः, अक्षिणी=नेत्रे, विकृत्यादि प्राग्वत् । शूर्पकर्त्तरे=शूर्पखण्डे, विकृतेति विकृत बीभत्स च यथा स्यात्तथा

टीकार्थ-‘तए ण से देवे’ इत्यादि उस देवने एक महान् पिशाचके रूपकी विक्रिया की। उस पिशाचका ऐसा स्वरूप था-“गाय आदि पशुओंके घास मरलतासे खाये जानेके लिए जो गोकलिञ्ज नामक एक घास आदिका पात्र (बोइयाटोपला) बनाया जाता है, उसके समान उसका मस्तरु था। शालिभसेल्ल अर्थात् चावल आदिकी मज्जरीके शूकके समान रुखे और मोटे भूरे रंगकी कान्तिसे देदीप्यमान उसके केश थे। उसका ललाट बड़े मिट्टीके माटेके कपाल जैसा लम्बा चौड़ा था। उसकी भोंहे नौलेकी पूछके समान बिखरे हुए बालोंसे विकृत और बीभत्स (भयानक) दीख पड़ती थी। उसरी आँखें शीर्षघटी-मस्तरूपे गोल मटोल घटी (छोटा घडा) से बाहर निकली हुई (उन्नी

टीकार्थ-‘तए ण से देवे’ इत्यादि ओ देवे ओक महान पिशाचना रूपनी विक्रिया करी ओ पिशाचनु आयु स्वरूप हुतु “गाय आदि पशुओ सहेलाउथी घास पाछ शके ते माटे ओ गोकलिञ्ज नामनो अक वासनो टोपला बनावनाओ आवे छे, तेना जेवहु तेनु मस्तक हुतु शालिभसेल्ल ओटले ओआ आदिनी मज्जरीना शूकना जेवा सुका अने भोगा भूरा रगनी कान्तिथी देदीप्यमान तेना केश हुता मोटा माटीना माटलाना कपाल जेवु लाणु-पडोणु तेनु ललाट हुतु तेनी भम्भरा नोणीयानी पूछडीनी पेठे चीभरायला वाणथी विकृत अने भयानक जेवाओ आवती हुती तनी आओ शीर्षघटी-मस्तकरूपे गोल मटोल घटी (नानो घडा) माथी अहार नीकणेवी (छथी छठी आवेवी) होवाथी विकृत अने अत्यंत भयानक होवाती

दर्शनीयौ । उरभ्रपुटसन्निभा=मेघनासापुटतुल्या, भुपिरा=भुपिर विवर तद्युक्ता गह्वराकाररन्ध्रवतीत्यर्थः । 'यमले' ति यमले=सयुते ये चुल्लयौ तयो सस्थानम् आकारस्तद्वत्सस्थिते । रुपिलरुपिलानि=अतिपिद्गलानि । 'हलकुदाले' ति हल-कुदाल=हलस्य मुख येन भूमिर्दायते तद्वत्सस्थानयुक्ता, हनुका=हनुः रुपोलाधो-भागः । 'गल्ले' ति गल्ल=रुपोल कडिलमिव=माजनविशेष इव, एतदेव विगिनष्टि 'गर्त'-मित्यादि गर्त=भ्रम्रवन्निम्नमभ्य, स्फुट=विदीर्णस्वरूपम्, इदमेवाभिप्रेत्य गडिलमित्युक्तम्, रुपिल=पिद्गल, परुष=रटोरस्पर्शम् । मृदङ्गे-ति मृदङ्गः=स्वनाम-प्रसिद्धो राघविशेषस्तस्य य आकारः=स्वरूप तेनोपमा=सादृश्य ययौस्तौ, स्कन्धौ =भुजमूलभागौ । पुरेति पुरेषु वर-पुरवर=प्रधाननगर तस्य यत्कपाटमर्याद् द्वार-रिचतमतिविशाल तेनोपमा=सादृश्य यस्य तत् अतिविशालमित्यर्थः, वक्षः=उरःस्य

उठी हुई) होनेसे विकृत और अत्यन्त बुरी दीखती थीं । कान उसके दूटे हुए सूपड़ेके समान बड़ा ही विचित्र और देखनेमें भयकर थे । नाक उसकी मेढ़की नाक जैसी थी, गड़े सरीखे छेद उसमें बने हुए थे । नाकके दोनों छेद ऐसे थे मानों जुड़े हुए ठो चूल्हे हों । उसकी मुठें घोड़ेकी पूँठ जैसी और अत्यन्त भूरी होनेसे विकृत दुर्दर्शनीय थी । दोनों होठ ऊँटके होठोंके समान लगे थे । फाल (लोहेरी हलचाणी) के समान उसके तीखे तीखे दाँत थे । जीभ सूपड़े के टुकड़े के समान विकृत और देखनेमें बीभत्स थी । उसकी हड्डयची हलके अग्रभागके समान बाहार निकली हुई थी । उसके गाल कडिल्ल बर्तन (ऊँड़े पात्र) के समान गहरे तथा फटे हुए दीखते थे, और भूरे रंगके अत्यन्त कर्कश (कठोर) थे । उसके कंधे मृदगोके समान थे । किसी प्रधान नगरके फाटके समान चौड़ी उसकी छाती थी । उसकी दोनों भुजाएँ कोष्ठिका

हती तेना कान तट्टेला सुपडाना जेवा अत्यन्त विचित्र अने जेवामा लयकर लागता हता तेनु नाठ घेटाना नाक जेवुं हतु तेमा भाडा जेवा छेद हता नाकना भेटि छेद जेवा हता डे लखे जेड पीअथी जेडायेला जे बूला डोय तेनी भूटे घोटाना पूछ जेवी अने अत्यन्त भूरी डोवाथी विकृत दुर्दर्शनीय हती भेटि डाँड छोटना डोडना जेवा लाणा हता डणना डोडाना डणा (जे वडे जमीन जोडय छे डगनी अदर जोमेली डोडाना डेश) जेवा तेना अलीदार दात हता शुल सुपडाना टुकडा जेवी विकृत अने जेवामा लयानक हती तेनी डडपथी डणना अग्रभागनी पेठे गडार नीकणेली हती, तेना गाल कडिल्ल (डडु वासळ) जेवा डेडा अने डेटेला देयाता हता अने भूरा रंगना अत्यन्त कठोर हता तेनी भाधी मृदगो जेवी हती डोड भोग नगरना दरवाजा जेवी पडेणा तेनी छाती हती तेनी भेटि भुजजे

લમ્ । કોષ્ઠિકેતિ કોષ્ઠિકા=પવનસવરણાર્થ મહાયા મુલાગ્રે સ્થાપિતા મનમયી કુસૂલિકા તસ્યા યત્સસ્થાનમાકારસ્તદ્વત્સ્થિતૌ પરપૌ વિપુલૌ ચેત્યર્થઃ, વાહ્=મુજૌ । નિશેતિ નિશાપાપાણઃ=ધરત્સ્તત્સસ્થાનવત્પૃથુલતયા સસ્થિતૌ, અગ્ર હસ્તો=હસ્તાગ્રભાગૌ કરતલે इत्यर्थः । નિશાલોષ્ટેતિ નિશાલોષ્ટ=શિલાપુત્રકસ્ત તુલ્યાઃ-શિલાખણ્ડવર્ચિષિટા इत्यर्थः । શુક્તિપુટસસ્થિતાઃ-શુક્તિપુટતુલ્યાઃ । નાપિતેતિ-નાપિતસ્ય પ્રસેવકૌ=શ્વરનખલ્વાદિનિધાનપાત્રે (રઠધાની રઠાની) તાવિવ ઉરસિ=વક્ષઃસ્થલે । અય કોષ્ઠકવત્,=લોહકુસૂલવત્, વૃત્ત=વર્તુલમ્ । પાનેતિ પાન તન્તુવાયૈર્વસ્ત્રેષુ દીયમાન ધાન્યરસસમ્પાદિત જલ તસ્ય કલન્દ=કુણ્ડ તત્સદૃશી ગમ્भीરેત્યર્થઃ । શિક્યકેતિ શિક્યઃ=શિક્ય દ્રવ્યાદિસરક્ષાર્થ રજ્જુનિર્મિત લોકે પ્રસિદ્ધ તતુલ્યાકારે । કિણ્વેતિ કિણ્વમત્રોપચારાત્તણ્ડુલાદિનિધાની ગોળી 'બોરી' इति प्रसिद्ध तस्य यत्पुट=भागद्वयमर्थात्તણ्डुલાदिसમૃતતયા વિપુલાકૃતિ તતુલ્યાકારૌ

(હવા રોકને ફકટ્ટી કરનેકે લિખ મહા ફૂરની કે મુઠકે સામને બની હુઈ મિટ્ટીકી કોઠી) કે સમાન થીં । ઉસકી હથેલિયાં ઘટ્ટી (ચક્કી) કે પાટકે સમાન મોટી થી । ઉસકે દોનોં હાથોંકી અગુલિયાં શિલાપુત્રક (પથરકી લૌઢી) કે સમાન ચપટી થી । ઉસકે નાખૂન સીપકે સપુટોંકે સમાન થે । ઉસકે દોનો સ્તન છાતી પર ખૂબ લમ્બે લટક રહે થે, જૈસે નાઈકી રઠનિયાં-(ડસ્તરે આદિ રખનેસી ચમડેકી થેલિયાં) હોં । ઉસકા પેટ લોહકે કુસૂલ (કોંટે) કે સમાન ગોલ થા । નામિ દેસી ગહરી થી જૈસે જુલાહો દ્વારા વઢમે લગાયેં જાનેવાલે આટકે જલ (માઢ) કા કુણ્ડ હો । નેત્ર છીંકે કે સમાન થે । દોનોં અણ્ડકોષ ભરે હુપ પાસ પાસ પડે દો થેલોં (બોરિયોં) કે સમાન લમ્બે ચૌડે થે । ઉસની જઘાઈ સમાન આકારવાળી દો કોંઠિયોં કે સમાન થી । દોનોં ઘુટને અર્જુન

કોઠી (હવા રોકવા માટે ધમણના મ્હોની સામે બનાવવામા આવતી માટીની કોઠી)ના જેવી હતી તેની હથેળીઓ ઘટ્ટીના પથર જેમ બાંડી હતી તેના બેઉ હાથની આગળીઓ શિલાપુત્રક (દાળ વાટવાના લાળા પથર) જેવી હતી તેના નખ સીપના સપુટ જેવા હતા તેના બેઉ સ્તન છાતી પર ખૂબ લાળા લટકી રહ્યા હતા, બાજુ હળમના હથીયારો રાખવાની ડેથળીઓ હોય તેનું પેટ લોહાના કોડ જેવું ગોળ હતું નામિ એવી ઉંડી હતી કે બાજુ વણકરેનો કપડાને લગાવવાની ખેળ-કાળનો-કુડ હોય નેત્રો ચીંકા જેવા હતા બેઉ અડકોષ ભરેલા અને પાસે પાસે પડેલા બે થેલા (બોરીઓ) જેવા લાળા-પહોળા હતા તેની બાજો સમાન આકારવાળી બે કોઠીઓના જેવી હતી બેઉ ઘુટણો અર્જુન વૃક્ષના શુભ્ર જેવા

मूलम्—लडहमडहजाणुए, विगयभग्गभुग्गभुमए, अवदालिय
वयणविवरनिल्लालियग्गजीहे, सरडकयमालियाए, उंदुरमालापरि
णद्धसुकयचिंधे, नउलकयजण्णपूरे, सप्पकयवेगच्छे, अप्पोडंते,
अभिगज्जते, भीममुक्कट्टहासे, नाणाविहपचवण्णहिं लोमेहिं उवचिए
एग मह नीलुप्पलगवलगुलियअयसिकुसुमप्पगासं असिं खुरधारं
गहाय जेणेव पोसहसाला जेणेव कामदेवे समणोवासए तेणेव
उवागच्छइ, उवागच्छित्ता आसुरत्ते रुडे कुविए चडिक्किए मिसमि-
सीमाणे कामदेव समणोवासयं एव वयासी—“हभो कामदेवा !
समणोवासया ! अप्पत्थियपत्थया ! दुरंतपतलक्खणा ! हीणपुण्ण-
चाउद्दसिया ! सिरिहिरिधिइ कित्तिपरिवज्जिया ! धम्मकामया ! पुण्ण-

वृषणौ=अण्डकोपौ । यमलेति यमले=समानाकारयुग्मरूपे ये कोष्ठिके कुसुलीद्वय
तदाकारेण सस्थितौ उरू=सविथनी । ‘अर्जुने’नि-अर्जुनः=इन्द्रवृक्षस्तस्य गुच्छ’=
स्तवक , यद्वा अर्जुन=त्रण धान्यादिरूप तस्य गुच्छः=स्तम्बस्तद्वत् जानुनी=उरु
पर्वद्वयम्, तदेव विशिनष्टि कुटिलेति-कुटिल कुटिले=अतिकुटिले, विकृतेति मागवत् ।
जह्वे=जान्वधोभागौ, करकटी कठिने, उपचिते=व्याप्ते । अधरिति अधरी=पेपणी
शिला तत्संस्थानसंस्थितौ=तत्तुल्या । अघरीलोष्ट=शिलाखण्डम् । शुक्तिपुटेति-
माग्व्याख्यातम् ॥९४॥

वृक्षके गुच्छेके समान बिल कुल टेढ़े विकृत और बीभत्स दर्शनवाले
ये । पिण्डलियाँ कठोर और बालोंसे भरी हुई थीं । दोनों पैर दाल
पीसनेकी शिलाकी तरह थे । पैरोंकी अगुलियाँ शिला पर पीसनेके पत्थरकी
आकृतिवाली थीं । पैरोंके नख भी सिंघीसपुटके समान थे । ॥ ९४ ॥

तदन वाङ्का, विकृत अने भीषत्स दर्शनवाणा हुता पींछीओ कठोर अने पाणथी
भरैली हुनी जेठ पग दाण पाटवाना पत्थर (जोरसीया) जेवा हुता पगनी
आगणीओ दाण पाटवानी शिला उपरना दाण पत्थरनी आकृतिवाणी हुती,
पगना नथ पछु सीपना सपुट जेवा हुता (६४)

कामया ! सगकामया ? मोक्खकामया ! धम्मकंखियाऽ ! धम्म
पिवासियाऽ ! नो खलु कप्पइ तव देवाणुप्पिया ! जं सीलाइ
वयाइ वेरमणाइ पच्चक्खाणाइ पोसहोववासाइं चालित्तए वा
खोभित्तए वा खडित्तए वा भंजित्तए वा उज्झित्तए वा परि
चइत्तए वा, तं जइ णं तुमं अज्ज सीलाइ जाव पोसहोववा
साइ न छडसि न भंजेसि तो ते अह अज्ज इमेणं नीलुप्पल जाव
असिणा खडाखंडिं करेमि, जहा ण तुम देवाणुप्पिया ! अह
दुहट्टवसटे अकाले णेव जीवियाओ ववरोविज्जसि” ॥९५॥

छाया-लडहमडहजानुः, विकृतभयभ्रमभू*, अवद्वारितवदनविवरनिर्लालिता
ग्रजिह, सरटकृतमालिकः, उन्दुरुमालापरिणद्धसुकृतचिह्नः, नकुलकृतकर्णपूरः, सर्प-
कृतवैरुक्षः, आस्फोटयन्, अभिगर्जन, भीममुक्ताद्वाद्वास, नानाविधपञ्चवर्णैरोमभिरु
पचित्त एक महान्त नीलोत्पलगवलगुलिकाऽतसीकुसुमप्रकाशमसिं क्षुरधार गृहीत्वा
येनैव पोषधशाला येनैव कामदेवः श्रमणोपासकस्तेनैवोपागच्छति, उपागत्य, आ
शुरक्तो रष्टः कुपितश्चाण्डिकियतो मिसमिसायमान* कामदेव श्रमणोपासकमेवमवा
दीत-“इ भो* कामदेव ! श्रमणोपासक !, अप्रार्थितप्रार्थक !, दुरन्तमान्तलक्षण !,
हीनपुण्णचातुर्दक्षिण !, श्रीहीघृतितीर्तिपरिवर्जित !, धर्मकाम !, पुण्यकाम !, स्वर्ग
काम !, मोक्षकाम !, धर्मरक्षित ! ४, धर्मपिपासित ! ४ नो खलु कल्पते तव देवानु
मिय ! यत् शिलानि व्रतानि विरमगानि प्रत्याख्यानानि पोषधोपवासान् चालयितु
वा, क्षोभयितु वा, खण्डयितु वा, भङ्क्तु वा, उज्झितु, परित्यक्तु वा, तद्यदि
खलु त्वमद्य शीलानि यावत्पोषधोपवासान् न त्यक्ष्यसि न भङ्क्ष्यसि तर्हि तेऽह
मद्यानेन नीलोत्पल यावदसिना खण्डाखण्डिं करोमि, यथा खलु त्व देवानुमिय !
आर्तदुःखार्तवशातोऽकाल एव जीविताद् व्यपरोप्यसे” ॥९५॥

टीका-लडहेति-लडहे=लम्बाने, मडहे=कम्पमाने च जानुनी वस्य सः ।
विकृतेति विकृते=वैरूप्य प्राप्ते भग्ने=खण्डिते, भुग्ने=कुटिले च भुवो यस्य सः ।

१ धर्मरक्षा सजाताऽस्येत्यर्थे तारकादित्वादितच्, एव धर्मपिपासितेत्यत्रापि ।

अवदारितेति-अवदारित=व्यात यदनमेव विवर येन स', तथा निर्लालिता=मुखा-
भिस्सारिता अग्रजिह्वा=जिह्वाग्रभागो येन सः, अवदारितवदनविवरश्चामौ निर्लालि-
ताग्रजिह्वथेति, यद्वा अवदारित व्यात यद्वदनरूप विवरतस्मान्निर्लालिता वह्निर्नि-
स्सारिता अग्रजिह्वा=जिह्वया अग्रे भागो येन स, सरटेति-सरटाः=कृकशमास्तै-
कृता,=सपादिता मालिका='लघुस्रजो (मस्तकादिषु) येन सः । उन्दर्विति-
उन्दुरवो मृषिकास्तेषा मालया=स्रजा परिणद्ध=वेष्टितमत एव सुकृत=मम्यवनया
रचित चिह्न स्वकीय लक्षण येन, यद्वा उन्दुरूणा मालया परिणद्धः अतएव सुकृत
सम्यग्रचित चिह्न येनेत्युभया. कर्मधारयः । नकुलेति नकुलाभ्या='नेवला' इति
लोकप्रसिद्धाभ्यां भुजपरिसर्पजन्तुविशेषाभ्या कृतः=सम्पादितः वर्णपूरः=कर्णाभ-
रण येन स सर्पेति-सर्पैः कृत=सम्पादित वैरक्षम्=उर स्थलोपरितिर्यक्क्षिप्तमाला
विशेषो येन स, 'वैरक्षमुत्तरासङ्ग' इति व्याख्यानं तु गजनिमीलिकयैव कोपा-
धनवलोकनात् । आस्फोटयन्=ग्राहुरस्फोट कुर्वन् । अभिगर्जन्=घोर निनदन्
भीमेति भीम=भयङ्कर यथा स्यात्तथेति क्रियाविशेषणमिदं, मुक्त='कृत अट्टाङ्क-
हासः=महाहासो येन स । नानेति-एकैरस्मिन्नपि वर्णे नानारूपत्वान्नानाविवस्त्वम्

टीकार्थ- 'लडह-मडहे' -त्यादि उसके जानुएँ (घुटने) लम्बे थे
और काप रहे थे । खडित टेढ़ी भौहें विकृत हो गई थी । उसने
सुह फाड़ रखा था और जिह्वाका अगला भाग बाह्य निकाल रखा
था । वह सरटों (गिरघोना किरकाटिया) की माला मस्तक आदि
पर पहने हुए था । चूहोंकी मालाओंसे वह सजा था । कानोंके गहनेकी
जगह वह नेवले पहने हुए था । सर्पोंसे उसने वक्षस्थल सजाया था ।
उस पिशाचने भुजाओं पर हाथ ठेक कर घन घोर भयकर गर्जना
करते हुए अट्टहास किया (खिल खिलाया) । एक होते हुए भी
अनेकरूप पांच वर्णवाले रोमोंसे युक्त, उड़ी भारी नील कमल, भंस

टीकार्थ- 'लडहमडहे' -त्यादि तेना जानुओ (घुटणो) लाणा हुता अने कपी
रक्षा हुता भडिग वाकी भ्रमरो विकृत थछ गछ हुती तेखे भ्डो काडी राभ्यो हुतुं
अने लुन्डानो आगदो। बाग भडार काडी राभ्यो हुतो तेखे सरडा (कायीडा)नी
भाणा भस्तक अदि पर पहरेरी हुती, छिदरोनी भाणाओ धारणु करी हुती अनन
धरेणानी जग्याओ तेखे नेाणीया पहरेया हुता सापोथी तेखे पोानना वक्षस्थलने
शणुगारु हुतु ते पिशाचे लुगओ पर हथ लगवी लगावीने घोर लरकर
गर्जना करता अट्टहास कथु (भडणडाट हस्यो) ओक होवा छता अनेकइय पाथ

उपचित. = व्याप्त, नीलोत्पलेति नीलोत्पल प्रसिद्ध, गजल = महिषशृङ्ग, गुलिका = नीली, अतसी = 'तिस्मो' इति 'अलसी' इति च प्रसिद्धी धान्यविशेषस्तस्याः कुसुम = पुष्पमित्येषा द्वन्द्वे नीलोत्पल गजल गुलिकाऽतसीकुसुमानी, तेषा प्रकाश इव वर्ण इव प्रकाशो यस्य तमतिशयाममित्यर्थ, अर्सि = तरवारि, क्षुरति क्षुरस्य धारेव (तीक्ष्णा) धारा यस्य तम्। आशुरक्तः = शीघ्र क्रोधावेण गत, आशुरक कुपित चण्डिक्रियत मिसमिसायमान शब्दा एकार्था अपि पिशाचस्यातिमानोद्धत क्रोधममि व्यवतुमुपात्ताः। अमेति अप्रार्थितस्य = केनाप्यमनोरथीकृतस्य (मृत्योः) पार्थक्य = कामुकः। दुरन्तेति-दुष्ट. अन्तः = अवसान यस्य तादृशं, प्रान्तम् = असम्यक्, लक्षण = चिन्ह यस्य तथाभूत ? हीनेति हीन पुण्य यस्यामौ हीनपुण्यः, चतुर्दश्या जातश्चातुर्दशिर, हीनपुण्यश्चासौ चातुर्दशिरश्चेति - हीनपुण्यचातुर्दशिक - पापात्मेन्यर्थः, तत्सम्बोधने। धर्मेति - धर्म कामयत इति धर्मकामस्तत्सम्बोधने,

के सोंग, नील और अलसीके फूलके समान श्याम रंगकी, क्षुराकी धाके समान तीव्री तलवार लेकर जिधर पोपधशाला थी, और जिधर काम देव आवक था उधर ही आया। आकर लाल, पीला होकर कुपित और भयकर क्रोधाविष्ट होकर दात किडकिडाता हुआ, तात्पर्य यह कि चरम सीमा पर क्रुद्ध (आग बबूला) होकर कामदेव आवकसे इस प्रकार कहने लगा—“अरे कामदेव आवक! तू मौतकी इच्छा कर रहा है, तेरे आखिरी घुरे होनेके लक्षण हैं। तू अभागी चतुर्दशीमे पैदा हुआ है। तू श्री (कान्ति) ह्री (लज्जा) धृति (धीरज) और कीर्त्तिसे कोरा है! अहाहाहा!!! तू धर्मकी कामना करता है? पुण्यकी कामना करता है? स्वर्गकी कामना करता है? मोक्षकी कामना करना है? धर्म पुण्य स्वर्ग आर मोक्षकी

વર્ણવાળા રોમેથી યુક્ત, બહુજ લારે, નીલકમલ, કોશના શીંગડા, નીલ અને અળસીના ફૂલના જેવી શ્યામ રંગની તીખી તલવાર લઇને, જ્યા પોપધશાળા હતી અને જ્યા કામદેવ આવક હતો ત્યા તે આવ્યો. આવીને લાલ-પીળો થઇ, કુપિત અને ભયકર ક્રોધાવિષ્ટ થઇ, દાત કચકચાવતો, તાત્પર્ય એ કે છેલ્લી હદ સુધી ક્રોધાધ થઇને તે કામદેવ આવકને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. “અરે કામદેવ આવક! તુ મોતની ઇચ્છા કરી રહ્યો છે છેવટનું શુદ્ધ થવાના તારા લક્ષણ છે. તુ અભાગી ચૌદથે પેદા થયો છે. શ્રી (કાન્તિ), હ્રી (લજ્જા), ધૃતિ (ધીરજ) અને કીર્તિથી હીન છે આહાહાહા!!! તુ ધર્મની કામના કરે છે? પુણ્યની કામના કરે છે? સ્વર્ગની કામના કરે છે? ધર્મ પુણ્ય સ્વર્ગ અને મોક્ષની કાક્ષા કરે છે?”

મુલમ્—તદ્દેવે ન સે કામદેવે સમણોવાસદેવે તેણં દેવેણ પિસાય
રૂવેણ એવં વુત્તે સમાણે અમીદે, અત્તથ્થે, અણુવિગ્ગે, અઘ્ખુમ્મિદે,
અચલિદે, અસમંતે, તુસિણીદે ધમ્મજ્ઞાણોવગદે વિહરદે ॥૧૬॥
તદ્દેવે ન સે દેવે પિસાયરૂવે કામદેવ સમણોવાસયં અમીયં જાવ
ધમ્મજ્ઞાણોવગય વિહરમાણ પોસદે, પાસિત્તા દોઢંપિ તદ્દપિ

એવ પુણ્યકામાદ્યપિ, પરિહાસઘોતકાનીમાનિ સમ્બોધનાનિ । નો સ્વલ્પિતિ-
ઇત અરભ્ય 'પરિત્યક્તુ ચા' ઇત્યન્તોક્ત્યા વસ્તુસ્થિતિ. પ્રદર્શિતા । સ્વંડાસ્વંડિ-
સ્વંડ સ્વંડમિત્યર્થઃ । વ્યપરોપ્યસે=પૃથક્ ક્રિયસે ॥૧૫॥

૧ અવ્યયમિદમિચ્છપ્રત્યયાન્તમ્ । 'તત્ર તેનેદમિતિ સરૂપે' બહુવ્રીહિઃ' 'ઇચ્છ
કર્મવ્યતોહારે' ઇતી ચ, તિષ્ઠદ્ગુપ્રવૃત્તિષુ ઇચ્છઃ પાઠાદવ્યયીભાવત્વાદવ્યયત્વમ્, 'તત્ર
તેનેદ' મિતિ મૂત્રે પ્રહરણવિપયતા ચ વિવક્ષિતા, તેન 'પ્રહત્યેદ યુદ્ધ પ્રવૃત્ત'—મિત્ય-
ર્થાભાવેડપીઠ પ્રવૃત્તિ, યથા 'કર્ણાર્ણિ' ઇત્યાદાવિત્યુક્ત વિસ્તરેણ પ્રયોગદર્પણાદૌ ॥

આકાશ કરતા હૈ ? તૂ ધર્મ પુણ્ય સ્વર્ગ ઓર મોક્ષકા પિપાસુ હૈ ? દેવોકે
દુલારે ! અપને શીલ, વ્રત, વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન ઓર પોષધોપવાસસે
હિંગના, ક્ષુબ્ધ હોના, ડનકો સ્વંડિત કરના, ભગ કરના, ત્યાગ યા
પરિત્યાગ કરના તુજે નહી કલ્પતા હૈ । સો તૂ આજ અગર શીલ આદિ
યાવત્ પોષધોપવાસોકો ન છોડેગા—ન મોંગેગા, તો દેલ, હસ નીલકમલ
આદિકે સમાન શ્યામ રંગકી તીલી તલવારસે હમ પ્રકાર તેરે ટુકડે ૨
કર ઢાલૂગા જિસસે તૂ હે મલે માલુપ ! અતિવિકટ દુઃખ ભોગતા હુઆ
અકાલ (અસમય) મે હી હસ જિન્દગી (જીવન) સે હાથ ઘો વેટેગા ॥૧૫॥

તુ ધર્મ પુણ્ય સ્વર્ગ અને મોક્ષનો પિપાસુ છે ? દેવોના પ્રિય ! પોતાના શીલ,
વ્રત વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન અને પોષધોપવાસથી કંગડું, ક્ષુબ્ધ થયુ તેને ખડિત કરવા
લાગ કરવા, ત્યાગ યા પરિત્યાગ કરવા, એ કંઈ તને નથી કલ્પતુ ? પણ તુ આજે
શીલ આદિ યાવત્ પોષધોપવાસને નહિ છોડે, નહિ ભાગે, તો જો, આ નીલ કમળ
આદિના જેવી શ્યામ રંગની તીલી તલવારથી આ પ્રમાણે તારા ટુકડે ટુકડા કરી
નાખીશ, તેથી તુ હે ભલા માણસ ! અતિ વિકટ દુઃખ ભોગવતો આકાળે (અસમયે)
જ આ છંદગીથી હાથ ઘોઈ બેસીશ" (૯૫)

कामदेवं एव वयासी—“ह भो कामदेवा ! समणोवासया ।
अप्पत्थियपत्थया । जइ ण तुमं अज्ज जाव ववरोविज्जसि” ॥९७॥
तए णं से कामदेवे समणोवासए तेण देवेण दोच्चपि तच्चपि एवं
वुत्ते समाणे अभीए जाव धम्मज्झाणोवगए विहरइ ॥९८॥

छाया-ततः खलु स कामदेवः श्रमणोपासकस्तेन देवेन पिशारूपेणैवमुक्तः
सन्-अभीतोऽत्रस्तोऽनुद्विग्नोऽक्षुब्धोऽचलितोऽसम्भ्रान्तस्तृष्णीनो धर्मध्यानोपगतो
विहरति ॥ ९६ ॥ ततः खलु स देवः पिशाचरूप कामदेव श्रमणोपासकमभीत
यावद्धर्मध्यानोपगत विहरमाण पश्यति दृष्ट्वा द्वितीयमपि तृतीयमपि कामदेवमेवमवा
दीत्—‘हभो ! कामदेव ! श्रमणोपासक ! अप्रार्थितमार्थक ! यदि खलु त्वमद्य
यावद् व्यपराप्यसे ” ॥ ९७ ॥ तत खलु स कामदेव श्रमणोपासकस्तेन
देवेन द्वितीयमपि तृतीयमप्येवमुक्तः सन्-अभीतो यावद्धर्मध्यानोपगतो विहरति ॥ ९८ ॥

टीका-द्वितीय=द्वितीयवारमेव तृतीयम् । ‘हभो !’ इति सम्बोधनम् ॥ ९६-९८ ॥

टीकार्थ-‘तए ण से’-इत्यादि पिशाचरूपधारी देवताके ऐसा कहने
पर भी आवक कामदेवको न भय हुआ, न घ्रास हुआ, न उद्वेग
हुआ, न क्षोभ हुआ, न चचलता हुई, और न सम्भ्रम हुआ । वह
चुप-चाप धर्मध्यानमे स्थिर रहा ॥ ९६ ॥ पिशाचरूपधारी देवने आवक
कामदेवको निर्भय यावत् धर्मध्यानमे स्थित देखा तो दूसरी बार और
तीसरी बार भी बोला—“अरे मृत्युकामी आवक कामदेव ! यदि आज
तू शील आदिका परित्याग नहीं करेगा तो यावत् तू मारा जायगा ”
॥ ९७ ॥ आवक कामदेव दूसरी और तीसरी बार कहने पर भी
निर्भय यावत् धर्मध्यानमे स्थित ही रहता है ॥ ९८ ॥

टीकार्थ-‘तए ण से’-इत्यादि पिशाचरूपधारी देवताना जेवा कथनथी पछु
आवक कामदेवने न भय लाग्यो, न घ्रास थयो, न उद्वेग थयो, न क्षोभ थयो, न
चचलता थय, अने न सम्भ्रम थयो ते बुपयाप धर्मध्यानभा स्थिर रह्यो (९६)
पिशाचरूपधारी देवे आवक कामदेवने निर्भय यावत् धर्मध्यानभा स्थित जेयो,
जेठले णीलवार अने त्रीलवार पछु ते जेत्यो “अरे मृत्युकामी आवक कामदेव !
जे तू आज शील आदिना परित्याग नहि करे, तो यावत् तू मार्यो ज्यो” (९७)
णील अने त्रील वार कइल छल आवक कामदेव यावत् धर्मध्यानभा स्थित
रहे छे (९८)

मूलम्-तए ण से देवे पिसायरूवे कामदेव समणोवासयं अ-
भीयं जाव विहरमाण पासइ, पासित्ता आसुरुतेऽ तिवलिय भिउडिं
निडाले साहट्टु कामदेव समणोवासयं नीलुप्पल जाव असिणां
खडाखडिं करेइ ॥९९॥ तए णं से कामदेवे समणोवासए त उ-
ज्जलं जाव दुरहिथासं वेयण सम्म सहइ जाव अहियासेइ ॥१००॥
तए णं से देवे पिसायरूवे कामदेवं समणोवासयं अभीयं जाव
विहरमाण पासइ पासित्ता जाहे नो संचाएइ कामदेव समणो-
वासय निग्गथाओ पावयणाओ चालित्तए वा खोभित्तए वा विप-
रिणामित्तए वा ताहे संते तते परितते सणियं२ पच्चोसक्कइ, पच्चो-
सक्किता पोसहसालाओ पडिणिम्बमइ, पडिणिक्खमित्ता दिव्व
पिसायरूव विप्पजहइ, विप्पजहित्ता एग मह दिव्व हस्तिरूव विउ-
व्वइ ॥१०१॥ सत्तगपइट्ठियं सम्म सठिय सुजायं, पुरओ उदग्ग,
पिट्ठओ वराह, अयाकुच्चिं, अलवकुच्चिं, पलंवलंबोदराधरकर, अब्भु-

छाया ततः खलु स देवः पिशाचरूपः कामदेव श्रमणोपासकमभीत यावद्विहरमाण
पश्यति, दृष्ट्वा, आशुरक्तऽ त्रिवलिका भ्रुकुटिं सहत्य कामदेव श्रमणोपासक
नीलोत्पल-यावदसिका खण्डाग्वर्णं करोति ॥ ९९ ॥ ततः खलु स कामदेव
श्रमणोपासकस्तामुज्ज्वला दुरध्यासा वेदना सम्यक् सहते यावदध्यास्ते ॥१००॥

छाया-ततः खलु स देवः पिशाचरूपः कामदेव श्रमणोपासकमभीत यावद्वि-
हरमाण पश्यति, दृष्ट्वा यदा नो शक्नोति कामदेव श्रमणोपासक नैर्ग्रन्थात्प्रवचना-
च्चालयितु वा क्षोभयितु वा विपरिणमयितु वा तदा शान्तस्तान्त परितान्तः शनैः
शनैः प्रत्यवप्स्यते, प्रत्यवप्स्यत्य पोषणशालातः प्रतिनिष्कामति, प्रतिनिष्क्रम्य
दिव्य पिशाचरूप विप्रजहाति, विप्रहायैक महद् दिव्य हस्तिरूप विकुरुते ॥ १०१ ॥
सप्ताङ्गमतिष्ठित सम्यक्संस्थित मुजात पुरत उदग्र, पृष्टतो वराहम्, अजाकुक्षि,

गयमउलमल्लियाविमलधवलदंतं, कंचणकोसीपविट्टदंतं, आणामि-
 यचावललियसवेल्लियग्गसोंड, कुम्मपडिपुण्णचलण, वीसइनक्ख,
 अल्लीणपमाणजुत्तपुच्छं, मत्तं मेहमिव गुलगुल्लंतं, मणपवणजइणवेगं,
 दिव्व हत्थिरूव विउव्वइ, विउव्वित्ता जेणेव पोसहसाला जेणेव काम-
 देवे समणोवासए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता कामदेव समणो
 वासय एव वयासी-हभो कामदेवा ! तहेव भणइ जाव न भंजेसि
 तो ते अज्ज अह सोडाए गिण्हामि, गिण्हित्ता पोसहसालाओ
 नीणेमि, नीणित्ता उड्डु वेहास उव्विहामि, उव्विहित्ता, तिक्खेहि
 दंतमुसलेहि पडिच्छामि, पडिच्छित्ता अहे धरणितलसि तिक्खुत्तो
 पाएसु लोलेमि, जहा ण तुम अट्टदुहट्टवसट्टे अकाले चेव जीवि
 याओ ववरोविज्जसि ॥ १०२ ॥

अवलम्बकुक्षि, प्रलम्बलम्बोदराधरकरम्, अभ्युदितमुकुलमल्लिकाविमलधवलदन्तं,
 काञ्चनकोशीपविट्टदन्तम्, आनामितचापललितसवेल्लिताग्रशुण्ड, कूर्मप्रतिपूर्णचरण,
 विंशतिनखम्, आलीनप्रमाणयुक्तपुच्छं, मत्तं मेघमिव गुडगुडायमान, मन पवन
 जयिवेग, दिव्य हस्तिरूप विक्रुते, विकृत्य येनैव पोषधशाला येनैव कामदेवः
 श्रमणोपासकस्तेनैवोपागच्छति, उपागत्य कामदेव श्रमणोपासकमेवमवादीत-हभोः !
 कामदेव ! श्रमणोपासक ! तथैव भणति यावन्न भनक्षि तर्हि तेऽद्याह भूण्डया गृह्णामि,
 गृहीत्वा पोषधशालातो नयामि, नीत्वाध्वं विहाय समुद्धामि, उदुह्य तीक्ष्णैर्दन्तसु
 सलैः प्रतीच्छामि, प्रतीप्याधो धरणितले त्रिकृत्व. पादयोर्लोलयामि, यथा खल्ल
 त्वमार्त्तदु.खात्तवशात्तोऽगल एव जीविताद्वयपरोप्यसे ॥ १०२ ॥

टीका-उज्ज्वला=तीव्राम्, दुरयासा=सोडुमशक्याम् । क्षोभयितु=त्रिस्त
 चित्तं कर्तुम्, विपरिणमयितु=परिवर्तयितुम् । शान्त=पूर्वोक्तात् क्रोधाऽऽवेगाभि
 वृत्तः, न केवलं शान्त एवापितु तान्तः=ग्लानिमाप्तः, परितान्तः=नितान्त ग्लान-
 कीदृशेन गर्वेण समागतो ऽऽमागत्यच कीदृशो हतगर्वो जात इति । प्रत्यववृत्तकते=

टीकार्थ-‘तए ण से’-इत्यादि पिशाच रूपधारी देवने आवक काम
 देवको निर्भय यावत् धर्मध्याननिष्ठ विचरते देखा । देख कर क्रुद्ध ४

टीकार्थ-‘तए ण से’ इत्यादि पिशाचरूपधारी देवे आवक कामदेवने निर्भय
 यावत् धर्मध्याननिष्ठ विचरतो ज्यो, तेथी क्रुद्ध गहने ललाट पर त्रसु पाडी श्रुति

परावर्त्तते। प्रत्यवप्यप्य पोषधशालातः प्रतिनिष्कामनि=निस्सरति, प्रतिनिष्काम्य दिव्य पिशाचरूपविप्रजहाति=परित्यजति, विप्रहाय एक महद्=विशाल दिव्य हस्ति-रूप विकुरुते। कथं विकुरुते? इत्याह-सप्तैति-चरणचतुष्टय-शृण्वादण्ड शिश्र-लादगूलरूपैः सप्तभिरङ्गैः प्रतिष्ठितम्=उपेतम् यद्वा एतानि सप्तान्यङ्गानि प्रतिष्ठितानि=अतिस्थूलानि यस्य, अथवा सप्ताङ्गप्रतिष्ठा=सप्तङ्गविशालता मज्जाता यस्य तत्। पुरतः=

होकर ललाट पर तीन टेढ़ी भुकुटिया चढ़ाकर नील रमलके समान यावत् तलवारसे कामदेव आवकके टुकड़े-टुकड़े करने लगा ॥ ९९ ॥ कामदेव आवक उस तीव्र और असह्य वेदनाको सम्यक् प्रकार सहन करने लगा और धर्म ध्यानमें स्थिर बना रहा ॥ १०० ॥ पिशाचरूपी देवने तब भी आवक कामदेवको निडर एवं ध्याननिष्ठ देखा, और जब आवक कामदेवको निर्ग्रन्थ प्रवचनसे चलायमान, विक्षिप्त चित्तवाला करनेमें तथा उसके मनोभावोंको पलटानेमें समर्थ न हुआ तो शान्त (ठंडा) हो गया, और न केवल शान्त हुआ बल्कि ग्लानि और अत्यन्त ग्लानिको प्राप्त हुआ कि देखो मैं कैसा घमण्ड करके आया था पर यहा सारा घमण्ड चकनाचूर हो गया। वह धीरे धीरे पिछले पैरोसे ही लौटा, लौट कर पोषधशालासे बाहर निकला और दिव्य पिशाचके रूपको त्याग दिया। यह रूप त्याग कर उसने दिव्य हाथीके रूपकी विक्रिया की ॥ १०१ ॥ चार पैर, सूंड, लिंग और पूछ, इन सातों अत्यन्त स्थूल अर्गांसे युक्त, सम्यक् प्रकारसे संस्थित, सुजात, आगेसे

थडावीने ते नील कभणना जेवी यावत् तत्वारथी कामदेव आवकना टुकड़े टुकड़ा करवा लाव्ये। (९९) कामदेव आवक जे तीव्र अने असह्य वेदनाने सम्यक् प्रकारे सहन करवा लाव्ये। अने धर्म ध्यानमा स्थिर रह्यो (१००) पिशाचरूपी देवे त्यारे पण आवक कामदेवने निडर अने ध्याननिष्ठ जेव्ये, अने ज्यारे आवक कामदेवने निर्ग्रन्थ प्रवचनथी चलायमान, विक्षिप्त चित्तवाण्ये करवाया तथा तेना मनोभावोने पलटाववाया समर्थ न थ्ये। त्यारे शान्त (ठंडा) थळ ज्ये, जेटछुन नहि पण ग्लानि अने अत्यंत ग्लानिने प्राप्त थ्ये। डे-जुव्यो, हुं डेवो घमंड करीने आव्यो। इतो, पण अर्ही भारा घमंडना चुरा थळ गया ते धीरे धीरे पाछे पगे पाछे इथी, पोषधशालाभाथी अहार नीकज्ये। अने दिव्य पिशाचना रूपने तेव्हे त्याग कथी जे रूप त्यज्जने तेव्हे दिव्य हाथीना रूपनी विक्रिया करी (१०१) चार पंग, सूंड, लिंग अने पूछडुं, जे साते अत्यंत स्थूल अंगोथी युक्त, सम्यक् प्रकारे

शिरोभागतः, उदग्रम्=उच्छ्रितम्, पृष्ठतःपश्चाद्भागतः वराह सूकराऽऽकारम् ।
 अजेति-अजा=जागी तस्याः कुक्षिः=जठर तद्वत्कुक्षिर्यस्य तत्, आयामतायाश्च-
 मानमिदम् । अवलम्बकुक्षिः=अधोलम्बमानोदरम् । प्रलम्बेति प्रलम्बः=दीर्घःलम्बो
 दरस्येव=गणेशस्येव अधरः=अधरोष्ठः, करः=शुण्डा च यस्य तत् । अभ्युद्गतेति-
 अभ्युद्गतौ=मुखान्निर्गतौ मुकुलधृतमल्लिकापुष्पत्रयद्विमलौ धवलौ च दन्तौ यस्य, यद्वा
 अभ्युद्गतः=निस्तृतः मुकुलः=कुङ्कुमलौ यस्यास्तादृशी या मल्लिका=पुष्पविशेषः, तद्
 द्विमलौ=मनोहरौ धवलौ=स्वच्छौ च दन्तौ यस्य, अथवा मल्लिकामुकुलवदभ्युद्गतौ
 विमलौ धवलौ च दन्तौ यस्य तम्, अत्र पक्षे समासस्तु प्राकृतगतैर्वचित्र्यादव
 गन्तव्यः॥ काञ्चनेति-काञ्चनस्य=सुवर्णस्य कोशयौ=खट्वादिपिधानीवन्तप्रमाणेन
 निर्मितौ नातिपृथु दीर्घौ च सम्पुटौ तयोः प्रविष्टौ-तदाच्छादित्यर्थः, दन्तौ यस्य
 तत् । आनामितेति-आ=ईषत् नामितः=मन्त्रीकृतो यश्चापः=धनुस्तद्वल्लिता=
 सुन्दरी सवेष्टिता=तिर्यक्सञ्चालिता च अग्रशुण्डा=शुण्डाग्रभागो यस्य तत् । कूर्मेति
 कूर्मः=कमठस्तद्वत् प्रतिपूर्णाः=स्थूलचिपिटाशरणा यस्य तत् । विंशतीति विंशति

१ व्याख्यास्वरूपमात्रमिदम्, समासस्तु-अधरश्च करश्चाधरकर-(प्राण्यङ्ग-
 त्वादेकवद्भावः-) लम्बोदरस्येवाधरकर-लम्बोदराधरकरम् प्रलम्ब लम्बोदराधर
 कर यस्य तदिति ।

ऊँचा और पीछेसे सुअरके आकारका रूप बनाया । उसका पेट बकरीके
 पेटके समान लम्बा और नीचे लटकता हुआ था । उसकी सूँड और
 होठ खूब मोटे और गणेशजीकी सूँड तथा होठके समान थे । उसके
 दाँत मूँहके बाहर निकले हुए मुकुलित मल्लिका पुष्पको भाँति निर्मल
 और सफेद थे, और मानो सोनेकी म्यानमें रखे हुए हों, उसी प्रकार
 दाँतोंके ठीक बराबर सुवर्णके वेष्टनसे युक्त थे । उसकी सूँडका अग्र
 भाग कुछ कुछ मुड़े हुए धनुषके समान मुड़ा हुआ था । उसके पैर
 कछुए के समान स्थूल और चपटे थे । उसके बीस नख थे । उसकी

संस्थित, सुजल, आगण्ठी उग्रु अने पाछण्ठी सुअरना आकारनु रूप बनायु
 जेनु पेट बकरीना पेटनी पेटे लायु अने नीचे लटकतु हुतु तेनी सूँड अने होठ
 भूष भोटा अने गणेशनी सूँड तथा, होठना जेवा हुता, तेना दाँत भोनी भंडार
 नीकणेली अने भीखेली मल्लिकापुष्पना जेवा निर्माण तथा सफेद हुता, अने लखे
 सोनाना म्यानगा राजेली होय जे प्रभावे दाँत सारी रीते सोनाना वेष्टनशी युक्त
 हुता तेनी सूँडने अग्रभागे जरा-तारा भरदाजेली धनुष्यनी पेटे भरदायेली हुते।

नखा यस्य तत् । आलीनेति-आ क्रिञ्चित लीन=लग्न प्रमाणयुक्त=प्रमाणोपेत
 पुच्छ=लाङ्गल यस्य तत् । मत्त=मदोन्मत्त, मेघमिव गुडगुडायमान=गुड-गुड'-
 ध्वनि कुर्वते । मन इति मनश्च पवनश्च मनः-पवनौ तौ जेतु शीलमस्य मनःपवनजयी
 तादृशो वेगो यस्य तत् मनःपवनाविक्रवेगप्रदित्यर्थः । प्रागुक्तमेव स्मारयन्नुपसह-
 रतिदिव्यमित्यादि । ते=स्याम्, 'मूले द्वितीयार्थे पष्ठी प्राकृतत्वात्' । विद्या-
 यसम्=आकाशे, द्वितीया तु यद्वातोर्दिकर्मस्त्वान्, उद्बहामि=उन्क्षिपामि ।
 दन्त-मुसलै =दन्तरूपैर्मुसलेः, प्रतीञ्जामि=आकाशात्पतन्त गृह्णामि भविष्यत्वेऽपि
 कालासत्तिरोधनाय र्त्तमानप्रयोग-अयमागच्छामी'त्यादिवत्, एवमग्रेऽपि ।
 पादयोः=चरणाभ्याम् 'द्वितीयार्थे सप्तमी' लोलयामि=मर्दयामि ॥९९-१०२॥

- १ तथा चोक्त-तथा स्यान्नोहकृष्वहाम्' इति स्पष्ट सिद्धान्तकौमुद्याम् ।
 २ उक्तञ्च-र्त्तमानसामीप्ये धर्त्तमानवद्वा' (पा ३। ३। १३१) इति ।

पूछ कुछ चिपकी हुईसी और प्रमाणोपेत-जितनी हीनी चाहिए उतनी
 थी। वह मदोन्मत्त था। मेघके समान 'गुड-गुड' ध्वनि कर रहा
 था। उसका वेग मन और पवनसे भी तीव्र था। देवताने ऐसे दिव्य
 हाथीके रूपकी विक्रया की। विक्रिया करके जिधर पोषधशाला और
 कामदेव आवक था, उधर पहुँचा। पहुँच कर कामदेव आवकसे इस
 प्रकार बोला-"अब ओ कामदेव आवक ! जैसा कहता हूँ वैसा तू न
 करेगा तो मैं तुझे अपनी सुडमें पकड़ूंगा, और पकड़ कर पोषधशालासे
 ले जाऊँगा। ले जाकर ऊपर आकाशमें उछाल दूंगा, और उछाल कर
 अपने पैने (तीखे) दातरूपी मूँसलोंपर झेल लूंगा (ग्रहण कर लूंगा) झेल-
 कर तीन बार नीचे पृथ्वीतल पर रख कर पैरोंसे मसल दूंगा, जिससे तू
 अत्यन्त दुःखसे आर्त्त होकर असमयमें ही जीवनसे हाथ धो बैठेगा"॥१०२॥

तेने वीस नम्र होता तेहु पूछहु जरा थोटी गमेछु अने प्रमाणोपेत जेछु लायु
 छोछु मेघमे तेछु लायु छतु त मदोन्मत्त हते। मेघनी पेछे 'गुड गुड' ध्वनि
 करी रह्यो हते। तने वेग मन अने पवन करता पछु तीव्र हते। देवतामे आवे
 दिव्य हाथीना रूपनी विक्रिया करी रही जया पोषधशाला अने कामदेव आवक
 हते। त्या ते पछोअये। पछोअीने कामदेव आवकने आ प्रमाणे कहेवा लाग्यो।
 'अरे ओ कामदेव आवक ! हु जेम कहु छु तेम तु नहि करे, तो हु तने मारी
 सूडमा पकडीय, अन पकडीने पोषधशालाभाथी लथ जधथ, छिछाणीने मारा तीया
 दातरूपी मूँसलो पर जीवी लथय, जीतीने त्रयुवार नीचे-पृथ्वी पर भूरी पगथी
 कयडी नापीय, अथी तु अत्यत दुःखथी आर्त्त यधने असमयेज्ज एवमथी हाथ
 धोय मेसीय' (१०२)

शिरोभागतः, उदग्रम्=उच्छ्रितम्, पृष्ठतःपश्चाद्भागतः वराह मूकराऽऽकारम् ।
 अजेति-अजा=उग्री तस्याः कुक्षिः=जठर तद्वत्कुक्षिर्यस्य तत्, आयामतायावृष-
 मानमिदम् । अवलम्बकुक्षि=अधोलम्बमानोदरम् । प्रलम्बेति प्रलम्बः=दीर्घः लम्बो-
 दरस्येव=गणेशस्येव अधरः=अधरोष्ठः, करः=शुण्डा च यस्य तत् । अभ्युद्रतेति-
 अभ्युद्रतौ=मुखान्निर्गतौ मुकुलभूतमल्लिकापुष्पत्रिमलौ धवलौ च दन्तौ यस्य, यद्वा
 अभ्युद्रतः=निस्तृतः मुकुलः=कुङ्कुमलो यस्यास्नादशी या मल्लिका=पुष्पविशेषः, तद्
 द्विमलौ=मनोहरौ धवलौ=स्वच्छौ च दन्तौ यस्य, अथवा मल्लिकामुकुलवदभ्युद्रतौ
 विमलौ धवलौ च दन्तौ यस्य तम्, अत्र पक्षे समामस्तु प्राकृतगतैर्वैचित्र्यादव
 गन्तव्यः । काञ्चनेति-काञ्चनस्य=सुवर्णस्य कोश्यौ=खट्वादिपिधानीवदन्तप्रमाणेन
 निर्मितौ नातिपृथु दीर्घौ च सम्पुटौ तयोः प्रविष्टौ-तदाच्छन्नावित्यर्थः, दन्तौ यस्य
 तत् । आनामितेति-आ=ईषत् नामितः=मघ्रीकृता यश्चाप=धनुस्तद्वल्लिता=
 सुन्दरी सवेष्टिना=तिर्यक्सञ्चालिता च अग्रशुण्डा=शुण्डाग्रभागो यस्य तत् । कूर्मेति
 कूर्म=रुमठस्तद्वत् प्रतिपूर्णाः=स्थूलचिपिटाश्रणा यस्य तत् । विशतीति विशति

१ व्याख्यास्वरूपमात्रमिदम्, समासस्तु-अधरश्च करश्चाधरकर-(प्राण्यङ्ग-
 त्वादेकवद्भावाः-) लम्बोदरस्येवाधरकर-लम्बोदराधरकरम् प्रलम्ब लम्बोदराधर-
 कर यस्य तदिति ।

ऊँचा और पीछेसे सुअरके आकारका रूप बनाया । उसका पेट बकरीके
 पेटके समान लम्बा और नीचे लटकता हुआ था । उसकी सूँड और
 होठ खूब मोटे और गणेशजीकी सूँड तथा होठके समान थे । उसके
 दाँत सूँहके बाहर निकले हुए मुकुलित मल्लिका पुष्पका भाँति निर्मल
 और सफेद थे, और मानो सोनेकी म्यानमें रखे हुए हों, उसी प्रकार
 दाँतोंके ठीक बराबर सुवर्णके वेष्टनसे युक्त थे । उसकी सूँडका अग्र
 भाग कुछ कुछ मुड़े हुए धनुषके समान मुड़ा हुआ था । उसके पैर
 कछुए के समान स्थूल और चपटे थे । उसके बीस नख थे । उसकी

संस्थित, सुलभ, आगण्यी उच्च अने पाछण्यी सुअरना आकारनु रूप बनायु
 ओनु पेट बकरीना पेटनी पेटे लाणु अने नीचे लटकतु हुतु तेनी सूँड अने डोह
 प्रुण मोटा अने गणेशनी सूँड तथा, डोहना जेवा हुता, तेना दाँत भेडानी अकार
 नीकेवेला अने भीवेला मल्लिकापुष्पना जेवा निर्भण तथा सफेद हुता, अने लखे
 सोनाना म्यानगा दाणेला होय ओ प्रभावे दाँत सारी रीते सोनाना वेष्टनधी युक्त
 हुता तेनी सूँडने अग्रभाग नख-तरा भरडजेला धनुष्यनी पेटे भरडयले, हुते।

घोरविस महाकायं मसीमूसाकालगं नयणविसरोसपुण्ण अंजणपुज-
निगरप्पगासं रत्तच्छ लोहियलोयणं जमलजुयलचचलजीह धरणी-
यलवेणिभूयं उक्कुडफुडकुडिलजडिलकक्कसवियडफुडाडोवकरणदच्छ
लोहागरधम्ममाणधमधमेतघोस अणागलियतिवचडरोस सप्परूव
विउव्वड,विउव्वित्ता जेणेव पोसहसाला जेणेव कामदेवे समणोवासण
तेणेव उवागच्छड, उवागच्छित्ता कामदेव समणोवासय एवं
वयासी-हभो कामदेवा ! समणोवासया ! जाव न भंजेसि
तो ते अजेव अह सरसरस्स काय दुरुहामि, दुरुहित्ता पच्छि-
मेणं भाएणं तिक्खुत्तो गीव वेढेमि, वेढित्ता तिक्खाहिं विस-
परिगयाहिं दाढाहि उरसि चेव निकुट्टेमि, जहा णं तुमं अट्ट-
दुहट्टवसत्ते अकाले चेव जीवियाओ ववरोविज्जसि ॥१०७॥

महाकाय मपीमूपाकालक नयनविपरोपपूर्णम् अञ्जनपुञ्जनिरुप्रमाश रक्ताक्ष लोहित-
लोचन यमलसुगलचञ्चलजिह्व धरणीतलवेणिभूतम् उत्क्रुटफुटकुटिलजडिलकक्कस
विमटस्फटाटोपकरणदक्ष,लोहाकरध्मायमानधमधमदधोपम् अनामलिततीव्रचण्डरोप
सर्परूप विक्रुते, विकृत्य येनैव पीपधगाला येनैव कामदेव श्रमणोपासमस्तेनै
वोपागच्छति, उपागत्य कामदेव श्रमणोपासकमेवमवादीत्-“हभोः कामदेव !
श्रमणोपासक ! यावत् न भनसि तर्हि तेऽनैवाह सरसरेति काय दूरोहामि, दूरुह्य
पश्चिमेन भागेन त्रिकुत्वो ग्रीवा वेष्टयामि, वेष्टयित्वा तीक्ष्णाभिविपपरिगताभि-
र्दंष्ट्राभिरुस्येव निकुट्टामि यथा खलु त्वमार्चदु खार्चवशात्तोऽकाल एव जीवि-
ताद् व्यपरोप्यसे ॥ १०७ ॥

टीका-उग्रेति-उग्रविषादय शब्दा एकार्था अपि विषाऽऽतिशयद्योतनायोक्ताः,
व्याख्यान्तर तु मृष्टकल्पनासिद्धत्वाद्देयमेव । मपी=ममी कज्जलादि” मूपा=मूषिकी

टीकार्थ-‘तण ण से’ इत्यादि । हाथीरूपवानी देवताके ऐसा
कहने पर भी श्रावक कामदेव भयभीत न हुआ यावत् ध्याननिष्ठ

टीकार्थ-‘तण ण से’ इत्यादि हाथीरूपधारी देवताना केवा कथनशी पण श्रावक
कामदेव भयभीत न थयो, यावत् ध्याननिष्ठ पिचरी रक्को (१०३) हाथीरूपधारी देवताके

मूलम्—तए ण से कामदेवे समणोवासए तेण देवेणं हत्थि-
 रूवेण एव वुत्ते समाणे अभीए जाव विहरइ ॥१०३॥ तए ण से
 देवे हत्थिरूवे कामदेवे समणोवासय अभीय जाव विहरमाणं
 पासइ, पासित्ता दोच्चं पि तच्चं पि कामदेव समणोवासय एव वयासी
 हभो कामदेवा । तहेव जाव सो विहरइ ॥१०४॥ तए ण से देवे
 हत्थिरूवे कामदेव समणोवासयं अभीय जाव विहरमाणं पासइ,
 पासित्ता आसुरुत्ते ४ कामदेव समणोवासयं सोडाए गिण्हेइ, गि-
 ण्हित्ता उड्ड वेहास उव्विहइ, उव्विहित्ता तिक्खेहि दंतमुसलेहि पडि-
 च्छइ, पडिच्छित्ता अहे धरणितलंसि तिक्खुत्तो पाएसु लोलेइ
 ॥१०५॥ तए ण से कामदेवे समणोवासए त उज्जलं जाव अहि-
 यासेइ ॥१०६॥ तए ण से देवे हत्थिरूवे कामदेव समणोवासय
 जाहे नो सचाएइ जाव सणिय २ पच्चोसकइ, पच्चोसकित्ता पोसह-
 सालाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता दिव्व हत्थिरूवं विप्पजहइ,
 विप्पजहित्ता एग मह दिव्व सप्परूव विउव्वइ—उंगविस चडविस

छाया—तत खलु स कामदेव* श्रमणोपासकस्तेन देवेन हस्तिरूपेणैव मुक्तः
 सन्नभीतो यावद्विहरति ॥१०३॥ ततः खलु स देवो हस्तिरूपः कामदेव श्रमणो
 पासकमभीत यावद्विहरमाण पश्यति, दृष्ट्वा द्वितीयमपि तृतीयमपि कामदेव
 श्रमणोपासकमेवमवादीत्—“हभो कामदेव !” तथैव यावत्स विहरति ॥१०४॥
 ततः खलु स देवो हस्तिरूपः कामदेव श्रमणोपासकभीत यावद्विहरमाण
 पश्यति, दृष्ट्वा आशुम्भ ४ कामदेव श्रमणोपासक शुण्डया गृह्णाति, गृहीत्वा
 ऊर्ध्वं विहाय समुद्रहति, उदुह्य तीक्ष्णैर्दन्तमुसलैः प्रतीच्छति, प्रतीच्याधो
 धरणितले त्रिकृत्व पादयोर्लोलयति ॥ १०५ ॥ ततः खलु स कामदेव
 श्रमणोपासकस्तामुज्ज्वला यावदभ्यास्ते ॥१०६॥ ततः खलु स देवो हस्तिरूप
 कामदेव श्रमणोपासक यदा नो शक्नोति यावत्—शनै २ मत्त्यवप्पक्कते,
 मत्त्यवप्पक्कय पोपधशालात प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य दिव्य हस्तिरूप विप्र-
 जहाति, विप्रहायैव महद् दिव्य सर्परूप विकुरुते—उग्वविष चण्डविष घोरविष

લોચનમિત્યાભ્યા વિશેષણાભ્યામતિરક્તનેત્રત્વમભિધ્યજ્યતે । યમલેતિ યમલા=સસ-
ક્તા યુગલરૂપા ચન્નલા=ચપલા (લલન્ટી) ચ જિહ્વા યસ્ય તત્, યતશ્ચ મપીમૂપાકાલ-
કમઙ્ગનપુઙ્ગનિરુપપ્રકાશ ચાત એ ધરણિતલવેણિભૂત=ભૂતલસ્ય કેશવન્ધવત્પતીય-
માનમ્ । ઉત્કટેતિ ઉત્કટ=અનભિમગ્નીયતયા તીવ્રતર., સ્ફુટઃ=પ્રકાશમાનતયા
દ્યક્તઃ, કુટિલ=અર્દ્રચન્દ્રામારતયા મુગ્ધ, જટિલઃ=પૃથુલ, કર્ફશ=માર્દવાભાવેન
ઠડોરઃ, વિકટઃ=અતિપિશાન્તયા ભયદ્ગુર, ઇત્યમ્ભૂતો ય' રફટાટોપઃ=ફળામણ્ડલ,
તસ્ય કરણે=વિધાને દક્ષ=સમર્થમ્ । લોહેતિ-માયમાનઃ=શબ્દાયમાનો યો લોહા-
કરં=લોહતાપનસ્થાન (મ્હામુખમિતિ તુ પ્રતિભાતિ) તસ્યેવ ધમધમન્='ધમ ધમ'
ઇત્યાકારક' (ઉપલક્ષણમેતત્ 'ફૂફૂ' ઇત્યાકારકસ્યાપિ) ઘોષઃ=શબ્દો યસ્ય તત્ ।
અનાકાલિતેતિ-અનાગલિત=અપરિમિતત્વેન નિરોદ્ધમશક્તઃ, અતપ્વતીવ્રઃ=નિતાન્તઃ
પ્રચણ્ડ=દારુણ રાપ.=ક્રોધો યસ્ય તત્ । સરસરેતિ-સરસર' ઇતિ કૃત્વા જ્ઞટિ-

૧. પૂર્વનિપાતપ્રકરણમ્યાનિત્યત્વાત્પ્રાકૃતત્વાદ્વા 'લોહાયર' ઇત્યસ્ય પૂર્વનિપાતઃ ।

પ્રકાશ (વર્ણ) યા । 'રક્ત' ઓર 'લોહિત' ઇન દો વિશેષણોંસે વહ
પ્રકટ હોતા હૈ કિ ઉસકે નેત્ર અત્યન્ત લાલ થે । ઉસકી જુડી હુઈ દોનો
જીમેં લપલપા રહી થી । ચૂકિ વહ અત્યન્ત કાલા થા હસસે એસા પ્રતીત
હોતા થા જૈસે વસુન્ધરા સુન્દરીકા કેશપાશ (કેશવન્ધ જૂઢા) હો ।
વહ ઉત્કટ (તીવ્ર), પ્રગટરૂપ, કુટિલ (ટેઢે), જટિલ (મોટે), કઠોર તથા
ભયકર ફળ ફેલાનેમેં મમર્થ યા । લોહેકો તપાનેકે સ્થાન (સમ્ભવતઃ
મ્હાા કે મુખ)કે સમાન 'ધમધમ' ઉપલક્ષણસે 'ફૂ-ફૂ' શબ્દ કરતા
થા । અસીમ હોનેકે કારણ રોકા ન જા સમ્ને યોગ્ય તીવ્રતર ભયકર
ઉસકા ક્રોધ થા । ઉમ દેવતાને એસા સાપકા રૂપ બનાયા । બના કર
જિધર પોષધશાલા ઓર કામદેવ થા ઉધર પહુંચા । પહુંચ કર કામદેવ

વર્ણ હતા 'રક્ત' અને 'લોહિત' એ બે વિશેષણોથી એમ પ્રકટ થાય છે કે તેના
નેત્રો અત્યંત લાલ હતા તેની બેઝાયલી બે જુઓ લપલપ કરી રહી હતી તે
અત્યંત કાળો હતો તેથી એમ પ્રતીત થતું હતું બધે વસુન્ધરા સુન્દરીને કેશપાશ
(વાળને જુઓ) હોય તે ઉત્કટ (તીવ્ર), પ્રગટરૂપ, કુટિલ (વાકી), જટિલ (મોટી),
કઠોર તથા ભયકર ક્ષણ ફેલાવવા સમર્થ હતો લોહાને તપાવવાના સ્થાન (એમકે
મુઠ્ઠાને) ની પેઠે 'ધમ ધમ' ઉપલક્ષણે કરીને 'ફૂફૂ' શબ્દ તે કરતો હતો
'અસીમ' હોવાને કારણે રોકી ન શકાય તેવો તીવ્રતર ભયકર તેનો ક્રોધ હતો
એ દેવતાએ એણે સાપનુ રૂપ ધારણ કર્યું, અને ન્યા પોષધશાળા અને કામદેવ

તદ્વત્કાલઃ=શ્યામમ્ । નયનેતિ-નયનયો =નેત્રયોર્વિષ નયનવિષ મેષોઽમર્ષસ્તાભ્યાં
 પૂર્ણમ્ । અજ્ઞનેતિ-અજ્ઞનાના=રૂજલાના પુજ્ઞાઃ અજ્ઞનપુજ્ઞાસ્તેષા નિઃસ્રઃ=રાગેઃ
 કજ્જલમહાપુજ્ઞા इत्यर्थः, સ રૂપ પ્રકાશતે, યદ્વા તદ્વત્પ્રકાશો યમ્ય તત્તુરક્તાક્ષ લોહિત

વિચરતા રહ્યા ॥૧૦૩॥ હાથીરૂપધારી દેવતાને કામદેવ શ્રાવકો
 નિર્ભય યાવત્ વિચરતે દેશ્વા । દેશ્વકર દુમરી ચાર ઓર તોસરી ચાર
 ઉસને કામદેવ શ્રાવકસે વહી કહા પરન્તુ વહ જૈમા કા તૈસા યાવત્
 વિચરતા રહ્યા ॥૧૦૪॥ ફિર મો હાથીરૂપધારી દેવને કામદેવ શ્રાવક
 કો નિર્ભય યાવત્ વિચરતે દેશ્વા । દેશ્વકર લાલ પીલા આદિ ૪ દોર
 કામદેવ શ્રાવકો સૂઢસે પકડા । પકડકર ઉપર આકાશમે ઉછાલ
 દિયા ઓર ઉછાલ નર તીરે ઢાતો પર ફેલ લિયા । ફેલકર નીચે
 જમીન પર રશ્વર ત્રીનવાર પૈરોસે મસલા ॥૧૦૫॥ તબ મી કામદેવ
 શ્રાવકને ઉસ અસહ્ય યાવત્ વેદનાકો સહ્યા ॥૧૦૬॥ જબ હાથીરૂપ
 ધારી દેવતા કામદેવ શ્રાવકકો ઢિગા ન સકા તો યાવત્ ધીરેધીરે
 લૌટ ગયા । લૌટ કર પોપધશાલાસે બાહર નિકલા, ઓર નિકલ કર
 દિવ્ય હાથીકે રૂપકો ત્યાગ દિયા । ત્યાગ કર અવકી ચાર ઉસને એક
 દિવ્ય મહાન સર્પકા રૂપ ધારણ કિયા । વહ સર્પ ઉગ્રવિષવાલા,
 ચઢવિષવાલા, ઘોરવિષવાલા મહાકાય (વહુત લમ્બા-ચૌડા)યા ।
 મપી (સ્યાહી) ઓર મૂષી (ચૂહી)કે સમાન કાલા થા । ઉસકે નેત્ર
 વિષ ઓર રાપસે પરિપૂર્ણ થે । કાજલકે મહાપુજ (ઢેર)કે સમાન ઉસકા

કામદેવ શ્રાવકને નિર્ભય યાવત્ વિચરતા એકને બીજી વાર અને ત્રીજી વાર તેણે
 કામદેવ શ્રાવકને એજ પ્રમણે કહ્યું પરન્તુ તે તો જેમને તેમજ વિચરી રહ્યો
 (૧૦૪) ફરીથી પણ હાથીરૂપધારી દેવતાએ કામદેવ શ્રાવકને નિર્ભય યાવત્ વિચરતા
 બોલ્યો, એટલે તેણે લાલ પીળા વગેરે રંગને કામદેવ શ્રાવકને સૂઢથી પકડ્યો, ઉપર
 આકાશમાં ઉછાળ્યો, ઉછાળીને તીખા દાંતો પર ચીલી લીધો પછી નીચે જમીન
 પર મૂકીને ત્રણ વાર પગથી કચડ્યો (૧૦૫). ત્યારે પણ કામદેવ શ્રાવકે એ
 અસહ્ય વેદનાને સહન કરી (૧૦૬) ત્યારે હાથીરૂપધારી દેવતા કામદેવ શ્રાવકને
 ડગાવી ન શક્યો ત્યારે યાવત્ ધીરે ધીરે તે પાછો ફર્યો પાછો ફરીને પોપધશાળા
 માંથી નીકળ્યો અને દિવ્ય હાથીના રૂપનો તેણે ત્યાગ કર્યો પછી તેણે એક દિવ્ય
 મહાન સર્પનું રૂપ ધારણ કર્યું એ સર્પ ઉગ્ર વિષવાળો, ચઢવિષવાળો, ઘોર વિષ-
 વાળો, મહાકાય (ખૂબ લાંબો પહોળો) હતો શાહી અને કાળી ઉંદરડી જેવો તે
 કાળો હતો તેના નેત્રો વિષ અને રાપથી પરિપૂર્ણ હતા કાજળના ઢગલા જેવો તેનો

रुत्ते ४ कामदेवस्स सरसरस्स काय दुरुहइ, दुरुहिता पच्छिमभाएणं
तिक्खुत्तो गीव वेढेइ, वेढित्ता तिक्खाहिं विसपरिगयाहिं दाढाहिं
उरंसि चेव निक्कुट्टेइ ॥ १०९ ॥ तए ण से कामदेवे समणोवासए तं
उज्जलं जाव अहियासेइ ॥ ११० ॥ तए ण से देवे सप्परूवे कामदेवं
समणोवासयं अभीय जाव पासइ, पासित्ता जाहे नो संचाएइ काम-
देव समणोवासय निग्गथाओ पावयणाओ चालित्तए वा खोभित्तए
वा विपरिणामित्तए वा ताहे सत्ते तत्ते परितत्ते सणियं२ पच्चोसक्कइ,
पच्चोसक्कित्ता पोसहम्मालाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता दिव्व
सप्परूव विप्पजहइ, विप्पजहित्ता एग महं दिव्व देवरूवं विउवइ ॥ १११ ॥

त्पश्यति, दृष्ट्वा आश्रुरक्तः ४ कामदेवस्य सरसरेति काय दूरोहति, दूरुहा पश्चिम
भागेन त्रिकृत्वो ग्रीवा चेष्टयति, चेष्टयित्वा तीक्ष्णाभिर्विपपरिगताभिर्देष्ट्राभिरुरस्येव
निकुट्टति ॥ १०९ ॥ तत खलु स कामदेव श्रमणोपासकस्तोमुज्ज्वला यावद
भ्यास्ते ॥ ११० ॥ ततः खलु स देवः सर्परूप कामदेव श्रमणोपासकमभीत
यावत्पश्यति, दृष्ट्वा यदा नो शक्नोति कामदेव श्रमणोपासकं निर्ग्रन्थ्यात्प्रवचना
च्चालयितुं वा क्षोभयितुं वा विपरिणमयितुं वा तदा शान्तः, तान्तः, परितान्तः

और देखकर यावत लाल पीला आदि ४ होकर सरसराता हुआ शरीर
पर सवार हो गया । पीछेकी ओरसे तीन बार गर्दनको लपेट ली
और विपैली तीक्ष्ण दाढ़ीसे उसके वक्षस्थलमें डसने लगा ॥ १०९ ॥
तत्र भी कामदेव श्रावकने उस असह्य वेदनाको सहन किया ॥ ११० ॥
तत्र सर्परूप देवताने कामदेव श्रावकको निर्भय (यावत्) देखा ।
देखकर जब कामदेव श्रमणोपासकको निर्ग्रन्थ प्रवचनसे चलायमान

निर्भय यावत् ज्येष्ठो, अने ज्येष्ठने यावत् दाढ़-पीछो आदि यद्यने सदसकाट करते।
शरीर पर सवार हो गये, पाछणनी जालुज्येष्ठी त्रय वार गर्दनने लपेटा लीधा
अने जरीली तीक्ष्ण दाढ़ी तेनी छातीमा डभ भार्या (१०६) तो पण कामदेव
श्रावक ज्येष्ठ असह्य वेदनाने सहन करी (११०) सर्परूप देवताज्येष्ठ कामदेव श्रावकने
निर्भय (यावत्) ज्येष्ठो अने ज्येष्ठ कामदेव श्रमणोपासकने निर्ग्रन्थ प्रवचनथी

મૂલમ્-તણ્ ન સે કામદેવે સમણોવાસણ્ તેણં દેવેણ સપ્પરુ-
વેણં એવ વુત્તે સમાણે અભીએ જાવ વિહરહ્ । સોવિ દોઢંપિ તચ્ચપિ
મણહ્, કામદેવો વિ જાવ વિહરહ્ ॥૧૦૮॥ તણ્ ન સે દેવે સપ્પ-
રુવે કામદેવં સમણોવાસય અભીય જાવ પાસઈ પાસિત્તા આસુ

તીત્યર્થઃ, દુરોહામિ=આરોહામિ-આરોહ્યામીતિ યાવત્-લકારઃ પ્રાગ્વત્ । વિષપરિ-
ગતાભિઃ=વિષપૂર્ણાભિઃ નિકુટ્ટામિ=સાતિશય દશામિ ॥૧૦૩-૧૦૭॥

છાયા-તતઃ સ્વલ્પ સ કામદેવઃ શ્રમણોપાસકસ્તેન દેવેન સર્પરૂપેણૈવમુક્ત સન્
અભીતો યાવદ્વિહરતિ । મોઽપિ દ્વિચારમપિ ત્રિચારમપિ મણતિ, કામદેવોઽપિ યાવદ્વિ-
હરતિ ॥૧૦૮॥ તતઃ સ્વલ્પ સ દેવઃ સર્પરૂપઃ કામદેવઃ શ્રમણોપાસકમભીત યાવ

આવકસે હસ પ્રકાર ઘોલા-“ અરે કામદેવ આવક ! તૂ શીલ આદિકો
ભગ નહીં કરતા તો મૈ શીઘ્ર હી તેરે શરીર પર ‘ સર-સર ’ કરતા
હુઆ ચઢતા હૂં । ચઢકર પીછેસે તોન ચાર ગલેકો લપેટ લૂગા, જિસસે
તૂ અત્યન્ત દુઃખસે વેહોસ હોકર અસમય મે હી જોવનસે શય ધો લેગા । ”

યહાં ‘ ઉગ્રવિષ, ચઢવિષ ’ આદિ પદોંકા પ્રાયઃ એકસા અર્થ હૈ કિન્તુ
અત્યન્ત હી વિપૈલા ઘતાનેકે લિષ્ઠ અનેક પદોંકા પ્રયોગ કિયા હૈ ॥ ૧૦૭ ॥

ટીકાર્થ-‘ તણ્ ન સે ’ इत्यादि सर्परूप धारी देवता के ऐसा कहने
पर भी कामदेव आवक निर्भय यावत् विचरता रहा । उसने दूसरी
बार कहा, तीसरी बार कहा, मगर कामदेव जैसा का तैसा विचरता
रहा ॥ १०८ ॥ तब सर्परूप देवने कामदेव आवकको निर्भय यावत् देखा,

હતો ત્યા તે પડોઁચો પછી કામદેવ આવકને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો “ અરે
કામદેવ આવક ! તુ શીલ આદિકો ભગ નહીં કરે તો હું શીઘ્ર તારા શરીર પર
સડસડાટ કરતો ચઢીશ, પછી ત્રણવાર ગળાને લપેટા લઈશ, અને તોત્ર ઝેરીઘી
ઠાઠોથી તારી છાતીમા ડખ દઈશ, જેથી તુ અત્યંત દુઃખથી બેહોશ થઈને અસમયેજ
જીવન ગુમાવી બેસીશ ’

અહીં ‘ ઉગ્રવિષ ’ ‘ ચઢવિષ ’ આદિ પદોનો પ્રાયઃ એકસરખો અર્થ છે,
પરંતુ અત્યંત ઝેરીહો ઘતાવવાને માટે અનેક પદોનો પ્રયોગ કરવ મા આગ્યોછે ૧૦૭

ટીકાર્થ-‘ તણ્ ન સે ’ इत्यादि सर्परूप धारी देवता के ऐसे कहा छता कामदेव
आवक निर्भय यावत् विचरती रह्यो तेछे भीछ चार कछु, तीछ चार कछु, परछ
कामदेव नेमने तेम विचरती रह्यो (१०८) तब सर्परूप देवता के कामदेव आवकने

અભિસમન્નાગયા । એવ યજ્ઞ દેવાણુપિયા । સક્રે દેવિંદે દેવરાયા
જાવ સક્રસિ સીહાસણસિ ચડરાસીર્દે સામાણિયસાહસીણ જાવ
અન્નેસિ ચ વહૂણ દેવાણ ય દેવીણ ય મજ્ઞગણ એવમાઙ્કલ્લ ૪-
“ એવ યજ્ઞ દેવાણુપિયા । જંબુદીવે દીવે ભારહે વાસે ચપાણ નયરીણ

પ્રતિપત્તિર્લભ્યા, પ્રાપ્તા, અભિસમન્નાગતા । એવ યજ્ઞ દેવાણુપિયા ! શક્રો દેવેન્દ્રો
દેવરાજો યાવત્ શક્રે મિહામને ચતુરશીતેઃપ્રામાણિયસાહસીણા યાવદન્યેષાં ચ વહૂના
દેવાનાં ચ દેવીનાં ચ મજ્ઞગત એવમાણ્યાતિ ૪-‘એવ યજ્ઞ દેવાણુપિયાઃ । જમ્બુદીપે

ટીકાર્થ-‘દારવિરાટયે’-ત્યાહિ ઉમ્મકા વક્ષસ્થલ દારસે વિમૂષિત
થા । યાવત્ અપની કાન્તિસે ડસોં દિશાઓંકો પ્રકાશમય કરતે હૂણ
ઉસને પ્રામાદીય,દર્શનીય, અભિરૂપ, પ્રતિરૂપદિવ્ય દેવરૂપની વિક્રિયા કી ।
વિક્રિયા કરકે કામદેવ શ્રમણોપાસકની પોપ ઝાલામે પ્રવેશ કિયા ।
પ્રવેશ કરકે આકાશમે સ્થિતવહુગ્રોટી ડોટી ઘટિયોં વાલે ઉત્તમ પાચ વર્ણ
કે વસ્ત્રોંકો ધારણ કર કામદેવ શ્રાવકસે ડસ પ્રકાર કહને લગા-
“ હે કામદેવ શ્રમણોપાસક ! તુમ ધન્ય હો, દેવાણુપિયા ! તુમ કૃતાર્થ
હો, કૃતલક્ષણ હો । દેવાણુપિયા ! મનુજ્ય જન્મસા ફલ તુમ્હારે લિપ
સુલભ હૈ, ક્યોંકિ તુમ્હેં નિર્ગન્થ પ્રવચનમેં ડસ પ્રકારકી યજ્ઞ પ્રતિપત્તિ
(જાનકારી) લબ્ધ હુઈ, પ્રાપ્ત હુઈ ઓર સામને આઈ હૈ । દેવાણુપિયા !
દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર મહારાજને અપને શક્ર મિહાસન પરસે ચૌરાસી
હજાર સામાનિક તથા અન્ય વહુતસે દેવોં તથા દેવિયોંકે યીચ એમા

ટીકાર્થ-‘દારવિરાટયે’-ત્યાહિ તેનુ વક્ષસ્થલ હાન્થી વિમૂષિત હતુ તે
યાવત્ પોતાની કાન્તિથી દશે દિશાએને પ્રકાશમય કરતો હતો તેને પ્રામાદીય, દર્શનીય,
અભિરૂપ, પ્રતિરૂપ દિવ્ય દેવરૂપની વિક્રિયા કરી પછી તેણે કામદેવ શ્રમણોપાસકની
પોષધશાળામા પ્રવેશ કર્યો આકાશમા સ્થીને અને નાની નાની ઘટડીઓવાળા ઉત્તમ
પાચ વર્ણના વસ્ત્રોને ધારણ કરીને તે કામદેવ શ્રાવકને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો “હે
કામદેવ શ્રમણોપાસક ! તુ ધન્ય છે, દેવાણુપિયા ! તુ કૃતાર્થ છે, કૃતલક્ષણ છે, દેવાણુપિયા !
મનુષ્યજન્મનુ ફળ તારે માટે સુલભ છે, કારણકે તને નિર્ગન્થ પ્રવચનમા આ પ્રકારની
પ્રતિપત્તિ (જાણવાપણ) લબ્ધ થઈ છે, પ્રાપ્ત થઈ તે અને સાથે આવી છે દેવાણુપિયા !
દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રમહારાજે પોતાનાં શક્ર મિહાસન પરથી ચૌરાસી હજાર સામાનિક
તથા બીજા ઘણા દેવો તથા દેવીઓની વચ્ચે એવું કહ્યું “દેવાણુપિયો ! જમ્બુદીપના

મૂલમ્—હારવિરાડ્યવચ્છં જાવ દસ દિસાઓ ઝજોવેમાણ
પાસાઈય દરિસણિજ અભિરૂવ પડિરૂવ દિવ દેવરૂવ વિઝવૈ,
વિઝવૈતા કામદેવસ્સ સમણોવાસયસ્સ પોસહસાલં અણુપ્પવિસઈ,
અણુપ્પવિસિત્તા અતલિલ્લપડિવન્ને સર્વિલ્લિણિયાઈં પચવણ્ણાઈં
વત્થાઈ પવરપરિહિણ કામદેવ સમણોવાસય એવ વયાસી હંમ્મો કામ
દેવા ! સમણોવાસયા ! ધન્નેસિ ન તુમ દેવાણુપ્પિયા ! સપુણ્ણે કયત્થે
કયલલ્લવણે, સુલહે ન તવદેવાણુપ્પિયા ! માણુસ્સણ જમ્મજીવિયફલે,
જસ્સ ન તવ નિગ્ગથે પાવયણે ઇમેયારૂવા પડિવત્તી લદ્ધા પત્તા

શ્લોક: ૨ પ્રત્યવબ્ધવ્રુત્તે, પ્રત્યવબ્ધવ્રુત્ત્ય પોષધશાલાત પ્રતિનિષ્ક્રમતિ, પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય
દિવ્ય સર્પરૂપ વિપ્રજઙ્ઘાતિ, વિપ્રજઙ્ઘાયૈક મહાદિવ્ય દેવરૂપ વિક્રુરુતે ॥ ૧૧૧ ॥

ટીકા—વ્યાખ્યા છાયા ગતાર્થા ॥ ૧૦૮-૧૧૧ ॥

છાયા— હારવિરાજિતવક્ષો યાવત્ દશ દિશા ઉદ્ઘોતયત્ પ્રાસાદીય દર્શનીયમ
ભિરૂપ પ્રતિરૂપ દિવ્ય દેવરૂપ વિક્રુરુતે, વિક્રુત્ય કામદેવસ્ય શ્રમણોપાસકસ્ય પોષધ
શાલામનુપ્રવિશતિ, અનુપ્રવિશ્યાન્તરિક્ષપ્રતિપન્નઃ સંકિલ્હિણીકાનિ પચ્ચવર્ણાનિ વક્ષાણિ
પ્રવરપરિહિતઃ કામદેવ શ્રમણોપાસકરૂપેવમવાદીત—“ હમ્મો કામદેવ ! શ્રમણોપાસક !
ધન્યોઽસિ સ્વલ્લુ ત્વ દેવાનુપ્પિય ! સમ્પૂર્ણ કૃતાર્થ , કૃતલક્ષણ સુલભ સ્વલ્લુ તવ
દેવાનુપ્પિય ! માનુષ્ય જન્મજીવિત્તફલ, યસ્ય સ્વલ્લુ તવ નૈર્ગન્થ્યે પ્રવચને ઇયમેતદ્ભૂપા

૧ ‘ કિલ્હિણ્ય = ક્ષુદ્રઘણ્ટિકાસ્તામિ સહિતાનિ ’ इति व्याख्या ।

ન કર સકા, ઉસકા ચિત્ત ચચલ ન કર સકા, એવ ઉસકે પરિણામોંકો
ઘદલ ન સકા તો શાન્ત, ગ્લાનિયુક્ત ઔર અત્યન્ત ગ્લાનિયુક્ત લજ્જિત
હોકર ધીરે ધીરે લૌટ ગયા । લૌટ કર પોષધશાલાસે નિકલા । નિકલ
કર દિવ્ય સર્પ રૂપકો ત્યાગા । ત્યાગ કર દેવતાકે દિવ્ય રૂપકો
ધારણ કિયા ॥ ૧૧૧ ॥

ચલાયમાન ન કરી શક્યો, તેના ચિત્તને ચચળ ન કરી શક્યો, તેમજ તેના
પરિણામેને ન બદલાવી શક્યો, ત્યારે તે શાન્ત, ગ્લાનિયુક્ત અને અત્યંત ગ્લાનિયુક્ત-
લજ્જિત થઇને ધીરે-ધીરે પાછો ચાલ્યો ગયો । પાછો ફરીને તે પોષધશાલામાંથી
બહાર નીકળ્યો, દિવ્ય સર્પરૂપને । તેણે ત્યાગ કર્યો અને દેવતાના દિવ્ય રૂપને
ધારણ કર્યું (૧૧૧)

અભિસમન્નાગયા । એવં ચલુ દેવાણુપિયા । સક્રો દેવિંદે દેવરાયા
જાવ સક્રસિ સીહાસણસિ ચરુસીર્ડે સામાણિયસાહસીણ જાવ
અન્નેસિ ચ વહૂણ દેવાણ ચ દેવીણ ચ મજ્જગણ એવમાઙ્કલ્લ ૪-
“ એવં ચલુ દેવાણુપિયા । જંબુદ્વીવે દીવે ભારહે વાસે ચપાણ નયરીણ

પ્રતિપત્તિર્લબ્ધા, પ્રાપ્તા, અભિસમન્નાગતા । એવં ચલુ દેવાનુપ્રિય ! શક્રો દેવેન્દ્રો
દેવરાજો યાવત્ શક્રે મિંદામને ચતુરશીતેઃસામાનિરુસાહસીણા યાવદન્યેષા ચ વહૂના
દેવાના ચ દેવીના ચ મન્નગત એવમાણ્યાતિ-‘એવં ચલુ દેવાનુપ્રિયાઃ ! જમ્બુદ્વીપે

ટીકાર્થ-‘હારવિરાઢ્યે’-ત્યાદિ ઉત્તમકા વક્ષસ્થલ હારસે વિમૂષિત
થા । યાવત્ અપની કાન્તિસે દસોં દિશાઓકો પ્રકાશમય કરતે હુણ
ઉસને પ્રાસાદીય,દર્શનીય, અભિરૂપ, પ્રતિરૂપદિવ્ય દેવરૂપની વિક્રિયા કરી ।
વિક્રિયા કરકે કામદેવ શ્રમણોપાસકની પોપધશાળામે પ્રવેશ ક્રિયા ।
પ્રવેશ કરકે આકાશમે સ્થિતવહુઝોટી ઝોટી ઘટિયોં વાલેઉત્તમ પાચ વર્ણ
કે વસ્ત્રોકો ધારણ કર કામદેવ શ્રાવકસે ઇસ પ્રકાર કહને લગા-
“ હે કામદેવ શ્રમણોપાસક ! તુમ ધન્ય હો, દેવાનુપ્રિય ! તુમ કૃતાર્થ
હો, કૃતલક્ષણ હો । દેવાનુપ્રિય ! મનુષ્ય જન્મકા ફલ તુમ્હારે લિપ
સુલભ હૈ, કયોંકિ તુમ્હે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનમેં ઇસ પ્રકારકી યહ પ્રતિપત્તિ
(જાનકારી) લબ્ધ હુઈ, પ્રાપ્ત હુઈ ઓર સામને આઈ હૈ । દેવાનુપ્રિય !
દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર મહારાજને અપને શક્ર મિંદામન પરસે ચૌરાસી
હજાર સામાનિક તથા અન્ય વહુતસે દેવોં તથા દેવિયોંકે ગ્રીચ એસા

ટીકાર્થ-‘હારવિરાઢ્યે’-ત્યાદિ તેનુ વક્ષસ્થલ હારથી વિમૂષિત હતુ તે
યાવત્ પોતાની કાન્તિથી દશે દિશાઓને પ્રકાશમય કરતો હતો તેને પ્રાસાદીય, દર્શનીય,
અભિરૂપ, પ્રતિરૂપ દિવ્ય દેવરૂપની વિક્રિયા કરી પછી તેણે કામદેવ શ્રમણોપાસકની
પોપધશાળામા પ્રવેશ કર્યો આકાશમા રહીને અને નાની નાની ઘટ્ટીઓવાળા ઉત્તમ
પાચ વર્ણના વસ્ત્રોને ધારણ કરીને તે કામદેવ શ્રાવકને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો “હે
કામદેવ શ્રમણોપાસક ! તુ ધન્ય છે, દેવાનુપ્રિય ! તુ કૃતાર્થ છે, કૃતલક્ષણ છે, દેવાનુપ્રિય !
મનુષ્યજન્મેનુ ફળ તારે માટે સુલભ છે, કારણકે તને નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનમા આ પ્રકારની
પ્રતિપત્તિ (જાણવાપણુ) લબ્ધ થઈ છે, પ્રાપ્ત થઈ તે અને સામે આવી છે દેવાનુપ્રિય !
દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રમહારાજે પોતાના શક્ર મિંદાસન પરથી ચૌરાસી હજાર સામાનિક
તથા બીજા ઘણા દેવો તથા દેવીઓની વચ્ચે એવું કહ્યું “દેવાનુપ્રિયો ! જમ્બુદ્વીપની

कामदेवे समणोवासए पोसहसालाए पोसहिए दब्भसंथारोवगए
 समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिय धम्मपण्णत्तिं उवसपज्जित्ताण
 विहरइ । नो खलु से सक्का केणइ देवेण वा जाव गधव्वेण वा
 निग्गथाओ पावयणाओ चालित्तए वा खोभित्तए वा विपरिणामित्तए
 वा । तए ण अहं सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो एयमट्ठं असइहमाणेइ
 इह हव्वमागए । त अहो ण देवाणुप्पिया । इड्ढी ६ लद्ध ३, त
 दिट्ठा णं देवाणुप्पिया । इड्ढी जाव अभिसमन्नागया, तं खामेमि णं
 देवाणुप्पिया । खमतु मज्झ देवाणुप्पिया । खंतुमरिहंति ण देवाणु-
 प्पिया । नाइं भुज्जो करणयाए” त्ति कट्ठु पायवडिए पंजलिउडे
 एयमट्ठु भुज्जो भुज्जो खामेइ, खामित्ता जामेव दिसं पाउब्भूए
 तामेव दिस पडिगए ॥ ११२ ॥

द्वीपे भारते वर्षे चम्पाया नगर्या कामदेवः श्रमणोपासकः पोषधशालाया पोषधिको
 दर्मसस्तारोपगतः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽऽन्तिर्कीं धर्मप्रज्ञप्तिमुपसपद्य विह-
 रति । नो खलु स श्रवयः केनापि देवेन वा यावद् गन्धर्वेण वा नैर्ग्रन्थ्यात्मवचना
 चालयितु वा क्षोभयितु वा विपरिणामयितु वा तत खलु अह शक्रस्य देवेन्द्रस्य
 देवराजस्यैतमर्थमश्रद्धयत् इह हव्यमागतस्तदहो ! खलु देवानुप्रिय ! ऋद्धिः ६

कहा ४—“देवानुप्रियों ! जम्बूद्वीपके भरतक्षेत्रकी चम्पानगरीमें कामदेव
 श्रावक पोषधशालामें पोषध लेकर डाभ के सथारे पर बैठा हुआ
 श्रमण भगवान् महावीरके समीपकी धर्मप्रज्ञप्तिको स्वीकार कर विचरता
 है । किसी देव अथवा यावत् गधर्वमें ऐसा सामर्थ्य नहीं है कि वह
 उस कामदेव श्रावकको निर्ग्रन्थ प्रवचनसे डिगा सके, उसका चित्त
 चंचल कर सके या परिणाम पलटा सके । ” देवेन्द्र देवराज शक्रकी

भरतक्षेत्रकी चम्पानगरीमें कामदेव श्रावक पोषधशालामें पोषध लेकर डाभडाना सथारे
 पर बैसी श्रमण भगवान् महावीरकी समीपकी धर्मप्रज्ञप्तिनो स्वीकार करी विचरें
 है । किसी देव अथवा यावत् गधर्वमें ऐसी सामर्थ्य नहीं है कि कामदेव श्रावकको
 निर्ग्रन्थ प्रवचनसे डिगावी सके, ऐसी चित्त चंचल करी सके, या परिणाम पलटावी
 सके ” देवेन्द्र देवराज शक्रकी आवात पर भने विश्वास न आये। इ पुस्तक

मूलम्-तए णं से कामदेवे समणोवासए 'निरुवसग्ग' इइ कट्ठु पडिमं पारेइ ॥११३॥ तेण कालेणं तेण समएणं समणे भगवं महावीरे जाव विहरइ ॥११४॥ तए ण से कामदेवे समणोवासए इमीसे कहाए लद्धहे समाणे- 'एव खलु समणे भगव महावीरे जाव विहरइ, त सेयं खलु मम समण भगवं महावीरं वदित्ता नमंसित्ता तओ पडिणियत्तस्स पोसह पारित्तए" ति कट्ठु एव सपेहेइ, सपेहित्ता पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता य चंपं नगरिं मज्झ-मज्झेणं निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता जेणेव पुण्णभहे चेइए जहा सखो जाव पज्जुवासइ ॥११५॥

लब्धा ३, तद् दृष्ट्वा खलु देवानुमियाः ! ऋद्धिर्यावदभिसमन्वागता, तत् क्षामयामि खलु देवानुमिया !, क्षमन्ता मम देवानुमियाः ! क्षन्तुमर्हन्ति खलु देवानुमियाः ! न भूय करणतया " इति कृत्वा पादपतितः प्राञ्जलिपुट एतमर्थं भूयो भूय. क्षामयति, क्षामयित्वा यामेव दिश (अधिकृत्य) प्रादुर्भूतस्तामेव दिश प्रतिगतः ॥११२॥
टीका छायागम्या ॥ ११२ ॥

इस बात पर मुझे विश्वास न हुआ ३ । मैं फौरनही घरा आया । अहो देवानुप्रिय ! ऐसी ऋद्धि ६ तूने पाई वह ऋद्धि हे देवानुप्रिय ! देखी यावत् सामने आई । अतः देवानुप्रिय ! मैं क्षमाकी प्रार्थना करता हूँ, मुझे क्षमा कीजिए, देवानुप्रिय ! आप क्षमा करनेके योग्य हैं, अब फिर कभी ऐसा काम नहीं किया जायगा । " इतना कहकर दोनों हाथ जोड़ पैरों पर गिर पड़ा और बारम्बार इस बातको खमाया । खमाकर-क्षमा कराकर-जिस दिशासे आया था उसी दिशामें चला गया ॥ ११२ ॥

अहाँ आये। अहो देवानुप्रिय ! आवी ऋद्धि तमे प्राप्त करी, ओ ऋद्धि, हे देवानुप्रिय ! मे जेष्ठ यावत् सामे आवी तेथी देवानुप्रिय ! हु क्षमानी प्रार्थना करे छु, भने क्षमा करे, देवानुप्रिय ! तमे क्षमा करवा योग्य छे । हवे करीथी हु कही आनुं काम नहि करे " आटलु कहीने जेष्ठ हाथ जेठी ते पगे पड्यो अने बार बार ओ भाटे भभाववा लाग्यो । भभावनीने-क्षमा करावीने, ओ दिशाभाथी ते आये छेतो ते दिशाभा थाये गये (११२)

છાયા—તતઃ સ્વલુ સ કામદેવઃ શ્રમણોપાસકોઃ ‘નિરુપસર્ગમ્’ ઇતિ કૃત્વા પ્રતિમા પારયતિ ॥ ૧૧૩ ॥ તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે સમણો ભગવાન્ મહાવીરો યાવત્-વિહરતિ ॥ ૧૧૪ ॥ તતઃ સ્વલુ સ કામદેવ શ્રમણોપાસકોઽસ્થાં તથાયા લબ્ધાર્થઃ સન્—“અથ સ્વલુ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો યાવત્ વિહરતિ, તચ્છ્રેયઃ સ્વલુ મમ શ્રમણ ભગવન્ત મહાવીર ડન્દિત્વા નમસ્વિત્વા તતઃ પ્રતિનિવૃત્તસ્ય પોષધ પાર-યિતુ” મિતિ કૃત્વા ઇવ સમ્પ્રેક્ષતે, સમ્પ્રેક્ષ્ય પૌષધશાલાતઃ પ્રતિનિષ્ક્રામતિ, તિનિષ્ક્રમ્યચ ચમ્પા નગરી મધ્યમધ્યેન નિર્ગચ્છતિ, નિર્ગત્ય યત્રૈવ પૂર્ણભદ્રચૈત્યો યથા શઙ્કો યાવત્પર્યુપાસતે ॥ ૧૧૫ ॥

૧-ઉપસર્ગસ્ય=ઉપદ્રવસ્યાઽભાવો નિરુપસર્ગમ્-‘અવ્યય’ મિતિ સુત્રેણાવ્યયીભા વત્વાન્નપુસકલ્લ, જાતમિતિ શેષઃ ।

૨-તૃતીયાર્થે સપ્તમી, તેન ‘અનયા કથયે’ ત્યર્થઃ ॥

ટીકા—પૌષધમિત્યાહારપૌષધમિત્યર્થઃ શઙ્કઃ=શઙ્કનામા શ્રાવકઃ મ શ ૧૨
ઉ ૧ સ યથા પૌષધિકસ્તથૈવૈત્યર્થઃ = ૧૧૩-૧૧૫ ॥

ટીકાર્થ—‘તથા ન સે’ ઇત્યાદિ તદનન્તર ઉસ કામદેવ શ્રાવકને ઉપસર્ગરહિત હો કર પડિમા પારી ॥ ૧૧૩ ॥ ઉસ કાલ ઉસ સમયમે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (યાવત્) વિચરતે હૈ ॥ ૧૧૪ ॥ કામદેવ શ્રાવકને યહ ઘાત સુનકર સોચા “અચ્છા હોગા શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર જબ વિચરતે હૈ તો શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરકો વન્દના નમસ્કાર કરકે વહાસે વાપસ લૌટ કર આહાર પૌષધકો પાલું” એસા વિચાર કર વહ પૌષધશાલાસે નિકલા । નિકલકર ચમ્પા નગરીકે ધીર્વો ધીર્વ હોકર પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યમે જાકર શલ્લ શ્રાવકકી તરફ યાવત્ પર્યુપાસના કી ॥ ૧૧૫ ॥

ટીકાર્થ—‘તથા ન સે’—ઇત્યાદિ પછી તે કામદેવ શ્રાવકે ઉપસર્ગરહિત થઇને પડિમા પારી (૧૧૩).

એ કાળે એ સમયે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (યાવત્) વિચરી રહ્યા ॥ (૧૧૪)
‘કામદેવ શ્રાવકે એ વાત સાંભળીને વિચાર્યું “શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર ન્યાયે વિચરી રહ્યા છે, તો શ્રમણ-ભગવાન્ મહાવીરને વદના-નમસ્કાર કરીને ત્યાથી પાછો ફરી આહાર-પૌષધને ખાઈ તો બહુ સાફ,” એમ વિચારીને તે પૌષધશાળાથી નીકળ્યો અને એ પાનગરીની વચ્ચેવચ્ચે થઇને પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યમા બેઠું ત્યજી શ્રાવકની પેઠે તેણે યાવત પર્યુપાસના કરી (૧૧૫)

मूलम्—तए ण समणे भगव महावीरे कामदेवस्स समणोवास
यस्स तीसे य जाव धम्मकहा सम्मत्ता ॥११६॥ कामदेवा इ समणे
भगव महावीरे कामदेवं समणोवासय एवं वयासी—से नूनं काम-
देवा । तुमं पुद्गरत्तावरत्त कालसमयंसि एगे देवे अंति एपाउव्मूए ।
तए णं से देवे एग महं दिव्व पिसायरूव विउव्वइ, विउव्वित्ता आसुरत्ते ४
एग मह नीलुप्पल जाव असि गहाय तुम एव वयासी—
हंभो कामदेवा । जाव जीविथाओ ववरोविज्जसि । त तुम तेण देवेणं

छाया—तत खलु श्रमणो भगवान् महावीरः कामदेवस्य श्रमणोपासकस्य तस्या
च यावद्धर्मकथा समस्ता ॥ ११६ ॥ कामदेव ! इति श्रमणो भगवान् महावीरः
कामदेव श्रमणोपासनमेवमवादीत्—अथ नूनं कामदेव ! तव पूर्वरात्रापरत्रकालसमये
एको देवोऽन्तिके प्रादुर्भूतः । ततः खलु स देव एक महद्दिव्य पिशाचरूपं विकुरुते,
विकृत्य आशुरक्तः । ४ एक महान्त नीलोत्पल-यावदसि गृहीत्वा त्वामेवमवादीत्—

१-इति=इति सम्बोध्येत्यर्थः ।

टीकार्थ—‘तए ण समणे’ इत्यादि । श्रमण भगवान् महावीरने
कामदेवसो उस षडी परिषदमें यावत् धर्मकथा सपूर्ण कही ॥ ११६ ॥

‘हे कामदेव !’ इस प्रकार सम्बोधन करके श्रमण भगवान्
महावीर कामदेव आवकको कहने लगे “हे कामदेव ? पूर्वरात्रिके अपर
(दूसरे) समयमें एक देवता तुम्हारे सामने प्रगट हुआ था । उस देवताने
एक विशाल महान् दिव्य पिशाच के रूपकी चिक्रिया की थी । चिक्रिया
करके क्रोधित होता हुआ एक बड़ी नील कमलके समान श्याम
वर्णकी यावत् तलवार लेकर तुझे यों कहने लगा—“अरे कामदेव !

टीकार्थ—‘तए ण समणे’ इत्यादि श्रमण भगवान् महावीरे कामदेवने ओ भोटी
परिषदमा यावत् धर्मकथा सपूर्ण कही (११६) ‘हे कामदेव’ ओ प्रभावे
सम्बोधन करीने श्रमण भगवान् महावीर कामदेव श्रवकने कहेवा लाग्या—“कामदेव !
पूर्वरात्रिमा पीला समयमा ओक देवता तभारी आमे प्रकट थियो હતો ओ देवताओ
ओक विशाल महान् दिव्य पिशाचना रूपनी चिक्रिया करी હતી चिक्रिया करीने क्रोधित
थता ओक भोटी नील कमल जेवी श्यामवर्णनी यावत् तलवार લઇને તમને એમ

एव वृत्ते समाणे अभीष्ट जाव विहरसि । एव वृण्णगरहिया तिण्णि
वि उवसग्गा तहेव पडिउच्चारयेयवा जाव देवो पडिगओ । से नूण
कामदेवा । अट्ठे समट्ठे ? हता अत्थि ॥११७॥ अज्जो इ समणे
भगवं महावीरे वहवे समणे निग्गंथे य निग्गंथीओ य आमंतेत्ता
एव वयासी-जइ ताव अज्जो ! समणोवासगा गिहिणो गिहमज्झा-
वसंता दिव्वमाणुसतिरिक्खजोणिण उवसग्गे सम्म सहति जाव
अहियासेति, सक्का पुणाइ अज्जो ! समणेहि निग्गंथेहि दुवालसंगं

મો કામદેવ ! યાવત્ જીવિતાદ્ વ્યપરોપ્યસે । તતસ્ત્વ તેન દેવેનૈવમુક્તઃ
સન્ અમીતો યાવદ્ વિહરસિ । એ વર્ણમરહિતાસ્ત્રયોઽપ્યુપસર્ગાસ્તથૈવોચારયિતવ્યા
યાવત્-દેવઃ પ્રતિગત । સ નૂન કામદેવ ! અર્થઃ સમર્થઃ ? હન્ત અસ્તિ ॥૧૧૭॥
હે આર્યા ! ઇતિ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો વહૂન્ શ્રમણાન્ નિર્ગ્રન્થાશ્ચ નિર્ગ્રન્થી
શ્ચઽઽમન્થૈવમવાદીત્-યદિ તાવદાર્યાઃ ! શ્રમણોપાસકા ગૃહિણો ગૃહમખ્યાઽઽવસન્તો
દિવ્યમાનુષ્યતૈયેગ્યોનિકાનુપસર્ગાન્ સમ્યક્ સહન્તે યાવદખ્યાસતે, શક્યાઃપુનરાર્યા !

યાવત્ જીવનસે નષ્ટ હો જાયગા ।” તથા તુમ દેવકે યોં કહને પર મી
નિહર હોકર યાવત્ વિચરતે રહે । હસી પ્રકાર તીનોં ઉપસર્ગ વર્ણન
રહિત સમજા લેને ચાહિય, યાવત્ દેવ લૌટ ગયા । કયો કામદેવ !
યહ વાત ઠીક હૈન ? ।” કામદેવ-હૈ ભગવાન્ ! ઠીક હૈ ॥ ૧૧૭ ॥

‘આર્યો !’ હસ પ્રકાર યહુતસે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ ઓર નિર્ગ્રન્થિયોંકો
સયોધન કરકે ભગવાન્ મહાવીર કહને લગે-“આર્યો ! ઘરમેં રહને વાલે
ગૃહસ્થ શ્રાવક દિવ્ય, માનુષ ઓર તિર્યચ સબન્ધી ઉપસર્ગોંકો સમ્યક્
પ્રકાર સહન કરતે હૈ યાવત્ ધ્યાનનિષ્ઠ વિચરતે હૈ । હે આર્ય દ્વાદશાગ

કહેવા લાગ્યો-“અરે કામદેવ ! યાવત્ જીવનસે નષ્ટ કરી નાખીશ ” ત્યારે તમે દેવના
એવા કથન છતાં પણ નિહર થઈ યાવત્ વિચરી રહ્યા એ પ્રમાણે ત્રણે ઉપસર્ગોં
વર્ણન રહિત સમજા લેવું પછી દેવ પાછો ચાલ્યો ગયો કેમ કામદેવ ! એ વાત
બરાબર છેને ?” કામદેવે કહ્યું, “હા, ભગવાન ! તે બરાબર છે ” (૧૧૭)

“આર્યો !” એ પ્રમાણે ઘણા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ અને નિર્ગ્રન્થીએને સયોધન
કરીને ભગવાન મહાવીર કહેવા લાગ્યા, “આર્ય ! ઘરમાં રહેનારા ગૃહસ્થ શ્રાવક
દિવ્ય, માનુષ અને તિર્યચ સબન્ધી ઉપસર્ગોંને સમ્યક્ રીતે સહન કરે છે, યાવત્

गणिपिट्ठं अहिज्जमाणेहिं दिव्वमाणुसतिरिक्खजोणिया(उपसग्गा)
सहित्तए जाव अहियासित्तए ॥ ११८ ॥ तओ ते समणस्स
भगवओ महावीरस्स तहत्ति एयमट्ठ विणएणं पडिसुणंति ॥ ११९ ॥
तए णं से कामदेवे समणोवासए हट्ठ जाव समणं भगवं
महावीर पसिणाइ पुच्छइ, पुच्छित्ता अट्ठमादियइ अट्ठमादिइत्ता
जामेव दिस पाउब्भूए तामेव दिसं पडिगए ॥ १२० ॥
तए णं समणे भगव महावीरे अन्नया कयाइ चंपाओ पडिणि-

श्रमणैर्निर्ग्रन्थैर्द्वाणां गणिपिट्ठं अधीयानैः, दिव्यमानुषतैर्यग्योनिःकाः (उपसर्गाः)
सोढुं यावदयासितुम् ॥ ११८ ॥ ततस्ते श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'तथेति'
एतमर्थं विनयेन प्रतिशृण्वन्ति ॥ ११९ ॥ ततः खलु म कामदेवः श्रमणोपासको
हृष्ट-यावत्-श्रमण भगवन्त महावीर प्रश्नान् पृच्छति, पृष्ट्वा-अर्थमाददाति, अर्थमादाय
यामेवदिश प्रादूर्भूतस्तामेव दिश प्रतिगत' ॥ १२० ॥ ततः खलु श्रमणो भगवान्

गणिपिट्ठक (धारक अगर्णी आचार्यकी पेटी)के धारक श्रमण निर्ग्रन्थोंको
तो ऐसे उपसर्ग सहन करनेमें हमेशा समर्थ(मजबूत)रहना ही चाहिए ॥

श्रमण भगवान् महावीरकी यह बात उन्होंने विनयके साथ 'तहत्ति
(तथेति) यह कर स्वीकार की ॥ ११९ ॥ इसके बाद कामदेव आवकने
हर्षित होकर यावत् श्रमण भगवान् महावीर से प्रश्न पूछे, और प्रश्न
पूछकर उनका अर्थ ग्रहण किया, अर्थ ग्रहण करके जिधरसे आया था
उधर ही चला गया ॥ १२० ॥ इसके बाद किसी समय श्रमण भगवान्

ध्याननिष्ठ विद्यारे छे डे आर्य' दादशांग गणिपिट्ठक धार अगर्णी आचार्यनी पेटी)
ना धारक श्रमणु निग्र योअे तो ओवा उपसर्ग सहन करवाभा हमेशा समर्थ
(मजबूत) रहेंगु अ ओधअे " (११८)

श्रमण भगवान् महावीरना ओ बात तेले विनयपूर्वक ' तहत्ति ' (तथेति)
कहीने स्वीकारी (११९) पछी कामदेव आवडे हर्षित अछेने यावत श्रमण भगवान्
महावीरने प्रश्नो पूछया अने प्रश्नो पूछीने ओनो अर्थ अछए कही अर्थ अछए
कहीने न्यायी आओया हतो त्या आओया गयो (१२०) पछी ओध समर्थे श्रमण

સ્વમઙ્, પડિણિસ્વમિત્તા બહિયા જળવયવિહારં વિહરઙ્ ॥૧૨૧॥
 તણ્ પં સે કામદેવે સમણોવાસણ પઢમં ઉવાસગપડિમ ઉવસંપજિ-
 ત્તાણં વિહરઙ્ ॥૧૨૨॥ તણ્ પં સે કામદેવે સમણોવાસણ બહૂહિ
 જાવ ભાવેત્તા વીસ વાસાઙ્ સમણોવાસગપરિયાગ પાઉણિત્તા,
 ઇક્કારસ ઉવાસગપડિમાઓ સન્નમં કાણં ફાસેત્તા માસિયાણ
 સલેહ્ણાણ અપ્પાણ ઝૂસિત્તા, સઢ્ઢિ ભત્તાઙ્ અણસણાણ છેદેત્તા
 આલોહ્યપડિક્કતે સમાહિપત્તેકાલમાસે કાલ કિચ્ચા સોહમ્મે

મહાવીરોડ્ઙ્યદા કદાચિચમ્પાત પ્રતિનિષ્ક્રામતિ, પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય રહિર્જનપદવિહાર
 વિહરતિ ॥ ૧૨૧ ॥ તત્ સલ્લ સ કામદેવ શ્રમણોપાસકઃ પ્રથમામુપાસકપ્રતિમા
 મુપસમ્પદ્ય વિહરતિ ॥ ૧૨૨ ॥ તત્ સલ્લ સ કામદેવઃ શ્રમણોપાસકો બહુભિર્યાવદ્
 ભાવયિત્વા વિંશતિં વર્ષાણિ શ્રમણોપાસકપર્યાય પાલયિત્વા, એકાદશોપાસકપ્રતિમા-
 સમ્યક્ કાચેન સ્પૃશ્વા માસિક્યા સલેખનયાડ્ઙ્માન જોપયિત્વા, પઠ્ઠિ ભક્તાનિ
 અનશ્નેન છિત્વા, આલોચિતપ્રતિક્રાન્તઃ સમાધિપ્રાપ્તઃ કાલમાસે કાલ કૃત્વા સૌધર્મે

મહાવીર ચમ્પાસે બાહર પધારે । પધાર કર દેશ દેશમે વિહાર કરને લગે
 ॥૧૨૧॥ કામદેવ શ્રાવક, શ્રાવકકી પહેલી પડિમા અગીકાર કરકે
 વિચરને લગા ॥૧૨૨॥ ફિર કામદેવ શ્રાવક બહુતસે શીલ, વ્રત આદિસે
 આત્માકો ભાવિત (સસ્કાર યુક્ત) કરકે વીસ વર્ષ તક શ્રાવક પર્યાય
 પાલકર, ગ્યારહોં પ્રતિમાઓકો ભલી માંતિ કાચસે સ્પર્શ કરકે માસિકી
 (એક માસકી) સલેખનાસે આત્માકો જૂપિત (સેવિત) કરકે, સાઠ
 ભક્ત (ભોજન) અનશન દ્વારા ત્યાગ કર, આલોચના પ્રતિક્રમણ કરકે,
 સમાધિકો પ્રાપ્ત હોતા હુઆ કાલ સમયમે કાલ કરકે સૌધર્મ કલ્પમે,

ભગવાન મહાવીર ચ પાથી બહાર પધાર્યા અને દેશેદેશ વિહાર કરવા લાગ્યા (૧૨૧)
 કામદેવ શ્રાવક પહેલી પડિમા અગીકાર કરીને વિચરવા લાગ્યો (૧૨૨) પછી
 કામદેવ શ્રાવક ઘણા શીલ, વ્રત અદિથી આત્માને ભાવિત (સસ્કારયુક્ત) કરીને
 વીસ વર્ષ સુધી શ્રાવક પર્યાય પાળી, અગીઆરે પડિમાઓને સારી રીતે કાચથી
 સ્પર્શ કરી, માસિકી (એક માસની) સલેખનાથી આત્માને જૂપિત (સેવિત) કરી,
 સાઠ ભક્ત (ભોજન) અનશન દ્વારા ત્યાગ કરી, આલોચના પ્રતિક્રમણ કરી,

कप्ये सोहम्मवडिसयस्स महाविमाणस्स उत्तरपुरत्थिमेणं अरुणाभे
विमाणे देवत्ताए उववन्ने । तत्थ ण अत्थेगडयाणं देवाणं चत्तारि
पलिओवमाइ ठिई पण्णत्ता ॥१२३॥ “से णं भंते । कामदेवे देवे
ताओ देवलोगाओ अउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणतर
चय चइत्ता कहि गमिहिइ ? कहि उववज्जिहिइ ? गोयमा ।
महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ” ॥ निक्खेवो ॥१२४॥

सत्तमस्स अगस्स उवासगदसाग वीय

अज्झयण समत्त ॥ २ ॥

कल्पे सौधर्मावतसकस्य महाविमानस्योत्तरपौरस्त्येऽरुणाभे विमाने देवतयोपपन्नः ।
तत्र खलु अस्त्येककेपा देवाना चत्वारि पत्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता ॥ १२३ ॥ स
खलु भवन्त ! कामदेवो देवस्तस्मादेवलोकादायुःक्षयेण भवक्षयेण स्थितिक्षयेणानन्तर
चय च्युत्वा कुत्र गमिष्यति ? कुत्रोत्पत्स्यते ? गौतम ! महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति !
निक्षेपः ॥ १२४ ॥

सप्तमस्याङ्गस्योपासकदशाना द्वितीय-

मध्ययन समाप्तम् ॥ २ ॥

टीका—चय=देवशरीरम् । च्युत्वा=धातूनामनेकार्यत्वात् त्यक्त्वेत्यर्थः ॥
॥ ११६-१२४ ॥

इतिश्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापा-

लापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहुछत्रपति

कोल्हापुरराजप्रदत्त-“जैनशास्त्राचार्य”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु

बालाह्वचारी जैनशास्त्राचार्य-जैन र्मदिवाकर पूज्य-श्री घासीलाल-

प्रति-विरचितायामुपासकदशाङ्गसूत्रम्याऽगारधर्मसञ्जीवन्या

ख्याया व्याख्याया द्वितीय-कामदेवाख्यमध्ययन

समाप्तम् ॥ २ ॥

सौधर्मावतमक महाविमानके उत्तर पूर्वभाग (ईशान कोण)के अरुणाभ
नामक विमानमें देवरूपसे उत्पन्न हुआ । वहा किसी किसी देवकी चार
पत्योपमकी स्थिति कही गई है, सो कामदेव देव की भी चार

समाधिने प्राप्त थते। ढाण समये ढाण ठरी सौधर्मा कल्पमा, सौधर्मावत मक भडा
विमानना उत्तर-पूर्व भाग (ईशान कोण) ना अङ्गुल नामके विमानमा देवइये
उत्पन्न थये। त्या ढेछ ढेछ देवनी आर पाएयोऽभनी स्थिति जतावी छे कामदेव

॥ તૃતીયમધ્યયનમ્ ॥

અથ તૃતીયમ યનમારમ્ભ્યતે—‘ઊવલેવો તદ્વયસ્મ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—ઊવલેવો તદ્વયસ્મ અઙ્ગયણસ્મ । एवं खलु जंबू । तेणं कालेणं तेणं समएण वाणारसी नाम नयरी । कोट्टए चेइए । जियसत्त राया ॥१२५॥ तत्थ ण वाणारसीए नयरीए चुलणीपिया नाम गाहावई परिवसड अड्ढे जाव अपरिभूए । सामा भारिया । अट्ट हिरण्णकोडीओ निहाणपउत्ताओ, अट्ट बुद्धिपउत्ताओ, अट्ट पविस्तरपउत्ताओ, अट्ट वया दसगोसाहस्सिएणं वएण । जहा आणदो राईसर जावसव्वकज्जवड्ढावए याविहोत्था । सामी समोसढे । परिसा निग्गया, चुलणीपिया वि जहा आणंदो तहा निग्गओ ।

હાયા—ઉત્કલેપસ્તૃતીયસ્યાધ્યયનસ્ય । एव खलु जम्बू ? तस्मिन् काले तस्मिन् समये वाराणसी नाम नगरी । कोट्टक चैत्यम् । जितशत्रू राजा ॥१२५॥ तत्र खलु वाराणस्या नगर्या चुलनीपिता नाम गाथापतिः परिवसति, आढ्यो यावदपरिभूतः । श्यामा भार्या । अष्ट हिरण्यकोट्यो निधानप्रयुक्ताः, अष्ट वृद्धिप्रयुक्ता, अष्ट प्रविस्तरप्रयुक्ता, अष्ट व्रजा दशगोसाहसिकेण व्रजेन । यथा आनन्दो राजेश्वर—यावत्सर्वकार्यं दर्शयन् आसीत् । स्वामी समवसत् । परिपन्निर्गता, चुलनीपिताऽपि यथाऽऽन-

પલ્યોપમકી સ્થિતિ છે ॥ ૧૦૩ ॥ ગૌતમ સ્વામી—“મગધન ! કામદેવ જ્ઞાતા ઉત્ત દેવલોકસે આયુ, ખવ ઔર સ્થિતિકાક્ષય કરકે અનન્તર દેવ-પર્યાય છોડકર વહાં જાયગા ? કહાં ઉત્પન્ન હોગા ? ” । મગધાન્—‘ ગૌતમ ! મહાવિદેહ ક્ષેત્રમે સિદ્ધ હોગા ॥ ૧૦૪ ॥

માતવે અગ ઉપાસકદશાગમુત્રકે દૂસર કામદેવ અધ્યયનકા
હિન્દી ભાષાનુવાદ સમાપ્ત ॥ ૨ ॥

દેવની પણ ત્યા આર પત્યોપમની સ્થિતિ છે (૧૨૩)

ગૌતમ સ્વામી બોલ્યા “અ વન ! કામદેવ દેવતા એ દેવલોકથી આયુ, ભવ અને સ્થિતિના ક્ષય કરીને પછી દેવ પર્યાય છોડી કયા જશે ? કયા ઉત્પન્ન થશે ? ”
મગધાન્ બોલ્યા ‘ ગૌતમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા સિદ્ધ થશે ” (૧૦૪)

માતમા ઉપાસકદશાગમુત્રના બીજા કામદેવ અધ્યયનનો
ગુજરાતી ભાષાનુવાદ સમાપ્ત (૨)

તહેવ ગિહિધમ્મ પઢિવજ્જઈ । ગોયમપુચ્છા તહેવ સેસં જહા કામ-
 દેવસ્સ જાવ પોસહસાલાણ પોસહિણ વંભયારી સમણસ્સ ભગવઓ
 મહાવીરસ્સ અંતિય ધમ્મપણ્ણત્તિં ઉવસપજિત્તાણ વિહરહ ॥૧૨૬॥
 તણ ણ તસ્સ ચુલનીપિયસ્સ સમણોવાસયસ્સ પુવ્વરત્તાવરત્ત કાલ-
 સમયંસિ ણો દેવે અતિય પાઉચ્ચૂણ ॥ ૧૨૭ ॥

ન્દમ્તથા નિર્ગતઃ । તથૈવ શૃદ્ધિધર્મે પ્રતિપદ્યતે । ગૌતમપુચ્છા તથૈવ શપ ય યા કામ-
 દેવમ્ય યાવત્ પોપધગાલાયા પૌગણિકો વ્રહ્મચારી શ્રમણમ્ય ભગવતા મહાવીર-
 સ્થાઽઽન્તિકો યમપ્રતિષ્ઠિપસમ્પદ્ય વિહરતિ ॥૧૨૬॥ તતઃ સ્વલુ તમ્ય ચુલનીપિતૃ-
 શ્રમણોવાસયમ્ય પૂર્વરાગપરત કાલસમયે ણો દેવોઽન્તિક પ્રાદુર્ભૂતઃ ॥ ૧૨૭ ॥

ટીકા—ઉત્તરેપ =પ્રારમ્ભવાક્યમર્થાદ્ ય યા પ્રથમ દ્વિતીયયોર યયનયો મુધર્મ-
 સ્વામિન પ્રતિ જમ્બૂસ્વામિના પ્રશ્ન કૃતસ્તાન્ત્ર ણવાસ્યાપ્યન્યયનમ્યારમ્મે સ્વયમૂદ-
 નીય ઇતિ । શેષ સર્વં સ્પષ્ટમ્ ॥ ૧૨૬-૧૨૭ ॥

અવ ત્રીસરા અધ્યયન કહતે હૈ—

ટીકાર્થ—‘ઉક્ખેવો તદ્વયસ્મ’ ઇત્યાદિ પ્રથમ દ્વિતીય અધ્યયનનો
 નાઈ ત્રીસરેકા મી પ્રારમ્ભ સુધર્મા સ્વામીકે પ્રતિ જમ્બૂ સ્વામીકે પ્રશ્ન
 કરનેસે હુઆ હૈ । હે જમ્બૂ ! ઉમ કાલ ઉમ મમયમેં વારાણસી (વનારમ્)
 નગરી, મૌષ્ઠક ચેત્ય ઔર જિતશત્રૂ રાજા થા ॥ ૧૨૫ ॥ ઉમ વનારસ
 નગરીમેં ચુલનીપિતા નામક ગાથાપતિ રહતા થા । વહ સવ પ્રકાર
 સમ્પન્ન યાવત્ અપરિશ્રૂત (અજેય) થા । રચામા ઉસકી આર્યા થી ।
 આઠ કરોડ મોનૈયા નિધાન (સ્વજાને)મે રલે થે, આઠ કરોડ વ્યાપારમેં

ત્રીભુ અધ્યયન

હવ ત્રીભુ અધ્યયન ઠહીએ છીએ —

ટીકાર્થ—“ઉક્ખેવો તદ્વયસ્મ”—ઈત્યાદિ પ્રથમ-દ્વિતીય અધ્યયનની પેઠે ત્રીભુ
 અધ્યયનનો પણ પ્રારમ્ભ સુધર્માસ્વામી પ્રત્યે જમ્બૂસ્વામીના પ્રશ્નથી થયો છે
 હે જમ્બૂ ! એ કાળે, એ સમયે વાયસણી (વનારસ) નગરી, કૌષ્ઠક ચેત્ય અને
 જિતશત્રૂ નામ હતા (૧૨૫) એ બનરસ નગરીમા ચુલનીપિતા નામક ગાથાપતિ
 રહેતો હતો એ સર્વે પ્રકારે સંપન્ન યાવત્ અપરિશ્રૂત (અજેય) હતો રચામા તેની
 આર્યા હતી આઠ કરોડ મોનૈયા નિધાન (બળનામા) નખ્યા હતા, આઠ કરોડ

भरियंसि कडाहयंसि अदहेड, अदहिता चुलणीपियस्स समणो-
 वासयस्स गायं मसेण य सोणिण्ण य आडचड ॥१३१॥ तए ण
 से चुलणीपिया समणोवासए त उज्जलं जाव अहियासेइ ॥१३२॥
 तए णं से देवे चुलणीपिय समणोवासय अभीय जाव पासइ, पासित्ता
 दोच्चपि तच्चपि चुलणीपिय समणोवासय एवं वयासी हभो चुलणी
 पिया । समणोवासया । अपत्थियपत्थया । जाव न भजेसि तो ते
 अह अज्ज मज्झिम पुत्त साओ गिहाओ नीणेमि, नीणित्ता तव
 अग्गओ घाएमि जहा जेइ पुत्त तहेव भणइ, तहेव करेइ । एव
 तच्चपि कणीयस जाव अहियासेइ ॥१३३॥ तए ण से देवे चुलणी
 पियं समणोवासय अभीयं जाव पासइ, पासित्ता चउत्थपि चुलणी
 पियं समणोवासयं एवं वयासी-हभो चुलणीपिया । समणोवासया ।
 अपत्थियपत्थया । जइ णं तुम जाव न भजेसि तओ अह अज्ज जा
 इमा तव माया भदा सत्थवाही देवयगुरुजणणी दुक्करदुक्करकारिया

मासशूल्यकानि करोति, कृत्वा आदहनभृते कटाहे आदहति, आदह्य चुलनीपितु
 श्रमणोपासकस्य मात्र मासेन च शोणितेन चाऽऽसिञ्चति ॥ १३१ ॥ तत खलु
 स चुलनीपिता श्रमणोपासकस्तान्मुज्ज्वला यावद् यास्ते ॥ १३२ ॥ तत खलु स
 देवचुलनीपितर श्रमणोपासकमीत यावत् पश्यति, दृष्ट्वा द्वितीयमपि तृतीयमपि चुल
 नीपितर श्रमणोपासकमेवमवादीत्—“हभो चुलनीपित श्रमणोपासक ! अपार्थि-
 तप्रार्थक ! यावन्न भनसि तर्हि तेऽहमद्य मध्यम पुत्र स्वस्माद् गृहान्नयामि, नीत्वा
 तवाऽग्रतो घातयामि ” यथा ज्येष्ठ पुत्र तथैव भणति, तथैव करोति । एव तृतीय
 मपि कनीयास यावदध्यास्ते ॥ १३३ ॥ तत खलु स देवचुलनीपितर श्रमणोपासक-
 ममीत यावत् पश्यति, दृष्ट्वा चतुर्थमपि चुलनीपितर श्रमणोपासकमेवमवादीत्—“हभो
 चुलनीपित. ? श्रमणोपासक ? अपार्थितप्रार्थक ? यदि खलु म यावन्न भनसि
 ततोऽहमद्य येय तत्र माता भद्रा सार्थवाही दैवतगुरुजननी दुष्करदुष्करकारिका

त ते साओ गिहाओ नीणेभि, नीणिता तव अग्गओ घाएमि,
 घाडत्ता तओ मंससोल्लए करेमि करित्ता आदाणभरियसि कडाहयसि
 अदहेमि, अदहित्ता तव गाय मसेण य सोणिण्ण य आडचामि,
 जहा णं तुम अट्टदुहट्टवसट्टे अकाले चेव जीवियाओ ववरोविज्जसि
 ॥१३४॥ तए ण से चुलणीपिया समणोवासए तेण देवेणं एव
 बुत्ते समणे अभीए जाव विहरड ॥१३५॥ तए णं मे देवे चुलणी
 पियं समणोवासयं अभीय जाव विहरमाण पासड, पासित्ता चुलणी
 पियं समणोवासय दोच्चपि तच्चपि एव वयासी हभो चुलणीपिया ।
 समणोवासया । तहेव जाव ववरोविज्जसि ॥१३६॥ तए ण तस्स
 चुलणीपियस्स समणोवासयस्स तेण देवेण दोच्चपि तच्चपि एव
 बुत्तस्स समाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए०—“अहो णं इमे पुरिसे
 अणारिए अणारियबुद्धी अणारियाइ पावाड कम्माइ समायरइ,
 जे ण मम जेट्ट पुत्त साओ गिहाओ नीणेड, नीणिता मम अग्गओ
 घाएइ, घाडत्ता जहा कयं तहा चित्तेड जाव गाय आडचइ, जे ण

ता ते स्वस्माद् गृहान्नयामि, नीत्वा तवाग्रतो घातयामि, घातयित्वा त्रीणि माम-
 शूल्यकानि ऋरोमि, कृत्वाऽऽदहनभृते कटाहे आदहामि, आदह्य तव गात्र मासेन
 च गोणितेन चाऽऽमिश्रामि यथा खलु त्वमार्चदुःगार्त्तवशात्तर्तोऽऽल एव जीविता
 द्वयपरोप्यसे ” ॥ १३४ ॥ तत खलु स चुलनीपिता श्रमणोपासकस्तेन देवे-
 नैवमुक्त सन्धभीतो यावद्विहरति ॥ १३५ ॥ तत खलु स देवचुलनीपितर श्रमणो
 पासकमभीत यावद विहरमाण पश्यति, दृष्ट्वा चुलनीपितर श्रमणोपासक द्वितीयमपि
 तृतीयमप्येवमवादीत्—“हभो चुलनीपित. । श्रमणोपासक यावद् न्यपरोप्य-
 से ” ॥ १३६ ॥ तत खलु तस्य चुलनीपितु श्रमणोपासकस्य तेन देवेन
 द्वितीयमपि तृतीयमप्येवमुक्तस्य सतोऽयमेतद्रूप आयात्मि ०—“ अहो ! खलु
 अय पुरुषोऽनार्यः अनार्यबुद्धिरनार्याणि पापानि कर्माणि समाचरति, य खलु मम
 ज्येष्ठ पुत्र स्वस्माद् गृहान्नयति, नीत्वा ममाग्रतो घातयति, घातयित्वा ‘ यथा कृत

मम मज्झिमं पुत्त साओ गिहाओ जाव सोणिण्ण य आइचइ,
 जे णं मम कणीयस पुत्तं साओ गिहाओ तहेव जाव आइचइ, जावि
 य णं इमा मम माया भद्दा सत्थवाही देवगुरुजणणी दुक्कर-दुक्कर
 कारिया तपि य णं इच्छइ साओ गिहाओ नीणेत्ता मम अग्गओ
 घाइत्तए, त सेयं खलु मम एय पुरिसं गिण्हित्तए”-त्ति कटु उट्ठाइए,
 सेवि य आगासे उप्पइए, तेणं च खभे आसाइए, महया महया
 सदेणं कोलाहले कए ॥१३७॥ तए णं सा भद्दा सत्थवाही त
 कोलाहलसंदं सोच्चा निसम्म जेणेव चुलणीपिया समणोवासए
 तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता चुलणीपियं समणोवासय एव
 वयासी-“किण्ण पुत्ता ! तुम महयार सदेण कोलाहले कए ?”
 ॥१३८॥ तए ण से चुलणीपिया समणोवासए अम्मयं भद्द सत्थ
 वाहिं एव वयासी-“एव खलु अम्मो ! न जानामि केवि पुरिसे
 आसुरत्ते ५ एग मह नीलुप्पल० असिं गहाय मम एव वयासी-

तथा चिन्तयति पावद्वात्रमासिञ्चति, य. खलु मम मध्यम पुत्र स्वस्माद् गृहाद् यावत्-
 क्षोणितेन चाऽऽसिञ्चति, येन मम रनीयास पुत्र स्वस्माद् गृहात्तथैव यावद्-आसि
 ञ्चति, याऽपि च खलु-इय मम माता भद्रा सार्थवाही दैवतगुरुजननी दुष्करदुष्कर
 कारिका तामपि च खलु इच्छति स्वस्माद् गृहाधीत्वा ममाग्रतो घातयितुम्, तच्छ्रेय
 खलु ममैत पुरुष ग्रहीतुम्, इति कृत्वोत्थितः, सोऽपि चाकाशे उत्पतितः, तेन च
 स्तम्भ आसादितः, महता महता शब्देन कोलाहल कृतः ॥ १३७ ॥ तत खलु
 सा भद्रा सार्थवाही त कोलाहलशब्द श्रुत्वा निश्चम्य येनैव चुलनीपिता श्रमणो
 पासकस्तेनैवोपागच्छति, उपागत्य चुलनीपितर श्रमणोपासकमेवमवादीत्-
 “किं खलु पुत्र ! त्वया महता महता शब्देन कोलाहल कृतः ?” ॥ १३८ ॥
 तत खलु स चुलनीपिता श्रमणोपासकोऽम्बिका भद्रा सार्थवाहीमेव
 मवादीत्-“एव खलु अम्ब ! न जानामि कोऽपि पुरुष आशुरक्त ५ एक महान्त

हंभो चुलणीपिया । समणोवासया । अपत्थियपत्थया । जाव वज्जिया ।
जइ णं तुम जवा ववरोविज्जसि ॥१३९॥ तए णं अहं तेण पुरिसेणं
एव वुत्ते समाणे अभीए जाव विहरामि ॥१४०॥ तए ण से पुरिसे
ममं अभीय जाव विहरमाणं पासइ, पासित्ता मम दोच्चंपि तच्चंपि
एव वयासी-हंभो चुलणीपिया । समणोवासया । तहेव जाव गाग
आइचइ ॥१४१॥ तए ण अहं त उज्जल जाव-अहियासेमि । एवं
तहेव उच्चारयेव सव्व जाव कणीयसं जाव आइचइ । अहं तं उज्जलं
जाव अहियासेमि ॥१४२॥ तए णं से पुरिसे ममं अभीय जाव
पासइ, पासित्ता मम चउत्थंपि एवं वयासी-हंभो चुलणीपिया ।
समणोवासया । अपत्थियपत्थया । जाव न भजेसि तो ते अज्ज जा
इमा माया देवयगुरु जाव ववरोविज्जसि ॥१४३॥ तए णं अहं तेणं
पुरिसेण एवं वुत्ते समाणे अभीए जाव विहरामि ॥१४४॥ तए णं
से पुरिसे दोच्चंपि तच्चंपि मम एव वयासी-हंभो चुलणीपिया ।

नीलोत्पल० अस्मिं गृहीत्वा ममैवमवादीत्-“हंभोः चुलनीपितः ! श्रमणोपासक !
अप्रार्थितप्रार्थक ! यावद् वर्जित ! यदि खलु त्वं यावद्व्यपरोप्यसे” ॥१३९॥
ततः खल्वहं तेन पुरुषेणैवमुक्तः सन्भीतो यावद्विहरामि ॥१४०॥ ततः खलु
स पुरुषो माम् अभीत यावद् विहरमाणं पश्यति, दृष्ट्वा मम द्वितीयमपि तृतीयमप्ये-
वमवादीत्-“हंभो चुलनीपितः ! श्रमणोपासक !” तथैव यावद् गात्रमासिञ्चति
॥१४१॥ ततः खल्वहं तामुज्ज्वला यावद् अध्यासे । एव तथैवोच्चारयितव्यं
सर्वं यावत्कनीयासं यावद् आसिञ्चति । अहं तामुज्ज्वला यावद् अ-ध्यासे ॥१४२॥
ततः खलु स पुरुषो मामभीत यावत्पश्यति, दृष्ट्वा मम चतुर्थमप्येवमवादीत्-हंभोः
चुलनीपितः ! श्रमणोपासक ! अप्रार्थितप्रार्थक ! यावन्न भनसि तर्हि तेऽद्य या
इय माता दैवतं गुरुं यावद् व्यपरोप्यसे ॥१४३॥ ततः खल्वहं तेन पुरुषेणैवमुक्तः
सन्भीतो, यावद् विहरामि ॥१४४॥ ततः खलु स पुरुषो द्वितीयमपि तृतीयमपि

मम मज्झिमं पुत्त साओ गिहाओ जाव सोणिण्ण य आइचइ,
 जे णं मम कणीयस पुत्तं साओ गिहाओ तहेव जाव आइचइ, जावि
 य णं इमा मम माया भद्दा सत्थवाही देवगुरुजणणी दुक्कर-दुक्कर
 कारिया तपि य णं इच्छइ साओ गिहाओ नीणेत्ता मम अगओ
 घाइत्तए, त सेयं खलु मम एय पुरिसं गिण्हित्तए”-त्ति कटु उट्ठाइए,
 सेवि य आगासे उप्पइए, तेणं च खभे आसाइए, महया महया
 सद्देणं कोलाहले कए ॥१३७॥ तए णं सा भद्दा सत्थवाही त
 कोलाहलसंदं सोच्चा निसम्म जेणेव चुलणीपिया समणोवासए
 तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता चुलणीपिय समणोवासय एव
 वयासी-“किण्ण पुत्ता ! तुमं महया२ सद्देण कोलाहले कए ?”
 ॥१३८॥ तए ण से चुलणीपिया समणोवासए अम्मयं भद्द सत्थ-
 वाहि एव वयासी-“एव खलु अम्मो ! न जानामि केवि पुरिसे
 आसुरत्ते ५ एग मह नीलुप्पल० अस्सिं गहाय मम एव वयासी-

तथा चिन्तयति यावद्वात्रमासिञ्चति, यः खलु मम म यम पुत्र स्वस्माद् गृहाद् यावत्
 क्षोणितेन चाऽऽसिञ्चति, येन मम स्नीयास पुत्र स्वस्माद् गृहात्तथैव यावद्-आसि
 ञ्चति, याऽपि च खलु-इय मम माता भद्रा सार्थवाही दैवतगुरुजननी दुष्करदुष्कर
 कारिका तामपि च खलु इच्छति स्वस्माद् गृहास्तीत्वा ममाग्रतो घातयितुम्, तन्त्रेय-
 खलु भूमैत पुरुष ग्रहीतुम्, इति कृत्वोत्थित, सोऽपि चाकाशे उत्पतित, तेन च
 स्तम्भ आसादित, महता महता शब्देन कोलाहल कृत ॥ १३७ ॥ तत खलु
 सा भद्रा सार्थवाही त कोलाहलशब्द श्रुत्वा निश्चम्य येनैव चुलनीपिता श्रमणो
 पासस्तेनैवोपागच्छति, उपागत्य चुलनीपितर श्रमणोपासकमेवमवादीत्-
 “किं खलु पुत्र ! त्वया महता महता शब्देन कोलाहल कृत ?” ॥ १३८ ॥
 तत खलु स चुलनीपिता श्रमणोपासकोऽम्बिका भद्रा सार्थवाहीमेव
 मवादीत्-“एव खलु अम्ब ! न जानामि कोऽपि पुरुष आशुरक्त ५ एक महान्त

टीका-‘मासे’-ति शूले ग्रथित्वा पचनीयानि शूल्यानि तान्येव शूल्यकानि, मामशूल्यकानि=मासग्वण्डानि । आदहनेति आदहनमतिपक्वं तैलादि ‘अदहन’ इति श्लोकप्रसिद्धं तेन भूते=पूर्णं, आदहामि=उत्कालयामि । कनीयास=कनिष्ठम् । भद्रा=

टीकार्थ-‘तए ण से’ इत्यादि वह देव नील कमलके समान यावत् तलवार छेकर चुलनीपिता आवकसे बोला-“हे चुलनीपिता आवक ! ‘कामदेवकी तरह करना’ यावत् शील आदिको भग नहीं करेगा तो तुम्हारे बड़े लड़केको घरसे लाता हूँ और लाकर तुम्हारे सामने उसका घात करूँगा । उसे घात कर मैं शूल (सूया) में पिरो कर पचानेके योग्य तीन, मासके खण्ड करहालूंगा, और खण्ड करके अदहन (आधन) भरी हुई कड़ाई में उकालूंगा । उकाल कर मास और रक्तसे तुम्हारा शरीर इस प्रकार सींचूंगा कि जिससे तू अत्यन्त दुःखकी पीड़ित होकर अकालमें ही जीवितसे अलग हो जायगा अर्थात् मर जायगा ॥ १२८ ॥ चुलनीपिता श्रमणोपासक देवता के ऐसा कहने पर निर्भय यावत् विचरता रहा ॥ १२९ ॥ तब देवने चुलनीपिता आवकको निर्भय यावत् देखा और देखकर दूसरी बार और तीसरी बार चुलनीपितासे इसी प्रकार कहने लगा-“ हे आवक चुलनीपिता ! ” इत्यादि सब पूर्वोक्त प्रकार धमकी दी, मगर चुलनीपिता निर्भय ही बना रहा । देवने देखा अब भी चुलनीपिता आवक

टीकार्थ-‘तए ण से’-इत्यादि ओ देव नीलकमल जैसी यावत् तलवार छेदने चुलनीपिता आवक प्रति भेद्यो “हे चुलनीपिता आवक ! (कामदेवनी पेटे समझ लें) यावत् शील आदिना भग नहीं करे, तो तारा भेटा पुत्रने धरती लावीश अने तारी सामे तेना घात करीश तेना घात करीने हुं शूणीमा परीश पद्याववाने योग्य मासना त्रय षड करीश, अने षड करी आधणुभरी कडाधमा छिडाणीश पछी मास अने लोही तारा शरीर पर ओ प्रभाणु सींचीश के जेथी तु अत्यन्त हुं भनी पीडणी पीडित यधने अडाणे न मरणु पाभीश ” (१२८) चुलनीपिता श्रमणोपासक देवतानु आयु कथन सालणीने पणु निर्भय यावत् विचरी रथी (१२९) पछी देवे चुलनीपिता आवकने निर्भय यावत् जेथो अने नीलवार तथा त्रिशवार तेने आ प्रभाणु कहेवा लाग्यो “ हे आवक चुलनीपिता ! ” इत्यादि पूर्वोक्त प्रकारे धमकी आपी, पणु चुलनीपिता आवक भावसीत यथो नहि, यावत् जेम ने जेमन विचरी रथी (१३०) जेटले देव कोधित यधने चुलनीपिता

समणोवासया । अज्ज जाव ववरोविज्जसि ॥१४५॥ तए णं तेणं
 पुरिसेणं दोच्चंपि तच्चपि मम एवं वुत्तस्स समाणस्स इमेयारूवे
 अज्झत्थिए० अहो णं इमे पुरिसे अणारिए जाव समायरइ, जे णं
 मम जेट्ठं पुत्त साओ गिहाओ तहेव जाव कणीयसं जाव आइवइ,
 तुब्भेवि य ण इच्छइ साओ गिहाओ नीणेत्ता मम अग्गओ घाइ-
 त्तए, त सेय खलु मम एय पुरिसं गिण्हित्तएति कट्ठु उट्ठाइए,
 सेवि य आगासे उप्पइए, मएवि य खभे आसाइए, महया महया
 सहेण कोलाहले कए ॥१४६॥ तए णं सा भद्दा सत्थवाही चुलणी-
 पिय समणोवासय एव वयासी-नो खलु केइ पुरिसे तव जाव
 कणीयस पुत्त साओ गिहाओ नीणेइ, नीणिता तव अग्गओ घा
 एइ । एस ण केइ पुरिसे तव उवसगं करेइ । एस ण तुमे विद-
 रिसणे दिट्ठे । त णं तुम इयाणि भग्गनियमे भग्गपोसहे विहरसि ।
 त णं तुमं पुत्ता । एयस्स ठाणस्स आलोएहि जाव पडिबज्जाहि ॥१४७॥

ममैवमवादीत्-इमो. चुलनीपित* । श्रमणोपासक । अद्य यावद् व्यपरोप्यसे
 ॥१४५॥ तत* खलु तेन पुरुषेण द्वितीयमपि तृतीयमपि ममैवमुक्तस्य सतोऽयमेतद्रूप
 आभ्यात्मिक ०-अहो ! खल्वय पुरुषोऽनार्यो यावत्समाचरति य* खलु मम ज्येष्ठपुत्र
 स्वस्माद् गृहात्तथैव यावत्कनीयांस यावदासिञ्चति, युष्मानपि च खल्विच्छति स्वस्माद्
 गृहास्त्रीन्ना ममाग्रतो घातयितु, तच्छ्रेयः खलु ममैत पुरुष ग्रहीतुमिति कृतवोत्थितः,
 सोऽपि चाऽऽकाशे उत्पतित मयाऽपि च स्तम्भ आसादित*, महताः शब्देन
 कोलाहलः कृत ॥१४६॥ तत खलु सा भद्दा सार्थवाही चुलनीपितर श्रमणो-
 पासकमेवमवादीत्-नो खलु कोऽपि पुरुषस्तव यावत्कनीयास पुत्र स्वस्माद् गृहा-
 अयति, नीत्वा तवाग्रतो घातयति, एष खलु कोऽपि पुरुषस्तवोपसर्गं करोति, एत
 त्खलु त्वया विदर्शन दृष्ट, तत्खलु त्वमिदानीं भग्ननियमो भग्नपोषधो विहरसि ।
 * तत्खलु त्व पुत्र ! एतस्य स्थानस्य आलोचय यावत्प्रतिपद्यस्व ॥१४७॥

=અતિગર્હિતાનિ । આસાદિતઃ=ગૃહીતઃ । વિદર્શન=વિપરીત યદ્વા વિરૂપાકાર દર્શનમ્ ।
મગ્નેતિ-મગ્નઃ=વિનષ્ટઃ નિયમ=સ્થૂલપ્રાણાતિપાતવિરનનરૂપ વ્રત યસ્ય સઃ,
કપાયોદયેન વિચલિતચિત્તત્વાત્ । નનુ સાપરાધાર્થ તથાSSચરણ યુક્તમેવ વ્રતસ્ય

ભગ નહીં કરતા તો યદ્ જો તેરી પૂજ્ય હોનેસે દેવતાસ્વરૂપ, સદુપદેશ
દેનેવાલી ઓર હિતચિન્તક હોનેકે કારણ ગુરુ ઓર જન્મ દેનેવાલી હોનેસે
જનની, ગર્ભધારણ લાલન પાલન આદિ દુષ્કરસે દુષ્કર કાર્ય કરનેવાલી
માતા મદ્રા સાર્યવાહી હૈં ઉસે ઘરસે લાતા હૈં ઓર લાકર તેરે સામને હી
ઉસકે પ્રાણ લેતા હૈં । પ્રાણ લેકર ઉસકે માંસકે ત્રીન ટુકડે કરકે અદહન
મરે કઢાહેમે ઉકાલતા હૈં । ઉકાલ કર તેરે શરીરકો ઉસકે માંસ ઓર
લોહસે સીંચતા હૈં, જિસસે તૂ અત્યન્ત દુઃખી હોકર અકાલ હી કાલકે
ગાલમેં ચલા જાયગા અર્થાત્ મરજાયગા॥૧૩૪॥ ચુલનીપિતા શ્રાવક દેવકે
એસા કહને પર મી નિર્ભય યાવત્ વિચરતા રહા॥૧૩૫॥ દેવતાને ઉસે નિર્ભય
વિચરતા દેખા તો ઉસસે દૂસરી બાર ઓર ત્રીસરી બાર મી એસા હી
કહા-“અહો ચુલનીપિતા શ્રાવક ! ઉસી પ્રકાર યાવત્ મારા જાયગા ”
॥ ૧૩૬ ॥ દેવકે દૂસરી ત્રીસરી બાર એસા કહને પર ચુલનીપિતા શ્રાવક
હસ પ્રકાર વિચારને લગા-“અહો યદ્ પુરુષ અનાર્થ હૈં, હસકી બુદ્ધિ
અનાર્થ હૈં, યદ્ અનાર્થ પાપ કર્મોંકા આચરણ કરતા હૈં, હસને મેરે ઘડે
પુત્રકો ઘરસે ઉઠા લાયા ઓર મેરે સામને ઉસે માર ઢાલા ‘હસ પ્રકાર

આજે તારી પૂજ્ય હોધને દેવતાસ્વરૂપ, સદુપદેશ આપનારી અને હિતચિન્તક હોધને
શુદ્ધ તથા જન્મ દેનારી હોધને જનની, ગર્ભ ધારણ લાલન-પાલન આદિ દુષ્કરમા
દુષ્કર કાર્ય કરનારી માતા મદ્રા સાર્યવાહી છે, તેને તારા ઘેરથી લાવુ છું અને
તારી સામેજ તેના પ્રાણ લઉં છું પ્રાણ લઉંને તેના માસના ત્રણ ટુકડા કરી
આધણુલરી કઢાઈમા ઉકાળીશ અને તારા શરીર પર તે માસ અને લોહી છાટીશ
જેથી તું અત્યંત દુઃખી થઈને અકાળે જ મૃત્યુને પામીશ (૧૩૪) દેવે એમ કહ્યા
છતા ચુલનીપિતા શ્રાવક નિર્ભય યાવત વિચરી રહ્યો (૧૩૫) દેવતાએ તેને નિર્ભય
રહેલો જોધને ખીજવાર અને ત્રીજવાર પણ એમજ કહ્યું કે “અહો ચુલનીપિતા
શ્રાવક ! એ પ્રમાણે યાવત તું માર્યો જશે” (૧૩૬) દેવે ખીજવાર અને ત્રીજવાર
પણ કહ્યું એટલે ચુલનીપિતા શ્રાવક એ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો કે “અહો ! આ
પુરુષ અનાર્થ છે, તેની બુદ્ધિ અનાર્થ છે, એ અનાર્થ-પાપ-કર્મોંનું આચરણ કરે છે
તેણે મારા મોટા પુત્રને ઘેરથી ઉપાડી લાવી મારી સામે તેને મારી નાખ્યો (એ

मद्रानाप्ती, दैवतगुरुजननी=पूज्यत्वाद्वैवतस्वरूपा, हितचिन्तकत्व सदुपदेशदात्रीत्वा
भ्या गुरुस्वरूपा, जन्मदात्रीत्याद्य जननी । दुष्करेति-दुष्कर दुष्कराणाम्=अति
दुष्कराणा गर्भस्थापन जन्मदान पालनादीना कर्मणा कारिका=सम्पादिका । अनार्याणि

भयभीत नहीं हुआ यावत् वैसाही विचरता रहा ॥ १३० ॥ तो वह
क्रोधित होकर चुलनीपिता आवकके बड़े लडकेको घरसे ले आया ।
लाकर उसके सामने घात करने लगा । घात कर तीन मासके टुकड़े
किये । टुकड़े करके अदहन चढ़े हुए गढ़ाहेमें उकाला, उकाल कर
चुलनीपिता आवकका शरीर मास और खूनसे सींचने लगा ॥ १३१ ॥
चुलनीपिता आवकने उस असह्य वेदनाको सहन किया ॥ १३२ ॥ तब
भी देवने चुलनीपिता आवकको निर्भय यावत् देखा तो दूसरी बार
और तीसरी बार भी चुलनीपिता आवकसे कहा—हमो चुलनीपिता
आवक ! अरे अनिष्टके कामी ! यावत् तू शील आदिको भग नहीं करता
तो मैं आज तुम्हारे मँझले लडकेको घरसे लाता हूँ और तेरे सामने
घात करता हूँ । ज्येष्ठ पुत्रके लिए जैसा कहा था वैसा ही कहा और
किया । इसी प्रकार तीसरे छोटे लडके के लिए भी कहा और वैसा ही
किया । तब भी चुलनीपिता आवकने यावत् असह्य वेदनाको सहन
किया ॥ १३३ ॥ तब उसने चौथी बार चुलनीपिता आवकसे कहा—
“ ओ चुलनीपिता अमणोपासक ! अनिष्टके कामी ! यदि तू यावत्

आवकना मोटा पुत्रने घेरथी लछ आब्यो, अने तेनी सभीपे न तेना पुत्रने घात
करवा लाग्यो । घात करीने मासना त्रष्टु टुकड़ा कर्या, आधष्टु यडावेही कडाधमा
छिडाध्या अने पछी चुलनीपिता आवकना शरीर पर मास अने ढोही सींचवा
(छाटवा) लाग्यो । (१३१) चुलनीपिताओ ओ असह्य वेदना सहन करी (१३२)
त्याइ पक्षु देवे चुलनीपिताने निर्भय यावत् जेयो, ओटवे गीलु अने त्रीलवार
पक्षु चुलनीपिता आवकने कछु डे चुलनीपिता आवक । अरे अनिष्टना कामी !
यावत् तू शील आदिने भग नहि करे तो हु आन तारा मध्यम (वज्रैट)
पुत्रने घेरथी लछ आवीय अने तारी साथे तेना घात करीय मोटा पुत्रना
स भधमा जेवु कछु छतु तेवुज कछु अने कथुं ओ न प्रभाष्टे जीन नाना
छोकराना स भधमा पक्षु कछु अने कथुं, तो पक्षु चुलनीपिता आवक यावत् असह्य
वेदना सहन करी (१३३) ओटवे देवे जेथी बार चुलनीपिताने कछु “ डे
चुलनीपिता अमणोपासक ! अनिष्टना कामी ! ओ तू यावत् भग नहि करे तो

કહને પર મૈં ભય ભીત ન હોતા હુઆ વિચરતા હૂં ॥ ૧૪૦ ॥ તવ ઉસને મુઝે નિર્ભય વિચરતે દેવ, દસરી તોસરી વાર ફિર એસા હી કહા-“હે ચુલનીપિતા શ્રમણોપાસક ! ” ‘પહ્લેકી તરહ’ યાવત્ શરીરકો સીંચા ॥ ૧૪૧ ॥ મૈંને ઉસ અસહ્ય વેદનાકો સહ લિયા । ઇસી પ્રકાર સવ કહના વાહિય યાવત્ છોટે લડકેકો માર ઢાલા ઓર મેરે શરીરકો માંસ ઓર રૂનસે સીંચા । મૈંને ઉસ અસહ્ય વેદનાકો મી સહ લિયા ॥ ૧૪૨ ॥ ઉસને મુઝે નિર્ભય દેખા તો ચોથી વાર ફિર બોલા-“હે ચુલનીપિતા શ્રાવક ! અનિષ્ટકે કામી ! યાવદ્ તૂ વ્રતભગ નહીં કરતા તો જો યહ તેરી માતા દેવ-ગુરુ સ્વરૂપ હૈં યાવત્ તૂ મર જાયગા” ॥ ૧૪૩ ॥ તથ ઉસકે એસા કહને પર મી મૈં નિર્ભય વિચરતા રહા ॥ ૧૪૪ ॥ તથ વહ દસરી તોસરી વાર મી મુઝે એસા હી બોલા કિ-“ચુલનીપિતા શ્રાવક ! આજ યાવત્ મારા જાયગા” ॥ ૧૪૫ ॥ ઉસકે દસરી તોસરી વાર એસા કહને પર મુઝે એસા વિચાર આયા-“યહ અનાર્ય પુરૂષ હૈં, ઇસકી બુદ્ધિ મી અનાર્ય હૈં અતઃ અનાર્ય આચરણ કરતા હૈં, ઇસને મેરે વહે મઝલે ઓર છોટે લડકેકો માર ઢાલા આર મેરા શરીર રૂનસે સીંચા, અય યહ માંકો (તુમ્હેં) મી મેરે સામને લાકર માર ઢાલનેકી ઇચ્છા કરતા હૈં, અતઃ ઇસે પકડ લેના હી અચ્છા હૈં” । એસા વિચાર કર જ્યો હી મૈં ઊઠા કિં વહ આકાશમેં ઉડ ગયા, મૈંને સ્વપ્ના પકડ લિયા ઓર જોર જોરસે ચિહ્લાયા” ॥ ૧૪૬ ॥

વિચરી રહ્યો છુ (૧૪૦) એમ અને નિર્ભય વિચરતો જોઈ, તેણે બીજી-ત્રીજીવાર ફરીથી એમ કહ્યું કે “હે ચુલનીપિતા શ્રમણોપાસક ! (પહેલાની પેઠે) યાવત શરીર પર માસ-લોહી છાટ્યા (૧૪૧) એ એ અસહ્ય વેદનાને સહી લીધી એ પ્રમાણે બધું કહ્યું, યાવત નાના પુત્રને મારી નાખ્યો અને મારા શરીર પર લોહી અને માસ છાટ્યુ એ એ અસહ્ય વેદનાને સહી લીધી (૧૪૨) તેણે અને નિર્ભય જોયો એટલે ચોથીવાર બોલ્યો “હે ચુલનીપિતા શ્રાવક ! અનિષ્ટના કામી । યાવત તુ શિલાદિના ભગ નથી કરતો તો જે આ તારી માતા દેવ-ગુરુ સ્વરૂપ છે યાવત તુ મરી જઈશ (૧૪૩) તેણે એમ કહ્યું છતાં પણ હું નિર્ભય રહ્યો (૧૪૪) પછી તેણે બીજી-ત્રીજીવાર પણ અને એમજ કહ્યું કે “ચુલનીપિતા શ્રાવક ! આજ યાવત માર્યો જઈશ” (૧૪૫) એણે બીજી-ત્રીજીવાર એવું કહેતા અને એવો વિચાર આવ્યો કે “આ અનાર્ય પુરૂષ છે, તેની બુદ્ધિ પણ અનાર્ય છે, તેથી તે અનાર્ય આચરણ કરે છે, એણે મારા મોટા, વચ્ચેટ અને નાના પુત્રને મારી નાખ્યા, તેમના માસ-લોહી મારા શરીરે છાટ્યા, હવે તે માતાને (તમને) પણ મારી લામે લાવી મારી નાખવાની ઇચ્છા કરે છે, મોટે જોને પકડી લેવો એ જ ઠીક છે, એમ વિચારીને હું ઉઠ્યો, ત્યાં તે આકાશમા ઉડી ગયો, એ થાબલો પકડી લીધો અને જોતથી ચીસ પાડી. (૧૪૬) પછી ભદ્રા સાર્યવાહી ચુલનીપિતાને કહેવા લાગી

निरपराधमात्रविषयत्वादिति चेन्न, अनेन चुलनीपित्रा सापराधनिरपराधोभयविषयकव्रतस्याद्वीकरणात् । भग्नपोषधः=विचलितचित्तत्वादेव । एतस्येति अत्र 'विषये' इत्यस्य शेष, यद्वा 'प्राकृतत्वाद् द्वितीयार्थे पृष्ठी- 'एतत्स्थान'-मित्यर्थः, आलोचय-

देवने जो जो किया सो सब सोचने लगा । फिर मेरे शरीरको मांस लोहूसे सींचा, बाद मेरे मँझले लडकेको लाया यावत् मेरे शरीरको मांस और लोहूसे सींचा, फिर मेरे छोटे लडकेको घरसे ले आया यावत् खूनसे मेरे शरीरको सींचा । इतने पर भी इसे सन्तोष नहीं हुआ, अब वह जो मेरी देवता और गुरु स्वरूप जननी, मेरे लिए कठोरसे कठोर कष्ट सहने वाली माता भद्रा सार्थवाही है उसे भी घरसे लाकर मेरे सामने मार डालना चाहता है, अब इस पुरुषको पकड़ लेनाही अच्छा है ।” ऐसा विचार कर वह उठा किन्तु वह देवता आकाशमें उठल गया, चुलनीपिताने एक खभा पकड़ लिया और जोर जोर से चिल्लाया ॥ १३७ ॥ भद्रा सार्थवाहीने उस चिल्लाहटको सुन कर समझ कर जिस ओर चुलनीपिता आवक था उसी ओर आई और आकर चुलनीपिता आवकसे बोली-“बेटा ! तुम ऐसे जोर जोरसे क्यों चिल्लाए ?” ॥ १३८ ॥ चुलनीपिता आवक अपनी माता भद्रा सार्थवाहीसे कहने लगा-“हे मा ! न जाने कौन पुरुष क्रोधित होकर एक बड़ी नीली तलवार लेकर मुझसे बोला-“ हे चुलनीपिता आवक ! अनिष्टके कामी ! यदि शीला दिका त्याग न करेगा तो यावत् मार डालूंगा ” ॥ १३९ ॥ उसके ऐसा

प्रमाण देवे ने ने कथुं ते अधु ते विचारवा लाग्यो) पछी मारा शरीर पर मांस-ढोही छोट्या, ते पछी मारा वञ्छित पुत्रने ते लाग्यो यावत् मारा शरीर पर मांस अने ढोही छोट्या, ते पछी मारा नाना पुत्रने घेरथो लावी यावत् ढोही मारा शरीर छोट्यु अट्ठथी पण तेने सतोष न थयो हुवे ते मारी देवतास्वरूप अने सुस्वरूप जनना, मारे माटे कठोरमा कठोर कष्ट सहन करनारी माता भद्रा सार्थवाही छे तेने पण घेरथी लावी मारी सभीचे मारी नाणवा धुंछे छे, हुवे मारे जे पुत्रने पकडी लेवा जेज् हीक छे”

जेम विचार करीने ते उठ्यो, परन्तु ते देवता आकाशमा उठी गयो, चुलनीपिताजे जेक थाबलाने पकडी लीधो अने जेरथी रीस नाथी (१३७) भद्रा सार्थवाही जे रीस साबणी सभलने जे गान्धुजे चुलनीपिता आवक हुतो ते गान्धुजे आवी अने चुलनीपिता आवकने कहेवा लागी “जेग ! ते जेम जेरथी केम रीस पाडी ?” (१३८) चुलनीपिता आवक पोतानी माता भद्रा सार्थवाहीने कहेवा लाग्यो “हे मा ! शी जणर, केध पुत्र कोधित थयने जेक मोटी नीली तलवार लधने मने कहेवा लाग्यो “हे चुलनीपिता आवक ! अनिष्टना कामी ! जे तुं शीलादिना त्याग नहि करे तो यावत् मारी नाथीथ” (१३९) तेना जेवा कथनथी हुं बयनीत न थता

કહને પર મૈં ભય ખીત ન હોતા હુઆ વિચરતા હું ॥ ૧૪૦ ॥ તવ ઉસને મુક્ષે નિર્ભય વિચરતે દેવ, દૂસરી તોસરી વાર ફિર એસા હી કહા-“હે ચુલનીપિતા શ્રમણોપાસક !” ‘પહેલેકી તરહ’ યાવત્ શરીરકો સીંચા ॥ ૧૪૧ ॥ મૈંને ઉસ અસહ્ય વેદનાકો સહ લિયા । હસી પ્રકાર સવ કહના વાહિપ યાવત્ છોટે લડકેકો માર ઢાલા ઓર મેરે શરીરકો માંસ ઓર રૂનસે સીંચા । મૈંને ઉસ અસહ્ય વેદનાકો ખી સહ લિયા ॥ ૧૪૨ ॥ ઉસને મુક્ષે નિર્ભય દેખા તો ચૌથી વાર ફિર બોલા-“હે ચુલનીપિતા શ્રાવક ! અનિષ્ટકે કામી ! યાવદ્ તૂ વ્રતભગ નહીં કરતા તો જો યહ તેરી માતા દેવ-ગુરુ સ્વરૂપ હૈ યાવત્ તૂ મર જાયગા” ॥ ૧૪૩ ॥ તવ ઉસકે એસા કહને પર ખી મૈં નિર્ભય વિચરતા રહા ॥ ૧૪૪ ॥ તવ વહ દૂસરી તોસરી વાર ખી મુક્ષે એસા હી બોલા નિ-“ચુલનીપિતા શ્રાવક ! આજ યાવત્ મારા જાયગા” ॥ ૧૪૫ ॥ ઉસકે દૂસરી તોસરી વાર એસા કહને પર મુક્ષે એસા વિચાર આયા-“યહ અનાર્ય પુરુષ હૈ, હસકી બુદ્ધિ ખી અનાર્ય હૈ અતઃ અનાર્ય આચરણ કરતા હૈ, હસને મેરે વડે મછલે ઓર છોટે લડકેકો માર ઢાલા ઓર મેરા શરીર રૂનસે સીંચા, અય યહ માંકો (તુમ્હે) ખી મેરે સામને લાકર માર ઢાલનેકી ડચ્છા કરતા હૈ, અતઃ હસે પકડ લેના હી અચ્છા હૈ” । એસા વિચાર કર જ્યોં હી મૈં ડઠા કિં વહ આકાશમેં ડડ ગયા, મૈંને સ્વભાવ પકડ લિયા ઓર જોર જોરસે ચિહ્લાયા” ॥ ૧૪૬ ॥

વિચરી રહ્યો છુ (૧૪૦) એમ મને નિર્ભય વિચરતો નેધ, તેણે બીજી-ત્રીજીવાર ફરીથી એમ કહ્યું કે ‘હે ચુલનીપિતા શ્રમણોપાસક ! (પહેલાની પેઠે) યાવત શરીર પર માસ-લોહી છાટ્યા (૧૪૧) એ એ અસહ્ય વેદનાને સહી લીધી એ પ્રમાણે બધું કહ્યું, યાવત નાના પુત્રને મારી નાખ્યો અને મારા શરીર પર લોહી અને માસ છાટ્યુ એ એ અસહ્ય વેદનાને સહી લીધી (૧૪૨) તેણે મને નિર્ભય નેયો એટલે ચોથીવાર બોલ્યો “હે ચુલનીપિતા શ્રાવક ! અનિષ્ટના કામી । યાવત તુ શિલાદિને ભગ નથી કરતો તો જે આ તારી માતા દેવ-ગુરુ સ્વરૂપ છે યાવત તુ મરી જઈશ (૧૪૩) તેણે એમ કહ્યું છતાં પણ હું નિર્ભય રહ્યો (૧૪૪) પછી તેણે બીજી-ત્રીજીવાર પણ મને એમજ કહ્યું કે “ચુલનીપિતા શ્રાવક ! આજ યાવત માર્યો જઈશ” (૧૪૫) એણે બીજી-ત્રીજીવાર એવું કહેતાં મને એવો વિચાર આવ્યો કે “આ અનાર્ય પુરુષ છે, તેની બુદ્ધિ પણ અનાર્ય છે, તેથી તે અનાર્ય આચરણ કરે છે, એણે મારા મોઠા, વચ્ચેટ અને નાના પુત્રને મારી નાખ્યા, તેમના માસ-લોહી મારા શરીરે છાટ્યા, હવે તે માતાને (તમને) પણ મારી સામે લાવી મારી નાખવાની ઇચ્છા કરે છે, માટે જોને પકડી લેવો એ જ ઠીક છે, એમ વિચારીને હું ઉઠ્યો, ત્યાં તે આકાશમાં ઉડી ગયો, એ થાબલો પકડી લીધો અને નેત્રથી ચીસ પાડી (૧૪૬) પછી બદ્ધ સાર્થવાહી ચુલનીપિતાને કહેવા લાગી

ગુરુસમક્ષ પ્રકટય । યાવદિતિ-અત્ર યાચ્છન્દેન પઢિક્કમાહિ નિંદાહિ ગરિહાહિ વિરુદ્ધાહિ
 વિસોદેહિ અન્થુદેહિ અહારિહ તત્ત્વોક્તમ પાયચ્છિત્ત પઢિવજ્ઞાહિ' इत्येषा ग्रहणम्,
 तच्छाया च 'प्रतिक्राम, निन्द, गर्हस्व, वित्रोटय, विशोधय, अभ्युत्तिष्ठस्व, यथाहं
 तपःकर्म प्रायश्चित्त प्रतिपद्यस्व' इति, तत्र प्रतिक्राम=निवर्त्तस्वास्मादकरणात्,
 निन्द=स्वसाक्षिका कुत्सा कुरु, गर्हस्व=गुरुसमक्षं कुत्सा कुरु, वित्रोटय=तद्वा
 धानुसन्ध छिन्धि, विशोधय=अतिचारमलमपनोदयेत्यर्थः, स्पष्टमन्यत् । अत्र
 'यथाहं तपःकर्म प्रायश्चित्त प्रतिपद्यस्व' इत्यभिधानाज्जीतव्यवहारेण श्रावकप्राय
 श्चित्तस्यापि निशीयादौ गम्यमानत्वं प्रतीयते ॥ १२८-१४७ ॥

તવ ભદ્રા સાર્યવાહી ચુલનીપિતા શ્રવકસે ચોલી-કોઈ ખી પુરુષ કિસી
 ખી પુત્રકો ઘરસે નહીં લાયા, ન તેરે સામને મારા હૈ । કિસી પુરુષને
 તુજે યહ ઉપસર્ગ કિયા હૈ । તુને યહ ભયકર ઘટના દેખી હૈ । અવ
 કષાયકે ઉદયસે ચલિતચિત્ત હોકર ઉસ પુરુષકો મારનેકી પ્રવૃત્તિ તેરી હુઈ,
 ઉસ ઘાતકી પ્રવૃત્તિસે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતવિરમાણવ્રત ઔર પોષધવ્રતકા
 ભગ હુઆ । અગર કહેં કિ શ્રાવકકો તો નિરપરાધ પ્રાણીકી હિંસાકા
 ત્યાગ હોતા હૈ ઔર વહ તો સાપરાધી થા, સો યહ કહના ઠીક નહી,
 ક્યોંકિ શ્રાવકકો પોષધવ્રતમે સાપરાધ ઔર નિરપરાધ દોનોંકે માર-
 નેકા ત્યાગ હોતા હૈ, હસલિયે બેટા ! હસ સ્થાન (વિષય)કી તુમ
 આલોચના કરો, પ્રતિક્રમણ કરો, અપની ઔર ગુરુકી સાક્ષીસે નિન્દા
 ગર્હા કરો, તદ્વિષયક પરિણામોંકે અનુબંધોં કાટોં, અતિચાર કે મલકો
 દૂર કરકે આત્માકો શુદ્ધ કરો, સન્મુખ જઠો ઔર યથાયોગ્ય તપ'કર્મ
 રૂપ પ્રાયશ્ચિત્તકો સ્વીકાર કરો ॥ ૧૪૭ ॥

‘કોઈપણ પુરુષ એકકે પુત્રને ઘેરથી લાવ્યો નથી, તારી સમીપે એકકેને માર્યો
 નથી, કોઈ પુરુષે તને આ ઉપસર્ગ કયો છે તે એક ભયકર ઘટના ભેઠ છે હવે
 કષાયના ઉદયથી ચલિતચિત્ત થઈને એ પુરુષને મારવાની પ્રવૃત્તિ થઈ એ ઘાતની
 પ્રવૃત્તિથી સ્થૂલ-પ્રાણાતિપાત-વિરમણ વ્રત અને પોષધવ્રતનો ભંગ થયો. અગર, જો
 કોઈ એમ કહે કે શ્રાવકને તો નિરપરાધી પ્રાણીની હિંસાનો ત્યાગ હોય છે, અને તે
 તો સાપરાધી હોતો, તો એ કહેવું બરાબર નથી, કારણકે શ્રાવકને તો પોષધવ્રતમાં
 સાપરાધી અને નિરપરાધી બેઉને મારવાનો ત્યાગ હોય છે, એટલા માટે, હે પુત્ર !
 આ સ્થાન (વિષય) ની તુ આલોચના કર, પ્રતિક્રમણ કર પોતાની અને ગુરૂની
 સાક્ષીથી નિન્દા-ગર્હા કર, તદ્વિષયક પરિણામોના અનુબંધોને કાપ, અતિચારના મેલને
 દૂર કરીને, આત્માને શુદ્ધ કર, સન્મુખ ઉઠ અને યથાયોગ્ય તપ કર્મરૂપ પ્રાયશ્ચિત્તનો
 સ્વીકાર કર” (૧૪૭) ॥

मूलम्-तए णं से चुलणीपिया समणोवासए अम्मगाए तहत्ति
एयमट्ठ विणएणं पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता तस्स ठाणस्स आलोएइ,
जाव पडिवज्जइ ॥१४८॥ तए णं से चुलणीपिया समणोवासए
पढम उवासगपडिमं उवसपज्जित्ताणं विहरइ । पढमं उवासगपडिम
अहासुत्त जहा आणदो जाव एक्कारसमंपि ॥१४९॥ तए णं से चुल-
णीपिया समणोवासए सेण उरालेणं जहा कामदेवो जाव सोहम्मो
कप्पे सोहम्मवडिसगस्स उत्तरपुरत्थिमेण अरुणाभे विमाणे देवत्ताए
उववन्ने । चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता । महाविदेहे वासे
सिज्झहिइ ॥१५०॥ निक्खेवो ॥

सत्तमस्ता अगस्स उवासगदसाण तइय अज्झयण

समत्त ॥ ३ ॥

उाया-तत्त खल्लु स चुलनीपिता श्रमणोपासकोऽम्बिकाया 'तथेति एतमर्थं
विनयेन प्रतिश्रुणोति, प्रतिश्रुत्य तस्य स्थानस्य (विषये) आलोचयति यावत्प्रति
पद्यते ॥१४८॥ तत्त खल्लु स चुलनीपिता श्रमणोपासकः' प्रथमामुपासकप्रतिमा
मुपसम्पद्य विहरति । प्रथमामुपासकप्रतिमा यथासूत्र यथाऽऽनन्दश्रावको यावदेका
दशीमपि ॥१४९॥

टीकार्थ-‘तए ण से चुलणी’-त्यादि तय चुलनीपिता श्रावकने
माताकी बात ‘तहत्ति’ (ठीक है) कह कर विनयपूर्वक स्वीकार
की, फिर उस विषयकी आलोचना की यावत् तपःकर्म स्वीकार किया
॥ १४८ ॥ फिर चुलनीपिता श्रावक, श्रावककी पहली पडिमाको स्वीकार
कर विचरने लगा । पहली उपासक पडिमाको यथासूत्र (सूत्रोक्त विधिसे)
आनन्दकी तरह यावत् ग्यारहों प्रतिमाओंका पालन किया ॥ १४९ ॥

टीकार्थ-‘तए ण से चुलणी’-त्यदि पछी चुलनीपिता श्रावके मातानी
बात ‘तहत्ति’ (ग़राबर छे) जेभ कहुने विनयपूर्वक स्वीकार पछी जे विषयनी
आलोचना करी यावत् तप कर्मने स्वीकार कर्यो (१४८) पछी चुलनीपिता श्रावक,
श्रावकनी पड़ेद्वी पडिमानो स्वीकार करीने विनयसा बाज्यो पड़ेद्वी उपासकपडिमाने
यथासूत्र (सूत्रोक्त-विधिपूर्वक) आनन्दनी पेटे यावत् अगीआरे प्रतिमाओंनु पालन

ततः खलु ज्ञं चुलनीपिता श्रमणोपासकस्तेनोदारेण यथा कामदेवो
यावत्सौधर्मे कल्पे सौधर्मावतसरस्योत्तदपोरस्त्येऽरुणाभे विमाने देवतयोपपन्नः ।
चत्वारि पर्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता । महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति ॥१५०॥ निक्षेपः॥

सप्तमस्याङ्गस्योपासरुदशाना तृतीयमध्ययन

समाप्तम् ॥ ३ ॥

टीका—व्याख्या तु छायेव गतार्था ॥ १४८-१५० ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धाचार्य-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापा-
लापरु-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैरुग्रन्यनिर्माणरु-वादिमानमदक-श्रीशाहछत्रपति-

कोल्हापुरराजप्रदत्त-“जैनशास्त्राचार्य”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु

बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्री घासीलाल-

व्रति-विरचितायामुपासरुदशाङ्गसूत्रस्याङ्गारधर्मसञ्जीवनीया

ख्याया व्याख्याया तृतीय चुलनीपित्राख्यमध्ययन

समाप्तम् ॥ ३ ॥

इस उदार कृत्यसे चुलनीपिता कामदेवको आति सौधर्मकल्पमें सौधर्मा
वतस+के उत्तरपूर्व (ईशानकोण)के अरुणाभ विमानमे देवरूपसे उत्पन्न
हुआ । वहा उसकी चार पर्योपमकीस्थिति कही गई है । वह (चुल
नीपिता देव) महाविदेह क्षेत्रमे सिद्ध होगा निक्षेप-उपसहार पूर्ववत्
॥ १४८-१५० ॥

सातवाँ अंग उपासकदशाके तीसरे अध्ययनकी अगारसञ्जीवनी

टीकाका हिन्दी-भाषानुवाद समाप्त ॥ ३ ॥

कृपु (१४६) को उदार कृत्यशी चुलनीपिता कामदेवनी चेठे सौधर्म कल्पमा
सौधर्मावतसरसना उत्तरपूर्व (ईशान कोण)ना अङ्गुला विमानमा देवर्पे उत्पन्न
थया ता चार पर्योपमनी तेनी स्थिति कही छे को (चुलनीपितादेव) महाविदेह
क्षेत्रमा सिद्ध यथे निक्षेप-उपसहार पूर्ववत् (१५०)

इति श्री उपासकदशाङ्गसूत्रना त्रीण अध्ययननी अगारसञ्जीवनी

व्याख्याना, गुजराती-भाषानुवाद समाप्त (३)

॥ चतुर्थोध्ययनम् ॥

सम्प्रति चतुर्था ययनमारभ्यते—‘उक्खेवओ चउत्थसे’त्यादि ।

मूलम्—उक्खेवओ चउत्थस्स अज्झयणस्स । एवं खलु जवू ।
तेण कालेण तेण समएणं वाणारसी नामं नयरी, कोट्टए चेइए,
जियसत्तू राया, सुरादेवे गाहावई अट्टे० । छ हिरण्णकोडीओ जाव
छवया दसगोसाहस्सिएण वएण, धन्ना भारिया, सामी समोसढे,
जहा आणदो तहेव पडिवज्जइ गिहिधम्मं, जहा कामदेवो जाव
समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिय धम्मपण्णत्तिं उवसपज्जि-
त्ताण विहरइ ॥ १५१ ॥ तए ण तस्स सुरादेवस्स समणोवासयस्स
पुव्वरत्तावरत्त कालसमयंसि एगे देवे अतियं पाउब्भवित्था । से देवे
एग मह नीलुप्पल जाव असि गहाय सुरादेव समणोवासय एव
वयासी—“हभो सुरादेवा समणोवासया । अपत्थियपत्थया । जइ णं
तुमं सीलाइ जाव न भजसि तो ते जेट्ट पुत्त साओ गिहाओ
नीणेमि, नीणित्ता तव अग्गओ घाएमि, घाडत्ता पच सोल्लए करेमि,
करित्ता आदाणभरियसि कडाहयसि अट्ठेमि, अट्ठित्ता तव गाय

छाया—उत्क्षेपकश्चतुर्थस्याध्ययनस्य । एव खलु जम्बू ! तस्मिन् काले तस्मिन्
समये वाराणसी नाम नगरी, कोष्ठक चैत्य, जितशत्रू राजा, सुरादेवो गाथापति,
आढ्य० । पद् हिरण्यकोटयो यावत् पद् व्रजा दशगोसाहस्रिकेण व्रजेन, धन्या
भार्या, स्वामी समवस्रत, यथाऽऽनन्दस्तथैव प्रतिपद्यते गृद्धिधर्मं, यथा कामदेवो
यावत् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽऽन्तिकी धर्मप्रज्ञप्तिमुपसम्पद्य विहरति ॥ १५१ ॥
ततः खलु तस्य सुरादेवस्य श्रमणोपासकस्य पूर्वरात्रापरत्रकालसमये एको देवोऽ-
न्तिकं प्रादुरासीत्, स देव एक महान्त नीलोत्पल—यावद् असि गृहीत्वा सुरादेव
श्रमणोपासकमेवमवादीत्—हम्मो, सुरादेव श्रमणोपासक ! अपार्थितप्रार्थक ! यदि
खलु त्व शीलानि यावन्न मनसि तर्हि ते ज्येष्ठ पुत्र स्वस्माद्गृहाणयामि, नीत्वा
तवाग्रतो घातयामि, घातयित्वा पञ्च शूल्यकानि करोमि, कृत्वा आदहनभृते कटाहे

मसेण य सोणिण्ण य आइचामि, जहा णं तुम अकाले चेव जी-
वियाओ ववरोविज्जसि । एवं मज्झमयं, कणीयस, एकेके पंच
सोल्लया तहेव करेइ जहा चुलणीपियस्स, नवर एक्केक्के पंच सोल्लया
॥ १५२ ॥ तए णं से देवे सुरादेव समणोवासय चउत्थपि एव व-
यासी-हभो सुरादेवा । समणोवासया । अपत्थियपत्थया । जाव
न परिच्चयसि तो ते अज्ज सरीरसि ॥ जमगसमगमेव सोलस रोगा-
यंके पक्खिवामि, तंजहा-सासे कासे जाव कोढे, जहा ण तुमं अट्ठ-
दुहट्ठ-जाव ववरोविज्जसि ॥ १५३ ॥ तए ण से सुरादेवे समणोवासए
जाव विहरइ । एव देवो दोच्चपि तच्चपि भणइ जाव ववरोविज्जसि
॥ १५४ ॥ तए णं तस्स सुरादेवस्स समणोवासयस्स तेण देवेणं
दोच्चपि तच्चपि एववुत्तस्स समाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए०-

छाया-आदहामि, आदह्य तव गात्र मासेन च शोणितेन चाऽऽसिञ्चामि, यथा
खलु त्वमकाल एव जीविताद्वयपरोप्यसे । एव मध्यमक, कनीयासम्, एकैकस्मिन्
पञ्च शूल्यकानि तथैव करोति यथा चुलनीपतुः, नवरमेवैकस्मिन् पञ्च शूल्यकानि
॥ १५२ ॥ ततः खलु स देवः सुरादेव श्रमणोपासक चतुर्थमप्येवमवादीत्-
हभोः सुरादेव ! श्रमणोपासक ! अपार्थितपार्थक ! यावन्न परित्यजसि तर्हि
तेऽथ शरीरे यमकसमकमेव ॥ षोडश रोगातङ्कान् प्रक्षिपामि, तद्यथा-श्वासः
कासः-यावत्कुष्ठम्, यथा खलु त्वमार्चदुःस्वार्च यावद्व्यपरोप्यसे ॥ १५३ ॥
ततः खलु स सुरादेव श्रमणोपासको यावद्विहरति । एव देवो द्वितीयमपि
तृतीयमपि भणति यावद् व्यपरोप्यसे ॥ १५४ ॥ ततः खलु तस्य सुरादेवस्य
श्रमणोपासकस्य तेन देवेन द्वितीयमपि तृतीयमप्येवमुक्तं सतोऽयमेतद्रूप आध्या-

*टीका—यमकसमकम्=युगपत् । रोगातङ्कान्=रोगाश्चाऽऽतङ्काश्चेति द्वन्द्वस्तान्-
तत्र रोगाः=ज्वरदाहादयः, आतङ्काः=शूलादयः । 'श्वास'-इति-श्वासं कासो
वैरो दाहः, कुक्षिशूल भगन्दरोऽर्शोऽजीर्णं दृष्टिरोगो मस्तकशूलमरोचकोऽक्षिवेदना
कर्णवेदना कण्ठरुदररोगे कुष्ठं चेति षोडश । (१५३) ॥

अहो ण इमे पुरिसे अणारिए जाव समायरइ, जे णं ममं जेट्टं पुत्तं
जाव कणीयसं जाव आडंचड, जेवि य इमे सोलस रोगायका तेवि
य इच्छइ ममं सरीरगसि पक्खिवित्तए, त सेयं खलु मम एयं
पुरिसि गिण्हितएत्ति कट्ठु उट्ठाइए, सेवि य आगासे उप्पइए, तेण
य खंभे आसाइए, महया महया सदेणं कोलाहले कए ॥ १५५ ॥
तए णं सा धन्ना भारिया कोलाहलं सोच्चा निसम्म जेणेव सुरादेवे
समणोवासए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता एव वयासी-किण्णं
देवाणुप्पिया । तुब्भेहिं महया महया सदेणं कोलाहले कए ?
॥ १५६ ॥ तए ण से सुरादेवे समणोवासए घन्न भारिय एवं वयासी-
एव खलु देवाणुप्पिए । केवि पुरिसे तहेव कहेइ जहा चुलणीपिया ।
धन्नावि पडिभणइ जाव कणीयसं, नो खलु देवाणुप्पिया । तुब्भे
केवि पुरिसे सरीरसि जमगसमगं सोलस रोगायके पक्खिवइ,
एस ण केवि चुरिसे तुब्भं उवसग्ग करेइ । सेस जहा चुलणीपि-

छाया-त्मिकः ०-अहो ! खल्वय पुरुषोऽनार्यो यावत्समाचरति, यः खलु मम
ज्येष्ठपुत्र यावत्कनीयास यावदासिञ्चति, येऽपि चेमे षोडश रोगातङ्कान्पिचेच्छ
ति मम शरीरे प्रक्षेप्तु, तच्छ्रेयः खलु ममैत पुरुष ग्रहीतुम्-इति कृतवोत्थितः, सोऽपि
चाऽऽकाशे उत्पतित, तेन च स्तम्भ आसादितः, महता महता शब्देन कोलाहलः कृतः
॥ १५५ ॥ ततः खलु सा धन्या भार्या कोलाहलं श्रुत्वा निश्चिन्त्य येनैव सुरादेव
श्रमणोपासकस्तेनैवोपागच्छति, उपागत्यैवमवादीत किं खलु देवानुप्पिया ! युष्माभि-
र्महता महता शब्देन कोलाहलं कृतः ? ॥ १५६ ॥ ततः खलु स सुरादेव श्रमणो-
पामको धन्या भार्यामेवमवादीत-एव खलु देवानुप्पिये ! कोऽपि पुरुषस्तथैवक्रययति
यथा चुलनीपिता । अन्यापि प्रतिभणति यावत्कनीयास, नो खलु देवानुप्पिया ।
युष्माकं कोऽपि पुरुष शरीरे यमकसमकं षोडश रोगातङ्कान् प्रक्षिपति, एव खलु
कोऽपि पुरुषो युष्माकमुपमर्गं करोति, जेष यथा चुलनीपित्रे भद्रा भणति । एव

यस्स भद्वा भणइ एवं निरवसेसं जाव सोहम्मे कप्पे अरुणकत्ते
विमाणे उववत्ते । चत्तारि पलिओवमाइं ठिईं महाविदेहे वासे
सिज्झहिइ ॥ १५७ ॥ निक्खेवो ॥

सत्तमस्स अगस्स=उवासगदसाण चउत्थ अज्झयण
समत्त ॥ ४ ॥

निरवशेष यावत्सौधर्मे कल्पेऽरुणकान्ते विमाने उपपन्नः । चत्वारि पल्योपमानि
स्थितिः । महारिदेहे वर्षे सेत्स्यति ॥ १५७ ॥ निक्षेपः ॥

सप्तमस्याङ्गस्योपासकदशाना चतुर्थमभ्ययन
समाप्तम् ॥ ४ ॥

टीका सुगमैव ॥ १५१-१५७ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-महोपासक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापा
कापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दर-श्रीशास्त्रत्रपति-
कोल्हापुरराजमदत्त-"जैनशास्त्राचार्य"-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्री घासीलाल
त्रति विरचितायामुपासकदशाङ्गमूत्रस्याङ्गारधर्मसङ्गीवन्या
ख्याया व्याख्याया चतुर्थ सुरादेवाख्यमभ्ययन
समाप्तम् ॥ ४ ॥

चौथा अध्ययन ।

अब चौथे अध्ययनका प्रारम्भ करते हैं—

टीकार्थ - 'उक्खेवो चउत्थस्स' इत्यादि उत्क्षेप-जम्बूस्वामीने कहा-
"भगवन् ! श्रमण भगवान् महावीरने चौथे अभ्ययनका क्या अर्थ
कहा है ?"

सुधर्मा स्वामीने उत्तर दिया-जम्बू ! उस काल उस समय बनारस
नामकी नगरी थी । कोष्ठक चैत्य था । जितशत्रु राजा था । सुरादेव

शेष अध्ययन

इसे चौथा अध्ययनना प्रारम्भ करीये छीये —

टीकार्थ - 'उक्खेवो चउत्थस्स' इत्यादि (१५१ थी १५७)

उत्क्षेप—जम्बू स्वामीने कहु 'भगवन् ! श्रमण भगवान् महावीर स्वामीने
चौथा अध्ययनना शो अर्थ कह्यो छै ?"

सुधर्मा स्वामीने उत्तर आप्यो - जम्बू ! ओ ठाणे, ओ समये बनारस
नामनी नगरी छती कोष्ठक चैत्य छत्त जितशत्रु राजा छतो सुरादेव गाथापति

गाथापति था। वह सब प्रकार पन्न यावत् अजेय था। छह करोड़ सोनैया उसके खजानेमे थे, छह करोड़ व्यापारमें लगे थे, और छह करोड़ प्रविस्तर (लेन देन) में लगे हुए थे। उसके छह गोकुल अर्थात् साठ हजारका गोवर्ग था। धन्या नामकी भार्या थी। श्रमण भगवान् महावीर स्वामी समोसरे। सुरादेव आनन्दकी तरह गया और गृहस्थ धर्मको स्वीकार किया। वह कामदेवके समान यावत् श्रमण भगवान् महावीरके निकटकी धर्मप्रज्ञप्तिको स्वीकार कर विचरने लगा ॥ १५१ ॥ इसके अनन्तर सुरादेव श्रावकके सामने पूर्वरात्रिके अपर समयमे एक देवता प्रगट हुआ। वह देवता नील कमलके समान यावत् तलवार लेकर सुरादेव श्रमणोपासकसे बोला—“अरे सुरादेव श्रावक ! ओ मृत्यु के कामी ! यदि तू शील आदिको यावत् भग नहीं करता तों तेरे बड़े लड़केको घरसे लाता हूँ, और लाकर तेरेही सामने उसका घात करता हूँ। उसे मार डालनेके बाद उसीके मासके पाच टुकड़े करूँगा और अदहनसे भरे हुए कढ़ाहमे उकालूँगा। अकाल कर तेरे शरीरको मांससे और लोहसे सींचूँगा, जिसमे तू अकाल ही जीवनसे हाथ धो बैठेगा”। इसी प्रकार मँझले और सबसे छोटे लड़केके लिये कहा। जब सुरादेव निर्भय बना रहा तो क्रमशः उसके पुत्रोंको लाया और मार डाला। प्रत्येकके मासके

हते। ते सर्व प्रकारे सपन्न यावत् अजेय हतो छ करोड़ सोनैया तेना भणनामा हता, छ करोड़ व्यापारमा रोक्या हता अने छ करोड़ प्रावस्तर (विशुद्ध) मा लगाड्या हता, तेनी पास छ गोकुल अर्थात् ६० साईठ हत्तर गोवर्गना पशुओ हता धन्या नामनी भार्या हती श्रमण भगवान् महावीर स्वामी समोसर्या सुरादेव आनन्दनी पेटे गये अने तेछे गृहस्थधर्मना स्वीकार क्यो ते कामदेवनी पेटे यावत् श्रमण भगवान् महावीरनी समीपनी धर्मप्रज्ञप्ति स्वीकारी विचरवा लाग्यो (१५१) त्सारपछी सुरादेव श्रावकनी साथे पूर्वरात्रिना अपर समयमा ओक देवता प्रगट थयो ओ देवता नीलकमलना जेवी यावत् तलवार लधने सुरादेव श्रमणोपासकने कहेवा लाग्यो “अरे सुरादेव श्रावक ! हे मृत्युना कामी ! जे तु शील आदिना यावत् भग नहि करे ते तारा मोटा पुत्रने घेरथी लावु छु अने तारी समीपे ज तेना घात करु छु तेने मारीने तेना मासना पाच टुकडा करीश अने आधज्यथी लरेली कडाईमा उकाणीश, पछी ताना शरीर पं ओ मास अने दोही छाटीश, जेथी तु अकाणे ज एवन गुभावी भेसीश” ओ प्रभाछे वन्द्येत अने सोथी नाना पुत्रने भाटे पणु कहु सुरादेव निर्भयज रह्यो ओटवे कभश ते देव तेना पुत्रने लाये, तेमने

પાંચ-પાંચ ટુકડે કર પ્રત્યેકસે સુરાદેવકે શરીરકો સીંચા ॥ ૧૫૨ ॥
 દેવતાને જય દેલા ફિ સુરાદેવ અથ ભી ભય-ભીત નહીં હુઆ તા ચૌથી
 ઘાર ચોલા-“અરે સુરાદેવ આવક ! મૃત્યુ કે કામી ! યદિ તુ યાવત્
 શીલ આદિકા પરિત્યાગ નહીં કરતા તો તેરે શરીરમેં ઇક સાથ હી-શ્વાસ
 કાસ, જ્વર, દાહ, કુક્ષિશૂલ, મગ્નદર, અર્ઘ (યવામીર), અજીર્ણ, દષ્ટિ
 રોગ, મસ્તકશૂલ, ઐરુચિ, અક્ષિવેદના, કર્ણવેદના, શુર્જેલી પેટકા
 રોગેં ઓર કોઢ, યે સોલહ રોગ (જ્વરાદિ) ઓર આતક (શૂલ આદિ)
 ઢાલતા હૂં, જિસસે તુ તડપ તડપ કર પ્રાણ જોડેગા” ॥ ૧૫૩ ॥ સુરા
 દેવ ફિરમી ભય ભીત ન હો વિચરતા રહા । દેવતાને ઇસી તરફ દસરી
 ઓર ત્રીસરી ઘાર મી કહા ॥ ૧૫૪ ॥ ઇમ પ્રકાર દેવતાકે દો ત્રીન વાર
 કહને પર સુરાદેવ આવકકે મનમેં યહ વિચાર આયા-“યહ અનાર્ય
 પુરુષ હૈ, અનાર્ય બુદ્ધિવાલા હૈ અતઃ આચરણ મી અનાર્ય કરતા હૈ, ઇસને
 મેરે બડે મજાલે ઓર છોટે લડકેકોં માર ઢાલા, ડનકે માસ લોહસે મેરે
 શરીરકો સીંચા, અથ મેરે શરીરમેં સોલહ રોગાતક ઢાલના ચાહતા હૈ,
 ઇસે પકડ લેનાં હી ઠીક હૈ ।” એસા વિચાર કર સુરાદેવ ડઠા, ઓર દેવતા

મારી નાખ્યા અને પ્રત્યેકના માસના પાંચ ટુકડા કરી પ્રત્યેકના લોહી-માસને
 સુરાદેવના શરીર પર છાટ્યા (૧૫૨) દેવતાએ જ્યારે જોયું કે સુરાદેવ હજી પણ
 લયલીલ નથી થયો, ત્યારે ચોથીવાર તે જોયો - “અરે સુરાદેવ આવક ! મૃત્યુના
 કામી ! જો તુ યાવત્ શીલ આદિનો પરિત્યાગ નહિ કરે તો તારા શરીરમા એક
 સાથે (૧) શ્વાસ, (૨) કાસ, (૩) જ્વર, (૪) દાહ, (૫) કુક્ષિશૂલ (૬) ભગદર (૭)
 અર્ઘ (હરસ-મસા), (૮) અજીર્ણ, (૯) દષ્ટિરોગ, (૧૦) મસ્તકશૂલ, (૧૧) અરુચિ,
 (૧૨) અક્ષિવેદના, (૧૩) કર્ણવેદના, (૧૪) ખસ-ખુજલી, (૧૫) ઉદરરોગ, અને
 (૧૬) કોઢ, એ સોળ રોગ (જ્વરાદિ) અને આતક (શૂલ-આદિ) નાખીશ, જેથી તુ
 તરફડીને પ્રાણ છોડીશ (૧૫૩) તેથી પણ સુરાદેવ લયલીલ ન થતા વિચરી રહ્યો
 દેવતાએ એ પ્રમાણે ઘીલ અને ત્રીજીવાર પણ કહ્યું (૧૫૪) એ પ્રમાણે દેવતાએ
 બે ત્રણ વાર કહેતા સુરાદેવ આવકના મનમા એવો વિચાર આવ્યો કે ‘આ
 અનાર્ય પુરુષ છે, અનાર્ય બુદ્ધિવાળો છે, એટલે તે આચરણ પણ અનાર્ય જ કરે છે,
 તેણે મારા મોટા, વચ્ચે અને નાના પુત્રોને મારી નાખ્યા, તેના માસ-લોહી મારા
 શરીરે છાટ્યા, હવે મારા શરીરમા સોળ રોગ તે નાખવા ઇચ્છે છે, માટે તેને પકડી
 લેવો એ જ ઠીક છે’ એમ વિચારી સુરાદેવ ઉઠ્યો, અને દેવતા આકાશમા વિલીન

આકાશમેં વિલીન હો ગયા । સુરાદેવકે હાથ ણક સ્વભા આ ગયા । વહ
 ઉસે પકડ કર કહે જોરસે કોલાહલ મચાને લગા ॥૧૫૫॥ ઉમકી પત્ની
 ધન્યાને કોલાહલ સુના તો વહ દોડ કર સુરાદેવ શ્રવણકે મમીપ આઈ,
 વહાં આકર ઘોલી “દેવાનુપ્રિય ! આપને ઇતને જોરસે કોલાહલ કયો
 ક્રિયા ? ॥૧૫૬॥ સુરાદેવ શ્રાવક ધન્યાસે કહને લગા—“દેવાનુપ્રિયે !
 કોઈ અનાર્થ પુરુષ” ઇત્યાદિ વહી સવ વાત કહી જૈસે સુલનીપિતાને
 અપની માતાસે રહી થી । ધન્યા ઘોલી-દેવાનુપ્રિય ! કુછ મી નહીં હુઆ,
 ન થડા લડકા મારા ગયા, ન મેંદ્રલા ઓર ન છોટા, ન કોઈ આપકે
 શરીરમેં રોગાતક હી ડાલતા હૈ, મિન્તુ કોઈ પુરુષ આપકો ઉપસર્ગ કર
 રહા હૈ ।” ઇમકે બાદ વહી સવ વાત કહી જો મદ્રાને સુલનીપિતાસે
 કહી થી । ઘાકી સવ પૂર્વકી નાઈ યાવત્ અન્તમે સુરાદેવ સૌધર્મ રૂપમેં
 અરુણકાન્ત વિમાનમેં ઉત્પન્ન હુઆ । વહાં ઉસકી ચાર પદ્યોપમકી
 સ્થિતિ હૈ । વહ મહાવિદેહ ક્ષેત્રસે સિદ્ધ હોગા ॥ ૧૫૭ ॥

નિક્ષેપ—અન્તમેં શ્રી સુધર્માસ્વામી કહને લગે—“હે જમ્બૂ ! મૈને શ્રી
 મહાવીરસ્વામીસે જૈમા સુના હૈ વૈમા હો તુમ્હેં કહા હૈ” ॥

શ્રી ઉપાસકદશાગ સૂત્રકે ચૌથે અધ્યયનમી અગારસંજીવની ટીકાકા
 હિન્દીભાષાનુવાદ સમાપ્ત હુઆ ॥૪॥

અર્થ ગયો સુરાદેવના હાથમા એક થાભલો આવી ગયો તે એને પકડીને મોટા
 ભોરથી ખૂબ પાડવા લાગ્યો (૧૫૫) તેની પત્ની ધન્યા તે સામળીને સુરાદેવ શ્રાવકની
 સમીપે દોડી આવી અને બોલી “દેવાનુપ્રિય તમે આટલા ભોરથી ખૂબ કેમ
 પાડી ?” (૧૫૬) સુરાદેવ શ્રાવક ધન્યાને કહેવા લાગ્યો “દેવાનુપ્રિયે ! કેઈ અનાર્થ
 પુરુષ ઇત્યાદિ” બધી વાત કહી કે જે પ્રમાણે સુલનીપિતાએ પોતાની માતાને કહી
 હતી, ધન્યા બોલી — “દેવાનુપ્રિય ! કશુંય થયું નથી, મોટા વચ્ચેટ કે નાના પુત્રને
 કેઈએ મારી નાખ્યા નથી, તેમજ આપના શરીરમા કેઈ રોગાતક પણ નાખ્યું
 નથી, પરન્તુ કેઈ પુરુષ આપને ઉપસર્ગ કરી રહ્યો છે” પછી તેણે તેને બધી વાત
 કહી કે જે ભદ્રાએ સુલનીપિતાને કહી હતી બાકી બધું પૂર્વવત્ યાવત્ છેવટે
 સુરાદેવ સૌધર્મ રૂપમા અરુણકાન્ત વિમાનમા ઉત્પન્ન થયો ત્યાં તેની ચાર
 પદ્યોપમની સ્થિતિ છે તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા સિદ્ધ થયો (૧૫૭)

નિક્ષેપ—છેવટે શ્રી સુધર્માસ્વામીએ કહ્યું “હે જમ્બૂ ! મેં શ્રી મહાવીર
 સ્વામી પાસેથી જે પ્રમાણે સામળ્યું છે તે પ્રમાણે મેં તને કહ્યું છે”

ધૃતિ શ્રી ઉપાસકદશાગ સૂત્રના ચોથા અધ્યયનની અગાર
 મહાવની ટીકાનો ગુજરાતી-ભાષાનુવાદ સમાપ્ત. (૪)

॥ पञ्चममध्ययनम् ॥

अथ पञ्चमम ययनमारभ्यते-‘उक्खेवो पचमस्स’ इत्यादि ।

मूलम्-उक्खेवो पचमस्स । एवं खलु जवू । तेणं कालेण तेणं समएण आलभिया नाम नयरी, संखवणे उज्जाणे, जियसत्तू राया, चुल्लसयए गाहावई अड्डे जाव छ हिरण्णकोडीओ जाव छ वया दस गोसाहस्सिएणं वएण । बहुला भारिया, सामी समोसडे, जहा आणंदो तहा गिहिधम्म पडिवज्जइ । सेसं जहा कामदेवो जाव

छाया-उत्क्षेपः पञ्चमस्य । एव खलु जम्बूः । तस्मिन् काले तस्मिन् समये आलभिका नाम नगरी, शङ्खवनमुद्यान, जितशत्रू राजा क्षुद्रशतको गाथापतिराढ्यो यावत् पट्ट हिरण्यकोटयो यावत् पट्ट व्रजा दसगोसाहस्त्रिकेण व्रजेन । बहुला भार्या । स्वामी समवसृतो यथाऽऽनन्दस्तथा गृहिधर्मं प्रतिपद्यते । शेषं यथा

पांचवें अध्ययन ।

अथ पांचवें अध्ययनका प्रारम्भ करते हैं-

‘उक्खेवो पचमस्स’ इत्यादि ॥१५८-१६५॥

उत्क्षेप-जम्बूस्वामी कहते हैं-भगवान् ! पांचवें अध्ययनका अर्थ क्या है ? । सुधर्मास्वामी कहते हैं-

उस काल उस समय आलभिका नाम नगरी थी । शङ्खवन उद्यान, जितशत्रु राजा और क्षुद्रशतक गाथापति था । वह आढ्य यावत् छह छह करोड़ सोनैये खजाने आदिमे रखे हुए थे । उसके छह गोकुल अर्थात् साठ हजार गोवर्ग था बहुला उसकी भार्या थी । श्रमण भगवान् महावीर समोसरे । क्षुद्रशतकने आनन्दकी तरह गृहस्थ धर्मको स्वीकार

पाचम अध्यायन.

इवे पाचमा अध्ययननो प्रारंभ करीजे छीजे -

टीकार्य-“उक्खेवो पचमस्स” इत्यादि (१५८ थी १६५)

उत्क्षेप-जम्बू स्वामी कहे छे - भगवन ! पाचमा अध्ययननो अर्थ शे छे ? सुधर्मास्वामी कहे छे जे क्षाणे जे समये आलभिका नामनी नगरी હતી શખવન, ઉદ્યાન જિતશત્રુ રાજા અને ક્ષુદ્રશતક ગાથાપતિ હતો તે આદ્ય યાવત્ છ-છ કરોડ સોનીયા ખજાના આદિમા રાખતો હતો તેને છ ગોકુળ અર્થાત ૬૦ હજાર ગોવર્ગના પશુએ હતા બહુલા નામની ભાર્યા હતી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સમોસર્યા ક્ષુદ્રશતકે

धम्मपण्णत्ति उवसंपज्जित्ताणं विहरइ ॥१५८॥ तए णं तस्स चुल्ल-
सयगस्स समणोवासयस्स पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि एगे देवे
अतियं जाव असिं गहाय एव वयासी-“हंभो चुल्लसयगा । सम-
णोवासगा । जाव न भजेसि तो ते अज्ज जेट्ठं पुत्तं साओ गिहाओ
नीणेमि, एवं जहा चुलणीपिय, नवर एक्के सत्त मंससोल्लया जाव
कणीयसं जाव आइचामि” ॥१५९॥ तए ण से चुल्लसयए समणो-
वासए जाव विहरइ ॥१६०॥ तए ण से देवे चुल्लसयग समणो-

कामदेवो यावद्धर्मप्रज्ञसिद्धिपुसम्पद्य विहरति ॥ १५८ ॥ तत. खलु तस्य
क्षुद्रशतकस्य श्रमणोपासकस्य पूर्वरात्रापरत्राफलसमये एको देवोऽन्तिक
यावदसिं गृहीत्वैवमवादीत् हंभो. क्षुद्रशतक ! श्रमणोपासक ! यावन्न भनसि तर्हि
तेऽद्य ज्येष्ठ पुत्र स्वस्माद्गृहानयामि, एव यथा चुलनीपितर, नवरमेकैरस्मिन् सप्त
मासशूल्यकानि यावत्कनीयास यावदासिञ्चामि ॥ १५९ ॥ तत. खलु क्षुद्रशतक
श्रमणोपासको यावद्विहरति ॥ १६० ॥ तत. खलु. सदेव क्षुद्रशतक श्रमणोपासक

किया । शेष कथा कामदेवके समान है, यावत् धर्मप्रज्ञसिद्धि स्वीकार
कर विचरने लगा ॥१५८॥ तत्र क्षुद्रशतक श्रावकके सामने, पूर्वरात्रिके
प्रथम प्रहरमें अपर रात्रि जाने रात्रिके पिछले समयमें एक देवता यावत्
तलवार लेकर प्रगट हुआ और बोला-“हे क्षुद्रशतक श्रावक ! यदि
तू शील आदिको भग नहीं करता तो तेरे बड़े लड़केको आज घरसे
लाना हूँ । इसके अतिरिक्त और सय नहीं बात कही जो चुलनी-
पितासे कही थी । हँ ! विशेषता इतनीसी है कि प्रत्येक लड़केके मासके
सात सात खण्ड करके शरीरको सींचनेका कहा ॥१५९॥ वह क्षुद्रशतक

आनदनी पठे गृहस्थधर्मो स्वीकार कर्थे शेष कथा कामदेवनी समान है, यावत्
धर्मप्रज्ञसिद्धि स्वीकार करी चित्तवृत्ति लाज्ये (१५८) पक्षी क्षुद्रशतक श्रावकनी सामे,
पूर्वरात्रिना प्रथम प्रहरमा अने अपररात्रिना पाछवा प्रहरमा अपर समयमा ओक
देवता यावत् तलवार लध प्रकट थ्ये अने बोत्ये “ हे क्षुद्रशतक श्रावक ! जे तु
शील आदिने भग नहि करे, तो तारा भोग पुत्रने आज घेरथी लावु छु, जे
उपरात जे बात चुलनीपिताने कही हती ते नधी बात हेरे क्षुद्रशतकने कही विशेषता
ओटही छे के प्रत्येक पुत्रना मासना सात-सात ञड करीने तेने शरीरे तेभना दोही-मास

वासय चउत्थपि एवं वयासी-“हंभो खुल्लसयगा ! समणोवासया !
 जाव न भजसि तो ते अज्ज जाओ इमाओ छ हिरण्णकोडीओ
 निहाणपउत्ताओ, छ बुद्धिपउत्ताओ, छ पवित्थरपउत्ताओ ताओ साओ
 गिहाओ नीणेमि, नीणित्ता आलभियाए नयरीए सिघाडग जाव
 पहेसु सवओ समता विप्पइरामि जहा णं तुम अट्टदुहट्टवसट्ठे
 अकाले चेव जीवियाओ ववरोविज्जसि ॥ १६१ ॥ तए णं से खुल्लसयए
 समणोवासए तेणं देवेण एव वुत्ते समाणे अभीए जाव विहरइ

चतुर्थमप्येवमवादीत्-इभो क्षुद्रशतक ! श्रमणोपासक ! यावन्न भनसि तर्हि
 तेऽयं या इमाः पइ हिरण्यकोटयो निधानमयुक्ता पइ वृद्धिमयुक्ताः षट् प्रविस्तर
 मयुक्तास्ताः स्वस्माद्गृहान्नयामि, नीत्वाऽऽलभियाया नगर्यां सङ्घाटकयावत्पदेषु
 सर्वत्रः समन्ताद् विप्रस्मिरामि यथा खलु त्वमार्त्तदु खार्त्तवशात्तोऽकाल एव जीविता
 द्वयपरोप्पसे ॥ १६१ ॥ तत' खलु स क्षुद्रशतक. श्रमणोपासकस्तेन देवेनै
 वयुक्त' सन्नभीतो यावद्विहरति ॥ १६२ ॥ तत. खलु स देव क्षुद्रशतक श्रमणोपास

આવક યાવત્ જૈસેકા તૈસા વિચરતા રહા ॥ ૧૬૦ ॥ તથા દેવ ક્ષુદ્રશતક
 આવકસે ચૌથી ધાર યોં મ્હને લગા-“હે ક્ષુદ્રશતક આવક ! યદિ તૂ
 શીલ વ્રત આદિકો ભગ નહીં કરતા તો યહ જો તેરે છહ કરોડ
 સોનેયા લજાનેમેં રહે હુણ હૈ, છહ કરોડ વ્યાપારમેં લગે હુણ હૈ,
 છહ કરોડ લેન દેનમેં લગે હુણ હૈ, ઊન સઘકો ઘરસે લાઁગા ઔર
 આલભિકા નગરીકે સઘાટક તથા ચતુષ્પથ (ચૌરાહા) પર સઘ જગહ
 વિખેર દૂગા, જિસસે તૂ અત્યન્ત દુખિત હોકર અકાલમેં હી કાલકે
 માલમેં ચલા જાયગા-મર જાયગા” ॥ ૧૬૧ ॥ દેવતા કે કૃતના કહ્ને પર
 બી ક્ષુદ્રશતક નિર્ભય યાવત્ વિચરતા રહા ॥ ૧૬૨ ॥ દેવતાને ક્ષુદ્રશતક

છાટવાનું કહ્યું (૧૫૯) એ ક્ષુદ્રશતક આવક યાવત જેમ ને તેમ વિચરી રહ્યો (૧૬૦)
 પછી દેવ ક્ષુદ્રશતક આવકને ચોથી વાર કહેવા લાગ્યે - ‘હે ક્ષુદ્રશતક આવક ! જે તુ શીલ
 વ્રતઆદિના ભગ નહિ કરે, તો જે તારા છ કરોડ સોનેયા ખજાનાના રાખેલા છે, ■
 કરોડ વેપારમા રાખ્યા છે અને ■ કરોડ લેણ-દેણમા રોક્યા છે, તે બધા ઘરમાથી
 લઈશ અને આલભિકા નગરીના સઘાટક તથા ચતુષ્પથ (ચોક) પર બધી જગ્યાએ
 વેરી નાખીશ, જેથી તુ અત્યત દુખિત થઈને આકાળે જ મૃત્યુ પામીશ.” (૧૬૧)
 દેવતાએ એટલું કહ્યું તેપણ ક્ષુદ્રશતક નિર્ભય યાવત વિચરી રહ્યો (૧૬૨)

॥१६२॥ तए ण से देवे चुल्लसयग समणोवासय अभीयं जाव
पासित्ता दोच्चपि तच्चपि तहेव भणइ जाव ववरोविज्जसि ॥ १६३ ॥
तए ण तस्स चुल्लसयगस्स समणोवासयस्स तेणं देवेणं दोच्चपि
तच्चपि एव वुत्तस्स समाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए०—“अहो ण
इमे पुरिसे अणारिए जहा चुलणीपिया तहा चित्तेइ जाव कणीयस
जाव आइचड, जाओवि य णं इमाओ मम छ हिरण्णकोडीओ
निहाणपउत्ताओ छ बुद्धिपउत्ताओ छ पवित्ररपउत्ताओ, ताओवि
य ण इच्छइ मम साओ गिहाओ नीणेत्ता आलभियाए नयरीए

कमभीत यावद् दृष्ट्वा द्वितीयमपि तृतीयमित्यैव भणति यावद्बचपरोप्यसे ॥ १६३॥
तत खलु तस्य क्षुद्रशतकस्य श्रमणोपासकस्य तेन देवेन द्वितीयमपि तृतीयमप्येव-
मुक्तस्य सतोऽयमेद्रूप आभ्यात्मिकः ०—“अहो । खल्वय पुरुषोऽनार्यो यथा
चुलनीपिता तथा चिन्तयति यावत्तृतीयास यावदासिञ्चति, या अपि च खलु इमा
मण पइ हिलयकोटयो निधानप्रयुक्ताः, पदवृद्धिप्रयुक्ताः प्रविस्तरप्रयुक्ताः, ता
अपि च खलु इच्छति मम स्वस्मादगृह्णात्रीत्वाऽऽलभिकाया नगर्यां सङ्घाटक यावद्-

श्रावकको निर्भय यावत् देखर दूसरी और तीसरी बार ऐमाही
कहा यावत् मर जायगा ॥१६३॥ दो तीनबार कहने पर क्षुद्रशतक
श्रावकके मनमे इस प्रकारका विचार आया—“अहो ! यह
आनर्य पुरुष है—इत्यादि चुलनीपिताकी तरह विचार करने लगा,—यावत्
इसने ठाँटे लडके तरुको मार डाला, मेरा शरीर मास लोहूसे सीचा,
और इससे भी इसे ज्ञान्ति न हुई तो अब छह करोड खजानेमे रखे
हुए, छह करोड व्यापारमे और छह करोडलेन देनमे लगे हुए सोनैयोंको

देवताये क्षुद्रशतकने निर्भय यावत् जेधने भीलु अने नीलुवार जेवु कछु, यावत्
मरी जधथ (१६३) जे त्रलु वार कडेता क्षुद्रशतक श्रावकना मनमा आ प्रभावे
विचार आये। “अहो ! आ अनार्य पुरुष छे” इत्यादि चुलनीपितानी पेठे विचार
करवा लाग्यो,— यावत् “तेछे नाना पुत्र सुद्धातने मारी नाभ्यो, मारा शरीरे
मास—लोही छट्यु, अने तेथी पछु तेने ज्ञान्ति न थई जेटवे डवे छ करोड
अजानाभा राजेला, छ करोड वेपारभा लगाडेला अने छ करोड देखु—देखुभा रेडेला

સિંઘાડગ જાવ વિપ્પરિત્તે, ત સેયં સ્વલ્લ મમં ઇય પુરિસં ગિણ્હિ-
ત્તે”-ત્તિ કટ્ટુ ઉટ્ટાઇય જહા સુરાદેવો । તહેવ મારિયા પુચ્છઇ,
તહેવ કહેઇ ॥ ૧૬૪ ॥ સેસં જહા ચુલનીપિયસ્સ જાવ સોહમ્મે
કપ્પે અરુણસિદ્ધે વિમાણે ઉવવન્ને । ચત્તારિ પલિઓવમાઇ ઠિઠ્ઠિ ।
સેસં તહેવ જાવ વિદેહે વાસે સિજ્ઞિહિ ॥ ૧૬૫ ॥ નિક્કલેવો ॥

સત્તમસ્સ અગસ્સ ઉપાસગદસાણ પચમ અજ્ઞયણ
સમત્ત ॥ ૫ ॥

વિપ્રકિરિતુ, તચ્છ્રેયઃ સ્વલ્લ મમૈત પુરુણ ટહીતુ” મિતિ કૃત્વોસ્થિતો સુરાદેવ ।
તથૈવ માર્યાપૃચ્છતિ તથૈવ કથયતિ ॥ ૧૬૪ ॥ શેષ યથા ચુલનીપિતુર્યાવત્સોઽર્મ્મે
કલ્પેઽરુણસિદ્ધે વિમાને ઉપપન્ન । ચત્વારિ પલ્યોપમાનિ સ્થિતિ । શેષ તથૈવ
યાવન્મહાવિદેહે વર્ષે સેત્સ્યતિ ॥ ૧૬૫ ॥ નિષ્કેપ ॥

સત્તમસ્યાઙ્ગસ્યોપાસન્દશાનાં પશ્ચમમખ્યયન
સમાપ્તમ્ ॥ ૫ ॥

ઘરસે લાકર આલમિકા નગરીકે સઘાટક યાવત્ ચતુષ્પય (ચૌરાહે)
આદિમેં વિચેર દેના ચાહતા હૈ, અત્તે હસ પુરુષકો પકડ લેના હી અચ્છા
હૈ ॥” એસા સોચ કર વહ સુરાદેવકી તરહ ઉઠા । વસી પ્રમાર વસકી
માર્યાને ચિહ્ણાનેકા કારણ પૂછા । વસી પ્રકાર શુદ્ધશતરુને સવ વૃત્તાત
કહા ॥ ૧૬૪ ॥ શેષ સવ ચુલનીપિતાકે સમાન યાવત્ વહ સૌવર્મ કલ્પમેં
અરુણસિદ્ધ વિમાનમેં ઉત્પન્ન હુઆ । વહા વસકી ચાર પલ્યોપમકી સ્થિતિ
હૈ । શેષ પૂર્વવત્ યાવત્ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમે સિદ્ધ હોગા ॥ ૧૬૫ ॥

સોનેયા ઘરમાથી લઈ જઈને આલમિકા નગરીના સઘાટક યાવત્ ચોક આદિમા વેરી
નાખવા ઇચ્છે છે, માટે આ પુરુષને પકડી લેવો એજ ઠીક છે” એમ વિચારીને તે
સુરાદેવની પેઠે ઉઠ્યો । પૂર્વોક્ત રીતે તેની સ્ત્રીએ તેને ખૂબ પાડવાનું કારણ પૂછ્યું
અને એ પ્રમાણે શુદ્ધશતરુને વૃત્તાત કહ્યો (૧૬૪) શેષ બધું ચુલનીપિતાની પેઠે
બાણુ, યાવત્ એ સૌવર્મ કલ્પમા અરુણસિદ્ધ વિમાનમા ઉત્પન્ન થયો ત્યાં તેની
ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિએ શેષ પૂર્વવત્, યાવત્ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા સિદ્ધથશે (૧૬૫)

टीका-अस्य सर्वस्यापि पञ्चमाध्ययनस्य टीका छायागम्यैव ॥१५८॥-१६५॥

इतिश्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापा-
लापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैरुग्रन्यनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति-
कोल्हापुरराजप्रदत्त-"जैनशास्त्राचार्य"-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु
गालव्रह्मचारि-जैनार्च्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्री घासीलाल-
व्रति-विरचितायामुपासकदशाङ्गसूत्रस्याऽगारधर्मसंजीवन्या-
ख्याया व्याख्याया पञ्चम चुलनीपित्राख्यमध्ययन
समाप्तम् ॥ ५ ॥

निक्षेप-अन्तमे श्री सुधर्मास्वामी बोले हे जम्बू ! मैंने श्रमण भगवान्
महावीरसे जैसा सुना वैसे तुम्हें सुनाया है ॥

सातवे अग श्री उपासकदशाके पाचवें अध्ययनका हिन्दी-
भाषानुवाद समाप्त हुआ ॥५॥

निक्षेप-अतः श्री सुधर्मा स्वामी बोल्या-हे जम्बू ! मे श्रमण भगवान्
महावीर पासेशी जेवु सावण्यु तेवु तने स भणायु ॥

सातमा अग श्री उपासक दशाना पाचमा अध्ययननो
गुजराती-भाषानुवाद समाप्त (५)

॥ पष्ठमध्ययनम् ॥

अथ पष्ठमध्ययनमारभ्यते—‘छट्स’ इत्यादि ॥

मूलम्—छट्स उक्खेवो । एव खलु जंभू । तेणं कालेणं
तेणं समणं कंप्पिलपुरे नयरे, सहस्संववणे उज्जाणे, जियसत्तू राया,
कुडकोलिण गाहावई, पूसा भारिया, छ हिरण्णकोडीओ निहाण
पउत्ताओ०, छ वया दस गोसाहस्सिएणं वएणं, सामी समोसडे ।
जहा कामदेवो तहा सावयधम्म पडिवज्जइ । सच्चेव वत्तवया जाव
पडिलाभेमाणे विहरइ ॥१६६॥ तए ण से कुडकोलिण समणो-
वासए अन्नया कयाइ ॥ पुद्वावरणहकालसमयसि जेणेव असोगवणिया

छाया—पष्ठस्योत्क्षेपक । एव खलु जम्बू । तस्मिन् काले तस्मिन् समये
काम्पिल्यपुर नगर, सहस्राम्रवणमुद्यान, जितशत्रु राजा, कुण्डकौलिको गाथापतिः,
पूषा भार्या, पद् हिरण्यकोट्यो निधानप्रयुक्ताः०, पद् व्रजा दशगोमाहसिकेण
व्रजेन । स्वामी समवसृतः । यथा कामदेवस्तथा श्रावकधर्मं प्रतिपद्यते ।
सा चैव वक्तव्यता यावत् प्रतिलाभयन् विहरति ॥ १६६ ॥ ततः खलु स
कुण्डकौलिकः श्रमणोपासकोऽन्यदा कदाचित्पूर्वापराह्णकालसमये येनैवाऽशोकवनिका

छटीका—पूर्वेति—पूर्वापराह्णकालसमये—मन्याहकाले ।

छठा अध्ययन

अथ छठा अध्ययन कहते हैं—

टीकार्थ—‘छट्स’ इत्यादि उत्क्षेप पूर्ववत् । हे जम्बू । उस काल
उस समय काम्पिल्यपुर नगर, सहस्राम्रवन उद्यान, जितशत्रु राजा,
कुण्डकौलिक गाथापति, पूषा भार्या थी । कुण्डकौलिक गाथापतिके
छह करोड़ सोनैया खजानेमे थे । छह करोड़ व्यापारमें और छह

छठु अध्ययन

हवे छठु अध्ययन छठीजे छीजे

टीकार्थ—‘छट्स’ इत्यादि (१६६ थी १६६)

उत्क्षेप—पूर्ववत्—हे जम्बू ! जे काले जे समये काम्पिल्यपुर नगर, सहस्राम्रवन
उद्यान, जितशत्रु राजा, कुण्डकौलिक गाथापति, पूषा भार्या छठी कुण्डकौलिक गाथापति

जेणेव पुढविसिलापट्टए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता नाममुद्ग
च उत्तरिज्जग च पुढविसिलापट्टए ठवेइ, ठवित्ता समणस्स भग-
वओ महावीरस्स अंतिय धम्मपण्णत्ति उवसंपज्जित्ताणं विहरइ
॥१६७॥ तए णं तस्स कुण्डकोलियस्स समणोवासयस्स एगे देवे
अतिय पाउब्भवित्था ॥१६८॥ तए णं से देवे नाममुद्गं च उत्त-
रिज्ज च पुढविसिलापट्टयाओ गेण्हइ, गिण्हित्ता सखिखिणिं०
अतलिक्खपडिवन्ने कुण्डकोलिय समणोवासयं एवं वयासी-हंभो
कुण्डकोलिया । समणोवासया । सुंदरी णं देवाणुप्पिया । गोसालस्स
मखलिपुत्तस्स धम्मपण्णत्ती, नत्थि उट्ठाणे इ वा कम्मे इ वा वले
इ वा वीरिए इ वा पुरिसक्कारपरक्कमे इ वा, नियया सबभावा । मगुली
ण समणस्स भगवओ महावीरस्स धम्मपण्णत्ती, अत्थि उट्ठाणे इ वा
जाव परक्कमे इ वा, अणियया सबभावा ॥१६९॥

येनैव पृथिवीशिलापट्टकस्तेनेवोपागच्छति, उपागत्य नाममुद्रिका चोत्तरीयक
च पृथिवीशिलापट्टके स्थापयति, स्थापयित्वा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्या-
ऽऽन्तिकी धर्मप्रज्ञप्तिमुपसम्पद्य विहरति ॥ १६७ ॥ तत खलु तस्य कुण्ड-
कौलिकस्य श्रमणोपासकस्यैको देवोऽन्तिके प्रादुरासीत् ॥१६८॥ तत. खलु स
देवो नाममुद्रा चोत्तरीय च पृथिवीशिलापट्टमाद् गृह्णाति, गृहीत्वा सखिखिणिं०
अन्तरिक्षप्रतिपन्नं कुण्डकौलिक श्रमणोपासकमेवमवादीत्-हंभो कुण्डकौलिक !
श्रमणोपासक ! सुन्दरी खलु देवानुप्पिय । गोसालस्य मखलिपुत्रस्य धर्मप्रज्ञप्ति,
नास्तिऽऽउत्थानमिति वा, कर्मेति वा, ग्लमिति वा, वीर्यमिति वा, पुरुषकारपराक्रम
इति वा, नियता. सर्वभावा. मगुली खलु श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य धर्मप्रज्ञप्ति,
अस्ति उत्थानमिति वा यावत्पराक्रम इति वा, अनियता. सर्वभावा ॥१६९॥

*टीका-उत्थानमित्यादि उत्थानम्=उपविष्टस्योर्ध्वमवन, र्मे=गमनादि, वल
शरीरजन्या शक्ति वीर्यम्=आत्मतेजः, पुरुषकार.=पौरुषम्, पराक्रम.=पौरुषपाति

शयः पुरुषशक्तिविशेषरूपः । अत्र सर्वत्र या शब्दो विकल्पार्थः, इति शब्दश्च पूर्वोक्तानामुत्थानादीनां समग्रार्थस्तत्तथायमर्थः—जीवानामुत्थानादीनि न पुरुषार्थे प्रसाधकानि अन्वयव्यतिरेकाननुविधायित्यात्, तस्मात् नियताः=नियतिकृताः सर्वभावाः=सर्वे सुखदुःखादिरूपाः भावाः=पदार्थाः ।

करोड देन लेनमें लगा रखे थे । उसके छह गोकुल थे । महावीर स्वामी पधारें । आनन्दकी तरह कुण्डकौलिकने गृहस्थ धर्मको स्वीकार किया यावत् श्रमण निर्ग्रन्थोंको भक्तपानका प्रतिलाभ कराता हुआ विचरता था ॥ १६६ ॥ एक समयकी बात है कि पूर्वापराह (दोपहर) के समय अशोकवनीमें पृथिवीशिलापट्टककी ओर कुण्डकौलिक आवक आया, आकर उसने अपने नामकी मुहर (अगुठी) और उत्तरासण वस्त्र (दुपट्टा) उतार शिला पर रखा । रख कर श्रमण भगवान् महावीरके समीपकी धर्मप्रज्ञप्ति स्वीकार कर विचरने लगा ॥ १६७ ॥ तब उसके समीप एक देव प्रकट हुआ ॥ १६८ ॥ उसने नामकी मुद्रिका उत्तरीय वस्त्रको शिला परसे उठा लिया और छोटी छोटी घटियोंवाले उत्तम वस्त्र धारण करके आकाशमें रहा हुआ कुण्डकौलिक आवकसे बोला—“अरे कुण्डकौलिक आवक ! हे देवानुप्रिय ! मन्वलिपुत्र गोशालकी धर्मप्रज्ञप्ति सुन्दर हितकर है । वहाँ उत्थान (उठना), कर्म (गमनादि क्रियाएँ), बल (शारीरिक शक्ति), वीर्य (आत्माका तेज), पुरुषकार (पौरुष),

पासे छ करोड सोनेया भजनामा होता छ करोड वेपारभा अने छ करोड बेधु-बेधुमा शैक्या होता तेनी पासे छ गोकुण होता महावीर आभी पधार्या आनदनी पेटे कुडकौलिके गृहस्थ धर्मने स्वीकार क्यो, यावत् श्रमणु निग्रथाने भक्तपानने प्रति लाभ करावतो विचरतो हुतो (१६६) ओक समयनी बात छे के ज्यारे पूर्वापराह (अपार) ने समये अशोकवनराजिमा पृथिवीशिलापट्टकनी तरह कुडकौलिक आवक आये अने तेबु पोताना नामवाणी वीटी तथा उत्तरासण वस्त्र (जेस उतारी शिलापर भूक्या पछी श्रमणु लगवान महावीरनी समीपनी धर्मप्रज्ञप्ति स्वीकारीने विचरवा लाग्यो (१६७) पछी तेनी समीपे ओक देव प्रकट थयो (१६८) तेबु नामवाणी वीटी अने जेस शिला परथी उठावी लीधा अने नानी नानी घटडीओवाणो उत्तम वस्त्र धारणु करीने आकाशमा रही कुडकौलिक आवक प्रति गोह्यो “अरे कुडकौलिक आवक ! हे देवानुप्रिय ! मन्वलिपुत्र गोशालनी धर्मप्रज्ञप्ति सुन्दर हितकर छे तेमा उत्थान (उठवु) कर्म (गमनागमनादि क्रियाओ), बल (शारीरिक शक्ति) वीर्य (आत्मानु तेज), पुरुषकार (पौडव), पराक्रम (प्रयत्न पुत्रार्थ), जेभानी कछ पणु

અયમાશયઃ-જીવાના સુખદુઃખાદિ સર્વ નિયતિકૃત નતુ પુરુષકારકૃત વ્યભિચારાત્, તથાદિ-દૃશ્યતે લોકે કસ્યચિત્પુરુષવ્યાપારાભાવેડપિ તત્તત્ત્વફલપ્રાપ્તિઃ, કસ્યચિચ પુરુષવ્યાપારસત્ત્વેડપિ તત્તત્ત્વફલાનુપલમ્ભ ઇતિ । કિંચ્ચ યદિ પુરુષકારકૃત સુખદુઃખાદિકમમસ્યત તદા આગોપાલત્રાલઢાલિક સર્વેષા સુખ વા દુઃખ વા સમાનમેવોપાપત્સ્યત, સુખદુઃખકારણતયા ભવદભિમતસ્ય પુરુષકારસ્ય સર્વત્રાવિશેષાદ, નૈવ-

પરાક્રમ (પ્રચળ્લ પુરુષાર્થ), હનમેસે કોઈ ભી નહી હૈ, સર્વ પદાર્થ નિયત (ભાગ્યકે ભરોસે) હૈ । ઓર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરકી ધર્મપ્રજ્ઞસિ અચ્છી (સચી) નહી હૈ, ક્યોંકિ ઉસમે ઉત્થાન યાવત્ પરાક્રમ હૈ, ઓર સવ (કોઈભી) પદાર્થ ભાગ્યકૃત નહીં હૈ ॥

મૂલ પાઠમેં ઉત્થાન આદિ પ્રત્યેકકે સાથ ‘વા’ શબ્દ હૈ વહ ચિકલ્પાર્થ હૈ, ઓર ‘ઇતિ’ શબ્દ પૂર્વોક્ત ઉત્થાનાદિકે સમ્રહકે લિપ હૈ, અર્થાત્ હન સમીકા અસ્તિત્વ નહી હૈ । તાત્પર્ય યહ્ કિ ઉત્થાન આદિ જીવકે કાર્યકે સાધક નહી હૈ, ક્યોંકિ ઉત્થાન આદિકે હોને પર ભી કમી-કમી કાર્ય સિદ્ધ નહી હોતા ઓર કમી કમી હનકે ન હોને પરભી કાર્ય સિદ્ધ હો જાના હૈ । હસલિપ ક્યા સુખ, ક્યા દુઃખ, સમી પદાર્થ ભાગ્યકે અધીન હૈ । હસલિપ સુખ દુઃખ આદિકા કારણ ઉત્થાન આદિ ન માનકર હોનહાર હી માનના ચાહિપ । યદિ ઉત્થાન આદિસે કાર્ય સિદ્ધ હોતે તો સમી પુરુષાર્થ કરનેવાલોંકો સફલતા પ્રાપ્ત હોતી, કિન્તુ

વસ્તુ નથી, સર્વ પદાર્થ નિયત (ભાગ્યને ભરોસે) છે. અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની ધર્મપ્રજ્ઞા અસ્તિત્વ નથી, કારણ કે તેમા ઉત્થાન યાવત્ પરાક્રમ છે અને બધા (કોઈપણ) પદાર્થ ભાગ્યકૃત નથી

મૂળ પાઠમા ઉત્થાન આદિ પ્રત્યેકની સાથે “વા” શબ્દ છે તે ચિકલ્પાર્થ છે, અને ‘ઇતિ’ શબ્દ પૂર્વોક્ત ઉત્થાનાદિના સમ્રહને માટે છે, અર્થાત્ એ બધાનુ અસ્તિત્વ નથી તાત્પર્ય એ છે કે ઉત્થાન આદિ જીવને કાર્યના સાધક નથી હોતા, કારણ કે ઉત્થાન આદિ હોવા છતાં પણ કોઈ કોઈ કાર્ય સિદ્ધ નથી થતા અને કોઈ કોઈ વાર એ ન હોવા છતાં પણ કાર્ય સિદ્ધ થઈ જાય છે તેટલા માટે સુખ દુઃખ બધા પદાર્થો ભાગ્યને અધીન છે માટે સુખ-દુઃખનુ કારણ ઉત્થાન આદિ ન માનતા નિયતિ (થવા કાળ હતુ માટે થયુ એમ)ન માનવી જોઈએ એ ઉત્થાન આદિથી કાર્યો સિદ્ધ થતા હોત તો બધાય પુરુષાર્થ કરનારાઓને સફળતા પ્રાપ્ત થતી હોત, પરંતુ એમ

તદુપપદ્યતે, રાજસેવાદિવ્યાપૃતસ્યાપિ કસ્યચિત્તત્કલભૂતધનાદિમાપ્ત્યર્થનાત્, કસ્યચિત્ત તત્સેવાદ્યભાવેઽપિ પ્રચુરધનાદિપ્રાપ્તિર્દર્શનાત્; યત્તથૈવ વ્યભિચારો વૈસા દશ્ય ચ તતો ન પુરુષવ્યાપારજન્ય સુખદુઃખાદિ સમવતિ ।

નન્વન્તુ તર્હિ કાલ એવ સુખાદિકારણ નતુ નિયતિરિતિ ચ્ચેન્ન, કાલસ્ય કારણ તાદ્વીકારે તસ્યૈકરૂપતયા પ્રત્યક્ષદશ્યમાનસ્ય જગત્કલવૈચિત્ર્યસ્યાસાક્ષત્યાપત્તેઃ, કારણ-

એવાનહીં દેખા જાતા । કિસીકો પ્રવૃત્તિ ન કરને પર ખી ફલ મિલ જાતા હૈં ઓર કિસીકો પ્રવૃત્તિ કરને પર ખી ફલ નહીં મિલતા ।

દૂસરી ગત ઓર સુનિચે । આપ કહતે હં કિ પુરુષાર્થસે ફલ મિલતા હૈં । અગર યહ ઘાત સચ હૈં તો ગ્વાલે ફલવાલે બાલક આદિ પ્રત્યેકકો એક સમાન સુખ યા દુઃખકો પ્રાપ્તિ હોની ચાહિયે, ક્યોંકિ સબમેં સમાન રૂપસે પુરુષાર્થ વિદ્યમાન હૈં, મગર એસા નહીં હોતા-સબકો સમાન ફલ નહીં પ્રાપ્ત હોતા । રાજાકી સેવા આદિમેં લગે હુયે ખી કિસી પુરુષકો ધનાદિકી પ્રાપ્તિ નહીં દેખી જાતી, ઓર કોઈ કોઈ સેવા આદિ કુછ ખી નહીં કરતે તો ખી સુખ ધન પા લેતે હૈં । હસ પ્રકાર હસ પક્ષમેં વિસદશતા (વૈષમ્ય) હોનેસે યહીં સિદ્ધાન્ત સમીચીન હૈં કિ સુખ દુઃખ આદિપુરુષાર્થસે પૈદા નહીં હોતે ।

શકા-અચ્છા, અગર સુખ દુઃખકા કારણ પુરુષાર્થ નહીં તો કાલકો હીં ક્યોં નહીં માન લેતે ? નિયતિ (જોનહાર)કા ક્યોં માનતે હો ? ।

જોવામા આવતુ નથી કોઈ કોઈને પ્રવૃત્તિ ન કરવા છતાં પણ ફળ મળી જાય છે અને કોઈ ને પ્રવૃત્તિ કરવા છતાં પણ ફળ નથી મળતુ

હવે બીજી વાત માનજો આપ કહો છોકે પુરુષાર્થથી ફળ મળે છે જો એ વાત સાચી હોય તો ગોવાળ, હળવાળા, બાળક આદિ પ્રત્યેકને સમાન સુખ યા દુઃખની પ્રાપ્તિ થવી જોઈએ, કારણકે બધામા સમાનરૂપે પુરુષાર્થ વિદ્યમાન છે, પરંતુ એમ નથી થતુ, બધાને સરખા ફળ નથી પ્રાપ્ત થતુ રાજાની સેવા વગેરેમા લાગેલા એવા કોઈ પુરુષને ધનાદિની પ્રાપ્તિ થતી નથી જોવામા આવતી, તો કોઈ કોઈ સેવા આદિ કશું ન કરતા હોવા છતાં પણ ખૂબ ધન પ્રાપ્ત કરે છે એ પ્રમાણે આ પક્ષમા વિસદશતા (વિષમતા) હોવાથી, એજ સિદ્ધાન્ત સમીચીન છે કે-સુખ દુઃખ આદિ પુરુષાર્થથી પૈદા થતા નથી

શકા-વાર, જો સુખ-દુઃખનું કારણ પુરુષાર્થ નથી, તો કાળને કેમ નથી માની લેતા ? નિયતિને કેમ માનો છે ?

भेदाभावे कार्यभेदस्याप्यभावात्, यदुक्तमाकरे—‘अयमेव भेदो भेदहेतुर्वा यद्विरुद्ध-धर्मा यासः कारणभेदश्च’ इति । न चेश्वरः सुखादिर्गर्ता, तस्य मूर्त्तत्वे प्राकृत-पुरुषस्येव समग्रजगत्फलकर्तृत्वासम्भवात्, अमूर्त्तत्वे चाकाशस्येव निष्क्रियतया कर्तृत्वासङ्गतेः, एव स्वभावोऽपि न कारण, स हि पुरुषाद्भिन्नः सन् पुरुषगत सुखादि

१ आकरे—भाष्ये, इत्यर्थः ।

२ अव्यासः=आरोपो ज्ञान वा ।

समाधान—नही, काल भी कारण नहीं हो सकता । काल एक है । अगर इसे कारण मान लें तो उससे एक ही कार्य—सुख या दुःख उत्पन्न होगा, किन्तु ससारमें भिन्न भिन्न तरहके कार्य प्रत्यक्षसे देखे जाते हैं । जब कारण एक ही होता है उसमें भेद नहीं होता—तो कार्यमें भी भेद नहीं होता । आकर (भाष्य)मे कहा है—“विरुद्ध धर्मोंका पाया जाना और कारण मे भेद होना ही भेद और भेदका कारण है” अर्थात् विरुद्ध धर्मोंके होनेको ही भेद कहते हैं और उसके कारणोंमें भेद होना उस पदार्थके भेदका कारण है । अस्तु । काल एक है, अगर वह कारण होता हो तो कार्यमें भेद नहीं होता । कार्यमें भेद पाया जाता है, अतः काल कारण नहीं है ।

ईश्वर भी सुख दुःख आदिके कर्त्ता नहीं है । अगर कर्त्ता मानते हो तो ईश्वरको मूर्त्त मानोगे या अमूर्त्त ? । अगर मूर्त्त मानो तो साधारण पुरुषोंके समान वह भी समस्त ससार के कार्योंका कर्त्ता नहीं हो

समाधान—नहि, કાળ પણ કારણ નથી થઈ શકતું કાળ એક છે જો તેને કારણ માની લઈએ, તો તેથી એકજ કાર્ય—સુખ યા દુઃખ ઉત્પન્ન થશે, પરંતુ જગતમા જુદી જુદી ભતના કાર્યો પ્રત્યક્ષ જોવામા આવે છે જો કારણ એકજ હોય છે—તેમા ભેદ નથી હોતો—તેા કાર્યમા ભેદ નથી હોતો આકર (ભાષ્યમા) કહ્યું છે કે “વિરુદ્ધ ધર્મોતુ પ્રાપ્ત થયું અને કારણમા ભેદ હોવો એજ ભેદ અને ભેદનું કારણ છે” અર્થાત્ વિરુદ્ધ ધર્મો હોવા એજ ભેદ કહેવાય છે અને તેના કારણમા ભેદ હોવો એજ એ પદાર્થના બે ને કારણ છે અસ્તુ કાળ એક છે, જો તે કારણ હોત તો કાર્યમા ભેદ ન હોત કાર્યમા ભેદ છે, એટલે કાળ એ કારણ નથી

ઈશ્વર પણ સુખ—દુઃખ આદિનો કર્તા નથી અગર જો તેને કર્તા માનતા હો તો ઈશ્વરને મૂર્ત માનશો કે અમૂર્ત ? જો મૂર્ત માને તો સાધારણ પુરુષોની પેઠે એ પણ સમસ્ત જગતના કાર્યોના કર્તા નથી હોઈ શકતો જો ઈશ્વરને અમૂર્ત માને તો તે આકાશની પેઠે નિષ્ક્રિય હોવાથી કેઈ પણ કાર્ય કરી શકે જ નહિ

સાધયિતુ ન પ્રભવતિ, પુરુષરૂપથેત્સમગ્રજગત્ફલકર્તા સત એવ ન સમવતિ, એવ
મન્યદપિ તસ્માન્નિયતિરેવ સુખદુઃખાદિકારણ નાન્યતુ, ઉક્તચ્ચ—

“નાભાવ્ય ક્વચિદપિ જાયતે જનાના,

ભાવ્ય વા ન વિગલતિ પ્રયત્નતોઽપિ ।

લભ્યન્તે નિયતિબલાત્ફલાનિ સર્વે,—

વ્યાપારો ભવતુ ન વા શુભાશુભાનિ ॥ ૧ ॥

ભાવ્ય પ્રયત્નરહિતોઽપ્યુપયાત્યવશ્ય,

નાભાવ્યમેતિ શતશઃ કૃતચારુત્તન ।

તસ્માદિદ નિયતિરેવ સુખાદિ સર્વે,

સૂતે જનસ્ય સત્સા હતપૌરુષસ્ય” ॥ ૨ ॥

इत्यादि । इति । मुद्गली=असमोचीना ॥ १६६-१६९ ॥

સકતા । અગર ईश्वरको अमूर्त्त स्वीकार करो तो वह आकाशकी तरह
निष्क्रिय होनेसे कोई कार्य कर ही नहीं सकता ।

इसी प्रकार स्वभाव भी कारण नहीं । क्योंकि स्वभावको यदि
पुरुषसे भिन्न मानोगे तो वह पुरुषके अन्तर्गत सुख दुःख पैदा नहीं कर
सकेगा । अगर स्वभावको पुरुषरूप ही मानोगे तो पुरुष समस्त ससारके
कार्योंका कर्त्ता नहीं हो सकता । इसी प्रकार औरोंका भी विचार कर
लेना । इसलिए यही मान्यता ठीक है कि भाग्य ही सुख दुःखका
कारण है, अन्य नहीं । कहा भी है—

“ कितना ही प्रयत्न करो, जो नहीं होनेवाला है, वह कदापि नहीं
होगा, और जो होनेवाला है वह कदापि नहीं टलेगा । कोई प्रवृत्ति करे या
न करे, नियतिकी शक्तिसे सबको शुभ अशुभ फल प्राप्त हो जाता है” ॥ १ ॥

એજ પ્રમાણે સ્વભાવ પણ કારણ નથી, કેમકે સ્વભાવને જે પુરૂષથી ભિન્ન
માનશે તો તે પુરૂષના અતર્ગત સુખદુઃખને પેદા નહિ કરી શકે જે સ્વભાવને
'પુરૂષરૂપ જ માનશે તો પુરૂષ સમસ્ત જગતના કર્મેના કર્તા નહિ થઈ શકે એ પ્રમાણે
બીજાઓના 'પણ વિચાર કરી લેવો એટલા માટે જો માન્યતા બરાબર છે કે ભાગ્યજ
સુખ-દુઃખનું કારણ છે, બીજી કોઈ નહિ કંઈ છે કે—
“ ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરે, જે નથી થવાનું તે કદાપિ નહિ થાય, અને જે
થવાનું છે તે કદાપિ નહિ ટળે. કેમ પ્રવૃત્તિ કરે या ન કરે, નિયતિની શક્તિથી સૌને
શુભ અશુભ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે (૧) ”

મૂલમ્—તદ્દેવં જે કુંડકોલિણ સમણોવાસણ તંદેવ એવં વંયાસી જઈ જે દેવા ! સુદરી ગોશાલસ્સ મલ્લિપુત્તસ્સ ધમ્મપણ્ણત્તી-નત્થિ ઉટ્ટાણે ઇ વા જાવ નિયયા સવ્વભાવા, મંગુલી જે સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ ધમ્મપણ્ણત્તી અત્થિ ઉટ્ટાણે ડ વા જાવ અણિયયા સવ્વ-ભાવા ! તુમે જે દેવા ! ઇમા ઇયારૂવા દિવ્વા દેવિઢ્ઠી, દિવ્વા દેવ-જ્જુઈ, દિવ્વે દેવાણુભાવે કિણા લલ્લે ? કિણા પત્તે ? કિણા અભિ-સમન્નાગણ ? કિ ઉટ્ટાણેણં જાવ પુરિસક્કારપરક્કમેણં ? ઉદાહુ ! અણુટ્ટાણેણં અકમ્મેણં જાવ અપુરિસક્કારપરક્કમેણં ॥૧૭૦॥

ઝાયા—તતઃ શ્વલ્લ સ કુંડકૌલિક શ્રમણોપાસકસ્ત દેવમેવમવાદીત્ત યદિ શ્વલ્લ દેવ ! સુન્દરી ગોશાલમ્ય મલ્લિપુત્રસ્ય ધર્મપ્રજ્ઞપ્તિઃ—નાસ્ત્યુત્થાનમિતિ વા યાવન્નિયતા સર્વભાવાઃ, મઙ્ગુલી શ્વલ્લ શ્રમણમ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય ધર્મપ્રજ્ઞપ્તિઃ અસ્ત્યુત્થાનમિતિ વા યાવદનિયતા સર્વભાવાઃ । ત્વયા શ્વલ્લ દેવાનુમિય ! ઇયમેતદ્રૂપા દિવ્યા દેવદ્ધિ, દિવ્યા દેવદ્યુતિ, દિવ્યો દેવાનુભાવઃ કેન લબ્ધઃ ? કેન પ્રાપ્તઃ ? કેનાભિસમન્વાગત ?, કિમુત્થાનેન યાવત્પુરુષકારપરાક્રમેણ ? ઉદાહો ! અનુત્થાનેનાઽર્કમ્મણા યાવદ્પુરુષકારપરાક્રમેણ ? ॥ ૧૭૦ ॥

ટીકા—તત્ત્વ ઇતિ તતઃ=ઈત્ય ગગનગતેન દેવેનોપન્યસ્તસ્ય ગોશાલક્રમતસ્ય

જો હોનહાર હૈ વહ વિના પ્રયત્ન હી હો જાતા હૈ । જો હોનહાર નહીં, હસકે લિયે વાહે જિતની ચતુરાઈસે પ્રયત્ન કરો, વહ નહીં હોગા । હસલિયે વહ ભાગ્ય હી પૌરુષહીન બી મનુષ્યોંકે સુખાદિ ફલોંકો ઉત્પન્ન કરતા હૈ ॥ ૨ ॥ ” ઇત્યાદિ ॥ ૧૬૯ ॥

ટીકાર્થ—‘તદ્દેવં જે’—ઈત્યાદિ તથ કુંડકૌલિક શ્રાવક ને દેવસે કહા દેવ ! યદિ મલ્લિપુત્ર ગોશાલ કી ધર્મપ્રજ્ઞપ્તિ સમીચીન હૈ કિ—

“ જે કાઈ યવાનુ છે તે નિનાપ્રયત્ને જ થઈ બાધ છે જે યવાનુ (નિયત) નથી, તેને માટે ગમે તેટલી ચતુરાઈથી પ્રયત્ન કરો, તોપણ તે નહિ થાય એટલા માટે એ સાચે જ પૌરુષહીન મનુષ્યોને પણ સુખાદિ ફળો પ્રાપ્ત કરાવે છે (૨)” ઇત્યાદિ (૧૬૯)

ટીકાર્થ—‘તદ્દેવં જે’ ઇત્યાદિ પછી કુંડકૌલિક શ્રાવકે દેવને કહ્યું—દેવ ! જો મલ્લિપુત્ર ગોશાલની ધર્મપ્રજ્ઞપ્તિ સમીચીન છે કે- ઉત્થાન નથી યાવત્ સર્વ

મૂલ્મ-તદ્ ણં સે દેવે કુંડકોલિય સમણોવાસયં એવ વયાસી-
એવ ચલ્લુ દેવાણુપ્પિયા । મદ્દે ઇમેયારૂવા દિઘ્વા દેવિઢ્ઠી અણુટ્ટાણેણ
જાવ, અપુરિસકારપરકમેણં લહ્હા પત્તા અભિસમન્નાગયા ॥૧૭૧॥

તદ્દે ણ સે કુંડકોલિય સમણોવાસય ત દેવ એવ વયાસી-
જઈ ણં દેવા ! તુમે ઇમા ઇયારૂવા દિઘ્વા દેવિઢ્ઠી અણુટ્ટાણેણ જાવ
અપુરિસકારપરકમેણં લહ્હા પત્તા અભિસમન્નાગયા, જેસિ ણં જીવાણ

શ્રવણોત્તરમ્ । કેનેતિ-હેતાવેષા તૃતીયા-‘કેન હેતુને’-ત્યર્થઃ, એવમગ્રેડપિ ।
ઉતાહો=અથવેત્યર્થઃ ॥ ૧૭૦ ॥

હાયા—તતઃ ચલ્લુ સ દેવઃ કુંડકૌલિક શ્રમણોપાસકમેયમવાદીત્ એવ ચલ્લુ
દેવાણુપ્પિય ! મયેયમેતદ્દૂપા દિઘ્વા દેવદિરિનુત્થાનેન યાવદ્ અપુરુષકારપરાક્રમેણ
લહ્હા પ્રાપ્તા અભિસમન્નાગતા ॥૧૭૧॥ તતઃ ચલ્લુ સ કુંડકૌલિક શ્રમણો-
પાસકસ્ત દેવમેયમવાદીત્-યદિ ચલ્લુ દેવ ! ત્વયેયમેતદ્દૂપા દિઘ્વા દેવદિરિનુત્થાનેન
યાવદ્ અપુરુષકારપરાક્રમેણ લહ્હા પ્રાપ્તા અભિસમન્નાગતા, (તદા) યેષા ચલ્લુ

ઉત્થાન નહીં હૈ યાવત્ સઘ પદાર્થ ભાગ્યકૃત હૈ, ઓર શ્રમણ ભગવાન
મહાવીર કી ધર્મપ્રજ્ઞસિ સમીચીન નહીં હૈ કિ ઉત્થાન હૈ યાવત્ સમસ્ત
પદાર્થ ભાગ્યકૃત નહીં હૈ, તો હે દેવ ! તુમ્હારી યહ દિવ્ય દેવ ઋદ્ધિ,
દિવ્ય દેવ યુતિ, દિવ્ય દેવાનુભાવ (અલૌકિક પ્રભાવ) કહાસે આયા
હૈ ? કૈસે તુમ્હે પ્રાપ્ત હુઆ હૈ ? કિસ પ્રકાર સામને ઉપસ્થિત હુઆ
હૈ ? ઉત્થાન યાવત્ પુરુષકાર પરાક્રમસે યહ સઘ પ્રાપ્ત હુઆ હૈ યા
અનુત્થાનસં અકર્મસે યાવત્ અપુરુષકારપરાક્રમ સે પ્રાપ્ત હુઆ હૈ ? ॥૧૭૦॥

(પદાર્થો ભાગ્યકૃત છે, અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની ધર્મપ્રજ્ઞા સમીચીન નથી
કે ઉત્થાન છે યાવત્ બધા પદાર્થો ભાગ્યકૃત નથી, તો હે દેવ ! તમારી એ દિવ્ય
દેવ-ઋદ્ધિ, દિવ્ય દેવ-યુતિ, દિવ્ય દેવાનુભાવ (અલૌકિક પ્રભાવ) કયાથી આવ્યા ?
તમને કેમ પ્રાપ્ત થયા ? કેવી રીતે સામે ઉપસ્થિત થયા ? ઉત્થાન યાવત્ પુરુષકાર
પરાક્રમથી એ બધું પ્રાપ્ત થયું છે યા અનુત્થાનથી અકર્મથી યાવત્ અપુરુષકાર
પરાક્રમથી પ્રાપ્ત થયું છે ? (૧૭૦)

नत्थि उट्टाणे इ वा जाव परक्कमे इ वा ते किं न देवा ? अह ण देवा!
तुमे इमा एयारूवा दिवा देविट्ठी उट्टाणेण जाव परक्कमेण लद्धा
पत्ता अभिसमन्नागया, तो ज वदसि सुन्दरी ण गोसालस्स मखलि
पुत्तस्स धम्मपण्णत्ती-नत्थि उट्टाणे इ वा जाव नियया सब्भावा,
मगुली ण समणस्स भगवओ महावीरस्स धम्मपण्णत्ती अत्थि
उट्टाणे इ वा जाव अणियया सब्भावा त ते मिच्छा ॥१७२॥

जीवाना नास्त्युत्थानमिति वा यावत् पराक्रम इति वा ते किं न देवा ? अथ न्वत्तु
देव ! न्ययेयमेतद्रूपादिव्या देवर्द्धिस्त्यानेन यावत्पराक्रमेण लब्धा प्राप्ता अभिमम-
न्वागता, ततो यद्वदसि सुन्दरी खलु गोसालस्य मङ्गलपुत्रस्य धर्मप्रज्ञप्ति -नास्त्यु-
त्थानमिति वा यावन्नियता. सर्वभावा., मङ्गला खलु श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य
धर्मप्रज्ञप्तिः-अस्त्युत्थानमिति वा यावदनियता. सर्वभावास्तत्ते मिच्छा ॥१७२॥

टीका—येषामिति-अत्र 'तदा' इत्यस्य शेष । ते=तत्परापाणादयः । देवा
इति-अत्र 'जायन्ते' इति क्रियापदमध्याहार्यम् । अथ=यदि । तदिति तत् सर्वम्,

टीकार्थ-‘तए ण से’ इत्यादि देव बोला-हे देवानुप्रिय । मैंने यह
इस प्रकार की दिव्य देव ऋद्धि, अनुत्थान से यावत् अपुरुषकारपराक्रम
से पाई है यावत् सामने आई है ॥ १७१ ॥ कृण्डकौलिक रहता है
हे देव । अच्छा, अगर तुमने यह देव-ऋद्धि आदि बिना पुरुषार्थ
पराक्रम के पाई है तो जिन जीवोंमें “उत्थान आदि नहीं पाये जाते,
ऐसे वृक्ष पापाण आदि देव क्यों नहीं हो जाते । अर्थात् जत्र देव-
ऋद्धि प्राप्त करनेके लिए पुरुषार्थकी आवश्यकता नहीं है तो एकेन्द्रिय
आदि समस्त जीवों को देव ऋद्धि प्राप्त हो जानी चाहिए । यदि यह

टीकार्थ-‘तए ण से’ इत्यादि देव बोले-हे देवानुप्रिय । मैं आ
प्रकारनी दिव्य देव-ऋद्धि, अनुत्थानथी यावत् अपुरुषकारपराक्रमथी प्राप्त करी छे
यावत् सामे उपस्थित यद्य छे (१७१) कुण्डकौलिक कहे छे-हे देव । बहुत साइ ने
ते मे दिव्य देव-ऋद्धि आदि पुरुषार्थ पराक्रम बिना प्राप्त करी छे, तो ने
शुवाभा उत्थान आदि नहीं जेवाभा आवता, जेवा वृक्ष पापाण आदि देव डेम
नथी जनी जता ? अर्थात् ने देव-ऋद्धि प्राप्त करवा आटे पुरुषार्थनी जरूर नहीं
ते एकेन्द्रिय आदि जधा श्रवणे देव-ऋद्धि प्राप्त यद्य जवी जेधमे ने ने ऋद्धि

મૂલ્ય-તદ્દેવે કુંડકોલિય સમણોવાસયં એવ વયાસી-
 एवं खलु देवाणुप्पिया । मए इमेयारूवा दिव्वा देविट्ठी अणुट्ठाणेण
 जाव अपुरिसकारपरक्रमेण लद्धा पत्ता अभिसमन्नागया ॥१७१॥

તદ્દેવે કુંડકોલિય સમણોવાસયં તદ્દેવ એવ વયાસી-
 जइ णं देवा । तुमे इमा एयारूवा दिव्वा देविट्ठी अणुट्ठाणेण जाव
 अपुरिसकारपरक्रमेण लद्धा पत्ता अभिसमन्नागया, जेसि णं जीवाण

શ્રવણોત્તરમ્ । કેનેતિ-હેતાવેષા તૃતીયા-‘કેન હેતુને’-ત્યર્થઃ, એવમગ્રેઽપિ ।
 उताहो=अथवेत्यर्थ ॥ १७० ॥

છાયા—તત્. खलु स देवः कुण्डकौलिक श्रमणोपासक्रमेणमवादीत् एव खलु
 देवानुप्पिय ! मयेयमेतद्रूपा दिव्या देवर्द्धिरनुत्थानेन यावद् अपुरुषकारपराक्रमेण
 लब्धा प्राप्ता अभिसमन्वागता ॥१७१॥ ततः खलु स कुण्डकौलिकः श्रमणो-
 पासकस्त देवमेवमवादीत्-यदि खलु देव ! त्वयेयमेतद्रूपा दिव्या देवर्द्धिरनुत्थानेन
 यावद् अपुरुषकारपराक्रमेण लब्धा प्राप्ता अभिसमन्वागता, (तदा) येषा खलु

ઉત્થાન નહીં હૈ યાવત્ સવ પદાર્થ ભાગ્યકૃત હૈ, ઔર શ્રમણ ભગવાન
 महावीर की धर्मप्रज्ञप्ति समीचीन नहीं है कि उत्थान है यावत् समस्त
 पदार्थ भाग्यकृत नहीं है, तो हे देव ! तुम्हारी यह दिव्य देव ऋद्धि,
 दिव्य देव वृत्ति, दिव्य देवानुभाव (अलौकिक प्रभाव) कहासे आया
 है ? कैसे तुम्हें प्राप्त हुआ है ? किस प्रकार सामने उपस्थित हुआ
 है ? उत्थान यावत् पुरुषकार पराक्रमसे यह सब प्राप्त हुआ है या
 अनुत्थानसे अकर्मसे यावत् अपुरुषकारपराक्रम से प्राप्त हुआ है ? ॥१७०॥

(પદાર્થો ભાગ્યકૃત છે, અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની ધર્મપ્રજ્ઞાપ્તિ સમીચીન નથી
 કે ઉત્થાન છે યાવત્ બધા પદાર્થો ભાગ્યકૃત નથી, તો હે દેવ ! તમારી એ દિવ્ય
 દેવ-ઋદ્ધિ, દિવ્ય દેવ-વૃત્તિ, દિવ્ય દેવાનુભાવ (અલૌકિક પ્રભાવ) કયાથી આવ્યા ?
 તમને કેમ પ્રાપ્ત થયા ? કેવી રીતે સામે ઉપસ્થિત થયા ? ઉત્થાન યાવત્ પુરુષકાર
 પરાક્રમથી એ બધું પ્રાપ્ત થયું છે યા અનુત્થાનથી અકર્મથી યાવત્ અપુરુષકાર
 પરાક્રમથી પ્રાપ્ત થયું છે ? (૧૭૦)

“કાકતાલીયવત્પ્રાપ્ત, દૃષ્ટાડપિ નિધિમગ્નતઃ ।

ન સ્વચ દૈવમાદત્તે, પુરુષાર્થમપેક્ષતે ॥” ઇતિ ચ ।

ક્રિયા ચ પ્રતિકત્ત્વમેદેનાવશ્ય મિત્તેતિ ફલવૈચિત્ર્યમપિ યુક્તમેવ, કારણમેદે સતિ કાર્યમેદસ્ય કલ્પત્ત્વાત્ ।

યત્તુ ક્વચિત્કૃત્વ્યાપારે જાતેડપિ ફલાનુપલમ્ભસ્તત્રાપિ યથોચિત્ કર્તૃપ્રય-
ત્નાભાવોડવગન્તવ્ય, યદ્વા કર્તૃવ્યાપારસદ્કૃતા નિયતિરપ્યસ્માક કારણત્વેના-
ભિમતા, તસ્યાશ્ચ તત્રાભાવાન્ન ફલોદ્ભવઃ ।

“કાકતાલીય ન્યાય સે (સયોગવશ-અચાનક હી) સામને રલ્લે
હુપે સ્વજાનેસો ભી દૈવ અપને-આપ નહીં લે સકતા હૈ । ઉસે ગ્રહણ કરને
મેં ભી પુરુષાર્થ કી આવશ્યકતા હોતી હૈ ॥ ૨ ॥

ક્રિયા પ્રત્યેક મનુષ્યકો જૂદી જૂદી હોતી હૈ, હસલિપે ફલકી
વિચિત્રતા ઠીક તરહ સગત હો જાતી હૈ । ક્યોંકિ કારણકે મેદ સે
કાર્ય મેં અવશ્ય મેદ હો જાતા હૈ ।

કહી કહી મનુષ્ય પ્રવૃત્તિ તો કરતા હૈ પરન્તુ ફલ નહીં પ્રાપ્ત કર
પાતા । હસકા કારણ યહ નહીં કિ પ્રવૃત્તિ ફલ મેં કારણ નહીં, બલકિ
હસકા કારણ યહ હૈ કિ ઉસ કાર્ય કો સિદ્ધ કરને કે લિપે જૈસે ઔર
જિતને પ્રયત્ન કી આવશ્યકતા હૈ ઉતના ઔર વૈસા પ્રયત્ન નહીં કિયા ગયા ।

અથવા કર્તાં કે વ્યાપારસે સદ્કૃત (યુક્ત) નિયતિકો ભી હમ કારણ
માનતે હૈં, અતઃ ઉસકા અભાવ હોનેસે ફલકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી ।

“કાકતાલીય ન્યાયથી (સયોગ વશ-અચાનક જ) સામે રાખેલા ખજાનાને
પણ દૈવ પોતાની મેળે નથી લઈ શકતો તેને ગ્રહણ કરવામા પણ પુરુષાર્થની
જરૂર પડે છે (૨)”

ક્રિયા પ્રત્યેક મનુષ્યની જુદી જુદી હોય છે, એટલે ફળની વિચિત્રતા બરાબર
રીતે સગત થઈ જાય છે, કારણ કે કારણના ભેદથી કાર્યમા જરૂર ભેદ પડી

કયાક કયાક માણસ પ્રવૃત્તિ તો કરે છે, પરન્તુ ફળ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી,
તેનું કારણ એ નથી કે પ્રવૃત્તિ ફળમા કારણ નથી, બલકે એનું કારણ એ છે કે-
એ કા્યને સિદ્ધ કરવાને માટે જેવા અને જેટલા પ્રયત્નની જરૂર હોય છે તેવો
અને તેટલો પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો હોતો નથી

અથવા કર્તાના વ્યાપારથી યુક્ત નિયતિને પણ અમે કારણ માનીએ છીએ,
એટલે તેનો અભાવ હોવાથી ફળની પ્રાપ્તિ થતી નથી

મિથ્યેતિ પ્રાગુક્તરીત્યા ફલ પ્રત્યુત્થાનાદીના કારણત્વાત્, અય ભાવઃ-ફલમાત્ર પ્રતિક્રિયાયા નિમિત્તત્વાત્ક્રિયાયાશ્ચોત્થાનાદિરૂપત્વાત્સૈવ સુખાદિનિમિત્ત ન તુ નિયતિસ્તથા ચોક્તમ્-“અનુયોગેન તૈલાનિ તિલેભ્યો નાપ્તુમર્હતિ” ઇતિ । યત્રાપિ ચ દૈવજાત સુખાણુપલભ્યમાન દૃશ્યતે તત્રાપ્યન્તત ઉત્થાનાદયઃ કારણમ્, તદપ્યુક્તમ્—

“યથા દ્યેકેન ચક્રેણ ન રથસ્ય ગતિર્ભવેત્ ।

તથા પુરુષકારેણ વિના દૈવ ન સિધ્યતિ ॥” ઇતિ,

જો તુમ્હે પુરુષાર્થ આદિ સે પ્રાપ્ત હુઈ હૈ તો ફિર ગોશાલક મંખલિપુત્રની “ઉત્થાન આદિ નહીં હૈં, સમસ્ત પદાર્થ ભાગ્યકૃત હૈં” યહ ધર્મપ્રજ્ઞસિ અચ્છી હૈ, ઓર “ઉત્થાન આદિ હૈં યાવત્ પદાર્થ ભાગ્યકૃત નહીં હૈં” યહ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર ની ધર્મ પ્રરૂપણા ઠીક નહીં હૈ, તુમ્હારા એસા કથન મિથ્યા હૈ । ક્યોં કિ ઉત્થાન આદિ ફલકી પ્રાપ્તિમે કારણ હૈં, યહ બતાણુકે હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ-પ્રત્યેક ફલ કી પ્રાપ્તિ કે લિયે ક્રિયા કી આવશ્યકતા હૈ, ઓર વહી ક્રિયા ઉત્થાન આદિ હૈં, અત ઉત્થાન આદિ હી સુખાદિકે પ્રતિ નિમિત્ત હૈં, ભાગ્ય નહીં । કહા બી હૈ—

“વિના ઉયોગ કિયે (પિલે વિના) તિલોંસે તેલ નહીં નિકલ સકતા ।”

જહા કહી સુખ આદિ ભાગ્યસે મિલે માલૂમ હોતે હૈં વહાં બી અન્ત મે ઉત્થાન આદિ હી કારણ હૈં । કહા બી હૈ—

“જૈસે એક ચક્કે સે રથ નહીં ચલ સકતા । હસી પ્રકાર પુરુષાર્થ કે વિના દૈવ (ભાગ્ય) સિદ્ધ નહીં હોતા ॥ ૧ ॥”

તને પુરુષાર્થ અદિથી પ્રાપ્ત થઈ છે, તો પછી ગોશાલક મંખલિપુત્રની “ઉત્થાન આદિ નથી, યથા પાર્થ ભાગ્યકૃત છે” એ ધર્મપ્રજ્ઞાપ્તિ સાચી છે, અને “ઉત્થાન આદિ છે યાવત્ પદાર્થ ભાગ્યકૃત નથી” એ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરની ધર્મપ્રરૂપણા ભરાખર નથી, એવું તારૂં કથન મિથ્યા છે, કારણકે ઉત્થાન આદિ ફળની પ્રાપ્તિમા કારણ છે એ હું બતાવી ચૂક્યો છું તાત્પર્ય એ છે કે પ્રત્યેક ફળની પ્રાપ્તિને માટે ક્રિયાની આવશ્યકતા છે, અને એ ક્રિયા ઉત્થાન આદિ છે, એટલે ઉત્થાન આદિ જ સુખાદિના પ્રતિ નિમિત્ત છે, ભાગ્ય નથી કહ્યું છે કે- “ઉયોગ કર્યા વિના તલમાંથી તેલ નીકળી શકતું નથી” ત્યાં કાંઈ સુખ આદિ ભાગ્યથી મળેલાં માલૂમ પડે છે, ત્યાં પણ છુપે ઉત્થાન આદિજ કારણ હોય છે કહ્યું છે કે-

“એમ એક પૈરાથી રથ નથી ચાલી શકતો, તેમ પુરુષાર્થ વિના દૈવ (ભાગ્ય) સિદ્ધ થતું નથી (૧)”

“કાકતાલીયવત્પ્રાપ્ત, દૃષ્ટાડપિ નિધિમગ્નતઃ ।

ન સ્વય દૈવમાદત્તે, પુરુષાર્થમપેક્ષતે ॥” ઇતિ ચ ।

ક્રિયા ચ પ્રતિક્રમેદેનાવશ્ય મિશેતિ ફલવૈચિત્ર્યમપિ યુક્તમેવ, કારણમેદે સતિ કાર્યમેદસ્ય કલ્પત્વાત્ ।

યત્તુ ક્વચિત્કૃતૃવ્યાપારે જાતેડપિ ફલાનુપલમ્ભસ્તત્રાપિ યથોચિત્ કર્તૃપ્રય-
ત્નાભાવોડવગ્નત્વ્ય, યદ્વા કર્તૃવ્યાપારસહકૃતા નિયતિરપ્યસ્માક કારણત્વેના-
મિમતા, તસ્યાશ્ચ તત્રાભાવાન્ન ફલોદ્રમઃ ।

“કાકતાલીય ન્યાય સે (સયોગવશ-અચાનક હી) સામને રલ્લે
હુણ્ણ જાનેકો ઢી દૈવ અપને-આપ નહીં લે સકતા હૈ । ઉસે ગ્રહણ કરને
મેં ઢી પુરુષાર્થ કી આવશ્યકતા હોતી હૈ ॥ ૨ ॥

ક્રિયા પ્રત્યેક મનુષ્યકી જૂદી જૂદી હોતી હૈ, હસલિલ્લે ફલકી
વિચિત્રતા ઠીક તરહ સગત હો જાતી હૈ । ક્યોંકિ કારણકે મેદ સે
કાર્ય મેં અવશ્ય મેદ હો જાતા હૈ ।

કહી કહી મનુષ્ય પ્રવૃત્તિ તો કરતા હૈ પરન્તુ ફલ નહીં પ્રાપ્ત કર
પાતા । હસકા કારણ યહ નહીં કિ પ્રવૃત્તિ ફલ મેં કારણ નહીં, બલિક
હસકા કારણ યહ હૈ કિ ઉસ કાર્ય કો સિદ્ધ કરને કે લિલ્લે જૈસે ઓર
જિતને પ્રયત્નકી આવશ્યકતા હૈ ઉતના ઓર વૈસા પ્રયત્ન નહીં કિયા ગયા ।

અથવા કર્તાં કે વ્યાપારસે સહકૃત (યુક્ત) નિયતિકો ઢી હમ કારણ
માનતે હૈં, અતઃ ઉસકા અભાવ હોનેસે ફલકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી ।

“કાકતાલીય ન્યાયથી (સયોગ વશ-અચાનક જ) સામે રાખેલા ખજાનાને
પણુ દૈવ પોતાની મેળે નથી લઈ શકતો તેને અલ્પ જ કરવામા પણુ પુરુષાર્થની
જરૂર પડે છે (૨)”

ક્રિયા પ્રત્યેક મનુષ્યની જુદી જુદી હોય છે, એટલે ફળની વિચિત્રતા ધરાવતી
રીતે સગત થઈ જાય છે, કારણ કે કારણના ભેદથી કાર્યમા જરૂર ભેદ પડી

ક્યાંકે ક્યાંક માણસ પ્રવૃત્તિ તો કરે છે, પરન્તુ ફળ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી,
તેનું કારણ એ નથી કે પ્રવૃત્તિ ફળમા કારણ નથી, બલકે એનું કારણ એ છે કે-
એ કાચને સિદ્ધ કરવાને માટે જેવા અને જેટલા પ્રયત્નની જરૂર હોય છે તેવો
અને તેટલો પ્રયત્ન કરવામા આવ્યે હોતો નથી

અથવા કર્તાના વ્યાપારથી યુક્ત નિયતિને પણુ અમે કારણ માનીએ છીએ,
એટલે તેનો અભાવ હોવાથી ફળની પ્રાપ્તિ થતી નથી

एव काल एकान्ततोऽकारण सन्नपि सहकारितयाऽवश्यमस्ति कारणमितरथा चम्पक वकुल पाटलादीना पुष्पाणा पनसाऽऽम्रसेयादीना फलाना च तस्मिन्तस्मिन् नियतकाल एवोद्गमानुपपत्तेः । सहकारीमात्रत्वादेव च जगद्वैचित्र्य नासन्नतम् । तथेश्वरस्यापि कर्तृत्वमस्त्येव यत् ईश्वरो न कश्चिदपूर्वोऽआत्माऽतिरिक्तः अपि तु आत्मैव तत्र तत्रोत्पद्यमानतया समस्तजगद्व्यापनेन “आप्नोति=व्याप्नोति सर्वं जग”-दिति व्युत्पत्तेः सुघटत्वात्, तस्य च सुखादिकर्तृत्वमविसवादमेव, अमूर्तत्वादिकं त्वेव सति स्वत एव दूरापेतम् ।

एव स्वभावोऽपि यथाकथञ्चित्सहकारितया कर्त्ता समव्रत्येव यत् आत्मन उपयोगलक्षणमसद्वर्त्येयप्रदेशत्व, पुद्गलाना मूर्त्तत्व, धर्मास्तिकायादीनाममूर्त्तत्वादिकं च स्वभावाक्रान्तमेवेति कृतमतिविस्तरेण ॥१७१-१७२॥

इसी प्रकार કાલ એકાન્તસે કારણ ન હોને પર ખી સહકારી રૂપસે કારણ હૈ હી । ચમ્પા, વકુલ, પાટલ (ગુલાબ) આદિ પુષ્પ, તથા પનસ, આમ, સેવ આદિ ફલ, નિયત નિયત કાલમેં હોતે હૈં । યદિ કાલકો કારણ ન માના જાય તો યહ વ્યવસ્થા નહીં બન સકતી । સહકારી માત્ર માનનેસે સસારકી વિચિત્રતા ખી યુક્તિ યુક્ત બનતી હૈ ।

ईश्वर भी कर्त्ता है, क्योंकि आत्मा के अतिरिक्त और कोई विचित्र ईश्वर नहीं है । आत्मा ससारमें सर्वत्र उत्पन्न हुआ हो रहा है, इसलिए वह व्यापक है, इस प्रकार व्युत्पत्ति भी असंगत नहीं है । उस आत्माको सुख आदिका कर्त्ता माननेमें कुछ विवाद नहीं है । हैं । ऐसा माननेसे अमूर्त्तत्व आदि गुण तो दूर ही रहते हैं ।

स्वभाव भी कथञ्चित् कर्त्ता है । क्योंकि आत्माका उपयोग (ज्ञान दर्शन) तथा असख्यातप्रदेशिता-स्वभाव, पुद्गलोंका मूर्त्तत्व-स्वभाव

એ રીતે કાળ એકાન્ત કે રહ્યું ન હોવા છતાં પણ સહકારી રૂપે કારણ છે એવો, બકુલ, ગુલાબ આદિ પુષ્પ તથા ફળમ, કેરી, આદિ ફળ નિયત-નિયત કાળમા થાય છે એ કાળને કારણ ન માનવામા આવે તો એ વ્યવસ્થા ન બની શકે સહકારી માત્ર માનવાથી જગતની વિચિત્રતા પણ યુક્તિયુક્ત બને છે

ઈશ્વર પણ કર્તા છે, કારણ કે આત્મા સિવાય બીજો કોઈ વિચિત્ર ઈશ્વર નથી આત્મા જગતમા સર્વત્ર ઉત્પન્ન થયો-થઈ રહ્યો છે, તેથી તે વ્યાપક છે, એ પ્રકારની વ્યુત્પત્તિ પણ અસંગત નથી એ આત્માને મુખ્ય આદિને કર્તા માનવામા કશો વિવાદ નથી હા, એવો માનવાથી અમૂર્ત્ત્વ આદિ ગુણ તો દૂર જ રહે છે

સ્વભાવ પણ કથયિત કર્તા છે, કારણ કે આત્માને ઉપયોગ (જ્ઞાનદર્શન

મૂલમ્—તદ્ ણ દેવે કુઢકૌલિણં એવ વુત્તે સંમાણે સકિણ
જાવ કલુસસમાવન્ને નો સંચાણ્ઠ કુઢકૌલિયસ્સ સમણોવાસયસ્સ
કિંચિ પામોક્ખમાઠ્ઠિવિત્તણ, નામમુદ્દયં ચ ઉત્તરિજ્જય ચ પુઢવિ-
સિલાપટ્ટણ ઠવેઠ્ઠ, ઠવિત્તા જામેવ દિસં પાડ઼મ્મૂણ તામેવ દિસ
પઢિગણ ॥૧૭૩॥

ઝાયા—તત્ત જલુ સ દેવઃ કુઢકૌલિકેનૈવયુક્ત. સન્ શક્ષિતો યાવત્કલુપ-
સમાપ્નો નો જન્નોતિ કુઢકૌલિકસ્ય શ્રમણોપાસકસ્ય કિશ્ચિત્પ્રમોક્ષમાલ્યાતુમ્ ।
નામમુદ્રિકા ચોત્તરીયક ચ પૃથિવીશિલાપટ્ટકે સ્થાપયતિ, સ્થાપયિત્વા યામેવ
દિશ માદુર્ભૂતસ્તામેવ દિશ પ્રતિગત.

ટીકા—શક્ષિ ઇતિ—‘મહાવીરસ્યાપિ મતમેતેન યુક્તિત. સમર્થિતમિતિ કિં
ગોશાલકસ્ય મત સત્યયુત મહાવીરસ્યે’તિ શઙ્કાઽઽક્રાન્તો જાત ઇત્યર્થ. ।
કલુપેતિ—‘અહો ગોશાલકમતમવિચારેણોપન્યસ્યાહમનેન પરાજિતઃ’ ઇતિ ગ્લાનિ-
માપન્ન ઇત્યર્થ. । પ્રમોક્ષમ્=ઉત્તરમ્ ॥ ૧૭૩ ॥

ધર્માસ્તિકાય આદિકા અમૂર્તત્વ-સ્વભાવ, ડન-ડનમે સ્વભાવસે હી રહતા
હૈ । કિસી અન્ય કારણસે વહ ઉત્પન્ન નહી હુઆ । વસ અધિક વિસ્તાર
અન્યત્ર દેખલેવે ॥ ૧૭૨ ॥

ટીકાર્થ—‘તદ્ ણ સે’ ઇત્યાદિ હસકે અનન્તર કુઢકૌલિકકા
કથન સુનકર દેવતાકો શકા હુઈ કિ મહાવીર સ્વામીકા મત યુક્ત હૈ
યા ગોશાલકકા ? । ઓર અપને પરાજિત હોનેસે ગ્લાનિ ‘મી હુઈ । વહ
અય કુઢકૌલિકકો કુછ ‘મી ઉત્તર દેનેમે સમર્થ નહીં હો સકા, અતઃ
ડસને નામ મુદ્રા ઓર ઉત્તરીય વસ્ત્ર શિલાપટ્ટક પર રખ દિયે । રખકર
જિઘરસે આયા થા ડઘર હી ચલા ગયા ॥ ૧૭૩ ॥

તથા અસંખ્યાત-પ્રદેશિતા-સ્વભાવ, પુદ્ગલોનો મૂર્તત્વ-સ્વભાવ, ધર્માસ્તિકાય આદિનો
અમૂર્તત્વ-સ્વભાવ, તે-તેમા સ્વભાવથી જ રહેલા છે કેઈ અન્ય કારણથી તે ઉત્પન્ન
થયા નથી જમ, હવે વધુ વિસ્તાર કરતા નથી” (૧૭૨)

ટીકાર્થ—‘તદ્ ણ સે’—ઈત્યાદિ ત્યારપછી કુડકૌલિકનું કથન સાંભળીને
દેવતાને શકા થઈ કે મહાવીર સ્વામીને મત યુક્ત છે કે ગોશાલકને ? અને
પોતે પરાજિત થવાથી તેને ગ્લાનિ પણ ઉત્પન્ન થઈ હવે તે કુડકૌલિકને કાંઈ પણ
ઉત્તર આપવાને સમર્થ ન થઈ શક્યો, એટલે એણે નામમુદ્રા અને ઉત્તરીય વસ્ત્ર
શિલાપટ્ટક પર પાછા મૂકી દીધા, અને જવાથી આવ્યો હતો ત્યાં ચાલ્યો ગયો (૧૭૩)

मूलम्—तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसठे ॥१७४॥

तए णं से कुण्डकोलिय समणोवासए इमीसे कहाए लद्धहे० हट्टे जहा कामदेवो तहा निग्गच्छइ जाव पज्जुवासइ। धम्मकहा ॥१७५॥

●कुण्डकोलिया इ समणे भगवं महावीरे कुण्डकोलिय समणो-
वासय एवं वयासी-से नूण कुण्डकोलिया । कल्ल तुब्भ पुवावरणह-
कालसमयसि असोगवणियाए एगे देवे अंतिय पाउब्भवित्था ।
तए णं से देवे नाममुद च तहेव जाव पडिगए । से नूण कुण्डको-

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये स्वामी समवसतः ॥१७४॥ ततः खलु
स कुण्डकौलिकः श्रमणोपासकोऽस्या कथाया लब्धार्थः (सन्) दृष्टो यथा कामदेव
स्तथा निर्गच्छति यावत्पर्युपास्ते । धर्मकथा ॥१७५॥ ‘कुण्डकौलिक!’ इति श्रमणो
भगवान् महावीरः कुण्डकौलिक श्रमणोपासकमेवमवादीत्—अथ नूनं कुण्डकौलिक !
कल्ये तव पूर्वापराङ्कालसमये अशोकवनिकायामेको देवोऽन्तिके प्रादुरासीत् ।

टीका—‘कुण्डकौलिक’इति इति—‘हेकुण्डकौलिक !’ इति कृत्वेत्यर्थः ।
कल्ये=गतदिवसे ।

टीकार्थ—‘तेण कालेण’ इत्यादि उस काल उस समय श्रमण
भगवान् महावीर पधारे ॥ १७४ ॥ कुण्डकौलिक भगवान्के आनेकी
बात सुनकर प्रसन्नचित्त होकर कामदेवकी तरह निकला और यावत्
वहाँ पहुँच कर पर्युपासना की । धर्मोपदेश हुआ ॥ १७५ ॥ ‘कुण्डकौलिक !’
इस प्रकार श्रमण भगवान् महावीरने कुण्डकौलिकसे कहा—“ हे कुण्ड
कौलिक ! कल अशोकवनी मे पूर्वापराङ्क (दोपहर)के समय एक देव
तुम्हारे सामने प्रगट हुआ था । तब वह देव नामकी मुद्रा यावत्

टीकार्थ—‘तेण कालेण’ इत्यादि जे काले जे समये श्रमण भगवान्
महावीर पधारे (१७४) कुण्डकौलिक भगवान् आव्याणी बात सामणीने प्रसन्नचित्त
थई कामदेवनी पेठे नीकलो अने यावत् त्या पेठोनीने पर्युपासना करी धर्मोपदेश
थयो (१७५) श्रमण भगवान् महावीर कुण्डकौलिकने आ प्रभाण्ठे कल्ल
कुण्डकौलिक ! कल्ल अशोकवनिकायामे एको देव तमासी सामे प्रगट
थयो हुतो ते देवे नामवाणी वीट्टी वीट्टी यावत् ते पाछे आव्थो गयो हे

લિયા ! અદ્વ સમદ્ટે ? હતા અત્થિ । ત ધન્નેસિ ણં તુમ કુડકો-
લિયા ! જહા કામદેવો । અજ્જો ઇ સમણે ભગવ મહાવીરે સમણે
નિગ્ગથે ય નિગ્ગથીઓ ય *આમંતિત્તા એવં વયાસી-જઇ તાવ અજ્જો !
ગિહિણો ગિહિમજ્જાવસતા ણં અન્નઉત્થિણ × અદ્ટેહિ ય હેઝહિ ય
પસિણેહિ ય કારણેહિ ય વાગરણેહિ ય નિપ્પટ્ટપસિણવાગરણે કરેંતિ,
સક્કા પુણાઈ અજ્જો ! સમણેહિ નિગ્ગંથેહિ દુવાલસગ ગણિપિહગં

તતઃ સ્વલ્પ સ દેવો નામમુદ્રા ચ તથૈવ યાવત્પતિગતઃ । મ નૂન કુણ્ડકૌલિક અર્થઃ
સમર્થઃ ? । ઇન્તાસ્તિ । તદન્યોઽસિ સ્વલ્પ ત્વ કુણ્ડકૌલિક ? યથા કામદેવઃ ।
'આર્યા !' ઇતિ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરઃ શ્રમણાન્નિર્ગ્રન્થાશ્ચ નિર્ગ્રન્થીશ્ચાઽઽમન્યૈ
વમવાદીત્ યદિ તાવદાર્યા ! ગૃહિણો ગૃહમભ્યાવસન્તઃ સ્વલ્પ અન્યયૂથિકાન્ અર્થેશ્ચ
હેતુમિશ્ચ પ્રશ્નેશ્ચ કારણેશ્ચ વ્યાકરણેશ્ચ નિઃસ્પષ્ટ(નિ.ષ્પિષ્ટ)પ્રશ્નવ્યાકરણાન્ કુર્વન્તિ,

*આમન્ય=સમ્બોધ્ય । × અર્થેઃ=મૂત્રાભિપ્રેયૈર્જીવાદિમિર્વા, હેતુભિઃ=
અન્યથાનુપપત્તિરૂપે, પ્રશ્ને=પ્રશ્નૈઃ, કારણેઃ=યુક્તિભિઃ, વ્યાકરણે =પૃષ્ઠોત્તરસ્વ-
રૂપે । નિઃસ્પષ્ટેતિ-નિ સ્પષ્ટાનિ=નિઃશેષેણ વ્યક્તાનિ નિમ્સારાણીત્યર્થઃ, નિષ્પિષ્ટેતિ
ચ્છાયાપક્ષે-નિષ્પિષ્ટાનિ=નિરુત્તરીકૃતાનિ પ્રશ્નવ્યાકરણાનિ યેષાં તાન્ ।

લૌટ ગયા । હે કુણ્ડકૌલિક ! કયા યહ વાત ઠીક હૈ ? " કુણ્ડકૌલિકને
કહા-“ હૈ ભગવાન્ ! ઠીક હૈ । ” મહાવીરસ્વામી-“ કુણ્ડકૌલિક ! તુમ
ધન્ય હો । ” ઇત્યાદિ કથન કામદેવકી તરહ સમજના । “ આર્ય ” હસ
પ્રકાર સે સવોધન કર શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર, શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોં તથા
નિર્ગ્રન્થોં આર્યિકાઓંકો બુલાકર કહને લગે “ હે આર્યગણ ! યદિ
ગૃહમે રહનેવાલે ગૃહસ્થ મો અન્યયૂથિકોંકો, અર્થોંસે, હેતુઓંસે, પ્રશ્નોંસે,
યુક્તિઓંસે ઓર ઉત્તરોંસે નિરુત્તર કર સકતે હૈં, તો હે આર્યગણ !

કુડકૌલિક ? એ વાત શુ ખરાખર છે ? ” કુડકૌલિકે કહ્યુ “ હા ભગવાન ! તેખરાખર
છે મહાવીર સ્વામીએ કહ્યુ “કુડકૌલિક તુ ધન્ય છે” ઇત્યાદિ કથન કામદેવની
પેઠે સમજવુ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો તથા નિર્ગ્રન્થીઓ-અર્થિકા
ઓને બોલાવીને કહેવા લાગ્યા “ હે આર્યગણ ! એ ગૃહમાં રહેનારાં ગૃહસ્થો પણ
અન્ય યુથિકોને, અર્થોથી, હેતુઓથી, પ્રશ્નોથી, યુક્તિઓથી અને ઉત્તરોથી નિરુત્તર

અહિજમાણેહિં અન્નઉત્થિયા અદ્દે હિ ય જાવ નિપ્પટ્ટપસિણા કરિત્તણ
॥૧૭૬॥ તણ ન સમણા નિગંથા ય નિગ્ગધિઓ ય સમણસ્સ
ભગવઓ મહાવીરસ્સ તહત્તિ ણ્યમદ્દં વિણણપડિસુગંતિ ॥૧૭૭॥

મૂલમ્-તણ ન કુંડકોલિણ સમણોવાસણ સમણ ભગવ મહા
વીર વદડ મસડ, વદિત્તા નમસિના પસિણાડ પુચ્છડ, પુચ્છિત્તા
અટ્ટમાદિયડ, અટ્ટમાદિડત્તા જામેવ દિસં પોડવ્ભૂણ તામેવ દિસ
પાડિગણ । સામી વહિયા જણવયવિહાર વિહરડ ॥ ૧૭૮ ॥ તણ ન

શકયા પુનરાયાઃ ! શ્રમણૈર્નિર્ગન્યૈર્દાદશાઙ્ગ ગણિપિટસ્મધીયાનૈરન્યયુથિકા અર્થશ્ચ
યાવન્નિ સ્પષ્ટપ્રશ્નાઃ કર્તુમ્ ॥ ૧૭૬ ॥ તત. સ્વલ્પ શ્રમણા નિર્ગન્યથાશ્ચ નિર્ગન્યથાશ્ચ
શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય 'તથેતિ' એતમર્થે વિનયેન ઋપતિશ્રુણ્વન્તિ ॥૧૭૭॥

છાયા—તતઃ સ્વલ્પ કુણ્ડકૌલિક શ્રમણોપાસક. શ્રમણ ભગવન્ત મહાવીર વન્દતે
નમસ્યતિ, વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા પ્રશ્નાન્ પૃચ્છતિ, પૃચ્છાર્થમાદદાતિ, અર્થમાદાય
યામેવ દિશ માદુર્ભૂતસ્તામેવ દિશ પ્રતિગતઃ । સ્વામી વહિર્જનપદવિહાર વિહરતિ

ઋપતિશ્રુણ્વન્તિ=સ્વીકુર્વન્તિ ॥૧૭૪-૧૭૭॥

દ્વાદશાંગકા અધ્યયન કરનેવાલે નિર્ગન્ય શ્રમણોંકો તો, હન્નેં (અન્યયુ
થિકોંકો) અર્થોસે યાવત્ નિરુત્તર અવશ્ય કર દેના યાદિ ॥૧૭૬॥

શ્રમણ નિર્ગન્યોંને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરકા યહ કથન વિનયકે
સાથ 'તહત્તિ' (તથેતિ) કહકર સ્વોકાર કિયા ॥ ૧૭૭ ॥

ટીકાર્થ—'તણ ન કુડે'—ત્યાદિ કુણ્ડકૌલિક શ્રાવક ને શ્રમણ
ભગવાન્ મહાવીર કો વન્દના કી, નમસ્કાર કિયા । વન્દન-નમસ્કાર
કરકે પ્રશ્ન પૂછે ઓર અર્થ કો ગ્રહણ કિયા । ફિર જિસ ઓર સે

કરી શકે છે, તો હે આર્યગણ ! દ્વાદશાંગનું અધ્યયન કરનારા નિર્ગન્ય શ્રમણોએ તો
તેમને (અન્યયુથિકોને) અર્થોથી યાવત નિરૂત્તર અવશ્ય કરી દેવાનું બોધ્યું (૧૭૬)

શ્રમણ નિર્ગન્યોએ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનું એ કથન વિનયપૂર્વક
તહત્તિ' (તથેતિ) કહીને સ્વીકાર્યું (૧૭૭)

ટીકાર્થ—'તણ ન કુડે'—ત્યાદિ કુડકૌલિક શ્રાવકે શ્રમણ ભગવાન
મહાવીરને વદના કરી નમસ્કાર કર્યા, અને પ્રશ્નો પૂછ્યા તથા અર્થને શ્રદ્ધા કર્યો

तस्स कुण्डकोलियस्स समणोवासयस्स वहुहिं सील जाव भावे-
माणस्स चोदस्स संवच्छराड वइकताइ, पणरसमस्स संवच्छरस्स
अंतरा वट्टमाणस्स अन्नयां कयाड जहा कामदेवो तहा जेठपुत्त
ठवेत्ता तहा पोसहसालाए जाव धम्मपण्णत्ति उवसपज्जित्ताणं
विहरइ । एव एक्कारस्स उवासगपडिमाओ तहेव जाव सोहम्मे कप्पे
अरुणज्झए विमाणे जाव अत्त काहिइ ॥१७९॥ निक्खेवो ॥

सत्तमस्म अगस्म उवासगदसार्णं छट्ठ

अज्झयण समत्त ॥ ६ ॥

॥१७८॥ तत्. खलु तस्य कुण्डकौलिकस्य श्रमणोपासकस्य बहुभिः शीलं यावद्
भावयतश्चतुर्दशं सवत्सरा व्युत्क्रान्ताः, पञ्चदशं सवत्सरमन्तरा वर्त्तमानस्यान्यदा
कदाचिद् यथा कामदेवस्तथा ज्येष्ठपुत्रं स्थापयित्वा तथा पोषधशालायां यागधर्मप्रज्ञप्तिं
मुपसपद्य विहरति । एवमेकादशोपासकप्रतिमास्तथैव यावत्सौधर्मे नल्पेऽरुणध्वजे
विमाने यावदन्तं करिष्यति ॥१७९॥ निक्षेपः ॥

सप्तमस्याङ्गस्योपासकरुदशानां पष्ठमध्ययनं

समाप्तम् ॥ ६ ॥

टीका—व्याख्या आधैवान्तःकृता ॥ १७८-१७९ ॥

इति श्री—विश्वविख्यात—जगद्गुरु—प्रसिद्धवाचक—पञ्चदशभाषाकलितललितकलापा-
लापक—प्रविशुद्धगद्यपद्यैर्ग्रन्थनिर्मापक—वादिमानमर्दक—श्रीशाहूछत्रपति—
कोल्हापुरराजप्रदत्त—“जैनशास्त्राचार्य”—पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु—
बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर—पूज्य—श्री घासीलाल-
प्रति विरचितायामुपासकरुदशाङ्गस्योपासकधर्मसंजीवनीया

ख्याया व्याख्याया पष्ठं कुण्डकौलिकाख्यमध्ययनं

समाप्तम् ॥ ६ ॥

आया था, उसी और चला गया । श्रमण भगवान् महावीर स्वामी
भी देश देशों में विहार करने लगे ॥ १७८ ॥ कुण्डकौलिक आवक
पछी ल्याथी आये। हतो त्या आये। गये। श्रमण भगवान् महावीर स्वामी पछ
देश-देश विहार करवा लाये। (१७८) कुण्डकौलिक आवकने शील आदिनु पावन

અહિજ્ઞમાણેહિં અન્નઉત્થિયા અઢે હિ ય જાવ નિપ્પટ્ટપસિણા કરિત્થે
॥૧૭૬॥ તણ ણં સમણા નિગ્ગંથા ચ નિગ્ગથિઓ ય સમણસ્સ
ભગવઓ મહાવીરસ્સ તહત્તિ ઇયમદં વિણણં પડિસુણંતિ ॥૧૭૭॥

મૂલમ્-તણ ણ કુડકોલિણ સમણોવાસણ સમણં ભગવ મહા-
વીર વદડ મસડ, વદિત્તા નમસિના પસિણાડં પુચ્છડ, પુચ્છિત્તા
અટ્ટમાદિયડ, અટ્ટમાદિડિત્તા જામેવ દિસં પાંડવમ્મણ તામેવ દિસ
પાંડગણ । સામી વહિયા જળવયવિહાર વિહરડ ॥ ૧૭૮ ॥ તણ ણ

શક્યા પુનરાયાં ! શ્રમણૈર્નિર્ગ્ગ્યૈર્દ્વાદશાન્ન ગણિપિટમધીયાનૈરન્યયૂથિકા અર્થશ્ચ
યાવન્નિસ્પટ્ટપશ્ના કર્તુમ્ ॥ ૧૭૬ ॥ તત્ત. સ્વલ્લ શ્રમણા નિર્ગ્ગન્થાશ્ચ નિર્ગ્ગન્થયશ્ચ
શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય 'તથેતિ' એતમથે વિનયેન ઋપ્રતિશ્રુન્વન્તિ ॥૧૭૭॥

છાયા—તતઃ સ્વલ્લ કુણ્ડકૌલિકઃ શ્રમણોપાસક. શ્રમણ ભગવન્ત મહાવીર વન્દતે
નમસ્યતિ, વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા પ્રશ્નાન પૃચ્છતિ, પૃવાર્થમાદદાતિ, અર્થમાદાય
યામેવ દિશ માદુર્ભૂતસ્તામેવ દિશ પ્રતિગત. । સ્વામી વહિર્જનપદવિહાર વિહરતિ

ઋપ્રતિશ્રુન્વન્તિ=સ્વીકૃવન્તિ ॥૧૭૮-૧૭૭॥

દ્વાદશાગકા અધ્યયન કરનેવાલે નિર્ગન્થ શ્રમણોંકો તો, ઉન્હેં (અન્યયૂ
થિકોંકો) અર્થોસે યાવત્ નિરુત્તર અવશ્ય કર દેના ઝાઢિગ ॥૧૭૬॥

શ્રમણ નિર્ગન્થોને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરકા ઘટ્ઠ કથન વિનયકે
સાથ 'તહત્તિ' (તથેતિ) કહ્કર સ્વોકાર કિયા ॥ ૧૭૭ ॥

ટીકાર્થ—'તણ ણ કુડે'—ત્યાદિ કુણ્ડકૌલિક શ્રાવક ને શ્રમણ
ભગવાન્ મહાવીર કો વન્દના કી, નમસ્કાર કિયા । વન્દન-નમસ્કાર
કરકે પ્રશ્ન પૂછે ઔર અર્થ કો ગ્રહણ કિયા । ફિર જિસ ઔર સે

કરી ચકે છે, તો હે આર્યગણ ! દ્વાદશાગનુ અધ્યયન કરનારા નિર્ગન્થ શ્રમણોએ તો
તેમને (અન્યયુથિકોને) અર્થોથી યાવત નિરુત્તર અવશ્ય કરી દેવાજી જોઈએ (૧૭૬)

શ્રમણ નિર્ગન્થોએ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનુ એ કથન વિનયપૂર્વક
તહત્તિ' (તથેતિ) કહીને સ્વીકાર્યું (૧૭૭)

ટીકાર્થ—'તણ ણ કુડે'—ત્યાદિ કુણ્ડકૌલિક શ્રાવકે શ્રમણ ભગવાન
મહાવીરને વદના કરી નમસ્કાર કર્યા, અને પ્રશ્નો પૂછ્યા તથા અર્થને શ્રદ્ધા કર્યા

॥ अथ सप्तममध्ययनम् ॥

अथ सप्तममारभ्यते 'पोलासपुरे' इत्यादि ॥

मूलम्—पोलासपुरे नामं नयरे । सहस्सववणे उज्जाण । जिय-
सत्त राया ॥१८०॥ तत्थ ण पोलासपुरे नयरे सद्दालपुत्ते नाम
कुंभकारे आजीविओवासए परिवसड । आजीवियसमयसि लद्धट्ठे
गहियट्ठे पुच्छियट्ठे विणिच्छियट्ठे अभिगयट्ठे अट्ठिमिजपेमाणुराग-
रत्ते य “अयमाउसो । आजीवियसमए अट्ठे, अय परमट्ठे, सेसे
अणट्ठे” त्ति आजीवियसमएणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ॥१८१॥

छाया—पोलासपुर नाम नगरम् । सहस्रामवणमुद्यानम् । जितशत्रू राजा ॥१८०॥
तत्र खलु पोलासपुरे नगरे सद्दालपुत्रो नाम कुम्भकार आजीविकोपासकः
परिवसति । आजीविकसमये लब्धार्थः, गृहीतार्थः, पृष्टार्थः, विनिश्चितार्थः, अभि-
गतार्थः, अस्तिमज्जाप्रेमानुरागरक्तश्च—“अयमायुष्मन् ! आजीविकसमयोऽर्थः”, अय
परमार्थः, शेषोऽनर्थः.” इत्याजीविकसमयेनाऽऽत्मानं भावयन् विहरति ॥१८१॥

टीका—आजीविकेति—आजीविका=गोशालरुशिष्यास्तेषां समय =सिद्धान्त-
स्तस्मिन् । लब्धेत्यादि—अयं व्रणालब्धार्थः, अर्थवधारणाद् गृहीतार्थः, साशयिका-
र्थप्रश्नकरणात्पृष्टार्थः, इत्यम्भूतस्यार्थस्योपलम्भाद्विनिश्चितार्थः, प्रत्यार्थभिगमना-

सातवां अध्ययन

टीकार्थ—‘पोलासपुरे’ इत्यादि पोलासपुर नामक नगर, सहस्रा-
व्रवन उद्यान, और जितशत्रु राजा या ॥ १८० ॥ उस पोलासपुर
नगरमें सद्दालपुत्र नामक कुमार रहता था । वह आजीविक (गोशाल)
के मतका अनुयायी—आवक था । वह गोशालके सिद्धान्तोंमें—अर्थके

सातवु अध्ययन.

टीकार्थ—‘पोलासपुरे’ इत्यादि पोलासपुर नामक नगर, सहस्राव्रवन
उद्यान, और जितशत्रु राजा होता (१८०) के पोलासपुर नगरमें सद्दालपुत्र
नामके कुमार रहेता होता के आजीविक (गोशाल) का मतके अनुयायी आवक
होता के गोशालना सिद्धान्तोंमें—अर्थके साधनवाली लब्धार्थः, अर्थके धारण

કે શીલ આદિ કા પાલન, ઓર યાવત્ આત્મા કો ભાવિત કરતે કરતે
ચૌદહ વર્ષ વ્યતીત હો ગયે । જય પન્દ્રહવાં વર્ષ ચીત રહા થા તો
કિસી સમય કુણ્ડકૌલિક, કામદેવ કી તરહ જ્યેષ્ઠ પુત્ર કો કુટુમ્બ
કા ભાર દેકર પોષધશાલામે ધર્મપ્રજ્ઞસિ સ્વીકાર કર વિચરને લગા ।
ઉસને શ્રાવકની ગ્યારહ પ્રતિમાઓકા પાલન કિયા, યાવત્ સૌધર્મકલ્પકે
અરુણધ્વજ વિમાનમેં દેવપને ઉત્પન્ન હુઆ । યાવત્ સમસ્ત કર્મોંકા અત
કરેગા સિદ્ધ હોગા ॥ ૧૭૯ ॥

સાતવેં અગ્ર ઉપાસકદશાકે છઠે અધ્યયનકી અગારસંજીવની નામક
વ્યાખ્યાના હિન્દીભાષાનુવાદ સમાપ્ત ॥ ૨ ॥

અને આત્માને યાવત ભાવિત કરતા કરતા ચૌદ વર્ષ ચીતી ગયા જ્યારે પંદરઝુ
વર્ષ જતુ હતુ, ત્યારે કોઇ સમયે કુટુમ્બિક કામદેવની પેઠે મોટા પુત્રને કુટુમ્બ
ભાર સોંપી પોષધશાળામા ધર્મપ્રજ્ઞા સ્વીકારી વિચરવા લાગ્યો એણે શ્રાવકની
અગીઆર પ્રતિમાઓનુ પાલન કર્યું, યાવત સૌધર્મકલ્પના અરુણધ્વજ વિમાનમા
દેવપણે ઉત્પન્ન થયો યાવત સમસ્ત કર્મોંનો અંત કરશે-સિદ્ધ થશે (૧૭૯)

સાતમા અગ્રઉપાસકદશાના છઠા અધ્યયનની અગારસંજીવની
નામક વ્યાખ્યાનો ગુજરાતી-ભાષાનુવાદ સમાપ્ત (૬)

वहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा कल्लकल्लि वहवे करए य
वारए य पिहडए य घडए य अद्धघडए य कलसए य
अलिजरए य जंवूलए य उट्टियाओ य करेति । अन्ने य से
वहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा कल्लकल्लि तेहिं चट्टहिं करएहि
य जाव उट्टियाहि य रायमग्गसि विट्ठिं कप्पेमाणा विहरंति॥१८४॥

भक्तवेतना मर्याकल्पिवहून् सरकांश्च, वारकांश्च, पिठरकांश्च, घटकांश्चार्द्धघटकांश्च,
कलशांश्चालिजरांश्च, जम्बूलकांश्चोष्ट्रिकांश्च कुर्वन्ति । अन्ये च तस्य बहवः पुरुषा
दत्तभृतिभक्तवेतना मर्याकल्पितैर्वहुभिः करैश्च यावदुष्ट्रिकाभिश्च राजमार्गे वृत्तिं
कल्पयन्तो विहरन्ति ॥ १८४ ॥

टीका—दत्तेति—भृतयः=द्रव्यरूपाः, भक्ताः=अन्नपानलसणाः, वेत-
नानि=भरणानि चेत्येतानि दत्तानि येभ्यस्ते । मर्याकल्पि=प्रतिमर्या-प्रतिप्रभात-
मित्यर्थ । करकान्=जलपटीः, वारकान्=गडुकान्, पिठरकान्=स्थालीः, घटकान्
=पटान्, अर्द्धघटकान्=अधुपटी, मल्लान्=पटानेव महत्, अलिज्जरान्=
मणिकान् 'माटा' इति प्रसिद्धान्, जम्बूलकान्='सुराही, कूजा' इत्यादिलोक-
प्रसिद्धान्, उष्ट्रिकाः=महान्ति तैलादिपात्राणि ॥ १८२-१८४ ॥

टीकार्थ—“तस्स ण” इत्यादि आजीविकके उपासक सहालपुत्रके
एक करोड सोनैया खजानेमे थे, एक करोड व्यापारमें लगे थे, और
एक करोड लेन देनेमें लगे हुए थे । उसके दस हजार गोपशुओंका
एक गोकुल था ॥ १८२ ॥ आजीविकोपासक सहालपुत्रके अग्निमित्रा
नामक पत्नी थी ॥ १८३ ॥ उस सहालपुत्रके पोलासपुरके बाहर पाँचसौ
कुमारोंकी दुकानें थीं । उन दुकानोंमें खूब चहल-पहल रहती थी ।
किसीको भृति (द्रव्यरूप), किसीको भोजन और किसीको वेतन दिया
जाता था । वे प्रतिदिन (प्रभात होते ही) जल भरनेके घड़े, गडुक

टीकार्थ—‘तस्म ण’—इत्यादि आजीविकना उपासक सहालपुत्र पासे ओक
करोड सोनैया खजानाभा हुता, ओक करोड व्यापारभा लग्गाडया हुता अने ओक करोड
लेणु-देणुभा रोडेला हुता । तेनी पासे दश हजार गोपवर्गना पशुओनु ओक गोकुल
हुतु (१८२) आजीविकोपासक सहालपुत्रने अग्निमित्रा नामनी पत्नी हुती (१८३)
ओ सहालपुत्रनी पोलासपुरनी न्हार पाथसे कुम्हारनी दुकानो हुती ओ दुकानोभा
कामकाजनी भूष धमास रहती हुती केधने भृति (द्रव्यरूप), केधने भोजन अने

મૂલમ્-તસ્સ ણં સદાલપુત્તસ્સ' આજીવિઓવાસગસ્સ એકા
હિરણ્ણકોડી નિહાણપઉત્તા એકા વુહિપઉત્તા, એકા પવિત્થરપઉત્તા,
એકે વણ્ણ દસગોસાહસિસણ્ણં વણ્ણ ॥૧૮૨॥ તસ્સ ણ સદાલ-
પુત્તસ્સ આજીવિઓવાસગસ્સ અગ્ગિમિત્તા નામ ભારિયા હોત્થા
॥૧૮૩॥ તસ્સ ણ સદાલપુત્તસ્સ આજીવિઓવાસગસ્સ પોલાસ-
પુરસ્સ નગરસ્સ વહિયા પવ્વ કુમ્મકારાવણસયા હોત્થા । તત્થ ણં

દમિઘ્ઘીતાર્થ, અસ્થિમજ્જેતિ-પ્રેમાનુરાગાભ્યા રક્તાઃ અસ્થિ-મજ્જે યસ્યેતિ
વહુઘ્રીઘિ'-'આહિતાગ્ન્યાદિપાઠાન્નિધ્વાન્તસ્ય પરનિપાત.' । તત્ર અસ્થિ=કીકસ,
ઘ્રીઘિતિ પ્રસિદ્ધઃ મજ્જા વાસ્થિમધ્યગતા ધાતુવિશેષઃ ॥ ૧૮૦-૧૮૧ ॥

ઝાયા—તસ્ય સ્વલ્પ સદાલપુત્રસ્યાઽઽજીવિકોપાસકસ્યૈકા હિરણ્યકોટી નિધાન-
પ્રયુક્તા, એકા વૃદ્ધિપ્રયુક્તા, એકા પ્રવિસ્તરપ્રયુક્તા, એકો વ્રજો દશગોસાહસિકેણ
વ્રજેન ॥ ૧૮૨ ॥ તસ્ય સ્વલ્પ સદાલપુત્રસ્યાઽઽજીવિકોપાસકસ્યામિમિત્રા નામ
ભાર્યાઽઽસીત્ ॥ ૧૮૩ ॥ અસ્ય સ્વલ્પ સદાલપુત્રસ્યાઽઽજીવિકોપાસકસ્ય પોલાસપુરા
નગરાદ્ વહિ' પશ્ચ કુમ્મકારાવણશતાન્યાસન્ । તત્ર સ્વલ્પ વહવઃ પુરુષા દશઘૃતિ

સુનનેસે લઘ્વાર્થ, અર્થકે ધારણ કરનેસે ઘૃહીતાર્થ, સશયયુક્ત વિષયોંકા
પ્રશ્ન કરનેસે પૃષ્ઠાર્થ, इत्यम्भूत અર્થકી પ્રાપ્તિ હોનેસે વિનિશ્ચિતાર્થ, ઔર
ઉસ અર્થકે જાન લેનેસે અભિગતાર્થ થા । ઉસકી રગ રગમે ગોશાલકે
સિદ્ધાન્તોંકા પ્રેમ ઔર અનુરાગ ભરા હુઆ થા । “ હે આયુષ્મન્ ! યહ
આજીવિક સિદ્ધાન્ત હી અર્થ હૈ, યહી પરમાર્થ હૈ, ઔર દૂસરે સર્વ
અનર્થ હૈ ” ઇસ પ્રકાર આજીવિક મતસે અપની આત્માકો ભાવિત
કરતા હુઆ વિચરતા થા ॥ ૧૮૧ ॥

કરવાથી ઘૃહીતાર્થ, સશયયુક્ત વિષયોંકા પ્રશ્ન કરવાથી પૃષ્ઠાર્થ, इत्यम्ભૂત અર્થની
પ્રાપ્તિ થવાથી વિનિશ્ચિતાર્થ અને તે અર્થને જાણી લેવાથી અભિગતાર્થ
હોતો એની રગ-રગમા ગોશાળના સિદ્ધાન્તોંકા પ્રેમ અને અનુરાગ ભર્યો હોતો
“હે આયુષ્મન્ ! એ આજીવિક સિદ્ધાન્ત જ અર્થ છે, એ જ પરમાર્થ છે, અને
બીજા ગયા અનર્થ છે” એ પ્રમાણે આજીવિક મતે કરીને ચેતાના આત્માને
ભાવિત કરતો તે વિચરતો હોતો (૧૮૧)

वहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा कल्लकल्लि वहवे करए य
वारए य पिहडए य घडए य अछघडए य कलसए य
अलिजरए य जंवूलए य उट्टियाओ य करंति । अन्ने य से
वहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा कल्लकल्लि तेहिं वहूहि करएहि
य जाव उट्टियाहि य रायमग्गसि वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति॥१८४॥

भक्तचेतना, कल्याणलिय वहून् करकांश्च, वारकांश्च, पिठरकांश्च, घटकांश्चार्द्धघटकांश्च,
कलशांश्चालिज्जरांश्च, जम्बूलकांश्चोष्टिकांश्च कुर्वन्ति । अन्ये च तस्य बहवः पुरुषा
दत्तभृतिभक्तचेतना कल्याणलिय तैर्वहुभि करकैश्च यावदुष्टिकाभिश्च राजमार्गे वृत्तिं
कल्पयन्तो विहरन्ति ॥ १८४ ॥

टीका—दत्तेति-भृतयः=द्रव्यरूपाः, भक्ताः=अन्नपानलक्षणाः, चेत-
नानि=भरणानि चेत्येतानि दत्तानि येभ्यस्ते । कल्याणलिय=प्रतिकल्प-प्रतिप्रभात-
मित्यर्थः । करकान्=जलपटी, वारकान्=गडुकान्, पिठरकान्=स्थाली, घटकान्
=पटान्, अर्द्धघटकान्=लघुघटी, कल्याण=पटानेव महत्, अलिज्जरान्=
मणिकान् 'माटा' इति प्रसिद्धान्, जम्बूलकान्='सुराही, कूजा' इत्यादिलोक-
प्रसिद्धान्, उष्टिकाः=महान्ति तैलादिपात्राणि ॥ १८२-१८४ ॥

टीकार्थ—“तस्स ण” इत्यादि आजीविकके उपासक सदालपुत्रके
एक करोड सोनेया खजानेमें थे, एक करोड व्यापारमें लगे थे, और
एक करोड लेन देनेमें लगे हुए थे । उनके दस हजार गोपशुओंका
एक गोकुल था ॥ १८२ ॥ आजीविकोपासक सदालपुत्रके अग्निमित्रा
नामक पत्नी थी ॥ १८३ ॥ उस सदालपुत्रके पोलासपुरके बाहर पाँचसौ
कुमारोंकी दुकानें थीं । उन दुकानोंमें खूब चहल-पहल रहती थी ।
किसीको भृति (द्रव्यरूप), किसीको भोजन और किसीको चेतन दिया
जाता था । वे प्रतिदिन (प्रभात होते ही) जल भरनेके घड़े, गडुक

टीकार्थ—‘तस्म ण’—इत्यादि आजीविकका उपासक सदालपुत्र पासे ओक
करोड सोनेया खजानाभा हुता, ओक करोड व्यापारभा लग्गइया हुता अने ओक करोड
लेणु-देणुभा शेकेला हुता तेनी पासे दस हजार गोवर्गना पशुओनु ओक गोकुल
हुत (१८२) आजीविकोपासक सदालपुत्रने अग्निमित्रा नामनी पत्नी हुती (१८३)
ओ सदालपुत्रनी पोलासपुरनी गडार पाथसे कुमारनी दुकानो हुती ओ दुकानोभा
कामकाजीनी पूज धमात्र रहेती हुती कौधने भृति (द्रव्यरूप), कौधने भोजन अने

मूलम्—तए णं से सद्दालपुत्ते आजीविओवासए अन्नया कयाइ पुद्दावरण्हकालसमयंसि जेणेव असोगवणिथा तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अंतिथं धम्मपण्णत्ति उवसंपजित्ताण विहरइ॥१८५॥ तए ण तस्स सद्दालपुत्तस्स आजीवि-ओवासगस्स एगे देवे अतिथं पाउब्भवित्था ॥१८६॥ तए ण से देवे अतलिक्खपडिवन्ने सखिखिणिथाइ जाव परिहिए सद्दालपुत्त आजीविओवासग एव वयासी—“एहिइ ण देवाणुप्पिया। कल्ल इह महामाहणे उप्पन्नणाणदंसणधरे तीयपडुप्पन्नाणागयजाणए अरहा जिणे केवली सब्बदरिसी तेलोक्कवहियमहियपूइए सदेव-मणुयासुरस्स लोगस्स अच्चणिज्जे वदणिज्जे सक्कारणिज्जे सम्माणणिज्जे

छाया—तत' खलु स सद्दालपुत्र आजीविकोपासकोऽन्यदा कदाचित्पूर्वा-पराङ्मूलसमये येनैवाऽशोकवनिका ते नैशोपागच्छति, उपागत्य गोशालस्य मखलि पुत्रस्याऽऽन्तिकी धर्मप्रज्ञप्तिमुपसम्पद्य विहरति ॥ ॥१८५॥ तत खलु तस्य सद्दाल पुत्रस्याऽऽजीविकोपासकस्यैको देवोऽन्तिके प्रादुरासीत् ॥१८६॥ तत. खलु स देवोऽन्तरिक्षमतिपन्न सकिङ्किणीमानि पावत्परिहित सद्दालपुत्रमाजीविकोपासक मेवमवादीत्—“एण्यति खलु देव'नुप्रिय ! कल्य इह महामाहन (महाब्राह्मण') उत्पन्नज्ञानदर्शनधरोऽतीतमत्युत्पन्नानागतज्ञोऽहं न जिनः केवली सर्वदर्शी त्रैलोक्य

(गड्डभा), धाली, घडे, छोटी घडियाँ, कलसा (बडे घडे) माटा, सुराही, कृजा तथा छट्टिका (तैल आदिके बडे बडे धर्तन) बनाते थे । दूसरे बहुतसे भृति, भोजन और वेतन लेनेवाले प्रतिप्रभात घडे वगैरहसे सड़कों पर आजोविका कमाते थे ॥ १८४ ॥

३४६ने वेतन आपवाना आपतु इतु तेजो रेश (प्रसात यताज) नन भरवाना घडा, गाडवा, थाणी, घड, नानी घडीओ, कणश्या, माटला, इन्, तथा छिट्टिका (तेल आदि भरवाना मोटा वासण) पनावता इता भीन घण्टा लूति लोअन अने वेतन लेनाराओ रेश प्रसातभा घडा वगेरे दास सडको पर वेसी आणविका कमाता इता (१८४)

कल्लाणं मंगलं देवयं चेइय जाव पज्जुवासणिजे तच्चकम्मसंपया
संपउत्ते, तं णं तुमं वदेज्जाहि जाव पज्जुवासेज्जाहि पाडिहारिणं
पीठफलगसिज्जासथारणं उवनिमतेज्जाहि' दोच्चपि तच्चपि एव
वयड, वडत्ता जामेव दिसं पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए ॥१८७॥

वदित महित पूजितः सदेवमनुजासुरस्य लोमस्याऽर्चनीयो वन्दनीयः सत्करणीयः
सम्माननीयः स्त्रियाण मङ्गलं दैवतं चैत्यो यावत्पर्युपासनीयः, तत्पर्यक्रममप्युपास-
युक्तः, त खलु त्व वन्दस्व यावत्पर्युपास्व, प्रातिहारिकेण पीठफलकशय्या-
सस्तारकेणोपनिमन्त्रय" द्वितीयमपि तृतीयमप्येव वदति, उदित्वा यामेव दिश
प्रादुर्भूतस्तामेव दिश पतिगतः ॥ १८७ ॥

टीका-महेति-पर प्रति माहनेत्येव यो ब्रूने म माहनः, मङ्गाश्वासौ माहनश्च
महामाहनः सफलप्राणिप्राणत्राणोपदेशक इत्यर्थः। त्रैलोक्येति-त्रयो लोकैश्चैत्रैक्य
लोकत्रयवासिजनसमुदायस्तेन वेदितः=अवहित=अवधानविषयीकृत -तदेतान-
तया त्रैलोक्यस्य मनोगत इत्यर्थः, महितः=रुद्राऽमावस्मादृशा समाराज्यो भवेद्भग-

१-'चतुर्वर्णादीना स्वार्थ उपसरयानम्' इति (३०९१) सात्पायनवार्तिकेनात्र
स्वार्थे प्यब् प्रत्ययः । २-'अत्राप्योरुपमर्गयो-रिति वचनादत्रोपसर्गाकारणैः ।

टीकार्थ-'तए ण' इत्यादि वह आजीविकोपामक सहालपुत्र एक
चार दोषहरके समय अशोकवनीमे गया। वहा मखलिपुत्र गोशाल-
कके समीपकी धर्मप्रज्ञसि स्वीकार कर विचरने लगा ॥ १८५ ॥ इसके
बाद सहालपुत्रके सामने एक देव प्रगट हुआ ॥ १८६॥ ॥ आकाशमें
ठहरा हुआ छाटी जोटी घटियों सहित उत्तम वस्त्र पहन कर उससे
जोना-'हे देवानुप्रिय! अप्रतिहत ज्ञानदर्शनके भारी, भूत-भविष्यत्
वर्तमानके ज्ञाता, अर्हन्त, जिन, केवली, सर्वदर्शी, तीन लोकके द्वारा
प्रमाणरूपसे ध्याए हुए, विधिपूर्वक स्तुति किए हुए, मन वचन कायसे

टीकार्थ-'तए ण'-इत्यादि ओ आञ्जलिपासक सहालपुत्र ओकवार भयोरने
समये अशोकवनतऱिमा गये। त्या मखलिपुत्र गोशालनी समीपनी धर्मप्रज्ञसि
स्वीकारी विचरता लाग्ये (१८५) त्यारनाह महानपुत्रनी साथे ओक देव प्रगट थये।
(१८६) आकाशमा रक्षीने नानी नानी घट्टीओवाणा उत्तम वस्त्रो पहरेने ते तेने
कडेवा लाग्ये "हे देवानुप्रिय! अप्रतिहत ज्ञान-दर्शनना धरक, भूत-लवण्य-
वर्तमानना ज्ञाता, अर्हन्त, जिन, केवली, सर्वदर्शी, त्रेणे लोक जेतु ओकाथरुपे

વાનિત્યેવમભિલપિતઃ સવિધિસસ્તુતો વા, પૂજિતઃ=મનોવાકાયેરાદૃતઃ । एतदेव सुस्पष्ट व्याचष्टे-सदेवेति-सदेवमनुजासुरस्येत्यत्र कर्त्तरि षष्ठी, जातिविवक्षया चैकवचन,ततश्च देवमनुजासुरसहितैस्त्रिभिर्लोकैरित्यर्थः, अर्चनीयः=अष्टादशदोषराहित्येन प्रमाणनीयः, यद्वा यथोचितरचनप्रतिपत्त्या पूजनीयः, वन्दनीयः=स्तवनीयोऽभिवादननीयो वा, सत्करणीयः=भक्त्याऽऽदरणीयः, सम्माननीयः=अभ्युत्थानादिना सम्मानकरणयोग्यः । कल्याणमित्यादि (यत्) कल्याण=कल्याणस्वरूपः, मङ्गल=मङ्गलस्वरूप, दैवत=देवस्वरूपः, चैत्य =केवलज्ञानवान् (अतः) पर्युपासनीयः=सर्वतोभावेन सेवनीय । तथ्येति-तत्त्वानाम्=अवश्यम्भावि सत्फलवता कर्मणा=देशनादिरूपाणा क्रियाणां सम्पदा=समृद्ध्या मम्प्रयुक्त.=सयुक्तः॥ तमिति तम्=पूर्वोक्तविशेषणविशिष्ट भगवन्तम्, तदिति छायापक्षे तु तत्=तस्मात् । प्रातिहारिकेण=प्रत्यर्पणीयेन ॥१८५-१८७॥

આદર કિયે હુએ, અર્થાત્ દેવ મનુષ્ય ઓર અસુરોકે અર્ચનીય-‘અઠારહ દોષોંસે રહિત હું’ હસ પ્રકાર વિશ્વસનીય, અથવા યથોચિત વાક્યરચના દ્વારા પૂજનીય, વન્દનીય, સત્કાર કરને યોગ્ય, સન્માન કરને યોગ્ય, કલ્યાણમય, મંગલમય, દેવ સ્વરૂપ, કેવલ જ્ઞાનવાન્ યાવત્ પર્યુપાસના કરને યોગ્ય, અવશ્યમ્ભાવી સત્ફલવાલી દેશના આદિ ક્રિયાઓંકી સમૃદ્ધિસે યુક્ત મહામાહન યદા કલ પધારેજે, સો તુમ ઉનકો વન્દના કરના યાવત્ ઉનકી પર્યુપાસના કરના । પઢિહારે (પીછા લિયે દિયે જાનેવાલે) પીઠ, ફલક, શય્યા, સસ્તારક આદિકે લિયે ઉપનિમન્ત્રણા (વિનતિ) કરના । ” દેવને દૂસરી બાર ઓર ત્રીસરી બાર ખી યહી યાત કહી । ફરફર જિઘરસે આયા થા ઉઘર હી લૌટ ગયા ॥૧૮૭॥

૧ ‘મત મારો, પેસા ઉપદેશ દેનેવાલે માહન ફહલાતે હૈ । મહાન્ માહનકો મહામાહન રહતે હૈ ।

ધ્યાન કરે છે, જેની વિધિપૂર્વક સ્તુતિ કરે છે, મન, વચન કાયાએ કરીને જેનો આદર કરે છે તેવા, અર્થાત્ દેવ, મનુષ્ય અને અસુરોના અર્ચનીય-‘અઠારે દોષોથી રહિત છે’ એ પ્રકારે વિશ્વાસનીય અથવા યથોચિત વાક્યરચનાદ્વારા પૂજનીય, વન્દનીય, સત્કાર કરવા યોગ્ય, સન્માન કરવા યોગ્ય, કલ્યાણમય, મંગલમય, દેવ સ્વરૂપ, કેવલ જ્ઞાનવાન્ યાવત્ પર્યુપાસના કરવા યોગ્ય, અવશ્યમ્ભાવી સત્ફલવાળી દેશના આદિ ક્રિયાઓની સમૃદ્ધિથી યુક્ત મહામાહન અહીં કાલે પધારશે, માટે તુ એમને વહના કરજે યાવત્ એમની પર્યુપાસના કરજે પઢિહારા (પાછા લઈ ઈશ શકાય એવા) પીઠ, ફલક, શય્યા, સસ્તરક આદિને માટે ઉપનિમન્ત્રણા (વિનતિ) કરજે” દેવે બીજીવાર અને ત્રીજીવાર પણ એ જ વાત કહી કહીને ન્યાથી તે આગ્યો હતો ત્યાં તે શાહ્યો ગયો (૧૮૭)

x ‘મા મારો’ એવો ઉપદેશ આપનારા માહન કહેવાય છે મહાન માહનને મહામાહન કહે છે

મૂલ્ય—તણ્ પં તસ્સ સદાલપુત્તસ્સ આજીવિઓવાસગસ્સ તેણં
 દેવેણં એવં વુત્તસ્સ સમાણસ્સ ઇમેયારૂવે અઙ્ગત્થિણ્ ૫ સમુપપન્ને-
 , એવં સ્વલ્લ મમં ધમ્માયરિણ્ ધમ્મોવણ્સણ્ ગોસાલે મંસલિપુત્તે,
 સે પં મહામાહણે ઉપ્પન્નણાણદસણધરે જાવ તચ્ચકમ્મસંપપ્પત્તે,
 સે પં કલ્લ ઇહં હવમાગચ્છિસ્સઈ, તણ્ પં ત અહ વંદિસ્સામિ જાવ
 પજ્જુવાસિસ્સામિ, પાઠિહારિણં જાવ ઉવનિમતિસ્સામિ” ॥૧૮૮॥
 તણ્ પં કલ્લં જાવ જલતે સમણે ભગવ મહાવીરે જાવ સમોસરિણ્ ।
 પરિસા નિગ્ગયા જાવ પજ્જુવાસઈ ॥ ૧૮૯ ॥

છાયા—તતઃ સ્વલ્લ તસ્ય સદાલપુત્રસ્યાઽઽજીવિકોપાસકસ્ય તેન દેવેનૈવમુક્તસ્ય
 સતોઽયમેતદ્રૂપ આ યાત્મિકઃ ૫ સમુપપન્નઃ—એવ સ્વલ્લ મમ ધર્માચાર્યો ધર્મોપદેશકો
 ગોશાલો મંસલિપુત્રઃ, સ સ્વલ્લ મહામાહન ઉત્પન્નજ્ઞાનદર્શનધરો યાવત્તત્થ્યકર્મસમ્પદા-
 સમ્પયુક્તઃ, સ સ્વલ્લ કલ્લે ઇહ હવ્યમાગમિષ્યતિ, તતઃ સ્વલ્લ તમહ વન્દિયે યાવત્પ-
 ર્યુપાસિષ્યે, પ્રાતિહારિકેણ યાવદુપનિમન્ત્રયિષ્યામિ ॥ ૧૮૮ ॥ તતઃ સ્વલ્લ કલ્લે
 યાવજ્જ્વલતિ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો યાવત્સમવસૃતઃ । પરિપન્નિર્ગતા યાવ-
 ત્પર્યુપાસ્તે ॥ ૧૮૯ ॥

ટીકાર્થ—‘તણ્ પં’ હત્યાદિ દેવતાકે એસા કહને પર આજીવિકો-
 પાસક સદાલપુત્રને મોચાકિ એસે મહામાહન મેરે ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક
 મંસલિપુત્ર ગોશાલક કી હૈ । વે મહામાહન ઉત્પન્ન જ્ઞાન દર્શનકે ધારી
 યાવત્ અવશ્યમ્ભાવી મત્ફલવાલી દેશનાદિ ક્રિયાઓંસે યુક્ત હૈં । વે
 કલ્લ યહાં આવેંગે । મૈ વન્દના કરૂંગા યાવત્ પર્યુપાસના કરૂંગા ।
 પઠિહારે વાપસ લિયે દિયે જાવ યોગ્ય પીઠ ફલક આદિ દૂગા ” ॥ ૧૮૮ ॥

ટીકાર્થ—‘તણ્ પં’—હત્યાદિ દેવતાએ એમ કહેવાથી આજીવિકોપાસક
 સદાલપુત્રે વિચાર્યું કે—એવા મહામાહન મારા ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશ મંસલિપુત્ર
 ગોશાલક જ છે તે મહામાહન ઉત્પન્ન જ્ઞાન—દર્શનના ધારક યાવત્ અવશ્યભાવી
 સદ્દેલવાળી દેશનદિ ક્રિયાઓથી યુક્ત છે તે કલે અહીં આવશે. હું વદના કરીશ
 યાવત્ પર્યુપાસના કરીશ —પાછા લઈ-દઈ શકાય એવા પઠિહારા પીઠ ફલક આદિ

મૂલમ્—તથા ણં સે સદાલપુત્તે આજીવિઓવાસણ્ણમીસે કહાણ્ણ
લક્કદ્દે સમાણે—“એવં સ્વલ્લુ સમણે ભગવ મહાવીરે જાવ વિહરહિ,
ત ગચ્છામિ ણ સમણં ભગવ મહાવીર વદામિ જાવ પજ્જુવાસામિ.”
એવં સપેહેહિ, સંપેહિત્તા પહાણ્ણ જાવ પાપચ્છિન્ને સુદ્ધપ્પાવેસાહિ જાવ
અપ્પમહગ્ગાભરણાલકિયસરીરે મણુસ્સવગ્ગુરાપરિણ્ણ સ્સાઓ ગિ-
હાતો પડિણિક્કલમહિ, પડિણિક્કલમિત્તા પોલાસપુર નગર મજ્જ—

જાયા—તતઃ સ્વલ્લુ સ સદાલપુત્ર આજીવિઓપાસનોડ્યા વધાર્યા લગ્યાર્થઃ
સન્—“એવં સ્વલ્લુ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો યાવદ્વિહરતિ, તદ્ ગચ્છામિ સ્વલ્લુ શ્રમણ
ભગવન્ત મહાવીર વન્દે યાવત્પર્યુપાસે ”એવં સમ્પેક્ષતે, સમ્પેક્ષ્ય સ્થાતો યાવત્પ્રાયશ્ચિત્તઃ
શુદ્ધમવેશ્યાનિ યાવદ્ અલ્પમહાર્ગાભરણાલકૃતશરીરો મનુષ્યવાગુરાપરિગતઃ સ્વ-
સ્માદ્ ગૃહાત્પતિનિષ્ક્રામતિ, પતિનિષ્ક્રમ્ય પોલાસપુર નગરમ્—મધ્યેન નિર્ગચ્છતિ,

इसके बाद दूसरे दिन सूर्योदय होने पर श्रमण भगवान् महावीर स्वामी
पधारे। परिषद् निकली यावत् वह पर्युपासना करती है ॥ १८९ ॥

टीकार्थ—‘तथ ण’ इत्यादि सदालपुत्रने महामाहनके पधारनेका
वृत्तान्त सुनकर सोचाकि श्रमण भगवान् महावीर यावत् बिचरते हैं
तो मैं उनको वन्दना करने यावत् पर्युपासना करनेको जाऊँ। ऐसा
बिचार कर उसने स्नान किया और यावत् कौतुक (तिलकादि) मगल
(दधि अक्षत आदिका रखना) आदि किया। शुद्ध वस्त्र और बहुमूल्य
अल्प भारवाले आभूषणोंसे शरीरको अलङ्कृत करके जनसमूहसे घिरा
हुआ अपने घरसे निकला, निकल कर पोलामपुर नगरके बीचो बीच

आपीश” (१८८) त्याરણાઠ બીજે દિવસે સૂર્યોદય થતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર
સ્વામી પધાર્યા પરિષદ નીકળી યાવત્ તે પર્યુપાસના કરે છે (૧૮૯)

टीकार्थ—‘तथ ण’—इत्यादि सदालपुत्रे महामाहनता पधारवाने वृत्तात्
साक्षणाने विचार्युं के—श्रमण भगवान् महावीर यावत् विचरे ते तं हुं ज्येभने वदना
करवा यावत् पर्युपासना करवाने जडि ज्येभ विचारी तेजे ज्ञान कथुं अने यावत्
कौतुक (तिलकादि) मगल (दधि अक्षत आदि राणवा) आदि कथां शुद्ध वस्त्र अने
अहुमूल्य अल्पभारवाला आभूषणोत्थी शरीरने अलङ्कृत करी जनसमूहोत्थी चीटणा
चेताने घेरथी नीकळ्यो अने पोलामपुर नगरनी वन्योपन्न श्रमणे आद्यो पथी जया

मज्झेणं निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता जेणेव सहस्सववणे उज्जाणे जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तिक्खुत्तो आयाहिण-पयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नम-सित्ता जाव पज्जुवासइ ॥१९०॥ तए णं समणे भगव महावीरे सद्दालपुत्तस्स आजीविओवासगस्स तीसे य महइ जाव धम्मकहा समत्ता ॥१९१॥ सद्दालपुत्ताइ समणे भगव महावीरे सद्दालपुत्तं आजीविओवासयं एवं वयासी-से नूणं सद्दालपुत्ता । कल्लं तुमं पुद्वावरण्हकालसमयस्सि जेणेव असोगवणिया जाव विहरस्सि । तए ण

निर्गत्य येनैव सहस्राश्रवणमुद्यान यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तेत्रैवोपागच्छति, उपागत्य त्रिकृत्व आदक्षिणप्रदक्षिण करोति, कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा यावत्पर्युपास्ते ॥ १९० ॥ ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः सद्दालपुत्रस्याऽऽजीविकोपासकस्य तस्या च महाति यावद् धर्मकथा समस्ता ॥१९१॥ सद्दालपुत्र ! इति श्रमणो भगवान् महावीरः सद्दालपुत्रमाजीविकोपासकमेवमवादीत्-
“ स नून सद्दालपुत्र ! कल्पे त्व पूर्वापराङ्कालसमये येनैवाऽशोकवनिः कथा यावद्

होकर चला । फिर जिधर सहस्रश्रवण उद्यान था और जिधर श्रमण भगवान् महावीर थे उजर ही गया । जाकर दाहिने भागसे तीन प्रदक्षिणा करके वन्दना की, नमस्कार किया यावत् पर्युपासना की ॥ १९० ॥ तब श्रमण भगवान् महावीरने उस बड़े परिषद्में आजीविकोपासक सद्दालपुत्रको धर्मकथा रही ॥ १९१ ॥

‘सद्दालपुत्र !’ इस सम्बोधनसे श्रमण भगवान् महावीरने सद्दालपुत्रसे कहा-हे सद्दालपुत्र ! कल तुम अशोकनीमें यावत् विचरते थे

सहस्राश्रवः । उद्यान હતુ અને જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર હતા ત્યાજ તે ગયો જઈને જમણા ભાગથી ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી વંદના કરી, નમસ્કાર, કથા, યાવત્ પર્યુપાસના કરી (૧૯૦) પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે એ મોટી પરિષદમાં આજીવિકોપાસક સદાલપુત્રને ધર્મકથા કહી (૧૯૧) ‘સદાલપુત્ર !’ એવા સંબોધને કરીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે સદાલપુત્રને કહ્યું “હે સદાલપુત્ર ! કાલે તમે અશોકવનમાં યાવત્ વિચરતા હતા, ત્યારે એક દેવ-તમારી પાસે આવ્યો હતો તે દેવ

तुम्हें एगे देवे अतियं पाउव्ववित्था । तए णं से देवे अंतलिक्ख-
पडिवन्ने एव वयासी-“हंभो सद्दालपुत्ता । त चेव सव्व जाव पज्जु-
वासिस्सामि” । से नूण सद्दालपुत्ता । अट्ठे समट्ठे ? हता अत्थि ।
नो खलु सद्दालपुत्ता । तेण देवेण गोसाल मखलिपुत्तं णणिहाय
एव वुत्ते ॥१९२॥ तए ण तस्स सद्दालपुत्तस्स आजीविओवासयस्स
समणेण भगवया महावीरेण एव वुत्तस्स समाणस्स इमे एयारूवे
अज्झित्थिए०-“एस णं समणे भगव महावीरे महामाहणे उप्पन्न-
णाणदसणधरे जाव तच्चकम्मसपया सपउत्ते, त सेय खलु मम

विहरसि, तत खलु तवैको देवोऽन्तिके प्रादुरासीत् । तत खलु स देवोऽन्तरिक्ष-
प्रतिपन्न एवमवादीत्-“ हभो सद्दालपुत्र ! तदेव सर्वं यावत्पर्युपासिष्ये ” । स नून
सद्दालपुत्र ! अर्थः समर्थः ? इन्ताऽस्ति । नो खलु सद्दालपुत्र ! तेन देवेन गोशाल
मखलिपुत्र प्रणिधायैवमुक्तः ॥१९२॥ तत खलु तस्य सद्दालपुत्रस्याऽऽजीविको-
पासकस्य श्रमणेन भगवता महावीरेणैवमुक्तस्य सतोऽयमेतद्रूप आध्यात्मिक ४ “तव
खलु श्रमणो भगवान् महावीरो महामाहन उत्पन्नज्ञानदर्शनधरो यावत्तथ्यकर्म

छटीका प्रणिधायेति-त्व गोशालकमतानुयाय्यसीति लक्ष्यीकृत्येति परमार्थः ।

तव एक देव तुम्हारे पास आया था । वह देव आकाशमें स्थित होकर
यों बोला-“ हे सद्दालपुत्र ! ” इत्यादि ‘ तू पर्युपासना करना ’ तक । हे
सद्दालपुत्र ! क्या यह बात ठीक है ? ” सद्दालपुत्र-“ हाँ ठीक है । ”
भगवान्-हे सद्दालपुत्र ! उस देवने मखलिपुत्र गोशालकको लक्ष्य करके
नहीं कहा था ॥ १९२ ॥ श्रमण भगवान् महावीरकी बात सुनकर आजी
विकोपासक सद्दालपुत्रने सोचा-“ ये उत्पन्न ज्ञान दर्शनके धारी यावत्
तथ्य-कर्मसम्पदासे अर्थात् पूर्वभवमें बीस स्थानकोंकी आराधना करने

आकाशमा गहीने गीत्थे ” हे सद्दालपुत्र ” इत्यादि यावत् “ तू पर्युपा-
सने करके ” हे सद्दालपुत्र ! शुं ओ बात गराणर छे ? ” सद्दालपुत्रे कळु
“ हा, ओ बात गराणर छे ” भगवाने कळु “ हे सद्दालपुत्र ! ओ देवे
मखलिपुत्र गोशालकने लक्ष्य करीने कळु न हतु ” (१६२) अभय भगवान्
महावीरनी बात सावणीने आल्लुपिकोपासक सद्दालपुत्रे विचार्युं “ आ
उत्पन्न ज्ञान-दर्शनना धारके यावत् तथ्य-कर्मसम्पदासे अर्थात् पूर्वभवमा बीस

સમણં ભગવં મહાવીરં વદિત્તા નમસિત્તા પાઠિહારિણં પીઠફલક-
જાવ ઉવનિમતિત્તણ્” એવં સંપેહેઙ્, સપેહિત્તા ઉટ્ટાણ ઉટ્ટેઙ્, ઉટ્ટાણ
ઉટ્ટિત્તા સમણં ભગવ મહાવીરં વદઙ્ નમસઙ્, વદિત્તા નમસિત્તા
એવં વયાસી-“એવં સ્વલ્લુ ભંતે ! મમ પોલાસપુરસ્સ નયરસ્સ વહિયા
પંચ કુંભકારાવણસંયા, તત્થ ણં તુઘ્મે પાઠિહારિય પીઠ જાવ સંથા-
રયં ઓગિણિહત્તાણ વિહરઙ્ ॥ ૧૯૩ ॥ તણ સમણે ભગવ મહાવીરે
સાહલપ્પત્તસ્સ આજીવિઓવાસગસ્સ ઇયમટ્ટ પડિસુણેઙ્, પડિસુ-

સમ્પદા તલ્પાનિ સત્થ ફઠ્ઠાનિ અભિવિચરિતાનિ કર્માણિ ક્રિયા તત્તપદા=તત્ત
મૃધ્યા સમ્પયુક્ત, પૂર્વાભવોપાર્જિતતીર્થદ્વરનામગોત્રકર્મપ્રભાવેણ ળગોકાદિ અષ્ટ-
મ ‘અમત્યાહારયુક્ત’ તન્હેયઃ સ્વલ્લુ મમ શ્રમણ ભગવન્ત મહાવીરં વન્દિત્વા નમસિત્ત્વા
પ્રાતિહારિકેણ પીઠફલક-યાવદ્દુપતિમન્ત્રયિતુમ્” એવ સંપ્રેક્ષતે, સંપ્રેક્ષ્ય ઉત્થયોત્તિ-
પ્પઠતિ, ઉત્થયોત્થાય શ્રમણ ભગવન્ત મહાવીરં વન્દતે નમસ્યતિ, વન્દિત્વા નમસિત્ત્વા
એવમવાદીત્-એવ સ્વલ્લુ ભદન્ત ! મમ પોલાસપુરાગ્રગરાદ્વઠિ પચ્ચ કુંભકારાવણ-
શતાનિ, તત્થ સ્વલ્લુ ધુય પ્રાતિહારિક પીઠયાવત્સસ્તારકમવગ્ગુણ વિહરત ॥ ૧૯૩ ॥

સે ઉપાર્જિત તીર્થંકર નામ ગોત્રકે પ્રભાવસે હોનેવાલે અશોકવૃક્ષાદિ
અષ્ટમહાપ્રતિહારસે યુક્ત શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી મહામાહન હૈં,
હસલિણે હન્હેં વન્દના નમસ્કાર કરકે પડિહારે પીઠ ફલક આદિકે
લિણ આમન્ત્રિત કરના ઠીક હૈં । ” એસા વિચાર કર જઠા । જઠકર
શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરકો વન્દના નમસ્કાર ક્રિયા ફિર ઘોલા-
“હે ભદન્ત ! મેરે પોલાસપુર નગરકે બાહાર પાંચસૌ કુભારકી દુકાને હૈં, વહાં
આપ પડિહારે પીઠ યાવત્ સસ્તારક ગ્રહણ કરકે વિચરે ” ॥ ૧૯૩ ॥

સ્થાનકોની આરાધના કરવાથી ઉપાર્જિત તીર્થ કરનામગોત્રના પ્રભાવથી થવાવાળા
અશોક વૃક્ષાદિ આઠમહા પ્રતિહારથી યુક્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી
મહામાહન છે, માટે તેમને વદના-નમસ્કાર કરી પડિહાર પીઠ ફલક
આદિને માટે આમન્ત્રિત કરવા એ ઠીક છે ’ એમ વિચારીને તે ઉઠયો
અને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને વદના નમસ્કાર કરીને બોલ્યો “હે
ભદન્ત ! પોલાસપુર નગરની બહાર મારી પાચસૌ કુભારની દુકાને છે, ત્યાં આપ
પડિહાર પીઠ યાવત્ સસ્તારક ગ્રહણ કરીને વિચરો ” (૧૯૩) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે

णिता सद्दालपुत्तस्स आजीविओवासगस्स पंचसु कुम्भकारावणसएसु
फासुएसणिज्ज पाडिहारियं पीढफलगसिज्जासधारयं ओगिणिहत्ता
विहरइ ॥१९४॥ तए णं से सद्दालपुत्ते आजीविओवासए अन्नया
कयाइ × वायाहयय कोलालभंडं अतोसालाहिंतो वहिया नीणेइ,
नीणिता आयवसि दलयइ ॥ १९५ ॥

तए णसमणे भगव महावीरे सद्दालपुत्त आजीविओवासय
एव वयासी-सद्दालपुत्ता ! एस ण कोलालभंडे कओ ? ॥१९६॥

तत खलु श्रमणो भगवान् महावीर सद्दालपुत्रस्याऽऽजीविकोपासकस्यैतमर्थं
प्रतिश्रुत्योति, प्रतिश्रुत्य सद्दालपुत्रस्याऽऽजीविकोपासकस्य पञ्चसु कुम्भकारावणशतेषु
प्राप्तुकैवर्णीयं प्रातिहारिकं पीठफलकशय्यासस्ताकमवगृह्य विहरति ॥ १९४ ॥
ततः खलु स सद्दालपुत्र आजीविकोपासकोऽन्यदा कदाचिद् वाताहतकं कौलाल-
भाण्डमन्तःशालाभ्यो वहिर्नयति, नीत्वाऽऽतपे ददाति ॥ १९५ ॥

ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीर सद्दालपुत्रमाजीविकोपासक-
मेवमवादीत्-सद्दालपुत्र ! एष खलु कोलालभाण्डः कुतः ? ॥ १९६ ॥ ततः खलु

× वाताहतक=वातेन आ=ईपत् हतक=हत शोपितम्, आममेव वायुना शोषितरसं
मित्यर्थः । कौलालेति-कुलालानां=कुम्भकाराणामिदं कौलालं, तच्च तद् भाण्डं
कौलालभाण्डं, कुम्भकारसम्बन्धिभाण्डानीत्यर्थः, जातिपक्षमाश्रित्येहाप्येकवचनम्,
'आतपे' इति, अत्र-'शोषयितु'-मिति क्रियाया अभ्याहारः ॥ १९५ ॥

❀ 'कोलालभंडे' इति मूले पुस्त्व तु प्राकृतत्वात् । (१९६)

समण भगवान् महावीरने सद्दालपुत्रकी इस प्रार्थनाको स्वीकार की, और
एवर्णीय और पडिहारे पीठ फलक शय्या सधारा ग्रहण कर विचरने
लगे ॥ १९४ ॥ इसके अनन्तर एक बार आजीविकोपासक सद्दालपुत्र,
हवासे कुछ-कुछ सूखे हुए कुम्भार सवधी वर्त्तनोंको अन्दरकी शालासे
बाहार निकलता था, और निकाल निकाल कर खूब सुखानेके लिए
धूपमें रख रहा था ॥ १९५ ॥

सद्दालपुत्रनी ऐ प्रार्थना स्वीकरी अने सद्दालपुत्रनी पायसे इकानेमाथी प्रासुक,
ऐवर्णीय अने पडिहारा पीठ इलक शय्या सधारे ग्रहण करीने निबहरवा लाग्या (१९४)
त्यारणाइ ऐकवार आलुपिकोपासक सद्दालपुत्र, हवाथी जरा-तरा सायला, कुम्भार-
सवधी वासलोने, अदरनी शाणाभाथी जहार काढतो छतो, अने काढी काढीने धूप
सुकाववा भाटे तडकाभां भूडतो छतो (१९५)

तए ण से सद्दालपुत्ते आजीविओवासए समणं भगवं
महावीर एवं वयासी-एस ण भत्ते । पुर्व्वि मट्टिया आसी, तओ पच्छा
उदएणं निमिज्झइ, निमिज्जित्ता छारेण य करिसेण य एगओ
मीसिज्झइ, मीसिज्जित्ता चक्के आरोहिज्झइ, तओ वहवे करगा य
जाव उट्टियाओ य कज्जति ॥१९७॥ तए णं समणे भगव महा-
वीरे सद्दालपुत्त ओजीविओवासय एव वयासी-सद्दालपुत्ता । एस
ण कोलालभडे किं उट्टाणेण जाव पुरिसक्कारपरक्कमेणं कज्जंति

स सद्दालपुत्र आजीविकोपासकः श्रमण भगवन्त महावीरमेवमयादीत्-एष खलु
भदन्त ! पूर्वं मृत्तिकाऽऽसीत्, ततः पश्चादुदकेन निमज्ज्यते, निमज्ज्य क्षारेण च
करीषेण चैकतो मिश्र्यते, मिश्रयित्वा चक्रे आरोह्यते, ततो गह्वः करकाश्च यावदु-
ष्टिकाश्च क्रियन्ते ॥१९७॥ ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः सद्दालपुत्रमा-

टीकार्थ-‘तए ण समणे’ इत्यादि तब श्रमण भगवान् महावीर
आजीविकोपासक सद्दालपुत्रसे बोले-“ हे सद्दालपुत्र ! यह कुलालभाण्ड
(कुभारके बनाए हुए वर्त्तन) कहाँसे आया ? कैसे उत्पन्न हुआ ? ॥ १९६ ॥

सद्दालपुत्र-“ भदन्त ! यह पहले मिट्टी था । फिर इसे पानीमें
भिगोया । फिर क्षार (राखोड़ी) तथा करीप के साथ इसे मिलाया
गया । मिलाकर चाक पर चढ़ाया गया तब करक यावत् उष्टिका
(वर्त्तन) बनाये गये ॥ १९७ ॥

टीकार्थ-‘तए ण समणे’ इत्यादि श्रमण भगवान् महावीरे आष्टविकोपासक
सद्दालपुत्रने कहु “ हे सद्दालपुत्र ! आ कुभारना जनावेला वासलो कथाथी आग्या ?
कवी रीते उत्पन्न थया ? ” (१९६)

सद्दालपुत्रे कहु “सद त ! ओ पडेला मट्टीरूपे हता पछी तेने पाछीमा
बीजवी, पछी क्षार (राखोड़ी) तथा करीषनी साथे तेने मेलवी, पछी याक उपर
चढ़ावी, ओटवे करक यावत उष्टिका (वास्तव) जने छे ” (१९७)

ઉદાહુ અણુદ્વાણેણં જાવ અપુરિસકારપરક્રમેણં કજ્જતિ ? ॥૧૯૮॥
તણં સે સદ્દાલપુત્તે આજીવિઓવાસણ સમણં ભગવ મહાવીરં एव
વયાસી-મંતે ! ॥અણુદ્વાણેણં જાવ અપુરિસકારપરક્રમેણ, નત્થિ
ઉદ્વાણે ઇ વા જાવ પરક્રમે ઇ વા, નિયયા સત્ત્વભાવા ॥૧૯૯॥

જીવિકોપાસકમેવમવાદીત્ સદ્દાલપુત્ર ! एतत्ત્વલુ કૌઝાલમાણ્ડ કિમુત્થાનેન યાવ
ત્પુરુષકારપરક્રમેણ ક્રિયતે ઉતાહો ! અનુત્થાનેન યાવદ્પુરુષકારપરાક્રમેણ ક્રિયતે ?
॥૧૯૮॥ તતઃ ત્વલુ સ સદ્દાલપુત્ર આજીવિકોપાસક યમણ ભગવન્ત મહાવીરમેવ-
મવાદીત્-મદન્ત ! અનુત્થાનેન યાવદ્પુરુષકારપરાક્રમેણ, નાસ્ત્યુત્થાનમિતિ વા
યાવત્પરાક્રમ ઇતિ વા, નિયતાઃ સર્વભાવાઃ ॥૧૯૯॥

*ટીકા-અનુત્થાનેનેત્યાદિ,-ભગવન્નિર્દર્શિતોક્તકુલાલમાણ્ડદ્વાદ્વાન્તેનાવગતવસ્તુસા-
રોડપિ નિજમત્ત્વખંડન પરમતાદ્વીકારયોદોષમવગચ્છન્ પુનરપિ ગોશાલક્રમત નિયતિ-
વાદમેવાનુમોદયતિ-અનુત્થાનેન યાવદ્પુરુષકારપરાક્રમેણેત્યાદિ ॥૧૯૯॥

ભગવાન્ મહાવીર-“ સદ્દાલપુત્ર ! એ વર્તન ઉત્થાન યાવત્ પુરુષકાર
પરાક્રમસે બનતે હૈ યા વિના ઉત્થાન ઔર યાવત્ વિના પુરુષકાર પરા-
ક્રમસે બન જાતે હ ” ॥ ૧૯૮ ॥

સદ્દાલપુત્ર, ભગવાન્કે કથનકા રહસ્ય સમગ્ર ગયા કિન્તુ અપને
મત્તકે સ્વખંડનકા ઔર પરમતકી સ્વીકૃતિકા દોષ જાનકર ગોશાલકે
મત (નિયતિવાદ) કી હી અનુમોદના કરતા હુઆ બોલા—

“ મદન્ત ! એ વિના ઉત્થાન ઔર વિના પુરુષકાર પરાક્રમકે હી
બન ગયે હૈં । ઉત્થાન યાવત્ પુરુષકાર પરાક્રમ તો હૈં હી નહીં । સર્વ
પદાર્થ નિયતિ (હોનદાર) સે હોતે હૈં ॥ ૧૯૯ ॥ ”

ભગવાન્ મહાવીરે કહ્યું “સદ્દાલપુત્ર ! એ વાસણ યાવત્ પુરુષકાર પરાક્રમથી
બને છે કે ઉત્થાન વિના યાવત્ પુરુષકાર પરાક્રમ વિના બની જાય છે ? ” (૧૯૮)

સદ્દાલપુત્ર ભગવાનના કથનનું રહસ્ય સમજી ગયો, પરંતુ પોતાનો મતના
ખંડનનો અને પરમતના સ્વીકારનો દોષ બાણીને ગોશાલકના મત (નિયતિવાદ)નીજ
અનુમોદના કરતો ગયો. “મદન્ત ! એ ઉત્થાન વિના અને પુરુષકાર પરાક્રમ
વિના જ બની ગયા છે ઉત્થાન યાવત્ પુરુષકાર પરાક્રમ તો છે જ નહિ બધા
પદાર્થો નિયતિથી જ થાય છે” (૧૯૯)

तए णं समणे भगवं महावीरे सद्दालपुत्तं आजीविओ-
वासयं एव वयासी-सद्दालपुत्ता । जइ णं तुब्भे केइ पुरिसे × वाया
हय वा पकेल्लयं वा कोलालभड अवहरेज्जा वा विक्खिरेज्जा वा
भिदेज्जा वा अच्छिदेज्जा वा परिट्ठवेज्जा वा अग्गिमित्ताए वा भारियाए
सद्धिं विउलाइं भोगभोगाइ भुंजमाणे विहरेज्जा, तस्स णं तुम
पुरिसस्स किं दण्डं वत्तेज्जासि ? । (सद्दाल०-) भत्ते ! अहं णं त पुरिस
आओसेज्जा वा, हणेज्जा वा, वधेज्जा वा, महेज्जा वा, तजेज्जा वा, तालेज्जा

ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः सद्दालपुत्रमाजीविकोपासकमेव-
मवादीत्-सद्दालपुत्रा यदि खलु तव कोऽपि पुरुषो वाताहत वा पक्व वा कौलाल
भाण्डमपहरेद्वा, विकिरेद्वा, भिन्धाद्वा, आच्छिन्धाद्वा, परिष्ठापयेद्वा, अग्निमित्रया वा
भार्यया सार्द्धं विपुलान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरेत्, तस्य खलु त्व पुरुषस्य
किं दण्डं वर्त्तये ? । (सद्दालपुत्र-) भदन्त ! अहं खलु त पुरुषमा-
क्रोशयेय वा, हन्या वा, वञ्चीया वा, मञ्चीया वा, तर्जयेय वा, ताडयेय
वा' निश्छोटयेय वा, निर्भर्त्सयेय वा, अकाल एव जीविताद्वचपरोपयेय वा ।

नियतिवादनिरासाय पुनराह-'सद्दालके'-त्यादि ।

× वाताहतम्=अपरिपक्व किन्तु तातेन शोषितजलभागम् । अपहरेत्=चोरयेत्,
विकिरेत्=विक्षिपेत्, भिन्धात्=स्फोटयेत्, आच्छिन्धात्=उलपूर्वक हस्तादृश-
क्षीयात्, परिष्ठापयेत्=वहिरानीय त्यजेत् । भोगभोगान्=रामभोगान् । वर्त्तयेः=
कुर्याः । आक्रोशयेय=शपेयम्, हन्याम्=दण्डादिभिराहत कुर्याम्, वञ्चीयाम्=रज्ज्वा-

टीकार्थ-'तए ण समणे इत्यादि श्रमण भगवान् महावीर बोले
-"सद्दालपुत्र ! यदि कोई पुरुष त्वासे सूखे हुए (कच्चे) वर्त्तनको या
पके हुए को-चुराले, फक दे, फोड दे, जघर्दस्ती हाथसे छुड़ा ले,
बाहर लाकर रखदे, अथवा तुम्हारी अग्निमित्रा भार्याके साथ मन-माने
भोग भोगे तो उस पुरुषको तुम क्या दण्ड दोगे ? "

टीकार्थ-'तए ण समणे'-इत्यादि श्रमण भगवान् महावीर बोला
'सद्दालपुत्र ! जे ठाण पुत्र हवाथी सुकायला (काया) वासल्लने या पाडेला वासल्लने
चोरी ले, केडी दे, केडी नाणे, जणरदस्तीथी हाथमाथी छोडवी ले, जहार लावीने
राणे, अथवा तमारी अग्निमित्रा भार्यानी साथे मनमान्या भोग भोगवे तो जे
पुरुषने तमे केने दंड देथे ? "

वा, निच्छोडेज्जा वा, निम्भच्छेज्जा वा, अकाले चैव जीवियाओ ववरोवेज्जा वा । (भगवान्-) सद्दालपुत्ता । नो खलु तुब्भ केइ पुरिसे वायाहय वा पक्केल्लय वा कोलालभंड अवहरइ वा जाव परिट्टवेइ वा, अग्निमित्ताए वा भारियाए सच्चि विउलाइ भोग-भोगाइ भुजमाणे विहरइ । नो वा तुम त पुरिस आओसेज्जसि वा हणेज्जसि वा जाव अकाले चैव जीवियाओ ववरोवेज्जसि । जइ

(भगवान्-) सद्दालपुत्र ! नो खलु तव कोऽपि पुरुषो याताइत या पन्न वा कौलालभाण्डमपहरति वा यावत्परिष्ठापयति वा, अग्निमित्रया वा भार्यया सार्द्धं विपुलान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति । नो वा त्व त पुरुषमाक्रोशयसि वा हसि वा यावदकाल एव जीविताद्वयपरोपयसि । यदि नास्त्युत्थानमिति वा यावत्पराक्रम

दिना रद्द कुर्याम्, मश्रीयाम्=पादाघातादिना मर्दयेयम्, तर्जयेयम्=धिक् त्वां नीच' मित्यादिवाक्यैर्भर्त्सयेयम्, ताडयेयम्=चपेटादिना प्रहरेयम्, निश्छोटयेयम्=त्वचमपकर्षयेय यद्वा धनमपहरेयम्, निर्भर्त्सयेयम्=परुषवाक्यप्रयोगैः सातिशय धिक्कुर्याम्, जीविताद्वयपरोपयेयम्=मारयेयम् । इत्थ भगवान् सद्दालपुत्रमुखादेव

सद्दालपुत्र—" भदन्त ! मैं उस पुरुषको शाप (गाली) दू, डंडेसे मारू-रस्सी आदिसे बाध दू, पैरों तले रौंद डालू, धिक्काऊँ, थप्पड़ जमाऊँ, चमड़ा पकड़कर खींचू या धन लूट लू, बुरे बुरे शब्दोंसे फटकाऊँ, यहाँ तककी प्राण लेलू । "

भगवान् सद्दालपुत्रके मुखसे ही पुरुषकारका समर्थन करा कर उसके पक्षका खण्डन करनेके लिए बोलें—" सद्दालपुत्र ! तुम्हारी मान्यता के अनुसार न तो कोई पुरुष ह्वासे सुखे हुए कच्चे या पके वर्त्तनको

सद्दालपुत्रे कलु "भदन्त ! हुं ओ पुरुषने शाप (गाली) दई, डंडाथी मारू, डोरडा आदिथी बाधु, पगलणे थगडू, धिक्काइ, थप्पड लगावुं, आभडी पकडीने जेयु या धन लूटी लई, आराण शब्देथी शीटकाइ, त्या सुधी के हु तेने प्राण पणु लई "

भगवान् सद्दालपुत्रना सुभथी ज पुरुषकारनु समर्थन करावीने तेना पक्षनु भंडन करवाने ओल्या " सद्दालपुत्र ! तमारी मान्यता अनुसार न कोई पुरुष

નત્થિ ઉટ્ટાણે ઇ વા જાવ પરક્કમે ઇ વા નિયયા સવંભાવા । અહ પં
તુવ્વમ કેહ પુરિસે વાયાહય જાવ પરિટ્ટવેહ વા, અગ્ગિમિત્તાણ વા
જાવ વિહરહ, તુમં વા ત પુરિસ આઓસેસિ વા જાવ વવરોવેસિ,
તો જં વદસિ—“નત્થિ ઉટ્ટાણે ઇ વા જાવ નિયયા સવંભાવા”
તં તે મિચ્છા ॥૨૦૦ ॥

इति वा नियताः सर्वभावाः, अथ खलु तव कोऽपि पुरुषो वाताहत यावत्परिष्ठापयति
वा, अग्निमित्रया वा यावद्विहरति, त्व वा त पुरुषमाक्रोशयसि वा यावद्वयपरोषयसि,
तर्हि यद्वदसि—“नास्त्युत्थानमिति वा यावन्नियताः सर्वभावाः” स्तत्तेमिष्या ॥२००॥

પુરુષમારપક્ષ ય્યાપયિત્વા તન્મત નિયતિવાદ નિરસિતુમાહ—“સદ્દાલપુત્રે”-ત્યાદિ।
અથ=કિંચ્ચ। તર્હિ=તન્-અવપ્રત્યક્તરીત્યા સ્વય પુરુષકાર વિનિષ્ણુઃસન્નપીત્યર્થઃ॥૨૦૦॥

ચુરાતા હૈ, ન યાવત્ બાહર ફેકતા હૈ ઔર ન અગ્નિમિત્રા ભાર્યાં કે સાથ
કોઈ વિષય ભોગતા હૈ, ન તુમ ઉસ પુરુષકો શાપ દેતે હો, ન મારતે હો,
ન યાવત્ અસમયમે હી પ્રાણ લેતે હો । ક્યોકિ ઉત્થાન યાવત્ પુરુષકાર
તો હૈ હી નહી, જો કુઝ હોતા હૈ અપને આપ ભવિતવ્યતાસે હી હો જાતા
હૈ । ઓર યદિ કોઈ પુરુષ તુમ્હારે કચ્વે યા પકે વર્તનકો ચુરાતા ફોડતા
યાવત્ બાહર ફેંક દેતા હૈ, યા અગ્નિમિત્રા ભાર્યાં કે સાથ વિષય ભોગતા
હૈ, ઔર તુમ શાપ દેતે હો યાવત્ માર ઢાલતે હો તો તુમ્હારા ઘટ્ કથન
મિથ્યા હૈ કિ—“ઉત્થાન યાવત્ પુરુષાર્થ કુઝ નહી હૈ સથ ભવિતવ્યતાસે
હો જાતા હૈ” ॥૨૦૦॥

હાથી સુકાવજા કાચ્ચ યા પાકો વાસણને ચોરે છે, ન યાવત્ બહાર ફેંકે છે, અને
ન અગ્નિમિત્રા ભાર્યાની સાથે કોઈ વિષય ભોગવે છે ન તમે તે પુરુષને શાપ દો-
છો, ન મારો છો, ન યાવત્ અસમયે પ્રાણ લો છો કારણ કે ઉત્થાન યાવત્
પુરુષકાર તો છેજ નહિ જે કાંઈ થાય છે તે પોતાની મેળે ભવિતવ્યતાથીજ થાય છે
અને જો કોઈ પુરુષ તમારા કાચા યા પાકા વાસણને ચોરે ફેંકે યાવત્ બહાર ફેંકી
દે, યા અગ્નિમિત્રા ભાર્યાની સાથે વિષય ભોગવે, અને તમે તેને શાપ દો, યાવત્
મારી નાખો, તો તમારૂં જો કથન મિથ્યા છે કે “ઉત્થાન યાવત્ પુરુષાર્થ કંઈ
છેજ નહિ, બધું ભવિતવ્યતાથી જ થઈ જાય છે.” (૨૦૦)

एत्थ णं से सद्दालपुत्ते आजीविओवासए सबुद्ध ॥ २०१ ॥
 तए णं से सद्दालपुत्ते आजीविओवासए समणं भगव महावीर
 वदइ नमसइ, वदित्ता नमंसित्ता एव वयासी-इच्छामि णं भंते ।
 तुवम अतिए धम्मं निसामेत्तए ॥ २०२ ॥ तए ण समणे भगवं
 महावीरे सद्दालपुत्तस्स आजीविओवासगस्स तीसे य जाव धम्म
 परिकहेइ ॥ २०३ ॥ तए ण से सद्दालपुत्ते आजीविओवासए सम-
 णस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्म सोच्चा निसम्म हट्ट तुट्ठ
 जाव हियए जहा आणंदो तहा गिहिधम्मं पडिवज्जइ, नवरं एगा

अत्र खलु स सद्दालपुत्र आजीवीकोपासकः सम्बुद्धः ॥ २०१ ॥ ततः
 खलु स सद्दालपुत्र आजीवीकोपासकः श्रमण भगवन्त महावीर वदन्ते नमस्यति,
 वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत-इच्छामि खलु भदन्त ! युष्माकमन्तिके धर्मं
 निशामयितुम् ॥ २०२ ॥ तत खलु श्रमणो भगवान् महावीर सद्दालपुत्रस्याऽऽ
 जीवीकोपासकस्य तस्या च यावद्धर्मं परिकथयति ॥ २०३ ॥ तत खलु स सद्दालपुत्र
 आजीवीकोपासकः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके धर्मं श्रुत्वा निश्चय्य दृष्टुष्ट
 यावद्दृढदयो यथाऽऽनन्दस्तथा गृहिधर्मं प्रतिपद्यते, नवरमेका हिरण्यकोटी निधान

‘एत्थ ण’ इत्यादि इतना वार्त्तालाप होने पर आजीविको
 पासक सद्दालपुत्रको प्रतियोग हुआ ॥ २०१ ॥ उसने श्रमण भगवान्
 महावीरको वन्दना नमस्कार किया और बोला-“ भदन्त ! आपसे
 धर्मका स्वरूप सुनना चाहता हूँ ॥ २०२ ॥ तब श्रमण भगवान्
 महावीरने आजीविकोपासक सद्दालपुत्रको धर्मोपदेश दिया ॥ २०३ ॥
 धर्मोपदेश सुनकर सद्दालपुत्र मनमें खूब प्रसन्न हुआ और
 आनन्द आवश्यकता तरह उसने गृहस्थधर्मको स्वीकार किया ।

टीकार्थ-‘एत्थ ण’-इत्यादि अट्ठो वार्त्तालाप यथा आशुपिकोपासक सद्दाल
 पुत्रने प्रतिषेध यथे। (२०१) तेजे श्रमण भगवान् महावीरने वदना नमस्कार
 कथीं अने कहु “ भदन्त ! आपनी पासेथी धर्मनु स्वइय सावणवा कन्धु छु ”
 (२०२) अट्ठे श्रमण भगवान् महावीरे आशुपिकोपासक सद्दालपुत्रने धर्मोपदेश
 आप्थे। (२०३) धर्मोपदेश सावणीने सद्दालपुत्र मनमा भूण प्रसन्न यथे। अने
 आनंद आवकनी चेठे तेजे गृहस्थधर्मने स्वीकार कथे। आनंद करता सद्दालपुत्रमा

हिरण्णकोडी निहाणपउत्ता, एगा हिरण्णकोडी वुड्ढिपउत्ता, एगा
हिरण्णकोडी पवित्थरपउत्ता, एगे वए दसगोसाहस्सिएण वएणं
जाव समण भगव महावीरं वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमसित्ता
जेणेव पोलासपुरे नयरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पोला-
सपुरं नयर मज्झ-मज्झेणं जेणेव सए गिहे जेणेव अग्निमित्ता
भारिया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अग्निमित्तं भारिय एवं
वयासी-एव खलु देवानुप्पिए ! समणे भगव महावीरे जाव
समोसडे, त गच्छाहि णं तुमं समण भगव महावीरं वंदाहि जाव

प्रयुक्ता, एका हिरण्यकोटी वृद्धिप्रयुक्ता, एका हिरण्यकोटी प्रविस्तरप्रयुक्ता, एको
व्रजो दशगोसाहस्रिकेण व्रजेन यावत् श्रमण भगवन्त महावीर वन्दते नमस्यति,
वन्दित्वा नमस्यित्वा येनैव पोलासपुर नगर तेनैवोपागच्छति, उपागत्य पोलासपुर
नगर मध्य मध्येन येनैव स्वक गृह येनैवाग्निमित्रा भार्या तेनैवोपागच्छति, उपागत्या
ग्निमित्रा भार्यामेवमवादीत्-एव खलु देवानुप्रिये ! श्रमणो भगवान् महावीरो

आनन्दसे सहालपुत्रमे इतना भेद समझना कि इसके एककरोड सोनैया
खजानेमें एक करोड व्यापारमे और एक करोड लेन-देनमे लगे थे ।
इसके दश हजार गावोका एक गाकुल था । यावत् सहालपुत्रने श्रमण
भगवान् महावीरको वन्दना नमस्कार किया और पोलासपुर नगरकी
ओर चला गया । आकर नगरके बीचो-बीच होता हुआ जहाँ अपना
घर था- जहा अग्निमित्रा भार्या थी वहा आया । आकर अग्निमित्रा
भार्यासे कहने लगा-“हे देवानुप्रिये ! श्रमण भगवान् महावीर पधारे हैं,

ओटवो तक्षवत समजवो हे तेनी पासे ओक करोड सोनैया जलनामा हुता, ओक
करोड वेपारमा अने ओक करोड लेखुलेखुमा रोकयला हुता तेनी पासे दस हजार
गोवर्गीय पशुओनु ओक गोकुण हुतु यावत सहालपुत्रे श्रमणु भगवान् महावीरने
वदना-नमस्कार कया, अने पोलासपुर नगरनी तरफ ते आये गये नगरनी
वन्धोवन्धु धरने ज्या पोतानु घर हुतु, ज्या अग्निमित्रा भार्या हुती, त्या ते
आये, अग्निमित्राने कहेवा लाये “हे देवानुप्रिये ! श्रमणु भगवान् महावीर

पञ्जुवासाहि, समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए पञ्चाणुवइयें
सत्तसिक्खावइय दुवालसविहं गिहिधम्म पडिवजाहि ॥ २०४ ॥
तए णं सा अग्गिमित्ता भारिया सद्दालपुत्तस्स समणोवासगस्स
'तहत्ति' एयमट्ठ विणएण पडिसुणेइ ॥ २०५ ॥

तए णं से सद्दालपुत्ते समणोवासए कोढुंबियपुरिसे
सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया !
लहुकरणजुत्तजोइयसमखुरवालिहाणसमलिहियसिगएहिजबूणया-
मयकलावजोत्तपइविसिट्टएहि रययामयघटसुत्तरज्जुगवरकचण-

યાવત્સમવસૃતઃ, તદ્ ગચ્છ સ્વલુ ત્વ શ્રમણ ભગવન્ત મહાવીર વદસ્વ, યાવત્પર્યુપાસ્વ
શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાગીરસ્યાન્તિકે પશ્ચાણુવતિક સપ્તશિક્ષાત્રતિક દ્વાદશવિધ
ગૃહિધર્મ પ્રતિપત્તસ્વ ॥૨૦૪॥ તતઃ સ્વલુ સાઽગ્નિમિત્તા માર્યા સદ્દાલપુત્રસ્ય શ્રમણો
પાસકસ્ય 'તથેતિ' એતમર્થે વિનયેન પ્રતિશ્રુણોતિ ॥૨૦૫॥

તતઃ સ્વલુ સ સદ્દાલપુત્ર શ્રમણોપાસકઃ કૌઢુમ્બિકપુરુષાન્ શબ્દયતિ,
શબ્દયિત્વૈવમવાદીત-ક્ષિપ્રમેવ ભો દેવાણુપ્રિયાઃ ! લહુકરણયુક્તયૌગિકસમખુર-
વાલધાનસમલિખિતશૃદ્ધરાભ્યા જામ્બૂનદમયકલાપયોક્ત્રપ્રતિવિશિષ્ટાભ્યા રજતમય
ઘટદ્ધૂત્રરજ્જુરુવરકાશ્ચનસચિતનસ્તપ્રગ્રહાવગૃહીતકાભ્યા નીલોત્પલકૃતાઽઽપીઢકાભ્યા

ટીકા નિગદસિદ્ધૈવ ॥૨૦૧-૨૦૫॥

અત તુમ જાઓ, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરકો ચન્દના નમસ્કાર કરો
યાવત્ ઉનકી પર્યુપાસના કરો, ઓર ઉનસે પાચ અણુવ્રત તથા સાત
શિક્ષાવ્રત, ઇસ તરહ ચારહ પ્રકારકા ગૃહ્યધર્મ સ્વીકાર કરો" ॥૨૦૪॥
અગ્નિમિત્રાને સદ્દાલપુત્રકે કથનકો 'તથેતિ' (ઠીક હૈ) વહ કર વિનય-
પૂર્વક સ્વીકાર કિયા ॥૨૦૫॥

પધાર્યા છે, માટે તમે જાઓ, અને શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરપ્રભુને વદના નમસ્કાર
કરો યાવત્ તેમની પર્યુપાસના કરો, અને તેઓશ્રીની પાસેથી પાચ અણુવ્રત તથા
સાત શિક્ષાવ્રત, જે રીને બાર પ્રકારનો ગૃહસ્થધર્મ સ્વીકારો" (૨૦૪) આગ્નિમિત્રાએ
સદ્દાલપુત્રના કથનને 'તથેતિ' (બરાબર છે) એમ કહીને વિનયપૂર્વક સ્વીકાર્યું (૨૦૫)

खड्गयन्तथापग्नहोगहियएहिं नीलुप्पलकयामेलएहिं पवरगोण-
जुवाणएहिं नाणामणिकणघटियाजालपरिगय, सुजायजुगजुत्त-
उज्जुगपसत्थसुविरडयनिम्मियं पवरलक्खणोववेय जुत्तामेव
धम्मिय जाणप्पवर उवट्टवेह, उवट्टवित्ता मम एमाणत्तिय
पच्चप्पिणह ॥२०६॥ तए ण ते कोडुंवियपुरिसा जाव पच्चप्पिणति
॥२०७॥ तए ण सा अग्गिमित्ता भारिया ण्हाया जाव पायच्छित्ता
सुद्धप्पावेसाड जाव अप्पमहग्घाभरणालकियसरीरा चेडियाचक्र-
वालपरिकिण्णा धम्मिय जाणप्पवर दुरुहड, दुरुहित्ता पोलासपुर
नगर मज्झं-मज्झेण निग्गच्छड, निग्गच्छित्ता जेणेव सहस्सववणे
उज्जाणे तेणेव उवागच्छड, उवागच्छित्ता धम्मियाओ जाणप्पव-
राओ पच्चोरुहड, पच्चोरुडित्ता चेडियाचक्रवालपरिवुडा जेणेव समणे
भगव महावीरे तेणेव उवागच्छड, उवागच्छित्ता तिक्खुत्तो जाव
वंदइ नमंसइ, वदित्ता नमसित्ता नच्चासन्ने नाइदूरे जाव पंज-
लिउडा ठिइया चेव पज्जुवासड ॥२०८॥

प्रवरगोयुवभ्या नानामणिक्रनकवण्टिकाजालपरिगत सुजातयुगयुक्तर्जुकप्रश-
स्तमृत्रिचितनिर्मित प्रवरलक्षणोपेत युक्तमेव धार्मिक यानप्रवरमुपस्थापयत,
उपस्थाप्य समैतामानग्गिसा प्रत्यर्पयत ॥२०६॥ तत खलु ते कौटुम्बिक-
पुरषा यावत्प्रत्यर्पयन्ति ॥ २०७ ॥ तत. खलु माऽग्निमित्रा भार्या स्नाता
यावत्प्रायश्चित्ता शुद्धप्रवेश्यानि (शुद्धात्मवेण्याणि) यावदल्पमहार्घाभरणालङ्कृत-
शरीरा चेष्टिकाचक्रवालपरिकीर्णा धार्मिक यानप्रवर दूरोदति, दूरस्थ पोलासपुर
नगर मय-मयेन निर्गच्छति, निर्गत्य येनैव सहस्राश्रवणमुद्यान तेनैवोपागच्छति
उपागत्य धार्मिकाद् यानप्रवरात् प्रत्यवरोदति, प्रत्यवरुद्ध चेष्टिकाचक्रवालपरिवृता
येनैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तेनैवोपागच्छति, उपागत्य त्रिकृतो यावद्वन्दते
नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा नात्यासन्ने नातिदूरे यावत्पाञ्जलिपुट्टा स्थितैव
पर्युपास्ते ॥ २०८॥

પજ્જુવાસાહિ, સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિણ પંચાણુવ્વઇયં
સત્તસિમ્મલાવઇયં દુવાલસવિહ ગિહિધમ્મ પઢિવજ્જાહિ ॥ ૨૦૪ ॥
તણ્ણં સા અગ્ગિમિત્તા મારિયા સદ્દાલપુત્તસ્સ સમણોવાસગસ્સ
'તથેતિ' ઇયમદ્ધ વિણણ પઢિસુણેહ ॥ ૨૦૫ ॥

તણ્ણં સે સદ્દાલપુત્તે સમણોવાસણ કોહુંબિયપુરિસે
સદ્દાવેદ્ધ, સદ્દાવિત્તા ઇવ વયાસી-ચિપ્પામેવ મો દેવાણુપ્પિયા !
લહુકરણયુત્તજોદ્ધયસમચુરવાલિહાણસમલિહિયસિગણ્ણિજંબૂળયા
મયકલાવજોત્તપ્પવિસિટ્ઠેહિ રયયામયઘટસુત્તરજ્જુગવરકંચણ-

યાત્તસમવસુત્તઃ, તદ્ ગચ્છ ચ્ચલુ ત્વ શ્રમણ ભગવન્ત મહાવીર વદસ્વ, યાવત્પર્યુપાસ્ત્વ
શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્યાન્તિકે પચ્ચાણુવ્રતિક મપ્પશિક્ષાવ્રતિક દ્વાદશવિધ
ગૃહિધર્મ મતિપપ્પસવ ॥ ૨૦૪ ॥ તત્ ચ્ચલુ સાઽગ્ગિમિત્તા માર્યા સદ્દાલપુત્રસ્ય શ્રમણો-
પાસકસ્ય 'તથેતિ' એતમર્થ વિનયેન મતિશૃણોતિ ॥ ૨૦૫ ॥

તતઃ ચ્ચલુ સ સદ્દાલપુત્ર શ્રમણોપાસકઃ કૌદુમ્બિકપુરુષાન્ શબ્દયતિ,
શબ્દયિત્વૈવમવાદીત્-સિપ્રમેવ મો દેવાનુમિયાઃ ! લઘુકરણયુક્તયૌગિકસમચુર-
વાલધાનસમલિખિતશૃદ્ધકામ્યા જામ્બૂનદમયકલાપયોક્ત્રમતિવિશિષ્ટામ્યા રજતમય
ઘટધ્વજરજ્જુગવરકાન્ચનચિતનસ્તપગ્રહાવશૃદ્ધીતકામ્યા નીલોત્પલકૃતાઽઽપીઢકામ્યા

ટીકા નિગદસિદ્ધેવ ॥ ૨૦૧-૨૦૫ ॥

અત તુમ જાઓ, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરકો વન્દના નમસ્કાર કરો
યાવત્ ઉનકી પર્યુપાસના કરો, ઓર ઉનસે પાચ અણુવ્રત તથા સાત
શિક્ષાવ્રત, ઇસ તરહ બારહ પ્રકારકા ગૃહમ્થધર્મ સ્વીકાર કરો" ॥ ૨૦૪ ॥
અગ્ગિમિત્તાને સદ્દાલપુત્રકે કથનકો 'તથેતિ' (ટીકા હૈ) કહ કર વિનય-
પૂર્વક સ્વીકાર કિયા ॥ ૨૦૫ ॥

પધાર્યા છે, માટે તમે જાઓ, અને શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરપ્રભુને વદના નમસ્કાર
કરો યાવત્ તેમની પર્યુપાસના કરો, અને તેઓશ્રીની પાસેથી પાચ અણુવ્રત તથા
સાત શિક્ષાવ્રત, એ રીતે બાર પ્રકારનો ગૃહસ્થધર્મ સ્વીકારો" (૨૦૪) અગ્ગિમિત્તાએ
સદ્દાલપુત્રના કથનને 'તથેતિ' (બરાબર છે) એમ કહીને વિનયપૂર્વક સ્વીકાર્યું (૨૦૫)

गोयुवानौ ताभ्याम्, युक्तमेव=सम्बद्धमेवेत्यग्रेतनेन सम्बन्धः । नानेति-नाना=बहु-
विधाना मणीना, कनकाना=सुवर्णानां च घण्टिकाः क्रिद्धिष्यस्तासा जालेन=समूहेन
परिगत=व्याप्तम् । सूजातेति मुजात=सुन्दरदारुसम्भव युग 'जूआ' इति लोकप्रतीत
युक्त=समीचीनम्, ऋजुः=सरल, प्रशस्तम्=उत्तम, सुविरचित=सुघटित, निर्मित=
निवेशित यस्मिंस्तत् । प्रवरेति प्रराणि=श्रेष्ठानि यानि लक्षणानि तैरुपेत=सहितम् ।
(‘युक्तमेवे’ त्यस्य तु ‘प्रवरगोयुवभ्या’ मित्यनेनैव सम्बन्ध इत्युक्त, ‘जुतामेव’
इति पाठः ‘प्रवरगोणजुवाणएहि’ इत्यनन्तरमेवाऽऽसीत्, प्रमादपारम्पर्येण तु
‘प्रवरलक्खणोववेय’ इत्यस्यानन्तरमुपलभ्यत इति मे प्रतिभाति) । धार्मिक-
धर्मः=प्रयोजन यस्य तत्, यानप्रवर=यानेषु प्रवर=श्रेष्ठम् । स्नाता=कृतस्नाना
यानवदिति अत्र ‘कयवलिकम्मा कयकोउयमगलपायच्छित्ता’ इति पदद्वय
‘जाव’ शब्दग्राह्य, तद्व्याख्या छायाचैवम् कृत=सम्पादित वलिकर्म=नैत्यिक यथाशक्ति

मणियो तथा सुवर्णकी बहुतसी घटीयोंसे युक्त हो, जिसका जूआ
बढिया लकड़ीका बना हुआ, एकदम सीधा, उत्तम और अच्छी
बनावटवाला हो, जो उत्तमोत्तम लक्षणोंसे सहित हो, ऐसा एक धार्मिक
श्रेष्ठ रथ हाजिर करो । हाजिर करके मेरी यह आज्ञा मुझे वापस करो
॥२०६॥ सेवकोंने ऐसा ही किया और आज्ञा वापस की ॥२०७॥ तब
अग्निमित्रा भावोंने स्नान किया, (नैत्यिक कर्म) किया अर्थात् पामर
प्राणियोंको यथाशक्ति अन्नदान किया, तथा कज्जल तिलक आदि
कौतुक, और दुःस्वप्नादिका नाशक होनेसे प्रायश्चित्तस्वरूप दधि अक्षत
चन्दन कुकुम आदि भगल किया, शुद्ध उत्तम वस्त्र धारण किए और
थोड़े भारवाले बहुमूल्य अलकारोंसे शरीरको अलंकृत किया, फिर
दासियोंके समूहसे घिरी हुई अग्निमित्रा रथ पर सवार हुई । सवार

वे भण्ड जेमा जेडला होय, अने जे अनेक प्रकारना भणीओ तथा सुवर्णुनी अनेक
॥ टडीओथी युक्त होय, जेतु धूसर उत्तम लाकड़ानु बनावेहु होय, ओकदम सीधी,
उत्तम अने सारी बनावटवाणी होय, जे उत्तमोत्तम लक्षणोथी सहित होय, ओवो
ओक धार्मिक श्रेष्ठ रथ हाजर करे, अने हाजर करीने भने भणर आपो” (२०६)
सेवकोंजे जे प्रमाणे कर्तु अने भणर आपी (२०७) पछी अग्निमित्रा बायांजे
स्नान कर्तु, वलिकर्म (नैत्यिक कर्म) कर्तु, अर्थात् पामर प्राणीओने यथाशक्ति
अन्नदान आप्यु, तथा कज्जल तिलक आदि कौतुक अने दुःस्वप्नादिना नाशक होइने
प्रायश्चित्तस्वरूप दधिअक्षत चन्दनकुकुम आदि भगल कर्तु, शुद्ध उत्तमवस्त्रो धारण
कर्तु, थोडा भारवाणा भूत्यवान् अलकारोथी शरीरने अलंकृत कर्तु, पछी दासीओना
(समूहोथी वीटणाइने अग्निमित्रा रथ पर सवार थई , ते ओवी नीते पोसाअपुर

टीका—लघ्विति-लघुकरण=क्षिप्रक्रिया-गमनकौशलमिति यावत्, तेन युक्तौ, च तौ यौगिकौ=खुरविपाणादिप्रशस्तयोग(लक्षण)सपञ्चाविति लघुकरणयुक्तयौगिकौ तथा समाः=सदृशाः सुराः बालधाने=पुच्छौ च ययौस्तौ समखुरवालधानी, सम=तुल्यरूप यथास्यात्तथा लिखिते=नानार्णचित्रिते शृङ्गे ययोस्तौ समलिखितशृङ्गकौ, समखुरवालधानौ च तौ समलिखितशृङ्गकाविति समखुरवालधानसमलिखितशृङ्गकौ, लघुकरणे युक्तयौगिकौ च तौ समखुरवालधानसमलिखितशृङ्गकाविति लघुकरण युक्तयौगिकसमखुरवालधानसमलिखितशृङ्गकौ ताभ्याम् । जाम्बूनदेति-जाम्बूनद=सुवर्ण तन्मयौ=तत्प्रचुरौ यौ कलापौ=कण्ठाभरणे, योक्त्रे=युगकण्ठबन्धनरज्जू च, तैः प्रतिविशिष्टौ=सयुक्तौ मुशोभितौ वा ताभ्याम् । रजतेति रजतमयौ=रूप्यनिर्मिते घण्टे ययोस्तौ-रजतमयघण्टौ, सूत्ररज्जुके=कार्पासनिर्मिते त्रिगुणिते सूक्ष्माकारे च ते वरकाञ्चनखचिते=श्रेष्ठसुवर्णसम्मिलिते नस्ते=नासारज्जू इति सूत्ररज्जुक वरकाञ्चनखचितनस्ते तयोः मग्रह=रश्मिस्तेन तद्ग्रहणपूर्वकमित्यर्थः, अवगृहीतकौ=अवगृहीतौ=अवष्टम्भितौ बाहकैरित्यर्थादिति सूत्ररज्जुवरकाञ्चनखचितनस्त-मग्रहावगृहीतकौ, रजतमयघण्टौ च तौ सूत्ररज्जुवरकाञ्चनखचितनस्तमग्रहावगृहीतकाविति रजतमयघण्टसूत्ररज्जुवरकाञ्चनखचितनस्तमग्रहावगृहीतकौ ताभ्याम् । नीलेति नीलोत्पलानि=नीलकमलानि तैः कृतः=सम्पादितः आपीड.=शेखर. (मस्तकाभरण) ययोस्ताभ्याम् । मवरेति मवरौ=श्रेष्ठौ च तौ गोयुवानौ मवर

टीकार्थ—‘तए ण से इत्यादि । तदनन्तर सहालपुत्र श्रावकने अपने कौटुम्बिक पुरुषों (सेवकों)को बुलाया और कहा—‘हे देवानुप्रिय ! तेज चलनेवाले समान खुर और पृष्ठवाले एक ही रगके, तरह तरह के रंगोंसे रंगे हुए सींगवाले, कठके सोनेके (खुनहरी)गहनों और सोनेके जोतोंसे युक्त चाँदीके घट पहने हुए, जिनकी नाकमें सोना मिली हुई सतकी पतलीसी रस्सी पड़ी है, वह रस्सी पकड़ कर चलानेवाला सहित, नीलकमलसे बनाए हुए आपीड (मस्तकके गहने)से युक्त दो बैल जिसमें जुते हों, और जो अनेक प्रकारकी

टीकार्थ—‘तए ण से’— इत्यादि पछी सहालपुत्र श्रावके पोताना कुटुम्भी पुत्रो (सेवको)ने बोलाव्या अने कछु ‘हे देवानुप्रिय ! उतावणे आलनारा, समान धरीओ अने पूछडीवाणा, ओकज रगना, लातलातना रगेथी रगेला शींगडावाणा, उणाभा सोनाना (सोनेरी) धरेछाउतथा सोनाना नेतरथी युक्त, - चाँदीनी घट्टीओ पहरेला, नेना नाकभा सोनेरी सतकी पातणी नथ डोय, ओ नथ - पकड़ने आलनाराओ सहित, नीलकमलभा बनवेला आपीड (मस्तकभा धरेछा)थी युक्त

मूलम्—तए ण समणे भगवं महावीरे अग्निमित्राए तीसे य जाव धम्मं कहेइ ॥२०९॥ तए णं सा अग्निमित्रा भारिया समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म सोच्चा निसम्म हट्ठुट्ठा समणं भगव महावीर वंदइ नमंसइ, वदित्ता नमंसित्ता एव वयासी सद-हामि णं भंते । निग्गंथं पावयणं जाव से जहेय तुब्भे वयह । जहा णं देवाणुप्पियाणं । अतिए बह्वे उग्गा भोगा जाव पवइयो, नो खलु अहं तहा सचाएमि देवाणुप्पियाण अतिए मुडा भवित्ता जाव अह णं देवाणुप्पियाणं अतिए पचाणुवइय सत्तसिक्खावइय

छाया—ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरोऽग्निमित्रायै तस्या च यावद् धर्मं कथयति ॥२०९॥ ततः खलु सा अग्निमित्रा भार्या श्रमणस्य भगवतो महावीर-स्यान्तिके धर्मं श्रुत्वा निश्चम्य हृष्टतुष्टा श्रमण भगवन्त महावीर वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वैवमवादीत्—श्रद्धामि खलु भदन्त ! नैर्ग्रन्थ्य प्रवचन यावत् तद् यथैतद् यूय वदथ । यथा खलु देवानुप्रियाणामन्तिके बहव उग्गा भोगा यावत्प्रव्र-जिताः, नो खल्वह तथा शक्नोमि देवानुप्रियाणामन्तिके गुण्डा भूत्वा यावद् अह

टीकार्थ—‘तए ण समणे’ इत्यादि श्रमण भगवान् महावीरने उस बडी परिपद्मे अग्निमित्राको धर्मका उपदेश दिया ॥२०९॥ अग्निमित्राने श्रमण भगवान् महावीरसे धर्मोपदेश सुनकर हृष्ट तुष्ट होकर उन्हें चन्दना की, नमस्कार किया, और चन्दना नमस्कार करके कहने लगी “भदन्त ! मे निग्रन्थ प्रवचन पर श्रद्धान करती हूँ यावत् आप जो कहेते हैं वह यथार्थ है । जैसे आप देवानुप्रियके पास घट्टतसे उग्रवशी, भोगवशी यावत् दीक्षा ग्रहण कर चुके हैं, उस प्रकार

टीकार्थ—‘तए ण से’—इत्यादि श्रमण भगवान् महावीरे से मोटी परिपद्मा अग्निमित्राने धर्मको उपदेश आये। (२०६) अग्निमित्रा श्रमण भगवान् महावीर पासेथी धर्मोपदेश सालणीने हृष्टतुष्ट यध ते वदन—नमस्कार करीने कहेवा लागी “भदन्त ! हु निग्रन्थ प्रवचन पर श्रद्धान कइ छु यावत् आप ने कहे छे ते यथार्थ छे आप देवानुप्रियनी पासे धरु उग्रवशी, भोगवशी यावत् दीक्षा ग्रहण करी चुक्या छे, जे प्रभाछे आप देवानुप्रियनी पासे मुडित यधने दीक्षा देवानी

પ્રાણિભ્યોઽન્નદાન યથા સા કૃતવલિકર્મ્મા, “દશ્યતે સઘાપિ મિથિલાવજ્ઞાદિપ્રાન્તેષુ નિષ્ઠાવન્તો બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય-વૈશ્યાઃ પ્રત્યહ સ્નાત્વા, ‘દેવામનુષ્યાઃ પશવો વયાસિ’” ઇત્યાદિવાક્યૈર્દેવમનુષ્યશ્વકાકાદીનુદિશ્યાઽઽમતણ્ઢુલાદિપ્રદાન કુર્વન્તો યદ્ વલિકર્મનામ્નેવ તત્ર તત્ર મુખ્યવ્રતમિત્યેવ સત્યપિ ‘વલિકર્મ’-સ્યસ્ય ‘સ્વગૃહદેવતાના પૂજન’-મિતિ વ્યાખ્યાન કીદગસારમિત્યત્ર નિષ્પક્ષવિચક્ષણા એવ સાક્ષિણઃ, વલિશબ્દસ્ય દ્વિ-“ભાગધેયઃ કરો વલિ”-રિત્યાદિકોપાદિભ્યોઽપિ ભાગ એવાર્થ આયાતિ ન તુ પૂજેતિ” કૃતકૌતુકમદ્ગલપ્રાયશ્ચિતા=કૃત=સમ્પ્રાદિત કૌતુક=મષી કજ્જલતિલકાદિ મદ્ગલ=દમ્યક્ષતચન્દનકુદ્ધુમાદિ, પ્રાયશ્ચિત્ત-દુઃસ્વપ્રાદિનાશકત્વા ત્પ્રાયશ્ચિત્તરૂપતયા યથા સા ॥૨૦૬-૨૦૮॥

હોકર પોલાસપુર નગરકે ચીચમે હોકર નિકલી ઓર સહસ્રાબ્રવન ઉદ્યાનમે પહુચી । વહા પહુચકર રથસે ઉતરી ઓર દાસિયોસે ઘિરી હુઈ અમળ ભગવાન મહાવીરકે સમીપ આઈ । આકર અમળ ભગવાન મહાવીરકો ત્રીન પ્રદક્ષિણા કરકે વન્દના નમસ્કાર કિયા, ઓર ન બહુન દૂર ન બહુત પાસ યથાયોગ્ય સ્થાનપર હાથ જોડકર સ્વીકૃતિ પર્થુપાસના કરને લગી॥

- મિથિલા ઓર બગાલ આદિ પ્રાન્તોમે નિષ્ઠાવાન બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, પ્રતિદિન સ્નાન કરકે “દેવા મનુષ્યા પશવો વયાસિ” ઇત્યાદિ વાક્ય ઘોલકર, દેવ મનુષ્ય પશુપક્ષી આદિકે લિખે કચે વાવલોકા દાન કરતે હુખ અષ્ટક દેસે જાતે હૈ । ઉસે ઉન પ્રાન્તોમે ‘વલિકર્મ’ હી કહતે હૈ । એસા હોને પર ભી વલિકર્મકા અર્થ ‘ગૃહદેવતાકી પૂજા કરના’ કહના કિતના નિસ્સાર હૈ, ઇસ વિષયમે નિષ્પક્ષ વિદ્વાન હી સાક્ષી હૈ । “ભાગધેયઃ કરો વલિ” ઇત્યાદિ કોપ આદિસે ‘વલિ’કા અર્થ ‘ભાગ’ હી સિદ્ધ હોતા હૈ, ન કિ દેવપૂજા ॥૨૦૮॥

નગરની વચ્ચે થઈને નીકળી અને સહસ્રાબ્રવન ઉદ્યાને પહોંચી તે ત્યા રથમાંથી નીચે ઉતરી અને દાસીઓથી વીંટળાઈને અમળ ભગવાન મહાવીરની સમીપે આવી, અમળ ભગવાન મહાવીરને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને વદના નમસ્કાર કર્યા, અને ન બહુ દૂર તથા ન બહુ નજીક એમ યથાયોગ્ય સ્થાને હાથ જોડીને ઉભી ઉભી પર્થુપાસના કરવા લાગી મિથિલા અને બગાલ આદિ પ્રાન્તોમાં નિષ્ઠાવાન બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય પ્રતિદિન સ્નાન કરીને “દેવા મનુષ્યા પશવો વયાસિ” ઇત્યાદિ વાક્ય ઘોલી, દેવ મનુષ્ય પશુ પક્ષી આદિને માટે કાચા ચોખાનું દાન કરતા હતા પણ જોવામાં આવે છે તેને એ પ્રાન્તોમાં ‘વલિકર્મ’ જ કહેવામાં આવે છે એમ જોવા છતાં પણ વલિકર્મનો અર્થ “ગૃહદેવતાની પૂજા કરવી” એમ કહેવા એ કેટલું નિસ્સાર છે, એ વિષે નિષ્પક્ષ વિદ્વાનજ સાક્ષી છે “ભાગધેય કરો વલિ” ઇત્યાદિ કોપ આદિથી ‘ભાગ’નો અર્થ ‘ભાગ’જ સિદ્ધ થાય છે, દેવપૂજા નહિ (૨૦૮)

તણ ણં સમણે ભગવં મહાવીરે અન્નયા કયાઈ પોલાસપુરાઓ સહસંસં-
વવણોઓ પડિનિક્કમડ્ડ, પડિનિક્કમિત્તા વહિયાં જણવયવિહારં
વિહરડ્ડ ॥૨૧૨॥ તણ ણં સે સદ્દાલપુત્તે સમણોવાસણ અભિગય-
જીવાજીવે જાવ વિહરડ્ડ ॥૨૧૩॥ તણ ણં સે ગોસાલે મલ્લલિપુત્તે
इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे—“एवं खलु सद्दालपुत्ते आजीविय-
समय वमित्ता समणाण निग्गथाणं दिट्ठिं पडिवन्ने, तं गच्छामि णं
सद्दालपुत्त आजीविओवासयं समणाण निग्गथाण दिट्ठिं वामेत्ता
पुणरवि आजीवियदिट्ठिं गेण्हावित्तए’-ति कट्ठु एव सपेहेइ,

મહાવીરોડ્ડન્યદા કદાચિત્પોલાસપુરાત્સહસ્રાન્નવ્રણાત્પ્રતિનિષ્ક્રામતિ, પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય
વહિર્જનપદવિહાર વિહરતિ ॥૨૧૨॥ તતઃ खलु स सद्दालपुत्रःश्रमणोपासकोऽभिगत
जीवाजीवो यावद्विहरति ॥२१३॥ ततः खलु ॥ गोशालो मल्ललिपुत्रोऽस्या कथाया
लब्धार्थ' सन्—“एव खलु सद्दालपुत्र आजीविकसमय वमित्वा श्रमणाना निर्ग्रन्थानादृष्टिं
प्रतिपन्न', तद् गच्छामि खलु सद्दालपुत्रमाजीविकोपासक श्रमणाना निर्ग्रन्थानां
दृष्टिं वामयित्वा पुनरप्याजीविकदृष्टिं ग्राहयितुम्”इति कृत्वा, एव सम्प्रेक्षते, सम्प्रेक्ष्या-

અનન્તર કિસી સમય, શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પોલાસપુરકે સહસ્રા-
ન્નવન ઉદ્યાનસે નિકલે ઔર બાહર દેશો દેશ વિહાર કરને લગે ॥૨૧૨॥
ઔર શ્રમણોપાસક શકડાલપુત્ર જીવ અજીવકા જાનકાર યાવત્ વિચરતા હૈ ॥

જવ મલ્લલિપુત્ર ગોશાલને યહ વૃત્તાન્ત સુના કિ શકડાલપુત્રને આજી-
વિક મતકો ત્યાગકર નિર્ગ્રન્થ શ્રમણકા મત અગીકાર કર લિયા હૈ, તો
ઉસને સોચા—“મૈં જાઁ ઔર આજીવિકોપાસક શકડાલપુત્રકો નિર્ગ્રન્થ

ત્યારપછી કોઈ સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પોલાસપુરના સહસ્રાન્નવન ઉદ્યાનથી
નીકળ્યા અને બહાર દેશેદેશ વિહાર કરવા લાગ્યા (૨૧૨) અને શ્રમણોપાસક
શકડાલપુત્ર જીવ અજીવનો બાણકાર યાવત્ વિચરવા લાગ્યો (૨૧૩)

જ્યારે મલ્લલિપુત્ર ગોશાલકે એ વૃત્તાન્ત સાંભળ્યો કે શકડાલપુત્રે આજીવિક
મતનો ત્યાગ કરીને નિર્ગ્રન્થ શ્રમણનો મત અગીકાર કરી લીધો છે, ત્યારે તેણે વિચાર્યું
“હું જઈ અને આજીવિકોપાસક શકડાલપુત્રને નિર્ગ્રન્થ શ્રમણનો મત છોડાવીને પાછો
આજીવિક મતનો અનુયાયી બનાવું” એમ વિચારીને તે આજીવિક સ્વધર્મી વિદેશી,

દુવાલસવિહં ગિહ્નિધમ્મ પડિવજ્જિસ્સામિ । અહાસુહં દેવાણુપ્પિયા ।
મા પડિવંધ કરેહ ॥૨૧૦ તણ્ણં સા અગ્ગિમિત્તા ભારિયા સમણસ્સે
ભગવઓ મહાવીરસ્સ અતિણ્ણં પંચાણુવડ્ઢય સત્તસિક્કવાવડ્ઢય દુવાલ-
સવિહ સાવગધમ્મ પડિવજ્જિ, પડિવજ્જિત્તા સમણ ભગવં મહાવીરં
વંદહિ નમસહિ, વંદિત્તા નમંસિત્તા તમેવ ધમ્મિયં જાણપ્પવરં દુરુહહિ,
દુરુહિત્તા જામેવ દિસ પાઠ્ઠભૂયા તામેવ દિસ પડિગયા ॥૨૧૧॥

खलु देवानुप्रियाणामन्तिके पञ्चाणुव्रतिक सप्तशिक्षाव्रतिक द्वादशविध गृहिधर्मं
प्रतिपत्स्ये । यथासुख देवानुप्रिये ! मा प्रतिवन्ध कुरुत ॥२१०॥ ततः खलु
साऽग्निमित्रा भार्या श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके पञ्चाणुव्रतिक
सप्तशिक्षाव्रतिक द्वादशविध श्रावकधर्मं प्रतिपद्यते, प्रतिपद्य श्रमण भगवन्त महावीर
वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा तदेव धार्मिक यानप्रवर दूरोहति, दूरेष्व
यामेव दिशं प्राकुर्भूता तामेव दिशं प्रतिगता ॥२११॥ ततः खलु श्रमणो भगवान्

आप देवानुप्रियके पास मुण्डित होकर दीक्षा लेनेकी मुझमे शक्ति
नहीं है, अतः मे आप देवानुप्रियके समीप पाँच अणुव्रत तथा
सात शिक्षाव्रत-इस प्रकार चारह प्रकारका गृहस्थ धर्म स्वीकार
करती हूँ ।” भगवान्-“हे देवानुप्रिये ! जैसी इच्छा हो करो उसमे
विलम्ब न करो” ॥ २१० ॥ अग्निमित्राने पाँच अणुव्रत और सात
शिक्षाव्रत, ऐसे चारह प्रकारका गृहस्थ धर्म स्वीकार किया । श्रमण भगवान्
महावीरको वन्दनाकी नमस्कार किया और उसी धार्मिक रथ पर सवार
हुई । सवार होकर जहाँसे आई थी वही लौट गई ॥२११॥ इसके

માનામાં શકિત નથી, એટલે હું આપ દેવાનુપ્રિયની સમીપે પાંચ અણુવ્રત તથા
સાત શિક્ષાવ્રત-એ પ્રમાણે બાર પ્રકારનો ગૃહસ્થ ધર્મ સ્વીકારૂ છું ” ભગવાને
હણ “ હે દેવાનુપ્રિયે ! જેવી ઇચ્છા હોય તેમ કરે, તેમાં વિલંબ ન કરે । ”
(૨૧૦) અગ્નિમિત્રાએ પાંચ અણુવ્રત અને સાત શિક્ષાવ્રત, એમ બાર પ્રકારનો
ગૃહસ્થધર્મ સ્વીકાર્યો શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદના નમસ્કાર કરીને તે
પેલા ધાર્મિક રથમાં બેઠી અને જ્યાંથી આવી હતી ત્યાં પાછી ફરી (૨૧૧)

मंखलिपुत्ते सद्दालपुत्तेण समणोवासएणं अणाढाइज्जमाणे अपरि-
याणिज्जमाणे पीढफलगसेज्जासंथारट्ठाए समणस्स भगवओ महा-
वीरस्स गुणकित्तणं करेमाणे सद्दालपुत्तं समणोवासय एव वयासी
आगए ण देवाणुप्पिया ! इहं महामाहणे ? ॥२१६॥ तए ण से
सद्दालपुत्ते समणोवासए गोसालं मंखलिपुत्त एव वयासी—के णं
देवाणुप्पिया ! महामाहणे ? ॥२१७॥ तए णं से गोसाले मंखलि-
पुत्ते सद्दालपुत्तं समणोवासयं एव वयासी समणे भगव महावीरे
महामाहणे । से केणट्ठेणं देवाणुप्पिया ! एव बुच्चइ समणे भगवं

नानाद्रयमाणोऽपरिज्ञायमान पीढफलकशय्यासस्तारार्थाय श्रमणस्य भगवतो महा-
वीरस्य गुणकीर्त्तन कुर्वाणः सद्दालपुत्र श्रमणोपासकमेवमवादीत्—आगतः खलु
देवानुप्रिय ! इह महामाहनः ? ॥२१६॥ ततः खलु स सद्दालपुत्रः श्रमणोपासको
गोशाल मङ्गलिपुत्रमेवमवादीत्—क. खलु देवानुप्रिय ! महामाहनः ॥२१७॥ ततः
खलु स गोशालो मङ्गलिपुत्र. सद्दालपुत्र श्रमणोपासकमेवमवादीत्—श्रमणो भगवान्
महावीरो महामाहनः । तत्केनार्थेन देवानुप्रिय ! एवमुच्यते श्रमणो भगवान् महा-

न आदर करता है, न परिज्ञान करता है तो पीढ, फलक, शय्या और
सथारे प्राप्त करनेके लिए श्रमण भगवान् महावीरके गुणोंका बखान
करता हुआ कहने लगा—

गोशाल—“देवानुप्रिय ! यहा क्या महामाहन पधारे थे ?” ॥२१६॥

शकडालपुत्र—“देवानुप्रिय ! आप किस महामाहनके लिए पूछ रहे
हो ?” ॥ २१७ ॥

गोशाल—“श्रमण भगवान् महावीर महामाहन ” ।

पथु करतो नथी, ओटव पीढ, इलक, शय्या आने सथारे प्राप्त करवाने भाटे श्रमण
भगवान् महावीरना शुषेना वण्णपु करतो ते कहेवा लाये —

गोशाल — “देवानुप्रिय ! अहाँ शु महामाहन पधायो हुता ?” (२१६)

शकडालपुत्र — “देवानुप्रिय ! आप क्या महामाहनना सधधमा पूछी
रहा छै ? (२१७)

गोशाल—“श्रमण भगवान् महावीर महामाहन ”

संपेहिता आजीवियसंघसपरिवुडे जेणेव पोलासपुरे नयरे जेणेव
आजीवियसभा तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता आजीवियसभाए
भडगनिक्खेव करेइ, करिता कइवएहिं आजीविएहिं सद्धि जेणेव
सदालपुत्ते समणोवासए तेणेव उवागच्छइ ॥२१४॥

मूलम्—तए ण से सदालपुत्ते समणोवासए गोसाल मंखलिपुत्त
एज्जमाण पासइ, पासित्ता नो आढाइ नो परिजाणइ, अणाढाय-
माणे अपरियाणमाणे तुसिणीए सचिट्ठइ ॥२१५॥ तए ण से गोसाले

ऽऽजीविकसङ्घ सपरिवृतो येनैवपोलासपुर नगर येनैवाऽऽजीविकसभातेनैवोपागच्छति
उपागत्याऽऽजीविकसभाया भाण्डरुनिक्षेप करोति, कृत्वा कतिपयैराजीविकैः साद
येनैव सदालपुत्र. श्रमणोपासकस्तेनैवोपागच्छति ॥२१४॥

टीका छायागम्यैव ॥२०९-२१४॥

छाया—तत. खलु स सदालपुत्रः श्रमणोपासको गोशाल मङ्गलिपुत्रमेजमान
पश्यति, दृष्ट्वा नो आद्रियते नो पारिजानाति । अनाद्रियमाणोऽपरिजानन् तूष्णीकः
सतिष्ठते ॥२१५॥ तत. खलु स गोशालो मङ्गलिपुत्रः सदालपुत्रेण श्रमणोपासके-
श्रमणके मतका त्याग कराकर फिर आजीविक मतका अनुयायी बनाई।”
ऐसा विचार कर वह आजीविक संघसे घिरा हुआ, पोलासपुरमें जहां
आजीविक सभा थी वहां आया । वहां आकर आजीविक सभामें
अपने भाण्ड-उपकरण रख दिये और कुछ आजीविकोंके साथ शकडाल-
पुत्र आवकके पास आया ॥ २१४ ॥

टीकार्थ—‘तए ण से, इत्यादि ॥ शकडालपुत्र आवकने मखलिपुत्र
गोशालको आते देखा । देखकर उसने न आदर किया न परिज्ञान
ही किया—चुप—चाप बैठा रहा ॥२१५॥ जब गोशालने देखा कि यह

पोलासपुरभा न्या आजीविक सभा હતી ત્યા આબો. તેણે આજીવિક સભામાં પોતાના પાત્ર
—ઉપકરણાદિ મુક્યા અને કેટલાક આજીવિકોની સાથે તે શકડાલપુત્રની પાસે આબો. (૨૧૪)

टीकार्थ—‘तए ण से’ इत्यादि शकडालपुत्र आवके मखलिपुत्र गोशालने
आवतो न्ह्यो. न्हंने तेणे तेना आदर न क्यो के परिज्ञान पण न क्यो—चुपचाप
बैसी रह्यो (२१५) न्ह्यरे गोशाले न्ह्यु के भासे आदर करतो नथी के परिज्ञान

देवाणुप्पिया ! समणे भगव महावीरे संसाराडवीए वहवे जीवे नस्समाणे विणस्समाणे खज्जमाणे छिज्जमाणे भिज्जमाणे लुप्पमाणे विलुप्पमाणे धम्ममएण दंडेणं सारक्खमाणे सगोवेमाणे निवाण-महावाडं साहित्थि सपावेइ,से तेणट्ठेणं सहालपुत्ता ! एवं वुच्चइ-समणे भगवं महावीरे महागोवे । आगए णं देवाणुप्पिया ! इहं

प्रिय ! इह महासार्थवाहः ? कः खलु देवानुप्रिय ! महासार्थवाहः ? सहालपुत्र ! श्रमणो भगवान् महावीरो महासार्थवाहः । तत्केनार्थेन ? एव खलु देवानुप्रिय ! श्रमणो भगवान् महावीरः ससाराट्ठ्या बहून्जीवान् नश्यतो विनश्यतो यावद्विल-प्यमानान् धर्ममयेन पथा सरस्सन् निर्वाणमहापत्तनाभिमुखान् स्वहस्तेन सम्प्रापयति, तत्तेनार्थेन सहालपुत्र ! एवमुच्यते श्रमणो भगवान् महावीरो महासार्थवाहः । आगतः खलु देवानुप्रिय ! इह महाधर्मकथी ? कः खलु देवानुप्रिय ! महाधर्मकथी ? श्रमणो भगवान् महावीरो महाधर्मकथी । तत्केनार्थेन श्रमणो भगवान् महावीरो महाधर्मकथी ? एव खलु देवानुप्रिय ! श्रमणो भगवान् महावीरो महातिमहालये ससारे

ॐ टीका केनार्थेन=केनाभिप्रायेण महागोप इति, गाःपात्ति=रक्षतीति गोपायतीति वा गोपः, महाश्रासौ गोपो महागोप.-इतरेभ्यो गोपालकेभ्योऽविशिष्टत्वात् । एतदेव वैशिष्ट्य रूपकमुखेन वध्नाति-‘एव खल्वि’-त्यादि, ससाराट्ठ्या=ससार-रूपा याऽट्ठी=महावन तस्या,नश्यतः=कपायव्यालग्रस्ततयाप्रवचनमार्गात्प्रच्यवत

गोशाल-“श्रमण भगवान् महावीर-महागोप हैं ” ।

शकडालपुत्र-“आप श्रमण भगवान् महावीरको किस अभिप्रायसे महागोप कहते हैं ?” ।

गोशाल-“देवानुप्रिय ! इस ससाररूपी विकट अटवी (वन)में कपाय वश होकर प्रवचन-मार्गसे भ्रष्ट होनेवाले, प्रतिक्षण मरते हुए मृग आदि डरपोक योनियोंमें उत्पन्न होकर हिंसक-व्याघ्र आदिसे खाए

गोशाल-“ श्रमण भगवान् महावीर महागोप छे ”

शकडालपुत्र-“ आप श्रमण भगवान् महावीरने देवा : अभिप्राये करीने महागोप कहा छे ? ”

गोशाल-“ देवानुप्रिय ! आ ससाररूपी विकट अटवी (वन)मा कपाय वश थइने प्रवचनमार्गथी भ्रष्ट यनारा प्रतिक्षे भरनारा, मृग आदि डरपोक योनियोमा उत्पन्न थइ हिंसक व्याघ्र आदिनु लक्ष्य यनारा, अनुष्य आदि योनिजो-

મહાવીરે મહામાહને ? । એવું સદાલપુત્રા ! સમળે ભગવં મહા-
વીરે મહામાહને ઉપ્પન્નણાણદસણધરે જાવ મહિય-પૂઢિય, જાવ
તચ્ચકમ્મસંપયા સપઉત્તે, સે તેણટ્ટેણં દેવાણુપ્પિયા ! એવં વુચ્છઈ સમળે
ભગવં મહાવીરે મહમાહને । આગણ દેવાણુપ્પિયા ! ઇહ મહા-
ગોવે ? । કેણં દેવાણુપ્પિયા ! મહગોવે ? । સમળે ભગવં મહાવીરે
મહાગોવે । સે કેણટ્ટેણં દેવાણુપ્પિયા ! જાવ મહાગોવે ? એવં સલુ

વીરો મહામાહનઃ ? । એવં સદાલપુત્ર ! શ્રમણો ભગવાન મહાવીરો મહામાહન
ઉત્પન્નજ્ઞાનદર્શનધરો યાવન્મહિતપૂજિતો યાવત્સત્કર્મસમ્પદા સમ્પ્રયુક્તઃ, તત્તેનાર્થેન
દેવાનુપ્રિય ! એવમુચ્યતે શ્રમણો ભગવાન મહાવીરો મહામાહન । આગતઃ સલુ
દેવાનુપ્રિય ! ઇહ મહાગોપ ? । ક. સલુ દેવાનુપ્રિય ! મહાગોપ ? । શ્રમણો
ભગવાન મહાવીરો મહાગોપઃ । તત્તેનાર્થેન દેવાનુપ્રિય ! યાવન્મહાગોપ ? । એવં
સલુ દેવાનુપ્રિય ! શ્રમણો ભગવાન મહાવીરં સસારાટઠ્ઠિયા વહ્નન્ જીવાન્ નરયતો
વિનશ્યતઃ સ્વાધમાનાન્ છિન્નમાનાન્ ભિન્નમાનાન્ હુપ્પમાનાન્ વિહુપ્પમાનાન્
ધર્મમયેન દણ્ઢેન સરક્કન, સગોપયન્ નિર્વાણમહાવાટ સ્વહસ્તેન સપ્પાપયતિ, તત્તેનાર્થેન
સદાલપુત્ર ! એવમુચ્યતે-શ્રમણો ભગવાન મહાવીરો મહાગોપઃ । આગતઃ સલુ દેવાનુ

શકઢાલપુત્ર—“દેવાનુપ્રિય ! આપ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનો કિસ
અભિપ્રાયસે મહામાહન કરતે છે ?” ।

ગોશાલ—“શકઢાલપુત્ર ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર, મહામાહન છે,
કેવલજ્ઞાન કેવલદર્શનકે ધારી યાવત્ મહિત પૂજિત યાવત્ સત્ફલપ્રદાન
કરનેવાલે કર્તવ્યરૂપી સમ્પત્તિસે યુક્ત છે । હસી અભિપ્રાયસે મેં કહતા
હું કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર મહામાહન છે” । દેવાનુપ્રિય ! કયા
મહાગોપ (ગાયો અર્થાત્ પ્રાણિયોંકે રક્ષકોંમેં સવસે બહે) આવે છે ?” ।

શકઢાલપુત્ર—“દેવાનુપ્રિય ! મહાગોપ કોન ?” ।

શકઢાલપુત્ર—“દેવાનુપ્રિય ! આપ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને દેવાઅભિપ્રાયે
કરીને મહામાહન કહો છો ?”

ગોશાલ—“શકઢાલપુત્ર ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર મહામાહન છે, કેવલ
જ્ઞાન કેવલદર્શનના ધારક યાવત્ મહિત - પૂજિત યાવત્ સત્ફલ-પ્રદાન કરનારા
કર્તવ્યરૂપી સપત્તિથી યુક્ત છે એ અભિપ્રાયે કરીને હું કહું છું કે શ્રમણ
ભગવાન મહાવીર મહામાહન છે દેવાનુપ્રિય । શુ મહાગોપ (ગાયો અર્થાત્
પ્રાણિયોના રક્ષકોમા સૌથી મોટા) આવ્યા હતા ?”

શકઢાલપુત્ર—“દેવાનુપ્રિય ! મહાગોપ કોણ ?”

देवाणुप्पिया ! समणे भगव महावीरे संसाराडवीए वहवे जीवे नस्समाणे विणस्समाणे खञ्जमाणे छिज्जमाणे भिज्जमाणे लुप्पमाणे विलुप्पमाणे धम्ममएण दंडेणं सारखमाणे सगोवेमाणे निव्वाण-महावाड साहिर्त्थि संपावेइ,से तेणट्ठेणं सद्दालपुत्ता ! एवं बुच्चइ-समणे भगव महावीरे महागोवे । आगए णं देवाणुप्पिया ! इहं

मिय ! इह महासार्थवाहः ? कः खलु देवानुमिय ! महासार्थवाहः ? सद्दालपुत्र ! श्रमणो भगवान् महावीरो महासार्थवाहः । तत्केनार्थेन ? एव खलु देवानुमिय ! श्रमणो भगवान् महावीरः संसाराटव्या वहून्जीवान् नश्यतो विनश्यतो यावद्विलुप्यमानान् धर्ममयेन पथा सरस्सन्निर्वाणमहापतनाभिमुखान् स्वहस्तेन सम्प्रापयति, तत्तेनार्थेन सद्दालपुत्र ! एवमुच्यते श्रमणो भगवान् महावीरो महासार्थवाहः । आगतः खलु देवानुमिय ! इह महाधर्मकथी ? कः खलु देवानुमिय ! महाधर्मकथी ? श्रमणो भगवान् महावीरो महाधर्मकथी । तत्केनार्थेन श्रमणो भगवान् महावीरो महाधर्मकथी ? एव खलु देवानुमिय ! श्रमणो भगवान् महावीरो महातिमहालये ससारे

छिटीका-केनार्थेन=केनाभिप्रायेण महागोप इति, गाःपाति=रक्षतीति गोपायतीति वा गोपः, महाश्वासी गोपो महागोपः-इतरेभ्यो गोपालकेभ्योऽविशिष्टत्वात् । एतदेव वैशिष्ट्य रूपरुमुखेन वजाति-‘एव खल्वि’-त्यादि, संसाराटव्या=संसार-रूपा याऽटवी=महावन तस्या, नश्यतः=कषायव्यालग्रस्ततया प्रवचनमार्गात्प्रच्यवत

गोशाल-“श्रमण भगवान् महावीर-महागोप हैं” ।

शकडालपुत्र-“आप श्रमण भगवान् महावीरको किस अभिप्रायसे महागोप कहते हैं ?” ॥

गोशाल-“देवानुमिय ! इस संसाररूपी विकट अटवी (वन)में कषाय वश होकर प्रवचन-मार्गसे अष्ट होनेवाले, प्रतिक्षण मरते हुए मृग आदि डरपोक योनियोंमें उत्पन्न होकर हिंसक-व्याघ्र आदिसे खाए

गोशाल-“श्रमण भगवान् महावीर महागोप छे”

शकडालपुत्र-“आप श्रमण भगवान् महावीरने केवा अभिप्राये करीने महागोप कहा छे ?”

गोशाल-“देवानुमिय ! आ संसाररूपी विकट अटवी (वन)मा कषाय-वश थइने प्रवचनमार्गथी अष्ट थनारा, प्रतिक्षे भरनारा, मृग आदि डरपोक योनियोमा उत्पन्न थइ हिंसक व्याघ्र आदिनु लक्ष्य थनारा, अनुभ्य आदि योनियो-

महासत्त्ववाहे ? । केण देवाणुप्पिया । महासत्त्ववाहे ? । सद्दालपुत्ता ।
समणे भगव महावीरे महासत्त्ववाहे । से केणट्ठेण ? । एव खलु
देवाणुप्पिया । समणे भगव महावीरे ससाराडवीए बहवे जीवे
नस्समाणे विणस्समाणे जाव विलुप्पमाणे धम्मएण पथेण सार-
क्खमाणे निव्वाणमहापट्ठणाभिमुहे साहत्तिं सपावेइ, से तेणट्ठेण
सद्दालपुत्ता । एवं बुच्चइ समणे भगव महावीरे महासत्त्ववाहे ।

विनश्यतः=प्रतिक्षण क्षियमाणान्, खाद्यमानान्=मृगादिकातरयोनिषु समुत्पद्य हिंसै
व्याघ्रादिभिर्भक्ष्यमाणान्, छिद्यमानान्=मनुष्यादियोनिषु समुत्पद्यापि क्वचित् स्रग्ना
मादौ खङ्गादिना खण्डीक्रियमाणान्, भिद्यमानान्=कुन्तशूलादिभिर्भेदविषयीक्रिय
माणान्, लुप्यमानान्=कचन कलहादौ व्यभिचारचौर्यादौ वा कर्णनासादिकर्त्तनेन
विकलाङ्गीक्रियमाणान्, विलुप्यमानान्=विशेषेण विकलाङ्गीक्रियमाणान् यद्वा
धनाद्यपहारविषयीक्रियमाणान्, सरक्षन्=देशनादिना पालयन्, सगोपयन्=रत्नप्रय
दानेन पोषयन् । 'निर्वाणे'—ति निर्वाणरूपो यो महावाटः=महागोष्ठ 'बाडा'
इति प्रतीतस्त, स्वहस्तेनेति—यथा गोपो गाः सर्वतो रक्षन् दिनावसाने निज
हस्तेन गोष्ठ प्रवेशयति तथैव साक्षादित्यर्थ । सार्येति—सार्यं वाहयति=योगक्षेमपरि
पालनपुरस्सरं नयतीति सार्यंवाहः । पथा=मार्गेण, निर्वाणमहापत्तनाभिमुखान्=मोक्ष

जानेवाले, मनुष्य आदि योनियोमें उत्पन्न होकर भी युद्ध आदिमें कटने
वाले, भाले आदिसे बेधे जानेवाले, कलह, व्यभिचार या चोरी आदि
करने पर नाक कान काटकर अंगहीन बनाए जानेवाले, तथा अत्यन्त
विकलांग किये जानेवाले, अथवा धनादिसे लुटे हुए बहुतसे जीवोंको,
धर्म मय ढङ्गेसे सरक्षण करते हुए, गोपन करते हुए निर्वाण (मोक्ष)
रूपी बाड़ेमें अपने हाथसे प्रवेश करानेवाले—जैसे चरबाहा (गोप ग्वाला)
गायोंकी रक्षा करता हुआ साझके समय स्वयं उन्हें बाड़ेमें पहुँचा देता
है, उसी प्रकार स्वयं ससारी जीवोंको निर्वाणरूपी बाड़ेमें पहुँचानेवाले—

भा उत्पन्न तथा छत्ता पक्षु युद्ध आदिमा कपाष्ठ भरनारा, ग्राह्य आदिथी वीधाष्ठ
ज्जनारा, कलह व्यभिचार अग्नर चोरी आदि करीने नाक—कान कपाष्ठी अंगहीन
भनायी देवानारा तथा अत्यन्त विकलांग करवाना आपनारा, अथवा धनादिथी लुटोष्ठ
गम्भेक्षा घृष्टा श्रवणे, धर्ममय ढङ्गथी सरक्ष्य करत, गोपन करता । निर्वाण्य (मोक्ष)
रूपी वाडाभा पोताना ह्यथथी प्रवेश करानारा—जेभ गोपाल गायत्री रक्षा करता
साजने समये पोते तेमने वाडाभा पछोथाडी डे छे तेम पोते ससारी श्रवणे

आगए णं देवाणुप्पिया । इहं महाधम्मकही ? । के णं देवाणुप्पिया ।
महाधम्मकही ? । समणे भगवं महावीरे महाधम्मकही । से केणट्ठेणं
समणे भगवं महावीरे महाधम्मकही ? । एव खलु देवाणुप्पिया ।
समणे भगव महावीरे महइमहालयसि संसारंसि वहवे जाव नस्समाणे
विणस्समाणे उम्मग्गपडिवन्ने सप्पहविप्पणट्ठे मिच्छत्तवलाभिमूए
अट्ठविहकम्मतमपडलपडोच्छन्ने वट्ठहि अट्ठहि य जाव वागरणेहि
य चाउरताओ संसारकंताराओ साहत्थि नित्थारेइ, से तेणट्ठेणं
देवाणुप्पिया । एव बुच्चइ समणे भगव महावीरे महाधम्मकही ।
आगए णं देवाणुप्पिया । इह महाज्जामए ? । के णं देवाणुप्पिया ।
महाज्जामए ? । समणे भगव महावीरे महाज्जामए । से केणट्ठेणं ? ।
एवं खलु देवाणुप्पिया । समणे भगवं महावीरे ससारमहासमुदे
वहवे जीवे नस्समाणे विणस्समाणे बुडुमाणे निब्बुडमाणे उप्पियमाणे
धम्ममईए नावाए निव्वाणतीराभिमुहे साहत्थि सपावेइ, से तेणट्ठेणं
देवाणुप्पिया । एव बुच्चइ समणे भगव महावीरे महाज्जामहे ॥२१८॥

बहून् जीवान् नश्यतो विनश्यत उन्मार्गप्रतिपन्नान् सत्पथविप्रनष्टान् मिथ्यात्वबला-
भिभूतानष्टविधकर्मतमः पटलप्रत्यवच्छन्नान् बहुभिरर्थैश्च यावद् व्याकरणैश्च चातुर-
न्तात्ससारकान्तारात्स्वहस्तेन निस्तारयति, तत्तेनार्थेन देवानुमिय ! एवमुच्यते
श्रमणो भगवान् महावीरो महाधर्मकथी । आगतः खलु देवानुमिय ! इह महा-
निर्यामकः ? । कः खलु देवानुमिय ! महानिर्यामकः ? । श्रमणो भगवान् महावीरो
महानिर्यामकः । तत्तेनार्थेन ? । एव खलु देवानुमिय ! श्रमणो भगवान् महावीरः
ससारमहासमुद्रे बहून् जीवान् नश्यतो विनश्यतो ब्रुडतो निब्रुडत उत्प्लवमानान्
धर्ममय्या नावा निव्वाणतीराभिमुखे स्वहस्तेन सम्प्रापयति, तत्तेनार्थेन देवानुमिय !
एवमुच्यते—श्रमणो भगवान् महावीरो महानिर्यामकः ॥२१८॥

रूपमहानगरसंभृत्वात् । महाधर्मेति-महती चासौ धर्मकथा महाधर्मकथा साऽस्यास्तीति

મહાધર્મકથી । નાશવિનાશયોર્હેતુમ્પદર્શયિતુમાદ-‘ઉન્માર્ગે,-ત્યાદિ, ઉન્માર્ગે= કુશાસન તત્પતિપન્થાન=તદાશ્રિતાન્, સત્પથપવિનશ્રાન્=સત્પથઃ=નિનશાસનમાર્ગ સ્તસ્માત્ પવિનશ્રાન્=પ્રશ્રાન્, અત્ર હેતુમાદ-‘મિધ્યાત્વે’-ત્યાદિ,મિધ્યાત્વબલ-

શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર હૈં । इसी अभिप्रायसे उन्हें महागोप कहा है ।

गोशाल-“क्या यहाँ महासार्थवाह आये थे ? । ”

शकडालपुत्र-“कौन महासार्थवाह ? । ”

गोशाल-“शकडालपुत्र ! श्रमण भगवान् महावीर महासार्थवाह । ”

शकडालपुत्र-“किस अभिप्रायसे आप उन्हें महासार्थवाह कहते हैं ? । ”

गोशाल-“देवानुप्रिय ! श्रमण भगवान् महावीर, ससाररूपी अटवीमें नष्ट भ्रष्ट यावत् विकलाग किए जानेवाले बहुतसे जीवोंको धर्म मार्ग बताकर उनका संरक्षण करते हैं और स्वयं मोक्षरूपी महान् नगरकी ओर सम्मुख करते हैं, इस अभिप्रायसे मैं उन्हें महासार्थवाह कहता हूँ । ”

गोशाल-“देवानुप्रिय ! क्या यहाँ महाधर्मकधी आये थे ? । ”

शकडालपुत्र-“हे देवानुप्रिय ! कौन महाधर्मकधी ? ”

गोशाल-“श्रमण भगवान् महावीर महाधर्मकधी”

शकडालपुत्र-“श्रमण भगवान् महावीरको महाधर्मकधी किस अभिप्रायसे कहते हो ? । ”

निર્વાણરૂપી વાડામા પહોચ્યાકનારા -શ્રમણ ભગવાન મહાવીર છે, એ અભિપ્રાયે કરીને હું એમને મહાગોપ કહું છું

ગોશાળ-શુ અહીં મહાસાર્થવાહ આવ્યા હતા ?

શકડાલપુત્ર-“મહાસાર્થવાહ કોણ ?”

ગોશાળ-શકડાલપુત્ર ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર મહાસાર્થવાહ”

શકડાલપુત્ર-“કયા અભિપ્રાયે કરીને આપ એમને મહાસાર્થવાહ કહો છો ?”

ગોશાળ-દેવાનુપ્રિયા ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સસારરૂપી અટવીમા નષ્ટ-ભ્રષ્ટ યાવત્-વિકલાગ કરવામા આવનારા ઘણા જીવોને ધર્મમાર્ગ બતાવી એમનું સંરક્ષણ કરે છે, અને પોતે મોક્ષરૂપી મહાન નગરની તરફ ઉન્મુખ કરે છે એ અભિપ્રાયે કરીને હું એમને મહાસાર્થવાહ કહું છું

ગોશાળ-હે દેવાનુપ્રિયા ! મહાધર્મકધી આવ્યા હતા ?

શકડાલપુત્ર-હે દેવાનુપ્રિયા ! મહાધર્મકધી કોણ ?

ગોશાળ-“શ્રમણ ભગવાન મહાવીર મહાધર્મકધી.”

भिभूतान्=मिथ्यात्वस्योदयेन विवशानित्यर्थः । अष्टविधेति,—अष्टविधकर्मरूप यत्तमः पटल=वान्तसमूहस्तेन प्रत्यवच्छिन्नान्=समावृतान्, चातुरन्तात्=चतुर्गतिगात् 'ससारेति'—ससार एव कान्तारः=दुर्गममार्गस्तस्मात् निस्तारयति=पार नयति। ब्रुडतः=निमज्जतः, निब्रुडतः=सातिशय निमज्जतः, उत्प्लवमानान्=प्रवाहवेगेन जन्ममरणादिजलोपरि लुठतः ॥२१५-२१८॥

गोशालक—“हे देवानुप्रिय ! श्रमण भगवान् महावीर, इस विशाल ससारमे बहुतसे नष्ट, विनष्ट, कुमार्ग (मिथ्यामत)में गमन करनेवाले, सुमार्ग (जिनमत)से हटे हुए, मिथ्यात्वके प्रयत्न उदयसे पराधीन, आठ प्रकारके कर्मरूपी अन्धकार-समूहसे ढँके हुए जीवोंको बहुतसे अर्थों यावत् व्याकरणों (प्रश्नोत्तरों)से [प्रतियोध देकर] चार गतिवाले ससाररूपी दुर्गम मार्गसे पार लगाते हैं। इस अभिप्रायसे उन्हें महा धर्मकथी (धर्मके महान् उपदेशक) कहा है ।”

गोशालक—देवानुप्रिय ! यहाँ क्या महानिर्यामक आये थे ?”

शकुडालपुत्र—“देवानुप्रिय ! कौन महानिर्यामक ?”

गोशालक—“श्रमण भगवान् महावीर महानियामक ।”

शकुडालपुत्र—“किस अभिप्रायसे आप श्रमण भगवान् महावीरको महानिर्यामक कहते हैं ?”

शकुडालपुत्र—“श्रमण भगवान् महावीरने महाधर्मकथी कथा अभिप्राये करीने कहा है।”

गोशालक—“हे देवानुप्रिय ! श्रमण भगवान् महावीर आ विशाल ससारमा घण्टा नष्ट विनष्ट, (मिथ्या मत) भा गमन करना, सुमार्ग (जिन मत) थी पाछाडकेला, मिथ्यात्व ना प्रणज उदयथी पराधीन, आठ प्रकारना कर्मरूपी अन्धकार सहभूथी ढँकयेला लोवने घण्टा अर्थों यावत् व्याकरणों (प्रश्नोत्तरों)थी (प्रतियोध दर्शन) आर गतिवाणा ससाररूपी दुर्गम मार्गथी पार लगाडे छे ओ अलीप्राये करीने ओमने महाधर्मकथी धर्मना महानुपदेशक) कहु छु

गोशालक—देवानुप्रिय ! अही शु महानियामक आव्या हता ?”

शकुडालपुत्र—“देवानुप्रिय ! कौण महानियामक ?”

गोशालक—“श्रमण भगवान् महावीर महानियामक”

शकुडालपुत्र—“कथा अलीप्राये करीने आप श्रमण भगवान् महावीरने महानियामक कहा है।”

મૂલમ્-તણ ણં સદાલપુત્તે સમણોવાસણ ગોસાલં મંઘલિપુત્તં
 એવ વયાસી-તુબ્બે ણ દેવાણુપ્પિયા ! ઇયચ્છેયા જાવ ઇયનિઉણા
 ઇયનયવાદી ઇયઉવણસલહા ઇયવિણ્ણાણપત્તા । પમૂ ણં તુબ્બે મમ
 ધમ્માયરિણં ધમ્મોવણસણં ભગવયા મહાવીરેણં સદ્ધિં વિવાદ
 કરેત્તણ ? । નો ઇણદ્દે સમદ્દે । સે કેણદ્દેણં દેવાણુપ્પિયા ! એવં
 તુચ્છઈ-નો યલ્લ પમૂ તુબ્બે મમ ધમ્માયરિણં જાવ મહાવીરેણ
 સદ્ધિં વિવાદં કરેત્તણ ? । સદાલપુત્તા । સે જહાનામણ-કેઈ પુરિસે
 તરુણે બલવ જુગવ જાવ નિઉણસિપ્પાવગણેણં મહ અય વા ઇલય
 વા સૂયરં વા કુક્કુહ વા તિત્તિર વા વટ્ટયં વા લાવયં વા કવોય વા
 કવિંજલ વા વાયસં વા સેણયં વા હત્થસિ વા પાચસિ વા ચુરસિ
 વા પુચ્છસિ વા પિચ્છસિ વા સિગસિ વા વિસાણસિ વા રોમસિ વા
 જહિં જહિં ગિણહઈ તહિં તહિં નિચ્ચલ નિપ્પદં ધરેઈ । એવામેવ
 સમણે ભગવ મહાવીરે મમ બહૂહિં અદ્દેહિય હેઝહિય જાવ વાગરણેહિ
 ય જહિં જહિં ગિણહઈ તહિ તહિ નિપ્પટ્ટપસિણવાગરણં કરેઈ, સે

ગોશાલ-“દેવાનુપ્રિય ! શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર, સસારરૂપી મહાન્
 સમુદ્રમેં નષ્ટ વિનષ્ટ હોનેવાલે, ઢૂંચનેવાલે, બારમ્બાર ગોતે ત્રાનેવાલે,
 તથા ઘટ્ટનેવાલે, બહુતસે જીવોંકો ધર્મરૂપી નૌકાસે નિર્વાણરૂપ કિના
 રેકી ઓર લે જાતે હૈ; ઇસલિણે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરકો મહા
 નિર્વામિક કહા હૈ ॥ ૨૧૮ ॥

ગોશાળા-“ દેવાનુપ્રિય ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર, સસારરૂપી મહાન્
 સમુદ્રમાં નષ્ટ વિનષ્ટ થનારા, ડુબનારા, વારવાર ગોથા ખાનારા, તથા તણાઈ
 જનારા ઘણા જીવોને ધર્મરૂપી નૌકાએ ઠરીને નિર્વાણરૂપ કિનારાની તરફ લઈ બાધ
 છે, એટલા માટે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને મહાનિર્વામિક કહેવા છે ” (૨૧૮)

तेणट्टेण सद्दालपुत्ता । एव बुच्चइ—नो खलु पभू अहं तव धम्मा-
यरिणं जाव महावीरेणं सार्द्धं विवाद करेतए ॥२१९॥

आया-तत' खलु स सद्दालपुत्रः श्रमणोपासको गोशाल मङ्गलिपुत्रमेवमवा
दीत-यूय खलु देवानुमियाः! इतिच्छेका यावद् इतिनिपुणाः, इतिनयवादिनः,
इत्युपदेशलब्धा', इतिविज्ञानप्राप्ताः । प्रभवो खलु यूय मम धर्माचार्येण धर्मोपदेश
केन भगवता महावीरेण सार्द्धं विवाद कर्तुम् ? नायमर्थः समर्थः । तत्केनार्थेन
देवानुमियाः! एवमुच्यते—नो खलु प्रभवो यूय मम धर्माचार्येण यावन्महावीरेण
सार्द्धं विवाद कर्तुम्? सद्दालपुत्र' तद्यथानामकः—कोऽपि पुरुषस्तरुणो बलवान्
युगवान् यावन्निपुणशिल्पोपगत एक महान्तमज वा, एडक वा, सूकर वा, कुक्कुट वा
तित्तिरिं वा, वत्तक वा, लायक वा, रूपोत वा, कपिञ्जल वा, वायस वा, श्येनक
वा, हस्ते वा, पादे वा, खुरे वा, पुच्छे वा, पिच्छे वा, शृङ्गे वा, विपाणे वा,
रोम्णि वा, यत्र यत्र गृह्णाति तत्र तत्र निश्चल निस्पन्द धरति । एवमेव श्रमणो भगवान्
महावीरो मा बहुभिरर्थैश्च हेतुभिश्च यावद् व्याकरणैश्च यत्र यत्र गृह्णाति तत्र
निस्पष्टप्रश्नव्याकरण करोति, तत्तेनार्थेन सद्दालपुत्र' एवमुच्यते नो खलु
प्रभुरह तव धर्माचार्येण यावन्महावीरेण सार्द्धं विवाद कर्तुम् ॥२१९॥

टीका—इतीति—अत्र सर्वत्र 'इति'—शब्द एवमर्थे, ततश्च इति=एव=यथा
युष्माभिः प्राक् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य महत्त्वमुक्त तयेत्यर्थः, छेका=विदग्धाः
प्रस्तावपण्डिता इति यावत् । यावदिति—'जाव'—शब्दात्—'इयदक्खा इयपट्ठा'
इत्यनयोर्ग्रहणम्, 'इति दक्षाः, इति प्रष्टाः' इति च तच्छाया, तत्र—दक्षाः=क्षिप्रकार्य
कर्तारः, प्रष्टाः=वाग्मिणामग्रेसराः, निपुणाः=सूक्ष्मदर्शिनः । नयेति—नयः नीतिः,

टीकार्थ—'तए ण' इत्यादि फिर शकडालपुत्र श्रमणोपासक मङ्गलि-
पुत्र गोशालकसे कहने लगे—“हे देवानुप्रिय ! आप जो कहते हैं सो
ठीक है, आप अवसरके जानकार (यावत्-शब्दसे) शीघ्र कार्य कर-
डालने वाले, अच्छे वाग्मा (वाणीके चतुर), निपुण (सूक्ष्मदर्शी)

टीकार्थ—'तए ण से' इत्यादि पछी शकडालपुत्र श्रमणोपासक मङ्गलिपुत्र
गोशालकसे कहेवा लाग्यो “हे देवानुप्रिय ! आप जो कहेछो, ते भराणर छे
आप अवसरना जानकार (यावत्-शब्दशी), शीघ्र कार्य करी नाभनारा, सारा वाग्मी
(वाणीना चतुर), निपुण (सूक्ष्मदर्शी), नीती बने उपदेशने बलवावाणा अने

‘ઉપદેશે’તિ-ઉપદેશઃ લઘ્વો યૈસ્તે । વિજ્ઞાનેતિ-વિશિષ્ટ જ્ઞાન-વિજ્ઞાન સદ્બોધસ્તે
ત્પ્રાપ્તા इति तैत्तिरीयाः इत्यमुक्तैर्विशेष्य सम्प्रति वक्तव्यमाह-प्रभव इत्यादि ।
પ્રભવઃ=શક્તાઃ । ગોશાલો વ્રૂતે-નાયમિતિ । પુનઃ શકડાલપુત્રઃ પૃચ્છતિ-તત્કેને
ત્યાદિ । કેનાર્યેન=કેન હેતુના । નોલ્લિવતિ-અસ્યાદૌ કિમિત્યન્યાહાર્ય
તતથ ‘કિં નો લ્લુ પ્રભવો યુવ મમ ધર્માચાર્યેણ યાવન્મહાવીરેણ સાર્દ વિવાદ
કર્તુમ્ ?’ इत्येव वाक्यस्वरूपमवगन्तव्यम् । ગોશાલઃ પુનરાહ સદ્દાલેત્યાદિ, યથેતિ
યથા=અનિર્દિષ્ટ નામ યસ્યઃ સ’ યત્કિંચિન્નામવાનિત્યર્થઃ । તરુણઃ=પ્રવર્ધમાનવયાઃ,
બલવાન્=સામર્થ્યવાન્, યુગવાન્=શુભમુદ્ધર્તવાન્, શુભમુદ્ધર્તસ્ય બલવૃદ્ધિકરત્વાત્ ।
યાવદિતિ-અત્ર ‘જાવ’ શબ્દેન ‘જુવાળે, અપાયકે, થિરગ્ગદ્દત્યે, દઢપાણિપાપ,

૧ ઉપદેશેતિ-આહિતાગ્ન્યાદિપાઠા “લઘ્વ”-શબ્દસ્ય પરિણાતઃ ।

૨ તત્પુરુષ इति-‘દ્વિતીયા ત્રિતાતીતપતિતગતાત્યસ્તપ્રાસાડપન્નેઃ’ इत्यनेन
द्वितीयातत्પુરુષ इति भावः ।

નીતિ ઔર ઉપદેશકો જાનને વાલે ઔર અચ્છા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કિયે હુય
હે । કયા આપ મેરે ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક ભગવાન્ મહાવીરકે સાથ
વિવાદ (શાસ્ત્રાર્થ) કરનેમેં સમર્થ હૈ ? । ”

ગોશાલ-“નહી, એસા નહી હૈ” ।

શકડાલપુત્ર-“દેવાનુપ્રિય ! કિસ હેતુસે આપ એસા કહતે હૈં ?
કયા આપ મેરે ધર્માચાર્ય યાવત્ ભગવાન્ મહાવીરકે સાથ વિવાદ
કરનેમેં અસમર્થ હૈં ? । ”

ગોશાલક-જૈસે અજ્ઞાત નામવાલા કોઈ પુરુષ-તરુણ હૈ, બલવાન્ હૈ,
યુગવાન્ અર્થાત્ શુભ મુદ્ધર્તવાલા હૈ, ક્યોંકિ શુભમુદ્ધર્ત બલવૃદ્ધિ
કરનેવાલા હૈ, યાવત્ શબ્દસે-“જુવા (જવાન), નીરોગ હૈ, જિસકા

સારી પેઠે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલા હો, શુ આપ મારા ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક ભગવાન્
મહાવીરની સાથે વિવાદ (ધર્મચર્ચા) કરવા સમર્થ હો ? ”

ગોશાલ-“ ના, એમ નથી ”

શકડાલપુત્ર-“દેવાનુપ્રિય ! કયા હેતુથી આપ એમ કહો છો ? શુ આપ મારા
ધર્માચાર્ય યાવત્ ભગવાન્ મહાવીરની સાથે વિવાદ કરવામા અસમર્થ છો ? ”

ગોશાલ-“ એમ અજ્ઞાત નામવાળો કોઈ પુરૂષ તરૂણ છે, બળવાન્
'છે, યુગવાન્ અર્થાત્ શુભ મુદ્ધર્તવાળો છે, કેમકે શુભ મુદ્ધર્ત બળવૃદ્ધિ કરવાવાળો છે,
યાવત્ શબ્દથી-“ જુવા (જવાન) નીરોગી હોય, એનો યોગ્ય કંપતો ન હોય, સ્થિર

पासपिट्ठतरोरुपरिणह, तलजमलजुयलपरिघनिभवाहु, घणनिचयवृत्पालिखाधे, चम्मेट्टगदुहणमोट्टियसमाहयनिचियगायकाए, लघणपवणजवणवायामसमत्ये, उरस्स-
वलसमागए, छेए, दक्खे, पत्तट्टे कुसले, मेहावी, निउणे।” इत्येतेषां ग्रहण,
तच्छाया च-“युवा, अपातङ्कः, स्थिराग्रहस्तः, दृढपाणिपादः, पार्श्वपृष्ठान्तरोरु-
परिणतः, तलयमलयुगलपरिघनिभवाहुः, घननिचयवृत्तपालिस्कन्धः चर्मैष्ट्रद्रुघ-
णमौष्टिकसमाहतनिचितगात्रकाय लङ्घनपुवनजवनव्यायामसमर्थः, औरसवलसमा-
गतः, छेकः, दक्षः, प्राप्तार्थः, कुशलः, मेधावी, निपुणः।” इत्येवम्, तत्र-“युवा=
प्राप्तव्याः, अपेति-अपगतः आतङ्कः=रोगो यस्मात्, यद्वा आतङ्कादुपगतः-नीरोग
इत्यर्थः, स्थिरेति-स्थिरः न तु कम्पित अग्रहस्तः इस्ताग्रभागो यस्य सः दृढेति-
पङ्गी च पादौ च पाणिपाद दृढ=वलवत् पाणिपाद यस्य सः, पार्श्वेति-पार्श्वे च
पृष्ठान्तरे च ऊरु च पार्श्वपृष्ठान्तरोरु तत्परिणत दृढतर यस्य सः, तलेति-तलो=
तालवृक्षो तयोर्धर्मलयो समकक्षोर्युगल=युग्म, तथा परिघः=अर्गळेति केचित्,
वस्तुतस्तु लोहसम्बद्धहस्तप्रमाणो त्रिपुल्लारो लघुद्वप्रकारस्तत्सन्निभौ-ततुल्यौ
बाहु=भुजौ यस्य सः-आयतविशालबाहुरिति यावत्, घनेति-घनः दृढः निचयः=
माससमुदायो यस्य स तथा, वृत्तः=वर्तुलः पालिवत्=तडागाद्यङ्कवत् स्कन्धः=अगो
यस्य सः चर्मैति-चर्मैष्ट्रम् दृष्टकाखण्डारिपूर्णचर्मकुतुपः, द्रघणः-मुद्गरः, मौष्टिकः=
मुष्टिपरिमित चर्मरज्जुप्रोत पापाणगोलकादि तैश्चर्मैष्ट्रद्रुघणमौष्टिकैः समाहतानि=
सम्यगाहतानि व्यायामसमये ताडितानि, तथा निचितानि=व्याप्तानि तच्चिह्नस्य

पडचा कापता नहीं स्थिर है, जिसके हाथ पैर मजबूत हैं, जिसके
पसबाड़े, पीठका त्रिचला भाग तथा जाघें खूब बलवान् हैं, लोहेके डंडेके
समान लम्बी और विशाल भुजाओंवाला, दृढ, मांसल, तालावकी पालीके
समान गोल-गोल कंधेवाला, ईंटोंके खण्ड आदिसे भरे हुए चमड़ेके
कुतुप (कुप्पे), मुद्गर, मुट्ठी बराबर चमड़ेकी रस्सीमे पोये हुए पापाण-
गोलक आदिसे व्यायाम करते समय खूब ताडित करनेसे जिसका
शरीर उनके चिह्नोंसे व्याप्त हो, लाघने क्दनेमें तथा अत्यन्त वेगवालों

डोय, जेना हाथ-पग मज्जुत डोय जेना पडभा, पीठने वयवो भाग तथ न्द घे
भूण भणवान् डोय, दोढाना दडाना जेवी लाणी अने विशाण भुजाओवाणो, दृढ,
मांसल, तगावनी पाण जेनी गेण गेण आधेवाणो, छिटोना टुकडायी भरेला
आमडाना कुप्पा, मुद्गर, मुट्ठी जेवो आमडाना दोरडायी आधेवो पत्थरने गोणा
वगेदेथी व्यायाम करती वज्जते भूण ताडित करवाथी (भात्वाथी) जेनु शरीर

सर्वत्राङ्गेषु लक्ष्यमाणत्वात्, गात्राणि=अङ्गानि यस्य तादृशः कायः शरीर यस्य सः, लङ्घनेति-लङ्घनम्=अतिक्रमण, पुननम्,=उच्छलन जवनव्यायामः=जवनानाम्=अति वेगिना व्यायामस्तेषु समर्थः-पटुः। औरसेति-उरसि=वक्षसि भवमौरसमर्थान्तर यद्वल=सामर्थ्यातिशयस्तेन समागत=युक्तः, छेक इति-‘छेक-दक्ष’ शब्दार्थी प्रागुक्तौ, प्राप्तार्थः=अधिकृतकर्मसमाप्तिकारी, कुशलः समीक्ष्यकारी, मेधावी=धारणा वती बुद्धिर्मेधातद्वान्-श्रुतिरिति वस्तुतत्त्वानुभवितेत्यर्थः, निपुणः=उपायारम्भकर्ता’। इति व्याख्या बो-धा । निपुणेति-निपुण=सातिशय यथा स्यात्तथा शिल्प=कला-कौशलम् उपगतः=प्राप्तः। अज=आगम् । एडक=मेपम् । सूकर=वराह ‘सूअर’ इति प्रतीतम् । कुक्कुट कृकवाकु ‘गुर्गा’ इतिप्रतीतपक्षिविशेषम् । तित्तिरि=स्वनाम ख्यात ध्रुवपक्षिणम् । वर्तक=‘वटेर’ इतिप्रतीतम् । लावक=लावम् । कपोत=पारा वत ‘परेवा, कबूतर’ इत्यादिना प्रसिद्धम् । वायस=काकम् । श्येनक=श्येन ‘बाज’ इति प्रतीतम् । हस्ते वेत्याद्युक्तिस्तु ‘गोक्तेष्वजादिषु य यस्मिन्नङ्गे धर्तुमिच्छति त यथासम्भव यथेच्छ तस्मिन्नेवानायासेन धरती’ त्यर्थमभिव्यञ्जितम् । पिच्छे=वर्हे । कुक्कुटस्यैतत्सम्भवति । विपाण इति विपाणमत्र सूकरदन्तः । ‘निश्चल, निःस्पन्द’-मिति पदद्वय क्रियाविशेषणमनायासत्वद्योतनाय ॥२१९॥

के व्यायाममें चतुर और आन्तरिक सामर्थ्यवाला हो, तथा छेक दक्ष, आरम्भ किये हुए कामको पूरा पाडनेवाला, विचारशील, मेधावी अर्थात् किसी बातके साराशको शीघ्र समझ लेनेवाला, निपुण (प्रयत्न करनेवाला) और अत्यन्त कला कौशलका जानकर हो । ऐसा बलवान् मनुष्य एक-चडे से थकरेको, मेढेको, सुअरको, सुर्गेको, तीतरको, बटेरको, लावकको, कबूतरको, कर्पिजल (कुरङ्ग)को, कौआको अथवा बाजको हाथ, पैर, खुर, पूछ, पाख, सींग, दात बाल जहा कहीं पकडता है वहीं निश्चल और नि स्पन्द (निष्कम्प) दबा देता है, उसे जराभी डधर डधर हिलने

तेना सिद्धो थी व्यायाम होय, होडव दूडवाभा तथा अत्य त वेगवाणाना व्यायामभा अतुर अने आतुरिक सामर्थ्यवाणो होय, तथा छेक दक्ष, आरम्भेला कार्यने पूरे करनादे, विचारशील, मेधावी अर्थात् कोस बातना साराशने ओकदम समझ लेनादे, निपुण (प्रयत्न करनादे) अने अत्य त कलाकौशलने भाषुकार होय, ओवे गणवान् मनुष्य ओक भागणकराने, मेढाने, सुअरने, सुर्धाने, तीतरने, वर्तकने, लावकने, कबूतरने, कर्पिजलने, कागडाने अथवा बाजने, हाथ, पाख, भरी, पूछ पाख, सींग, दात बाण, -आथी पकडे छे त्याज निश्चल अने नि स्पन्द (निष्कम्प) दबावी दे छे, तेने जराय आभतेम असकवा देतो नथी ओ प्रभावे अभव गणवान्

तए णं से सद्दालपुत्ते समणोवासए गोसालं मंखलिपुत्तं
एवं वयासी-जम्हा णं देवानुप्पिया । तुब्भे मम धम्माथरियस्स
जाव महावीरस्स संतेहिं तच्चेहि तहिएहि सब्भूएहिं भावेहि गुण-
कित्तणं करेह, तम्हा ण अह तुब्भे पाडिहारिएणं पीढ जाव सथारएणं
उवनिमतेमि । नो चेव णं धम्मोत्ति वा तवोत्ति वा, तं गच्छह णं
तुब्भे मम कुभारावणेसु पाडिहारिय पीढफलग जाव ओगिण्हित्ताणं
विहरेह ॥ २२० ॥ तए ण से गोसाले मखलिपुत्ते सद्दालपुत्तस्स
समणोवासयस्स एयमट्ठं पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता कुभारावणेसु

ततः खलु स सद्दालपुत्रः श्रमणोपासको गोसाल मखलिपुत्रमेवमवा-
दितुं यस्मात्खलु देवानुप्रियाः? यूय मम धर्माचार्यस्य यावन्महावीरस्य सद्भिस्तत्त्वै-
स्तथैः सद्भूतैर्भावैर्गुणकीर्तनं कुरुय, तस्मात्खलु अहं युष्मान् प्रातिहारिकेण पीठ-
यावत्सस्तारकेणोपनिमन्त्रयामि, नो चैव खलु धर्म इति वा तप इति वा, तद्वच्छत
खलु यूय मम कुम्भकारापणे पुमातिहारिक पीठफलकं यावद् अवगृह्य विहरत ॥ २२० ॥

नहीं देता है । इसी प्रकार श्रमण भगवान् महावीर, बहुतसे अर्थों और
हेतुओं यावत् व्याकरणोंसे-जहाँ-कहीं कुछ प्रश्न करता हूँ वही मुझे
निरुत्तर कर देते हैं । सद्दालपुत्र ! इसीलिए मैं कहता हूँ कि तुम्हारे
धर्माचार्य यावत् महावीरके साथ विवाद (शास्त्रार्थ) करनेमें मैं समर्थ
नहीं हूँ ॥ २१९ ॥

टीकार्थ-‘तए ण से’ इत्यादि । तब सद्दालपुत्र श्रमणोपासकने
मखलिपुत्र गोसालसे कहा-“देवानुप्रिय ! क्योंकि आप मेरे धर्मा-
चार्य यावत् भगवान् महावीर के यथार्थ तत्त्वोंसे एव वास्तविकतासे
गुणोंका कीर्तन करते हैं, अतः मैं आपको प्रातिहारिक पीठ (पीढ़ा)
यावत् सथारा देता हूँ । इसे धर्म या तप समझ कर नहीं । इस

महावीर धर्मा अर्थों अने हेतुओं यावत् व्याकरणोंसे-जहाँ-कहीं कुछ प्रश्न करे
थ्या-भने निरुत्तर पनावी दे छे सद्दालपुत्रा ओटवा भाटेह छे कहु छे के तभारा
धर्माचार्य यावत् महावीरने साथे विवाद (शास्त्रार्थ) करवाभा छे समर्थ नहीं

टीकार्थः-‘तए ण से’ इत्यादि पछी सद्दालपुत्र श्रमणोपासके मखलिपुत्र
गोसालने कहु “देवानुप्रिया आप भारा धर्माचार्य यावत् भगवान् महावीरना
यथार्थ तत्त्वोंसे एव वास्तविकतासे गुणोंकी कीर्तन करे, छे, तेथी छे आपने
प्रातिहारिक पीठ यावत् सथारे आपु छे तेने धर्म के तप समझने नहीं आपने

सर्वत्राङ्गेषु लक्ष्यमाणत्वात्, गात्राणि=अङ्गानि यस्य तादृशः कायः शरीर यस्य सः, लङ्घनेति-लङ्घनम्=अतिक्रमण, पुनरम्,=उच्छलन जवनव्यायामः=जवनानाम्=अति वेगिना व्यायामस्तेषु समर्थः-पदुः। औरसेति-उरसि=वक्षसि भ्रमरसमर्थान्तर यद्वल=सामर्थ्यातिशयस्तेन समागत=युक्तः, छेक इति-‘छेक-दक्ष’ शब्दार्थी प्रागुक्तौ, प्राप्तार्थः=अधिकृतकर्मसमाप्तिकारी, कुशलः समीक्षणी, मेधावी=धारणा वती बुद्धिर्मेधातद्वान्-श्रुति वस्तुतत्त्वानुभवितेत्यर्थः, निपुणः=उपायारम्भकर्ता। इति व्याख्या बोध्या। निपुणेति-निपुणः=सातिशय यथा स्यात्तथा शिल्प=कला-कौशलम् उपगतः=प्राप्त। अज=जगम्। एडक=मेपम्। सूकर=वराह ‘सुअर’ इति प्रतीतम्। कुक्कुट कुरुवाकु ‘मुर्गा’ इति प्रतीतपक्षिविशेषम्। तित्तिरि=स्वनाम ख्यात छुद्रपक्षिणम्। वर्तक=‘वटेर’ इति प्रतीतम्। लावक=लावम्। कपोत=पारा वत ‘परेवा, कबूतर’ इत्यादिना प्रसिद्धम्। वायस=काकम्। इयेनक=इयेन ‘बाज’ इति प्रतीतम्। हस्ते वेत्याद्युक्तिस्तु ‘प्रोक्तेष्वजादिषु य यस्मिन्ने धर्तुमिच्छति त यथासम्भव यथेच्छ तस्मिन्नेवानायासेन धरती’ त्यर्थमभिव्यञ्जितम्। पिच्छे=वहे। कुक्कुटस्यैतत्सम्भवति। विपाण इति विपाणमत्र सूकरदन्तः। ‘निश्चल, निःस्पन्द’-मिति पदद्वय क्रियाविशेषणमनायासत्वद्योतनाय ॥२१९॥

के व्यायाममे चतुर और आन्तरिक सामर्थ्यवाला हो, तथा छेक दक्ष, आरभ किये हुए कामको पूरा पाडनेवाला, विचारशील, मेधावी अर्थात् किसी बातके साराशको शीघ्र समझ लेनेवाला, निपुण (प्रयत्न करनेवाला) और अत्यन्त कला कौशलका जानकर हो। ऐसा बलवान् मनुष्य एक बडे से बकरेको, मेढेको, सुअरको, मुर्गेको, तीतरको, बटेरको, लावकको, कबूतरको, कर्पिजल (कुरङ्ग)को, कौआको अथवा बाजको हाथ, पैर, खुर, पूछ, पंख, भींग, दात, बाल जहा कही पकडता है वही निश्चल और निःस्पन्द (निष्कम्प) दया देता है, उसे जराभी इधर उधर हिलने

तेना शिहो थी व्यायाम होय, होउव हुदवाभा तथा अत्यत वेगवाणाना व्यायाममा चतुर अने आन्तरिक सामर्थ्यवाणो होय, तथा छेक दक्ष, आरभेला कार्यने पूरे करनासे, विचारशील, मेधावी अर्थात् कौशल वातना साराशने ओकदम समझ लेनासे, निपुण (प्रयत्न करनासे) अने अत्यत कलाकौशलने। नक्षुकार होय, ओवे। गणवान् मनुष्य ओक योग्यकराने, मेढाने, सुअरने, मुर्धाने, तीतरने, वर्तकने, लावकने, कबूतरने, कर्पिजलने, कागडाने अथवा बाजने, हाथ, पंख, भरी, पूछ पांख, भींग, दात वाण, व्यायी पकडे छे त्याज निश्चल अने निःस्पन्द (निष्कम्प) दयावी हे छे, तेने जराय आभतेम यकडा देतो नथी ओ प्रभावे अमल गणवान्

तए ण तस्स सद्दालपुत्तस्स समणोवासयस्स बहूहि
सील जाव भावेमाणस्स चोदस सवच्छरा वड्ढंता । पणरसमस्स
संवच्छरस्स अतरा वट्ठमाणस्स पुवरत्तावरत्त काले जाव पोसहसालाए
समणस्स भगवओ महावीरस्स अतियं धम्मपण्णत्ति उवसंपज्जित्ताणं
विहरइ ॥२२३॥ तए ण तस्स सद्दालपुत्तस्स समणोवासयस्स
पुवरत्तावरत्त काले एगे देवे अंतिय पाउब्भवित्था ॥२२४॥ तए णं
से देवे एग मह नीलुप्पल जाव अस्सि गहाय सद्दालपुत्त

ततः खलु तस्य सद्दालपुत्रस्य श्रमणोपासकस्य बहुभिः शील-यावद्-
भावयतश्चतुर्दशसवत्सरा व्युत्क्रान्ताः । पञ्चदशसवत्सरमन्तरा वर्तमानस्य पूर्वरात्रा
परत्र काले यावत्पोषशालाया श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽऽन्तिकीं धर्मप्रज्ञप्ति-
मुपसम्पद्य विहरति ॥२२३॥ ततः खलु तस्य सद्दालपुत्रस्य श्रमणोपासकस्य
पूर्वरात्रापरत्र काले एको देवोऽन्तिके प्रादुरासीत् ॥२२४॥ ततः खलु स देव एक
महान्त नीलोत्पल-यावद् अस्मि गृहीत्वा सद्दालपुत्र श्रमणोपासकमेवमवादीत्-यथा

टीकार्थ-‘तए ण से’ इत्यादि इस प्रकार सद्दालपुत्र श्रावकको
विविध प्रकारके शील आदि पालन करते यावत् आत्माको भावित
(सस्कार युक्त) बनाते हुए चौदह वर्ष व्यतीत हो गये । पन्द्रहवाँ
वर्ष जब चालू था, पूर्वरात्रिके उत्तरार्द्ध भागमें यावत् पोषशालामें
श्रमण भगवान् महावीरके अतिनिकटकी धर्मप्रज्ञप्ति स्वीकार कर
(सद्दालपुत्र) विचरने लगा ॥ २२३ ॥ तब पूर्व रात्रिके उत्तरार्द्ध कालमें
उसके समीप एक देवता आया ॥ २२४ ॥ वह देव नील कमलके
समान काली यावत् तलवार लेकर उससे बोला । चुलनीपिता श्रावकके

टीकार्थ-‘तए ण’ इत्यादि के प्रमाणे शकडालपुत्र श्रावकने विविध प्रकारका शील
आदि पालन करता यावत् आत्माने भावित (सस्कारयुक्त) बनावता चौदह वर्ष व्य-
तीत थोड़ा गया पन्द्रहवें वर्ष अन्यारे आगतुं हुं, त्यारे पूर्व रात्रिना उत्तरार्द्ध
भागमा यावत् पोषशालाभा श्रमण भगवान् महावीरनी अनिनिकटनी धर्मप्रज्ञप्ति
स्वीकारीने शकडालपुत्र विचरवा लाग्यो (२२३) पछी पूर्व रात्रिना उत्तरार्द्ध क्षणे
तेनी समीपे ओह देवता आय्यो (२२४) ते देव नील कमलना जेवी यावत्
तलवार लधने तेने छेवा लाग्यो चुलनीपिता श्रावकनी पेठे ते देवताजे मधा

पण्डितारियपीठ जाव ओगिण्हित्ता णं विहरइ ॥ २२१ ॥ तए ण से
गोसाले मखलिपुत्तं सद्दालपुत्तं समणोवासयं जाहे नो संचायइ
वह्हिं ॥ आघवणाहि य पणवणाहि य सणवणाहि य विणवणाहि
य निग्गथाओ पावयणाओ चालित्तए वा खोभित्तए वा विपरिणा-
मित्तए वा, ताहे सते तते परित्तंते पोलासपुराओ नगराओ पडि-
णिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता वहिया जणवयविहार विहरइ ॥ २२२ ॥

ततः खलु स गोशालो मङ्गलिपुत्रः सद्दालपुत्रस्य श्रमणोपासकस्यैतमर्थं प्रतिश्रुणोति,
प्रतिश्रुत्य कुम्भकारापणेषु प्रातिहारिकं पीठं यावद् अवगृह्य विहरति ॥ २२१ ॥ ततः
खलु स गोशालो मङ्गलिपुत्रः सद्दालपुत्र श्रमणोपासकं यदा नो शक्नोति बहुभिराख्या-
पनाभिश्च प्रज्ञापनाभिश्च सञ्ज्ञापनाभिश्च विज्ञापनाभिश्च नैर्ग्रन्थ्यात्मवचनाच्चालयितुं
वा सोमयितुं वा विपरिणमयितुं वा तदा शान्तस्तान्तः परितान्तः पोलासपुरान्नगरा-
त्प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य घटिर्जनपदविहारं विहरति ॥ २२२ ॥

*टीका—आख्यापनाभिः=आख्यानैः, सामान्यतः कथनैरित्यर्थः, प्रज्ञापनाभिः
=विविधवस्तुप्ररूपणाभिः, सज्ञापनाभिः प्रतिबोधनैः, विज्ञापनाभिः=अनुनयवचनैः ॥

लिए आप जाइए और मेरी कुम्भकारीकी दुकानोंसे पण्डितारे पीठ
फलक आदि ले लीजिए ॥ २२० ॥ मखलिपुत्र गोशाल श्रमणोपासक
सद्दालपुत्रकी यह बात सुनकर उसकी दुकानोंसे पण्डितारे पीठ यावत्
ग्रहण कर विचरने लगा ॥ २२१ ॥ इसके अनन्तर गोशाल मखलिपुत्र जब
सामान्य बातोंसे, विविध प्रकारकी प्ररूपणाओंसे, प्रतिबोधक वाक्योंसे
और अनुनय-विनय (आरजू-मिन्नत स्वार्थमय-विनय) करके सद्दालपुत्र
आवकको निर्ग्रन्थ प्रवचनसे ढिगाने, क्षुब्ध करने यावत् परिणाम पलटा देनेमें
असमर्थ रहा तौ शान्त, उदास और ग्लान (निराश) होकर पोलासपुर
नगरसे निकला, निकल कर बाहर देशों देश विचरने लगा ॥ २२२ ॥

तेथी आप णओ अने भारी दुकानारीनी दुकानोभाथी प्रातिहारिक (पण्डितारा-
पाछा आपी देवाय तेवा) पीठं इलक आदि लब्धये (२२०) मखलिपुत्र गोशाल
श्रमणोपासक शकडालपुत्रनी ओ वात् सालणीने तेनी दुकानोभाथी पडीदारा पीठं यावत्
अहलु करी विचरवा लाग्ये (२२१) त्यारपछी गोशाल मखलिपुत्र व्यादे सामान्य
वातोथी, विवि प्रकारनी प्ररूपणाओथी प्रतिबोधक वाक्योथी अने अनुनय-विनय
(स्वार्थमय विनय) करीने शकडालपुत्र आपकने निर्ग्रन्थ प्रवचनथी डगाववा, क्षुब्ध करवा
यावत् परिणामे पलटाववाभा असमर्थ रह्यो त्यादे शान्त, उदास अने ग्लान (निराश)
अधने पोलासपुर नगरथी नीकल्यो अने णदार देशेदेश विचरवा लाग्यो (२२२)

દુઃખસહાઈયા, તં તે સાઓ ગિહાઓ નીળેમિ, નીળિત્તા તવ અગ્ગઓ
 ઘાણમિ, ઘાઈત્તા નવ મંસસોલ્લણ કરેમિ, કરિત્તા આદાણભરિયસિ
 કઢાહયંસિ અદ્દહેમિ, અદ્દહિત્તા તવ ગાય મંસેણ ય સોણિણ ય
 આયંચામિ, જહા ણ તુમ અદ્દહુહદ્દ જાવ વવરોવિજ્જસિ ॥૨૨૭॥
 તણ ણ સે સદાલપુત્તે સમણોવાસણ તેણં દેવેણં એવં બુત્તે સમાણે
 અમીણ જાવ વિહરહ ॥૨૨૮॥ તણ ણં સે દેવે સદાલપુત્ત સમણો-
 વાસયં દોઢપિ તઢ્ધપિ એવ વયાસી-હમો સદાલપુત્તા ! સમણો-
 વાસયા ! તં ચેવ મ્મણહ ॥૨૨૯॥ તણ ણં તસ્સ સદાલપુત્તસ્સ

સદાયિકા, તા તે સ્વસ્માદ્ ગૃહાશ્રયામિ, નીત્વા તવાગ્રતો ઘાતયામિ, ઘાતયિત્વા
 નવ માસશૂલ્પકાનિ કરોમિ, કૃત્વાઽઽદાનધૃતે ઋઢાદે આદદામિ, આદદ્ય તવ ગાત્ર
 માસેન ચ શોણિતેન ચાઽઽસિઞ્ચામિ, યથા યલ્લ ત્વમાર્ત્તદુઃખાર્ત્ત યાવદ્ વ્યપરોપ્ય-
 સે ॥ ” ॥૨૨૭॥ તત્ત યલ્લ સ સદાલપુત્ર. શ્રમણોપાસકસ્તેન દેવેનૈવમુક્તઃ
 સન્નમીતો યાવદ્ વિહરતિ ॥૨૨૮॥ તત્ત યલ્લ સ દેવ સદાલપુત્ર શ્રમણોપાસક
 દ્વિતીયમપિ તૃતીયમપ્યેવમવાદીત્-હમો' સદાલપુત્ર ! શ્રમણોપામક ! તદેવ મ્મણતિ

દુઃખ સુખમે સમાનરૂપસે સહાયતા કરનેવાલી જો અગ્નિમિત્રા માર્યા હૈ,
 ઉસે તેરે ઘરસે લાતા હું ઓર તેરે હી સામને ઉસકા ઘાત કરતા હું । ઉસે
 માર કર નૌ ટુકડે ફલ્ગા ઓર અદહનસે ભરે હુણ કઢાહમે ઉચાલુગા ।
 ઉચાલકર ઉસ માસ ઓર લોહુસે તેરા શરીર સીંચગા, જિસસે ત્ અત્યન્ત
 દુઃખિત હોકર યાવત્ત મર જાયગા । ” ॥ ૨૨૭ ॥ દેવતાકી યહ અત્યન્ત
 ભયકર યાત સુનકર મી શકહાલપુત્ર ભયમીત ન હુઆ યાવત્ત વિચરતા
 રહા ॥ ૨૨૮ ॥ તત્ત દેવતાને દૂસરી ચાર ઓર તીસરી ચાર મી યહી યાત

અગ્નિમિત્રા માર્યા છે તેને તારે ઘેરથી લાવુ છુ, અને તારી જ સામે તેને ઘાત
 કરુ છુ એને મારીને નવ ટુકડા કરીશ અને આધણથી ભરેલી કઢાઈમા ઉકાળીશ
 પછી એ માસ અને લોહી તારા શરીરે છાંટીશ, જેથી તુ અત્યત દુઃખિત થઈને
 યાવત્ મરી જઈશ ” (૨૨૭) દેવતાની આવી અત્યત ભયકર વાત સાલળીને પણ
 શકહાલપુત્ર ભયમીત ન થયો યાવત્ત વિચરતો રહ્યો (૨૨૮) ત્યારે દેવતાએ બીજીવાર
 અને ત્રીજીવાર પણ એજ વાત કહી એ પ્રમાણે એ દેવતાએ બે ત્રણ વાર કહ્યા

સમળોવાસય एवं वयासी-जहा चुलणीपियस्स तहेव देवो
 उवसग्ग करेइ, नवर एकेके पुत्ते नव मंससोल्लए करेइ जाव
 कणीयसं घाएइ, घाइत्ता जाव आयचइ ॥२२५॥ तए णं से सद्दाल-
 पुत्ते समणोवासए अभीए जाव विहरइ ॥२२६॥ तए णं से देवे
 सद्दालपुत्त समणोवासय अभीयं जाव पासित्ता चउत्थंपि सद्दालपुत्तं
 समणोवासय एव वयासी-हंभो सद्दालपुत्ता ? समणोवासया !
 अपत्थियपत्थया ? जाव न भजसि तओ ते जा इमा अग्गिमित्ता
 भारिया धम्मसहाइया धम्मविइज्जिया धम्माणुरागरत्ता समसुह-

चुलणीपितुस्तथैव देव उपसर्गं करोति, नवरमेकैस्मिन् पुत्रे नव मासशूल्यकानि
 करोति, यावत्कनीयास घातयति, घातयित्वा यावदासिञ्चति ॥ २२५ ॥ ततः
 खलु स सद्दालपुत्रः श्रमणोपासकोऽभीतो यावद्विहरति ॥ २२६ ॥ ततः खलु स
 देवः सद्दालपुत्र श्रमणोपासकमभीत यावद् दृष्ट्वा चतुर्थमपि सद्दालपुत्र श्रमणोपासक-
 मेवमवादीत्—“हभोः सद्दालपुत्र ! श्रमणोपासक ! अपार्थितमार्थक ! यावन्न मनसि
 ततस्ते येयमग्निमित्रा भार्या धर्मसहायिका धर्मवैधिका धर्मानुरागरक्ता समसुखदुःख

समान उस देवतानે સવ ઉપસર્ગ કિયે । વિશેષતા હતની હી થી કિ
 ઉસને શકડાલપુત્રકે પ્રત્યેક પુત્રકે માસકે નૌ નૌ ટુકડે કિયે, યાવત
 સયસે છોટે લડકેકો બી માર ડાલા ઓર શકડાલપુત્રકા શરીર માસ
 લોહસે સીચા ॥ ૨૨૫ ॥ તો બી શકડાલપુત્ર શ્રમણોપાસક નિર્ભય યાવત
 વિચરતા રહા ॥ ૨૨૬ ॥ દેવતાને ઉસે નિર્ભય દેખકર ચૌથી વાર બી
 કહા—“ હે શકડાલપુત્ર શ્રાવક ! મૌતકો ઘાતેનેવાલા ! યાવત તુ શીલ
 આદિકો ભગ નહી કરતા તો તેરી યહ ધર્મમેં સહાયતા દેનેવાલી, ધર્મકી
 વૈદ્ય અર્થાત્ ધર્મકી સુરક્ષિત રખેનેવાલી, ધર્મકે અનુરાગમેં રગી હુઈ,

ઉપસર્ગો કર્યા વિશેષતા એટલી જ હતી કે તેણે શકડાલપુત્રના પ્રત્યેક પુત્રના માસના
 નવ—નવ ટુકડા કર્યા, યાવત સૌથી નાના પુત્રને પણ મારી નાખ્યો, અને શકડાલપુત્રના
 પર માસ—લોહી છાટ્યા (૨૨૫) તોપણ શકડાલપુત્ર શ્રામણોપાસક નિર્ભય યાવત
 વિચરતા રહ્યો (૨૨૬) દેવતાએ એને નિર્ભય એધને ચૌથી વાર પણ કહ્યું “હે
 શકડાલપુત્ર શ્રાવક ! મોતને યાહનારા ! યાવત તુ શીલ આદિને ભગ નહિ કરે,
 તો તારી આ ધર્મમાં સહાયતા દેનારી, ધર્મની વૈદ્ય અર્થાત્ ધર્મને સુરક્ષિત રાખ
 નારી ધર્મની અનુરાગથી રમ્યલી, ‘ઇ’મ સુખમાં સમાનરૂપે સહાયતા કરનારી જે

अग्निमित्ता भारिया कोलाहलं सुणित्ता भणइ । सेसं जहा चुलणी-
पियावत्तव्वया, नवर अरुणभूए विमाणे उववन्ने जाव महाविदेहे
वासे सिज्झिहिइ ५ ॥२३०॥ निक्खेवो ॥

सत्तमस्स अगस्स उवासगदसाण सत्तम

अज्झयण समत्त ॥ ७ ॥

अग्निमित्रा भार्या कोलाहलं श्रुत्वा भणति । शेषं यथा चुलनीपितृवक्तव्यता,
नवरमरुणभूते विमाने उपपन्नो यावन्महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति ५ ॥२३०॥ निक्षेपः॥

सप्तमस्याङ्गस्योपासकदशाना सप्तममभ्ययन

समाप्तम् ॥ ७ ॥

व्याख्या निगदसिद्धा ॥ २२३-२३० ॥

इतिश्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-रलितललितकलापा-

लापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैरुग्रन्यनिर्माण-वादिमानमर्दक-श्रीशास्त्रपति-

कोल्हापुरराजप्रदत्त-“जैनशास्त्राचार्य”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु

बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनवर्मदिवाकर-पूज्य-श्री घासीलाल-

व्रति विरचितायामुपासकदशाङ्गसूत्रस्याऽगारधर्मसञ्जीवन्या

ख्याया व्याख्याया सप्तम सहालपुत्राख्यमभ्ययन

समाप्तम् ॥ ७ ॥

कही । शेष सब बातें चुलनीपिताके समान समझना, है, यह विशेषता
है कि शकडालपुत्र अरुणभूत विमानमें उत्पन्न होकर यावत् महाविदेह
क्षेत्रमें सिद्ध होगा ॥ २३० ॥ निक्षेप पूर्ववत् ॥

सातवें अग उपासकदशाके सातवें अभयनकी अगारसञ्जीवनी-नामक

टीकास हिन्दीभाषार्थ समाप्त ॥ ७ ॥

पितानी पेटे ७ सभजी विशेषना ओट्टी ठेके शकडालपुत्र अरुणभूत विमानमा
उत्पन्न थाने यावत् महाविदेह क्षेत्रे सिद्ध थये (२३०)

निक्षेप पूर्ववत्

मातमा अगुपासकदशाना मातमा अध्ययननी अगारसञ्जीवनी

नामक व्याख्याना गुजराती-भाषानुवाद समाप्त (७)

સમળોવાસયસ્સ તેણં દેવેણં દોઝંપિ તઞ્ચપિ એવંવુત્તસ્સ સમાણસ્સ
અયં અજ્ઞતિથે ૫ સમુપ્પન્ને । એવં જહા ચુલણીપિયા તહેવ ચિંતેહ,
જે ણં મમ જેટ્ઠં પુત્તં, જે ણ મમ મજ્ઞિમય પુત્તં, જે ણં મમ કનીયસ
પુત્તં, જાવ આયચ્છ, જાવિ ય ણ મમં ઇમા અગ્ગિમિત્તા ભારિયા
સમસુહદુક્ખસહાઈયા, તપિ ય ઇચ્છહ સાઓ ગિહાઓ નીણેત્તા
મમ અગ્ગઓ ઘાએત્તે, તં સેયં યલ્લ મમ એયં પુરિસં ગિણિહત્તે-
ત્તિ કહ્હુ ઉટ્ઠાઈ, જહા ચુલણીપિયા તહેવ સઘ્ઘ ભાણિયઘ્ઘ, નવર-

॥૨૨૯॥ તત. સ્વલ્લ તસ્ય સદ્દાલપુત્રસ્ય શ્રમણોપાસકસ્ય તેન દેવેન દ્વિતીયમપિ
તૃતીયમપ્યેવમુક્તસ્ય સતોડયમા. યાત્મિકઃ ૫ સમુત્પન્નઃ । એવ યથા ચુલનીપિતા તથૈવ
ચિન્તયતિ યઃસ્વલ્લ મમ જ્યેષ્ઠ પુત્ર, યઃ સ્વલ્લ મમ મધ્યમક પુત્ર, યઃ સ્વલ્લ મમ કનીયાસ
પુત્ર યાવદ્ આસિશ્ચતિ, યાડપિ ચ સ્વલ્લ મમેયમગ્નિમિત્રા માર્યા સમસુહદુઃસ્વસહાયિકા,
તામપિ ચેચ્છતિ સ્વસ્માદ્ ગૃહાગ્નીત્વા મમાગ્રતો ઘાતયિતુ, તચ્છેય. સ્વલ્લ મમૈત
પુરુષ ગ્રહીતુમિતિ કૃત્વોત્થિત. યથા ચુલનીપિતા તથૈવ સર્વ ભણિતવ્ય, નવરમ્

દુહરાઈ ॥૨૨૯॥ હસ પ્રકાર ઉસ દેવતાકે દો ત્રીન ચાર કહને પર શકડાલ
પુત્ર શ્રાવકને મનમે વહી સોચા, જો ચુલનીપિતાને સોચા થા કિ-“ હસને
મેરે વડે, મક્કલે ઓર છોટે લડકેકો માર ડાલા, મેરે શરીરકો લોહુ-માસસે
સોંચા । અથ મેરી અગ્નિમિત્રા માર્યાકો મો, જો મેરે સુહદુસ્વમેં સમાન
રૂપસે સહાયક હૈ, ઘરસે લાકર મેરેહી સામને માર ડાલના બાહતા હૈ ।
હસ પુરુષકો પકડ લેના હી અચ્છા હૈ । ” યહ સોચ કર વહ ઉઠા । આગેકી
કથા સઘ્ઘ ચુલનીપિતાકે સમાન હૈ । વિશેષતા યહ હૈ કિ-હસકા કોલ,
હલ હસકી પત્ની અગ્નિમિત્રાને સુના ઓર અગ્નિમિત્રાને હી સઘ્ઘ વાતે

છતા શકડાલપુત્ર શ્રાવકે મનમાં વિચાર્યું, કે જે પ્રમાણે ચુલનીપિતાએ વિચાર્યું હતું
કે, ” એણે મારા મેટા, વચ્ચેટ અને નાના પુત્રને મારી નાખ્યો મારા શરીરે લોહી
માસ છાંય્યા હવે મારી અગ્નિમિત્રા માર્યા કે જે મારા સુખદુઃખમાં સમાન રૂપે
સહાયક છે તેને પણ ઘેરથી લાવીને મારી જ સામે મારી નાખવા ઇચ્છે છે એ
પુરૂષને પકડી લેવો એ જ ઠીક છે એમ વિચારીને તે ઉઠ્યો આગળની કથા બધી
ચુલનીપિતાની પેઠેજ છે વિશેષતા એ છે કે-એનો ડાહ્યાહલ એની પત્ની અગ્નિમિત્રા-
એ સામણ્યો અને અગ્નિમિત્રાએ જ બધી વાતો કહી બાકીની બધી વાતો ચુલની

सकसोओं पवित्थरपउत्ताओ, अट्ट वया दसगोसाहस्सिएणं वएणं
॥२३२॥ तस्स ण महासयगस्स रेवईपामोक्खाओ तेरस भारि-
याओ होत्था, अहीण जाव सुरूवाओ ॥२३३॥ तस्स णं महा-
सयगस्स रेवईए भारियाए कोलघरियाओ अट्ट हिरण्णकोडीओ,
अट्ट वया दसगोसाहस्सिएणं वएण होत्था । अवसेसाण दुवाल-
सण्हं भारियाणं कोलघरिया एगमेगा हिरण्णकोडी, एगमेगे य
वए दस गोसाहस्सिएण वएणं होत्था २३४॥ तेण कालेणं तेण
समएण सामी समोसडे, परिंसा निग्गया । जहा आणदो तहा निग्ग-

अट्ट हिरण्यकोट्य* सप्तम्या प्रविस्तरप्रयुक्ताः, अट्ट प्रजा दशगोसाहस्तिकेण
व्रजेन ॥२३२॥ तस्य खलु महाशतकस्य रेवताप्रमुखास्त्रयोदश भार्या आसन् अहीन-
यावत्पुरुषा ॥२३३॥ तस्य खलु महाशतकस्य रेवत्या भार्यायाः कौलघृहिका
अट्ट हिरण्यकोट्योऽष्टव्रजा दशगोसाहस्तिकेण व्रजेनाऽऽसन् । अवशेषाणां द्वादशानां
भार्याणां कौलघृहिका-एकैका हिरण्यकोटी एकैकश्च व्रजो दशगोसाहस्तिकेण
व्रजेनाऽऽसीत् ॥२३४॥ तस्मिन् काले तस्मिन् समये स्वामी समवसृत* परिच-

❀कौलेति कुल=पितृवशस्तत्सम्बन्धि कौल, तच्च तद् गृह च कौलगृह, तस्मा-
दागता कौलघृहिका । ॥२३४॥

खजानेमें, आठ करोड व्यापारमें एव आठ करोड लेन देनमें लगी
थीं । दस दस हजार गोसरूयाके आठ गोकुल थे ॥ २३२ ॥ उसके
रेवती आदि तेरह यथायोग्य (पूर्ण) अगवली यावत् सुन्दरी स्त्रियाँ
थीं ॥२३३॥ रेवतीके आठ करोड सोनैया उसके मायके (पियर)के थे,
और आठ ही गोकुल दस दस हजार गायोंके थे । जोष चारह स्त्रियोंके
एक एक करोड सोनैया और एक एक गोकुल पियरका था ॥२३४॥

करोड दोष-दोषभा शेडेवा हत दस दस हजार गोवर्गीय पशुओंना आठ गोकुल हता
(२३२) तेने रेवती आनी तेर यथायोग्य (पूर्ण) अगवली यावत् सुन्दर स्त्रियों
हती (२३३) रेवतीना आठ करोड सोनैया तेना पियरना हता, अने आठ गोकुल
दस-दस हजार गोवर्गीय पशुओंना हता आडीनी चार स्त्रियोंना ओक-ओक करोड
सोनैया अने ओक-ओक गोकुल पियरना हता (२३४) ओे काणे ओे समये महावीर

॥ અટ્ટમાધ્યયનમ્ ॥

અથાટ્ટમમધ્યયનમારમ્ભયતે-‘અટ્ટમસ્સ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-અટ્ટમસ્સ ઉક્ખેવો ॥ એવં ચલ્લુ જંબૂ । તેણ કાલેણ તેણં સમણેણ રાયગિહે નયરે, ગુણસિલે ચેદ્દણ, સેણિણ રાયા ॥૨૩૧॥ તત્થ ણં રાયગિહે મહાસયણ નામં ગાહાવર્દં પરિવસદ્દ અહ્દે, જહા આણદો, નવર અટ્ટ હિરણ્ણકોડીઓ ંસકંસાઓ નિહાણપઉત્તાઓ, અટ્ટ હિરણ્ણકોડીઓ સકસાઓ વુટ્ઠિપઉત્તાઓ, અટ્ટ હિરણ્ણકોડીઓ

હાયા—અટ્ટમસ્યોત્ક્ષેપ* । એવ ચલ્લુ જમ્બૂ ! તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે રાજગૃહ નગરમ્, ગુણશિલ ચૈત્યમ્, શ્રેણિકો રાજા ॥૨૩૧॥ તત્ર ચલ્લુ રાજગૃહે મહાશતકો નામ ગાથાપતિ પરિવસતિ આદ્યો યથાSSનન્દ , નવરમટ્ટ હિરણ્ય-કોટય* સપ્તાસ્યા નિધાનમયુક્તા , અટ્ટ હિરણ્યકોટયઃ સપ્તાસ્યા વૃદ્ધિમયુક્તા ,

*ટીકા—સપ્તાસ્યાઃ=કાસ્ય પાત્રવિશેષો યેન રુપ્પકાદીનિ દ્રવ્યાણિ મીયન્તે, તેન સહ વર્તન્તે ઇતિ સપ્તાસ્યા. ॥૨૩૨॥

આઠવો અધ્યયન

ટીકાર્થ-‘અટ્ટમસ્સ ઉક્ખેવો’ ઇત્યાદિ । આઠવેંકા ઉત્ક્ષેપ પૂર્વવત્ જમ્બૂસ્વામીકે પ્રશ્ન કરને પર સુધર્મા સ્વામી કહને લગે—“જમ્બૂ ! હસકાલ હસ સમયમેં રાજગૃહ નગર, ગુણશિલ ચૈત્ય ઓર શ્રેણિક રાજા થા ॥ ૨૩૧ ॥ હસી રાજગૃહમેં મહાશતક નામક ગાથાપતિ નિવાસ કરતા થા । વહ આદ્ય (યાવત્) એવ આનન્દ શ્રાવકકી તરહ સર્વ વિશેષણોં ચાલા યા । હસકે કાસેકે વર્તનસે નાપી હુઈ આઠ કરોડ સોનેયા

આઠમું અધ્યયન

ટીકાર્થ-‘અટ્ટમસ્સ ઉક્ખેવો’ ઇત્યાદિ આઠમા અધ્યયનનો ઉત્ક્ષેપ પૂર્વવત્ જમ્બૂ સ્વામીએ પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમા સુધર્માસ્વામી કહેવા લાગ્યા - જમ્બૂ ! એ કાળે એ સમયે રાજગૃહ નગર, ગુણશીલ નૈત્ય અને શ્રેણિક રાજા હતો (૨૩૧) એ રાજગૃહમા મહાશતક નામક ગાથાપતિ રહેતો હતો એ આદ્ય (યાવત્) તેમજ અનંદ શ્રાવકની પેઠે બધા વિશેષણોવાળો હતો તેની પાસે કાસાના એક વાસણથી માપેલ આઠ કરોડ સોનેયા ખજાનામા , આઠ કરોડ વેપારમા અને આઠ

याए कसपाईए ॥ हिरणभरियाए संवहरित्तए ॥२३५॥ तए ण से
महासयए समणोवासए जाए अभिगयजीवाजीवे जाव विहरइ
॥२३६॥ तए णं समणे भगवं महावीरे वहिया जणवयविहारं
विहरइ ॥२३७॥ तए णं तीसे रेवईए गाहावइणीए अन्नया कयाइ
पुवरत्तावरत्तकालसमयसि कुडुंव जाव इमेयारूवे अज्झत्थिए ५-
“एवं खलु अह इमासिं दुवालसण्ह सवत्तीण विघाएणं नो सचाएमि
महासयएण समणोवासएण सद्धिं उरालाईं माणुस्सयाईं
भोगभोगाइ भुजमाणी विहरित्तए, तं सेय खलु ममं एयाओ

जातोऽभिगतजीवाजीवो यावद्विहरति ॥२३५॥ ततः खलु श्रमणो भगवान्
महावीरो वहिर्जनपदविहारं विहरति ॥२३७॥ ततः खलु तस्या रेवत्या गाथा-
पत्न्या अन्यदा कदाचित्पूर्वरात्रापरत्रकालसमये कुटुम्ब-यावद्-अयमेतद्रूप आ या
त्मिक ५-“एव खलु अहमासा द्वादशाना सपत्नीना विप्रातेन नो शन्नोमि
महाशतकेन श्रमणोपासकेन सार्द्धमुदारान् मानुषान् भोगभोगान् भुज्जना विहर्तुम्,

॥ हिरण्यभृतया=सुवर्णादिपूर्णया ॥२३५॥

इसके अनन्तर महाशतक जीव अजीवका जानकार आवक हो गया
यावत् आत्माको व्रतसे भावित करता हुआ विचरने लगा ॥२३६॥ बाद
श्रमण भगवान् महावीरभी यत्र-तत्र देशोमे विचरने लगे ॥२३७॥
तदनन्तर गाथापत्नी रेवतीको पूर्वरात्रिके अपर समय (उत्तरार्धभाग)
में कुटुम्ब जागरणा जागती हुईको इस प्रकारका विचार आया-“इन
चारह सोतों के विघात (विघ्न)के मारे महाशतक गाथापतिके साथ
मैं मनमाने भोग नहीं भोग सकती हूँ, अतः अच्छा हो कि इन

जगत्कार श्रावक यथे गये यावत् आत्माने भावित करतो विचरवा लाग्यो (२३६)
पछी श्रमण भगवान् महावीर पणु यत्र-तत्र देशोमा विचरवा लाग्या (२३७)
त्यारणा गाथापत्नी रेवतीने पूर्वरात्रीन उत्तरार्ध भागमा कुटुम्ब जागरण जागता ओ
प्रकारनो विचार थियो के “आ पारे शेडियोना विघात (विघ्न) ने छीये महाशतक
गाथापत्तिनी साथे हु मनमान्या भोग भोगनी शकती नथी, गाटे ओ पारे शेडियोने

च्छइ, तहेव सावयधम्म पडिवच्चइ, नवरं अट्ट हिरण्णकोडीओ सकसा-
ओ निहाणपउत्ताओ०=उच्चारेइ, अट्टवया, रेवई पामोक्खाहि तेरसाह
भारियाहि अवसेस मेहुणविहि पच्चक्खाइ, सेस सब तहेव । इम च
णं एयारूव अभिग्गह अभिगिण्हइ—कल्लार्कल्लि कप्पइ मे × वेदोणि-

निर्गता, यथाऽऽनन्दस्तथा निर्गच्छति, तथैव श्रावकधर्म प्रतिपद्यते, नवरमष्ट हिर-
ण्यकोटयः सकास्या निधानप्रयुक्ता (इति) उच्चारयति, अष्ट व्रजाः, रेवतीप्रमुखा
भिक्षुयोदशभिर्भार्याभिरवशेष मैथुनविधिं प्रत्याख्याति, शेष सर्वं तथैव । इम च
खलु एतद्रूपमभिगृहमभिगृह्णाति—कल्याणकृत्य कल्पते मे द्विद्रौणिकया कास्यपात्र्या
हिरण्यभृतया सव्यवहर्तुम् ॥२३६॥ ततः खलु स महाशतरुः श्रमणोपामको

*उच्चारयति=प्रतिजानीते । कल्याणकृत्य=प्रतिकृत्य प्रतिदिनमित्यर्थः ।

× द्विद्रौणीति द्रोणः=आढरुचतुष्टयपरिमितो मानविशेषः, द्वौ द्रोणौ प्रयोजन-
मस्याः, यद्वा द्वाभ्या द्रोणाभ्या पूर्यत इति द्विद्रौणिकी, तथा द्विद्रोणपरिमितद्रव्यतोलन-
क्षमयेत्यर्थः, (२३५)

उस काल उस समय महावीर स्वामी पधारे । परिषद्
निकली । महाशतक भी आनन्द श्रावककी भाँति निकला, और
उसी प्रकार उसने गृहस्थ धर्म स्वीकार किया । विशेषता यह है
कि इसने कास्य पात्रसे मापी हुई आठ२ करोड सोनेया खजाने
आदिमें, तथा आठ गोकुल रत्ननेकी मर्यादा ली । रेवती आदि तेरह
स्त्रियोंके अतिरिक्त अन्य स्त्रियोंसे मैथुन करनेका त्याग किया । और
सब आनन्दकी तरह । इमने ऐसा अभिग्रह भी लिया—“प्रतिदिन दो
द्रोण (चार आढकका एक द्रोण होता है) वाली, सुवर्णसे पूर्ण काँसेकी
पात्री (वर्तन)से व्यवहार करूँगा (इससे अधिक नहीं) ” ॥२३५॥

स्वामी पधार्या परिषद् नीकणी महाशतक पक्ष आनन्द श्रावकनी पेटे नीकले अने
जे प्रमाणे तेहे गृहस्थधर्म स्वीकार्यो विशेषता जे छे तेहे कासाना वासवुथी
भापेला आठ-आठ करोड सोनेया खजाना आदिमा तथा आठ गोकुल राभवानी मर्यादा
करी रेवती आदि तेर स्त्रीओ सिषयनी गील स्त्रियो साथे मैथुन करवाने त्याग
कर्यो जाकी गंधु आनदनी पेटे समज्जु जेहे जे प्रमाणे अभिग्रह पक्ष क्षीघा छे
“प्रतिदिन जे द्रोण (चार आढकने जेक द्रोण थाय छे) वाणा, सोनेयाथी पूर्ण कासाना
पात्रथी व्यवहार करीश जेथी पधारे नहि” (२३५) पछी महाशतक एव-अएवने

कीलधरियं एगमेगं हिरण्णकोडिं एगमेगं वयं सयमेव पडि-
वज्जइ, पडिवज्जित्ता महासयएण समणोवासएण सद्धिं उरालाइ
भोगभोगाइ भुंजमाणी विहरइ ॥ २३९ ॥

तए ण सा रेवडं गाहावडणी मसलोलुया मंसेसु मुच्छिअ
गिद्धा गद्धिया अज्झोववन्ना बहुविहेहिं मंसेहि य सोल्लेहि य तलि-
एहि य भज्जिएहि य सुरं च महु च मेरगं च मज्ज च सीधु च
पसन्न च आसाएमाणी ४ विहरइ ॥ २४० ॥ तए ण रायगिहे नयरे

प्रयोगेणोपद्रवति, उपद्रुत्य तासा द्वादशाना सपत्नीना मौल्यद्विकामेर्नका हिरण्य-
कोटिमेकैक व्रज स्वयमेव प्रतिपद्यते, प्रतिपद्य महाशतकेन श्रमणोपासकेन सार्द्धं
मुदारान् भोगभोगान् मुञ्जाना विहरति ॥ २३९ ॥

ततः खलु सा रेवती गाथापत्नी मासोलुया मासेषु मूर्च्छिता, शृङ्गा,
ग्रथिता, अयुषपन्ना, बहुवैर्मसैश्च शूल्यकैश्च तन्त्रैश्च भर्जितैश्च सुरा च, मधु च,
मैरेय च, मग्न च, सी (शी)धु च, पसन्ना चाऽऽम्बादयन्ती ४ विहरति ॥ २४० ॥

कर उनके मायके (पितृगृह) की एकएक करोड सोनैया और एक एक
गोकुल स्वयं ले लिया । और महाशतक गाथापतिके साथ विपुल
काम-भोग भोगती हुई विचरने लगी ॥ २३९ ॥

टीकार्थ—‘तए ण सा’ इत्यादि । मांसमें लोलुप, मांसभक्षणके
दोष न जानकर उसमें मूर्च्छित, कभी मांस-भक्षणसे तृप्त न होने-
वाली, अग-अगमें मांसभक्षणके अनुरागसे भरी हुई, मांसभक्षणका
ही सदा विचार करती रहनेवाली वह गाथापतिनी रेवती, अनेक
प्रकारके तले हुए और भूजे हुए मांस एवं मांसके टुकड़ोंके साथ—

३३४ सोनैया અને એક-એક ગોકુળ પોતે લઈ લીધા અને પછી તે મહાશતક
गाथापतिनी साथे पूष का भोग भोगवती विचरवा लागी (२३९)

टीकार्थ—‘तए ण सा’ इत्यादि मांसभा लोलुप, मांसभक्षणना दोषो न जानीने
तेभा मूर्च्छित, कोष्ठ पार पशु मांस भक्षणथी तृप्त न बनारी, अगेअगगा मांस
भक्षणना अनुरागथी भरेली, मांसभक्षणना ४ महा विचार करती रहनेारी ओ गाथा
पतिनी रेवती, अनेक प्रकारना तणेवा અને भूजेवा मांस तेभअ मांसना टुकड़ा साथे

दुवालसविसवत्तियाओ अग्निप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्ता एयासि एगमेग हिरण्णकोडि एगमेगं वय सयमेव *उवसंपज्जित्ताणं महासयएणं समणो-वासएणं सद्धि उरालाइ जाव विहरित्तए ।” एव संपेहेइ, संपेहित्ता तासि दुवालसण्हं सवत्तीणं अतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणी२ विहरइ ॥२३८॥ तए ण सा रेवई गाहावइणी अन्नया कयाइ तासि दुवालसण्ह सवत्तीणं अतर जाणित्ता छ सवत्तीओ सत्थप्पओगेण उदवेइ, उदवित्ता छ सवत्तीओ विसप्पओगेण उदवेइ, उदवित्ता तासि दुवालसण्ह सवत्तीण

तन्त्रेय खलु ममैता द्वादशापि सपत्न्योऽग्निप्रयोगेण वा शस्त्रप्रयोगेण वा, विष-प्रयोगेण वा जीविताद्वयपरोप्यैतासामेकैका हिरण्यकोटिमैत्रैक प्रज स्वयमेवोप सम्पद्य महाशतकेन श्रमणोपासकेन सार्द्धमुदारान् यावद्विहर्तुम् । ” एव सम्प्रेक्षते, सम्प्रेक्ष्य तासा द्वादशाना सपत्नीनामन्तराणि च छिद्दाणि च विरहाश्च प्रणिजाग्रती२ विहरति ॥२३८॥ ततः खलु सा रेवती गाथापत्नी अन्यदा कदाचित्तासा द्वादशाना सपत्नीनामन्तर ज्ञात्वा पट् सपत्नी! शस्त्रप्रयोगेणोपद्रवति, उपद्रुत्य पट् सपत्नीविष-

❀उपसम्पद्य=प्राप्य ॥२३८॥

बारहों सौतोंको अग्नि, शस्त्र या विषके प्रयोगसे मारकर, और इन प्रत्येककी एक एक करोड सोनैया और एक एक गोकुल स्वय लेकर महाशतक गाथापतिके साथ मन चाहे भोग भोगती हुई विचरू ।” ऐसा सोचकर उसने बारहों सौतोंके अन्तर छिद्र चिरह दूढ़ने लगी ॥२३८॥ अनन्तर रेवतीने बारहों सौतोंका अ तर (मौका) पाकर उसने छह सौतोंको शस्त्रसे और छहको विष देकर मार डाला । मार

अग्नि, शस्त्र या विषना प्रयोगथी भारीने अने अने प्रत्येकना ओक-ओक उदाह सोनैया तथा ओक-ओक गोकुल हु पोते छधने महाशतक गाथापतिनी साथे मनमान्या लोग लोगवी विचरू तो जहु साइ ” ओम विचारी तो जादे शोकथोना अतर छिद्र चिरह शोधवा वागी (२३८) पछी देवतीओ जरे शोकथोना लाग ओध अने तेगानी छ ने शस्त्रथी तथा छने विष छधने मारी नाणी पछी तेमना पियरना ओक-ओक

कीलधरिय एगमेग हिरण्णकोडिं एगमेगं वयं सयमेव पडि-
वज्जइ, पडिवज्जित्ता महासयएण समणोवासएण सडिं उरालाइ
भोगभोगाइ भुंजमाणी विहरइ ॥ २३९ ॥

तए ण सा रेवई गाहावइणी मसलोलुया मंसेसु मुच्छिया
गिद्धा गढिया अज्झोववन्ना बहुविहेहिं मंसेहि य सोल्लेहि य तलि-
एहि य भजिएहि य सुर च महु च मेरगं च मज्ज च सीधु च
पसन्न च आसाएमाणी४ विहरइ ॥ २४० ॥ तए ण रायगिहे नयरे

प्रयोगेणोपद्रवति, उपहुत्य तासा द्वादशाना सपत्नीना मूलशृङ्गिकामैरैका हिरण्य-
कोटिमैकैक ब्रज स्वयमेव प्रतिपद्यते, प्रतिपद्य महाशतकेन श्रमणोपासकेन सार्द्धं
मुदारान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरति ॥ २३९ ॥

ततः खलु सा रेवती गाथापत्नी मासलोलुपा मासेषु मूर्च्छिता, गृष्टा,
ग्रयिता, अभ्युपपन्ना, बहुविधैर्मसैश्च शूल्यैश्च तलितैश्च भर्जितैश्च सुरा च, मधु च,
मैरेय च, मग्न च, सी (शी)धु च, प्रसन्ना चाऽऽम्बादयन्ती ४ विहरति ॥ २४० ॥

कर उनके मायके (पितृगृह) की एकएक करोड सोनैया और एक एक
गोकुल स्वय ले लिया । और महाशतक गाथापतिके साथ विपुल
काम-भोग भोगती हुई विचरने लगी ॥ २३९ ॥

टीकार्थ-‘तए ण सा’ इत्यादि । मांसमे लोलुप, मांस भक्षणके
दोष न जानकर उसमे मूर्च्छित, कभी मांस-भक्षणसे तृप्त न होने-
वाली, अग-अगमें मांस भक्षणके अनुरागसे भरी हुई, मांसभक्षणका
ही सदा विचार करती रहनेवाली वह गाथापतिनी रेवती, अनेक
प्रकारके तले हुए और भूजे हुए मांस एवं मांसके टुकड़ोंके साथ-

कई३ सोनैया અને એક-એક ગોકુળ પોતે લઈ લીધા અને પછી તે મહાશતક
गाथापतिनी साथे भूषण कामभोग लोगवती विचरवा लागी (२३९)

टीकार्थ-‘तए ण सा’-इत्यादि मांसमा लोलुप, मांसभक्षणना दोषो न ज्ञातुने
तेमा मूर्च्छित, केछ वार पणु मांस भक्षणथी तृप्त न थनारी, अगेअगमा मांस
भक्षणना अनुरागथी भरेदी, मांसभक्षणना ४ सदा विचार करती रहनेवारी ओ गाथा
पतिनी रेवती, अनेक प्रकारना तणेवा અને भूजेवा मांस तेमअ मांसना टुकड़ा साथे

ટીકા-“ગોડી પેઢી ચ માધ્વી ચ, વિજ્ઞેયા ત્રિવિધા સુરા ।” ઇતિ ।

તત્ર મધુશબ્દસ્ય પૃથગુપાદાનાદત્ર સુરાપદેન ગોડી પૈઠ્યોર્ગ્રહણમ્ । મધુ=મધુક
પુષ્પભવ મધમ્ । મૈરેયમ્=ઇશુશાકોદિમગ્નવમાસવામિધમપરિપક્વ મધમ્ । મગ્નમ્=
તાઢાં સર્જૂર-ધાતકયાદિપ્રભવમ્ । “યદપિ ‘મદિરા કરયમથે’ ઇતિ કોપાન્મદસ્ય
સુરાપર્યાયત્વ તથાપીહ પૃથગુપાદાનાન્મદહેતુભૂતદ્રવદ્રવ્યમાત્રાર્થબોધકત્વેન વહુત્ર
દૃષ્ટત્વાચ્ચ ન સુરાપર્યાયતા, તથાચોક્તમ્-“મદહેતુર્દ્રવદ્રવ્ય મત્યમિત્યભિધીયતે’
ઇતિ ।” સી(શી)ધુ=સુરાકલ્પમ્, પ્રસન્ના=મુગન્ધિદ્રવ્યસમ્મેલિતા સુરામ્ । પ્રસન્ના
શબ્દોઽપિ સુરાપર્યાય એવ-“ગન્ધોક્તમા પ્રસન્નેરા” ઇતિ કોપાત્, પૃથગુપાદાના
ત્વિહોક્તરીત્યા વધશ્ચિદ્દેહોઽવગન્તવ્યઃ । આસ્વાદયન્તી=સમ્યક્ રસયન્તી ॥૨૪૦॥
આમાઘાત.=સમન્તાન્માહનનમ્=અમારિરિત્યર્થ., ઘુષ્ટઃ=ઘોષણાવિપયીકૃતઃ ॥૨૪૧॥
કૌલગૃહિકાન્=પિતૃગૃહસમ્બન્ધિન । પોતકૌ=ગોવત્સૌ, ઉપદ્રવત=ઘાતયતાઉપનયત

૧ પોતકાચિતિ-પોત=શાવક' સ એવ પોતક. ।

ગુહ પીઠા (આટા) આદિસે બની હુઈ, મધુક (મહુઆ) સે બની હુઈ,
તથા ગન્ને આદિસે બને હુએ ‘આસવ’ નામક અપરિપક્વ મધ, તાડી,
ખજૂર ધાતકી (ધાવડે) આદિસે બને હુએ મધ, સીધુ (શરાબકા
કલક છૂછા) તથા સુગન્ધયુક્ત શરાબકો સ્વઘ આસ્વાદન કરને લગી ૪ ।

કોપોમે સુરા ઓર મધકો પર્યાયવાચી રહ્યા હૈ તથાપિ મૂલ પાઠમે
ઉન્હે અલગ અલગ કહનેસે દોનોંકો એક નહી સમજના ચાહિએ । હસકે
અતિરિક્ત મધ શબ્દ મદકો ઉત્પન્ન કરનેવાલે દ્રવ (પતલે) પદાર્થકા હી
બોધક હૈ, હસલિએ ઓ વહ સુરાકા પર્યાયવાચી નહી । ‘પ્રસન્ના’-શબ્દ
સુરાકા પર્યાયવાચી હૈ તો ઓ મૂલ પાઠમે જુદા જુદા નામ આનેસે
ઉનકા અર્થઓ જુદા-જુદા સમજના ચાહિએ ॥ ૨૪૦ ॥ એક સમય
રાજગૃહ નગરમે અમારિ (હિંસાબન્દી) કી ઘોષણા હુઈ ॥૨૪૧॥

—ગોળ આટો આદિ મેળીને બનાવેલી મહુડામાથી બનાવેલી (સુરા), તથા શેરડી
આદિમાથી બનેલા ‘આસવ’ નામના અપરિપક્વ મધ, તાડી, ખજૂર ધાતકી (ધાવડી)
આદિમાથી બનાવેલા મધ સીધુ (દાડુનો કટક) તથા સુગન્ધયુક્ત દાડુનો ખૂબ આસ્વાદન
કરવા લાગી ૪

ટોપોમા સુરા અને મધને પર્યાયવાચી કહ્યા છે, તો પણ મૂળ પાઠમા તેને
અલગ અલગ કહ્યા છે એટલે જેઠને એક ન સમજવા બોધએ તે ઉપરાંત મધ શબ્દ
ઉત્પન્ન કરનાર દ્રવ (પાતળા) પદાર્થનો જ બોધક છે માટે પણ એ સુરાનો પર્યાયવાચી
નથી ‘પ્રસન્ના’ શબ્દ સુરાનો પર્યાયવાચી છે, તેપણ મૂળ પાઠમા બુદ્ધાબુદ્ધા નામ
આવવાથી એમનો અર્થ બુદ્ધોબુદ્ધો સમજવો બોધએ (૨૪૦) એક સમયે રાજગૃહ
નગરમા અમારિ (હિંસાબન્દી) ॥ ઘોષણા થઇ (૨૪૧) એટલે માસવોહુપા (આદિ

अन्नया कयाइ आमाघाए घुट्टे यावि हेत्था ॥२४१॥ तए णं सा रेवडं गाहावडणी मसलोलुया मसेसु मुच्छिया ४ कोलघरिए पुरिसे सदावेइ, सदावित्ता एव वयासी-तुब्भे देवाणुप्पिया । मम कोल-घरिएहिं तो वएहिं तो कल्लाकल्लि दुवे दुवे गणोपोयए उइवे उद-वित्ता मम उवणेह ॥२४२॥ तए ण ते कोलघरिया पुरिसा रेवडंए गाहावडणीए तहत्ति एयसट्ठं विणएण पडिसुणाति, पडिसुणित्ता रेवडंए गाहावडणीए कोलघरिएहिं तो वएहिं तो कल्लाकल्लि दुवे दुवे गोण-पोयए वहेति, वहित्ता रेवडंए गाहावडणीए उवणेति ॥२४३॥ त एणं

ततः खलु राजगृहे नगरेऽन्यद्वा रदाचिद् जामात्रात्. (अमारिः) घुष्टश्चाप्यासीत् ॥२४१॥ ततः खलु सा रेवती गाथापत्नी मासलोलुपा मासेषु मूर्च्छिता ४ कोल गृहिनान् पुष्टयान् शब्दयति, शब्दयित्वैवमवादीत्-युय देवानुप्रिया. 'मम कोल-गृहिकेभ्यो व्रजेभ्यः कल्याणलिय द्वौ द्वौ गोपोनमावुपद्रवत, उपद्रुत्य ममोपनयत ॥२४२॥ ततः खलु ते कोलगृहिकाः पुरुषा रेवत्या गाथापत्न्या 'तयेति' एतमर्थं विनयेन प्रतिशृण्वन्ति, प्रतिश्रुत्य रेवत्या गाथापत्न्या कोलगृहिकेभ्यो व्रजेभ्यः कल्याणलिय द्वौ द्वौ गोपोतकी व्रन्ति, इत्वा रेवत्यै गाथापत्न्यै उपनयन्ति ॥२४३॥

टीका-मासलोलुपा=मासभक्षणलुब्धा, एतदेव विगिनष्टि मासेषु=मामविषये मूर्च्छिता=मासभक्षणदोषानभिनतया मोहमुपगता, गृहा=भोगोत्तरमप्यनुपगतकाङ्क्षा वती, ग्रथिता=प्रत्यङ्गमुत्पन्नमासभक्षणानुरागतन्तुभि कृतसन्दर्भा, अध्युपपन्ना= तदेवचित्ता । अत किं करोती? त्याह-उन्मिरित्यादि, बहुभि =मामान्यविशेष-रूपैः, वलितै =घृततैलादिनाऽग्निसम्पृक्तै, भजितै =केवलामिपाचितै, (सर्वत्र सवार्थे वृतीया) । मुरा=गृह मधु पिष्टसम्भवा, तदुक्तम्-

तत्र मामलोलुपा ४ रेवतीने अपने पितृगृहके नौकरोंको बुलाया और उनसे कहा-"देवानुप्रिय ! तुम लोग मेरे मायके के गोकु-लोंसे प्रतिदिन दो बउड़े मेरे लिए मार लाया करो ॥२४२॥ मायके के नौकरोंने 'ठीक है' कह कर उसकी बात विनयपूर्वक मान ली । वे लोग दो बउड़े मारकर प्रतिदिन रेवतीके पास लाने लगे ॥२४३॥

उप-श्रुतिवला आर विशेषज्ञोत्थी युक्त) देवतीके पोताना पियरना नोकरोंने लायाव्या अने तेभने कहु " देवानुप्रिय ! तमे छोडो मारा पियरना गोकुलोभाथी देश के वाछडा भारीने मार भाटे लाव्या करो " (२४२) पियरना नोकरोंने "वाउ" इलीने अनी बात विनयपूर्वक मानी लीधी ते छोडो के वाछडा भारीने देश देवतीनी पासे लाववा लाव्या (२४३) मासलोलुपा गाथापतिनी देवती पडेलानी येडे मात्र-भदिरानु

सा रेवई गाहावइणी तेहि गोणमसेहि सोल्लेहि य ४ सुर च ६
 आसाएमाणी ४ विरहइ ॥२४४॥ तए ण तस्स महासयगस्स सम
 णोवासगस्स बहूहिं सील जाव भावेमाणस्स चोदस संवच्छरा वइ
 कता । एव तहेव जेट्टपुत्त ठवेइ जाव पोसहसालाए धम्मपण्णत्ति
 उवसंपज्जित्ताण विहरइ ॥२४५॥ तए ण सा रेवई गाहावइणी मत्ता
 लुलिया विइण्णकेसी उत्तरिज्जय विकइमाणी २ जेणेव पोसहसाला

तत खलु सा रेवती गाथापत्नी तैर्गोमासेः शूल्यकैश्च ४ सुरा च ६ आस्तादयन्ती ४
 विहरति ॥२४४॥ तत. खलु तस्य महाशतकस्य श्रमणोपासकस्य २५भिः शीलयावद्
 भावयतश्चतुर्दश सवत्सरा व्युत्क्रान्ताः । एव तथैव ज्येष्ठपुत्र स्थापयति यावत्पोषध
 शालाया धर्मप्रज्ञसिमुपमम्पद्य विहरति ॥२४५॥ तत खलु सा रेवती गाथापत्नी
 मत्ता लुलिता विकीर्णकेशा उत्तरीयकं विरुपन्ती २ यत्रैव पोषधशाला यत्रैव महा

=आनयत ॥२४२-२४५॥ मत्ता=सुरादिपानजन्यमदाकुला, न केवल मत्तैवाऽपितु
 लुलिता=मत्तावेगवशेन परस्वल्चरणा, विकीर्णकेशा=विक्षिप्तमुक्तकेशा । उत्तरीयकम्

मासलोलुपा ४ गाथापतिनी रेवती पहलेकी तरह मास-मदिराका
 सेवन करती हुई समय बीताने लगी ॥ २४४ ॥ इधर महाशतक
 गाथापतिको विविध प्रकारके व्रत-नियमोका पालन करते यावत्
 भावना भाते चौदह वर्ष व्यतीत हो गये । इस प्रकार आनन्दकी
 भाति इसने भी जेठे लडकेको कुटुम्बका भार सौंपा और यावत्
 पोषधशालामे धर्मप्रज्ञसिको स्वीकार कर विचरने लगा ॥२४५॥ मास
 लोलुपा गाथापतिनी मदिराके नशेसे उन्मत्त होकर, और नशेकी तीव्र-
 तासे पैरोको लडखडाती हुई (इधर उधर डगमगाती हुई), बालोको
 खोल (विखेर) फर, ओढ़नेके चस्त्रको खींचती हुई, अर्थात् शराबकी उन्म

सेवन करती समय बीताववा लागी (२४४) आ. गान्धुजे महाशतक गाथापतिने
 विविध प्रकारका व्रत-नियमानु पालन करता यावत् भावना भावता चौदह वर्ष व्यतीत
 थई गया जे प्रभाजे आनन्दनी पेटे जेजे पणु भोटा पुत्रने कुटुम्बने भार सेरथे।
 अने यावत् पोषधशालामे धर्मप्रज्ञसिने स्वीकारी विचरवा लाग्ये, (२४५) मासलोलुपा
 गाथापतिनी मदिराना नशाथी छि मत्त थईने अने नशानी तीव्रताथी पगे लउथइती,
 पाण पीजेरी नाथी, ओढवाना चस्त्रने जेयती, अर्थात् मद्यपाननी छि-मत्तता तथ

जेणेव महासयए समणोवासए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता मोहुम्मायजणणाइ सिंगारियाइ इत्थिभावाइ उवदसेमाणी२ महासयय समणोवासय एव वयासी-हभो महासयया । समणोवासया धम्मकामया । पुण्णकामया । सग्गकामया । मोक्खकामया । धम्मकखिया । ४, धम्मपिवासिया । ४, किण्ण तुब्भ देवाणुप्पिया । धम्मेण वा पुण्णेण वा सग्गेण वा मोक्खेण वा, जण्णं तुम मए

शतक. श्रमणोपासकस्तेत्रैयोपागच्छति, उपागत्य मोहोन्मादजननान् शार्ङ्गारिकान् स्त्रीभावान् उपदर्शयन्ती २ महाशतक श्रमणोपासकमेवमवादीत्-हभो, महाशतक ! श्रमणोपासक ! धर्मकामुक ! पुण्यकामुक ! स्वर्गकामुक ! मोक्षकामुक ! धर्ममादित् ! ४, धर्मपिपासित ! ४, किं खलु तव देवानुप्रिय ! धर्मेण वा ? पुण्येन वा ? स्वर्गेण

=अङ्गोपरिवारणीयद्विषट्त्वस्त्र, विरुपन्ती=अपकर्षन्ती, मद्यमोहचिह्नमेतत् तामचेष्टित वा । मोहोन्मादजननान्=मोहश्चोन्मादश्च मोहो मादो तयोर्जननान्=उत्पादकान्, शार्ङ्गारिकान्=शृङ्गारसम्पन्नान्, स्त्रीभावान्=मृदाक्षभुजाक्षेपादीन् । ' हभोः ' इत्यारभ्य 'नो विहरसि' इत्यन्तस्य वाक्यसमुदायस्याभिप्रायः-यत् धर्म-पुण्य-स्वर्ग मोक्षादिकामना सुखधियैव क्रियते, तच्च सुख विषयसेवनात्पर न कापि सभ वतोति सर्वं दुष्करवर्माद्यासेवनमपहाय मया सह यथामनोरथ विषयसुखमेवानुभववेदिति ॥ २४६ ॥

तता तथा कामुकता के चिह्न प्रगट करती हुई पोषयशालामे महाशतक आवकके समीप जा पहुँची । वहाँ पहुँच कर मोह और उन्मादको उत्पन्न करने वाले शृंगार भरे हावभाव कटाक्ष आदि स्त्रीभावों (नखरों) को दिखा दिखाकर महाशतकसे बोली-“रे महाशतक आवक ! तुम बड़े धर्मकामी, पुण्यकामी, स्वर्गकामी, मोक्षकामी, धर्मकी आकाक्षा करनेवाले, धर्मके प्यासे बन बैठे हो ! देवानुप्रिय ! तुम्हें धर्म, पुण्य, स्वर्ग और मोक्षका क्या करना है ? तुम मेरे साथ मन माने भोग क्यों नहीं भोगते

कामुकताना यह प्रकट करती पोषयशालामे महाशतक आवकनी समीप पहुँच पड़ोयी तथा मोह अने उन्मादने उत्पन्न करनेवाले शृंगारवर्मा हावभाव कटाक्ष आदि स्त्रीभावों (नखरों)ने प्रतापती महाशतकने कहेवा लागी “ हे महाशतक आवक ! तमे मोटा धर्मकामी, पुण्यकामी, स्वर्गकामी, मोक्षकामी, धर्मकी आकाक्षा करनेवाले, धर्मना तन्त्र्या गनीने मोह छे ! देवानुप्रिय ! तमादे धर्म, पुण्य, स्वर्ग अने मोक्षने भु करवा छे ?

સદ્ધિ ઊરાલાઈ જાવ મુંજમાણે નો વિહરસિ ? ॥૨૪૬॥ તણે પં સે મહાસયણ સમણોવાસણ રેવડેણ ગાહાવડ્ઢીણેણ ઇયમટ્ટં નો આઢાઈ નો પરિયાણાઈ, અણાઢાયમાણે અપરિયાણમાણે તુસિણીણે ધમ્મ-જ્ઞાણોવગણે વિહરડ્ ॥૨૪૭॥ તણે પં સા રેવડે ગાહાવડ્ઢી મહા-સયણ સમણોવાસણ દોઢ્ધપિ તઢ્ધંપિ ઇત્થ વયાસી-હમ્મો ! ત ચેવ મ્મણડ્ । સોવિ તહેવ જાવ અણાઢાયમાણે અપરિયાણમાણે વિહરડ્

વા ? મોક્ષેણ ચ ? યત્તલ્લુ ત્વ મયા સાર્ધમ્મદારાણ યાવદ્ મુજ્ઞાનો નો વિહરસિ ? ॥૨૪૬॥ તત્ત' ચલ્લુ સ મહાશતકઃ શ્રમણોપાસકો રેવત્યા ગાથાપત્ત્યા ઇત્થમર્થે નો આદ્રિયતે નો પરિજાનાતિ, અનાદ્રિયમાણોઽપરિજાનંસ્તૂષ્ણીકો ધર્મધ્યાનોપગતો વિહરતિ ॥૨૪૭॥ તત્ત' ચલ્લુ સા રેવતી ગાથાપત્તી મહાશતક શ્રમણોપાસક દ્વિતીયમાપ ત્રીતીયમપ્યેવમવાદીત્-હમ્મો ! તદેવ મ્મણતિ । સોઽપિ તથેવ યાવદ્ અનાદ્રિયમાણોઽપરિજાનન્ વિહરતિ ॥૨૪૮॥ તત્ત' ચલ્લુ સા રેવતી ગાથાપત્તી

હો ? તાત્પર્ય યહ હૈ-ધર્મ પુણ્ય આદિ સુખકે લિણે હી કિયે જાતે હેં, ઔર વિષય-ભોગસે બઢકર દૂસરા કોઈ સુખ નહી હૈ, હસલિણે હન ક્ષણ્ણટોંકો છોઢો ઔર મેરે સાથ મનમાને ભોગ ભોગો ॥૨૪૬॥

મહાશતક શ્રાવકને રેવતી ગાથાપત્તિનીકે હસ કથનકો ન આદર દિયા ન પરિજ્ઞાન કિયા, અર્થાત્ હસ તરફ ધ્યાન ધી નહી દિયા, વહ મૌન રહ કર ધર્મ ધ્યાનમે લગા રહા ॥ ૨૪૭ ॥ તથ ગાથાપત્તિની રેવતીને મહાશતક શ્રાવકસે દૂસરી બાર ઔર તીમરી બાર ધી વહી બાત કહી, કિન્તુ મહાશતક તો ઁસકી બાતકો ઁસી પ્રકાર યાવત્ સ્વીકાર, તથા પરિજ્ઞાન ન કરકે વિચરને લગા ॥ ૨૪૮ ॥ તથ રેવતી ગાથાપત્તિની મહા

તમે મારી સાથે મનમાન્યા લોગ ઢેમ લોગવતા નથી ? તાત્પર્ય ઁ છે કે ઢે ધર્મ પુણ્ય આદિ સુખને મારે કરવામા આવે છે, અને વિષય લોગથી ઉચ્ચ ધીલ્લુ કોઈ સુખ નથી, મારે આ માથાકેઈ છેઢો અને મારી સાથે મનમાન્યા લોગ લોગવો (૨૪૬)

મહાશતક શ્રાવકે રેવતી ગાથાપત્તિનીના આ કથનને આદર ન આપ્યો, પરિજ્ઞાન ન કર્યું, અર્થાત્ તે તરફ ધ્યાન પણ આપ્યું નહિ, તે મૌન રહીને ધર્મ-ધ્યાનમા લાગી નહો (૨૪૭) ઁટલે ગાથાપત્તિની રેવતીને મહાશતક શ્રાવકને ધીલ્લવાર અને ત્રાલ્લવાર પણ ઁજ વાત કહી, પરંતુ મહાશતક તો ઁજ પ્રમાણે

॥२४८॥ तए णं सा रेवई गाहावइणी महासयएण समणो-
वासएण अणाढाइज्जमाणी अपरियाणिज्जमाणी जामेव दिसं पाउ-
व्भूया तामेव दिसं पडिगया ॥२४९॥

मूलम्—तए ण से महासयए समणोवासए पढमं उवासगपडिम
उवसपजित्ताणं विहरइ । पढम अहासुत्त एक्कारसवि ॥ २५० ॥
तए ण से महासयए समणोवासए तेणं उरालेणं जाव किसे धम
णिसतए जाए ॥२५१॥ तए णं तस्स महासयस्स समणोवास-
यस्स अन्नया कयाइ पुवरत्तावरत्त काले धम्मजागरिय जोगरमाणस्स

महाशतकेन श्रमणोपासकेनाऽनाद्रियमाणा अपरिज्ञायमाना यामेव दिशं प्रादुर्भूता
तामेव दिशं प्रतिगता ॥२४९॥

उया—ततः खलु स महाशतक श्रमणोपासकः प्रथमाश्रुपासकप्रतिमाश्रुप-
सपथं विहरति । प्रथमा यथामूत्रं यावदेकादशापि ॥२५०॥ ततः खलु स महा-
शतकः श्रमणोपासकस्तेनोदारेण यावत्कृशो धमनिसन्ततो जातः ॥२५१॥ ततः

शतक आबक द्वारा अनादृत और अपरिज्ञात (अस्वीकृत) अर्थात्
तिरस्कृत होकर जिधरसे आई वी उधर ही चली गई ॥ २४९ ॥

टीकार्थ—‘तए ण से’ इत्यादि तदनन्तर महाशतक आबक पहली
पडिमाको अंगीकार कर विचरने लगा । पहली यावत् ग्यारहो पडिमाओंका
शास्त्रानुसार पालन किया ॥ २५० ॥ इस उग्र कर्त्तव्यसे वह महाशतक
श्रमणापासक यावत् बहुत ही कृश (दुबला पतला) हो गया, यहा
तक कि उसकी नस नस दिखाई देने लगी ॥ २५१ ॥ एक समय

तेनी वातनो स्वीकार के परिज्ञान कथां विना विचरवा लाग्ये (२४८) ओटले
पछी रेवती गाथापतिनी महाशतक आबकथी अनादृत अने अपरिज्ञात (अस्वी-
कृत) अर्थात् तिरस्कृत थधने ज्यथाथी आवी छती त्या ज आवी गध (२४९)

टीकार्थ—‘तए ण से’—इत्यादि पछी महाशतक आबक पडेली पडिमाने
अंगीकारने विचरवा लाग्ये । पडेली यावत् अंगीआदे पडिमाओंतु शास्त्रानुसार पालन
कर्तुं (२५०) ओ छउ कर्त्तव्यथी ते महाशतक श्रमणापासक यावत् गहुंज कृश
(दुण्णो) थध गयो, त्या सुधी के तेना शरीरनी नसेनस जहार देआवा लागी

સદ્ધિ ઊરાલાઈ જાવ મુંજમાણે નો વિહરસિ ? ॥૨૪૬॥ તણે નં સે મહાસયણ સમણોવાસણ રેવડેણ ગાહાવડ્ઢીણેણ એયમટ્ટં નો આઢાઈ નો પરિયાણાઈ, અણાઢાયમાણે અપરિયાણમાણે તુસિણીણે ધમ્મ-જ્ઞાણોવગણે વિહરડ્ઢ ॥૨૪૭॥ તણે નં સા રેવડે ગાહાવડ્ઢી મહા-સયય સમણોવાસય દોચ્છપિ તચ્છપિ એવ વયાસી-હમ્મો ! ત ચેવ મ્મણડ્ઢ । સોવિ તહેવ જાવ અણાઢાયમાણે અપરિયાણમાણે વિહરડ્ઢ

વા ? મોક્ષેણ વા ? યત્તલ્લુ ત્વ મયા સાર્દ્ધમ્મદારાન યાવદ્ મુજ્ઞાનો નો વિહરસિ ? ॥૨૪૬॥ તત્ત લ્લુ સ મહાશતક' શ્રમણોપાસકો રેવત્યા ગાથાપત્ત્યા એતમર્થનો આદ્રિયતે નો પરિજાનાતિ, અનાદ્રિયમાણોઽપરિજાનંસ્તુણ્ણીકો ધર્મધ્યાનોપગતો વિહરતિ ॥૨૪૭॥ તત્ત લ્લુ સા રેવતી ગાથાપત્તી મહાશતક શ્રમણોપાસક દ્વિતીયમાપ તૃતીયમપ્યેવમવાદીત્-હમ્મો ! તદેવ મ્મણતિ । સોઽપિ તથેવ યાવદ્ અનાદ્રિયમાણોઽપરિજાનન્ વિહરતિ ॥૨૪૮॥ તત્ત લ્લુ સા રેવતી ગાથાપત્તી

હો ? તાત્પર્ય યહ હૈ-ધર્મ પુણ્ય આદિ સુખકે લિણે હી કિયે જાતે હેં, ઔર વિષયભોગસે વઢકર દૂસરા કોઈ સુખ નહી હૈ, હસલિણે હન શ્લેષ્ટલોકો છોઢો ઔર મેરે સાથ મનમાને ભોગ ભોગો ॥૨૪૬॥

મહાશતક શ્રાવકને રેવતી ગાથાપતિનીકે હસ કથનકો ન આદર દિયા ન પરિજ્ઞાન કિયા, અર્થાત્ હસ તરફ ધ્યાન મી નહી દિયા, વહ મૌન રહ કર ધર્મ ધ્યાનમે લગા રહા ॥ ૨૪૭ ॥ તથ ગાથાપતિની રેવતીને મહાશતક શ્રાવકસે દૂસરી વાર ઔર તીસરી વાર મી વહી વાત કહી, કિન્તુ મહાશતક તો ડસકી વાતકો ડસી પ્રકાર યાવત્ સ્વીકાર, તથા પરિજ્ઞાન ન કરકે વિચરને લગા ॥ ૨૪૮ ॥ તથ રેવતી ગાથાપતિની મહા

તમે મારી સાથે મનમા યા લોગ કેમ લોગવતા નથી ? તાત્પર્ય એ છે કે ધર્મ પુણ્ય આદિ સુખને માટે કરવામા આવે છે, અને વિષય લોગથી ઉચ્ચ ખીલુ કેમ સુખ નથી, માટે આ માથાફેડ છોડો અને મારી સાથે મનમાન્યા લોગ લોગવો (૨૪૬)

મહાશતક શ્રાવકે રેવતી ગાથાપતિનીના આ કથનને આદર ન આપ્યો, પરિજ્ઞાન ન કર્યું, અર્થાત્ તે તરફ ધ્યાન પણ આપ્યું નહિ, તે મૌન રહીને ધર્મ-ધ્યાનમા લાગી રહ્યો (૨૪૭) એટલે ગાથાપતિની રેવતીએ મહાશતક શ્રાવકને ખીલવાર અને ત્રીલવાર પણ એજ વાત કહી, પરંતુ મહાશતક તો એજ પ્રમાણે

॥२४८॥ तए णं सा रेवई गाहावइणी महासयएण समणो-
वासएण अणाढाइज्जमाणी अपरियाणिज्जमाणी जामेव दिस पाउ-
व्भूया तामेव दिसं पडिगया ॥२४९॥

मूलम्—तए ण से महासयए समणोवासए पढमं उवासगपडिम
उवसंपज्जित्ताणं विहरइ । पढम अहासुत्त एक्कारसवि ॥ २५० ॥
तए ण से महासयए समणोवासए तेणं उरालेणं जाव किसे धम-
णिसंतए जाए ॥२५१॥ तए णं तस्स महासयस्स समणोवास-
यस्स अन्नया कयाइ पुव्वरत्तावरत्त काले धम्मजागरिय जागरमाणस्स

महाशतकेन श्रमणोपासकेनाऽनाद्रियमाणा अपरिज्ञायमाना यामेव दिश प्रादुर्भूता
तामेव दिश प्रतिगता ॥२४९॥

उाया—तत, खलु स महाशतक श्रमणोपासक* प्रथमाश्रुपासकप्रतिमाश्रुप-
सपद्य विहरति । प्रथमा यथामूत्र यावदेसादज्ञापि ॥२५०॥ ततः खलु स महा-
शतकः श्रमणोपासकस्तेनोदारेण पावत्कुणो धमनिसन्ततो जातः ॥२५१॥ ततः

शतक आवक द्वारा अनादृत और अपरिज्ञात (अस्वीकृत) अर्थात्
तिरस्कृत होकर जिधरसे आई थी उधर ही चली गई ॥ २४९ ॥

टीकार्थ—‘तए ण से’ इत्यादि तदनन्तर महाशतक आवक पहली
पडिमाको अगीकार कर विचरने लगा । पहली यावत् ग्यारहो पडिमाओका
शास्त्रानुसार पालन किया ॥ २५० ॥ इस उग्र कर्त्तव्यसे वह महाशतक
श्रमणापासक यावत् बहुत ही कृश (दुबला पतला) हो गया, यहां
तक कि उसकी नस नस दिखाई देने लगी ॥ २५१ ॥ एक समय

तेनी पावनो स्वीकार के परिज्ञान कर्त्ता बिना विचरवा लाग्यो (२४८) ओटवे
पछी देवती गाथापतिनी महाशतक आवकथी अनादृत अने अपरिज्ञात (अस्वी-
कृत) अर्थात् तिरस्कृत थधने न्याथी आवी हुती त्या ज यादी गध (२४९)

टीकार्थ—‘तए ण से’—इत्यादि पछी महाशतक आवक पडेली पडिमाने
अगीकारने विचरवा लाग्यो पडेली यावत् अगीआटे पडिमाओनु शास्त्रानुसार पालन
कर्त्तु (२५०) ओ उअ कर्त्तव्यथी ते महाशतक श्रमणोपासक यावत् गहुंज कृश
(दुबला) थध गयो, त्या सुधी के तेना शरीरनी नमेनस गहार देखावा लागी

अयं अज्झत्थिए ५-एव खलु अहं इमेण उरालेणं जहा आणंदो
 तहेव अपच्छिममारणंतियसलेहणाए झूसियसरीरे भक्तपाणपडिया-
 इक्खिए कालं अणवकखमाणे विहरइ ॥२५२॥ तए ण तस्स महा-
 सयगस्स समणोवासगस्स सुभेणं अज्झवसाणंण जाव खओव-
 समेण ओहिणाणे समुप्पन्ने । पुरत्थिमे ण लवणसमुद्रे जोयणसाह-
 स्सिय खेतं जाणइ पासइ, एवं दक्खिणे ण पच्चत्थिमे ण उत्तरे ण

खलु तस्य महाशतकस्य श्रमणोपासकस्यान्यदा नदाचित्पूर्वरात्रापरत्रकाले धर्म
 जागरिका जाग्रतोऽयमाभ्यात्मिकः ५-एव खलु अहमनेनोदारेण यथाऽऽनन्दस्तथै
 चापश्चिममारणान्तिरुसलेखनया जोषितशरीरो भक्तपानप्रत्याख्यान, कालमनवका
 इक्ष्णु विहरति ॥२५२॥ तत् खलु तस्य महाशतकस्य श्रमणोपासकस्य शुभे
 नाऽयवसायेन यावत्क्षयोपशमेनावधिज्ञान समुत्पन्नम् । पौरस्त्ये खलु लवणसमुद्रे
 योजनसाहस्रिक क्षेत्र जानाति पश्यति, एव दाक्षिणात्ये खलु, पाश्चात्ये खलु,

धर्मजागरणा करते करते पूर्वरात्रिके अपर कालमे महाशतक श्रावकको
 यह विचार आया-“मै इस उग्र कर्त्तव्यसे ” इत्यादि आनन्दके
 समान । वह अन्तिम मारणान्तिक सलेखनासे जोषित शरीर होकर
 भक्त पानका प्रत्याख्यान (परित्याग) कर मृत्युकी कामना न करता
 हुआ विचरने लगा ॥ २५२ ॥ उसके बाद शुभ अ यवसाय (परिणाम)से
 यावत् अवधिज्ञानावरण कर्मके क्षयोपशमसे उस महाशतक श्रावकको
 अवधिज्ञान उत्पन्न हुआ । वह पूर्वदिशामे लवणसमुद्रके अन्दर एक
 हजार योजन क्षेत्र तक जानता देखता था । इसी प्रकार दक्षिण और

(२५१) ओक समये धर्मजागरणा करता पूर्व रात्रिना अपरकाणभा महाशतक श्रावकने
 ओवो विचार आओये के ‘हु आ विअ कर्त्तव्यथी ’ इत्यादि आनन्द श्रावकनी
 पेठे समज्जु ते अतिम मरणांतिक अवधिज्ञानाथी जोषित-शरीर यधने लकत-पाननु
 प्रत्याख्यान (परित्याग) करीने मृत्युनी कामना न करतो विचरथा लाग्यो (२५२)।
 तेना पछी शुभ अध्यवसाय (परिणाम)थी यावत् अपधिज्ञानावरण कर्मना क्षयोप
 शमथी ते महाशतक श्रावकने अपधिज्ञान उत्पन्न यथु ते पूर्व दिशामे लवण
 समुद्रनी अहर ओक हजार योजन क्षेत्र सुधी लखुतो-देखतो હતો ओ प्रभाणे

जाव चुल्लहिमवत वासहरपव्वय जाणइ पासइ, अहे इमीसे रयण-
प्पभाए पुढवीए लोलुयच्चुयं नरयं चउरासीइवाससहस्सट्ठिइय
जाणइ पासइ ॥२५३॥ तए ण सा रेवई गाहावइणी अन्नया कयाइ
मत्ता जाव उत्तरिज्जयं विकडूमाणी २ जेणेव महासयए समणो-
वासए जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता महा-
सयय तहेव भणइ जाव दोच्चपि तच्चपि एव वयासी-हंभो ! तहेव
॥२५४॥ तए णं से महासयए समणोवासए रेवईए गाहावइणीए

आत्तरे खलु यावत्क्षुद्रहिमवन्त वर्षधरपर्वत जानाति पश्यति, अधोऽस्या रत्नप्रभाया
पृथिव्या लोलुपाच्युत नरक चतुरशीतिवर्षसहस्रस्थितिक जानाति पश्यति ॥२५३॥
ततः खलु सा रेवती गाथापत्नी अन्यथा अर्दाचिन्मत्ता यावदुत्तरीयक विकर्पन्ती २
येनैव महाशतकः श्रमणोपासको यत्रैव पोषधशाला तेनैवोपागच्छति, उपागत्य
महाशतक तथैव भणति यावद् द्वितीयमपि तृतीयमप्येवमवादीत्=इभोः ! तथैव ॥२५४॥
ततः खलु स महाशतकः श्रमणोपासको रेवत्या गाथापत्न्या द्वितीयमपि तृतीयमप्ये-

पश्चिममे भी लवणसमुद्रके भीतर एक हजार योजन क्षेत्र तक
जानता देखता था । उत्तरमे क्षुद्र हिमवन्त पर्वत तक जानता देखता
था । अधो (नीची) दिशामे इस रत्नप्रभा पृथ्वीमें चौगसी हजार वर्ष की
स्थितिवाले लोलुपाच्युत नरक तक जानता देखता था ॥२५३॥

इसके अनन्तर एक बार गाथापतिनी रेवती फिर उन्मत्त होकर
यावत् ओढनेके वस्त्रको खींचती हुई महाशतक श्रावकके पास आई,
आकर तीनवार तक वही बात कही, जो पहले कही थी ॥ २५४ ॥ दो

दक्षिण्ये अने पश्चिमभा पणु लवणसमुद्रनी अदर ओक हजार योजन क्षेत्र सुधी
जणुतो-देणतो इतो उत्तरभा क्षुद्र हिमवत पर्वत सुधी जणुतो-देणतो इतो
अधो (नीची) दिशामे आ रत्नप्रभा पृथ्वीमा योरासी हजार वषनी स्थितिवाणा
लोडुपाच्युत नरक सुधी जणुतो-देणातो इतो (२५३)

पछी ओक बार गाथापतिनी रेवती इसी पाछी उन्मत्त थधने यावत् ओढ
वाना वस्त्रने जेयती महाशतक श्रावकनी पासे आवी अने तेणु पडेवाना जेवीज
वात त्रणुवार कही (२५४) ओम बारवार जे त्रणुवार कडेवाथी महाशतकने कोध आवी

દોષપિ તદ્વપિ એવ વુત્તે સમાણે આસુરત્તે ઓહિં પડંજઈ, પડંજિત્તા ઓહિણા આમોણ્ઠ, આમોઠ્ઠા રેવઈ ગાહાવડિણિં એવં વયાસી-
હંમો રેવઈ ! અપત્થિયપત્થિણ ૪ ! દુરતપતલલક્ષણે હીનપુણ્ણ-
ચડદસી સિરિહરિકિત્તિવજ્જિણ એવં ચલ્હુ તુમ અંતો સત્તરત્તસ્સ

વમુક્તઃ સન્ આશુરક્તઃ ૪ અવધિ પ્રયુનક્તિ પ્રયુજ્યાવધિના-આમોગયતિ, આમોગ્ય
રેવતી ગાથાપત્નીમેવમવાદીત્-હમોઃ રેવતિ ! અપ્રાર્થિતપ્રાર્થિક ! દુરન્તપ્રાન્ત
લક્ષણે હીનપુણ્યચતુર્દશિ શ્રી હ્રી ધી કીર્તિવર્જિતે એવ ચલ્હુ ત્વમન્ત

ટીકા-આમોગેતિ-આમોગ જ્ઞાન તત્કરોતિ-આમોગયતિ, (‘ તત્કરોતિ
તદાચષ્ટે’ ઇતિ ણિચ્) તેન આમોગયતિ=જાનાતિ, આમોગ્ય=જ્ઞાત્વેત્યર્થઃ અલસઃ=
વિસૂચિકા, અગ્નિમાન્ધરોગ ઇતિ કેચિત્, તદુક્તમ્-

“ ઝઘ્વાંધોગમનાશક્તો યેન મન્દતરાનલઃ ।

નરોડલસામાશય સ્યાત્સ વ્યાધિરલસઃ સ્મૃતઃ ॥” ઇતિ ।

અયથુપર્યાયઃ શોફરોગઃ-અલસ, યેન રક્તદ્વાસાદિતો હસ્તપાદાદિસ્તમ્બન
શોથશ્ચ સમપદ્યતે, તદપ્યુક્તમ્-

“ સ્તમ્બન હસ્તપાદાદેર્યેન રક્તસ્ય દૂષણાત્ ।

શોથમેત વિજાનીયાદલસ ભિપજાં વરા ॥” ઇતિ ।

‘અપત્થિયપત્થિણ’ અપ્રાર્થિકપ્રાર્થિકે-અપ્રાર્થિત યત્કેનાપિ ન પ્રાર્થ્યતે
મરણ તત્પ્રાર્થયમિ ઇતિ અપ્રાર્થિકપ્રાર્થિક તત્સમ્બુદ્ધૌ અપ્રાર્થિકપ્રાર્થિકે યાવત્
કરણાત્ ‘દુરતપતલલક્ષણે, દુરન્તપ્રાન્તલક્ષણે તત્ત દુરન્તાનિ દુષ્ટપર્યન્તાનિ
પ્રાન્તાનિ=અપ્રશસ્તાનિ લભણાનિ યસ્યા તત્સમ્બુદ્ધૌ હે દુરન્તપ્રાન્તલક્ષણે
તથાચ ‘હીનપુણ્ણચડદસી’, હીનપુણ્યચતુર્દશિ તત્ત હીના અસમગ્રા પુણ્યા=પવિત્રા
ચતુર્દશી તિથિર્યસ્યા. સા તત્સમ્બુદ્ધૌ ‘સિરિહરિ મિત્તિવજ્જિણ’ શ્રી હ્રી ધી કીર્તિ

ત્રીન ધાર રૂઢનેસે મહાશતક્રુકો ક્રોધ આ ગયા । ડસને અવધિ જ્ઞાનકા
પ્રયોગ કરકે ઉપયોગ લગાયા, ઉપયોગ લગા કર અર્થાત્ અવધિજ્ઞાન દ્વારા
જ્ઞાનર વહ ઘોલા-“અપના અનિષ્ટ યાહનેવાલી ૪ હે હીનપુણ્ય ચતુર્દશી
મેં જન્મ લેનેવાલી હે કુલક્ષણવાલી હે લક્ષ્મી લજ્જા બુદ્ધિ ઓર કીર્તિ

ગયે। જેથી એણે અવધિજ્ઞાનને પ્રયોગ કરીને મનમાં ઉપયોગ લગાવ્યો, અર્થાત્ ઉપયોગ
લગાવીને અવધિજ્ઞાનદ્વારા બાહ્યને તે યોગ્યે ॥ યોતાનું અનિષ્ટ યાહનારી
હેપુણ્ય શક્તિ, યાહના જન્મ લેનારી કુલક્ષણ લક્ષ્મી, લક્ષ્મી બુદ્ધિ અને કીર્તિવગરની

અલસેણ વાહિણા અભિભૂયા સમાણી અદ્વદુહદ્રવસદ્દા અસમાહિ-
પત્તો કાલમાસે કાલ કિંચ્ચા અહે ઇમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ
લોલુયચ્ચુણ નરણ ચરુરાસીઢવાસસહસ્સદ્વિઢણસુ નેરઢણસુ નેરઢયત્તાણ
ઉવવજ્ઞિહિસિ ॥૨૫૫॥ તણ ન સા રેવડ ગાહાવડણી મહાસયણં

સમરાત્રસ્યાલસકેન વ્યાધિનાઽભિભૂતા સતી આર્નદુ સ્વાર્ત્તવશાર્ત્ત અસમાધિમાત્તા
કાલમાસે કાલ ક્રત્વાઽથોઽસ્યા રત્નપ્રમાયા પૃથિવ્યા લોલુપાચ્ચુતે નરકે ચતુર-
શીતિવર્ષસદ્ગત્થિતિકેપુ નૈરયિકેપુ નૈરયિક્તયોત્પસ્યસે ॥૨૫૫॥ તતઃ खलु सा
वर्जिते तत्र श्री=शोभा=ह्री=लजा धी=बुद्धि मीर्ति=प्रशस्तसायुवादरूपा
ताभिर्वर्जिता तत्समुद्रो हे श्री ह्री मी कीर्तिवर्जिते

નૈરયિકૃતયા=નારકીકૃત્વેન નારકીકી ભૂત્વેત્યર્થ , ઉત્પત્સ્યસે=ઉત્પન્ના મરિ-
પ્સિ । હીમઃ=મીતિરદિત , અપ-યાતા=દુ-ર્યાનવિપયતા નીતા । કુમારેણ=કુત્સિતેન
મારેણ ।

રહિત રેવતી ! તુ સાત રાત્રિકે ખીતર-ખીતર અલસ રોગસે પીડિત
હોઈર શોક સમુદ્રમેં ગોતા લગાતી હુઈ તીવ્ર દુઃખકે વશ હોઈર
(અશાન્ત ચિત્ત)સે અસમાધિ યથાસમય કાલ કરકે ઇસ રત્નપ્રમા
પૃથ્વીકે નીચે લોલુપાચ્ચુત નરકમે ચૌરાસી હજાર વર્ષકી સ્થિતિવાલે
નારકિયોમેં નારકીરૂપસે ઉત્પન્ન હોગી ” ॥ ૨૫૫ ॥

૧ અલસ વિપૂચિકા । કોઈ કોઈ રસે મન્દાગ્નિના રોગ કહતે હૈ । કહા ખી
હૈ-“ઉપર નીચે ગમન ન કર સકે, અગ્નિ મન્દ હો જાય, આમાશય ઠીક-ઠીક
કામ ન કરે, જિસ વ્યાધિસે મનુષ્ય ઇસ પ્રકાર હો જાય ઉસે અલસ રોગ કહતે
હૈ” શોફ (મૂજન) રોગમો ખી અલસ કહતે હૈ-જિસકે હોનેસે રક્તકે દૂષિત
ઔર કમ હો જાનેસે હાથ-પૈરોના સ્તમ્બન હો જાતાહૈ ઔર મૂજન ચઢજાતાહૈ ॥

રેવતી ! તુ સાત રાત્રિની અદર અલસX રોગથી પીડિત યદને શોકસમુદ્રમા
ગોથા ખાતી તીવ્ર દુઃખને વશ થઈ મહાન્ અગ્નિમાધિ (અશાન્ત ચિત્ત) થી યથાનય
કાળ દરીને આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીની નીચે લોલુપાચ્ચુત નરકમા ચૌરાસી હજાર
વર્ષની સ્થિતિવાળા નારકીઓમા નારકી કેપે ઉત્પન્ન થઈશ ” (૨૫૫)

અલસ એટલે વિપૂચિકા (કાવેરા-મરકા ક્રત્યાદિ) કાષ કાષ તેને મદાગ્નિને રોગ કહે છે
કહ્યું છે કે ‘ ઉપર નીચે ગમન ન કરી શકે, અગ્નિ મદ થઈ જાય, આમાશય બરાબર કામ
ન કરે, જે વ્યાધિયો માણસ આ પ્રકારનો થઈ જાય તેને અલસ રોગ કહે છે ” સોળના
રોગને પણ અલસ કહે છે તે રોગથી શરીરનું લોહી બગડી અને ઓછું થઈ જવાથી હાથ
પગનું સ્તબ્ધ થઈ જાય છે અને મોત્તમ થઈ છે

સમણોવાસણેણ એવુત્તા સમાણી એવ વયાસી-રુદ્ધે ણ મમ મહાસયણ
સમણોવાસણ, હીણે ણં મમં મહાસયણ, અવજ્ઞાયા ણં અહ મહાસ-
યણં સમણોવાસણ, ન નજ્ઞઈ ણં અહં કેણવિ કુમારેણ મારિ-
જિસ્સામિત્તિ કઠ્ઠુ ભીયા તત્થા નસિયા ઉવિગ્ગા સજાયભયા સણિ-
ય ૨ પચ્છોસક્કઈ, પચ્છોસક્કિત્તા જેણેવ સણ ગિહે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ,
ઉવાગચ્છિત્તા ઓહય-જાવજ્ઞિયાઈ ॥૨૫૬॥ તણ ણ સા રેવઈ
ગાહાવડ્ઢી અતો સત્તરત્તસ્સ અલસણ વાહિણા અભિભૂયા અદ્ધ-

નણા=અલક્ષિતા ॥૨૫૦-૨૫૭॥

રેવતી ગાથાપત્ની મહાશતકેન શ્રમણોપાસકેનૈવમુક્તા સત્યેવમવાદીત્ “રુદ્ધ” સ્વલુ
મમ મહાશતક શ્રમણોપાસક., ઈન સ્વલુ મમ મહાશતક, અપ યાતા સ્વલ્લહ
મહાશતકેન શ્રમણોપાસકેન, ન જ્ઞાયતે સ્વલ્લહ કેનાપિ કુમારેણ મારયિણ્યે” ઇતિ
કૃત્વા મીતા ત્રસ્તાનણા ઉદ્વિશા સજ્ઞાતભયા શનૈઃ શનૈ પ્રત્યવજ્ઞવ્વકતે, પ્રત્યવજ્ઞવ્વક્ય
યેનૈવ સ્વક મુદ્ધ તેનૈવાપાગચ્છતિ, ઉપાગત્ય, અવહત યાવદ્ ધ્યાયતિ ॥૨૫૬॥ તતઃ
સ્વલુ સા રેવતી ગાથાપત્ની અન્ત સમ્પરાગ્સ્યાલસકેન વ્યાધિનાઽભિભૂતાઽઽર્તદુઃસ્વાર્ત-

મહાશતકકી વાત સુનકર રેવતી (મનહી મન) વિચારને લગી-
“અય મહાશતક મુક્તસે રુદ્ધ ગયા હૈ, વહ મુક્ત પર પ્રેમ નહી રખતા
ઔર મેરા બુરા મોચતા હૈ, ન જાને યહ મુક્તે કિસ બુરી મૌતસે મરવા
હાલેગા” એસા સોચ કર વહ ડરી ઔર ધૂજતી (કાપતી) હુઈ છુપ
કર છુબ્ધ ઔર અયમોત હતી હુઈ વહાસે ધીરે-ધીરે નિકલી ।
નિકલ કર જહા અપના ઘર થા વહા આઈ ઔર ઉદાસ હોકર યાવત્
સોચ-વિચારમે પઢ ગઈ ॥૨૫૬॥ તત્પશ્ચાત્ ગાથાપતિની રેવતી સાત

મહાશતક શ્રાવકની આ લાયકર વાત સાંભળીને રેવતી (મનમા) વિચારવા લાગી
“હવે મહાશતક મારાથી રીસાઈ ગયો છે, તે મારા પર પ્રેમ રાખતો નથી અને મારે
બૂડું થાકે છે, શી ખબર મને તે કેવાય બૂડે મોતે મરાવી નાખશે ” એમ
વિચારીને તે ડરી ગઈ અને ધૂજતી ધૂજતી છુપાઈને છુબ્ધ તથા લાયકીત થતી
ત્યાથી ધીરે ધીરે નીકળી અને જ્યા પોતાનું ઘર હતું ત્યા આવી પછી ઉદાસ
થઈને તે યાવત્ વિચારમાં પડી ગઈ (૨૫૬) પછી ગાથાપતિની રેવતી સાત રાતની

दुहृद्वसद्वा कालमासे काल किञ्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए लोलुपच्चुए नए चउरासीइवाससहस्सट्ठिइएसु नेरइएसु नेरइय ताए उववन्ना ॥२५७॥

मूलम्-तेण कालेण तेणं समएणं समणे भगव महावीरे० । समोसरण जाव परिसा पडिगया ॥ २५८ ॥ गोयमा इ समणे भगव महावीरे एव वयासी-एव खलु गोयमा । इहेव रायगिहे नयरेमम अत्तेवासी महासयए नाम समणोवासए पोसहसालाए

वशात्ता कालमासे माल कृत्वाऽस्या रत्नप्रभाया पृथिव्यां लोलुपान्युते नरके चतुरशीतिवर्षसहस्रस्थितिकेषु नैरयिस्तयोपपन्ना ॥ २५७ ॥

छाया-तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरः० । समवसरण यावत्परिपत् प्रतिगता ॥ २५८ ॥ गौतम ! इति श्रमणो भगवान् महावीर एवमवादीत्-एव खलु गौतम ! इहेव राजगृहे नगरे ममान्तेवासी महाशतको नाम श्रमणो-

रातके भीतर अलस रोगसे ग्रसित हो, तीव्र शोक और दुःखके मारे आर्त्तध्यान करती हुई काल अवसर माल करके, इसी रत्नप्रभा पृथिवी के लोलुपाच्युत नरकमे, चौरासी हजार वर्षकी आयुवाले नेर-इयोंमें, नारकी रूपसे उत्पन्न हुई ॥ २५७ ॥

‘तेण कालेण’ इत्यादि । उस काल उस समय श्रमण भगवान् महावीर पधारे । समवसरण रचा गया । परिपद् निकली और धर्मकथा सुनकर यावत् लौट गई ॥ २५८ ॥ “गौतम” इस प्रकार श्रमण भगवान् महावीरने कहा-“गौतम ! इसी राजगृह नगरमे मेरा शिष्य महा-

अह-अलस (महाग्निरोग) रोगशी असित बध, तीव्र शोक अने दुःखनी भागी आर्त्तध्यान करती करती यथासमये काण करीने, आ रत्नप्रभा पृथिवीना बोलुपाच्युत नरकभा, चौरासी हजार वर्षना आयुधवाणा नेरइओभा (नारकीओभा) नारकीउपे छिपत बध (२५७)

टीकार्थ-‘तेण कालेण’-इत्यादि ते काणे ते समये श्रीश्रमण भगवन् महावीर प्रभु पधार्या देवाद्वारा समवसरण रचायु परिपद् नीकणी अने धर्मकथा आलजीने यावत् पछी आदी गर्ध (२५८) ‘गौतम’ ओ प्रभावे सजोधन करी श्रमण भगवान् महावीरे कहु “गौतम” आ राजगृह नगरभा भादे शिष्य महाशतक

અપચ્છિન્નમારણતિયસલેહ્નાય ઝૂસિયસરીરે ભક્તપાણપડિયાઈ-
વિલ્લખ કાલ અણવકંઠમાણે વિહરઈ ॥૨૫૯॥ તણ ન તસ્સ મહા-
સયગસ્સ રેવઈ ગાહાવડ્ઢી મત્તા જાવ વિકઢ્ઢમાણી ૨ જેણેવ પોસ-
હસાલા જેણેવ મહાસયણ તેણેવ ઉવાગયા, મોહુમ્માય જાવ એવ
વયાસી-તહેવ જાવ દોઢપિ તઢ્ઢપિ એવ વયાસી ॥૨૬૦॥ તણ ન
સે મહાસયણ સમણોવાસણ રેવઈણ ગાહાવડ્ઢીણ દોઢપિ તઢ્ઢપિ
એવ વુત્તે સમાણે આસુરત્તે ૪ ઓહિ પડજઈ, પડજિત્તા ઓહિણા

પાસકઃ પોષધશાલાયામપશ્ચિમમારણાન્તિરુસલેખનયા જોપિતશરીરો ભક્તપાન-
પ્રત્યાખ્યાત કાલમનવકાદક્ષન્ વિહરતિ ॥૨૫૯॥ તત્ત સ્વલ્પ તસ્ય મહાશતકસ્ય
રેવતી ગાથાપત્ની મત્તા યાવદ્ વિકર્પન્તી ૨ યત્રૈવ પોષધશાલા યત્રૈવ મહાશતકસ્ત
ત્રૈવોપાગતા, મોહોન્માદ યાવદ્ એવમવાદીત્-તથૈવ યાવદ્ દ્વિતીયમપ્યેવ તૃતીયમપ્યેવ
મવાદીત્ ॥૨૬૦॥ તત્ત સ્વલ્પ સ મહાશતક. શ્રમણોપાસકો રેવત્યા ગાથાપત્ન્યા
દ્વિતીયમપિ તૃતીયમપ્યેવમુક્ત. સન્ આશુરત્ત. ૪ અર્થે પ્રયુનક્તિ, પ્રયુજ્યાવધિના

શતક શ્રાવક, પોષધશાલામે, અન્તિમ સમયમેં મારણાન્તિક સલેખ-
નાસેજોષિતશરીર હોકર, ભક્ત-પાનકા પ્રત્યાખ્યાન કર કાલ (મૃત્યુ)કી
કામના ન કરતા હુઆ વિચરતા હૈ (ધા) ॥૨૫૯॥ તથ મહાશતકકી
પત્ની રેવતી ગાથાપતિની નજમે ઉન્મત્ત હોકર યાવત્ અપને ઓઢનેકે
વસ્ત્રકો સ્વીચતી હુઈ પોષધશાલામે મહાશતકકે પાસ આઈ. દો ત્રીન
વાર વહી પૂર્વોક્ત મોહુ ઓર ઉન્માદકો ઉત્પન્ન કરનેવાલી વાતે કહી
॥૨૬૦॥ એસે દો ત્રીન વાર કહને પર મહાશતકને ક્રોધિત ૪ હો

શ્રાવક પોષધશાલામા અતિમ સમયે મારણાન્તિક સલેખનાથી જોષિતશરીર યથને, ભક્ત-
પાનનું પ્રત્યાખ્યાન કરી કાળ (મૃત્યુ)ના કામના ન કરતા વિચરી નહો છે (હતો)
(૨૫૯) ત્યારે મહાશતકની પત્ની રેવતી ગાથાપતિની નજામા ઉન્મત્ત યથને યાવત
પોતાના ઓઢવાના વસ્ત્રને આમતેમ ખેચતી પોષધશાલામા મહાશતકની પાસે આવી બે
ત્રણવાર એ પૂર્વોક્ત મોહુ અને ઉન્માદને ઉત્પન્ન કરનારી વાતો કહી (૨૬૦) એમ
બે ત્રણ વાર કહેતા મહાશતકે ક્રોધિત યથને અવધિશ્ચાનનો પ્રયોગ કર્યો, તે પ્રયોગ

आभोएइ, आभोइत्ता रेवड गाहावइणि एवं वयासी-जाव उवव-
ज्जिहिसि । नो खलु कप्पड गोयमा । समणोवासगस्स अपच्छिम
जाव झूसियसरीरस्स भत्तपाणपडियाडक्खियस्स परो सतेहिं तच्चेहि
तहिण्हि सव्वमूएहिं अणिट्ठेहिं अकंतेहिं अप्पिएहिं अमणुण्णेहि
अमणामेहि वागरणेहिं वागरित्तए, त गच्छ णं देवाणुप्पिया । तुम
महासययं समणोवासय एव वयाहि नो खलु देवाणुप्पिया । कप्पइ

आभोगयति, आभोग्य रेवतीं गाथापत्नीमेवमवादीत् यावदुत्पत्स्यसे । नो खलु
कल्पते गौतम ! श्रमणोपासकस्याऽपश्चिमयावज्जोपितशरीरस्य भक्तपानप्रत्याख्यातस्य
परः सङ्घिस्तच्चैस्तथै सङ्घैरनिष्टैरकान्तैरप्रियैरमनोज्ञैरमन-आपैर्व्याकरणैर्व्याकर्तुं,
तद्गच्छ खलु देवानुप्रिय ! त्व महाशतक श्रमणोपासकमेव वद नो खलु देवानुप्रिय !

टीका-सङ्घि=विद्यमानै, तथ्यै=यथोक्तप्रकारैरेव नतु न्यूनाधिकै, सङ्घूतै.
=यथार्थस्वरूपै, अनिष्टैः=अक्राद्भित्तैः, अकान्तैः=अमुन्दरैः, अप्रियैः=अमीतिकारकैः,
अमनोज्ञैः=मनसाऽप्यनभिलषितैः, अमनआपैः=मनसाऽपि प्राप्तुमयोग्यैः, व्याकरणैः
=वाक्यप्रयोगैः, व्याकृता=प्रतिपादिता ॥२५८-२६१॥

अवधिज्ञानका प्रयोग किया, प्रयोग करके उस अवधिज्ञान द्वारा सब हाल
जाना, जानकर रेवती गाथापतिनीसे कहा-‘वही सब बात यावत् पूर्ववत्
तु नरकमें उत्पन्न होगी । हे गौतम ! अन्तिम सलेखनासे जूपित शरीर
वाले, भक्त-पानका पञ्चक्खाण किए हुए श्रावकको जो बात सत्य, तत्त्व
(खास), तथ्य हो किन्तु दूम्बरको अनिष्ट, अकान्त, अप्रिय, अमनोज्ञ
और विचार करनेसे भी दुखदायी हो तो ऐसा वचन बोलना नहीं
कल्पता । अतः हे देवानुप्रिय ! तुम जाओ और महाशतक श्रावकसे

करीने ते अवधिज्ञान द्वारा जधी स्थिति बाली अने रेवती गाथापातनीने पूर्ववत् कहुं छे
‘यावत् तु नरकमा उत्पन्न यथे’ छे गौतम ! अन्तिम सलेखनाथी जूपित शरीरवाला,
भक्त-पानना पञ्चक्खाण करेला श्रावकने-जे बात मत्थ, तत्त्व, तथ्य होय
परन्तु भीजने अनिष्ट, अकान्त, अप्रिय, अमनोज्ञ अने विचारवाधी पछु
हु अदायी होय तो जेवु वचन बोलवु कल्पतु नहीं भाटे छे देवानुप्रिय ! तमे

સમણોવાસગસ્સ અપચ્છિમ જાવ ભત્તપાળપડિયાઙ્કિલ્લયસ્સ પો
સતેહિં જાવ વાગરિત્તણ્ણ । તુમે ય ણં દેવાણુપ્પિયા । રેવઈ ગાહાવડ્ઢી
સતેહિં અણિદ્દેહિં વાગરોહિં વાગરિયા, ત ણં તુમ ઇયસ્સ ઠાણસ્સ
આલોપ્પહિ જાવ જહારિહ ચ પાયચ્છિત્ત પડિવજ્જાહિ ॥૨૬૧॥

મૂલમ્-તણ્ણ ણ સે ભગવ ગોયમે સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ
તહત્તિ ઇયમદ્ધ વિણણ પડિસુણેડ, પડિસુણિત્તા તઓ પડિ-
ણિક્કલ્લમડ્ઢ, પડિણિક્કલ્લમિત્તા રાયગિહં નયર મજ્જં-મજ્જેણ અણુ-
પ્પવિસડ્ઢ, અણુપ્પવિસિત્તા જેણેવ મહાસયગસ્સ સમણોવાસયસ્સ
ગિહે જેણેવ મહાસયણ સમણોવાસણ તેણેવ ઉવાગચ્છડ્ઢ ॥૨૬૨॥

કલ્પતે શ્રમણોપાસકસ્યાપશ્ચિમયાવદ્ ભક્તપાનપ્રત્યારચ્યાતસ્ય પર' સદ્ધિર્યાવદ્ વ્યા-
કરણૈર્વ્યાકૃત્તુ, તત્સલ્લ ત્વમેતસ્ય સ્થાનસ્ય (વિષયે) આલોચય યાવદ્ યથા ઈંચ
પ્રાયશ્ચિત્ત પ્રતિપદ્ધસ્વ ॥૨૬૧॥

છાયા-તત. સલ્લ સ ભગવાન્ ગૌતમ. શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય 'તથેતિ'
ઇતમર્થે વિનયેન પ્રતિશ્રુણોતિ, પ્રતિશ્રુત્ય તતઃ પ્રતિનિષ્ક્રામતિ, પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય રાજગૃહ
નગર મધ્ય મધ્યેનાનુપ્રવિશતિ, અનુપ્રવિશ્ય યત્રૈવ મહાશતકસ્ય શ્રમણોપાસકસ્ય ગૃહ
કહો કિ-દેવાનુપ્રિય ! ઇસ અન્તિમ અવસ્થામે એસે વચન સત્ય હોને પર
મી બોલના નહી કલ્પતા હૈ । તુમને ગાથાપતિની રેવતીસે એસે કહા હૈ,
અત ઇસ વિષયમે આલોચના કરો, ઓર યાવત્ યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત
સ્વીકાર કરો ॥૨૬૧॥

ટીકાર્થ-'તણ્ણ ણ સે ભગવ ગોયમે' ઇત્યાદિ ॥ તદનન્તર ભગવાન્
ગૌતમને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરકે કથનકો 'તથેતિ' (ટીકા હૈ) કહકર

જાઓ અને મહાશતક આવકને કહેા કે-દેવાનુપ્રિય ! આ અન્તિમ અવસ્થામા
એવા વચન સત્ય હોવા છતાં પણ બોલવા કલ્પતા નથી તમે ગાથાપતિની
રેવતીને આપુ કહુ છે, આટે એ વિષયમા આવોચના કરો અને યાવત્ યથાયોગ્ય
પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારો (૨૬૧)

ટીકાર્થ-'તણ્ણ ણ સે ભગવ ગોયમે' ઇત્યાદિ પછી ભગવાન્ ગૌતમે
છી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરસ્વામીના કથનને તથેતિ' (જરાબર છે) એમ કહીને

તણ ન સે મહાસયણ સમણોવાસણ ભગવ ગોયમણ એજમાણ પાસડ, પાસિત્તા હટ્ટુ જાવ હિયણ ભગવ ગોયમણ વંદડ નમસડ ॥ ૨૬૩ ॥ તણ ન સે ભગવ ગોયમે મહાસયય એવં વયાસી-એવં સ્વલુ દેવાણુ-પ્પિયા ! સમણે ભગવં મહાવીરે એવમાડક્કલ્હ ભાસડ પળળવેડ પરુવેડ-‘નો સ્વલુ કપ્પડ દેવાણુપ્પિયા ! સમણોવાસગસ્સ અપ-લ્લિમ જાવ વાગરિત્તણ, તુમે ન દેવાણુપ્પિયા ! રેવડ ગાહાવડ્ઢી સતેહિ જાવ વાગરિયા, તં ન તુમ દેવાણુપ્પિયા ! એયસ્સ ઠાણસ્સ ણાલોણહિ જાવ પડિવજ્જાહિ ॥૧૬૪॥ તણ ન સે મહાસયણ સમણો-

યત્રૈવ મહાશત્રુક શ્રમણોપાસન્તત્રૈવોપાગન્તતિ ॥૨૬૨॥ તતઃ સ્વલુ સ મહાશત્રુકઃ શ્રમણોપાસકો ભગવન્ત ગૌતમમેજમાન પશ્યતિ, દૃષ્ટ્વા હૃદય યાત્ત હૃદયો ભગવન્ત ગૌતમ વન્દતે નમસ્યતિ ॥૨૬૩॥ તત સ્વલુ સ ભગવાન્ ગૌતમો મહાશત્રુકમેવમ-વાદીત્-એવં સ્વલુ દેવાણુપ્રિય ! શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીર એવમાલ્યાતિ ભાષતે પ્રજ્ઞાપયતિ પ્રરૂપયતિ-“ નો સ્વલુ સ્વપતે દેવાણુપ્રિય ! શ્રમણોપાસકસ્યાપશ્ચિમ યાવદ્વ્યાકૃતૈ, ત્વયા સ્વલુ દેવાણુપ્રિય ! રેવતી ગાથાપત્ની સદ્ધિર્યાવદ્ વ્યાકૃતા,

વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કિયા । વે વહાસે ચલે, ચલકર રાજગૃહ નગરમેં પ્રવિષ્ટ હુણ, ઓર જહા મહાશત્રુક શ્રમણોપાસક યા વહા પહુંચે ॥૨૬૨॥ મહાશત્રુકને ભગવાન્ ગૌતમકો આતે દેશ્વા તો વહુત પ્રસન્ન ઓર સન્તુષ્ટ હુઆ, વન્દના કી નમસ્કાર કિયા ॥૨૬૩॥ ભગવાન્ ગૌતમને મહાશત્રુકસે કહા-“દેવાણુપ્રિય ! શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર એમા વહતે, ભાષણ કરતે, સૂચિત કરતે, એવ પ્રરૂપિત કરતે હૈ મિ-“દેવાણુપ્રિય ! અન્તિમ સલેખનાધારી શ્રાવકકો એસા કહના નહીં કલ્પતા હૈ ।

વિનયપૂર્વક સ્વીકાર્યુ અને તેઓ ત્યાથી આત્યા અને રાજગૃહનગરમા પ્રવિષ્ટ થયા, અને જ્યા મહાશત્રુક શ્રમણોપાસક હતો ત્યા પહોંચ્યા (૨૬૨) મહાશત્રુકે ભગવાન્ ગૌતમને આવતા જોયા એટલે તે ખુબ પ્રસન્ન અને સન્તુષ્ટ થયો, વદના નમસ્કાર કર્યા (૨૬૩) ભગવાન્ ગૌતમે મહાશત્રુકને કહ્યું-“ દેવાણુપ્રિય ! શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર એમ કહે છે, ભાષણ કરે છે, સૂચિત કરે છે અને પ્રરૂપિત કરે છે કે, દેવાણુપ્રિય અન્તિમ સલેખનાધારી શ્રાવકને આવું કહેવું કલ્પતું નથી. દેવાણુપ્રિય તમે રેવતી

વાસણ ભગવઓ ગોયમસ્સ તહત્તિ ઇયમદ્ધ વિણણં પડિસુણેઙ્ગ,
પડિસુણિત્તા તસ્સ ઠાણસ્સ આલોણ્ઙ્ગ જાવ અહારિહં ચ પાયચ્છિત્ત
પડિવજ્જઙ્ગ ॥૨૬૫॥ તણ ન સે ભગવ ગોયમે મહાસયગસ્સ સમણો-
વાસયસ્સ અંતિયાઓ પડિણિક્ખમઙ્ગ, પડિણિક્ખમિત્તા રાયગિહ
નયર મજ્ઝં મજ્ઝેણં નિગ્ગચ્છઙ્ગ, નિગ્ગચ્છિત્તા જેણેવ સમણે ભગવ
મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છઙ્ગ, ઉવાગચ્છિત્તા સમણં ભગવ મહાવીર
વદ્ઙ્ગ નમંસઙ્ગ, વદિત્તા નમસિત્તા સજમેણં તવસા અપ્પાણં ભાવે

તત્સલ્લ ત્વ દેવાનુમિય ! એતસ્ય સ્થાનસ્યાડ્ડલોચય યાવત્પતિપદ્યસ્વ ” ॥૨૬૪॥
તત્ સલ્લ સ મહાશતકઃ શ્રમણોપાસકો ભગવતો ગૌતમસ્ય ‘તથેતિ’ એતમર્થે વિનયેન
પ્રતિશ્રુણોતિ, પ્રતિશ્રુત્ય તસ્ય સ્થાનસ્ય (વિષયે) આલોચયતિ યાવદ્ યથાર્થં ચ
પ્રાયશ્ચિત્ત પ્રતિપદ્યતે ॥૨૬૫॥ તત્. સલ્લ સ ભગવાન્ ગૌતમો મહાશતકસ્ય શ્રમણો
પાસકસ્થાપન્તિકાત્પ્રતિનિષ્ક્રામતિ, પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય રાજગૃહ નગરમ-ય મ યેન નિર્ગચ્છતિ,
નિર્ગત્ય યત્રૈવ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરસ્તેત્રૈવોપાગચ્છતિ, ઉપાગત્ય શ્રમણ ભગવન્ત
મહાવીર વન્દતે નમસ્યતિ, વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા સયમેન તપસાડ્ડત્માન ભાવયન્

દેવાનુમિય ! તુમને રેવતી ગાથાપતિનીસે એમા કહા હૈ, અત ઇસ
વિષયમે આલોચના કરો યાવત્ યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત લો” ॥૨૬૪॥
મહાશતક શ્રાવકને ભગવાન્ ગૌતમકી વાત વિનયપૂર્વક ‘તહસ્તિ’ કહ
કર સ્વીકાર કીયા ઓર ઉસકે વિષયમે આલોચના તથા યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત
કિયા ॥૨૬૫॥ તથ ભગવાન્ ગૌતમ મહાશતક શ્રાવકકે પાસસે લોટે
ઓર રાજગૃહ નગરકે બીચમે હોકર ભગવાન્ મહાવીરકે પાસ આયે । વહા
આકર ભગવાન્કો વન્દના-નમસ્કાર કરકે વાર્તા નિવેદન કિયા । વન્દના

ગાથાપતિનીને એવુ કહ્યુ છે, માટે એ વિષયમા આવોચના કરે યાવત્ યથાયોગ્ય
પ્રાયશ્ચિત્ત ટ્યો (૨૬૪) આ પ્રમાણે મહાશતક શ્રાવકે ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીની વાત
વિનયપૂર્વક ‘તહસ્તિ’ તથેતિ (તથેતિ) કહીને સ્વીકારી અને એ વિષયમા
આવોચના તથા યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું (૨૬૫) પછી ભગવાન ગૌતમ મહાશતક
શ્રાવકની પાસેથી પાછા ફર્યા અને રાજગૃહનગરની વચ્ચે યદને ભગવાન મહાવીરની
પાસે આવ્યા ત્યાં આવીને ભગવાનને વદના-નમસ્કાર કર્યા અને સયમ તથા તપથી

माणे विहरइ ॥२६६॥ तए ण समणे भगव महावीरे अन्नया कयाइ राय-
गिहाओ नयराओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमिच्चा वहिया जण-
वयविहारं विहरइ ॥२६७॥ तए णं से महासयए समणोवासए
बहूहिं सील जाव भावेत्ता वीसं वासाइं समणोवासगपरियाय पाउ-
णित्ता, एक्कारस उवासगपडिमाओ सम्म काएण फासित्ता मासि-
याए सलेहणाए अप्पाण झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइ अणसणाए छेदेत्ता
आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे काल किच्चा सोहम्मे कप्पे
अरुणवडिंसए विमाणे देवत्ताए उववन्ने । चत्तारि पलिओवमाइ
ठिई । महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ ॥२६८॥ निक्खेवो ॥

सत्तमस्स अगस्स उवासगदसाण अट्ठम

अज्झयण समत्त ॥८॥

विहरति ॥२६६॥ ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरोऽन्यदा कदाचिद् राज-
गृहाभ्रगारात्प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य ग्रहिर्जनपदविहारं विहरति ॥ २६७ ॥
ततः खलु स महाशक्तः श्रमणोपासको उद्बुधैः शीलं यावद् भावयित्वा विंशतिं
वर्षाणि श्रमणोपासकरूपेण पालयित्वा, एकादशोपासकरूपतिमा, सम्यक् कायेन स्पृष्ट्वा
मासिन्ध्या सलेखनयाऽऽत्मानं जोषयित्वा पट्ठिं भक्तान्यनशनेन छित्त्वा, आलोचित

नमस्कार करके समय और तपसे आत्माको भाते हुए विचरने लगे ॥२६६॥
तदनन्तर एक समय श्रमण भगवान् महावीर राजगृह नगरसे निकले
और देश देश विचरने लगे ॥ २६७ ॥ तत्र महाशक्त आवक बहुतसे
शील आदिसे यावत् आत्माको भावित करके बीस वर्ष तक आवक-
पर्याय पालकर ग्यारह प्रतिमाओंका भलीभांति सेवन कर मासिकी
(एक मासकी) सलेखनासे आत्माको जूषित (सेवित) कर, साठ

आत्माने लापित करता विचरवा लाग्या (२६६) पछी ओक समये श्रमण भगवान्
श्री महावीर प्रभु राजगृह नगरथी नीकल्या आने देशेदेश विचरवा लाग्या (२६७)
पछी महाशक्त आवक धण्डा शील आदि प्रतयी यावत् आत्माने लापित करीने बीस
वर्ष सुधी आवक पर्याय पाणीने, अगिआर प्रतिमाओंने सारी सेवीने, मासिकी
(ओक मासनी) सलेखनाथी आत्माने जूषित (सेवित) करीने, साठ लकतनु अनशन

વાસણ ભગવતો ગોયમસ્સ તહત્તિ એયમદ્ધ વિણણં પડિસુણેઙ્ગ, પડિસુણિત્તા તસ્સ ઠાણસ્સ આલોણ્ઙ્ગ જાવ અહારિહં ચ પાયચ્છિત્ત પડિવજ્જહ ॥૨૬૫॥ તણ ન સે ભગવ ગોયમે મહાસયગસ્સ સમણો-વાસયસ્સ અંતિયાઓ પડિણિક્ખમહ, પડિણિક્ખમિત્તા રાયગિહ નયર મજ્ઝં મજ્ઝેણં નિગ્ગચ્છહ, નિગ્ગચ્છિત્તા જેણેવ સમણે ભગવ મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છહ, ઉવાગચ્છિત્તા સમણં ભગવ મહાવીર વદહ નમસહ, વદિત્તા નમસિત્તા સજમેણં તવસા અપ્પાણ ભાવે

તત્ત્વલુ ત્વ દેવાનુપિય ! એતસ્ય સ્થાનસ્યાડ્ડલોચય યાવત્પતિપદ્યસ્વ ” ॥૨૬૪॥ તત્ત્વલુ સ મહાશતકઃશ્રમણોપાસકો ભગવતો ગૌતમસ્ય ‘તથેતિ’ એતમર્થે વિનયેન પ્રતિશ્રુણોતિ, પ્રતિશ્રુત્ય તસ્ય સ્થાનસ્ય (વિષયે) આલોચયતિ યાવદ્ યથાર્થં ચ પ્રાયશ્ચિત્ત પ્રતિપદ્યતે ॥૨૬૫॥ તત્ત્વલુ સ ભગવાન્ ગૌતમો મહાશતકસ્ય શ્રમણો પાસકસ્યાન્તિકાત્મપ્રતિનિષ્ક્રામતિ, પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય રાજગૃહ નગરમ ય મ યેન નિર્ગચ્છતિ, નિર્ગત્ય યત્રૈવ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરસ્તેત્રૈવોપાગચ્છતિ, ઉપાગત્ય શ્રમણ ભગવન્ત મહાવીર વન્દતે નમસ્યતિ, વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા સયમેન તપસાડ્ડત્માન ભાવયન્

દેવાનુપિય ! તુમને રેવતી ગાથાપતિનીસે એમા કહા હૈ, અત્ત હસ વિષયમે આલોચના કરો યાવત્ યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત લો” ॥૨૬૪॥ મહાશતક શ્રાવકને ભગવાન્ ગૌતમકી વાત વિનયપૂર્વક ‘તહત્તિ’ કહ કર સ્વીકાર કીયા ઓર ઉસકે વિષયમે આલોચના તથા યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત ક્રિયા ॥૨૬૫॥ તથા ભગવાન્ ગૌતમ મહાશતક શ્રાવકકે પાસસે લોટે ઓર રાજગૃહ નગરકે વીચમે હોકર ભગવાન્ મહાવીરકે પાસ આયે । વહા આકર ભગવાન્કો વન્દના-નમસ્કાર કરકે વાર્તા નિવેદન ક્રિયા । વન્દના-

ગાથાપતિનીને એવુ કહુ છે, માટે એ વિષયમા આવોચના કરો યાવત્ યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત કરો (૨૬૪) આ પ્રમાણે મહાશતક શ્રાવકે ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીની વાત વિનયપૂર્વક ‘તહત્તિ’ તથેતિ (તથેતિ) કહીને સ્વીકારી અને એ વિષયમા અલોચના તથા યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું (૨૬૫) પછી ભગવાન ગૌતમ મહાશતક શ્રાવકની પાસેથી પાછા ફર્યા અને રાજગૃહનગરની વચ્ચે થઈને ભગવાન મહાવીરની પાસે આવ્યા ત્યાં આવીને ભગવાનને વદના-નમસ્કાર કર્યા અને સયમ તથા તપથી

॥ નવમાધ્યયનમ્ ॥

મૂલમ્-નવમસ્સ ઉક્ખેઓ । એવ યલ્લુ જલ્લુ ! તેણં કાલેણં
તેણં સમણં સાવત્થી નયરી, કોટ્ટણ્ણે ચેટ્ટણ્ણે, જિયસત્ત રાયા । તત્થ
ણં સાવત્થીણ્ણે નયરીણ્ણે નંદિણીપિયા નામ ગાહાવર્ડ પરિવસઈ, અટ્ટે
ચત્તારિ હિરણ્ણકોડીઓ નિહાણપપ્પત્તાઓ ચત્તારિ હિરણ્ણકોડીઓ
બુદ્ધિપપ્પત્તાઓ, ચત્તારિ હિરણ્ણકોડીઓ પવિત્થરપપ્પત્તાઓ, ચત્તારિ
વયા દસ ગોસાહસિણ્ણ વણ્ણ । અસ્સિણી મારિયા ॥૨૬૯॥ સામી
સમોસઢે જહા આણંદો તહેવ ગિહિધમ્મ પઢિવજ્જઈ । સામી વહિયા ૦

છાયા-નવમસ્યોત્ક્ષેપક. । એવ યલ્લુ જમ્મુ ! તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે
આવસ્તી નગરી, કોટ્ટક ચૈત્યમ્, જિતશત્રુ રાજા । તત્ર યલ્લુ આવસ્ત્યા નગર્યા નન્દિની-
પિતા નામ ગાથાપતિ પરિવસતિ, આદ્યઃ । ચતસ્રો હિરણ્યકોટયો નિધાનપ્રયુક્તાઃ,
ચતસ્રો હિરણ્યકોટયો વૃદ્ધિપ્રયુક્તા, ચતસ્રો હિરણ્યકોટય. પ્રવિસ્તરપ્રયુક્તાઃ,
ચત્વારો ત્રયાશ્ચ દશગોસાહસિકેણ વ્રજેન । અશ્વિની માર્યા ॥૨૬૯॥ સ્વામી સમવ-
સ્રુતઃ । યથાઽઽનન્દસ્તથૈવ ગૃહિધર્મ પ્રતિપદ્યતે । સ્વામી વહિઃ ૦ વિહરતિ ॥૨૭૦॥ તતઃ

નોંધો અધ્યયન

ટીકાર્થ-‘નવમસ્સે’ ત્યાદિ નૌવાકા ઉત્ક્ષેપ પૂર્વવત્ । સુધર્મા સ્વામીને
કહા-હે જમ્મુ ! उस काल उस समय आवस्ती नगरी, कोष्ठक चैत्य,
जितशत्रु राजा या । आवस्ती नगरीमे नन्दिनीपिता नामक गाथापति
निवास करता था । उसके चार करोड सोनेया खजानेमे, चार करोड
व्यापारमे और चार करोड डेन लेनमें लगे थे । दस दस हजार गायोंके
चार गोकुल थे । अश्विनी नामक पत्नी थी ॥ २६९ ॥ स्वामी (भगवान्

નવમુ અધ્યયન.

ટીકાર્થ-‘નવમસ્સે’ ત્યાદિ નવમા અધ્યયનને ઉત્ક્ષેપ પૂર્વવત્ સુધર્માસ્વામીએ
કહ્યું હે જમ્મુ એ કાળે એ સમયે આવસ્તી નગરી, કોષ્ટક ચૈત્ય, જિતશત્રુ રાજા હતા
આવસ્તી નગરીમા નન્દિનીપિતા નામનો ગાથાપતિ રહેતો હતો તેની પાસે ચાર કરોડ
સોનેયા ખજાનામા, ચાર કરોડ વેપારમા અને ચાર કરોડ લેણુ-દેણુમા હતા
દસ-દસ હજાર ગાયગીંધી પશુઓના ચાર ગોકુળ હતા અશ્વિની નામની પત્ની

प्रतिक्रान्तःसमाधिप्राप्तः कालमासे काल कृत्वा सौधर्मे कल्पेऽरुणावतसके विमाने
देवतयोपपन्नः । चत्वारि पत्योपमानि स्थितिः । महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति ॥२६८॥
निक्षेपः ॥

सप्तमस्याद्वास्योपासकदशानामष्टममभ्ययन

समाप्तम् ॥८॥

— ❀ —

व्याख्या सुस्पष्टा ॥ २६२-२६८ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचरू-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापा-
लापक-प्रविशुद्भगवत्पद्यनैरुग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहुछत्रपति
कोल्हापुरराजमदत्त-“जैनशास्त्राचार्य”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु
बालप्रह्लादचारी जैनशास्त्राचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य-श्री वासीलाल-
प्रति-विरचितायामुपासकदशासूत्रस्याऽगारधर्मसंजीवनीया
ख्याया व्याख्यायामष्टम महाशतकाख्यमभ्ययन
समाप्तम् ॥ ८ ॥

भक्तका अनशन करके, आलोचना प्रतिक्रमण किया हुआ समाधि-
पूर्वक यथासमय काल करके सौधर्मकल्पके अरुणावतसकविमानमें
देवपने उत्पन्न हुआ ॥ उसकी चार पत्योपम स्थिति है । महाविदेह
क्षेत्रमे सिद्ध होगा ॥ २६८ ॥ निक्षेप पूर्ववत् ॥

०

सातवें अग उपासकदशाके आठवें अभ्ययनकी अगारसंजीवनी-
टीकाका हिन्दी भाषानुवाद समाप्त ॥ ८ ॥

करीने, आलोचना प्रतिक्रमण करी समाधिपूर्वक यथासमय काल करी, सौधर्मकल्पना
अरुणावतसक विमानमा देवपण्णे उत्पन्न यथो ज्येनी चार पत्योपम स्थिति छ
महाविदेह क्षत्रमा सिद्ध थये (२६८) निक्षेप पूर्ववत्

इति श्री उपासकदशासूत्रना आठमा अभ्ययननी अगारसंजीवनी
व्याख्याना गुजराती-भाषानुवाद समाप्त (८)

❀

नानात्वमरुणगवे विमाने उपपात*। महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति ॥२७२॥ निक्षेपः ॥

सप्तमस्याङ्गस्योपासकदशाना नवममध्ययन

समाप्तम् ॥ ९ ॥

— * —

इति श्री-विश्वविरयात-जगद्गुरु-प्रसिद्धाचार्य-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापा-

लापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैरुग्रन्यनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहू उत्रपति-

मोल्हापुरराजप्रदत्त-"जैनशास्त्राचार्य"-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु

बालभक्तचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मद्विचारक-पूज्य-श्री घासीलाल-

व्रति-विरचितायामुपासकदशाङ्गसूत्रस्याऽगारधर्मसंजीवनी

स्याया व्याख्याया नवम नन्दीनीपित्राख्यमध्ययन

समाप्तम् ॥ ९ ॥

कुटुम्ब का भार सौंपा। अपने धर्मप्रज्ञप्ति स्वीकार की। बीस वर्ष

तक श्रावकपनका पालन किया। अरुणगव विमानमें उत्पन्न हुआ।

महाविदेह क्षेत्रमें सिद्ध होगा ॥२७२॥ निक्षेप पूर्वकी तरह ॥

सातवाँ अंग उपासकदशाके नौवें अध्ययनकी अगारसंजीवनी

टीकाका हिन्दी-भाषानुवाद समाप्त ॥ ९ ॥

धर्मप्रज्ञप्तिने। स्वीकार किये। बीस वर्ष सुधी श्रावकपण पालन किये। अरुणगव

विमानमें उत्पन्न भये। महाविदेह क्षेत्रमें सिद्ध वंशे (२७२) निक्षेप पूर्ववत्

सातवाँ अंग उपासकदशाना नवमा अध्ययनकी अगार-

संजीवनी टीकाने अनुवादे समाप्त ९

विहरइ ॥२७०॥ तए ण से नदिणीपिया समणोवासए जाए जाव
 विहरइ ॥२७१॥ तए ण तस्स नंदिणीपियस्स समणोवासयस्स बहूहिं
 सीलवयगुण जाव भावेमाणस्स चोहस संवच्छराइ वड्ढंताइ ।
 तहेव जेट्ट पुत्तं ठवेइ । धम्मपण्णत्तिं० । वीसं वासाइं परियाग ।
 नाणत्तं अरुणगवे विमाणे उववाओ । महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ
 ॥२७१॥ निम्मेवो ॥

सत्तमस्स अगस्स उपासकदसाण नवम अज्झयण

॥ समत्त ९॥

खल्लु स नन्दिनीपिता भ्रमणोपासको जातो यावद्विहरति ॥२७१॥ ततः खल्लु तस्य
 नन्दिनीपितुः भ्रमणोपासकस्य बहुभिः शीलव्रतगुण-यावद् भावयतश्चतुर्दशसवत्सरा
 व्युत्क्रान्ताः । तथैव ज्येष्ठ पुत्र स्थापयति । धर्मप्रज्ञप्तिम् विंशति वर्षाणि पर्यापम् ।

महावीर) पधारे । नन्दिनीपिताने आनन्दकी भौति गृहस्थ धर्म स्वीकार
 किया । स्वामी धाहर (नाना देशोमे) विहार करने लगे ॥ २७० ॥
 नन्दिनीपिता जीव अजीवका जानकार आवक हो गया यावत् विचरते
 रहा ॥ २७१ ॥ इस प्रकार विविध शील, व्रत गुणव्रत, आदिका पालन
 करते हुए चौदह वर्ष बीत गए । तब आनन्दकी तरह ज्येष्ठपुत्रको

हती (२६६) स्वामी (लगवान महावीर) पधार्या नन्दिनीपिताओ आनन्दनी पेठे
 गृहस्थधर्म स्वीकार्यो स्वामी गहार (लुहा लुहा देशोमा) विहार करवा लाग्या
 (२७०) नन्दिनीपिता एव-अएवनेो बालुकार आवक थयो, यावत् विचरतो रह्यो
 (२७१) ओ प्रभाओ विविध शील, व्रत गुणव्रत, आदिनु पालन करता चौद वर्ष
 बीती गया, त्याहे आनन्दनी पेठे वडा पुत्रने कुटुम्बने बार सोथ्यो, अने ओते

સામી સમોસદે । જહા આણંદો તહેવ ગિહિધમ્મ પડિ-
વજ્ઞહ્ । જહા કામદેવો તહા જેઠં પુત્ત ઠવેત્તા પોસહસાલાણ સમ-
ણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ ધમ્મપણ્ણત્તિ ઉવસપજ્જિત્તાણં વિહરહ્ ।
નવરં નિરુવસ્સગ્ગાઓ એક્કારસ વિ ઉવાસગપડિમાઓ તહેવ માણિય-
દ્વાઓ । એવં કામદેવગમેણ નેયદ્વ જાવ સોહમ્મે કપ્પે અરુણકીલે
વિમાણે દેવત્તાણ ઉવવન્ને । ચત્તારિ પલિઓવમાહ્ ઠિર્હ્ । મહાવિદેહે
વાસે સિજ્ઞિહ્મહિહ્ ॥૨૭૪॥

સ્વામી સમવસૃતઃ । યથાઽઽનન્દસ્તથૈવ ગૃહિધર્મ પ્રતિપદ્યતે । યથા કામદેવસ્તથા
જ્યેષ્ઠ પુત્ર સ્થાપયિત્વા પોષધશાલાર્યા શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય ધર્મપ્રજ્ઞસિમુપ-
સમ્પદ્ય વિહરતિ, નવર નિરુપસર્ગા એકાદશાપ્યુપાસરૂપતિમાન્તથૈવ મણિતવ્યાઃ ।
એવ કામદેવગમેન નેતવ્ય યાત્સોધર્મે કલ્પેઽરુણકીલે વિમાને દેવતયોપપન્નઃ ।
ચત્વારિ પલ્યોપમાનિ સ્થિતિ । મહાવિદેહે વર્ષે સેત્સ્યતિ ॥૨૭૪॥

મહાવીર પ્રભુ પધારે । શાલેયિકાપિતાને આનન્દકો ખાંતિ ગૃહસ્થધર્મ ધારણ
કિયા, ઔર કામદેવકી તરહ્ થડે લઢકેકો કુદુમ્પકા ખાર સમ્મલાકર
આપ પોષધશાલામેં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરકી ધર્મપ્રજ્ઞસિ અગીકાર કર
વિચરને લગા । અન્ય શ્રાવકોંકી અપેક્ષા ઇસકે જીવનમેં વિશેષતા યહ
હૈ કિ ઇસે કિસી પ્રકારકા ઉપસર્ગ ન હુઆ । વિના ઉપસર્ગ હી ઇસને
શ્રાવકકી ગ્યારહ પડિમાઓંકા પાલન કિયા । સૌધર્મકલ્પકે અરુણકીલ
વિમાનમેં દેવરૂપસે ઉત્પન્ન હુઆ । વહા ચાર પલ્યોપમકી સ્થિતિ હૈ । મહા
વિદેહ ક્ષેત્રમેં સિદ્ધ હોગા । શેપ સય કથન કામદેવકે સમાન હી હૈ ॥૨૭૪॥

સ્વામી પધાર્યા શાલેયિકાપિતાએ આનન્દની પેઠે ગૃહસ્થ ધર્મ ધારણ કર્યો
અને કામદેવની પેઠે મોટા પુત્રને કુદુમ્પને બાર ભણાવીને પોતે પોષધશાળામાં શ્રમણ
ભગવાન મહાવીરની ધર્મપ્રજ્ઞાપ્તિ અગીકાર કરી વિચરવા લાગ્યો । ખીજા આવડોની
અપેક્ષાએ તેના છપનમાં વિશેષતા એ છે કે તેને કોઈ પ્રકારનો ઉપસર્ગ ન થયો
ઉપસર્ગ વિના જ તેણે શ્રાવકની અગિઆ પડિમાઓનું પાલન કર્યું । સૌધર્મકલ્પના
અરુણકીલ વિમાનમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયો તથા ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે મહાવિદેહ
ક્ષેત્રમાં સિદ્ધ થશે । બાકી બધું કથન કામદેવની પેઠે સમજી લેવું (૨૭૪)

॥ દશમાધ્યયનમ્ ॥

સમ્પ્રતિ દશમમધ્યયન સમારમ્ભ્યતે 'દસમસ્સ' ઇત્યાદિ ॥

મૂલમ્—દસમસ્સ ઉક્ષેવો । એવં જલુ જબ્ । તેણં કાલેણં
તેણં સમણં સાવત્થી નયરી, કોટ્ટુણ ચેઙ્ગ, જિયસત્તુ રાયા । તત્થ
ણં સાવત્થીણ નયરીણ સાલિહીપિયા નામ ગાહાવર્ડ પરિવસઙ્ગ, અઢ્ઢે,
દિત્તે ૦ । ચત્તારિ હિરણ્ણકોડીઓ, નિહાણપઉત્તાઓ ચત્તારિ હિરણ્ણ-
કોડીઓ વુઢ્ઢિપઉત્તાઓ, ચત્તારિ હિરણ્ણકોડીઓ પવિત્થરઉપત્તાઓ,
ચત્તારિ વયા દસગોસાહસિણ વણ્ણ, ફગ્ગુણી મારિયા ॥૨૭૩॥

છાયા—દશમસ્યોત્ક્ષેપઃ । એવ જલુ જમ્બૂઃ ! તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે
શ્રાવસ્તી નગરી, કોટ્ટક ચૈત્યમ્, જિતશત્રુ રાજા । તત્ર જલુ શ્રાવસ્ત્યા નગર્યાં શાલે
ચિકાપિતા નામ ગાથાપતિઃ પરિવસતિ । આઢ્યો દીસ ૦ । ચતસ્રો હિરણ્યકોટયો
નિધાનમયુક્તાઃ, ચતસ્રો હિરણ્યકોટયો વૃદ્ધિમયુક્તાઃ, પ્રતસ્રો હિરણ્યકોટયઃ પ્રવિસ્તર-
મયુક્તાઃ, ચત્વારો વ્રજા દશગોસાહસિકેણ વ્રજેન । ફાલ્ગુની માર્યા ॥૨૭૩॥

॥ દશમ્ અધ્યયન ॥

ટીકાર્થ—'દસમસ્સે' ઇત્યાદિ । દસવે અધ્યયનકા ઉત્ક્ષેપ પૂર્વવત્ ।
સુધર્મા સ્વામી ઘોલે—હે જમ્બૂ ! ઉસકાલ ઉસ સમય, શ્રાવસ્તી નગરી,
કોષ્ઠક ચૈત્ય, ઔર જિતશત્રુ રાજા થા । ઉસ શ્રાવસ્તી નગરીમે
શાલેચિકાપિતા નામક ગાથાપતિ નિવાસ કરતાં થા । ઉસકે ચાર
કરોડ સોનેયા સ્વજાનેમે થે, ચાર કરોડ વ્યાપારમે લગે થે ઔર ચાર
કરોડ લેન દેનમે લગે થે । દસ દસ હજાર ગાયોકે ચાર ગોકુલ થે ।
ઉસકી પત્નીકા નામ ફાલ્ગુની યા ॥૨૭૩॥

દશમુ અધ્યયન

ટીકાર્થ—'દસમસ્સે' ઇત્યાદિ દશમા અધ્યયનના ઉત્ક્ષેપ પૂર્વવત્ સુધર્માસ્વામી
બોલ્યા હે જમ્બૂ ! એ કાળે એ સમયે, શ્રાવતી નગરી, કોષ્ઠક ચૈત્ય અને જિતશત્રુ
રાજા હતા એ શ્રાવસ્તી નગરીમા શાલેચિકાપિતા નામક ગાથાપતિ રહેતા હતા તેની
પાસે ચાર કરોડ સોનેયા ખજાનામા હતા, ચાર કરોડ વેપારમા લાગેલા હતા અને
ચાર કરોડ લેણ-દેણમા રેખાયેલા હતા દસ-દસ હજાર ગાયગીરિય પશુઓના ચાર
ગોકુલ હતા એની પત્નીનું નામ ફાલ્ગુની હતું (૨૭૩)

ઉપાસકદશાના સત્તમસ્વાદ્ગત્યૈક. શ્રુતસ્કન્ધો, દશાઽ યયનાનિ હૃન્મ્વરકાણિ,
દશસ્વેવ દિવસેપૂદ્ધિશ્યન્તે ॥

સત્તમસ્વાદ્ગત્યોપાસકદશાના દશમ્મ. યયન
સમાપ્તમ્ ॥ ૧૦ ॥

॥ ઉપાસકદશા* સમાપ્ત* ॥

— ❀ —

ટીકા સ્પષ્ટા ॥ ૨૭૩-૨૭૬ ॥

ઇતિશ્રી-વિશ્વવિદ્યાત-જગદ્ગુહ-પ્રસિદ્ધવાચક-પશ્ચદશભાષાકલિતલલિતફલાપા-
લાપક-પ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈઃપ્રન્યનિર્માપક-વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાસ્ત્રહરપતિ-
કોલ્હાપુરરાજપદત્ત-“જૈનશાસ્ત્રાચાર્ય”-પદભૂષિત-કોલ્હાપુરરાજગુરુ-
વાલ્મીકિવારિ-જૈનાચાર્ય-જૈન ઈર્મદિવાન્ન-પૂજ્ય-શ્રી ઘાસીલાલ-
વ્રતિ વિરચિતાયામુપાસકદશાદ્ગમૂત્રસ્યાઽગાર ઈર્મસંજીવન્યા
રૂપાયા વ્યાખ્યાયા દશમ શાલેયિકાપિત્રાર્યમ યયન
સમાપ્તમ્ ॥ ૧૦ ॥

હસ ઉપાસકદશા નામક સાતવે અગમે એક શ્રુતસ્કન્ધ હૈ, ઓર
દસ અધ્યયન હૈ. દેશવિરતિકા કથન કરનેકે કારણ યે સબ અધ્યયન
એક સ્વર (એક સમાન) હૈ. દસ દિનોમેં હન દસ અ યયનોંકા ઉપદેશ
કિયા જાતા હૈ ॥

સાતવે અગ ઉપાસકદશાકે દસવે અ યયનની અગારસંજીવની

ટીકાકા હિન્દી-ભાષાનુવાદ સમાપ્ત ॥૧૦॥

॥ ઇતિ શ્રી ઉપાસકદશાદ્ગમૂત્રકા હિન્દીભાષાનુવાદ સમ્પૂર્ણ ॥

❀

આ ઉપાસકદશા નામક સાતમા અગમા એક શ્રુતસ્કન્ધ હે અને દસ અધ્યયન હે
દેશવિરતિનુ કથન કરવાને કારણે એ બધા અધ્યયન એકસ્વર (એક સમાન) હે દસ
દિવસમા એ દસ અધ્યયનોનો ઉપદેશ કરવામા આવે હે

સાતમા અગ શ્રી ઉપાસકદશાના દસમા અધ્યયનની

અગારસંજીવની ટીકાનો ગુજરાતી-

ભાષાનુવાદ સમાપ્ત (૧૦)

ઇતિ શ્રી ઉપાસકદશાગ મૂત્રનો ગુજરાતી અનુવાદ સમાપ્ત

❀

(उपसहार.)

दसण्ह वि पणरसमे संवच्छरे वट्टमाणाणं विंता । दसण्ह वि
वीसं वासाइ समणोवासयपरियाओ ॥ ३७५ ॥ एव खलु जंबू ।
समणेण जाव सपत्तेण सत्तमस्स अगस्स उवासगदसाणं दसमस्स
अज्झयणस्स अयमट्ठे पणत्ते ॥ २७६ ॥

उवासगदसाणं सत्तमस्स अंगस्स एगो सुयक्खंधो, दस अज्ज-
यणा एकसरगा, दससु चैव दिवसेसु उद्दिस्सति ।

सत्तमस्स अगस्स उवासगदसाण दसम अज्झयण समत्त ॥ १० ॥

॥ उवासगदसाओ समत्तओ ॥

दशानामपि पञ्चदशे सवत्सरे वर्त्तमानाना चिन्ता । दशानामपि विंशतिं वर्षाणि
श्रमणोपासकपर्यायः ॥ २७५ ॥ एव खलु जम्बूः ? श्रमणेन यावत्समाप्तेन
सप्तमस्याङ्गस्योपासकदशाना दशमस्याऽध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः ॥ २७६ ॥

उपसंहार

दसों श्रावकोको पन्द्रहवें वर्षमें कुटुम्बका भार परित्याग कर
विशिष्ट-धर्म साधनकी चिन्ता (विचार) हुई । दसोने बीस बीस वर्ष
पर्यन्त श्रावकपन पाला ॥ २७५ ॥

आर्यसुधर्मा-स्वामीने जम्बू-स्वामीसे कहा—“ हे जम्बू ! यावत्
सिद्धिगति नामक स्थानको प्राप्त श्रमण भगवान् महावीरने सातवें अंग
उपासकदशाके दसवें अध्ययनका यही अर्थ प्ररूपित किया है ॥ २७६ ॥

१ तीर्थकर भगवान् अर्थागमका उपदेश करते हैं, इसी लिए सर्वत्र यही कहा
गया है कि—“अमुक अध्ययनका अमुक अर्थ कहा है” ॥

उपसंहार

इसेय श्रावकेने पंद्रहमा वर्षे कुटुम्बना भारने परित्याग करीने विशिष्ट-धर्म
साधनने विचार थये। इसेये बीस-बीस वर्ष सुधी श्रावकपलु पाव्यु (२७५)

आर्य सुधर्मा स्वामीजे जणूस्वामीने कहु “ हे जणू ? यावत् सिद्धि गति
नामके स्थानने प्राप्त श्रमण भगवान् महावीरे सातमा अंग उपासक दशाना दसमा
अध्ययनने अेज अर्थ प्ररूपित कर्थे छे ” (२७६)

तीर्थ कर भगवान् अर्थागमने उपदेश करे छे, तेथी सर्वत्र अेज कहेवामा आब्यु छे के
अमुक अध्ययनने अमुक अर्थ कबो छे ?

उपासकदशाना सप्तमस्याङ्गस्यैकः श्रुतस्कन्धो, दशाऽप्ययनानि एकस्वरकाणि,
दशस्वेव दिवसेषु दृश्यन्ते ॥

सप्तमस्याङ्गस्योपासकदशाना दशममप्ययन

समाप्तम् ॥ १० ॥

॥ उपासकदशा समाप्तः ॥

टीका स्पष्टा ॥ २७३-२७६ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचन-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापा-
लापरु-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैः प्रन्यनिर्माण-शक्तिमानमर्दक-श्रीशास्त्रोत्तरपति-
कोल्हापुरराजप्रदत्त-“जैनशास्त्राचार्य”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनार्य-जैनमर्मदिवानर-पूज्य-श्री घासीलाल-
व्रति विरचितायामुपासकदशाङ्गस्योपासकदशममप्ययन
ख्याया व्याख्याया दशम शालेयिकापित्राभ्यमप्ययन
समाप्तम् ॥ १० ॥

इस उपासकदशा नामक सातवें अंगमें एक श्रुतस्कन्ध है, और
दस अध्ययन हैं। देशविरतिका कथन करनेके कारण ये सब अध्ययन
एक स्वर (एक समान) हैं। दस दिनोमें इन दस अध्ययनोंका उपदेश
किया जाता है ॥

सातवें अंग उपासकदशाके दसवें अध्ययनकी अगारसंजीवनी

टीकाका हिन्दी-भाषानुवाद समाप्त ॥१०॥

॥ इति श्री उपासकदशाङ्गसूत्रका हिन्दीभाषानुवाद सम्पूर्ण ॥

आ उपासकदशा नामक सातवा अंगमा ओक श्रुतस्कन्ध छे आने दस अध्ययन छे
देशविरतितु कथन करवाने कारणे ओ अधा अध्ययन ओकस्वर (ओक समान) छे दस
दिवसमा ओ दस अध्ययनोना उपदेश करवामा आवे छे

सातवा अंग श्री उपासकदशाना दशम अध्ययननी

अगारसंजीवनी टीकाको गुणगती-

भाषानुवाद सम्पन्न (१०)

इति श्री उपासकदशाङ्ग सूत्रको गुणगती अनुवाद सम्पन्न

उक्तं हि दृष्टं इत्युक्तत्वेना पूर्वाचार्यप्रणीता

नृहगाया-

- इति ज्ञाने वंषा इवे य वाणारसीण नशरीण ।
 अन्निग य पुरिवरी कपिलपुर च बोद्धव ॥ १ ॥
 एतेन राजगिरि मावर्ण्याण पुरीण टोमि भवे ।
 एत इयान्ताणं नररा खलु शेति बोद्धव्या ॥ २ ॥
 सिवनेद भइन्नात्ता घट्ट-वट्ट-पुस्त-अग्गिभित्ता य ।
 रेषा अस्तिणि तह फण्णुणां य भज्जाण नाम्माइ ॥ ३ ॥

१०. — अग्निपुराणे ब्रह्मसंहितायां च तारापद्या नगर्षम् ।
 ११. श्रेष्ठा व इतिरि. कानित्यपुर व बोद्धव्यम् ॥ १ ॥
 १२. रात्रौ भास्वता दुर्वा दारभवेताम् ।
 १३. उग्ररात्रौ जलमिति खलु भवन्ति बोद्धव्यानि ॥ २ ॥

उषातरुद्रशास्त्र सूत्रके पूर्वाचार्यप्रणीत

सङ्ख्यगाथाओंका भाषान्तर

शास्त्रों में दश आश्वकों के नाम नगर, भार्या, उपसर्ग, गणपति, ममता, विभूति परिमाण, अभिग्रहसख्या, अवधिज्ञान की गणना निम्नलिखित और आगामी भवोंका विवरण इसप्रकार है।

साम-१ पहला आनक आनद २ दूसरा कामदेव ३ तीसरा बुलिनी
पिता ४ चौथा सरादेव ५ पांचवा बुल्लशतक ६ छठा कुडकौलिक
७ सातवा सदाशुष ८ आठवां महाशतक ९ नौवा नन्दिनी पिता
और १० दशवां शास्त्रिनी पिता ।

नगर के नाम-१ आनंद का नगर वाणिज्यगाव २ कामदेव

४२ श्वेताश्रमी ३ बुद्धिनी पिता की वाराणसीनगरी ४ सुरादेव की

१२-११-१९५१

वि० में श्रेष्ठ आलभिकानगरी

पोलासपुर ८ महाशतकका

नगरी और १० शालिनी

ओहिण्णाण पिसाए, भाया-वाहि-वण-उत्तरिज्जे य ।
 भज्जा य सुव्वया दुव्वया निरुवमग्गया दोन्नि ॥४॥
 अरुणे अरुणाभे ग्वलु, अरुणप्पह् अरुणकत-सिद्धे य ।
 अरुणज्झए य छट्ठे, भूय-वडिसे गवे कीले ॥ ५ ॥

शिवानन्दा-भद्रा-श्यामा, अन्या गहुला पूषा अग्निमित्रा च ।
 रेवती अश्विनी तथा फाल्गुनी च भार्याणा नामानि ॥ ३ ॥
 अवधिज्ञान, पिशाचो माता-व्याघ्रि-धनो त्तरीयक च ।
 भार्या च सुव्रता दुर्गता निरुपसर्गको द्वौ ॥ ४ ॥
 अरुणेऽरुणाभे ग्वलु, अरुणप्रभाऽरुणशान्त शिष्टे च ।
 अरुणध्वजे च पण्डि भूताऽवतसर्गो गव रील. ॥ ५ ॥

भार्याओंके नाम-१ आनन्द श्रावककी भार्या शिवानन्दा
 २ कामदेवकी भार्या भद्रा ३ चुलनी पिताकी भार्या श्यामा ४
 सुरादेवकी भार्या धन्या ५ चुल्लशतर्ग की भार्या गहुला ६ कुडकौ-
 लिककी भार्या पूषा ७ सद्दालपुत्र की भार्या अग्निमित्रा ८ महाशतक
 की भार्या रेवती ९ नदिनीपिता की भार्या अश्विनी और १० शालिनी
 पिताकी भार्या फाल्गुनी ॥३॥

उपसर्ग-१ आनन्दको देवकृत उपसर्ग हुआ तथा अवधिज्ञान हुआ
 २ कामदेवको देवकृत पिशाच, गज और सर्पका उपसर्ग हुआ ३ चुल-
 नीपिताको देवकृत उपसर्ग और माताने प्रतिरोधदिया ४ सुरादेवको
 देवकृत उपसर्ग, में देवने व्याघ्रिकी धमकी दी ५ चुल्लशतर्गको देवकृत
 उपसर्ग में देवने धनहरण कियेजानेकी बमकीदी ६ कुडकौलिकको
 देवकृत उपसर्ग, में देवद्वारा वस्त्र (दुपट्टा) और नाममुद्रिकाका अप-
 हरण हुआ । ७ सद्दालपुत्रको देवकृत उपसर्ग, और उसे अपनी अग्नि-
 मित्रा नामकी सुव्रताभार्याने व्रतमें स्थिर किया ८ महाशतक
 को अपनी रेवती नामकी दुर्गता (दुराचारिणी) भार्या द्वारा उपसर्ग
 और अवधिज्ञान ९-१० नदिनीपिता और शालिनी पिता इन
 दोनोंको कोई उपसर्ग नहीं हुआ ॥४॥

गत्यन्तर-दमोर्ही श्रावक सलेखना मरणसे मौधर्म नामके
 प्रथम देवलोकमें जहा उत्पन्न हुए उन विमानों के नाम-१ आनन्द
 श्रावक मौधर्म देवलोकमें अरुण नामके विमानमें उत्पन्न हुआ । २
 कामदेव अरुणाभ विमानमें ३ चुलनीपिता अरुणप्रभा विमानमें ४ सुरा

चाली सट्टि असीई, मट्टी मट्टी य सट्टि दममहस्ता ।
 असीइ चत्ता चत्ता, वण प्याण य महस्मा ण ॥ ६ ॥
 चारस अट्टारस चउ, चीस तिण्हच अट्टरस नेय ।
 धनेण तिचउचीस, चारस चारस य कोटीओ ॥ ७ ॥

चत्वारिंशत्, षष्टिः, अशीति, षष्टि षष्टिश्च षष्टिर्दशमहस्ताणि ।
 अशीतिश्चत्वारिं चत्वारिं ब्रज एतेषां च सहस्राणि ॥ ६ ॥
 द्वादश अष्टादश, चतुर्विंशतिः, त्रयाणां च, अष्टादश ज्ञेयाः ।
 धनेन तिस्रः, चतुर्विंशतिः, द्वादश द्वादश च कोटयः ॥ ७ ॥

देव अरुणकान्त विमानमें ५ चुल्लशतक अरुणशिष्ट विमानमे ६ कुण्ड-
 कौलिक अरुणभवज विमानमें ७ सद्दालपुत्र अरुणभूत विमानमे ८
 महाशतक अरुणाऽवतस विमानमे ९ नदिनीपिता अरुणगव विमानमे
 और १० शालिनीपिता अरुणकील नामके देवविमानमे उत्पन्न हुवा ।

ब्रजमख्या-गाथोंके समुदायको ब्रज कहते हैं । एक ब्रजमें
 दस हजार गाथें होती हैं । १ आनन्द आचरु के ४ चार गोकुल
 (४०००० गाथें थीं) । २ कामदेव के ६ छ गोकुल (६०००० गाथें) । ३
 चुलिनी पिताके आठ गोकुल (८०००० गाथें) । ४ सुरादेवके ६ छ-
 गोकुल (६०००० गाथें) । ५ पाचवें चुल्लशतक के ६ छ गोकुल
 (६०००० गाथें) कुडकौलिकके ६ उ गोकुल (६०००० गाथें) । ७
 सत्तालपुत्रके १ एक गोकुल (१०००० गाथें) । ८ महाशतक के ८ आठ
 गोकुल (८०००० गाथें) ९ नदिनीपिता के ४ चार गोकुल (४००००
 गाथें) । और १० शालिनीपिता के ४ चार गोकुल (४०००० गाथें) थीं ॥ ६ ॥

वैभव परिमाण-१ आनन्द आचरु के बारहकोटि सुवर्णमुद्रा थी
 (दीनारे) धन थी । २ कामदेव के अठारह कोटि दीनारे ३ चुलिनी पिताके
 चौबीसकोटि दीनारे ४ सुरादेव के अठारह कोटि दीनारे ५ चुल्लशतकके
 अठारह कोटि दीनारे ६ कुडकौलिक के अठारह कोटि दीनारे ७ सत्तालपुत्र
 के तीन कोटि दीनारे ८ महाशतकके चौबीस कोटि दीनारे । ९ नदिनी
 पिताके बारह कोटि दीनारे और शालिनी पिताके बारह कोटि दीनारे थीं ॥ ७ ॥

५ घोड़ोंकी मर्यादा इन दश आचरुने की जिनमें से

१ वाहन (पगारखी आदि) २ वाहन ३ शयन ४ सचिव और ५ द्रव्य
 इन पांच घोड़ोंकी मर्यादा जो इसी सूत्रमें इच्छापरिमाण विधिप्रकरणसे
 जानलेना । आरगाथामें निर्दिष्ट इक्कीस २१ घोड़ोंकी मर्यादा इस प्रकार है-

उल्लण-दत्तवण फले, अभिगणुन्वदृणे मिणणे य ।
 वत्थ विलेपण पुप्फे, आभरणे धूव पेज्जाए ॥ ८ ॥
 भवत्तोयण सूव घण सागे माहुरथ जिमण पाणे य ।
 तवोले इगवीस, आणदाईण अभिगहा ॥ ९ ॥

आर्द्रनयनिका-दन्तपवन फले, अभ्यङ्गनोद्धर्तनयोः स्नाने च ।
 वस्त्र विलेपन पुष्पे, आभरणे धूपपेययोः ॥ ८ ॥
 मन्त्रो दन उप घृते शाके, माधुरकजेमन पाने च ।
 ताम्बूले, एकविंशतिरानन्दादीनामभिग्रहा ॥ ९ ॥

१ उल्लणिया (आर्द्रनयनिका) विधिमें अगपोज्जे का तोलिया के सिवाय सबका त्याग २ दत्तवन विधिमें गौली मधुयष्टि जेठीमधु के सिवाय सबका त्याग ३ फल विधिमें मोटा आंवला के सिवाय सबका त्याग ४ अभ्यग (तैलमर्दन) विधिमें शतपाकसहस्रपाक तैल के सिवाय सबका त्याग ५ उद्धर्तन (उदटना) विधिमें सुगन्धियुक्त गेहूँ आदि के चूर्ण (आटे) के सिवाय सबका त्याग ६ मज्जनविधि (स्नान) में आठ घड़े कलशों के सिवाय सबका त्याग ७ वस्त्र विधिमें दो रईसे पने वस्त्रों के सिवाय सबका त्याग ८ विलेपन विधिमें अगर चन्दनकुङ्कुमादिके विलेपन के सिवाय सबका त्याग ९ पुष्पविधिमें कमल और चमेली के पुष्पोंकी माला के सिवाय सबका त्याग १० आभरणविधिमें दो कुडल और एक नाममुद्रा (अगुटी) के सिवाय सबका त्याग ११ धूप विधिमें अगुरु लोमान के धूपके सिवाय सबका त्याग १२ भोजनपेय विधिमें मृग आदिदालोंका झोल और चावल का मड के सिवाय सबका त्याग १३ भक्ष्यविधिमें घेवर और ग्वाजा पकावके सिवाय सबका त्याग १४ ओदनविधिमें कलमशालि (साठी चावलो के भान) के सिवाय सबका त्याग १५ मृपविधिमें मृग उदद और मटर की दाल के सिवाय सबका त्याग १६ वृत्तविधिमें शरद्-कृतुके गौधृत के सिवाय सबका त्याग १७ शाक विधि में वयुवा चूचू तुव (आलटी लाकी) शाक के सिवाय सबका त्याग १८ माधुरक विधिमें पालक के सिवाय सबका त्याग १९ जेमन विधिमें खटाईसे भावित दाल शाक के सिवाय सबका त्याग २० पानीय विधिमें अन्तरिक्षोदक (माहेन्द्रजल जो वृष्टि के जलको पात्रों में संग्रह किया

उड्ड सोहम्मवरे लोलुप अहो उत्तरे य हिमवते ।

पचसण तह तिदिसिं, ओहिण्णाण दसगणस्स

ओही आणदसगगो ॥१०॥

दसण वय सामाइय पोसह'पडिमाओ-अवभ सच्चित्ते-

आरभ पेस उद्धि वज्जए समणभूण य ॥ ११ ॥

इक्कारस पडिमाओ, वीस परियाओ अणसण मासे ।

सोहम्मे चउपलिया, महाविदेहमि मिज्झहिइ ॥१२॥" इति

ऊर्ध्व सौधर्मवर लोलुपोऽथ, उत्तरे हिमवान् ।

पञ्चशत तथा त्रिदिशि, अवधिः आनन्दशतक्या ॥ १० ॥

दर्शनं ब्रत सामायि^३ पौषध-प्रतिमा^४, अग्रह-सच्चित्त-

आरम्भ प्रेष्या^५ दिष्टवर्जका^६, श्रमणीभूतश्च ॥ ११ ॥

एकादश प्रतिमाः, विंशति^७ पर्याया, अनशन मास ।

सौधर्मे चतुष्पल्यका, महाविदेहे सेत्स्यन्ति ॥१२॥" इति ।

जाय) के सिवाय सबका त्याग और २१ मुखवाल विधिमे कर्पूर कुशोल जातीफल एला लवग इन पच गधद्रव्योंसे वासित ताम्बूल के सिवाय सबका त्याग ॥८-९॥

आनद आदि दश श्रावकों के

इसप्रकार २१ सालों की मर्यादा या अभिग्रह जानना ।

श्रावकोंके अवधिज्ञान की विषय मर्यादा-

आनद और महाशतरु इनदोनों श्रावकों का अवधिज्ञान ऊर्ध्व-दिशामे सौधर्म नामके प्रथम देव पर्यन्त अधोदिशामे लोलुप नामके प्रथम नरकावास पर्यन्त उत्तरदिशामें हिमवान् पर्वतपर्यन्त त्रिदिशामें (पूर्व पश्चिम दक्षिण दिशामें) ५००-५०० योजन तरु (लवणसमुद्रमे) देखनेकी शक्ति जाननी ॥१०॥

११ श्रावकों की प्रतिमाओं के नाम

१ दर्शनप्रतिमा २ ब्रतप्रतिमा ३ सामायि^३ प्रतिमा ४ पौषधप्रतिमा ५ पाच साल प्रतिमा ६ कुशीलत्याग प्रतिमा ७ सच्चित्त वस्तु त्यागप्रतिमा ८ स्वयं आरम्भ करनेका त्याग ९ दूसरोंसे प्रारम्भ करवानेका त्याग १० उद्धिष्ट त्याग (अपने निमित्त म्रिये गये भोजनादिमें अनुमोदन का त्याग) और ११ श्रमणीभूत प्रतिमा ॥११॥

॥ ग्रन्थप्रशस्ति ॥

(अनुष्टुप)

देशस्य मेदपाटस्य राजधानी चिरन्तनी ।

ख्यातोदयपुराऽऽस्थास्ति, तस्या आसन्नवर्त्तिनि ॥१॥

प्रधानमन्त्रिण श्रीमत्कोठारिजिमहाधियः ।

आडग्रामान्तिके गङ्गोद्भवोद्यानेऽतिमञ्जुले ॥ २ ॥

अश्व-सत्र-भाषाऽ-ऽक्षि, -सन्मिते वीरवत्सरे ।

मङ्गलेऽहनि सप्तम्यां, तपस्ये धवले दले ॥ ३ ॥

उपासकदशाङ्गस्य व्याख्या सर्वोपयोगिनी ।

यत्नात्सन्दर्भिता-ऽगार, -धर्मसञ्जीवनी मया ॥ ४ ॥

१-मया=वासिलाछेनेत्यर्थः

दशोही श्रावकोने इन ग्यारह प्रतिमाओं को पालनक्रिया और विसर्प श्रावकके व्रतोकी पर्यायमे रहकर अन्तसमयमें एगामलका अनन्तानपूर्वक समाधिररण अगीवार किया जिमसे वे विधर्म नामके प्रथम देवलोकके विभिन्न विमानोंमें चारपंथोपम स्थितिवाले देव उत्पन्न हुए। आगे वे देवपर्याय पूर्णकरके महाविदेह क्षेत्रमें मनुष्यपर्याय धारण करके तपस्या (तप सजमकी आराधना) करके सिद्धगति को प्राप्त होवेंगे ॥१२॥

। ग्रन्थप्रशस्ति ।

मेदपाट (मेवाड) देशकी प्राचीन राजधानी उदयपुर है। उसके निकट ॥ १ ॥ आड ग्राममें श्रीमान् धीमान् प्रधानमन्त्री कोठारीजीका 'गङ्गोद्भव' नामक उद्यान है। वह अत्यन्त मनोहर है ॥ २ ॥ उस उद्यानमें, चैत्र शुक्ला सप्तमी मंगलवार, वीर सवत् चौबीस सौ सत्तावन (२४५७) के दिन ॥३॥ मैंने (घासीलाल नामक मुनिने) सर्व साधारणके

ग्रन्थप्रशस्ती

मेवाड (मेदपाट) देशकी प्राचीन राजधानी उदयपुर छे तेनी निकट (१) आड ग्राममा श्रीमान् धीमान् प्रधानमन्त्री कोठारीजीनु गङ्गोद्भव, नामनु उद्यान छे ओ अत्यन्त मनोहर छे (२) ओ उद्यानमा चैत्र सुद्ध सातम ने मंगलवार, वीर सवत् २४५७ने दिने (३) मे (घासीलाल मुनि) सर्व साधारणने उपयोगी

ટીકા-નિર્માણ-કાલે યૈર્મુનિભિઃ સુસ્થિતોઽભવમ્ ।
સાહાય્ય-કારિણાં તેષાં નામાનીમાન્યનુક્રમાત્ ॥૫॥

(યસન્તતિલમા)

શાસ્ત્રાનુચિન્તનપટુશ્ચટુલાર્થસાર—

વ્યાખ્યાનદાનકુશલો મૃદુલસ્વભાવ ।

જ્ઞાનાદિ-સદ્ગુણ-સમર્જન દત્ત ચિત્ત,

ઉત્સાહવાન્મુનિ-મનોહરલાલભિક્ષુ ॥૬॥

શાસ્ત્રીય તત્ત્વ પરિવોધન શાન્તિ-દાન્તિ-

ક્ષાન્તિ-શ્રિત સરલ-નિર્મલચિત્તવૃત્તિ ।

વૈરાગ્ય-રાજ્ય કલનેન તપસ્વિરાજ ,

ચારિત્રશાલિ-મુનિ-સુન્દરલાલભિક્ષુ ॥૭॥

ઉપયોગી, શ્રીઉપાસકદશાશ્રમ સૂત્રકી “ અગારધર્મસંજીવની ” ટીકાકી, યત્નસે રચના કી સમાપ્તિ કી ॥૪॥ ટીકાકી રચના કરતે સમય મેં જિન જિન મુનિયોંકે સાથ થા, उन सहायता प्रदान करनेवाले मुनियोंके नाम अनुक्रमसे ये हैं ॥५॥

શાસ્ત્રકે વિચારમે ચતુર, ચટુલાર્થસાર (પરમાર્થસાધક) વ્યાખ્યાન દેનેમે કુશલ, કોમલસ્વભાવવાલે, જ્ઞાનાદિ સદ્ગુણોકો પ્રાપ્ત કરનેમેં દત્તચિત્ત, ઉત્સાહી મુનિ મનોહરલાલજી ॥૬॥ માર્મિક શાસ્ત્રીય જ્ઞાન, શાન્તિ, દાન્તિ (ઇન્દ્રિયનિગ્રહ) ઔર ક્ષાન્તિ (ક્ષમા)સે યુક્ત, સરલ ઔર નિર્મલ મનોવૃત્તિવાલે, વૈરાગ્યરૂપી રાજ્યકો પ્રાપ્ત કરનેકે કારણ તપસ્વિરાજ, ચારિત્રગુણસે સુશોભિત મુનિ સુન્દરલાલજી ॥ ૭ ॥ ઔર

શ્રી ઉપાસકદશાશ્રમસૂત્રની “ અગારધર્મસંજીવની ” ટીકાની, યત્ને કરીને રચના કરી-સમાપ્ત કરી (૪) ટીકાની રચના કરતી વખતે મને જે જે મુનિઓના સાથ મળ્યો હતો તે તે સહાયતા આપનારા મુનિઓના નામ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે (૫)-

શાસ્ત્રના વિચારમાં ચતુર, ચટુલાર્થ સાર (પરમાર્થસાધક) વ્યાખ્યાન આપવામાં કુશળ, કોમળ સ્વભાવવાળા જ્ઞાનાદિ સદ્ગુણોને પ્રાપ્ત કરવામાં દત્ત ચિત્ત, ઉત્સાહી મુનિ મનોહરલાલજી (૬) માર્મિક શાસ્ત્રીય જ્ઞાન, શાન્તિ, દાન્તિ (ઇન્દ્રિયનિગ્રહ) અને ક્ષાન્તિ (ક્ષમા)થી યુક્ત સરલ અને નિર્મલ મનોવૃત્તિવાળા, વૈરાગ્યરૂપી રાજ્યને પ્રાપ્ત કરવાને કારણે તપસ્વિરાજ, સદ્ગુણોથી શોભિત મુનિ સુન્દરલાલજી (૭)

(आर्या)

चरम समीर-मल्लो, -गुरुसेवायां समीर इव मल्लः ।
लघुरपि गुरुर्बुभृषु-र्यो बाल-ब्रह्मचर्यमाचरति ॥८॥
केसरिवर इव वपुषा, वचसा यशसा च तेजसा ललितः ।
केसरिसिंहजिरासी, -त्प्रधानसचिवोऽस्य मेढपाटस्य ॥९॥

(वसन्ततिलका)

सामादिनीति-निपुणो नृपति-प्रियैषी,
तज्ज प्रधानसचिवो जनतोपकारी ।
कोठारिजि प्रवचनी श्रित-पुत्र-पौत्र,
साहाय्यमत्र कृतवान् बलवन्तसिंह ॥१०॥

तीसरे मवसे जेटे मुनि ममीरमल्लजी हैं । ये ममीरमल्लजी गुरु सेवामें ममीर (पवन)के मद्दग मल्ल तथा बालब्रह्माचारी हैं । इन्हीं कारणोंसे ये शरीरसंस्थानमें लघु होने पर भी गुरु (गुरु) उन जाना चाहते हैं अथात् यह मुनि उत्साही-उन्नतिशील हैं ॥८॥

इम मेवाडदेशके प्रधानमन्त्री केशरीमिहजी थे । वे शरीरसे, वचनसे, यश (कीर्ति)से, और तेज (क्रान्ति)से ललित (सुन्दर) अष्ट केशरी सिंह के समान थे ॥९॥ माम दाम दण्ड भेद नीतियोंमें निपुण, मेवाड-महाराष्ट्रके मगलकी कामना करने वाले, प्रजाके उपकारी, प्रवचनके परिपालक, पुत्र पौत्रोंसे सपन्न कोठारी बलवन्तसिंहजी उनके पुत्ररत्न हैं । इन्हींमें इममें प्रथम सहायता प्रदान की है ॥१०॥ ये बलवन्तसिंहजी

अने त्रीन मीथी नाना मुनि ममीरमल्लजी थे ओ ममीरमल्लजी गुरुसेवायां ममीर (पवन)ना सेवा मल्ल तथा बालब्रह्माचारी थे ओ का मुनी ओ शरीर-संस्थानमा लघु होवा छता पणु गुड (मोटा) बर्ष जवा धिरे थे अर्थात् आ मुनि उत्साही अने उन्नति शील थे (८)

आ मेवाडना प्रधानमन्त्री केशरीमिहजी हता ते शरीर, वचने, यशे (कीर्ति)में, अने तेजे (क्रान्ति)में ललित (सुन्दर) अष्ट केशरीमिहजी ना सेवा छता (९) माम-दाम-दण्ड-भेदनी नीतिमा निपुण, मेवाड महाराष्ट्रना मगलनी कामना करवावाणा, प्रजाना उपकारी, प्रवचनना परिपालक, पुत्र पौत्रोंमें करीने सपन्न कोठारी बलवन्तसिंहजी ओभना पुत्ररत्न छे ओभने आमा प्रथम सहायता प्रदान करी छे (१०)

राज्य-प्रजोभय-हिताय सुनीति-धारा,
सञ्चाल्य दीनजन-गोकुलरक्षणेन ।

ख्यातिं गतः प्रथितभारतपूर्वभावो,
यो मेदपाट-नरपालकृपैकपात्रम् ॥ ११ ॥

(आर्या)

पृथ्वीराजजितनयो, साहवलालश्च मेघराजश्च ।

ज्येष्ठ साहवलालजि, -राजीव धर्मतत्पर समभूत् ॥ १२ ॥

(इन्द्रवज्रा भेदो वाणीच्छन्दः)

शीलव्रतस्कन्धयुतो निशासु,
चतुर्विधाहारविवर्जकश्च ।

कालद्वयाऽवश्यककृतप्रभूतः -

सामायिकः साधुनिबद्धभावः ॥ १३ ॥

कोठारि राज्य और प्रजा दोनोंके हितके लिए सुनीतिकी धाराएँ (न्याय का प्रवाह और अच्छे कानूनोकी दफाएँ) चालू करके प्रसिद्धिको प्राप्त हुए। मेवाड-महाराणाके ये अद्वितीय कृपापात्र हैं। इन्होंने भारतके प्राचीन रीति-रिवाजोंको प्रसिद्ध कर दिये हैं ॥ ११ ॥

पृथ्वीराजजी के साहवलालजी और मेघराजजी ये दो पुत्र हैं। इनमें बड़े पुत्र साहवलालजी जीवन-पर्यन्त धर्ममें तत्पर रहे ॥ १२ ॥ शीलव्रतके खड्गसे युक्त, रात्रिमें चारों प्रकारके आहारका परिहार करनेवाले, प्रातः-साय दोनों समय आवश्यक (प्रतिक्रमण) और बहुतसी सामायिकें करने वाले, साधुओंके प्रति मतत सद्भावना रखनेवाले ॥ १३ ॥ खेमे-

એ બલવતસિહ છ કોઠારી રાજ્ય અને પ્રજા-મેઢના હિતને માટે સુનીતિની ધારાઓ (ન્યાયનો પ્રવાહ અને સારા કાયદા કાનૂન) ચાલુ કરીને પ્રસિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયા મેવાડ મહારાણાના એ અદ્વિતીય કૃપાપાત્ર છે એમણે ભારતના પ્રાચીન રીત રીવાજોને પ્રસિદ્ધ કર્યા છે (૧૧)

પૃથ્વીરાજજીના સાહવલાલજી અને મેઘરાજજી એ બે પુત્ર છે એમા મોટા પુત્ર સાહવલાલજી જીવન પર્યંત ધર્મમા તત્પર રહ્યા હતા (૧૨) શીલવ્રતના રક્ષથી યુક્ત રાત્રિમા ચારે પ્રકારના આહારનો પરિહાર કરવા વાળા, પ્રાત - સાય બેઉ સમય આવશ્યક પ્રતિક્રમણ અને ઘણી સામાયિકો કરવાવાળા, સાધુઓના ઉપર સર્વદા મદભાવના રાખવાવાળા (૧૩) જેમેરા (ખીવસના) કુશરૂપી ક્રમજને માટે મૂર્ચ

(वसन्ततिलरा)

खेमेसराकुलसरोजविकासभानुः,

शुद्धो गुणी प्रवचनानुभवी सहिष्णुः ।

पर्वोत्सवादिषु च पोषधकृद्द्वितीयः,

साहायक समतनोदिह मेघराज, ॥१४॥

(अनुष्टुप्)

विशालवोर्दियावंश-ध्वजो जैनाध्वमध्यगः ।

गम्भीरभावनो जज्ञे, विज्ञो गम्भीरमल्लजि ॥१५॥

(आर्या)

तत्तनयौ धृतविनयौ, जज्ञाते फौजमल्लजिः प्रथमः ।

अपरो जुहारमल्लजि, -रुभौ समौदार्यवीर्यगुणयुक्तौ ॥१६॥

(रथोद्धता)

फौजमल्लजिरतिप्रसिद्धिमान्, देव-धर्म-गुरुभक्तिभाववान् ।

मञ्जुलः सुकृतमार्गवर्धकः, शुद्धबुद्धिधृतधर्मधूर्वह ॥१७॥

सरा (खीवसरा) कुलरूपी कमलके लिए सूर्यके सदृश, शुद्ध, गुणी, शास्त्रके मर्मज्ञ, सहनशील, पर्वों और उत्सवोंके दिन पोषध करने वाले मेघराजजी दूसरे सहायक हैं ॥१४॥

विशाल वोर्दिया (वोरदिया) वंशकी ध्वजाके समान, जैनमार्गके मध्यमे चलने वाले, गम्भीर भावनासे युक्त विज्ञ गम्भीरमल्लजी थे । ॥१५॥ उनके विनयवान् पहले पुत्र फौजमल्लजी और दूसरे जुहारमल्लजी हैं । ये दोनों उदारता और वीरता गुणोंमें समान हैं ॥१६॥ फौजमल्लजी बहुत प्रसिद्ध,

समान, शुद्ध, शुष्की, शास्त्रना मर्मज्ञ सहनशील पर्वों અને ઉત્સવોને દિને પોષધ કરવાવાળા મેઘરાજજી બીજા સહાયક છે (૧૪)

વિશાળ બોર્દિયા (બોરદિયા) વંશ ॥ ધ્વજ સમાન જૈન માર્ગની વચ્ચે ચાલવાવાળા, ગંભીર ભાવનાથી યુક્ત વિજ્ઞ ગંભીરમલ્લજી હતા (૧૫) તેમના વિનયવાન પહેલા પુત્ર ફૌજમલ્લજી અને બીજા જુહારમલ્લજી છે જે બેઉ ઉદારતા અને વીરતા ગુણોમાં સમાન છે (૧૬) ફૌજમલ્લજી ખૂબ પ્રસિદ્ધ, દેવ-શુદ્ધ-ધર્મમાં ભકિતભાવ રાખવા

(આર્યો)

પ્રિયધર્મા દૃઢધર્મા, મુનિરાજાનન્યભક્તિભાવયુત ।

સોઽયં જુહારમહ્નિજિ, રપિ સાહાય્ય વ્યધત્તેહ ॥૧૮॥

દેવ, ગુરુ ઓર ધર્મમે ભક્તિ-ભાવ રખનેવાલે, મજુલ (કોમલ) સ્વભાવી, પુણ્યમાર્ગકો વઢાનેવાલે, શુદ્ધ ધર્મ ઓર બુદ્ધિકી ગુરાકો ધારણ કરતે હૈ ॥૧૭॥ પ્રિયધર્મી-ધર્મપ્રેમી, દૃઢધર્મી (ધર્મમે દૃઢ), મુનિરાજોમે અનન્ય ભક્તિભાવ પૂર્ણ જુહારમહ્નિજીને ભી ડસ કાર્યમે સહાયતા પ્રદાન કી હૈ ॥૧૮॥

વાળા, મજુલ (કોમળ) સ્વભાવી પુણ્યમાર્ગને વધારનારા, શુદ્ધ ધર્મ અને બુદ્ધિની ધુરાને ધારણ કરે છે (૧૭) પ્રિયધર્મી-ધર્મપ્રેમી, દૃઢધર્મી (ધર્મમા દૃઢ), મુનિરાજોના અનન્ય ભક્તિરસથી પૂર્ણ જુહારમહ્નિજીએ પણ આ કાર્યમા સહાયતા આપી છે (૧૮)

